

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
TÜRKİYE'DE YEREL BASIN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK

HAZIRLAYAN
Handan HAYKIR

ELAZIĞ-2021

ÖZET**Doktora Tezi****Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yerel Basın****Handan HAYKIR****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2021; Sayfa: XX+600**

Türk Basın Tarihi, Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk Türk matbaasından yaklaşık yüz yıl sonra yayınlanmaya başlanan resmi nitelikli *Takvîm-i Vekâyi Gazetesi*'yle başlamıştır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte gazete sayısı hızla artmış ve resmi gazete yanında, özel gazeteler de Türk Basın Tarihi'ndeki yerini almıştır. Gazetelerin sayısının artmasıyla, basına yönelik birçok düzenleme de yapılmıştır.

Yerel basınının temelini oluşturan vilayet gazeteleri de, Türk Basını'nda önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nin, eyalet sisteminden, vilayet sistemine geçmesiyle birlikte, her vilayette bir matbaa kurulmuş ve bu matbaalar vilayet gazetelerinin çıkarılmasına öncül olmuşlardır. Vilayet gazeteleri, her ne kadar idari ve siyasi sebepler ön planda tutularak çıkarılmışlarsa da, Osmanlı'da, yerel basınının oluşmasında başat rol oynamışlardır. Vilayet gazeteleri ile merkez-taşra ilişkilerinin güçlendirmesi misyonuyla merkezi yönetimin kararlarını, çıkarıldığı bölgeye sağlıklı bir şekilde iletmek, devlet ile halk arasında bağları güçlendirmek, çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nde yaşanan ayrılıkçı eğilimlere ve yayınlara karşı mücadele etmek amaç edinilmiştir. Bunun yanında vilayet gazeteleri bölge halkının kültürel ve sosyal hayatının gelişiminde de katkılar sunmuştur.

Vilayet gazeteleri öncülüğünde hızlı bir gelişim sürecine girmiş olan yerel basın, Milli Mücadele döneminde daha etkin bir kamuoyu oluşturan güç haline gelmiştir. Milli Mücadele yıllarında, her türlü yokluğa ve zorluğa rağmen yayınlanan yerel gazeteler bir

anlamda Milli Mücadele Hareketi'nin sesi olmuşlardır. Anadolu'nun birçok kasaba ve şehirlerinde yayınlanan bu gazetelerin büyük kısmı, mücadeleye destek olmak için bütün imkânsızlıklara rağmen yayınlar yapmışlardır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreç içerisinde yerel basın, yıkılan bir imparatorluktan milli devlete geçiş sürecinde, etkin bir rol oynamış, toplumun aydınlatılmasında ve özellikle Milli Mücadele'ye önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Matbaa, Basın, Gazete, Türk Basını, Vilayet Gazeteleri, Milli Mücadele, Anadolu Basını.

ABSTRACT**Doctorate Thesis****Local Press in Turkey from Ottoman Empire to the Republic****Handan HAYKIR****Fırat University****Institute of Social Sciences****Department of History****Discipline of History of the Republic of Turkey****Elazığ-2021; Pages: XX+600**

History of the Turkish Press began with the official newspaper named *Takvîm-i Vekâyi*, which was published nearly a century after the first Turkish printing house was established in the Ottoman Empire. With the proclamation of the Tanzimat, the number of newspapers instantly increased and besides the official gazette, private newspapers also took their place in the Turkish Press History. With the increase in the number of newspapers, many arrangements have been made for the press.

Provincial newspapers, which construct the basis of the local press, also have an important place in the Turkish Press. With the transition of the Ottoman Empire from the provincial system to the province system, one printing house was established in each province and these printing houses provided an environment for publishing the provincial newspapers. Although the provincial newspapers were published by prioritizing administrative and political reasons, they played a leading role in the formation of the local press in the Ottoman Empire. With the mission of strengthening the relation between center and province by the hand of the provincial newspapers, it was aimed to convey the decisions of the central administration to the related region, to strengthen the ties between the state and the people, to struggle against the separatist tendencies and publications in the Ottoman Empire, which was a multinational empire. In addition, provincial newspapers also contributed to the development of the cultural and social life of the local community.

The local press, which experienced a rapid development process led by the provincial newspapers, became a power that creates a more effective public opinion during the National Struggle. During the years of the National Struggle, local newspapers published despite all kinds of poverty and difficulties, became the voice of the National Struggle Movement. Most of these newspapers published in many towns and cities of Anatolia, were continued to be printed to support the struggle despite all the impossibilities.

During the period from the Ottoman Empire to the Republic, the local press played an effective role in the transition from a collapsed empire to a national state, and made significant contributions to the enlightenment of the society and especially to the National Struggle.

Keywords: Printing House, Press, Newspaper, Turkish Press, Provincial Newspapers, National Struggle, Anatolian Press.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
EKLER LİSTESİ.....	XVII
ÖN SÖZ	XVIII
KISALTMALAR	XX
GİRİŞ	1
I. Basın Kavramı	1
II. Matbaa	1
II.1. Türklerde İlk Matbaa	3
II.2. Müteferrika Matbaası.....	8
II.3. Müteferrika'dan Sonra Matbaa.....	12
III. Dünyada İlk Gazete Yayıncılığı ve Ajanslar	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN.....	15
1.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Yabancı Gazeteler	15
1.1.1. Bulletin de Nouvelles	15
1.1.2. Gazette Française de Constantinople.....	16
1.1.3. Le Spectateur Oriental	16
1.1.4. Courrier de Smyrne	18
1.1.5. Le Moniteur Ottoman	18
1.2. Osmanlı Devleti'nde İlk Türkçe Gazeteler	21
1.2.1. Vakâyi-i Mısriyye.....	21
1.2.2. Vekâyi-i Giridiye.....	23
1.2.3. Takvîm-i Vekâyi.....	24
1.3. Tanzimat Dönemi Basını.....	27
1.3.1. Cerîde-i Havâdis Gazetesi	27
1.3.2. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi	29
1.3.3. Tasvîr-i Efkâr.....	32
1.3.4. Muhibir	34
1.4. Tanzimat Dönemi Osmanlı Basınına Yönelik Yapılan Düzenlemeler	35

1.4.1. 1857 Matbaa Nizamnamesi	35
1.4.2. 1858 Ceza Kanunu	36
1.4.3. 1864 Matbuat Nizamnamesi.....	37
1.4.4. 1867 Tarihli Kararname-i Ali	39
1.5. Tanzimat Dönemi Yeni Osmanlılar ve Basın	40
1.5.1. Yeni Osmanlıların Sürgünde Basın-Yayın Faaliyetleri.....	40
1.5.1.1. Muhbir Gazetesi.....	41
1.5.1.2. Hürriyet Gazetesi	42
1.5.1.3. İttihad Gazetesi	43
1.5.2. Yeni Osmanlıların İstanbul'da Basın-Yayın Faaliyetleri.....	43
1.5.2.1. Basiret Gazetesi	44
1.5.2.2. İbret Gazetesi	45
1.6. I. Meşrutiyet Dönemi Basını	47
1.6.1. I. Meşrutiyet Dönemi Matbuat Kanunun Tasarısı	48
1.7. İstibdat Dönemi Basın.....	49
1.7.1. İstibdat Dönemi Basınla İlgili Yapılan Düzenlemeler ve Sansür.....	50
1.7.2. İstibdat Dönemi Gazeteleri.....	52
1.7.2.1. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi	52
1.7.2.2. İkdâm Gazetesi	53
1.7.2.3. Sabah Gazetesi.....	53
1.8. II. Meşrutiyet Dönemi Basın (1908)	54
1.8.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti.....	55
1.8.2. II. Meşrutiyet Döneminde Basına Yönelik Yapılan Düzenlemeler.....	57
1.8.2.1. 1909 Matbuat Kanunu ve Değişiklikleri.....	58
1.8.3. İttihat ve Terakki'nin Basın Politikası	60
1.8.4. Gazetecilerin Öldürülmesi.....	61
1.8.5. Basında Türk Milliyetçiliği	62
1.8.5.1. Türk Derneği Dergisi	65
1.8.5.2. Bilgi Dergisi.....	67
1.8.5.3. Genç Kalemler Dergisi	68
1.8.5.4. Türk Yurdu Dergisi.....	69
1.8.5.5. Yeni Mecmua Dergisi	70
1.8.5.6. Halka Doğru Dergisi	70

1.8.5.7. Tanin Gazetesi	71
1.9. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde Basın.....	72
1.9.1. 1919 Sansür Kararnamesi.....	72
1.10. Türkiye'de İlk Haber Ajansları.....	76
1.10.1. Osmanlı Telgraf Ajansı	76
1.10.2. Osmanlı Milli Telgraf Ajansı	77
1.10.3. Türkiye-Havas-Reuter Ajansı.....	77

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE VİLAYET GAZETELERİ	79
2.1. 1864 Vilayet Nizamnamesi	79
2.2. Vilayet Matbaaları.....	79
2.3. Vilayet Gazeteleri.....	81
2.3.1. Tuna Vilayet Gazetesi	85
2.3.2. Fırat Vilayet Gazetesi	90
2.3.3. Bosna Vilayet Gazetesi.....	93
2.3.4. Suriye Vilayet Gazetesi	96
2.3.5. Trablusgarp Vilayet Gazetesi	99
2.3.6. Envâr-ı Şarkiyye Vilayet Gazetesi	100
2.3.7. Beyrut Vilayet Gazetesi.....	103
2.3.8. Yanya Vilayet Gazetesi	105
2.3.9. Edirne Vilayet Gazetesi	106
2.3.10. Girid Vilayet Gazetesi	107
2.3.11. Diyarbekir Vilayet Gazetesi	109
2.3.12. Hüdâvendigâr Vilayet Gazetesi	112
2.3.13. Konya Vilayet Gazetesi	114
2.3.14. Selanik Vilayet Gazetesi.....	118
2.3.15. Trabzon Vilayet Gazetesi	120
2.3.16. Zevra Vilayet Gazetesi	122
2.3.17. Prizren Vilayet Gazetesi	124
2.3.18. Kastamonu Vilayet Gazetesi	125
2.3.19. Seyhan Vilayet Gazetesi.....	128
2.3.20. Rumeli Vilayet Gazetesi.....	130
2.3.21. Manastır Vilayet Gazetesi	130

2.3.22. Aydın Vilayet Gazetesi.....	132
2.3.23. Neretva Vilayet Gazetesi.....	137
2.3.24. Sivas Vilayet Gazetesi.....	138
2.3.25. Musul Vilayet Gazetesi.....	141
2.3.26. Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi.....	142
2.3.27. Karesi Vilayet Gazetesi.....	146
2.3.28. Ankara Vilayet Gazetesi.....	149
2.3.29. Erciyes Vilayet Gazetesi.....	151
2.3.30. Amasya Vilayet Gazetesi.....	155
2.3.31. Malatya Vilayet Gazetesi.....	156
2.3.32. Urfa Vilayet Gazetesi.....	158
2.3.33. Bolu Vilayet Gazetesi.....	160
2.3.34. Karacahisar Vilayet Gazetesi.....	162
2.3.35. Van Vilayet Gazetesi.....	162
2.3.36. Çorum Vilayet Gazetesi.....	163
2.3.37. Çanakkale Vilayet Gazetesi.....	165
2.3.38. İstanbul Vilayet Gazetesi.....	167
2.3.39. Taş İli Vilayet Gazetesi.....	167
2.3.40. Kocaeli Vilayet Gazetesi.....	168
2.3.41. Kengiri Vilayet Gazetesi.....	169
2.3.42. Yeni Yozgad Vilayet Gazetesi.....	170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE YEREL BASIN.....	172
3.1. Milli Mücadele Dönemi İstanbul Basını.....	172
3.1.1. Milli Mücadele'yi Destekleyen İstanbul Gazeteleri.....	176
3.1.1.1. Minber Gazetesi.....	178
3.1.1.2. İleri Gazetesi.....	180
3.1.1.3. Tasvîr-i Efkâr Gazetesi.....	182
3.1.1.4. Akşam Gazetesi.....	184
3.1.1.5. Vakit Gazetesi.....	185
3.1.1.6. İkdâm Gazetesi.....	186
3.1.1.7. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi.....	188
3.1.1.8. Güteryüz Dergisi.....	189

3.1.1.9. Karagöz Dergisi	191
3.1.2. Milli Mücadele Karşıtı İstanbul Gazeteleri	193
3.1.2.1. Peyâm-ı Sabah Gazetesi.....	194
3.1.2.2. Alemdâr Gazetesi.....	198
3.1.2.3. Türkçe İstanbul Gazetesi	202
3.1.2.4. Aydede Dergisi	203
3.1.2.5. Ümit Dergisi	203
3.2. Milli Mücadele'de Anadolu Basını	204
3.2.1. Anadolu Ajansı.....	211
3.2.2. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi.....	219
3.2.3. Milli Mücadele Yıllarında Anadolu Basını	222
3.2.3.1. Milli Mücadele Yıllarında Adana Basını.....	225
3.2.3.1.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	225
3.2.3.1.1.1. Yeni Adana Gazetesi	225
3.2.3.1.1.2. Hayat Gazetesi.....	232
3.2.3.1.1.3. Tanyeri Gazetesi.....	233
3.2.3.1.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	233
3.2.3.1.2.1. Ferda Gazetesi	233
3.2.3.1.2.2. Adana Postası Gazetesi.....	237
3.2.3.1.2.3. Rehber Gazetesi.....	239
3.2.3.2. Milli Mücadele Yıllarında Afyon Basını	240
3.2.3.2.1. İkaz Gazetesi	240
3.2.3.2.2. Halk Sözü Gazetesi	243
3.2.3.2.3. Sözbirliği Gazetesi	243
3.2.3.2.4. Zafer Gazetesi	244
3.2.3.2.5. Haber Gazetesi	244
3.2.3.3. Milli Mücadele Yıllarında Amasya Basını	245
3.2.3.3.1. Türközü Gazetesi	245
3.2.3.3.2. Yeşil Irmak Gazetesi.....	247
3.2.3.3.3. Emel Gazetesi.....	248
3.2.3.3.4. Hakikât Gazetesi	254
3.2.3.3.5. Amasya Gazetesi.....	254
3.2.3.3.6. Hakyolu Gazetesi	255

3.2.3.4. Milli Mücadele Yıllarında Ankara Basını	256
3.2.3.4.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	256
3.2.3.4.1.1. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi	256
3.2.3.4.1.2. Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi	261
3.2.3.4.1.3. Anadolu'da Peyâm-ı Sabah Gazetesi	267
3.2.3.4.1.4. Yeni Dünya Gazetesi	270
3.2.3.4.1.5. Sebîlürreşâd Dergisi	274
3.2.3.4.1.6. Köy Hocası Dergisi	281
3.2.3.4.1.7. Kalem Dergisi	283
3.2.3.4.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	284
3.2.3.4.2.1. Emek Gazetesi	284
3.2.3.4.2.2. Şarkın Sesi Gazetesi	285
3.2.3.4.2.3. Yeni Hayat Dergisi	285
3.2.3.5. Milli Mücadele Yıllarında Antalya Basını	287
3.2.3.5.1. Antalya'da Anadolu Gazetesi	287
3.2.3.5.2. Antalya Gazetesi	291
3.2.3.6. Milli Mücadele Yıllarında Aydın Basını	291
3.2.3.6.1 Aydın İli Gazetesi	291
3.2.3.6.2. Işık Gazetesi	293
3.2.3.7. Milli Mücadele Yıllarında Balıkesir Basını	293
3.2.3.7.1 Milli Mücadele Yanlısı Basın	293
3.2.3.7.1.1. İzmir'e Doğru Gazetesi	293
3.2.3.7.1.2. Ses Gazetesi	303
3.2.3.7.1.3. Doğru Söz Gazetesi	306
3.2.3.7.1.4. Zafer-i Milli Gazetesi	307
3.2.3.7.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	309
3.2.3.7.2.1. Balıkesir Gazetesi	309
3.2.3.7.2.2. İrşâd Gazetesi	310
3.2.3.7.2.3. Adalet Gazetesi	311
3.2.3.8. Milli Mücadele Yıllarında Bolu Basını	312
3.2.3.8.1. Derdli Gazetesi	312
3.2.3.8.2. Türkoğlu Gazetesi	314
3.2.3.8.3. Milli Gaye Dergisi	317

3.2.3.8.4. Kardeş Dergisi.....	318
3.2.3.8.5. Gamlı Dergisi	319
3.2.3.9. Milli Mücadele Yıllarında Bursa Basını	319
3.2.3.9.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	319
3.2.3.9.1.1. Ertuğrul Gazetesi	319
3.2.3.9.1.2. Kevkep Gazetesi	322
3.2.3.9.1.3. Yoldaş Gazetesi	328
3.2.3.9.1.4. İntibah-Yoldaş Gazetesi	330
3.2.3.9.1.5. Millet Yolu Gazetesi.....	332
3.2.3.9.1.6. Arkadaş Gazetesi	334
3.2.3.9.1.7. Hakikât-Kardeş Gazeteleri	335
3.2.3.9.1.8. Gündüz Gazetesi.....	337
3.2.3.9.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	337
3.2.3.9.2.1. Mücâhede Gazetesi.....	337
3.2.3.9.2.2. Adalet Gazetesi.....	338
3.2.3.9.2.3. İnkılâp Gazetesi	339
3.2.3.10. Milli Mücadele Yıllarında Çorum Basını	340
3.2.3.10.1. Ajans Gazetesi.....	340
3.2.3.10.2. Çorum Gazetesi.....	340
3.2.3.11. Milli Mücadele Yıllarında Diyarbakır Basını	341
3.2.3.11.1. Diyarbekir Gazetesi.....	341
3.2.3.11.2. Küçük Mecmua	342
3.2.3.12. Milli Mücadele Yıllarında Edirne Basını.....	346
3.2.3.12.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	346
3.2.3.12.1.1. Ahâli Gazetesi	346
3.2.3.12.1.2. Trakya Paşaili Gazetesi	349
3.2.3.12.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	350
3.2.3.12.2.1. Te'min Gazetesi	350
3.2.3.13. Milli Mücadele Yıllarında Elazığ Basını	351
3.2.3.13.1. Şark Gazetesi.....	351
3.2.3.13.2. Satvet-i Milliye Gazetesi.....	352
3.2.3.14. Milli Mücadele Yıllarında Erzurum Basını	357
3.2.3.14.1. Albayrak Gazetesi	357

3.2.3.15. Milli Mücadele Yıllarında Eskişehir Basını	363
3.2.3.15.1. Seyyare Yeni Dünya Gazetesi.....	363
3.2.3.15.2. İstiklâl Gazetesi	366
3.2.3.15.3. İşçi Gazetesi	366
3.2.3.15.4. Arkadaş Gazetesi.....	367
3.2.3.15.5. Eskişehir'de Yayınlanan Diğer Gazete ve Dergiler.....	368
3.2.3.15.5.1. Ahrar Gazetesi	368
3.2.3.15.5.2. Millet Gazetesi.....	368
3.2.3.15.5.3. Kurultay Gazetesi	368
3.2.3.15.5.4. Kaval Gazetesi.....	369
3.2.3.15.5.5. Eskişehir Gazetesi	369
3.2.3.15.5.6. İmdâd Gazetesi	369
3.2.3.16. Milli Mücadele Yıllarında Gaziantep Basını	369
3.2.3.16.1. Antep Haberleri Gazetesi	369
3.2.3.16.2. Gazi Sancak Gazetesi.....	370
3.2.3.16.3. Armağan Gazetesi	370
3.2.3.17. Milli Mücadele Yıllarında Giresun Basını.....	370
3.2.3.17.1. Işık Dergisi	370
3.2.3.17.2. Karadeniz Gazetesi.....	377
3.2.3.17.3. Gedikkaya Gazetesi.....	379
3.2.3.17.4. Yeni Giresun Gazetesi.....	381
3.2.3.18. Milli Mücadele Yıllarında İzmir Basını.....	381
3.2.3.18.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	382
3.2.3.18.1.1. Ahenk Gazetesi.....	382
3.2.3.18.1.2. Anadolu ve Duygu Gazeteleri	388
3.2.3.18.1.3. Köylü Gazetesi	395
3.2.3.18.1.4. Hukuk-u Beşer Gazetesi	400
3.2.3.18.1.5. Sada-yı Hak Gazetesi	406
3.2.3.18.1.6. Şark Gazetesi	410
3.2.3.18.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	412
3.2.3.18.2.1. Müsavat Gazetesi.....	412
3.2.3.18.2.2. Islahat Gazetesi.....	415
3.2.3.19. Milli Mücadele Yıllarında Kastamonu Basını	419

3.2.3.19.1. Açıksöz Gazetesi	419
3.2.3.19.2. Türkeli Gazetesi	425
3.2.3.19.3. Nazikter Gazetesi	425
3.2.3.19.4. Yeşil Ilgaz Gazetesi.....	427
3.2.3.19.5. Zafer Gazetesi	428
3.2.3.19.6. Türkiye Gazetesi	429
3.2.3.19.7. Gençlik Dergisi	430
3.2.3.19.8. Doğu Dergisi	432
3.2.3.20. Milli Mücadele Yıllarında Kayseri Basını.....	433
3.2.3.20.1. Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi	433
3.2.3.20.2. Adana'ya Doğru Gazetesi.....	435
3.2.3.20.3. Erciyes Gazetesi	436
3.2.3.20.4. Misak-ı Milli Gazetesi.....	438
3.2.3.20.5. Kayseri Gazetesi.....	439
3.2.3.20.6. Anadolu Ortodoksluk Sadası Gazetesi.....	440
3.2.3.21. Milli Mücadele Yıllarında Kırşehir Basını	442
3.2.3.21.1 Kurtuluş Gazetesi	442
3.2.3.22. Milli Mücadele Yıllarında Kocaeli Basını.....	443
3.2.3.22.1. Kandıra Gazetesi	443
3.2.3.23. Milli Mücadele Yıllarında Konya Basını.....	443
3.2.3.23.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	443
3.2.3.23.1.1. Babalık Gazetesi	443
3.2.3.23.1.2. Öğüt Gazetesi	448
3.2.3.23.1.3. İbret Gazetesi.....	452
3.2.3.23.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	455
3.2.3.23.2.1. Konya İntibah Gazetesi	455
3.2.3.24. Milli Mücadele Yıllarında Maraş Basını	457
3.2.3.24.1. Âmâl-i Milliye.....	457
3.2.3.24.2. Elbistan Gazetesi.....	459
3.2.3.25. Milli Mücadele Yıllarında Mersin Basını	459
3.2.3.25.1. Tarsus Gazetesi	459
3.2.3.25.2. Doğru Öz Gazetesi	461
3.2.3.25.3. Mersin Gazetesi.....	462

3.2.3.25.4. Papağan Gazetesi	462
3.2.3.26. Milli Mücadele Yıllarında Muğla Basını	463
3.2.3.26.1. Menteşe Gazetesi	463
3.2.3.26.2. İnkılâp Gazetesi.....	465
3.2.3.27. Milli Mücadele Yıllarında Ordu Basını	466
3.2.3.27.1. Güneş Gazetesi.....	466
3.2.3.27.2. Bucak Gazetesi.....	468
3.2.3.27.3. Ordu Bucak Gazetesi.....	469
3.2.3.27.4. Azim Gazetesi	469
3.2.3.27.5. Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi	471
3.2.3.28. Milli Mücadele Yıllarında Sakarya Basını	472
3.2.3.28.1. Adapazarı Gazetesi.....	472
3.2.3.29. Milli Mücadele Yıllarında Samsun Basını.....	473
3.2.3.29.1. Aks-i Sadâ Gazetesi	473
3.2.3.29.2. Ahali Gazetesi	476
3.2.3.29.3. Piyasa Gazetesi.....	478
3.2.3.29.4. Hayat Gazetesi	479
3.2.3.29.5. Samsun'da Hilal Gazetesi.....	480
3.2.3.29.6. Samsun'da Yayınlanan Diğer Gazete ve Dergiler	482
3.2.3.29.6.1. Rehber Gazetesi.....	482
3.2.3.29.6.2. Sihâm Gazetesi	482
3.2.3.29.6.3. Lale Dergisi	482
3.2.3.29.6.4. Ticaret-i Umumiye Dergisi.....	483
3.2.3.29.6.5. Servet-i İslâm Dergisi.....	483
3.2.3.29.6.6. Ahâli Edebiyat Dergisi	483
3.2.3.29.6.7. Mektebli Dergisi	483
3.2.3.30. Milli Mücadele Yıllarında Sarıkamış Basını	484
3.2.3.30.1. Varlık Gazetesi.....	484
3.2.3.31. Milli Mücadele Yıllarında Sivas Basını.....	485
3.2.3.31.1. İrade-i Milliye Gazetesi.....	485
3.2.3.31.2. Gâye-i Milliye Gazetesi	491
3.2.3.31.3. Mücadele-i Milliye Gazetesi	493
3.2.3.31.4. Dilek Dergisi	494

3.2.3.31.5. Birlik Dergisi.....	496
3.2.3.32. Milli Mücadele Yıllarında Trabzon Basını.....	498
3.2.3.32.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın	498
3.2.3.32.1.1. İkbâl Gazetesi	498
3.2.3.32.1.2. İstikbâl Gazetesi	502
3.2.3.32.1.3. Güzel Trabzon Gazetesi	507
3.2.3.32.1.4. Kahkaha Gazetesi	510
3.2.3.32.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın	512
3.2.3.32.2.1. Selâmet Gazetesi	512
3.2.3.32.3. Trabzon'da Yayınlanan Diğer Gazete ve Dergiler	515
3.2.3.32.3.1. Hak Gazetesi.....	515
3.2.3.32.3.2. Yeşil Yurd Gazetesi.....	515
3.2.3.32.3.3. Zafer Gazetesi.....	515
3.2.3.32.3.4. Kaygû Dergisi.....	515
3.2.3.32.3.5. Genç Anadolu Dergisi	516
3.2.3.32.3.6. Fecr Dergisi	516
3.2.3.32.3.7. Nur Dergisi	517
3.2.3.32.3.8. Düşünceler Dergisi	517
3.2.3.32.3.9. Hür, Eş ve Yeni Mekteb Dergileri.....	517
SONUÇ	518
KAYNAKÇA.....	525
EKLER	574
ÖZ GEÇMİŞ	600

EKLER LİSTESİ

Ek-1- Takvim-i Vekayi, S. 1, 10 Eylül 1324/1908.	574
Ek-2- Ma'mûratü'l-Aziz, S. 1, 7 Teşrinisani 1299/1883.....	575
Ek-3- Diyarbekir, S. 1, 22 Temmuz 1285/1869.	576
Ek-4- Envar-ı Şarkıyye, S. 7, 8 Ağustos 1927	577
Ek-5- Sivas, S. 1, 31 Kanunievvel 1295/1880.	578
Ek-6- Kayseri, S. 107, 2 Mayıs 1334/1918.	579
Ek-7- Edirne, S. 1334, 24 Ağustos 1322/1906.....	580
Ek-8- Amasya, S. 3, 25 Mayıs 1338/1922.	581
Ek-9- Eskişehir, S. 25, 5 Nisan 1336/1920.	582
Ek-10- İrade-i Milliye, S. 1, 14 Eylül 1335/1919.	583
Ek-11- Yozgad, S. 44, 11 Kanunievvel 1326/1910.....	584
Ek-12- Güneş, S. 11, 25 Şubat 1336/1920.	585
Ek-13- Haber, S. 10, 3 Mayıs 1339/1923.....	586
Ek-14- Trakya, S. 1, 2 Kanunievvel 1334/1918.....	587
Ek-15- Emel, S. 2, 22 Nisan 1336/1920.....	588
Ek-16- Işık, S. 25, 13 Temmuz 1335/1919.	589
Ek-17- İkaz, S. 60, 13 Teşrinievvel 1335/1919.....	590
Ek-18- Albayrak, S. 46, 23 Teşrinisani 1335/1919.....	591
Ek-19- Karacahisar, S. 90, 19 Temmuz 1333/1917.	592
Ek-20- Çorum, S. 120, 15 Ağustos 1339/1923.	593
Ek-21- Ahâli, S. 23, 27 Kanunievvel 1335/1919.	594
Ek-22- Konya, S. 2011, 22 Mart 1327/1911.	595
Ek-23- Yeni Adana, S. 419-225, 17 Teşrinisani 1338/1922.	596
Ek-24- Ferda, S. 272, 17 Teşrinievvel 1337/1921.	597
Ek-25- Trabzon, S. 1773, 12 Temmuz 1323/1907.	598
Ek-26- Küçük Mecmua, S. 1, 5 Haziran 1338/1922, s. 1.....	599

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nde yerel basın, vilayet gazetelerinin yayınlanmasıyla başlamıştır. Özellikle merkez ile taşra arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan vilayet gazeteleri, aynı zamanda bölge halkının sosyal ve kültürel yaşamına etkiye bulunmuştur. Türkiye'de yerel basının önem kazandığı ve etkinliğinin arttığı dönem ise Milli Mücadele yılları olmuştur. Bu dönemde, sayıları hızla artan ve önemli bir güç odağı haline gelerek mücadeleye katkı sunan yerel basın, Anadolu Basını olarak kamuoyu oluşturmada etkin bir rol üstlenmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yerel Basın başlıklı bu çalışmamızda, Osmanlı yerel basınının, başlangıcından Milli Mücadele'nin sonuna kadar geçen süre içindeki gelişim, değişim ile siyasi ve sosyal hayatta üstlendiği misyon incelenmiştir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Osmanlı Basın Tarihi genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. Bu bölümde, basının misyonu, toplumsal etkisi, kamuoyu oluşturma gücü, basından beklentiler, basının beklentilere ne oranda cevap verebildiği, otoritenin basının gücünü nasıl kullandığı, basına uygulanan sansür, iktidara muhalif grupların, basın yayın faaliyetlerini hangi amaçla ne şekilde yürüttüğü ve basın rejimine yönelik yapılan düzenlemelerin neler olduğu ele alınmıştır.

İkinci bölümde Osmanlı Vilayet Gazeteleri incelenmiştir. Bu gazetelerin yayınlanma amaçları, yayın politikaları, yayın periyotları, gazetelerin muhtevası gibi özellikleri ortaya konulmuş ve yayımlandıkları vilayetlere yapmış oldukları sosyal, siyasi ve kültürel katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Milli Mücadele yıllarında, İstanbul ve Anadolu basını ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu dönemde, İstanbul ve Anadolu basını, mücadeleye katkıları veya menfi tutumları, hedefleri, faaliyetleri, ekonomik altyapıları, yaşadıkları ekonomik zorluklar, çalışanların durumu gibi yönlerden incelenmiştir. Milli Mücadele dönemi tüm Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler tespit edilerek, tasnif edilmiştir. Vilayetlere göre tasnif edilen bu yayınların amaçları, yayın politikaları, yayın periyotları, yayıncıları, tiraj durumları, sayfa sayıları, muhtevası vesair özellikleri incelenmiştir.

Bu çalışmaya karar verilme aşamasında, Anadolu basını, yerel basın, Milli Mücadele yıllarında basın konularında pek çok çalışmanın yapıldığı görülmüştür.

Bunların hemen hepsi ya bölgesel, ya sathi ya da bölük pörçük denilebilecek eksikliklerle dolu olmasına rağmen, Türk Basın Tarihi bakımından önemli çalışmalardır. Bu durum, Türk Yerel Basın Tarihi konusunda mevcut bütün bilgilerin bir araya getirildiği bir çalışmaya ihtiyaç olduğu inancını arttırmıştır. Bu inançla karar verilen ve sonuçlandırılan bu çalışmanın bundan sonraki benzer araştırmalara kaynaklık edeceği ve kolaylıklar sağlayacağı ümidi taşımaktayız.

Bu çalışmada desteğini ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK'e, tezimin her aşamasında yanımda olan ve her konuda destek veren sevgili eşim ve meslektaşım Yavuz HAYKIR'a teşekkürlerimi sunarım.

ELAZIĞ-2021

Handan HAYKIR

KISALTMALAR

bkz.	: bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
No	: Numara
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
OTDÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

I. Basın Kavramı

Toplumları ilgilendiren her çeşit haber ve fikrin belirli zamanlarda basılıp yayınlanmasını sağlayan basın, haberleşme araçlarının en eskisi ve en etkili olanıdır.¹ İnsanlar, çevresinde ve dünyada yaşanan gelişmeleri öğrenmek, öğrendiklerini veya düşüncelerini çevresine yaymak amacıyla, çeşitli teşebbüslerde bulunmuş; bunun sonucu olarak da medeni toplumların dördüncü kuvveti olarak görülen basın müessesesi doğmuştur.²

Genellikle günlük ve haftalık olarak çıkarılan basın ürünlerine gazete, haftalık, on beş günlük ve aylık yayınlananlara dergi denilmektedir.³

II. Matbaa

Müteharrik (hareketli) harflerle basım tekniği, ilk Doğu Asya'da geliştirilmiştir. İlk Çin basım tekniği, M.S. 581 yılında bulunmuş olan ksilografi (ahşap kalıplı blok baskı tekniği) idi. Bu teknikte, Budist rahipler tarafından basılacak tam sayfalık kutsal metin ya da resim, önce kâğıda hazırlanıyor, ardından bu metin bir ahşap bloğun üzerine bastırılıyordu. Ahşap bloğun yüzeyi pirinç hamuruyla kaplı olduğu için, sayfanın mürekkebini emiyor ve böylece izi ayna görüntüsü şeklinde ahşap üzerine geçiyordu. Sonra bir oymacı tarafından ahşap levha üzerindeki mürekkepsiz kısımlar oyularak kabartma harfler şeklinde erkek kalıp hazırlanıyor ve mürekkeplendikten sonra baskısı yapılıyordu. Sung Hanedanlığı'ndaki entelektüel canlanma döneminde kitap üretimi, 960-1269 yılları arasında bu teknikle sağlanmıştır.⁴

1041-1048 yılları arasında da, Çinli simyacı Pi Sheng, harfleri kil ve tutkal karıştırıp pişirerek tek tek hazırlama yöntemini bulmuştur. Bu hazırlanan harflerden oluşan metinler, bir bir demir levhanın üzerine yan yana diziliyor, üzerleri reçine, mum ve kâğıt külüyle sıvanıyor, daha sonra da bu levha hafif ateşte ısıtılarak harflerin katılaşması sağlanıyordu. Bu katılaşmış harflerden oluşan levha, mürekkeplenerek üzerine kâğıt basılıyor, mürekkepli harflerin kâğıt üzerine aktarılması ile basım işlemi

¹ Cahit Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.

² Zeki Eraslan, "Tarihçi ve Basın", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elazığ*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 135.

³ Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 17.

⁴ Zeki Tez, *Kâğıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2008, s. 217.

tamamlanıyordu. Bu metinle ilgili basım işlemi tamamlandıktan sonra metal levha tekrar ısıtılarak üzerindeki harfler sökülüyordu. Bu teknik, tipo baskı tekniğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Çin dilinin karmaşık yapısı nedeniyle, Çin'de yaygınlaşamayan bu tekniği, Uygurlar, komşuları Türklere ve Moğollara öğretmişlerdir. Bu topluluklar daha sonraları, Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'ya yönelik akınları ve göçleri sırasında bu basım tekniğini oralara taşımışlardır.⁵

Doğu Asya'da geliştirilen bu teknik, 1440'lı yıllarda, önceleri blok baskı sistemi kullanan Avrupa'ya Gutenberg'le geçmiştir. Gutenberg'in yaptığı şey, hareketli harflerin mucitliği değil, hareketli harflerle matbaacılığın ilk kuruculuğudur. Gutenberg'den önce, Avrupa'da tahta blok baskı yoluyla kitaplar basılıyordu. Bunların bilinen en eski örnekleri, Latince ilk gramerlerle "*Doants*", halk için dini ve ahlaki eserler "*Speculum humanae*", papanın af mektupları "*Lettre d'indulgence*"dır. Gutenberg ise, 1450 tarihinde madenden hareketli harfler dökerek basım sanatında önemli bir başarı elde etmiştir. Gutenberg'in matbaasında basılan önemli eserlerden biri, 1454 tarihli *İncil*'dir. Bu *İncil*'e, bir nüshası *Kaerdinal Mezari*'nin Kütüphanesinde bulunduğu için *Mezarın Kitab-ı Mukaddesi* de denir.⁶

Gutenberg'in ölümünden sonra, yetiştirdiği çırakları, Avrupa'nın birçok yerine dağılarak matbaalar açmaya başlamışlardır. Bu makineler, özellikle el ile kitap yazanlar tarafından gericilik olarak kabul edilip tepki görmüşse de, matbaalarda basılan kitapların sayısı hızla artmış, ucuzlayan kitaplar her geçen gün daha çok rağbet görmüştür.⁷

Matbaa, Avrupa'da gezici Alman ustalar kanalıyla, 15. yüzyılın ikinci yarısında İtalya, Fransa ve İspanya'ya hızla yayılmıştır. Strasburg'da 1458'de, Roma'da 1464'de, Venedik'te 1469'da basımevleri kurulmuştur. Dante'nin *İlahi Komedya*'sı ilk defa, 1470'de Foligno şehrinde, Johann Neumeister ve Stephan Arndes adında iki Alman tarafından basılmıştır. Basım sanatı, 1470'de Paris'e, 1471'de Napoli ve Hollanda'ya, 1473'de Macaristan'a, 1474'de Cenova'ya, 1476'da İspanya'ya ve İngiltere'ye, 1482'de Danimarka'ya, 1483'de İsveç'e ve 1488'de Çekoslovakya'ya girmiştir.⁸

⁵ Hasan F. Ketenci, Can Bilgili, *Yongaların 10 000 Yıllık Gizemli Dansı Görsel İletişim ve Grafik Tasarımı*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul Şubat 2006, s. 52.

⁶ İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, Ankara, 1975, s. 67.

⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara, 1969, s. 23.

⁸ Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 31.

Bu sayede 1500 yılına kadar yalnız İtalya, Fransa ve İsviçre'de basılan kitap sayısı otuz bini aşmıştır. İlk basılan kitaplar daha çok din kitaplarıydı. İngiltere'de 1476'da William Caxton tarafından Westminster'de kurulan ilk basımevi, Avrupa'dakilerin aksine Latince değil, İngilizce yayına başlamıştır. Üstelik bu basımevinde din kitapları yerine halka bilgi veren çeşitli kitaplar basılmıştır. Bir süre sonra bu ilkeyi, diğer Avrupa ülkeleri de benimsemişler ve ulusal dilde kitapların basımına başlamışlardır.⁹

Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerin aksine, matbaa Rusya'da ve Ortodoks Hristiyan dünyasında çok yavaş ilerlemiştir. Modern Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'ı içine alan bir bölgede okuryazarlık soylu kesim ile sınırlıydı. 1564 yılında Polonya'da eğitim görmüş olan bir Beyaz Rus, Moskova'ya bir matbaa getirmiş, fakat atölyesi kısa süre içinde bir ayaklanma sonucu yok edilmiştir. Bu durum 18. yüzyılın başlarında Çar Büyük Pedro'nun çabaları ile değişmiştir. O, 1711 yılında St. Petersburg'da bir matbaa kurdurmuştur. Bunu *Petersburg* ve *Senato* matbaaları (1719), *Donanma Akademi Matbaası* (1721) ve *Bilimler Akademisi Matbaası* (1727) izlemiştir. Bu matbaaların kuruldukları yerler, Çarın, Rusları modern bilim ve teknolojiyle, özellikle askeri teknoloji ile tanıştırmak, okuryazarlık ve eğitim oranını yükseltmek amacıyla olduğunu göstermektedir.¹⁰

II.1. Türklerde İlk Matbaa

Avrupa'da basımevlerinin hızla yaygınlaşmaya başladığı yıllar, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in saltanat dönemine (1451-1481) rastlar. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerin, Osmanlı sarayının bilgisi dışında kalabileceği düşünülemeyeceğine göre, bu yeniliğin ülkeye getirilmesi sakıncalı bulunduğu için herhangi bir girişimde bulunulmadığı sonucuna ulaşılmıştır. II. Beyazıt'ın basımcılık işleriyle uğraşanlar için idam cezası verileceği şeklinde bir ferman çıkardığı, I. Selim tarafından da aynı nitelikte bir ferman yayınlandığı gibi iddialar öne sürülmüşse de, söz konusu fermanlar bugüne kadar ortaya çıkmamıştır.¹¹ Aslında Osmanlı'da *Müteferrika Matbaası*'na kadar geçen sürede, azınlıklar tarafından 37 matbaanın kurulduğu bilinmektedir. Bu da, Osmanlı yönetiminin başlangıçtan beri matbaadan haberdar

⁹ Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 32.

¹⁰ Asa Briggs- Peter Burke, *Medyanın Toplumsal Tarihi*, Çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26.

¹¹ Alpay Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987, s. 9.

olduğunu, ancak çeşitli nedenlerden ötürü Türklerin matbaa kurma konusunda özendirilmediğini ya da bilinçli bir şekilde engellendiğini göstermektedir. Bunun gerekçeleri arasında, dinsel bağnazlık, hattatların işlerini kaybedecekleri korkusu, kâğıt üretiminin yapılmayışı, gerekli teknik bilgi ve malzemenin yetersizliği gibi nedenler sıralanabilir. Bunlar arasında, özellikle İslâmiyet adına hareket ettiklerini düşünen kişi ya da kuruluşların, 275 yıl boyunca göstermiş oldukları direncin etkisinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Jale Baysal, basma yapılırken harflerin, domuz kılı fırçalarla temizleneceği, bunun da yazının kutsallığını zedeleyici bir iş olduğu yolunda dedikodular çıkarılmış olduğunu belirtirken, bir başka araştırmacı Francis Robinson da, İslâm ülkelerinde din kitaplarının, 19. yüzyıla kadar basılmadığını, bunun nedeni olarak da basımcılığın, İslâm'da var olan Kuran'ın hafızlanarak iletilmesi geleneğini tehdit ettiğini ileri sürmektedir.¹²

Avrupa'dan farklı bir toplumsal yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, "cemaatlerden" oluşuyordu. Genelde içe kapalı bir anlayışın olduğu Osmanlı'da, birçok açıdan Avrupa'nın gerisinde kaldığının fark edilerek değişik alanlarda ıslahat çalışmalarının başladığı 17. yüzyıl sonlarına kadar, siyasi ilişkiler haricinde, imparatorluk dışındaki ülkelerle etkileşimi çok az seviyedeydi. Kültürel ve dini bağları ülke dışında olan gayrimüslim cemaatlerin ise dış dünyayla, özellikle Avrupa ile olan etkileşimleri daha yoğundu. Buna bağlı olarak, İmparatorluk dışında olup bitenlerden ilk haberdar olanlar da gayrimüslimler oluyordu. Osmanlı'da, resmi ilk basımevinin kurulmasından çok önce azınlıkların kurup işlettiği basımevinden söz edilebilmesi de, bu ilişki zinciri sayesinde mümkün olabilmiştir. Söz konusu gayrimüslim cemaatler, bu yeni teknikten uzak kalmamış, resmi izinlere çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde basımevleri açmaya başlamışlardır. Bundan dolayı, İmparatorlukta basımevi kültürünün başlangıç tarihi, 1700'lerden 1400'lü yılların sonlarına çekilebilir. Hemen hemen Avrupa'da basımevlerinin yayılmaya başladığı dönemlerde açılan ve alınan izin gereği İslâm dini ile ilgili kitap basmayan ve İmparatorluğa karşı gayrimüslimleri kışkırtacak yayınlar yapmayan bu basımevleri, daha sonra açılacak olan Osmanlı Türk basımevlerine doğrudan etkide bulunmuşlardır.¹³

¹² İrfan Çakın, "Mütefferika Matbaası'nın Düşündürdükleri ve Avrupa'da Basımcılığın Etkileri: Gelecek İçin Geçmiş Anlamak", *Bilgi Dünyası Dergisi*, C. 5, S. 2, Ankara, 2004, s. 156.

¹³ Mehmet Ali Akkaya, "Türk Kitap Basmacılığı Tarihçesi ve Beşik devri", *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul, 2008, s. 59.

Sözü edilen bu matbaalardan ilki, 1492 yılında Yahudiler tarafından kurulmuştur. David ve Samuel İbn Nahmias kardeşler, 1492 yılında İspanya'dan sürülen ve İstanbul'a yerleşen Yahudilerdendi. Nahmias kardeşler, matbaacılık faaliyetlerinde, Yahudilerin lideri konumunda olan Benyamin ha-Levi'den destek görmüşlerdir. Bu matbaada ilk olarak Yakov Ben Aşer'in Yahudi hukukuyla ilgili önemli eseri *Arbaa Turim* basılmıştır.¹⁴

Adri K. Offenber, *Arbaa Turim*'in basım tarihinin, kitabın künyesinde "4 Tevet 5254 Cuma" olarak belirtildiğini ve ebced hesabıyla İbrani harflerle ifade edilen bu tarihin *Julyen* takvimindeki karşılığının 13 Aralık 1493 olduğunu ifade ederken, tarihçi Rosanes'e göre kitap 5264, yani Miladi 1503/1504 yılında basılmıştır. A. Ya'ari de 1504 yılının doğru olduğuna hükmetmektedir. Modern Yahudi bibliyografyasının babası addedilen Moritz Steinschneider 5254 ile 5264 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde Kuşta'da yani İstanbul'da herhangi bir başka eserin izine rastlanmadığını da dikkate alarak 5264 yani 1504 tarihinin kabul edilmesi gerektiği görüşündedir.¹⁵

İlk basımevi açıldıktan birkaç yıl sonra, Selanik'te yeni bir matbaa kurulmuş, zamanla İstanbul'dakilerin sayısı üçe çıkmıştı. II. Beyazıt döneminde İstanbul ve Selanik'te 19, I. Selim döneminde 33 kitap basılmıştır. Ayrıca basıldığı yıl belli olsa da basıldığı matbaa belli olmayan 17 kitabın daha çıkarıldığı bilinmektedir¹⁶. Bunların birçoğunun ilk sayfalarında: "(...tarihte), bu yüce İstanbul şehrinde İsmail'in, yüce hükümdar (... Sultan) saltanatında ebediyen yaşasın, Tanrı hep yardımcısı olsun ve hükümdarlığı sonsuza kadar yücelsin. Amin" yazısı yer alırdı. Bazı yazılar ise şu şekilde biterdi: "Onun (Padişah) ve bizim yaşadığımız dönemde Yahudiye kurtarılacak ve İsrail barış içerisinde yaşayacak."¹⁷

Kanuni döneminde İstanbul'a yerleşen bir Yahudi ailesinden gelen ve II. Selim zamanında Naxos (Nakkaş) Dukası sanını alan Yusuf (Joseph) Nasi'nin eşi Belveder, 1579'da İstanbul'daki sarayında bir matbaa kurmuş ve bunu 1593'te Kuruçeşme'ye taşımıştır. 1510-1520 yılları arasında İstanbul'da 9 Yahudi basımevi kurulmuştur. 16.-18. yüzyıllarda Selanik, Halep, Edirne, Şam ve İzmir'de Yahudilere ait 30 dolayında

¹⁴ Yasin Meral, "Osmanlı İstanbul'unda Yahudi Matbaası ve Basılan Bazı Önemli Eserler", *Osmanlı İstanbul'u II*, İstanbul, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 456.

¹⁵ Naim Güleyüz, "Osmanlı'da İlk Basımevi Yahudi Matbaacılığı", *Toplumsal Tarih*, C. 26, S. 156, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 48-49.

¹⁶ Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, s. 16-17.

¹⁷ Neslihan Ünal, Gülsüm Tütüncü, "İstanbul ve Selanik Yahudi Cemaatlerinin Gelişim Dinamiklerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Kültürel ve Sosyal Hayat*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2018, s. 292.

matbaanın çalışmakta olduğu ve bunların geniş sayılabilecek yayın faaliyetlerinde bulunduğu bilinmektedir. Bu matbaalarda din ve dilbilgisi kitaplarının yanı sıra, tarih ve sosyoloji eserleri de basılmıştır.¹⁸

Yahudilerin çıkardığı ilk gazete ise *Leon de Hayim Kastro* tarafından 1853 yılında çıkarılan *Orisrael Gazetesi*'dir. Gazete Raşi harfleri ve Ladino diliyle basılmıştır.¹⁹

Osmanlı'da basım ve matbaa işleriyle uğraşan ikinci toplum, Ermeniler olmuştur. 1512 yılında Hagop Meğabard, Venedik'teki matbaada kendi yazdığı Ermenice kitapları bastırdı. Tokatlı Apkar Tıbir, 1567 yılında Venedik'ten getirdiği hurufat ve matbaa aksamı ile Surp Nigoğayos Kilisesi'nde Ermenice kitaplar basmaya başladı.²⁰ Apkar Tıbir, bu matbaada 1567-1569 yılları arasında beş kitap basmıştır.²¹

Yine tarih ve coğrafya alimi olarak kabul edilen Ermeni matbaacı Eremya Çelebi Kömürçüyan, Apkar Tıbir'den tam yüz sene sonra, 1677'de matbaasını kurmuş ve 1677-1678 senelerinde iki kitap basmıştır. Bu matbaa uzun ömürlü olmasa da, Ermeni matbaacılığının temellerini atmıştır. Bu dönemde, 80 bin civarında Ermeni nüfusu olan İstanbul, Ermeni yayıncılığının ve matbaacılığının merkezi haline gelmiştir.²²

Ermeni ve Türk matbaacılığına önemli katkılarda bulunmuş bir diğer önemli isim Polos Arapyan'dır. Nesih ve talik basım tekniklerini geliştiren Polos Arapyan, 1816 yılında da II. Mahmut tarafından İmparatorluk matbaasının başına yönetici olarak atanmıştır.²³

Osmanlı Devleti'nde Rumlar tarafından işletilen matbaalara incelendiğinde, ilk matbaanın İngiliz ve Hollanda elçilerinin yardımıyla Nikodem Metaksas tarafından 1627'de kurulduğu görülmektedir. Bu matbaada ilk olarak *Yahudiler Aleyhine Bir Risale* adlı eser basılmıştır.²⁴ Matbaa, 1628 yılında Ortodoksların dini faaliyetlerine karşı olan Cizvitlerin tahriki sonucu, Yeniçeriler tarafından tahrip edilmiştir. Tutuklanan

¹⁸ Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, s. 16-17.

¹⁹ Ünal, "İstanbul ve Selanik Yahudi Cemaatlerinin Gelişim Dinamiklerinin Karşılaştırmalı Analizi", s. 293.

²⁰ Sacit Kutlu, "İstanbul'da 12 Ekim 1913'te Çifte Jübile Ermeni Alfabesinin 1500, Matbaanın 400. Yılı Kutlamaları", *Toplumsal Tarih*, C. 26, S. 156, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 62.

²¹ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı I*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s. 29.

²² Ali Birinci, "Osmanlı Tıbaat ve Matbuat Hayatında (1567-1908) Ermeniler", *Yeni Türkiye*, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Y. 2, S. 60, Ankara, 2014, s. 836.

²³ Mustafa Akbulut, "İbrahim Müteferrika ve İlk Türk Matbaası", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 920.

²⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 59.

Metaksas, yargılanıp beraat ettikten sonra, matbaasından geriye kalan malzemeleriyle birlikte Osmanlı'dan ayrılmıştır.²⁵

Yine Patrik I. Gregoire döneminde (1788), Rum basınının gelişmesine öncülük eden Fener Rum Patrikhanesi'nde, "*Besmahan*" adlı bir matbaa kurulmuştur. Bu ve bunun gibi birçok Ermeni matbaası, Osmanlı'da matbaanın gelişmesinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. 1882-83 yıllarında sadece İstanbul'da beş Rum matbaası bulunmaktaydı.²⁶

Azınlıklar tarafından Osmanlı sınırları içerisinde birçok matbaanın kurulması ve faaliyette bulunmasına rağmen, İlk Türk matbaasının kurulmasına kadar geçen sürede, Osmanlı sınırlarında Türkçe ya da Arapça herhangi bir kitap basılamamıştır. Bu yasak Türk basın tarihinde ilginç bir oluşuma yol açmış, Avrupa'da Arapça basılmış kitaplar, başta İstanbul olmak üzere İmparatorluğun birçok yerinde satılmıştır.²⁷

Bu kitapların basıldığı matbaalardan biri, 1514'te İtalya'nın Fano kasabasında kurulan *Gregorio dei Gregorii* matbaasıdır. Bu matbaa, Avrupa'da Arap harfleriyle basım yapan ilk matbaadır. Matbaada, Arap harfleriyle basılan ilk kitap ise, *Saatler* isimli eserdir.²⁸

Avrupa'da basılan önemli bir diğer eser de, 1516 yılında Cenova'da, Arapça İbranice, Yunanca ve Keldanice olmak üzere dört dilde basılan *Mezamir* (Zebur Sureleri) kitabıdır.²⁹

Yine 1584'te Roma'da Papalığın isteği üzerine, Doğu eserlerini basmak için kurulan bir matbaada, 1593 yılında İbni Sina'nın *el-Kanun Fi't Tıbbı* (Tıp Yasası) basılmıştır. Basılan bu kitap Osmanlı sınırları içinde de satışa sunulmuşsa da, aynı eserin el yazması kadar ilgi görmemiştir.³⁰ d'Herbelot'un, Şark Kütüphanesi adlı eserine, bir mukaddime yazan Gallant, bu durumun sebebini şöyle ifade etmiştir:

"Sikalijer hayatta olduğu zaman Roma'da Arapça olarak İbni Sina'nın eserleri, Tahriri'l Öklides ve bir coğrafya basılmış. Bundan amaç, Arapça öğrenenlerin istifadesi değildi. O zaman henüz Arapça bir sarf ve lügat olmadığından kimse bundan istifade edemezdi. Bu kitaplara edilen masraf şarkta kitap ticareti yapmak içindi. Fakat bu

²⁵ Gerçek, *Türk Matbaacılığı I*, s. 30.

²⁶ Ali Arslan, "Türkiye'de Rum Basınına Doğuşu, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 3, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 40

²⁷ Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, s. 9.

²⁸ Yahya Erdem, "Avrupa'da Arap Harfleriyle Basılan Arapça ve Türkçe Kitaplar (1514-1700)", *Kebikeç*, Yıl. 1, S. 2, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 180.

²⁹ Erdem, "Avrupa'da Arap Harfleriyle Basılan Arapça ve Türkçe Kitaplar (1514-1700)", s. 180.

³⁰ Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, s. 9.

tasavvur ilk zamanlar pek istifadeli olmadı. Müslümanlar kendilerine verilen kitapları almak istemediler. Zira bunların arkasından Kuran'ın da tabedilmesinden korkuyor; bizde İncil ne kadar mukaddesse onlarda da o kadar mukaddes olan kitaplarına bu suretle bir hürmetsizlik edilmesinden çekiniyor ve almak istemiyorlardı. Hatta İstanbul'da bir kitapçıda İbni Sinan'ın matbu eserlerini gördüm. Bu kitap Arap harfleriyle basılanların en güzeli ve yazısı el yazısına en yakını olduğu halde, uzun bir müddetten beri, batıdaki satışından daha ucuz olmasına rağmen satılamamıştı. Halbuki aynı kitabın yazma nüshaları kitapçılarda gayet pahalı olarak satılmaktaydı. Bu tabulardan sonra Roma'da doğu lisanları ile yalnız Hristiyanların ve misyonerlerin işine yarayacak kitaplar basıldı.³¹

1500'lü yıllara gelindiğinde, devlet tarafından, yurt dışında Arap harfleriyle basılan kitapların, Osmanlı sınırları içerisinde satılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. 1588'de Bratton ve Orazio Bandini adlı iki yabancı tüccar tarafında, Padişah izniyle birlikte, ilk olarak 1594'te *Tahriri'l- Usulü'l Öklides* adlı eser yurt dışında bastırılarak İstanbul'a getirilmiş, kitabın başında ise, Sultan III. Murat'ın, Arapça, Farsça, Türkçe kitaplar satan tüccarlara mani olunmamasına dair çıkardığı fermanı yer almıştır. Bu kitaplar, yalnızca Anadolu'da değil İmparatorluğa bağlı birçok eyalette de satılmıştır.³²

II.2. Müteferrika Matbaası

Osmanlı'da, devletin desteğiyle, bir Müslüman tarafından kurulan ve işletilen ilk matbaa *Müteferrika Matbaası*'dır. Batılı tarihçilere göre, *Müteferrika Matbaası*, yalnızca Osmanlı topraklarında değil, İslâm dünyasında da, bir Yahudi ya da Hristiyan tarafından işletilmeyen ilk matbaadır. Yine bu matbaa, dinsel kitapların basımı yasaklanmış olsa da, ilk İslâm basımevi olarak kabul edilmektedir.³³

Bir Türk matbaasının kurulması fikri ilk, III. Ahmet'in saltanatı döneminde büyük bir ivme kazanan ve Lale Devri diye adlandırılan çağdaşlaşma girişimleriyle birlikte gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda var olan devlet yapısında düzenlemeler yapması gerekliliğini kabul etmiş ve bunu geleneksel kurallar çerçevesinde ıslahatlar yapma yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu çabaların

³¹ Gerçek, *Türk Matbaacılığı I*, s. 18-19.

³² Fatma Davulcu- Halil Kıpçak, "Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Türkiye'de Basım ve Yayın Kısaca Bir Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 30, S. 2, Ankara, 2016, s. 253.

³³ Nurullah Çetinkaya, *Matbaanın Osmanlı Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2011, s. 50.

arzulanan sonuçları vermemesi karşısında, 18. yüzyılın başından itibaren Avrupa'yı model alma düşüncesi de gündeme gelmeye başlamıştı.³⁴

Devlet tarafından, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmek amacıyla çeşitli ülkelere geçici elçiler gönderilmişti. Bu elçilerden, gittikleri ülkelerde, diplomatik gelişmelerin yanı sıra, askeri ve teknik alanlarda yapılan yenilikler hakkında da raporlar istenmiştir. Bu çerçevede, 1721'de Fransa'ya olağanüstü elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'ye verilen görevler arasında "Fransa'nın bayındırlık ve eğitim araçlarının gereği gibi öğrenilip uygulanabilir olanlarının bildirilmesi" de vardı.³⁵

1727 yılında ulemanın da onayı ile matbaa teknolojisinin resmen uygulanır hale gelmesi, bu yeni anlayışın sonucudur. Bu girişimin, İslâm dünyası için önemini, tarihçi A. Demeerseman şöyle ifade etmiştir:

*"Kitap yayıncılığına başlamak sadece Türk tarihinin en önemli aşaması değil, İslâm dünyasındaki Rönesansın da başlangıcıdır (...) İslâm uygarlığının yeni bir dünyaya açılma emri İstanbul'dan verilmiştir (...) Böylece modern düşüncede büyük bir yer tutan ve Müslümanların da benimsediği ilerleme fikri, 18. yüzyılda Türkiye'de belirmiştir. Bununla ilk kez tam anlamda Batı-Doğu diyalogu başlamış oluyordu."*³⁶

Çelebi Mehmet Efendi, Fransa'da bulunduğu süre zarfında gözlemlediği Batının, teknik, ekonomik, sosyal ve bilimsel özelliklerini anlattığı *Sefaretname* adlı bir eser hazırlamış, aynı zamanda basım tekniğiyle de ilgilenmiş ve yurda döndüğünde bu tekniğin Osmanlı'da da uygulanmasını istemiştir.³⁷

Çelebi Mehmet'in oğlu Sait Mehmet Efendi de, babasıyla birlikte gittiği Paris'te, matbaayla, kitapların kolaylıkla çoğaltıldığını görmüş ve Paris'ten döndükten sonra İbrahim müteferrika ile ortak bir matbaa kurmak için anlaşmışlardır.³⁸

İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi, kurmak istedikleri matbaa için girişimlerde bulunmuş ve ilk olarak matbaanın önemi ve faydalarının izah edildiği, *Vesilet-üt Tıbaa* adlı bir risale hazırlayarak Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunmuşlardır. Müteferrika bu risalede matbaanın faydalarını şu şekilde açıklamıştır:

"1. Mühim kitapların teksiri avam ve havas için faydalıdır.

³⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6.

³⁵ Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, s. 23.

³⁶ Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, s. 6-7.

³⁷ Serpil Altuntek, "Türk Matbaasının Kuruluşu ve İbrahim Müteferrika", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, Ankara, 1993, s. 196.

³⁸ Çetinkaya, *Matbaanın Osmanlı Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi*, s. 52.

2. Müelliflerin eserlerinin tab'ı bunların ihyasına ve İslâmlar arasında intişarına sebep olur.

3. Matbu kitapların yazıları okunaklı, güzel ve doğru olacağı için okutan ve okuyanlara kolaylığı mucip olur. Hem mürekkepleri sabit olduğundan yazma eserler gibi sudan da müteessir olmaz.

4. Basmacılık karlı sanattır. Bir cilt kitap yazma zahmetiyle binlerce kitap elde edilebilir ve bu suretle kitap ucuzlayacağından herkes istifade eder.

5. Kitapların başına ve sonlarına fihristler konularak aranılan şeyin kolayca bulunmasına imkân hasıl olur.

6. Kitapların ucuzluğu taşralardaki şehirlere karyeler halkının da kitaptan istifade etmelerine sebep olur.

7. Şehirlerde büyük kütüphaneler tesisine imkân bulunur ve ilim tahsil edenler çoğalır.

8. Osmanlı Devleti'nin cihat ile bütün İslâmların şerefini arttırdığı gibi kitap neşri suretiyle de İslâmlara hizmet etmesi münasip olur.

9. Avrupalılar Arabi, Farisi ve Türkçe kitapların kıymetini bilip bastırmaktadırlar. Fakat bu bastıkları kitaplar hem yanlış ve hem de yazıları hüsnü zinetten ari ve galat ve hata üzere caridir. Buna rağmen, yarın bir ehlini bulup şark eserlerini doğru ve güzel surette bastırarak İslâm memleketlerine göndermeleri ve bu vesile ile İslâmlardan para çekmeleri muhtemel bulunduğundan bu hususta da onlara takaddüm etmek lazımdır.

10. Fenni tıbaatın, memleketimizde tatbiki için artık imkân mevcuttur. Bütün Alem-i İslâm'ın muhtaç olduğu kitapların basılması devletin şan ve şerefini arttıracaktır."³⁹

Şeyhülislâmın başkanlığında bir araya gelen din bilginleri, bu öneriyi olumlu karşılamış ancak matbaanın, İslâm inanç ve düşüncesine aykırı olmadığının saptanması için Şeyhülislâmdan fetva alınmasını uygun görmüşlerdir. Şeyhülislâm Abdullah Efendi tarafından, bu durum üzerine bir fetva yayınlanmış ve basılabilecek kitaplar sıralanmış; tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh kitaplarının basımı yasaklanmıştır. Buna göre basılmasına izin verilebilecek kitap türleri arasında, sözlük, mantık, felsefe, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat vb. yer almaktaydı. Ayrıca baskı kitaplarının sağlayacağı yararlara değinilerek bazı önerilerde de bulunulmuştur. Yine kısa sürede zorluk çekmeden çok

³⁹ Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 1939, s. 5.

sayıda kitabın basılacağı için, kitap bedellerinin ucuzlayacağından ve rahatlıkla alınabileceğinden bahsedilmiş, basım sırasında gerekli düzeltmeleri yapabilecek nitelikte uzmanların çalıştırılması hususunda önerilerde bulunulmuştur.⁴⁰

İbrahim Müteferrika'nın, Sultan Selim Konağı'nda açılan ve *Darü' t-tıbaatü'l Amire* adı verilen matbaanın makineleri ile kalıpları büyük ihtimalle Hollanda'dan getirtilmiştir. Bu dönemde İstanbul'da misyoner olarak bulunan Peder Holdermann'ın yazdığı bir mektuba göre, matbaada kitap basımı için dört, harita basımı için iki makine bulunuyordu. İstanbul'da döktürülen harflerin kalıpları, kuyumcu kalemkarlarından *Zambak Oğlu*'na yaptırılmıştı⁴¹. Bu hazırlıklar sırasında matbaanın kurulmasından telaşa düşen ve kendilerine iş kalmayacağını düşünen yazma kitap hattatları, kalemlerini, divitlerini, maktalarını bir tabuta doldurarak gömmeye götürmek suretiyle yaptıkları protestonun da bir etkisi olmamış ve matbaa uzun süren hazırlıklardan sonra Aralık 1727'de faaliyetlerine başlamıştır.⁴²

Müteferrika Matbaası'nda basılan ilk kitap, *Vankulu Lugatı*'dır. 1729 yılında basılan ve iki cilt olan bu kitap, İmam Ebu Nasr İsmail bin Hamid'le-Cevher el-Farabi'nin *Sihah-ı Cevheri* adlı yapıtının, Vankulu lakaplı Müderris Mehmet Efendi tarafından yapılan çevirisidir. Kitabın başında padişahın izin fermanı, şeyhülislâmın fetvası, ulemanın övgüleri ve *Vesilet'ül Tıbaa*'ya yer verilmiştir.⁴³

I.cildi 666 ve II. cildi 756 sayfa tutan bu iki ciltlik lügat, öğrencilerin kolayca satın alıp faydalanabilmeleri de düşünülerek, 35 kuruş fiyatla satışa çıkarılmıştır. Eserin el yazısı ile yazılmış bir nüshası, o zaman 350 kuruşa satılırken, matbaada basılan kitabın 35 kuruşa satılması, birçok kesim tarafından memnuniyetle karşılanmış ve matbaayı destekleyenlerin sayısı hızla artmaya başlamıştır.⁴⁴

İbrahim Müteferrika'nın bastığı önemli ilmi eserlerden biri de, Katip Çelebi'nin *Cihannüma*'sıdır. Eser, Müteferrika tarafından bazı metin, şekil ve harita ekleri yapılarak 1732 yılında basılmıştır. Bu eser son zamanlara kadar birçok ülkede kullanılmış, coğrafya ve tarihi coğrafya alanında yararlanılan temel kitaplardan biri olmuştur.⁴⁵

⁴⁰ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğine*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s. 101.

⁴¹ Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, s. 33.

⁴² Şefik Ergürebüz, *Matbaacılık Tarihi*, İzmit, 1947, s. 27.

⁴³ Berrin Küçükcan, "Dünden Bugüne Matbaanın Serüveni", *TKD*, İstanbul, 2006, s. 163.

⁴⁴ Ergürebüz, *Matbaacılık Tarihi*, s. 30.

⁴⁵ Mesut Elibüyük, "Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannüma", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2009, s. 94.

Müteferrika Matbaası'nda, kendisi hayattayken 11 tarih, 3 dil ve sözlük, birer tane coğrafya, mıknaatıs ve toplumsal eleştiri konulu toplam 17 kitap basılmıştır.⁴⁶

II.3. Müteferrika'dan Sonra Matbaa

Müteferrika'nın ölümünden sonra, onun yetiştirdiği ve aynı zamanda kalfalığını yapan Kadı İbrahim ve Kadı Ahmed'in talep ve müracaatları üzerine, 1747 senesinde aynı matbaanın işletilmesi için kendilerine bir ferman verilmiştir. Başta matbaayı işletme hususunda başarılı olamamışlarsa da, III. Osman döneminde fermanın yenilenmesini istemişler ve aldıkları izinle *Vankulu Lügati*'nin ikinci baskısını gerçekleştirmişlerdir.⁴⁷ Bundan sonra otuz yıl kadar atıl kalan matbaa, 1783 yılında Beylikçi Raşid ve Vakanüvis Vasıf Efendiler tarafından satın alınıp yenilendikten sonra, tekrar faaliyete geçmiş ve 1784'de *Suphi ve Şakir Tarihleri* ile *İzzi Tarihi* basılarak faal hale getirilmiştir.⁴⁸ 1798'de Raşid'in vefat etmesi sonrası matbaanın kapanmasıyla, *Müteferrika Matbaası*'nın da 71 yıllık serüveni sona ermiştir.⁴⁹

Osmanlı'nın bir diğer önemli matbaası, *Mühendishane Matbaası*'dır. 1795'te Hasköyde açılan Mühendishane-i Berri Binası'nın zemin katında, 1997 yılında kurulan matbaanın takımları, devlet tarafından Raşit Efendi'den satın alınmıştır. Matbaanın reisliğine, Mühendishane baş hocası müderris Abdurrahman Efendi getirilmiştir. O dönem devletin yegâne matbaası olan *Mühendishane Matbaası*'nda, askeri mühendislik eğitimiyle ilgili ders kitapları, logaritma cetvelleri, Türkçe, Fransızca ve Arapça telif ve tercüme eserler basılmıştır.⁵⁰

Mühendishane Matbaası, 1802 'de bulunduğu yerin dar gelmesinden dolayı, 1802'de Üsküdar'da bulunan Selimiye Vakfı arazisi üzerinde bir binaya taşınmıştır.⁵¹ *Üsküdar Matbaası*'nın faaliyeti, 1802'den 1832 tarihine kadar otuz sene burada devam etmiş daha sonra II. Mahmut'un emriyle Beyazıt'ta Kaptan İbrahim Paşa Hamamı binasına nakledilmiştir. Yine aynı sene "*Takvîm-i Vekâyî*"i basmak için tesis edilen

⁴⁶ Davulcu-Kıpçak, "Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Türkiye'de Basım ve Yayın Kısaca Bir Tarihçesi", s. 254-255.

⁴⁷ Ergülbüz *Matbaacılık Tarihi*, s. 48.

⁴⁸ Hidayet Nuhoglu, "Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulahazalar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara, 1999, s. 222.

⁴⁹ Ergülbüz *Matbaacılık Tarihi*, s. 48.

⁵⁰ Kemal Beydilli, "Mühendishane Matbaası", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-2, TDV Yayınları, Ankara, 2016, s. 340.

⁵¹ Beydilli, "Mühendishane Matbaası", s. 341.

Takvimhane-i Amire kurulunca, *Üsküdar Matbaası*, 1832'de bu matbaaya dahil edilmiştir.⁵²

Matbaacılığın, Osmanlı Devleti'nde tam manasıyla yaygınlaşması ise *Vilayet Matbaaları*'nın kurulması ile başlamıştır. Başlangıçta vilayetlere lazım olan kırtasiyenin hazırlanması için kurulan bu matbaalarda, daha sonraları 19. asır Osmanlı coğrafyasının muhtelif açılardan en değerli referanslarını teşkil eden vilayet salnameleri ile vilayet gazetelerinin basıldığı görülmektedir.⁵³

III. Dünyada İlk Gazete Yayıncılığı ve Ajanslar

Dünyada bugünkü anlamıyla düzenli yayın aralığına sahip ilk süreli yayın, 1609 yılında Strassburg'da Almanca yayınlanan *Avisa Relation oder Zeitung Gazetesi*'dir. Haftada bir yayınlanan bu gazetede, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde yapılan bilimsel çalışmalar, dış politika ve savaşlarla ilgili bilgiler, iç politikaya dair haberler yer alıyordu. Aynı yıl, Augsburg ve *Gedenck Wurdige Zeitung* isimli gazeteler, 1610 yılında Köln'de çıkarılmışlardır. Bu gazeteleri daha sonraları birçok yayın takip etmiş, 1619 yılından itibaren Amsterdam, Frankfurt, Zürih, Londra, Paris, Roma, Viyana gibi Avrupa şehirlerinde arka arkaya gazeteler çıkarılmıştır.⁵⁴

Devlet desteğiyle çıkarılan ilk gazete ise, Fransa'da yayınlanan *La Gazette*'dir. İlk başlarda yayınlarına yarı resmi olarak başlayan gazete, hükümetin sözcülüğünü yapmış, 1762 yılında ise devletin resmi yayın organı olarak *La Gazette de France* ismiyle devam etmiştir.⁵⁵

Dünyanın en eski ajanslarından biri olan *Havas*'da, 1832'de Charles Louis *Havas* tarafından başlangıçta bir tercüme bürosu olarak Fransa'da kurulmuştur. Ticaret bilgisi kuvvetli ve ileri görüşlü olan *Havas*, tren yolu ve telgrafın gazetecilik için getireceği büyük yeniliği görmüş ve yabancı gazeteleri Paris'e getirterek tercüme ettirmiştir. Bazı yerli ve yabancı basın haber servislerini de elde ederek haberleşmede öncü olmuştur. Yardımcısı Julius Reuter'in de gücüyle, *Havas*, tam bir haber tekeli kurmuş, 1835'de de bu tercüme bürosunun adı *Havas Ajansı* olarak değiştirilmiştir.⁵⁶

⁵² İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, s. 29.

⁵³ Nuhoglu, "Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulahazalar", s. 222.

⁵⁴ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, s. 11.

⁵⁵ Nalcıoğlu, *Türk Basın Tarihi*, s. 11.

⁵⁶ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, Ankara, 1967, s. 33-34.

Havas, haberleri önce ve en hızlı şekilde alabilmek için her türlü imkândan yararlanmaya çalışmıştır. Öyle ki Londra-Paris arasındaki haber akışını sağlamak için posta güvercinleri bile kullanmıştır. Daha sonraları, Paris-Rouen arasında, ilk defa elektrikli telgrafı basın hizmetinde kullanmıştır. Ajans, kısa sürede bütün dünyada tutunmuş, böylece diğer ajans kurumları için öncü bir rol oynamıştır. İlerleyen seneler içerisinde *Havas Ajansı* olgunlaşmış, genel haberleşme yanında, aynı kurumun bir parçası olarak *Genel İlanlar* ortaklığı kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Fransa hükümeti tarafından finanse edilen ajans, Fransa'da tam bir haber tekeli haline gelmiştir. Savaşın sonunda Fransa'nın yenilmesi üzerine *Havas Ajansı* da alt üst olmuş; Fransa, 1940'da yaptığı *Vichy Hükümeti* anlaşması sonunda bu ajansı, Alman kontrolünden kurtarmak üzere Office Français d'Information adı altında resmi bir ajans haline sokmuştur. Fransa'nın kurtuluşu için diğer ülkelerde başlayan hareketin merkezi Londra'da toplanınca, İngilizlerin de yardımıyla *Hür Fransız Ajansı* kurulmuştur. Cezayir'de de bir bürosu açılan bu ajans, Fransa'nın 1944 yılında kurtulmasıyla anavatanına taşınmış ve *France Presse* adını almıştır.⁵⁷

Benzer şekilde faaliyet göstermek üzere 1849 yılında Berlin'de de, Alman haber ajansı *Wolff* kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman çıkarları doğrultusunda yayın yapan *Wolff*, 1933 yılında Nazi yönetimince kapatılmış ve yerine hükümet kontrolünde *Deutsches Nachrichtsbüro* isimli haber ajansı kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonunda ise, 1949 yılından günümüze kadar varlığını sürdürecektir Alman haber ajansı *Deutsches Presse-Agentur* faaliyete başlamıştır.⁵⁸

İngiltere'de ise 1851'de Paul Julius Reuter tarafından, dünya haberciliğinin uzun süre en etkili kuruluşlarından biri olacak *Reuter* haber ajansı kurulmuştur. Birkaç kuşak aynı aile tarafından yürütülen ajans, 2008 yılında Kanadalı Thomson Şirketi'ne devredilmiştir. *Thomson Reuters* adıyla varlığına devam eden ajans, günümüzde dünyanın en etkili haber ve borsa ajanslarının başında gelmektedir.⁵⁹

⁵⁷ Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, s. 34.

⁵⁸ Süleyman Hilmi Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 454.

⁵⁹ Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", s. 454.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN

Avrupa'da 1600'lerin başlarında görülen gazete yayıncılığı, Türklerde yaklaşık 200 yıl sonra, 1831'de *Takvîm-i Vekâyî*'nin çıkarılmasıyla başlamıştır. Bunun nedenleri arasında, siyasi, idari ve sosyo-ekonomik yapının yetersiz olması, Türkçe basım yapan matbaaların geç kurulması, eğitim sisteminin yetersizliği ve basılı eserlere ilginin az olması gösterilebilir.⁶⁰

Osmanlı'nın gazete çıkarma konusunda bu kadar geri kalmış olmasının aksine, gazetenin önemini ve gücünü çok önceden anlamış olan yabancılar, Osmanlı sınırları içerisinde birçok gazete yayınlamışlardır⁶¹. Özellikle Fransızların, İzmir ve İstanbul'da çıkardıkları gazetelerin en önemli amacı, Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu bağımsızlık, özgürlük ve serbest düşünme gibi kavramların, Osmanlı sınırlarında yaşayan Fransız ve diğer halklara anlatılmasıydı.⁶²

1.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Yabancı Gazeteler

1.1.1. Bulletin de Nouvelles

Bu gazetelerin ilki İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği tarafından, elçiliğin yayın organı olarak çıkarılan *Bulletin de Nouvelles*'dir.⁶³ Gazetenin basılacağı matbaa, Fransa'nın olağanüstü elçisi olarak Osmanlı'da bulunan Verninac tarafından Fransa'dan getirtilmiş ve sefaret binasının zemin katına kurdurulmuştur.⁶⁴ 1795 yılında kurulan bu matbaada yayınlanmaya başlanan gazete, 15 günde bir altı-sekiz sayfa olarak basılmıştır.⁶⁵ Verninac, gazetenin çıkarılış amacını şu şekilde izah etmiştir:

"... gerek İstanbul'da yaşayan Fransızlara Fransız Cumhuriyeti'ne dair malumat vermek, gerekse Türklere Avrupa'yı ilgilendiren menfaatleri göstermek lazımdır. Bu maksatla her on beş günde bir ve özellikle Fransa'dan havadis geldikçe, altı ile sekiz

⁶⁰ Nalcıoğlu, *Türk Basın Tarihi*, s. 48-49.

⁶¹ Kazım Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6-7, Siirt 2016, s. 35.

⁶² Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", s. 29.

⁶³ Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi "Belgeler"*, Ankara, 1983, s. 17.

⁶⁴ Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, s. 56.

⁶⁵ Yazıcı, *Takvim-i Vekayi "Belgeler"*, s. 17.

*sayfalık bir gazete çıkarmaya karar verdim ve çıktıkça Türk hükümetine birer nüsha gönderdim."*⁶⁶

1.1.2. Gazette Française de Constantinople

1796'de Verninac'ın yerine Aubert-Duboyet'nin elçi olarak tayin edilmesiyle birlikte, İstanbul'da *Gazette Française de Constantinople* adlı yeni bir Fransız gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.⁶⁷ Gazete ayda bir kez, dört sayfa olarak, bazen de iki sayfalık ilave ile çıkarılmıştır.⁶⁸ Fransızların, 1798'de Mısır'ı işgal etmesi üzerine, İstanbul'daki elçiliği kapatılınca, gazetenin yayını da sona ermiştir.⁶⁹

1.1.3. Le Spectateur Oriental

Yine, İzmir'de ilk Fransızca gazete *Le Spectateur Oriental*, 21 Mart 1821 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin yayınlanması, Yunan isyanının çıktığı döneme denk gelmektedir. Başlangıçta gazetenin çıkış amacı, İzmir'de ki yabancı tüccarların arasında var olan mücadelenin içinde yer almak olsa da, ilerleyen sayılarında tamamen Yunan İsyanı'ndan söz eden bir gazete haline gelmiştir.⁷⁰

Sahibi ve yöneticisi Charles Tricon olan gazete, Yunan İsyanı konusundaki isyanı destekler tavrı nedeniyle, Reisülküttap'ın protestosuna uğramış ve Fransa'nın İzmir konsolosluğu tarafından askıya alınmıştır. Gazetenin kapatılmasından sonra yerine yine Charles Tricon tarafından *Le Smyrneen Gazetesi* çıkarılmıştır.⁷¹ Altı ayın sonunda bu gazete de şikayetler üzerine kapatılınca, *Le Spectateur Oriental Gazetesi*, Avusturya ve Prusya elçiliklerinin sağladığı yüz kadar abone ve yeni bir yönetimle tekrar yayınlanmaya başlamıştır.⁷²

Yeni yayın döneminde, gazetenin başına, Fransız İhtilali'ne karşı olan ve Fransa'dan Türkiye'ye kaçan Aleksander Black geçmiştir.⁷³

⁶⁶ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1831, s. 15.

⁶⁷ Yazıcı, *Takvim-i Vekayi*, s. 17.

⁶⁸ Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, s. 16.

⁶⁹ Sezai Arusoğlu, *Türkiye'de Fransızca Basın*, İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998, s. 7.

⁷⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basını Doğu ve Blak Bey Ailesi*, Müteferrika Yayınları, İstanbul, 1998, s. 10-11.

⁷¹ Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1996, s. 10.

⁷² Koloğlu, *Osmanlı Basını Doğu ve Blak Bey Ailesi*, s. 13.

⁷³ Arusoğlu, *Türkiye'de Fransızca Basın*, s. 8.

Bir Türk dostu olan Aleksander Black'ın, *Le Spectateur Oriental*'ın başına gelmesiyle, gazetenin yayın politikasındaki Türkiye taraftarlığı daha da belirginleşmiştir. Aleksander Black bir yabancının gözüyle, Yunan İsyanları sırasında, Avrupalıların taraf olup, yaptıkları Türk düşmanlığının boyutlarını, yazdığı makalesinde şöyle ifade etmiştir:

"Avrupa, Yunan davasının çekiciliği ile sapıtmış, bütün iyi niyetlerini o tarafa taşımış; en iğrenç kişileri şımartıyor; en aşağılık eylemlere özür buluyor; kendilerine komuta edecek bir tek adam bile bulamayan bir toplumu kahraman bir ulus olarak ilan ediyor; onu hem para ve hem borç vererek hem yardım edip hem yol göstererek cömertçe destekliyor; bu Rumları kendi gözünde büyütebilmek için hiçbir şeyi esirgemiyor; onları kendi olduklarından apayrı bir yer olan bir seviyeye yükseltmek için elinden geleni yapıyor. Bütün bu uğursuz heyecan gösterileri sürerken, Türklere karşı nefret hislerinin şiddeti gittikçe arttırılıyor; uygarlık yolundaki ilk atılımlarıyla alay ediliyor; onların nitelikleri iğrenç bir şekilde adlandırılıyor; en küçük etkinliklerine saçma suçlamalarla saldırmaktan geri kalınmıyor. En Tanınmış politika yazarları Doğu olayları üzerinde düşüncelerini açıklarken olaylara en gülünç masalları karıştırmaktan çekinmiyorlar ve gerçek olanda bu günün yaşlı başlı adamlarının hayallerini peri masallarının süslediği yaşa; yani çocukluk yaşlarına döndükleri.

Avrupa özgürlük adı altında en utanç verici aşırılıkları, en derin ahlaksızlıkları cesaretlendiriyor, inanılmaz bir inatla bu iki ulustan daha iyi bir duruma gelmek için hangisinin gerçek bir gayret içinde olduğunu, hangisinin savaşın düzen bozan ortamında kendi içinde gerçek bir zafer kazandığını görmeyi reddediyor. Kamuoyu yanılmaktan vazgeçmiyor, önce salonlarda oluşan yanlış değerlendirmeler bu kez hükümetlere geçiyor. Doğu işlerinin yönetimi sürekli olarak siyasi ve ahlaki bütün ilkeler unutulurak gerçekleştiriliyor. Bu iki çocuk ulusa uygarlığın bütün ışıklarını getirerek toplumsal düzen sorunlarını tartışmak hep erteleniyor. Avrupa düzeyini düşürmek ve asırlarca geriye gitmek istiyor.

Bu işlerin başındaki adamlardan biri çok kısa zaman önce, bir milletin diğerini yağmalamasının garip görülmediği barbarlar çağında aşırıymış gibi Yunanlıların yapmaktan vazgeçmediği korsanlığa karşı önlemler alınması konusunda konuşmamış mıydı!.." ⁷⁴

⁷⁴ Koloğlu, *Osmanlı Basını ve Doğu ve Blak Bey Ailesi*, s. 49.

Bu tür yayınlardan rahatsızlık duyan İngilizlerin ve Rusların, İzmir'deki Fransız Konsolosluğu'na yaptıkları baskılar, gazetenin kapanmasına sebep olmuştur.⁷⁵ Gazete 16 Kasım 1827 yılında yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin, Avrupalı devletleri sert bir dille eleştirdiği yazıları devam ediyordu. Bundan rahatsızlık duyan M. Kastanye adlı bir Fransız elçiliği çalışanı, Fransız gemilerinden topladığı bir grup askerle *Le Spectateur Oriental Matbaası*'na zorla girmiş ve buradaki bütün araç gereci toplayarak Hollanda Konsolosluğuna taşımıştır. Kapitulasyonların yabancılara tanıdığı haklardan dolayı, hükümetin bu durum karşısında herhangi bir müdahalesi olamamış ve böylece gazete kapanmıştır.⁷⁶

1.1.4. Courrier de Smyrne

Le Spectateur Oriental'ın kapatılmasının ardından Aleksander Black, 1828 yılında İzmir'de, Fransızca olan ve yine Türkiye'nin milli siyasetini ateşli bir şekilde savunan *Courrier de Smyrne* adlı gazeteyi çıkarmaya başlamıştır.⁷⁷

Aleksander Black'ın Türkiye'ye karşı bağlılığı, Sultan II. Mahmut'un dikkatini çekmiş, dönemin Rus elçisinin *Courrier de Smyrne*'nin "*düşmanca yayınlar yaptığı*" hakkındaki iddiasına karşılık Padişah, elçiye gazeteyi muntazaman okuduğunu ve yansızlığından mutlu olduğunu bildirmiştir.⁷⁸

1.1.5. Le Moniteur Ottoman

Aleksander Black, İzmir'deyken, İstanbul'da çıkarılacak gazeteler hakkında bir rapor hazırlamış ve II. Mahmut'a arz etmiştir. Türkçe ve Fransızca basılan gazetelerde neler bulunması gerektiği, bu gazetelerin halka nasıl benimsetilebileceğiyle ilgili hazırlanan rapor şöyledir:

"İzmir gazetecisinin takriri tercümesidir,

Ruzname manasında olan curnal yahud gazate Türkçe ve Fransızca olarak düzenlenecek ve İzmir Gazetesi büyüklüğünde olacaktır. Türkçe olanı iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde resmi konular, ikincisinde ise resmi olmayan konular işlenecektir. Resmi konular, Sultanın hatları, fermanlar, atamalar gibi şeylerdir. Resmi olmayan konular ise, Fransızca kitap ve gazetelerden çevrilerek, Osmanlı ulusunun

⁷⁵ Koloğlu, *Osmanlı Basını Doğu ve Blak Bey Ailesi*, s. 49.

⁷⁶ Arusoğlu, *Türkiye'de Fransızca Basın*, s. 9.

⁷⁷ Turgut Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Ankara, 2003, s. 23.

⁷⁸ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque (Blak) Bey (1792-1836)", *Tarih ve Toplum*, C. 10, S. 57, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 145.

(kavm-i Osmani) ilgisini çekmeğe değer ve sanayi ve marifetin her türünü kazanmaya ve içyüzünü anlamaya yarar konular olacaktır. Bundan başka, Ümmet-i İslâm'ın, içişlerin düzeltilebilmesi ve ıslahı için her şeyden önce düşmanı karşısında güçlü ve saygın olması gerektiğinden, bu yazılar savaş fenninin öğrenilmesine hırs ve şevki arttırır nitelikte olmalıdır.

Fransızca olanda da yine aynı iki bölüm bulunacaktır. Birinci bölüm yine resmi bildirilerin çevirisine ayrılacaktır. İkinci bölüm, şimdiye kadar İzmir Gazetesi'nde olduğu gibi, Ümmet-i Osmaniye'nin kadir ve kıymetini Avrupa "İtikad-ı âmme"sinde yükseltecek, ahdına sadık, dost ve Avrupa devletlerinin sınır ve bağımsızlığına saygılı bir millet olduğunu, Sultan'ın himmeti sayesinde birçok düzenlemenin araklıksız ve intizamla gerçekleştirdiğini ve başka milletlerin birçok kargaşalar ve olaylarla meydana getirebildikleri devletin ümrani önlemlerinin Osmanlı ülkesinde öncelikle uygulanmakta olduğunu uluslara ve devletlere ilan edecek, ispatlayacak makaleler içermelidir.

Bunlardan ayrı olarak "icmâi" adıyla, Osmanlı ülkesiyle doğrudan ya da vasıtalı olarak ilgili olup Avrupa gazetelerinde yazılan olayların özetleri Türkçeye çevrilerek yayınlanmalıdır. Bu suretle Osmanlı ülkesinin uzak yerlerinde bulunan valiler ve yöneticiler ve bütün İslâm halkı Avrupa'da cereyan eden hal ve olaylardan bilgisiz kalmaz. Böylece dışarıda vuku bulan durumların, bütün devletleri ve milletleri birbirine kavuşturup bitıştiren yollar ve siyasal ilişkiler sebebiyle Devlet-i Aliyye'yle dahi ilişkili olduklarını anlarla. Bu yol Ümmet-i İslâm'ın bilgisinin genişlemesine ve değişik milletlere eşit olmak şevk ve gayretini sağlamaya yarayacaktır.

Bu sebepten dolayı Devlet-i Aliyye, resmi gazete yönetimini uygulayan diğer devletlerde olduğu gibi bu gazetenin hazırlanması ve satışı amacıyla, mülki idare usulüne ve dış politika olaylarına eksiksiz bilgi sahibi olmaları için, her bir eyaletin vali ve yöneticilerine emir ve ferman buyurmalıdır.

Ve yine, gazetenin okunmasının olabildiğince bireyler arasında yaygınlaşması için, her bir mahallede, örneğin mahalle imamları gibi ilim erbabından bir kimsenin aracılığıyla topluca okunup açıklattırması yoluna da gayret edilirse, Devlet-i Aliyye'nin iki yıldan daha kısa bir süre zarfında bu güzel düzenin gerek iç işleri ve gerek dış hallerde etkisini göreceğinde şüphe yoktur."⁷⁹

⁷⁹ Koloğlu, "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blague (Blak) Bey (1792-1836)", s. 145.

Bu raporun ardında Aleksander Black, II. Mahmut tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve masrafları Bâb-ı Âli tarafından karşılanmak üzere Fransızca *Le Moniteur Ottoman* adlı yarı resmi gazetenin çıkarılmasında görevlendirilmiştir.⁸⁰

Le Moniteur Ottoman'ın ilk sayısı, 5 Kasım 1831'de yayınlanmıştır. Gazetenin çıkarılması ve Aleksander Black'a resmen görev verilmesi, elçiliklerce hoş karşılanmamış, Fransız temsilcisi, bu gazeteyle hükümetin resmi bir ilişkisi bulunduğu kanısının doğmaması için, bu tür girişimlere karşı olduklarını belirtmişlerdir. Avusturya ve Rus elçileri de, Bâb-ı Âli'ye bunun gereksizliğini belirtmiş ve bu durumun sorun yaratacağı uyarısında bulunmuşlardır. Oysa Aleksander Black, hazırladığı raporunda bu gazetelerle her Osmanlı vatandaşının, Avrupa'daki örnekleri gibi, dünya olaylarından bilgi sahibi kişiler haline getirilmesini öneriyordu. Gazete özellikle Avrupa çevrelerinde büyük bir etki yaratmış, Osmanlı politikasının yönünü bilmek isteyenler, *Moniteur*'ü dikkatle izlemişlerdir. Orhan Koloğlu'nun, "*Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque (Blak) Bey (1792-1836)*" isimli makalesinde, *Moniteur*'ün bu rolünden şöyle bahsedilmiştir:

"Resmi gazetenin Türkçe ve Fransızca nüshaları, posta hizmetlerinin henüz kurulmamış olduğu bir ülkede, dört yada beş bin gibi muazzam bir tirajla yayınlarını sürdürmektedir. Fransızca gazete, resmi bölümü hariç Türkçenin tam bir çevirisi değildir. Türkçe gazete genellikle daha çok idari bilgi ve kişisel ayrıntıları içermektedir. Fransızca gazete ise... Türkçedeki bütün bilgileri içermekle birlikte, bu eksi Türkiye'nin durumu hakkında Avrupa'yı aydınlatmayı amaçlayan incelemeler ve tanıtıcı yazılarla kapatmaktadır... Bugün, *Le Moniteur Ottoman*'da savunulan fikirlerin tüm Avrupa basınında karşılaştığı tartışılmaz saygı ve hayranlığın tanıklığı her açıdan tatmin edicidir."⁸¹

Yine aynı gazetenin, yalan ve yanlış haberleri düzeltmedeki başarılı rolünden bahsedildikten sonra, Aleksander Black yönetimindeki gazetenin, Avrupa çapında eriştiği önem şöyle yansıtılmaktadır:

"Bir resmi gazetenin kurulması sadece Avrupa ile Doğu arasında bir bağ kurmak amacına yönelik değildi, aynı zamanda Bâb-ı Âli ile halk arasında iletişim aracı olmayı amaçlıyordu... Black, İstanbul'a yerleşince ve kendisine emanet edilen yayının gerektirdiği rolü üstlenince, bir an için belirgin önemini kaybetmiş ve Avrupa

⁸⁰ Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, s. 22-23.

⁸¹ Koloğlu, "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque (Blak) Bey (1792-1836)", s. 145-146.

*politikasının yoğun konularının dışında kalmıştı. Böylece diplomasinin kusurlarıyla savaşmaktan çok, geleceğin olaylarını yoğun kamuoyunu aydınlatmaktan oluşan siyasal irdelemenin çok daha üstün olan önemini üstlenmiş oldu."*⁸²

1.2. Osmanlı Devleti'nde İlk Türkçe Gazeteler

1.2.1. Vakâyi-i Mısriyye

Çok yakın tarihe kadar ilk Türkçe gazetenin 1831'de yayınlanan *Takvîm-i Vekâyi* olduğu kabul edilir ve "Türk Basın Tarihi" bu gazeteyle başlatılırdı. Oysa ilk Türkçe gazete *Takvîm-i Vekâyi*'den üç yıl önce, 1828'de Mısır'da yayınlanan *Vekâyi-i Mısriyye Gazetesi*'dir. Bu bakımından *Vakay-i Mısriye Gazetesi*, Türk basın tarihinde önemli bir yere sahiptir.⁸³

Haber ağının gücünü çok iyi bilen Mehmet Ali Paşa, Mısır valiliğinin ilk yıllarında, Fransızlardan etkilenerek bir "Curnal Divanı" kurdurmuş, idaresi altındaki bütün Afrika bölgelerinden, bu divana muntazaman haberler gelmesini sağlamıştır.⁸⁴

Yunan ayaklanması üzerine Bâb-ı Âli'nin emriyle, Girit adası ve Mora yarımadasına asker çıkarıp ayaklanmayı bastıran Mehmet Ali Paşa, buraların da valisi ilan edilmişti. Türkçeden başka dil bilmeyen Mehmet Ali Paşa, bu bölgedeki olayları izleyebilmek için önemli Avrupa gazetelerine abone olmuş ve bunları tercüme ettirerek uluslar arası politikayı takip etmiştir.⁸⁵

Yabancıların, Mısır'da gazete çıkarmak için yaptıkları başvuruları reddeden Mehmet Ali Paşa, Curnal Divanı haberleşmesinden de yararlanarak, 4 Aralık 1828'de *Vekâyi-i Mısriyye* adlı gazetenin çıkarılmasını sağlamıştır.⁸⁶ Böylece "*bu güne kadar Müslüman ülkelerde başka bir örneği bulunmayan bu tesis*" diye bahsedilecek olan *Vekâyi-i Mısriyye*, Mehmet Ali Paşa'nın yönetimindeki Mısır Eyaleti'nin resmi yayın organı olmuştur.⁸⁷ Gazetenin basım yeri Kahire'de bulunan *Bulak Matbaası*'dır.⁸⁸

⁸² Koloğlu, "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacgue (Blak) Bey (1792-1836)", s. 146.

⁸³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 13.

⁸⁴ Nuhoğlu, "*Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulahazalar*", s. 222.

⁸⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6-7.

⁸⁶ Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-48.

⁸⁷ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 1, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 7.

⁸⁸ Nuhoğlu, "*Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulahazalar*", s. 222.

Vekâyi-i Mısriyye, her şeyi yazmak için çıkarılmış bir gazete değildi. Divan'da ele alınan konulardan seçilmiş olanlar yazılıyordu. Bu özelliği, ilk sayısında yayınlanan ve çıkış amacının belirtildiği makalede şöyle açıklanmıştır:

" Zamanın durum ve koşullarının saptanması ve toplumların refah sebebi olan ziraat, sanayi ve diğer bütün alanlardaki gerçekleştirilmesi ve toplumu zarar ve ziyandan korumaya yönelik düzen ve önlemlerin alınması gereklidir. Özellikle Mısır'da halkın rahatını sağlamak, efendimizin (Mehmet Ali Paşa) amacıdır. Ülke işlerinin düzenli yönetilmesi ve düzeltilmesi ve halkın işlerinde rahatlaması amacıyla Velinimet Efendimiz Hazretleri Curnal Divanı'nı kurmuştur. Bu divan, sonucu yararlı ya da zararlı olacak konuları, güncel olayları toplamaya ve aralarından zararlı olanları ayırmaya yönelik Umuma yararlı olanları seçip çıkarmak.

Hicaz, Sudan ve diğer bazı bölgelerden gelen ve giden haberlerden memurlar ve görevlilerin örnek almalarına yarayacak olanların basılıp yayımlanması için emir vermişti."⁸⁹

Vekâyi-i Mısriyye, Türkçe ve Arapça olarak çıkarılıyordu. *Vekâyi-i Mısriyye*'nin Haziran 1829 tarihli 34. sayısında bu iki dilliği, Mısır halkının "Türk ve Arap karışımı olduğu" vurgulanarak şöyle ifade edilmiştir:

"Dünya tarihçileri ve toplumların olaylarını kaydedenlerin iş ve eylemleri konuşulan dil üzere yazdıkları herkesçe bilinir. Dolayısıyla Mısır Ahâlisi Türk ve Arap karışımı olup her iki tarafın da yararlanabilmesi için *Vekâyi-i Mısriyye* Türkçe ve Arapça dilleri ile ve yargısı uyarınca *Vekâyi-i Mısriyye*'den Mısır Ahâlisin Türk ve Arabının hisse ve nasip almaları için (lisan-ı fesahat -uzdili- beyan-ı Arabi) ve (zeban-ı nezahat -incelik- nişan-ı Türki) ile karışık olarak yazılmasına ve düzenlenmesine velinimet efendimiz hazretlerince emir buyrulmuştur.

Şimdiye kadar Türkçe ve Arapçayı birlikte içeren bir vakayiname görülmüş ve işitilmiş olmadığından bu güzel tarzı icat ve yoktan var etmeleri, dalkavukluk sayılmasın. Bir keramet kaynağı olup, Arap, Acem ve Rum yazarlarından seçilmiş bir vakayi olmakla, kıyamet gününe kadar insanlara bir hediye olacağı açıktır."⁹⁰

Mehmet Ali Paşa, Arapçanın gerekliliğini fark etmiş, ancak Türkçenin üstünlüğünden vazgeçilemeyeceği konusunda ısrarlı davranmıştır. Nitekim gazetenin Türkçe kısmı, ilk otuz yılında gerçek resmi bölümü oluşturmuştur. Arapça metin daha

⁸⁹ Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, s. 47-48.

⁹⁰ Orhan Koloğlu, "İlk Türkçe Gazete Vekâyi-i Mısriyye", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 10, s. 58, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 202-203.

kısa, bazen Türkçenin yarısı kadardır. Birçok önemli makaleler de sadece Türkçe olarak verilmiş, Arapçası yazılmamıştır.⁹¹

Hatta başlangıçta birinci sütunu Türkçe, ikinci sütunu Arapça çıkarılan gazetenin, 46. sayısından 288. sayısına kadar tüm nüshaları tamamen Türkçe basılmıştır. Gazetenin ağıdalı bir dili vardır. *Vekâyi-i Mısriyye*'nin, Mısır-Anadolu muharebeleri sırasında, Anadolu içlerine kadar dağıtıldığı bilinmektedir.⁹²

Gazetenin yayın periyodunda bir düzenlilik yoktur. Başlarda, 8, 15, ya da 20 gün arayla yayınlanan gazete, daha sonraları düzene oturmuş ve çıkarılma sayısı haftada ikiden aşağı düşmemiştir. Hatta iki gün arka arkaya yayınlandığı da olmuştur. Gazete, genelde dört sayfa olarak basılmıştır. Satış yeri *Bulak Matbaası*'dır.⁹³

Mehmet Ali Paşa döneminde kurulan *Bulak Matbaası*'nda, sadece gazete değil aynı zamanda 1822-1848 yılları arasında 135'i çağdaş konuları işleyen 243 kitap basılmıştır. Bunların yarısı Türkçe yapıtların ya da Batı kitaplarının Türkçe adaptasyonlarının, yeniden baskılarıydı. 67 kitap ise Fransızcadan, Türkçe ve Arapçaya çevirilerdi.⁹⁴

1.2.2. Vekâyi-i Giridiye

Mehmet Ali Paşa, Girit valisi olduktan sonra, Kandiya'da iki dilli (Türkçe-Rumca) bir gazete çıkarmıştır. *Vekâyi-i Giridiye*'nin yayına başlamasını İskenderiye'deki İtalyan konsolosunun 12 Nisan 1831 tarihli bir raporuna dayanarak, ilk sayısının Aralık 1830 ya da Ocak 1831 tarihli olabileceği tahmin edilmektedir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir nüshanın üzerindeki tarih, 24 Zilhicce 1246 (5 Haziran 1831) olduğuna göre, bu gazete *Takvîm-i Vekâyi*'den önce yayınlanmaya başlamıştır.⁹⁵

12 Nisan 1831 tarihinde İskenderiye'deki İtalyan konsoloslarından biri tarafından gönderilen raporda, Kandiya'da Mehmet Ali yönetimi tarafından bir basımevi kurulduğu ve Türkçe-Rumca bir gazetenin yayınlanmaya başladığı bildirilmektedir. Rapora göre gazetede, Divan toplantısındaki görüşmeler ile ülke işlerine ait haberler yer almaktaydı. Bu düzeni, Mehmet Ali Paşa adına, Girit'teki orduların başında bulunan

⁹¹ Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri*, s. 145.

⁹² Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 1, s. 7.

⁹³ Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, s. 51-52.

⁹⁴ Koloğlu, "İlk Türkçe Gazete Vekâyi-i Mısriyye", s. 201.

⁹⁵ Uygur Kocabaşoğlu, "Türkiye'de Matbuatın "Zuhuru" Üzerine Gözlemler", *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar Sina Akşine Armağan*, Haz. Mehmet Ö. Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 121.

İbrahim Paşa kurmuştur. Mehmet Ali Paşa, Rumca adı *Kritiki Efimeris* olan resmi gazete *Vekâyi-i Giridiye*'nin düzenli çıkarılmasına özen göstermiştir. Gazeteyi 1831 yılında görmüş olan bir Fransız, *Vekâyi-i Giridiye* hakkında şu yorumda bulunmuştur:

"Mısır Hükümeti Girit'e yerleşir yerleşmez bu yayın yönetimini başlattı. Elimize geçen *Vekâyi-i Giridiye Gazetesi* ülkenin sağlığıyla ilgili bazı hükümleri içermektedir. Bilindiği gibi kolera ve aynı türdeki diğer bazı felaketler sadece Avrupa'yı etkilemiyor, Doğu ülkelerini ve bu arada Mısır'ı da etkiliyor. Bay Bianchi, Avrupa'da uygulandığı şekilde, bütün basılmış levhalara asılıp, kamuya açık yerlerde teşhir edildiğini bize öğretiyor."⁹⁶

Gazetenin ilk sayfalarında *Hanya Havadisi* başlığı altında Girit'le ilgili haberler, son sayfada ise *Mısır Vakay-ı* başlığıyla Mısır ile ilgili haberler yer almıştır.⁹⁷

1.2.3. Takvîm-i Vekâyi

II. Mahmut döneminde, idari alanda yapılan önemli reform hareketlerini yürütmek, gereken tüzük ve yönetmelikleri hazırlamak, devlete yeni bir düzen vermek amacıyla *Islahat Meclislerinin* kurulmasına lüzum görülmüştür. Hükümetçe bir gazete çıkarılması fikri ilk defa bu meclis toplantılarında ortaya atılmış ve II. Mahmut tarafından olumlu karşılanmıştır. Komisyon üyeleri tarafından, çıkarılacak gazete için birçok isim yazılarak padişaha arz edilmiştir.⁹⁸ II. Mahmut, bu tekliflerden *Usul-i Hayriyye ve Takvîm-i Vekâyi* isimlerini beğenmiş ve bu ikisinden birinin seçilmesini istemiştir. Bunu üzerine komisyon tarafından, *Takvîm-i Vekâyi* ismi uygun bulunmuş ve II. Mahmut'un "*Çünkü Takvîm-i Vekâyi tabir olunması her ne tarafa müteallik ise münasebet alacağından tensib olunmuş, bu suretde ol vechile tesmiye olunsun*" ibaresini taşıyan *Hatt-ı Hümayunu* ile Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesinin ismi *Takvîm-i Vekâyi* olarak belirlenmiştir.⁹⁹

1 Kasım 1831'de yayınlanmaya başlayan *Takvîm-i Vekâyi*'nin, çıkarılış nedenleri özel bir sayıda, *Mukaddeme-i Takvîm-i Vekâyi* başlığı altında şu şekilde özetlenmiştir:

"Eskiden Vak'anüvis denilen resmi tarih yazarları vardı. Bunlar yaşadıkları dönemin önemli olaylarını yazarlardı. Ancak yazılar yirmi otuz yıl sonra

⁹⁶ Orhan Koloğlu, "Girit'te Türkçe Basın", *Tarih ve Toplum*, C. 8, S. 48, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 329.

⁹⁷ Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1994, s. 106.

⁹⁸ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 173.

⁹⁹ Yazıcı, *Takvim-i Vekayi*, s. 43.

*bastırılabilirdiğinden halk gerçekleri zamanında öğrenemiyor, çoğu kez olaylar yanlış yorumlanıyordu. İşte bu mahzurları önlemek, iç ve dış olayları halka zamanında duyurabilmek için Takvîm-i Vekâyi çıkmaktadır."*¹⁰⁰

Gazetenin özel sayısındaki bu önsözden anlaşıldığı üzere, günün önemli olaylarını ve resmi haberlerini o güne kadar özel bir deftere yazan *Vakanüvislerin*, bu olay ve haberleri çıkarılacak basılı bir süreli yayına yazmaları önerilmektedir. Anlaşılan odur ki Osmanlı'da basın, diğer ülkelerde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar karşısında halk kitlesini aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek yolunda, toplumca duyulan isteklerden doğmamıştır. Hükümetin yaptığı işleri halka duyurmak amacıyla özel buyrukla ortaya çıkmış, zamanla halkı aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek niteliğini kazanmıştır.¹⁰¹

Takvîm-i Vekâyi'nin tüm kadrosu medrese hocalarından oluşuyordu. Gazetenin yayınlarına, Matbuat İdaresi kuruluncaya kadar *Maarif Nezareti* bakmıştır. Yine Tab'hane-i Amire, tek bir nazır yönetiminde hem *Takvîm-i Vekâyi*'i çıkarmış, hem de kitap yayını hizmetlerini sürdürmüştür.¹⁰² Takvimhane-i Amire'nin tesis edilmesi ile Tab'hane, bu kurumun bünyesine alınmış, Tanzimat yıllarına gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde kitap basım işi Tab'hane-i Amire'de gerçekleştirilmiştir.¹⁰³

Başlangıçta haftalık olarak çıkarılan *Takvîm-i Vekâyi*'nin ilk sayısı 5000 nüsha basılmış, devlet büyüklerine, ulemaya, yüksek rütbeli memurlara, taşradaki eşrafa ve elçiliklere gönderilmiştir.¹⁰⁴

Takvîm-i Vekâyi'de, özellikle tek Türkçe gazete olarak kaldığı ilk dokuz sene içinde resmi tebliğler ve hükümete ait haberler yanında, iç ve dış olaylara dair havadislerle de yer verilmiştir. Daha sonraları, bu ikinci husus ihmal edilmiş ve gazete giderek kuru bir içerikle yayınlanmıştır.¹⁰⁵

Takvîm-i Vekâyi, Türkçe bilmeyen vatandaşlarında gazeteyi okuyabilmeleri ve gelişmelerden haberdar olabilmeleri için, Türkçe yanında farklı dillerde de basılmıştır. Fransızca, Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca olmak üzere, altı yabancı

¹⁰⁰ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 175.

¹⁰¹ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 175.

¹⁰² Orhan Koloğlu, *Takvim-i Vekayi, Türk Basınında 150 yıl, (1831-1981)*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, s. 7-8.

¹⁰³ Abdullah Saydam, "Osmanlı'da Özel Matbaacılık, Yayıncılıkta Tekelin Kaldırılması", *Toplumsal Tarih*, C. 29, S. 172, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65.

¹⁰⁴ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 175.

¹⁰⁵ Yazıcı, *Takvim-i Vekayi*, 19.

dilde de çıkarılan *Takvîm-i Vekâyi*, Türkçe nüshasının aynen çevirisi şeklinde olmamış, hitap edilen her gruba göre içerik değiştirilmiştir.¹⁰⁶

Takvîm-i Vekâyi'nin Arapça olarak çıkarılması, bizzat II. Mahmut'un emri ile gerçekleşmiştir. Devlet, gazetenin Arapça nüshasını yayınlarak, Arap halkı ile aracısız iletişim kurmayı, yapılan ve yapılmak istenenleri onlara hızlı bir biçimde aktarmayı, her türlü icraatında Arap halkını yanında görmeyi hedeflemiştir. *Takvîm-i Vekâyi*'nin Arapça olarak çıkarılması, bu düşüncelerin varlığının, bunların uygulanmasının, o tebaanın konuştuğu dille çıkarılacak süreli yayınlarla temin edilebileceğinin bilincinde olduğunun çok açık delilidir. Öyle ki bu düşünce, Osmanlı yöneticilerini, ülkede vilayet teşkilatının kurulmaya başlamasıyla birlikte, diğer bölgelerde olduğu gibi Arap nüfusun fazla olduğu vilayetlerde de iki dilli resmi vilayet gazeteleri çıkarmaya sevk etmiştir.¹⁰⁷

1878 yılında yayını durdurulan gazete, 1892'de Dahiliye Müsteşarı Reşit Bey'in gözetimi ve sorumluluğu altında yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetede, padişah emriyle yayınlanması istenen "*Flemenk Kraliçesine bir nişan ita edilmiş*" olduğuna dair bir haber baskıya girerken, yanlışlıkla "ita" kelimesi "hata" olarak yazılmış; yapılan bu yanlışlık, hem Müsteşar Reşit Bey'in görevden alınmasına, hem de 62 yıldan beri çıkarılan *Takvîm-i Vekâyi*'nin yeniden kapatılmasına sebep olmuştur.¹⁰⁸

Gazete farklı sebeplerden defalarca kapatılmışsa da, bir müddet sonra yayınına yeniden devam etmiştir. Son olarak 23 Eylül 1908 yılında çıkarılmaya başlanan *Takvîm-i Vekâyi*'nin başlığının altında "*Devlet-i 'Aliye-yi Osmaniye'nin ceride-i resmîyesidir. Yevmi neşr olunur*" ibaresi yer almıştır.¹⁰⁹ Gazete birinci sayıdan başlatılarak yeniden numaralandırılmıştır.¹¹⁰

İstanbul Hükümeti ortadan kaldırılıncaya kadar varlığını sürdüren gazetenin, 4 Kasım 1922'de son sayısı çıkarılmış ve yayın hayatına son verilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁶ Koloğlu, *Takvimi Vekayi...*, s. 34.

¹⁰⁷ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Araplarla Meskun Bölgelerindeki Resmi Vilayet Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *XI. Türk Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 2050-2051.

¹⁰⁸ Hayri Orhun vd., *Meşhur Valiler*, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, Ankara, 1969, s. 276.

¹⁰⁹ *Takvim-i Vekayi*, S. 1, 10 Eylül 1324/1908, s. 4.

¹¹⁰ *Takvim-i Vekayi*, S. 3, 17 Eylül 1324/1908, s. 4.

¹¹¹ Esra Dik, "Türkiye'de Resmi Gazete'nin Serüveni", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C. 4, S. 11, Ankara, 2009, s. 171-172.

Ankara Hükümeti'nin resmi gazetesi olan *Ceride-i Resmiye*, 7 Ekim 1920'de yayınlanmaya başladığında, *Takvîm-i Vekâyî* yayınlarına devam ediyordu. Bu iki başlı uygulama, *Takvîm-i Vekâyî*'nin kapanmasıyla son bulmuştur.¹¹²

1.3. Tanzimat Dönemi Basını

1.3.1. Cerîde-i Havâdis Gazetesi

Tanzimat'ın ilanından sonra, Türkçe olarak yayınlanan *Cerîde-i Havâdis*, 1 Ağustos 1840 yılında William Churchill tarafından çıkarılmıştır. İstanbul'a yerleşmiş bir İngiliz olan, ticaret ve gazetecilikle uğraşan ve bazı İngiliz gazetelerine muhabirlik yapan Churchill, aynı zamanda bir av meraklısıydı. 1836 yılında, Kadıköy'deki Kuşdili çayırında avlanırken, kazara bir Türk çocuğunu yaralaması üzerine, halk tarafından linç edilmek istenen Churchill, muhafızlar tarafından karakola götürülmüş ve daha sonra Bâb-ı Âli'ye teslim edilmiştir. Bu durum karşısında, kapitülasyonlardan güç alan İngiliz Büyükelçisi devreye girmiş ve mesele siyasi bir hal almıştır. Bunun üzerine, Hariciye Nazırı Akif Paşa, görevinden uzaklaştırılmış, ayrıca Churchill'e, özür amaçlı pırlantalı bir nişan, on bin kantarlık zeytinyağı ticareti yapabilmesi için ferman ve Türkçe bir gazete çıkarma imtiyazı verilmiştir.¹¹³

Churchill yaklaşık dört yıl sonra, *Cerîde-i Havâdis* adlı gazeteyi çıkarmak için Sultan Abdülmecid'e başvurarak, gazete için kendine yardım edilmesi talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid tarafından, Takvimhane Müdürlüğü'ne *Cerîde-i Havâdis*'e yardım edilmesi için emir verilmiştir.¹¹⁴ Takvimhane Müdürlüğü'nden gerekli desteği alan Churchill, matbaasını açtıktan hemen sonra, 1 Ağustos 1840'da *Cerîde-i Havâdis*'in ilk sayısını çıkarmıştır.¹¹⁵ Başlangıçta on günde bir yayınlanan gazete 139. sayısından itibaren, haftalık olarak yayınlanmıştır. İkişer sütunlu dört sayfa halinde basılan gazetenin sütun sayısı, 329. sayısı ile birlikte üçe çıkarılmıştır. Noktalama işaretleri ve başlık kullanılmayan gazetede, haberler iki üç satır boşluklarla ayrılmıştır. İlk iki yıl ağıdalı bir dili olan gazete, sonraları biraz sadeleşmiştir.¹¹⁶

¹¹² Dik, "Türkiye'de Resmi Gazete'nin Serüveni", s. 172.

¹¹³ Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, s. 77-78.

¹¹⁴ Hamza Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 7, İstanbul, 1998, s. 50.

¹¹⁵ Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, s. 78.

¹¹⁶ Ziyad Ebüzziya, "Ceride-i Havadis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 406-407.

İlk günlerde hiç satılmayan, hatta ilk üç sayısı okuyucu oluşturmak için bedava dağıtılan *Cerîde-i Havâdis*'in, tüm çabalarına rağmen, ilk üç yıl okurlarının sayısı 150 kişiyi geçmemiştir. Öyle ki gazete, giderlerini sağlayamayacak duruma gelmiş, bunun üzerine hükümet, ayda 2500 kuruş tutarında bir yardımda bulunarak gazetenin devamını sağlamıştır.¹¹⁷

Cerîde-i Havâdis'in geçirmiş olduğu bu sıkıntılı günler, Kırım Savaşı'na kadar devam etmiştir. Kırım Savaşı sırasında İngiliz muhabiri olarak Kırımı giden Churchill'in, oradan gönderdiği haberler gazetede yayınlanınca, gazeteye olan ilgi arttı. Çünkü halk, Kırım Savaşı'yla ilgili merak ettiği bütün bilgileri bu gazeteden takip edebiliyordu.¹¹⁸ Hatta önemli haberlerin geldiği günlerde gazete, yayın gününü beklemeden *Ruzname* adı altında bir yapraklık ekler yayınlamaya başlamıştı.¹¹⁹

Cerîde-i Havâdis yazarlarının meslekten olmaları ve Fransızca, Rumca bilmeleri dolayısıyla gazete, ayrı bir zenginlik içinde çıkmıştır. Osmanlı kamuoyu ilk defa bu gazeteyle dünya ile temasa geçmiştir. Çeşitli yazılar ve özellikle ansiklopedik bilgiler verilmiş, yabancı roman ve tiyatro oyunlarının Türkçe tercümeleri, gazetede yayınlanmış, çeşitli hastalıklar ve tedavileri hakkında okuyucu bilgilendirilmiştir.¹²⁰

Cerîde-i Havâdis'in 74. sayısında yayınlanan bir ilanda, "*lafzı Türkçe, harfleri Ermenice*" olmak üzere, *Cerîde-i Havâdis*'in Ermenice bir nüshasının yayınlanacağı, hatta bunun için Padişah'tan izin alındığı ve ilanların basılıp dağıtıldığıyla ilgili bir haberler yer almış olmasına rağmen, *Cerîde-i Havâdis*'in Ermenice basılmış herhangi bir sayısına ulaşılamamıştır.¹²¹

Cerîde-i Havâdis'ten yaklaşık 20 yıl sonra çıkarılmaya başlanan *Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi*'nin, yayın hayatına başlamasıyla birlikte, *Cerîde-i Havâdis*, bu gazeteyle rekabet etmeye başlamış ve önceleri iki olan sayfa sayısı dörde çıkarılmıştır.¹²²

¹¹⁷ Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Milli Mücadele Dönemleri)*, İstanbul, 1990, s. 55.

¹¹⁸ Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", s. 55.

¹¹⁹ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 55.

¹²⁰ Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, s. 79.

¹²¹ Hamza Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", *İ.Ü İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 5, İstanbul, 1997, s. 56.

¹²² Abdurrahman Adil İren, "Matbuat-ı Osmaniye Hatıraları", *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Haz. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, s. 95.

1.3.2. Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi

Kırım Savaşı sırasında Avrupa'yla yaşanan yakın temaslar sonucunda birçok kesim, hatta o güne kadar her türlü değişime karşı çıkan muhafazakarlar bile, ülkenin geleceği için ıslahatların gerekliliğini savunmuşlardır. Bu hususta, Avrupa'daki ilerlemeyi bunun kanıtı olarak ortaya koyan kitapçıklar basılmış ve dağıtılmıştır. Çeşitli dernekler kurulmuş ve Türk sosyal yaşamının önemli bir kurumu olan kahvehaneler, giderek edebi ve politik birer dernek niteliği kazanmıştır.¹²³ Bu canlılık ve atılım döneminde, özel girişimle yayınlanan ilk Türkçe gazete, 21 Ekim 1860'da çıkarılan *Tercümân-ı Ahvâl* olmuştur. Kurucuları, Paris'te sefaret katipliği yaptığı sırada Batıyı tanımış ve Türk unsurunun da, kendi özgün sözcüsü bulunması gerektiğini fark etmiş olan Agah Efendi ile yine Paris'te eğitim görmüş olan Şinasi Efendi'dir. *Tercüman-ı Ahval*, haftada iki gün olarak yayınlarına başlamış, gördüğü ilgi üzerine bu süre beş güne kadar çıkarılmıştır.¹²⁴

Agah Efendi izin başvurusunda, Şinasi ise ilk sayının sunuş yazısında gazeteyi çıkarma amaçlarını şu şekilde açıklamışlardır:

"... Ülkede yerli ve yabancı uyruklular her dilde (Türkçe dahil) gazete çıkarmaktadırlar ve hukuklarından daha fazla bir özgürlüğe sahiptirler; buna karşılık Millet-i Hakime'nin (bazen Osmanlı, bazen İslâm, bazen de Türk deyimi kullanılır) aynı özgürlüğe sahip gazeteleri yoktur; parasını kendimiz ödeyerek, yani devletten yardım almadan, aynı özgürlüğü kullanmak istiyoruz."¹²⁵

Verilen izinde "*Ceride-i Havâdis gibi*" - yani *Bâb-ı Âli'ye bağımlı- bir şey çıkacağından, sahibi de bendegan'dan olduğuna göre sakıncası yoktur*" denmiştir. Oysa daha başlangıçta, bir övgü gazetesi değil, düşünce ve tartışma gazetesi tasarlandığı, Şinasi'nin sunuş yazısında açıkça belirtilmiştir. Yazı şöyledir:

"Bir sosyal toplulukta yaşayan halk mademki bir sürü yasal hükümlülük taşımaktadır, elbette vatanın çıkarlarına dair sözle ve yazıyla fikir açıklamayı, kazanmış olduğu hakların çerçevesi içinde sayar. Eğer, bu iddiaya kanıtlayıcı bir senet aranılacak olursa, eğitim gücüyle zihni açılmış olan uygar ulusların sadece politika gazetelerini göstermek yeterlidir. Bunun Devleti Aliye tarafından da doğrulandığını Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın kurulması sırasında yasalara ve nizamla ait layihaların

¹²³ Ahmet Emin Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, çev. Birgen Keşoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 24.

¹²⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif, İstanbul, 2006, s. 44.

¹²⁵ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 44.

yazılı olarak sunulması için herkese resmi izin verilmiş olması gösterir. Açıklamaya gerek yoktur ki, söz isteneni anlatmaya özgü bir Tanrı vergisi (Mevhibe-i kudret) olduğu gibi, insan aklının en güzel buluşu olan yazmak da kalem ile sözü resmetmek fenninden ibarettir. Bu gerçeğe dayanarak bütün halkın kolaylıkla anlayabileceği derecede bu gazeteyi yazmak gerektiği, yeri gelmişken şimdiden yansıtılır.

Değil mi Tanrı'nın ihsanı aklü kalbü lisan

*Bu lütfu etmelidir fikrî şükrü zikr insan."*¹²⁶

*Takvîm-i Vekâyi'*den otuz, Churchill'in gazetesinden, yirmi sene sonra çıkan *Tercüman-ı Ahval*, ilk özel Türk gazetesi olma özelliğine sahiptir. Bu zamana kadar halk, gazete kavramına alıştıramamış, fikir gazeteciliğine de başlanılamamıştı. Biri resmi, diğeri yarı resmi nitelikte olan *Takvîm-i Vekâyi* ve *Cerîde-i Havâdis* gazetelerinin her biri farklı amaçtaydılar ve halka, gazeteden bekleneni verememişlerdir. Halk için gazetenin herhangi bir anlamı olmadığı bir dönemde çıkarılan *Tercümân-ı Ahvâl* ise, fikir gazeteciliğimizin tarihi için bir dönüm noktası olmuş, eskilerin Arap ve Acem yazarlarının taklidine karşın, bu gazetenin içeriği ve özellikle edebi kısmı, Şinasi tarafından Avrupa tarzı düşünüş ve ifade tarzına dönüşmüştür. Bu özellikleri bakımından, *Tercüman-ı Ahval*, Türkiye'de fikir gazeteciliğinin lideri kabul edilmektedir. Kendisinden bir sene sonra Şinasi tarafından çıkarılan *Tasvîr-i Efkâr*'la da, bu fikir gazeteciliği daha üst seviyeye çıkarılmıştır.¹²⁷

Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi, Türk kamuoyu tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Gazeteyi çıkaranların isimleri ve Türk kimlikleri, gazetenin içeriği ve düzenli olarak çıkarılması, hiç kuşkusuz bu ilginin nedenini oluşturmuyordu. *Tercüman-ı Ahval*'de, ülkede ve yurtdışında meydana gelen önemli olaylara ilişkin genellikle imzasız makaleler, özel sütunlar halinde yayınlanıyor, edebi eserlere ve bilimsel yazılara yer veriliyordu. 1861 yılı yaz aylarından itibaren gazetede, güncel siyasal konulara ilişkin yazılar çıkmaya başlamış, ekonomi, sanayi, bankacılık, ticaret, ulaşım ve haberleşme konuları üzerinde durulmuştur. Çevirmenler bürosu memurlarından Mehmet Şeref'in, Fransızcadan yaptığı çeviriler de gazetede basılmış, ayrıca yabancı basında çıkan makaleler de, Türkçeye çevrilerek düzenli biçimde yayınlanmıştır.¹²⁸

¹²⁶ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 44.

¹²⁷ Ahmet İhsan Tokgöz, "Agah Efendi", *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Haz. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, s. 140.

¹²⁸ A. D. Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, Nauak Yayınevi, Moskova 1972, s. 52.

Zamanla gazetede okuyucu mektupları yer almış, hemen her sayısında, bilim, teknik, tarih konuları ve ünlü kişilerin biyografileri ile ilgili ansiklopedik nitelikte yazılar yayınlanmıştır. Ayrıca, resmi bildirilere, cemiyet haberlerine ve çeşitli bilgilere (vapur tarifesi, İstanbul borsalarında döviz kuru gibi) yer verilmiştir. Bütün bunlardan gazetenin, bu eğitici görevi ne denli geniş anlamda ele aldığı görülmektedir.¹²⁹

Yine imzalı başyazı geleneği *Tercümân-ı Ahvâl* ile başlamış, tefrika ve tartışmalar bu gazete ile Türk basınına girmiştir. İlk siyasi makale ve ilk tefrika da yine bu gazetede yayınlanmıştır. Şinasi'nin, "*Şair Evlenmesi*" adlı manzum oyunu, basın tarihimizin ilk tefrikası olarak *Tercüman-ı Ahval*'de basılmıştır. Bu tefrika, gazetenin 2. sayısında yayınlanmaya başlamış, 5. sayısında sona ermiştir. "*Şair Evlenmesi*", Türk edebiyatında batı tiyatrosu yolunda yazılmış ilk eserdir. Şinasi bu oyununda arabulucular yardımıyla nikah yapılmasını ve gençlerin kendi mutluluklarını seçme hakkından yoksun bırakılmasını şiddetle eleştirmiştir.¹³⁰

Ayrıca *Tercümân-ı Ahvâl* ve Churchill arasında "*Şair Evlenmesi*" üzerinden bir polemik yaşanmıştır. *Tercüman-ı Ahval*'in başarısı, Churchill'i endişelendirmiş ve bunun üzerine Churchill Aralık 1960'da *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'i çıkarmaya başlamıştır. *Tercüman-ı Ahval*'e düşmanca tutum takınan gazete yayınladığı imzasız bir makalede, "*Şair Evlenmesi*"ni çok sert bir şekilde eleştirmiş, kocakarılar mahsus bir masal olarak nitelendirilmiştir. Bu eleştiriler karşısında *Tercümân-ı Ahvâl* de, *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'in sahibinin, bir İngiliz olduğu, hükümetten yardım aldığı ve nasıl kurulduğu hakkında açıklamalarda bulunmuştur.¹³¹

Bu tartışmalar basın tarihimizin ilk polemikliği olup, bir hayli zaman devam etmiş ve çeşitli sorunları ve eğitim yöntemlerini de kapsamıştır. Örneğin *Tercümân-ı Ahvâl*, eğitim sisteminin aksaklıklarını belirten yazılarıyla ilk siyasi eleştiri örneğini vermiştir. Ziya Bey tarafından yazılan ve konusu eğitimdeki aksaklıklardan ibaret olan bu yazılar üzerine, hükümet duruma müdahale etmiş ve *Tercüman-ı Ahval*, 1861 Mayıs'ında iki hafta süreyle kapatılmıştır. Bu kapanış 43. ile 44. sayılar arasına rastlamaktadır. Böylece basın tarihimizde ilk gazete kapatma olayı meydana gelmiştir.¹³²

¹²⁹ Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, s. 52-53.

¹³⁰ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 187.

¹³¹ Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, Iğdır 2014, s. 68-69.

¹³² İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 188-189.

Şinasi *Tercüman-ı Ahval*'de ancak altı ay çalışmış ve gazetenin 25. sayısından sonra gazeteden ayrılmıştır.¹³³

22 Ocak 1861'den itibaren *Tercümân-ı Ahvâl* küçük boyda ve haftada üç gün (pazar, salı, perşembe) çıkmaya başlamıştır. Gazetenin yazarları arasında, Agah Efendi ve Şinasi'den başka, Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmet Şerif Bey, Refik Bey (Mir'at Sahibi), Hasan Suphi Efendi yer almaktadır.¹³⁴

1.3.3. Tasvîr-i Efkâr

Tercüman-ı Ahval'den ayrılan Şinasi, 27 Haziran 1862'te *Tasvîr-i Efkâr Gazetesi*'ni yayınlamaya başlamıştır. Bu gazeteyi çıkarma amacı da, *Tercümân-ı Ahvâl*'de olduğu gibi, Türkiye'nin entelektüel hayatını olabildiğince Batılı ülkelerin düzeyine yaklaştırmaktır. Şinasi, politik sorunlardan uzak durarak, tüm dikkatini bilimsel konulara, toplumsal meselelere ve özellikle de dilin iyileştirilmesi ve sadeleştirilmesine vermiştir.¹³⁵

Şinasi, Avrupa'daki gelişmelerin özünü oluşturan akılcılığın, Osmanlı'da o dönemki en önemli temsilcisiydi.¹³⁶ Tıpkı *Tercümân-ı Ahvâl*'de olduğu gibi, Osmanlı yapısı içinde Türk unsurunun haklarını savunmuş ve siyasal polemiklerle basına yepyeni ufuklar açmıştır.¹³⁷

1861 yılında, Osmanlı'daki gidişattan memnun olmayan gençler, ilk defa bir araya gelerek örgütlenmiş ve 1865 yılında Avrupa'da Jön Türkler ya da Genç Türkler adıyla tanınan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Aynı yıl gazetecilik hayatına atılan ve Şinasi'nin kadrosuna katılan Namık Kemal, kısa sürede tüm hareketin ruhu olmuştur.¹³⁸

Tasvîr-i Efkâr'ın birinci sayısındaki "Mukaddime" yazısında, gazetenin çıkarılma amacı şöyle açıklanmıştır:

"Uygarlık düzeyine sahip halkın kendi çıkarlarının gerçekleştirilmesi hakkına ne şekilde fikren gayret sarfettiği, düşüncelerin tercümanı olan gazetelerinin dilinden anlaşılır. (...) Her uygar memleket için gerekli olan terakkinin Millet-i Muazzama-i Osmaniye meyanında peyda olmasına daha önceleri gayret sarfedip başardığım gibi

¹³³ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 187-188.

¹³⁴ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 187-188.

¹³⁵ Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, s. 25.

¹³⁶ Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri*, Ankara, 2002, s. 34.

¹³⁷ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 46.

¹³⁸ Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, s. 25.

(bu gazete için izin veren) padişah hazretlerine şükran görevimi aynı yolda umuma hizmet etmekle eda etmiş olacağımı beyan ederim."¹³⁹

Yeni edebi ve siyasi fikirlerin bir araya toplandığı *Tasvîr-i Efkar*'da, Türk dilinde ve eğitim alanında yapılması gereken reformlar tartışılmış, batının bilim ve kültür düzeyine erişebilmek için atılacak adımların neler olacağından bahsedilmiştir.¹⁴⁰

Osmanlı basını, daha ilk çıkışından beri dilini yalınlaştırma çabası içine girmişti. *Takvîm-i Vekâyi* ile başlayan bu süreç, *Cerîde-i Havâdis*'in çıkışına kadar çok belirgin olmasa da, dilde sadeliğe doğru giden yeni bir anlatımın, daha doğrusu gazete dilinin kapılarını aralamış, fakat gazete dilinin dönüm noktası, *Tasvîr-i Efkar* ve başyazarı Şinasi olmuştur. Türk gazeteciliğin, Şinasi gibi bir edebiyat ve fikir adamıyla başlaması, kendiliğinden dil, edebiyat, sanat ve kültür meselelerinin gündeme gelmesi demektir. Böylece gazetecilik ve gazete dili, Batı'daki gibi aşağıdan yukarıya yani halktan aydınlara doğru değil, aydınlardan halka doğru bir gelişme gösterdi. Türkiye'de bu durum yıllarca sürmüş, gazete ve gazeteci deyince akla hep edebiyatçı ve düşünürler gelmiştir.¹⁴¹

Şinasi her şeyden önce dinamik bir kamuoyundan, hükümdar ve hükümetin yanı sıra söz sahibi olacak bir halktan yana olmuştur. Padişahın tahta çıkış ve doğum günlerinde, gazetesine övgüler koymayı reddetmiştir. Parlamenter sistemi savunmuş, bu konuda Avrupa basınından çeviriler yayınlamıştır. Mali reformlar, sarraf çevrelerinin oyunları, fakirlerin durumu, İstanbul'un kent olarak dertleri, eğitim konusundaki eleştirilerin yanı sıra, dış politikada Karadağ sorunu, Rusya'nın Kafkaslar ve Polonya politikasının eleştirisi vb. konulardaki yayınlarıyla da yankı uyandırmıştır. Sonunda, gazeteye ilgi öylesine artmış ki, rakipleri gölgede kalmış ve tirajı bazı sayılarında 24.000'e kadar yükselmiştir.¹⁴²

Dönemin önemli gazetecilerinden biri olan ve *Tasvîr-i Efkar*'da da bir dönem çalışan Ebüzziya Tevfik¹⁴³, *Salnâme-i Hadîka* adlı eserinde, *Tasvîr-i Efkar* hakkındaki düşüncelerini: "*Memleketimizde neşronulan Türk gazeteleri içinde zuhurundan*

¹³⁹ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 46-47.

¹⁴⁰ Mehmet Fetih Yanardağ, "Tanzimat Dönemi Fikir Gazeteciliğinin Önemli İsmi Tasvir-i Efkar ve Toplumsal Değişime Katkısı", *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, İstanbul, 2010, s. 7.

¹⁴¹ İlhan Yerlikaya, *II. Abdülhamit Döneminde Basın Yarı Resmi Vakıf Gazetesi (1875-1884)*, Kırkkale 1996, s. 22.

¹⁴² Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 64.

¹⁴³ Ziyad Ebüzziya, "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik (1849-1913)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 374.

nihayetine kadar Tasvîr-i Efkâr'dan başka mesleğini muhafaza etmiş bir gazete görülmemiştir." şeklinde ifade etmiştir.¹⁴⁴

Yaptığı muhalif yayınlarından dolayı hükümet tarafından sürekli baskı altında tutulan Şinasi, 4 Haziran 1864'te yurtdışına kaçmak zorunda kalmış, gazetesini de Namık Kemal'e bırakmıştır. 25 yaşında *Tasvîr-i Efkâr*'ın başyazılarını yazmaya başlayan Namık Kemal, makalelerinde, yenilik ve özgürlük konularına fazlaca değinmiş, yazıları önceleri saray yetkililerince çok beğenilmiş, ancak daha sonra Osmanlı Devleti'ni çöküşe götüren sorunları anlattığı *Şark Meselesi* başlıklı bir yazı dizisinin tepki görmesi üzerine, o da Avrupa'ya kaçmıştır. Gazetenin yönetimi de, 469. sayıdan itibaren Recaizade Ekrem'e geçmiştir. 800 nüsha çıkarılan *Tasvîr-i Efkâr*, Türk gazeteciliğinde büyük bir ekol olmuştur.¹⁴⁵

1.3.4. Muhbir

Basın tarihimizde çok önemli bir yere sahip olan *Muhbir Gazetesi*, 1866 yılında çıkarılmıştır. Gazetenin sahibi Filip Efendi olmasına rağmen, okuma yazması yeterli olmadığı için *Muhbir*'in yönetimini Ali Suavi üstlenmiştir.¹⁴⁶

Hükümeti çok sert eleştirerek basında eylem başlatan *Muhbir*, o dönem yaşanan Girit meselesinde, hükümetin bu meselede yetersiz kaldığını ve derhal milli bir meclisin kurulması gerektiğini savunmuş, Girit'te yaşayan Türkler için bir yardım kampanyası da başlatmış ve önemli miktarda para toplamıştır.¹⁴⁷

Hükümetin izlediği politikaları sert bir dille eleştiren *Muhbir*, 9 Mart 1867 tarihli sayısında, ülkenin bu kötü gidişattan, ancak devlet adamlarının yaptıklarından dolayı hesap vermeye başladıkları zaman kurtulabileceğinin savunulduğu bir makalenin yayınlanması üzerine, çıkarılan bir emirname ile bir ay süre ile kapatılmış, Ali Suavi ise Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir.¹⁴⁸ Kapatılma gerekçesi ise: "*Muhbir Gazetesi'nin, hükümet aleyhine yazılar yayınlamayı alışkanlık haline getirdiği ve son sayılarında çok uygunsuz ve esassız şeyler yayınladığı, bu nedenle basımevinin bir süre tatil edildiği*" şeklinde bildirilmiştir. Bu kapatmanın ardından *Muhbir*, bir sayfalık özel bir sayı çıkararak "Filip" imzasıyla bir açıklama yayınlamıştır. Bu yazıda şöyle deniyordu:

¹⁴⁴ Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, s. 40.

¹⁴⁵ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 63

¹⁴⁶ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 24

¹⁴⁷ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 24.

¹⁴⁸ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 80.

"Dünyanın en adaletli yerlerinde bile bir basımevini kapatmaya hükümetin yetkisi vardır. Fakat yukarıdaki bildiride sözü edilen yazılar, Muhbir'in hangi sayısında yazılmıştır? Müşterilerimiz ve hamiyet erbabı kişiler bunu bildirirlerse bundan böyle gazetemizin kapatılmasını önlerdik. Muhbir, Devlet-i Aliye'nin hayırhahıdır. Osmanlı gazetesi olduğu için hakkında bu yolda hüküm icra olunur. Bir ay süreyle kapandığını müşterilerimize duyuruyoruz. Bu bir ay süre içinde müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için derhal bir Türk gazetesiyle anlaşacağım ve Girit Meselesi'ni o gazetede ilan eyleyeceğim ve ilerde hükümete hakların korunması için bazı düşünceler beyan edeceğim."¹⁴⁹

Bir ay sonra tekrar çıkarılmaya başlanan Muhbir, 27 Mayıs 1867 yılına kadar yayınlarına devam etmiştir. Bu süre içinde gazete ancak 55 sayı çıkarılmıştır.¹⁵⁰

1.4. Tanzimat Dönemi Osmanlı Basınına Yönelik Yapılan Düzenlemeler

Takvîm-i Vekâyi'den, I. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süreçte çıkarılan resmi ve özel gazeteler, Türk basın tarihinin temelini oluşturmuş, gazeteciliğin gelişmesinde ve nitelikli gazeteci ile yazarların yetişmesinde önemli katkı sağlamışlardır. Fakat devletin teşviki ve desteğiyle varlığını sürdüren gazetelerin, zamanla devlet tekelinden çıkıp özgür ve eleştirel yayınlar yapması, bir takım sansür ve yaptırımların uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, basını kontrol altında tutmak ve yayınlanması sakıncalı görülen haberlerin önceden engellenmesini sağlamak için devlet tarafından bir dizi düzenleme yapılmıştır.¹⁵¹

1.4.1. 1857 Matbaa Nizamnamesi

1857 Matbaa Nizamnamesi, gazete ve kitapların keyfi yayınlarını engellemek ve matbaalara bir düzen vermek amacıyla hazırlanmıştır. Nizamnameye göre, İstanbul'da matbaa açmak isteyenlerin durumları, Meclis-i Maarif ve Zaptiye tarafından incelendikten sonra, adı geçen Meclis'ten ve Sadrazamlık makamından sorulacak; sakınca görülmezse matbaa açabilmeleri için izin verilecekti. İstanbul dışında ikamet edenler ise valiliklere başvuracaklar ve onlar için de aynı işlem yapılacaktı. Bu matbaaların basacakları her çeşit kitap ve risaleler, öncelikle İstanbul'da doğrudan doğruya, taşralarda ise eyalet valileri tarafından uygun bulunmalıydı. Meclis-i Maarif

¹⁴⁹ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 24-25.

¹⁵⁰ İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, s. 209.

¹⁵¹ Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", s. 34-35.

tarafından, ülke ve devlet için sakıncalı görülen eserler, basılıp yayınlanamayacaktı. Yabancılar ise Osmanlı'da kitap basabilmeleri ya da gazete çıkarabilmeleri için, Hariciye Nezareti'nden izin alacaklardı. Devlet aleyhinde içeriğe sahip olduğu düşünülen kitap ve risaleler, Zaptiye Nezareti tarafından derhal kapatılacaktı. Buna cesaret edenler de suçluluk derecelerine göre Kanunname-i Hümayun'da gösterilen ceza ile cezalandırılacaktı. Böylece Türk basını, daha emekleme döneminde, devletin gözetimi ve hatta baskısı altına alınmaya başlandı.¹⁵²

1.4.2. 1858 Ceza Kanunu

Matbaa Nizamnamesi'nin üçüncü maddesindeki, "*matbaalarda basılacak her türlü kitap ve risalenin, Meclis-i Maarif'te incelenerek sakıncalardan arındırılması*" hükmü ile beşinci maddesindeki "*yabancıların Hariciye Nezareti'nden izin alma zorunluluğu*" açık birer sansür hükümleriydi. Bu sansür hükümlerini cezai yaptırıma bağlayan da, 1858 Ceza Kanunnamesi olmuştur.¹⁵³ Fransız Ceza Kanunu'ndan çeviri yoluyla alınan kanunun, basınla ilgili düzenlemelerin yapıldığı maddeleri şunlardır:

"138. Madde: Devlet-i Aliye'nin emir ve ruhsatı ile açılmış olan matbaalarda, Saltanat-ı seniye ve Erbab-ı hükümet ve teba-i saltanat-ı seniyden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzırre tab ve neşrine mütecasir olan kimsenin iptida basdırmış olduğu şeylerin zaptile derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veyahut bütüb bütün kapattırıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar cezayı nakdi ahz olunur.

139. Madde: Adab-ı Umumiye'ye muhalif olarak nazmen ve nesren hezel ve hicve dair şeyleri veyahut edepsizce resim ve tasviri basan ve basdıran ve neşreden kimseden bir mecdiye altınından, beş mecdiye altınına kadar mücazat-ı nakdiye alınır. Ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar haps olunur.

213. Madde: bir adamın sahihan mürtekip olmuş olması lâzım gelen mücazat-ı kanuniyeyi davet edecek cürmü ve halkın nefretini mucip olacak şeyleri diğer bir şahıs kendisine bir cemiyette lisanen vetahut el yazısı veya basma kâğıt ve neşrile isnad eder ve devlet hakkında lifgarazin müfteriyata tasaddi eder ve şahsı merkmun bu isnadatı kanunen terettüp edecek ceza aynile müfteri hakkında icra olunur. Fakat kanunen ve

¹⁵² Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 76.

¹⁵³ Uygur Kocabaşoğlu, "Basın Özgürlüğünün Engellenmesi Sansür Tarihi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 37, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 44.

nizamen hükümete ihbar-ı vükuat etmek veyahut davay-ı hukuk eylemek bu kaideden müstesnadır."¹⁵⁴

Bu kanunun uygulanma sürecinde, yurtiçindeki ve yurt dışından ülkeye sokulan yayınlar kontrol altında tutulmuş, kanuna aykırı olarak görülenler hakkında gerekli tedbirler alınmıştır.¹⁵⁵

1.4.3. 1864 Matbuat Nizamnamesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda basının devlet ve toplum hayatında giderek önem kazanmasıyla birlikte, bu alandaki etkinliklerin bir sisteme bağlanması gereksinimi ister istemez ortaya çıkmıştır. Tanzimat'la başlatılan Batılılaşma hareketi, her alanda olduğu gibi bu alanda da kendini göstermiştir. Gelişmeler sonucunda, Batı'dan gelen özgürlük, milliyetçilik ve demokrasi kavramları da, artık Osmanlı ülkesinde aydınlar arasında konuşulmaya başlamıştır. Daha da önemlisi Osmanlı egemenliği altında yaşayan ulusların uyanışı da bu yolla olmuştur.¹⁵⁶

Tanzimat'tan sonra basımevi ve basılan kitap sayısı artmaya başlamış, bu arada yabancılar, birçok gazete ve kitap yayınlarına girişmişlerdi. Bunları denetim altına almak için, hükümetçe bir takım yasal düzenlemeler yapılmış, ilk olarak basımevi açmak için ruhsat alınması zorunluluğu getirilmiştir. "*Olur olmaz yerlerde din ve ülkede (şer'en ve mülken) basılması uygun olmayan kâğıtlar ve risaleler bastırılmaması ve yabancı dillerde bastırılacak kitapların öncelikle bağlı oldukları elçiliklerin tercümanları aracılığıyla Bâb-ı Âli'den verilecek ruhsata göre basılması*" gibi kurallar konulmuştur. Matbuat Müdürlüğü'nün kurulması, kapitülasyonlardan yararlanarak dilediklerini yazan yabancı gazetelerin devletçe satın alınması gibi uygulamalara aynı dönemde rastlanmaktadır. 1860-1867 yılları arasında gazete sayısının artması ve gazeteciliğin gelişmesiyle birlikte, basının baskı altına alınması ve sansür edilmesi yolunda da bir takım girişim ve uygulamalara ağırlık verilmiştir.¹⁵⁷

Devletin, bir Matbuat Nizamnamesi, çıkarma ihtiyacı hissettiği zaman, *Takvîm-i Vekâyi* 34, *Cerîde-i Havâdis* 24, *Tercümân-ı Ahvâl* ve *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis* 4, *Tasvîr-i Efkâr* 3, *Ceride-i Askeriye* 2, *Vakay-i Tıbbiye* 15, *Mecmua-i Askeriye* 1 seneden beri yayınlanmaktaydılar. Yine aynı dönemlerde, kapitülasyonlar nedeniyle kontrol

¹⁵⁴ Server R. İskit, *Türkiyede Matbuat Rejimleri*, Ankara, 1938, s. 18-19.

¹⁵⁵ Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 1, 2006 (Bahar), s. 149.

¹⁵⁶ Murat Özgen, *Gazetecinin Etik Kimliği*, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 137.

¹⁵⁷ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1999, s. 18.

altına alınamayan yabancı gazetelerin de sayısı bir hayli fazlaydı. Hükümet tarafından çıkarılan *La Moniteur Ottoman* ile *Takvîm-i Vekâyi*'nin Ermenice nüshası hariç, İstanbul'da 5 Fransızca, 4 İtalyanca, 1 Rumca, 1 Ermenice, 1 Bulgarca; İzmir'de 2 Fransızca, 1 Rumca, 1 Ermenice, 1 Yahudice, Eflak'ta 1 Fransızca, Yaşı'de 2 Fransızca ve Sırbistan Prensliği içinde de İlarya dilinde 6 gazete çıkarılmakta olup, bu gazetelerin bir kısmı, hükümetten para yardımı alıyorlardı.¹⁵⁸

Nizamname, genel hükümler ve ceza hükümleri olmak üzere 35 maddeden oluşmaktaydı. Nizamnameye göre; hangi dilde yayın yapılıyorsa yapılsın, süreli gazetelerin ve diğer bütün yayınların basılması için ruhsat alınacaktı. Ruhsat talebi, Osmanlı vatandaşları tarafından Maarif Nezareti'ne, yabancılar tarafından ise Hariciye Nezareti'ne yapılacaktı. Ceza kanununa göre herhangi bir suçtan hüküm giymemiş, tüm kişilik haklarını kullanabilir durumda olan ve otuz yaşını tamamlamış kişilere ruhsat verilecekti. Gazetelere gönderilecek resmi yazılar ücretsiz basılacaktı. Gazetenin sahibi ve mesul müdürü, gazetede yayınlanan her türlü imzalı ve imzasız yazılardan sorumlu olacaktı. Gönderilen resmi yayınları yayınlamamak, devlet aleyhinde yapılacak faaliyetleri desteklemek, milli çıkarlara ve genel adaba aykırı yazılar yazmak, hanedan ve ailesini, nazırları, devlet memurlarını, yabancı diplomatları ve halkı küçük düşürücü yayınlar yapmak yasaklanmış ve yapanlar için cezai hükümler belirlenmiştir. Nizamnameye aykırı davranan gazetelere, para cezalarının yanı sıra geçici veya süresiz kapatma cezaları da verilebiliyordu.¹⁵⁹

Bu nizamname, ön sansürü tamamen kaldırdığı ve basın davaları için özel bir mahkeme kurduğu için ileri bir adımdı, fakat Osmanlı yöneticileri ve memurları gibi, yabancı hükümdarları ve elçileri de dokunulmazlık statüsünde bıraktığı ve gazete çıkarmayı izne bağladığı için hala kısıtlayıcıydı. Bunun uygulanmasını sağlamak için bir de Matbuat Dairesi makamı kuruldu. Nizamnameyi sevinerek karşılayan en çok Türkçe basın olmuştur. Çünkü 3. maddesi açıkça yabancı yerli farkının kaldırıldığını, Avrupalıların bu alanda kapitülasyonlardan yararlanamayacaklarını belirtiyordu. Eskiden beri en ağır sansüre tabi olan Türkçe basın, bu suretle Avrupa ve azınlık basınlarıyla eşit duruma geliyordu. Çünkü nizamnameden önceki dönemde, Avrupa gazetelerinden birinde yayınlanan bir habere sütunlarında yer vermek, Türkiye'deki Türkçe olmayan gazete için sorumluluk taşımıyor, sadece asıl kaynağını belirtmesi

¹⁵⁸ Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s. 14-15.

¹⁵⁹ Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)", s. 151.

yeterli oluyordu. Oysa bu hak Türkçe gazetelere tanınmamıştı. Nizamnameyle, bu ayrıcalık da ortadan kalkmış oldu. Bu yüzden *Tercümân-ı Ahvâl*, Nizamnameyi "*Büyük bir lütuf ve teşekkürle beis*" diyerek karşılamıştır.¹⁶⁰

1909 Matbuat Kanunu ile yürürlükten kaldırılan 1864 Matbuat Nizamnamesi, hukuki olarak 45 yıl yürürlükte kalmış gibi gözükse de, hükümleri 1867 yılında Kararname-i Ali'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte askıya alınmıştır.¹⁶¹

1.4.4. 1867 Tarihli Kararname-i Ali

Matbuat Kararnamesi, iktidardaki kimselere yapılan saldırı ve muhalif yayınları denetleme konusunda gerekli tedbirleri almada yetersiz kalmış ve bunun üzerine Sadrazam Ali Paşa tarafından, 12 Mart 1867'de bir kararname yayınlanmıştır. Kararname şöyleydi:

"...Gazetelerin varlık sebepleri hayırlı görevleri, fikirleri birleştiren ve yararlı şeylere hizmet olduğu halde, birçok uydurma ve yalanla ve zihinleri bulandırmakla ve sonuçta halk arasında çatışmayı zorlayan bir yola gitmelerine aldırışsız gözle bakılması hükümetin görevine aykırı olacağından ve şu durumun yüce padişahlık tarafından düzeltilmesi (Osmanlı) uyruklarının ve ülkenin durumu ve gelişme ve bayındırlık sağlanması için her zamankinden çok elden gelenin esirgenmediği bir sırada ortaya çıkıp sürmesi bir kat daha üzücü olduğundan, güvenlik ve düzenin korunması esasına dayanılarak, bu kurala uymayan gazete ve dergilerin bütün devlet ve tüm millete dönük zararlarının önlenmesi yönünden, basınla ilgili düzenlemelerin hükümleri dışında olarak, hükümetçe cezalandırma işlemlerine ve koruyucu önlemler almasına karar verilmiştir. İş bu karar geçici olup, bunu gerektiren nedenlerle birlikte ortadan kalkacaktır."¹⁶²

Bu kararname gereği hükümet, genel menfaatleri doğrultusunda, gazete ve dergilerin geçici ve tümünden kapatılması için karar verebilme yetkisine sahip olmuştur. Genel menfaatlerin ne olduğu tam olarak açıklanmadığı için, pek çok gazetenin hangi haber veya makaleden dolayı kapatıldığı yayıncıları ve yazarları tarafından anlaşılamamıştır.¹⁶³ Kararname-i Ali'nin yayınlanmasının hemen ardından, birçok gazete geçici olarak kapatıldıysa da, bir süre sonra *Terakki*, *Mümeyyiz*, *Basiret*, *İbret*,

¹⁶⁰ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 59-60.

¹⁶¹ Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)", s. 152.

¹⁶² Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 21.

¹⁶³ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 1828-1878, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s. 166-167.

Asır, Memalik-i Mahrusa, Hakayiku'l-Vakayi, Diyojen, Hulasatü'l-Efkar gibi gazetelerin açılmasına izin verilmiştir.¹⁶⁴

Geçici olduğu öne sürülen bu Kararname uzun süre yürürlükte kalmış, II. Abdülhamit döneminde dahi uygulanmıştır.¹⁶⁵

1.5. Tanzimat Dönemi Yeni Osmanlılar ve Basın

1.5.1. Yeni Osmanlıların Sürgünde Basın-Yayın Faaliyetleri

Kararname-i Ali'nin uygulama sürecinde, basın üzerine yapılan baskı giderek artmaya başlamış, Hükümetin tahammülsüz ve sert uygulamaları, birçok gazetenin kapatılmasına, fikir adamlarının ve bazı gazetecilerin yurtdışına kaçarak oralarda Sultan ve Hükümet aleyhine yayınlar yapmalarına neden olmuştur. Bu baskıcı ortamdaki, Yeni Osmanlılar adıyla 1865'de gizli olarak kurulan ve ülkede meşruti yönetimin oluşmasını amaçlayan İnkılâpçı cemiyetin üyelerinden olan, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Agah Efendi, Mehmet Bey, Reşat Bey ve Rıfat Bey gibi isimler Avrupa'ya kaçmışlardır.¹⁶⁶ Yurt dışında bulunan Yeni Osmanlılar, Mustafa Fazıl Paşa tarafından Paris'te bir araya getirilmişlerdir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın torunu, İsmail Paşa'nın kardeşi olan Mustafa Fazıl Paşa, ömrünün büyük bir çoğunluğunu İstanbul'da geçirmiş ve Maarif Nazırlığı, Maliye Nazırlığı, Meclis-i Hazan Reisliği gibi üst mertebeli görevlerde bulunmuş biriydi. Meclis-i Hazan Reisi iken, Sadrazam Fuat Paşa'nın mali politikalarını eleştiren bir rapor hazırlamış ve bunun üzerine derhal ülkeyi terk etmesi istenmişti. Bu arada Mısır'da uygulanan mevcut veraset usulüne göre İsmail Paşa öldükten sonra yerine Mustafa Fazıl Paşa geçmeliyken, devre dışı bırakılarak hıdivliğe geçiş hakkı İsmail Paşa'nın çocuklarına verilmişti. Yaşanan bu olaylar sonucu Paris'te yaşamaya başlayan Mustafa Fazıl Paşa ve Yeni Osmanlılar, yaptıkları görüşmeler sonucu, meşruti idareye geçmek için verilen mücadelenin devam etmesi kararını almışlardır. Bunu da en iyi bildikleri yöntemle, yani gazeteyle yapacaklardı. Fazıl Paşa da gerekli sermayeyi sağlama sözü vermiş, bunun üzerine Cemiyete, masrafları için 250.000 frank tahsil edilmiş, üyelere maaşa bağlanmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Alpay Kabacalı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, Ankara, 1985, s. 609.

¹⁶⁵ Nalcıoğlu, Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878, 1828-1878, s. 167.

¹⁶⁶ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, s. 26.

¹⁶⁷ Uğur Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/5, Ankara, 2013, p. 46-47.

Yeni Osmanlıların, yurtdışında yayınladıkları gazeteleri, 1860-1870 yılları Türkiye'sinde, anayasacı eylemin gelişmesini etkileyen siyasal uyanışın etkili bir aracıydı. Bu siyasal uyanışın, 1876 yılı anayasası için yapılan siyasal mücadelenin gelişmesinde, önemli bir rolü olmuştur.¹⁶⁸ Sözü edilen gazeteler, *Muhbir*, *Hürriyet* ve *İttihad* vb. gazeteleridir.

1.5.1.1. Muhbir Gazetesi

Fazıl Paşa ve Yeni Osmanlı üyeleri, ilk olarak Ali Suavi Efendi'nin *Muhbir Gazetesi*'nin yeniden çıkarılması yönünde bir karar almışlardır. Ancak Fransız Basın Kanunu'nun çok katı olması dolayısıyla, gazetenin, Paris yerine Londra'da çıkarılması uygun görülmüştür. *Muhbir*'in ilk sayısı 31 Ağustos 1867 tarihinde Londra'da çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin ilk sayısında: "*Muhbir, doğru söylemenin yasak olmadığı bir yer bulur yine çıkar*" sözünden hemen sonra: "*Avrupa'da geçici olarak yerleşen 'İslâm Cemiyeti', Osmanlı Devleti' kültür ve maarifinin geliştirilmesine çalışacaktır. İki ay içinde matbaa ve diğer hazırlıklarını tamamlayarak, şimdi iş başına geçmiştir... Vatani terk ettik ancak milletimiz uğruna çalışmayı görev kabul ediyoruz.*" denerek gazetenin amacı hakkında bilgi verilmiştir. Gazetenin ikinci sayfasında ise, şöyle bir ifade yer almıştır: "*Cemiyetimiz pek çok gazeteye sahip olacaktır. Bu gazeteler, Osmanlı Devleti'ne ilişkin haberleri bildirecek ve siyasal sorunları tartışacaktır.*"¹⁶⁹

Gazete, önerdiği meşruti yönetimin devlet tarafından kabul edilmemesi halinde, halkın bunu zorla gerçekleştireceğini savunmuştur. Yine gazetede, millet adına yapılan borçlanmalar, eğitim ve öğretim sistemindeki gereksinimler gibi memleketi ilgilendiren meselelere yer verilmiştir.¹⁷⁰

Muhbir'in yeniden yayınlanması ortak karar olmasına rağmen, Ali Suavi'nin, gazetenin ilk sayısında Yeni Osmanlılardan bahsetmemesi, Cemiyetin diğer üyelerini rahatsız etmiştir.¹⁷¹ Daha ilk sayısında Mustafa Fazıl Paşa ve Cemiyetin diğer üyelerinin tepkisini çeken ve gazeteyi kendine mal eden Ali Suavi'nin, Yeni Osmanlılık anlayışı da, Cemiyetin diğer üyelerinden farklılık göstermiştir. Bu durum karşısında, Mustafa Fazıl Paşa ve Namık Kemal 22 Mayıs 1868'de Ali Suavi'ye bir mektup yazarak,

¹⁶⁸ Jeltyakov *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, s. 82-83.

¹⁶⁹ Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, s. 65.

¹⁷⁰ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 50.

¹⁷¹ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", s. 47.

Muhbir'in son sayfasına basılan "Yeni Osmanlılar" ambleminin kaldırılmasını istemişlerse de, Ali Suavi bu amblemi basmaya devam etmiştir.¹⁷²

Bir süre daha, Ali Suavi'nin kendi imkânlarıyla yayınlamaya devam ettiği *Muhbir*, 3 Kasım 1868 tarihli 50. sayısından sonra yayın hayatına son verilmiştir.¹⁷³

Muhbir'in yayını durdurmak zorunda kalan Ali Suavi, 1869 yılında Paris'e giderek, on beş günde bir yayınlanan *Ulûm Dergisi* çıkarmaya başlamıştır.¹⁷⁴

1.5.1.2. Hürriyet Gazetesi

Muhbir'i bir türlü kendi yayın organı olarak göremeyen Yeni Osmanlı'lar, Mustafa Fazıl Paşa'nın da isteği doğrultusunda yeni bir gazete çıkarmaya karar vermişlerdir.¹⁷⁵ 29 Haziran 1868'de Londra'da, önce Reşat Bey'in sonra Namık Kemal'in yönetiminde *Hürriyet Gazetesi* yayınlanmıştır. Gazeteyi 64. sayısından sonra Ziya Bey yönetmiştir.¹⁷⁶

Yurtdışında çıkarılan *Hürriyet*, Türkçe gazeteler arasında en etkiniydi ve binleri aşan baskı sayısı ile, Osmanlı toprakları içinde de çok yaygındı. Dönemin gazetelerinin bir kuruşa satıldığı, yıllık aboneliğin 150 kuruş olduğu bir ortamda, *Hürriyet*'in bir sayısı 100 kuruşa kadar alıcı bulabiliyordu. Diğer sürgün basınıyla -hatta kendi aralarında bile- görüş ayrılıkları bulunmasına karşın *Hürriyet*, daha sonraki gelişmelerin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁷⁷

Hürriyet'in bu üstünlüğü, daha dengeli ve ilkelere bağlı bir yayın yapmasından kaynaklanıyordu. Gazete, Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı ilkesini savunuyor, kişisel yönetimlere ve kararlara karşı çıkıyordu. Makalelerin çoğu isimsiz yayınlanmış, daha çok bir grubun ürünü olduğu kanısı kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. *Hürriyet*, Meşrutiyet'in kurulmasını, danışma sisteminin ve basın özgürlüğünün gelmesiyle yönetim üzerinde bir kontrolün gerçekleşmesini istiyordu. Batı'dan alınacak bazı kurumlarla, İmparatorluğun çökmesinin engellenebileceği kanısındaydı. *Hürriyet*, özgürlüğün insanların sadece hakkı değil, yapısının da ayrılmaz bir parçası olduğu

¹⁷² Hüseyin Çelik, "Muhbir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33.

¹⁷³ Halit Çelikbudak, *Beyaz Yerler Siyah Olacak Türkçe Gazetelerin Avrupa Macerası*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 38.

¹⁷⁴ Kenan Demir, "Ali Suavinin İktisadi Görüşleri", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 16, Bingöl, 2018, s. 449-450.

¹⁷⁵ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", s. 47-48.

¹⁷⁶ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 82.

¹⁷⁷ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 82.

fikrindeydi. Milli kimliği veya dini ne olursa olsun insanlar sadece kendi gruplarını veya bölümlerini değil, "tek vatan" olan Osmanlı topraklarının tümünü temsil etmeliydi. Namık Kemal ve Arkadaşları, bu anlayışla Osmanlıcılığın, devleti daha da pekiştirecek, güçlendirecek bir kurum haline gelebileceğine inanıyorlardı.¹⁷⁸

1.5.1.3. İttihad Gazetesi

Yeni Osmanlılar Cemiyetinin üyelerinden Mehmet Bey tarafından, Paris'te *İttihad* adında bir gazete çıkarılmıştır.¹⁷⁹ *İttihad Gazetesi*'nin bazı bölümleri, Osmanlı Devleti'nin çeşitli unsurlarının rahatlıkla okuyup anlayabilmeleri için Ermenice, Rumca ve Arapça olarak hazırlanmıştır. Gazetede, koyu bir Osmanlıcılık politikası takip edilmiştir. Mehmet Bey daha sonra Cenevre'de *İnkılâp* adında bir gazete daha çıkarmıştır.¹⁸⁰

Bu arada, hem Sultan'la hem de Mısır Hidiviyle barışan Mustafa Fazıl Paşa, Ali Paşa arcılığıyla Namık Kemal'in affedilmesini sağlamıştır. Yine Ali Paşa ve selefi Mahmut Nedim Paşa, Yeni Osmanlıların Avrupa'ya sığınan tüm üyelerinin affedildiğini ilan etmişlerdir. Avrupa'daki Türk aydınların, yurda geri dönmesiyle birlikte, 1870 sonbaharında Yeni Osmanlıların bütün dış basın organlarının yayınları sona ermiş, böylelikle Türk basın ve gazetecilik tarihinde çok önemli bir dönem tamamlanmıştır.¹⁸¹

1.5.2. Yeni Osmanlıların İstanbul'da Basın-Yayın Faaliyetleri

Her ne kadar Yeni Osmanlılar af sonucu yurda dönmüş olsalar da, basın üzerindeki kontrol ve baskı, Ali Paşa'nın 1871'de ölümüne kadar devam etmiştir. Bu dönem Kararname-i Ali uyarınca, *Utarit*, *Ayine-i Vatan*, *Muhip*, *Kevkep-i Şark* gibi birçok gazete kapatılmıştır. Yine de her türlü baskıya rağmen bu dönemde, Türkçe basının büyük bir aşama gösterdiği yadsınamaz.¹⁸²

Ali Paşa'nın ölümünden sonra basın üzerindeki baskının hafiflemesi, yeni gazetelerin çıkmasına ve hali hazırda yayınlanan gazetelerin daha özgür yayın yapmalarına ortam hazırlamıştır.¹⁸³ Bunlar arasında *Basiret* ve *İbret* gazeteleri önemli bir yere sahiptirler.

¹⁷⁸ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 51.

¹⁷⁹ Jeltyakov *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, s. 82.

¹⁸⁰ Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, s. 215.

¹⁸¹ Jeltyakov *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, s. 82-83.

¹⁸² Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 84.

¹⁸³ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 26.

1.5.2.1. Basiret Gazetesi

Bu ortamda çıkarılan önemli gazetelerden biri *Basiret*'ti. 1869 yılında Basiretçi Ali Bey tarafından çıkarılan gazetenin yazar kadrosunda, Suphi Paşazade Ayetullah Bey, İsmail Efendi, Mustafa Celalettin Paşa, Ahmet Mithat Efendi ve Ali Suavi gibi önemli gazeteciler bulunuyordu. Gazete, küçük boy kâğıda, dört sayfa olarak haftada beş gün çıkarılmıştır.¹⁸⁴

Basiret'in ilk sayısında yer alan *Mukaddime*'de gazetenin amacı ve yöntemi şu şekilde açıklanmıştır:

"Ey vatandaşlarımız. Padişahımızın şevkati ve merhameti sayesinde basın özgürlüğüne kanıt olmak üzere bir gazete çıkarılmaya izin verildi... Şimdi bir milletin hali gazetelerin yazdığı şeyler ile anlaşılıp bilineceğinden, gazetemizin kullanacağı dil daima hak ve doğru yola uygun olup, biz ne azgınlık derecesinde hürriyet ve ne miskinlik derecesinde esaret taraftarıyız.

*Zira iyi hedefe adaletli ve orta yoldan gitmek akla uygun olduğundan, daima aşırılıklardan sakınıp, milletimizi kurtuluş ve refah yoluna iletmek olduğu kadar, imkânlarımız oranında ilim ve fenne ait bazı faydalı yazılar yazmak ve vatana eğitim öğretim yapmak, bize komşu olan medeni milletlerin fikir ve yaşamlarını medeniyetimize bir örnek olmak üzere aktarmak ve tarif etmek amacımızdır. Netice olarak şunu söyleyeyim ki, her medeni millette, kalkınmaya ve ilerlemeye sebep olan bir unsur da gazetedir. Kalkınma ve ilerleme çeşitli fikirlerin olgunlukla tartışılmasından doğar. Bunun yeri de gazetedir."*¹⁸⁵

Basiret, ulusların gelişmesi ve ilerlemesi yolunda basının ne kadar etkin bir güç olduğu bilinciyle hareket etmiş, özellikle bilimsel makaleler yayınlarak ve Batıda yaşanan sosyal, siyasi, ilmi ve ekonomik gelişmeler hakkında okuyucuyu bilgilendirerek, halkın eğitilmesi rolünü üstlenmeyi amaçlamıştır. Gazetecilik niteliği, bilgi aktarmadaki başarısı ve habere önem verışı nedeniyle, *Basiret* 1871 yılında yüksek tirajlara ulaşmıştır.¹⁸⁶

Gazete, 1870 Fransız-Alman savaşı sırasında, Almanları destekleme kararı almış, hatta savaşın sonunda Ali Efendi, Berlin'de 29 gün kalarak Bismark'la görüşmüştür. Bismark, *Basiret*'in savaş sırasında Almanya lehine yapmış olduğu yayınlardan dolayı, Ali Efendi'ye 1000 Mark ve baskı makinesi hediye etmiştir. Bu

¹⁸⁴ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 26.

¹⁸⁵ Nalcioğlu, Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878, s. 276.

¹⁸⁶ Koloğlu, Osmanlı dönemi Basının İçeriği, s. 84.

bakımdan *Basiret*, izlediği politika dolayısıyla yabancı bir devletten para alan ilk Türk gazetesi olma özelliğine sahiptir.¹⁸⁷

20 Mayıs 1878'de, Çırağan Baskınından bir gün önce, Ali Suavi'nin, bu baskını şifreli olarak haber verdiği ileri sürülen bir yazısının, *Basiret*'te yayınlanması üzerine, Ali Efendi baskını bilmek ve gizlemekle suçlanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İstanbul'a dönen Ali Efendi, gazeteyi yeniden yayınlamaya başlamışsa da, istediği ilgiyi görememiştir.¹⁸⁸

1.5.2.2. İbret Gazetesi

Bu dönemin diğer bir gazetesi de *İbret*'dir. 1870 yılında Aleksan Sarrafyan tarafından çıkarılmaya başlanan gazete, yasaklar yüzünden istediği başarıyı gösterememiş, bunun üzerine 1872 yılında gazeteyi Ahmet Mithat Efendi kiralamıştır. 13 Haziran 1872'de günlük olarak yeniden yayınlanmaya başlanan gazetenin yazar kadrosunda, Başyazar Namık Kemal, Ebuziya Tefik ve Paris'ten dönen Reşat ve Nuri Beyler bulunuyordu.¹⁸⁹

Bir fikir gazetesi olan *İbret*, Namık Kemal'in de gazetecilik hayatının en verimli dönemini oluşturmuştur. *İbret*, medeniyet yolunda halka rehberlik yapmayı kendine amaç edinmiş, aynı zamanda daha uygun koşullarda yayın yapılabilmesini sağlayacak basın kanununun hazırlanması için girişimlerde bulunmuştur. *İbret*'te, memleketteki gelişmeler dikkatle takip edilmiş, devlet adamlarının tutumları eleştirilmiştir.¹⁹⁰

Her sayısında yeni bir sorun ortaya atan *İbret*, çıkışının birinci ayını doldurmadan dört ay süreyle kapatılmıştı. Namık Kemal ve arkadaşları da, değişik memurluklara getirilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır.¹⁹¹ Gelibolu mutasarrıflığına atanan Namık Kemal, hükümetin, gazetecileri susturmak için kendilerine memuriyetler teklif etmelerine karşı duyduğu rahatsızlığı şöyle açıklamıştır: "*Gazeteciler bir meslek seçmişlerdir ve o meslekte geçimlerini sağlamaktadırlar. Niçin istemedikleri bir mesleğe girmeye zorlansınlar? Vatanımızda büyük ilerlemeyi edebiyatta, en büyük ilerlemeyi de gazetelerde gördüğüm için o yolda yaşamayı birçok şeye tercih etmişim. Felek elvermedi. Gazete çıkar çıkmaz devlet hizmetinde kullanılmaya hak kazandığımız*

¹⁸⁷ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 27.

¹⁸⁸ Nalcıoğlu, Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878, s. 278.

¹⁸⁹ Koloğlu, Osmanlı Dönemi Basının İçeriği, s. 87.

¹⁹⁰ Semih Zeka, "İbret Gazetesinde Çıkan Yazılarında Namık Kemal'in Osmanlı Birliğine Duyduğu İnancın Sebepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 48, 2017, s. 146-147.

¹⁹¹ Koloğlu, Osmanlı Dönemi Basının İçeriği, s. 87.

yolunda bin taraftan, bin türlü sözler çıkmaya başladı. Hükümet, gazeteleri kapatıp gazetecileri oraya buraya gönderirken, bunların, devletin çıkarlarına aykırı düşünceleri olduğunu öne sürüyor. Bu zararlı kimseler nasıl olur da devlet memuru olarak kullanılabilir?"¹⁹²

Namık Kemal'e göre hükümet, Matbuat Nizamnamesi'yle, devlet düzenini ya da devlet adamlarını eleştiren gazeteler üzerinde baskı kurduğu gibi, uyguladığı sansüre de meşruiyet kazandırıyor. Yine *İbret Gazetesi*'nin haksız yere kapatılmasından duyduğu rahatsızlığı muhalif bir kimlikle okurlarıyla paylaşmıştır.¹⁹³ Namık Kemal, *Diyojen* adlı gazetenin 21 Ağustos 1872 tarihli sayısında "Matbuat Nizamnamesi" başlıklı yazısında Kararnameden kurtulma özlemini şöyle aktarmaktaydı:

"Yasa nedir? Nizam nedir? Onu hakimane tanımlamak *İbret*'e yakışır, eğer bir daha çıkabilirse (...) Benim iktidarımca yasa ve nizam, hükmü devamlı olan padişah emrinden ibarettir. Çünkü düstur öyle diyor. Ama zihin yorgunluğunu gücümün son derecesine götürdüğü halde şunu akıl edemiyorum ki, Matbuat Nizamnamesi adıyla hükmü daima geçerli olmak üzere çıkan padişah emirlerinin geçerliliğini daimi surette Kararnameler nasıl tatil edebilir? (...) Ama biz tüzükten memnun muyuz? Doğrusu aranırse pek de memnun değiliz denemez. Nizamname memleketimizde hiçbir gazeteyi kapatmadı, hatta tatil eylemedi.(...) Kararnameye ise ona gök gözlü Arap denebilir; hatta doğduğu gün İstanbul'da üç gazete birden kapatılmıştı. Biz de birkaç kez kapandık. Kulak kuyruktan söz ettik, kapandık; burundan kulaktan söz ettik, bir şey demediler; "hazine faresi" dedik, kapandık; "hazine muşambası", "fare otu" dedik bir şey demediler; gazetemizin sonunda iki resim koyduk, kulaklı bir resim neşrettik, bir şey demediler. İşte Matbuat Nizamnamesinin, işte Kararnamelerin etkisi.(...) Ama idarenin adaletine güvenimiz yok mu? Eğer olmasaydı hiçbir vakit fikirlerimizi bu kadar serbest söylemezdik."¹⁹⁴

Yeni Veziriazam Mithat Paşanın isteği üzerine, *İbret Gazetesi* tekrar çıkarılmaya başlanmış, gazetenin genel yöneticisi olarak Gelibolu'dan yazılarını gönderen Namık Kemal, 1872 yılı Aralık sonunda Gelibolu mutasarrıflığı görevinden ayrılmayı başararak İstanbul'a geri dönmüş ve tekrar *İbret*'in başına geçmiştir. Namık Kemal, artık

¹⁹² Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 28.

¹⁹³ Beyhan Kanter, "Tanzimat Döneminde Muhalif Bir Gazeteci: Namık Kemal", *Namık Kemal*, Ankara, 2011, s. 411.

¹⁹⁴ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 87-88.

yurtseverlik konusunu giderek daha sık işliyor, vatan sevgisinden söz ediyor, her Türk'ün vatanın refah ve iyiliği için bizzat çaba sarf etmesi çağrısında bulunuyordu.¹⁹⁵

Namık Kemal'in 1872'de yazdığı ve yurtseverlik fikrini derinlemesine işlediği *Vatan Yahut Silistre* oyunu, *Gedikpaşa Tiyatrosu*'nda sergilenmiş, oyunu izleyen halk duygulanıp coşkunkluk göstererek, oyunda geçen "yaşasın vatan" sözlerine eşlik etmiş ve ardından "Kemal Bey çok yaşa" diye sloganlar atarak *İbret Gazetesi*'ne gidip teşekkür mektupları bırakmışlardır. Nuri Bey'de, halkın Namık Kemal'e ve oyuna gösterdiği bu ilgiden bahseden bir makale kaleme almıştır. Tüm bu gelişmeleri bir ayaklanma olarak değerlendiren hükümet tarafından *İbret Gazetesi* kapatılmış ve Namık Kemal Magosa'ya sürgüne gönderilmiştir.¹⁹⁶

Yine Tanzimat dönemi çıkarılan gazeteler arasında, *Dağarcık*, *Hülasâ-tül Efkâr*, *İttihad*, *Sadakat*, *İstikbâl*, *Vakit*, *Sabah* gibi siyasi içerikli fikir gazeteleri de bulunmaktaydı. Bu gazetelerin kimi kısa ömürlü olmuş, kimi de çok uzun yıllar yayın hayatlarını sürdürmüşlerdir.¹⁹⁷

1.6. I. Meşrutiyet Dönemi Basını

Sultan Abdülaziz'in, giderek güçlenen muhalefete karşı uyguladığı baskı ve keyfi yönetim, basına koyduğu sansürler sonucu özgürlüğü kısıtlamaya çalışması, yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılar vb. etkenler sonucu muhalifler, Abdülaziz'e karşı harekete geçmişlerdir. 11 Mayıs 1876'da Talebe-i Ulum hareketi olarak adlandırılan ve medrese öğrencileriyle halktan bazı kişilerin katıldığı bir eylem gerçekleştirilmiştir. Bu eylemlerin sorumlusu görülen Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, Padişah tarafından azledilmişse de, olayların devam etmesi sonucu 30 Mayıs 1876'da, Sultan Abdülaziz tahtan indirilmiştir. Tahta çıkarılan V. Murat'ın çok geçmeden ruhsal durumunun bozulması, devlet yönetiminde sorunlar ve aksaklıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine, Mithat Paşa tarafından, Şehzade Abdülhamit'ten, padişah olduğunda Kânûn-ı Esâsî'yi ilan edeceğine dair söz alınmış ve 31 Ağustos 1876'da Abdülhamit tahta çıkarılmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, s. 90.

¹⁹⁶ Bedri Aydoğan, "Namık Kemal'in Magosa Sürgünlüğü", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 12, Adana, 2003, s. 17.

¹⁹⁷ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, "Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkeleri", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 7, Kırgızistan 2005, p.263.

¹⁹⁸ Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 2005, s. 153.

Sultan Abdülhamit, saltanatının ilk aylarında, Sadrazamlığa getirilmiş olan Mithat Paşa'nın başkanlığında, Namık Kemal, Ziya Paşa, Süleyman Paşa gibi kişilerin bulunduğu komisyon tarafından hazırlanan anayasa taslağının sıkıyönetimle ilgili 113. maddesine, son anda, dilediğinde sakıncalı gördüğü kişileri sürgün etme yetkisi veren bir madde eklettirmiştir. Yine 1876'da Kânûn-ı Esâsî'nin hazırlanması sırasında, *Talimat-ı Muvakkate* (Geçici Kurallar) adıyla bir seçim belgesi de düzenlenmiştir.¹⁹⁹

II. Abdülhamit, 23 Aralık 1876'da bir ferman yayınlarak Kânûn-ı Esâsî'yi ilan etmiş ve böylece, Türk tarihinde ilk kez Anayasal süreç başlatılmıştır.²⁰⁰ Bu Anayasanın 12. maddesindeki “*basın kanun dairesinde serbesttir*” ibaresiyle, basının üzerindeki baskının kırılacağı, basına, kanun çerçevesinde muamele edileceği ve keyfi müdahalelerden kaçınılacağı belirtilmiştir.²⁰¹ Oysa 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, hala yürürlükten kaldırılmamıştı. Basın alanında kanun olarak nitelendirilebilen bu tüzükten başka, 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi ve bir de 1867 tarihli Kararname-i Ali vardı. Bu durumda basının serbestliği söz konusu olamamış, kısa bir özgürlük dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde basına yapılan baskılar sürdürülmüştür.²⁰²

Çok geçmeden 113. maddenin ikinci fıkrası Mithat Paşa'ya uygulanmış, 5 Şubat 1877'de istifaya zorlanan Mithat Paşa, hemen Taife sürgün edilmiştir. Mithat Paşanın sürgün edilmesinden sonra, 1877 yılı başında, *Talimat-ı Muvakkate* gereğince yapılan seçimle, Mebusan Meclisi'ne 80'i Müslüman, 50'si gayrimüslim 130 üye seçilmiştir.²⁰³ Bu dönemde yeni bir Matbuat Kanunu hazırlanmışsa da uygulamaya konulamamıştır.

1.6.1. I. Meşrutiyet Dönemi Matbuat Kanunun Tasarısı

Mithat Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, yeni bir Matbuat Kanunu hazırlamak üzere oluşturulan komisyon tarafından hazırlanan tasarı, 1877 Nisanında meclise getirilmiştir. Bu tasarı matbaalara ait hükümleri de içeriyor, dört ana bölümden ve 51 maddeden oluşuyordu. Bu kanun tasarısına göre, gazete çıkarmak için hükümetten izin istenecek, yayınlanan her sayıdan ikişer nüsha yetkili kurumlara gönderilecek ve yöneticilerden belge alınacaktı. Ayrıca, milletvekilleri yazı işleri müdürü olamayacaktı. Bu tasarıyla, Hükümete ve ilgililere cevap ve düzeltme hakkı Tanınmış, Mebusan Meclisi'ndeki tartışmaların yanlış anlam ve yorumlara yol açacak biçimde yayınlanması

¹⁹⁹ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 46.

²⁰⁰ Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", s. 153.

²⁰¹ Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişim", s. 35.

²⁰² İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 255.

²⁰³ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 46.

yasaklanmıştı. Devletin güvenliğini sarsacak bir suçun işlenmesini kışkırtacak ve Padişaha dokunacak yazı yayınlayan gazeteler kapatılacaktı.²⁰⁴

Bu tasarı Mecliste görüşülürken uzun tartışmalara neden olmuş, özellikle gazete çıkarmak ve basımevi açmak için hükümetten ruhsat alınmasıyla ilgili maddeler büyük tepkiyle karşılanmıştı. Milletvekilleri basının serbest olmasını savunmuş ve hükümetin hazırladığı tasarımı, bir Basın Kanunu değil, tüm özgürlükleri kısıtlayan ve basına kilit vuran bir Ceza Kanunu olarak nitelendirmişlerdi. Yapılan tartışmalar sonucu milletvekilleri mizahı yasaklayan ve kefalet akçası yatırılmasını öngören maddeleri çıkardıktan sonra, tasarımı kabul edip Padişahın onayına sunmuşlardı. Yapılan bu değişiklikten rahatsızlık duyan II. Abdülhamit, isteği doğrultusunda çıkmayan Matbuat Kanunu'nu onaylamamış, böylece kanun yürürlüğe konulamamıştır.²⁰⁵

Daha sonra, II. Abdülhamit, bir tehdit olarak gördüğü basına karşı tedbirler almasını, *İstikbâl* ve *Vakit* gibi gazetelerin kapatılmasını emretmiştir. Abdülhamit'e göre memleketteki insanlar çok saftı ve az okumuştur. Tıpkı bir çocuk gibi her şeye çok kolay kanabilirdi. Bundan dolayı gerek hükümet, gerek kendileri, tıpkı bir anne babanın çocuğunu koruduğu gibi halkını korumalı ve onun zihnini zehirleyecek her türlü yayını ondan uzak tutmalıydı. Böylece yayınlanmasına izin verdikleri gazetelerin yazar ve sahiplerine imtiyazlar vererek, uygulanan baskı ortamının desteklenmesi istenmiş, Avrupa'dan gelen gazete, dergi ve kitaplar denetlenmeye başlanmış, mizah ve karikatür dergilerinin çıkarılması da yasaklanmıştır.²⁰⁶

Balkan ülkelerinin çıkarttığı bağımsızlık savaşları ve Çarlık Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na saldırısı, ülkedeki havayı büsbütün gerginleştirmiş ve hükümdar, dış tehlikeleri bahane ederek yaklaşık otuz yıl sürecek olan büyük bir baskı rejiminin temellerini atmıştır. 13 Şubat 1878'de Mebusan Meclisinin kapatılması, II. Abdülhamit'in İstibdat döneminin başlangıcı sayılabilir.²⁰⁷

1.7. İstibdat Dönemi Basın

Bu dönemde birçok alanda olduğu gibi, basına yönelik kısıtlamalar da giderek artmıştır. Bunlar arasında basına konan yasaklar, basına uygulanan sansür, gazetelerin kapatılması, gazetecilere çıkarlar sağlanması, jurnalcilik, yabancı basının satın alınması,

²⁰⁴ İnügür, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 257-258.

²⁰⁵ İnügür, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 258.

²⁰⁶ Nurşen Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 5, S. 18, Ankara, 1996, s. 134-135.

²⁰⁷ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 53-54.

yabancı ülkelerle haberleşmenin engellenmesi yer almaktaydı. Yine bu dönemde anayasa, özgürlük, vatan, millet, adalet eşitlik, devrim, grev, Mithat Paşa, suikast, anarşi, sosyalizm... vb. kelimelerin kullanılması yasaklanmıştır.²⁰⁸

II. Abdülhamit'in otuz yıllık baskı döneminin sonunda, sadece *Tercümân-ı Hakikat*, *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, *Vakit* ve *Saadet* gibi saraydan tahsisat alan ve suya sabuna dokunmayan birkaç gazete kalmıştır.²⁰⁹

1.7.1. İstibdat Dönemi Basınla İlgili Yapılan Düzenlemeler ve Sansür

II. Abdülhamit döneminde, basın sansürü ilk olarak 1878'de Sıkıyönetim Nizamnamesi'nin uygulanmasıyla başlamıştır. Önceleri yalnız siyasal gazeteler sansürden geçirilirken, 1882'de her çeşit gazete ve dergi de sansürün kapsamına girmiştir. Bu dönemde üç tür sansür uygulanmıştır. Bunlardan biri Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayınlanan gazetelere uygulanan sansürdür. Bu sansürün uygulanması amacıyla 1878'de bir sansür heyeti kurulmuş ve bu kurul Dahiliye Nezareti'ne bağlı İç Basın Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.²¹⁰

Diğer bir sansür, Türkiye'de basılan veya dışarıdan gelen ve yabancı dillerde yayınlanan gazetelere uygulanmıştır. Bu çeşit yayınların sansürü, Hariciye Nezareti'ne bağlı Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü tarafından uygulanmış, yabancı ülkelere gönderilen yayınlar daha gümrükteyken memurlar tarafından kontrolden geçmişlerdir.²¹¹ Hangi dilde olursa olsun gazete çıkarmak isteyenler, ilgili müdürlüklere başvurarak ruhsat almak zorundaydılar. Ruhsat talebinde bulunurken, verilen dilekçelerin yanında, gazetenin hangi isimle, kaç günde bir çıkacağı, hangi matbaada basılacağı belirtilecek, gazetenin sahibi veya müdürü tarafından imzalı ve mühürlü bir senet verilecektir. Gazetenin sahibi veya müdürü, her defasında gazetesinin bir nüshasını imzaladıktan sonra, o nüshayı Matbuat Müdürlüğü'ne gönderecek ve diğer nüshalar imzasıyla birlikte yayınlanacaktı.²¹²

İstibdat döneminde uygulanan sansürlerden bir diğeri ise Türkçe ve yabancı dillerde yazılan kitaplara uygulanan sansürdü. Siyasi olmayan süreli yayınların ve kitapların sansürü ve kontrolünü yapan Encümen-i Teftiş ve Muayene Teşkilatı ile dini

²⁰⁸ Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", s. 35.

²⁰⁹ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 48.

²¹⁰ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 54.

²¹¹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 54.

²¹² Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamit Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 60.

kitapları inceleyecek Kütüb-ü Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti kurulmuştur.²¹³ Basılması istenen kitabın ruhsatnamesi için dilekçe ile Maarif Nezareti'ne müracaat edilir, Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin, kitabı incelemesinden sonra uygun görülen kitaplara ruhsat verilirdi.²¹⁴ Örneğin *Karagöz Dergisi*'nin 5 Nisan 1909 tarihli 73. sayısında "Sansür Mektebi", 29 Nisan 1909 tarihli 79. sayısından itibaren de "Sansür Dersleri" başlıklı bir yazı dizisi yayınlanmıştır. Yazı dizisinde, II. Abdülhamit döneminde kitap sansürüyle görevli Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin bir yıllık işlemlerinin kaydedildiği bir defterdeki bilgiler yer almaktadır. 29 Ağustos 1901 tarihli tam bir yıllık "defter ve fihrist"teki bilgiler arasında, bu dönem içerisinde Maarif Nezareti, adı geçen sansür kuruluna 314 kitap göndermiş, bunların 104'ünün, zararlı bölümlerinin çıkarılması koşuluyla basılmasına izin verilmiştir. 179 kitabın, küçük düzeltmeler yapılmak koşuluyla basılmasına izin verilmiş, 30 kitabın içeriği ise tümüyle zararlı bulunmuş ve yayınlanması yasaklanmıştır.²¹⁵

Encümen-i Teftiş'in memurları sadece kitap ve risalelerin basım öncesi incelenmesinden değil, gümrüklerde ve postanelerde bulunan kitap muayene memurlarının içeriğini tespit edemediği kitapların da kontrolünden sorumluydular. Bu kurumun ayrıca kütüphaneleri de teftiş etme yetkisi bulunmaktaydı.²¹⁶

II. Abdülhamit döneminde, gazete, dergi ve kitaplar üzerinde uygulanan sansürün baskısı her geçen gün artarken, matbaacılıkla ilgili sıkı sınırlamalar ve koşullar da konulmuştur. Bu dönemde ilk olarak Matbaalar Nizamnamesi ile karşılaşılır. 1857 tarihli Basmahane Nizamnamesi'ni geçersiz kılan bu düzenleme, 1884 tarihli Nizamnamenin uygulanma emri 1887'de verilmişse de, 1888'de yayınlanmıştır. Yalnız matbaacıları değil, kitapçıları, hurufat dökümcülerini, kitap ve süreli yayın çıkaracak olanları da kapsamına alan Nizamnameye göre, matbaa açmak isteyenlerin durumları incelendikten sonra, kendilerinden, Padişahın haklarına ve devletin yararına dokunur yayından kaçınacaklarına ilişkin senet alınacak, matbaa açacağı, bağlı olduğu zabıtaya bildirilecekti.²¹⁷

²¹³ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 54-55.

²¹⁴ Demirel, *II. Abdülhamit Döneminde Sansür*, s. 90.

²¹⁵ Alpay Kabacalı, "Sansür Tarihiyle İlgili İki Belge", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 11, S. 66, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 329.

²¹⁶ Demirel, *II. Abdülhamit Döneminde Sansür*, s. 90.

²¹⁷ Kabacalı, *Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, s. 98

1.7.2. İstibdat Dönemi Gazeteleri

1.7.2.1. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 27 Haziran 1878'de çıkarılmıştır. Gazetenin sahibi Cevdet Bey olarak görülse de, gazetenin kurucusu ve yöneticisi Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat Efendi, kültürün her sahasında yazdığı eserlerinin çoğunu, ilk önce tefrik suretiyle bu gazetede yayınlamıştır. Milletin, ancak çağdaş medeniyete ayak uydurmasıyla yükseleceğine inandığı için, gazetesinde de daima çağdaş fikirlere yer vermiş, gericiliğe savaş açmıştır.²¹⁸

Halkın anladığı yalın bir dille yazılan bu gazete, orta boyda, önceleri dört sayfa, daha sonraları sekiz sayfa olarak yayınlanmıştır. Gazete, henüz oluşum yolundaki basın için bir okul vazifesi görmüş, aynı zamanda bilginin geniş kitlelere aktarılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Devletin resmi kültür politikasına paralel olarak takip ettiği bilgiyi halka götürme gayretiyle, halk tarafından rağbet görmüş ve dönemin en önemli siyasi gazetelerinden biri olmuştur. Bu özelliğiyle, II. Abdülhamit'in halkı eğitime ve onu zararlı düşüncelerden koruma temeline dayanan eğitim ve kültür politikasıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.²¹⁹

Tercümân-ı Hakikat, yayın politikasında başlangıçta bağımsız görünmüş, fakat II. Meşrutiyet'in ilanıyla, İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhalefete geçmiştir. Bu dönemde Ahmet Ağaoğlu, *Tercümân-ı Hakikat*'te yazılar yazmaya başlamış ve Ahmet Mithat Efendi ile birlikte İttihat ve Terakki'ye karşı sert tartışmalara girmiştir. Bu davranış, Türk basınında gerçek muhalefetin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. 1912 tarihinde İttihat ve Terakki'nin, Bâb-ı Âli Baskını sonucu yönetimi ele geçirmesiyle, Ahmet Ağaoğlu'nun muhalifliği de sona ermiştir. Ahmet Ağaoğlu, bu baskını siyasi tikanıklığın aşılmasında ve birlikteliğin sağlanmasında bir aşama olarak görmüş, İttihat ve Terakki'nin mutlak olarak idareyi ele geçirmesini memnuniyetle karşılamıştır. Nitekim bu tarihten sonra *Tercümân-ı Hakikat*'teki yazıların, İttihatçıların fikirlerini yansıtmaya mahiyette olduğu görülmektedir.²²⁰

Gazeteyi, dönemin ilim ve irfan yuvası olarak nitelendiren birçok yazar, *Tercümân-ı Hakikat*'te yetişmiştir. Bunlar arasında, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi

²¹⁸ Ali Kemali Aksüt, "Ahmet Mithat Efendi ve Eserleri", *İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964, s. 181.

²¹⁹ Mehmet Tekin, Halkımızı Okumaya Alıştıran İlk Gazete *Tercüman-ı Hakikat*", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl :18, S. 12, 1 Aralık 1982, s. 29.

²²⁰ Bengi Kümbül, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesine Göre Osmanlı Ermenileri (1914-1918)*, Yeniden Anadolu ve Müdafai Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 13-14.

(Gürpınar), Ahmet Cevdet, Halide Edip (Adıvar), Ahmet İhsan (Toköz), Hüseyin Cahit, Nigar Hanım gibi dönemin önemli gazetecileri bulunmaktaydı.²²¹

Ahmet Mithat Efendi'nin ölümünden sonra da çıkarılmaya devam eden *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yayınlanmıştır.²²²

1.7.2.2. İkdâm Gazetesi

İkdâm, Ahmet Cevdet tarafından 5 Temmuz 1894'de çıkarılmıştır. Ahmet Cevdet, gazetesini çıkardığında, dönemin yazarlarından Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Şinasi Hikmet, Hüseyin Cahit, Teodor Kasap, Abdullah Zühdi, Vecihi gibi önemli isimleri kadrosuna almıştır.²²³

Başında "*Siyasi, ilmi, Türk Gazetesi'dir*" ibaresi bulunan *İkdâm*, özellikle tarih ve dil alanında, Türkçülük akımına öncülük etmiştir. Dilde sadeliği savunmuş, Türkçe karşılığı olan bir sözcüğün Arapça ve Farsça yazılmasına karşı çıkararak, Türkçe sözcükleri kullanmaya özen göstermiştir.²²⁴ Yazılanların herkes tarafından anlaşılması politikasını benimsemiş *İkdâm*, kullandığı açık ve sade diliyle halk tarafından da beğenilmiştir.²²⁵

II. Abdülhamit döneminde, sarayla iyi geçinmeye özen gösteren *İkdâm*, II. Meşrutiyetten sonra da, yazı kadrosunu ve teknik olanaklarını yenileyerek etkinliğini korumuştur.²²⁶

Çoğunlukla, millet ve memleket meselelerini işleyen *İkdâm*, 1961 yılına kadar yayınlarını sürdürmüştür.²²⁷

1.7.2.3. Sabah Gazetesi

İlk sayısı 9 Mart 1876'da Papadopulus adında bir Rum tarafından çıkarılan *Sabah Gazetesi*'nin başyazarı Şemseddin Sami'dir.²²⁸ Şemseddin Sami'ye göre,

²²¹ Mehmet Tekin, "*Tercümân-ı Hakikat*", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 497.

²²² Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 67.

²²³ Müzeyyen Buttanrı, "İkdâm Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2003, s. 80.

²²⁴ Hatice Selma Fide Yiğit, *İkdâm Gazetesi Üzerine Bir Çalışma –İnceleme ve Seçilmiş Metinler- 1917*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999, s. 42.

²²⁵ Nesimi Yazıcı, "İkdâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, s. 25.

²²⁶ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 88.

²²⁷ Buttanrı, "İkdâm Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri", s. 82.

²²⁸ Necdet Ekinci, "Türk Basın Tarihinden Kesitler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 676.

gazeteden halkın yararlanması için yazı dilinin sade ve fiyatının ucuz olması gerekliydi. Bu amaçla küçük boyda çıkarılan gazete ucuza satılmıştır. Yedi yıl sonra ise gazete Mihran Efendi tarafından satın alınmış ve büyük boyda çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda, Hüseyin Cahit (Yalçın), Cavit Bey, Adnan (Adıvar), Ata Bey, Hamit Vehbi, Ahmet Emin (Yalman) gibi tarihimizde isim yapmış ve gazeteciliği meslek edinmiş yazarlar, *Sabah Gazetesi*'nde yazmışlardır.²²⁹

Dönemin dikkat çeken gazetelerinden biri olan *Sabah*, herkesin anlayabileceği bir dille yayın hayatını sürdürmüş, tür ve muhteva bakımından da oldukça zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Gazetede, bilim, sanat, siyaset, tarih, ekonomi, eğitim gibi birçok konuda haber ve yazılara yer verilmiştir.²³⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, gazetenin başyazarlığına Ahmet Emin (Yalman) getirilmiştir. Refik Halit ve Yahya Kemal gibi gazetecilerin, başyazarlarını yazdıkları gazete, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Peyam Gazetesi*'yle birleşme kararı almıştır.²³¹ Ancak başyazarlığına Ali Kemal'in getirildiği ve *Peyâm-ı Sabah* olarak yayın hayatına devam eden gazete, Milli Mücadele karşıtı bir duruş sergilemesi sonucu uzun ömürlü olamamıştır. Milli Mücadele'nin güç kazanması sonrası, Mihran Efendi, Ali Kemal'i gazeteden uzaklaştırıp, gazetenin adını tekrar *Sabah* olarak değiştirse de, Ali Kemal'in öldürülmesi sonrası 1922' de gazeteyi kapatmıştır.²³²

1.8. II. Meşrutiyet Dönemi Basın (1908)

II. Abdülhamit'in saltanatı sürecinde, İmparatorluk içinde ve dışında çeşitli muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'nden etkilenen bu Osmanlı aydınları, 32 yıllık İstibdat Dönemi boyunca seslerini duyurmak amacıyla, Kahire'den Cenevre'ye birçok yerde gazete çıkararak ya da broşürler yayınlayarak propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu aydınlar çalışmalarını daha etkili bir şekilde yürütmek için çeşitli örgütler kurmuşlardır. Bu örgütlerden biri ve en etkili, Meşrutiyet'in yeniden ilanını sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyetidir.²³³

²²⁹ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 274-275.

²³⁰ Zehra Üçpınar, "*Sabah Gazetesi (1895-1898) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler 2191. 2920)*", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2012, s. 6.

²³¹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 68.

²³² Üçpınar, "*Sabah Gazetesi (1895-1898) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler 2191. 2920)*", s. 8.

²³³ Aytül Tamer, "İttihat ve Terakki Kendini Anlatıyor: Cemiyetin Propaganda Broşürleri", *II. Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 174.

1.8.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti

Çok kısa süren I. Meşrutiyet dönemi sonrası, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimi üzerine birçok aydın ve fikir adamı faaliyetlerini sürdürmek için yurtdışına çıkmışlardır. Bu aydınların yazdıkları, özellikle Osmanlı'da batılı tarzda eğitim veren Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye öğrencileri tarafından okunuyordu. Öğrenciler, yabancı dil (özellikle Fransızca) eğitimi aldıklarından, yurtdışında aydınlar tarafından yazılan yazıları ve posta yoluyla gelen gazeteleri yakından takip etmiş ve savunulan düşüncelerden etkilenmişlerdir.²³⁴

Bu etkilenme sonucu, 1889'da Askeri tıbbiye öğrencilerinden İshak Sükuti, Mehmet Reşid, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali (Turan) tarafından İttihâd-ı Osmani adlı gizli bir örgüt kurulmuştur. Yeni Osmanlılar hareketinin temel görüşleri, Jön Türkler tarafından da genel olarak paylaşılmış; Jön Türkler de, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını, dağılmasını önlemeye çalışmış ve Avrupa devletlerinin müdahale ve baskılarına, onlar kadar güçlenerek karşı durulmasını sağlamak için çabalamışlardır. Bunu başarmak için de, hem Avrupa devletlerinin müdahalelerine bir son vermek, hem de İttihad-ı Anasırı sağlamak amacıyla, Meşrutiyetin yeniden ilanını ve Kânûn-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesini istemişlerdir.²³⁵

Cemiyete sonradan katılan ve etkinliğini hızla arttıran Ahmet Rıza, bir bahaneyle Fransa'ya giderek Jön Türkler grubuna katılmıştır. Avrupa'da İttihâd-ı Osmani Cemiyeti'nin fikirlerini yaymaya çalışan Ahmet Rıza, kısa sürede Avrupa'daki muhalefetin önde gelen isimlerinden olmuştur. Ahmet Rıza, Avrupa'daki teşkilatın ismini Nizam ve Terakki koymak istemiş, Jön Türkler'in buna karşı çıkması üzerine, İttihâd-ı Osmani Cemiyeti'nin İttihadi ile Ahmet Rıza'nın Terakkisi bir araya getirilerek cemiyetin adı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur.²³⁶

Cemiyet, 1 Aralık 1895'de, Ahmet Rıza'nın müdürlüğünü yürüttüğü *Meşveret Gazetesi*'ni çıkarmış, 7 Aralık 1895'de de, *Mechveret Supplement Français* isimli Fransızca nüshası yayın hayatına girmiştir. *Meşveret*, 1898'e kadar 30 sayı, Fransızca nüshası da 1908'e kadar 202 sayı yayınlanmıştır. Ahmet Rıza, gazetenin ilk sayısındaki

²³⁴ Satılmış Gökbayır, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 1, Çankırı, 2012, s. 62.

²³⁵ Sina Akşin, "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, Ankara, 1985, s. 832.

²³⁶ Orhan Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Bahar 2013, s. 691.

mukaddimedede, Osmanlı Hanedanına saygı gösterip itaat edeceğini, ancak milletin menfaatleri söz konusu olduğunda tenkitten çekinmeyeceğini, padişaha dalkavukluk yapmayacağı gibi, millete de ikiyüzlü davranmayacağını belirtmiştir. Gazeteni yazarları arasında Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet, Mizancı Murat, Şerafettin Mağmumi gibi isimler yer almıştır.²³⁷

Meşveret'te, Cemiyetin amaçları ve bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetler hakkında yayınlar yapılmıştır. Gazete, yabancı postanelerden gizlice yurda sokulmuş ve siyasi içeriğinden dolayı halk tarafından ilgiyle takip edilmiştir.²³⁸

Cemiyetin basın üzerinden mücadelesi sürdürülürken, bir yandan da, sonraki süreçte yapılacakların belirlenmesi amacıyla, üyeler tarafından toplantılar düzenleniyordu. 29 Aralık 1907'de Paris'te toplanan Jön Türk Kongresinde, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, parlamentolu düzene geçilmesi ve bu amaçlara ulaşmak için uygulanacak politikaları tespit etmek için sürekli bir komite kurulması yolunda kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda birçok yerde eylemler düzenlenmeye başlanmıştır. Yapılan gösteri ve mitinglerde halk meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini istemiş ve bu doğrultuda Yıldız Sarayına yüzlerce telgraf çekilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, İttihat ve Terakki giderek gücünü arttırmış ve özellikle Rumeli'de taraftar ve mensup sayısı giderek çoğalmıştır.²³⁹

İttihat ve Terakki *Cemiyeti Manastır Merkez Heyeti*'nde yer alan Kolağası Niyazi Bey, cemiyet merkezinin onayını aldıktan sonra, yaklaşık 200 yandaşıyla birlikte, 1 Temmuz 1908'de Resne'de dağa çıkmış, bu eylem, isyanın da fiilen başlatılması olmuştur. Niyazi Bey, II. Abdülhamit'e bir mektup göndererek Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe konmasını istemiştir.²⁴⁰ Bu isyanı, 5 Temmuzda Tıkveş'te Enver Bey'in ve 20 Temmuzda Ohri'de Eyüp Sabri Bey'in başlattığı isyanlar takip etmiştir.²⁴¹ Alınan tüm tedbirlere rağmen sarayın ayaklanmayı bastırma girişimleri sonuç vermeyince, II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girdiğini ilan etmiştir.²⁴²

²³⁷ Azmi Özcan, "Meşveret", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, İstanbul, 2004 s. 396.

²³⁸ Taner Aslan, "İttihad-ı Osmani'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine", *Bilgi Dergisi*, S. 47, Ankara, 2008, s. 92.

²³⁹ Durdu Mehmet Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketlerinin Başlaması ve Etkileri", *Otam*, S. 14, Ankara, 2003, s. 301.

²⁴⁰ Halil Gürdal Gürak, *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı*, Nesa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 259.

²⁴¹ Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", s. 698.

²⁴² Gürak, *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı*, s. 259.

1.8.2. II. Meşrutiyet Döneminde Basına Yönelik Yapılan Düzenlemeler

Meşrutiyetin yeniden ilanıyla birlikte gazeteler için de geniş bir özgürlük dönemi başlamış, gazeteciler hemen bir araya gelmiş ve kendi aralarında bir dernek kurmaya karar vermişlerdir. Osmanlı Matbuat Cemiyeti adlı derneğin temelleri o toplantıda atılmıştır.²⁴³ Hüseyin Cahit, *Siyasal Anıları*'nda o dönemle ilgili şunları yazmıştır:

*"O güne değin yürürlükte olan yöntem gereğince yazılar dizilir, düzeltilir, provalar sütun halinde sansüre gönderilirdi. Makalelerimizi gene sansüre gönderecek miydik? Bu olasılığı düşünür düşünmez hepimizin içinde bir başkaldırı atılımı kabardı: Artık Anayasa vardı, basın sansüre bağımlı olamazdı. Ama ya sansür memuru bir adam yollayıp provaları isterse? Ya kendisi matbaalara gelip yazdıklarımızı görmeye kalkarsa?"*²⁴⁴

Daha sonra *İkdâm*'ın sahibi Ahmet Cevdet ile *Sabah*'ın sahibi Mihran Efendi, aralarında anlaşarak, provaları sansüre göndermeme ve sansür memurlarını, gazetelere geldikleri takdirde içeri almama kararı almışlardır.²⁴⁵

Gazeteciler tarafından alınan bu kesin karar, o gece yürürlüğe konulmuş ve sansür memurları gazete kapılarından geri çevrilmişlerdir.²⁴⁶ Ahmet Emin Yalman anılarında, o günü şöyle anlatmıştır:

"Sansür memurlarına yeni bir emir vermek herhalde kimsenin aklından geçmemişti. Her zamanki azametli tavırlarıyla değil, süklüm püklüm geldiler. Kendilerine dedik ki:

-Gazete okumuyor musunuz? 1876 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Gazeteler hürdür, sansür yasaktır, gazeteleri sansür etmeye kalkışmak ağır bir suçtur.

*Hiç de ısrar etmediler, sessizce savuştular gittiler."*²⁴⁷

Girişilen bu eylem sonucu sansür ortadan kalkmış ve İstanbul basını tam bir özgürlük havasına kavuşmuştur. 25 Temmuz 1908 sabahından itibaren gazeteler, otuz yıldan beri ilk defa sansür edilmeden çıkarılmıştır. O günlerde çıkan gazetelerde,

²⁴³ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 306.

²⁴⁴ Alpay Kabacalı, "Basına Her Yıl Bayram mı? Sansür Nasıl "Kalktı"?", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 8, S. 43, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 42.

²⁴⁵ Kabacalı, "Basına Her Yıl Bayram mı? Sansür Nasıl "Kalktı"?", s. 42.

²⁴⁶ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 306.

²⁴⁷ Kabacalı, "Basına Her Yıl Bayram mı? Sansür Nasıl "Kalktı"?", s. 42.

Anayasa, özgürlük, eşitlik, meşrutiyet kavramlarını öven, ateşli ve heyecanlı yazılar yayınlanmaya başlanmıştır.²⁴⁸

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber, yıllardan beri düşündüklerini yazamamış olanlar, yeni gazeteler çıkarmaya giriştiler. Gazete çıkarma merakı, İstanbul'un yanı sıra, Anadolu'da da yayılmıştı. 1908 devriminden sonra, İstanbul'dan taşraya, Türkçe, Ermenice, Rumca matbaa makineleri taşınmaya başlanmış, Anadolu'nun hemen her kentinde basımevleri kurulmuştur. Bu yaygınlaşma içinde, her fikrin savunucusu ve sözcüsü olan yayın organları belirmiştir. Böylece, 1908 başında tüm ülkede toplam gazete sayısı 120 iken, Meşrutiyetin ilk yedi ayında bu sayı 730'a, İstanbul'da 52'den 377'ye çıkmıştır. Çıkarılan bu gazetelerin 308'i Türkçe, 41'i Türkçe-Arapça, 20'si Türkçe-Fransızca, 16'sı Türkçe-Rumcaydı. Bunların dışında Arapça, Sırpça, Almanca, İtalyanca, Farsça ve diğer dillerde de gazeteler çıkmaya başlamıştır. Ancak bu kısa özgürlük döneminde çıkan gazetelerin birçoğu, bir ya da birkaç sayı ancak yaşayabilmiştir.²⁴⁹

II. Meşrutiyet dönemi, her türlü düşüncenin, Doğu'dan ya da Batı'dan kaynaklanan her türlü akımın yazıya dökülüp, kamuoyuna serbestçe sunulduğu bir dönem olmuştur. İlk kez II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan, Türk basın hayatında sosyalizmi savunan, kendilerine *İştirakçiler* denilen sol basın da, İzmir'de haftalık olarak çıkarılan ve liberal bir sosyalizmi savunan *Gaye Gazetesi*, İştirakçi Hilmi adıyla tanınan Hüseyin Hilmi'nin çıkardığı *İştirak* ve yine aynı çevrenin çıkarmış olduğu *İnsaniyet* ve *Medeniyet* gibi gazeteler sayesinde gelişme sürecine girmiştir.²⁵⁰

1.8.2.1. 1909 Matbuat Kanunu ve Değişiklikleri

II. Meşrutiyet getirdiği özgürlükçü ortamda, gazetecilik deneyimi olmayanların, sadece kişisel düşüncelerini ifade etmek için yayınlar yapmaları, basın alanında kargaşaya yol açmış, bir anarşi ortamının oluşmasına sebep olmuştur.²⁵¹

Sonsuz bir özgürlük içinde, söylenmemiş her şeyi söylemek hırsına kapılan basın, ilk büyük şokunu 31 Mart (13 Nisan 1909) olayında yaşamış, tutucu çevreler ve basın tarafından kışkırtılan gerici askerlerin eylemi, özgürlükler üzerine düşünme

²⁴⁸ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 306.

²⁴⁹ Hamza Çakır, Hakan Aydın, "II. Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 237-238.

²⁵⁰ Ekinci, "Türk Basın Tarihinden Kesitler", s. 678.

²⁵¹ Sinan Baran, "Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü", *Erciyes İletişim Dergisi*, C. 5, S. 4, Kayseri 2018, s. 392.

gereğini ortaya koymuş ve bu sebeple, bir basın kanunu oluşturulmuştur. Meclise sunulan ve hayli liberal içerikli hazırlanmış olmasına rağmen, gerek basında, gerekse Meclis içinde büyük eleştirilere uğrayan kanun, uzun tartışmalar sonrası, 14 Temmuz 1909'da onaylanarak yürürlüğe girmiştir.²⁵²

1881 tarihli Fransız Basın Kanunu örnek alınarak hazırlanan Matbuat Kanunu, sansür öngörmüyordu. Ancak devletin güvenliğini bozacak ve ayaklanmaya kışkırtacak yolda yayında bulunan gazeteler, açılacak dava sonuçlanıncaya kadar hükümetçe kapatılabilecekti. Dava aklamayla sonuçlandığı takdirde, bu kapatmadan dolayı mesul müdürün tazminat isteme hakkı vardı. Bakanlar Kuruluna, yabancı ülkelerde ve özerklik verilmiş yönetim birimlerinde çıkan gazetelerin ülke içerisinde yayın ve dağıtımını yasaklama yetkisi de tanınmıştı. Dahiliye Nezareti, yalnız bir sayı için yasaklama yetkisine sahipti. 37 maddelik yasada, basın suçları ve bunlara verilecek cezalar da belirlenmişti. Aynı gün çıkarılan 13 maddelik Matbaalar Kanunu, İstanbul'da Dahiliye Nezareti'ne, taşrada mahalli hükümete beyanname veren herkesin matbaa açabilmesini öngörüyordu. Basımcıların, bastıkları bilim ve fenlere edebiyata, sanatlara ilişkin kitap ve dergiler için de ruhsat almaları gerekiyordu.²⁵³

8 Ağustos 1931'e kadar, 22 yıl yürürlükte kalan Matbuat Kanunu, 15 kez değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişiklikler başlıca şunlardır:

"Yazı işleri müdürleri için yüksek öğretim veya yedi yıllık idadi diploması zorunluluğu.

Siyasi gazete imtiyazı almak için İstanbul'da 500, taşrada 200 lira depozite yatırılması; askerlerin yazı yazmalarının yasaklanması (3 Mart 1912 tarihli geçici kanun).

Edep ve ahlak kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yasaklanıp toplatılması (16 Şubat 1913 geçici kanun)

Mebusların ve Ayan üyelerinin sorumlu gazete müdürü olmalarının yasaklanması; gazete satıcılarının polisten belge almaları zorunluluğu (9 Mart 1913 tarihli geçici kanun).

Devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek biçimde yayın yapan gazetelerin Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabilmesi (9 Kasım 1913 tarihli geçici kanun).

²⁵² Koloğlu, *Osmanlı'da 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 88-89.

²⁵³ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 71-72.

Askeri sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılmaması (25 Ağustos 1914 tarihli geçici kanun).

Sıkıyönetim bölgelerinde sansür kurulunun izni olmadan gazete yayınlanmaması (5 Şubat 1919 tarihli kararname).

*İç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belge yayınlanmaması (5 Ağustos 1920 tarihli kararname)."*²⁵⁴

1.8.3. İttihat ve Terakki'nin Basın Politikası

Bâb-ı Âli baskın sonrasında devlet yönetimine tamamen hâkim olan İttihat ve Terakki, kendi dışındaki fikir ve yayınlara göz açtırmaz olmuş, kısa süren hürriyet, kardeşlik, eşitlik Havası ardından getirilen yasaklar ve sansür ortamı, kıyasıyla eleştirilen önceki dönemleri aratır hale gelmişti. Bu durum; İttihat ve Terakki'nin devlet yönetimi ile yeni tanışması, savunulan meşruti değerlerin yeterince hazmedilememesi, komitacı anlayışın terk edilememesi gibi nedenlerle izah edilebilir. Onun için İttihat ve Terakki, kendi aleyhinde yayın yapan gazeteleri, gazetecileri baskı altına alarak, basını, cemiyet yanlısı ve karşıtı olarak tasnif etmiştir. 31 Mart olayından sonra, yurt içinde kapatılan, yurt dışından da girişi ve dağıtımı yasaklanan gazete sayısı giderek artmıştır. Meşrutiyet aleyhine yayın yaptığı gerekçesiyle birçok gazetenin yayını durdurulmuş ve matbaası kapatılmıştır. Yine, Osmanlı hükümeti karşıtı yayın yaptığı gerekçesiyle, yurt dışında çıkarılan *El Müeyyed* (Mısır), *Beşeriyet* (Paris), *Yeni Yol* (Paris), *Meşrutiyet* (Paris) gibi gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmıştır.²⁵⁵

II. Meşrutiyet dönemi siyasi gücün katı, hoşgörüsüz ve uzlaşmaz tutumları karşısında, süreli yayınlar varlıklarını, yalnızca inatçı birkaç kişinin direnişi ve hukuki yolları sonuna kadar kullanmasıyla koruyabilmişlerdir. Meşrutiyetin ilanından sonra yayınlanan gazetelerin en uzun solukluları, *Tanin*, *Yeni Tasvîr-i Efkâr* ve *Yeni Gazete* isimli gazeteler olmuştur. Yine bu dönemde yayınlanan günlük gazetelerden, *Hukuk-u Umumiye*, *Volkan*, *Serbesti*, *Sada-yı Millet*, *İştirak*, *Hikmet*, *Hukuk-ı Beşer*, *Şehrah*, *Alemdâr*, *Hak*, *İfham*, *Tanzimat* ve diğer pek çok gazetenin ömrü çok kısa sürmüştür.

²⁵⁴ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 86.

²⁵⁵ Caner Arabacı, "İttihat ve Terakki Basını", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 79.

Çoğu siyasi iktidarın hışmına uğradığı için kapatılmış ya da kapanmıştır.²⁵⁶ Öyle ki İstanbul'da 1909'da 353 olan gazete sayısı, 1912'de 45'e düşmüştür.²⁵⁷

Yine bu dönemin gazeteleri, başka hiçbir dönemde olmadığı kadar siyasi saflara ayrılmışlar ya da kuruluşla özdeşleşmişlerdir. Parti, seçim, siyasi tarafsızlık ya da mensubiyet ve hatta demokrasi konularında Türk Milletinin geleneğini oluşturan çatışmacılık, keskin hatlarıyla bu dönemde oluşturulmuştur. Hatta, siyasal veya ideolojik çekişmelere kan bulaşmış, ilk çok partili dönem cinayetleri de basın dünyasında bu dönemde görülmüştür. Bu durum, tıpkı İstanbul gibi, taşra için de geçerliydi ve basını en fazla kontrol eden kuşkusuz en örgütlü siyasal hareket olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ydi.²⁵⁸

1.8.4. Gazetecilerin Öldürülmesi

Bu dönemde yaşanan önemli olaylardan biri de, muhalif gazetecilerin politik nedenlerle öldürülmesi veya sürgüne gönderilmesi olmuştur. İktidarda etkin bir güç oldukları süre içinde, her dönem basını kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışan Cemiyet, muhalif basını ve yazarlarını susturma yoluna gitmiştir. 5 Nisan 1909'da muhalefetin gelişmesinde büyük rolü olan *Serbesti* yazarı Hasan Fehmi, 9 Haziran 1910'da *Sada-yı Millet* yazarı Ahmet Samim ve 10 Temmuz 1911'de *Şehrah* yazarı Zeki Bey bu dönemde öldürülen gazeteciler arasındadır.²⁵⁹

Mülkiyeyi bitirdikten sonra Paris'e kaçan Hasan Fehmi, bir süre Mısır'da yaşamış ve 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı üzerine İstanbul'a dönerek *Serbesti Gazetesi*'nin başyazarlığını yapmıştır. İttihatçılara karşı koyan bu gazetenin yazıları aydın çevrelerde geniş yankılar uyandırmıştır. İttihatçılar, Hasan Fehmi'yi susturmak için önceleri kendisine gözdağı vermişlerdir. Her türlü baskıya rağmen muhalif duruşundan taviz vermeyen Hasan Fehmi, 5 Nisan 1909'da kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürülmüştür.²⁶⁰

Galatasaray Lisesi'yle, Robert Koleji'nden mezun olmuş Ahmet Samim ise, gazeteciliğe II. Meşrutiyetten sonra başlamıştır. İttihatçılara muhalif olan *Ahrar*

²⁵⁶ Uygur Kocabaşoğlu, "İkinci Meşrutiyet'in Birinci Meşrutiyeti: "Matbuat"", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 225.

²⁵⁷ Baran, "Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü", s. 392.

²⁵⁸ Kocabaşoğlu, "İkinci Meşrutiyet'in Birinci Meşrutiyeti", s. 225.

²⁵⁹ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 91-92.

²⁶⁰ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 63.

Partisi"nin yayın organı olan *Osmanlı Gazetesi*'nde bir süre yazdıktan sonra, *Seda-yı Millet Gazetesi*'nin başına geçen Ahmet Samim, İttihatçıları eleştiren yazılar yazmıştır. Bir makalesinde: "*Basın, halkı her konuda aydınlatmak zorundadır. Gerekirse hükümetin zayıflığını ortaya koyar. Kusurlarından, yanlışlıklarından söz eder. Bizde garip bir ruh hali var. Basın, Osmanlılığın gücünden ve şanından söz ederse görevini yerine getirmiş sayılıyor, bunun dışına çıkıp da bozuklukları ortaya koyarsa kötü bir yol tutturmuş oluyor. Sizi ihanetle, kötü bir amaca hizmet etmekle suçluyorlar*" diyerek var olan düzeni eleştirmiştir. Bu makale sonrası Ahmet Samim, 9 Haziran 1910'da gazetesinden çıkarken kurşunlanarak öldürülmüştür.²⁶¹

Öldürülen bir diğer gazeteci Zeki Bey, Galatasaray Lisesi'ni ve Siyasal Bilgiler Okulunu birincilikle bitirdikten sonra, bir süre Dışişleri Bakanlığı Çeviri Bürosu'nda çalışmış, daha sonra da Duyunu Umumiye Komiserliğinde Önemli İşler Kalem Müdürlüğü'ne atanmıştır. Zeki Bey, bunların yanı sıra çeşitli okullarda Fransızca öğretmenliği yapmış, *Şehrah Gazetesi*'ne başyazılar yazmıştır. Daha önceleri de *Mizan* ve *Serbesti* gazetelerinde çeşitli konularda yazılar yazmış ve İttihatçıların yönettiği politikayı sert bir dille eleştirmiştir. Son zamanlarda yapılan bir takım yolsuzlukları gören Zeki Bey, ciddi bir düşünce gazetesiyse hükümeti uyarmak amacındaydı. Bu sebeple bazı belgelere dayanarak yolsuzlukları ortaya çıkaracak bir kampanya hazırlığına başlamış, bunun sonucunda 10 Temmuz 1911'de evine giderken öldürülmüştür. Gazeteci cinayetleri, ileriki dönemlerde de devam etmiş ve birçok gazeteci muhalif duruşlarından dolayı öldürülmüştür.²⁶²

1.8.5. Basında Türk Milliyetçiliği

Türkçülük, Devletin ancak dini, dili, ırkı, ve kültürü bir olan Türk unsuruna dayanarak kurtulacağını savunan fikir akımıdır. Türkçülük, bir fikir hareketi olarak II. Meşrutiyet döneminde gelişmeye başlamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı azınlık milliyetçileri tarafından savunulan millet fikri, Osmanlı aydınlarının da dikkatini çekmiştir. Türkçülüğün güçlenmesine neden olan etmenler, Batı'nın milliyet fikirleri, Batı'nın Türkler aleyhinde yaptıkları propagandalar ve milliyet fikrinin İslâm dünyasında da hızla yayılmaya başlamasıdır. O yılların Türkçülük programı, büyük

²⁶¹ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005, s. 37-38.

²⁶² Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi...*, s. 66.

Türk birliğini sağlamak, Türk dilini ve edebiyatını Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarmak, milli ekonomi anlayışını hayata geçirmek şeklinde özetlenebilir.²⁶³

Basında Türkçülük akımının ilk örneği, Tanzimat Dönemi yayınlanan *Ulûm Dergisi*'yle görülmektedir.²⁶⁴ Türkçülük fikrinin savunuculuğunu yapmış ve Türkçülüğü Osmanlı aydınları arasında yaymaya gayret etmiş gazete, Yeni Osmanlı Cemiyeti üyelerinden olan Ali Suavi tarafından 1869 yılında Paris'te çıkarılmaya başlanmıştır.²⁶⁵ Ali Suavi'nin tek başına çıkardığı derginin ilk 20 sayısı kendi el yazısıyla, diğer 5 sayısı da matbaada basılarak yayınlanmıştır. İlk sayısı 40, sonraki sayıları 64 sayfa olan *Ulûm*, zengin bir içeriğe sahip olup, şekil ve üslup bakımından tamamen orijinal bir yayındır. Tarih, sosyoloji, dini ilimler, coğrafya, felsefe, hukuk, fizik, kimya, biyoloji, astronomi gibi alanlarda yazılan makaleler *Ulûm*'da yer almıştır.²⁶⁶

Basında Türkçülük, muhalif Jön Türkler tarafından yayınlanan dergi ve gazetelerle birlikte, II. Abdülhamit döneminde hızla gelişme göstermiştir. I. Meşrutiyetin sona erdiği ve Kânûn-i Esâsî'nin askıya alındığı dönemde, Türk aydınları arasında, Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük tartışmaları ortaya çıkmış, dönemin fikir adamları arasında devletin kurtuluşu için hangisinin daha faydalı olduğu hakkında bir görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Özellikle tıbbiyeliler tarafından kurulan İttihad-ı Osmaniye Cemiyeti üyeleri arasında yaşanan bu tartışmalar giderek genişlemiş, Avrupa ve Mısır'a kadar yayılmıştır.²⁶⁷

Kahire'de çıkarılan *Türk* adlı gazetenin başyazarı Ali Kemal, yazdığı makalelerle Osmanlıcılığı savunurken, Türkçülüğü savunan Yusuf Akçura'nın, aynı gazetede yayınladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı yazı serisi, bu tartışmaları farklı bir boyuta taşımış ve Osmanlı'da Türkçülük düşüncesinde, yeni bir çizginin başlangıcı olmuştur.²⁶⁸

Yusuf Akçura makalelerinde, *Üç Tarz-ı Siyaset*'te görüldüğü üzere, Osmanlı vatanseverliği ile İslâm birliği siyasetini bir kenara bırakıp Türkçülük ve Türklerin

²⁶³ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 205.

²⁶⁴ Fehim Kuruloğlu, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Esirlerinin Yayın Faaliyetlerine Bir Örnek: Türk Varlığı (1919-1920)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 537.

²⁶⁵ Mehmet Köçer, "Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması", *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 3, Elazığ, 2003, s. 12.

²⁶⁶ Kemal Saylan, "Ali Suavi'nin *Ulûm* Gazetesi'nde Yazdığı Fen Bilimleri, Keşifler ve İcraatlarla İlgili Yazılara Dair", *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu 08-10 Mayıs 2014 Bildiriler Kitabı*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014, s. 130.

²⁶⁷ Bilge Ercilasun, "XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 866.

²⁶⁸ Ercilasun, "XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet", s. 863.

Birliği siyasetini gündeme getirmiştir.²⁶⁹ Osmanlı Devleti'nin varlığının devam edebilmesinde, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikir akımlarının ne derece etkili olabileceği hakkında, ayrıntılı bir değerlendirmede bulunmuş ve bunlar arasında Türkçülüğün ön plana çıkarılması gerektiğini savunmuştur.²⁷⁰

Akçura, Türk birliğinin sağlanması, Osmanlı Devleti'nin geleceği açısından faydalarını şu şekilde açıklamıştır:

"... Türk Birliği siyasetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dini, hem ırki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair unsurlar da Türkleştirilebilecekti.

Lakin asıl büyük fayda, dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemlerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti' en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir İstikbâlde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar alemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti', şimdi Japonya'nın sarılar aleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı...

...Lakin şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bu cihetle, İslâm dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir amel gibi bakmaktadırlar. İslâm Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hristiyanlıkta da olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme hemen hemen mecburidir de: Zamanımızın tarihinde görülen umumi cereyan ırklardır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İctimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerin hadi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak Halik ile mahluk arasındaki vicdani rabıta haline geçiyor. Dolayısıyla

²⁶⁹ İbrahim Maraş, "İdil-Ural Bölgesi ve Osmanlı Fikri Münasebetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara, 1999, s. 505.

²⁷⁰ Köçer, "Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması", s. 12.

dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar...

*...Hulasa, öteden beri zihnimi işgal edip de, kendi kendimi ikna edecek cevabını bulamadığım sual yine önüme dikilmiş cevap bekliyor: Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti'ni için daha yararlı ve kabil-i tatbiktir."*²⁷¹

Yine Bahattin Şakir ve Dr. Nazım Bey tarafından kurulan ve Yusuf Akçura'nın da 1905 yılında üye oluşu, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin siyasi Türkçülüğe yönelmesi, bu ideolojinin, Jön Türk örgütlenmesinin fikri dayanağı haline gelmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca 1905 Rus İhtilali sonrası, Orta Asya'daki Türk toplumlarının yayın faaliyetlerine hız vermeleri de, bu gelişmeyi önemli derecede etkilemiştir. Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali (Turan), Ağaoğlu Ahmet gibi Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyetine üye olan fikir adamlarının, *Hayat*, *Fuyûzât-ı Hayat*, *Tercümân-ı Ahvâl-ı Zaman* gibi dergilerde ileri sürdükleri tezleri, Jön Türklerin temel örgütlenmesi tarafından, Türkçülüğün içselleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.²⁷²

Türkçülüğün, II. Meşrutiyet döneminde de, entelektüel hayata damga vuracak bir ideoloji olacağının ilk işareti, 1908 Türkçülük hareketinde öncü rol oynamış Ahmet Midhat Efendi, Necib Asım, Mehmet Emin, Yusuf Akçura gibi önemli isimlerin öncülüğünde Türk Derneği Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Yine, 1911-1912 yılların da kurulan Türk Yurdu, Türk Ocağı gibi dernekler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden aldıkları destekle Türkçülük fikrinin güçlenmesini sağlamışlardır. Ayrıca, Ziya Gökalp, Türkçülüğün sosyolojik bir çerçeveye oturtulmasında, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali beyler, Osmanlı sınırları dışında yaşayan Türkleri de kapsayan Türk Dünyası fikrinin kavramsallaştırılmasında, Ömer Seyfettin ve Mehmet Emin beyler, Türkçü edebiyat ve dilin sadeleştirilmesinde öncü olmuşlardır.²⁷³

Yukarıda adı geçen derneklerin birde yayın organları bulunmaktaydı. II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük ideolojisini temsil eden gazete ve dergiler şunlardır:

1.8.5.1. Türk Derneği Dergisi

II. Meşrutiyet döneminde, bilimsel bir dergicilik akımı baş göstermiştir. Türkçülük hareketinin genişlemesi üzerine, Türkçü dergiler birbiri ardına yayınlanmaya

²⁷¹ Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 788-789.

²⁷² M. Şükrü Hanioğlu, "Türkçülük", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 552-553.

²⁷³ Hanioğlu, "Türkçülük", s. 553.

başlamış, bazıları yayınlarını Cumhuriyet döneminde de sürdürme olanağı bulmuştur. Bunlardan biri, 24 Aralık 1908'de İstanbul'da kurulan *Türk Derneği*'nin yayın organı olarak 1911 yılında ancak yedi sayı çıkarılabılmış, aynı adlı dergidir. *Türk Derneği Dergisi*'nin merkezi İstanbul'daydı ve birçok şubesi bulunmaktaydı.²⁷⁴ Derginin yazar kadrosunda, İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu, Necip Asım, Veled Çelebi, Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet Bey, Korkmazoğlu Celal, Akyiğitzade Musa ve Fuat Raif Bey gibi Pan-Türkizm fikrine kendilerini adanmış isimler yer almaktaydı.²⁷⁵

Türk Derneği, isminden de anlaşıldığı gibi, Türkçülük çalışmalarına yönelmiş "sırf ilimle meşgul olmak" için hayata geçirilmiş, bir kültür ocağıydı. *Türk Derneği*'nin amacı nizamnamesinde şu şekilde belirtilmiştir:

"*Türk diye anılan bütün kavimlerin geçmiş ve şimdiki eserlerini, efalini, ahvalini ve muhitlerini öğretmek ve öğrenmeye çalışmak, diğer bir ifadeyle "Türklük asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve Havas edebiyatını, etnografya ve etnologyasını, ahval-i içtimaiye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp, taraştırp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak, ayrıca da dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanı olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tedkik etmektir."*²⁷⁶

Belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek, kamuoyuna mal edebilmek için yerli, yabancı, Müslim, gayrimüslim, bütün araştırmacılara, Türkologlara kapılarını açan dernek, bunun için de şu vasıtaları kullanmayı kararlaştırmıştır:

"*İlmi toplantılar, müzakereler ve kongreler düzenlemek, gerekli yerlere tahkik ve tedkik amaçlı hey'etler göndermek, gazete, mecmua ve kitaplar neşretmek, okullarda Türkleri, Türklüğü anlamağa, öğrenmeğe yarayacak olan derslerin kabulü için Hükümet ve Saltanat nezdinde teşebbüslerde bulunmak."*²⁷⁷

Nitekim bu amaçların gerçekleşmesi için ilk adımlar atılmış, Necip Asım Bey'in "*Türkler'in Pek Eski Yazısı*" ve Bursalı Mehmed Tahir Bey'in "*Türkler'in Ulum ve*

²⁷⁴ Jacob M. Landau, "Kültürel ve Siyasi Pan-Türkizm", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara, 1999, s. 494.

²⁷⁵ Yusuf Sarıay, "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 823; Landau, "Kültürel ve Siyasi Pan-Türkizm", s. 494.

²⁷⁶ Şevket Koçsoy, "Türk Milli Uyanışının Teşkilatlanma Safhası Türk Derneği ve Mecmuası (1909-1913)", *Osmanlı*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 439.

²⁷⁷ Koçsoy, "Türk Milli Uyanışının Teşkilatlanma Safhası Türk Derneği ve Mecmuası (1909-1913)", s. 439.

Fünunun'a Hizmetleri" adlı eserleri, cemiyetin yayınları arasında yer almıştır. Yine Nizamnamede belirtildiği üzere, konferanslar, dersler tertip edilmiş ve düzenlenen mitinglerde, dernek mensubu hatiplerce amaca uygun nutuklar söylenmiştir.²⁷⁸

1912 yılında *Türk Derneği*'nin kapatılmasıyla birlikte derginin de yayınlarına son verilmiştir.²⁷⁹

1.8.5.2. Bilgi Dergisi

Türk Derneği'nin kapanmasından kısa bir süre sonra, 1913 yılında *Türk Bilgi* adında bir başka dernek kurulmuş, *Türk Derneği*'nin birçok üyesi de, bu yeni derneğe geçmişlerdir. Derneğin öncelikli amacı, bu yeni oluşumun, bir Bilimler Akademisi gibi hizmet etmesini sağlamaktır.²⁸⁰ Bu yüzden de dernek, popüler bilgi ötesinde, araştırmaya ve bilgi birikiminden istifade etmeye yönelmiştir. "*Türkiyat*", "*İslâmiyat*", "*Felsefe ve İctimaiyat*", "*Hayatiyat*", "*Riyaziyat*" ve "*Maddiyat*" gibi değişik araştırma şubeleri açan dernek, savaş koşullarında yeterince etkili olamayınca kapanmıştır. Ancak ardında yedi sayılı *Bilgi Mecmuası Dergisi*'ni bırakmıştır.²⁸¹ Müdürlüğünü Celal Sahir'in yaptığı dergi, aylık olarak çıkarılmıştır.²⁸² Akademik yayınların yer aldığı dergi, kısa ömürlü olmasına karşın, geniş bir yazar kadrosuyla, Osmanlı dergiciliğine yön vermiştir. Dergide tarih, dil, edebiyat, felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat, eğitim, tıp ve matematik gibi çok geniş bir alanı kapsayan konular yer almıştır.²⁸³

Birinci Dünya Savaşı'nın zor şartlarına rağmen *Türk Bilgi Derneği* çevresinde toplanan aydınlar, Osmanlı döneminin en kalıcı dergiciliğini ortaya koymuşlardır. Dergide yayınlanan yazıların ulaştığı düzey ve birikim, daha önceki dönemlerden belirgin bir farklılık göstermiştir. Özellikle sosyal bilimler alanında yeni açılımlar sağlayan çok yönlü, derinlik taşıyan, düzeyi yüksek yazılara yer verilmiştir. Dönemin tüm olanaksızlıklarına rağmen gerek içerik, gerek biçim açısından örnek bir dergi olan *Bilgi Mecmuası*'yla birlikte, *Milli Tettebular Mecmuası*, *İslâm Mecmuası*, *İctimaiyat Mecmuası*, *İktisadiyat Mecmuası*, *Harp Mecmuası*, *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, *Ticaret-i*

²⁷⁸ Koçsoy, "Türk Milli Uyanışının Teşkilatlanma Safhası Türk Derneği ve Mecmuası (1909-1913)", s. 439.

²⁷⁹ Landau, "Kültürel ve Siyasi Pan-Türkizm", s. 494.

²⁸⁰ Landau, "Kültürel ve Siyasi Pan-Türkizm", s. 494.

²⁸¹ Recep Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 64-65.

²⁸² *Bilgi Mecmuası*, S. 3, Kanun-i Sani 1329 /1914, s. 1.

²⁸³ Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, s. 64-65.

Umumiye Mecmuası, Sanayi Mecmuası Osmanlı dergiciliğinin kalıcı örnekleri arasında yer almışlardır. Bu dergilerin de yazarlarının büyük çoğunluğu, *Türk Bilgi Derneği* bünyesinde bir araya gelen Osmanlı aydınları olmuştur. II. Meşrutiyet dergileri, Osmanlı Devleti cephelerde çözülürken, önce Milli Mücadele'nin ardından da Cumhuriyetin temellerini atacak insanların yetişmesini sağlamıştır.²⁸⁴

1.8.5.3. Genç Kalemler Dergisi

İttihat ve Terakki hareketinin merkezi Selanik'te çıkarılan *Genç Kalemler Dergisi*, İttihat ve Terakki liderlerinden Dr. Nazım'ın yeğenleri tarafından, 23 Temmuz 1909 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan *Hüsn ve Şiir Dergisi*'nin, 29 Eylül 1910 tarihinde *Genç Kalemler* adını almasıyla yayın hayatına başlamıştır.²⁸⁵

Dilde Türkçülük akımını başlatarak, milliyetçi ideolojinin oluşumunda önemli rol oynamış olan dergi, Türklük bilinci ve dil alanındaki çalışmalarıyla, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar uzanan süreçte, özellikle ulus bilincinde etkisini göstermiştir.²⁸⁶

Genç Kalemler'in temel amacı, "Yazı dilini sadeleştirmek ve halk diline yaklaştırmaktır." Bu amacı "Yeni Lisan" olarak savunan *Genç Kalemler Hareketi*'nin öncülüğünü ve birleştiriciliğini, Ali Canip, Ömer Seyfettin ve daha sonra onlara katılan Ziya Gökalp yapmıştır. *Genç Kalemler Dergisi*'nde ağırlıklı olarak, Türkçenin sadeleştirilmesi ve edebiyat yazılarına yer verilmesine rağmen, birçok makalede milliyetçilik yapma, dil akımının dışına taşmıştır. Dergide, dilin sadece bir edebiyat problemi değil, aynı zamanda Türklerin hayatıyla yakından ilgili olduğu ve 100 milyon kan kardeşini birbirine bağlayan bir bağ bulunduğu, bu sebeple İstanbul Türkçesini bütün Türklere yaymak gerektiği vurgulanmıştır.²⁸⁷

1911 yılında dergide yazmaya başlayan Ziya Gökalp'in, 17 Şubat 1911 yılında yazdığı *Turan* şiiri, Türk aydınları arasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Ziya Gökalp, *Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak* adıyla formüle ettiği ideolojiyle, bir yandan Türklük bilincine ulaşılması için çaba sarf etmiş, diğer yandan da Türklük şuuru ile İslâm inancını bir arada tutarak, herhangi bir çatışma ortamının oluşmasını önlemeye çalışmıştır.²⁸⁸ Yine Ziya Gökalp yazdığı "*Yeni Hayat ve Yeni Kıyametler*" adlı

²⁸⁴ Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, s. 65.

²⁸⁵ Uygur Kocabaşoğlu, "*Hürriyet*"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet Basını*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 23.

²⁸⁶ Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, s. 62.

²⁸⁷ Sarıay, "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", s. 823.

²⁸⁸ Köçer, "Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması", s. 12.

makalesinde, "Yeni Hayat"ı, II. Meşrutiyet'in ilanı ile gerçekleştirilen siyasi inkılâbı, sosyal bir inkılâpla tamamlayacak ilkeler bütünü ve eski hayata alternatif bir model olarak görmüştür.²⁸⁹ Derginin Türklük araştırmaları ve dil üzerine yayınlanan yazıları, o dönemde hala Osmanlıcılık akımının etkisinde olan Mehmet Fuat (Köprülü), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) gibi yazarların büyük tepkisini çekmiştir.²⁹⁰

Derginin yazarları arasında, Yunus Nadi, Hüseyin Yalçın, Süleyman Nazif, Akil Muhtar, Hamdullah Suphi gibi önemli isimler yer almıştır. Selanik'in kaybedilmesinden sonra, derginin yazar kadrosu faaliyetlerini İstanbul'da yayınlanan bazı dergiler aracılığıyla sürdürmüştür.²⁹¹

Genç Kalemler'le başlayan ve daha sonra milli edebiyat akımının doğuşuna öncülük eden II. Meşrutiyet Devri Türkçecilik hareketi, Türk milliyetçiliğinin başarılı bir hamlesi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü dil, bir milletin önemli bir yapıcı unsurudur. Bu sebeple toplumun, ümmet halinden, millet haline geçiş sürecinde, başlatılan bu hareketin önemi büyük olmuştur.²⁹²

1.8.5.4. Türk Yurdu Dergisi

18 Ağustos 1911 yılında kurulan *Türk Yurdu Derneği*'nin yayın organı olan *Türk Yurdu Dergisi*, 30 Kasım 1911'de çıkarılmıştır. Mesul müdürü Yusuf Akçura olan derginin ilk sayısında, başlığın altında "*Türklerin fâ'idesine çalışır, on beş günde bir çıkâr*" ifadesi yer alır.²⁹³ Dergi Meşrutiyet döneminde büyük ilgi görmüş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve Türk İnkılâplarının fikri temellerinin oluşturulmasında etkin bir rol oynamıştır.²⁹⁴

Türk Yurdu Derneği'nin, *Türk Ocağı*'na katılmasıyla birlikte, *Türk Yurdu*'da bu derneğin yayın organı olarak varlığını devam ettirmiştir. Türkçülük fikrinin oluşturulması ve yaygınlık kazandırılmasında önemli bir rol oynayan *Türk Yurdu*, Türkçülük hareketini savunan en uzun ömürlü dergi olmuştur.²⁹⁵

²⁸⁹ Sarıнай, "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", s. 823-824.

²⁹⁰ Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, s. 63.

²⁹¹ Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, s. 63.

²⁹² Sarıнай, "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", s. 823-824.

²⁹³ *Türk Yurdu*, S. 1, 17 Teşrinisani 1327, s. 1.

²⁹⁴ İbrahim Karaer, "Türk Yurdu Dergisi, Türk Ocakları Derneği, Türkçülük, Turancılık ve Dış Türkler (1911-1918)", *Türk Yurdu*, S. 341, Yıl 105, Ankara, 2016, s. 30.

²⁹⁵ Yusuf Sarıнай, "Türk Ocağı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 545.

1.8.5.5. Yeni Mecmua Dergisi

Meşrutiyet dönemi önemli yayınlardan biri de 12 Temmuz 1917'de çıkan *Yeni Mecmua Dergisi*'dir. *Yeni Mecmua* dönemin fikir hayatına önemli ölçüde tesir etmiş ve yeni nesillerin yetişmesini, milli şuur sahibi olmasını ve olgunlaşmasını sağlamıştır. Derginin başında Ziya Gökalp vardır. Dergiye zaman zaman destek verenler arasında, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade bulunmaktadır.²⁹⁶

Ziya Gökalp dergide, Türkçülük ve Türk kültür ve medeniyetiyle ilgili "İçtimaiyat" başlığıyla birçok yazı yazmıştır. Türkçülüğün esaslarını oluşturan fikirlerin bazıları ilk defa bu yazılarla ortaya konmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle çıkarılan *Yeni Mecmua*, Mondros Mütarekesi'nden sonra 26 Ekim 1918'de kapanmış, Ziya Gökalp ise Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. 1923 yılında Falih Rıfkı Atay tarafından tekrar yayınlanmaya başlayan dergi, fazla uzun ömürlü olmamış, 90. sayısıyla yayın hayatına son verilmiştir.²⁹⁷

1.8.5.6. Halka Doğru Dergisi

Türkçülük fikrinin bir diğer temsilcisi, *Halka Doğru Dergisi* olmuştur. Derginin önemli yazarları arasında Mehmet Emin, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Köprülüzade Mehmet Fuat, Ziya Gökalp ve Kazım Naim gibi isimler yer almıştır.²⁹⁸

Dergiye göre, halkın eğitilmesi gerekiyordu, bu da Osmanlı aydınları tarafından gerçekleştirilebilirdi. Aydınların bir an önce, halka yönelmesi, halkla bütünleşmesi ve halkı eğitmesi gerekiyordu. Bunun için en uygun yer ise Türk Ocağı'ydı.²⁹⁹

1919'lu yılların ilk yarısında *Halka Doğru Dergisi*'nde gündeme gelen halkçılık, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte yeni bir safhaya girmiştir. Savaş öncesi "halka doğru" hareketi gizli bir sınıf anlayışını içermiş, alt gelir gruplarına yönelmiş, kır ve kent çalışanlarının sorunlarına çözüm aramıştır. Rusya kökenli göçmen Müslümanlar ve

²⁹⁶ Ercilasun, "XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet", s. 866.

²⁹⁷ Ali Kahraman, "Yeni Mecmua", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 428.

²⁹⁸ Kuruloğlu, " Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Esirlerinin Yayın Faaliyetlerine Bir Örnek: Türk Varlığı (1919-1920)", s. 537.

²⁹⁹ Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 29.

Balkanlar'daki popülist gelişmeler, Türkçüler arasında *Narodnik*.³⁰⁰ geleneğinin doğuşuna neden olmuştur. Oysa Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte, Osmanlı yep yeni gerçeklerle karşılaşmış, halk sözcüğü içerik değiştirmiştir. Müslüman-Türk unsuru etkinlik kazanmıştır. Mahmut Celal (Bayar), Dr. Nazım ve Vali Rahmi Bey'in girişimleriyle İzmir'de *Halka Doğru Cemiyeti* kurulmuş, Derneğin yayın organı olarak *Halka Doğru Mecmuası* çıkarılmıştır. *Halka Doğru Mecmuası*'nın, aynı adı taşıyan önceki dergiden farkı bir halk anlayışının olmasıydı.³⁰¹

1.8.5.7. Tanin Gazetesi

Tanin, 1 Ağustos 1908'de Hüseyin Cahit, Hüseyin Kazım ve Tevfik Fikret tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım'ın ayrılmasıyla, gazete Hüseyin Cahit'in yönetiminde İttihat ve Terakkinin sözcüsü durumuna gelmiştir. *Tanin*, 1910-1913 yılları arasında sık sık kapatılmış, bu yüzden Renin, Cenin, Senin gibi adlarla çıkmıştır. 1913'te gerçekleştirilen Bâb-ı Âli Baskını'yla birlikte yönetimi ele geçiren İttihatçıların savunuculuğunu yapmıştır.³⁰²

Gazete her ne kadar İttihat ve Terakki yanlısı bir tavır sergilese de, her dönem muhalif duruş sergilemiş, 1925 yılında İstiklâl Mahkemeleri tarafından kapatılana kadar, İttihat ve Terakki'ye bile zaman zaman tepki göstermiştir. Özellikle Balkan Savaşları sırasında uyguladıkları yanlış politikalar yüzünden, birçok kez İttihatçılarla ters düşmüştür. Ayrıca Osmanlı kültür ve edebiyat hayatına önemli katkılar sağlamış, henüz emekleme döneminde olan gazeteciliğin önemli bir boşluğunu doldurmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç ve dış gelişmeleri yakından takip ederek bu konularla ilgili haber, köşe yazısı ve yorumlarla kamuoyunu oluşturmaya ve aydınlatmaya çalışan gazete Balkan Savaşları sonrası Türkçülük temasını yoğun olarak işlemiştir.³⁰³

³⁰⁰ 1870'lerde Rusya'da gelişen bir akımdır. Halka doğru gidenler hareketi olarak bilinir. Bu fikir akımının kökleri Herzen ve Çernişevski'nin ileri sürdüğü düşüncelere dayanır. bkz. Evren Haspolat, "Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, Bahar 2011, s. 560.

³⁰¹ Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", s. 31.

³⁰² Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 92.

³⁰³ İsmail Özçelik, "Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, C. II, Ankara, 2018, s. 798.

1.9. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde Basın

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı süresince basına sıkı bir sansür uygulamış, özellikle askeri başarısızlıkların basında yer alması engellenmiştir.³⁰⁴ Basın üzerine, zorunlu bir kontrol getirilmiş, sıkı yönetim ve kâğıt sıkıntısının da etkisiyle pek çok gazete kapanmış ya da kapatılmıştır. Matbaalar Kanunu ile getirilen kısıtlamalar, gazetecilerin öldürülmesi, hapisaneye ve sürgüne gönderilmesi, gazeteleri süreli/süresiz kapatma, gazete ve gazetecilerin fişlenmesi gibi olaylar sonucunda, bu dönemde sadece İttihat ve Terakki yanlısı birkaç gazete ayakta kalabilmiştir.³⁰⁵

Mondros Mütarekesi sırasında kısa süreliğine kaldırılan sansür, Mütarekenin imzalanması sonrası başlayan işgallerle birlikte tekrar uygulanmaya başlamıştır. Önceden İşgal Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen sansür, sonradan İstanbul hükümetinin çıkarmış olduğu Sansür Kararnamesiyle daha sıkı uygulanmıştır.³⁰⁶

1.9.1. 1919 Sansür Kararnamesi

19 Şubat 1919'da, Tevfik Paşa hükümeti tarafından "Sıkıyönetim uygulanan yerlerde her türlü kitap, dergi, kâğıtlar ile süreli ve süresiz yayınların basılmadan önce sansür heyetlerinin incelemelerine tabi tutulması zorunluluğu" getiren sansür kararnamesi çıkarılmıştır. Kararnamenin içeriği şöyledir:

"1. Her türlü yayının ve basılı kâğıdın askeri yönetim ya da mülkiye sansör (sansürcü) kurulunun özel yazılı izni olmadan basılıp dağıtılması kesinlikle yasaktır. Matbuat Kanunu'nun konuyla ilgili maddeleri şimdilik hükümsüzdür.

2. Bu yasağa aykırı olarak yayınlanan her şeye, hemen zabıtaca toplatılıp el konulur. Gazete ve dergi mesul müdürleriyle, basımcıları aynı suçu işlemiş sayılarak 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 25 liradan 100 liraya kadar para cezasıyla ya da bunlardan yalnız biriyle cezalandırılır.

3. Önceden sansürden geçirme kuralına aykırı davrananların ya da sansörün çıkardığı yazıları ekleyerek yayımlayanların, yayının önem derecesine ve niteliğine göre, gazete ve dergileri, uygun bir süre için geçici olarak kapatılacak ya da bunlar önce uyarılacak, tekrarlanması durumunda güvence parasına el konulacak, gazete ve dergi için çıkarma yasağı uygulanacaktır.

³⁰⁴ Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", ÇTTAD, C.VII, S. 16-17, 2008/Bahar-Güz, s. 206.

³⁰⁵ Çakır-Aydın, "II. Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü", s. 254, 256.

³⁰⁶ Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", s. 206.

4. Askeri yönetimce yayımlanması ve dağıtılması yasaklanan her türlü kitap, dergi ve basılı kâğıdı, durum gazetelerle ilan edildikten sonra satanlar ve yayınlayanlar, aynı suçu işlemiş sayılacak, 1 haftadan 6 aya kadar hapis ve 25 liradan 100 liraya kadar para cezasıyla ya da bu cezalardan yalnız biriyle cezalandırılacaktır.

5. Bu yasalara aykırı hareket edenler, Divan-ı Harb-i Örfi'de (Sıkıyönetim Mahkemesinde) yargılanacaklardır."³⁰⁷

Kararname, yayınlanmasından hemen sonra, uygulanmaya başlanmıştır. Kararnamenin 3. maddesinde belirtildiği gibi, gazeteler basılmadan önce sansür heyetine sunuluyor, heyet sakıncalı gördüğü bölümleri gazete sorumlularına bildiriyor ve gazete de, o haber ya da sakıncalı görülen bölümü yayınlanmıyordu. Mütareke dönemi gazetelerinde, bazen yazıların bir kısmı, bazen de tamamı sansürlenmekteydi. Bu yüzden, o dönem gazetelerin boş sütunlu çıkması alışık olunan bir durumdu. Sansürlenilen haberlerin çoğunluğunu milli değerlere ve birliğe vurgu yapan haberler oluşturuyordu.³⁰⁸

1919 yılı yapılan seçimlerin ardından toplanan Mebusan Meclisi, İstanbul'un işgali sırasında İngiliz kuvvetlerince basılmış ve 11 Nisan 1920'de kendini feshetmiştir. Aynı günlerde, aralarında Velid Ebüzziya, Hüseyin Cahid (Yalçın), Ahmet Emin (Yalman), Celal Nuri (İleri), Ahmet Ağaoğlu, Süleyman Nazif, Enis Avni (Aka Gündüz), Ziya Gökalp gibi gazeteci ve yazarların da bulunduğu 140 kadar aydın ve yönetici İngilizler tarafından Malta adasına sürülmüşlerdir.³⁰⁹

İşgal güçleri, bir yandan Milli Mücadele taraftarı basını sustururken, bir yandan da kendisine yardım edecek mücadele karşıtı gazetecilerle işbirliği yapmıştır. Nitekim İstanbul'da *Peyâm-ı Sabah Gazetesi*'nin başyazarı Ali Kemal, Türk basınında aydınların ihanetine öncülük etmiştir. Ali Kemal gibi daha birçok gazeteci de, Milli Mücadelecilerin karşısında durmuştur. Bunlar arasında Said Molla, Refii Cevat (Ulunay), Refik Halid (Karay) gibi kişiler de bulunmaktaydı. Mustafa Kemal, zaferden sonra hazırladığı 150 kişilik vatan hainleri listesine bu isimleri de koydurmuştur.³¹⁰

Yine 5 Ağustos 1920'de Sultan Vahdettin, Sadrazam Damat Ferid ve kabine üyelerinin imzasını taşıyan yeni bir kararnameyle, sansürün kapsamı genişletilmiştir.

³⁰⁷ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s. 101-102.

³⁰⁸ Ender Korkmaz, "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 19-20, İstanbul, 2011, s. 45.

³⁰⁹ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 88.

³¹⁰ Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 95.

Buna göre, iç güvenliğin ve devletin dış ilişkilerinin bozulmasına yönelik bildiri, görüşme, makale ya da hükümetle ilişkin evrak yayımlamak yasaktı.³¹¹

İstanbul basını böyle bir ortamda faaliyetlerini sürdürürken, İstanbul ve Anadolu'da, ülkenin içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulacağı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, özellikle İstanbul'da, gazetecilerin başını çektiği gruplar, bu görüşler etrafında cemiyetler kurmaya başlamışlardır. Anadolu hareketinin yanında veya karşısında duran bu cemiyetlerde, dönemin gazetecileri de etkin rol oynamış ve sahip oldukları basın organlarında, bu yönde bir yayın politikası takip etmişlerdir.³¹²

Bu cemiyetler içinde, üyelerinin sosyal statüsü bakımından en dikkat çeken, Wilson Prensipleri Cemiyetiydi. 14 Ocak 1919'da kurulan ve Türkiye'nin kendi imkânlarıyla kendisini ıslah edemeyeceğini, bu sebeple Amerika'dan faydalanması gerektiğini ileri süren bu cemiyetin, kurucu ve yöneticileri arasında, Halide Edip (Adivar), Celalettin Muhtar Bey, Ali Kemal Bey (Dahiliye Nazırı ve gazeteci), Refik Halit (Karay), Celal Nuri (İleri) Bey (*Ati* ve *İkdâm* gazetelerinin başyazarı), Cevat Bey (*Zaman Gazetesi* başyazarı), Mahmut Sadık Bey (Yeni Gazete başyazarı), Ahmet Emin (Yalman) Bey (*Vakit Gazetesi* başyazarı), Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey (*Yeni Gün Gazetesi* başyazarı) gibi dönemin önemli gazetecileri yer alıyordu.³¹³

Amerikan mandacılığının öncülüğünü yapan cemiyetin yöneticileri tarafından, Başkan Wilson'a bir mektup gönderilmiş ve Türkiye'de yapılacak reformlara, Amerika'nın tek başına rehberlik etmesi ve Türkiye'yi en az 15 yıl aydınlatması, eğitmesi ve koruması istenmiştir.³¹⁴ Yine İstanbul ve Ortadoğu'ya gelen bütün Amerikan heyetlerinin, Halide Edip, Rauf Ahmet ve Ahmet Emin'le görüşmeler yapması dikkat çekicidir.³¹⁵

Cemiyetin ömrü fazla uzun sürmemiş, kurulduktan iki ay sonra, Amerika'nın, Ermenilerin çıkarlarına uygun hareket ettikleri anlaşıncı, Cemiyet faaliyetlerine son vermiştir. Cemiyet üyeleri arasında daha sonra görüş ayrılıkları olmuş, işgallere hemen hepsi tepki gösterdiği halde, Anadolu hareketinde, farklı tutum sergilemişlerdir. Cemiyet üyelerinden bazıları bu harekete destek verirken, bazı üyeler karşı çıkmışlardır.

³¹¹ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 88.

³¹² Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1991, s. 11.

³¹³ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 11-12.

³¹⁴ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 99.

³¹⁵ Mehmet Şahingöz, Vahdet Keleşyılmaz, "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 35, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 366; Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 12.

Hareketi destekleyenler daha sonra Anadolu'ya geçecek ve Milli Mücadele'nin saflarına katılmışlardır.³¹⁶

Dönemin en etkin cemiyetlerinden bir diğeri de, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Hürriyet ve İtilafçıların, henüz toparlanamadığı Mütareke'nin ilk döneminde, Sulh ve Selamet Cemiyeti ile irtibata geçen Ali Kemal, Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne de katılmış, fakat sonunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın muhalefete başlamasıyla, söz konusu fırkanın sözcüsü haline gelmiştir.³¹⁷ Fırkanın kurucuları ve yöneticileri arasında Ali Kemal gibi, Refii Cevat, Refik Halit (Karay), Nurettin Bey (*İktam* eski idare memuru) gibi gazeteci isimler de yer almaktaydı. İngiliz taraftarlığı yapan bu fırkanın, *Mesuliyet* adında bir de gazetesi bulunmaktaydı. Yine *Alemdâr*, *Peyâm-ı Sabah* gibi Milli Mücadele karşıtı gazeteler, yaptığı yayınlarla Hürriyet ve İtilaf Fırkasına destek olmuşturlardır.³¹⁸

1920 yılında, İtilafçılar arasında, Milli Mücadelecilere karşı benimsenecek tutumla ilgili görüş ayrılıkları yaşanmış ve farklı düşünen iki ayrı grup oluşmuştur. Birinci grup, Milli Mücadelecileri, Türkiye'nin askeri gücü olarak tanıma taraftarıyken, diğer grup, bunlara karşı çıkmayı, hatta gerektiğinde Yunanlılar ve İngilizlerle işbirliği yapmayı bile savunuyorlardı. Sonunda 1921 yılında Hürriyet ve İtilaf Partisi bölünmüş, ayrılan küçük bir grup, Saray ve İngilizleri geçici olarak desteklediğini ve Türkiye'nin, tamamen yenilenmesi için bu tutumlarını diplomatik bir önlem olarak gördüklerini belirtmişlerdir. 1921 yılı sonunda bu grup da, iç çekişmeler nedeniyle dağılmış ve bazı üyeleri, Milli Mücadelecilerin tarafına geçmişlerdir.³¹⁹

Mütareke dönemi kurulan bir diğer cemiyet, 10 Ocak 1920'de kurulan ve Türk-Fransız dostluğunu savunan Piyer Loti Cemiyetiydi. Cemiyetin kurucuları arasında Veliahd Abdülmecit Efendi, Abdülhak Hamit (Tarhan), gazeteci Ahmet İhsan (Tokgöz), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), *Tasvîr-i Efkâr*'ın sahibi ve başyazarı Ebüzziyazade Velit, *Akşam Gazetesi*'nin sahibi Kazım Şinasi (Dersan), yazar Süleyman Nafiz Bey, gazeteci ve yazar Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Yahya Kemal (Beyatlı) gibi önemli şair ve yazarlar vardı.³²⁰

³¹⁶ Şahingöz-Keleşyılmaz, "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", s. 366; Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 12.

³¹⁷ Orhan Koloğlu, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 266.

³¹⁸ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 12.

³¹⁹ K. Yüst, *Kemalist Anadolu Basını (Tiflis 1922)*, Haz. Orhan Koloğlu, ÇGD Yayınları, Ankara, 1995, s. 147.

³²⁰ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 12.

Yine 9 Ocak 1919'da Türkçülük akımını sürdürmek için kurulan ve kurucuları arasında, Mehmet Emin (Yurdakul), Yusuf (Akçora), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil) gibi isimlerin bulunduğu Milli Türk Fırkası ile Lütfi Fikri'nin kurucuları arasında bulunduğu Müsalemet İttifakı gibi dönemin önde gelen siyasi oluşumlarının da, basın üzerinde önemli tesirleri olmuştur.³²¹

1.10. Türkiye'de İlk Haber Ajansları

19. yüzyılın sonlarında birçok devletin kendi haber ajanslarını kurmasına rağmen, Osmanlı bu alanda geri kalmış ve haber almada dışa bağımlı bir hale gelmişti. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, 1854 yılından itibaren Osmanlı'da faaliyette bulunan İngiliz *Reuter Ajansı* ile Fransız *Havas Ajansı*'nin yayınları takip edilmiş, hatta aleyhte yayınlar yapmalarını önlemek amacıyla, bu ajanslar devlet tarafından maddi olarak desteklenmişlerdir. İlerleyen zamanda bu ajansların yerine milli bir ajansın varlığına ihtiyaç duyulmuş ve 20. yüzyılın başlarında ulusal bir ajans kurmak için girişimlerde bulunulmuştur. Bu ajansların ilki 1911 yılında kurulan *Osmanlı Telgraf Ajansı*'dir. Amacına hizmet edemeyen ajansının kapatılmasının ardından bu kez de, 1914'te Osmanlı Milli Telgraf Ajansı ve 1920'de Türkiye Havas ve Reuter Ajansı kurulmuştur.³²²

1.10.1. Osmanlı Telgraf Ajansı

Türkiye'de ilk yerli haber ajansı 1911'de kurulan *Osmanlı Telgraf Ajansı*'dir. Salih Gürcü'nün kurduğu ve devletin desteklediği ajans, *Havas ve Reuter* ile imzalanan anlaşmalar gereğince, bu ajansların Türkiye'de haberlerini yayma tekeli almıştır. Her ne kadar milli bir ajans olarak kurulmuşsa da, uygulamada bu ajans, *Havas ve Reuter*'in örtülü bir örgütü gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Ajans bir süre sonra hükümetten daha çok yardım istemiş, tekeli genişletmeye yönelmiştir. Hükümet tarafından da, bu talebi destekleyecek bir kanun tasarısı hazırlanmış ve tasarı Mebusan Meclisi'ne sunulmuştur. Tasarıda Osmanlı Ajansının yurt içinde 15 büro kurması ve bu bürolardan çekilecek telgrafların, günde 150 kelimesinin ücretsiz olması isteniyordu. Mecliste bazı milletvekilleri bu tasarıya karşı çıkmış ve "*Hükümetin yetki vermek istediği ajans yabancı bir ortaklıktır. Bunlar yalnız kendi çıkarlarını korumaya çalışacaktır: yabancı*

³²¹ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 12.

³²² Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", s. 460.

bir ortaklığa bu yetkileri vermektense ulusal bir ajansın kurulması doğru olur" fikrini savunmuşlarsa da, Hükümet öne sürdüğü tasarıyı geri çekmemiş ve tasarı Meclisten geçmiştir.³²³

Yarı resmi bir haber ajansı statüsü tanınsa da, ticari nitelikli bir haber kuruluşu olan Osmanlı Telgraf Ajansı, özellikle Havas ile çalışmış ve Fransız yanlısı haberlere ağırlık vermiştir. Zira Salih Gürcü İngiliz istihbarat raporlarına göre, "*Fransızcaya çok hakim olan, kendini Fransız hayranı olarak gören, orada eğitim almış, Bağdatlı bir Yahudi*" idi.³²⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu tutumunu değiştiren Gürcü, hükümet yanlısı yayınlar yapmaya başlamıştır. Fakat tüm çabalarına rağmen, İttihatçıların güvenini kaybeden ajans 1914'de kapatılmıştır.³²⁵

1.10.2. Osmanlı Milli Telgraf Ajansı

Ülke içi siyasi haberleşmeyi tekelinde tutabilmek ve yurt dışında propaganda olanağı bulabilmek amacıyla, kapatılan Osmanlı Telgraf Ajansı yerine, Erzurum mebusu Hüseyin Bey tarafından Osmanlı Milli Telgraf Ajansı kurulmuştur.³²⁶ Hükümet, meclisten aldığı yetki gereğince, Osmanlı Telgraf Ajansı'na tanıdığı hak ve yetkileri bu ajansa da tanımıştır.³²⁷

Gürcü'nün ajansına göre daha milli bir duruş sergileyen Osmanlı Milli Telgraf Ajansı, çoğunlukla Alman haber alma servislerinden alınan bültenleri yayınlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda özellikle Çanakkale cephesinde yaşanan gelişmeler hakkında haber taşıyan ajans, İstanbul'un işgaliyle birlikte 1918'de kapatılmış, Hüseyin Bey'de İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmiştir.³²⁸

1.10.3. Türkiye-Havas-Reuter Ajansı

Birinci Dünya Savaşı yenilgisi sonrası Osmanlı Milli Telgraf Ajansı'nın kapanmasının ardından, İstanbul'a yerleşen yabancılar, Türkiye'de kendi haberlerini

³²³ Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi...*, s. 68.

³²⁴ Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", s. 461-463.

³²⁵ Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", s. 463.

³²⁶ Ahmet Gündüz, "Osmanlı Telgraf Ajansına Göre Balkanlar'dan Haberler", *Yeni Türkiye Dergisi*, C. V, S. 70, Yeni Türkiye Strateji Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 6205.

³²⁷ Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", s. 464.

³²⁸ Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", s. 464.

yaymak amacıyla 1920'de Türkiye-Havas-Reuter Ajansını kurdular. Dönemin gazetecilerinden olan ve uzun yıllar Anadolu Ajansı'nda yazan Ali İhsan Barlas anılarında, Osmanlı Milli Telgraf Ajansı'nın kapatılmasını ve yerine tekrar Avrupalı ajansların kurulmasını şöyle anlatmıştır:

*"Son zamanlarda Erzurum Mebusu Hüseyin Tosun Bey idare ediyordu. (...) Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1919) üzerine Osmanlı Ajansı, Osmanlı Devleti' gibi birden yok oldu. Hüseyin Tosun ortadan kayboldu. İstanbul'u işgal eden müttefikler, Damat Ferit hükümeti nezdinde teşebbüse geçtiler ve bir basın ajansı kurdular. Türkiye-Havas-Reuter. Bu mecliste Türkiye'yi Hariciye Nezareti'nin o zamanki matbuat müdürleri, Havas Ajansı'nın İstanbul müdürü Mathu, Reuter'i İstanbul mümessili Ferguson temsil ediyorlardı. Fakat hakikatte Türk matbuat müdürlerinin toplantılarda hazır olduğu pek nadirdi. İdare Mathu ile Ferguson'daydı. Türkiye-Havas-Reuter, Galatasaray Lisesi'nin ön kapısına bitişik bir binada çalışıyordu. Havas ve Reuter tarafından hergün verilen haberlerden mürekkep bir siyasi bülten, bir de Londra'dan alınan bilgilerle borsa ve bankalar için mali bülten neşrediyorlardı."*³²⁹

İşgalci güçlerin çıkarları doğrultusunda yanlış haber yapan Ajansın, ülkedeki gelişmeleri dünyaya yanlış ve olumsuz bir bakış açısıyla duyurması, Türkiye-Havas-Reuter'e karşı bir güvensizlik oluşturmuştur.³³⁰ Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla, Türkiye-Havas-Reuter Ajansı'na yapacak hiçbir iş kalmamış, sadece mali ve ekonomik bülten yayınlamakla yetinmiştir. Bir süre sonra tüm yetkilerin, Anadolu Ajansı'nda toplanması üzerine, Havas ve Reuter'in Türkiye'deki görevi 1922'de sona ermiştir.³³¹

³²⁹ Orhan Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, ÇGD Yayınları, Ankara, 1994, s. 41-42.

³³⁰ Hilmi Bengi, "Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Ankara, 2012, s. 301.

³³¹ Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi...*, s. 69.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE VİLAYET GAZETELERİ

2.1. 1864 Vilayet Nizamnamesi

Osmanlı Devleti'nin mahalli idarelerindeki ilk büyük düzenleme 7 Kasım 1864 tarihinde çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile yapılmış, böylece, Eyalet sistemi kaldırılarak, vilayet sistemine geçilmiştir.³³²

Öncelikle, 1864'de Balkan Yarımadası'ndaki Niş, Silistre ve Vidin birleştirilerek Tuna Vilayeti oluşturulmuş, bu vilayetteki uygulamalardan kısa sürede olumlu sonuçlar alınması üzerine, 1865 yılında Bosna vilayetinin kurulması için ayrı bir nizamname çıkarılmış, bunu Suriye, Erzurum, Halep, Edirne, Trablusgarp vilayetlerinin kurulması izlemiştir. Vilayet sistemi uygulaması, daha sonraki yıllarda yaygınlaşmış ve genellikle, çevreden merkeze olmak üzere bütün ülkeyi kapsamıştır.³³³ Nitekim 1864 Nizamnamesi ile Avrupa'da 10 vilayet ve 44 sancakta, Asya'da 16 vilayet ve 74 sancakta, Afrika'da ise 1 vilayet ve 5 sancakta uygulamaya giren bu sistem, 22 Ocak 1871'de İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi adı altında daha da geliştirilmiştir. Buna göre, yerel yönetim birimleri, vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy düzeyinde yeniden yapılandırılmıştır.³³⁴

2.2. Vilayet Matbaaları

Vilayetlerin oluşturulma sürecinde idari yapıda olduğu gibi, kültürel alanda da büyük yenilikler yapılmış, bunlardan en önemlisi de her vilayette bir matbaanın kurulması olmuştur. Vilayet Nizamnamesi'nin, 7. maddesiyle, her vilayette o yörenin her türlü genel yazışma işini yürütecek bir mektupçu tayin edilmiş ve vilayetlerde kurulacak matbaalar da bu mektupçuların yönetimi altına verilmiştir. 21 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesinin 20. maddesinde ise, vilayet matbaalarının yönetimi ve hükümet tarafından resmi ya da gayri resmi bir yazı yayınlanması gerektiğinde, müsveddelerinin düzenlenmesi ve kontrolü mektupçunun görevleri arasında sayılmıştır. Bu düzenlemeden anlaşıldığı gibi, vilayet matbaaları,

³³² M. Fatih Sansar, "Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskanı", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 910.

³³³ Bülent Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 99

³³⁴ İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 237.

resmi yazışmaları kolaylaştırmak, merkez ve taşra yönetimlerinde uygun görülen şeyleri basmak ve yaymak gibi görevleri üstlenmişlerdir.³³⁵

Valilik bünyesinde açılan bu matbaalarda öncelikle kırtasiye işlerine ağırlık verilmiş; ancak bunun yanı sıra matbaalarda salnameler (yıllıklar), takvimler, dini, edebi ve bilimsel kitaplar da basılmıştır. Yine aynı matbaalar kullanılarak, birçok ilde resmi vilayet gazeteleri çıkarılmıştır.³³⁶ Baskı makineleri gibi, buralarda çalışacak personel de önceleri İstanbul'dan getirilmiş, zamanla bu personeller yerlerini yerel personele bırakmışlardır. Vilayetlerde açılan sanat ve sanayi okullarında, bu işletmelere eleman yetiştirilmiştir.³³⁷

Basımevi için gereken yatırımın devlet eliyle yapılması, vilayetlerdeki özel girişimcileri, büyük masraflar yapmaktan kurtarmış ve sadece baskı masraflarını ödeyerek yayın yapma olanağına kavuşturmuştur. Kuşkusuz devlete ait bir matbaada baskı yapmak, bir tür ön sansüre gitmek anlamını taşısa da, yine de bu matbaalar, taşranın kültür yaşamına bir hareketlilik getirmiştir.³³⁸

Osmanlı Devleti'nde, ilk vilayet matbaası (Mısır hariç), Mithat Paşa tarafından Tuna'da kurulmuştur. Bulgarca kitap basımı için kurulan bu matbaanın asıl önemli işi, *Tuna* isimli Türkçe-Bulgarca yayınlanan vilayet gazetesini çıkarmak olmuştur.³³⁹

Vilayet Matbaalarının sayısı, 1877-1892 yılları arasında yaşanan gelişmeler sonucu, azalmıştır. Bu azalmada, özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Osmanlı'nın büyük toprak kaybına uğramasının önemli bir payı vardır. Aynı dönemde matbaa bulunmayan vilayetlerde, vilayet matbaalarının kurulmasına devam edilmiş, az da olsa özel matbaalar kurulmuştur.³⁴⁰

20. yüzyılın başlarında Türkiye'nin bugünkü sınırları içerisinde toplam 145 matbaa faaliyettedir. Bunların 90 tanesi İstanbul'da, 55 tanesi ise vilayetlerde bulunuyordu. Bu matbaaların dağılımı ise şöyleydi: 33 matbaa Aydın Vilayetinde, 5 matbaa Edirne Vilayetinde, 4 matbaa Trabzon Vilayetinde, 3 matbaa Hüdâvendigâr

³³⁵ Uğur Kocabaşoğlu, Ali Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, Yıl. 1, S. 2, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 102-103.

³³⁶ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 99.

³³⁷ Haluk Harun Duman, *Erzurum Basın Tarihi (1867-1997)*, Duyap Yayınları, İstanbul, 2000, s. 16.

³³⁸ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 32.

³³⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu Seçme Eserleri II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 291.

³⁴⁰ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 6.

Vilayetinde, geriye kalan 10 matbaa ise diğer vilayetlerde bulunuyordu. Ayrıca bu 10 matbaanın tamamı resmi vilayet matbaalarıydı.³⁴¹

Vilayet matbaalarının 15'i yalnızca Osmanlıca baskı yapabilirken, 7'si Türkçe-Arapça, 3'ü Türkçe-Rumca, 2'si Türkçe-Ermenice, 2'si de (%0.6) Türkçenin yanı sıra Sırpça, Bulgarca, Fransızca baskı yapabiliyordu. Türkçe dışında bir dili anadil olarak konuşan ahalinin yoğun olduğu bölgelerde o yerin diliyle yayın yapıldığı ancak resmi yayınlarında Türkçeye öncelik verilmesinin temel politika olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem matbaaların üçü resmi matbaa olmak üzere 90 tanesi yani %62'si İstanbul'daydı. İstanbul dışındaki vilayet matbaalarının bugünkü sınırlar içerisindeki dağılımı ise şu şekildeydi: Aydın Vilayetinde 33, Hüdâvendigâr Vilayetinde 3 ve geriye kalan vilayetlerde toplam 10 matbaa, tümüyle resmi vilayet matbaalarıydı.³⁴²

1893'den sonra, taşra matbaacılığının sayısı hızla artmış, İstanbul'da ise bir önceki döneme göre matbaa sayısında azalma yaşanmıştır. Bu durum, Sultan Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında, iyiden iyiye artan baskı ve sansür uygulamalarına bağlanabilir. Nefes almanın biraz daha kolay olduğu taşra kentleri, kültürel faaliyetler için daha çekici görülmüş, matbaacılık ve yayıncılık açısından daha uygun bir ortam olarak değerlendirilmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan dönemde (1908-1917) ise, İstanbul'daki matbaa sayısı büyük bir artış göstermiştir. Meşrutiyetin getirdiği görece özgürlük, İstanbul'da siyasal ve kültürel hayatı canlandırmış, bu da matbaacılığa yansımıştır. Aynı nedenden dolayı taşra matbaalarının sayısında da artış görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve ardından gelen işgal özellikle Anadolu'da büyük yaralar açmış, matbaacılık alanında genel bir gerileme yaşanmıştır. Özellikle işgaller, matbaaların kapanmasına, yayıncılığın durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Yine 1922'den sonra gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun, her alanda olduğu gibi -özellikle Anadolu'da- basın yayın alanından da çekilmesi, matbaacılığın gerilemesinde rol oynamıştır. Ancak Harf Devrimi sonrasında matbaacılık ve yayıncılık hızlanacak, kültür hayatında yeni bir dönem başlayacaktır.³⁴³

2.3. Vilayet Gazeteleri

Vilayet gazeteleri, devletin var olan düzeninin dışına çıkıp, yeniden bir yapılanma içine girmesinin getirdiği ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Vilayet gazetelerin

³⁴¹ Kocabaşoğlu-Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", s. 110.

³⁴² Kocabaşoğlu-Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", s. 103--104.

³⁴³ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 6.

çıkış amacı, bireyi desteklemek ve istemlerini yansıtmaktan ziyade, üst düzey yöneticilerin, yeni düzenlemeleri öğrenmelerini sağlamak, devleti güçlendirmeye yönelik yayınlar yapmak olmuştur.³⁴⁴ Özellikle azınlıkların çoğunlukta olduğu yerlerde, halkı devlete karşı kışkırtan ve ayrılıkçı yayınlar yapan gazetelerle mücadele etmek öncelikli hedefti. Yani vilayet gazeteleri, bir yandan Osmanlı sınırlarında hızla artan ayrılıkçı eğilimleri dengelemeye çalışırken, bir yanda da yerel yönetici ve yerel bürokratlarla, merkezi hükümet arasındaki etkileşimi sağlamıştır.³⁴⁵

Genellikle Balkanlarda yaşanan bu durum, aynı şekilde Arap vilayetlerinde de tehlike oluşturmaya başlamış, bu bölgelerde çıkarılan vilayet gazeteleri, benzer eğilimlerle ayrılıkçı yayın yapan yerel gazetelerin ve Avrupa'da bu amaca destek veren gazetelerin halk üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaya yönelik yayınlar yapmışlardır.³⁴⁶

Örneğin bu gazeteler içerisinde en etkili olanı, devletin teşviki ve desteğiyle kurulan *El-Cevaib Gazetesi*'dir. Gazeteci Ahmet Faris Şidyak tarafından İstanbul'da çıkarılan gazete, Osmanlılık ve İstanbul Sultanı çevresinde toplanma temasını öyle başarıyla savunmuştur ki, bu durum gazeteyi, Arap dünyasında etkin ve popüler kılmıştır. Hatta Osmanlı ülkesi için en liberal basın rejimini savunan Avrupa ülkeleri bile, gazetenin kendi sömürgelerine girmesini yasaklamışlardır.³⁴⁷

Vilayet gazetelerinin, bölgeye merkezi yönetimin kararlarını sağlıklı yansıtmaya görevinin yanında bir diğer özelliği de, yayın diliydi. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik toplulukların dillerini terk etmeleri konusunda herhangi bir baskı uygulamamıştı. Fakat hem devletin resmi dili olması, hem de eğitimin bu dille yapılmasından dolayı Türkçe daima kültür dili olmuştu. Yine özellikle Balkanlarda yayınlanan ve *Panislavist-Panhelenist* akımlarının sözcülüğünü yapan süreli yayınlar bulunmaktaydı. Bu etnik milliyetçi radikal süreli yayınların, söz konusu vilayet gazetelerinden yaklaşık çeyrek asır önce yayın hayatına girmiş olmaları ve Tanzimat'tan sonra azınlıkların kendi dilleriyle eğitim görmeleri meselesi, vilayet gazetelerinin yayın dillerini etkilemiştir. Böylece farklı etnik gurupların çoğunlukta olduğu yerlerde çıkarılan vilayet gazetelerinin bir kısmı, Türkçenin yanında ikinci bir dille de

³⁴⁴ Hediyeullah Aydeniz, *Türkiye'de Yerel Basın*, Ed. Suat Gezgin, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 12.

³⁴⁵ Nejdet Atabek, "Tarihsel Süreçte Türkiye'de Yerel Basın ve Yerel Yönetimler", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 23, İstanbul, 2005, s. 64.

³⁴⁶ Atilla Girgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 80.

³⁴⁷ Bedrettin Aytaç, "19. Yüzyıl İstanbul'da Bir Arapça Gazete: El-Cevaib", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 3, K.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 1018. ; Girgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 80.

yayınlanmıştır. Böylece ayrılıkçı yayın yapan azınlık gazeteleriyle daha etkili bir şekilde mücadele etmek amaçlanmıştır. İkinci dilde yapılan yayınlar, Türkçe yazılan metnin aynısıydı.³⁴⁸

Osmanlı'da gazetelerin Türkçe yanında başka bir dilde basılmasına ilk örnek, *Hadikat al-Ahbar Gazetesi*'dir. Suriye'deki iç karışıklığı bastırmak için olağanüstü yetkilerle görevlendirilip Suriye'ye gönderilen Fuat Paşa, Beyrut'ta çıkarılan *Hadikat al-Ahbar Gazetesi*'ni, bölgenin Türkçe-Arapça olarak çıkarılan resmi gazetesi haline getirmiştir.³⁴⁹

Yine *Bosna*, Türkçe-Sırpça; *Hüdâvendigâr*, Türkçe-Ermenice; *Basra*, Türkçe-Arapça olarak yayınlanmış vilayet gazeteleridir. Anadolu da yayınlanan bazı gazetelerde ise, Türkçe metinler, Ermeni ve Rum alfabesiyle basılmıştır. Fakat Türkçe dışındaki baskılar süreklilik arz etmemiştir.³⁵⁰

Vilayetlere ilişkin nizamnamelerde, gazetelerde yer alacak resmi ve gayri resmi nitelikli tüm yazıların sorumluluğu vilayet mektupçusuna verilmiştir. Birçok vilayette, mektupçu başkanlığında bir yayın kurulu oluşturulmuş ve bölgenin "kalemi kuvvetli kişileri" bu kurul içinde yer almıştır. Bazen de yörenin aydınları vilayette "resmen" görev almış, böylece bu kişilerin gazeteye yazı yazması sağlanmıştır. Vilayetlerde mektupçu olarak görev yapanların çoğu, gazetecilik ve yazarlık deneyimine sahip kişilerdi.³⁵¹

Örneğin Ahmet Mithat Efendi, önce *Tuna Gazetesi*'nde çalışmış, burada deneyim kazanmış, Mithat Paşa'nın Bağdat'a tayin edilmesinden sonra onunla beraber giderek, Bağdat'ta yayınlanan *Zevra* isimli vilayet gazetesinin sorumluluğunu üstlenmiştir.³⁵² İstanbul'a dönünce de basınla ilgilenmiş, bir yandan haftalık olarak yayınlanan *Ceride-i Askeriye*'de ve *Basiret Gazetesi*'nde yazmaya başlamış, bir yandan da Tahtakale dolayındaki evinin içinde küçük bir matbaa kurmuştu.³⁵³

Mektupçuların bir görevi de vilayet gazetelerinin ön sansürünü yapmaktı. Gazetelerin prova baskıları onaya sunuluyor, düzeltmeler yapıldıktan sonra gazete

³⁴⁸ Ayşenur İslam, "Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme", *Bilig*, S. 19, Ankara, 2001 (Güz), s. 55.

³⁴⁹ Ünsal Çığ, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine", *Türkiye'de Yerel Basın*, Ed. Suat Gezgin, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 47.

³⁵⁰ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 102.

³⁵¹ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 101.

³⁵² Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 101.

³⁵³ Kabacalı, *Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, s. 118.

basılabilirdi. Bu sansür uygulamasında, mektupçunun tecrübesi önemli bir rol oynuyordu. Mektupçu, gazetecilik yapmışsa ya da çoğu kez olduğu gibi, vilayetin resmi gazetesini çıkarıyorsa bu iş sağlıklı yürütülebiliyordu. Fakat mektupçunun gazetecilik hakkında bilgi ve deneyimi yetersiz ise, keyfilik artıyordu. Bir mektupçunun yasakladığını, öbürünün hoşgörüsüyle karşılaması çok alışıldık bir durumdu. Anadili Türkçe olmayan bölgelerde ise, mektupçunun bölge halkının diline hakimiyeti son derece önemliydi.³⁵⁴

Gazetelerde yer alan yazılar genellikle imzasızdır. Yazıların konuları, yaşanan tarihsel sürece de bağlı olarak büyük farklılıklar göstermektedir. Gazetelerde çoğunlukla yasalar, yönetmelikler, kamu görevlilerinin ödüllendirilmeleri, tayinler, kolluk kuvvetlerin başarıları, valilerin konuşmaları ve yazıları, resmi bildirileri, kamu kurumlarının başardığı işler haber olarak verilmiştir.³⁵⁵

Bunun yanı sıra hükümetin ya da vilayetin çalışmaları (demiryolu, yol, telgraf hattı yapımları, sağlık konuları, yerel okul sınavları ve ödül dağıtma törenleri, hacıların gidişi, et ekmek fiyatları, şiddetli yağmur ya da kar yağışları, bazı zabıta olayları), yabancı konsoloslukların gezileri ve azda olsa dünyadan haberler (savaşlar, yeni silahlar, buluşlar vb.) vilayet gazetelerinin haberleri arasındadır.³⁵⁶

Gazetelerde yer alan yazıların bir bölümü de, İstanbul gazetelerinden özetlenerek alınmıştır. Gazetelerin bu soğuk görünümü, zaman zaman yönetimde bulunan kişileri bile rahatsız etmiştir. Ancak bazen bu klasikleşmiş yapının dışına çıkılmış, gazetelerde şiirler, inceleme ve araştırmalar, tarih çalışmaları yer almıştır.³⁵⁷

Sayfa sayıları iki ile dört arasında değişen ve okuyucunun rahat ulaşmasının sağlanması amacıyla belirli merkezlerin duvarlarına da asılan bu gazetelerin en uzun ömürlü olanları genellikle Anadolu'da yayın yapan vilayet gazeteleri olmuştur.³⁵⁸

I. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, vilayet gazetelerine gerekli önem verilmemiş, gazetelerin çıkarılış amacı göz ardı edilerek birer ilan tahtası olmaktan öteye gidememiştir. Yine taşradaki aydınların bu gazetelere ve sahiplerine güvenmeyişi

³⁵⁴ Orhan Koloğlu, ""Muzır" Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 38, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 16-17.

³⁵⁵ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 101.

³⁵⁶ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 35.

³⁵⁷ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 101.

³⁵⁸ Olcay Uçak, Abdi Erkal, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci", *Selçuk İletişim*, C. 12, S. 1, 2019, s. 97.

ve istibdat döneminde basına uygulanan baskılar, vilayet gazetelerinin yozlaşmasına ve gerilemesine sebep olmuştur.³⁵⁹

Vilayet gazetelerinin içinde bulunduğu bu durumdan rahatsızlık duyan bazı aydınların eleştirileri, Bâb-ı Âlî'yi rahatsız etmiş ve Dahiliye Nezareti tarafından 1889 yılında yayınlanan bir genelgeyle, vilayetlerde ve İstanbul'da yayınlanan gazetelerin, muhtevaları dışına çıkmamaları talimatı verilmiştir. Gazetelere getirilen kısıtlamalar, vilayet gazetelerinin işlevlerini yerine getirememelerine ve okuyucu sayılarının düşmesine sebep olmuştur.³⁶⁰

Vilayet gazetelerindeki bu gerileme üzerine Şuray-ı Devlet tarafından, 1903 yılında bir kararname yayınlamıştır. Bu kararnamede, vilayetlerde çıkan gazetelerin büyük çoğunluğunun o yörenin ekonomisiyle ilgili sorunları aydınlatamadığı, halkın sosyal, kültürel ve mesleki gelişmesine katkıda bulunamadığı belirtilmiştir. Kararnamede ayrıca bu duruma bir çözüm bulunması gerektiği belirtilerek, yetkin kişiler tarafından, halkın anlayabileceği şekilde sade ve Türkçe olarak yazılar yazılmasının sağlanması istenmiştir.³⁶¹

2.3.1. Tuna Vilayet Gazetesi

Taşrada tahrirat katipliği, divan katipliği, teftiş ve tahkikat memurluğu gibi görevlerde bulunan ve gösterdiği başarılarından dolayı, Başkatipliğe kadar yükselen Ahmet Mithat Paşa, merkezde ve taşrada kendisine verilen özel görevleri başarıyla yerine getirmiş, Eyalet idaresinde reform fikirleri de, bu sırada şekillenmeye başlamıştır. 1861 yılında Balkanlar'da en sorunlu eyaletlerden biri olan Niş'e vali olarak atanmış, üç yıl boyunca görev yaptığı bu eyaletteki başarısı onu (önce Balkanlar daha sonra bütün ülke için düşünülen) yerel idari reformun mimarlarından birisi yapmıştır.³⁶²

Ahmet Mithat Paşa, 1864'de İstanbul'a çağırılmış ve Vilayet Sistemi hazırlık çalışmalarına katılmış, aynı yıl, bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan nizamnamenin örnek uygulaması için seçilen Tuna vilayetine vali olmuştur. Bugünkü Bulgaristan sınırlarına sahip olan Tuna vilayetinde üç buçuk yıl boyunca gösterdiği olağanüstü

³⁵⁹ Yavuz Haykır, Handan Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yerel Basının Tarihsel Gelişimine Bir Bakış", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S. 56, Ekim 2017, s. 315.

³⁶⁰ Çığ, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine", s. 49.

³⁶¹ Selma Ulus, "Yerel Basınımız", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 3, İstanbul, 1993, s. 79-80.

³⁶² Gökhan Çetinsaya, "Mithat Paşa", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*", C. 1, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 60.

başarı nedeniyle, vilayet sistemi, ülkenin diğer bölgelerinde de uygulanmaya başlanmıştır.³⁶³

Basının gerekliliğine ve gücüne inanan Ahmet Mithat Paşa, gerekli izinleri alarak, 1865'de Tuna vilayetinde, bir matbaa kurulmasını ve gazete çıkarılmasını sağlamıştır.³⁶⁴

Tuna'da matbaa ve gazete açılması hususunda Bâb-ı Âli tarafından gönderilen tezkere şöyledir:

"Atufetlu efendim hazretleri,

Tuna Vilayet-i celilesinin nizamname-i mukarreri hükmünce, merkez-i vilayette ihdas ve ittihaz olunan matbaa, Türkçe ve Bulgarca hurufatını cami olarak, vilayetin teshil-i usul muamelat-ı tahririyesi için vaz' olunduğu gibi hüsn-i terbiye-i umumiye ve sabit ve esbabı cümlesinden olmak ve memalik-i muh telifeden Bulgaristan'a gelen gazetelerden halkça bir nevi istiğna hasıl edilmek üzere nisfi Türkçe ve nisfi Bulgarca bir gazete tab-ı dahi tasavvurat-ı vakıa iktizasından bulunduğu binaen şimdilik numune ve bunun külliyatına mukaddime olarak bu defa tertib ve tab' olunmuş olan ilk nüshası gönderildiğine dair vilayet-i müşarun ileyha valisi devletlü Midhat Paşa hazretlerinin varit olan tahrirat zikrolunan gazete ile beraber arz ve takdim kılındı siyak-ı iş'ardan anlaşıldığı vechiyle Bulgaristan'ın hiçbir mahallinde matbaa olmadığından saye-i muvaffakiyet-vaye-i hazret-i şehinşahide şimdi böyle bir gazetenin ihdası ve bir bendinde ilan olunduğu üzere kaffe-i kütüp ve resailinin bu matbaada sair yerlerden daha ehven fiyatla yapılacağının vadedilmesi memnuniyet-i umumiyetle istilzam eylemiş olmasıyla muvafık-ı emr-ü ferman-ı hazret-i padişahi buyurulduğu halde takdir-i icraatını mutazammın vali-i müşarun ileyhe cevapname tasdir olunacağı beyanıyla tezkere-i senaveri terkim olundu efendim.

*Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki bende-i dest-i tevkir olan işbu tezkire-i samiye-i asafaneleriyle zikrolunan tahrirat ve gazete manzur-ı meali-meftur-ı hazret-i padişahi buyurulmuş ve ber mucib-i isti'lan müşarun ileyhe cevapname tasdir olunmasına müteallik ve şeref südur buyurulan emr-ü irade-i seniyye-i cenabımülükane icab-ı alisinden olarak mezkur tahrirat ve gazete yine savb-i sami-i asafanelerine iade kılınmış olmakla olbabda emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir."*³⁶⁵

³⁶³ Çetinsaya, "Mithat Paşa", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*", s. 60.

³⁶⁴ Bekir Sıtkı Baykal, *Midhat Paşa- Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, İstanbul, 1964, s. 10-11.

³⁶⁵ Baykal, *Midhat Paşa- Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, s. 10-11.

14 Mart 1865 yılında çıkarılmaya başlanan³⁶⁶ gazetenin sermuharriri, Tahir Latif Bey, mesul müdürü, H. Abdullah Fehmi Beydir. Gazetenin isminin altında "*İş bu gazete dâhili ve hârici ve her derlü mübahase-i şamil olarak haftada iki def'a çarşamba ve pazar günleri çıkarılır*" ifadesi yazılıdır.³⁶⁷

Mithat Paşa, matbaa ve basının önemi hakkındaki düşüncesini *Tuna Gazetesi*'nin sunuş yazısında şu şekilde açıklamıştır:

"Bir halkın ve bir memleketin emniyet ve mamuriyeti ve saadet-i hali için ibtida en lazım ve vacip olan tedbir izale-i cehalet ve hüsn-i terbiyesi için ahlak ve adat-ı haseneyi icab iden usul ve kavaidin te'sis ve nesri ile vücuda geldiğinden ve asrımızda fenn-i tab'ıyyat bu misillu teshilatın vasıta-i müstekillesi ve umumen vukuf ve malumatın adeta bir makinesi olduğundan vilayet-i cedidenin te'sis buyurulan usul ve nizamat-ı adidesinin asar-ı naflasına ilaveten merkez-i vilayette bir matbaanın dahi vaz' ve ihdasıyla nesr-i ulum ve fününun teshil-i vesaili hususunda sayan-ı musade-i seniyye-i hazret-i padişahi dahi memleket ve Ahâlinin matlub ve mültezem-i ali olan saadet ve mamuriyeti levazımında olmasıyla derhal iktizası icra olunarak Türkçe ve Bulgarca lisanlarında matbuat-ı resmiye ve edebîyyeye mahsus olmak üzere nefsi Rusçuk'ta açılan matbaa-i vilayet mezhebçe ve devletçe muzir olmayan her derlü kütüb ve risailin tab'ına me'zun olduğu gibi..."³⁶⁸

Mithat Paşa, ulusçuluğun kaynadığı bu bölgede, *Tuna Gazetesi*'nde Osmanlıcı bir kadroya görev vermiştir. Bunlar arasında, İsmail Bey (Arnavut), Odian Efendi (Ermeni), Kılıç Vasıf Efendi (Hırvat) gibi isimler yer almıştır.³⁶⁹

Tuna Gazetesi'nde görev alan ve başarılı çalışmalara imza atan bir diğer önemli isim, Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat Paşa Niş valisi olduğu yıllarda, genç bir delikanlı olan Ahmet Mithat Efendi'yi tanımış, kendi adını ona vermiştir. *Tuna Gazetesi*'nde de çalışma olanağı sağlanan Ahmet Mithat Efendi, böylece yazın hayatıyla tanışmış oldu. Gazetenin başyazarı bir süre sonra İstanbul'a atanınca, Mithat Paşa, Ahmet Mithat'ı gazetenin başına getirmiş ve bu görev sekiz ay kadar sürmüştür.³⁷⁰

³⁶⁶ *Tuna*, S. 1, 2 Mart 1281/1865, s. 1.

³⁶⁷ *Tuna*, S. 892, 2 Ağustos 1290/1874, s. 1.

³⁶⁸ Osman İbrahimov, "Osmanlı Devleti'nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri ve Tuna Gazetesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Kars 2016, s. 87-88.

³⁶⁹ İhsan Burak Birecikli, Avyonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908), *Akademik Bakış*, C. 3, S. 5, Kış 2009, s. 99

³⁷⁰ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 31.

Tuna Gazetesi, Türkçe ve Bulgarca olarak iki dilde yayınlanmıştır.³⁷¹ Gazetenin her sayısı dört sütun olarak çıkarılmıştır. Gazetenin 10. sayısından itibaren abone sayısı 1300'ü aşmıştır. *Tuna*'nın basıldığı Vilayet Matbaası ile gazetenin kadrosu iç içe geçmiş durumdaydı. Gazete ve matbaa birlikte beş bölümden oluşmaktaydı. Matbaada beş tür hurufat olması, Türkçe, Fransızca, eski ve yeni Slavca ve Rumca malzeme basma imkânı sağlamıştır. Matbaanın Litoğrafya (taşbaskı) bölümünde 4, matbaa bölümünde 2 makine çalışmaktaydı. Gazete ve matbaada çalışan sayısı sürekli arttırılmıştır. 1869 yılında çalışan sayısı 10 kişi iken, 1874'de 17, 1877'de 34 kişiye çıkmıştır.³⁷² Gazetenin sancak ve kazalara düzenli ve vaktinde dağıtımına önem verilmiştir. Gazetenin kayıtlı olan okuyucularına ulaştırılmasında bazı aksaklıklar yaşanınca, kazalarda bulunan teftiş memurlarına, olmayan yerde zaptiye zabitanına, gazetenin dağıtımı için bir memur verilmiştir. Yine bu memurlardan, bölgelerinde yaşanan ve haber değeri olan gelişmelerin gazeteye bildirilmesi istenmiştir.³⁷³

Tuna'nın, dönemin genel ağdalı basın diline göre oldukça sade ve anlaşılabilir bir yazı dili vardır. Gazetenin içeriği Mevadd-ı Hususiye (Vilayetle ilgili haberler), Mevadd-ı Umumiye (Vilayet harici Osmanlı sınırları içerisinde yaşanan gelişmeler), Havadis-i Hariciye (Osmanlı sınırları dışından haberler) ve İlanat (İlanlar) olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır.³⁷⁴

Mevadd-ı Hususiye başlığı altında verilen haberlerin içeriği, idari anlamda ilk örneğini teşkil eden *Tuna*'nın, yeniden yapılanması amacıyla merkezin ve Valinin gerçekleştirdikleri projelerinin halka ve memurlara anlatılmasıydı. Gazetenin sütunlarında, sağlam temeller üzerine bir taşra bürokrasisi kurulması amacıyla tüm idari ve mali kurumların yeniden düzenlenmeye başlandığı, kazalardan vilayet merkezlerine oradan da Bâb-ı Âliye uzanan etkili bir bürokrasi ve icraat zinciri oluşturulduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.³⁷⁵

Gazetede ki haberlerin büyük çoğunluğu iç haberlerden oluşmaktadır. İç haberlerin kendi aralarındaki dağılımında ise en büyük payı, adli, mülki, mali ve askeri konuları kapsayan yönetim ya da kamu hayatına ilişkin haberler almaktadır. Bunu

³⁷¹ *Tuna*, S. 914, 6 Teşrinievvel 1290/1874, s. 1-4.

³⁷² Uygur Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayet Gazetesi", *Otam*, S. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991, s. 143-144.

³⁷³ Adem Korkmaz, *Mithat Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016, s. 182.

³⁷⁴ Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayet Gazetesi", s. 144.

³⁷⁵ Bekir Koç, "Tuna Vilayet Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 57, Ankara, 2015, s. 130-131.

sosyal hayata dair haberler, günlük sıradan olaylar, sağlık, eğitim, kültür ve sanat hayatına ilişkin haberler izlemektedir.³⁷⁶

Vilayetle ilgili haberler, Mevadd-ı Hususiye başlığı altında aktarıldığı için, İmparatorluğun Tuna sınırları dışındaki yerlerinde yaşanan her türlü gelişme Mevadd-ı Umumiye başlığı altında yayınlanıyordu. Bunlar genellikle üst düzey memurların atamaları, tayinleri, aldıkları nişanlar, yerleşim alanlarındaki asayiş olayları, imar faaliyetleri, doğa olaylarıyla ilgili haberlerdi. Yine ülkede yapılan demiryolları, açılan bankalar, fabrikalar, şirketler, salgın hastalıklar, asayişle ilgili haberler hakkında okuyucu bilgilendiriliyor, ülke içinde çıkan yeni gazete ve dergiler tanıtılıyor, içerikleri hakkında bilgiler veriliyordu. Ayrıca gazete, Tuna Vilayeti dışındaki haberlerin çoğu, başta *Takvîm-i Vekâyi* olmak üzere İstanbul gazetelerinden alınıyordu.³⁷⁷

Havadis-i Hariciye başlığı altında ise, özellikle Osmanlıyı ilgilendiren yabancı ülkelerdeki gelişmeler, Fransa, Rusya, İngiltere, Avusturya, Amerika, Prusya gibi devletlerin politikalarının Osmanlıya etkileri hakkında haberler yapıyordu. Özellikle yayına girdiği tarihlerde, Amerika'da yaşanan iç savaş, daha sonra Prusya-Avusturya savaşı, uluslar arası bir sorun haline gelen Girit Meselesi, Avrupa ülkelerinin parlamento kararları, Fransa'nın Kuzey Afrika'ya yönelik politikaları, Avrupa ülkelerinin askeri, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine dair haberler, icatlar, basın-yayın faaliyetleri vb. bilgiler yer almaktadır.³⁷⁸ *Tuna*'da yayınlanan dış haberler, gazetenin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.³⁷⁹

Gazetenin hemen her sayısında yer alan ilanlar resmi nitelikli ilanlardı. Bu ilanların çoğunluğu, ticaret mahkemeleri tarafından verilen iflas ve konkordato ilanlarıydı. Yine Valilik ve diğer resmi kuruluşların duyuruları, Valilik ve askeri kurumların yaptığı ihaleler vb. ilanlar kısmında yer alan ilanlar arasındadır.³⁸⁰

Tuna Vilayet Matbaası'nda *Tuna Gazetesi*' yanında, *Tuna Vilayeti Salnameleri*, *Güneş Gazetesi* ve *Mecra-yı Efkar*, *Slava*, *Uçulişte* isimli ilmi, dini-ahlaki, eğitim içerikli dergiler basılmıştır. Ayrıca 140 civarında Bulgarca kitap yayınlandığı bilinmektedir.³⁸¹

³⁷⁶ Kocabaşoğlu-Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", s. 106.

³⁷⁷ Koç, "Tuna Vilayet Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", s. 137-138.

³⁷⁸ Koç, "Tuna Vilayet Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", s. 143-144,145.

³⁷⁹ Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayet Gazetesi", s. 148.

³⁸⁰ Koç, "Tuna Vilayet Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", s. 147.

³⁸¹ Korkmaz, *Mithat Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, s. 182.

1877 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren *Tuna Vilayet Matbaası*, bu tarihte yaşanan Türk-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında atılan top mermileri sonucu büyük hasar almış, savaş sonunda ise matbaadan kalan kullanılabilir parçalar, Sofya'da kurulan devlet matbaasına nakledilmiştir. Matbaanın kapanmasıyla birlikte, Eylül 1877'de *Tuna Gazetesi*'nin de yayınlarına son verilmiştir.³⁸²

2.3.2. Fırat Vilayet Gazetesi

Tanzimat döneminde, Osmanlı eyaletlerinde birçok sebepten dolayı isyanlar yaşanmış, devlet de bu isyanları bastırabilmek amacıyla çeşitli tedbirler alma yoluna gitmiştir. 1853 Kırım Savaşı sırasında yaşanan askeri sıkıntıdan dolayı, Cebelibereket ile Kozan dağları arasındaki bölgelerden askeri destek istenmiş, ancak bu bölgedeki aşiretlerin devlete muhalefet etmesinden dolayı asker gönderilememiştir. Savaşın sonunda, Osmanlı Devleti, hem orduya yeni asker kaynakları temin etmek, hem de bölgedeki merkezi otoritesini kurup, güvenliği sağlamak, vergileri düzenli bir şekilde toplamak, eşkıyalık faaliyetlerini ortadan kaldırmak ve bölgede birçok karışıklığa yol açan konar-göçerleri yerleşik hayata geçirip ziraatı teşvik etmek amacıyla, *Fırka-i Islahiyye* adında askeri bir güç oluşturmuştur. *Fırka-i Islahiyye*'nin başına Ordu Kumandanı Derviş Paşa getirilmiş, halkla ilgili işleri tespit etmek ve düzenlemek için de Ahmet Cevdet Paşa tayin edilmiştir.³⁸³

Fırka-i Islahiyye, büyük işler başarmışsa da, daha birçok mesele hala halledilememiştir. Alınan tedbirlerin bu şekilde kalmaması ve işin ciddiyetle bitirilmesi gerekiyordu. Bu sebeple, hükümet tarafından, Tuna, Bosna ve Suriye vilayetleri örneğinde olduğu gibi, *Halep Vilayet Nizamnamesi* hazırlanmış, Ahmet Cevdet Paşa'da vilayete vali olarak tayin edilmiştir.³⁸⁴

Ahmet Cevdet Paşa'nın, tekrar bölgeye gelmesiyle, 1865 yılında Halep vilayeti tesis edilmiş ve Halep, Adana, Kozan, Maraş, Payas, Urfa, Zur olmak üzere yedi sancağa ayrılmıştır.³⁸⁵

Vilayetin resmi gazetesi, 1867 yılında Halep'te çıkarılmaya başlanan *Fırat Gazetesi*'dir. Vilayet mektupçusu sorumluluğunda çıkarılan gazete, vilayet matbaasında

³⁸² İbrahimov, "Osmanlı Devleti'nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri ve Tuna Gazetesi", s. 89.

³⁸³ Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islahiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 35.

³⁸⁴ Sansar, "Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskanı", s. 918.

³⁸⁵ Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılında Halep Eyaletinin İktisadi Vaziyeti*, Elazığ, 2004, s. 19-20.

basılmıştır.³⁸⁶ Gazete, ilk zamanlar haftada bir gün, daha sonraları ise haftada iki gün yayınlanmıştır. İki sayfa olarak basılan gazetenin yayın dili Türkçe-Arapçadır. Gazetenin birinci sayfası logolu ve Arap harfleriyle Türkçe, ikinci sayfası logosuz Arapça olarak yayınlanmıştır.³⁸⁷

Gazetenin ilk sayfasında "*Haleb Vilâyetinin resmi gazetesidir. İş bu gazete dahilî ve harici her nev'i havadisten ve edebîyat ve fûnûna müteallik mevaddan bâhs olmak üzere haftada bir kere cumartesi günleri vilâyet matbaasında basılır*" ibaresi yer almaktadır.³⁸⁸

Gazete haftada iki gün yayınlanmaya başladığında, Türkçe-Arapça dışında üçüncü bir dil olarak Ermenice olarak da basılmıştır. Üç dilli basılan gazetede yer alan haberler, üç sütuna dizilmiştir. Birinci sütun Türkçe, ikinci sütun Arapça ve üçüncü sütun Ermenicedir. *Fırat*, 13 Haziran 1879 tarihli sayısından itibaren tekrar iki dilli (Türkçe-Arapça) ve iki ayrı baskı şeklinde yayınlanmıştır.³⁸⁹

Fırat Gazetesi'nin amacı hakkında, gazetesinin 24. sayısında Ahmet Cevdet Paşa'nın yardımcısı ve gazetenin yayın yönetmeni şu kısa bilgiyi paylaşmıştır: "*Sebeb-i vücudum olan Fırat! Başlangıçtan beri hedefimiz maarife hizmet etmektir. Bu cihetle edebiyata dair bazı önemli konuların beyanını tasarlıyorduk.*"³⁹⁰

1868 yılında vilayet matbaasında, vilayet mektupçusunun nezaretinde çalışan sayısı, Arapça mütercimi, Türkçe muharriri, Ermenice muharriri, müdür ve litografya memuru, litografya memur yardımcısı, hattat, başmürettip, 3 mürettip, mürettip yardımcısı, Ermeni mürettip, Ermeni mürettip yardımcısı, 2 litografya merdane ustası, sikkeci, merdaneci, 2 müvezzi olmak üzere toplam 21 kişidir. Bu personel hem matbaadan hem de gazeteden sorumluydu.³⁹¹

Zamanla Vilayet Matbaası ve *Fırat Gazetesi*' personelinin sayısının arttığı ve baskı ile yazı kadrosunun farklı birimlerde yer aldığı görülmektedir. Örneğin Halep'te 1908 yılında matbaa ve gazete personelinin çalıştığı birimler ve görevleri şöyledir: Yazı İşleri: Vilayet Mektupçusu Nazırlığında, Müdür ve Litografya Memuru, Baş Muharrir

³⁸⁶ Hasan Karaköse, "Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum (1876-1918 Yılları Arası)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, Ağustos 2017, s. 300.

³⁸⁷ Kemal Kapaklı, *Urfa Basın Tarihi ve Yerel Gazetecilik (1867-2013)*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa 2014, s. 115.

³⁸⁸ *Fırat*, S. 3, 28 Mayıs 1283/1867, s. 1.

³⁸⁹ Kapaklı, *Urfa Basın Tarihi ve Yerel Gazetecilik (1867-2013)*, s. 115.

³⁹⁰ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 21.

³⁹¹ Cengiz Eroğlu vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2007, s. 299.

ve Hesap Memuru, Muharrir, Mütercim, Hesap Katibi ve Sandık Emini. Mürettephane: Başmürettip, 5 mürettip, Fransızca mütercimi, 2 mürettip mülazımı. Destegahçılar ve müvezziler: litografya ustası, yardımcısı, 2 hurufat destegahçısı, 2 müvezzi ve odacı.³⁹²

Devlet, bütünlüğünü korumak amacıyla halkı bilgilendirmek ve özellikle devlet aleyhtarı kışkırtıcı yayınlar yapan ayrılıkçı basınla mücadele etmek için en etkili yol, dönemin vilayet gazeteleriydi. Bu gazetelerden biri olan *Fırat*'ta da böyle yayınlara rastlanmaktadır. Örneğin Halep'in çarşısında çıkan ve büyük bir hasara yol açan yangınla ilgili İstanbul'da yayınlanan *La Turquie Gazetesi*'nde, yangından devletin sorumlu olduğuna ve gerekli tedbirleri alamadığına dair bir mektup yayınlanır. Bunun üzerine *Fırat*, 16 Ekim-6 Aralık 1867 tarihleri arasında çıkan sayılarında, otuz bir sayfalık bir yazı ile bu iddialar yalanlanır. *La Turquie Gazetesi*'nin yapmış olduğu eleştirilerden ve bu eleştirilere gazete tarafından verilen cevaplardan bazıları şöyledir:

"-Taştan yapılı çarşı yandı.- Yanan taş kısım değil tahta olan kepenkler ve iç eşyalardır.

-İtfaiye görev yapmadı, ilgililer seyretti, Avrupalı biri müezzini aşağıdan bağırıp uyararak sala verdirtti, yangın böyle söndü.- Minarenin tepesindeki müezzine aşağıdan bağırmakla ulaşamaz, üstelik Avrupalılar camiden 70-100 metre uzakta oturuyorlar.

-İspanya konsolosu hemen yardı etti, zaten evvelce de böyle bir yangını önlemişti-Evvelce böyle bir yangın olmamıştı ki.

-Yanan dükkan sayısı 600'dür. Zıyan 100 bin lira ya da 20 bin kese, 5000 kişi dilenmeye mecbur oldu.- Yanan dükkan 323, zarar 4-5 bin kesedir, defteri var gelsin gösterelim. Halep'te 500 dilenci yok, bize dilencileri göstere sin iane parası topladık yardım edelim.

-Kepengi demirden olanlar zarar görmedi.- Mantıksız adam Haleb'de kepengi demir olan dükkan var mı?

-Kundaklama kanıtı yarı yanmış ipler- Tahkikat yapıldı kundaklama yok, bahsettiği kundaklar herhalde çocukken sarıldığı kundaklar olmalı.

-Felakete sebep olan serbest geziyor.- Hayır bekçi hapiste. Ancak bu çok dürüst adam yıllardır bu işi yapıyordu ve hiçbir geceyi evinde geçirmiyordu. O gece olmadığı için yangının başlangıcında anahtar bulunamadı ve kapılar geç açıldı.

-Fırat'ın olayı yazış tarzı hükümete de dokunur.- Fırat'ın doğru yazdığı şey neden hükümete dokunsun, doğruluk "sahibi mektubun" aklına dokunmuş olmalıdır.

³⁹² Eroğlu vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, s. 302.

-Yanar şeyler satanların memleketten çıkarılması için hiçbir şey yapılmıyor.- Barut, fitil, mum gibi yanıcı şeyleri İstanbul'da da Mısır Çarşısındaki bazı dükkanlar satar."³⁹³

Gazete, tartışmayı sona erdirirken, yayın ilkesi gereği bu asılsız ithamlara cevap vermek zorunda olduğunu, fakat bunu yaparken de, asıl amacını ihmal ettiğini bildirerek, okuyucusundan özür dilemiştir. Ayrıca bu yazıda görülüyor ki, gazetenin içeriğinde eğitime dair yazıların yer almasına büyük önem verilmiştir. Özür yazısı şöyledir:

"Tam oluşmuş yalan demeye layık olan mektuba cevap vermek yüzünden, maarif (kültür anlamına) sahipleri tarafından matbaamıza gelen ve birikmiş olan bir sürü eğitime dair birçok iyi yazarlara yaraşır ve düzgün yazıyı müşterilerimize sunamadığımızdan dolayı kusurumu itiraf ederim ve özür dilerim. Haddini bildirmek ve yalan yalandır deyip doğruyu söylemek insanlık görevlerinden olduğundan bu vazifenin yerine getirilmesiyle meşgul oldum. Dolayısıyla eğitime dair yazıları yayınlamadığımdan dolayı sunduğum özrün kabule şayan olduğu kabule şayan olacağı itikadındayım."³⁹⁴

Yayınlandığı süre boyunca 20420 sayı çıkarılan *Fırat*, 12 Ekim 1918'de kapatılmıştır.³⁹⁵

Fırat Gazetesi'nin, Vilayetin resmi sözcülüğünü yapması yanında, bölgenin kültürel yönden gelişmesinde de önemli katkıları olmuştur. 1872-1876 yıllarında gazetede muharrirlik yapan Abdurrahman Kevakibi, burada elde ettiği deneyimlerinden yararlanarak, Halep vilayetinin ilk Arapça özel gazetesi *eş-Şehba* daha sonra da Arapça-Türkçe yayınlanan *İ'tidal* gazetelerini çıkarmıştır.³⁹⁶

2.3.3. Bosna Vilayet Gazetesi

Bosna Hersek'te ilk matbaa, 16. yüzyılın başında, 1519 yılında, Gorajde yakınında bir Manastırda kurulmuş ve Ortodoks ayinleri için Kiril alfabesi ile ilk kitap basılmıştır. Uzun ömürlü olmamasına rağmen, Gorajdeli Bozidar Ljubovic'in mütavazi üretimi ile bu matbaa, Bosna Hersek kültür tarihinin bir dönüm noktası olmuştur. Matbaa açma fikri, 17. yüzyılda Müslüman ve Katolik nüfus arasında da mevcuttu.

³⁹³ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 24.

³⁹⁴ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 25.

³⁹⁵ Karaköse, "Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum (1876-1918 Yılları Arası)", s. 300.

³⁹⁶ Tufan Buzpınar, "Kevakib-i, Abdurrahman b. Ahmed", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 339.

Bilindiği üzere, Bosna Hersek'e matbaa kurma fikri, Peçuh doğumlu tarihçi İbrahim Paşa Alajbegovic'e aittir. "*Tarih-i Peçevi*" olarak bilinen eserinde, İbrahim Peçevi, Avrupa'da barutun ve matbaanın icadından ve matbaanın ülkemizde kurulması halinde çok faydalı olacağından bahsetmiştir. Bunun yanı sıra, tanınmış Hırvat eğitimci ve yazar Fra Matijava Divkovic de, bir matbaa açmak istemiş ancak Türk yetkililer buna izin vermemişlerdir.³⁹⁷

Bosna'da basım faaliyetleri, ilk matbaadan 350 yıl sonra, yeni bir matbaanın açılmasıyla süreklilik kazanmıştır.³⁹⁸ Bosna Valisi Şerif Osman Paşa, vilayet nizamnamesinin bir gereği olan vilayet matbaasının kurulması için girişimlerde bulunmuş ve Viyana'dan bir litografya makinesi almak için merkezden maddi destek talep etmiştir. Beklenen yardım gelmeyince, merkeze sürekli yazarak talebini yenilemiş ve ısrarları sonucu merkezden olumlu yanıt almıştır. Bosna'ya matbaa, Nisan 1866'da getirilmiştir. Vilayette matbaa konusunda yeterli donanımına sahip bir uzmanın bulunmamasından dolayı, Osman Paşa, Viyana'da kendi matbaasını çalıştıran ve bu konuda işinin ehli olan Sopran'u, Bosna'ya davet etmiştir. Sopron, Sırpça bilen Belçikalı İliya Tomić'le birlikte, Bosna'ya gelerek, ortak olacağı matbaayı kurmuştur.³⁹⁹

Kurulan matbaayla birlikte, Bosna'da ilk gazete *Bosanski vjestnik*, 7 Nisan 1866'da çıkarılmıştır. Bu gazete tamamen Sırpça olup, Kiril harfleriyle basılmıştır. Sekiz sayfa olarak çıkarılan gazete de, çeşitli makaleler ve Bosna Vilayet Anayasası'nın Sırpça çevirisi yayınlanmıştır.⁴⁰⁰

Daha sonra, Osman Paşa tarafından, matbaada Türkçe yayınların basılabilmesi için İstanbul'dan Arap harfli hurufat ve bir mürettip getirilmiş, ayrıca matbaada matbaacılık eğitimi verilerek, eleman yetiştirilmiştir.⁴⁰¹ Sapon, harflerin Bosna'ya getirilmesini şöyle anlatır:

"Uzun süredir beklenen Türkçe harfler, onları düzene koyacak Mürettip Kadri Efendi ile birlikte İstanbul'dan ulaşmıştır. Ayrıca Orşevo'dan gelmesi gereken diğer baskı malzemeleri de yakında gelecek ve böylece vilayette sabırsızlıkla beklenen ve

³⁹⁷ Salih Seyhan vd., *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2016, s. 117.

³⁹⁸ Seyhan vd., *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, s. 120.

³⁹⁹ Salih Seyhan, "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Çıkan İlk Özel Türkçe Gazete Gülşen-i Saray", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C. 7, S. 3, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2012, s. 105.

⁴⁰⁰ Neira Zacinovic, *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003, s. 214.

⁴⁰¹ Seyhan, "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Çıkan İlk Özel Türkçe Gazete Gülşen-i Saray", s. 105.

şimdiye kadar binden fazla abone edinilen gazete Sırpça-Türkçe olarak yayınlanmaya başlayacaktır."⁴⁰²

Yarı özel bir matbaa olması ve idaresinin Sopron'un kontrolünde bulunması, merkezi rahatsız etmiş, bunun üzerine Osman Paşa tarafından Sopron'un yetkileri elinden alınmış, matbaanın idaresi de, vilayet mektupçusuna bırakılmıştır.⁴⁰³

Bosna Gazetesi, 28 Mayıs 1866 tarihinde, Türkçe ve Sırpça olarak iki dilde yayınlanmaya başlamıştır. Haftada bir pazartesi günleri çıkarılan gazete, dört sayfa olarak basılmıştır.⁴⁰⁴ 1878 yılındaki son 20 sayısı ise, sekiz sayfa yine Türkçe-Sırpça olarak basılmıştır. Gazetenin Sırpça olarak yazılan kısmında "*Osmanlı Türkçesi metninin aslına uygundur*" şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.⁴⁰⁵

Gazetenin içeriği, Mevadd-ı Hususiye, Mevadd-ı Umumiye, Havadis-i Hariciye ve İlanat olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır.⁴⁰⁶

Bosna Gazetesi'nin tirajı aboneliklerle birlikte 1000 civarındadır. Yazıları çoğu zaman imzasız çıkan gazetenin ilk başyazarı Mustafa Rıfat İmamoviç'tir. Gazetenin 135. sayısından itibaren sahibi ve başyazarı Mehmet Şakir Kurtçehayiç, son yöneticisi ise vilayet mektupçusu olarak vilayete atanan Ebuzziya Tevfik Bey olmuştur. Gazetenin Sırpça kısmını hazırlayan kişi ise Türkçeyi, Sırpçaya tercüme eden Miloş Mandić'tir.⁴⁰⁷

Gazetenin ilk sayısında, Sultan Abdülaziz'e minnet ve şükranda bulunulmuş ve ardından gazeteye duyulan ihtiyaçtan bahsedilerek, *Bosna*'nın çıkış gerekçesi şöyle anlatılmıştır:

"...Bu dünyada her şeyin ilme bağlı ve bunun halka güzelce öğretilmesi, nakledilmesi, ve anlatılması için en güzel vasıtalarından birinin de gazete olmasından dolayı vilayetlerin bir işi de bulundukları bölgelerin diline göre gazete çıkarmaktır. *Bosna* vilayeti de yeni nizamnamesinin bir gereği olarak bir gazete çıkarma kararı almış idi. Ancak harflerin ve mürettibin gelememesinden dolayı muvaffak olamamıştı. Şimdi vilayetimiz Padişah iradesini gerçekleştirmek, asrın güzelliklerine hasredilmek, vilayetin faydalı işlerine yardımcı olmak maksadıyla ve haftada bir çıkmak üzere bir sahifesi Türkçe ve bir sahifesi Boşnakça ve *Bosna* adında iş bu gazeteyi çıkarmıştır.

⁴⁰² Sibel Bayram, "Bosna-Hersek'te Türkçe Basın: Tarik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 45, Ağustos 2016, s. 59.

⁴⁰³ Seyhan, "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Çıkan İlk Özel Türkçe Gazete Gülşen-i Saray", s. 105.

⁴⁰⁴ *Bosna*, S. 1, 16 Mayıs 1282/1866, s. 1.

⁴⁰⁵ Salih Seyhan, "Bosna Vilayet Gazetesi Bosna'nın Kısa Tanıtımı ve İlk Dört Sayısının Sadeleştirilmiş Özeti", *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 2, Ankara, 2013, s. 142.

⁴⁰⁶ Seyhan vd., *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, s. 168.

⁴⁰⁷ Seyhan, "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Çıkan İlk Özel Türkçe Gazete Gülşen-i Saray", s. 107.

İşbu gazetenin en birinci vazifesi vatandaşlarının asayişinde ticaret ve mallarında ilerleme kaydetmeğe çalışmaktır. Bunların dışında gazetemiz, Ahâlinin vilayet makamına, devlet görevlilerine karşı yapmakla mükellef olduğu vazifeler hakkında da davetçi ve ihtarcı olacaktır."⁴⁰⁸

Bosna Gazetesi, vilayeti ilgilendiren haberlerin yanında, hem Osmanlı sınırları içinde, hem de dünyada yaşanan gelişmeler hakkında halkı haberdar etmiştir. Devletin iç ve dış siyasetiyle ilgili uygulamaları, çıkarılan kanunlar, yapılan duyurular, sosyal, kültürel, ekonomik gelişmeler yayınlanmış, edebi ve eğitici eserlere, makalelere yer verilmiştir. Gazetenin en önemli haber kaynağı, İstanbul gazeteleridir. *Bosna*'nın en çok atıf yaptığı gazeteler arasında: *Takvîm-i Vekâyi*, *Basiret*, *İbret*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Vakit*, *Hürriyet* gazeteleri bulunmaktadır.⁴⁰⁹

18 Haziran 1878 yılına kadar 636 sayı çıkarılan *Bosna Gazetesi*, bu topraklarda yayınlanmış ilk Türkçe gazete olarak ve kültürel alanda Balkanlarda önemli bir rol üstlenerek basın tarihindeki yerini almıştır.⁴¹⁰

2.3.4. Suriye Vilayet Gazetesi

İngiltere'nin Ortadoğu'da izlediği politika gereği Arabistan Yarımadası'nı, Osmanlı'dan koparmak ve Arapların yaşadığı toprakları, otonomi (özerklik) sistemine çevirmek gayesiyle izlediği politika başarılı olmuş ve özellikle Tanzimat ve Islahat fermanlarının yayınlandığı dönemlerde, etkisini daha da arttırmıştır. Arapların, Osmanlı Devleti'nden ayrılması yolunda, devlete karşı isyanlar hızla geniş alanlara yayılmıştır. Yaşanan ayrılıkçı faaliyetler karşısında, devletin aldığı tedbirlerden biri de, özellikle son dönemlerde Arap milliyetçiliği ve Osmanlı aleyhinde yayınlar yapan gazeteleri yakından izlemek ve özellikle Avrupa'da ve Mısır'da çıkarılan kışkırtıcı gazetelerin bölgeye girişini engellemek için tedbirler almak olmuştur.⁴¹¹

Osmanlı, bir yanda ayrılıkçı yayınlar yapan basına karşı tedbirler alırken, diğer yandan da özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin politikasına uygun olarak, *Hadikat-ül Ahbar* ve *El-Cevaib* gibi Arapça gazetelerin çıkarılmasını teşvik

⁴⁰⁸ Seyhan vd., *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, s. 167-168.

⁴⁰⁹ Seyhan, "Bosna Vilayet Gazetesi Bosna'nın Kısa Tanıtımı ve İlk Dört Sayısının Sadeleştirilmiş Özeti", s. 143.

⁴¹⁰ Seyhan, "Bosna Vilayet Gazetesi Bosna'nın Kısa Tanıtımı ve İlk Dört Sayısının Sadeleştirilmiş Özeti", s. 142.

⁴¹¹ Selçuk Günay, "II. Abdülhamit Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", *Tarih Araştırma Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara, 1995, s. 104-105.

etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra devletin bizzat Arapça olarak çıkardığı vilayet gazeteleri de vardı. Bunlardan biri de *Suriye Gazetesi*'ydi.⁴¹²

Suriye Gazetesi, 16 Mayıs 1866'da Şam'da çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin basım yeri vilayet matbaasıdır. Gazetenin yayın dili Türkçe-Arapçadır.⁴¹³ *Suriye Gazetesi*, Arapların çoğunlukta yaşadığı bölgede çıkan ilk vilayet *Gazetesi*'dir.⁴¹⁴ Gazetenin başlığının altında "*Haftada bir kere neşr olunur vilayet gazetesidir*" ibaresi yer alır.⁴¹⁵

Gazetenin muharriri, Beyrut'ta çıkarılan *Hadikat'ül-Ahbar Gazetesi*'nde de muharrirlik yapan Halil Huri Efendi'dir. *Fırat*'ın çıkarılması için gerekli tüm malzemelerin temini için yapılan masraflar ve çalışanların maaşları, Halil Huri tarafından karşılanmıştır. *Suriye Gazetesi*'nin çıkarılması hakkında 12 Haziran 1866 tarihli irade şöyledir:

"Atufetli efendim hazretleri Meclis-i Vala'nın mazbata-i ma'ruzası mealinden müsteban olduğu vechile Suriye Vilayeti matbaasında tab' ve neşri mukarrer olan gazetenin Suriye namıyla bir tarafı Türkçe ve diğer canibi Arabca olarak haftada bir defa çıkarılmak ve matbaanın hüsn-i idaresiyle bi'l-cümle masarifi tarafınaaid olmak üzere altı bin beş yüz kuruş i'ane-i maktu'a ve şerait-i malume ile tab'ı Beyrut'da neşrolunan Hadikatü'l-Ahbar Muharriri Halil Huri Efendi'ye ihale olunmuş ve ol babda teati edilen mukavele senedinin suretiyle gazetenin birinci nüshası irsal kılınmış olduğuna ve meblağ-ı mezkur tayin olunacak muharrirler ile istihdamı lazım gelen mürettip ve müvezzi' ve hademe maaş ve ücretleri ve kâğıd ve mürekkebe bahası karşılığı olarak kaffe-i varidat ve hasılatı canib-i hükumete aid olacağı ve i'ane-i mebhusenin varidat-ı merkume ile kapatdırılıp o cihetle hazineден akçe istenilmeyeceği anlaşılmış idüğüne mebni zikrolunan matbaanın idaresiçün efendi-yi mumaiyleh ol mikdar iane i'tasıyla bunun gazete hasılatından tesviye ve ifa edilmesi hususunun Suriye Valiliği'ne iş'arı ve Maliye Nezaret-i Celilesiyle Maarif Nezaret-i'ne malumat verilmesi tezekkür kılınmış ise de ol babda her ne vechile emr u ferman-ı cenab-ı padişahi şeref-sünuh ve sudur buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkimine ibtidar olundu efendim. Fi 27 Muharrem sene 1283 Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki Reside-i dest-i ta'zim olan işbu tezkire-i samiye-i asafaneleriyle mazbata-i merkume

⁴¹² Günay, "II. Abdülhamit Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", s. 105.

⁴¹³ *Suriye*, S. 1, 4 Mayıs 1282/1866, s. 1.

⁴¹⁴ *Suriye Vilayet Salnamesi*, 1318 H. (1900), s. 83.

⁴¹⁵ *Suriye*, S. 1823, 20 Ağustos 1317/1901, s. 1.

manzur-ı ali-i hazret-i şehriyari buyurulmuş ve husus-ı ma'ruzun tezekkür ve istizan olduğu vechile tesviye-i icabının Suriye Valiliği'ne iş'arıyla nezaret-i müşarunileyhimaya malumat verilmesi müte'allik buyurulan emr u irade-i seniyye-i hazret-i şehinşahi icab-ı celilinden olarak mazbata-i merkume yine savb-ı sami-i sadaret-penahilerine iade kılınmış olmakla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir."⁴¹⁶

1876 yılı Suriye Vilayet Salnamesi'nde yer alan bilgiye göre, Suriye Gazetesi'nin basıldığı vilayet matbaasında, Mektupçunun idaresinde, gazete mütercimi, hurufat başmürettibi, 2 mürettip, katip, litografya müdürü, litografya mürettip yardımcısı, 4 destegahtar görev yapmaktaydı.⁴¹⁷

Suriye Gazetesi'nin ilk sayısında gazetenin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Birinci hususidir ki, Vilayetin vukuat-ı dahiliye ve resmiye ve gayr-ı resmiesinin ilanına kafil, ikincisi, umumidir ki, payıtaht-ı saltanat-ı seniye ve vilayat-saire ve memalik-i ecnebiye havadisatından gazeteler veyahut mekatib-i mutemede vasıtasıyla der-dest edildiği hususatin ve maarif ve edebiyata müteallik mebahis ve resailin tab' ve neşrine mütekeffildir. Politika-i düveliye ve mesail-i diniye ve mezhebiyeye muzır olan vukuat ve mesmuatın tab'ından memnundur."⁴¹⁸

Gazete haberleri, Vakayi-i Vilayet, Vakayi-i Umumiye ve Havadis-i Hariciye ve İlanat olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır.⁴¹⁹

Vakayi-i Vilayet bölümünde, resmi açılışlar, törenler, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler, asayiş olayları vb. Vilayette yaşanan gelişmeler yer almaktadır. Vakayi-i Umumiye başlığı altında, ülke geneli gelişmeler haber yapılmıştır. Havadis-i Hariciye'de ise ülke sınırları dışındaki gelişmeler bulunmaktadır. Özellikle Avusturya-Prusya savaşında yaşanan gelişmeler hakkındaki haberlere rastlanmaktadır. Ayrıca gazetenin ilk sayısından itibaren tarihi-kültürel içerikli bir yazı dizisi "*Asar-ı Suriye*" başlığı altında okuyucuyla paylaşılmıştır.⁴²⁰

⁴¹⁶ Muzaffer Albayrak vd., *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013, s. 384.

⁴¹⁷ *Suriye Vilayet Salnamesi*, 1293 H.(1876), s. 85.

⁴¹⁸ Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Araplarla Meskun Bölgelerindeki Resmi Vilayet Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 2054.

⁴¹⁹ Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Araplarla Meskun Bölgelerindeki Resmi Vilayet Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 2055.

⁴²⁰ Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Araplarla Meskun Bölgelerindeki Resmi Vilayet Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 2055.

Gazete haberi, özellikle bölge içerisinde yaşanan olayların, orada bulunan resmi görevliler tarafından merkeze intikal ettirilmesiyle elde ediliyordu. Yine haber niteliği taşıyan ve bölgeyi ilgilendiren bazı konular okuyucu tarafından mektupla gazeteye ulaştırılıyordu. Ülke geneli ve yurtdışı haberlerin kaynağı ise telgrafla gelen bilgiler ya da çoğunlukla İstanbul gazeteleriydi.⁴²¹

2.3.5. Trablusgarp Vilayet Gazetesi

1864 Vilayet Nizamnamesi gereğince Trablusgarp Eyaleti de diğerleri gibi vilayete dönüştürülmüş ve Bingazi ile birlikte beş sancaktan oluşan idari bir birlik kurulmuştur. 1872 yılında Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi Müstakil Sancağı adını almış, daha sonra 1879'da Bingazi doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı bir vilayet olmuştur.⁴²²

Trablusgarp Gazetesi', 1866 yılında Türkçe-Arapça olarak Trablusgarp'ta çıkarılmaya başlamıştır. Gazetenin basım yeri *Trablusgarp Vilayet Matbaası*'dır.⁴²³

Trablusgarp Gazetesi'nde, resmi bülten türü bir gazete olmak yerine, dinamik bir özel teşebbüs anlayışı vardı. Yaşanan aksaklıklar hakkında okuyucuya açıklama yapma ihtiyacı duyuluyor ve gerektiğinde özür dileniyor, aksiliğin sebebi okuyucuyla paylaşılıyordu. Örneğin *Trablusgarp*'ta yayınlanan bir yazıda, gazetenin tirajının ilk zamanlara göre çok daha yüksek olmasına rağmen, litografya makinesiyle basıldığı için baskı kalitesinin çok düşük olduğu belirtilmiş ve okuyucularından özür dilenmiştir. Ertesi yıl yayınlanan bir sayısında ise, ihtiyaç duyulan yeni matbaanın geldiği ve aynı zamanda gazetenin muhabir sayısının arttığı müjdesi verilmiştir.⁴²⁴

1874 yılında gazetenin yöneticiliğini yaklaşık bir yıl süreyle Şemsettin Sami yapmıştır. Gazetenin 271. sayısına kadar görevini yürüten Şemsettin Sami, 1875'de İstanbul'a geri dönmüştür.⁴²⁵ Bazı tarihçilere göre Trablusgarp'a sürgüne gönderilmiş olduğu iddia edilse de⁴²⁶, kendi anılarında böyle bir bilgi paylaşılmamıştır. Şemsettin Sami, Trablusgarp'a gönderilişini anılarında şöyle anlatmıştır:

"...*Trablusgarp'tan vilayet gazetesi için bir muharrir talep olunmakla Matbuat İdaresi'nin tensibi üzerine oraya tayin olundum ve 1291'de (1874) Yanya'ya uğrayarak*

⁴²¹ Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Araplarla Meskun Bölgelerindeki Resmi Vilayet Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 2056.

⁴²² Ahmet Kavas, "Trablusgarp", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 290.

⁴²³ *Trablusgarp*, S. 1253, 31 Temmuz 1324/1908, s. 1-4.

⁴²⁴ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 22.

⁴²⁵ Agah Sırrı Levend, *Şemsettin Sami*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 40-41.

⁴²⁶ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *Şemsettin Sami, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1934, s. 16.

Korfu, Brindisi, Napoli, Mesina ve Malta tarikiyle Trablus'a gittim. Bu münasebetle Avrupa'nın bir ucunu olsun gördüm. Bir sene Trablusgarp'ta ikamet ettikten sonra İstanbul'a avdet ettim."⁴²⁷

Trablusgarp'ın yayın politikası her ne kadar devlet lehinde haberler yapmak olsa da, yeri geldiğinde halkın yaşadığı sıkıntıları sütunlarına taşımaktan çekinmemiştir.⁴²⁸

2.3.6. Envâr-ı Şarkıyye Vilayet Gazetesi

Envâr-ı Şarkıyye, 5 Temmuz 1867 tarihinde vilayet gazetesi olarak Erzurum'da yayın hayatına başlamıştır.⁴²⁹ Gazetenin ilk sayısında adının neden *Envâr-ı Şarkıyye* olduğuna yönelik şu ifadeler yer almıştır:

*"...Sultanoğlu sultan Sultan Abdulaziz Han hazretlerinin mübarek ve münevver padişahlık döneminin cihangirliğinde teşkili müyesser olan yeni vilayetlerin her biri alemin ufuk ve nefislerine adalet ve ihsan parıltısını yaymada bir saadet mevkisi olduğu gibi işbu vilayetten dahi Allah'ın lütfuyla bundan sonra doğacak ümran ve saadet yıldızları; maarifin taze parıltıları ve sayısız sanatlar, kısaca bütün varlık hadiseleri ve itibar edilebilir günlük olayları beldele ve şehirlere aydınlatan, sürekli dikkatleri çeken ve gözleri ilk açan olmak düşünülüp beklenildiğine binaen yüce Allah'ın yardımıyla ve Hazret-i Şahane'nin (Sultan Abdulaziz'in) muvaffakiyeti sayesinde, bu defa Vilayet Tabhanesi'nde, basılması ve yayımlanmasına başlanan gazete de uğurlu olsun diye Envar-ı Şarkıyye (Doğu'nun Işıkları) adıyla, doğma ve tanınma şerefini kazanmıştır."*⁴³⁰

Gazetenin isminin üstünde "*Muamelat-ı siyasiye ve menâfi-i ve havâdis-i umûmîyeden bahs ider resmi gazetedir*" ibaresi yer alır.⁴³¹

Haftada bir gün, dört sayfa olarak çıkarılan gazetenin ilk iki sayfasında Arap harfleriyle Türkçe, diğer iki sayfasında ise aynı haberlerin, Ermenice harflerle Türkçe basımı yer almıştır. Gazetenin Ermeni harfleriyle de basılması, bölgede Rusların, milliyetçilik politikası üzerinden, Ermenileri, Osmanlı aleyhine kışkırtmalarının önüne geçmek için alınan tedbirlerden biriydi. 1905 yılında, II. Abdülhamit'e

⁴²⁷ Yüksel Topaloğlu, "Kendi Kaleminden Şemsettin Sami'nin İlk Tercüme-i Hali", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Trakya, 2012, s. 89.

⁴²⁸ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, s. 22.

⁴²⁹ Besim Yıldırım, *Envar-ı Şarkıyye Gazetesinin İncelenmesi ve Günümüz Türkçesine Kazandırılması*, Erzurum, 2019, s. 18.

⁴³⁰ Yıldırım, *Envar-ı Şarkıyye Gazetesinin İncelenmesi ve Günümüz Türkçesine Kazandırılması*, s. 19.

⁴³¹ *Envar-ı Şarkıyye*, S. 956, 21 Temmuz 1304/1888, s. 1.

gerçekleştirilecek suikastın ardından, gazetenin Ermeni harfleriyle basılmasından vazgeçilmiştir.⁴³²

Envâr-ı Şarkîyye'nin basıldığı matbaa, hurufat kasaları ve matbaa ustaları ile birlikte İstanbul'dan Erzurum'a 1866'da getirilmiştir. Hükümetin Erzurum'a gönderdiği baskı makinesi König Bauer marka olup, büyük boy gazete basabilme özelliğine sahipti.⁴³³ 1870 yılı *Erzurum Vilayet Salnamesi*'nde, matbaada, müdür olan ve aynı zamanda muharrirlik yapan Nasuh Efendi yönetiminde, mürettip (3), litografya memuru, hurufat destegahtarı, litografya destegahtarı ve Ermeni mütercim olmak üzere yedi kişinin daha çalıştığı bilgisi yer almaktadır.⁴³⁴

Envâr-ı Şarkîyye Gazetesi'nin içeriğine bakıldığında, haberler başlıklar altında bölümlere ayrılmaktadır. Bu başlıklar Havadis-i Dahiliye, Havadis-i Hariciye ve İlanat'tır. Havadis-i Dahiliye başlığı Mevadd-ı Hususiye ve Mevadd-ı Umumiye alt başlıklarına ayrılmıştır. Mevadd-ı Hususiye başlığı altında çoğunlukla vilayette yaşanan sosyal, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel gelişmeler yer almaktadır. Merkez ve vilayet yönetiminin faaliyetleri, tayinler, atamalar, verilen nişan ve rütbeler, yapılan resmi ziyaretler, asayiş olayları, tarım faaliyetleri ve yöntemleri vb. örnek verilebilir. Mevadd-ı Umumiye başlığı altında da Osmanlı'nın merkezinde ve diğer vilayetlerinde yaşanan olaylar hakkında haberler yer almaktadır. Özellikle askeri ve idari haberler önceliklidir. Bunların dışında, ülkede yaşanan doğal afetler, imar faaliyetleri, asayiş olayları bu başlık altında yer alan haberler arasındadır. Havadis-i Hariciye başlığında ise, yabancı ülkelerle ilgili haberler yer almaktadır. Bunlar çoğunlukla Osmanlı'yı da ilgilendiren gelişmelerdir. Örneğin, yabancı devlet adamlarının ülkeye yaptığı ziyaretler ve bu ziyaretle ilgili beyanatları, gazetenin Havadis-i Hariciye bölümünde verilmiştir. İlanat bölümünde ise, resmi duyurular, özel sektörün ve şahısların ilanları bulunmaktadır.⁴³⁵

Envâr-ı Şarkîyye, diğer vilayetlerde ve yurtdışında yaşanan gelişmeler hakkındaki haberlerinde, kaynak belirtmeye özen göstermiştir. Dış haberler okuyucuya sunulurken, haberin nereden alındığı çoğunlukla yazının sonunda parantez içinde gösterilmiştir. Gazete, iç ve dış haberleri toplamak için bir istihbarat organizasyonuna sahip değildir. O günlerin şartları içinde buna ihtiyaçta duyulmamıştır. Erzurum vilayetine bağlı sancak ve kazalarda görevli devlet memurlarının merkeze verdikleri

⁴³² Yıldırım, *Envâr-ı Şarkîyye Gazetesinin İncelenmesi ve Günümüz Türkçesine Kazandırılması*, s. 20.

⁴³³ Muammer Yaşar, *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envâr-ı Şarkîyye*, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1971, s. 32-33.

⁴³⁴ *Erzurum Vilayet Salnamesi*, 1287 H. (1870), s. 43.

⁴³⁵ Yıldırım, *Envâr-ı Şarkîyye Gazetesinin İncelenmesi ve Günümüz Türkçesine Kazandırılması*, s. 23.

raporlar, çektikleri telgraflar, *Envâr-ı Şarkîyye* için haber malzemesi olmuştur. Aynı zamanda okuyucuların gazeteye gönderdikleri mektuplar da gazetede yer almıştır.⁴³⁶ Vilayet dışı ve yabancı ülkelerle ilgili haberler ise, daha çok diğer vilayetler ve Avrupa'dan, matbaaya gelen gazetelerden alıntı yapılmıştır. Özellikle İstanbul gazetelerinin yanında, *Tuna*, *Hüdâvendigâr* gibi vilayet gazeteleri yakından takip edilmiştir.⁴³⁷

Envâr-ı Şarkîyye, halkın, doğrudan doğruya hükümeti ve vilayet makamını hedef almayan şikayetlerine de sayfalarında yer vermiştir.⁴³⁸

Gazetenin genel tutumu, yenilik taraftarı ve uygarlığı destekleyen bir devlet yayın organı olduğunu göstermektedir. Bu tutumu itibarıyla, *Envâr-ı Şarkîyye* ile o zamanki aydın Osmanlı bürokratları arasında bir paralellik kurulabilir. Eğitime önem vermek, ticareti geliştirmek, tarımda verimi arttırmak, bayındırlık işlerine eğilmek, halkı çalışmaya teşvik etmek, o zamanki Osmanlı aydınlarının ıslahat ve kalkınma görüşlerinin çerçevesini teşkil ediyordu. *Envâr-ı Şarkîyye*'nin yayınları da bu çerçevede içindedir.⁴³⁹

1916 Rus işgaliyle birlikte kapatılan *Envâr-ı Şarkîyye*, 1918'de Erzurum'un işgalden kurtulmasıyla birlikte yayınlarına yeniden başlamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, içeriği zayıflayan ve aynı adla yayınlanması sürdürülen gazetenin⁴⁴⁰, 1929'da adı *Erzurum* olarak değiştirilmiştir. 1964 yılında tamamen kapatılan gazete, kuruluşunun 102. yıldönümü olan 1969 yılında yeniden yayınlanmaya başlamışsa da maddi sıkıntılar yüzünden 1970'de süresiz olarak tekrar kapatılmıştır.⁴⁴¹

Erzurum Vilayet Matbaası, *Envâr-ı Şarkîyye*'nin yanı sıra, başka yayın faaliyetlerinde de kullanılmıştır. Örneğin 1911 yılında Erzurum'da, Seyyid Nazım tarafından yayın hayatına başlayan *Sadâ-yı Şark* adlı bir gazete de, bu matbaada basılmıştır.⁴⁴²

⁴³⁶ Yaşar, *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkîyye*, s. 88.

⁴³⁷ Yıldırım, *Envar-ı Şarkîyye Gazetesinin İncelenmesi ve Günümüz Türkçesine Kazandırılması*, s. 23.

⁴³⁸ Yaşar, *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkîyye*, s. 89.

⁴³⁹ Yaşar, *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkîyye*, s. 90.

⁴⁴⁰ *Envar-ı Şarkîyye*, S. 7, 8 Ağustos 1927, s. 1.

⁴⁴¹ Mehmet Işık, Şakir Eşitti, "Ocak 2012 Gazete Birleşmelerinin Erzurum Basının Gelişim Süreci İçerisindeki Yeri ve Önemi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2014, s. 54.

⁴⁴² *Sadâ-yı Şark*, S. 7, 20 Temmuz 1327/1911, s. 1, 4.

2.3.7. Beyrut Vilayet Gazetesi

Beyrut'un tarihte farklı kültür ve inanca sahip insanlara ev sahipliği yapması, kültürel yönden zengin bir yapının oluşmasını sağlamış, insanlar için özgür ve açık fikirler her dönem var olmuştur. Ortadoğu'nun, dünyaya açılan kapılarından biri olan Beyrut, özellikle ticari faaliyetlerin yoğunluğundan dolayı, dünyadaki birçok yenilikle, Osmanlının diğer bölgelerine göre çok daha erken tanışmıştır. Bu yeniliklerden biri de, şehirde çok sayıda matbaanın kurulması olmuştur. Kurulan matbaalarla birlikte Beyrut, bölgede basın yayın faaliyetlerinin merkezi haline gelmiştir. Şehirde, basın faaliyetlerinin bu kadar canlı olmasının bir sebebi de, bölgede bulunan misyonerlerin faaliyetleriydi. Misyonerler, Arap milliyetçiliğinin oluşturulması amacıyla bölgede birçok Arapça gazete ve dergi çıkarmışlardır.⁴⁴³

Vilayette yaşanan ayrılıkçı faaliyetleri engellemek ve bölge halkıyla devlet adına iletişime geçmek amacıyla, Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde uyguladığı Osmanlılığın benimsetilmesi için, iki dilde gazete çıkarma ve kitap basma politikası, Lübnan'da da uygulanmış, böylece bölgede yaşanan iç karışıklıklar karşısında, devletin sözcülüğünü yapacak *Beyrut Gazetesi* çıkarılmaya başlanmıştır.⁴⁴⁴

Gazete, 1867 yılında Beyrut'ta Türkçe-Arapça olarak yayınlanmıştır. Haftada bir cumartesi günleri çıkarılan gazetenin basım yeri, *Beyrut Vilayet Matbaası*'dir.⁴⁴⁵

Gazete, toplamda sekiz sayfa olup, dört sayfası Türkçe, dört sayfası ise Türkçe metnin Arapça tercümesi olarak basılmıştır.⁴⁴⁶

Gazetenin başlığının altında "*Havadis-i muhtelif ve mehabir-i münetevvia-i câmi haftalık gazetedir*" ifadesi yer alır.⁴⁴⁷ Gazetede, Osmanlı Devleti'nin, içinde bulunduğu siyasi durumdan nasıl çıkabileceği hakkında yazılan makaleler, *Makale-i Mahsusa* başlığı altında verilmiştir. Vilayetle ilgili haberle ise *Havadis-i Vilayet* bölümünde yer almaktadır. Vilayetteki siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik gelişmeler, atamalar, tayinler, askeri faaliyetler, resmi açılışlar, kutsal gün ve geceler, asayiş olayları gazetenin bu kısmında bulunmaktadır. Gazetede ayrıca *Şuun* başlığıyla yurtiçi

⁴⁴³ Kürşat Çelik, Enver Çakar, "Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ, C.I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 154-155.

⁴⁴⁴ İlber Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmalar Dergisi*, C. 4, İstanbul, 1984, s. 111

⁴⁴⁵ *Beyrut Vilayet Salnamesi*, 1311-1312 H. (1893-94), s. 331

⁴⁴⁶ Çelik-Çakar, "Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi", s. 170.

⁴⁴⁷ *Beyrut*, S. 1217, 16 Mart 1329/1913, s. 1.

ve yurtdışı haberleri bulunmaktadır. Bu haberlerin kaynağı çoğunlukla İstanbul gazeteleridir. Gazetenin *Siyaset* başlığı altında yazdığı haberlerin kaynağı ise yabancı gazetelerdir. *Paris Noye Fraye Press*, *Frankfurter Zaytung* vb. yabancı gazetelerden birçok alıntı yapılarak bu haberler yorumlanmıştır. Son bölüm olan İlanat'ta ise resmi kurumların işletilmesi, icra daireleri, mal sandıkları, defterdarlıklar, belediyeler, mahkemeler, Beyrut Su Şirketi, Duyun-u Umumiye idaresi tarafından verilen ilanlar yayınlanıyordu. Özellikle icra dairelerinin ilanları çoğunlukta idi. Dini günler de, ilanlar kısmında yer almaktaydı.⁴⁴⁸

Beyrut'ta, o dönem çok sayıda Arapça ve Fransızca gazeteler çıkarılıyordu. Yine aynı dönem misyonerlerin kurduğu Arapça ve Fransızca yayınları basan pek çok matbaa bulunmaktaydı. Bunlar, Vilayet Matbaasına göre yüksek tirajla çalışıyorlardı.⁴⁴⁹ 1893-1894 yılı *Beyrut Salnameleri*'nde, vilayet matbaasının yanında, Beyrut'ta 11'i Osmanlı matbaası, 2'si Amerika ve 1'i Fransız matbaası olmak üzere toplamda 14 özel matbaa bulunmaktaydı.⁴⁵⁰ Bu matbaalarda, vilayet *Gazetesi* dahil, 1 Türkçe-Arapça, 1 Arapça-Fransızca, 6 Arapça olmak üzere 8 gazete yayınlanmaktaydı.⁴⁵¹

İlerleyen yıllarda, *Beyrut Gazetesi*, amacına hizmet edememiş, II. Abdülhamit döneminde uygulanan basın sansürü yüzünden, yerli halkın aydınlarıyla ilişki kurmakta ve onları aydınlatmakta yetersiz kalmıştır.⁴⁵²

Her ne kadar devletin gazetesi, sansüre uygun hareket etse de, bu durum Beyrut'taki Arapça yayın yapan gazeteler için geçerli olmamıştır. Bölgede güvenlik güçleri fazla etkili olmadığından, misyonerlerin çıkardığı gazeteler, istenildiği zaman elde edilmiş, Beyrut ve Şam'da yayınlanması yasaklanan gazeteler, o dönem İngiliz işgali altında bulunan Mısır'da basılıp kolayca bölgeye sokulabilmiştir.⁴⁵³

Ayrıca Arap basın tarihçileri, gazeteyi, içeriği yetersiz, kuru, yalın, yalnızca hükümet ve çevresindeki gelişmeleri veren, Arapça tercümeleri hatalı ve dili ağır bir gazete olarak tanımlamışlardır⁴⁵⁴. Vilayet gazetesinin Araplarla diyalog kuramaması ve

⁴⁴⁸ Çelik-Çakar, "Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi", s. 172.

⁴⁴⁹ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", s. 111.

⁴⁵⁰ *Beyrut Vilayet Salnamesi*, 1311-1312 H. (1893-94), s. 330.

⁴⁵¹ *Beyrut Vilayet Salnamesi*, 1311-1312 H. (1893-94), s. 331

⁴⁵² Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", s. 111.

⁴⁵³ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", s. 111.

⁴⁵⁴ Çelik-Çakar, "Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi", s. 172.

amacına uygun yayınlar yapamaması, Arapların, daha çok muhalif basının etkisi altında kalmasına engel olamamıştır.⁴⁵⁵

1908 yılına gelindiğinde, vilayette, 11 gazete çıkarılmaktaydı. Bunlar arasında sadece *Beyrut Vilayet Gazetesi* Türkçe-Arapça, diğer gazetelerin yayın dili Arapçaydı. Ayrıca 4 tane de dergi yayınlanmaktadır. Bunlardan 3'ünün yayın dili Arapça, diğerinin Fransızca-Arapçadır.⁴⁵⁶ Beyrut'ta bu dönem salnamelerde yer almayan fakat resmi kayıtlarda adı geçen 12 gazete, 3 dergi daha yayınlanmıştır.⁴⁵⁷ Aynı yıl, vilayette 20 matbaa bulunmaktadır. Bunların 2'si Türkçe-Arapça, 2'si Arapça, 2'si Türkçe-Arapça-Fransızca, 1'i Fransızca, 12'si Fransızca-Arapça, 1'i Türkçe-Fransızca baskı yapıyorlardı.⁴⁵⁸

2.3.8. Yanya Vilayet Gazetesi

Mithat Paşa tarafından çıkarılan Tuna *Gazetesi*'nde, yazı işleri müdürlüğü yapan İsmail Kemal, Osmanlı aleyhine yapılan propagandalara karşı yazılar yazıyor, Hükümet ve Mithat Paşa'nın bölgedeki icraatlarını halka anlatma fırsatı buluyordu. İsmail Kemal, her fırsatta, Rumların Yanya'da yapmış olduğu propagandalara ve bölgedeki Rum gazetelerine karşı vilayette bir matbaanın kurulması ve bir gazetenin çıkarılması gerektiğini savunuyordu.⁴⁵⁹

Bu çabaları sonuç vermiş ve Vali İbrahim Edhem Paşa'nın, hükümetle yaptığı yazışmalar sonucu, 1867'de *Yanya Vilayet Matbaası* kurulmuştur.⁴⁶⁰ Mektupçunun yönetiminde hurufat ve litografya kısımlarından oluşan matbaanın çalışanları arasında, muharrir, mütercim, Türkçe sermürettip, mürettip yardımcısı, Rumca sermürettip, makinist, memur, gazete müvezzii yer almaktaydı.⁴⁶¹

Matbaanın kurulmasının amaçları arasında, çıkarılması düşünülen vilayet gazetesinin basılması ve Yunanlıların yapmış olduğu ayrılıkçı faaliyetlere karşı koymak amacıyla kitap ve risaleler basılması bulunmaktaydı. Özellikle Yunanistan'da basılan ve

⁴⁵⁵ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", s. 111.

⁴⁵⁶ *Beyrut Vilayet Salnamesi*, 1326 H. (1908), s. 103.

⁴⁵⁷ Çelik-Çakar, "Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi", s. 161.

⁴⁵⁸ *Beyrut Vilayet Salnamesi*, 1326 H. (1908), s. 102.

⁴⁵⁹ Yüksel Nizamoğlu, "Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları", *Otam*, C. 33, Ankara, 2013, s. 205.

⁴⁶⁰ Kocabaşoğlu-Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", s. 110.

⁴⁶¹ *Yanya Vilayet Salnamesi*, 1311 H. (1894), s. 39.

öğrencilerin zihinlerini karıştıran kitapların yerine, Hristiyan okullarında okutulan ders kitapları, bu matbaada basılarak içeriğin kontrol altına alınması sağlanacaktı.⁴⁶²

Kurulan matbaada, 1868'de *Yanya Vilayet Gazetesi* çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin mesul müdürü Ali Baruti Beydir.⁴⁶³ Gazete Türkçe-Rumca olarak iki dilde yayınlanmıştır.⁴⁶⁴ Gazetenin isminin altında "*İşbu gazete havâdis-i dâhiliye ve kav'anin ve nizâmât-ı seniye ve vkûât-ı 'umumiye ve mevâd-ı nâfi'a-i sâireyi hâvi olarak haftada bir kere pazartesi günü merkez vilâyet olân Yânya'da basılıyor.*" yazılıdır.⁴⁶⁵ Gazete *Yanya Vilayet Matbaası*'nda basılmıştır.⁴⁶⁶

2.3.9. Edirne Vilayet Gazetesi

Edirne'nin coğrafi olarak Avrupa'ya yakın bir kent oluşu ve o dönemlerde kente göç edip yaşayan Rum, Ermeni, Yahudi, ve Bulgar kökenli vatandaşların, Edirne'deki matbaalara büyük katkı sağladığı görülmektedir. Edirne'de, ilk basımevi, 1554 yılında Yahudiler tarafından kurulmuştur. Selanik'te çıkan bir veba salgınından kaçan Shlomo ve Josef Ya'abetz kardeşler Edirne'ye yerleşmiş ve kurdukları matbaada Jozef İbn Verga'nın *She'erit Yosf* eserini, Solomon İbn Vergan'ın *Shevet Yehudah* eserini ve Jozef Jabez'in *Arat* üzerindeki tefsirini yayınlamışlardır.⁴⁶⁷

Edirne'de ilk vilayet matbaası ise 1867 yılında kurulmuştur. Taşbasması ve müteharrik (hareketli) harflerle Türkçe, Rumca, Bulgarca, Yahudice, Fransızca baskı yapan matbaa, Hükümet Konağı içinde yer almaktaydı.⁴⁶⁸ Matbaanın parçaları İngiliz yapımı olup, o dönemin en gelişmiş makineleriydi.⁴⁶⁹

1870 yılında matbaada, müdür, Rumca mütercim, Bulgarca mütercim, Türkçe mürettip, Rumca ve Bulgarca mürettip, hattat, litografyacı ve makinist çalışmaktaydı.⁴⁷⁰ Ayrıca burada, Hamidiye Sanayi Mektebi öğrencileri için de bir imkân doğmuş ve

⁴⁶² Nizamoğlu, "Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları", s. 205.

⁴⁶³ *Yanya*, S. 109-114, 26 Kanunisani 1327/1912, s. 1.

⁴⁶⁴ Feyyaz Sağlam, *Batı Trakya Türkleri Basın-Yayın Tarihi*, Batı Trakya Araştırma Merkezi Yayınları, İzmir, 2002, s. 15.

⁴⁶⁵ *Yanya*, S. 184, 1 Kanunisani 1873, s. 1.

⁴⁶⁶ *Yanya*, S. 160-110, 2 Şubat 1327/1912, s. 2.

⁴⁶⁷ Ender Bilar, *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006)*, C.I, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41.

⁴⁶⁸ Hasan Adnan Önelçin, *Trakya Basını*, Trakya Halkevi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 11.

⁴⁶⁹ Hüseyin Mevsim, "Dobri Minkov'un 1870 Yılına Ait Edirne İzlenimleri", *Folklor Edebiyat Dergisi*, C. 17, S. 67, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Yayınları, 2011/3, s. 121.

⁴⁷⁰ *Edirne Vilayet Salnamesi*, 1287 H. (1870), s. 33.

mektebin sanayi kısmı öğrencileri, matbaacılık mesleğini öğrenmek için söz konusu matbaada ücretsiz mülazım olarak çalışmışlardır.⁴⁷¹

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucu, Rusların Edirne'yi işgal etmesi üzerine matbaanın işletme hakkı, *Neologos Gazetesi* sahibine devredilmiş, ancak vilayet teşkilatının yeniden kurulması üzerine, matbaa 1880'de yeniden vilayetin kullanımına geçmiştir.⁴⁷²

Matbaa daha sonra, 1913 tarihinde Hamidiye Sanayi Mektebi'nde yaptırılan özel bölümüne taşınmıştır.⁴⁷³

Edirne'nin ilk resmi gazetesi *Edirne* ise, 17 Ağustos 1867 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Diğer vilayet gazetelerinden farklı olarak, Türkçe, Rusça ve Fransızca olmak üzere üç dilde yayınlanmıştır.⁴⁷⁴ *Edirne Vilayet Matbaası*'nda basılan, şekil ve içerik açısından *Tuna Gazetesi*'ne çok benzeyen ve haftada bir kez çarşamba günleri yayınlanan gazetenin yayın yönetmeni, Bulgar Georgi Palamidov'dur.⁴⁷⁵

Gazetenin başlığının altında "*Vilayetin perşembe günleri neşr olunur resmi gazetesidir*" ibaresi yer almaktadır.⁴⁷⁶ Gazete genellikle dört sayfa olarak çıkarılmışsa da⁴⁷⁷, bazı nüshaları iki sayfa olarak yayınlanmıştır.⁴⁷⁸

Yazı işleri müdürü İl Tahrirat Bürosu Şefi Nihat Ali Bey'dir. Gazetenin geliri Mekteb-i Hamidiye'de okuyan yetim ve kimsesiz çocukların eğitimi için bağışlanmaktaydı.⁴⁷⁹

2.3.10. Girit Vilayet Gazetesi

Girit'te gerek Müslüman gerekse Rum cemaatlerinde basın yayın faaliyetleri oldukça önemli olmuştur. Her iki unsur için de seslerini duyurabilmek ve haklarını savunmak için, basın eşine ender rastlanır bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Bu amaç doğrultusunda, Girit'te, 1832 yılında Mehmet Ali Paşa tarafından Mısırda çıkarılan *Vekâyi-i Mısriyye*'ye benzer bir gazete çıkarılmıştır. Türkçe adı *Vekâyi-i*

⁴⁷¹ Haluk Kayıcı, *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Temmuz 2013, s. 176.

⁴⁷² Kayıcı, *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, s. 176.

⁴⁷³ Bilar, *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006)*, s. 41.

⁴⁷⁴ İlker Alp, "Türk İstiklal Harbi'nin Ahali Gazetesine Yansımaları", *Humanitas*, C. 6, S. 11, 2018, s. 259.

⁴⁷⁵ Mevsim, "Dobri Minkov'un 1870 Yılına Ait Edirne İzlenimleri", s. 121.

⁴⁷⁶ *Edirne*, S. 1334, 24 Ağustos 1322/1906, s. 1.

⁴⁷⁷ *Edirne*, S. 1676, 9 Kanun-i Sani 1329/1914, s. 1.

⁴⁷⁸ *Edirne*, S. 1771, 23 Mayıs 1334/1918, s. 1.

⁴⁷⁹ Bilar, *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006)*, s. 102.

Giridiye olan bu gazete, iki sütun olarak bir tarafı Türkçe, diğer tarafı Rumca olarak iki dilli basılmıştır.⁴⁸⁰

Girit'te çıkarılan bir diğer resmi gazete de, *Girid Vilayet Gazetesi*'dir. 1867 yılında yayınlanmaya başlayan gazete de, yine Türkçe ve Rumca basılmıştır.⁴⁸¹ Haftada bir gün çıkarılan gazetenin yayın günü farklılık göstermiştir.⁴⁸²

Gazetenin basım yeri, *Hanya Vilayet Matbaası*'dır.⁴⁸³ Matbaada, muharrir, Türk mürettip, mürettip yardımcısı, hurufat makinisti ve Rum mürettip çalışmaktaydı.⁴⁸⁴ Bu memurların maaşları müdür aracılığıyla ödeniyor, matbaanın eksikleri ise vilayet idare meclisi ile görüşülerek yine müdür tarafından gideriliyordu. Gazetenin durumunun iyileştirilmesi ve satışının arttırılması için matbaa ve gazete müdürlerine tam yetki verilmiştir.⁴⁸⁵

Giritli Müslümanlar, eğitime fazla önem vermediği halde Türkçe basına büyük özveriyle sahip çıkmış, Yunanca konuşmalar da, bilinçli bir şekilde Türkçe yayın yapmayı sürdürmüşlerdir. Bu, Giritli Müslümanların, Osmanlılık mücadelesinin önemli bir yönünü açığa çıkarmaktadır.⁴⁸⁶

Girid Gazetesi'nin içeriğine bakıldığında, özellikle eğitimle ilgili birçok makalenin yer aldığı görülmektedir. Gazete ülkenin maddi ve manevi gelişiminin ancak eğitimle sağlanacağını ve bunun için vatandaşların da üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiğini savunmuştur. Örneğin gazete, 31 Aralık 1875 tarihli sayısında, eğitimin kalitesinin arttırılması için, özellikle mekteplerin bir an önce ıslah edilmesi gerektiği, bunun için, halkın da bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi ve bağış yapması hakkında şöyle bir yazı yayınlanmıştır:

"*Selamet-i müstakbelemizin esası olan terakkiyat-i maddiye ve meziyat-ı maneviyeye erişebilmek için esbab-ı evveliyesi olan ilm ü maarifin neşr ü tamimine ve dâr-ı kemalât ü fazail olan mekâtib ve medarisin ıslah ü intizamına leyl ü Nehar sarf-ı mesai ve efkâr ve şu yolda her türlü fedâkarlığı kemal-i memnuniyet ve iftiharla bezl ü nisar eylemeliyiz. İşbu tul u dıraz ifadat ve tavzihattan meramımız her sene olduğu gibi*

⁴⁸⁰ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, s. 106.

⁴⁸¹ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 100-101.

⁴⁸² *Girid*, S. 1312, 26 Nisan 1311/1895, s. 4.

⁴⁸³ *Girid*, S. 1323, 18 Mayıs 1311/1895, s. 1.

⁴⁸⁴ *Girid Vilayet Salnamesi*, 1293 H. (1876), s. 44.

⁴⁸⁵ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, s. 107.

⁴⁸⁶ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, s. 108.

bu sene-i mübarekede dahi yetim ve bikes sıbyan-ı vatanın talim ve terbiyesine medar olmak için kurbanlarımızın hamiyet ve merhametini rica eylemektedir."⁴⁸⁷

Gazete II. Abdülhamit döneminde, tamamen valiliğin bildiri yayını halini almış, buna karşılık halk, giderek daha çok bağımsız bir gazetenin varlığına ihtiyaç duymuştur. Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Girit'in, Yunanistan'a bağlanması yolunda Yunanlılarca hızlandırılan girişimler ve *Girid Gazetesi*'nin içeriğinin daha da zayıf bir hal alması, Türk cemaatlerinin, kendi haklarını gerçekten savunacak bir yayın organına ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Bu ihtiyaç sonucu ilk olarak "*Menafi-i vataniyyeye hizmet eder, gayri resmi gazete*" ifadesinin yer aldığı *İntibah Gazetesi* çıkarılmıştır. 6 Şubat 1881'de haftalık olarak yayınına başlayan *İntibah*, Türk ve Müslüman haklarını savunan yayınlar yapmıştır. Yine 21 Ekim 1883'de, Hanya'da *Vicdan* adlı bir gazete çıkarılmıştır. Arif Bey tarafından haftalık olarak çıkarılan gazete, "*gayri resmi*" olduğunu başlığının altında belirtmeye özen göstermiştir. Gazete ilk sayısında:

"Maksadımız mücerred menafi ve hukuk-ı vataniye yolunda ifa-yı hidmet etmekten ibaret olup bu babda devam ve ikdadımız daim ve payidar oldukça husulü memul maaser-i muvaffakiyat sayesinde gazetemizin dahi menafi-i vatan hakkında muhabbetleri bulunan uzun vatandaşlarımız indinde mazhar-ı rağbet olacağını ümid ederiz.

Gazetemiz için ittihaz ve istimalini münasib gördüğümüz meslek ve lisan iktizasınca derc-i sütun edeceğimiz mâlumat ve ihbaratı asl ve hakikât üzere tahrir ve beyan etmekliğimiz der, kâr idüğünden şu halde nifak ve şikâka ve medayih ve müdahanata derece-i taallûku olabilecek maddeleri hâşâ yazmak değil gazetemiz, semtine bile uğramaktan fevkalâde derecede ictinab ve ihtiraz üzere bulunacağız. Bununla beraber gazetemizin vuku bulacak sehv ü hatalarını erbab-ı hamiyetin nasayih ve ihtaratiyle tashihine müsaraaat edeceğiz." diyerek, yayın politikası hakkında bilgi vermiştir.⁴⁸⁸

2.3.11. Diyarbekir Vilayet Gazetesi

Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Hakkı Paşa, vilayette bir matbaa kurmak ve vilayet gazetesini çıkarmak üzere girişimlerde bulunmuş ve 1869 yılında matbaanın

⁴⁸⁷ Koloğlu, "Girit'te Türkçe Basın", s. 329-330.

⁴⁸⁸ Koloğlu, "Girit'te Türkçe Basın", s. 330-331.

hurufat ve makinelerini şehre getirtmiştir.⁴⁸⁹ *Diyarbakır Vilayet Matbaası*, birçok vilayet gazetesinde olduğu gibi idari birimlerin olduğu yerde kurulmuştur.⁴⁹⁰

Matbaada vilayet mektupçusu sorumluluğunda, muharrir, Türkçe mürettepler, Ermenice mürettepler, destegah memurları, merdaneci, muhasebe memuru, litografya matbaası baş memuru ve yardımcıları çalışmaktaydı.⁴⁹¹

Diyarbakır'ın resmi vilayet gazetesi de matbaanın kurulduğu aynı yıl çıkarılmaya başlanmıştır. *Diyarbakır Vilayet Matbaası*'nda basılan gazetenin ilk sayısı 3 Ağustos 1869 tarihli'dir.⁴⁹² Matbaanın kurulması ve gazetenin çıkarılması, Diyarbakırlı aydınlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış, bazı şairler bu duruma manzumlar yazmışlardır. Örneğin, Lüzumi adlı bir şair, Diyarbakır'da kurulan matbaa ve çıkarılan gazeteden dolayı duyduğu memnuniyeti dizelere şöyle dökmüştür:

"*Ceride tab'ına Amid'de de bir matbaa açdı
Ferehyab eyledi cümle Ahâli-i senekarı
Diyarbakır'de ceride nushası amma
Bakılsa müstemildir cümle-i asar-u ahbarı
Tealallah ne dikleş nüshadır kim nur-i ma'nası
Misal-i mehler cezpe etmede zerrat-i enzarı
Görüb bir nushada tarih-i ihracın dedim ben de
Ceride bastığıçün Amid'i tebrik edem bari
Nida galdi felekten çekme zahmet kim lüzimi sen
Denilmiştir anın tarih-i gara-i Güher-barı
Bera-i tehniyet bercis, okur bu mısra'ı tarih
Mübarek bad bu sal Amid'de neşretti her asarı.*"⁴⁹³

Başlangıçta iki, daha sonraları üç sütun üzerine dört sayfa olarak çıkarılan gazete, 21. sayıya kadar Arapça ve Ermenice harflerle Türkçe yayınlanmıştır. Gazetenin 21. sayısından itibaren, haftada 1500 adet Arap harfli, 500 adet Ermenice harfli Türkçe iki gazete çıkarılmıştır. Ermeni harflerle basılan nüshanın, üç yıl kadar düzenli olarak

⁴⁸⁹ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, C. 2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır, 2003, s. 720.

⁴⁹⁰ Neslihan Kılıç, "Diyarbakır Vilayet Matbaası'nın Yerel Basının Gelişimine Katkısı (1868-1923)", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, C. 3, Manas Yayıncılık, s. 379.

⁴⁹¹ *Diyarbakır Salnamesi*, 1288 H. (1871), s. 42.

⁴⁹² *Diyarbakır*, S. 1, 22 Temmuz 1285/1869, s. 1,4.

⁴⁹³ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 720-721.

yayınlandığı görülmektedir.⁴⁹⁴ 150. sayısında ise: "*Şimdiye kadar matbaamızda biri Türki ve diğeri Ermenice haftada iki gazete çıkarılmakta ise de Ermenice çıkarılan gazetenin sürümü olmayıp bu yolda ihtiyar olunan masraf beyhude ve Hristiyanlar dahi Türkçesini okuyup Ermenice gazete almamakta olduklarından Ermenice gazete çıkarılmayacağı*" şeklinde bir açıklama yer almıştır.⁴⁹⁵

Gazetenin başlığının altında "*Haftada bir defa perşembe günleri çıkar. Menafi-i sahih memleket aid evrak ve makalat için sahifelerimiz açıktır. Tab olunan evrak iade olunmaz.*" ibaresi yer alır.⁴⁹⁶ Gazete genellikle dört sayfa olarak çıkarılmışsa da⁴⁹⁷, bazı nüshalarının iki⁴⁹⁸ yada sekiz sayfa olarak basıldığı görülmektedir.⁴⁹⁹

Diyarbakır Gazetesi'nin ilkyazı işleri müdürü Sait Paşa'dır. Sait Paşa'nın Ma'muratü'l-Aziz (Elazığ) mutasarrıflığına, mir-i miranlık rütbesiyle atanması üzerine, yazı işleri müdürlüğüne Ziya Gökalp'in babası Mehmet Tevfik Efendi getirilmiştir.⁵⁰⁰ 1893 yılında ise gazetenin ve matbaanın idaresi, Sait Paşa'nın oğlu Süleyman Nazif'e verilmiştir. Süleyman Nazif, aynı zaman da gazetenin muharrirliğini de yapmıştır.⁵⁰¹ Süleyman Nazif, 1895 tarihli *Diyarbakır Vilayet Salnamesi*'ni de hazırlamıştır.⁵⁰²

Gazetenin yazar kadrosunda, Diyarbakır'ın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri olan Ziya Gökalp de bulunmaktadır. Ziya Gökalp'in, 1904-1908 yılları arasında değişik mahlaslarla birçok makale ve şiiri, *Diyarbakır Gazetesi*'nde yayınlanmıştır.⁵⁰³

Diyarbakır Gazetesi, ülke geneli vilayet gazetelerinin genel özelliklerini taşımakta ve dört ana başlık altında çıkarılmaktaydı. Gazetenin ilk bölümünde resmi duyurular, atama ve tayinler, ikinci bölümde vilayeti ilgilendiren haberler, üçüncü bölümde ülke geneli ve yurtdışı haberleri, dördüncü bölümde ise ilanlar yer almıştır.⁵⁰⁴

Türkiye'nin en eski ve uzun ömürlü gazetelerinden biri olan *Diyarbakır Gazetesi* ve matbaası, valilik tarafından Zekai Arman ve Tahsin Cahit Çubukçu'ya satılmış, 1937 yılında şehrin isminin değiştirilmesiyle birlikte gazete de, 16 Kasım 1937'den itibaren

⁴⁹⁴ Talip Atalay, "Yerel Eğitim Tarihi Kaynağı Olarak Diyarbakır Vilayet Gazetesi", *AÜİFD*, C. 48, S. 1, Ankara, 2007, s. 140-141

⁴⁹⁵ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 720.

⁴⁹⁶ *Diyarbakır*, S. 1022, 26 Haziran 1324/1908, s. 1.

⁴⁹⁷ *Diyarbakır*, S. 2, 29 Temmuz 1285/1869, s. 1.

⁴⁹⁸ *Diyarbakır*, S. 31, 19 Şubat 1285/1870, s. 1

⁴⁹⁹ *Diyarbakır*, S. 15, 25 Kanun-i Evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁰⁰ Kılıç, "Diyarbakır Vilayet Matbaası'nın Yerel Basının Gelişimine Katkısı (1868-1923)", s. 380.

⁵⁰¹ Ahmet Zeki İzgöer, *Salname-i Diyarbakır 1286-1323 (1869-1905)*, C. 4, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 118

⁵⁰² Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ziya Gökalp Derneği Yayınları, Ankara, 1992, s. 151.

⁵⁰³ Kılıç, "Diyarbakır Vilayet Matbaası'nın Yerel Basının Gelişimine Katkısı (1868-1923)", s. 380.

⁵⁰⁴ Atalay, "Yerel Eğitim Tarihi Kaynağı Olarak Diyarbakır Vilayet Gazetesi", s. 141.

Dişarbakır ismiyle yayınlarını sürdürmeye devam etmiştir. Gazete, 2 Eylül 1963 tarihli sayısı ile yayın hayatını sonlandırmıştır.⁵⁰⁵

2.3.12. Hüdâvendigâr Vilayet Gazetesi

1867 yılında *Hüdâvendigâr* vilayetinin kurulmasıyla birlikte, Vilayet Nizamnamesinin gereği olarak Bursa'da, vilayet matbaası kurulmuştur. Hurufat ve litografya kısımlarından oluşan matbaa, ilk önceleri Hükümet Konağı içinde iken, daha sonraları Temaşahane-i Osmani'nin bir kısmına taşınmıştır. 1904 yılında ise, o zamanki matbaa müdürü Mustafa Efendi'nin gayretleri ile gazete, Alboyacılar'da ahşap bir binaya taşınmış ve yeni makineler takviye edilmiştir. Matbaa, Mektupçu Süleyman Nazif tarafından daha da geliştirilmiştir. Süleyman Nazif, yeni litografya makinesinin alınmasını ve Fransa'dan hurufat getirilmesini sağlamış ve matbaayı, o devrin en güçlü teknik imkânlarına kavuşturmuştur.⁵⁰⁶ Ayrıca 1906 yılında, *Bursa Gazetesi*'nde yayınlanan bir haberde, Almanya'dan, matbaa için buhar ile çalışan makinelerin sipariş edildiği bildirilmiştir.⁵⁰⁷

Matbaanın hurufat kısmında, muharrir, mütercim, sermürettip, yardımcısı, mürettip (4), Ermenice mürettip, destegahçı; Litografya kısmında ise, katip ve destegahçı (4) görev almıştır.⁵⁰⁸ Yine 1871 yılı Vilayet Salnamesi'nde, mektepte eğitim gören 4 öğrencinin, matbaada mürettip olarak çalıştığı bilgisi yer almaktadır.⁵⁰⁹ Matbaa, bu öğrenciler için bir uygulama merkezi olmuştur. Öğrenciler genellikle öğleye kadar ders görüp, öğleden sonra matbaaya gelerek çalışmış, bilgi ve becerilerini geliştirmişlerdir.⁵¹⁰

Bursa Vilayet Matbaası'nda, vilayet salnameleri ve birçok değerli kitabın baskısı yapılmıştır. Vali Ahmet Vefik Paşa'nın, Moliere'den çevirdiği külliyatı da bu matbaada tabedilmiştir.⁵¹¹

Hüdâvendigâr vilayetinin ilk resmi gazetesi olan *Hüdâvendigâr*, 20 Şubat 1869 yılında Tevfik Bey tarafından çıkarılmaya başlanmıştır.⁵¹² Gazete, *Bursa Vilayet*

⁵⁰⁵ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Dişarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 720.

⁵⁰⁶ Mustafa Tayla, *Bursa Basını (1868-1983)*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997 Eskişehir, s. 8.

⁵⁰⁷ Raif Kaplanoğlu, Ozan Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi (1866-1974)*, Bursa 2019, s. 35.

⁵⁰⁸ *Hüdavendigâr Salnamesi*, 1288 H. (1871), s. 47.

⁵⁰⁹ *Hüdavendigâr Salnamesi*, 1288 H. (1871), s. 47.

⁵¹⁰ İsmail Selimoğlu, "Tanzimat Dönemi Balkanlar'da Eğitim- Tuna Vilayeti Örneği (1864-1878), *Uluslararası Osmanlı Sempozyumu 8-9 Nisan İzmir, 1999*, İzmir, 2000, s. 461.

⁵¹¹ Tayla, *Bursa Basını (1868-1983)*, s. 9.

Matbaası'nda basılmıştır. Gazetenin isminin altında "*Şimdilik haftada iki def'a tab' ve neşr olunur*" ibaresi yer almaktadır.⁵¹³

İlk sayısının mukaddime adlı başyazısında: "*Müsaadeyi Celil Hazreti ehinahilerince erzan ve ayan buyurulması*" üzerine çıkarıldığı belirtilmektedir.⁵¹⁴ Gazetenin isminin *Hüdâvendigâr* olması ise şu şekilde açıklanmıştır:

"*Vilayet-i mezkûrenin merkezi olan Bursa memleketi, payitahtı kadim-i saltanat menbaa-i hass olmak ve merkezi olan livanın "Hüdâvendigâr" namı ile şöhreti mefhareti bulunmak cihetiyle, bu ceridenin dahi ismi mezkur ile yad olunması tensip kılındı.*"⁵¹⁵

Gazete önceleri dört sayfa sadece Arapça harflerle Türkçe yayınlanmış, 82. sayıdan itibaren hem Arapça hem Ermenice harflerle⁵¹⁶, pazartesi, salı, perşembe ve cumartesi olmak üzere haftanın dört günü Türkçe çıkarılmıştır.⁵¹⁷

Hüdâvendigâr Gazetesi, Türkçenin önemine dikkat çekmiş, haberlerin Türkçe ve herkesin anlayacağı bir dille yazılması konusunda çok hassas davranmıştır. Zira Tevfik Bey bir yazısında, gazeteye gönderilen yazıların ağıdalı bir dilinin olduğundan yakınmış ve bu durumu şöyle eleştirmiştir:

"...*Birde matbaamıza gelen varakaları imzası olduğu halde kabul ile aynıyla tab ediyoruz. Halbuki bunların bazıları, sahipleri tarafından ağıdalı Türkçe ile yazılıyor. Kimse anlayamıyor. Bunların dahi Türkçe yazılması için matbaamıza bugün iki varaka geldi... Bundan böyle matbaamızda devlet ve millet-i vataniyeye hayırlı herkese faydalı nüktede ihtar gelirse kabul olunur. Şartı imzalı olmalı, Türkçe yazılmalı.*"⁵¹⁸

Hüdâvendigâr'ın ilk sayısında "*Giriş*" başlığı altında, gazetenin önemini çok iyi bilen Avrupalı gazetecilerin, her türlü muhalefete rağmen pes etmedikleri ve ülkelerinde matbaa kurup gazeteler çıkararak kültürel gelişimin sağlanmasına katkıda bulundukları; Osmanlı'da da, tıpkı dünyada olduğu gibi, basın yayın faaliyetlerinin geliştirilmesi ve Avrupa'nın ulaştığı seviyeye gelmesi gerektiği hakkında şöyle bir makale yayınlanmıştır:

⁵¹² Bülent Varlık, "Bursa Basın Tarihi Üzerine Notlar", *Tarih Toplum Dergisi*, C. 29, S. 171, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 191.

⁵¹³ *Hüdâvendigâr*, S. 27, 17 Mayıs 1869, s. 1,4.

⁵¹⁴ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi* (1866-1974), s. 41-42.

⁵¹⁵ Yılmaz Akkılıç, *Bursa Ansiklopedisi*, Burdef Yayınları, Bursa 2002, s. 873.

⁵¹⁶ Yücel Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa 2012, s. 12-13.

⁵¹⁷ Selahattin Öztürk vd., *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Katalogu Süreli Yayınları*, İstanbul, 2006, s. 171.

⁵¹⁸ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi* (1866-1974), s. 43-44.

"Amerika gibi dünyanın en serbest milletlerinde olmayan matbaa ve gazeteleri devletimizde ve bilhassa Hüdâvendigâr vilayetinde... her vilayette birer gazetenin neşrine başlamasından dolayı umum vilayet Ahâlisi teşekkür etmelidir.

Gerek ilim ve sanat, gerek ticarete olan Türkiyat-ı yevmiye ve bundan hasıl olan menafiyi ceridesiz Ahâli duyamaz. Vaktaki, şimdiki Osmanlılar gibi Avrupalılar dahi gazeteye olan şiddet-i lüzum ve ihtiyacı hissettiklerinde her ne kadar Avrupa'da gazete tab'ına muhalefet edenler bulunmuş ise de Ahâli bin türlü fedakarlıkta bulunarak milletleri arasında gazete tab' ve neşrine muvaffak olmuşlar ve bu vasıtalarla neşriyatları ilim ve maarif sayesinde suret-i milliyelerini şimdilik işittiğimiz derecelere kadar yetiştirmişlerdir.

Ey Ahâli-i Bursa hükümet-i aliye bizi şimdiye kadar her taraftan tarik-i terakkiye sevk etmekten geri durmadı. Lakin iş şimdiden sonra bizim gayretimize kaldı. Bir kere arzın en alemühallerine muvaffak olmuş bir millet olduğumuz halde, niçin Avrupa devletlerinden geri kalalım..."⁵¹⁹

Gazetede yer alan haberler, beş bölümden oluşmaktadır. Mevadd-ı Hususiye ve Mevadd-ı Umumiye ana başlıkları altında, vilayette yaşanan gelişmeler, atamalar, tayinler, terfiler, resmi bildiriler, yayınlamıştır. Ahbar-ı Dahiliye bölümünde ise ülke genelinde meydana gelen olaylar, Ahbar-ı Hariciye'de de, yurt dışında yaşanan gelişmeler, son bölüm olan İlanat kısmında ise resmi ve özel ilanlar yer almıştır. Başlangıç yıllarında gazetede edebi yazı ve şiirlere yer verilmemiş, fakat talep olursa okuyucular tarafından gönderilecek edebi yazıların ücretsiz basılacağı bildirilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu tür yazıların yayımlandığı görülmektedir.⁵²⁰

1917 yılına kadar Hüdâvendigâr ismiyle yayınlanan gazete, bu tarihten itibaren *Günlük Hüdâvendigâr*, 1926'da *Resmi Bursa*, 1937'den sonra ise *Bursa* adıyla çıkarılmış ve 1953'de yayın hayatı sonlandırılmıştır.⁵²¹

2.3.13. Konya Vilayet Gazetesi

Konya Vilayet Matbaası, 1869 yılında Vali Ahmet Tefik Paşa'nın girişimleri sonucu kurulmuştur. Başlangıçta Londra'dan getirilen iki litografya makinesinden oluşan matbaaya, daha sonra İstanbul'dan küçük bir tipografya makinesi daha getirilmiştir. Bu baskı makineleriyle birlikte, Türkçe, Rumca, Latince hurufat ve diğer

⁵¹⁹ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 44-45.

⁵²⁰ Öztürk, Bursa Basın Tarihi, s. 13-14.

⁵²¹ Öztürk, Bursa Basın Tarihi, s. 13.

matbaa malzemeleri de alınmıştır. Matbaa önce Hükümet konağında kurulmuş, fakat orada çıkan bir yangın sonucu, üç ayrı yere taşındıktan sonra, 1887 yılında yeni Hükümet Konağı'na nakledilmiştir.⁵²²

1871 yılı *Konya Vilayet Salnamesi*'nde yer alan bilgiye göre matbaada, muharrir, Türkçe mürettip, Rumca mürettip, destegahçı, litografya memuru, yardımcısı ve mürekkepeçi olmak üzere yedi kişi çalışmaktadır.⁵²³

1900 yılında, matbaanın eskiyen harflerin yerine yenisinin alınmasa izin verilmesi için girişimde bulunulmuş, matbaanın teknik yetersizlikten dolayı zarar ettiğini, bu nedenle hurufatın bir an önce değişmesi gerektiği hususunda, Dahiliye Nezaretine başvurulmuştur. Bunun üzerine istenen hurufat, Bürüksel'den getirtilmiştir. Yine 1906 yılında matbaa için gerekli görülen levha ve litografya taşları getirtilmiş.⁵²⁴

Matbaa, bir yandan faaliyetlerine devam ederken, bir yandan da bir uygulama alanı olarak matbaaya eleman yetiştirmek amacıyla, 1923 yılında Sanayi Mektebi emrine verilmiştir. Fakat bu uygulamadan da istenen verim alınamamıştır.⁵²⁵ Matbaa, Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan maddi sıkıntılardan dolayı, özel idarenin ödeneği ile varlığını sürdüren Sanayi Mektebi'nden alınarak, yine Konya'da yayın yapan *Babalık Gazetesi* sahibi Mazhar Yusuf Bey'e, vilayet gazetesinin yayınlarının aksamaması şartıyla devredilmiştir. Matbaa, daha sonra ki yıllarda yine valilik tarafından işletilmiştir.⁵²⁶

Vilayetin ilk resmi gazetesi *Konya Vilayet Gazetesi*, 2 Kasım 1869'da yayınlanmaya başlanmıştır.⁵²⁷ Genellikle haftada bir gün çıkarılan gazete, bazı yıllar haftada iki defa yayınlanmıştır. Gazete vilayet mektupçularının yönetiminde, iki sayfa Türkçe ve iki sayfa Rumca olarak toplam dört sayfa olarak basılmıştır.⁵²⁸ 1873 yılında, Girit olaylarının Osmanlı aleyhine geliştiği bir sırada, gazetenin Rumca baskısı durdurulmuş, dört sayfa da sadece Türkçe olarak basılmıştır.⁵²⁹

⁵²² Caner Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2008, s. 28.

⁵²³ *Konya Vilayet Salnamesi*, 1288 H. (1871), s. 35.

⁵²⁴ Mehmet Akyüz, *Konya Vilayet Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2009, s. 13.

⁵²⁵ Caner Arabacı, "*Vilayet Matbaaları ve Konya Vilayet Matbaası*", *Selçuk İletişim*, C. 2, S. 2, Konya, 2002, s. 117.

⁵²⁶ Arabacı, "*Vilayet Matbaaları ve Konya Vilayet Matbaası*", s. 118.

⁵²⁷ Bünyamin Ayhan ve Adem Demirsoy, "1960'da Günümüze Konya'da Yerel Gazetecilik", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 2005, S. 14, Konya, 2005, s. 136.

⁵²⁸ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 45.

⁵²⁹ Akyüz, *Konya Vilayet Gazetesi*, s. 16.

*Konya Vilayet Matbaası'nda basılan*⁵³⁰ gazetenin başlığının altında "*Haftada bir neşr olunur vilayet gazetesidir*" ibaresi yer alır.⁵³¹

Gazetenin yayın ekibi, vilayet matbaası çalışanlarından oluşuyordu. Bu nedenle matbaanın gelir gider işlerini sancak ve kazalarda takip eden liva tahrirat müdürleri ve kaza tahrirat katipleri, aynı zamanda gazetenin resmi muhabirleri olarak görevlendirilmişlerdir.⁵³²

Gazete, vilayetin resmi yayın organı olduğu için genelde vilayet haberlerini, resmi emir ve ilanları yayınlamıştır. Aynı zamanda edebi yazılara da yer verilmiştir. Gazetede vilayet haberlerinin yanı sıra, ülke genelinde ve yurtdışında yaşanan gelişmeler de yer almaktadır. Padişah fermanları başta olmak üzere, İstanbul'dan merkeze gönderilen siyasi bilgi ve haberler, II. Meşrutiyet döneminde mebusların haber ve beyanları, bu haberlerin başında gelmiştir.⁵³³

1880'li yıllarda, gazetenin içeriği zayıflamış ve etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Konya'da gazetecilik yapan aynı zamanda yazar ve şair olan Macit Selekler, bir yazısında gazetenin o yıllardaki durumuyla ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır:

*"Konya Gazetesi'nin çarşıda satıldığı ve her hangi bir insanın okumak için eline aldığı vaki değildi. Babamın sakladığı nüshalara ait o eski hararetli devir söndükten sonra gazete de icra dairesi ilanları, müktesebat başlığı altında patates ziraatı hakkında başka gazetelerden alınmış yazılardan başka bir şey bulunmazdı."*⁵³⁴

Yine II. Meşrutiyet döneminde, gazetenin içeriğinde herhangi bir değişiklik olmamış, devletin sürekli savaş halinde olmasının da etkisiyle, gazetede, sadece resmi yazışmalar, duyurular, adli vakalar ve savaşlarla ilgili halka moral verecek haber ve makaleler yer almıştır.⁵³⁵

Özel gazetelerin çıkarılmasıyla daha da zayıflamaya başlayan gazetenin, 1910 yılındaki durumu, yine Konya'da çıkarılan *Meşrik-ı İrfan Gazetesi*'nde şöyle anlatılmaktadır:

"Bugün intişar eden vilayet gazeteleri arasında Ankara Gazetesi'nden başka sayan-ı itibar bir gazete mevcut değildir. İstihbarat-ı hususiyemize nazaran bu gazetede de nim resmi ve nim hususi bir şekil ve vaziyette bulunduğu için itibardan düşmüyor,

⁵³⁰ Konya, S. 2011, 22 Mart 1327/1911, s. 4.

⁵³¹ Konya, S. 1891, 12 Teşrinievvel 1324/1908, s. 1.

⁵³² Akyüz, *Konya Vilayet Gazetesi*, s. 16-17.

⁵³³ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 46.

⁵³⁴ Akyüz, *Konya Vilayet Gazetesi*, s. 33.

⁵³⁵ Akyüz, *Konya Vilayet Gazetesi*, s. 33-34.

mamañih Ankara'da başka bir matbaa ve başka bir gazetenin bulunmamasının da bu babda icra-yı tesirden hali kalmadığı düşünölmelidir. Halbuki bugün vilayetimizde iki matbaa ve üç gazete intişar etmektedir. Yakında da bir matbaa ile daha birkaç gazetenin teessüs edeceği ma'lümdür."⁵³⁶

1923 yılında Konya Meclis Umumisi, ödenek ayırarak zayıflayan matbaa ve gazeteyi tekrar canlandırmaya çalışsa da, 1932 yılında İçişleri Bakanlığı'nın emriyle vilayet gazetesi, 1933 yılında da vilayet matbaası kapatılmıştır.⁵³⁷

Konya tarihinin 62 yıllık kısmının en iyi tanığı olan gazetenin, tam bir koleksiyonu bulunmamaktadır. Ancak Akşehir'de dokunup, 1901 yılında Konya'da sergilenen 1x1,5 m. ebatlarındaki halı *Konya Gazetesi*, *Etnografya Müzesi*'nde hala sergilenmektedir. Kök boya ile boyanmış, yün iplikle dokunan tarihi halı gazete, 62 yıllık tarihi hatırayı günümüzde de yaşatmaktadır.⁵³⁸

Konya'da o dönem yayınlanan iki önemli gazete daha vardır. Bunlardan biri 1908 yılında Mazlumzade Hacı İrfan tarafından çıkarılan Meşrik-ı İrfan *Gazetesi*'dir. Gazete, eğitimin sadece okuma ve yazmadan ibaret olmadığını, toplumsal yapıdaki yozlaşmanın, İslâmi esaslar çerçevesinde bir halk eğitimiyle giderilebileceğini, bunun da en iyi, basın yoluyla yapılabileceğini savunmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif yayınlar yapan gazete, önceleri Ahali Fırkası'nın, ilerleyen yıllarda da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Konya'da sözcülüğünü yapmıştır.⁵³⁹ 1921'de kapatılmıştır.⁵⁴⁰

Söz konusu gazetelerden bir diğeri de, yine II. Meşrutiyet döneminde yayınlanmaya başlayan *Anadolu*'dur. 10 Temmuz 1908 yılında çıkarılan gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmed Burhaneddin Bey, başyazarı Abdurrahman Rahmi Bey'dir.⁵⁴¹ Gazetenin serlevhasında "*Cumartesi ve çarşamba günleri sabahleyin neşr olunur Mabde'i târih-i hürriyet-i Osmâniye 10 Temmuz sene I*" yazılıdır. Gazete *Maşrik-ı İrfan Matbaası*'nda dört sayfa olarak basılmıştır.⁵⁴² Meşrutiyet taraftarı olan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandasını yapan gazete, cemiyete ait haberlere yer

⁵³⁶ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 48.

⁵³⁷ Arabacı, "*Vilayet Matbaaları ve Konya Vilayet Matbaası*", s. 118.

⁵³⁸ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 50.

⁵³⁹ Hakan Aydın, "II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslâmcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Konya, 2007, s. 37.

⁵⁴⁰ Aydın, "II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslâmcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan", s. 45.

⁵⁴¹ *Anadolu*, S. 2, 30 Ağustos 1324//1908, s. 1.

⁵⁴² *Anadolu*, S. 9, 24 Eylül 1324/1908, s. 1.

vermiş ve cemiyetin Orta Anadolu'daki çalışmalarını bölge halkına anlatmak amacıyla yayınlar yapmıştır.⁵⁴³

2.3.14. Selanik Vilayet Gazetesi

Selanik'te basın yayın faaliyetlerinin başlangıç tarihi, Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerine göre, çok daha eskiye dayanmakta, 16. yüzyıldan itibaren, gayrimüslimler tarafından işletilen matbaalar bulunmaktaydı. Bu matbaaların ilki, Portekiz kökenli bir Yahudi tarafından 1512 yılında kurulmuştur. Bir diğer matbaa ise, İtalya'dan Selanik'e yerleşmiş İsrail Sonsinon'un torunu Gershon ben Moshe ve oğlu tarafından 1530 yılında kurulmuş ve bu matbaada 1530-1547 yılları arasında 40'dan fazla İbranice kitap basılmıştır. 1790 yılında da Abrahman ben David, Yomtov Canpillas'la beraber diğer bir matbaayı kurmuştur. Matbaanın o dönemdeki mevcudiyeti, vilayet'in kültürel gelişmişliğinin ve zenginliğinin net bir şekilde göstergesiydi.⁵⁴⁴

Selanik'te ilk resmi matbaa olan vilayet matbaası ise, Vali Mithat Paşa döneminde açılan Sanayi Mektebi'nde kurulmuştur. Matbaa, müdür, muharrir, ser mürettip, Türkçe mürettip, Rumca Mürettip, Bulgarca mürettip, İbranice mürettip, bunların yardımcıları, Bulgar mütercim, Yahudi mütercim, katip, litografyacı olmak üzere geniş bir kadroya sahiptir.⁵⁴⁵ Yine gazetede çıkan bir ilanda, 13 ila 18 yaş aralığında olan Türk, Rum, Bulgar ve Yahudi ikişer çocuğun, gazetede mürettip ve litografyacı olarak yetiştirileceği ve bunların daha sonra gazetede çalıştırmak üzere alınacağı duyurulmuştur.⁵⁴⁶

Bunun dışında vilayette Türkçe baskı yapan İsmail Hamdi ve Asır adlı iki matbaa daha bulunmaktaydı. Ayrıca, Rusça, Fransızca, Rumca, İbranice, Bulgarca, İtalyanca eserler basabilecek birçok matbaa da, özellikle azınlıklar tarafından işletilmekteydi. Selanik'te en fazla dilde baskı yapabilen matbaa ise, 1893 yılında Hakkak Ömer Kami tarafından kurulan *Ömer Kami* matbaasıydı. Bu matbaada, Türkçe,

⁵⁴³ Mehmet Kaya, Sinem Siklon, "Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908-1918), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, S. 16, Ankara, 2012, s. 69-70.

⁵⁴⁴ Lina Safa, *Osmanlı Döneminde Selanik*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017, s. 47.

⁵⁴⁵ *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1287 H. (1870), s. 32.

⁵⁴⁶ Fatma Gökçen Atuk, "19. Yüzyıl'da Selanik'te yayınlanan Bir Gazete: Selanik", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 48, Ankara, 2019, s. 320.

İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Rumca, İtalyanca, Bulgarca, Sırpça, İspanyolca dillerinde baskı yapılabilirdi.⁵⁴⁷

Selanik'in Avrupa ile olan sıkı ilişkileri, halkın kültür düzeyinin artmasında önemli bir etken olmuştur. Hatta o dönemin yaygın olan "*Selanik'in cahili, diğer kentlerin aydınından daha bilgilidir*" sözü, abartılı bir ifade olsa da, haklılık payı vardı. Yüzyılın başında Selanik'te çıkan gazetelerin sayısı, İstanbul'da çıkan gazetelerden bile fazlaydı. Bunların 3'ü Fransızca, 6'sı Ladinoca (karma Yahudi dili), 4'ü Rumca, 4'ü Türkçe, 2'si Bulgarca, 1'i Rumca, 1'i İngilizce yayınlanıyordu. Ancak bütün bu gazetelerin büyük çoğunluğu 1900'lü yıllarda yayın hayatına girmişlerdir. Daha önceki yıllarda ise 2'si Rum, 2'si Ladinoca, 2'si Fransızca ve 1'i Türkçe olmak üzere 7 gazete basılmıştır.⁵⁴⁸ Türkçe olarak çıkarılan gazete, vilayetin resmi gazetesi olan *Selanik*'tir.⁵⁴⁹

1869 yılında çıkarılmaya başlanan *Selanik*'in basım yeri vilayet matbaasıdır.⁵⁵⁰ Birçok azınlığın yaşadığı Selanik'te çıkarılan gazete, Türkçe-Rumca-Bulgarca ve İbranice-Türkçe-Rumca, olarak yayınlanmıştır.⁵⁵¹ Gazetenin isminin altında "*İşbu gazetenin ekseri neşriyle zirâat ve herâset ve ticâret misüllü mevad nâfi'a ile destres olunabilecek havâdis-i dâhiliye ve hâriciye şâmil olarak haftada bir def'a merkez vilayet matbaasında çıkârılıyor. Bir seneliği (altmış) altı aylığı (otuz beş) üç aylığı (yigirmi guruşa) ve bir nüshası (altmış parayeder). Taşralar için posta ücreti zam olunur mürâca'at eylemeleri lazım gelir. Maârif ve fûnune ve menâfi' 'umûme dâir gönderilecek âsâr-ı haberrîye kabul ile tab' olunur*" ibaresi yer alır.⁵⁵²

Genel olarak haftada bir gün iki sayfa olarak çıkarılan gazete⁵⁵³, onuncu sayısından itibaren haftada iki gün çıkarılmaya başlanmıştır. Bu durum gazetenin onuncu sayısında şöyle duyurulmuştur: "*Matbaamız için Avrupa'dan ismarlandığını ve vürudunda gazetemiz sahifesinin tevsî' olunacağını mukaddema vaad ve ilan eylediğimiz makine, bu defa vasil olmuş ve gazetemizin her bir noksanını bi'l-ikmâl umumun kârin-i nâzar-ı hoşnudiyeti olacak bir surette çıkarılması ikdâm-ı mesaimizden bulunduğundan bedel-i mukarrerine bir şey zam olunmamak ve şimdilik yine bu*

⁵⁴⁷ Ünal Taşkın, "Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Matbaa ve Gazeteler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 194.

⁵⁴⁸ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyar'ı 1895-1924*, İzmir, 1986, s. 46-47.

⁵⁴⁹ Ayşe Bozkurt, "93 Harbi Eşiğinde Selanik'te Bir Kadın Dergisi: Ayine (1875-1876)", -1876", *Kebikeç*, S. 19, Ankara, 2005, s. 74.

⁵⁵⁰ *Selanik*, S. 1, 12 Şubat 1285/1869, s. 1.

⁵⁵¹ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 100-101.

⁵⁵² *Selanik*, S. 2, 28 Şubat 1285/1869, s. 1.

⁵⁵³ *Selanik*, S. 177, 4 Şubat 1287/1871, s. 1.

cerimede çıkarılmak üzere bundan böyle haftada iki defa yani beher perşembe ve pazartesi günleri..."⁵⁵⁴. Gazetenin ilerleyen yıllarda, bazı nüshalarının dört sayfa olarak çıkarıldığı da görülmektedir.⁵⁵⁵

Selanik Gazetesi'nde, vilayetle ilgili haberler, Vukuat-ı Vilayet başlığı altında verilmiştir. Bu haberler arasında çoğunlukla, alınan resmi kararlar, asayiş olayları, tarım, sanayi, eğitim, bayındırlık alanlarındaki gelişmeler, resmi ziyaretler, atamalar, tayinler vb. yer almıştır. Umumi haberler arasında da, ülke genelinde yaşanan gelişmeler hakkında haberler yapılmıştır. Gazetenin yurtdışıyla ilgili haberleri de Harici başlığı altında verilmiştir.⁵⁵⁶

Gazetenin yayın hayatına, 1874 yılında son verilmiştir.⁵⁵⁷

2.3.15. Trabzon Vilayet Gazetesi

Trabzon Vilayet Matbaası, 1865 yılında Ortahisar'da kurulmuş, uzun müddet vilayetin tek matbaası olarak faaliyet göstermiştir.⁵⁵⁸ Matbaasının kadrosunda müdür, katip, muharrir, mürettip (2), litografya memuru (2), destegah ve merdaneci olmak üzere dokuz kişi bulunmaktaydı.⁵⁵⁹

Trabzon'da vilayet matbaasının dışında, 1882'den itibaren özel matbaalar da açılmıştır. Bu matbaalardan biri, Mücellit İsmail Hakkı tarafından Meydan-ı Şarki'de Türkçe, Rumca ve Ermenice baskı yapabilen *İsmail Hakkı Matbaası*'dır. Yine 1887 yılında Serasi Dimitraki adında bir Rum tarafından Türkçe, Rumca ve Fransızca baskı yapan *Serasi Matbaası*, bu matbaadan sonra da *Mihailidi Matbaası* faaliyete geçmiştir.⁵⁶⁰

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, vilayette matbuat ve neşriyat hayatı çok hareketli bir safhaya girmiş ve birçok yeni matbaa daha kurulmuştur.⁵⁶¹ Bu dönemde, vilayet matbaasının da, teknik olarak daha iyi seviyeye gelebilmesi için girişimlerde bulunulmuş ve Trabzon Valisi Kadri Bey tarafından, matbaaların durumuyla ilgili Dahiliye Nezareti'ni bilgilendirmek amacıyla merkeze şu rapor sunulmuştur:

⁵⁵⁴ *Selanik*, S. 10, 25 Nisan 1285/1869, s. 1.

⁵⁵⁵ *Selanik*, S. 288, 5 Nisan 1289/1873, s. 1.

⁵⁵⁶ Atuk, "19. Yüzyıl'da Selanik'te yayınlanan Bir Gazete: Selanik", s. 317-318.

⁵⁵⁷ Atuk, "19. Yüzyıl'da Selanik'te yayınlanan Bir Gazete: Selanik", s. 314.

⁵⁵⁸ Ali Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001, s. 170.

⁵⁵⁹ *Trabzon Vilayet Salnamesi*, 1289 H. (1872), s. 38.

⁵⁶⁰ Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, s. 172.

⁵⁶¹ Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, s. 172.

"Trabzon vilayetinde meclis-i idare mazbatasında kamilen köhneleşmiş olan matbaa makine ve edevatının tecdidi 1500 liraya muhtaç ve karyelere gazete tevzii el-yevm kura Ahâlisi üzerinde gazete bedelatından müterakim 3000 lira matlubu olduğu gibi memurinden dahi gazete bedeli istifasında müşkilat çekmekte olduğundan ve efradın menafîine dair yazılan İlanat-ı resmiye ashabı tarafından hangi matbaa ehven ise o gazete idaresine verilmekte bulunduğundan gazetenin devam-ı intişarı için her karyeye bedel-i muharreriyle gazete verilmesi ve beşyüz kuruştan ziyade maaş alan memurinin aboneye tabi tutulması ve İlanat-ı resmiyenin vilayet gazetesine hasredilmesi icap eyleyeceği bildirilmiştir."⁵⁶²

Rus işgaline kadar vilayet gazetesi, vilayet salnameleri, kitap, risale ve mecmuaların basımının yapıldığı matbaaya, işgalin ardından Ruslar tarafından el konulmuştur. Rus kuvvetleri işgali kaldırıp Trabzon'dan çekilirken, matbaayı tahrip etmişlerdir. Kurtuluştan sonra talan edilen matbaa bir daha hizmete sokulamamıştır.⁵⁶³

Vilayetin ilk resmi gazetesi ise 1869 yılında çıkarılmaya başlanan *Trabzon Vilayet Gqzetesi*'dir. Trabzon Valisi Esat Muhlis Paşa, vilayete tayin edildikten hemen sonra bir vilayet gazetesi çıkarmak istemiş ve bunun için ilk iş olarak Trabzon'daki matbaanın gazete basabilecek seviyeye gelebilmesi için gerekli hurufat ve diğer malzemeleri İstanbul'dan, matbaada çalışacak destegahı ise, Londra'dan getirtilmiştir.⁵⁶⁴

Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra, gazetenin yayına başlaması için padişah izninin alınması amacıyla Dahiliye Nezareti'ne 3 Mayıs 1869'da şu arzname gönderilmiştir:

"Bi lütf-u Teala saye-i kudret-vaye-i Cenabı Padişahide Vilayet-i müteşekkile-i saire misüllü Trabzon Vilayeti'nde dahi bir gazete ihdası hayli vakitten berü arzu ve tasavvur olunup, bunun mevküf-ün-aleyhi olan hurufatı ile mürettip vesair lazım gelen alat-u edavatı bi'l-iş'ar takım takım mukaddemce dersaadetten vurud ettiği gibi, destgahı dahi Londra'dan celb ve izhar ile bu kere cümlesi istihsal kılındığından mezkûr gazete der des-ti tab'u temsil bulunmuş ise de irade-i seniyye istihsal olunmadıkça neşrine içtisar olunamadığından mezkûr gazetenin şimdilik kamilen Türkiü'l-ibare olmak ve ileride mütercim ve muharrir maaşlarına veridatının kifayeti tahakkuk eder ise bir tarafı Rumca çıkarılmak üzere tab'u neşri hakkında müteallik buyurularak rey ve

⁵⁶² Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvalı*, s. 171.

⁵⁶³ Hüseyin Albayrak, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İlk Matbaa, İlk Gazete ve İlk Salname", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Kış 2005, s. 41.

⁵⁶⁴ Hüseyin Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010, s. 1-2.

irade-i aliye-i daverilerinin leffen ba telgraf sevb-i-kem-teraneme emr iş'ar hususuna müsaade-i celile-i nezaret-penahileri şayan buyurulmak babında emr'ü ferman hazret-i men leh-ül-emrindir."⁵⁶⁵

Sultan Abdülaziz'in bu talebi kabul eden tezkeresi sonrası, *Trabzon Vilayet Gazetesi*, 1869 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. Gazete haftada bir gün, dört yada sekiz sayfa olarak çıkarılmıştır.⁵⁶⁶ Gazetenin isminin altında "*Vilayetin ilanında faide-i umumiye ve hususiyye melhuz olan muhaberat-ı resmiyesiyle her türlü havadisi-i nafia-ı şamil gazetesidir.*" Yazılıdır.⁵⁶⁷

Türkçe olarak çıkarılan gazetenin, ileride matbaa ve gazetede çalışan personelin maaşları ve hurufat için gerekli maddi kaynak sağlandığı takdirde, Türkçe-Rumca olarak yayınlanması düşünülmüşse de, gazete yayınlarına Türkçe olarak devam etmiştir.⁵⁶⁸

Gazetesinin, mürettepliğini Nuri Efendi, litograflığını Hüseyin Efendi ile Osman Ağa, destegah ustalığını ise Bedros Efendi yapmışlardır. Emin Hilmi Efendi *Trabzon Gazetesi*'nin içeriğini hazırlıyor, mevcut kadro da düzenleyip basıyordu. Tayyibzade Hafız Zühdü, Muallim İbrahim Cudi, Şair Emin Hilmi ve tarihçi Şevket Nuri yöneticilik ve yazarlık yapmış kişiler arasındaydı.⁵⁶⁹

Vilayet gazetesi ve matbaası, Trabzon'daki basın yayın faaliyetlerinin oluşmasındaki ve gelişmesindeki en önemli etkenlerdendir. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde, Trabzon basınında etkin olan matbaa çalışanları ve gazetecilerin çoğunluğu, vilayet matbaası ve gazetesinde yetişmişlerdir.⁵⁷⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 18 Nisan 1916'da Rusların Trabzon'u işgaliyle birlikte, gazetenin yayın hayatına da son verilmiştir.⁵⁷¹

2.3.16. Zevra Vilayet Gazetesi

Ahmet Mithat Efendi, Bağdat'a vali olarak atanınca, diğer vilayetlerde yaptığı gibi burada da bir matbaa kurmak ve gazete çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur.

⁵⁶⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 3-4.

⁵⁶⁶ Hikmet Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon, 1998, s. 16.

⁵⁶⁷ *Trabzon*, S. 1773, 12 Temmuz 1323/1907, s. 1.

⁵⁶⁸ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 2.

⁵⁶⁹ Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, s. 15-17.

⁵⁷⁰ Rahmi Çiçek, "Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını", *Karen*, C. 3, S. 3, Trabzon, 2017, s. 129.

⁵⁷¹ Cumhur Odabaşıoğlu, *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, Trabzon Karadeniz Matbaası, Trabzon, 1987, s. 36.

Bunun için, Tuna'da kurduğu matbaada görev almış ve başarılarıyla Ahmet Mithat Paşa'nın dikkatini çekmiş, Ahmet Mithat Efendi'ye, Mithat Paşa tarafından bu kez de Bağdat'ta bir matbaa kurma görevi verilmiştir. Ahmet Mithat Efendi, bu istek doğrultusunda hazırlıklarını tamamlayarak Mithat Paşa başkanlığında bir heyetle, İstanbul'dan Bağdat'a gitmiştir.⁵⁷²

Heyet, Bağdat'a giderken, matbaa malzemelerini de beraberinde götürmüş, eksik malzemeler de tedarik edildikten sonra, Bağdat merkezde vilayet matbaası kurulmuştur. Başlangıçta İstanbul'dan getirilen bir el presi ve Hindistan'dan satın alınan küçük bir litografyadan oluşan matbaa, daha sonraları modern aletlerin satın alınmasıyla yenilenmiştir.⁵⁷³

Mithat Paşa, matbaanın kurulmasının ardından, vilayetin ilk resmi gazetesi olan *Zevra*'yı çıkartmıştır. 15 Haziran 1869 yılında yayın hayatına başlayan *Zevra*, *Bağdat Vilayet Matbaası*'nda Türkçe ve Arapça dört sayfa olarak basılmıştır.⁵⁷⁴

Gazetenin isminin altında "*İşbu gazete dâhiliye ve hâriciye havâdisi ve her derlü mübâhas-ı şâmil olarak haftada bir def'a salı günleri çıkar.*" yazılıdır.⁵⁷⁵

Gazete 51. sayısına kadar haftada bir kez salı günleri⁵⁷⁶, 52. sayıdan itibaren ise, cumartesi ve salı günleri olmak üzere haftada iki gün yayınlanmıştır.⁵⁷⁷

Gazetede, Mevadd-ı Hususiye başlığı altında, vilayette yaşanan gelişmeler hakkında haberler yer almıştır. Merkezden gelen emir ve fermanların duyurulması, atamalar, tayinler, terfiler, asayiş olayları, okuyucu mektupları, askeri konular, imar faaliyetleri, ihaleler ve valiliğin diğer faaliyetleri gazetenin bu bölümünde yer almıştır. Devletin, bölgede uyguladığı Tanzimat politikalarını halka tanıtmak ve uygulanmasını kolaylaştırmak açısından, gazete önemli bir araç olmuştur. Ayrıca bu bölümde, özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin, haberler arasına serpiştirilmiş makaleleri de yer almıştır.⁵⁷⁸

⁵⁷² Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 32.

⁵⁷³ Adem Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s. 42.

⁵⁷⁴ *Zevra*, S. 1, 3 Haziran 1285/1869, s. 1-4.

⁵⁷⁵ *Zevra*, S. 2, 10 Haziran 1285/1869, s. 1.

⁵⁷⁶ *Zevra*, S. 51, 2 Haziran 1286/1870, s. 1.

⁵⁷⁷ *Zevra*, S. 52, 6 Haziran 1286/1870, s. 1.

⁵⁷⁸ Murat Hanılçe, "Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevra Gazetesi (1869)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 247.

Mevadd-ı Umumiye başlığının altında ise, Osmanlı sınırları içerisinde yaşanan önemli gelişmelere yer verilmiştir.⁵⁷⁹ Bu haberlerin kaynağı, çoğunlukla İstanbul'da yayınlanan gazeteler olmuştur.⁵⁸⁰

Gazetede, Havadis-i Hariciye başlığının altında da, yabancı ülkelerle ilgili haberler yer almıştır. Yurtdışı haberleri özellikle İran, Rusya ve Avrupa'da yaşanan gelişmelerle ilgili olmuştur.⁵⁸¹ Haber başlıkları genellikle büyük puntolarla, konuyu ifade etmekten ziyade, olayların geçtiği yerleri vurgulamak için yazılmıştır. Gazetede yer alan haberler, çoğunlukla İstanbul basını ya da yabancı gazetelerden yapılan alıntılardır. Yalnız bu haberler verilirken doğrudan doğruya ilgili gazeteden iktibas edilmemiş, haberi hazırlayanlar yorumlarını da katmıştır. 48 yıl kesintisiz olarak yayınlanan ve 2607 sayı çıkarılan *Zevra Gazetesi*'nin, İngilizlerin Bağdat'ı işgal etmesi üzerine 1917 yılında yayına son verilmiştir.⁵⁸²

2.3.17. Prizren Vilayet Gazetesi

Prizren Valisi Safvet Paşa inisiyatifiyle, 1871 yılında *Prizren Vilayet Matbaası* kurulmuştur.⁵⁸³ Matbaada, Vilayet mektupçusu yönetiminde, muharrir, sermürettip, mürettip, destegah, litografya memuru (2), mütercim (2) ve Bulgarca mürettip çalışıyordu.⁵⁸⁴

Matbaanın kurulmasından sonra, vilayetin ilk resmi gazetesi *Prizren* 1871 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Türkçe ve Sırpça olarak dört sayfa halinde yayınlanan gazetede, resmi bildirilerin yanı sıra, vilayette ve vilayet sınırları dışındaki Osmanlı topraklarında yaşanan gelişmeler hakkında da haberler yer almıştır.⁵⁸⁵

1874 yılında Prizren vilayeti lağvedilmiş ve sancak olarak Manastır vilayetine bağlanmıştır.⁵⁸⁶ Böylece *Prizren Vilayet Gazetesi*'nin yayın hayatına da son verilmiştir.⁵⁸⁷

⁵⁷⁹ Adem Korkmaz, "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği (1869-1872), *Tarih Dergisi*, S. 49, İstanbul, 2010, s. 142.

⁵⁸⁰ Haniççe, "Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevra Gazetesi (1869)", s. 250.

⁵⁸¹ Korkmaz, "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği (1869-1872), s. 142.

⁵⁸² Haniççe, "Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevra Gazetesi (1869)", s. 254.

⁵⁸³ Fetnan Derviş, *XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 46.

⁵⁸⁴ *Prizren Vilayet Salnamesi*, 1290 H. (1873), s. 40.

⁵⁸⁵ Derviş, *XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 46.

⁵⁸⁶ Yücel Yiğit, "Prizren Sancağı'nın İdari Yapısı (1864-1912), *History Studies*, C. 2, S. 1, 2010, s. 130.

⁵⁸⁷ Derviş, *XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 46.

2.3.18. Kastamonu Vilayet Gazetesi

1867-1871 yıllarında Kastamonu'da vali olarak bulunan Mehmet Reşit Paşa, vilayette bir matbaa açmak için, gerekli makine ve malzemeleri İstanbul'dan getirterek 1868 yılında, *Kastamonu Vilayet Matbaası*'nı kurdurmuştur.⁵⁸⁸ Sanat Enstitüsü binasında kurulan matbaada, müdür, muharrir, muharrir yardımcısı, merdaneci ve katip olmak üzere beş kişi görevlendirilmiştir.⁵⁸⁹ Aynı zamanda Enstitüde okuyan çocuklar da, matbaada çırak olarak çalıştırılmıştır.⁵⁹⁰

Kuruluşundan itibaren, vilayet salnamesi, gazete ve resmi dairelerin çeşitli defter ve belgelerini basan matbaa için, 1888 yılında dönemin Valisi Abdurrahman Paşa, yeni hurufat ve makine getirtmiş, matbaayı da, yeni binasına taşıtmıştır.⁵⁹¹

Kastamonu Vilayet Matbaası'nda basılan en önemli yayınlardan biri, *Açıksöz Gazetesi*'dir. Yine matbaada çeşitli zamanlarda dergiler basılmıştır. Bunlar daha çok edebi nitelikli olup yayın hayatları kısa olmuştur. Bu dergiler arasında, Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edib ile birlikte Kastamonu'ya geldiğinde *Sebilü'r-reşad Dergisi* buraya nakledilmiş ve 1920 yılında yayınlanan 3 sayısı *Kastamonu Vilayet Matbaası*'nda basılmıştır. Ayrıca *Gençlik*, *Doğu*, *Birlik*, *Dilek*, *İlgaz* ve *Tiraje* dergileri de bu matbaada basılan yayınlar arasındadır.⁵⁹²

Kastamonu'da, 1925 yılından itibaren, özel matbaalar da kurulmuş, çeşitli gazete ve dergiler basılmıştır. Kurulan ilk özel matbaa *İnebolu Hayrettin Matbaası*'dır. Matbaa, 1925-1931 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Yine 1942-1973 yılları arasında Kastamonu'da faaliyette bulunan matbaalar arasında *Birlik Matbaası*, *Kral Matbaası*, *Kastamonu Matbaası* bulunmaktadır. Kastamonu basınının gelişmesinde, *Kastamonu Vilayet Matbaası* ne kadar önemli ise, kurulan özel matbaalarda bir o kadar önemliydiler. Bu matbaalar, özel sektörün girişimleri ve destekleriyle varlığını devam ettirmişlerdir.⁵⁹³

İhtiyaçları valilik tarafından karşılanan, uzun yıllar vilayetin kültürel faaliyetlerine hizmet eden vilayet matbaası ise, 1937 yılında zarar ettiği gerekçesiyle

⁵⁸⁸ Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, Kastamonu, 1973, s. 2-3.

⁵⁸⁹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1289 H. (1872), s. 54.

⁵⁹⁰ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 3.

⁵⁹¹ Ekrem Zahid Boyraz, *Kastamonu Gazetesi (1882-1920)*, Akademisyen Kitabevi Yayınları, Ankara, 2019, s. 8.

⁵⁹² Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 2-4.

⁵⁹³ Boyraz, *Kastamonu Gazetesi (1882-1920)*, s. 8-9.

kiraya verilmiş, 1944 yılında da satılmıştır⁵⁹⁴. O zamana göre 100-150 bin değerinde olan matbaa, İl Daimi Komisyonu tarafından, ihaleye bile çıkarılmadan, Etibank Genel Müdürlüğü'ne 18 bin liraya satılmış, tonlarla makine ve malzeme Ankara'ya taşınmıştır.⁵⁹⁵

Kastamonu'nun ilk resmi gazetesi ise, Ethem Pertev Paşa'nın valiliği sırasında çıkarılan *Kastamonu Vilayet Gazetesi*'dir. 1873 yılında yayınlanmaya başlayan gazetenin başlığının altında "*Vilayetin haftada bir def'a çıkar resmi gazetesidir*" ibaresi yer almaktadır.⁵⁹⁶ Haftada bir gün ve çoğunlukla dört sayfa olarak basılan gazetenin⁵⁹⁷, bazı nüshalarının iki sayfa olarak yayınlandığı görülmektedir.⁵⁹⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan kâğıt sıkıntısından dolayı ise, 1918 yılından itibaren tek sayfa yayınlanmaya başlanmıştır. Bir yıl kadar da renkli pelür kâğıda basılmıştır.⁵⁹⁹ Gazetenin yayın dili Türkçedir. Vilayet gazetelerinin genel özelliklerinden biri olan çoğunlukla iki dille yayın, *Kastamonu Gazetesi*'nde görülmemiştir.⁶⁰⁰

Gazetenin yayın günü çoğunlukla çarşambadır. Bunu en önemli sebebi, İstanbul'dan vilayet merkezine ulaşan posta ve haberler ile, Bolu, Çankırı, Tosya gibi vilayete bağlı merkezlerden gelen yeni haberlerin merkeze ulaşma günü ile ilgilidir. Yine gazete, özellikle dini bayramlara denk gelen günlerde baskı yapmamakta, bundan dolayı o hafta gazete çıkarılmamaktadır. Gazete, bu durumu okuyucularına *İ'tizar* başlığıyla şu şekilde duyurmaktadır. "*Arefe ve eyyam-ı iyde tesadüfü hasebi ile geçen hafta gazetemizin tab' ve neşr olunamamasından dolayı suret-i mahsusada müşterilerimize beyan-ı mazeret ideriz.*"⁶⁰¹

Gazetenin idaresi ve yazıları valilikteki bazı memurlar tarafından temin edilmiştir. Kastamonu'nun ilk gazetecisi olarak Mehmet Cemil Efendi kabul edilmektedir. Yine sonradan Kastamonu'nun ilk özel gazetesi olan *Köroğlu Gazetesi*'ni çıkaran Besim Bey, Asım Hüsnü (Kuşakçioğlu), Mehmet Ali (Ayni), Tahsin Nahit (Uygur), Matbaa Müdürü Kemal (Koral) gazetede yazarlar arasındadırlar. Ayrıca gazete muharrirliği için, Faik Efendi İstanbul'dan getirilmiştir.⁶⁰²

⁵⁹⁴ Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, s. 1.

⁵⁹⁵ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 9.

⁵⁹⁶ *Kastamonu*, S. 881, 11 Mart 1307/1892, s. 1.

⁵⁹⁷ *Kastamonu*, S. 927, 10 Şubat 1307/1892, s. 1.

⁵⁹⁸ *Kastamonu*, S. 929, 24 Şubat 1307/1892, s. 1.

⁵⁹⁹ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 22.

⁶⁰⁰ Varlık, "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", s. 100-101.

⁶⁰¹ Boyraz, *Kastamonu Gazetesi (1882-1920)*, s. 8-9.

⁶⁰² Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 22.

Gazetenin yayın politikası konusunda, Vali Sırrı Paşa "*Hak Söz Acıdır*" başlıklı makalesinde, vilayet gazetelerinin, asıl işleri olan gerçekleri yazıp halkı bilgilendirme görevini yerine getirmediklerini ve gereksiz şeyler yazdıklarını, İstanbul'da yayınlanan gazetelerin aynen alınıp haber yapılmasının gazetecilikle bağdaşmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Vilayet gazeteleri, mahallin hakiki vukuatını okuyuculara bildirmeyip de, yalnız memurlardan lüzumlu ya da lüzumsuz bahsederek, onları methetmeleri veya İstanbul'da çıkan gazetelerin makale ve haberlerini aynı alıp yayınlamaları, şüphe yok ki, mukaddes vazifelerini ihmal etmiş olurlar. Hoşa gitsin gitmesin mahallin hakiki vukuatını gizlemek, veyahut da uzakta olanları, kandırmak için başka şekilde göstermeye çalışmak, vilayet gazeteleri için korudukları memleket menfaatlerine karşı affedilemez bir kabahat, tabiri caiz ise büyük bir ihanet değil midir? Öyle ise gazetemiz eğriye eğri, doğruya doğru demekle niçin ayıplansın."*⁶⁰³

Gazete sadece Kastamonu merkez değil, vilayete bağlı Bolu, Çankırı ve Sinop Sancakları ile ilgili yazı ve haberlere de genişçe yer vermiştir. Bu yüzden gazete, Kastamonu gibi adı geçen iller bakımından da tarihi bir hafıza özelliğine sahiptir.⁶⁰⁴

Kastamonu Gazetesi'nin ilk sayfasında genellikle Bâb-ı Âli'den gelen resmi bildirilere ya da vilayet dahilinde yapılan tayinlere yer verilmiştir. Gazetede, Tevcihât başlığı altında, vilayete dair gelişmeler okuyucuya sunulmuştur. Yine Havadis-i Vilayet ana başlığı altında, vilayette meydana gelen doğal afetler, asayiş olayları, sağlık meseleleri, imar faaliyetleri ve adli vakalarla ilgili haberler yer almıştır. Ayrıca bilimsel çalışmalarla ilgili bilgiler, siyasi gelişmeler, bölge kültürü ve tarihi hakkında makaleler okuyucuya aktarılmıştır.⁶⁰⁵ Bu makaleler arasında, şehirde yaşayan Ermeni ve Rum entelektüeller tarafından yazılanlarda bulunmaktadır.⁶⁰⁶

Gazetede, vilayet haricinde Osmanlı sınırları içinde ve dışında yaşanan gelişmelerde yer almıştır. Özellikle devleti ilgilendiren her husus, gazete sütunlarına yansıtılmıştır. Devlet içinde ve dışında yaşanan siyasi ve ekonomik olaylardan bölge

⁶⁰³ Mehmet Serhat Yılmaz, *II. Meşrutiyet'in Yüzyüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2008, s. 18-19.

⁶⁰⁴ Mustafa Eski, "Kent Kültürünün Oluşmasında Basının Görevi: Kastamonu Örneği", *Dört Öge*, Yıl 1, S. 1, Ocak 2012, s. 146.

⁶⁰⁵ Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, s. 37.

⁶⁰⁶ Eski, "Kent Kültürünün Oluşmasında Basının Görevi: Kastamonu Örneği", s. 146.

halkı haberdar edilmiş, özellikle dış olaylarla ilgili haberler, resmi ağızdan verilmiş, haberin dışında yorum yapmamaya özen gösterilmiştir.⁶⁰⁷

Yukarıda belirtilen ana konular çerçevesinde yayın yapan gazetenin idari heyeti, yayın politikası açısından gazetenin içeriğinin hazırlanmasında dikkatli olunması konusunda zaman zaman uyarılmıştır. Gazetenin genel ahlaki kurallara uyulması yönünde hassas davranması, sakınca yaratacak haber ve makalelere gazetede yer verilmemesi, sadece vilayeti ilgilendiren yerel haberlerin, hükümetin emirlerinin, çıkarılan kanunların, ülke menfaatine uygun genel haberlerin, tarım, ticaret, sanayi hakkında kamuoyunun yararına olacak öğretici makalelerin yayınlanması istenmiştir.⁶⁰⁸

Başlangıçta çok büyük bir itina ile çıkarılan gazete, özel gazetelerin yayınlanmaya başlamasından sonra, özensiz bir şekilde çıkmaya başlamış, mahalli haberlere yer vermeyen bir ajans bülteni haline gelmiştir. Özellikle, 1937 yılında yayın hayatına giren *Doğrusöz Gazetesi*'nin, okuyucularını tatmin edici makale ve memleket haberleriyle dolu olarak yayınlanmaya başlaması ve büyük bir ilgi görmesi karşısında, Vali Avni Doğan, *Kastamonu Gazetesi*'nin yayınlanmasında bir fayda görmemiş; *Doğrusöz Gazetesi*'nin de gelişmesine imkân vermek amacıyla, gazetenin kapatılmasına karar vermiştir. 30 Mayıs 1938'de son sayısını yayınlayan gazetenin 65 yıllık hayatı böylece sonlandırılmıştır.⁶⁰⁹

2.3.19. Seyhan Vilayet Gazetesi

Seyhan Vilayet Matbaası, 1868 yılında Ermeni asıllı Agop Efendi tarafından kurulmuş, ilk zamanlar genellikle resmi evrak basımı için kullanılmıştır.⁶¹⁰ Matbaada, mektupçu, abone katibi, litografya memuru ve yardımcısı, destegahçı, ser mürettip, mürettip (2), müvezzi olmak üzere dokuz kişi çalışmaktaydı.⁶¹¹

⁶⁰⁷ Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, s. 37.

⁶⁰⁸ Yılmaz, *II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, s. 19.

⁶⁰⁹ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 22.

⁶¹⁰ Berna Torkak, *Harf Devrimine Kadar Adana Türk Sözü Gazetesi (1927-1928)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2018, s. 3.

⁶¹¹ *Adana Vilayet Salnamesi*, 1318 H. (1900), s. 95.

Vilayetin ilk resmi gazetesi ise, 5 Mart 1873 yılında yayınlanmaya başlayan *Seyhan Vilayet Gazetesi*'dir.⁶¹² İlk sayıları Arapça ve Ermenice harflerle Türkçe olarak yayınlanmıştır⁶¹³. Daha sonraları sadece Arap harfleriyle basılmıştır.⁶¹⁴

Yönetici ve yazar kadrosu vilayet memurları arasından seçilen gazetenin, başlangıçta yazı işleri müdürü Sahip Efendidir. İlerleyen yıllarda bu görevi Mümtaz ve Admi Efendiler yürütmüştür. Gazetenin diğer çalışanları arasında, Zakir Bey, Ali Bey, Hakkı Bey, Ali Sadi Bey, Yusuf İzzet Bey, Ali İlmi Bey ve Yeğenzade Rıza Bey yer almıştır.⁶¹⁵

Gazetenin başlığının altında "*Menâfi-i vataniye ve havâdis-i 'umumiye dâir vilâyet gazetesidir.*" ibaresi yer alır.⁶¹⁶ Gazetenin ilk basım yeri *Adana Vilayet Matbaası*'dır.⁶¹⁷ Daha sonraları ise *Adana Sanayi Mektebi Matbaası*'nda basılmıştır.⁶¹⁸ Çünkü, vilayet matbaası, 1902 yılında Adana Hamidiye Sanayi Mektebi'ne tahsis edilmiş ve öğrenciler burada eğitim almışlardır.⁶¹⁹

Seyhan Gazetesi, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Adana vilayetinin tek Türk gazetesi olarak varlığını sürdürmüştür.⁶²⁰ 1908 yılına kadar haftada bir gün çıkarılan gazete, II. Meşrutiyet'ten sonra cumartesi ve salı olmak üzere haftada iki gün⁶²¹ daha sonraki yıllar gündelik olarak yayınlanmıştır. Gazetenin yayın hayatı 1909 yılında sonlandırılmıştır.⁶²²

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Adana'da, vilayet gazetesinin yanında, birçok özel gazete de çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazeteler arasında İttihat ve Terakki'yi destekleyen *Teceddüt*, *İtidal*, *Anadolu*, *Duman*, *Yaşasın Ordu*; Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen *Şimşek* gazeteleri bulunduğu bilinmektedir.⁶²³

⁶¹² Bülent Varlık, "Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", *Kebikeç*, S. 21, Ankara, 2006, s. 233.

⁶¹³ *Seyhan*, S. 103, 19 Nisan 1291/1875, s. 1.

⁶¹⁴ Varlık, "Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", s. 233.

⁶¹⁵ Erdem Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 410.

⁶¹⁶ *Seyhan*, S. 100, 29 Mart 1291/1875, s. 1.

⁶¹⁷ *Seyhan*, S. 103, 19 Nisan 1291/1875, s. 1-2.

⁶¹⁸ *Seyhan*, S. 1588, 19 Kanunievvel 1325/1910, s. 4.

⁶¹⁹ Ali Rıza Gönüllü, "Sultan II. Abdülhamid'in Bir Yadigarı: Adana Hamidiye Sanayi Mektebi" *USAD*, Bahar 2019, s. 188.

⁶²⁰ Varlık, "Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", s. 231.

⁶²¹ *Seyhan*, S. 1588, 19 Kanunievvel 1325/1910, s. 1.

⁶²² İsmail Tevfik, *Adana Vilayet'i Matbuatı*, Ankara, 1932, s. 26.

⁶²³ Varlık, "Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", s. 231.

2.3.20. Rumeli Vilayet Gazetesi

Rumeli Vilayet Gazetesi, 24 Şubat 1873'de *Manastır Vilayet Matbaası*'nda çıkarılmaya başlanmıştır. 1875 vilayet salnamesinde yer alan bilgilere göre, matbaa ve gazetede, vilayet mektupçusu idaresinde, gazete muharriri ve müdürü, litografya ustası, matbu katibi, mürettip, destegahtar ve 6 hademe çalışmaktadır.⁶²⁴

Gazete kendini "*Her şeyden bahseden Osmanlı gazetesi*" olarak tanıtmıştır.⁶²⁵

Gazetenin isminin altında "*Bu gazete şimdilik haftada bir def'a pazartesi günleri çıkâr. Mevad-ı nâfi'aya dâir asâr-ı - tab' ve neşr olunur*" ibaresi yer alır.⁶²⁶

Rumeli Vilayet Gazetesi, Türkçenin yanında, Rumca, Bulgarca ve İbranice dillerinde de yayın yapmıştır.⁶²⁷

Manastır vilayetinin ilk resmi gazetesi olan *Rumeli*, yalnızca üç yıl çıkarıldıktan sonra yayını sonlandırılmıştır.⁶²⁸

2.3.21. Manastır Vilayet Gazetesi

Manastır'da, *Rumeli Gazetesi*'nin kapanmasından sonra 1884 yılında, *Manastır Vilayet Gazetesi* çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin basıldığı *Manastır Hükümet Matbaası* 1878 yılında kurulmuştur. Matbaada vilayet mektupçusu yönetiminde, matbaa müdürü, sermürettip, müvezzi, mürettip, makineci, litografya memuru, rik'a muharrir, merdaneci, süngerci olmak üzere 10 personel çalışmaktadır. Mektupçu aynı zamanda gazetenin muharrirliğini de yapmıştır.⁶²⁹

1905 yılında matbaayı yenilemek için valilik tarafından girişimlerde bulunulmuş ve Fransa'dan saatte 1200-1800 arası baskı yapabilen yeni bir baskı makinesi getirtilmiştir.⁶³⁰

Manastır Gazetesi, haftada bir gün çarşamba günleri çıkarılmıştır.⁶³¹ Gazetenin başlığının altında "*Vilayetin haftada bir defa' neşr olunur resmi gazetesidir*" ibaresi yer alır.⁶³²

⁶²⁴ *Manastır Vilayet Salnamesi*, 1292 H. (1875), s. 44.

⁶²⁵ *Rumeli*, S. 1, 12 Şubat 1288/1873, s. 1.

⁶²⁶ *Rumeli*, S. 11, 23 Nisan 1289/1873, s. 1.

⁶²⁷ Yüksel Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1907-1908)", *Yeni Türkiye Dergisi Rumeli Balkanlar Özel Sayısı II*, S. 67, Mart-Haziran 2015, s. 1543.

⁶²⁸ Yüksel Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül 04 Ekim 2013- İstanbul Bildiri Kitabı*, İstanbul, 2014, s. 648.

⁶²⁹ *Manastır Vilayet Salnamesi*, 1314 H. (1896), s. 74.

⁶³⁰ Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", s. 648.

⁶³¹ *Manastır*, S. 62, 7 Mayıs 1302/1886, s. 1.

⁶³² *Manastır*, S. 1155, 10 Teşrinievvel 1323/1907, s. 1.

Gazetenin içeriğine bakıldığında, genellikle ilk sayfasında, vilayette yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Havadis-i Vilayet başlığı altında, Hükümetin icraatları, kanunlar, resmi duyurular, atamalar, terfiler, ödüller, asayiş olayları, imar faaliyetleri, ihaleler, vilayette yapılan resmi ziyaretler, eğitimle ilgili haberler, sağlık alanında yapılan faaliyetler, tarım, sanayi ve ticaretle ilgili gelişmeler vb. haberler yer almaktadır. Payitaht Havadis başlığı altında ise, ülke geneli yaşanan gelişmeler hakkında haberlere yer verilmiştir. Özellikle İstanbul ve çevre vilayetlerde yaşanan olaylar hakkında okuyucular bilgilendirilmiştir. Yine yurtdışı haberleri ve ilanlar da gazetede yer alan bölümlerdendir. İlanlarda daha çok, yapılan resmi ihaleler yer almaktadır.⁶³³

Önemli bir kültür merkezi olan Manastır'da, özellikle 1908'den sonra, vilayet gazetesi dışında, birçok gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. Bunlarda ilki, İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır Merkezi tarafından çıkarılan *Neyyir-i Hakikât Gazetesi*'dir.⁶³⁴ Gazetenin kuruluş tarihi 18. sayısının ser levhasında belirtildiği üzere 8 Mart 1908 olarak gösterilmektedir. Bu tarihte gizli bir şekilde yayına başlayan gazete yalnızca cemiyet üyelerine dağıtılmaktaydı. Gazetenin kuruluş döneminde hangi çalışma usulünü takip ettiğini, o günlerde yaşamış Mustafa Ragıp Efendi hatıralarında şöyle aktarmıştır:

"...Mahmud Bey cemiyetinin Manastır merkezinin en mühim esrarına vakıfı. Genç mülahız arkadaşları arasında malumatıyla ve kalemine sahip olmakla temayüz ettiği için cemiyet merkezinin birçok emir tamimlerini kaleme alıyor, bilhassa Manastır merkezinin gizlice bastırıp kendi azasına dağıttığı *Neyyir-i Hakikât Gazetesi*'nde İnkılâp fikirlerini telkin eden ve Abdülhamid idaresinin zulmünü, fenalığını anlatan çok ateşli ve mühim makaleler yazıyordu... Bir vakitler *Neyyir-i Hakikât* nüshaları Seyfi Bey'in, askeri daireye resmi tamimleri basmak bahanesiyle evine getirdiği müstensihle çoğaltılırken, meşrutiyete yakın zamanlarda Jandarma tensikine memur İtalyan zabitanı Lödin'in, Habib Bey vasıtasıyla hediye ettiği müstensihle çoğaltmaya başladı."⁶³⁵

⁶³³ Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", s. 648-649.

⁶³⁴ İ. Arda Odabaşı, "II. Meşrutiyet Manastır'ında Ajitativ Siyasi Basın", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 289.

⁶³⁵ Fehim Kuruloğlu, "Manastır'da Bir Türk Gazetesi: *Neyyir-i Hakikat*", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya*, C. 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 2069-2070.

Neyyir-i Hakikât Temmuz 1908'de yasal hale gelmiş, 1911 yılında *Süngü* ve *Kurşun* gazeteleri çıkarılmıştır. *Kurşun Gazetesi*'nin ismi, Haziran 1911'de *Vatan* olarak değiştirilmiştir. Ayrıca, 9 Aralık 1911'de Zekeriya Sami Bey'in mesul müdürlüğü altında *Esas* adlı bir gazete daha çıkarılmıştır. Gazete, İki sayfası Arap harfleriyle, iki sayfası Latin harfleriyle olmak üzere toplam dört sayfa Türkçe olarak yayınlanmıştır. Bunların yanında, dönemin gazeteci ve yazarlarından Bezmi Nusret Kaygusuz hatıralarında, II. Meşrutiyet'te Manastır'da yayınlanan ancak ömrü uzun sürmeyen *Demokrat Kulübü*'nün çıkarıldığı, Mustafa Saffet Efendi'nin sahibi olduğu ve yayını yasaklanan, *Hukuk-u İbad* isimli bir gazetenin varlığından söz etmiştir. O dönem Manastır'da *Hüsn-ü Şiir*, *Tabiat*, *Yeni Fikir* ve *Elhan* isimli Türkçe dergiler de çıkarılmıştır.⁶³⁶

2.3.22. Aydın Vilayet Gazetesi

Kozmopolit bir yapıya sahip olan İzmir'de, geçmişten beri süregelen deniz ticaretinin sağladığı ekonomik refah seviyesi, aynı zamanda kültürel, dinsel ve etnik yönden çeşitlilik oluşturmuştur. Basının, İzmir'de gelişme göstermesinde, bu çeşitlilik önemli bir etken olmuştur.⁶³⁷

19. yüzyılda İzmir'e yerleşmiş yabancılar ve yerli etnik unsurlar, açtıkları okullar, kurdukları matbaalar ve çıkardıkları gazetelerle, o dönem İzmir'e kültürel alanda büyük katkılar sağlamışlardır.⁶³⁸ Osmanlı vatandaşı olan İzmirli Rumların, Musevilerin, Ermenilerin, Bulgarların, Arnavutların kendi dillerinde çıkardıkları süreli yayınlar, farklı bir kültürel yapıyı oluşturmuştur.⁶³⁹ İlk Fransızca gazeteler burada basılmış, daha sonra Rumca, İbranice, Ermenice, Bulgarca gazeteler çıkarılmıştır.⁶⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin diğer önemli merkezlerinde olduğu gibi, İzmir'de de ilk matbaa Museviler tarafından kurulmuştur. Abraham ben Yididya Gabay tarafından, 1658 yılında kurulan bu matbaada basılan ilk kitap, Jozef Eeskapa'nın *Rosh Yosef* adlı

⁶³⁶ Odabaşı, "II. Meşrutiyet Manastır'ında Ajitatif Siyasi Basın", s. 290-291.

⁶³⁷ Özgür Yatkın, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki yayın Organı İttihat Gazetesi*", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2018, s. 14.

⁶³⁸ Yatkın, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki yayın Organı İttihat Gazetesi*", s. 14.

⁶³⁹ Efdal Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2019, s. 22.

⁶⁴⁰ Yatkın, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki yayın Organı İttihat Gazetesi*", s. 14.

eseri idi. Bu matbaada, İbranice eserlerin yanında, Latin harfleriyle iki İspanyolca kitapta basılmıştır. Vilayette, ilk Ermeni matbaası, 1762 yılında kurulmuştur.⁶⁴¹

İzmir'deki ilk Türk matbaa ise, 1868 yılında kurulan resmi vilayet matbaasıdır. Matbaa için, Maliye Nezareti tarafından litografya makinesi, hurufat ve bir litografya ustası İstanbul'dan getirtilmiştir.⁶⁴²

Matbaa, Yusuf Ziya Efendi yönetiminde, hurufat ve litografya olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Hurufat bölümünde, muharrir (2), ser mürettip, mürettip (4), müvezzi (2), makinist, çarkçı; litografya bölümünde ise, litografyacı, merdaneci (4) ve mücellid (2) çalışmıştır.⁶⁴³

Başlangıçta vilayet matbaası, istenilen başarıya ulaşamamıştır. Bunun en önemli sebebi ise, o dönem İzmir'de basın faaliyetlerinin tamamen azınlıkların elinde olmasıydı. Azınlıklar tarafından işletilen çok sayıda matbaanın bulunmasından dolayı, vilayet matbaasına ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca vilayet matbaası, azınlıkların dilinde basım yapabilecek bir donanım da sahip değildi. Tüm bu olumsuzluklar, matbaanın borç altına girmesine sebep olmuştur.⁶⁴⁴

Matbaanın bu kötü gidişi üzerine, dönemin valisi Halil Paşa'nın talimatıyla, vilayet matbaasının iyileştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Matbaanın içinde bulunduğu bu durumun sebeplerinin ve nasıl iyileştirileceğinin tespit edilmesi amacıyla görevlendirilen vilayet mektupçusu Hayri Efendi tarafından, bir Takrir hazırlanmıştır.⁶⁴⁵ "Matbaanın Hal-i Sabıkı ile Lahıkı" başlıklı Takrir'de, sorunun kaynağı belirtildikten sonra, matbaanın ıslahı için yapılması gerekenler madde madde açıklanmıştır.⁶⁴⁶ Hazırlanan Takrir, meclise sunulmuş ve yapılan incelemeler sonunda, vilayet matbaasının yönetimi için bir kararname yayınlanmışsa da bir gelişme sağlanamamıştır.⁶⁴⁷

İzmir'de çıkarılan resmi gazete, *Aydın Vilayet Gazetesi*'dir. Temmuz 1869 yılında yayınına başlanan *Aydın* gazetesinin ilk mesul müdürü ve başyazarı, İzmir'de Türk gazeteciliğinin kurucusu Mehmet Salim Bey'dir.⁶⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi ile birlikte

⁶⁴¹ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 9.

⁶⁴² Erkan Serçe, "Aydın Vilayeti Matbaası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 1992, s. 309-310.

⁶⁴³ *Aydın Vilayet Salnamesi*, 1304 H. (1888), s. 62.

⁶⁴⁴ Serçe, "Aydın Vilayeti Matbaası", s. 310.

⁶⁴⁵ Serçe, "Aydın Vilayeti Matbaası", s. 314-315.

⁶⁴⁶ *Aydın Vilayet Salnamesi*, 1304 H. (1888), s. 62-79.

⁶⁴⁷ Serçe, "Aydın Vilayeti Matbaası", s. 314-315.

⁶⁴⁸ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 27-28.

çalışmış, *Selanik* ve *Tuna* gazetelerinde de muharrirlik yapmış Mehmet Salim Bey, İzmir'de bulunduğu yıllarda (1868-1872), *Aydın Vilayet Matbaası*'nı da yönetmiştir.⁶⁴⁹

Türkçe ve Rumca olarak iki dilde çıkarılan gazete, 1878'den itibaren sadece Türkçe olarak yayınlanmıştır.⁶⁵⁰ 1888 yılına kadar pazartesi ve perşembe günleri haftada iki gün, 1888-1913 yılları arasında sadece perşembe günleri, 1913'den kapandığı yıla kadar da günlük olarak çıkarılmıştır.⁶⁵¹

Gazetenin başlığının altında "*Resmi*" ibaresi yer almaktadır. Gazetenin 1897 tarihli nüshalarında, numaralandırma yapılmamıştır. Gazete tek sayfa, bir veya iki sütun halinde yayınlanmıştır.⁶⁵²

Aydın Gazetesi, devlete ait duyuru, emir ve düzenlemelerden vilayet halkını haberdar etmek, ziraat, sanayi ve ticaret konularında halk için yararlı olacak haber ve makaleleri yayınlamak amacıyla çıkarılıyor ve vilayete bağlı sancak, kaza ve büyük köylerdeki memurlara gönderiliyordu.⁶⁵³

Ayrıca gazete, resmi emir ve duyurular dışında, fikri ve edebi alanlarda da yayınlar yaparak, vilayetin kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin dönemin yazarları arasında bulunan Ruscuklu Mehmet Nuri'nin, 1884-1890 yılları arasında kitap halinde yayınladığı *Şule-i Efkar*, *Tasvir-i Hayal*, *Perakende Eserlerim* ve *Gece Mütalaaları* gibi kitaplarında toplanan gazel, şarkı, mektup ve edebi makaleler öncelikle *Aydın Gazetesi*'nde yayınlanmıştır. Yine yazar Halit Ziya (Uşaklıgil) hatıralarında, "*Uyku Nedir*" başlıklı ilk yazısının *Aydın Gazetesi*'nde yayınlandığından bahsetmiştir. Bunun yanında Müftü Mehmet Sait, Fikri, Ruscuklu Mehmet Hayri, Tokadizade Nuri, Maraşlı Kamil gibi İzmir fikir ve edebiyat dünyasında isim yapmış kimseler, *Aydın Gazetesi*'nde, edebi eserlerini yayınlamışlardır. Gazetenin bazı dönemlerinde vilayetin yönetimi ve şehircilik gibi konularda da oldukça sert ve cesur yayınlar yaptığı ve vilayetin dışında da tanındığı, Namık Kemal'in bir mektubundan anlaşılmaktadır. Namık Kemal 18 Kasım 1883 tarihli bir mektubunda, *Aydın Gazetesi*'yle ilgili şunları söylemiştir: "*Saye-i iktidar-ı hazret-i padişahide İzmir*

⁶⁴⁹ Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2006, s. 19.

⁶⁵⁰ Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2004, s. 130.

⁶⁵¹ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 80-81.

⁶⁵² *Aydın*, 8 Mayıs 1313/1897, s. 1.

⁶⁵³ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 130.

*haydutlarına bir derece turpan atıyor ki tarif kabul edilemez. Zannederim mesail-i idare nokya-i nazarınca en hür gazete odur."*⁶⁵⁴

Aydın Gazetesi'nin bir diğer önemli özelliği de, kendinden sonra çıkarılacak Türk gazetelerine örnek olmasıydı. Zira 1869 yılına kadar İzmir'de yalnızca azınlıklar tarafından çıkarılan gazeteler mevcutken, *Aydın Gazetesi*'nin yayınlanması sonrası, vilayette Türkçe özel gazeteler de hızla çıkarılmaya başlanmıştır.

Bu gazetelerden biri, İzmir'in yarı resmi Türkçe gazetesi *Devir*'dir. Mehmet Salim tarafından 1872-1873 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Başlığının altında "*Türk gazetesi*" ifadesi yer alan *Devir*, İzmir'in gerçek anlamda şahsiyetli, özgürlükçü, ve inkılâpçı fikirlere sahip ilk Türkçe gazetesidir. Zira çıkış yazısındaki "*Müslüman kandaşlarımın dahi matbuat cihetiyle noksan gördüğüm hukuk ve hürriyetini ikmale yol açmak*" ifadesi, gazetenin duruşunu göstermekteydi. Valilik ve memurların icraatlarını eleştiren *Devir*, Kanunname-i Ali gereğince 1873'de kapatılmıştır. Bunun üzerine, Mehmet Salim, 1875'de Corci Bubli isimli bir Ermenin finanse ettiği *İntibah Gazetesi*'ni çıkarmaya başlamıştır.⁶⁵⁵

İzmir'de yayınlanan ve *Aydın Vilayet Matbaası*'nda basılan bir diğer gazete ise, *Hizmet Gazetesi*'dir. 13 Kasım 1886'da Halil Rıfat Paşa'nın öncülüğünde çıkarılan gazetenin bütün yükünü Halit Ziya (Uşaklıgil) ve Tevfik Nevzat üstlenmişse de yaşları uygun olmadığı için, gazetenin imtiyaz sahipliğini, vilayet matbaasının sermürettiği Mehmet Şerif Efendi yapmıştır.⁶⁵⁶

İzmir Türk kültür çevresince benimsenen *Hizmet*'in idarehanesi, kısa sürede kültür, edebiyat ve siyaset meydanı haline gelmiş; Halil Rıfat'ın girişimleriyle de kendi matbaasına kavuşmuştur. *Hizmet Matbaası* 1891-1898 yılları arasında kırk civarında kitabın basımını gerçekleştirerek döneminde vilayet matbaasıyla birlikte en fazla Türkçe kitap basan matbaa olmuştur.⁶⁵⁷

Tevfik Nevzatın desteğiyle, 1900-1902 yıllarında Necip Türkçü'nün, *Hizmet Gazetesi*'nde yazdığı "*Türkçe Dilimiz*" başlıklı seri yazılarında ve diğer makalelerinde, Türklük ve Türk dili konularında çok ciddi ve bilimsel incelemeler ortaya konulmuştur. Necip Türkçü makalelerinde, Türk unsurunun, yıllarca askerlik yapması ve savaşlara katılması, bunun aksi durumda ise askerlikten muaf olabilmek için yüksek miktarda

⁶⁵⁴ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 131.

⁶⁵⁵ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 52-53.

⁶⁵⁶ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 29.

⁶⁵⁷ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 31.

paralar ödemek zorunda olmasından dolayı, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geri planda kaldığını savunmuştur. Bu fikir adamı, Türklerin içine düştüğü gerilikten kurtulabilmek için öncelikle kendi dillerine sahip çıkmalarını gerekli görmüş, ilerleme ve kalkınmalarının da ancak bu yolla mümkün olabileceğine inanmıştır. Bu amaçla *Hizmet*'te yayınladığı bilimsel makalelerinde, 19. yüzyıl dilbilimcilerinin görüşlerinden hareket ederek, Türkçeyi lengüistik, felsefi, psikolojik, sosyolojik ve estetik açılardan çok yönlü ve derinlemesine bir şekilde ele alıp incelemiş ve öncekilerden farklı ve dikkate değer önerilerde bulunmuştur. Necip Türkçü'nün, devrin şartları dolayısıyla daha ziyade dil konusunda ortaya atığı fikirleri, İzmir basınında uzun süre tartışılmıştır. *Hizmet Gazetesi*, bu prensipleri gazetenin bütün yazılarında uygulamaya başlamış ve bu yolda "*Yerli Hikayeler*" kaleme alınmıştır.⁶⁵⁸

O dönemde İzmir'de yayınlanan bir diğer önemli gazete de, 1893 yılında Bıçakçı Zade İsmail Hakkı Bey tarafından çıkarılan *İzmir Gazetesi*'dir. Gazete, önceleri *Aydın Vilayet Matbaası*'nda çıkarılmıştır. Daha sonraları, kapanan *Hizmet Gazetesi* matbaasının, Vilayet İdare Meclisi tarafından İsmail Hakkı Bey'e geçici olarak verilmesiyle, 181. sayısında itibaren bir süre de bu matbaada basılmıştır.⁶⁵⁹

Gazetenin serlevhasında, "*Menafi-i mülk ve devlete hadim siyasiyat, edebiyat fûnun, havadis, ziraat ve ticaretten bahis pazartesi günleri çıkar Osmanlı gazetesidir.*" yazılıdır. Sekiz sayfa olarak çıkarılan *İzmir*'in ilk sayfasında "*Makale-i Mahsusa*" üst başlığıyla bazen iki yada üç sayfayı dolduran ve İsmail Hakkı Bey tarafından yazılan makaleler yer almaktadır. Gazetede ki haberler, *Tevcihat*'i "*Havadis-i Mahalliye, Ticaret, Ahval-i Siyasiye, Havadis-i Ecnebiye, Telgrafnameler, Mevad-ı nafia ve Mütenevvia* başlıkları altında verilmiştir.⁶⁶⁰

İzmir Gazetesi, *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*'nin çizgisine yakın muhafazakar görüşleri savunan bir gazetedir. Bunda elbette medreseden yetişmiş İsmail Hakkı'nın kişiliğinin ve fikirlerinin önemli bir rolü olmuştur. İsmail Hakkı, gazetesinde Ömer Seyfettin, Baha Tevfik ve Şahabettin Süleyman gibi güçlü kalemlerin, dini ve ahlaki birçok makalesini yayınlamıştır⁶⁶¹. Kendine ait bir matbaasının olmayışından dolayı, basımında aksaklıkların yaşandığı *İzmir Gazetesi*, 1908 yılında kapanmıştır.⁶⁶²

⁶⁵⁸ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 60-61.

⁶⁵⁹ Fazıl Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2016, s. 22-23.

⁶⁶⁰ Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, s. 22-23.

⁶⁶¹ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 61.

⁶⁶² Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, s. 33.

1914 yılına kadar yayınlarını sürdüren *Aydın Gazetesi* hakkında, "*İzmir'de pek çok gazete çıkarıldığından resmi gazeteye gerek olmadığı*" gerekçesiyle kapatılma kararı alınmış ve bu karar gereği, 1914 yılında gazetenin yayınına son verilmiştir. Tüm çabalara rağmen istenilen seviyeye getirilemeyen vilayet matbaası da, aynı yıl kapatılmıştır.⁶⁶³ Gazetenin ulaşılabilinen birkaç sayısı Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde, 1875 ve 1878 yıllarına ait sayıları ise *Atina Milli Kütüphanesi*'nde bulunmaktadır.⁶⁶⁴

2.3.23. Neretva Vilayet Gazetesi

1875 yılında Hristiyanlar tarafından Bosna vilayetinin Hersek sancağında çıkan bir isyan sonucu, Bâb-ı Âli'nin kararıyla Hersek bölgesi Bosna'dan ayrılmış ve Hersek Vilayeti oluşturulmuştur.⁶⁶⁵

Vilayet Nizamnamesi gereği, vilayetin merkezi Mostar'da, bir vilayet matbaası kurulmuştur. Bu matbaa için, tamamı aynı boyutta olan iki sandık Arap harfi, iki sandık Kiril harfi, bir sandık Latin harfi, eski manüel bir baskı makinesi ve diğer küçük malzemeler, Saraybosna'daki vilayet matbaasından getirtilmiştir. Malzemelerle birlikte, Türkçe baskı için getirtilen mürettip Ali Efendi, baskı malzemelerinden bazılarının eksik olduğunu tespit etmiş ve bundan dolayı matbaa faaliyete geçememiştir. Bu nedenle Valilik tarafından, Mostar'daki Katolik misyoner matbaası çalışanı ile Kiril Latin alfabeleri konusunda bir uzman, vilayet matbaasına alınmıştır. Aynı zamanda matbaada eksik olan malzemeler de temin edilmiş ve vilayetin resmi yayın organı *Neretva Gazetesi*, 19 Şubat 1876 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır.⁶⁶⁶

Gazetenin dış sayfaları Kiril harfleriyle Sırpça, iç sayfaları Arap harfleriyle Türkçe yazılmıştır. Gazetenin başyazarı, Bosna vilayet mektupçusu Mehmet Hulusi'dir. Dört sayfa olarak haftada bir gün yayınlanan gazete, 36 sayı çıkarılmış ve 360 nüsha basılmıştır.⁶⁶⁷

Bıçimsel olarak *Bosna Gazetesi*'ne benzeyen *Neretva*'da, Mevadd-ı Umumiye (Hersek Vilayetiyle ilgili haberler), Mevadd-ı Hususiye (Osmanlı sınırlarında yaşanan gelişmelere dair haberler) ve Havadis-i Hariciye (Yurtdışı haberleri) başlıklı haberlerin yanı sıra, resmi haberler, kanunlar, savaş raporları da yayınlanmıştır.⁶⁶⁸

⁶⁶³ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 27-28.

⁶⁶⁴ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 18.

⁶⁶⁵ Zacić, *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, s. 19.

⁶⁶⁶ Seyhan vd., *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, s. 206.

⁶⁶⁷ Zacić, *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, s. 20.

⁶⁶⁸ Seyhan vd., *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, s. 207.

Gazetenin ilk sayısında, vilayet haberi sütunlarında, isyana karşı yapılan mücadeleler hakkında haberlere ve halkın genel hayatını iyileştirmek isteyen hükümetin, Hersek vilayetindeki durumu sakinleştirmek için aldığı tedbirlere yer verilmiştir. Bu tür haberler daha sonraki sayılarda da yer almış, isyancılara karşı mücadele edenler tebrik edilmiş, isyancıların ise er geç kaybedeceği mesajı verilmiştir. Bu haberlerin yanı sıra gazetede, vilayette meydana gelen küçük çaplı asayiş olaylarına ilişkin haberlere de rastlanmaktadır.⁶⁶⁹

Bir yıl sonra, 1877 yılında Hersek vilayeti yeniden sancağa dönüştürülünce, matbaanın makineleri de, Saraybosna'ya iade edilmiştir.⁶⁷⁰ Matbaanın kapatılması ve gerekçesi, 7 Şubat 1877 tarihli *Bosna Gazetesi*'nde şu şekilde yer almıştır : "*Sadrizamdan gelen telgrafla, Hersek Vilayetinin Sultanı emri üzerine tekrar Sancağa çevrildiği ve Bosna vilayetine bağlandığı, Bosna vilayeti hükümetine bildirilmiştir... Böylece, Hersek Vilayeti ile birlikte bu matbaa da ortadan kaldırılmış ve matbaanın envanteri Saraybosna'ya taşınmıştır. Hersek Vilayeti Matbaası'nda hiçbir kitap yayınlanmamıştır*". Matbaanın kapatılmasıyla birlikte *Neretva Gazetesi*'nin de yayınları durdurulmuştur.⁶⁷¹

2.3.24. Sivas Vilayet Gazetesi

Sivas'ta basın yayın faaliyetleri, 1865 yılında kurulan vilayet matbaasının, Vali Ahmet İzzet Paşa tarafından, 1867/68'de faaliyete geçirilmesiyle başlamıştır. İzzet Paşa, vilayet matbaasını iki yıl içinde ilk salnameyi basabilecek duruma getirmiştir. Aynı matbaada değişik tarihlerde, 1908 yılına kadar 17 salname basılmıştır.⁶⁷² Matbaa, başlangıçta eski sistem taş basması bir makineye sahiptir. Daha sonraları, düz bir baskı makinesi ve bir pedal makinesi getirtilmiştir.⁶⁷³

Matbaada, başlangıçta İstanbul'dan getirilen elemanlar, daha sonraları ise bölgede yetişen matbaacılar çalışmaya başlamışlardır.⁶⁷⁴ 1883 yılında, matbaa yöneticisi olan vilayet mektupçusu aynı zamanda vilayet gazetesinin muharrirliğini de yapmıştır. Mektupçuyla birlikte matbaada, müdür, litografyacı, Türkçe mürettip ve yardımcısı,

⁶⁶⁹ Seyhan vd., Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi, s. 209-210.

⁶⁷⁰ Zacić, *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, s. 20.

⁶⁷¹ Seyhan vd., Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi, s. 215.

⁶⁷² Burhan Paçacıoğlu, "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002 Sivas*, SİSKAV Yayınları, Sivas 2002, s. 235.

⁶⁷³ Güney Nair, *1878-1999 Sivas Basını*, Sivas 1999, s. 52-53.

⁶⁷⁴ Murat Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007*, C. 2, Sivas 2007, s. 425.

Ermenice mürettip ve yardımcısı, müvezzi, mülazım (2) olmak üzere toplam 10 kişi çalışmaktadır.⁶⁷⁵ 1907 yılı *Sivas Vilayet Salnamesi*'ne bakıldığında, matbaanın kadrosu genişlemiş, çalışan sayısı, 16'ya çıkarılmıştır. Bunlar, yine vilayet mektupçusu yönetiminde, müdür ve litografya memuru, musahhih-i mektubi mümeyyiz, muharrir (2), hattat, litografya yardımcısı, sandık emini, makinist, ser mürettip, mürettip (3), çarkçıdır (2).⁶⁷⁶ Matbaada aynı zamanda, yüksek okul öğrenimi görmüş gençler de görev almışlardır.⁶⁷⁷

Vilayetin resmi gazetesi *Sivas* ise, Vali Mustafa Süreyya Paşa'nın girişimleriyle, 24 Mart 1879 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Valinin aynı yıl ölümü üzerine yayınları durdurulan gazete, vilayete atanan Vali Abidin Paşa zamanında, birinci sayıdan yeniden yayınlanmaya başlamıştır.⁶⁷⁸

12 Ocak 1880 tarihinde ikinci seri olarak yayınına devam eden gazetenin başlığının yanında "*İşbu gazete haftada bir defa pazartesi günleri çıkarılır menâfi-i umumiye ve maârif ve edebiyata müte'alik asâr için sütunlar her zaman açıktır.*" ibaresi yer alır.⁶⁷⁹ Ayrıca gazeteye şikayet türü yazıların yazılamayacağı, sadece memleket yararına yazıların kabul edilip basılacağı ve gönderilen yazıların geri iade edilmeyeceği belirtilmiştir.⁶⁸⁰ Basım yeri *Sivas Vilayet Matbaası*'dir.⁶⁸¹

Gazetenin yayın dili, ilk serisinde sadece Arap harfleriyle Türkçe yayınlanmıştır. İkinci serinin 1. sayısından 81. sayısına kadar, Arapça ve Ermenice harflerle, Türkçe olarak dört sayfa basılmıştır.⁶⁸² Daha sonraki sayılarında ise Ermenice harflerle basıma son verilmiştir.⁶⁸³

Gazetede ki haberler vilayet haberleri ve vilayet dışı haberler olarak ikiye ayrılmaktadır. Vilayet dahilinde yer alan haberler, genellikle merkezde yaşanan gelişmelerle sınırlı kalmıştır. *Sivas Gazetesi*'ne, liva ve kazalardan gelen haberler, tahrirat müdürleri ve katipler tarafından gönderilmekteydi. Fakat bu görevliler yeterli donanıma sahip değillerdi ve bunlarla merkez arasındaki bağ tam anlamıyla

⁶⁷⁵ *Sivas Vilayet Salnamesi*, 1300 H. (1883), s. 63.

⁶⁷⁶ Ebubekir S. Yücel, *Salname-i Vilayet-i Sivas 1325/1907 Sivas İl Yıllığı*, Buruciye Yayınları, Sivas 2007, s. 64.

⁶⁷⁷ Nair, *1878-1999 Sivas Basımı*, s. 53.

⁶⁷⁸ Burhan Paçacıoğlu, "Cumhuriyete Kadar Sivas Basımı ve İrade-i Milliye'nin Yeri", *TÜBAR*, S. 14, Güz 2003, s. 87.

⁶⁷⁹ *Sivas*, S. 1, 31 Kanunievvel 1295/1880, s. 1.

⁶⁸⁰ Nair, *1878-1999 Sivas Basımı*, s. 62.

⁶⁸¹ *Sivas*, S. 24, 21 Temmuz 1296/1880, s. 2.

⁶⁸² *Sivas*, S. 29, 8 Eylül 1296/1880, s. 3; Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 427.

⁶⁸³ Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 427.

sağlanamamaktaydı. Bu durum ise, vilayet gazetelerinin asıl amacı olan, devlet ve memleket yararına gerçekleştirilecek icraat ve ıslahatları halka duyurma ve benimsetme misyonunu yerine getirememesine sebep olmuştur.⁶⁸⁴

Gazetenin haber kaynakları arasında, aynı zamanda gazetenin muharrirliğini de yapan vilayet mektupçusunun merkezle yaptığı yazışmalar ve vilayete gönderilen telgraflarda yer almaktadır. Özellikle kanunlar, siyasi ve adli vakalarla ilgili gelişmelere dair haberler bu kaynaklardan elde ediliyordu. Ayrıca okuyucular tarafından gönderilen, özellikle taşrada yaşanan ve haber değeri olan gelişmelerin bildirildiği mektuplar da, haber kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Gazete çalışanlarının devlet memuru olmaları da, özellikle merkezde meydana gelen adli, mali ve asayiş konularındaki haberlere daha rahat ulaşmalarını sağlamıştır.⁶⁸⁵

Vilayet dışındaki haberlerin kaynakları ise çoğunlukla İstanbul gazeteleri ve vilayete çekilen telgraflar olmuştur. Yine çevre vilayetlerde yayınlanan vilayet gazeteleri de, gazetenin haber kaynakları arasında yer almıştır.⁶⁸⁶

Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde de yayınlarına devam eden ve 6 Aralık 1941 tarihine kadar 2865 sayı çıkarılan *Sivas Gazetesi* bu tarihten sonra kapatılmıştır.⁶⁸⁷

Uzun yıllar ilkel makinelerle faaliyetlerini yürüten vilayet matbaası ise, 1971-1973 yılları arasında yenilenmiş ve matbaa otomatik makinelere sahip olmuştur. 1993 yılında Özel İdare Müdürlüğü'ne devredilen matbaa, bir süre sonra zarar ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır.⁶⁸⁸

Gazetenin, ilk çıkışında ilan edilen amaçlarına bakılacak olursa, bu yönde çok da başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Ancak aşağıda verilen örneklerle bakıldığında, *Sivas Gazetesi* ve Vilayet Matbaası'nın, Sivas'taki matbaacılık ve gazetecilik mesleğinin gelişimine önemli katkılarının olduğu da bir gerçektir.⁶⁸⁹

Nitekim, Sivas'ta ilk özel gazete, II. Meşrutiyet'te çıkarılmıştır. Uzun süreden beri vilayetin evkaf müdürlüğünü yapan Halit Cevdet Bey, 26 Temmuz 1909'da vilayet

⁶⁸⁴ Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 427.

⁶⁸⁵ Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 428.

⁶⁸⁶ Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 427.

⁶⁸⁷ Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 426.

⁶⁸⁸ Güney Nair, "Türk Basın Tarihinde Taşrada Yayınlanan Bir Merkez Gazetesi: Ülke", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 4, Bolu, 2016, s. 86.

⁶⁸⁹ Nair, *1878-1999 Sivas Basını*, s. 63.

matbaasında, haftalık *Vicdan Gazetesi*'ni yayınlamaya başlamıştır.⁶⁹⁰ İttihat ve Terakki yanlısı yayınlar yapan *Vicdan Gazetesi*, Sivas dışında, Tokat, Koyunhisar, Kayseri, Amasya gibi çevrelere de ulaştırılmıştır.⁶⁹¹ Bu haftalık gazetenin, sadece 25 sayısı mevcut olup, bu sayıların sonuncusu 1910 yılı Ocak ayında çıkarılmıştır. Muhtemelen bu tarihten sonra yayın hayatına devam etmemiştir.⁶⁹²

Anadolu'da yayınlanan özel gazetelerin en eskilerinden olan *Kızılırmak Gazetesi* de, *Sivas Vilayet Matbaası*'nda basılan gazeteler arasındadır. Gazete 28 Ekim 1909 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin basımı, 1930 yılından sonra, Kamil Bey (Kitapçı) tarafından kurulan *Kamil Matbaası*'nda gerçekleştirilmiştir. Kamil Bey, *Kızılırmak Gazetesi*'nin yayın politikası hakkında şunları yazmıştır:

"...Kızılırmak 15 Teşrinevvel 325'te ilk nüshasını neşretmişti. Maddi menfaatle asla hatıra getirilmemiş, gayet nazik ve feragatli emellerle işe başlanılmıştır. Memleketin, bhusus muhitin dertleri ve her türlü ihtiyaçları açık ve kalb ile mevzu ediliyor, gerek efkar-ı umumiye ve gerek dert ve ihtiyaçların izalesi ile alakadar olanlar bunları ehemmiyetle nazar-ı dikkate alıyorlardı."⁶⁹³

Kızılırmak Gazetesi'nin yayın hayatı, Kamil Bey'in, CHP'nin yayın organı olan *Ülke Gazetesi*'ni satın almasıyla birlikte, 12 Kasım 1946'da son bulmuştur. Haftalık olarak yayınlanan gazetenin, 24 yıl boyunca çıkarılan sayıları 1200'den fazladır.⁶⁹⁴

2.3.25. Musul Vilayet Gazetesi

Musul'un ilk resmi matbaası olan *Musul Vilayet Matbaası*, 1881 yılında Hükümet Dairesinde kurulmuştur.⁶⁹⁵ Matbaada çalışan personel, muharrir, hesap katibi, ser mürettip, mürettip (2), makinist olmak üzere 6 kişidir. Matbaada bir hurufat ve bir litografya makinesi bulunmaktaydı. Burada Türkçe ve Arapça kitaplar, dergiler, resmi belgeler basıldığı bilinmektedir.⁶⁹⁶ 1884 yılında çıkarılmaya başlanan Musul vilayetin resmi gazetesi *Musul* bu matbaada basılmıştır. Gazetenin başlığının altında "*Vilayetin*

⁶⁹⁰ Yunus Ayata vd., *Vicdan Gazetesi (26 Temmuz 1909-31 Ocak 1910)*, Buruciye Yayınları, Sivas 2011, s. 18.

⁶⁹¹ Paçacıoğlu, "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", s. 89.

⁶⁹² Horst Unbehaun, "1910-1914 Yılları Arasında Kızılırmak Gazetesi (Sivas) Anadolu Taşrasında Kültürel ve Edebi Bir Forum, *Kebikeç*, S. 14, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 7.

⁶⁹³ Nair, *1878-1999 Sivas Basını*, s. 63.

⁶⁹⁴ Unbehaun, "1910-1914 Yılları Arasında Kızılırmak Gazetesi (Sivas) Anadolu Taşrasında Kültürel ve Edebi Bir Forum, s. 8.

⁶⁹⁵ Kocabaşoğlu-Birinci, "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", s. 110.

⁶⁹⁶ *Musul Vilayet Salnamesi*, 1310 H. (1892), s. 73.

haftada bir defa' neşr olunur ceride-i resmiyesidir" ibaresi yer alır.⁶⁹⁷ Gazete Türkçe ve Arapça olarak iki dilde yayınlanmıştır.⁶⁹⁸

Yayın hayatının sonraki yılları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığımız *Musul Gazetesi*, İngilizlerin 1918 yılında Musul'u işgal etmesinin ardından kapatılmıştır.⁶⁹⁹

2.3.26. Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi

Osmanlı Devleti'nin önemli kültür merkezlerinden biri olan Ma'müratü'l-Aziz vilayetinde basın yayın faaliyetleri, 1866 yılında Vali Hacı İzzet Paşa'nın himayesinde, vilayet matbaasının kurulmasıyla başlamıştır. Matbaanın kurucusu, Müzlef Efendizade lakabıyla bilinen Rıza Efendi'dir ve matbaanın faaliyetlerini, Hacı Süleyman, Ali Efendi ve Hurşit Efendi ile birlikte yürütmüşlerdir.⁷⁰⁰

Vilayet matbaasında, Mektupçu yönetiminde, müdür, mürettip, destegahtar, müvezzi, muharrir, litografyacı, mürekkepçi, odacı olmak üzere 9 kişi çalışmıştır.⁷⁰¹

Kurulduğu ilk yıllarında, Harputlu Müderris Efendizade Hacı Ömer Naimi Efendi'nin, *Manzume-i Naima* eserinin, *Tefsir-i Zübed* isimli el yazması bir *Kur'an-ı Kerim* tefsirinin ve buna benzer birçok eserin basıldığı matbaa, dört yıl sonra ortaklar arasındaki anlaşmazlıktan dolayı kapanmıştır.⁷⁰²

1881 yılına kadar kapalı kalan matbaa, Vali Süleymaniyeli Abdullah Musip Paşa'nın girişimleriyle hükümetten maddi destek sağlanması sonrası, Hurşit Efendi tarafından yeniden işletilmeye başlanmıştır. Ayrıca matbaanın devamının sağlanması için, Belediye ile matbaa arasında 24.593 kuruş sermayeli menafî sandığı kurulmuştur.⁷⁰³ 1883 yılında ise matbaaya, madeni harflerle bir baskı makinesi satın alınmış ve matbaa gazete basılabilecek seviyeye getirilmiştir.⁷⁰⁴ 1884 yılı *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Salnamesinde*, yeni baskı makinesinin gelişi hakkında şu bilgi yer

⁶⁹⁷ *Musul*, S. 1015, 11 Teşrinisani 1329/1913, s. 1.

⁶⁹⁸ Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 1, s. 625.

⁶⁹⁹ İbrahim Şaban, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011, s. 55.

⁷⁰⁰ Erdal Açıkşes-Zafer Çakmak, "Satvet-i Milliye Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1873-1874.

⁷⁰¹ *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi*, 1302 H. (1885), s. 53.

⁷⁰² Yavuz Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basımına Bir Örnek: Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1934)", *SOBİDER*, Yıl: 4, S. 16, Kasım 2017, s. 167-168.

⁷⁰³ Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basımına Bir Örnek: Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1934)", s. 168.

⁷⁰⁴ E. Açıkşes-Z. Çakmak, "Satvet-i Milliye Gazetesi", s. 1874.

almaktadır: "*Mükemmel edevat ve hurufat celbiyle müceddiden bir hurufat matbaası küşad olunarak haftada bir defa ceride neşredilmekte.*"⁷⁰⁵

Yenilenen matbaada çıkarılan ilk gazete, vilayetin resmi gazetesi olan *Ma'müratü'l-Aziz*'dir. 7 Ekim 1883'te haftalık olarak yayınlanmaya başlayan gazetenin *Mukaddime* başlıklı önsözünde gazetenin yayınlanma gerekçesi ve amacı hakkında bilgi verilmiştir. *Ma'müratü'l-Aziz*, medeniyetin ve ilerlemenin bir göstergesi olan gazetenin, iftihar edilecek bir iletişim aracı olduğunu, gelişmiş ülkelerde, şehir ve köy halkının faydalanıp bilgilenmesi için gün be gün her bölgede matbaaların kurulup, gazetelerin çoğaldığını belirtmiş; *Ma'müratü'l-Aziz*'inde, gazete olarak vatandaşları, vilayet ve ülkede yaşanan gelişmelerden haberdar etmeyi ve özellikle kültürel gelişmeye hizmet edecek yayınlar yapmayı kendine amaç edindiğini bildirmiştir.⁷⁰⁶

Çıkarılış gayesine uygun yayınlar yapan gazetede, çoğunlukla mahalli haberlere yer verilmiştir. Gazetede muharrirlerin yazdığı yazıların yanı sıra, gazeteye gönderilen ve belirlediği ilkelere uygun olan imzalı ve mühürlü yazılarda yayınlanmıştır. Aynı zamanda resmi daire amirleri de gazetenin tabii muhabirleri olarak kabul edilmiş ve bulundukları bölgede yaşanan gelişmeleri gazeteye bildirmeleri istenmiştir. Gazetenin "*Muhabirler*" başlıklı yazısında bu durum şöyle ifade edilmiştir:

*"Liva-i tahrirat müdürleriyle kaza tahrirat katibleri gazetemizin tabi'i muhabirleri olduklarından memleketin menafî'ine muvafık ve Ahâlinin terakkiyatını müstevcib havadis ve icra'at-ı mahalliyeden gazetemize muntazaman malumat vermelerini hamiyetlerinden bekleriz."*⁷⁰⁷

Haftalık olarak pazar günleri yayınlanan⁷⁰⁸ *Ma'müratü'l-Aziz Gazetesi*, 110. sayısından itibaren, İstanbul'dan postayla gelen haberlerin gecikmesinden dolayı, yayın gününü salı olarak değiştirmiştir.⁷⁰⁹ Daha sonraki yıllarda cumartesi⁷¹⁰ ve çarşamba günleri de yayınlandığı görülmektedir.⁷¹¹

Gazete, genel olarak dört sayfa olarak çıkarılmıştır. Gazetenin başlığının altında "*İşbu gazete merkez vilayette daire-i mahsusasında her hafta pazar günleri çıkarılır. Maarife ve mevadi nafia-i sariyeye gönderilecek evrak meccanen kabul olunur.*

⁷⁰⁵ *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi*, 1301 H. (1884), s. 121.

⁷⁰⁶ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 1, 7 Teşrin-i Evvel 1299/1883, s. 1.

⁷⁰⁷ Zafer Çakmak, "Elazığ'da Yayınlanan İlk Gazete *Mamüratü'l-Aziz*", *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Elazığ, 2003, s. 29.

⁷⁰⁸ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 1, 7 Teşrinisani 1299/1883, s. 1.

⁷⁰⁹ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 110, 10 Kanunuevvel 1301/1885, s. 1.

⁷¹⁰ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 123, 27 Mart 1301/1885, s. 1.

⁷¹¹ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 1261, 16 Şubat 1326/1911, s. 1.

Havadis-i mutaallik gelecek mektuplardan uygun mühür ve imzalar belli olarak adaba ve gayri muzır olanlar neşr edilir" ifadesi yer almaktadır.⁷¹²

Ma'müratü'l-Aziz Gazetesi, 1883-1914 yılları arasında 31 yıllık bir yayın hayatı sürdürmüş ve bu süre zarfında 1475 sayı yayınlanmıştır. Bu sayıdan sonra kapatılan gazete Milli Mücadele yıllarında tekrar çıkarılmaya başlanmıştır.⁷¹³

Cumhuriyet döneminde de gazetenin yayınlarına devam ettiği, zamanla matbaacılıktaki değişimlere uygun olarak sözü edilen matbaanın, gelişen teknolojiye uygun malzemeler satın alınarak, daha verimli kullanılabilmesi için fiziki koşullarının iyileştirildiği görülmektedir. Gazete bu girişimleri, 16 Şubat 1927 tarihli 2044. sayısında, okuyucusuna şu şekilde bildirmiştir:

*"Matbaa-ı vilayet için bu sene iptidalarında üç bin tabaka defter kâğıdı, yirmi kutu kartvizit, bir adet de numarator celp ve mubayaa edilmiştir. Tabi olunan defatir, cedavil vesaire için yeniden kafi miktarda her nevi kâğıt ve umum gazetelerde ketebe ve risailde serlevha olarak kullanılan 36 punto rakama hurufatla daha sair bir kısım levazım-ı tertip"iye ve teşhiz"iyenin celbi için bu sene bütçeye vazi edilen bin lira ile levazım celbi esbabına tevessül edilmiştir. 340 ve 341 senelerinde celp olunan iki yüz kilo müceddit hurufat matbaanın teşkilat-ı dahiliyesi itibarıyla şimdilik kafi görülmektedir. Bundan evvel matbaaya sipariş olunan defatir vesaireye muktezi kâğıt çarşıdan fahiş bedellerle alındığı için bundan matbaaca bir fayda temin edilememiş ise de el yevm matbaa-ı vilayet devair ve müessesat-ı resmiye için istenilen şekillerde defter, cetvel, aza emirleri, makbuzlar, hususi ilanlar, etiket, kartvizitler ve sair her nevi tabi işlerini yapabilecek levazım-ı tertibiye ile mücehhez bulunmaktadır. Matbaa binasının icap eden mahalleri de encümen daimi-i vilayet kararıyla tamir ettirilmiştir."*⁷¹⁴

Yayın periyodunda belli dönemlerde kesintilere uğrayan *Ma'müratü'l-Aziz Gazetesi'nin*, 31 Ekim 1928 tarihinde çıkarılan 2129 sayılı nüshasından sonra yayınları bir kez daha sonlandırılmıştır.⁷¹⁵ Harf İnkılâbından sonra 1929'da bu kez de, *Elaziz*

⁷¹² *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 1, 7 Teşrin-i Sani 1299/1883, s. 1.

⁷¹³ Yavuz Haykır, Handan Haykır, "Elazığ Basın Tarihi", *Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi 17-19 Kasım 2014 Elazığ*, C. 2, Ankara, 2015, s. 1171.

⁷¹⁴ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 2044, 16 Şubat 1927, s. 2

⁷¹⁵ Haykır-Haykır, "Elazığ Basın Tarihi" s. 1171.

ismiyle ve Latin Harfleriyle çıkarılan gazete⁷¹⁶, 1930'larda vilayet matbaalarının özelleştirilmesi sonucunda, kesintili de olsa yayınlarına devam etmiştir.⁷¹⁷

Ma'müratü'l-Aziz Gazetesi, devlet politikalarının halka aktarılmasında ve kamuoyu oluşturulmasında önemli bir görevi yerine getirmiştir. Resmi özelliğinden dolayı yönetime karşı muhalif tutum sergilemeyen gazetede, aynı zamanda çıkarılış amaçlarından biri olan halkın fikri gelişiminin sağlanmasına yönelik yayınlara özellikle önem verilmiştir.⁷¹⁸

Gazetenin ilk sayfası genellikle mahalli haberlere ayrılmıştır. Gazetenin yerel haber kaynakları, resmi dairelerden gönderilen bilgiler ve kazalarda bulunan muhabirlerdi. Vakay-i Mahalliye başlığı altında, valiliğin yaptığı çalışmalar ve hizmetler ayrıntılı bir şekilde anlatılmış, aynı zamanda vilayet dahilinde gerçekleştirilen bayındırlık işleri, sosyal kültürel etkinlikler, asayiş olayları, eğitim-öğretim faaliyetleri, askeri, ekonomik ve siyasi gelişmeler, doğa olayları yine gazetenin yerel haberleri arasında yer almıştır. Haberler okuyucuya aktarılırken, zaman zaman yorum yapılmış ve halkın aydınlatılmasına çalışılmıştır.⁷¹⁹

Gazetede yayınlanan ulusal haberler ise, genellikle siyasi ve askeri gelişmeler, bayındırlık faaliyetleri, asayiş olayları vb. olmuştur. Ulusal haber kaynakları, İstanbul basını ve diğer vilayet gazeteleri ile Anadolu Ajansı'dır.⁷²⁰

Aynı zamanda gazetede yer alan yurtdışı haberleri de, yine İstanbul gazetelerinden alıntı yapılmıştır.⁷²¹

Gazetede sosyal, siyasal ve edebi makalelere yer verilmiş, şiirler, fıkralar, güzel sözler yayınlanmış, halkı okumaya teşvik etmek için, kitap tanıtımları yapılmıştır. Kültür, sanat ağırlıklı şiir ve yazıların içeriğinde, çoğunlukla vatan sevgisi, İslâmi değerler, devletin kutsallığı gibi temalar işlenmiştir.⁷²²

⁷¹⁶ *Ma'müratü'l-Aziz*, S. 2143, 31 Temmuz 1929, s. 1.

⁷¹⁷ Haykır-Haykır, "Elazığ Basın Tarihi", s. 1171.

⁷¹⁸ Çakmak, "Elazığ'da Yayınlanan İlk Gazete *Mamüratü'l-Aziz*", s. 32.

⁷¹⁹ Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basınına Bir Örnek: *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi* (1883-1934)", s. 183.

⁷²⁰ Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basınına Bir Örnek: *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi* (1883-1934)", s. 183.

⁷²¹ Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basınına Bir Örnek: *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi* (1883-1934)", s. 183.

⁷²² Haykır, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basınına Bir Örnek: *Ma'müratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi* (1883-1934)", s. 183.

Elazığ vilayetinin sosyal ve kültürel tarihinde derin izler bırakan gazetenin 51 yıllık yayın süreci, 1934 yılında sonlandırılmış ve matbaayla birlikte kapatılmıştır.⁷²³

2.3.27. Karesi Vilayet Gazetesi

Karesi'nin 1881 yılında vilayet olmasından üç yıl sonra, 1884 yılında vilayet matbaası açılmıştır. Matbaanın malzemeleri İstanbul'dan getirtilmiştir⁷²⁴. Matbaada muharrir, mürettip (3), müvezzi, destegahtar, destegahtar yardımcısı ve odacı olmak üzere 8 kişi görev yapmaktaydı.⁷²⁵

Vilayetin ilk resmi gazetesi olan *Karesi*, 5 Mart 1886 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin isminin altında "*Her hafta çarşamba günü neşr olunur vilayetin resmi gazetesidir*" ibaresi yer alır.⁷²⁶ Gazete "*Umumi menfaatlere ve maarif ve edebiyata ve ulum ve fünuna dair gönderilecek evrak ve meccanen kabul ve derc edilir.*" ifadesiyle, yayın politikasını okuyucuya duyurmuştur.⁷²⁷ Vilayet matbaasında basılan *Karesi*, Arap harfleriyle Türkçe yayınlanmıştır.⁷²⁸ Hikmet Bey, Giritli Hasan Tahsin ve Çunazade Saadettin Efendi gazetenin yöneticiliğini yapmış isimler arasındadır. Aynı zamanda bu isimler, matbaanın yöneticiliğini de yapmışlardır.⁷²⁹

Karesi Gazetesi'nde yer alan "*Matbuat Meftunlarından Birisi*" imzalı bir yazıda, gazetenin amacı ve içeriği hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur:

"*Muharrir Efendi!*

Muteber gazetenizin otuz dokuzuncu nüshası dahi müsadif-i nazar-gah-ı acizim oldu. Gazetenizi ibtida-yı neşrinden beri sırasıyla okuyanlardan bulunduğum cihetle vilayat-ı şahanede gazeteler ihdas ve intişarından me'mul ve muntazır olan fevaid ve muhassenatı hakikâten sizin gazetede görmekteyim zira dokuz aydan beri gazetenin meslek ve münderecatınca tutulmuş olan tarik-i müstakimden kat'a inhıraf olunmayarak her çıkarılan nüshada havadis-i üsbüye-i vilayetten en mühimleri Ahâli-yi vilayete esma' ve ilan ve makasid-ı ve icraat-ı hükümeti şamil olan evamir-i umumiye ile

⁷²³ Handan Haykır, *Ma'mûratü'l-Aziz Gazetesi Açıklamalı Fihristi (1925-1926)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2011, s. 4.

⁷²⁴ Selmin İskender, *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2005, s. 10.

⁷²⁵ *Karesi Vilayet Salnamesi*, 1305 H. (1888), s. 61.

⁷²⁶ *Karesi*, S. 7, 12 Nisan 1302/1886, s. 1.

⁷²⁷ *Karesi*, S. 8, 23 Nisan 1302/1886, s. 1.

⁷²⁸ *Karesi*, S. 10, 7 Mayıs 1302/1886, s. 2.

⁷²⁹ Abdullah Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, Balıkesir, 1992, s. 38-39.

kavanin-i nizamat-ı cedide-i devlet dahi enzar-ı Ahâliye arz ve beyan olunmakta ve milletlerin ruhu mesabesinde bulunan maarif ve sanaiyenin sûrat-i tamim ve intişarı yolunda Ahâli-yi vilayetin enzar-ı dikkat ve gayreti bu emr-i eheme celb ve davet edilmekte olduğu gibi bais-i ihya-yı mülk ve millet olan ticaret ve ziraatin ilerlemesi için muktedir olan esbab vesail dahi zıkr ve tarif ile erbab-ı ticaret ve ziraat adeta talim ve tedris olunmakta bulunduğu cihetle gazetenize bir taraftan “Hadim-i Terakkiyat” ünvanı verilse seza, ve bunlardan başka dahi alim-i edebiyatça mevadd-ı mühimmeden olan nevheveskaran-ı şebanımızın tenvir-i efkar ve niyatını ve tehzib-i ahlakını mucib olur derecede manzum ve mensur ederlerle edebiyat ve gazelliyat neşr edilmekte bulunmasıyla diğer canibinden dahi “Mecmua-ı Edebiyat” ıttılak olursa becadır bu sözlerimi sizin riya add etmeyeceğiniz de şüphe etmem çünkü el-yevm siz beni tanımadığınız gibi ben de sizi görmek şerefine nail olanlardan değilim. Muradım hakikât-i hali beyan...”⁷³⁰

Gazetenin yayına başlaması, halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Okuyucular bu memnuniyetlerini gazeteye gönderdikleri tebriklerle belirtmişlerdir. Bunlardan dönemin İzmir Asliye Mahkemesi Ceza Reisi Sabık Halil Rıfat Bey'in göndermiş olduğu tebrik yazısı gazetede yer almıştır. Gazetenin değerlendirilmesi açısından önemli görülen mektupta Halil Rıfat Bey şunları yazmıştır:

"Saye-i maarif-vaye-i Hazret-i Padişahide Karesi serlevhası altında bu kere matbuat alemine revnak-bahş-ı mübahat olan gazetenin nüshası manzur-ı dide-i ibtihacım oldu.

Cümle mündericatı asrın en muteber meslek-i edebi olan ifadat-ı tabiiye letafetini havi bil'-vücuha elfaz-ı lağya ve lügat-ı gayr-i cariyyeden ari bulunmasıyla bihakkın istifadat-ı umumiyi mucib ve nezd-i üdeba ve ukalada dahi en ali bir cay-i ihtiram tutmak hakkını calib bir eser-i cemildir.

Binaen-aleyh böyle bir eser-i müfidin badi-i tesislerinde mutlaka kendisinin meziyeti nisbetinde ve belki daha ziyade umumun takdiri ve teşekkürlerini ihraz eyleyecekleri şüphesiz olmasıyla bu babdaki muvaffakiyetlerinden dolayı kendilerini tebrik ve bu kade müteselsilen mevkii-i intişara çıkıp mündericat-ı müteceddidesinin letaif-i gunagunuyla erbab-ı mütaalanın vicdanlarına nev-be-nev ika-yı lezzet edecek olan eser-i mezkurun mütevaliyen enzar-ı istifadat-ı umumiyeye vaz' edeceği bedayi-i

⁷³⁰ İskender, Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888), s. 29.

asarın maharic-i aliyyesi demek olan kariha ve kalemlere her an ve hin-efkar-ı hikmet-i karin- envar-ı himmet ve muayyen olmak duasını terdif ve teşrik eylerim.

*Bu cümle ile beraber derci vaad buyrulduğu halde gazetenizi neşr ve ilana şayan ahvali mahalliye ve vukuat-ı mühimmesinden daima haberdar ve mesleğe muvaffak sair şeyler dahi iş'ar etmeyi deruhte ederim efendim."*⁷³¹

Gazetede ki yazıların çoğu imzasızdır. Gazetenin ilk sayfasındaki haberler, Havadis-i Vilayet başlığı altında verilmiştir. Bu bölüm, Kısım-i Resmi ve Kısım-i Gayri Resmi olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Resmi gazete olduğundan, Kısım-i Resmi başlığıyla, vilayette yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Bu haberler arasında resmi ziyaretler, atamalar, rütbelere, resmi ilanlar, kanunlar, nizamnameler, kanunlar hakkında yapılan değişiklikler yer almaktadır.⁷³²

Kısım-i Gayri Resmi bölümünde ise, vilayet sınırları dışında Osmanlı topraklarında ve yurt dışında gerçekleşen olaylarla ilgili haberler yer almıştır. Bu haberler çoğunlukla İstanbul gazetelerinden alıntı yapılmıştır. Özellikle *Tercümân-ı Hakikat* ve *Terakki* gazeteleri en çok alıntı yapılan gazeteler olmuştur. Ayrıca, diğer vilayetlerden ve yabancı memleketlerden alınan telgraflar da, haber kaynakları arasındadır.⁷³³

Gazetenin Kısım-i Edebi başlıklı bölümü ise çok ilgi görmüş ve gazete giderek bir okul halini almıştır. Şairler birbirlerine nazirelerle cevap vererek, okuyucuyu devamlı canlı tutmayı başaramışlardır. Ayrıca gazete, genç yazarları teşvik edici ve onları daha iyi eserler vermeye zorlayıcı tenkitler de yapmıştır. Örneğin Balıkesir Lisesi'nin açılış töreninde bir öğrencinin kendi yazıp okuduğu şiirle ilgili, "*Aferin Genç Şair*" başlığı altında şöyle bir eleştiride bulunulmuştur:

"Bundan evvelki yayınlanan tarih ile şu eseriniz arasında hayli fark gördük ve terakki etmekte olduğunuzdan memnun olduk, fakat bu eserinizde görülen kusur ve imlalara okuyucu dikkat edecekler hem de zaruri vezin için yaptığınız şu küçücük hataları nazarı semahatla görmiyeceklerdir.

Maksat sizi en güzel, en parlak bir şair olarak görmekten ibarettir. Siz çalıştıkça, güzel güzel eserler vücuda getirdikçe biz de,

Aferin nev sadhezeran aferin

Tarihin pek dilber olmuş sözlerin pek nazenin

⁷³¹ İskender, *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, s. 26.

⁷³² İskender, *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, s. 28.

⁷³³ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 42.

gibi sözlerle size kafiye bulmaya çalışırız. Ama şurası varki siz de bize,

Büyük marifet zamanede bir aferinedir.

Ya Rab bu aferin ne tükenmez hazinedir.

ile mukabele ederseniz, biz de o büyük aferinleri ödünç verdik deriz."⁷³⁴

İlanat bölümü ise son sayfada yer almış ve çoğunlukla mahkeme ilanları, icra ilanları gibi resmi ilanlar yayınlanmıştır.⁷³⁵

Karesi'nin, Hüdâvendigâr vilayetine sancak olarak bağlanmasıyla birlikte, 1888 yılına kadar 105 sayı çıkarılan gazetenin de yayınına son verilmiştir.⁷³⁶ Vilayetin matbaası ise, Bursa'ya nakledilmiştir. Gazetenin kapatılmasından sonra yaklaşık 20 yıl Balıkesir'de gazete çıkarılmamış; 1909'dan sonra yayınlanmaya başlayan *Balıkesir* ve *Yıldırım* gazeteleri ise uzun ömürlü olmamışlardır. 1914 yılında, Hasan Basri (Çantay) ile özel matbaa sahibi Cemil Bey'in gayreti ve dönemin mutasarrıfı olan Reşid Bey'in de desteğiyle *Karesi Gazetesi*, tekrar yayınlanmaya başlanmıştır. 1926 yılına kadar bu isimle çıkarılan gazete, 16 Aralık 1926 tarihinden itibaren yayınlarına "*Balıkesir*" adıyla devam etmiştir.⁷³⁷

Balıkesir Gazetesi'nin yayın politikası, 16 Aralık 1929 tarihli sayısında "*Dikkatlice Okuyunuz*" başlığı altında şu şekilde açıklanmıştır: "*Balıkesir Gazetesi çıkacak kanunları, talimatları ve köylümüze uygun havadisleri haber vermek amal ve maksadı ile çıkıyor ve bunun için de parasız gönderiliyor. Yalnız gazetemizi her hafta alamayan köy heyeti ihtiyariyesi gazetenin köylerine ulaşmadığını Koca Camiinin tam karşısındaki matbaamıza haber versinler.*"⁷³⁸

Bu süreçte, ilk 4 yıl 208 sayı aralıksız, daha sonraki yıllar ise aralıklarla yayınlarını sürdüren gazete 1940 yılında kapanmıştır.⁷³⁹

2.3.28. Ankara Vilayet Gazetesi

Ankara'nın ilk resmi matbaası, 1872 yılında kurulan Vilayet Matbaası'dır. Matbaanın, ser mürettip, mürettip (3), mürettip vekili, muharrir, litografya memuru,

⁷³⁴ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 42.

⁷³⁵ İskender, *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, s. 28.

⁷³⁶ Nesimi Yazıcı, "Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 37, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1998, s. 106.

⁷³⁷ Ramazan Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, Balıkesir Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Balıkesir, 2013, s. 67.

⁷³⁸ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 68.

⁷³⁹ Nesimi Yazıcı, "Karesi Gazetesinde Gönen", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 133.

litografya yardımcısı, makine memuru, merdaneci, müvezzi olmak üzere 11 çalışanı vardır.⁷⁴⁰

Matbaanın kurulduğu aynı yıl, *Ankara Vilayet Gazetesi* de yayınlanmaya başlamıştır. Basım yeri, *Ankara Vilayet Matbaası*'dır.⁷⁴¹ Mektupçu nazırlığında çıkarılan gazetenin müdürü Nafiz Hamdi Efendi, başyazarı Tahir Efendi'dir.⁷⁴²

Gazetenin isminin sağ tarafında "*Haftada bir kere çıkar vilayetin resmi gazetesidir*", sol tarafında da "*İlmi, fenni, sanâ'i, zirâ'i yazılara sahifelerimiz açıktır*" ibareleri yer alır. Gazete üç ya da dört sütun üzerine dört sayfa olarak çıkarılmıştır.⁷⁴³

Gazetede yer alan haberler, Mevadd-ı Hususiye ve Mevadd-ı Umumiye başlıkları altında verilmiştir. Mevadd-ı Hususiyenin içeriğinde genellikle yayınlanan kanunlar, resmi kararlar, resmi ziyaretler, askeri faaliyetler, duyurular, doğa olayları, eğitim, tarım, imar, sanayi, sağlık, asayiş, mahkeme kararları gibi vilayette yaşanan her türlü gelişme yer alırken; Mevadd-ı Umumiye başlığının altında ise yurt içi ve yurt dışı haberlerine yer verilmiştir. Yine gazetede, özellikle siyasi haberlerin verildiği Son Posta ve ilanların yer aldığı İlanat bölümleri yer almaktadır.⁷⁴⁴

Tarafsız yayınlar yapmanın, gazetelerin öncelikli görevlerinden biri olduğunu savunan gazete, 10 Şubat 1894 tarihli 961. sayısında yayınladığı bir makalede, vilayet gazetelerinin, kanun, emir ve düzenlemeleri yayınlamalarının yanında, hükümetle halk arasında tercümanlık yapmaları, bunu yaparken de hissiyattan uzak olmaları gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca gazete, eğitimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesinde de, gazetelerin öncü bir rol üstlenmeleri hususuna dikkat çekmektedir.⁷⁴⁵

Gazetenin haber kaynakları, merkezde Vilayet Evrak Dairesi çalışanları, taşrada, liva ve kazada çalışan tahrirat müdürleri ve katipleri, okuyucular tarafından gönderilen mektuplar ve diğer vilayet gazetelerinden yapılan iktibaslardır. Yine *Tercümân-ı Hakikat*, *İkdâm*, *Sabah* vb. İstanbul gazeteleri de önemli haber kaynakları arasındadır.⁷⁴⁶

Gazetenin aboneleri genellikle memurlardan oluşmuştur. Gazetenin fiyatının yüksek bulunmasından dolayı, abonelik için talep çok az olmuştur. Gazete yönetimi, bu

⁷⁴⁰ *Ankara Vilayet Salnamesi*, 1308-1309 H. (1891), s. 107-108.

⁷⁴¹ *Ankara*, S. 543, 4 Haziran 1299/1883, s. 1-4.

⁷⁴² *Ankara Vilayet Salnamesi*, 1299 H. (1882), s. 100.

⁷⁴³ *Ankara*, S. 2114, 27 Mart 1333/1917, s. 1.

⁷⁴⁴ Murat Tuğluca, *Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003, s. 13.

⁷⁴⁵ Ahmet Köksal, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gazetecilik Mesleğine Yönelik Muhtelif Görüşler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 844.

⁷⁴⁶ Tuğluca, *Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921)*, s. 20-21.

durum üzerine fiyatı düşürme yoluna gitmiştir. Böylelikle, gazetenin hitap edeceği kitle farklılaşmış olacaktı. Özellikle köylere ulaşmayı hedefleyen gazete tarafından, her köye bir gazete gönderip, ücretini de durumu iyi olan altı kişiden tahsil etme ve gazete yazılarının, köylünün anlayacağı uygun bir dille kaleme alınması kararı alınmıştır.⁷⁴⁷

Gazetenin yayınlarına son verdiği tarih bilinmemekle birlikte, mevcut son sayısı 29 Ağustos 1914 tarihli 1983. Sayıdır.⁷⁴⁸

2.3.29. Erciyes Vilayet Gazetesi

Kayseri'de ilk matbaa Mutasarrıf Ahmet Muammer Bey'in girişimleri sonucu, 1910 yılında vilayete ait bir binada kurulmuştur. Matbaanın idari sorumlusu, Ahmet Hilmi (Kalaç)'dır.⁷⁴⁹

Ahmet Hilmi, matbaanın açılışıyla ilgili şunları anlatmıştır:

"1326 senesinde (1910) Mülkiye Mektebi'ni bitirip Kayseri'ye geldiğim zaman bir matbaa kurulmak üzere olduğunu, yakında gazete çıkarılacağını öğrenmiştim. Genç Mutasarrıf Muammer Beyi ziyaretimde gazeteden bahsetti, benim de yazı yazmaklığımı söyledi. Birkaç gün Hacılar köyündeki bağımızda dinlendikten sonra şehre inmiştim. Kurulmakta olan matbaaya uğradım. Matbaa binası olarak mutasarrıfların meşrutiyetten önce ikametlerine mahsus olan binanın bir tarafında yer almış, burada hazırlıklar devam ediyordu, makinenin montajı yapılıyordu. Gazetenin yazı işleri ile kimlerin meşgul olacağı kesin olarak belli değildi. Meclis İdare Başkatibi Ramiz, Maarif Başkatibi Nurullah Sami Beylerin az çok alakalarını gördüğümünden hazırladığım yazıyı Nurullah Bey'e (Dıraz) bırakarak ayrıldım...

...Matbaa hazırlanıp gazete çıkacak hale geldiği günlerde, Mutasarrıf Muammer Bey tetkik yazısı için kazalara çıkmış. O vakit askeri fırka merkezi olan Kayseri'de genç zabıtlardan bir kısmı, "hazır matbaa varken gazeteyi biz çıkarırız demişler", buldukları, yazdıkları yazılarla o mahut nüshalar meydana gelmiş. Eseri kendileri de beyenmemiş olacaklar ki neşrine cesaret edemiyerek Mutasarrıfın gelmesini beklemişler.

Mutasarrıf gazeteye bizleri memur ederken kimseyi karıştırmamaklılığımız emrini de vermişti. Buna sebep evvelki füzuli müdahale olduğunu anlamıştık. Muammer Bey'in yanından doğruca matbaaya gittik. Aramızda az çok bir iş bölümü yaptık. Baş

⁷⁴⁷ Tuğluca, Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921), s. 19-20.

⁷⁴⁸ Tuğluca, Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921), s. 160.

⁷⁴⁹ Zübeyir Kars, "Kayseri Basınında Vali İzleri: Ahmet Muammer Bey", Tarih İçinde Kayseri Basını, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 49.

makalenin yazılmasını ve matbaanın idare işlerini ben üstüme aldım. Havadis ve aktüaliteye ait kısımları Recep ve Nurullah Beyler yazacaktı..."⁷⁵⁰

Kayseri Matbaası'yla birlikte, şehrin ilk Türkçe gazetesi Erciyes de, 29 Ağustos 1910 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete Kayseri Maarif Encümeni tarafından yayınlandığından dolayı resmi il gazetesi niteliğindedir.⁷⁵¹

Gazetenin ilk sayısında, gazeteye niçin *Erciyes* adının verildiği ve gazetenin yayın politikası şu şekilde açıklamıştır:

"İnayet-i Hakla bu gün muhterem Ahâlimizin kolları arasına atılan gazetemize süslü bir isim aramaya lüzum görmedik. Tabiattan aldığımız Erciyes'i daha manalı bulduk. Erciyes diğer arkadaş gazeteler gibi etrafında olan işleri harice ve taşra aleminin havadisini aleme aksettirecektir. Asıl Erciyes'in sıfat-ı mütemayizesi sancak Ahâlisinin hukukunu tabii ve sade bir lisan ile dili döndüğü kadar anlatmak ve hukuk-u müktesebe halini almaları yolunu göstermektir. Bu suretle Erciyes, zayıfları ellerinden tutup bab-ı Hakka götürmeği vazife bilecektir."⁷⁵²

Ahmet Hilmi, Erciyes'in yayınlanma amacı ve matbaanın Kayseri'ye sağlayacağı faydalar hakkında da şunları söylemiştir:

"Maksadımız memleketimizde tesis olunan matbaadan bilhassa "Erciyes"imizden bahsetmektedir. Bugün lehü'l-hamd -Meşrutiyet sayesinde- en nafi bir müesseseye malik bulunuyoruz. Memleketimizde matbaa tesis edildi. "Erciyes" namıyla gazetemiz çıkıyor. Kayseri'nin hayat-ı ticariye, ziraiye ve iktisadiyesinde mühim bir tahvil meydana getirecek olan vasıta elde edildi. Erciyes memleketimizin her türlü ihtiyacını düşünecek, Ahâlimizin terakkiyat-ı maddiye ve maneviyesi için icap eden hat ve harekatı gösterecek... Sevgili vatanımızın selametini düşünen, onun kesbi servet ve ma'muriyet etmesi için çalışan zevat, fikirlerini Erciyes'in sütunlarında gösterecek. Bilenlerimiz bildiklerini bilmiyenlere öğretecek. Erciyes'in en mühim vazifesi maarif-i ibtidaiyenin lüzum ve vücubunu Ahâliye anlatmak ve bunun neşir ve tamimine çalışmak olacaktır. Oh... Ne büyük nimet! Ne saadet hal! Acaba eski devir ve idare devam etmiş olsa idi bunları görecektik miydik? Ne mümkündü! O vakit Kayseri'de gazete neşri adeta hayal-i mahz idi. Bugün vatanın terakkisi için çalışan eller, o hayali hakikât olmak üzere

⁷⁵⁰ Ahmet Hilmi Kalaç, *Kendi Kitabım*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960, s. 51-52.

⁷⁵¹ Esra Ayan, *H. 1330/M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesi'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s. 14.

⁷⁵² Ali Rıza Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, Kayseri İşçi Kredi Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1972, s. 26-27.

ettirdi. Cenabı Haktan, Erciyes'in devam-ı intişarını, memleketimize hüsn-i hizmetini istima eyleriz."⁷⁵³

Makaleden de anlaşıldığı gibi, Ahmet Hilmi, Kayseri'de, kurulan matbaa ve açılan gazetenin mutluluğunu yaşamaktadır. Ahmet Hilmi'ye göre, bu gelişmeler, II. Meşrutiyetten önce hayal bile edilemezdi. Ama artık Kayseri'nin, birçok alanda değişimi sağlayacak, halka, ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiyi sunacak, gelişmelerden haberdar edecek bir gazetesi vardı ve bu konuda, üzerine ne düşüyorsa yapmaktan çekinmeyecekti.

Mutasarrıf Muammer Bey'in teşvikleriyle çıkarılan gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Yunus Bekir Bey'dir.⁷⁵⁴ Gazete yazılarına pek karışmayan, ancak fikirlerini savunan Yunus Bekir Bey, yayınlanan bazı haberlerden dolayı, *Erciyes Gazetesi*'ne açılan davalarda tüm sorumluluğu üzerine almıştır.⁷⁵⁵ Gazetenin başyazarı, Ahmet Hilmi (Kalaç)'tır. Ahmet Hilmi tarafından yazılan, iç ve dış politika ile her çeşit yurt sorunlarına değinen başyazılar, çevresinde olumlu etki yaratmış ve gazete halk tarafından hızla benimsenmiştir.⁷⁵⁶

Gazetede yazı yazarlar arasında, Erkanıharp Miralayı Zihni, Ziraat Müdürü Şaban Hami, Muallim Halis Zeki, Tahrirat Müdürü Salih Bedirhan, Muallim Şaban Bey ve Muallim Mazlum Rasim Bey yer almıştır.⁷⁵⁷

Aynı dönem, Kayseri'de Ermenilerin yayınlamakta olduğu gazetelerin karşısında, Türk gazetesi kimliğiyle yer alan *Erciyes Gazetesi*, zamanına göre oldukça sade bir dille basılmıştır. Gazete, olaylar karşısında açık ve özgür davranışlarla bölgesel haberler yayınlamış ve yeri geldiğinde sert eleştiriler yapmıştır.⁷⁵⁸ Başlangıçta, şapirografla⁷⁵⁹ basılan gazete, 1913 yılında matbaa makinesi ile basılmaya başlanmıştır.⁷⁶⁰

⁷⁵³ Kars, "Kayseri Basınında Vali İzleri: Ahmet Muammer Bey", s. 51-52.

⁷⁵⁴ Hüseyin Cömert, "Gazeteci Yunus Bekir (1868-1931)", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 43.

⁷⁵⁵ Ahmet Nedim Kilci, "Ahmet Hilmi Kalaç ve Kayseri Basını", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 65.

⁷⁵⁶ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 28.

⁷⁵⁷ Özen Tok, "Kayseri'de Matbaanın Kuruluşu ve İlk Gazete: Erciyes", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 25-26.

⁷⁵⁸ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 26-27.

⁷⁵⁹ Şapirograf: Aslında gazete basımından çok kitap basımında kullanılan, mumlu kağıt ve karbon kağıdı ile basım yapılan ve elle çalıştırılan bilinen adıyla teksir makinesi. (tr.wiktionary.org)

⁷⁶⁰ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Azınlık Basını", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 77.

Gazetede yerel ve genel haberlere yer verilmiştir. Yerel haberler çoğunlukla gazetenin ilk sayfasında yer almaktadır. Yurt geneli yaşanan gelişmelerin bildirildiği haberler, çoğunlukla diğer gazetelerden alıntı yapılmış ya da ajans telgrafları tarihleri verilerek yayınlanmıştır. Gazetelerden alınan haberler, çoğunlukla siyasi, idari alanlarda ve devletlerarası ilişkilerle ilgili gelişmeler olmuştur. Ayrıca gazetede içeriği çoğunlukla dini ve milli olan edebi nitelikli yazı ve şiirlerde yayınlanmıştır.⁷⁶¹

Gazete, 69. sayısından sonra yayınına kısa bir süre ara vermiş ve 1911 yılında yeniden numara alarak dergi şeklinde çıkarılmaya başlamıştır.⁷⁶² *Erciyes*, 70. sayıdan itibaren iki sütun olmak üzere on altı sayfa halinde çıkarılmış ancak boyutları biraz küçültülmüştür. Ayrıca gazetenin ilk serisinde geçen "Türk gazetesi" ifadesi, dergi olarak yayınlanmaya başladıktan sonra "*Fenni, edebi, siyasi Osmanlı gazetesidir*" olarak değiştirilmiştir.⁷⁶³

Bir süre dergi olarak çıkarılan *Erciyes*, 1912 de yeniden gazete olarak yayınlanmaya başlamıştır. Gazete, ilk halinde olduğu gibi dört sayfa, üç sütun olarak ve boyutları biraz daha büyütülerek basılmıştır.⁷⁶⁴ Haftalık olarak çıkarılan gazetenin, bu dönemki mesul müdürü Hisarcıklızaade Mehmet Enver'dir.⁷⁶⁵

Gazetenin yayın hayatına 1914 yılında son verilmiştir.⁷⁶⁶

Kayseri'de, *Erciyes Gazetesi*'nin yayınlandığı yıllarda, azınlıklar tarafından işletilen matbaalar ve çıkarılan özel gazeteler de mevcuttu. Bunlardan biri, Kayseri Ermenileri tarafından 1910 yılında *Majak* adlı matbaada Ermeni harfleriyle Ermenice çıkarılan *Hayg Gazetesi*'dir. "*Hayg*" Ermenilerin ilk büyük atası olduğuna inanılan mitolojik karamanlarının adıdır. "*Majak*" ise Kayseri'nin eski adlarından biridir. *Hayg Gazetesi*'yle ilgi, Ahmet Hilmi şu bilgileri vermektedir:

"*Meşrutiyetin ilk devirlerinde, Türklerle Ermeniler arasında nisbi bir yakınlık ve kaynaşma olmuştur. İlk heyecan günleri geçtikten sonra Ermenilerde ayrılık emareleri hiss olunmağa başlamıştır. Meşrutiyetin müsaade ve müsamahasından istifade ederek ayrı bir varlık olmağa çalıştığı beliriyor. Onlar da derhal bir pedal makinesi getirerek*

⁷⁶¹ Ayan, H. 1330/M. 1912 Tarihli *Erciyes Gazetesi*'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi), s. 18-19.

⁷⁶² Ayan, H. 1330/M. 1912 Tarihli *Erciyes Gazetesi*'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi), s. 14.

⁷⁶³ Tok, "Kayseri'de Matbaanın Kuruluşu ve İlk Gazete: *Erciyes*", s. 27.

⁷⁶⁴ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 31.

⁷⁶⁵ Ayan, H. 1330/M. 1912 Tarihli *Erciyes Gazetesi*'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi), s. 14.

⁷⁶⁶ Çayırdağ, "Kayseri'de Azınlık Basını", s. 77.

Ermenice Hayg adında bir gazete çıkarmaya başladılar. İlk senelerde aradaki rekabet makul haddini aşmadan devam etmekteydi. Bu rekabet, Türk gençlerini ikaz bakımından faydalı da oluyordu. Erciyes ilk çıktığı zaman klişesinin altında sadece "Pazartesi günleri neşrolunur" ibaresi vardı. 15. sayısından sonra yeni getirttiğimiz, Erciyes dağının resmini de taşıyan klişenin altına "Pazartesi günleri neşrolunur Türk gazetesi" ibaresini koymuştur. Buradaki "Türk" kelimesini Ermeniler adeta mesele yaptılar. Bir heyet halinde mutasarrıfa gelerek bu kelimenin kaldırılmasını istediler. Evvelerde olduğu gibi Osmanlılık namı altında Türk varlığının ve benliğinin sönüp gitmesini hedef tutuyorlardı. Bunu anlayan bizler, gazeteden "Türk" kelimesini kaldırmadığımız gibi milli hareketlerimize daha fazla hız vermek lüzumunu gördük"

Haftalık olarak yayınlanan *Hayg*, azınlık haklarını savunmak iddiasıyla çıkarılmış, siyasi bir gazetedir. 1914 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.⁷⁶⁷

Aynı dönemde, Zincidere'de yabancı bir kurum tarafından, *Sion* adlı matbaada, on beş günde bir yayınlanan Ermeni gazetesi *Rehber* çıkarılmıştır. Ermenice harflerle basılan bu gazetenin imtiyaz sahibinin, Vahram Tahmizman, yardımcısının ise Miss Garben adında İsviçreli bir kadın olduğu belirtilmektedir. Ayrıca aynı matbaada, üç aylık resimli Almanca raporların ve İngilizce risalelerin de basıldığı ifade edilmektedir.⁷⁶⁸

2.3.30. Amasya Vilayet Gazetesi

13 Mayıs 1922 yılında çıkarılan *Amasya Gazetesi*, Amasya vilayetinin resmi yayın organıdır. Haftalık olarak çarşamba günleri yayınlanan gazete, *Amasya Vilayet Matbaası*'nda ortalama 600 adet basılmaktaydı.⁷⁶⁹ Gazetenin mesul müdürü Şevket Bey, başyazarı Ebu Süreyya Sami Bey'dir.⁷⁷⁰

Gazetenin ilk sayılarında başlık yazısı, şimşir ağaç üzerine kazınan kalıp baskıyla, 27. sayıdan itibaren ise klişeyle basılmıştır.⁷⁷¹ İsmi altında da "*Livanın haftalık resmi gazetesidir*" ibaresi yer alan gazete dört sayfa olarak basılmıştır.⁷⁷²

⁷⁶⁷ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 29.

⁷⁶⁸ Çayırdağ, "Kayseri'de Azınlık Basını", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, s. 77.

⁷⁶⁹ Hadiye Yılmaz, "T.C. Devlet Salnamesine Göre Harf İnkılâbı Arifesinde Basının Genel Durumu", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/9, Ankara, p. 143.

⁷⁷⁰ Nurullah Altunsoy, *Amasya Vilayeti Gazetesi (1922-1928)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Temmuz 2014, s. 5; *Amasya Vilayet Gazetesi*, S. 122, 25 Eylül 1924, s. 1.

⁷⁷¹ Hüseyin Menç, *Amasya Basın Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 32.

İlk sayfasında genellikle, başyazar Ebu Süreyya Sami Bey'in, dönemin güncel konularına dair yazdığı makaleler ve Atatürk'le ilgili yazılar bulunmaktadır. Kanunlar ve nizamnameler ikinci sayfada yer alırken, ülke geneli haberler, yurt dışında yaşanan gelişmeler, asayiş haberleri, tarım ve hayvancılıkla ilgili haberler, kayıp ilanları, ticari faaliyetlerle ilgili haberler, kazalar, hava durumu, afet olayları, tayinler de gazete haberleri arasındadır. Dönemin önemli siyasi gelişmeleri arasında olan Mübadele Sorunu, Musul Meselesi ve Şeyh Sait İsyanı da, yakından takip edilmiş, halkın bilgilendirilmesi amacıyla bu gelişmelere de gazetede geniş bir şekilde yer verilmiştir.⁷⁷³ Yine Büyük Millet Meclisi'nin çalışmaları ve Mustafa Kemal'in meclis açılış konuşmaları gazetede aynen yayınlanmıştır. Gazetenin en önemli haber kaynağı ise Anadolu Ajansı'nın geçtiği haberlerden oluşmaktadır.⁷⁷⁴ Harf İnkılâbı'nın ardından gazete, Latin harfleriyle baskıya geçmiş ve bu süreçte halka yeni alfabenin öğretilmesinde adeta bir okul görevi üstlenmiştir.⁷⁷⁵

Gazetenin 18 yıllık yayın hayatı, 1940 yılında sona ermiştir.⁷⁷⁶

2.3.31. Malatya Vilayet Gazetesi

Malatya'da kurulan ilk matbaa, bir özel teşebbüs ürünü olan *Hizmet* matbaasıdır. Malatyalı Keşşaf Hocanın teşviki ve İstanbul'da yaşayan Müninzade Mahmut Efendi'nin girişimleri ile baskı makinesinin İstanbul'dan alınıp, önce deniz yoluyla Samsun'a, oradan da kara yoluyla parça parça Malatya'ya getirilip montajının yapılmasıyla kurulmuştur.⁷⁷⁷

Malatya'da ilk gazete ise, 19 Ekim 1923 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Osman Hilmi Bey'dir. Gazetenin diğer ortakları, Hacı Sadızzade Mahmut Efendi ile Müminzade Mümin Efendi'dir. Gazete, 13 Mayıs 1926 tarihine kadar 134 sayı çıkarılmıştır.⁷⁷⁸

1926 yılında, Özel İdare tarafından satın alınan *Hizmet Matbaası*'nın adı, *Vilayet Matbaası* olarak değiştirilmiş ve gazete 135. sayısından itibaren burada, resmi gazete

⁷⁷² Amasya, S. 3, 25 Mayıs 1338/1922, s. 1.

⁷⁷³ Altunsoy, *Amasya Vilayeti Gazetesi (1922-1928)*, s. 8-9.

⁷⁷⁴ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 33.

⁷⁷⁵ Nazan Kahraman, "Amasya Basınından Bir Örnek: Amasya Gazetesi", *Uluslararası Amasya Sempozyumu Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat 4-7 Ekim 2017 Bildiriler Kitabı*, C. 1, Amasya 2017, s. 262.

⁷⁷⁶ Altunsoy, *Amasya Vilayeti Gazetesi (1922-1928)*, s. 119.

⁷⁷⁷ Nezir Kızılkaya, *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2016, s. 69.

⁷⁷⁸ Kızılkaya, *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, s. 69.

olarak basılmaya devam etmiştir. Gazetenin 20 Mayıs 1926 tarihli sayısında, matbaanın vilayet tarafından satın alınması şu şekilde duyurulmuştur:

*"Vilayetin resmi bir matbaaya olan ihtiyacına binaen Hizmet Matbaası ve Malatya Gazetesi heyet-i umumiyesiyle muhasebe-i hususiye müdiriyetinde istişare edilmiştir. Matbaa ve gazetenin mahiyeti, sahibi ve muharrirleri tarafından şimdiye kadar ifa olunan pek kıymetli ve vatanperverane hidematı lisan-ı takdir ve şükran ile yad etmek bir vecibe-i vücudanesidir. Malatya Gazetesi daha mütekmil bir halde halkın bundan böyle daha da münakıına hizmetle mübahi olacağını arz eder. Hizmet Matbaası, Vilayet Matbaası ünvanı ile intisab etmiştir. Müdiriyet."*⁷⁷⁹

Mahalli idarecilerle yayınlarına devam eden gazetenin isminin altındaki *"Şimdilik haftada bir intişar eder siyasi, içtimai, ilmi, fenni, iktisadi Türkçe gazetedir"* ibaresi, *"Haftada bir neşr olunur hükümet gazetesidir"* olarak değişmiştir.⁷⁸⁰

Harf İnkılâbı'nın kabul edilmesiyle birlikte, gazete Latin harfleriyle basılmıştır. Ancak bu geçiş, hazırlıkların başladığı Ağustos ayından itibaren zamana yayılarak halkın yeni alfabeyi öğrenme süreci de dikkate alınarak uygulanmıştır. Öncelikle gazetenin başlık kısmındaki tüm sayılar, yeni rakamlarla basılmaya başlanmıştır. 30 Ağustos 1928'den itibaren de, gazetenin adı ve altındaki *"Haftada bir gün çıkar vilayetin resmi gazetesidir"* ibaresi, Latin harfleriyle okuyucuya sunulmuştur. Bir sonraki sayıda da, Atatürk'ün 30 Ağustos mesajı, Arap harfleriyle birlikte, Latin harfleriyle de basılarak, manşetten verilmiştir. Gazete, 1929 yılının başından itibaren sadece Latin harfleriyle basılarak çıkarılmaya başlanmıştır.⁷⁸¹

Gazete, 1930 yılında, Şevki Bey tarafından satın alınmıştır. Gazetenin adı *Yeni Malatya* olarak ve *"Haftada bir çıkar hususi gazetedir"* ibaresiyle değiştirilmiştir. Günün şartlarına göre oldukça başarılı bir gazetecilik örneği sergilenen *Yeni Malatya*'da, tamamen yerel olanaklarla hazırlanan vilayet haberleri ve Ajans Haberleri başlığı altında ulusal ve yurt dışı haberleri yer almıştır.⁷⁸²

Özel bütçeden her yıl yardım alan gazetenin, bu yardımların azalması üzerine, 26 Mayıs 1932'de çıkan 128. sayısıyla birlikte yayın hayatına son verilmiştir.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Kızılkaya, *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, s. 73.

⁷⁸⁰ *Malatya*, S. 198, 4 Ağustos 1927, s. 1.

⁷⁸¹ Kızılkaya, *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, s. 75.

⁷⁸² Kızılkaya, *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, s. 77.

⁷⁸³ Kızılkaya, *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, s. 79.

2.3.32. Urfa Vilayet Gazetesi

Urfa sancağı, II. Meşrutiyet döneminden sonra, bağlı olduğu Halep Vilayeti'nden ayrılarak bağımsız sancağa dönüştürülmüştür. Cumhuriyetten sonra, il olan Urfa, ilk gazetesini, Vali Fuad Bey'in ilk basımevini 1924'de kurmasıyla çıkarmaya başlamıştır. 1925 yılında ilk sayısı çıkarılan *Urfa Gazetesi*, vilayetin resmi gazetesi olarak yayın yapmıştır. 1927 tarihli *Urfa Salnamesi*'nde "*Matbua-i Vilayet*" başlığıyla, *Urfa Vilayet Matbaası ve Gazetesi* hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "*Vali Fuat Bey'in Vilayete tayininden bir müddet sonra 1924 senesinde ilk defa Urfa'da idare-i mahsususiye tarafından iki bin küsür lira sarfıyla bir tab makinesi celb ve peyder pey nevakısı ikmal edilerek matbuat tesis edilmiştir. Elyevm Urfa namıyla intişar eden vilayetin resmi ceridesi ve devair hükümetin evrak ve defteri ve halkın tab'a muhtac evrakı bu matbaada tab edilmektedir.*"⁷⁸⁴

Vali Fuat Bey, gazetenin ilk sayısındaki "*Mukaddime*" başlıklı yazısında, gazetenin çıkarılışını ve amacını şöyle anlatmıştır:

"Büyük inkilâbımızdan sonra fikren, ruhen yükselen; medeni mevcudiyetler içinde hürriyetini, hakk-ı hayâtını sezen vilâyetlerimiz halkını birbirine tanıtmak ve aralarında içtimâ-i rabitaları tahkime çalışmak vatan mefhumunun icâbettiği bir zarurettir. Mes'ud inkilâbımızın üzerinden zaman geçtikçe bu zaruretin kıymet ve ehemmiyetini daha ziyade takdir edileceğinden şüphe yoktur. Cenub hududundaki vilayetlerimiz arasında mevkien ehemmiyet-i mâhsusayı ve tarihen şâmil bir şöhreti ve her türlü terakki ve ümrâna büyük kabiliyeti haiz bulunan Urfa şehri ve vilayeti hakkında umumi ve sahih mâlumâtı muhtevi bir eserin vücuda getirilmesini vilâyete geldiğim günden beri tasavvur etmekte idim. Meclis-i Umumiyesi içtimâmında tefsilen izâh edilen bu tasavvurahrın âzâ-i muhteremenin tasvibine mazhar olmuş ve binaenaleyh Urfa eserinin tahrir ve tab' ı için icab eden tahsisat kabul edilinişdi. Muâllim Rasiin Nâbi ve Matbuâ-i Vilayet Müdürü Nureddin Nâbi Beylerin mesaisiyle vücuda gelen bu eserin tertib ve tetkike aid noksanları Vilayet Müftüsü Hasan Efendi ile Muhasebe-i Hususiye Müdürü Bahaeddin ve Hocaade Şükrü beklerden müteşekkil heyet tarafından ikmâl edildi. Bu eserde istihdâf edilen gâye vilâyetin âhvâl-ı umumiyesini bütün vatandaşlara tanıtmaktır. Memleketin hayat-ı irfanına yeni bir devre-i inkilâb açan

⁷⁸⁴ Kemal Kapaklı, "Başlangıçtan Bu Güne Urfa Basını", *Marmara İletişim Dergisi*, C. 10, S. 10, İstanbul, 1999, s. 114.

Cumhuriyetimize ve onun banisi büyük halaskarımıza nihayetsiz şükranlarımı takdim ile mübâhiyim."⁷⁸⁵

Gazetenin içeriğine bakıldığında, ilk sayfasında çoğunlukla, yayınlandığı yıllara göre gelişen siyasi olaylara dair makaleler yer almaktadır. Örneğin *Urfa Gazetesi*'nin 2 Nisan 1928 tarihli 162. sayısında, Nureddin Nabi imzalı "İnkılâp Tahassüsleri" başlıklı yazıda, madde madde yapılan inkılâpların, Türk milleti için ne kadar önemli gelişmeler olduğunda, gelişen dünya şartlarında, medeni yaşamın sağlanması ve her alanda gelişmenin yaşanması yolunda ne gibi adımların atıldığından ve halkın da artık Cumhuriyet'in prensiplerini tam manasıyla anladığından bahsetmektedir. Nureddin Nabi, bütün bu gelişmelerin en önemli kahramanının Mustafa Kemal olduğunu ve dünyada emsali görülmemiş başarılarla imza attığını şu sözlerle ifade etmiştir: *Ulu Gazimiz, milletin hâkimiyetinden doğan cumhuriyetini yükseltmek için dünya tarihinin müteselsil vukûât ve hâdisâtını tahlil ediyor. Bu tahlilatdan dünyanın tarihine geçen en yüksek simaların eremediği derinliklere iniyor, buradan Türklüğü mesud neticelere vardırarak 257 muvâfakiyetlere yürüyor ki; Bu hâtve-i muzafferiyeti, bu seyr-i azâmeti takdir için bir vahid-i kıyasi deha ve zekâ bulmak gayri kabildir.*"⁷⁸⁶

Gazetenin aynı tarihli sayısında yer alan bir diğer makalede Urfa Mebusu Refet Bey tarafından yazılmıştır. "Yazımız ve İmlamız" başlıklı yazıda, Türk milletinin acil olarak kendi özüne uygun harflerin kullanımına geçmesini ve Türkçenin sadeleştirerek yabancı kelimelerden arındırılması gerektiğini savunmuştur. Refet Bey, bu düşüncelerini örnekler vererek şöyle anlatmıştır:

"Dil: yüz kadar sevimli bir şeydir. Yüzsüz olur mu? Bir milletin varlığını, yeniliğini gösteren kuvvetli şeylerden birisi ve şübhesiz birincisi dildir. Bu da uzviyete dahil kısmındandır. Terk ve tebdili caiz değildir. Bir dili diğer bir dil ile değiştirmek demek bir milletin diğer bir millet lehine temsili demektir. Bu kısa izâhdan anlaşılıyor ki bir milletin uzviyetine dâhil olan şeyler ne atılır ne de değiştirilir. Fakat tekâmül etdirilir, güzelleştirilir, uzviyete dâhil olmayan yani mihaniği olan kısım değiştirilebilir. Meselâ: elbise, başa giyilen serpuş, elimize aldığımız herhangi bir iş mihaniğidir. Değiştirilmesinde hiçbir zarar yoktur. Bu, bütün milletler için böyledir. Milli ruh ve mefhumla alakaları olamaz. Bir baston giymek elinde ise onundur. Ve elinde taşıyan zatın o bastonu veya buna benzer bir şey taşıdığı için benliğine,

⁷⁸⁵ Kapaklı, *Urfa Basın Tarihi ve Yerel Gazetecilik (1867-2013)*, s. 253-254.

⁷⁸⁶ *Urfa*, S. 162, 2 Nisan 1928, s. 1.

*milliyetine bir şey yapamaz. Yazı da böyledir. Ancak cüz'i bir farkı vardır. Bu fark yazının fazla uzviyete sokulmuş onunla az veya çok irtibat hâsıl etmiş olmasıdır. Fakat yine milli ruh ve hayatın mihaniği olan esaslarından, yazı ifâde-i meram için bir işâret-i mahsûsâdır. Bu işâretin herhangi bir şekilde olması caizdir. Milliyet ve millet mefhumları üzerinde bir tesiri yoktur. Yani bu hususda kabul edilen bir şeklin, bir işâretin de ne milliyet mefhumunun tebdilini ve ne de o mefhumun cüz'i bir zaâfâ düşürmesini icâb etdirir. Tarih bize bir çok milletlerin uzun zaman istimâl ettikleri yazıları, harflerini değiştirdiklerini kaydetmiyor. Fakat hiçbir zaman yazı değiştirenlerin harf değiştirenlerin milliyetini değiştirdiğini kaydetmiyor: ve zaten buna da imkân akli ve mantiki yoktur ve olamaz. Her ne suret ve şekilde tedkikât yapılsa yapılsın yarı milliyet mefhumunun mihaniği kısmına dâhil olduğu neticesine vasil oluyor."*⁷⁸⁷

1 Kasım 1928'de gerçekleşecek Harf İnkılâbı'ndan birkaç ay önce, *Urfa Gazetesi*'nde böyle bir makalenin yayınlanması, o dönem çıkarılan vilayet gazetelerinin, Cumhuriyet yönetimi inkılâplarının, halka tanıtılması ve benimsetilmeye çalışılması yönünde, ne kadar önemli bir görevi üstlendiğinin kanıtıdır.

Gazetenin çoğunlukla ikinci ve üçüncü sayfasında, vilayetle ilgili sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi haberler, Ajans Haberleri başlığı altında da, ülke genelinde ve yurt dışında yaşanan gelişmeler ve son sayfasında ise ilanlar yer almaktadır.⁷⁸⁸

Uzun süre haftalık periyotta yayınlanan *Urfa Gazetesi*, 1949 yılında günaşırı çıkarılmaya başlanmıştır. Aynı yıl ismi *Yeni Urfa* olarak değişen gazete, kapandığı 1960 yılına kadar CHP'nin yayın organı olarak basın hayatını sürdürmüştür.⁷⁸⁹

2.3.33. Bolu Vilayet Gazetesi

Bolu'da çıkarılan ilk gazete, 1912'de teksir makinesinde basılan ve sadece yedi sayı yayınlanabilen *Bolu Gazetesi*'dir.⁷⁹⁰

Bolu'da ilk matbaa ise, 1913 yılında Mutasarrıf Ali Osman Bey tarafından kurulan Vilayet Matbaası'dır. Matbaanın açılmasıyla birlikte, birçok gazete ve dergi yayınlanma imkânı bulmuş, salnamelerin yanı sıra çok sayıda da kitap basılmıştır.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ *Urfa*, S. 162, 2 Nisan 1928, s. 1-2.

⁷⁸⁸ *Urfa*, S. 162, 2 Nisan 1928, s. 2-4.

⁷⁸⁹ Kapaklı, "Başlangıçtan Bu Güne Urfa Basını", s. 249.

⁷⁹⁰ Yunus Baki Koçak, *Bolu'da Basın ve Yayın Hayatı*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bolu, 2016, s. IV.

Bolu Sancağı, 1913 yılı itibariyle Dahiliye Nezaretine bağlı bağımsız sancak olunca, bu durum, Bolu'da bir basın organı ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.⁷⁹² Bu sebeple, *Bolu Vilayet Gazetesi*'nin ilk sayısı 15 Ocak 1914 yılında çıkarılmıştır. Gazetenin basım yeri vilayet matbaasıdır.⁷⁹³ Gazeteyi çıkaran olarak da Bolu Liva Tahrirat Müdüriyeti gösterilmiştir.⁷⁹⁴

Gazetenin yazı işleri müdürü, Rahmi Arıkan'dır.⁷⁹⁵ Gazetenin isminin altında "*Livanın haftada bir gün neşrolunan resmi gazetesidir*" ibaresi yer almıştır.⁷⁹⁶ 7 Eylül 1916 tarihli 136. sayıya kadar dört sayfa çıkarılan gazete, bu sayıdan itibaren iki sayfa olarak yayınlanmaya devam etmiştir.⁷⁹⁷

Gazetenin ilk sayfasında çoğunlukla, resmi tayinler, atamalar, takdir, azil, teftiş, kongre, toplantı gibi sancak ve civarında yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Yine, kanuni düzenlemeler, askeri ilanlar, belediye çalışmaları, resmi kurumların ilanları, sosyal ve kültürel faaliyetler, sağlık, ekonomik gelişmeler gazetede yer alan haberler arasındadır. Özellikle öğrencilerin yazdığı şiirler ve makaleler Kısım-ı Edebi başlığı altında verilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı süresince, Osmanlı Devleti ve müttefikleri ile İtilaf Devletleri'nin cephedeki durumları, ayrıntılı bir şekilde okuyucuya bildirilmiştir. Gazetenin haber kaynakları arasında, Bolu merkez ve kazalarında bulunan muhabirler, İstanbul merkezden gönderilen resmi bildiriler ve Askeri Karargahtan gelen haberler bulunmaktadır.⁷⁹⁸ Yine yurttan ve dünyada yaşanan gelişmelerle hakkında Anadolu Ajansı önemli haber kaynakları arasındadır.⁷⁹⁹

Cumhuriyetin ilanı ve Harf İnkılâbı'ndan sonra da, Valilik tarafından günlük olarak yayınlanmaya devam eden gazete, daha sonra kalitesinin yükseltilmesi düşüncesiyle, 15 günde bir yayınlanmıştır.⁸⁰⁰

Gazete 1946 yılına kadar, hükümetin genel politikasını destekleyen ve şehrin idarecilerinin icraatlarından övgüyle bahseden yayınlar yapmıştır. Tek parti döneminde, CHP il yönetiminin, 1944 yılında merkeze gönderdiği bir raporda *Bolu Gazetesi*

⁷⁹¹ Selami Özsoy, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yerel Basın: Bolu Örneği", *İnif E-Dergi*, 4 (2), Kasım 2019, s. 93.

⁷⁹² Erol Evcin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bolu Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1815.

⁷⁹³ *Bolu*, S. 67, 16 Nisan 1331/1915, s. 1.

⁷⁹⁴ Özsoy, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yerel Basın: Bolu Örneği", s. 93.

⁷⁹⁵ Koçak, *Bolu'da Basın ve Yayın Hayatı*, s. 184.

⁷⁹⁶ *Bolu*, S. 69, 16 Nisan 1331/1915, s. 1.

⁷⁹⁷ *Bolu*, S. 136, 25 Ağustos 1332/1916, s. 1.

⁷⁹⁸ Evcin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bolu Gazetesi", s. 1818-1820.

⁷⁹⁹ Özsoy, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yerel Basın: Bolu Örneği", s. 94.

⁸⁰⁰ Koçak, *Bolu'da Basın ve Yayın Hayatı*, s. 184.

hakkında şu bilgiler verilmiştir: "*Vilayet merkezinde resmi Bolu Gazetesi çıkmakta ve Partimizle Halkevimizin daimi ve samimi iş ve vazife vasıtası olarak bulunmaktadır. Bu gazete, Bolu Halkevi için de bir sütun ayırmıştır. Diğer kazalar ve köylere gönderilmektedir.*"⁸⁰¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan, yayınına son verildiği 1946 yılına kadar geçen sürede gazete, Bolu'nun aynası olmuş, şehrin irfan ve kültür hayatına katkı sağlamış ve önemli hizmetlerde bulunmuştur.⁸⁰²

2.3.34. Karacahisar Vilayet Gazetesi

Eskişehir'de, resmi gazetenin çıkarılmasından önce, özel gazeteler yayınlanmaya başlamıştır. Sancağın ilk gazetesi, 22 Mart 1908'de çıkarılan *Nimet Gazetesi*'dir.⁸⁰³ Haftada üç kez yayınlanan gazetenin sahibi Mehmet Burhanettin, mesul müdürü ise Hafız M. Naziftir. Dört sayfa olarak çıkarılan gazete, *Ticaret Matbaası*'nda basılmıştır.⁸⁰⁴ Yine Eskişehir'de yayınlanmış gazeteler arasında *Hakikât*, *Eskişehir*, *Metanet*, *Kurultay*, *Ahrar*, *İstikbâl*, *Yeni Dünya* ve *Eskişehir'de Sakarya* isimli gazeteler yer almaktadır.⁸⁰⁵

Eskişehir'in resmi gazetesi ise *Karacahisar*'dır. 1915 yılında yayınlanmaya başlayan gazete, iki sayfa olarak çıkarılmıştır⁸⁰⁶. *Eskişehir Liva Matbaası*'nda basılan gazetenin başlığının altında "*Eskişehir livasının haftada bir çıkar resmi gazetesidir*" ibaresi yer alır.⁸⁰⁷

2.3.35. Van Vilayet Gazetesi

Van'da ilk yerel gazete azınlıklar tarafından çıkarılmıştır. 1855 yılında Mıgırdış Hrimyan isimli bir Ermeni din adamı, *Van Kartalı* adlı gazeteyi yayınlamaya başlamıştır. *Varak Manastırı*'nda çıkarılan bu Ermeni gazetesi, beş yıllık yayın hayatı

⁸⁰¹ Özsoy, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yerel Basın: Bolu Örneği", s. 99.

⁸⁰² Evcin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bolu Gazetesi", s. 1816.

⁸⁰³ Zafer Koylu, "20. Yüzyıl Başlarında Eskişehir", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 24, S. 71, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Temmuz 2008, s. 394.

⁸⁰⁴ Turhan Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 1988, s. 41.

⁸⁰⁵ Koylu, "20. Yüzyıl Başlarında Eskişehir", s. 395.

⁸⁰⁶ Bülent Varlık, "Eskişehir Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar", *Kebikeç*, S. 15, Ankara, 2003, s. 187.

⁸⁰⁷ *Karacahisar*, S. 90, 19 Temmuz 1333/1917, s. 1-2.

boyunca, bölgede yaşayan Ermenileri isyana sevk edecek faaliyetlerde bulunmuştur. Bu tür gazetelerin sayısı zamanla artmıştır.⁸⁰⁸

Vilayetin ilk resmi gazetesi *Van* 1892 yılında yayın hayatına başlamıştır. *Van Vilayet Matbaası*'nda basılan gazetenin isminin altında "*Haftada bir neşr olunur*" ibaresi yer almaktadır. Sadece bir sayısına ulaşılabilen gazetenin idare yeri, Van Hükümet Dairesi olarak gösterilmiştir. Gazetenin isminin solunda, "*İlim ve fûnun ve umûr-u nâfi'aya müte'allik ve gazetelerin meslekine muvâfık olan asar kabul ve derc olunur*" yazılıdır.⁸⁰⁹ Gazete haftalık olarak, üç sütun üzerine, dört sayfa olarak basılmıştır. Yayın günü pazartesidir.⁸¹⁰

2.3.36. Çorum Vilayet Gazetesi

Çorum'da ilk matbaa, Çorum mutasarrıfı Ali Cemal (Bardakçı) Bey'in girişimleriyle kurulmuştur.⁸¹¹ Matbaa, 1921 yılında Samsun'da bir Rum ustadan alınarak Çoruma getirilmiştir. Rum usta, bir müddet bu matbaada, yeni gazetecilere matbaanın baskı ve dizgi işlerini öğretmiştir. Matbaa, İl Özel İdare bünyesinde faaliyette bulunmuştur.⁸¹²

Meclis Umum Tutanaklarında yer alan Ocak 1922 tarihli rapora göre, matbaada, Müdür, sermürettip, mürettip, muharrir olmak üzere dört kişi çalışmaktadır.⁸¹³

1925 yılında matbaanın eksiklerinin giderilmesi için girişimlerde bulunulmuş ve matbaa için İstanbul'dan, bir baskı makinesi ile gerekli olan diğer malzemeler getirtilmiştir. Yapılan bu iyileştirmeye, istenen gelişme sağlanmış, matbaa hem Çorum'un, hem de çevre il ve ilçelerinin ihtiyaçlarına cevap verecek seviyeye getirilmiştir.⁸¹⁴

Çorum'un ilk resmi gazetesi olan *Müstakil Çorum Gazetesi* ise, 3 Mayıs 1921'de çıkarılmaya başlanmıştır.⁸¹⁵ *Çorum Liva Matbaası*'nda basılan (Çorum Liva Matbaası

⁸⁰⁸ Abdülaziz Kardaş, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Van'da Basın", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, Ankara, 2013, p. 1192.

⁸⁰⁹ *Van*, S. 191, 1 Teşrinisani 1315/1899, s. 1.

⁸¹⁰ *Van*, S. 191, 1 Teşrinisani 1315/1899, s. 1-4.

⁸¹¹ Abdulkadir Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2008, s. 13.

⁸¹² Remzi Karadurak, *Harf İnkılabının Çorum Basınındaki yansımaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2006, s. 40.

⁸¹³ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 14.

⁸¹⁴ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 14.

⁸¹⁵ Abdulkadir Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2012, s. 46.

olarak kurulan matbaa, daha sonraları Çorum Vilayet Matbaası adıyla işletilmiştir), gazetenin isminin altında gazetenin yayına başladığı tarih ve "*Halkın fâ'idesine aid her derlü yazılar memnuniyetle kabul edilir. Çarşamba günleri neşr olunur resmi gazetedir*" ibaresi yer alır.⁸¹⁶

Gazetenin 25 Haziran 1928 tarihli nüshasında ise yayın günlerinin pazartesi olduğu görülmektedir.⁸¹⁷

6. sayıdan itibaren "*Müstakil*" kelimesi kaldırılarak gazetenin adı *Çorum* olmuştur.⁸¹⁸ Haftada bir gün çıkarılan gazete, iki veya dört sayfa olarak yayınlanmıştır. 1956 yılından itibaren haftada iki gün, 1957 yılından 1964 yılına kadar ise pazar hariç her gün çıkarılmıştır.⁸¹⁹

Gazetenin ilk sayısında "*Maksadımız-Dileğimiz*" başlıklı makalede, gazetenin yayınlanmasından duyulan memnuniyetten şu şekilde bahsedilmiştir:

*"Haftalardan beri pek samimi bir sabırsızlıkla intişârı beklenen gazete ve matbaamız bugünden itibaren omuzlarında yüksek ve ağır vazifesini sevine sevine, mühim bir dikkat, âzim ve imânla ifâyâ başlamıştır. Sevgili memleketimizin tarih-i tesisinden bugüne kadar ufuklarında ilk def'â sesi ancak aksediyor ki, bugün Çorum için cidden bir hatıra ve terâkkinin doğum günüdür."*⁸²⁰

Gazetenin ilk sayfalarında çoğunlukla makalelere yer verilmiştir. 1922 yılının sonlarına kadar, resmi evraklar, Büyük Millet Meclisi toplantıları, bakanlıkların faaliyetleri ile ilgili haberler de yine ilk sayfadan verilmiş, devamları ikinci ya da üçüncü sayfalarda yer almıştır. İkinci sayfada çoğunlukla, yurtiçi ve yurt dışı haberleri; üçüncü sayfada ise, yazı dizileri, ilde yaşanan sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel gelişmeler ile asayiş olayları hakkında haberler verilmiştir. İlanlar, resmi duyurular ve mahkeme kararları da son sayfada yer almıştır.⁸²¹

Yine gazete, Çorum ve çevresinden, birçok konuda haber iletebileceklerin gazeteye müracaat edebileceklerine dair ilanlar vermiştir.⁸²² Taşra basın organları arasında, yerel yaşama birkaç sütun ayıran az sayıdaki yayın organlarından biri olan

⁸¹⁶ *Çorum*, S. 120, 15 Ağustos 1339/1923, s. 1.

⁸¹⁷ *Çorum*, S. 389, 25 Ağustos 1928, s. 1.

⁸¹⁸ Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, s. 46.

⁸¹⁹ Karadurak, *Harf İnkılâbının Çorum Basınındaki yansımaları*, s. 32.

⁸²⁰ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 18.

⁸²¹ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 21.

⁸²² Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, s. 49.

Çorum Gazetesi'nin yayınladığı yerel haberler, çoğunlukla resmi kurumlara ait raporlar olmuştur.⁸²³

Gazetenin haber kaynakları arasında, telsiz ile gelen ajans haberleri, Anadolu Ajansı, İstanbul ve diğer illerden gelen gazeteler bulunmaktadır.⁸²⁴

Çorum Gazetesi, başka illerde çıkan pek çok gazete ve dergi idarelerine, nüshalarını göndererek karşı taraftan da pek çok yayının gazete idaresine ulaşmasını sağlamıştır. Bunlar içerisinde yer yalan faydalı bilgilerden alıntı yapılmış ve okuyucuya bu gazete ve dergilere abone olmaları yolunda tavsiyelerde bulunulmuştur.⁸²⁵

Yaklaşık 43 yıl gibi uzun bir süre çıkarılan ve Çorum'un sosyal, kültürel, siyasi, eğitim hayatına yön veren *Çorum Gazetesi*'nin, İl Genel Meclisi'nin aldığı kararla 4 Mart 1964'de 3000. sayısı ile yayın hayatına son verilmiştir.⁸²⁶

Çorum Gazetesi yanında, *Yeni Çorum*, *Akisler*, *Esnaftan Akisler* adlı gazeteler ile *Hale*, *Kurtuluş Yolu*, *Çorumlu* gibi dergilerin ve birçok eserin basıldığı matbaa ise 1998 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüş, son çalışanı Rıza Cerit'in de emekli olmasıyla birlikte, bu tarihte kapatılmış ve matbaanın makineleri İl Özel İdare tarafından satılarak elden çıkarılmıştır.⁸²⁷

2.3.37. Çanakkale Vilayet Gazetesi

Çanakkale vilayetinin ilk resmi gazetesi, 1923 yılında çıkarılmaya başlanan *Çanakkale Gazetesi*'dir. Gazetenin yazı işleri müdürü, Kerim Refi Bey'dir. Gazetenin mevcut olan en eski sayısı, 10 Mayıs 1923 tarihli nüshası yayınlandığında, Çanakkale merkezi, İtilaf Devletleri tarafından işgal altında bulunmaktaydı.⁸²⁸

Çanakkale Maarif Matbaası'nda basılan gazete, pazar ve perşembe olmak üzere haftada iki gün, yayınlanmıştır. Başlığının altında "*Hükümet gazetesidir, Şimdilik pazar ve perşembe günleri neşr olunur halkı aydınlatır*" ibaresi yer almaktadır.⁸²⁹ Gazete 400 ile 500 adet basılmaktaydı..⁸³⁰

⁸²³ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 72.

⁸²⁴ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 20-21.

⁸²⁵ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 20.

⁸²⁶ Karadurak, *Harf İnkılabının Çorum Basınındaki yansımaları*, s. 32.

⁸²⁷ Abdulkadir Ozulu, "Çorum'da Basın Yoluyla Oluşan Bilgi Kaynakları Birikimi", *Çorum Kültür Sanat Dergisi*, S. 14, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Çorum 2013, s. 29.

⁸²⁸ Mithat Atabay, *Çanakkale Basın Tarihi*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2015, s. 22-23.

⁸²⁹ *Çanakkale*, S. 15, 10 Mayıs 1339/1923, s. 1.

⁸³⁰ Atabay, *Çanakkale Basın Tarihi*, s. 27.

Milli Mücadele'yi destekleyen yayınlar yapan gazete, özellikle Çanakkale Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerini yakından takip etmiş, cemiyet üyelerinin yayınladığı bildirileri ve yaptığı konuşmalara sayfasında yer vererek halkın bilgilendirilmesini sağlamıştır. Örneğin gazete, cemiyet üyelerinden Çanakkale Maarif Müdürü Muzaffer Nami (German) Bey'in, yapılacak seçimlerde halkı, Müdafa-i Hukuk adaylarına oy vermesi ve meclise göndermesi çağrısında bulunduğu şu konuşmasını yayınlamıştır:

*"Arkadaş!... Livadan üş mebus çıkaracaksak bu üç mebusun yalnız mâlûmatlı değil, memleketini bilir, ihtiyâcâtını anlar ve hukuku müdâfaa eder kimselerden olmasına dikkat et. Lafa aldırma, işe bak! Müdâfa-i Hukuk Grubu laf söylemedi; iş yaptı. Sen de onu unutmayarak onun namzetlerine rey vermeye hazırlan."*⁸³¹

Gazete, makaleler, ilin sosyal, kültürel ve iktisadi yaşantısı, resmi bildiriler, siyasi gelişmeler, Vilayet Umum Meclisi'nin toplantı tutanakları, atamalar vb. birçok haber yer almıştır.⁸³²

Gazete, özellikle Nüfus Mübadelesi ile ilgili yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş, bu konudaki düşüncelerini okuyucusuyla şöyle paylaşmıştır:

"Ülkemiz her taraftan düşman müheccemâtına maruz kaldığı günlerde âzîm ve imânımızla çıkardığımız büyük ordu vatanımızı hain düşman ayaklarından kurtardı. Bu suretle, Anadolu ve Trakya'da yapılan mezâlim nihâyetlenirken esir vatan parçalarında dindaşlarımız şedit bir işkenceye ta'bi tutuluyorlardı... Garbi Trakya'da Girit'de bulunan din kardeşlerimiz bitkin bir vaziyette bizden istimdâda başladılar. Feryâtlar her Türk'ün Kalbini sızlattı. Her gün yüzlerce hâke serilirken her gün binlercesi zulüm ve işkence kurbanı olurken Türk'ün asil necip kanı damarlarında nasıl duruyordu... Düşman kurşununa, düşman süngüsüne hedef olup bugün mecruhen kollarımız arasına atılan kardeşlerimiz bizden muâvenet bekliyor. Onlara giyecek lâzım, onlara yiyecek lâzım, onlara ilaç lâzım..."

*Çanakkale'ye de Girit'ten muhacirlerden bir kâfile gelmek üzeredir. Bunların ne yiyecek ekmeği, ne yatacak yeri vardır. Babası balta ile hunharca şehit edilen kim bilir kaç öksüz göreceğiz. Yavrusunun açlıktan mütevellid bebesini durdurmak için memesinden bir damla sütü bulunmayan vâlidelere acımayacak mıyız?"*⁸³³

⁸³¹ Çanakkale, S. 15, 10 Mayıs 1339/1923, s. 1.

⁸³² Atabay, Çanakkale Basın Tarihi, s. 25-26.

⁸³³ Atabay, Çanakkale Basın Tarihi, s. 26-27.

Gazete, 22 Nisan 1960 tarihinde yayınına son vermiştir.⁸³⁴

2.3.38. İstanbul Vilayet Gazetesi

İstanbul vilayetinin resmi gazetesi olan *İstanbul*, 28 Aralık 1922 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Önceleri cuma günü hariç haftanın her günü yayınlanan gazete, daha sonraki dönemlerde haftalık olarak yayın hayatına devam etmiştir. Sekiz sayfa, iki sütun üzerine düzenlenen gazetenin içeriğine bakıldığında, çoğunlukla ihale, mahkeme ve icra daireleri ilanları, borsa haberleri ve nüfus müdürlüklerinin duyurularının yer aldığı görülmektedir. 1928 yılının sonlarına kadar 1605 sayı yayınlanan gazete, Harf İnkılâbı'ndan sonra yayınlarını Latin harfleriyle sürdürmüştür. Gazete, 1933 yılında kapatılmıştır.⁸³⁵

2.3.39. Taş İli Vilayet Gazetesi

İçel vilayetinin resmi yayın organı olan *Taş İli Gazetesi*, 1922'de Silifke merkezinde çıkarılmaya başlanmıştır.⁸³⁶ İçel Nafia Başmühendisliği tarafından yayınlanan gazetenin başyazarı Mühendis Behram Münir Bey'dir.⁸³⁷

Gazetenin başlığının altında "*Her hafta pazartesi günleri neşr olunur vilayetin resmi gazetesidir*" ibaresi yer alır. Başlığın yan tarafında da, "*Memlekete ve millete fâideli yazılara sayfalarımız açıktır*" diyerek, okuyuculardan gazeteye, yazılarıyla katkı sağlamaları istenmiştir.⁸³⁸

Gazetenin resmi vilayet gazetesi olması dolayısıyla, Vilayet Meclisi'nin almış olduğu kararları, çalışmaları, yaptığı duyuruları yayınlamış, aynı zamanda her türlü tayin, atama, mahkeme kararları ve ilanlarına yer vermiştir. Yine vilayeti ilgilendiren, tarım, ticaret, hayvancılık, orman işleri, sağlık, asayiş, eğitim konuları hakkında yayınlanan haber, ilan ve yorumlar, İçel'in o dönemki sosyal, kültürel ve iktisadi yapısı hakkında önemli bilgiler içermektedir.⁸³⁹

⁸³⁴ Atabay, *Çanakkale Basın Tarihi*, s. 30.

⁸³⁵ Uygur Kocabaşoğlu, Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer" in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 144.

⁸³⁶ *Taş İli*, S. 105, 1 Nisan 1341/1925, s. 1.

⁸³⁷ Cihat Yıldırım, "Gazi Mustafa Kemal Paşa İle İlgili "Taş İli" Gazetesi'nde Çıkan Haberler Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 11, 2014, s. 39.

⁸³⁸ *Taş İli*, S. 94, 5 Kanunisanı 1340/1924, s. 1.

⁸³⁹ Yıldırım, "Gazi Mustafa Kemal Paşa İle İlgili "Taş İli" Gazetesi'nde Çıkan Haberler Üzerine Bir Değerlendirme", s. 39.

Gazete, yerel haberler yanında, ülkeyi yakından ilgilendiren önemli siyasi, askeri gelişmeleri takip etmiş ve okuyucuyu, mevcut durumundan haberdar etmiştir.⁸⁴⁰ Gazetenin, ülke genelinde yaşanan olaylar hakkında verdiği haberler, ulusal gazetelerden iktibas edilmiştir. Örneğin Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezileri, *Taş İli* tarafından ulusal basından takip edilmiş ve bu gazetelerden alıntı yapılarak Silifke halkıyla paylaşılmıştır.⁸⁴¹

Gazetenin 93. sayısından 216. sayısına kadarki nüshaları (1925-1927) TBMM arşivinde mikrofilm katoloğunda kayıtlıdır. 216. sayısından sonraki nüshalarına henüz ulaşılamamıştır. Bu yüzden, gazetenin yayınlarına ne zaman son verdiği bilinmemektedir.⁸⁴²

2.3.40. Kocaeli Vilayet Gazetesi

Kocaeli'de ilk matbaa, 1860'lı yıllarda Akmeşe'de Akmeşeli Mevyan tarafından kurulmuş ve işletilmiştir. Ermeni manastırının yanında kurulan bu matbaada Akmeşe manastırının ihtiyacı olan kitaplar basılmıştır.⁸⁴³ 1916 yılına kadar Kocaeli'de bir Türk matbaası bulunmamaktadır. İlk Türk matbaası, Birinci Dünya Savaşı sırasında İzmit'ten tehcir edilen Ermeni vatandaşların bıraktığı eşyalar arasında bulunan ve mutasarrıflığa teslim edilen ve taş baskı yapan matbaa olmuştur.⁸⁴⁴

Kurulan bu matbaada, vilayetin ilk resmi gazetesi *Kocaeli Gazetesi*, 1917 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin isminin altında "*Haftada bir def'a çıkar resmi gazetedir*" ibaresi yer alır. Pazartesi günleri yayınlanan gazete, iki sütun üzerine, dört sayfa basılmıştır.⁸⁴⁵ Gazete, mutasarrıflık yazı işleri müdürü Tefik Bey'in yönetiminde çıkarılmıştır.⁸⁴⁶

Gazete haftalık olarak yayınlanmıştır. Gazetede çoğunlukla vilayete dair haberler yer almıştır. Matbaanın bulunduğu mutasarrıflık binasında çıkan bir yangın

⁸⁴⁰ Cihat Yıldırım, "Taş İli Gazetesi'nde Şeyh Sait İsyanı Hakkında Yayınlanan Haber ve Yorumlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, C. 4, Ankara, 2016, s. 497.

⁸⁴¹ Yıldırım, "Gazi Mustafa Kemal Paşa İle İlgili "Taş İli" Gazetesi'nde Çıkan Haberler Üzerine Bir Değerlendirme", s. 45.

⁸⁴² Yıldırım, "Gazi Mustafa Kemal Paşa İle İlgili "Taş İli" Gazetesi'nde Çıkan Haberler Üzerine Bir Değerlendirme", s. 39.

⁸⁴³ Tolga Şahin, "Kocaeli Yerel Gazetelerinde Yayınlanan Haberlerin Analizi", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, İstanbul, 2017, s. 32.

⁸⁴⁴ Gürsoy Değirmencioğlu, "Yerel Basında Yeni Medya ve Sosyal Paylaşım Sitelerinin Kullanımı: Kocaeli'de Yayınlanan Yerel Gazetelerin İnternet Siteleri Üzerine Bir İnceleme", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, C. 2, S. 5, Güz 2011, s. 21.

⁸⁴⁵ *Kocaeli*, S. 69, 10 Teşrinisani 1335/1919, s. 1-4.

⁸⁴⁶ Şahin, "Kocaeli Yerel Gazetelerinde Yayınlanan Haberlerin Analizi", s. 32.

sonucu, gazetenin o zamana kadarki sayılarından oluşan koleksiyonu da yanmıştır. Matbaa daha sonra, Yenicuma Camii yanında bir binaya taşınmış ve gazete bir müddet de yayınlarına burada devam etmiştir. Yunan işgali sonrası kapatılan gazete, Milli Mücadele sonrası yeniden çıkarılmaya başlanan ve sırasıyla Raşit Bey, Hilmi Bey ve son olarak Haydar Bey yönetiminde yayınlarına devam eden gazete, 1933 yılında kapanmıştır.⁸⁴⁷

2.3.41. Kengiri Vilayet Gazetesi

Çankırı'da ilk matbaa, mutasarrıf Cemal (Bardakçı) Bey'in Çankırı'da görev yaptığı 1921 yılında kurulmuştur. Matbaa, Hacışeyhoğlu Hasan Bey tarafından, İstanbul'dan Çankırı'ya getirilmiştir.⁸⁴⁸

Matbaanın gelmesiyle birlikte, Çankırı'da bir vilayet gazetesi çıkarılma kararı alınmış, bu durum Çankırlı aydınlar tarafından memnuniyetle karşılanmışsa da, Ahmet Talat (Onay) ve Bedii Nuri gibi isimler, "*Vilayet gazeteleri, resmi ilan, il genel meclisi kararları ve ajans telgrafları dışına çıkamıyor. Bunun örneklerini görüyoruz. Şehrimizin edebiyatının, halkiyatının, kültürünün gelişmesine katkı sağlamaz*" diyerek karşı çıkmışlardır.⁸⁴⁹

Eylül 1921 yılında çıkarılmaya başlanan *Kengiri Gazetesi*, Çankırı'nın resmi vilayet gazetesidir. Başlığın altında "*Halkın meâfi'ine hâdim yazılar mââl memnuniye kabûl olunur. Salı günleri neşrolunur vilâyetin resmi gazetesidir*" yazılıdır.⁸⁵⁰ Gazete, *Kengiri Vilayet Matbaası*'nda, dört sayfa olarak basılmıştır.⁸⁵¹

Gazetenin ismi 19 Mayıs 1924'de *Çankırı* olarak değiştirilmiş, daha sonra Kengiri Milletvekilleri Ahmet Talat, Mahmut Refet ve Yusuf Ziya Beylerin, TBMM'ye verdikleri 11.4.1925 tarihli önerge ile şehrin ismi de, Çankırı olarak değişmiştir.⁸⁵²

Gazetede yer alan haberler arasında, ulusal ve yerel haberler, resmi kurum ve kuruluşların aldığı kararlar, yeni kanun ve yönetmelikler ve bazı önemli şahsiyetlerle

⁸⁴⁷ Bayram Çağlar, *Kocaeli'deki Yerel Gazetelerin Tarihsel ve Teknolojik Gelişimi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2007, s. 11.

⁸⁴⁸ Erdem Taşdemir, Ayça Burak Dereli, "Kengiri'den Günümüze Çankırı Basını", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 44, Ankara, 2017, s. 162.

⁸⁴⁹ Aydın Demiröz, *Çankırı Basın Tarihi*, Çankırı Vakfı Kültür Yayınları II, Çankırı 2019, s. 39.

⁸⁵⁰ *Kangırı*, S. 124, 12 Kanunisani 1341/1924, s. 1.

⁸⁵¹ *Kangırı*, S. 127, 3 Şubat 1341/1924, s. 2.

⁸⁵² Demiröz, *Çankırı Basın Tarihi*, s. 40.

yapılan röportajlar yer almıştır.⁸⁵³ Gazetenin içeriğine bakıldığında, gazetenin çıkarılması sırasında yapılan vilayet gazetelerinin işlevi hakkındaki eleştirilerin, haklılık payının olduğu görülmekteyse de, "*Çankırı Basın Tarihi*" adlı kitabın yazarı Aydın Demirsöz, bu duruma katılmadığını, "*sanılanın aksine Kengiri Gazetesi'nde, şiir, küçük öykülerin yer aldığını, gazetenin toplumun büyük kesimine ulaşarak fark yarattığını*" belirtmektedir.⁸⁵⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra uzun süre CHP'nin sözcülüğünü yapan gazete hakkında matbaayla birlikte kapatılma kararı alınmıştır. Demokrat Parti iktidarı döneminde, İl genel meclisi tarafından alınan bu karar, gazetenin yazı işleri müdürü Kadri Korman tarafından CHP Çankırı İl İdare Kurulu'na bildirmiştir. İl İdare Kurulu da, 7.2.1951 tarihli şu yazıyı: "*...Demokratlar kendilerine başlıca düşman gördükleri arkadaşımızı vazifesinden uzaklaştırmak istemişler ve ekseriyeti teşkil ettikleri İl Genel Meclisinde, bu arkadaşımızın on yıldır geçimini sağlayan kadrosunu kaldırmışlardır...*" CHP genel sekreterliğine göndererek, merkezi bu durumdan haberdar etmiştir.⁸⁵⁵

Verilen bu karardan bir yıl sonra, gazetenin, 26 Şubat 1952 tarihli 1556. sayısında yayınladığı "*Çankırı Bu Hafta Neşriyatına Son Veriyor*" başlıklı yazısında, İl Genel Meclisi'nin aldığı bir karar ile gazetenin ve matbaanın yayınlarına son verileceği duyurulmuştur. Ayrıca aynı yazıda gazete, otuz yıllık geçmişinde, memleketin sosyal ve kültürel hayatında büyük hizmetlerde bulunduğu, yayın süreci boyunca Çankırı'nın köylerine kadar düzenli olarak ulaşabildiği ve bu zorlu süreçte, gazete ve matbaaya büyük emekleri olan çalışanların da, okuyucusuna veda ettiği bildirilmiştir.⁸⁵⁶

2.3.42. Yeni Yozgad Vilayet Gazetesi

Yozgat'ta resmi gazetenin yayınlanmasından yaklaşık 11 yıl önce, 1910 yılında *Yozgad* adlı bir gazete çıkarılmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Sadık Bey'dir. Haftanın iki günü yayınlanan gazetenin isminin altında "*Müstakil, Menafi-i Vataniyeye hadim Osmanlı gazetesidir*" yazılıdır.⁸⁵⁷ *Yozgad Matbaası*'nda

⁸⁵³ Taşdemir-Dereli, "Kengiri'den Günümüze Çankırı Basını", s. 162.

⁸⁵⁴ Demiröz, *Çankırı Basın Tarihi*, s. 39.

⁸⁵⁵ Demiröz, *Çankırı Basın Tarihi*, s. 41.

⁸⁵⁶ *Çankırı*, S. 1556, 26 Şubat 1952, s. 1.

⁸⁵⁷ *Yozgad*, S. 44, 11 Kanunievvel 1326/1910, s. 1.

basılan gazete, 270. sayısına kadar dört sayfa⁸⁵⁸, bu sayıdan itibaren ise iki sayfa olarak yayınlanmıştır.⁸⁵⁹

Milli Mücadele yıllarında, Yozgat mutasarrıfı İbrahim Bey'in girişimleri sonucu, mutasarrıflık tarafından satın alınan gazetenin ismi *Yeni Yozgad* olarak değiştirilmiştir.⁸⁶⁰ *Yeni Yozgad Gazetesi*'nin ilk sayısı 7 Temmuz 1921 tarihinde çıkarılmıştır. Gazetenin isminin altında "*Şimdilik her hafta Perşembe günleri neşr olunur resmi Liva gazetesidir*" ibaresi yer alır. İlk sayıda yayınlanan "*İzâh-ı Meslek*" başlıklı yazıda, *Yeni Yozgad*'ın, Milli Mücadele sürecinde, vatanın savunulması ve korunması amacıyla her türlü fedakarlığı göstereceği, milletin ilerlemesi için bütün gücüyle çalışmaya hazır olduğu; bu uğurda ciddi ve ilmi bir yol takip edip, millete, dine, ilme hizmet etmeye çalışacağı bildirmiştir.⁸⁶¹ Gazetenin başyazarı Divanlızade Ahmed Hamdi-Nakibzade Fazlı'dır.⁸⁶² Ahmet Hamdi Bey aynı zamanda Yozgat Müdafa-i Hukuk Cemiyeti üyelerindendir.⁸⁶³

Gazete Milli Mücadele'nin en buhranlı günlerinde, Yozgat halkının birlik ve beraberliğini sağlamayı amaç edinmiş, özellikle cephelerde yaşanan gelişmeler hakkında vatandaşları bilgilendirmiştir.⁸⁶⁴

⁸⁵⁸ *Yozgad*, S. 269, 6 Eylül 1330/1914, s. 1.

⁸⁵⁹ *Yozgad*, S. 270, 10 Eylül 1330/1914, s. 1-4.

⁸⁶⁰ Derya Büyükbaş, "1928-1960 Arası Yozgat İlinin Sosyo-Kültürel Tarihi", *Uluslar arası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 1, 2020/1, s. 114.

⁸⁶¹ *Yeni Yozgad*, S. 1, 7 Temmuz 1337/1921, s. 1.

⁸⁶² Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 2, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 953.

⁸⁶³ Abdullah Gamsız, *Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgad Gazetesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2002, s. 3.

⁸⁶⁴ Büyükbaş, "1928-1960 Arası Yozgat İlinin Sosyo-Kültürel Tarihi", s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE YEREL BASIN

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, hükümetin imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin ardından, işgaller için tamamen savunmasız bir hale gelmiştir. İstanbul Hükümeti, bu çıkmaz içinde, sadece varlığını devam ettirmek için çabalarken, Mustafa Kemal, Türk milletinin hiçbir şekilde esareti kabul etmeyeceği ve İstiklâl uğrunda her türlü fedakarlığı yapacağı inancıyla, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Milli Mücadele için ilk adımı atmıştır. Mustafa Kemal, kendisi gibi düşünen komutanlar ve devlet adamlarıyla birlikte, tüm baskılara ve zorluklara rağmen halkı örgütlemiş, genelgeler yayınlayıp, kongreler düzenleyerek mücadelenin amacını ve yöntemini belirlemiştir. Alınan kararlar doğrultusunda oluşturulan Temsil Heyeti, Anadolu'nun sesi ve tek yetkili gücü olmuştur. Milli Mücadele'nin ruhunu oluşturan Misakı Milli'yi, Osmanlı Meclisinde kabul ettiren Mustafa Kemal, önce Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesini, daha sonrada düzenli ordunun kurulmasını sağlayarak, Milli Mücadele'nin askeri safhasını başlatmıştır. Bu mücadelede, basının ne kadar önemli bir güç olduğunu bilen Mustafa Kemal, basının desteğini almak ve bu gazetelerin yayınlarını kesintisiz gerçekleştirebilmelerini sağlamak için, birçok girişimde bulunmuştur. Özellikle Milli Mücadele yanlısı Anadolu gazeteleri de, Ankara Hükümetine destek vermek için bütün zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen bu direnişin içinde yer almış, mücadelenin amacının anlaşılmasına destek vermiş ve direncini ayakta tutmuştur.

Milli Mücadele yıllarında, önemli bir güç olan basını, İstanbul ve Anadolu basını olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Bunlar da kendi aralarında, Milli Mücadele'yi destekleyen basın ve Milli Mücadele karşıındaki basın olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁸⁶⁵

3.1. Milli Mücadele Dönemi İstanbul Basını

Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin henüz başındayken, milli davayı Türk ve dünya kamuoyuna tam olarak anlatamamanın ve millete yapılan haksızlıkları duyuramamanın sıkıntısını çekiyordu. Bu konuda İstanbul basınının etkisini ve önemini

⁸⁶⁵ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 200-201.

çok iyi bilen Mustafa Kemal, tıpkı Anadolu basını gibi İstanbul basınının da desteğini almak istiyordu. Böylece yapılan işgaller, katliamlar, milletin haklı davası ve bu dava uğruna gerçekleştirilen mücadele, İstanbul ve tüm dünyaya duyurulabilecekti. Bu amaç doğrultusunda, Sivas Kongresi günlerinden itibaren, İstanbul basınına, ne şekilde haber yapacaklarına dair talimatlar göndermiş, aynı zamanda Milli Mücadele destekçisi birçok gazeteyle irtibat halinde olmuştur. Aynı şekilde İstanbul'daki gazeteler, Anadolu'daki gelişmeler hakkında yeterince haber alamadıklarını ve bundan endişe duyduklarını belirtip, gerekli haberlerin kendilerine de iletilmesini Mustafa Kemal'e çektikleri telgraflarla talep etmişlerdir.⁸⁶⁶

Yine İstanbul'daki gazeteciler tarafından, Mustafa Kemal'e, İstanbul'da yaşadıkları baskılardan bahseden telgraflar çekilmiştir. Bunlardan biri, Celal Nuri Bey tarafından gönderilen telgraftır. Celal Nuri Bey, "*Gazanız Mübarek olsun*" diye başlayan telgrafında, *İleri Gazetesi*'yle çalışmaya devam ettiklerini, kamuoyunu geceli gündüzlü aydınlatmak için mücadele verdiklerini, ancak Dahiliye Nazırı ve Matbuat Müdürü tarafından sıkıştırıldıklarını bildirmiştir. Bir diğer telgrafta ise Matbuat Cemiyeti Başkanı ve *Tasvîr-i Efkâr Gazetesi* başyazarı Velid Ebüzziya ve Giritli Ahmet Saki, yedi aydır Ferit Paşa Hükümetinin şiddetli baskılarına rağmen milli görevi yerine getirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.⁸⁶⁷

Basının kamuoyu oluşumundaki etkilerini çok iyi bilen Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı boyunca milli bir basının oluşmasına çalışmış ve Milli Mücadele'yi de bu basından aldığı destekle sürdürmüştür. Mustafa Kemal aynı zamanda, Milli Mücadele'nin başından itibaren, gerek Anadolu ve İstanbul basınına, gerekse yabancı basına önemli demeçler vererek, gazetecilerle mülakat yapma yoluna gitmiştir. Böylece hem yabancı basının Türkler aleyhinde bir tutum içerisine girmesi önlenmeye çalışılmış, hem de dünyanın, Milli Mücadele'den haberdar olması sağlanmıştır. Mustafa Kemal, bütün bu girişimlerle, hem yurt içinde hem de yurt dışında, Milli Mücadele lehine bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal'in, bu amaç doğrultusunda gazetecilerle yapmış olduğu mülakatlardan biri, daha sonraki süreçte, Milli Mücadele karşıtı gazetelerin başında gelecek *Alemdâr Gazetesi*'nin yazarlarından, Refii Cevat ile Şişli'deki evinde 4 Şubat 1919 tarihinde yaptığı görüşme olmuştur. Görüşme talebi

⁸⁶⁶ Mustafa Özyürek, " Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basınının Anadolu'dan Haber Alma Kaynakları", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1102-1103.

⁸⁶⁷ Ankara Gazeteciler Cemiyeti, "Mustafa Kemal'in Basınla İlişkileri", *Cumhuriyet Basını*, Ankara, 1998, s. 57.

Mustafa Kemal'den gelmiştir. Mustafa Kemal'in böyle bir talepte bulunmasının nedeni ise; Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın görüşlerini benimseyen ve İttihatçılara sürekli olarak saldıran *Alemdâr Gazetesi*'nin, kendisine yönelik yapılan ittihatçı nitelendirmelerini etkisiz hale getirmektir. Refii Cevat, Mustafa Kemal ile yapılan ve o günlerde yayımlanamayan bu röportajdan, yıllar sonra *Milliyet Gazetesi*'ndeki bir yazısında söz etmiş ve bu görüşmenin hikayesini de şöyle aktarmıştır:

"Mütareke seneleri, Memleket yanlış bir politika yüzünden sürüklendiği harbi kaybetmiş, istilaya uğramış... Millet bu badireden kurtulmak endişesi ile titriyor. Bir kurtuluş imkânı arıyor fakat o kurtuluş imkânını ona verecek kurtarıcı nerede?"

Konuşmamız iki buçuk belki de üç saat sürdü. Konuştuklarımızın hepsini yazmadım. Neler söyledi bana bir bilsen. O günlerin koşullarında öyle konuşanlara deli derlerdi, deli. Mustafa Kemal, İttihatçı subaylar içinde en sivri uçlardan biriydi. Onu hem çok severler hem de çok çekinirlerdi. Çünkü bildiğinden şaşmaz, dalkavukluk bilmez, kimseye minnet etmezdi. O'nun bir kitabında amirlerinin bilgisizliklerini sert bir dille eleştirmesine şaşır kalmıştım. Bu karakterde olanlara ne derler bilir misiniz? Böyle dobra dobra konuşanlara deli derler. Mustafa Kemal'e de zamanın statik nizamına aykırı düşen fikirleri dolayısıyla deli derlermiş. Çanakkale ile ilgili suallerimi bitirip not ettikten sonra veda etmek üzere ayağa kalktığım zaman dedi ki:

- Biraz daha oturunuz lütfen. Oturdum. Şöyle bir konuşma geçti aramızda: Soracağınız sorular bitti mi?

-Bitti Paşam

-Bu vatan içine düştüğü bu felaketten nasıl kurtarılır, İstiklâline nasıl kavuşturulur? Diye bir soru sormanızı isterdim.

-Af buyurunuz Paşa Hazretleri, bugün içinde bulunduğumuz bu şartlardan bu vatanın kurtarılmasını en uzak bir ihtimalle dahi mümkün görmediğim için böyle bir soru sormayı aklımdan hiç geçirmedim.

-Bu şartların dış görünüşüdür. Bir de bunun içyüzü vardır. Siz gene de böyle bir soru sormuş olunuz, ben de cevap vereyim fakat yazmamak şartıyla.

-Zatıalinizi dinliyorum Paşa Hazretleri.

-Bakınız Cevat Beyefendi, sizin imkânsız gördüğünüz kurtuluş yolları vardır. Bugün herhangi bir teşkilatçı Anadolu'ya geçer de milleti silahlı bir direnişe hazırlarsa bu yurt kurtarılabilir.

-Heyecanlanmıştım. Hiçbir kurtuluş olmayan böyle bir vaziyette memleketin kurtuluşundan söz etmek beni heyecanlandırmış, şaşırtmıştı.

-Nasıl olur Paşam diye yerimden fırladım. Paşa sakindi.

-Hatırınızdan geçenleri tahmin ediyorum dedi. Görünüüş tamamen bizim aleyhimizde. Hiçbir ümit kapısı yok gibi görünmektedir. Ama bu büyük devletlerin bir de içyüzleri vardır...

-Netice şu ki Anadolu'da baş gösterecek bir milli direnişe hiçbir müdahale edecek durumda değildir. Böyle bir mücadelenin tam sırasıdır.

-Paşam milli direniş güzel ama neyle? Hangi askerle, hangi silahla, hangi parayla? Maalesef Paşam, kupkuru bir çölden farksız oldu bu güzel vatanımız. Affınıza sığınarak arz edeyim ki artık bu kupkuru çölde hiçbir hayat emaresi görülmiüyor.

-Öyle görünür Refii Cevat Bey, öyle görünür. Ama çölden bir hayat çıkarmak, bu çöküntüden bir varlık, bir örgüt yaratmak lazımdır. Çöl sanılan bu alemde saklı ve kuvvetli bir hayat vardır. O millettir. O Türk milletidir. Eksik olan şey teşkilattır. Bu teşkilat organize edilebilirse vatan da millet de kurtulur. Bunu böyle bilirsiniz...

-Mustafa Kemal'e veda edip matbaaya geldim. Kafam karmakarıştıktı. Anlattıkları karmakarıştıktı. Anlattıkları acayip şeylerdi. Ne kafam almıştı ne de mantığım. Daha doğrusu deli saçması gibi gelmişti bana. Matbaada arkadaşlar anlatıyorlardı. Neler söyledi? Anlattım:

-Şu sıralarda Anadolu'ya geçilir, orada teşkilat kurulur, milli direniş harekete geçirilirse Fransız'ı da İngiliz'i de İtalyan'ı da memleketten kovar, vatan İstiklâline kavuşur, millette esaretten kurtulurmuş. Anladınız mı arkadaşlar? Bu deli değil zır zır deliymiş."⁸⁶⁸

Bu görüşme, işgalin en şiddetli yaşandığı zamanlarda bile mevcut duruma farklı yönleriyle bakabilen Mustafa Kemal'in olayları doğru analiz edebildiğini, bunun yanında o günlerin olumsuz koşulları altında bile Türk milletine karşı büyük bir güven duyduğunu göstermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal'in, muhalif bir gazeteci ile röportaj yapması, üstelik teklifin de kendinden gelmesi, davasında ne kadar samimi olduğunu ve birlik ve beraberliğe en muhtaç olunduğu günlerde, bütün farklı görüşteki kesimleri ortak bir hedefte buluşturmayı ve Milli Mücadele'ye verilecek desteği güçlendirmeyi hedeflemiştir.

⁸⁶⁸ Mustafa Özbey vd., *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, Ankara, 2016, s. 127-129.

O dönemde İstanbul'da, bir yanda *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam Tasvîr-i Efkâr ve Vakit* gibi Milli Mücadele yanlısı gazeteler; diğer yanda da, *Peyâm-ı Sabah*, *Alemdâr* ve *Türkçe İstanbul* gibi Milli Mücadele'ye bütün gücüyle saldıran gazeteler bulunmaktaydı.⁸⁶⁹

3.1.1. Milli Mücadele'yi Destekleyen İstanbul Gazeteleri

Mütareke döneminde İstanbul gazeteleri, hem hükümetin hem de işgal kuvvetlerinin sansürü altına girmişti. Milli Mücadele başladıktan sonra, bu hareketi destekleyen gazetelerin çalışma şartları daha da zorlaşmıştı. İstanbul'da yayınlanan gazetelerin bir kısmı, Mustafa Kemal'i ve onun Anadolu'da yönettiği Kurtuluş Savaşı'nı destekleseler de, özellikle Osmanlı hükümetinin, 5 Şubat 1919 tarihli kararnamesiyle basına getirdiği sansür yüzünden, cesur ve bilinçli bir yayın yapamamış, gerekli şekilde seslerini duyuramamışlardır.⁸⁷⁰

Elbette ki bu şartlar altında, ne Milli Mücadele'den, ne de Mustafa Kemal'den söz etmek çoğu zaman mümkün olmamış, gazeteler bazen sansürlenmiş sayfalarla çıkarılmıştır. Örneğin hiçbir İstanbul gazetesi, uygulanan sansür yüzünden, Erzurum Kongresi'nden söz edememiş, Sivas Kongresi kararlarını yayınlayan *İstiklâl Gazetesi*, bu kararların büyük bir bölümünü çıkarmak zorunda kalmıştır. Hatta baskılar o derece artmıştır ki, Mustafa Kemal'in adının yanına "Paşa" unvanını kullanan *İkdâm Gazetesi*, on gün süreyle kapatılmış, sorumlusu ise bir süre tutuklu kalmıştır. Bu baskılarla, Anadolu'daki Milli Mücadele hareketini zayıflatmayı hedefleyen İstanbul Hükümeti'ne göre, Kuva-yı Milliye, bir eşkıya birliğiydi. Bu sebeple, Anadolu'daki mücadeleden söz etmek ve bu mücadeleye önyak olanları basında desteklemek, iç siyaset ve iç güvenliğe tamamen aykırı bir durumdu. Bundan dolayı, birçok vatansever gazeteci sorguya çekilmiş, tutuklanmış ve ağır cezalara çarptırılmıştır. Fakat tüm baskılara rağmen, Milli Mücadele'yi destekleyen basın, doğru bildiği yolda büyük bir kararlılıkla yürümüş, halkın moral gücünün artırılması ve zaferin kazanılmasında önemli bir güç olmuştur.⁸⁷¹

Milli Mücadele yanlısı İstanbul basınında, Kurtuluş Savaşı haberlerinin kaynağı genellikle takalarla, motorlu kayıklar, yük gemileriyle İnebolu'dan veya İzmit'ten

⁸⁶⁹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 98.

⁸⁷⁰ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 337.

⁸⁷¹ Hülya Baykal, "Milli Mücadele'de Basın", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri 21-23 Eylül 1987*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 880-881.

getirilen haber bültenleri olmuştur. Anadolu Ajansı'nın, Ankara'da "*Resmi Tebliğ*", olarak yayınladığı bu bültenlerde, Meclis toplantılarının özetleri ve cephe haberleri yer almaktaydı. Çeşitli yollarla ulaşılan haberler, kaptanlar, lostromolar ve tayfalar tarafından İstanbul'a getirilerek gazetecilere satılırdı. O zamanlar gazeteler, bülten avcılığı için özel muhabirler tutmuşlardı. Bunlar sabah erken saatlerde Kızkulesi açıklarında demirleyen veya Yemiş İskelesine yanaşan motorlara yaklaşıp, bu bültenleri elde etmeye çalışırlardı.⁸⁷² Dönemin muhabirlerinden Halil Lütfü (Dördüncü), İstanbul'un işgal altında olduğu sıralarda, tüm baskılara rağmen Anadolu'dan nasıl haber aldıklarını şu şekilde anlatmıştır:

*"Birinci Cihan Harbi Mütarekesi sırasında idi, İstanbul işgal altında, Anadolu hareketinden haber alınamaz bir zamanda idi. Gazete muhabirleri Marmara'dan, İzmit Körfezi'nden ve Karadeniz'den gelen vapur, motör, taka ve sair deniz vasıtalarını kollayarak haber ve havadis almağa çalışıyorlardı. Bizim için bu deniz vasıtalarının geldiğini veya geleceğini öğrenmek ve kaptan, tayfa veya yolcuların getirdikleri resmi tebliğ veya Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ni ve hatta Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinde çıkan gazetelerden bulduklarımızı edinmek en birinci meşgale idi. Bunun için Sirkeci'de tramvayın saptığı ve Antalya ambarının bugün bulunduğu sokağın başında, altında birahane, üstünde kahvehane olan yerde Muhbirler toplanır, oturur ve oradan Kızkulesi'ni gözlerdik. Kızkulesi önünde İngilizlerin karakol gemisi durur, Marmara'dan, İzmit Körfezi'nden, Karadeniz'den gelen deniz vasıtalarını kontrol ederdi. Biz kontrolden çıkan gemilere derhal sandalla gider, haber, havadis ister ve varsa resmi tebliğ ve Anadolu gazetesini alırdık. Bazı tayfalar bunları para karşılığı olarak satarlar ve bu suretle bir de havadis ticareti yaparlardı. Gazete muhabirleri bu parayı aramızda taksim ederek öderdik. Bir gün Akşam Gazetesi'nin muhbiri rahmetli Sadettin ile Tercüman muhbiri Talat Hemşehri on liraya pazarlık ettikleri bu tebliği resminin parasını vermek için takanın bu tayfasını Akşam matbaasına götürdüler. Ali Naci Karacan parayı verdi fakat adamı oraya kilitledi. Çünkü haberi rekabet dolayısıyla Tercüman'ın koymasını istemiyordu. Zavallı Talat söylene söylene oradan ayrılmağa mecbur olmuştu."*⁸⁷³

İstanbul basını üzerindeki sansürün ağırlığı, 1921 yılı başlarına kadar bütün şiddetiyle devam etmiştir. Ancak İnönü Zaferleri ve bunları izleyen başarılı mücadeleler

⁸⁷² Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi...*, s. 73.

⁸⁷³ Orhan Koloğlu, *Bir Zamanlar Bab-ı Ali*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998, s. 32.

sonrası, Ankara Hükümetinin giderek güçlenmesi ve yaşanan gelişmelerin Milli Mücadele lehine sonuçlanması, basın üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Bu tarihten itibaren Milli Mücadele ve Mustafa Kemal'e dair haberlerin, çoğu zaman sansürsüz olarak yayınlandığı görülmektedir. Bu sebeptendir ki, *Vakit Gazetesi*, II. İnönü Zaferini "*Türk silahları bu defa da pek şanlı bir muzafferiyet elde etmiştir... Anadolu bambaşka bir sevinç içindedir. Her tarafta halk gönüllü kaydedilmekte ve düşmana kesin darbeyi indirmeye koşmaktadır*" diyerek, Türk halkına müjdeyi herhangi bir sansüre uğramadan verebilmiştir.⁸⁷⁴

Milli Mücadele'yi başından sonuna kadar destekleyen İstanbul gazetelerinin önde gelenleri şunlardır:

3.1.1.1. Minber Gazetesi

Mütareke dönemi İstanbul basınında, İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri arasında, hesaplaşmaya dönük kıyasıya bir mücadelenin başladığı görülmektedir. Bu arada hükümeti bırakan ve yeni hükümeti kuranlarla ilgili olarak da, basının kendi arasında ciddi çekişmeler söz konusuydu. İşte böyle bir ortamda, Ali Fethi Bey tarafından, programı liberal esaslara göre düzenlenen Hürriyetperver Avam Fırkası'nın yayın organı olarak *Minber Gazetesi* çıkartılmıştır. Gazetenin çıkarılmasında Mustafa Kemal'in telkin ve teşviği önemli rol oynamıştır.⁸⁷⁵

1 Kasım 1918'de İstanbul'da, büyük boy, iki sayfa olarak yayınlanan ve isminin altında "*Siyasi, ilmi, edebi, iktisadi yevmi gazete*" ibaresi yer alan *Minber*'in imtiyaz sahibi, Ali Fethi Bey, mesul müdürü ise Doktor Rasim Ferid Bey'dir.⁸⁷⁶

Minber'in çıkarılmasında aktif rol oynayan Ali Fethi Bey anılarında, Mustafa Kemal'in gazeteyi çıkarmak istemesindeki amacını ve ısrarlı tavrını şöyle anlatmıştır:

" Ben, Dahiliye Nazırlığı'ndan kabine ile beraber istifa etmeden önce, resmi vazife ve hüviyeti " Harbiye Nezareti emrinde müstaflî ordu kumandanı" olan Mustafa Kemal Paşa şöyle diyordu: "İzzet Paşa iktidarda kalsa bile muhaliflerin tazyikine dayanamayacak, Padişah kabine'deki ittihatçıları muhakkak tasfiye ettirecektir. Memleketi perişan eden ve muhalefet adı altında irtikâp edilen taarruz ve tahripler de,

⁸⁷⁴ Baykal, "Milli Mücadele'de Basın", s. 881.

⁸⁷⁵ İzzet Öztoprak, "Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi", *Birinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003-Ankara*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 906.

⁸⁷⁶ *Minber*, S. 1, 1 Teşrinisani 1334/1918, s. 1; Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 13, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1988, s. 185; Öztoprak, "Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi", s. 906.

*daha çok gazeteler vasıtasıyla oluyor. Bunlara karşı milleti uyandırmak için en iyi vasıta, mukabele etmek, yani bir gazete çıkarmaktır. Benim maaşlarımdan biriktirdiğim biraz param var. Onu koymaya hazırım. Ben askerim. İmtiyaz alamam. Sen, bugün genellikle haklı tenkid sebeplerinin çoğunun dışında kaldın, hatta bunlarla mücadele ettin. Hakikâtları halka, hatta düşmanlarımıza anlatabilmek için gel, beraberce bir gazete çıkaralım."*⁸⁷⁷

Minber, yayınlandığı günden itibaren özellikle sansür aleyhinde yazdığı yazılarla dikkat çekmektedir. 2 Kasım 1918 tarihli 2. sayısında "*Hürriyet ve Matbuat*" başlıklı yazıda, vatanın yüksek çıkarlarına dokunmamak kaydıyla basın hürriyetinin, hem meşrutiyet hem de medeniyetin bölünmez parçası olduğu, basının, hükümetin baskısı altına sokulamayacağı; kalem ve fikir sahasında ilerlemeye gerek olduğu, ancak, vatanın yüksek çıkarlarına da dokunmamak gerektiği açıklanmaktadır. 7 Kasım 1918 tarihli 7. sayısında ise, Osmanlılarda kamuoyunun olmadığı yolunda aydın ve aydın olmayanlarda bir düşüş olduğu, oysa insanın olduğu yerde kamuoyunun da zorunlu olarak olacağı, örneklerle anlatılmıştır.⁸⁷⁸

Minber Gazetesi çıkmaya başladığı günlerde, Mustafa Kemal ve arkadaşları İzzet Paşa Kabinesinin kurulması için faaliyetlerde bulunmuş, Tevfik Paşa'ya mecliste güvenoyu verilmemesi için çalışmışlardır. Bu amaçla *Minber*'de, Tevfik Paşa'ya karşı bir eleştiri kampanyası başlatılmıştır. Gazetenin 15 Kasım 1918 tarihli sayısında, istibdat yönetiminin sakıncaları üzerinde durulmuş; 16 Kasım 1918 tarihli sayısında Bâb-ı Âli'nin uyumakta olduğu, 17 Kasım 1918 tarihli sayısında ise Tevfik Paşa kabinesinin Meclis'te programı okuduktan sonra istifa edeceğine dair söylentilerin bulunduğu ileri sürülmüştür. *Minber*'in hemen hemen her sayısında özgür kurumlar, adalet ve eşitlik ilkeleri savunulmuştur.⁸⁷⁹

Gazete, hakkında çıkan asılsız iddialara da yine kendi sayfalarından cevap vermiştir. Örneğin *Norki Yank* isimli bir Ermeni gazetesinin, *Minber*'in, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini yaydığı ve *Tanin Gazetesi*'nin yerine çıktığı" iddiası üzerine, gazetede şöyle bir haber yer almıştır:

⁸⁷⁷ Erol Kaya, "Minber Gazetesi'nde Mustafa Kemal Paşa İle İlgili Haberler", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, Erzincan 2004, s. 52-53.

⁸⁷⁸ Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", s. 874.

⁸⁷⁹ Öztoprak, "Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi", s. 908-909.

"...Refikimiz bu havadisi acaba nereden almıştır? Norki Yank, birinci nüshamızdan bugüne kadar yazdığımız şeyler içinde Cemiyetin nokta-i nazarını terviç ettiğimizi ispat edecek ne gördüğünü bize haber verirse pek memnun olacağız."⁸⁸⁰

51 sayı çıkarılan gazete, 22 Aralık 1918'de son nüshasını yayınlıyarak basın hayatından çekilmiştir.⁸⁸¹

3.1.1.2. İleri Gazetesi

1 Ocak 1918'de Celal Nuri tarafından İstanbul'da *Ati* adıyla yayınlanan ve 393 sayı çıkarılan gazete, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa Kabinesi eleştiren başyazısı sebebiyle aynı gün kapatılmışsa da, ertesi gün *İleri* adıyla yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Gazete daha sonraki yıllarda, iki kez kapatılmasına rağmen yılmamış, önce *Ahval* ismiyle, İstanbul'un işgali sırasında yayını durdurulunca da, yine *İleri* ismiyle çıkarılmaya devam etmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra, yazılarında Batılı bir devletin mandasını şiddetle reddeden gazete, Milli Mücadele döneminde "*Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne*" başlıklı yazısıyla birlikte Kuva-yı Milliye'yi desteklemeye başlamıştır.⁸⁸²

Gazete, zengin bir yazar kadrosuna sahipti. Bu yazarlar arasında, başyazar Celal Nuri (İleri), Suphi Nuri (İleri), Muammer Raşit (Seviğ), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Yahya Kemal (Beyatlı), Abdülhak Hamit (Tarhan), Abdülhak Şinasi (Hisar), Ruşen Eşref (Ünaydın), Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Afife Fikret, Fatma Aliye, Abdülhak Mührinisa, Aka Gündüz, Selim Nüzhet, Sedat Simavi, İlhami Sefa gibi isimler yer almıştır.⁸⁸³

İleri Gazetesi, Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanacağına sonuna kadar inanmış ve bu mücadelede atılacak her adımın destekçisi olmuştur. Celal Nuri, *Meclis-i Mebusan*'ın açılmasının yalnız millet için değil, Saltanat ve hükümet için de nasıl hayırlı bir olay olduğunu, 28 Kasım 1919 tarihli sayısında "*Ali Rıza Paşa Hükümetinin Takviyesi Mesailinden Meclis-i Mebusan*" başlıklı yazısıyla şöyle anlatmıştır:

"*Ali Rıza Paşa kabinesi vücudunda ufak tefek yorgunluklar, kırıklıklar hissediyorsa bunları giderecek ancak Meclisi teşriidir... Açılacak meclis düveli itilaftiyenin de zahiri olacağını itminan-ı kalb ile iddia edebilirim. Çünkü bütün millet*

⁸⁸⁰ Öztoprak, "Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi", s. 909.

⁸⁸¹ Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", s. 187.

⁸⁸² Recep Duymaz, "İleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 86.

⁸⁸³ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 66.

*sulh istiyor. Sulh ise tamamiyeti mülkiye ve milliyemizin Büyük Britanya'nın, Fransa'nın, İtalya'nın hükümeti müttahidenin menafii ile müttahid olduğunu tavzih etmek olacaktır... Kazara bir alameti tehevvin ve cinayet olmak üzere savruk ve salak bir mebus padişah ve devletler aleyhinde bir izahatta bulunacak olursa elbette ve elbette meclisin ekseriyeti katiyesi protesto ederler... Damat Ferit Paşa hazretlerine bile isbat edeceğiz ki bu heyet-i teşriiyeden saltanat ve hükümete hayır gelecektir. Zarar ihtimali mutasavver değildir."*⁸⁸⁴

Gazete, milli harekete dair yabancı basında yer alan haberleri de yayınlamıştır. *İleri'nin*, 17 Kasım 1919 tarihli sayısında, bir Fransız gazetecinin, Milli Mücadele hakkında, Hahambaşı Hayim Naum Efendiyle yaptığı ve *Matın* adlı bir Fransız gazetesinde yayınladığı röportaj, aynı gazeteden alıntı yapılarak şöyle yayınlanmıştır:

*"Mustafa Kemal Paşa'nın idare ettiği hareket-i milliye bir hakikâttir. Anadolu'nun bütün Türk halkı onunla beraberdir. Eski ordunun mütebaki efradından müteşekkil ve gönüllülerle kesbi kuvvet oldukça kuvvetli bir ordusu vardır. Fakat mühimmatı pek azdır ve getirtmek imkânı da yoktur... Bu hareketin İtilaf Devletlerine ve bilhassa Suriye, Kilikya ve Türk vilayetlerinin aksam-ı azimesinde mandaya haiz olan Fransa'ya karşı tehlikeli olup olmadığını soruyorsunuz. Gayet halisane olarak kanaatim var ki, Hayır! İşte sebepleri: Harekat-ı Milliye nim resmi bir mahiyet iktisap etmiştir. Damat Ferit hükümeti zamanında Mustafa Kemal bir asiydi. Halbuki bugün Ali Rıza Paşa'nın idare ettiği kabinenin hemen hemen bir muavini olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ne sergüzeştçi ne de mutaasıp değildir. Türkiye'nin beynelmilel vaziyetini tamamiyle anlıyor. Hükümdarına sadıktır. Hiçbir vakit inkıyattan geri durmaz. Onun programı -yani tekmil Türkiye'nin programı- gayet basittir. Wilson prensiplerinin tamamen tatbiki yani Türklerle meskun arazinin Türklere aidiyeti. Daha ileriye gitmiyor... Siz bilhassa Fransızlar onların üzerinde halaskarane bir tesir icra edebilirsiniz. Bir dost sıfatıyla söylüyorum. Türkiye'nin size bir endişe olup olmaması sizin elinizdedir."*⁸⁸⁵

Anadolu Hükümeti tarafından, maddi olarak desteklenen gazete, Milli Mücadele'nin sözcüsü haline gelmiş ve özellikle ilk cephe haberleri, *İleri* tarafından verilmiştir. Mustafa Kemal tarafından gönderilen ve başka isimlerle gazetede yayınlanan makaleler sebebiyle, Celal Nuri, 1920 Mart'ında, İngilizler tarafından

⁸⁸⁴ Tevfik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Yayınları, Ankara, 2007, s. 76-77.

⁸⁸⁵ Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, s. 73-74.

Malta'ya sürgün edilmiştir.⁸⁸⁶ İstanbul'un işgal günlerinde, *İleri Gazetesi*'nde görevli bir mütercim, gazetede yayınlanan bir başka makaleden dolayı yaşadıkları sıkıntılı süreç hakkında şunları anlatmıştır:

"İleri'de, Mütarekenin o kapkara günlerinde Damat Ferit Hükümeti'nin tazyiklerini, Polis Müdürü Arnavut Tahsin'in melanetlerini, işgal kuvvetleri sansürünün çeşitli cilvelerini hiçe sayarak aramıza şair Yahya Kemal Beyatlı da katılmış, hatta bir makalesi yüzünden başta mesul müdür Sami Karayel, tahrir müdürü İlhami Safa ve ben Harp Divanını boylamıştık.

...Sadrazam Paşa hazretleri! O makaleyi okuyunca küplere binmiş, İlerinin kapatılmasını, bütün gazete mensuplarının Divan-ı Harbe tevdi edilmelerini emir buyurmuş; hatta muharririnin bir ibret örneği olmak üzere asılmasını isteyenler olmuş.

...Sedat Nuri, Fransız işgal kuvvetlerinin ot müteahhidi olduğundan Fransızlarla arası iyi idi, onlardan icabında muavenet, müzaheret görürdü ve dolayısıyla ağabeysinin gazetesinde çalışan bizler de sıkışık buhranlı anlarımızda ona başvurduk.

*...Bereket versin ki Sedat Nuri merhum, yine imdadımıza yetişti de, Fransızların müdahalesiyle hepimizi bu badireden kurtardı idi."*⁸⁸⁷

Tüm bu baskılara rağmen sonraki yıllarda da, *İleri Gazetesi*'nin çizgisi muhafaza edilmeye çalışılmıştır. 1921 yılında sürgünden dönen Celal Nuri, milletvekili seçilince, 1924 yılında gazetenin yayınlarına son vermiştir.⁸⁸⁸

3.1.1.3. Tasvîr-i Efkâr Gazetesi

İlk defa 1862'de Şinasi tarafından çıkarılan *Tasvîr-i Efkâr Gazetesi*, 31 Mayıs 1909'da tekrar yayınlanmaya başlamıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Ebüzziya Tevfik görünse de, gazetenin arkasındaki kişiler, Avrupa'da öğrenimini tamamlayıp yurda dönen Velid ve Talha Beylerdi. Zaman zaman yayınlarına ara vermek zorunda kalan gazetenin başyazılarının büyük bir çoğunluğu, Ebuzziya Bey tarafından yazılmıştır. Gazete, birçok kez kapatılmış, bunun üzerine *İntihab-ı Efkâr*, *Tefsir-i Efkâr*, *Tevhid-i Efkâr* adlarıyla yayınlarına devam etmiştir. *Tasvîr-i Efkâr*, dönemine göre ileri teknoloji kullanan, modern bir gazeteydi. Bunda, Velid Bey'in, Paris'te *Le Figaro* ve *Le*

⁸⁸⁶ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 212.

⁸⁸⁷ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 66.

⁸⁸⁸ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 212.

Tempo gazetelerinde staj yaparken edindiği gazetecilik bilgileri ve modern makinelerin bulunduğu *Ebuzziya Matbaası* önemli bir etken olmuştur.⁸⁸⁹

Tasvîr-i Efkâr, Mütareke yıllarının başlarında, "Kendimize güvenmeliyiz. Bizi ancak biz kurtarabiliriz", türünden yazılarla halka moral vermeye çalışmıştır. Daha sonraları, bazı İstanbul gazetelerinin, Anadolu'daki eylemlere İttihatçı gözüyle bakmalarını eleştirmiş, Anadolu'nun birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerini öven yazılar yayınlamıştır.⁸⁹⁰ Yine Ruşen Eşref (Ünaydın), *Tasvîr-i Efkâr Gazetesi* adına, Sivas Kongresine delege olarak katılmış, bu sayede Sivas Kongresi gelişmeleri hakkında, İstanbul'a doğru bilgilerin aktarılmasını sağlamıştır.⁸⁹¹

Gazete, okuyucusuna Kuva-yı Milliye birliklerinin faaliyetleri hakkında bilgiler verirken, Mustafa Kemal'in beyannamelerini yayınlamaktan da çekinmemiştir. 20 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'nın bir beyannamesini yayınlamış olan *Tasvîr-i Efkâr*, siyasi baskıların çok yoğun olduğu bu dönemde, büyük bir cesaret örneği sergilemiştir.⁸⁹²

Yine Mustafa Kemal'in, bir resmi ve biyografisi, ilk defa *Tasvîr-i Efkâr Gazetesi*'nde yayınlanmıştır. Ayrıca Velid Ebuzziya, Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri okuyucuya zamanında ulaştırabilmek için, Aydın cephesine bir muhabir göndererek savaş haberlerini günü gününe okuyucuya vermeye çalışmıştır.⁸⁹³

Velid Ebuzziya, Saltanatın kaldırılmasından sonra Ankara ile görüş ayrılığına düşmüş, ilk kez 1922 yılında İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ancak beraat etmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanarak, Mart 1925'de gazetesi kapatılmış, kendisi de "Kürt İsyanı" ve "İzmir suikastı" olayları nedeniyle İstiklâl Mahkemeleri'ne çıkarılmıştır. 1934'te *Zaman*'ı, 1940'ta da Ziyad Ebuzziya ile birlikte *Tasvîr-i Efkâr*'ı yeniden yayınlamaya başlamıştır.⁸⁹⁴

⁸⁸⁹ Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını, s. 72.

⁸⁹⁰ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 116.

⁸⁹¹ Mithat Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne 2015, s. 64.

⁸⁹² Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, C. 1, S. 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1985, s. 877.

⁸⁹³ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 345.

⁸⁹⁴ Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını, s. 73.

3.1.1.4. Akşam Gazetesi

Akşam Gazetesi' *Gazetesi*, Necmettin Sadak, Kazım Şinasi (Dersan), Ali Naci (Karacan) ve Falih Rıfkı (Atay) tarafından 20 Eylül 1918'de akşam gazetesi olarak çıkarılmaya başlanmıştır.⁸⁹⁵

Necmettin Sadak, gazeteyi çıkardığında 28 yaşındaydı. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Lyon Üniversitesi'nde sosyoloji okumuş ve savaş çıkınca yurda dönerek, Milli Eğitim Bakanlığı Telif ve Tercüme Dairesi'nde görev almıştır. 1916'da, İstanbul Üniversitesi'nde Ziya Gökalp'le birlikte sosyoloji dersleri vermiş, bir yandan da, *Sabah Gazetesi*'nde yazmıştır. Kazım Şinasi, Paris'te okumuş ve o da İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak Tarih dersleri vermiştir. Bir diğer ortak Ali Naci, Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra gazeteciliğe başlamış, *Tasvîr-i Efkâr* ve *İkdâm* da çalışmıştır. Falih Rıfkı ise, Mercan İdadisi'ni ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra *Tanin Gazetesi*'nde çalışmıştır. Savaş yıllarında, Cemal Paşa ile birlikte Suriye'de bulunan Falih Rıfkı, Şevket Paşa bahriye vekili olunca, onun özel kalem müdürlüğünü yapmıştır. Necmettin Sadak, Kazım Şinasi ve Ali Naci bağımsız bir gazete çıkartmaya karar verince, Falih Rıfkı'da onlara katılmıştır.⁸⁹⁶

Falih Rıfkı, gazetede "*Günün Fıkraları*" başlığı altında, Milli Mücadele'ye karşı olanları yeren yazılar yazmış, bu yüzden Harp Divanı'nca, Kuva-yı Milliyecilikle suçlanarak tutuklanmış ve yargılanmıştır. 1923'ten sonra Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nde başmakale yazmaya başlamıştır. Gazete de, uzun süre Necmettin Sadak ve Kazım Şinasi tarafından yönetilmiştir. Ayrıca Necmettin Sadak, gazetenin başyazılarını da yazmıştır.⁸⁹⁷

Necmettin Sadak yazılarında, içinde bulunulan kötü durum karşısında umutsuzluğa düşülmemesi gerektiğini savunmuş ve bu durumdan nasıl çıkılacağına dair önerilerde bulunmuştur. Ulusal direnişin daha başlamadığı yıllarda, Necmettin Sadak, gazetesinin 16 Kasım 1918 tarihli sayısında yazdığı bir makalede: "*Bütün dünyadan umudu keserek yapayalnız kaldığımız şu günlerde kurtuluşumuzu kimden bekliyoruz? Birleşelim ve hazırlanalım, 600 yıllık bir ulusun geleceği söz konusu olurken sen dedin, ben dedim gibi şeylerle meşgul olmak günahtır.*" diyerek, halka moral vermiş ve yol göstermiştir.⁸⁹⁸

⁸⁹⁵ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 99.

⁸⁹⁶ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 99.

⁸⁹⁷ İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, s. 339.

⁸⁹⁸ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 100.

Akşam, 1919 ve 1920 yıllarında genelde İstanbul'daki siyasal olaylara ve dış haberlere yer verirken, Şubat 1921 sonlarında, Anadolu haberlerine öncelik vermiş ve 1 Nisan'da okuyucularından, memleketin kurtarıcıları olan Milli Mücadelecilerin kudret ve fedakarlığından emin olmalarını istemiştir. O günlerde *Akşam*, artık zafer haberleriyle dolmuştur. Tüm bu yayınları yapan gazetenin, İstanbul yönetimine karşı da bir cephe almadığı, yeri geldiğinde Padişah'ın, halkın yararına yapmış olduğu faaliyetleri de sayfalarında duyurduğu olmuştur. Örneğin gazetenin 17 Nisan 1921 tarihli sayısında, "*Padişahımız Anadolu yaralılarına yardım için 10.000 lira ihsanda bulundular*" diye bir haber yer almıştır.⁸⁹⁹

Cumhuriyet döneminde de yayınlarına devam eden gazete, ortakların ayrılması sonrası, Kazım Şinasi tarafından 1957'de armatör Malik Yolaç tarafından satın alınmıştır. Hıfzı Topuz'un yönetiminde yeni bir kadro oluşturulmuş ve *Akşam*, Haziran 1957'den itibaren sabahları çıkarılmaya başlanmıştır. 1971 yılında Türk-iş'e bağlı Basın-İş sendikasına satılan gazete, 9 Ocak 1982'de kapanmıştır.⁹⁰⁰

3.1.1.5. Vakit Gazetesi

Vakit Gazetesi, yayın hayatına ilk kez 26 Mayıs 1875 tarihinde Filip Efendi tarafından başlamıştır. Filip Efendi'nin, gazetesinde yazdığı makalelerinde hürriyet fikrini savunması, hükümeti rahatsız etmiş, defalarca uyarılmış olmasına rağmen bu tür yayınlarına devam etmesi üzerine, toplamda 2822 sayı çıkarılan gazete, 1884 yılında kapatılmıştır.⁹⁰¹

Vakit, 22 Ekim 1917 yılında Ahmet Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us) tarafından yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Kuruluş sermayesi 500 lira olan gazetenin, yazı işleri müdürlüğünü Ali Naci (Karacan) yapmıştır. Ahmet Emin, ilk sayının başyazısında "*Adı eski fakat kendi yeni olan gazetemiz bu günkü sahiplerinin elinde bulundukça, temiz ve lekesiz kalacak, memleket menfaatlerinin ve gazetecilik sevgisinin aydınlığı içinde saf ve samimi yayınlar yapacaktır*" diyerek, gazetenin yayın politikası hakkında bilgi vermiştir.⁹⁰²

Vakit Gazetesi'ne sürekli yazı yazarlar arasında, Hakkı Tarık (Us), Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü (Esmer) ve Reşat Nuri gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca

⁸⁹⁹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 100-101.

⁹⁰⁰ Girgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 231.

⁹⁰¹ Yerlikaya, *II. Abdülhamit Döneminde Basın Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)*, s. 25.

⁹⁰² Asuman Tezcan, *Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1939)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 50.

Necmettin Sadak ve Kazım Şinasi de, *Akşam*'dan önce *Vakit*'te çalışmış, yine Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit (Yalçın), Ziya Gökalp ve Halide Edip (Adivar) gibi gazeteciler de zaman zaman gazeteye yazılarıyla katkı sağlamışlardır. Yalman 1920 Martında Malta'ya sürgüne gönderince, gazetenin yönetimi Asım Us'a kalmıştır. 18 Mart 1923'te de Yalman, hissesini Asım Us'a satarak *Vatan Gazetesi*'ni çıkarmaya başlamıştır.⁹⁰³

İleri görüşlü, Batı düşünceli bir gazete olarak tanınmış olan *Vakit*, birçok gazetecinin yetişmesini sağlamıştır. Ulusal direnişi bütün gücü ile desteklemiş ve Atatürk İlkelerine bağlı kalmıştır. Günlük olarak yayınlanmış olan *Vakit*, tirajı en yüksek gazetelerin başında gelmiştir. Yurt dışında, Türkiye ile ilgili yapılan haberleri, sayfalarında en çok yayınlayan gazetelerden biri olan *Vakit*, bu haberleri daha çok Amerika basını, Avrupa basını ve Ermeni gazetelerinden almıştır. Amerika'dan gelenler başta olmak üzere, dış haberlere karşı gösterilen tepkiler, başyazılarda yorumlanmıştır. 1934 yılına kadar aynı isimle çıkarılan gazete, Ekim 1934'den itibaren önce *Kurun*, sonra da *Yeni Gazete* ismiyle Aralık 1949 yılına kadar yayınlarına devam etmiştir.⁹⁰⁴

3.1.1.6. İkdâm Gazetesi

İkdâm, 5 Temmuz 1894 tarihinde, Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmıştır. II. Meşrutiyet döneminin önemli gazetelerinden olan *İkdâm*, Milli Mücadele dönemi basın hayatında da etkin bir rol oynamıştır.⁹⁰⁵

Milli mücadele hareketine başlangıçta tarafsız olarak yaklaşan gazete, daha sonraki süreçte bu tutumundan uzaklaşarak ulusal direniş hareketini desteklemiştir. *İkdâm Gazetesi*'nde İzmir'in işgali hakkında haberler yapılmış, işgale karşı gerçekleşen protesto mitingleri yayınlanmıştır. Gazetenin başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Anadolu'da yaşanan gelişmeler ve İstanbul'un içinde bulunduğu durum hakkında makaleler yazmıştır. Yakup Kadri, 1 Aralık 1920 tarihinde yayınladığı "*Anadolu'nun İç Yüzü*" başlıklı yazısında, Anadolu'daki milli hareketin nedenlerini özetlemiş, 15 Aralık 1920'de yayınladığı "*Gülünç İstanbul*" başlıklı yazısında da "*Zavallı İstanbul, zavallı büyük ve muhteşem şehir, günün birinde senin bu hale geleceğine kim ihtimâl verebilirdi*" diyerek, İstanbul'un içinde bulunduğu kötü durumu ve bundan dolayı yaşadığı üzüntüyü anlatmıştır.⁹⁰⁶

⁹⁰³ Topuz, *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi...*, s. 72.

⁹⁰⁴ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 211.

⁹⁰⁵ Buttanrı, "İkdâm Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri", s. 82.

⁹⁰⁶ Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", s. 878.

Yakup Kadri, Milli Mücadele dönemi İstanbul basınının baskılara boyun eğdiği ve mücadeleye gerekli desteği vermediği, bundan sonra da Anadolu'nun fuzuli avukatlığını yapmamaları gerektiği eleştirilerine karşı, İstanbul'un nasıl baskı altında olduğu ve buna rağmen her zorluğa karşı nasıl direndiklerine dair bir yazı yazmıştır. Yakup Kadri, 31 Ocak 1921 tarihli "*İstanbul Basını*" başlıklı yazısında, bir kaç hariç İstanbul gazetelerinin "*İstiklâl bayrağının oradaki yalçın tepeler üstünde dalgalanmaya başladığı günden beri her türlü engellere rağmen irade-i milliyeyi temsile ve tebliğe çalışmaktan başka bir şey yapmadıklarını*" ileri sürmüş ve şöyle devam etmiştir: "*Her türlü engellere ve her türlü tehlikelere rağmen diyoruz: Acaba Anadolu'daki arkadaşlarımız bu engellerin ne kadar çetin ve bu tehlikelerin ne kadar korkunç şeyler olduğunu bilip hissedecek derecede bizim kendi felâketimizle ilgilenmişler midir? Yıllarca iki deniz ve iki ateş arasında neler çektik, neler geçirdik bunun farkında mıdır? Suçsuz vatandaşlarımızın yolu üzerine sehpa kurulu, inanç ve vicdan sahibi gençlerimiz üstüne zindan kapıları burada kapandı. Sonu yok gurbet ve sürgün yollarının ilk durağı burası oldu; düşünen kafalar burada kesildi; Türk milleti en seçkin evlatlarını buradan kurban verdi... Anadolu'nun yüksek yaylaları ile yalçın kayaları üstünde söz söylemek saadetine erenler, bu çukurdakilere ancak acıyarak bakabilirler.*" Yakup Kadri yazısının sonunda "*Her ne kadar bazı zamanlarda ve bazı yerlerde coşkunlukla cüretin pek büyük bir rol oynadığını inkâr edenlerden değilsek de, İstanbul'da buna imkân olduğu zamanları hiç hatırlamıyoruz.*" diyerek İstanbul basını hakkında yapılan eleştirilerin haksız olduğunu savunmuştur.⁹⁰⁷

İkdâm, Ankara'ya ilk muhabir gönderen İstanbul gazetesi olmuştur.⁹⁰⁸ 1921 Temmuz'unda Ankara'ya giden Yakup Kadri, Mustafa Kemal ve İsmet Paşayla da görüşmüştür. Yapılan röportajı gazetede, "*800 yıl önce Sakarya vadisinde Haçlılara karşı koyan Kılıçarslan'ın yerinde, bugün İsmet Paşa'nın ordusu var*" başlığıyla yayınlayan *İkdâm*, Milli Mücadele ordusunun gücünü net bir şekilde ortaya koymuştur.⁹⁰⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da, yayın hayatına devam eden *İkdâm*, bu dönemde, İnkılâp yanlısı yayınlar yapmış, İnkılâpların yayılması ve kökleşmesi için büyük çaba

⁹⁰⁷ Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", 878-879.

⁹⁰⁸ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 62.

⁹⁰⁹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 115.

göstermiştir. Halkın ve memleketin menfaatlerini her şeyin üstünde tutmaya çalışan *İkdâm*, farklı isimlerle, 31 Mart 1961'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür.⁹¹⁰

3.1.1.7. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi

I. Meşrutiyet ile II. Meşrutiyet dönemlerinin en etkili gazetelerinden olan ve Batıcı düşünce tarzını, halkın anlayacağı bir dille okuyucuya sunan *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*'nin kurucusu, Ahmet Mithat Efendi'dir.⁹¹¹ 1873 yılında Rodos'a sürgün edilen ve 1876 yılında af olunarak İstanbul'a ve gazeteciliğe geri dönen Ahmet Mithat Efendi'nin, *Tercümân-ı Hakikat*'i çıkardığı zaman, hükümetle arasının iyi olduğu bir dönemdi. Gazetesi, Saray'dan ayda 20 altın alırken, kendisine de Mecidiye nişanları ve gümüş imtiyaz, iftihar ve liyakat madalyaları verilmiştir.⁹¹²

Tercümân-ı Hakikat, 27 Haziran 1878 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Ahmet Mithat Efendi, 1895 yılında Umur-ı Sıhhiye Reisliği görevine getirilince, gazeteye düzenli yazı yazmayı bırakmıştır.⁹¹³ Meşrutiyetin ilanından sonra başyazarlığı, Ahmet (Ağaoğlu) üstlenmiştir.⁹¹⁴

Milli Mücadele yıllarında, *Tercümân-ı Hakikat*'in yazar kadrosunda Peyami Sefa ve Ethem İzzet gibi yetenekli yazarlar yer almıştır. Günlük olarak akşamları yayınlanan ve haberleri en hızlı şekilde okuyucuya duyuran *Tercümân-ı Hakikat*, en çok satan gazetelerden biri olmuştur. O yıllarda, gazetede muhabirlik yapan Münir Süleyman (Çapanoğlu), Ankara hükümetince yayınlanan resmi tebliğleri ve cephe haberlerini çeşitli yollardan ve para karşılığında bin bir güçlkle temin ettiklerini, önce *Tercümân-ı Hakikat* ve *Akşam*'da yayınlanan bu haberleri, ertesi gün çıkan sabah gazetelerinin, kendi haberleriymiş gibi büyük manşetlerle birinci sayfalarına koyduklarını belirtmiştir.⁹¹⁵

Gazete, 12 Ocak 1924 tarihine kadar toplam 15.332 sayı yayınlanmıştır.⁹¹⁶

⁹¹⁰ Buttanrı, "İkdâm Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri", s. 82.

⁹¹¹ Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını, s. 67.

⁹¹² Burak Onaran, "Ahmet Mithat Efendi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. 1, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 175.

⁹¹³ Onaran, "Ahmet Mithat Efendi", s. 175.

⁹¹⁴ Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını, s. 67.

⁹¹⁵ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 347.

⁹¹⁶ Kocabaşoğlu, "Hürriyet"i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını, s. 67.

3.1.1.8. Güleriyüz Dergisi

Milli Mücadele taraftarı gazeteciler arasında yer alan Sedat Simavi, Sevr Antlaşması imzalandığında, *Dersaadet Gazetesi*'ni çıkarmaktaydı. *Dersaadet*, Sedat Simavi'nin ilk gazetesi olmasının yanında, Emperyalizme karşı mücadele veren bir gazeteydi. Mütareke dönemi basına uygulanan sansürden, *Dersaadet Gazetesi* de nasibini almış ve 127. sayısından sonra kapatılmıştır. Bunun üzerine, Sedat Simavi, bu kez 8 Şubat 1921'de, *Payitaht* isimli gazeteyi günlük olarak çıkarmaya başlamıştır. *Payitaht*, sayfalarında bir yandan Milli Mücadele'ye ilişkin haberlere yer verirken, bir yanda da anti-emperyalist mücadeleye fikri zemin oluşturmuştur. Sansürden haber kaçırmakta da son derece usta olan Simavi, bütün hünerlerini kullanarak, ulusal kurtuluşun önderi Mustafa Kemal'in üniformalı ve kalpaklı fotoğrafını, birinci sayfada basmayı başaramıştır. Milli Mücadele'ye İstanbul'dan destek veren Simavi'nin bu gazetesi de 54. sayısında kapatılınca, 18 Mayıs 1921'de İstanbul'da edebi, siyasi milliyetperver, Türk mizah gazetesi olarak tanımlanan *Güleriyüz*'ü çıkarmıştır.⁹¹⁷

Yayınladığı 122 sayıyla, uzun ömürlü dergilerden biri olan *Güleriyüz*, Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanıp, Yunanlıların ilerleyişinin durdurulduğu bir dönemde izlediği yayın politikasıyla, Ankara'nın yanında yer almıştır.⁹¹⁸

Sedat Simavi'nin yanı sıra, Cevat Şakir, Ercüment Ekrem (Talu), Yusuf Ziya (Ortaç), Ahmet Rasim, Fazıl Ahmet (Aykaç), Orhan Seyfi (Orhon), Vedat Örfi (Bengu), Selami İzzet (Seles) gibi isimler de derginin yazar ve çizer kadrosunda yer almışlardır.⁹¹⁹

Güleriyüz, dört sayfa ve gazete büyüklüğünde bir dergiydi. Mizahi bir havaya bürünmekle beraber, memleketin bütün sorunlarından rahatlıkla söz edebilmiştir. Aynı zamanda, sansürün bütün şiddetiyle uygulandığı Mütareke yıllarında, mizahi yayınlar, ciddi yazılara nispetle sansürden daha rahat geçebilmekteydi. Bu durum *Güleriyüz* için büyük bir avantaj olmuş, yayınlarını sansürden daha kolay şekilde geçirebilmiştir.⁹²⁰

Dergide, haftanın bütün politik, askeri, edebi olay ve konularını bulmak mümkündür. *Güleriyüz*, bir yandan Anadolu'dan güçlkle alınan haberleri fıkra ve

⁹¹⁷ İrem Barutçu, *Babiali Tanrıları Simavi Ailesi*, Agorakitaplığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15.

⁹¹⁸ Gürsoy Değirmencioglu, "Milli Mücadele Dönemi'nde Mizah Basını: "Güleriyüz" Mizah Gazetesinde Yayımlanan Karikatürlerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme", *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11), Fall 2015, p. 209.

⁹¹⁹ Gökhan Demirkol, "Kurtuluş Savaşı'nda Mizahın İki Cephesi: Güleriyüz, Aydede'ye Karşı", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 41, Ankara, 2015, s. 146.

⁹²⁰ Muzaffer Gökman, *Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1970, s. 40.

karikatürlerle okurlarına aktarırken, bir yandan da Milli Mücadele'ye şiddetle karşı çıkan ve vatandaşların zihinlerini bulandırmaya çalışan basının karşısında durmuş, derginin sonuna eklediği bazen iki bazen de dört sayfalık *Tevzi-i efkar*, *Sahte Akşam*, *Sahte Le Journal d'Orient*, *Peyâm-ı Sabah*, *Eğlence*, *Çanak Yalayıcı*, *Vakit*, *Şaklaban* isimli ilavelerle de, bu gazetelerin yazdıklarını, mizahi bir dille eleştirmiştir.⁹²¹

Muhallif basın ise *Güleryüz*'e sürekli saldırmış, Sedat Simavi'nin, Ankara Hükümeti'nden para aldığından dolayı, bu şekil yayınlar yaptığını savunmuşlardır. Muhallif basına göre, Simavi gibi insanların, toplumdan kesilerek atılması gerekiyordu. Sedat Simavi ise, hiç kimseden para almadığını, Ali Kemal gibi adamların ise Yunanlılardan beslendiğini ve işgalciler üzerinden gazete sattığını yazmıştır.⁹²²

Sedat Simavi, *Güleryüz*'ü düzenli olarak yayınlamaya devam ederken, bu dergiye pazartesi günleri özel bir nüsha da eklemiştir. Simavi yayınladığı özel nüsha hakkında şunları yazmıştır:

"*Biz ve Matbuat*

Güleryüz pazartesi günleri neşrine karar verdiği bu ciddi nüshanın da günlük gazetelerin elde etmeye muktedir olamadıkları güvenilir havadisleri okuyucularına bildirecektir...

...Osmanlı Bankası'nın Galata merkezinden akdetmiş olduğumuz 175 bin liralık istikraz sayesinde, Güleryüz'ün bu ciddi nüshasını tesis ettik. Avrupa'nın on bini mütevaciz nüfusa malik her şehrine bir özel muhabir gönderdiğimiz gibi, Sarayburnu'na da büyük bir fotoğraf makinesi koyduk. Bu sayede tüm dünyada cereyan eden olayları günü gününe, saati saatine okuyucularımıza bildireceğiz ve her gazetecinin nazarından kaçan ufak tefek vukuatı dahi ayrıca kaydedeceğiz. Yeter ki okuyucularımız bize itimat etsin. Bu itimadı çekebilmek için gazetemizi yayınlamadan evvel bir nüshasını noterden tasdik ettirmeyi uygun gördük ve ettirdik... Gazetemizin mesleği muayyendir... Particiliği sevmediğimiz ve tarafsız kalmayı da münasip görmediğimiz için bütün partilerin sözcüsü olmayı tercih ettik. Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki, Sulh ve Selamet ve Sosyalist partileri başkanlarının genelge ve bildirilerine her zaman sütunlarımız açıktır. Eminiz ki birer palavra membaı olan gündelik gazetelere karşı

⁹²¹ Gökman, *Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri*, s. 34.

⁹²² Değirmencioğlu, " Milli Mücadele Dönemi'nde Mizah Basını: " Güleryüz"", p. 208.

açtığımız bu mücadeleyi okuyucularımız memnuniyetle karşılayacaklardır. Çalışma bizden, itimat ve teveccüh okurlarımızdan..."⁹²³

Sedat Simavi'nin, *Güleryüz Dergisi*'nin yayınları, Sedat Simavi'nin yukarıda verdiğimiz yazısında belirttiği esaslar dahilinde devam etmiştir. Dergi, bu yönüyle ve hem Milli Mücadele'yi hem de Cumhuriyet'i destekleyen güçlü duruşuyla, Türk Basın Tarihi'nde önemli bir yere sahip olmuştur.

Yaklaşık üç yıl basın dünyasında faaliyet gösteren *Güleryüz*'ün, 14 Ağustos 1924 tarihinde yayın hayatına son verilmiştir.⁹²⁴

3.1.1.9. Karagöz Dergisi

II. Meşrutiyet döneminin ve sonrasının yayınlanan en popüler ve uzun ömürlü mizah dergi, 10 Ağustos 1908'de çıkarılmaya başlanan *Karagöz Dergisi*'dir. Bu tarihten 26 Ocak 1935'e kadar haftada iki kez olmak üzere kesintisiz yayınlanmıştır.⁹²⁵

Derginin sahibi, ülkenin ilk karikatürcülerinden Ali Fuat Bey'dir. Dergide olaylar halkın anlayabileceği şekilde, sade bir dille anlatılmıştır. Karikatürlere bolca yer verilen dergide, konular Karagöz tiplmesiyle işlenmiş, anlatılmak istenenler Karagöz-Hacivat diyaloglarıyla verilmiştir. Ali Fuat Bey'in yönetiminde çıkan derginin diğer çalışanları arasında, Aka Gündüz ve Baha Tevfik yer almıştır. Ali Fuat'ın ölümünden sonra dergi, gazeteci ve yazar olan Burhan Cahit yönetiminde yayınlarına devam etmiştir.⁹²⁶

Sahip, yönetici, yazar, çizer değiştirerek ve uzun ömrü içinde tanınmayacak şekilde değişime uğrayarak yayınlarını sürdüren *Karagöz*, sokaktaki adamın değerlerine, önyargılarına, beklentilerine seslenen, geniş kitlelerin nabzını elinde tutmayı başaran bir yayın politikası yürütmüştür. Milli Mücadele'yi destekleyen ve muhalifleri daha çok hiciv yoluyla hedef alan bir yayın anlayışına sahip olan *Karagöz*'ün, aşağıda aynen vereceğimiz 22 Ocak 1920 tarihli sayısında yayınlanan ve muhalif gazete *Peyâm-ı Sabah*'ı alaya alan fıkra bunun en güzel örneklerindendir:

"Hacivat- Hangisini, Mazhar Osman'ı mı?

Karagöz- Ha,ha! Çabuk haydi durma koş

⁹²³ Gökman, *Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri*, s. 40

⁹²⁴ Demirkol, "Kurtuluş Savaşı'nda Mizahın İki Cephesi: Güleryüz, Aydede'ye Karşı", s. 146.

⁹²⁵ Kocabaşoğlu-Akan *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...* s. 27-28.

⁹²⁶ Fevzi Çakmak, "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. II, Ankara, 2014, s. 1114.

Hacivat- Karagöz çıldırdın galiba! Deliler doktorunu ne yapacaksın?

Karagöz- Ulan buraya gel, karşıya Peyama gitsin, çabuk hasta ağırlaştı, durma!

Hacivat- Aklını mı oynattı? Vah vah! Niçin vaktinde haber vermedin Karagöz.

Karagöz- Herif birden bire çıldırdı, aman zaman yok, git şu doktora haber ver, biraz daha geçerse yanındakilere saldıracak.

Hacivat- Dur telefonla söyleyeyim bari.

Karagöz- Söyle söyle çabuk karşıki matbaaya gitsin. İspemeçetzade oynattı da!

Hacivat- Söyledim şimdi gidecek! Ama çok azdıysa korkarım diyor.

Karagöz- Yok o kadar değil! Ara sıra, nöbet gibi gelip geçiyor, Mihran, Baba, bütün muharrirler etrafında baksana herife, bütün millet İttihatçı, Ocakçı deyip duruyor. İstanbul Ocakçı, millet Ocakçı, Anadolu Ocakçı diye barbar bağırıyor, belli ki oynatmış!

Hacivat- Öyle olacak Karagöz! Vah vah, daha genç de!

Karagöz- Ama ben birkaç gündür tahminliyordum, Anadolu, İstanbul, Damat paşa diye karmakarışık bir şeyler söylüyordu. Nihayet büsbütün zıvanadan çıktı demek.

Hacivat- Nasılmış Karagöz!

Karagöz- Fenaymış Hacivat, adamakıllı bozmuş, doktor soğuk su banyosu iyi gelir diyor.

Hacivat- Vilayet Matbaası! O halde götürüp rıhtımdan daldırıp çıkaralım.

Karagöz- O tesir etmez Hacivat. Hele şu Ankara mebusları gelsin!

Hacivat- Eee?

Karagöz- Onu soğuk su banyosuna sokarlar."⁹²⁷

Kara mizahla derdini en etkili şekilde anlatan Karagöz'ü, bir Fransız gözlemci: "Gücün mutlak olduğu bir ülkede, Karagöz sınırsız özgürlüğü temsil etmekte; bir vodvilci, sansürsüz de olunca, sınır tanımayan bir dergi." olarak değerlendirmiştir.⁹²⁸

Karagöz, birçok mizah dergisine örnek olmuş ve Kurtuluş Savaşı başlangıcında Karagöz'ü, *Alay, Ayna, Güleryüz ve Aydede* gibi mizah dergileri izlemiştir⁹²⁹. Şüphesiz mizah ve hiciv yoluyla yazılanlar, okuyucu üzerinde daha etkili olmakta ve bu yolla edinilen bilgiler, sürekli halk arasında anlatılıp, zamanla da adeta anonim söyleşiler

⁹²⁷ İhsan Ilgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, Kervan Yayınları, 1973, s. 97-98.

⁹²⁸ François Georgeon, "Şehrin Aynası: Osmanlı Mizah Basını", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 9, S. 49, Tarih Vakfı Yayınları, s. 25.

⁹²⁹ Arda Özgen, *Akbaba Dergisi ve Akbaba Dergisi'nin Türkçe Çağdaş Grafik Sanatındaki Yeri ve Önemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s. 28.

haline gelmektedir. Kendisinden sonra yayınlanan mizah dergilerine örnek olduğunu söylediğimiz *Karagöz Dergisi*, bu alanda Türkiye'de yeni bir çağır açmıştır diyebiliriz. Belki de Türk basın tarihine yaptığı en önemli hizmet budur.

Burhan Cahit'ten sonra, Orhan Seyfi ve Refik Ahmet (Sevigen) gibi isimlerin de yöneticiliğini yaptığı dergi, 26 Ocak 1935'de yayınlarına son vermiştir. Ali Fuad Bey'in varisi Fatma Hanım tarafından, Cumhuriyet Halk Partisi'ne satılan dergi, Sedat Simavi yönetiminde yayınlarına yeniden devam etmiştir. Sedat Simavi'nin, 1948'de kurduğu ve aynı zamanda başyazarlığını yaptığı *Hürriyet Gazetesi*'ne çok fazla zaman ayırması, *Karagöz*'den uzaklaşmasına sebep olmuş, bu sebeple derginin popülerliği azalmıştır.⁹³⁰

Karagöz, 1955 yılında 4785. sayısı ile yayın hayatını sonlandırmıştır.⁹³¹

3.1.2. Milli Mücadele Karşıtı İstanbul Gazeteleri

Konu olarak yalnızca muhalif basını ele alan temel başvuru kaynaklarının sınırlılığı, dönemin gazetelerinin siyasal yaklaşımlarında yıllara göre yaşanan değişimler, bu gazetelerin bazen orta bir yol bulma çabaları, birçok gazete ve derginin çoğu nüshasının günümüze kadar ulaşamamış olması gibi birçok nedenden dolayı, dönemin muhalif basınına tamamen yer vermek mümkün olmamaktadır. Ayrıca belirtilen nedenlerden dolayı, dönemin gazetelerine ilişkin olarak kesin çizgilerle muhalif ya da muhalif olmayan şeklindeki bir ayrımın yapılmasının da oldukça güç olduğu değerlendirilmektedir. Dönemin basın organlarına ilişkin bu ayrım ve nitelemenin güçlüğü, zaman zaman bazı yazarlar da dile getirmişlerdir. Mesela İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu yöndeki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir.

"Milli Mücadele basını serisi içine alınmış öyle gazeteler vardır ki Milli Mücadele'nin, basının yardımına en fazla muhtaç olduğu günlerde bu mücadele aleyhine açıkça cephe almış ve harıl harıl mücadele aleyhtarı yazılar yazmış, ancak mücadele zafere kavuşurken hararetle taraftar görünmüşlerdir. Bunlar arasında öyleleri vardır ki Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından istedikleri tahsilat kendilerine verildikçe lehinde yazmışlar, verilmediği günlerde yine aleyhe dönmüşlerdir. Bu şekilde fırıldak misali bir gidişle sonuna kadar renkten renge girmişlerdir. Milli Mücadele basını diye bir konu ele alınırken çok dikkatli davranılmalıdır. Herhangi bir gazetenin büyük zafer günleri yayınlandığı; yaşasın şanlı

⁹³⁰ Bülent Akbaba, "İnkılâp Tarihi Öğretimi İçin Bir Kaynak: Karagöz Dergisi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 22, No: 2, Kastamonu, 2014, s. 736.

⁹³¹ Akbaba, "İnkılâp Tarihi Öğretimi İçin Bir Kaynak: Karagöz Dergisi", s. 736.

ordu, yaşasın Mustafa Kemal Paşa başlıklı yazısını alıp, işte bu da Milli Mücadele basınıdır, demeğe kalkılmamalıdır. Çünkü mütareke esnasında milli olan her şeye ağız dolusu küfür ederek, bu memlekete düşmandan beter kötülük etmiş olanların imzalarını taşıyan gazeteleri de Allah esirgesin Milli Mücadeleci saymak tehlikesi kendini gösterir."⁹³²

Mondros Mütarekesi'yle birlikte, Türk basın tarihi de yeni bir döneme girerken, İttihat ve Terakki'nin yerine, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın iktidara geçmesiyle, fırkayı destekleyen yayın organları, İttihat ve Terakki'yi eleştirmek ve ülkede ikilik çıkarmak için ellerinden geleni yapmışlardır.⁹³³

Milli Mücadele karşıtı yayın yapan gazetelerde, Kuva-yı Milliye'ci, dinsizlik, münafıklık, eşkıyalık, haydutluk, fitne ve fesatçılıkla itham edilmiştir. Bu suçlamalardaki amaç, halkın Kuva-yı Milliye'ye düşman olmasını sağlamaktır. Yapılan propagandalar Anadolu'nun bazı yerlerinde etkili olmuş, Kuva-yı Milliye'ye karşı isyanlar baş göstermişse de, istenilen sonuç elde edilememiş, Kuva-yı Milliye ile halkın birlikteliği önüne geçilememiştir.⁹³⁴

Kurtuluş Savaşı ile bu savaşı yürütenler aleyhinde yayın yapan gazete ve dergiler, gerek İstanbul hükümeti, gerekse işgal güçleri tarafından, her şekilde desteklenmiş ve bu çeşit gazeteler için sansür söz konusu olmamıştır.⁹³⁵ İstanbul basını içerisinde, Anadolu hareketine en sert tepkiyi gösteren gazeteler, *Peyâm-ı Sabah*, *Alemdâr* ve *Türkçe İstanbul* olmuştur. Bunları *Aydede* ve *Ümit* dergileri takip etmiştir.⁹³⁶

3.1.2.1. Peyâm-ı Sabah Gazetesi

Peyâm-ı Sabah Gazetesi, Damat Ferit Paşa hükümetlerinde, Maarif ve Dahiliye Nazırlıkları yapmış Ali Kemal'in sahibi olduğu *Peyam Gazetesi* ile Mihran Efendi'nin gazetesi *Sabah*'ın birleşmesiyle, 1 Ocak 1920 yılında yayınlanmaya başlanmıştır.⁹³⁷ Başyazarı Ali Kemal, mesul müdürü İsmail Asaf'dır. *Peyâm-ı Sabah Gazetesi*'nin

⁹³² Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 43.

⁹³³ Bünyamin Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, Konya, 2007, s. 239.

⁹³⁴ Osman Akandere, "Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1088-1089.

⁹³⁵ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 341.

⁹³⁶ Güç, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 17.

⁹³⁷ Hadiye Yılmaz, "Ali Kemal Bey'in Başyazarı Olduğu Gazete "Peyâm-Sabah" mı "Peyâm-ı Sabah" mı?", *Müteferrika*, S. 46, İstanbul, 2014, s. 176.

isminin altında "*Her gün neşr olunur*" ibaresi yer almıştır.⁹³⁸ Gazetenin, sağ üst tarafında *Sabah Gazetesi*'nin kaçınıcı yılı olduğu ve sayı numarası, sol üst tarafında da *Peyam Gazetesi*'nin kaçınıcı yılı ve sayısı olduğu bilgisi verilmiştir.⁹³⁹ Gazetenin idare ve basım yeri, Bâb-ı Âli caddesinde bulunan *Sabah Matbaası*'dır.⁹⁴⁰

Yakup Kadri, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Abdullah Hak Hamit ve Rıza Tevfik gibi önemli isimlerin yazılarının da yayınlandığı gazetede, "*Perşembe günleri neşrolunur ilavedir*" ibareli, "*Peyam-ı Edebi*" adıyla bir ek de yer almıştır. Bu ekin daha sonraları "*Peyâm-ı Sabah Edebi Nüsha*" adıyla yayımlanmaya devam ettiği görülmektedir.⁹⁴¹

Gazete, Anadolu direnişine açık ve sert bir şekilde muhalefet etmiş, Damat Ferit'in birçok kez kurmuş olduğu İstanbul hükümetlerini desteklemiştir.⁹⁴²

Peyâm-ı Sabah'ta, Milli Mücadele hareketine karşı en aşırı muhalefet, İngiliz Mandası taraftarı olan Ali Kemal tarafından yapılmıştır. Ali Kemal bir makalesinde, Milli Mücadele taraftarlarına karşı çok ağır ithamlarda bulunmuş, "*Kuva-yı Milliyecilerin cirmi kadar yer yakabileceklerini ve yanan yerin de Anadolu olacağını*" yazmıştır. Ali Kemal'e göre Kuva-yı Milliye, halkını katleden ve Anadolu'yu kana bulayan bir teşkilattan ibarettir.⁹⁴³ Ayrıca Ali Kemal, Anadolu hareketinin amacının ülkeyi kurtarmak değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yönetime tekrar taşımak olduğunu; bu hareketin Osmanlı Devleti'ni ve halkını yok edeceğini, mevcut askeri güçlerle İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin asla yenilemeyeceğini savunmuştur.⁹⁴⁴

Ali Kemal, her fırsatta Anadolu hareketi ve Milli Mücadeleciler hakkında, çok ağır sözler söylemiş ve yazdığı makalelerde, şöyle ithamlarda bulunmuştur: "*Mustafa Kemal ve Rauf Bey iktidar hırsı içindedirler. Siyasetten habersizdirler*" (14 Kasım 1919), "*... Para, dolap, dalavere sayesinde Ankara'da iktidarı ele aldılar... Cinayetler işlediler.*" (4 Mart 1920), "*Kuyucu Murat Paşa Celalilere nasıl davranmışsa Kuva-yı Milliye'ye de öyle davranmak gerektir*" (20 Nisan 1920), "*Padişahımızdan adalet bekleriz. Bu canilerin cezası çabuk ve şiddetli verilmelidir.*" (29 Nisan 1920), "*Mustafa Kemal'in ordusu haydutlardan, yağmacılardan, sabıkalılardan kuruludur.*" (12

⁹³⁸ *Peyâm-ı Sabah*, S. 1, 1 Kanunisanı 1336/1920, s. 1.

⁹³⁹ *Peyâm-ı Sabah*, S. 2, 2 Kanunisanı 1336/1920, s. 1.

⁹⁴⁰ *Peyâm-ı Sabah*, S. 4, 4 Kanunisanı 1336/1920, s. 1.

⁹⁴¹ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 63.

⁹⁴² Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 231-232.

⁹⁴³ Akandere, "Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik)", s. 1079.

⁹⁴⁴ Önder Deniz, *Basın Özgürlüğü'nün Yüzyılı 1864-1964*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019, s. 76.

Temmuz 1920), "hükümet önce Anadolu'yu Mustafa Kemallerden, o ipsiz sapsız, akılsız, fikirsiz zorbalardan temizlemelidir." (5 Ağustos 1920), "Büyük Millet Meclisi üyeleri figürandır, kukladır. Bu ne idüğü belirsiz hizip dışarıdan dilediğini yapıyor." (1 Eylül 1920), "Ankara'daki adamlar ufak bir aşireti bile yönetemezler." (13 Şubat 1921), "Hiddet ve şiddet, şarlatanlık ve şaklabanlık beş para etmez. Harp olmazsa Ankara kahramanları yaşayamaz, küflenirler, sönerler." (23 Kasım 1921), "Bu devletin çöküşünü durdurmak için yine Saltanat'a ve Hilafet'e bel bağlamalıyız." (13 Aralık 1921), "Bu milletin yazgısını bu başıbozukların elinden kurtarmak gerekir." (16 Nisan 1922).⁹⁴⁵

Ali Kemal, yalnız Milli Mücadelecilere değil, Milli Mücadele yanlısı yayın yapan gazetecilere de karşı bir duruş sergilemiştir. Örneğin Milli Mücadele yanlısı *Güleryüz Dergisi* ve sahibi Sedat Simavi hakkında şunları yazmıştır:

"...Bir zamandır Sedat Simavi diye matbuat meydanına bir genç atılmıştı. (Dersaadet, Payitaht) ve sair namlarıyla peyderpey çıkardığı yövme gazeteleri ciddi bir tahsilden, en basit bir terbiyeden, tehzipten mahrum olduğu için muttasıl batırdı...

Lakin Sedat Simavi para derdiyle, Ankara'yı daha ziyade sızdırmak endişesiyle olsa gerek son nüshasında mizah namına *Güleryüz* paçavrasını öyle müstekreh galatatlara boğar ki, ele alınmaz bir derekeye düşürür, satışı durur, Anadolu'ya gönderilen nüshalar bile işe yaramaz olur, iğrenç görülür...

...Evet, bir genç vatan derdiyle, milliyet endişesiyle vaktiyle *İttihat* ve *Terakki*'nin olduğu gibi bu sefer de Ankara'nın tuzağına tutulabilir, öyleleri mazur olabilir, lâkin *Güleryüz*'ün naşiri rüsvayı gibi beş on para için bu zilleti ihtiyar edenler heyeti içtimaiyemizin adeta kangren olmuş müzmin uzuvlarıdır ki kesilerek atılmaktan maada bir işe yaramazlar."⁹⁴⁶

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşabileceğine hiçbir zaman inanmayan Ali Kemal, Milli Kuvvetlerin İzmir'e girmesinden sonra bile, gazetesinde yazdığı yazılarda, hala tereddütte olduğunu belirtmiş ve endişelerini dile getirmiştir.⁹⁴⁷

30 Ağustos Büyük Zafer'den sonra ise yanıldığını itiraf eden Ali Kemal, *İstiklâl Mahkemesi* tarafından yazı yazmaktan menedildiğini öğrendiğinde, 6 Eylül günü, "Zaferler ne denli şükranı değer olsalar da büyük devletlerle uzlaşıp anlaşmaya yol açmadıkça sonuç getirmez..." diyerek endişelerini belirtmiş ve sözlerini şöyle

⁹⁴⁵ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 109.

⁹⁴⁶ Gökman, Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri, s. 36.

⁹⁴⁷ Baykal, Türk Basın Tarihi 1831-1923, s. 232.

sürdürmüştür: "...Biz bir görüşümüzde yanılabiliriz. Sonuçta, sürülmek mi, vurulmak mı, asılmak mı, cezamız her ne ise çekeriz. Bir fikir için savaş verenlerin sonu bazen de böyle olmaz mı?.." ⁹⁴⁸

Ali Kemal, adeta bir özeleştiri yaptığı ve gazetenin 10 Eylül tarihli sayısında yayınladığı "Gayeler Bir idi ve Birdir" başlıklı son makalesinde ise şunları söylemiştir:

"Muhallif ve muvafık bütün Türklerin gayeleri birdir. Devletin kurtuluşunu sağlamak ve Dünya Savaşı'ndan sonra tehlikeye düşen hayat hakkını ve bağımsızlığını büyük devletlerden geri almak. Ancak, şimdiye kadar bizi güne gün felaketlere uğratanların aksine muhaliflerin görüşü, bu amacı barış ve siyaset yoluyla elde ederek ülkeyi savaşlarla yeniden maceralara sürüklememektir. Çünkü defalarca gördüğümüz gibi bu maceraların sonucu zarar, gene zarar, daima zarar olmuştur. İtiraf etmeliyiz ki Anadolu'nun son zaferi, kuvvetlerimize ve kılıcımıza dayanarak ulusal davayı, hayat hakkımızı ve bağımsızlığımızı kazanmak görüşünün doğruluğu, büyük özverilere mal olsa da gerçekleşmiş gibidir..."

...Öyle ya, bu zaferler Yunan gibi bir ezeli hasmın belini kırdı ve bu şark trajedisinde ortadan kalkmasına yol açtı... Böylece, bizim gibi muhalifler fena halde yanılırken, Avrupa ile anlaşmazlıklarımızı çözmek için silaha sarılarak barış koşullarımızı kılıcımız ve kanımızla yazdırmak isteyenler haklı çıktılar..."

...Gaye bu olduğuna göre bu gayeye kestirme yoldan ulaşmak ne mutluluktur! Yurdunu ve ulusunu seven muhaliflere düşen başka konularda yanıldıklarını itiraf etmektir..."

...Yunanın İzmir'den denize dökülmesi, Edirne'nin geri alınması; özetle, devletimizin Umumi Harp'teki kayıplarının kısmen de olsa onarılması gibi bir mutluluğu hangi Türk takdir etmez, hangi Türk bunu her emelin üstünde görmez? Muhalefet bu gerçekleri benimsememek küçüklüğünü asla kabul etmez... Ancak, ünlü meselemizde olduğu gibi, süttten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer! Ancak, elde edilenlerin sürekli ve esaslı olması için bazı koşulların sağlanması gerekir ki, aradığımız ve gerçekleşmesini dilediğimiz de budur. Biz bu koşulların halen ve ancak taraflar arasında barışçı bir siyasetle sağlanabileceğiz inancındayız..." ⁹⁴⁹

Ali Kemal'in yukarıdaki yanıldığını ve pişman olduğunu ifade ettiği sözleri ile "muhalif de olsak gayemiz aynı idi" anlamındaki yazıları, inandırıcı olmaktan epey

⁹⁴⁸ Orhan Karaveli, *Ali Kemal Belki de Bir Günah Keçisiydi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 100.

⁹⁴⁹ Karaveli, *Ali Kemal Belki de bir günah keçisiydi*, s. 101.

uzaktır. Çünkü daha önceki yazılarına ve o yazılarında, Milli Mücadelecileri tavsif ettiği üsluba bakıldığında, Ali Kemal'in duruşu, muhalif olmaktan öteye, düşmanlık seviyesindedir.

Ali Kemal'in, Milli Mücadele sürecinde yaptığı muhalif yayınlardan dolayı, Mihran Efendi korkuya kapılmış ve 11 Eylül 1922 tarihli *Peyâm-ı Sabah*'ta, Ali Kemal'in gazeteden uzaklaştırıldığını bildiren bir yazı yayınlamıştır. 12 Eylül'de de gazetenin adı, yeniden *Sabah*'a çevrilmiştir. Bir ay geçmeden Mihran Efendi her şeyini satarak Avrupa'ya kaçmış, böylece *Sabah*'ın da, yayın hayatı sona ermiştir.⁹⁵⁰ Ali Kemal ise, Milli Mücadele aleyhine yapmış olduğu yayınları nedeniyle yargılanmak üzere Ankara'ya götürülürken, İzmit'te halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür.⁹⁵¹

3.1.2.2. Alemdâr Gazetesi

İstanbul basınının önemli temsilcilerinden biri olarak yayın hayatına başlamış olan *Alemdâr Gazetesi*, aynı zamanda, ulusal direnişe de bütün gücüyle karşı çıkan, dönemin muhalif basınının en önde gelen temsilcilerinden biriydi. İngiliz ve saray yanlısı bir tavır içinde olan *Alemdâr Gazetesi* yayın politikasını: "*İçerdeki mesleğimiz fertler için hükümetten dikkat ve adalet, hükümet için dürüstlük ve yardım! Herkesten de Meşrutiyet ve Saltanata sevgi ve hürmettir.*" sözleriyle açıklamıştır.⁹⁵²

Daha önceleri *İkdâm* ve *Tanin* gazetelerinde yazarlığa başlayan, bir süre *Şehrar* adlı bir gazetenin yöneticiliğini yapan Refii Cevat (Ulunay) tarafından, 1909'da kurulan *Alemdâr Gazetesi*, yayınlarıyla hem ittihatçılara hem de Milli Mücadele hareketini yönetenlere karşı düşmanca bir tutum izlemiştir. Türk basın tarihinde, Pehlivan Kadri namıyla anılan Ahmet Kadri, o günlerde *Alemdâr*'ın yazı kadrosunda bulunmuştur. Refik Halit (Karay) ise, bu gazetede, bazen Aydede, bazen Kirpi, çoğunlukla da Refik Halit imzasıyla, Milli Mücadele aleyhinde yazılar yazmıştır. Bunlardan başka, Hafız İsmail, Dr. Selahattin, Muammer Asaf, Mustafa Sabri gibi kişiler de gazetenin yazar kadrosunda yer almışlardır.⁹⁵³

Alemdâr'ın sahibi ve yazarı Refii Cevat, Kuva-yı Milliyecilerin kendilerini vatanperver olarak tanıttıklarını, fakat bunun doğru olmadığını savunmuştur. Ona göre, Kuva-yı Milliyeciler, zerre kadar vatani düşünüyorsa, İtilaf Devletlerinin istediği

⁹⁵⁰ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 18.

⁹⁵¹ Füzûzan Hüsrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, Kulen Basımevi, İstanbul, 1963, s. 97.

⁹⁵² Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 45.

⁹⁵³ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 229-230.

şekilde hareket etmeleri gerekirdi. Zira İtilaf Devletlerinin, insafli olduklarını ve mütarekeden sonra Osmanlı Devleti için hayat hakkı tanıyacıklarını; fakat Milli Mücadele mensuplarının, İtilaf Devletlerine karşı verdikleri mücadele yüzünden, ne yazık ki bunun gerçekleşmeyeceğini savunmuştur.⁹⁵⁴

Alemdâr Gazetesi'nde yazan birçok yazar da, tıpkı Refii Cevat gibi düşünmüş ve Milli Mücadele aleyhinde çok ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Örneğin 16 Ocak 1920 tarihli *Alemdâr Gazetesi*'nde, Refik Halit imzasıyla yayınlanan "*Bunlar Onlar Değil mi?*" başlıklı yazıda: "*Kimdir bu millet kurtarıcısı ki, arkadaşları gibi ihtilal ve isyan silahı ile kanunları parçalamış, iradeleri yırtmış, pazu zoruyla meydana çıkmış, gururlu ve emredici "Türkü kurtaracağım" diye haykırıyor*" denilmiştir.⁹⁵⁵

Refik Halit, Anadolu'dan *Meclis-i Mebusan*'a katılan milletvekilleri hakkında ise, 2 Şubat 1920 tarihli *Alemdâr*'da, *Aydede* imzasıyla şunları yazmıştır:

"*Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri, ağıla mı geldiniz? İttihat sürüsünde yeni çobanbaşı, millet paşası mı sizi seçip ayırdı? Tüylerinizi kabartıp, boynuzlarınızı varaklayıp, sırtınızı kınalayıp bize sizi o mu hediye gönderdi? Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı?.. Niye koç Ankara'da kaldı? Adeti uzaktan mı toslamaktır? Yine bir vuruşta kabineyi düşürmek niyetinde mi?.. Ey dağ keçisi nedir bu halin? Kim oldu sebep bu infiale? Anadolu'nun halim selim zavallı kuzularını bunun için mi azdırdın?.. Merhaba Sivas ve Ankara kuzuları, sırtınızdaki ne kınası? Boynuzlarındaki altın varak tehcirden mi sürüldü? Ne yersiniz? Fıstık, üzüm, badem mi? Adam eti mi? Ne içersiniz, insan kanı mı?"*⁹⁵⁶

Yine 19 Mart 1920 tarihli *Alemdâr*'da: "*Kuva-yı Milliye adı altında yaptıkları kötülükleri alkışlaya alkışlaya bu milletin başına bu felaketleri getirenleri asla unutamayız...*" diyen Refii Cevat, 23 Mart 1920 tarihli gazetede saldırgan tutumunu daha da çok artırmış ve Kuva-yı Milliye'yi akılsızca bir hareket diye vasıflandırarak şunları yazmıştır: "*Genel savaşta cahilce hesaplarından başka mühen göstermedikleri halde, mütarekeden sonra Zaloğlu Rüstem kesilen o serserilerde bir zerre namus olsa, bir zerre vatan muhabbeti bulunsa, sebebiyet verdikleri bu faciaya karşı beyinsiz*

⁹⁵⁴ Akandere, "Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik)", s. 1081.

⁹⁵⁵ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 343.

⁹⁵⁶ Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, s. 65.

kafalarını çoktan patlatırlar, uğursuz varlıklarına nihayet vererek kurban eyledikleri mağdur milletin içten gelen alicenaplığına mazhar olurlardı..."⁹⁵⁷

İngiliz hayranlığını her fırsatta belirterek *"Türkler kendi güçleriyle adam olmaz. İngilizler elimizden tutup bizi kurtarsın. Onları bekliyoruz..."* diyen ve *"Kuva-yı Milliye adı altına sığınan haydutların kafasına neden bir yumruk indirilmiyor?"* diye, İstanbul hükümetine yüklenen Refii Cevat, 27 Ağustos tarihli *Alemdâr*'da şunları yazmaktan çekinmemiştir:

"...Mustafa Kemal ve arkadaşları çapulculuğun tadını bir kez tatmışlardır. Bu lezzetten, bu zevkten kendilerini artık mahrum bırakamazlar. Hedefleri, niyetleri çoktan belirlenmiştir. Hangi hükümet zamanında olursa olsun ancak çalmakla, çırpamakla, soymakla yaşayabileceklerini anlamışlardır. Hükümette olursa resmen çalarlar. Olmazlarsa, dağa çıkıp eşkıyalık yaparlar!..."⁹⁵⁸

Refii Cevat, 1 Eylül 1920 tarihli sayısında ise Milli Mücadele taraftarları hakkında şu suçlamalarda bulunmuştur:

"...İki yüzlülükten başka bir hünerleri olmayan bu "Anadolu kahramanlarının" ne mal olduğunu bir millet hala anlamadıysa bundan sonra da anlayacağı yoktur! Gündüz yeşil cübbe giyen Halide Hanım (Halide Edip Adivar), gece olunca tüllere bürünüyor! Hepsinin en büyük emeli bir yolu bulup iktidarı ele geçirecek son vurgunu vurmak ve hocalarının, yani İttihatçıların yanına kapağı atarak çöküş ve perişanlığına sebep oldukları vatanın aşkına hep beraber kadeh kaldırmaktır!..."⁹⁵⁹

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra, *Alemdâr Gazetesi* 1922'de kapanmıştır. Refii Cevat ve Refik Halit ise vatan hainleri olarak da adlandırılan, 150'likler listesine dahil edilmiş ve ülke dışına çıkarılmışlardır.⁹⁶⁰

Yazar İhsan Ilgar *"Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın"* adlı eserinde, Refik Halit'le ilgili bir anısını şu şekilde paylaşmıştır:

"... Yüzellilikler arasında Yurt dışına çıkarılan Refii Cevat ve Refik Halit, büyük Atatürk'ün affı ile Yurda dönmüşlerdi. Bir gün Falih Rıfkı Atay'ı Moda'daki evinde ziyarete gitmiştim Refik Halit Bey (Karay) de oradaydı. Milli Mücadele yıllarının bu birbirine düşman iki kalemi, şimdi her şeyi unutmuş gibiydiler. Refik Halit Karay'a

⁹⁵⁷ İnüçur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 343.

⁹⁵⁸ Karaveli, *Ali Kemal Belki de bir günah geçisiydi*, s. 92-93.

⁹⁵⁹ Karaveli, *Ali Kemal Belki de bir günah geçisiydi*, s. 92-93.

⁹⁶⁰ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 46.

niçin Milli Mücadele'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıktıklarını sordum. Bana şöyle demişti:

"- Biz evde okulda "Padişahım çok yaşa!.." diye büyüüldük. Yedi evliya kudretinde olan Padişahlara dil uzatılmazdı. Tarihte de görüyorduk. Anadolu'da bir sergerde çıkıyor, bir paşa bayrağını kaldırıyor, İstanbul kapılarına kadar gelebiliyor, ama orada da kelle elden gidiyordu. Sonra Mustafa Kemal'i de bize sarhoş, eğlence ve zevkine düşkün, sıkıya gelince istifa edip çekiliveren biri olarak tanıtmışlardı. Hem de böyle tanıtımlar eski askerlerdi. Ayrıca bizi düşündüren bir durum daha vardı. Bu başkaldırı yalnız bir padişaha karşı da değildi. Karşımızda kocaman bir İngiliz İmparatorluğu ve onun müttefikleri vardı. Biz, en kuvvetli zamanımızda bu kuvvete boyun eğerek bu hale düşmüştük. Şimdi ona nasıl karşı konabilirdi. Zavallı Anadolu'nun akıtacak kanı mı kalmıştı ki? İşte bu telkinler içinde biz bu davanın yanlış takipçisi olarak kaldık.

Fakat ordu Büyük Taarruz'la İzmir'e dayanınca gerçeği anlamaya başlamıştık. Hele İstanbul'dan Türk sancağını selamlayarak müttefiklerin çıkışını görünce ancak uyanabilmiştik. Yurt dışına gidince de elbette memleketimizdeki hareketleri yakından takip ediyorduk. Birbiri arkasınca yapılan devrimler, gelişen Türkiye karşısında bu büyük adamın ne olduğunu, memleketi nereye götürmek istediğini anlayabilmiştik.

Biz kalemimizi bu memlekete asla hıyanet için kullanmadık. Biz yapılan hareketlerle memleketi daha kötü bir yola sürükleyenleri uyardığımızı sanıyorduk. Kurtuluşun yanlış olduğunu, yanlış yolda olduğunu sandığımız için böyle davrandık. Bunun için de bugün el sıkıştığımız Falih Rıfkı ile o devrede kanlı bıçaklı olmuştuk. Ama bugün dostuz. Bizim yanlışlarımızı anladığı ve dışarıda bulunduğumuz sürece kalemimizi bir hıyanet uğrunda çalıştırmadığımız için de Büyük Atatürk bizi affetmek suretiyle yurdumuza kavuşturmak büyüklüğünü gösterdi. Biliniz ki Ali Kemal de, Refii Cevat da bu hatalı görüşün kurbanlarıdır."

Refik Halit Karay'ın bu sözleri ilk nazarda beni düşündürmüştü. Çünkü hatasını kabul ediyor ve hatta özür diliyor gibiydi.⁹⁶¹

Refii Cevat ve Refik Halit, 1938 yılında çıkarılan genel af üzerine yurda geri dönmüşlerse de, *Alemdâr* bir daha yayınlanmamıştır.⁹⁶²

⁹⁶¹ Ilgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, s. 5-7.

⁹⁶² Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 22.

3.1.2.3. Türkçe İstanbul Gazetesi

Gazete ilk olarak 9 Kasım 1918'de *Yeni İstanbul* adıyla çıkarılmıştır. Gazeteyi yöneten Sait Molla, başyazarı Süleyman Radi'dir. Gazetenin, 6 Aralık 1918 tarihli sayısında önemli bir değişiklik olmuş ve Süleyman Radi'nin gazeteyle ilgisi kalmadığı ilan edilmiştir. 8 Aralık 1918'de de gazetenin adı *Türkçe İstanbul* olarak değiştirilmiştir. Bu gelişmeden sonra, Sait Molla artık gazetenin tek yöneticisi ve başyazarı olmuştur.⁹⁶³

Danıştay üyesi de olan Sait Molla, İttihatçı düşmanı olarak tanınmaktaydı. Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin kurucularındandır. Gazetesindeki yazılarında, Osmanlı'yı Amerika'nın değil, İngiliz yardımının kurtaracağını savunmuştur. Mayıs başlarında, İngiliz Yüksek Komitesi'ne bir rapor vererek, İngiltere'nin Osmanlı'da yönetime el koymasını istemiş, 20 Mayıs 1918 tarihli bir yazısında da "*Memleketimizin hal ve istikbâlini kurtaracak yegâne çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden İngiliz himayesini istemelidir.*" demiştir. Sait Molla aynı gün, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kuruluş bildirisini, Dahiliye Vekaleti'ne vermiştir. Sait Molla, 25 Mayıs'ta yerel yöneticilere çektiği bir telgrafta "*İngiliz mandası istediğinizi bütün İtilaf Devletleri temsilcilerine, hükümete ve gazetelere bildirin*" demiş; Mustafa Kemal ise bu telgraf üzerine ertesi gün, bütün illere ve mutasarrıflıklara bir genelge göndererek, ulusal bağımsızlığın ancak ulusun bir bütün olarak savunulmasıyla gerçekleşebileceğini duyurmuştur. Yine Sait Molla, gazetenin 2 Eylül 1919 tarihli sayısında yayınladığı bir makalesinde: "*Memleketimizde üç cereyan vardır. İngiliz taraftarlığı, Amerikan taraftarlığı ve uluslar arası yönetim. Dördüncüsü yoktur.*" diyerek, kafasında ulusal bağımsızlığın yeri olmadığını, net bir şekilde göstermiştir.⁹⁶⁴

Milli Mücadele'nin yanında yer alan tüm kuruluş ve basın organlarına karşı da savaş açan *Türkçe İstanbul*, Anadolu direnişinin olumlu yönde gelişmesi üzerine, 1921 yılında yayın hayatına son vermiştir. Diğer muhalif gazeteciler gibi, Sait Molla da, Milli Mücadele karşıtı faaliyetleri nedeniyle 150'likler listesine dahil edilmiştir.⁹⁶⁵

⁹⁶³ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 113.

⁹⁶⁴ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 113.

⁹⁶⁵ Özbey, Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını, s. 50.

3.1.2.4. Aydede Dergisi

Aydede Dergisi, Refik Halit (Karay) tarafından, 2 Ocak 1922 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Refik Halit "*Bitaraf siyasi, hoşsohbet gazete*" ibaresiyle yayınladığı bu mizah dergisinin, aynı zamanda başyazarlığını da üstlenmiştir.⁹⁶⁶

Aydede'de, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durum hicvedilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dergide *Nakş-ı Ber-ab* imzasıyla, Milli Mücadele aleyhinde yazılar yazan Refik Halit, Milli Mücadelecileri, İttihatçılıkla özdeşleşen bir çete hareketi olarak görmüş ve bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşamayacağını savunmuştur.⁹⁶⁷ Yine Ratip Tahir, Münir Fehim, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi (Orhon), Ramiz (Gökçe) ve Rıfkı Bey, derginin yazarları arasında yer almışlardır. Özellikle Rıfkı Bey'in, Kuva-yı Milliyecileri küçümseyici, işgal güçlerini ise özenli bir şekilde çizdiği karikatürleri, dikkat çekicidir. Ayrıca *Aydede*'nin ilk sayısında, ileriki dönemlerde Türk karikatür tarihinde önemli bir yere sahip olacak Ramiz Bey'in karikatürlerine de rastlanmaktadır.⁹⁶⁸

Aydede, Milli Mücadele sonrası, 9 Kasım 1922'de kapatılmış, Refik Halit de, diğer muhalifler gibi 150'likler listesine dahil edilerek yurtdışına çıkarılmıştır.⁹⁶⁹

Aydede, uzun bir aradan sonra, 1948-1949 yılları arasında yeniden yayınlanmıştır.⁹⁷⁰

3.1.2.5. Ümit Dergisi

Milli Mücadele karşıtı olan *Ümit Dergisi*, Tarık Mümtaz (Göztepe) tarafından 6 Aralık 1919 ile çıkarılmıştır.⁹⁷¹

İstanbul hükümeti yanlısı bu dergide, ulusal direniş aleyhinde sürekli yazılar yazan Tarık Mümtaz, aynı zamanda Damat Ferit Paşa'nın yaverliğini de yapmıştır.⁹⁷²

Tarık Mümtaz, 26 Ağustos 1919 tarihli *Ümit Dergisi*'ndeki yazısında, Milli Mücadele taraftarlarını şu şekilde eleştirmiş ve çağrıda bulunmuştur:

⁹⁶⁶ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 52.

⁹⁶⁷ Çakmak, "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", s. 1114.

⁹⁶⁸ Hakan Derman, "Mizah Dergileri ve Karikatürler", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 74.

⁹⁶⁹ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 52.

⁹⁷⁰ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 52.

⁹⁷¹ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 8.

⁹⁷² Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 51.

"Kardeş kanları şu viran topraklardan çekilmeden ve yüz bin masum şehidin hatıraları hala gönüllerde titrerken, yeni ve meçhul sergüzeştlere doğru koşan ve binlerce vatan çocuğunu arkasından sürükleyen günahkarlara karşı, ulu ve mukaddes hükümdarından en genç evladına kadar hepsi en feci vatan yaralarıyla mağlûl bir ümmetin feryadını ve bedbaht memleketin en son vazifelerini dinlemek ihtiyacını şu yalansız samimi satırlara tevdi ederken, nasıl bütün hislerimizden ayrılarak yalnız, hasta ve muhtaç yurdun yüz bin elem ve ızdırabıyla baş başa kaldıysak, bizi zaman zaman tarih şahikalarına çıkaran yüce ve ulu bir saltanata arkasını dönüp kaçan, huzur ve sükuna susayan mübarek Anadolu'yu fuzuli yere karmakarışık eden gafil arkadaşlarımızın de felaketine bizim gibi ağlayacaklarına emin olduğumuz güzel memleketin kurtuluşu namına o sihirli teessürden beş senedir en uzak ve yabancı hudutlardan, en yakın siperlerine kadar Cihan Harbinin bütün ufuktan fişkıran temiz ve fedakar Türk kanlarına rağmen, hiçbir zaman tatbik sahasına çıkmayan o geniş hayalden ölüme kadar giden bir uçurumdan kaçır gibi çekilmelerini temenni ediyoruz."⁹⁷³

O dönem "*Beş Hececiler*" diye anılan Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Faruk Nafiz (Çamlıbel) derginin şairleri arasındaydılar. Yine adları yeni yeni duyulmaya başlanan Nazım Hikmet ve Vâlâ Nurettin'in ilk şiirleri, *Ümit Dergisi*'nde yayınlanmıştır.⁹⁷⁴

Dergi 24 Mayıs 1921 tarihinde kapanmıştır.⁹⁷⁵ Tarık Mümtaz da, Milli Mücadele aleyhinde yazılar yazmış birçok yazar gibi, 150'likler listesine dahil edilmiş ve yurt dışına çıkarılmıştır.⁹⁷⁶

3.2. Milli Mücadele'de Anadolu Basını

Milli Mücadele basını, Türk basın tarihinin önemli aşamalarından biridir. Bu safha, millet-devlet dayanışmasında gazeteciliğin Anadolu'da zirveye çıktığı dönemdir. Meşrutiyet döneminde gelişme gösteren Anadolu basını, Milli Mücadele Dönemi'nde, büyük bir sıçrama yaparak toplumun her kesimini kucaklamış ve Kurtuluş Savaşı'nın

⁹⁷³ İlgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, s. 19.

⁹⁷⁴ Cevdet Kudret, "Birkaç Örnek ile Mütareke Dönemi Sansür", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 9, S. 53, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 300.

⁹⁷⁵ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 8.

⁹⁷⁶ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 234.

sözcülüğünü yapmıştır. Bundan dolayı, bu dönem basının incelenmesi, hem Türk basın tarihi hem de Türk toplumsal yapısının geçirdiği evreler açısından önemlidir.⁹⁷⁷

İstanbul basınına göre daha az baskı altında olan ve büyük kısmı henüz işgal altına girmemiş Anadolu'da çıkarılan gazete ve dergiler, özellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşuyla birlikte, Türk Milleti'nin haklarını savunan bildiriler yayınlamaya başlamışlardı. Yayıncıları genellikle İttihatçı olan eski gazeteler kadar, yeni yayına giren gazeteler de, esas olarak aynı çizgiyi izliyorlardı. Türk topraklarının işgaline hiçbir şekilde izin verilmeyeceği konusundaki kararlılığın en göze çarpan örnekleri arasında, Hasan Tahsin'in, İzmir'in Yunanlılara verileceği söylentileri üzerine İzmir'de çıkardığı *Hukuk-u Beşer Gazetesi*'nin, 19 Şubat 1919 tarihli sayısında yazdığı "*Namus Uğrunda*" başlıklı makalesi yer almaktadır. Enver Paşa'nın kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın en önde gelen isimlerinden biri olan Hasan Tahsin, makalesinde, silah olmazsa dişleriyle savaşacaklarını ve ülkeyi başkasına vermeyeceklerini bildirmiştir. Bunu da, 15 Mayıs 1919 günü, Yunan askerinin İzmir Rıhtımı'na çıktığında, askerleri ateş ederek karşılamasıyla kanıtlamıştır. İzmir'de, Yunanlılara ilk kurşunu kimin attığı hala tartışılrsa da, Hasan Tahsin'in, ilk kurşunu atan gazeteci olması tartışılmaz bir gerçektir.⁹⁷⁸

Milli Mücadele'nin kazanılmasında, basının önemli bir güç olacağını bilen Mustafa Kemal, daha ilk günlerden itibaren basına büyük ilgi duymuş, Birinci Dünya Savaşı sonlarında Ali Fethi (Okyar) Bey'le *Minber* adlı gazeteyi çıkarmıştır. İç ve dış kamuoyunu bilgilendirme ve etkileme konusunda basının gücünü idrak eden Mustafa Kemal, Sivas Kongresinin hemen sonrasında 14 Eylül 1919 tarihinde *İrade-i Milliye* ve Ankara'ya geldikten sonra da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Temsil Heyeti'nin yayın organı olarak 10 Ocak 1920 tarihinde *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*'nin çıkarılmasını sağlamıştır.⁹⁷⁹

Milli Mücadele yıllarının şartlarında kamuoyu oluşturma, haberleşme ve hatta toplumsal olayları etkileme konularında basın kadar önemli bir etkiye sahip diğer bir unsur ise telgraf, telgrafçılık ve telgraf şebekeleri üzerindeki hakimiyettir. Bu sebeple Mustafa Kemal, Ankara'ya yerleştikten hemen sonra da, basın mensuplarını ortak hedefe yöneltecek bir mekanizma kurma faaliyetlerine girişmiştir. Öncelikli işi, haber

⁹⁷⁷ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 247-248.

⁹⁷⁸ Orhan Koloğlu, *Türk Basını Kuvayi Milliye'den Günümüze*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 21-22.

⁹⁷⁹ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 118-119.

yayma kavramının telgraf ağı ve telgrafçılıkla özdeşleştirildiği o dönemde, bunu gerçekleştirmenin ilk koşulu olan telgraf hatlarını kontrol altına almak olmuştur. Anadolu, birbirini izleyen işgallerden ve dünya olaylarından, ancak telgraf aracılığıyla haberdar olabiliyordu. Yine İstanbul'un, Anadolu'daki gelişmelerden haber alabilmesinin en hızlı yolu telgraftı. Telgraf, Anadolu'nun içinde kargaşa çıkarmak için de en önemli bir araçtı.⁹⁸⁰

Mustafa Kemal'in telgraf sistemine hakim olması, en çok işgalci devletleri rahatsız etmiştir. Anadolu'nun dört bir yanına yayılmış İngiliz Haber Alma Subayları tarafından hazırlanan 1919 yılına ait raporların hemen hepsinde, hatların yalnız Mustafa Kemal'in mesajlarıyla dolu olduğu, bütün haberleşmeyi öğrendiği belirtilmektedir. Bu sayede istediği anda İstanbul'u habersiz bırakmanın, içerde istediği kamuoyu ortamını oluşturma, işgalcileri ürkütecek protesto kampanyaları sürdürmenin aracına sahip bulunuyordu. Yine telgraf ağı Mustafa Kemal'e, ülkenin çok değişik köşelerindeki komutan ve yöneticilerin soruları karşısında, aynı içerikli yanıtlar verme olanağını sağlamıştır. Böylece daha başlangıçta, henüz tam bir cephe haline gelinmemiş olduğu dönemde bile, işgalcilerin ve Bâb-ı Âli'nin karşısında "*Birlik içinde bir Anadolu*" imajı oluşturulabilmiştir. 1919 yılının Nisan-Temmuz ayları arasında Kütahya'da sürgünde bulunan Ahmet Emin (Yalman), telgraf ve telgrafçıların Milli Mücadele'deki rollerini şöyle anlatmıştır:

*"Bütün vaktimiz telgrafhanede geçiyordu. O buhran günlerinde ve ondan sonra Milli Mücadele'nin devamı süresince Türk telgrafçıları öncü ve akıncı bir dinamik güç manzarası almışlardı. Hep birlikte milli birliği şerefli bir surette temsil ediyor, direnme ruhunu ayakta tutuyorlardı. Gazetelerin İstanbul'da işgal kuvvetlerinin sansürü tarafından susturulduğu sırada Türk Milleti, birbiriyle haberleşmeyi ve milli ruhu beraberce yaşatmayı telgrafçılarımızın anlayışıyla çalışmaları ve fedakarlıkları sayesinde sağlıyordu. Telgraf tellerinden akseden ruh, haksızlık karşısında isyan eden, sözbirliğiyle ayaklanan bir milletin azim dolu fevranıydı."*⁹⁸¹

Telgraf ağına hakim olmak, bilgi toplamak ve yaymak kadar, işgal güçlerinin üzerinde etki yaratmak açısından da büyük önem taşımaktaydı. Antep, Urfa ve Maraş'ın, Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine, Anadolu'nun her tarafından, İngiliz ve Fransız komiserliklerine yüzlerce protesto telgrafi yağmış, İngiliz Yüksek Komiseri

⁹⁸⁰ Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, s. 42.

⁹⁸¹ Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, s. 42-43.

Amiral Robeck, bunların listesini raporuna eklemiş ve listeyi neden yolladığını şöyle açıklamıştır:

*"Telgrafların listesini yollamaktan amacım, Ulusal hareketin örgütünün ne derece dal budak salmış olduğunu ve örgütleyicilerin barış konferansının herhangi bir kararına direnme fikrini halka maletmek için ne denli bıkmaz çabalar sarfettiklerini göstermektir."*⁹⁸²

Milli Mücadele sürecinde, Mustafa Kemal'in, haberleşme ağını ne kadar etkili kullandığı, yabancı gazetecilerin de dikkatini çekmiştir. Nitekim Mustafa Kemal'in basın faaliyetlerini yakından takip eden Amerikalı gazeteci Browne, Mustafa Kemal'in bütün Anadolu'da çok iyi bir istihbarat ağı oluşturduğunu ve haber alma konusunda her yerle rahatlıkla bağlantı kurabileceğini, Chicago Daily News'e gönderdiği telgrafta şöyle açıklamıştır:

*"Bu gece gördüğüm kadar iyi işleyen bir telgraf şebekesini ömrümde görmedim. Yarım saat içinde, Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa, hepsi birbiriyle haberleşme halinde idiler. Bütün bu yerlere ulaşan telin bir ucunda Mustafa Kemal oturuyor, ömür ucunda da bu şehir ve kasabaların askeri komutanlarıyla mülki idari amirleri bulunuyorlardı."*⁹⁸³

Milli Mücadele'nin başından itibaren Anadolu'da basın ve haberleşme işlerini fiilen kontrol altında tutmaya çalışan Mustafa Kemal, mücadelenin selameti için, bu kontrolün yasal bir zemine oturtulması gerektiğinin de farkındaydı. Bu amaçla, 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, basınla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine göre, Meclis'in otoritesine başkaldırmaya yönelik sözle, eylemle ya da yazılı olarak muhalefette bulunan ya da karışıklık çıkaran kimseler, vatan haini sayılacaktır denilerek, Milli Mücadele'ye karşı faaliyet yürüten basın kontrol altına alınmak istenmiştir.⁹⁸⁴

Basınla ilgili yapılan düzenlemelerden biri de, 6 Mayıs 1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesidir. *"İstanbul basınının derhal iadesi ve bunları iade etmeyen*

⁹⁸² Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, s. 43.

⁹⁸³ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 25.

⁹⁸⁴ Kabacalı *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 107.

memurların vatana ihanetle suçlanacağı" maddesiyle, İstanbul basını için sansür koyulmuştur.⁹⁸⁵

Kararnamenin uygulanmasına ilişkin bir yönetmelik hazırlanmış; Ankara, Sivas, Diyarbakır, Konya, Kastamonu, Afyonkarahisar, Eskişehir, Bursa, Erzurum, Van, Salihli, Akhisar, Milas ve Muğla ile kıyı kentlerinden Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum, Kuşadası, İnebolu, Sinop, Samsun, Trabzon, Giresun, Bandırma ve Biga'da sansür merkezleri kurulmuştur. Ankara'nın koyduğu bu sansür, Anadolu'daki gazete ve dergileri kapsayan geniş anlamda bir sansür değil, yalnız İstanbul'dan gelecek yayınlara yönelik bir önlem niteliğindeydi.⁹⁸⁶

İstanbul'un işgaline son verilmesiyle birlikte uygulanan bu sansüre gerek kalmamış ve *"7 Ekimden itibaren İstanbul'un işgaline son verilmiş olduğu cihetle, mahal düzeni korumak için sürmekte olan sıkıyönetimin ve basın sansürünün artık varlığına gerek kalmamış olduğundan kaldırılması..."* denilerek, 25 Ekim 1923'de sansür kaldırılmıştır.⁹⁸⁷

Ayrıca, 7 Haziran 1920 tarihinde *Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi* kurulmasına dair yasa çıkarılmış ve 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı bu müdürlüğe bağlanmıştır.⁹⁸⁸

Yine, İstanbul'da kimi yayınların etkisini ortadan kaldırmak üzere bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin İstanbul'da çıkan ve Milli Mücadele ile komutanlarını aşağılayan *Peyâm-ı Sabah*'ın yayınlarını alaya almak amacıyla, Aka Gündüz tarafından *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* adlı mizah gazetesi çıkarılmıştır.⁹⁸⁹

Milli Mücadele'ye destek vermek şartıyla, farklı düşüncelere serbestlik tanınan bu dönemde, neredeyse her fikrin bir yayın organı olduğu söylenebilir. Hatta İstanbul'da, sansürden dolayı gazetelerde yayınlanamayan haber ve diğer yazılar, basın özgürlüğünden dolayı, Anadolu'daki gazetelerde yayınlanabilmişlerdir. Diğer taraftan, gazetelerde resmi tebliğlerin yayınlanması, gazetenin zorunlu görevlerinden biri olarak görülmüştür. Savaş durumundan dolayı, halkın bilgiye olan ihtiyacı, basının tirajını arttırmış, Anadolu gazeteleri, bugün dahi ulaşamayacakları tirajı, o dönem yakalamışlardır. Aynı zamanda, Ankara hükümeti, Anadolu basının güçlenmesi için,

⁹⁸⁵ Özbey vd., *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 23.

⁹⁸⁶ Kabacalı *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 108.

⁹⁸⁷ Kabacalı *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 108-109.

⁹⁸⁸ Kabacalı *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 107.

⁹⁸⁹ Kabacalı *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 108-109.

gerekli desteği sağlamıştır. Anadolu gazeteleri de, Ankara yanlısı politikalar izlemiş ve hükümetin resmi yayın organı gibi hareket etmişlerdir.⁹⁹⁰

Örneğin, Balıkesir'de çıkarılan *İzmir'e Doğru Gazetesi*'nin, Milli Mücadele yıllarında oynadığı etkin rol, Fransız istihbarat subayları tarafından hazırlan raporların birinde şu şekilde yer almıştır:

"Balıkesir'de Milli kuvvetlerin idarecileri elinde çok okunan ve etki alanı çok geniş bir gazete var: İzmir'e Doğru... Bu gazeteyi mükemmel bir propaganda silahı haline getirmeyi başarmışlar. İzmir'e Doğru'nun tirajı 2000'dir. Bu, kati bir rakamdır. Yalnız bu tiraj gazetenin okuyucu adedi hakkında bir fikir vermez. Çünkü İzmir'e Doğru birer-ikişer adet köylere gönderilmektedir. Herkes onu tanır, bilir. Akşam olunca, köydekiler ocak başında toplanınca, köyün okuryazar kişisi İzmir'e Doğru'yu başından sonuna kadar yüksek sesle okur. Yunanlıların işgal bölgelerinde giriştikleri mezalimi, cephe yakınındaki masum, savunmasız Türk köylerinin Yunan uçakları tarafından bombardımanını, halkın bu işgal sebebiyle neler çektiğini, ızdırabını, felaketini okur. Böylece kafalarda intikam fikrinin ilk tohumları atılır, yeşerir, beslenir. İzmir'den Yunan ordusunu söküp atacak bir kuvvetin kurulması lüzumuna da köylüler yavaş yavaş inandırılmış olur. Kemalist subaylar asker toplamak için köylere vardıklarında havanın önceden bu gazete tarafından hazırlanmış olduğunu görürler ve işleri böylece son derece kolaylaşır" Bu rapor, mücadele yıllarındaki Anadolu basınının, gücünü ve etkisini göstermek bakımından önemlidir.⁹⁹¹

Mustafa Kemal, Türk Milleti'nin haklı davasını tüm dünyaya duyurmak amacıyla yabancı basınla da sürekli iletişim halinde olmuş, yabancı gazetecilerle görüşüp, onlara beyanatlar vermiştir. Örneğin Mustafa Kemal, Sivas Kongresi sırasında orada bulunan *Amerikan Chicago Daily News Gazetesi* muhabiri Louis E. Browne ile görüşmüş ve Amerikan Kongresi'nden, Türkiye'de yaşananları yerinde inceleyerek, ülkenin gerçek durumu hakkında rapor hazırlamaları için bir heyet göndermelerini istemiştir. Yine Sivas Kongresinde alınan kararların, Amerikan Senatosu'na gönderilmesini sağlamış ve böylece Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın amacını tüm dünyaya duyurmuştur.⁹⁹²

⁹⁹⁰ Bünyamin Ayhan, *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya, 2009, s. 114-115.

⁹⁹¹ Uğur Gündüz, "Kurtuluş Savaşı'nda Yerel Basının Rolü", *Türkiye'de Yerel Basın*, Suat Gezgin (Ed.), İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 94.

⁹⁹² Gündüz, "Kurtuluş Savaşı'nda Yerel Basının Rolü", s. 92.

Mustafa Kemal, Ankara'da da, aynı amaç doğrultusunda yabancı gazetecilerle görüşmüştür. Bunlardan biri de *Berthe Gaulis* adında Fransız bir gazeteciydi. Gaulis Ankara'da bulunduğu süre içerisinde, Mustafa Kemal'le görüşmeler yapmış ve Mustafa Kemal hakkında edindiği izlenimleri şöyle aktarmıştır: "*Onun Avrupalı gibi hissettiğini, söyledikleri hakkında tam bir bilgi sahibi olduğunu, Londra, Paris, Roma ve Berlin'de çok iyi tanındığını gördüm. Ne kuvvetli irade, bakışlarında ne canlı bir parlaklık var; son derece medeni olan kişiliğinde ne kadar çok titizlik var. Karşısındaki ile konuşurken ona düşüncesini tamamlamak fırsatını vermekle beraber her şeyi de göstermekte. Uzun ve ince silueti, zarif yürüyüşü ile, emir vermeye alışık bir komutan olduğunu tahmin etmek pek güç. Hoşa gitmesini ve hoşlanmasını çok iyi biliyor. Her şeyi pek çabuk kavıyor ve her şeyden duygulanıyor. Eserine bağlılığı yüzünden devamlı çaba harcamakta, görevini bir an olsun hatırlından çıkarmadığı çok iyi anlaşılıyor. O, aynı çalışma temposu ile idarî ve askerî görevlerine, hiç aralıksız devam ediyor.*"⁹⁹³

Ayrıca Berthe Gaulis, Anadolu'dayken yazdığı "*Ankara İstanbul Londra-Mustafa Kemal ve İngilizlerin Doğu Siyaseti*" isimli kitabıyla, Mustafa Kemal'i ayrıntılı bir şekilde Fransız kamuoyuna tanıtmıştır.⁹⁹⁴ Berthe Gaulis kitabında, Milli Mücadele ve onun lideri hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"...Direniş hareketinin büyük şahsiyetleri: Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Refet Paşa yine eski komuta mevkilerinde kaldılar ve bugünün en güçlü devlet adamı Mustafa Kemal Paşa, yine herkesin saydığı bir kişi olarak mücadeleye devam etti. Bu böylece sürüp gittiği, Anadolu, onu parçalamak isteyen çabalara karşı durduğu sürece, hiç bir şey kaybedilemez. Çünkü bütün halk ve İslâm dünyası onunla beraberdir. ... Biz Fransızlara gelince, bizim fikirlerimiz değişmeyecektir. İslâm'la uyuma halindeyiz. Biz bağımsız ve kuvvetli, modern fakat geleneklerine sadık bir Türkiye istiyoruz. Fikir ve gayelerimizden birçoğunu kişiliklerinde bulduğumuz şefleri hakkında sempati besliyoruz. Genç milliyetçilerin teorileri bizi şaşırtmadı. Celaleddin Arif'in şu sözü bize hiç de yabancı gelmedi: Herkes vatanında hürdür...Türk millî hareketi düşmanı mutlaka yenecektir. Çünkü o hareket yüksek bir ideale dayanıyor;

⁹⁹³ Cemal Güven, "Milli Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe Georges Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile Temas ve Görüşmeleri", SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 16, Konya, 2006, s. 357.

⁹⁹⁴ Vedii Evsal, *Gazeteciler Cemiyeti ve 40. Yıl (1946-1986)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Eylül 1987, s. 43-44.

*çünkü bu hareketi yönetenler kendi şahsî çıkarlarını unutmuşlardır; çünkü onlarda büyük bir ruh ve iman var."*⁹⁹⁵

Yine Türkiye'nin haklı bir mücadele içinde olduğunu savunan Fransız yazar Pierre Loti, Kurtuluş Savaşı günlerinde, Batının Osmanlı'ya yönelik politikalarını eleştiren birçok yazı yazmıştır. Bu yazılar, özellikle Fransız edebi çevrelerinde etkili olmuştur. Türk Milletine verdiği destekten dolayı, Mustafa Kemal Paşa tarafından, 26 Aralık 1921 tarihinde Pierre Loti'ye, Büyük Millet Meclisi adına bir halı hediye edilmiş; bu halıyı Loti'ye, Türkiye'nin Fransa Temsilcisi Ferit Bey'in eşi ve ilk kadın gazetecilerimizden olan Müfide Ferit Tek sunmuştur.⁹⁹⁶

Ayrıca Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliye'nin taraftarı olarak tanınan gazetelerin, vatanın yüksek çıkarlarını zedeleyecek hatalardan kaçınmalarını istemiş, bunu sağlayacak tedbirleri de ayrıntılı bir şekilde bildirmiştir. Mustafa Kemal, Türk basınının, Avrupa kamuoyunda Türk ulusunun aleyhine sebep olacak haberler yapmamalarını, İtilaf Devletlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, yorumsuz olarak ve dış basından naklen alarak konu etmelerini istemiştir.⁹⁹⁷

1919-1923 yıllarında, Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara, basın faaliyetleri yönünden de İstanbul'un yanı sıra ikinci bir merkez haline gelmiştir. Ne var ki, bu süreç kısa sürmüş ve Milli Mücadele'nin hemen ardından, basının tek merkezi yine İstanbul olmuştur.⁹⁹⁸

3.2.1. Anadolu Ajansı

Milli Mücadele sürecinde, Türk basını adına yaşanan önemli bir gelişme de, Anadolu Ajansı'nın kurulması olmuştur. Nitekim Milli Mücadele'nin amacını ve yöntemini yurda ve dünyaya duyuracak, mücadele aleyhinde yapılan propagandalara karşı önlemler alacak ve milli çıkarlara hizmet edecek bir ajansın kurulmasına acil ihtiyaç vardı. Çünkü Osmanlı'da, Anadolu Ajansı'ndan önce de, Reuter, Havas, Wolf gibi yabancı haber ajansları faaliyette bulunuyorlardı. Bunların çalışmalarının ülke çıkarları için sakıncalı görülmesi üzerine, İstanbul hükümeti tarafından bazı tedbirler alınmaya çalışılsa da, başarılı olunamamıştır. Hükümetin 11 Mayıs 1911'de yetki

⁹⁹⁵ Güven, "Milli Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe Georges Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile Temas ve Görüşmeleri", s. 358.

⁹⁹⁶ Eysal, *Gazeteciler Cemiyeti ve 40. Yıl (1946-1986)*, s. 44.

⁹⁹⁷ Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", s. 883.

⁹⁹⁸ O. Fırat, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişmesi Üzerine Notlar", *Kebikeç*, S. 2, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1995, s. 162.

verdiği Osmanlı Ajansı, aslında yabancı ajans kuruluşundan başka bir şey değildi. Osmanlı Ajansı'nın çalışmaları, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar sürmüş, onun yerine kurulan Milli Ajans'ın çalışmaları da, savaş sırasında kurulan hükümetler tarafından durdurulmuştur. Bu boşluktan yararlanan Havas ve Reuter, Osmanlı'da, 1920 yılında Türkiye Havas ve Reuter haber ajansını kurmuşlardır.⁹⁹⁹ Bu ajans, İstanbul hükümeti ve İtilaf devletlerinin görüşlerini yansıtan, tamamen tek taraflı ve Türk çıkarlarına zararlı haberler yaymaktaydı.¹⁰⁰⁰ Bu şartlar altında Türkiye-Havas-Reuter Ajansı'na alternatif, yurt içinde ve yurt dışında, hem Ankara'nın gayesini anlatmak, hem de halkı hadiselerden haberdar etmek için milli bir ajansa ihtiyaç duyulmuştur.¹⁰⁰¹

Milli ajansın kurulma fikri, ilk olarak Halide Edip (Adıvar) tarafından gündeme getirilmiştir. Halide Edip, Yunus Nadi, Rıza Nur, Yusuf Kemal, Hüsrev Cami gibi Milli Mücadele yanlısı aydın ve yazarlar, işgal altındaki İstanbul'dan, mücadelenin merkezi Ankara'ya geçip faaliyetlerini burada yürütme kararı almışlardı. Halide Edip, Yunus Nadi'ye, milli davaya hizmet edecek bir ajansa acil ihtiyaç olduğu fikrinden bahsetmiş ve Ankara'ya gider gitmez bir ajans kurup yurt içine ve yurt dışına bu ajans üzerinden haber ulaştırmayı teklif etmiştir. İsim olarak da "Türk Ajansı", "Ankara Ajansı", "Anadolu Ajansı" seçeneklerini sunmuştur.¹⁰⁰² Halide Edip, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi sırasında yapılan bu konuşmayı şöyle anlatmıştır:

...Ertesi sabah, bir saat Akhisar'da kaldıktan sonra, Lefke'ye vardık. Burada Yunus Nadi Bey'le konuştum. Kendisi, İstanbul'da "Yeni Gün Gazetesi"ni çıkarıyordu. Bir başka yoldan kaçıp gelmiş ve Geyve'de bizim kafileye katılmıştı. Yolun tehlike ve güçlükleri azaldığından, beni Ankara'ya çağıran işi düşünmeye başladım. Anadolu'daki milliyet hareketinin en zayıf tarafı gazeteci ve propaganda yokluğuydu. Onun için Yunus Nadi Bey'i bir Hızır gibi karşıladım... Ben tabi gazetecilik işi ve milli hareketin sözcüsü olmak üzere bir ajans yayınına başlamanın gereği üzerine kendisiyle konuştum."¹⁰⁰³

Ankara'ya geçen Halide Edip ve Yunus Nadi, 4 Nisan 1920 akşamı, Ankara Ziraat Mektebi'nde Adnan ve Cemil Beylerinde bulunduğu bir yemekte konuyu Mustafa Kemal'e açmışlar ve Mustafa Kemal milli bir ajansın kurulması fikrini olumlu

⁹⁹⁹ Korkmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 103.

¹⁰⁰⁰ Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, s. 43.

¹⁰⁰¹ Orhan Koloğlu, "Anadolu Ajansı Niçin Kuruldu", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 13, S. 78, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 49.

¹⁰⁰² Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 56-57.

¹⁰⁰³ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 101-102.

bulmuştur. Alınan karara göre, ilk günlerde telgrafla iletilmek üzere Mustafa Kemal'in bilgi ve denetiminde olan haberler yazılacak, ilerleyen günlerde ise bütün sorumluluk Halide Edip ve Yunus Nadi'ye verilecekti. Yine aynı karara göre, işe hemen başlanacak ve Mustafa Kemal, Anadolu Ajansı'nın kurulduğunu ülkenin her tarafına duyuracaktı.¹⁰⁰⁴

Yunus Nadi, Mustafa Kemal'le yapılan bu görüşmede alınan kararlarla ilgili şu bilgileri vermektedir:

*"Ancak Paşa memleket muhitine telgrafla verilmek üzere yazılacak olan haber ve yazıların ilk günlerdeki eşkalini bir kere kendisi görmek istiyordu. Takip olunan siyaset ve zihniyete muhalif bir şey olmasın diye. İlk günleri diyordu, bu yazılarda gerek fikir, gerek tarzı tahrir itibarı ile belki bazı tashihat yapılmak lazım gelebilir. Fakat üç beş gün geçtikten sonra zaten siz takip olunan siyaseti kavramış olacağınızdan artık belki buna da hacet kalmadan iş kendi kendine yürür gider. Ajans bahsinde kararımız şu oldu: İlk günü Paşa, Anadolu Ajansı'nı bütün memlekete takdim edecekti. Yani şu ve şu maksatlarla Ankara'da bir Anadolu Ajansı teşkil edildi. Memleketin her tarafını, şu müşkül anında, cereyan eden ahvalden haberdar edecektir. Bu Ajans tebligatını şu ve şu suretlerde mümkünse ve mümkün olduğu kadar memleketin en ücra köşesine kadar yayacaksınız diyecekti. Halide Edib hanımla ben de neşri o günlerin işine yarayacak resmi, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki servis yapmak üzere telgrafhaneye verecektik."*¹⁰⁰⁵

6 Nisan 1920 yılında Anadolu Ajansı kurulmuş, 8 Nisan tarihli bir genelgeyle bütün kolordulara, vilayet ve müstakil livalara, Müdafa-i Hukuk heyetlerine ve Müdafa-i Milliye idare heyetlerine bildirilmiştir.¹⁰⁰⁶

Heyet-i Temsiliye adına, Mustafa Kemal imzasıyla çekilen telgrafın metni şöyledir:

"Kalbgah-ı İslâm olan merkezi Saltanat-ı Osmaniye'nin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlikeye maruz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği milli ve mukaddes mücahede esnasında efrad-ı ümmetin dahili ve harici en sahih havadis ile tenviri ihtiyacı mübremi nazarı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve binnetice burada bin salahiyattar zevattan mürekkep heyet-i mahsusa idaresinde ve Anadolu Ajansı unvanı altında bir müessese vücuda gelmiştir.

¹⁰⁰⁴ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 56-57.

¹⁰⁰⁵ Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1995, s. 7-8.

¹⁰⁰⁶ Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, s. 46.

Anadolu Ajansı'nın en seri vesait ile vereceği havadis ve malumat esasen Heyet-i Temsilîyemizin menabi ve asliyye ve mevsekası muhasalâ olacağı cihetle bu ajans tebligatının oraca ve ezcümle Müdafâ-i Hukuk teşkilatımıza dahi mecma olan yerlere taliki, tab ve teksiri ile tevzii ve hatta nahiye ve köylere kadar isali yolunda mümkün olduğu kadar fazla intişar eyleyebilmesi için tertibat-ı müstacele alınması ve neticeden malumat itası ehemmiyetle rica olunur."¹⁰⁰⁷

Yeni ajansın 12 Nisan 1920'de yayınlandığı ilk bülten ise şöyledir:

"Devlet merkezinin düşman işgali altına geçmesi üzerine, Anadolu ve Rumeli'nin Müdafâ-i Hukuk azim ve kararlılığı içinde yiğitçe harekete geçtiği şu sıralarda din ve vatan kardeşimizin en doğru haber ve bilgiler alabilmelerini sağlamak için kurulan Anadolu Ajansı bugünden itibaren göreve başlıyor. Bugün alınan haber ve bilgilerin oralarda da mümkün olduğu kadar fazla kimse tarafından okunup bilinmesi gereğini arz ve açıklamağa yer yoktur. Bu amaçla oralarda dahi özel örgütler meydana getirerek her gün vereceğimiz bilgilerin telgrafhane kapılarında siyah levhalar üzerine yazılması ve yeterli araç olan yerlerde basılması, yayınlanması, ve dağıtılması, nahiyelere ve hatta köylere kadar gönderilmesi hususlarının yerine getirilmesini hepinizin vatan ve millet sevgisinden ve yardımlarından rica ederiz."¹⁰⁰⁸

Anadolu Ajansı, gerek Milli Mücadele sırasında gerekse mücadelenin bitimindeki süreçte, çalışmalarını önce Bakanlar Kurulu Başkanlığına, sonra da Dışişleri Bakanlığına bağlanan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi içinde bir şube olarak sürdürmüştür.¹⁰⁰⁹

Ajansın ilk Umum Müdürü Alaeddin Bey'dir. Alaeddin Bey, Anadolu Ajansı Umum Müdürlüğü yanında, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni de, 1924'ten Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi kurulana kadar vekaleten yürütmüştür.¹⁰¹⁰

Anadolu Ajansı'nın işlerini yürütmekle görevlendirilen Yunus Nadi, kurumun Anadolu'da örgütlenmesi amacıyla çalışmalara başlamıştır. Avrupa ile ilişki kurmak ve dış dünyaya, Milli Mücadele ile ilgili haberleri süratle ulaştırmak için, Antalya ve Rodos'ta bir merkeze sahip olunması için girişimlerinde bulunulmuştur. Yunus Nadi, bu

¹⁰⁰⁷ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 57.

¹⁰⁰⁸ Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, s. 48.

¹⁰⁰⁹ Hikmet Sami Türk, "Anadolu Ajansı Sorunu ve Çözüm Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1-4, Ankara, 1977, s. 62.

¹⁰¹⁰ A. Dinç Alada, "Anadolu Ajansı Kurucularından ve İlk Genel Müdürü Alaeddin Bey (1888-1930)", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 13, S. 78, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 44.

amacı gerçekleştirmek amacıyla, Afyonkarahisar'daki Miralay Refet Bey'e 12 Nisan 1920 tarihli şu telgrafi çekmiştir:

"Afyonkarahisar'ında Miralay Refet Beyefendiye,

*Avrupa ile temas etmek, bilhassa âlem-i hariciye'ye bizden mümkün olduğu kadar sık haber ulaştırmak için Antalya'da ve Rodos'ta birer merkeze mâlik olmayı pek elzem addediyorum. Antalya için siz böyle bir merkez ihzâr edebildiniz mi? Rodos'a gelince, orada benim yakından tanıdığım ve işimize yarayacak Türkler vardır. Zannederim ki, Rodos'un kablosu Marmaris'e müntehidir. Acaba Rodos'taki bu zevat ile telgrafla anlaşmaklığım kabil olur mu? Hususiyle onlardan biri İtalyanlar nezdinde mergup ve muteberdir."*¹⁰¹¹

Yunus Nadi'nin, bu girişimi, Mustafa Kemal'in de uygun görmesi üzerine sonuç vermiş ve Antalya'da, Anadolu Ajansı bültenlerinin, İtalya üzerinden iletilmesine sağlayacak bir merkez kurulmuştur.¹⁰¹²

Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla, gazeteler için gerekli ve doğru haberlerin ilk elden sağlanması yoluna gidilmiş, bu ajansın kurulması aynı zamanda Anadolu basını yanında, İstanbul basını için de büyük bir kazanç olmuştur. Ajans haberleri, devamlı olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından denetlenmiş, haberlerin zamanında yerlerine ulaştırılması da, istihbarat subayları tarafından sağlanmıştır. Ajans haberlerinin, ilgili yerlere ulaştırılmasında da son derece titiz davranılmıştır. Öyle ki, haberlerin, gerekli merkezlere günü gününe iletilmesinde gecikmeye sebep olunmaması için posta ve telgraf müdürlüklerinin dikkati çekilmiştir.¹⁰¹³ Mustafa Kemal, bu durumun ihmal edilmesinin vatan suçu olarak değerlendireceğini yetkili birimlere şöyle bildirmiştir:

"Anadolu Ajansı'nın bazı yerlerde sevk ve neşredilmediği yolunda şikâyetler alıyoruz. Anadolu'nun hariç ile alakası munkati bulunduğu şu sıralarda efrâd-ı milletin bütün bütün havadissiz kalmaması maksadiyle deruhde olunan bu hizmetin bilumum telgrafçılarımıza da terviç ve tesri edileceğini şüphesiz addeder ve mamefih bu bâbdaki vuku bulabilecek taksiratın gayrikabil-i ihmal bir cürm-ü vatani teşkil edeceğini beyan ederiz.

¹⁰¹¹ Yücel Özkaya, "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1985, s. 594.

¹⁰¹² Özkaya, "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler", s. 594.

¹⁰¹³ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 126-127.

Heyet-i Temsiliye namına M. Kemal."¹⁰¹⁴

Yine Mustafa Kemal, Milli Mücadele ile ilgili gelişmeler hakkında, İstanbul halkının da mutlak şekilde haberdar olmasını istiyordu. Bunu gerçekleştirmek amacıyla, Ankara'nın İstanbul'a olan uzaklığını da düşünerek, 14. Kolordu Komutanlığı Vekillğine, 21 Nisan 1920'de bir telgraf çekmiş ve Anadolu Ajansı'nın tebliğlerinde yer alan önemli haberlerin, Bursa'da basılıp çoğaltılması ve yeterli sayıda İstanbul'a gönderilmesi talimatını vermiştir. Ayrıca Mudanya kaymakamlığına çektiği telgrafla da, Anadolu Ajansı'nın günlük bildirilerinin, aksamadan Mudanya'dan güvenilir kayıkçılarla ve gemi kaptanlarıyla, İstanbul'a yollanmasını istemiştir.¹⁰¹⁵

Yapılan bütün bu düzenlemelerle, Milli Mücadele sürecinde, Türk kamuoyunun sürekli olarak uyanık ve bilinçli tutulması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁰¹⁶

Anadolu Ajansı, kuruluş günlerinde önemli haberleri ve bilhassa cephelerdeki durumu bildiren tebliğleri "*İlave*" şeklindeki bültenler halinde yayınlamıştır. Bu bültenler, *Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbaası*'nda basılıyordu. Kâğıdın ortasında 24 punto ile Anadolu Ajansı başlığı altında, çıktığı günü gösteren tarih bulunuyordu. Haberlerin en başında resmi tebliğ koymak gelenek halini almış, bunun altında da, Ankara ve İstanbul haberleri sıralanmıştır. Ankara haberleri arasında, Büyük Millet Meclisi toplantılarında yapılan görüşmeler de yer almıştır.¹⁰¹⁷

Anadolu Ajansı, Milli Mücadele'nin kazanılması ve kamuoyuna duyurulmasında, askeri zaferler kadar önemli bir yere sahiptir. Anadolu'da ortaya çıkan milli hareketi, dünyaya duyuran ajans, istihbarat, dış basını takip, iç basını örgütleme, yardım ve kontrol mekanizmaları gibi geniş bir yelpazede faaliyette bulunmuştur. Görevi, mektupları sansür etmeye kadar giden teşkilat, yüzlerce kişiyi istihdam etmiş, halkı bilgilendirmek adına yaptığı faaliyet ve bültenlerle aynı zamanda gazetecilik görevi de ifa etmiştir.¹⁰¹⁸

Ajansın, doğru ve güvenilir haberleri veren resmi kurum olarak hizmet edebilmesinde, ajansı kuranlar kadar, çalışanlarının da büyük destek ve emeği olmuştur. Milli Mücadele yıllarında, PTT memurları ajansta ücretsiz hizmet görmüş, telgrafçılar, kendilerine teslim edilen bültenleri hemen bağlı merkezlere geçmiş, valiler,

¹⁰¹⁴ Tülay Alim Baran, "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 448-449.

¹⁰¹⁵ İlknur Kalıpçı, *Atatürk Basın ve Bursa*, Bursa 1998, s. 38-39.

¹⁰¹⁶ Özbey, *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, s. 126-127.

¹⁰¹⁷ Tuğlacı, *Çağdaş Türkiye*, s. 1474.

¹⁰¹⁸ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 290.

mutasarrıflar, kumandanlar, Müdafa-i Hukuk ve gençlik cemiyetleri tarafından, bu bültenlerin kamuoyuna yayılması sağlanmıştır.¹⁰¹⁹

Cumhuriyetin kurulmasının ardından, Anadolu Ajansı'nın yeniden yapılandırılması ve özerk bir kurum haline dönüştürülmesi gündeme gelmiş, dünyadaki birçok ajansın araştırılması sonrası, Anadolu Ajansı'nın, Matbuat Müdürlüğü'nden ayrılarak bir şirket haline getirilmesinin daha uygun olacağına karar verilmiştir.¹⁰²⁰

Anadolu Ajansı'nın yeniden düzenlenmesi konusu, 1924 yılı Bütçe Yasası görüşmeleri sırasında gündeme getirilmiştir. Bütçe görüşmelerinde, Anadolu Ajansı'nın, hükümetin elinden çıkarılarak yavaş yavaş bir şirkete intikali teklif edilmiştir. Bu konudaki düşünceler, Saraçoğlu tarafından gerek bütçenin görüşülmesi sırasında, gerekse Bütçe Komisyonu adına hazırladığı gerekçede şöyle izah edilmiştir:

*"Milli Ajansın doğrudan doğruya devlet bütçesiyle ve devlet tarafından atanan ve görevden alınan memurlarla yönetilmesinde matlup ve mültezem fevaidi istihsal şöyle dursun bilakis herhangi bir memurun küçük bir ihtiyatsızlığı veya bir hadisenin bidayette iyice keşfedilememiş bulunması neticesi olarak hükümeti zaman zaman müşkil mevkilere düşürmek tehlikesi görüldü. Çünkü bugünkü şekliyle Milli Ajansı ihbarat ve istihbarat şebekesi olmaktan ziyade hükümetin arzu ve iradelerini söyleyen ve hükümeti manen ve siyaseten taahhüt altına alan bir ağızdır. Onun için encümenimiz Ajans ve İstihbarat Müdüriyetini teşebbüsâtı hususiyeye devir ve terki münasip görmüş ve nimresmi bir mahiyeti iktisap edecek olan müessesenin hayatını temin için Matbuat Bütçesinde müesseseyi bugün idare eden zatın da kafi bulduğu elli bin liralık bir tahsisat kabul etmiştir."*¹⁰²¹

Zamanını şartlarına ve yaptığı faaliyetlerin özelliklerine uygun bir hareket serbestliğine, sahip olması istenen Anadolu Ajansı, 1 Mart 1925 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden ayrılarak, anonim ortaklık durumuna getirilmiştir.¹⁰²²

Kurulan anonim şirketin 2000 payı, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) (1000 pay), yönetim kurulunun ilk üyeleri Ağaoğlu Ahmet, Mahmut Bey (Soydan), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Falih Rıfkı (Atay), Ruşen Eşref (Ünaydın), Tevfik Kamil (Koperler), Hikmet (Bayur), Alaeddin Bey, Ethem Hıdayet (Akımsar), Kemallettin

¹⁰¹⁹ Baran, "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı", s. 450.

¹⁰²⁰ Bengi, "Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)", s. 307.

¹⁰²¹ Bengi, "Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)", s. 314.

¹⁰²² Türk, "Anadolu Ajansı Sorunu ve Çözüm Yolları", s. 62.

(Kamu), Cemil Zühtü Beyler ve kurumda çalışan öteki 32 personel arasında dağıtılmıştır. Ajansın bu yapısında hükümet payların yarısına sahip olmasına rağmen, genel kurulda oy çokluğuna sahip değildi. Çünkü statü her 10 hisse için bir oy hakkı tanımakta, ancak hiç kimsenin de 10 oydan fazlasına sahip olamayacağını belirtmekteydi.¹⁰²³

Tevfik Rüştü, 1930 yılında adına kayıtlı olan 1000 hissenin Cumhuriyet Halk Partisi'ne devredilmesini istemiş ve Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu, bu isteği yerine getirmiştir. Ancak Tevfik Rüştü, 30 Aralık 1930 tarihli ilk teklifini, 15 Ocak 1931 tarihli mektubu ile değiştirmiş ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hisse senetlerinin kendi adına değil, Maliye Bakanlığı adına kaydedilmesini istemiştir.¹⁰²⁴

Şirket haline gelen Anadolu Ajansı, ilk olarak Havas ve Reuter ajanslarının Türkiye'deki haber yayınına ve kısa bir zaman sonra da yine bu ajanslar tarafından yayınlanan mali ve iktisadi haberlere son verilmesi için girişimlerde bulunmuştur.¹⁰²⁵

Bu girişimlerin en önemlisi Anadolu Ajansı ile Havas ve Reuter arasında yapılan anlaşmadır. Havas ve Reuter temsilcileri M. Mathu ve Mr. Fergusun ile Anadolu Ajansı temsilcisi İstanbul Müdürü Ethem Hidayet Bey arasında yapılan anlaşmayla birlikte, Anadolu Ajansı "*Türkiye Cumhuriyeti'nin tek, müstakil ve rakipsiz haber müessesesi*" olmuştur. Anlaşma şartlarına göre, Türkiye-Havas-Reuter ajansı feshedilmiştir. Bu ajans, her gün telgraf ile veya telsizleriyle aldığı haberleri yayınlamadan Anadolu Ajansı'na verecek, Ajans onları tercüme ederek kendi bültenleriyle yayınlıyacaktı.¹⁰²⁶

Böylece, Anadolu Ajansı, Türk kamuoyuna, yurt içi ve yurt dışı olayları kendi kanallarından geçirmek suretiyle yaymaya başlamıştır. Bu arada, diğer yabancı ajanslarla ayrı ayrı anlaşmalar yaparak, haber alma kaynaklarını dünya çapında genişletmiştir.¹⁰²⁷

Daha sonraları Ethem Hidayet Bey tarafından, İstanbul Müdürlüğünde bir telsiz servisi kurulmuş ve Anadolu Ajansı, günlük haberlerin Havas-Reuter'den alınması mecburiyetinden kurtulmuştur.¹⁰²⁸

¹⁰²³ Korkmaz Alemdar, "Anadolu Ajansı ve Bir Anı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 39, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 184.

¹⁰²⁴ Alemdar, "Anadolu Ajansı ve Bir Anı", s. 184.

¹⁰²⁵ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 313.

¹⁰²⁶ A. İhsan Barlas, "Ajanstan Hatıralar (1923-1938)", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 39, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 180-181.

¹⁰²⁷ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 313.

¹⁰²⁸ Barlas, "Ajanstan Hatıralar (1923-1938)", s. 181.

3.2.2. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kurulmasına varan gelişmeler, milletvekilleri Sıddık Bey, Hamdi Bey ve Mehmed Şükrü Bey'in, Meclisin 3 Mayıs 1920 tarihli oturumunda, istihbarat konusunu gündeme getirmesiyle başlamıştır. Daha sonra Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey'in, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kuruluşu ile ilgili yasa önerisi ile İrşâd Encümeni Layihası genel kurula sunulmuştur.¹⁰²⁹

Büyük Millet Meclisi İrşâd Encümeni tarafından yasa için hazırlanan gerekçe şöyledir:

"Umumen teslim edilen bir hakikât vardır ki, memleketimizin uğradığı felaketlerin en müessir amillerinden biri de dahil ve hariç efkarının milletin menfaai aliyesine muvafık bir cereyan ile sevk ve idare edilmesinde gösterilmiş olan ihmaldir. Milli menfaatimizin müdafaası hususunda silah kadar müessir ola siyaset ve fikir teşkilatının öteden beri ihmal edilmiş olması keyfiyeti pek çok fenalıklara sebep olmuş ve elanda olmakta bulunmuştur. Avrupa'nın en küçük bir devleti yoktur ki bu yolda kabil olduğu kadar geniş bir teşkilata malik bulunmasın. Bu meyanda, Bulgaristan ve Yunanistan, en ileri gitmiş devletlerdendir ve siyasi muvaffakiyetlerinin sebeplerinden pek mühim bir kısmını da bu teşkilata verdikleri ehemmiyette aramak lazımdır. Büyük Millet Meclisince de büyük bir şiddetle hissedilen bu ihtiyacın tatmini için ikinci defa olarak ehemmiyeti mahsusa ile teşkil buyurduğumuz encümen uzun uzadıya tetkikattan sonra esaslı bir teşkilat vücuda getirmek ve bu teşkilatı peyder pey ıslah ve tevsî ile fikir kuvvetinin bütün kuvvetlere faik gelmekte olduğu şu zamanda milli siyasetimizi harice karşı müdafaa ve dahilde de her tarafa neşretmek gibi iki büyük gayeyi temin için İcra Heyeti ile bil istişare işbu layihayı ihzar eylemiştir. Layiha ile tesisi lüzumu arzedilen Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin gayesi iki büyük hedefe müteveccih olmak lazım gelir. Biri harice karşı milletin amal ve metalibini tanıtmaya ve devamının meşruiyetini isbata çalışmak, diğeri de dahilde milletin efkarını aynı noktada tevhit etmek üzere her vasıttan istifade ederek mütemadiyen tenvir ve İrşâd ile meşgul olmak. Bunun için alelade matbuatın sırf idari teşkilat ile meşgul olacak bir Matbuat Müdüriyet-i yerine faaliyetin gayesi müsbet hizmetlere teveccüh eden canlı bir teşkilat vücuda getirilmesi ve bu pek mühim muvaffakiyet aletinin doğrudan doğruya İcra Heyeti Riyasetine merbut bir Müdüriyet-i Umumiye halinde tesisi edilmesi daha

¹⁰²⁹ Alemdar, *İletişim ve Tarih*, s. 105.

muvafık görülmüştür. Müdüriyet-i Umumiyenin programı, bir taraftan Avrupa matbuatı arasında milli ve meşru hukukumuzu müdafaaya matuf neşriyatta bulunmak ve cihan matbuatını daima tetkik ve takip ile dünya cereyanlarını anlamağa çalışmak, diğer taraftan da dahilde zamanın emrettiği fikri ve ruhi vahdeti temin için her vasitalardan istifade suretile neşriyat ve İrşâdatta bulunmak olmalıdır. Anadolu'nun muhtelif noktalarında gazeteler neşrettirmek ve bunların şeklen mükemmel ve manen de mütemadi bir dikkat altında bulunmalarını temin eylemek, halihazırda Türk ve İslâm alemini alakadar eden meselelere dair herkes tarafından kolayca anlaşılabilir tarzda risaleler yazdırarak neşretmek, her tarafta muhabirler tedarik etmek, hususi muhabirler dolaştırmak, İrşâd heyetleri izam eylemek ve mekteplerden, muallimlerden bu iş için istifade çarelerini aramak gibi hususat bu meydanda dahil olduğu gibi müdüriyet alelunun matbuat umuruna da mercii resmi teşkil eylemelidir..."¹⁰³⁰

Layihada "memleketimizin uğradığı felaketlerin en müessir amillerinden" birinin de "dahil ve hariç efkarın, milletin menafi-i aliyesine muvafık bir cereyan ile sevk ve idare edilmesinde gösterilmiş ihmaldir" denilerek ve "silah kadar müessir olan siyaset ve fikir teşkilatının öteden beri ihmal edilmiş olması keyfiyeti" olduğuna önemle işaret edilerek, fikir kuvvetinin bütün kuvvetlere üstün geldiği bir devrede kurulacak olan bir örgütün çalışmalarında, şu iki noktayı amaç olarak göz önünde bulundurması gerektiği ileri sürülmekteydi. Bunlardan biri "Harice karşı milletin amal ve metalibini tanıtmaya ve davamızın meşruiyetini isbata çalışmak", diğeri de "dahilde milletin efkarını aynı noktada tevhit etmek üzere her vasıttan istifade ederek mütemadiyen tenvir ve İrşâd ile meşgul olmak" tı. Bu amacı sağlamak için örgüt; Avrupa basını arasında ulusal ve yasal hukukumuzu savunmaya yönelik yayın faaliyetinde bulunacak, dünya basını sürekli inceleme ve izlemeyle olaylarını anlamaya çalışacak, ülke içinde zamanın gerekli kıldığı fikri ve psikolojik birliği sağlamak için her çeşit araçlardan yararlanarak uyarma görevini yerine getirecekti. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler yayınlatacak, Türk ve İslâm dünyasını ilgilendiren sorunlar hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir broşürler yazdıracak, her tarafta muhabirler bulunduracaktı. Bu görevi yerine getirebilmek için Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kadro ve bütçesi bulunacak, bunların kullanımı, Umum Müdürlüğünün bağlı bulunacağı İcra Riyaseti'nin onayı ile olabilecekti. Bu suretle yeni kurulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, yalnız basın işlerinin bağlı olduğu örgüt olmakla kalmıyor, dış

¹⁰³⁰ İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, s. 221-222.

ve iç yayınlar, uyarmalar, istihbarat ve propaganda gibi son derece önemli işleri de yükümlenen merci durumuna geliyordu.¹⁰³¹

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, 7 Haziran 1920 tarihinde benimsenen 6 Nolu yasayla kurulmuş ve Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na bağlanmıştır. Yasa şu dört maddeden oluşmuştur:

"1. Alelumum dahili ve harici neşriyat ve İrşâdat ve istihbarat işleriyle meşgul olmak ve bilcümle matbuat umuruna merci teşkil eylemek üzere Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi unvanı ile İcra Riyasetine merbut bir Müdüriyet-i Umumiye tesis edilmiştir.

2. Müdiriyyet-i Umumiye Vekiller Heyetinin bütün vesait ve teşkilatından istifade eder.

3. İrşâd ve istihbarat masarifi İcra Reisinin tasdikine iktiran etmek şartile Müdiriyyet-i Umumiye tarafından sarfedilir.

4. İşbu kanun tarihi neşrinden mer'idir."¹⁰³²

Ağırlıklı olarak yapılan çeviriler ve bilgi toplamalar, Müdürlüğe bağlanan Anadolu Ajansı vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bu işler aynı zamanda istihbarat için kullanılmakta, böylece aynı görevleri ifa eden kurumlar, tek çatı altında birleştirilmekteydi. Müdürlük, ajansın kendine bağlanmasından yararlanarak, belirlenen görev dahilinde halkı günlük olaylardan haberdar etmeye çalışmıştır. Bu maksatla, İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya, Kars, Adana ve İzmit'te birer istihbarat şubesi açılmış, buralardan sağlanan haberler, memleketin her tarafına ulaştırılmıştır. Müdürlük, haberin yanında, iç haberleşmeye de önem vererek güvenlik soruşturmaları yapmış, siyasal gelişmeleri yakından takip etmiş, muhaliflerin olumsuz propagandalarını önleyerek, gerektiği zaman sansür uygulamıştır.¹⁰³³

Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü, yurt dışında da birçok şube açmıştır. Roma, Zürih, Berlin, Paris ve Moskova'da açtığı şubeler ile Avrupa basınına yakından takip etmiş, buradaki haberleri tercüme ederek Anadolu'ya göndermiştir. Böylece teşkilat, hem istihbarat faaliyetlerinde bulunmuş, hem de Milli Mücadele sürecinde etkili bir

¹⁰³¹ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 42-43.

¹⁰³² İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, s. 218, 220.

¹⁰³³ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 295.

propaganda yapılması için uygun bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca Hindistan Hilafet Delegasyonu ve Trablusgarp'taki İslâm komiteleri ile temas halinde olmuştur.¹⁰³⁴

Müdürlük, asıl görevi olan basını kontrol etmeyi hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Paris Konferansı'yla ilgili yapılan uygulamada olduğu gibi, sansür her zaman kendini hissettirmiştir. Matbuat Müdürlüğü, 25 Aralık 1920 tarihinde, 79 numaralı yasa ile Anadolu Ajansı'yla birlikte Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmış, istihbarat sözcüğü de kaldırılmıştır. Ancak Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergilerle ilgili kanunlarla, Matbuat Müdüriyeti, doğrudan doğruya İçişleri Bakanlığı ile temasta bulunacak şekilde yapılanmaya gidilmiştir.¹⁰³⁵

Kurumun Umum Müdürlüğünü, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Süleyman Necati (Güneri), Galip Bahdiyar (Göker), Muhittin (Birgen), Mehmet Nuri (Conker), Hüseyin Ragıp (Baydur), Ahmet (Ağaoğlu) ve Zekeriya (Sertel) gibi isimler yapmışlardır.¹⁰³⁶

Kurum aynı zamanda, Milli Mücadele'nin propagandasını yapan gazetelere de maddi destek vermiştir. Bu yardımlardan özellikle Milli Mücadele yanlısı *Yeni Gün*, *Sebilürreşâd* gibi gazete ve dergiler yararlanmıştır.¹⁰³⁷

1924 yılında çıkarılan bir kanunla, Anadolu Ajansı özerk bir anonim şirket haline dönüştürülünce, kuruma duyulan ihtiyaç da giderek azalmaya başlamış, kurumun, *Ayın Tarihi* adlı dergi ile Devlet Salnamesi çıkarmak dışında neredeyse başka bir görevi kalmamıştır. Sonuçta, Müdüriyet, ekonomik kriz gerekçesiyle, 1 Haziran 1931'de çıkarılan bütçe kanunuyla lağvedilmiştir.¹⁰³⁸

3.2.3. Milli Mücadele Yıllarında Anadolu Basını

Anadolu'da Milli Mücadele'nin doğup gelişmesine paralel olarak, bir de Milli Mücadele Basını doğup gelişmiştir. Zira Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında, Anadolu gazetelerinin önemli biri payı vardır.¹⁰³⁹

İstanbul'da İtilaf devletlerinin baskısı ve Hükümetin uyguladığı sansür sonucu, İstanbul basını, Milli Mücadele'ye dair haberleri duyurmada çekingen davranmış ve

¹⁰³⁴ Hikmet Zeki Kapıcı, "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün İstihbarat Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *International Journal of Social Science*, Number:33, p. 269.

¹⁰³⁵ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 300.

¹⁰³⁶ Alada, "Anadolu Ajansı Kurucularından ve İlk Genel Müdürü Alâeddin Bey (1888-1930)", s. 44.

¹⁰³⁷ Dilara N. Koçer, "Türkiye'de "Kamu Diplomasisi"nin Kurumsallaşması: Matbuat İdaresi'nden İletişim Başkanlığı'na", *Konya Sanat Dergisi*, S. 2, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 2019, s. 92.

¹⁰³⁸ Koçer, "Türkiye'de "Kamu Diplomasisi"nin Kurumsallaşması: Matbuat İdaresi'nden İletişim Başkanlığı'na", s. 93.

¹⁰³⁹ Baykal, "Milli Mücadele'de Basın", s. 882.

yetersiz kalmıştır. Baskı altındaki İstanbul basınının aksine, işgal altında bulunmayan yerlerdeki Anadolu basını daha rahat durumdaydı. İşgale uğrayan bölgelerdeki basın ise İstanbul basınından farksızdı. Bu bölgelerde yer alan işgalciler tarafından sansüre tabi tutuluyor, bir nevi kendi yayın organlarıymış gibi gazete çıkarmaları için baskı yapılıyordu. Ancak Milli Mücadele'nin sözcülüğünü yapmak için bütün varlığını ortaya koyan Anadolu gazeteleri, şartları zorlayarak, amaçlarına ulaşmak için her türlü sıkıntıya direnmeye çalışıyorlardı. Örneğin Fransızların işgali altında bulunan Adana'da Avni Bey tarafından çıkarılan *Adana Gazetesi*, işgalciler aleyhinde yazdığı makaleler üzerine kapatılınca, Avni Bey de, yayınlarını sürdürmek amacıyla gazetesini *Yeni Adana* adıyla çıkarmaya devam etmiştir. Yine İzmir'in işgalinin ardından, burada yayınlanan gazeteler, Milli Mücadele hakkındaki haberleri yayınlamamış ya da Rum gazetelerinde yayınlandığı şekliyle alıp, bu haklı mücadeleyi çete faaliyeti olarak göstermek zorunda kalmışlardır. Örneğin İzmir'de çıkarılan *Ahenk Gazetesi*'nin 19 Haziran 1919 tarihli sayısında, Yunan askeri bildirisini yayınlamış, Kuva-yı Milliyeçiler "haydut" ya da "çeteci" olarak gösterilmiştir. Aynı bölgede tüm baskılara rağmen işgal aleyhinde yayınlar yapan, baskılara karşı direnen gazeteler de vardı. Bunlar ise işgalciler tarafından kapatılmıştır.¹⁰⁴⁰

Milli Mücadele yıllarında Anadolu basını, her türlü yoksulluk ve yoksunluk içinde mücadele vermiştir. Kâğıt, mürekkep, matbaa yok denecek kadar azdı. Bu olanaksızlıklar nedeniyle gazete ve dergilerin, kimi zaman ambalaj kâğıtlarına basıldığı, kimi zaman da boylarının küçüldüğü ve sayfa sayılarının azaldığı görülmektedir. Hatta bazı gazeteler, kâğıt ve elaman eksikliği nedeniyle birkaç ay çıkarılamamış, yayın hayatları kesintiye uğramıştır. Kastamonu'da çıkmış olan *Açıksöz*, Erzurum'da yayınlanmakta olan *Albayrak* ile Amasya'da yayın hayatını sürdürmeye çalışan *Emel* gazeteleri, sürekli olarak kâğıt yokluğu ve maddi yetersizliklerden dolayı yayınlanmakta büyük zorluklar yaşamışlardır. Yine *Albayrak Gazetesi*'nin 15 Ocak 1921 tarihli sayısında yer alan "*Hiç bir taraftan muavenet edilmediği için Azerbaycan, Türkistan, İran ile iki seneden beri devam etmekte olan gazete irsalatını kat'etmek zaruretinde kaldık*" açıklamasından, yayın hayatını sürdürme olanağından yoksun kaldığı anlaşılmaktadır. *Kastamonu*, *Şark Gazetesi*, *Mamurat'ül Aziz*, *Sivas*, *Sözbirliği* gibi kimi gazeteler de yine aynı nedenlerle, ya baskı sayılarını azaltmış, ya da yayınlarına ara

¹⁰⁴⁰ Servet Aşar, *Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2010, s. 96-97.

vermek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁴¹ *Yeni Adana Gazetesi*'nin baskı mürekkebi kalmayınca, soba isi, bezir yağıyla karıştırılarak mürekkep yapılmış, Elazığ'da çıkarılan *Satvet-i Milliye Gazetesi*'nde Mustafa Kemal'in resmi, çinkograf olmadığından, şimşir tahtası üzerine çizilip gazeteye basılmıştır.¹⁰⁴²

En basit baskı araç ve gereçleriyle, en ilkel şartlar altında çalışan Anadolu basını, baskı makinelerini ya öküz arabalarıyla ya da at sırtında ilden ile taşıyarak gazete çıkarmış ve Milli Mücadele'de kendi üstlerine düşen görevi, tüm imkânsızlıklara rağmen yerine getirmeye çalışmışlardır.¹⁰⁴³

Milli Mücadele'yi destekleyen gazetelerin yaşadığı sıkıntılardan biri de, o dönemde yazılarıyla Anadolu halkını peşinden sürükleyecek kalemlerin sayıca az olmasıydı.¹⁰⁴⁴

Anadolu basınının, maddi yetersizlikler ve yetişmiş eleman yokluğunun yanında yaşadığı diğer bir zorluk da, Anadolu Ajansı'nın kuruluşuna kadar, kendisine haber ulaştırabilecek haber kaynağının yetersiz olmasıydı. O dönem özellikle dış kaynaklı haberlere, İstanbul ve İzmir'deki yabancı ajansların yanında, Antalya, Zonguldak ve Afyon'da bulunan İtalyan Ajansları ile Trabzon'daki Rus Ajansından ulaşılabiliyordu.¹⁰⁴⁵ Ancak Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla, hem Anadolu hem de İstanbul basınına, Milli Mücadele hakkında doğru haberler gönderilmeye başlanmış ve böylece içerde ve dışarıda Milli Mücadele konusunda kamuoyu oluşturma ve propaganda yapma imkânı sağlıklı bir şekilde yürütülmüştür.¹⁰⁴⁶

Tüm zorluk ve baskılara rağmen Anadolu basını, her çareyi var etmiş, inancının zedelenmesine izin vermemiştir. Çünkü ruhları ateşli tutmak basının göreviydi ve basın hiçbir engel tanımadan bu görevini en iyi şekilde yapmaya çalışmıştır.¹⁰⁴⁷

Anadolu basını, iç ve dış haberleri şu kanallardan almaktaydılar:

1. Anadolu Ajansı haberleri.

2. Matbuat ve İstihbarat Müdiriyyet-i Umumiyesi tarafından kurulan istihbarat şubeleri ile buralarda görevli ajanlarından alınan haberler.

¹⁰⁴¹ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 32.

¹⁰⁴² Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 239.

¹⁰⁴³ Pars Tuğlacı, *Çağdaş Türkiye*, C. 3, Cem Yayınları, İstanbul, 1990, s. 1459.

¹⁰⁴⁴ Avşar, *Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri*, s. 98.

¹⁰⁴⁵ Avşar, *Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri*, s. 98-99.

¹⁰⁴⁶ Avşar, *Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri*, s. 102.

¹⁰⁴⁷ İsmet Bozdağ, *Basın Kurt mu? Kuzu mu?*, Emre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 162-163.

3. Avrupa telsiz istasyonlarının, askeri telsiz istasyonu aracılığıyla elde edilen dış haberlere ait yayınlar.

4. Yabancı gazete ve dergilerde çıkan haberler.

5. Yabancı ajanslardan alınan haberler.

6. Bazı gazetelerin Avrupa ve Amerika'da bulunan özel muhabirlerinin gönderdiği haberler.

7. Matbuat ve İstihbarat Müdireyet-i Umumiyesi'nin Londra, Paris, Almanya, İsviçre ve Amerika'da bulunan dış ajanların bildirdikleri haberler.

8. Türkiye'de çıkmakta olan Fransızca, İngilizce, Rumca, Ermenice gazete ve dergilerden yapılan çevirilerle elde edilen haberler.¹⁰⁴⁸

Milli Mücadele'de milletin müşterek sesi ve propaganda aracı olarak işlev gören, olumsuz şartlarda birçok görevi üstlenen Anadolu basını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte, yeni görevler ve fonksiyonlar icra etmek üzere yeniden inşa sürecine girmiştir.¹⁰⁴⁹

3.2.3.1. Milli Mücadele Yıllarında Adana Basını

3.2.3.1.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.1.1.1. Yeni Adana Gazetesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Fransızlar tarafından işgal edilen Adana'da, 25 Aralık 1918'de yayınlanmaya başlayan *Adana* ve onun devamı olarak yayınlarını sürdürecektir olan *Yeni Adana Gazetesi*, Milli Mücadele'yi destekleyen Anadolu gazetelerindendir.¹⁰⁵⁰

Kendini "*Halkçı gazete*" olarak tanıtan gazetenin kurucusu ve imtiyaz sahibi Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey'dir.¹⁰⁵¹ Gazetenin ilk mesul müdürü Ali Munin Bey'dir.¹⁰⁵² Sonraki sayılarında ise mesul müdür Ahmet Ramiz Bey olarak görülmektedir.¹⁰⁵³ Yazı işleri müdürlüğünü 1925'e kadar Tevfik Fikret Bey yapmış, daha sonra bu görevi Kemal Bey yürütmüştür.¹⁰⁵⁴ Gazetenin 1927 yılından itibaren yayınlanan sayılarında ise gazetenin mesul müdürü ve başyazarı Muzaffer Timurtaş'dır.¹⁰⁵⁵ *Yeni Adana*'nın

¹⁰⁴⁸ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 32.

¹⁰⁴⁹ Ayhan, *Atatürk ve Basın*, s. 115.

¹⁰⁵⁰ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 356.

¹⁰⁵¹ *Yeni Adana*, S. 419-225, 17 Teşrinisani 1338/1922, s. 1.

¹⁰⁵² Tevfik, *Adana Vilayet'i Matbuatı*, s. 9.

¹⁰⁵³ *Yeni Adana*, S. 553-269, 20 Nisan 1339/1923, s. 1

¹⁰⁵⁴ Tevfik, *Adana Vilayet'i Matbuatı*, s. 9.

¹⁰⁵⁵ *Yeni Adana*, S. 1773, 9 Ağustos 1927, s. 1.

yazarları arasında, Ahmet Remzi Bey, Hadi Fikret Bey, Faik Bey ve Müfide Hasan Hanım gibi isimler yer almaktadır. Gazete, yurdun farklı şehirlerinde ve yurtdışında görev yapan muhabir kadrosuna sahiptir. Bunlar, İstanbul muhabiri Şerafettin Bey, Ankara muhabiri Server Rıfat Bey, Ceyhan muhabiri Abdülhalim Bey, Mersin muhabiri Faruk Bey, Maraş muhabiri Sırrı Bey, Gaziantep muhabiri Mehmet Oğuz Bey, Osmaniye muhabiri Durmuş Bey, Münih muhabiri Hacıbeyzada Yakup Bey, Paris Muhabiri Abdülmüttalip Bey'dir.¹⁰⁵⁶

Adana'nın işgalini destekleyen ve İstanbul hükümetinin tutumunu doğru bulan *Ferda Gazetesi*'ne tepki olarak çıkarılmaya başlanan *Adana Gazetesi*, Çukurova'nın işgaline karşı çıkıp, bu bölgenin Türklere ait olduğunu savunmuştur. Bu tutumu yüzünden ancak üç sayı çıkarabilen *Adana Gazetesi*, İtilaf devletlerinin baskısı sonucu Valilik emriyle kapatılmıştır.¹⁰⁵⁷

Adana Gazetesi'nin kapatılması üzerine bu durumu kabullenemeyen Ahmet Remzi ve Yozgatlı Avni (Doğan), Valiliğe tekrar başvurarak bu kez de *Yeni Adana* adında gazete için imtiyaz almışlardır. *Yeni Adana*'nın çıkarılmasının hemen ardından *Ferda Gazetesi* bu kez de *Yeni Adana* aleyhinde yayınlar yapıyor ve gazeteyi İttihatçı yanlısı olmakla itham ediyordu. *Yeni Adana*, 8. sayısında yayınladığı "*Kanuna Hürmet*" başlıklı yazısında, gazetelerin kapatılmasının kanuna aykırı olduğunu savunuyor ve daha önce çıkarılan *Adana Gazetesi*'ni kapatanları da tenkit ediyordu. Bunun üzerine, Fransızlar gazetenin çıkarıldığı *Hayat Matbaası*'nı basmış ve Avni Bey'i tutuklamışlar, Ahmet Remzi Bey ise Adana'dan kaçmıştır. Böylece gazete bir kez daha yayınlarına son vermek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵⁸

1919 yılının sonlarında Ahmet Remzi, o dönem Boğazlıyan Kaymakamı olan Avni Bey'in yanına gitmiş ve oradan, Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek merkezi Kayseri ve Niğde'de olmak üzere Adana Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak istediğini bildirip, izin istemiştir. Mustafa Kemal'in olumlu cevabı üzerine, Kayseri'ye giderek cemiyeti kurmuş ve Mazlum Rasim ile anlaşarak *Adana'ya Doğru Gazetesi*'ni çıkarmaya başlamıştır.¹⁰⁵⁹

22 Aralık 1919'da Kayseri'de yayınlanmaya başlayan gazete, Güney'deki Ermeni ve Fransız saldırılarına karşı, İç Anadolu'nun sesi olma düşüncesiyle hareket

¹⁰⁵⁶ Tevfik, *Adana Vilayet'i Matbuatı*, s. 10.

¹⁰⁵⁷ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 356-357.

¹⁰⁵⁸ Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964, s. 67.

¹⁰⁵⁹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 68.

etmiştir.¹⁰⁶⁰ İki sayısı Liva Matbaasında, dört sayısı da şapograf yöntemiyle basılan gazete, toplamda altı sayı çıkarılabilmektedir. Bir yandan karşılaşılan güçlükler, diğer yandan da Adana Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin Niğde'ye taşınması üzerine, bu gazete de kısa ömürlü olmuştur.¹⁰⁶¹

Bütün arzusu Milli Mücadele'ye destek verecek, aleyhinde yapılan propagandaları çürütecek ve hakikâtları Çukurova'ya ulaştıracak bir gazete çıkarmak olan Ahmet Remzi, Kayseride'ki yayınlarına son vermek zorunda kalınca, matbaasını Pozantıya taşımış ve bir tren vagonu içerisinde, *Yeni Adana Gazetesi*'ni yeniden yayınlamaya başlamıştır.¹⁰⁶²

Gazetenin logosunda yer alan "*Kilikya Türk Ülkesidir*" ibaresi, 9 Eylül 1920 tarihli 9. sayısında, "*Adana Türk Ülkesidir*" şeklinde değiştirilmiştir. Başlangıçta pazartesi ve perşembe günleri çıkarılan gazete, 23 Haziran 1921 tarihinden itibaren cuma ve pazartesi hariç her gün yayınlanmaya başlamış, fakat daha sonraları yaşanan kâğıt sıkıntısından dolayı haftalık yayın sayısını üçe düşürmüştür.¹⁰⁶³

Çeşitli zorluklarla geçen yayın hayatı boyunca, bölgesinde işgalcilerle işbirliği yapan Türkçe ve Ermenice gazetelerin yıkıcı etkisini ortandan kaldırmayı ve Milli Mücadele'nin başarıya ulaşacağına olan inancı kuvvetlendirmeyi amaçlayan *Yeni Adana*'nın çıkarılmasında önemli katkıları bulunan Damar Arıkoğlu, gazeteyi, "*Din ve şariat namına, Kuva-yı Milliye aleyhine neşriyata karşı, mukabil neşriyat*" olarak tanıtmıştır.¹⁰⁶⁴

Sözünü ettiğimiz karşı gazetecilik için, *Adana Postası Gazetesi*'nin yazılarına karşılık olarak, *Yeni Adana Gazetesi*'nde yayınlanan "*Kervan Geçer*" adlı makale, *Yeni Adana Gazetesi*'nin duruşu ve kararlılığıyla ilgili açık bir örnek olacaktır. Adı geçen makaleden alınan bir pasaj şöyledir:

"*Gazetemizin gayesi karilerimizce malumdur. Bizim için yalnız bir emel vardır ki o da, milletiz ve memleketimiz için çalışmak... Maa'l-iftihar genç olan şahsiyetlerimizde para, mevkii, iştihar gibi insanlığı küçülten bayağı duygular yer*

¹⁰⁶⁰ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 83.

¹⁰⁶¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 68.

¹⁰⁶² Cihat Yıldırım, "Birinci İnönü Muharebesi'nin Yerel Basındaki Yansımaları; "*Yeni Adana*" Gazetesi Örneği", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Ankara, 2013, s. 747.

¹⁰⁶³ Şeyda Çelik, "Adana Basınında Söz Düellosu Yeni Adana ve Türk Sözü Gazetelerinin Kalem Kavgası", *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi 4-5 Mayıs 2018 Adana, Bildiri Tam Metin Kitabı*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2018, s. 23.

¹⁰⁶⁴ İbrahim İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, Seyhan Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, Adana, 2017, s. 35-36.

bulamamıştır ve bulamaz. Bu böyle iken mahaza arzettiğimiz ulvi endişelere tab'an neşriyatımızla... bazı sefil ahlaksız ve satılmış insanlar, şahıslarımızı hedef ittihaz ederek takip ettiğimiz mefkureye saldırıyorlar. Şahıslarını vesile-i tecavüz ettiğin bu iki genç ve onların takip ettikleri gaye senin attığın çamurların yetişemeyeceği kadar yüksektir."¹⁰⁶⁵

Gazetenin önemli bir özelliği de, gezici muhabirlerinin yanı sıra, İstanbul, Ankara, Ceyhan, Mersin, Maraş, Antep, Osmaniye gibi şehirlerde de muhabirlerinin olmasıdır. Bunun yanında, Paris ve Münih'te de muhabirlerinin olduğu bilinmektedir¹⁰⁶⁶. Bu muhabirlerin gönderdiği haberler ve Anadolu Ajansı sayesinde, özellikle Ankara, İstanbul ve diğer bölgelerdeki gelişmeler hakkında edinilen bilgiler, uluslararası haberler *Yeni Adana*'yla bölge halkına iletilmiştir.¹⁰⁶⁷

Önceki birçok bölümde de temas ettiğimiz gibi, Anadolu basınının Milli Mücadele'ye katkısı, askeri hareketler kadar önem kazanmıştır. Bunun bilincinde olan birçok yedek subay, *Yeni Adana Gazetesi*'ne destek olmayı bir vatanseverlik görevi addederek, yazılarıyla destek olmuşlardır. Bunlardan Yedeksubay Ferit Celal, hem "*Dündar*" mahlasıyla başyazıları yazmış, hem de gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür. Yazılarıyla katkı sağlayan diğer yedek subaylar ise, Yahya Nüzhet, Naci Akverdi ve Hacı Gülek'dir. Bu subaylar sadece yazılarıyla katkı sağlamak zorunda kalmamış, ayrıca gazetenin nüshalarını, işgal altındaki şehrin her köşesine, her köyüne ulaştırmak için büyük çaba harcamışlardır.¹⁰⁶⁸

Başlangıçta, düzenli olarak haftada iki gün yayınlanan *Yeni Adana*, bir süre sonra günlük olarak çıkarılmışsa da, Sakarya Savaşı dolayısıyla kâğıt sıkıntısının artması üzerine, önce haftada dört gün, sonra da haftada üç gün yayınlanmıştır.¹⁰⁶⁹

Yeni Adana'da, Milli Mücadele'yi yürütecek askeri gücü "çete" olarak tanımlayanlara ve küçümseyenlere hitaben yazılan şu makale, gazetenin ulusal bağımsızlık sürecindeki duruşunu net bir şekilde göstermektedir:

"Mütarekeden sonra düvel-i itilaftiyenin Türkiye için tatbikine başladıkları istila ve taksim ameliyatını Anadolu'nun nasıl karşılandığı malum. Sahte insaniyet programlarıyla ortaya atıp da alttan alta yeni ülkelere harisane saldıran bu istilacılara

¹⁰⁶⁵ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 36.

¹⁰⁶⁶ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s. 415.

¹⁰⁶⁷ Yıldırım, "Birinci İnönü Muharebesi'nin Yerel Basındaki Yansımaları; "*Yeni Adana*" Gazetesi Örneği", s. 747.

¹⁰⁶⁸ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 83-84.

¹⁰⁶⁹ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 84.

boyun eğmeyip, yumruğunu gösteren ilk defa Anadolu olmuştur. Hiç şüphesiz bu ümit edilmeyen mukavemet karşısında emperyalist bayraktarları, artık Anadolu'suna ve onların bakir hazinelerine, büyük bir istiha ile atıldıkları zaman, kafalarına inen darbelerin tesiriyle şaşırdılar. İşte o zaman Anadolu'nun içinden kükreyen bu kuvvetleri efkar-ı umumiyeeye karşı çürütmek ve kendilerinin istila hırslarını meşru göstermek ve maksadlarını setr etmek için bin türlü hileye tevessül ettiler.

İstanbul'da işgal ettikleri sair yerlerde birçok hainler elde ederek, milleti birbirine düşürüp, ortada birçok biçare kardeş kanının akmasına sebep oldukları gibi, vatan için milli aşkla silahına sarılanlara "çetedir" diyerek, halkın ve İslâmların nazarında, bu kuvvetleri adi birer eşkıya derecesine indirerek, efkar-ı umumiyeeyi körüklediler. Güya Anadolu ve Türkler bu zümrenin baziçesi olmuş, o zümre işsiz güçsüz adamlardan mürekkep olmak üzere yıkıcı, kırıcı kuvvetler teşkil etmişler. Yoksa Anadolu bundan memnun değilmiş. Düşmanlar karşısındaki kuvveti, hukukunu vatanını siyanet maksadıyla ayaklanmış bir millet kitlesi olduğunu görmek istemeyerek, daima çete, ittihatçılar diyerek, kuvvetlerimizin meşruiyetini gizlemek politikasını takip ediyorlar. Efkar-ı umumiyeeye karşı etkin olunan "çete" kelimesinin mefhumu, düşmanlarımızca, yağmagir, tahribci, masum kanı döken, perva etmeyen asi kitleler. Çetelerin kanunu, mesuliyeti yok. Yalnız onlar kan döker, yıkarlar...

...Biz çete değiliz. Anadolu şimdiye kadar hiçbir zaman bugünkü gibi aşkla silahına sarılmamıştır. Kadın, çocuk, ihtiyar, bir lokma su vermeye iktidarı olan herkes düşmanı vatan-ı bağdan kovmak için didiniyor... Anadolu'nun tarihini yazacak münevverlerin bugünkü fedakarlığın azameti karşısında kalemleri oynamayacaktır...

Evet bizim ordumuzda, sırmalı düğmeleri, parlak sof kumaştan elbiseli, süslü püslü askerlerimiz belki yok...

Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle görüşen bir Fransız, askerlerimizin forması olmadığı için çete telakki edildiğini söylemesi üzerine:

-Mösyö, onların forması üzerindedir, görmediniz mi, diye gayet manidar ve belîğ bir cevap vermişti...

Türk hiçbir zaman çete olamaz. O, her türlü kavanin-i insaniyeye hürmetkar bir askerdir. Eğer düşmanlar ve düşman propagandacıları, karşısındaki millet kuvvetlerini çete telakki ederek, ellerine düşen vatanperverlere ve onları ilam eden halka karşı zulümlerinde devam ederse çok aldanırlar...

Bugün vatanımız, haris emperyalistlerin pençesinden halas bulmak üzeredir. Bize bu saadeti bahşeden çete değil, milletin ruhunda doğan azimkar bir millet ordusudur..."¹⁰⁷⁰

Çukurova'nın işgali süresince Ermenilerin, bölgede işgalci güçlerin desteğiyle, katliamlarda bulundukları ve pek çok karışıklığa sebep oldukları, tarihi bir gerçektir. O günlerin şahidi olanlar tarafından kaleme alınan yazılar, olayları daha net anlamaya yardımcı olur. Bu sebeple, *Yeni Adana Gazetesi*'nde konu ile ilgili olarak yayınlanan bir makaleyi, aşağıda olduğu gibi vermeyi uygun bulduk. Söz konusu makale şöyledir:

"Şark ordumuzun ileri harekatı önünde mahkum, aciz, topunu tüfeğini bırakarak kaçan ve en son teslim olarak, hıyanet ve zulümkarlığının cezasıyla karşı karşıya kalan Ermenilerin dünkü müdürleri Taşnaklar bugün Erivan'da yeni bir takib-i hükümetle tekrar iktidar mevkiine geçtiler. Çarlığın sükutundan bir müddet sonra, topraklarımızı terke mecbur olan Rus ordusunun yerine kaim olarak, şark vilayetlerimizde bir buçuk milyona karib Türk'ü, pek feci mezalim ve şenaatle inhasını intac eden Ermeni Taşnak şekaveti, şimdi idare başına tekrar geçerken, Anadolu'ya karşı tatlı dil ve güler yüz göstererek, dostluğundan, samimiyetinden dem vuruyor. Çünkü başka sahalarda tekrar sergüzeşt arayacağı için, pek ağır olan Türk yumruğundan azade kalmak emelinde..."

Hükümetin bugünkü Ermenistan'a ve Taşnaklara karşı siyaseti ne olursa olsun, ben bir Adanalı Türk olmak itibarıyla, bu kuvvetten ma'ada hiçbir namus, mukaddesat, hak, ahlak ve akaid huzurunda küçük bir hürmet duygusuyla bile mütehassis olmayan riyakar millete asla ve asla inanmam..."

O Ermeniler ki, asırlarca aramızda yaşatarak, bizden mes'ud, bizden zengin yaptık. Maksatlarına hürmet ettik. Dini hatta milli teşkilatlarına el sürmedik. Devletin en ağır yüklerini omuzlarımızda biz taşıdık. Yemen çöllerinde, hudut boylarında onların huzur ve rahatı için ölenler biz idik. Buna rağmen bu kafir, namerd vatandaşları minned ve şükran yerine, kadınlarımızı, ihtiyarlarımızı, çocuklarımızı öldürmek için gizliden gizliye hançer ve bomba hazırlamadılar mı?..."

Ermeniler, ister kasket, ister kalpak ve isterse külâh giysinler ve isterse bugün Fransız adetini, yarın İngiliz merasimini, ertesi gün Amerikan tarz-ı muaşeratini kabul etsinler... Velhasıl ne olmak isterlerse istesinler, yine adam olamazlar. Bu onların ezeli

¹⁰⁷⁰ İslam, Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi, s. 69.

ve ebedi şiarlarıdır. Çünkü ruhları melus, akideleri çürük, tıynetleri bozuk, nankör, zebunkeş mahluklardır." ¹⁰⁷¹

Nihayet Sakarya Savaşı zaferle sonuçlanmış ve İşgalci devletler Çukurova'dan çekilmeye başlamıştı. Bu haber, tüm Yurtta olduğu gibi, *Yeni Adana* çalışanlarına da büyük bir mutluluk yaşatmış ve derhal, zor da olsa kırmızı mürekkep bulunarak bu zafer bölge halkına müjdelenmiştir:

"Artık senelerden beri gönlümüzde tahassürü ile binbir yara açan memleketlerimizin kokusu geliyor. Bu vatan tehlikeye maruz kaldığı zaman onun çocukları bizim gibi bütün mevcudiyeti ile çalışırsa, hiçbir şeyden yılmayarak kanını akıtmaktan çekinmezse, elbette o vatan kurtulur. O vatani kurtarmaya çalışanlar saadet yüzü görürler..."¹⁰⁷²

Ayrıca gazetede, Sakarya Savaşı galibi Mustafa Kemal Paşa'ya duyulan şükran ve minnet "*Gazi Paşa*" başlıklı başyazıyla şöyle dile getirilmiştir.

"...*Gazi Paşa*, ölüm kasırgalarından kurtardığım bu milleti senin, kurtarıcı büyük gizli adını da nesilden nesile, tarihten tarihe en muazzez, kutsi bir yadigar olarak nakledecektir... Bu milletin saadeti için gece gündüz başını taşlara koyarak bir nefer gibi demir boraları içinde çalışan senin gibi yavuzlara her şey layıktır. Bugün çoluk çocuk, kadın ihtiyar, zabıt ve asker, senin *Gazi* unvan-ı celilin ve müşir rütben için el çırpıyorlar. Sen bu milleti ne kadar seviyorsan, bu millet de seni sanki bir tek insanmış gibi aynı his, aynı aşkla seviyor. Bu, insanlar için ne büyük ve ne eşsiz mükafat...

Millet seni yükseltmekle kendisini yükseltmiş olur"¹⁰⁷³

Sakarya Savaşının kazanılmasının ardından, 27 Kasım 1921 tarihli 184. sayılı nüsha da Pozantı'da basılmış, 12 gün sonra Adana'ya taşınan gazete, yayınlarını burada sürdürmüştür¹⁰⁷⁴. *Yeni Adana*, Pozantı'dan ayrılırken sayfalarında şöyle bir veda yazısı yer almıştır:

"Şu buzlu, karlı dağlar arasında tam iki senedir vatan kaygusu, fazilet aşkı ile haykırdık: hiçbir ızdırap, hiçbir mahrumiyet bizi yürüdüğümüz yollardan çeviremedi. Vicdan-ı millimizin gösterdiği yollarda endişesiz, korkusuz yürüdük. Bugün, üç senedir İstiklâl ve bayrağından ayrı kalan anayurdumuza dönüyoruz. Geçen kara günlerin en büyük mükafatı bu saadet günlerini görmektir. Silahı ile çalışan kahramanların ulvi,

¹⁰⁷¹ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 71.

¹⁰⁷² Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 82.

¹⁰⁷³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 82.

¹⁰⁷⁴ İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 358.

kutsi aşklarına tercüman olarak davamızı, kudretimizin dahilinde müdafaa ettik. Gördüğümüz teveccüh, muhabbet bize daima ümit ve cesaret verdi. Kalbimizde, elinde silahını taşıyan bir kahraman kadar emniyet ve azim vardı. Bu azim bizi anavatanımızın kucağına kadar götürdü. Artı bu nüshadan itibaren mücadelemize seyirci olan şu dağlara veda ediyor, kahraman halkımızın Çukurova'ya açtığı kapılardan biz de yuvamıza dönüyoruz.

Bundan böyle daha büyük bir gayretle, kurtulan yurdumuzda çalışacağız.

Neşe ve sevinç içerisinde bizim içimize diken gibi batan yegane şey, vatan kaygusu önünde bu topraklar altında gizlenen kahramanlar ve o kahramanların ızdırab içerisinde sessizce can veren kızlarının, gelinlerinin mezarıdır. Her şeyi arkada bırakabiliyoruz. Fakat bunlar bizim içimize düğüm oluyor. Başımızı yüz defa arkaya çeviriyoruz. Evet bize cennet yurdumuzun kapısını açan hep bunlardır. Biz şimdi bunlara veda ediyoruz. Büyük ölümler size veda ediyoruz. Sizlerin kahramanlıklarınıza, sabır ve tahammüllerinize daima hürmet edeceğiz. İçinizde en büyük yadigar olarak sizlerin hayalinizi, kimsesiz meçhul isimlerinizi taşıyacağız. Bu gün şu dağ başından ayrılıp mesut olacaklarımızın başına dönerken, dağılan yuvalarımızı yapmaya giderken en önce sizin önünüzde baş eğiyoruz. Size veda ediyoruz."¹⁰⁷⁵

Ahmet Remzi Yüreğir'in 1951 yılında ölümünden sonra, Yeni Adana oğulları Çetin Remzi Yüreğir ve Aydın Remzi Yüreğir tarafından çıkarılmaya devam etmiştir. Gazete, 1965 yılında, Milli Mücadele sırasında yaptığı yayınlarından dolayı, Amerika'da bulunan Gazete Sahipleri Birliği (ANPA) tarafından "Basın hizmetine ve daha iyi bir yaşam sağlama savaşımına esin kaynağı" olduğu gerekçesiyle ödüllendirilmiştir.¹⁰⁷⁶

3.2.3.1.1.2. Hayat Gazetesi

1918 yılında çıkarılmaya başlanan *Hayat Gazetesi* "Siyasi, ilmi, edebi Türk gazetesi" olarak tanıtılmıştır. Mesul müdürü Avukat Abdurrahman Ali Bey, imtiyaz sahibi Mücavirzade Mustafa Emin, yazı işleri müdürü İsmail Safa, başyazarı Ramazanzade Mehmet Kemal'dir.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁵ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 83-84.

¹⁰⁷⁶ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s. 415.

¹⁰⁷⁷ Varlık, "Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", s. 235.

Gazete, *Adana Müdafâ-i Hukuk Cemiyet*'nin çoğunluk kadrosuna muhalif gurubun yayın organıdır. Her ne kadar bu gurup üyeleri, cemiyette azınlık olsalar bile, etkin bir güce sahiplerdi.¹⁰⁷⁸

Hayatı'nın yazarları arasında Ramazanzade Mehmet Kemal'in yanı sıra, Abdurrahman Ali, Hasan Talat, Gündüz Nadir, Celal Sahir, Yahya Nüzhet, Sabiha Üçok, Remziye Salih, Aziz Süreyya, Ercüment Orhan bulunmaktadır.¹⁰⁷⁹

3.2.3.1.1.3. Tanyeri Gazetesi

Tanyeri Gazetesi, 1919 Ekiminde İhsan Altay (Orhun) tarafından çıkarılmıştır. "Edebi, içtimai, iktisadi" nitelikte yayınlanmış olmakla birlikte, siyasi mahiyette yayın yapmış ve işgali protesto etmiştir. Vilayet Matbaası'nda basılan ve haftada bir yayınlanan gazete, yayıncısı İhsan Altay'ın cami duvarlarına Ermeni ve Fransız aleyhtarı bildiri yapıştırırken yakalanması üzerine kapatılmıştır.¹⁰⁸⁰

3.2.3.1.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın

3.2.3.1.2.1. Ferda Gazetesi

Çukurova bölgesinde Milli Mücadele aleyhinde yayın yapan en etkili gazetesi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcisi Zeynel Abidin'in kardeşi Ali İlmi tarafından çıkarılan *Ferda Gazetesi*'dir.¹⁰⁸¹ Yayınlarına 5 Aralık 1918 tarihinde başlayan gazetenin sahibi ve mesul müdürü Ali İlmi'dir. *Ferda Matbaası*'nda basılan gazetenin isminin sağ tarafında Türkçe, sol tarafında Fransızca olarak gazetenin künyesi yer almaktadır.¹⁰⁸² İsim logosunun altında ise "*Şimdilik perşembe ve pazartesi günleri intişâr ider siyâsi, 'ilmi, edebi Türk gazetesidir*" ibaresi yer alır.¹⁰⁸³

Gazetede, bir yandan saltanat ve hilafeti savunan, diğer yandan işgal kuvvetlerini destekleyen ve Milli Mücadele'yi küçümseyen yazılar yer almıştır. Sayfalarında, işgal kuvvetleriyle ilgili haberlere, işgal komutanlarının bildiri ve faaliyetlerine geniş yer veren *Ferda*, Milli Mücadele'ye karşı tavrını da açıkça ortaya koymaktadır. Bu gazete de yayınlanan, "*Muhterem Milliyetçiler*" başlıklı bir yazıda,

¹⁰⁷⁸ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 113.

¹⁰⁷⁹ Tefik, *Adana Vilayet'i Matbuatı*, s. 22.

¹⁰⁸⁰ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s. 416-417.

¹⁰⁸¹ İbrahim İslam, "Milli Mücadele'ye Muhalif Bir Gazete: Ferda", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 12, Diyarbakır, 2009, s. 169.

¹⁰⁸² *Ferda*, S. 271, 13 Teşrinievvel 1337/1921, s. 1-4.

¹⁰⁸³ *Ferda*, S. 272, 17 Teşrinievvel 1337/1921, s. 1.

Fransa'nın askeri ve siyasi açıdan mağlup edilmesinin mümkün olmadığı, Anadolu için asıl tehlikenin ise Bolşeviklik olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸⁴ Yine 19 Nisan 1920 tarihli sayısında "İngilizlerin zaten gücendirildiği, Fransızlarla halkın boğuşturulmak istendiği, Bolşevik siyaseti güden eşkıyanın, Bolşevikliği kapımıza kadar getirdiği ve evlerimize ateşi koymak üzere olduğu" ifade edilmiştir.¹⁰⁸⁵

Fransızların Adana'yı işgalinden sonra, Fransız Albayı Romieux komutasında Adana'ya giren gönüllü Ermeni alayını, gazetesindeki yazılarıyla destekleyen Ali İlmi, halkın mücadele gayretini yıkmak, Kuva-yı Milliye aleyhtarlığını yaymak için elinden gelen çabayı harcamış, Anadolu'yu düşman işgaline açan *Hürriyet ve İtilaf Partisi*'nin, Adana sözcülüğünü yapmıştır. Bu partinin Adana Şube Başkanı Hafız Mahmut'un, 16 Nisan 1920'de Memiş Paşa Camiinde verdiği vaaz, *Ferda* sütunlarına şu şekilde yansımıştır: "Kuva-yı Milliye kelimesi yalandır, maskedir. Buna kat'iyen inanmayın. Bu heriflere inanmak cinnettir. Bunların hepsi yağmacı güruhudur. Mustafa Kemal dedikleri, padişahın tardettiği ve idama mahkum eylediği birisidir."¹⁰⁸⁶

Yukarıda üç ayrı yazıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, *Ferda Gazetesi*'ni idare edenler, iki türlü misyon yüklenmişlerdir. Birincisi; Fransızları yenilmez ve kurtarıcı olarak göstermek suretiyle, onlara biat edilmesini sağlamak, ikincisi; Mustafa Kemal'i ve Kuva-yı Milliyecileri, Bolşeviklik fikirlerini benimsemiş ve bunları yaymaya çalışan isyancılar olarak kamuoyuna lanse etmek. Bu tutumun ferdi ya da fevri bir davranış olmadığı, aksine planlı ve sürekliliği olan bir organizasyona işaret ettiği de gayet açıktır

Ferda Gazetesi'nin bu tutumu, Milli Mücadele destekçileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin *Yeni Adana Gazetesi*'nin 19 Şubat 1921 tarihli sayısında, *Ferda Gazetesi* sahipleri hakkında şunlar yazılmıştır:

"Maskeler Düştü

Evet, *Ferda* kardeşlerin maskeleri düştü ve artık mahiyetlerini iyiden iyiye gösterdiler. Fakat bu melun mahlukların kustukları küfürler zavallı bokes hakiki hadisattan habersiz olarak yaşayan hemşehrilerimizi incitmese idi, bu kardeşler için bir tek kelime yazacak değildik. Çünkü bu adamların hitaba layık şahsiyetler olmadıklarını pekala biliyoruz. Bilhassa geçende "Merdane Hürmet Edelim" serlevhası altında bize mertlik dersi vermeye yeltenen ve fakat Anadolu'ya sövüp saymak ve onun kazandığı

¹⁰⁸⁴ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 39.

¹⁰⁸⁵ İslam, "Milli Mücadele'ye Muhalif Bir Gazete: Ferda", s. 169.

¹⁰⁸⁶ İnüğü, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 363.

muvaffakiyetleri küçük göstererek alay etmek için bu serlevhayı mevzu eden Ferdacı, biraz aşağıda dermeyan ettiği mütenakız yeni fikirle mahiyet-i fikriyesini ister istemez izhar ediyor ki, bundan belki kendisi de haberdar değildir. Mesela evvela diyor ki, Anadolu kıyamı, İngiliz işareti üzerine Yunan ordusu tarafından İzmir'in işgalini intaç etti.

Fakat biraz sonra bilmeyerek tenakuzuna düşüyor ve "Bugünkü Anadolu faciasının birinci perdesi İngiliz teşvikatıyla İzmir'i işgal eden Yunan ordusu tarafından açıldı. Çünkü neşe-i zaferle sermest olan Büyük Britanya için galibiyet şerefine böyle kanlı bir eğlence tertibi lazımıdan idi. Aynı zamanda Anadolu zuhuru melhuz silah şakırtılarına karşı bu eğlence mevzuu gaib iyi bir tedbir yerini tutacaktı" diyor.

Ferdacı demek istiyor ki, İngiltere'nin bu eğlencesine Anadolu sirklerinde aç arslanların önüne atılan esirler gibi muti ve münkad bir mevzu olmalı ve asla sesini çıkarmayarak mezbahaya götürülen koyunlar gibi, boynunu Yunan ve İngiliz celladının kanlı satırına uzatmalı ve kıtır kıtır boğazlanmalı imiş... Çünkü Ferdacı efendinin keyfi böyle istiyormuş. Ha efendi, hakk-ı hayatını, İstiklâlini, izzeti nefsinin müdrık bir Anadolu henüz ölmemiş iken boynunu cellada uzatmaz. Kanunlar bile müdafaa-i nefsinin cinayet, şekavet olarak yad ediyorsunuz, haksız buluyorsunuz. Yoksa siz de, efradından olduğunuzu ve namına avukatlık ettiğinizi barbar bağırdığınız Türk Milletinin sirklerde aç arslanlar tarafından nasıl parçalandığını, İngilizler gibi, seyir etmek mi arzu ediyorsunuz?

Lakin ey hissiz, bayağı, sefil insanlar, sizin bu memleketin ve bu milletin mukaddesatı için söz söylemeye ne hakkınız ne de selahiyetiniz olamaz...

Yalnız bundan iki ay evvel sizlerden birisinin -Mesut Fani'nin- imzasıyla Dörtyol etrafında neşrolunan beyannamede halka hitaben "dört yüz senedir altında yaşadığınız bayrak denilen o kırmızı paçavradan ne faide gördünüz, o size ne temin etti. Tahta sabanlarla bu güzel toprağın yüzünü kirletip buruşturmaktan başka ne yaptınız? Bugün muazzam bir devletin şanlı bayrağı üzerimizde dalgalanıyor, geliniz... Budalalık yapmayınız, bari bundan istifade ederek mesut yaşayalım. Millet demek, bir bez parçasına malik olmak demek değildir" deniliyordu.

Bari bu sözleri imzanızla neşrettikten sonra, hiç olmazsa dillerinizi çekip bir köşeye kurulsanız ya... Sizler imansız, seciyesiz hain mahluklardan başka bir şey değilsiniz. Fakat acaba kendi milletine, memleketine, dinine, mukaddesatına küfür savuran ve düşmanları namına onu felaket ve eninden zevk duyan mahlukların ne

olduğunu tarihin ihtiyar ve buruşuk simasında hiç okumadınız mı? Ve biliyor musunuz ki, millet hainlerini düşmanlar bile ancak kabil-i istifade oldukları müddetçe kullandıktan sonra da bir paçavra gibi kaldırıp atarlar.

*Bugün şanlı bayrakları altında mesut ve müreffeh yaşadığınızı söylediğiniz Fransızlar acaba kendi aralarında size ila-nihaye yer verecekler mi? Asla zannetmiyoruz. Çünkü tarih, vatan ve milletine hıyanet eden bir yabancının hiçbir millet tarafından şayan-ı kabul olacağını söylemiyor."*¹⁰⁸⁷

Yine Adana Milletvekili Zamir Bey, 26 Şubat 1921'de Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada, *Ferda Gazetesi* hakkında şunları söylemiştir:

*"Bakınız Efendim. Fransız parasıyla Fransızlar için çalışan bir kaç rezilin beyannamelerini Meclisi Âlilerinde okuyacağım, müsaade buyurursanız. Şimdi bu adamlar vasıtasıyla bugün Ahâliden imza topluyorlar işte! Adana'da bir gazete çıkıyor; Ferda Gazetesi... Hepiniz bilirsiniz ki bu, Fransız parasıyla çıkıyor ve bunları da çıkaran Mesut Fani ve ailesi. Fransızlar bunların bir kısmını memur yapıyor, bir kısmını da bilmem ne yapıyor ve bir kısmına da propaganda yaptırıyorlar. Bunlardan son zamanlarda Mesut Fani isminde birisini Osmaniye'ye mutasarrıf yaptılar. O, bir beyanname neşrediyor, diyor ki: "Dört yüz senedir altında yaşadığınız bayrak denilen o kırmızı paçavradan ne faide gördünüz! O size ne temin etti? Tahta sabanlarla bu güzel toprağın yüzünü kirletip buruşturmaktan başka ne yaptınız? Bugün muazzam bir devletin şanlı bayrağı üzerimizde dalgalanıyor. Geliniz! Budalalık yapmayınız! Bari bundan istifade ederek mesut yaşayalım. Millet demek; bir bez parçasına nail olmak demek değildir" deniliyor. Şimdi bu alçaklar bugün Fransızlar hesabına Ahâliden cebren imza topluyorlar ve bunları da sulh konferansına gönderiyorlar..."*¹⁰⁸⁸

Ne varki, *Ferda Gazetesi*'nin yayınları, Ocak 1920'de Adana'nın işgalden kurtuluşuna kadar devam etmiştir.

İşgalin sona ermesiyle birlikte Ali İlmi Efendi, Ankara hükümetine karşı ılımlı bir tutum sergilemeye başlamışsa da, *Ferda*'yı yayınlamaya devam edemedi. Milli Mücadele'nin ardından, yurt dışına çıkan ve 150'likler listesine giren Ali İlmi, 16 Temmuz 1938'de çıkarılan afla birlikte, yurda geri dönmüştür.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁷ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 40.

¹⁰⁸⁸ TBMM Zabut Ceridesi, 26.2.1337 (1921), Cilt 1, Devre 1, İçtima 1, s. 443.

¹⁰⁸⁹ İslam, "Milli Mücadele'ye Muhalif Bir Gazete: Ferda", s. 162.

3.2.3.1.2.2. Adana Postası Gazetesi

Adana'da 1919-1921 tarihleri arasında yayınlanan ve Milli Mücadele'ye karşı olan bir diğer gazete *Adana Postası Gazetesi*'dir. *Yeni Adana Gazetesi*' sahibi Ahmet Remzi Bey anılarında, binbaşılıktan emekli Giritli İlhami'nin bu gazeteyi "Fransızların verdiği tahsilatla" çıkardığını belirtmektedir.¹⁰⁹⁰

Gazetenin ilk sayısı, Fransızların milli bayramı olan 14 Temmuz 1919 tarihli'dir. Fransızlar tarafından işgal edilen yerlerde ücretsiz dağıtılmış, milli kuvvetlerin maneviyatını bozmak amacıyla Fransız uçakları tarafından Türk cephelerine atılmıştır.¹⁰⁹¹

Gazete, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele aleyhine yayınlar yaparak halkı etkilemeye çalışmıştır. Fransızlar gazeteyi kendi çıkarları istikametinde kullanmışlardır. Gazetede yer alan bir yazıda, Mustafa Kemal idaresinin, Anadolu'ya Bolşevikliği getireceğini, padişahın, hilafetin elden gideceğini savunmuştur.¹⁰⁹²

Adana Postası'nın bu tutumu ve gazetenin Fransız işgaline bakışını, *Yeni Adana Gazetesi*'nde yayınlanan bir yazıda şöyle eleştirmiştir:

"Fransız parasıyla Adana'da intişar eden *Adana Postası Gazetesi*'nde, Vali Vekili Abdurrahman Efendi'nin Ahâliye hitaben neşrettiği bir beyannameyi gördük. Öteden beri ahlaki meşrebi, umum halkça malum olan bu zat, Fransızların verdiği talimatlar mucibince bir çok yalan ve saçma sözlerle halkı iğfal etmeye çalışıyor. Dünyada ulufetin, İnkılâbatın mahiyetini bilmeyen, ihtiras uğrunda milletin her türlü menafini ayaklar altına alan bu mefsutlar iyi bilmelidir ki, millet hakikâtı pek yakından anlamıştır. Silahına sarılan bu millet esaretin zincirine katlanamaz...

Rica ederiz hiç olmazsa sükut ediniz. Vatanın bugünkü haline bari tükürmeyiniz."¹⁰⁹³

Aynı gazetede, *Adana Postası Gazetesi*'nin çeşitli konulardaki görüşleri şu şekilde değerlendirilmiştir:

"Anadolu mücadelesini ve onun muvaffakiyetlerini düşman gözüyle sereden bir takım Türkçe gazeteler vardır ki, onları hadisenin aksülamelleri derin bir sar'aya duçar ediyor. Anadolu'nun kazandığı şerefli mevkiin Havası onların ciğerlerine tazyik ederek hezeyan halinde ağızlarına ne gelirse savuruyorlar.

¹⁰⁹⁰ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 45.

¹⁰⁹¹ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s. 417.

¹⁰⁹² Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 321.

¹⁰⁹³ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 45.

Bu cümleden olmak üzere, mahiyeti malum olan Adana Postası Gazetesi 12 Nisan 337 tarihli nüshasında "Ciddi Endişeler" serlevhası altında, Ankara ve Anadolu matbuatını, dolayısıyla Anadolu'yu gayet adi iftiralarla, vukuat ve hakikâten uzak bulunan içerideki hasislik nazarında şüpheli göstermek istiyor. Ankara matbuatının makam-ı hilafeti işgal eden zat için yazdıkları şeyler hakkında, sebep ve delaili zikretmeden, doğrudan doğruya Anadolu'nun makam-ı hilafete muarız bulunduğunu, bu sebeple Anadolu'nun akide-i diniye ve milliyeden tecrit ederek, bir hükümet-i avam, Bolşeviklik tesis etmek maksadı olduğunu hiç sıkılmadan zikrediyor.

Evvela: Ankara ve Anadolu matbuatı neşriyatında makam-ı hilafete karşı zerre kadar hürmetsizlikte bulunmamıştır. Makam-ı hilafet kudsî ve mübarektir. Her İslâm'ın kalbi o peygamber tahtına büyük bir itikat ile merbuttur. Yalnız o makamı işgal bulunan zat, o mualla makamı o kadar küçültmüştür ki, Anadolu o küçülen yeri yüceltmek, papaz Frew'lerin, hileci şeyhlerin basamağı olmaktan kurtarmak için uğraşılıyor ve Ankara matbuatı o kudsî makamı layık olduğu derecede siyanet edemeyen zata karşı hitab ediyor..."¹⁰⁹⁴

Yeni Adana Gazetesi'nde yer alan "Satılmışlar" başlıklı bir makalede, yine Adana Postası çok sert bir şekilde eleştirilmiştir. Makale şöyledir:

"Adana'da intişar eden Adana Postası namındaki Türkçe Fransız gazetesi... Anadolu'ya, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne, ancak bir palikaryanın düşünüp söyleyebileceği, ne kadar galiz küfürler, iftiralar varsa hepsini yağdırıyor... güya bir sır ifşa ediyormuş gibi, masa başında uydurduğu birkaç noktayı tutturmuş... Anadolu, akide-i milliye, diniye ve ictimaiyesini değiştirmek üzere imiş. An'anat-ı milliye ve tarihiyemizi Bolşevikliğe doğru sürüklüyormuşuz... Yegane maksatları Anadolu mücadelesini bizden uzak olan halk nazarında şüpheli göstermektir... Zerrekadar ilmi ve mantıkî bir kıymete haiz olmayan bu sözler hüsnü tesir yerine bilakis nefret ve istikrah tevellüd ediyor..."

Ankara, Anadolu kim, postacı kim? Evvel emirde 25 sene üzerinde taşıdığı Türk üniformasına hakaret ederek Fransız idaresinin hizmetine giren bir adamın, bu yurd ve bu millet için söz söylemeye hakkı olabilir mi? Vatana, ordusuna ihanet eden bir şahsın artık bu millete ne gibi yardımı olur? Söylediği sözler ne dereceye kadar hakikâte muvafık olur?

¹⁰⁹⁴ İslam, Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi, s. 45.

Bu satılmışlar için en büyük zevk, Türk namusu lekelensin, Türk vatani parça parça olsun, bütün tarihimiz ayaklar altında çiğnensin, fakat Türk bunları yapanlara yalvarsın, namusunu kirletenlerin elini öpsün.

Namertler; kendi ruhlarındaki süfliyyet ve tezelzülü saf Türklerde, saf Anadolu'da aramayınız. Üç günlük ömr-i beşer yerde sürüklenip, zilletle yaşamaya değmez. Sizler haysiyet, namus, şerefın zevkini tadamayan bedbahtlarsınız. Onun için sesinizi kesiniz. Yurdunu, namusunu yangından kurtarmaya çalışanlara, o ateşli, zehirli dillerinizi uzatmayınız..."¹⁰⁹⁵

Fransızlar tarafından, *Adana Postası*'nın Fransızca nüshası da çıkarılmıştır. Yapılan işgalleri haklı göstermek amacıyla propaganda amaçlı yayınlanan gazetenin ismi *Le Courier d'Adana*'dır. Gazete, Fransızların el koyduğu Mücavirzade Mustafa Emin Bey'in *Hayat Matbaası*'nda basılmıştır. Yine aynı amaçla, bu kez Ermenice harflerle, Türkçe yayınlanan *D'Adana* isimli gazete çıkarılmış ve aynı matbaada basılmıştır.¹⁰⁹⁶

Gazete, Fransızlar Adana'yı terk etmeden önce kendiliğinden kapanmış, sahibi İlhami Bey ise Fransızlar tarafından Suriye'de görevlendirilmiştir¹⁰⁹⁷

3.2.3.1.2.3. Rehber Gazetesi

Adana'nın işgali sırasında, Fransız kuvvetleri kendi yayınları sayılabilecek *Ferda* ve *Adana Postası* gazeteleriyle yetinmeyerek bir gazete daha çıkarma lüzumu hissetmişlerdir. Özellikle *Yeni Adana Gazetesi*'nin Kuva-yı Milliye propagandası karşısında rahatsızlık duyan Fransızlar, bir zamanlar Kuva-yı Milliye saflarında yer almış ve daha sonra Adana'ya dönmüş Ata Derviş'e, *Rehber* adlı bir gazete çıkarması için gerekli maddi desteği sağlamışlardır.¹⁰⁹⁸

2 Ocak 1920'de yayınlarına başlayan gazetenin sahibi Ata Derviş, "*Cephede Gördüklerim*" başlığı altında, halkın Kuva-yı Milliyecilere olan itimadını sarsmaya yönelik makaleler yayınlamıştır. Yine *Rehber Gazetesi* ve çıkardığı ilaveler, Fransız uçakları ile Çukurova'nın her yerine dağıtılmıştır. *Rehber*'in yayınları, Karaisalı'da

¹⁰⁹⁵ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 49

¹⁰⁹⁶ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s. 419.

¹⁰⁹⁷ Çanak, *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, s. 417.

¹⁰⁹⁸ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 316-317.

tesirini göstermiş, bir ara Karaisalılık-Adanalılık rekabeti ortaya çıkmıştır. Böylece gazete amacına ulaşmış, küçük çapta da olsa halkı birbirine düşürmeyi başarmıştır.¹⁰⁹⁹

Yeni Adana Gazetesi'nin, 8 Eylül 1921 tarihli nüshasında, "her türlü kötü işlere karışan, halkın başına bela olan, bütün hayatını en iğrenç mahallerde geçiren, Fransızların tercümanı Selanikli Ata Derviş'in beş on gazete çıkardıktan sonra, Antalya'dan bir İtalyan gemisiyle İstanbul'a kaçtığını" bildirmiştir. Ahmet Remzi Bey'in, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne gönderdiği 14 Eylül 1921 tarihli bir raporda, Adana'da neşredilen gazeteler arasında *Rehber*'in bulunmaması, gazetenin bu tarihten önce kapandığını göstermektedir.¹¹⁰⁰

3.2.3.2. Milli Mücadele Yıllarında Afyon Basını

3.2.3.2.1. İkaz Gazetesi

Adalar Denizi kıyılarında Yunan işgalinin başlamasından bir ay sonra 16 Haziran 1919 tarihinde Afyon'da, Koçzade Mehmet Şükrü ve Koçzade Arif kardeşler ile Doyranlı Abdülgani Ahmet Bey tarafından matbaacılık yapmak ve gazete çıkarmak amacıyla, *İkaz Matbaası* kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 3500 lira olarak belirlenen matbaa makinesi ve bıçağı İstanbul'dan satın alınmıştır. Koçzade Mehmed Şükrü Bey'in, eşi Servet Hanım'a yazdığı mektuptan anlaşıldığı kadarıyla, 5 Temmuz 1919 tarihinde *İkaz Gazetesi*'ni çıkarabilmek için müracaat edilmiştir. Bundan sonraki iki hafta içinde, gazetenin çıktığı tarihler olarak İsmail Oktay 11 Temmuz'u, Süha Ünsal da 18 Temmuz'u verse de, gazetenin 27 Ağustos 1923 tarihli sayısında, *İkaz*'ın, 11 Temmuz 1919'da yayın hayatına girdiği net olarak tespit edilmiştir.¹¹⁰¹

"*Düşüncelerinde hür halk gazetesi*" olarak tanıtılan gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Şükrü Bey, başyazar İzzet Ulvi Bey'dir.¹¹⁰² Gazete *İkaz Matbaası*'nda, başlangıçta cumartesi günleri hariç her gün¹¹⁰³, daha sonraları cuma dışındı her gün yayınlanmıştır.¹¹⁰⁴ Gazete ilerleyen sayılarında ise haftada bir Perşembe günleri çıkarılmıştır.¹¹⁰⁵

¹⁰⁹⁹ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 317.

¹¹⁰⁰ İslam, *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, s. 50-51.

¹¹⁰¹ Turan Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2015, s. 96-97.

¹¹⁰² *İkaz*, S. 103, 8 Kanunievvel 1335/1919, s. 1.

¹¹⁰³ *İkaz*, S. 60, 13 Teşrinievvel 1335/1919, s. 1

¹¹⁰⁴ *İkaz*, S. 103, 8 Kanunievvel 1335/1919, s. 1.

¹¹⁰⁵ *İkaz*, S. 461-62, 2 Teşrinievvel 1340/1924, s. 1.

İkaz'ın mevcut sayılarına bakıldığında siyasi içerikli makalelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Gazetenin bu yönünü, imtiyaz sahibinin mebus olmasına ve dönemin şartlarına bağlamak mümkündür. Milli Mücadele'nin yanında yer alan gazetenin yayınlanması, hükümet tarafından sakıncalı görülmüş, 16 Ağustos 1919 tarihinde Afyon Mutasarrıflığına Dahiliye Nezareti'nden gönderilen bir telgrafta: "*Karahisar-ı Sahib'de intisar eden ve devletin siyaseti aleyhinde neşriyat-ı müfsidkaranede bulunduğu anlaşılan İkaz Gazetesi'nin bila müddet ta'tili Meclis-i Vukalaca karargir almağla muamele-i lazimenin ifası ve neticenin inbası*" denilerek *İkaz*'ın kapatılması emredilmiştir. Mehmet Şükrü Bey'in yakın arkadaşı olan Ömer Fevzi (Atabek), gazetenin kapatılmasını şöyle anlatmaktadır:

"*Dahiliye Nazırı Ali Kemal Afyonkarahisar Mutasarrıflığına gönderdiği tamim ve şifrelerle Milli Mücadele hareketini durdurma siyaseti takip etmekteydi. Milli Mücadele hareketi de birbirinden farklı cephelerde yürüdüğünden ve vilayette yayınlanan ancak atmış bir adet basabilmesine rağmen hareketi kuvvetlendiren İkaz Gazetesi'nin yayını müfsidkarane görüldüğünden Dahiliye Nezaretinden gönderilen şifrelerde bunun kapatılması emrediliyordu.*"¹¹⁰⁶

Sivas Kongresi'ne katılan ve 5 Ekim 1919'da Afyon'a dönen Mehmet Şükrü Bey, *İkaz*'ı yeniden yayınlamaya başlamıştır. 22 Ekim 1919 tarihli "Denizli Heyet-i Milliyesi" tarafından yayınlanan bir beyannamede de, *İkaz Gazetesi*'nin misyonu net bir şekilde ortaya konmuştur: "*Garbi Anadolu Heyt-i Milliyelerinin vasıta-i neşr-i efkârı olan Afyonkarahisar'da münteşir İkaz Gazetesi...*". *İkaz*'ın, işgalci devletler aleyhinde yaptığı yayınlar İngilizleri rahatsız etmiş ve bunun üzerine, Dahiliye Nazırı tarafından, Karahisar Mutasarrıflığına 7 Şubat 1920 tarihinde *İkaz* için bir telgraf gönderilmiştir. Telgraf şöyledir:

"*Taşrada intişar etmekte olan ba'zı cera'idde ve bunlar miyanında orada münteşir İkaz Gazetesi'nde İtilaf Devletleri aleyhinde neşrolunan birtakım havadisın önüne geçilmesi İngiltere fevkal'ade komiserliğinden iltimas idilmiş ve gazetelerin şu sırada bir hadise-i siyasiyyeye miyan virilecek lisan isti'malinden tevakki itmeleri menafi-i memleket icabından bulunmuş olduğundan, o kabil neşriyata meydan*

¹¹⁰⁶ Ümmiye Talay Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, Afyonkarahisar Kültür Yayınları, Afyon 2015, s. 34-35.

virilmemesi için iktiza idenlere vesaya-yı münasebe icrası babında irade efendim, hazretlerininindir."¹¹⁰⁷

Gazete, her türlü baskıya rağmen okuyucularını, Milli Mücadele konusunda aydınlatmaya ve milli şuuru güçlendirmeye devam etmiş; Türk milletine, vatanının her zerresine sahip çıkması hususunda çağrıda bulunmuştur. Gazetenin muharrirleri arasında aynı zamanda Afyon Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurucularından olan Salih Kesri, Hoca Nebil Efendi, Hasan Çerçel gibi isimler yer almıştır.¹¹⁰⁸

İkaz matbaa olarak da sadece şehirde değil, Anadolu'da da dikkati çekecek kadar muntazam iş çıkarmıştır. Öyle ki, kısa zaman içinde *İkaz Matbaası, Anadolu ve Rumeli Müdafı-i Hukuk Cemiyeti*'nin matbaası haline gelmişti. Matbaanın, basılan metinlerin dağıtım alanı içinde, Isparta, Antalya, Denizli, Burdur, Kütahya, Eskişehir, Bilecik, Bursa, İzmit, Adapazarı, Bebek, Kartal, İzmit, Gemlik, Bandırma, Balıkesir, Mudanya, Çanakkale, Biga, Kandıra bulunmaktadır. Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye ile Mehmet Şükrü Bey arasında 7 Ekim 1919'la 19 Ekim 1919 tarihleri arasında süren yazışmaların sonunda, dağıtım alanı Alaşehir'e kadar genişlemiştir. Heyet-i Temsiliye, 19 Ekim 1919 tarihli telgrafiyla, Mehmet Şükrü Bey'den, tüzük ve bildirilerin Demirci Mehmet Efe'ye de gönderilmesini istemiştir. Balıkesir Kongresi'nin evrak ve beyannameleri de *İkaz Matbaası*'nda basılarak dağıtılmıştır.¹¹⁰⁹

Milli Mücadele'yi sonuna kadar destekleyen *İkaz*, mücadelenin sona ermesiyle birlikte başlayan İnkılâp hareketlerinin de önemli bir savunucusu rolünü üstlenmiştir. Gazetenin 27 Mart 1925 tarihli sayısında "*İnkılâp ve İstikrar*" başlığıyla yayınlanan makalede, ülkede en büyük İnkılâbın, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla gerçekleştirildiği, ancak bunun yeterli olmadığı, istikrarın sağlanabilmesi için, İnkılâbın her alanda devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Gazetede yazılarda bu konu sık sık gündeme getirilmiş, Cumhuriyet öncesini reddeder bir tutum sergilemiş, hatta Fethi ve Rauf Beyleri, halifecilik yanlısı olarak suçlanmıştır.¹¹¹⁰

Ancak, Birinci Mecliste, yaşadığı görüş ayrılıklarından dolayı, muhaliflerin tarafında yer alan Mehmet Şükrü Bey, meclisteki havayı gazetesine taşıyıp, meclisi ve dolayısıyla Mustafa Kemal'i eleştirmekten çekinmeyince, bu muhalif tutumu çok

¹¹⁰⁷ Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, s. 100.

¹¹⁰⁸ Ahmet Altıntaş, "Afyon'da Kuva-yı Milliye", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 42.

¹¹⁰⁹ Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, s. 99-100.

¹¹¹⁰ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 36.

geçmeden tepkileri üzerine çekmiştir. 1925 Şeyh Sait İsyanı'nı sonrası, Mehmet Şükrü Bey İstiklâl Mahkemesinde yargılanmış, *İkaz Gazetesi* de kapatılmıştır.¹¹¹¹

Gazetenin kapatılmasından sonra, Mehmet Şükrü Bey, dava vekili olarak yaşamını sürdürmüştür.¹¹¹²

3.2.3.2.2. Halk Sözü Gazetesi

Abdülgani Efendi tarafından 1917 yılında Afyon'da çıkarılan ve Milli Mücadele'yi destekleyen *Öğüt Gazetesi*, Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra, işgalin Anadolu'nun içlerine doğru yayılma tehlikesi sonrası, daha emniyetli bir yer olan Konya'ya taşınmıştır. Ağustos 1919'da yine Afyon'da çıkarılan *İkaz Gazetesi*'nin de mutasarrıflığın emriyle kapatılması, Afyon'da Milli Mücadele yanlısı yayın konusunda bir boşluğun oluşmasına sebep olmuş, bu boşluğu doldurmak isteyen Mehmet Şükrü Bey'in isteğiyle, İttihatçılığın önde gelen isimlerinden olan Hasan Bey, *Halk Sözü Gazetesi*'ni çıkarmak için mutasarrıflığa bir dilekçe vermiştir.¹¹¹³ Mutasarrıf Mahir Bey, gazetenin amacını bildiği için, çıkarılmasına izin vermemiş ve durumu Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Ancak, *Halk Sözü Gazetesi* yine de yayınlanmıştır. Bu sırada Mehmet Şükrü Bey, Sivas Kongresine katılmak üzere, Afyon'dan ayrılmıştır. Gazetenin sahibi Hasan Bey, mesul müdürü Selim Sırrı Bey'dir.¹¹¹⁴

Gazetede, yayınlanan yazılar, İngilizleri rahatsız etmiş ve bunu üzerine Selim Sırrı, zorla İngiliz Temsilciliği'ne götürülerek sorgulanmıştır. Afyon'da basın üzerine yapılan bu baskılara, halk tepki göstermiştir.¹¹¹⁵

Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapan *Halk Sözü*'nde, yine Sivas Kongresi Beyannamesi gazetenin eki olarak bütün köylere dağıtılmıştır.¹¹¹⁶

3.2.3.2.3. Sözbirliği Gazetesi

Afyon'da Kuva-yı Milliye'nin bir diğer yayın organı *Sözbirliği Gazetesi*'dir. Gazetenin sahibi Hacı Ali Emre, mesul müdürü Osman Sırrı ve başmuharriri Faruk Şükrü Bey'dir. Gazete yayınlarını 1919'dan Eylül 1921'e kadar sürdürmüştür.¹¹¹⁷

¹¹¹¹ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 37.

¹¹¹² Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, s. 102.

¹¹¹³ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 33.

¹¹¹⁴ Süha Ünsal, *İkazcı Mehmet Şükrü Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, s. 60.

¹¹¹⁵ Ünsal, *İkazcı Mehmet Şükrü Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, s. 60.

¹¹¹⁶ Kemal Gurulkan vd., *Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, 2007, s. XVI.

Başlangıçta cumartesi ve pazartesi dışında, daha sonraları ise cuma hariç her gün yayınlanarak milli faaliyetlere katkı sağlayan "*siyasi, iktisadi, içtimai, edebi*" *Sözbirliği Gazetesi*, günde 500 adet basılmıştır. Afyon basınının "*anıt ismi*" olarak kabul edilen Erkmenlizade Abdullah Mahir (Erkmen) Bey de, çok genç yaşlarda *Sözbirliği*'yle yazı hayatına girme fırsatı bulmuştur.¹¹¹⁸

3.2.3.2.4. Zafer Gazetesi

Büyük Taarruzun zaferle sonuçlanmasından hemen sonra, Afyon'da Erkmenlizade Abdullah Mahir tarafından, 12 Ekim 1922'de *Zafer Gazetesi* çıkarılmıştır. Gazete, 2 ay yayınlandıktan sonra, 15 Aralık 1922'de kapanmıştır.¹¹¹⁹

3.2.3.2.5. Haber Gazetesi

Zafer Gazetesi'nin yayınına son verilmesinden dört ay sonra, 12 Nisan 1923 tarihinde Afyon'da yeni bir gazete çıkarılmıştır.¹¹²⁰ İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Abdullah Mahir olan ve serlevhasında "*Siyasi, ilmî, edebî gazete*" yazılı *Haber Gazetesi*'nin, isminin yanında "*Gönderilen eserlerden, vatana, millete fâideli olanları derc olunur*" ibaresi yer alır.¹¹²¹

Haftanın iki günü yayınlanan gazetede, Milli Mücadele sonrası ülkenin iyileştirilmesi amacıyla devletin vermiş olduğu büyük mücadele hakkında okuyucu bilgilendirilmiş, vatandaşın, vatan ve milletin yararına çalışanlara destek olunması istenmiştir. Gazetenin yöneticilerinin, Müdafai Hukuk Cemiyeti'ne olan bağlılığı ve inancı, mücadeleden sonra da devam etmiştir. Öyle ki, gazetenin 21. sayısında büyük puntolarla halka, Müdafai Hukuk Cemiyeti üyelerine ahde vefa gösterme vaktinin geldiği yönünde şu çağrıda bulunulmuştur: "*Vatan ve milleti Müdafai Hukuk Cem'iyeti kurtarmıştır. Reylerinizi onun namzedlerine virmek şükrân borcudur.*"¹¹²²

Haber Gazetesi, Anadolu'da yayınlanan özel gazeteler arasında en uzun ömürlülerinden biri olmuştur. Gazetede, Afyon ile ilgili genel haberlerin yanında, şehrin sosyal, siyasi, eğitim ve ekonomik gelişmelerini konu edinen yazılar ve Afyon tarihi

¹¹¹⁷ Muzaffer Uyan, İbrahim Yüksel, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yayınları, Afyon 2004, s. 120.

¹¹¹⁸ Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, s. 107.

¹¹¹⁹ Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, s. 108.

¹¹²⁰ *Haber*, S. 1, 12 Nisan 1339/1923, s. 1.

¹¹²¹ *Haber*, S. 10, 3 Mayıs 1339/1923, s. 1.

¹¹²² *Haber*, S. 21, 3 Haziran 1339/1923, s. 1.

hakkında makaleler yayınlanması sürdürülmüştür. Gazetenin uzun ömürlü oluşunun belki de önemli bir sebebi de budur.¹¹²³

Yayınlandığı süre zarfında hükümet yanlısı yayınlar yapan *Haber Gazetesi*'nin, bu yoldan hiçbir zaman ayrılmadığını, Abdullah Mahir, gazetenin 10. yılında yayınladığı yazısında şu şekilde anlatılmıştır: "*Zavallı genç matba'a açmış, gazete çıkaracakmış. Birkaç nüsha çıkarır, ondan sonra istop! Hiç memleketimizde gazete yaşar mı? Ben Haber'i kurarken herkes böyle söylüyordu... Haber'i uzun ömürlü gazete saymak lazımdır. Bu müddet içinde onu dört sene yevmi olarak çıkardık. Dokuz sene içinde ikinci grup, Terekiperverler, Serbestçiler, matbuat muhaliflerinin alıp yürüdüğü zamanlar gibi muhalefetin çok cazibeli olduğu vakitler oldu. Fakat Haber, tuttuğu yoldan hiç ayrılmadı. CHP'nin sarp, çetin fakat mefkûreye götüren yolundan yürüdü... İlk seneden itibaren neşriyatımızdan en çok ehemmiyet verdiğimiz saha iktisadi işler olmuştur.*"¹¹²⁴

Yukarıda bizzat gazeteyi çıkaran ve yürüten Abdullah Mahir'in sözlerinden de anlaşılacağı gibi, *Haber Gazetesi*'nin çizgisi, Milli Mücadele'yi desteklemek, iç siyasette de, önce Müdafa-i Hukuk Cemiyeti ve nihayet Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemek şeklinde uzayıp gitmiştir.

Gazetenin yayın hayatına, 29 Aralık 1947 tarihinde, herhangi bir neden belirtilmeden son verilmiştir.¹¹²⁵

3.2.3.3. Milli Mücadele Yıllarında Amasya Basını

3.2.3.3.1. Türközü Gazetesi

Amasya'da çıkarılan *Türközü Gazetesi*'ni yayınlarına 1 Nisan 1920 tarihinde başlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Sırrı (Soğukpınar) Bey, başyazarı Mehmet Sadık Bey'dir. Gazetenin basım yeri *Seda-yı Millet Matbaası*'dır.¹¹²⁶

Gazete başlığının üstünde, "*Mesleğimiz, genç İslâm fikirlerini açmaktır.*" Başlığın altında ise "*İlmi, edebi, iktisâdi, zirâ'i mubâhis-i ihtiva ve şimdilik haftada bir def'a intişar eder, milli ve içtimâ'i müstakil Türk gazetesidir.*" ibaresi yer almaktadır.¹¹²⁷

¹¹²³ Ünzile Sivri, *Yerel Basına Göre Afyonkarahisar (1946-1960)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya 2018, s. 56.

¹¹²⁴ Akkoyun, *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, s. 109.

¹¹²⁵ Sivri, *Yerel Basına Göre Afyonkarahisar (1946-1960)*, s. 55.

¹¹²⁶ *Türközü*, S. 1, 1 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹¹²⁷ *Türközü*, S. 1, 1 Nisan 1336/1920, s. 1.

Mehmet Sadık Bey, gazetenin ilk ve tek sayısında "Müdafaa-i Hukuk-u Milliye'ye Doğru" başlığıyla yayınladığı yazısında, Türk Milleti'nin Müdafa-i Hukuk Cemiyeti etrafında korkmadan toplanması gerektiğini, zira bunun bir vatan vazifesi olduğunu vurgulamış ve makalesini şöyle tamamlamıştır:

"Ey Türk! Altı yüz elli senelik bir mücadele-i azime ile ecdadının sana bir yadigâr kıymettarı olan ve bugün derununda dinin, namusun, mukaddesatın, hak hayatın bulunan bu hak-i feyyazı yabancılara çekinme. İyi düşün, aldanma! Halas Hak'dadır, ondan ayrılma, dünyada hiç birimizin şahsiyeti, hayatı, refahı, sadeti baki değildir. Yalnız bizim için mucii şeref olacak bir şey var. Bugünkü mevkimizi yarınki ahfadımıza şan ve şeref ve kudretle vedi' etmektir. Tarihi aç oku. Ecdadımız bize mevkilerini pek şanlı bir surette terk etti. Sen de bu esere iktifa et. Fedakârlıktan korkma; Müdafaa-i Hukuk-i Milliye'ye koş. Vezâif-i vataniyyeni ihmal etme; hukukunu müdafaa etmeyi kendine sebep saadet ve selamet bil!"¹¹²⁸

Gazetenin aynı tarihli ikinci sayfasında, Münir Hamdi imzasını taşıyan bir şiirde, Türk'ün büyüklüğünden şu dizelerle bahsedilmiştir:

*"Ey zavallı Millet! Sen kendini ne sandın?
Neden böyle birden bire hayatından usandın?
Senin şanlı ataların bilir misin bu yurdu,
Kurtarmakçün düşmanlardan nasıl kanla yoğurdu?"*

*Sen o asil ecdadının varisisin bunu bil.
Tarihini karıştır bak, sana büyük bir delil.
Garbın birçok kralları senden imdat beklerdi,
Hakanının huzurunda diz çökerdi, ağlardı.*

*İşte bu kör, baş eğerler sana yumruk kaldırdı,
Sen uyudun, lakin onlar fırsat buldu saldırdı!
Layık mı ki şehitlerin mezarları oyulsun?
Fatihlerin türbesinde çan sesleri duyulsun.*

*Artık yeter bari son gün varlığını ele al,
Ehl-i Salib hücumundan kurtarılın şu hilal!*

¹¹²⁸ Menç, Amasya Basın Tarihi, s. 49.

*Bu saldırış sakın senin korkutmasın gözünü,
Sen metin ol, tut kalbinde Türk'ün büyük özünü.*

*Meyus olma; fakat çalış eski derdi unuttur.
Zira senin son nefesin asırlardan uzundur."*¹¹²⁹

Gazetenin ilk sayısından sonra yayın hayatı sonlandırılmış, yerine bir hafta sonra *Yeşil Irmak Gazetesi* çıkarılmıştır.¹¹³⁰

3.2.3.3.2. Yeşil Irmak Gazetesi

Sadece bir sayı çıkarılan *Türküzü Gazetesi*, yayınına 8 Nisan 1920'de tespit edemediğimiz bir sebeple *Yeşil Irmak* adıyla devam etmiştir. Gazetesinin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Sırrı Bey'dir. Gazetenin isminin altında "*İlmî, edebî, iktisâdî, zırâ'î mebâhisi ihtivâ ve şimdilik haftada bir def'a intişâr ider Milli ictimâî müstakil Türk gazetesidir*" yazılıdır. Gazetenin isminin üstünde ise "*Mesleğimiz İslâm fikirlerini açmaktır*" ibaresine yer verilmiştir.¹¹³¹

Yeşil Irmak'ın ilk sayısında, Mehmet Sadık tarafından yazılan "*Maarif ve Terbiye*" isimli başmakalede, Maarif alanında önemli İnkılâpların yapılacağı beklentisi içinde olduğu ve bunun için neler yapılması gerektiği şöyle anlatmıştır:

"Zannediliyor ki sadece bir İnkılâb-ı idari bizi sahil-i selamet ve saadete isal edebilir. Feyz-i namîyesini kaybetmiş, ezilmiş, kahr olmuş küteh-i zaife ictimaiyyemizin derin ve metin bir İnkılâb fikri ve ictimaiyye ihtiyacı pek sathi düşüp neyledi. Bi-sud mücadelat-ı dâhiliye-i siyasiyyeye keremiyet verildi. Kabiliyet-i ictimaiyyemiz nazar-ı dikkate alınmadı...

...Sulh herhangi şekil ve mahiyeti iktisâb ederse etsin, yarına doğacak Osmanlılar, dünün felaketinden mütenebbih olduğunu göstermek ve taht-ı emniyete almak için teşkilât-ı ictimâiyyesine maarifin, mekteplerinin tehdit ve ıslahından başlamak icâb eder; aksi takdirde etrafını ihata eden ve daima kesb-i kuvvet eyleyen haris, gayür kütlat-ı âzime-i siyasiyyeden kendini kurtaramayarak şimdiki gibi mazlumâne, masumâne feryatlarına ya bir sübve-i hakaret ve istihzal, yahud yumruk ve

¹¹²⁹ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 50.

¹¹³⁰ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 50.

¹¹³¹ *Yeşil Irmak*, S. 1, 8 Nisan 1336/1920, s. 1.

silahla mukabele görür; tarih ve zaman bu gibilere bir siyah sahife, bir mezâr-ı adem ihzarından katiyen perva etmez."¹¹³²

Gazetenin yine bilgi sahibi olmadığımız bir sebeple ismi değişmiş ve bir hafta sonra yayınlarına *Emel* ismiyle devam etmiştir.¹¹³³

3.2.3.3.3. Emel Gazetesi

Yeşil Irmak Gazetesi, 14 Nisan 1920'de, Mehmet Sırrı ve Süreyya Sami Bey tarafından *Emel* ismiyle çıkarılmıştır. Aynı yıl başta kâğıt sıkıntısı olmak üzere çeşitli olanaksızlıklardan dolayı kapanan gazete, 24 Kasım 1920'de yeniden yayınlanmaya başlanmıştır.¹¹³⁴

Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Sırrı Bey'dir. Gazete *Seda-yı Millet Matbaası*'nda basılmıştır.¹¹³⁵ Gazetenin isminin altında, "*İlmî, ictimâ'î, mebahisi ihtivâ şimdilik haftada bir def'a intişâr ider müstakil Türk gazetesidir*" ibaresi yer alır.¹¹³⁶

Başlık klişesi ve gazetenin başlığını yazmaya elverişli büyük puntolu harfler olmadığından, "*Emel*" yazısı, kenar süsleri yapmaya yarayan kısa çubuklar kullanılarak yazılmıştır. Gazetenin yayınlanmasında büyük emekleri geçenler arasında, Mehmet Sadık, Mustafa Said, Turabizade Cevat, Sinan Bey ve İsmail Hakkı bulunmaktadır. Gazetenin mürettipleri ise Hasan Efendi, Ahmet Selahattin ve Avni Efendi'dir. Bu kadroya daha sonraları, Tokat muhabirliğini yapan Sukutizade Hüsnü Bey'de dahil olmuştur. Memleketin en buhranlı günlerinde yayınlanan *Emel Gazetesi*'nde, Milli Mücadele taraftarı yayınlar yapılmış, İstanbul Hükümetine karşı cephe alınarak, cesurca mücadele edilmiştir. Maddi sıkıntılar ve imkânsızlıklar karşısında da hiçbir zaman bu azimden dönülmemiş, milli davadan ayrılmamıştır.¹¹³⁷

Gazetenin en büyük destekçisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kurucusu olan Tokat Mebusu Nazım Bey olmuştur. Nazım Bey, Tokat'ta olduğu kadar, Amasya'da da etkin bir yere sahipti. Eski Harput valisi olması sebebiyle de, Anadolu'da fazlasıyla

¹¹³² Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 50.

¹¹³³ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 31.

¹¹³⁴ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 168.

¹¹³⁵ *Emel*, S. 2, 22 Nisan 1336/1920, s. 1,4.

¹¹³⁶ *Emel*, S. 3, 8 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹¹³⁷ Hüseyin Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2013, s. 541.

tanınan bir şahsiyetti. Ayrıca *Emel Gazetesi*'nin, 1920'li yıllarda neşriyatını destekleyenlerden biri de Nazım Bey'in kardeşi, Lütfi Efendi olmuştur.¹¹³⁸

Emel, işgal yıllarında her türlü yokluğa ve baskıya rağmen amacından vazgeçmeyen Milli Mücadele yanlısı Anadolu gazetelerinden biridir. O vakitlerde gazete kâğıdının, Anadolu'ya istenilen miktarda gelmemesi, sıkıntıyı artıran faktörler arasında yer alıyordu. Zaman zaman baskı yapacak kâğıt bulunamayınca, gazete 1920 yılının Ekim ayında bakkallardan toplanan ambalaj kâğıtlarına basılmıştır.¹¹³⁹

Milli Mücadele'de yaşanan gelişmelerin yakından takip edildiği *Emel*'de, ülke menfaatlerine hizmet edecek faaliyetler hakkında halkı bilgilendirmek için büyük çaba sarf edilmiş, mücadele sürecinde önemli görülen haberler okuyucuyla paylaşarak, halka moral verilmiştir. Bu gelişmelerden biri de, *Emel*'in 8 Mayıs 1920 tarihli 3. sayısında, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına dair yayınlanan haberdur. Aynı sayıda, Meclisin açıldığı gün, Amasya'da yapılan törenlere de iki tam sayfa ayrılmıştır. Gazetede, Amasya'da o gün yaşananlar ve halkın coşkusu, "*Meclis-i Milli-i Fevkalade'nin Küşadı-Hatıra-i Tarihiye*" başlığı altında şöyle aktarılmıştır:

"...Önce toplanma yeri Sultan Bayezid Camii oldu. Cuma namazı öncesi hatim indirildi ve Buhar-i Şerife okundu. Binlerce kişinin katılımı ile kılınan cuma namazı sırasında Hutbeye çıkan imam, Halifenin saltanatının korunması, ömrünün uzun ve sağlıklı olması için dualar okudu.

Kılınan namazdan sonra minberdeki özel yerinde korunan Hazreti Peygamberimizin kutsal sakal-ı şerifi, tebriklerle indirilerek, sancak arasında atlas örtülü kürsü üzerine dikkatlice konuldu. Tekbirlerle açılarak saygıyla ziyaret edildi. Ardından, ulemaların ortalarında Sancak-ı Şerif, arkalarında kalabalık halk kitlesi, tekbir sesleriyle Hükümet Konağına ilerlediler. Bu kalabalığı gören çoluk çocuk, kadın ve herkes koşarak kafiye eklenmişti. Hükümet Konağı önünde saygı duruşunda olan jandarma ve askerler sancağı selamladılar. Hükümet Konağı önünde mutasarrıf, Belediye reisi, müftü, ulema ve halk yüce Meclis-i Milli'nin açılışından dolayı, hükümeti kutlayarak, başarısı için gözyaşlarıyla dua ettiler.

Şimdi yalnız bir şey düşünülmektedir; Hilafet ve milli siyasi bağımsızlık ulema, halk, asker, manevi hislere ulaşabilmek için Sancak-ı Şerif altında, türlü fedakârlıklar göstereceklerine ilişkin birbirleriyle söz vermekteler. Bu hem acıklı hem de kutsal bir

¹¹³⁸ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 66-67.

¹¹³⁹ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 543.

*gündür. Masumiyet gözyaşları bütün şiddetiyle gözlerden boşanmıştır. Bütün kalpler hak ve adalet için Allah'a yalvarmaktadır. Bu dualar elbette kabul edilecek ve İslâmiyet mahvedilemeyecektir. Meşru amaçları uğrunda fedakârlıktan çekinmeyen bir milleti, dünyada hiçbir kuvvet mahvedemez. Yeter ki o millet necip cesaret sahibi olsun."*¹¹⁴⁰

Gazetenin ilk sayılarında, özellikle Şeyhülislâmın, Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine yayınladığı fetva sonucu bölgede yaşanan isyanlar karşısında, halkı uyararak, uyanık olunması gerektiği bildirmiştir. Çıkan isyanların ülke menfaatlerine ağır darbe vurduğu ve isyancıların büyük bir yanlış içinde olduğu, özellikle emekli asker Turabizade Cevad tarafından yazılan makalelerde sürekli vurgulanmıştır. Gazetede yayınlanan bir makalede, isyanlara ve isyancılara karşı duyulan tepki şu sözlerle belirtmiştir:

"Yazık! Vatanı müdafaasız bir hale koymak, öz ellerimizle inkırazını hazırlamak hangi din ve namusta vardır? Zile, Ortaköy, Yozgat ve civarının kanlı vukuatı ile milletin intiharını ilan etmek isteyenleri boğmak için birkaç damla kan akıtmaya mecburiyet vardır. Hava fenadır. Dalga müthiştir. Gemi tehlike içindedir... Ey vatandaşlar, ey Müslüman gözünü aç. Emin ol iş pek kötüdür. Şeraitçi asilerin arkasında bir İngiliz parmağı vardır. Şeriat perdesi altında asiler, din düşmanlarımıza yol açıyor. Yolu kapa, yer verme. Ordunun temeline fesat bombası koyup yıkmak en evvel altında kalıp ezilecek sensin... Utan ve kendinden kork!

Köylü sen kendini adeta hiç yerine koymaya başladın... ne idin, ne oldun? Düşünmen lazımdır. Düşünmeyen kafa yerde yatar. Hükümete isyan etmek, orduya asker vermemek, top başından, silah başından firar etmekle ne kadar fenalıklar verdiğini hala anlamadın mı?.. Hala uykuda mısın? Düşman geliyor, süngüsü ile vücudunu dürtecektir. O zaman mı gözünü açacaksın... haberin var mı, vatan doğranıyor...

*Vatandaş, bugün başımızın üstünde uçuşan felaket bulutları gittikçe alçalıyor. Yere iniyor. İçinde boğulacağız. İslâm katillerinin ellerinde zehir, hem de nasıl zehir, dudağa dokunmakla öldürücü, yaldızlı, İslâm ağzına sokuluyor. Vatandaş, vatan parçalanıyor, millet öldürülüyor. Bu sözlerim bir hikaye değildir. Bir masal değildir. Gerçektir. İş başına!"*¹¹⁴¹

¹¹⁴⁰ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 59-60.

¹¹⁴¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 170-171.

Gazetenin sahibi Sırrı Bey ile Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kurucularından Nazım Bey ve Kardeşi Lütfü Bey arasında giderek gelişen dostluk, Yeşil Ordu tarafından hazırlanan beyannamelerin ve bir kısım yazıların, *Emel*'de yayınlanmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, Merkez Ordusu'nun emri altındaki mülki idarecilerin verdikleri raporlar arasında, *Emel Gazetesi*'nin, Bolşevik olduğu ve bu yönde yayınlar yaptığı yönünde ihbarlar yapılmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine, 1921 yılının ilk aylarında Tokat Mutasarrıfı Nadir Bey tarafından, *Emel Gazetesi*'nin Bolşevik ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın emellerine hizmet ettiğinin anlaşıldığı yazılmış ve Merkez Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'dan, bu durum karşısında tedbir alınması gerektiği talebinde bulunulmuştur. Bu süreç içerisinde *Emel Gazetesi*'nin yayınına ara verilmiştir.¹¹⁴²

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmalar ve Anadolu'da propaganda çalışmalarında önemli bir görev üstlenen gazetelerin desteklenmesi yönünde Meclisin aldığı karar ve yetkilerle, bir dizi çalışmalar gerçekleştirilmiş; bunun sonucunda *Emel Gazetesi* de, kâğıt ihtiyacının karşılanması sonrası 24 Kasım 1921'de yeniden yayınlanmaya başlanmıştır.¹¹⁴³

Gazetenin yeniden yayın hayatına girmesiyle birlikte, yeniden Milli Mücadele hakkındaki gelişmeler, Amasya halkıyla paylaşılmıştır. Bu gelişmelerden biri de, İzmir ve Bursa'nın Yunan işgalinden kurtulması olmuştur. Birer gün arayla Amasya'ya ulaşan havadisler, *Emel*'in birinci sayfasından şu şekilde verilmiştir:

"Ordunun ilk sert adımı semâ-yı inletti. Zemini titretti. İslâm 'alemi kalbini, göğsünü kibleye çevirerek secde-i şükranı kapandı. İzmir ve Bursa'nın istirdadı haberleri Amasya muhitini baştanbaşa başka bir şekle koydu. İzmir'in müjdesi yarı gecede alındı. Bursa'nın ertesi günü geldi. İzmir ve Bursa'nın şerefine 48 saat devam eden tezahür'at-ı millîye, şenliklerin büyüklüğünü ancak görenler taktir edebilirler. İki gün iki gece hiç durmamak üzere silahlar atıldı. Etraftan, kayalardan gelen aksi sedalar "Ben vatan sesiyim" diyordu.

Camilerde ibadet, Hükümet Konağı'nda nutuklar, çarşıda çalgı ve tenvirat, her tarafı bayraklarla, manifatura tüccarları ticarethanelerini kumaşlarla, tuhafîye

¹¹⁴² Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 544-545.

¹¹⁴³ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 71.

ticarethanelerini kurdelelerle donatarak, hasretle beklenen zafer haberleri emsalsiz bir tezahürât ile takdis ve alkışlandı."¹¹⁴⁴

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından gazetede, bu başarıda büyük emeği olduğu düşünülen Amasyalı kadınların, özellikle Hilal-i Ahmer için topladıkları paralardan dolayı duyulan minnet, şu şekilde haber yapılmıştır:

"Hanımlarımız, ordumuzun zafer haberiyle kalb-i şevkatleri gözyaşlarıyla faaliyete gelen Amasya hanımları Hilal-i Ahmer'e para toplamak suretiyle yardım teşebbüslerinde bulundukları müstâhberdir.

Bu emr-i hayra pişva olan muhterem mebusumuz Topcuzaade Ali Bey Efendi'nin harem-i âlileri de milletin her ihtiyaçlı zamanlarında hayırlı işlere pişva olan Mümeyyileyha Hanım Efendi'yle yardımcı olan hanımlara minnetle arz-ı şükran eyleriz."¹¹⁴⁵

Yine, 24 Temmuz 1923'te imzalanan *Lozan Antlaşması*, 25 Temmuz günü, Amasya'da asker ve sivil birçok halkın, göğüslerine taktıkları "*İstiklâl Madalyası*"nın gururu ile coşku içinde kutlamış; bu kutlamalar, *Emel Gazetesi*'nin kaliteli bir kâğıt ve altın yaldız boya kullanarak bastığı özel ilavesi *Sulh* ile duyurulmuştur. Özenerek hazırlanan *Sulh*'ta, Amasyalıları bu mutlu haber şu şekilde verilmiştir:

"İstanbul 24- Fevkalade Müstaceldir;

Lozan'da 24 tarikiyle saat üçü yirmi geçe Akşam Gazetesi'ne bildiriyor.

Murahhaslar saat üçte mahalli ictimaa muhaseret ettiler.

Civarda muazzam bir halk kalabalığı vardı. İsviçre reis-i Cumhuru saat üçü on geçe konferans celsesini kısa bir nutukla küşat ederek murahhasları muahedenin imzasına davet etti.

Konferans kâtibi umumisi Mastili, Konferans namına ilk vaaz etmeye İsmet Paşa Hazretlerini davet etti. Cebinden çıkardığı altın kalemle saat tam üçü yirmi dakika geçerek muahedeyi imzalamıştır.

Diğer murahhaslar onu takiben vaaz etmektedir."¹¹⁴⁶

Cumhuriyet döneminde de yayınları sürdürülen gazetede, şehrin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmeleri hakkında haberler yer almıştır.¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁴ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 71.

¹¹⁴⁵ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 72.

¹¹⁴⁶ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 558.

¹¹⁴⁷ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 80.

Ayrıca gazetede, ülke genelinde ve dünyada yaşanan gelişmelere de yer verilmiştir. Örneğin, bir Türk düşmanı olan ve "Müslümanlık dünya yüzünde yaşadıkça, bir tek İslâm sağ kaldıkça âlem-i medeniyet rahat yüzü görmeyecektir" diyen İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un, 1925 yılında ölümü, "Ak Haber" başlığıyla şöyle duyurulmuştur:

"Her zaman kara haber olmaz ya... Bazı kere de gazeteler ak haber vermeye muvaffak olurlarsa da, her halde diğerleri nispetinde şirin olduklarından bir teselli bulurlar..."

Lord Gurzon Öldü!

Lord Gurzon öldü demek, dünya yüzünden bir Müslüman ve Türk düşmanı eksildi demek, yeryüzünden bir şer-ü fesât menbâ-ı eksildi demektir. Lord Gurzon öldü demek, beşeriyet-ü insaniyet-i masumeyi daima kan ve ateş girdaplarına sürükleyen behimi bir hırs-ı heyûlâsının insanların, âlel husus Müslüman ve Türklerin biraz geniş nefes almalarına meydan ve imkân kaldı demektir.

Aziz-ü intikam olan Cenâb-ı Rabb-ı İzzet hiç şüphe yok ki, bu garâkâr-u hünharın ihtirasatına kurban olarak rahmet-i hakka vasıl olan şühedâyı Müslimiyye'nin âh-ı enin içinde yaşayan masum yavrularının feryâd-ı mazlumanelerini işitmekte imhâl etse bile ahz-ı intikamda imhan buyurmayacaklarını irade eylemek üzere yine menhus-u fettan parmağıyla siyaset-i cihanı alet-i evset etmeye çalıştığı bir sırada melekül mevta canını almış ferman buyurmuş, mel'ânet ve müfsidetine nihayet vermiştir.

Âlem-i İslâm:

"Müslümanlık dünya yüzünde yaşadıkça, bir tek İslâm sağ kaldıkça âlem-i medeniyet rahat yüzü görmeyecektir!" diyecek kadar kör ve mütecahil ve ama ve tecahüline rağmen garazkar ve müfrit olan bu herifin ve semt-i cahim olmasından dolayı yek diğerini tebrik ve tehne ve "Zalimlere bir gün dedirir kudret-i Mevla Teallâh lakd-ı âsarın Allah-ı aleyne" teranesini de tekrar etmelidir. Biz Türkler ise insan ve Müslüman olmak itibariyle; Ne halka verdi rahat, ne kendi buldu huzur, yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubur der, derisine fazla ehemmiyet vermediğimiz bu şahsın ölüsü hakkında da fazla söz yazmaya zaid add eyeriz."¹¹⁴⁸

Harf İnkılâbı'na kadar çeşitli aralıklarla toplam 264 sayı çıkarılan gazetenin yayın hayatına 1928 yılında son verilmiştir.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁸ Menç, Milli Mücadele Yıllarında Amasya, s. 548.

¹¹⁴⁹ Menç, Milli Mücadele Yıllarında Amasya, s. 547.

3.2.3.3.4. Hakikât Gazetesi

1920 Kasım ayında kâğıt ve maddi imkânsızlıklardan dolayı *Emel Gazetesi*'nin yayınlarının durdurulması üzerine oluşan boşluk, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın da gayret ve destekleriyle çıkarılan *Hakikât Gazetesi* ile doldurulmak istenmiştir.¹¹⁵⁰ 10 Mart 1921'de yayınlanmaya başlanan gazetenin imtiyaz sahibi, İsmail Hakkı Bey, mesul müdürü Mehmed Sadık Bey'dir.¹¹⁵¹ Gazetenin başyazarı, sonraki sayılarında mesul müdürlüğünü de yapacak olan Şemseddin Bey'dir.¹¹⁵² İsminin altında, "*Pazartesi ve perşembe günleri neşr olunur müstakil Türk gazetesidir*" yazılı gazetenin basım yeri, *Sedâ-yı Millet Matbaası*'dır.¹¹⁵³ Amasya'nın tek matbaası durumundaki bu matbaayı, Mehmet Sırrı ve İsmail Hakkı Beyler işletmekteydi.¹¹⁵⁴

Yayınlandığı süre zarfında, özellikle Milli Mücadele hakkındaki gelişmeler hakkında haberlere yer verilen gazetenin, haber kaynakları arasında çoğunlukla Anadolu Ajansı'nın bültenleri yer almıştır. Bu haberler çoğunlukla, "*Son Haberler*" başlığıyla verilmiştir. Örneğin, Ankara kaynaklı olan ve Londra Konferansı sırasında alınan kararların Yunanlılar tarafından endişeyle karşılandığı haberi: "*Londra Konferansı müzakeresinin Yunanlılar aleyhine cereyana başlaması, Yunanistan'ın her tarafına bir heyecan ve endişe tevliid etmiştir*" şeklinde duyurulmuştur.¹¹⁵⁵

Yaklaşık dokuz ay yayınlanan *Hakikât Gazetesi*, Merkez Ordusu'nun direktifleriyle yakın köylere birer nüsha gönderebiliyor, ancak matbaa masraflarını karşılayabilecek abone ücretlerini toplamakta zorluk çekiyordu. *Hakikât*'in sahip ve yazarları, gazetenin baskısını gerçekleştiren Mehmet Sırrı Bey ile anlaşarak, yeniden *Emel Gazetesi*'ni çıkarmaya karar verince, *Hakikât*'in yayın hayatı sona ermiştir.¹¹⁵⁶

3.2.3.3.5. Amasya Gazetesi

13 Mayıs 1922'de çıkarılan ve vilayet matbaasında basılan vilayetin resmi haftalık gazetesi olan *Amasya*'nın mesul müdürü Şevket Bey, başyazarı Ebusüreyya Sami Bey'dir. Haftada bir gün çarşamba günleri yayınlanan gazete, Milli Mücadele'yi yakından takip etmiş, cephelerden ve Ankara'daki Meclisten haberler aktaran

¹¹⁵⁰ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 550.

¹¹⁵¹ *Hakikat*, S. 1, 10 Mart 1337/1921, s. 1.

¹¹⁵² *Hakikat*, S. 28, 18 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹¹⁵³ *Hakikat*, S. 29, 21 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹¹⁵⁴ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 550.

¹¹⁵⁵ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 99.

¹¹⁵⁶ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 550.

gazetelerden biri olmuştur. Ağırlıklı olarak İstanbul basını ve Anadolu Ajansı'ndan alınan haberleri yayınlayan gazetede ayrıca bu ajans yoluyla ulaştırılan önemli gelişmeler ve zafer haberleri, halka "*Özel İlaveler*" yoluyla dağıtılmıştır.¹¹⁵⁷ Bunlar arasında dikkat çekenlerden biri, 10 Eylül 1922 tarihli İzmir'in kurtuluşunu haber veren ilavedir. "*Allahu Ekber*" başlığı altında, Muzafer Türk Ordusu'nun İzmir'e girişi şöyle müjdelenmiştir:

"Allahu Ekber

Muzafer Ordumuzun kahraman süvarileri bugün cumartesi öğleden evvel saat on buçukta, halkın gözyaşları arasında İzmir'e dahil olmuştur.

Anadolu Ajansı: Üç seneyi mütecaviz iştiraktan sonra, Anavatan'a kavuşan güzel yurdumuzu mesaretle selamlar, halaskar Ordumuza, milletimize şükran ve tebriklerimizi arz eyler."¹¹⁵⁸

Yine gazetenin, 27 Kasım 1922 tarihli 27. sayısında, "*Tarihi ve fevkalade bir içtima Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Nutukları ve Dava-i Milli*" başlığı altında, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tarihi bir nutku yer almıştır. Gazete ayrıca bazı sayılarında haberden çok makalelere yer vermiştir. Bu makaleler çoğunlukla İstanbul basınında yayınlanan makalelerden alıntı yapılmıştır. *Amasya Gazetesi*, 1932 yılına kadar aralıksız olarak yayınlarına devam etmiştir.¹¹⁵⁹

3.2.3.3.6. Hakyolu Gazetesi

Amasya'da, Milli Mücadele yıllarında yayın hayatına giren *Hakyolu Gazetesi*'nin sahibi Lütfi Kemal Bey, başyazarı Turabizade Cevat Bey'dir. *Hakyolu*, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın yayın organı olarak 1 Şubat 1921 tarihinde çıkarılmıştır. Daha ilk sayısında, söz konusu fırkayı methedici yazılara yer verilmiş olmasından dolayı gazete, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın emriyle, 4 Şubat 1921'de kapatılmıştır. Nurettin Paşa tarafından Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye gönderilen ve kapatma gerekçesini kapsayan yazıda şu görüşlere yer verilmiştir:

"Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası beyanname, program ve nizamnamelerini Ankara'da münteşir Amele Emek Gazetesi'ni hilad ve kasabata isali tevzi ve teşkilatı genişletmektedir. Şeriat-ı İslâmiye'yi de alet etmek ittihaz ediyorlar. Matbu, Yeşilordu Nizamnamesi'nin de intişar etmekte olduğu görülüyor. Enver Paşa Ordusu teşkilatı

¹¹⁵⁷ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 552-553.

¹¹⁵⁸ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 108.

¹¹⁵⁹ Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, s. 553.

namı verilerek halkın iğfal edildiği işitiliyor. İştirakiyun Fırkası, orduyu nüfuz ve hülûl etmek meslek ve maksatları icâbâtından bulunduğu aşıkardır. Bu cemiyetler serbest bırakıldıkları takdirde vatan ve memleket için tehlikelidir. Yarım tedâbir kâfi değildir. Amasya'da, Hakyolu namında ilk nüshası dün neşrolunan İştirakiyun Gazetesi'nin hükümet marifetiyle seddettirildiği maruzdur."¹¹⁶⁰

Gazete kapatılmasından iki gün sonra yeniden yayınlanmış, bu nüshasında gazetenin sayısı 2-1 şeklinde verilmiştir. Gazetenin yayınlarına ne zaman son verildiği hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹¹⁶¹

3.2.3.4. Milli Mücadele Yıllarında Ankara Basını

3.2.3.4.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.4.1.1. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

25 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, Anadolu'da kurulan Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyuracak bir gazeteye ihtiyaç olduğunu görmüştür. Ankara'da bir gazete çıkarmak için gerekli olan teşkilatın kurulması hakkındaki düşünce ve tasarılarını derhal uygulamaya koymuştur. Nitekim Sivas'tan Ankara'ya geldikten sonra verdiği ilk talimatlardan biri gazete çıkarılması olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal, itilafçılara ve Yunanistan'a karşı girdiği savaşta, Milli Mücadele'nin sözcülüğünü yapacak bir gazetenin, zafer yolunda önemli faydalar sağlayacağını biliyordu.¹¹⁶²

Gazeteyi çıkarma yetkisi, Mustafa Kemal'in sevdiği ve itimat ettiği yedek subay olan Recep Zühtü'ye verilmiştir. Recep Zühdü'nün, Valilikten aldığı iznin ardından, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nin ilk sayısı çıkarıldı.¹¹⁶³ Gazetenin ismini bizzat kendisi koyan Mustafa Kemal, gazetenin ilk sayısında, adının neden *Hâkimiyet-i Milliye* konulduğunu şöyle açıklamıştır: "*İrade-i Milliye'yi çıkarmaktaki amacımız, Hâkimiyet-i Milliye'yi tesis etmektir. O halde çıkaracağımız gazetenin adı Hâkimiyet-i Milliye olacaktır.*"¹¹⁶⁴

10 Ocak 1920'de yayınlarına başlayan *Hakimiyet-i Milliye*'nin başlığının altında, "*Mesleği, milletin iradesini hakim kılmaktır*" cümlesi yer almaktadır. Gazete haftada iki

¹¹⁶⁰ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 94-95.

¹¹⁶¹ Menç, *Amasya Basın Tarihi*, s. 95.

¹¹⁶² Nuri İnüç, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992, s. 25.

¹¹⁶³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 122-123.

¹¹⁶⁴ İnüç, *Türk Basın Tarihi*, s. 25.

gün yayınlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Recep Zühtü'dür.¹¹⁶⁵ Yazı İşleri Müdürlüğüne ise Nizamettin Nazif getirilmiş, sonraki zamanlarda Hüseyin Ragıp (Baydur), Nafi Atıf (Kansu) ve Ziya Gevher (Etili) gibi isimler de yazı işleri müdürlüğü yapmışlardır.¹¹⁶⁶

Hâkimiyet-i Milliye için, ilk Büyük Millet Meclisi binasının yakınında bulunan bir iş hanında iki odalı bir yer kiralanmıştır. Gazetenin çıkarılabilmesi için mevcut vilayet matbaası, çalışanları ve matbaa makineleriyle birlikte *Hâkimiyet-i Milliye*'ye devredilmiştir.¹¹⁶⁷ Ancak bu matbaa, gazete çıkarmak için eski ve yetersiz olduğu görüldü. Çünkü bu matbaada, birkaç binden fazla gazete çıkarılamıyordu. Bu yüzden, Arif Oruç'un kapanan *Yeni Dünya Gazetesi*'nin matbaası satın alınarak Eskişehir'den Ankara'ya getirilmiştir.¹¹⁶⁸

Gazetede, kâğıt sıkıntısı da hat safhadaydı. Gazeteye kâğıdın temin edilmesi için Mustafa Kemal tarafından, İstanbul'dan getirtilecek kâğıtların Bursa'ya gönderilmesiyle ilgili, 14. Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami Bey'e, 14 Nisan 1920 tarihli bir telgraf çekilmiştir. Bu telgraftan anlaşılan odur ki kâğıt sıkıntısı hat safhadadır. Yine birkaç kez Ankara esnafından paket kâğıdı aranmış, bunlardan uygun bulunanlara gazete basılmıştır.¹¹⁶⁹

O dönem Ankara'da mürettip sayısı da çok azdı. Bu yüzden İstanbul'dan mürettip getirilmesine karar verilmiş ve İstanbul "*Mim Mim*" grubundan mürettip istenmiş, fakat mürettiplerin hiçbirisi, İstanbul'u bırakıp Ankara'ya gitmeye razı olmamıştır. Hatta bir mürettip İstanbul'dan Ankara'ya zorla gönderilmiştir. Bir müddet sonra, İstanbul'dan usta mürettipler gelmeye başlamış ve *Hâkimiyet-i Milliye*'nin, günlük olarak çıkarılması ancak bu sayede sağlanmıştır. Gazetenin başmürettipliğini yapan Ahmet Ulus, başka mürettiplerin yetiştirilmesini de sağlamıştır.¹¹⁷⁰

O günleri yaşayan gazeteci ve yazar Enver Behnan Şapolyo, bu konu hakkında şunları söylemiştir:

¹¹⁶⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, S. 1, 10 Kanusani 1336/1920, s. 1.

¹¹⁶⁶ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 122-123.

¹¹⁶⁷ Hüseyin Doğramacıoğlu, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Tür Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 14-15.

¹¹⁶⁸ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, C. 2, Ankara, 1968, s. 44.

¹¹⁶⁹ Mehmet Önder, "Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 20, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s. 294.

¹¹⁷⁰ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 194-195.

"İşte bu sıralarda, İstanbul'dan kaçıp gelen Ziya Gevher Etili, Hakimiyet-i Milliye yazı işleri müdürü oldu. Gazetenin kadrosu da tamamlandı. Baş mürettipliğe Ahmed Ulus geldi. Mahiyetinde altı mürettip vardı. Muhabirliğe Ali Baba, İhsan Beyler bakıyordu. Bu kadro ile Hakimiyet-i Milliye mükemmel bir surette çıkmaya başladı. Gazeteye can veren Ziya Gevher Bey oldu. Ankara'da bulunan mebuslar ve münevverler Hakimiyet-i Milliye'ye çok değerli yazılar yazdılar."¹¹⁷¹

İlk zamanlar, gazetenin bütün yazıları, Mustafa Kemal'in kontrolünden geçerek yayınlanmıştır. Mustafa Kemal, tüm yazıları denetlemiş ve gerekli gördüğü yerleri düzelterek baskıya göndermiştir. Ayrıca gazetenin muhtelif yerlere gönderilmesi işiyle de, Mustafa Kemal bizzat ilgilenmiştir.¹¹⁷²

Hâkimiyet-i Milliye zengin bir yazar kadrosuna sahiptir. Mesul müdürü Zühdü Bey olmasına rağmen, hiçbir zaman hiçbir konuda yazı yazmamıştır. Başyazılar genellikle Anadolu Ajansı Müdürü Ahmet Ağaoğlu'nun kaleminden çıkmıştır. Yine Ruşen Eşref, İzzet Ulvi, Mahmut Esat, Doktor Hüseyin Suat, Celal Nuri, Yusuf Akçura, Hüseyin Ragıp, Adnan Adıvar, Nebizade Hamdi ve Tevfik Rüştü *Hâkimiyet-i Milliye*'nin yazarları arasındaydı.¹¹⁷³

Hâkimiyet-i Milliye'nin ilk sayısında birinci sayfayı tamamen kaplayan "*Heyet-i Tahririye*", başlıklı yazı, Mustafa Kemal tarafından not ettirilerek yazılmıştır. Yazıda gazetenin izleyeceği yol ve Milli Mücadele'nin hedefleri şöyle belirtiliyordu:

"Bugünden itibaren mevkii intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadisatını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfi olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda takibedeceği tarik-i müccahedenin de nev'idir. Şu halde diyebiliriz ki, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin mesleği milletin müdafa-i hakimiyeti olacaktır. Dünyanın her tarafında da demokrasiye mütevecih İnkılâplar olduğu ve milletlerin de terakkiyatı medeniyenin istinat ettiği meşrutiyeti getiren İnkılâptan sonra böyle bir mücadeleye ihtiyaç görünmesi biraz garip telakki olunabilir; fakat *hâkimiyet-i milliye meşrutiyet* demek değildir. Meşrutiyet ancak onun bir vasıtası olabilir. İlan-ı meşrutiyetten sonra, irtica kokusunun tazyike başladığı hürriyetler mukadderatı millete bila rekabet vaz'ı yed etmek ihtirası garibin bulandırdığı müşevveş dimağlara birleşerek ric'i hareketlere sebep oldu. Bir gün geldi ki, hürriyetten bahsedilip dururken, hiç kimse istediği gibi harekete, en meşru işlerinde

¹¹⁷¹ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 197.

¹¹⁷² Doğramacıoğlu, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, s. 15.

¹¹⁷³ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 81-83.

dahi nefsinde mezuniyet göremez oldu. Milletin hakimiyetini ona istinaden gasbendenler, hududun bir köşesinden mütecessis ve hain, bir fırsatı tecavüz bekliyen düşman gözleri göstererek tehditkar bir ittisa ile taşmak istidadını gösteren sabır. Ve tahammülü teskin ettiler. Muvaffak oldular, çünkü bu millet hayatı mevcudiyeti namına her fedakarlığı bila tereddüt kabulden çekilmemişti. Mevcudiyetini koyduğu muharebede, kendisine, zafer yerine hezimet gelince, mütarekenin hemen ferdasında mevkii iktidara gelen hükümetler, ilk darbe ile yıktıkları hakimiyeti milliyenin aksi tesiratından korkarak, milleti mezbaha-i tarihe gözü kapalı sevk etmek için düşman kuvvetlerine istinad ederek ederek şanaatler irtikap edince, bu millet, dünyanın hiçbir milletinde bulunmayan büyük ve metin bir ulüvv-ü cenab hakimiyetine sahip olduğunu göstermek ıstırarına kaldı. İşte Kuva-yı Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk teşkilatı bu ıstırarın mevlududur. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi de bu ıstıardan doğuyor...

*...Hâkimiyet-i Milliye üç büyük istinadgah tanır; zeka, irfan, hamiyet... Bunlar haricinde hiçbir şeye istinad edilmez. Milletin hakimiyeti ne sermayelerin, ne içi boş siyasetlerin, ne de kinlere, menfaatlere, ikbal ve İstikbâllere müteveccih geçici heveslerin biziçesi olamaz. Millet yaşamaya, yaşadıkça da mesul ve mütekamil bir unsuru terakki olmaya muhtaçtır. Hakimiyetini bunun için istimal edecektir. Gazetemizin de gayesi milletin bu ihtiyacıdır."*¹¹⁷⁴

Hâkimiyet-i Milliye, Milli Mücadele yanlısı Anadolu gazetelerinin önderi durumuna geçti. Başyazı ve makaleleri, Anadolu Ajansı ile taşra basınına gönderilmiş, orada resmi tebliğ veya Anadolu Ajansı bültenleri olarak yayınlanmıştır. Sadece telgrafla bildirilen değil, diğer haberler de, Anadolu basını tarafından alınıp, haber olarak dağıtılmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, kamuoyuna Kuva-yı Milliye'nin ne olduğunu ve ne için kuruluşunu, amaçlarını anlatarak önemli bir görevi yerine getirmiştir. Gazete, hükümet ile Kuva-yı Milliye arasında bir birlik olduğu vurgusunu sürekli işlemiştir. Gazete ile ilgili gelişmeler, askeri makamlarca da takip edilmiş ve bütün askeri birlik ve bölükler bunlardan haberdar edilmişlerdir. ATASE 11.01.1920 tarihli bir belgeye göre, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nin yayına başladığı, askeri makamlara duyurulmuştur. ATASE 26.01.1920 tarihli bir başka belgede ise, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin bütün bölüklere dağıtılması emri bulunmaktadır. 17.02.1920 tarihli bir

¹¹⁷⁴ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 123-125.

başka belgede ise, Adana'dan başlayarak *Hâkimiyet-i Milliye*'nin dağıtımına başlandığı bildirilmiştir.¹¹⁷⁵

Milli zaferlerin ardından, Anadolu'nun dört bir yanından gelen ulusal bağımsızlıkla ilgili haberler, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nde yayınlanmaktaydı. Millet, bu ölüm kalım mücadelesinde, Mustafa Kemal'i yalnız bırakmamış, ellerinden gelen yardımı yapmışlardır. Nitekim Eskişehir mutasarrıfı Fatin Bey, Mustafa Kemal'e, 18 Şubat 1920'de çektiği bir telgrafta, işgalci devletlerin Türklere uyguladığı zulümleri, bütün İslâm alemine yaymak için binlerce nüshanın Müdafa-i Hukuk Cemiyet'i adına Eskişehir ve Ankara'da basılabileceğini bildirmiştir.¹¹⁷⁶

Ayrıca gazetenin, Milli Mücadele sürecinde yayınlanan başyazı ve haberlerinde Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin "*kader birliği ve ortak düşmana karşı mücadelede birlik*" şeklinde özetlenebilecek doğu siyaseti, açık şekilde ifade edilmiştir. Gazetede yayınlanmış olan ve doğu ülkelerini kapsayan yazıların büyük çoğunluğunu, Sovyetler Birliği ile ilgili haberler oluşturmuştur. Yine Hindistan, Mısır, Suriye, İran, Irak, Afganistan, Fas ve Cezayir ile ilgili haberler yayınlanmıştır.¹¹⁷⁷

Mustafa Kemal, temel düşüncelerinin büyük kısmını, Mili Mücadele sözcüsü *Hâkimiyet-i Milliye*'nin ilk on beş sayısında açıklamıştır. Daha sonra, Meclisin toplanması tartışmaları, savaş sorunları sebebiyle gazete ile aynı oranda ilgilenememiştir.¹¹⁷⁸

Gazete, Büyük Zafer'den sonra da, yayınlarıyla, yeni Türkiye'nin kurulmasında, halkın aydınlatılmasında, kamuoyunun yönlendirilmesi ve bilinçlendirilmesinde bir vasıta olarak önemli katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. O günlerde, *Hâkimiyet-i Milliye* kadrosunda bulunan yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu, hatıralarında gazeteyle ilgili şunları anlatmıştır:

"İstîlâ orduları topraklarımızdan çekileli henüz birkaç ay olmuştu. Ankara bir kerpiç ve tezek yığınının ibaretti. Hâkimiyet-i Milliye'nin yazı ve idare merkezi dört direk üstüne kondurulmuş iki derme çatma odasıyla bir leylek yuvasını andırıyordu. Lâkin biz bu leylek yuvasında kendimizi kartallar gibi kuvvetli buluyorduk. Ne memleketin harap, geri ve perişan hali, ne şahsî tedirginliklerimiz, sıkıntılarımız,

¹¹⁷⁵ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 260.

¹¹⁷⁶ Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 68.

¹¹⁷⁷ Hadiye Yılmaz, "Hâkimiyet-i Milliye Yazılarına Göre TBMM Hükümeti'nin Doğu Siyaseti", 90. *Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 259-260.

¹¹⁷⁸ Koloğlu, *Türk Basını Kuvayi Milliye'den Günümüze*, s. 28.

mahkûmlarımız, bize zerre kadar fütur vermiyordu. Hatta biraz evvelki Milli Mücadele devrinin yorgunluklarından, bitkinliğinden bile tamamiyle kurtulmuş, yeni ve daha çetin bir mücadeleye atılmak şevki içinde kanat çırpıyorduk. Biz Hâkimiyet-i Milliye'nin kırık ayaklı masaları başında kendimizi böyle bir hamleye de hazır buluyorduk."¹¹⁷⁹

Hâkimiyet-i Milliye, Milli Mücadele'nin kazanılmasında ve sonrasında gerçekleştirilecek Türk İnkılâbının kökleşmesinde önemli bir görev üstlenmiş, aynı zamanda Ankara gazeteciliği için adeta bir okul olmuştur. Gazete, 1934 yılından itibaren yayınına, *Ulus* adıyla devam etmiştir.¹¹⁸⁰ *Ulus Gazetesi* bir dönem 15 Haziran 1953'de *Yeni Ulus* ve 10 Haziran 1955'de *Halkçı* adlarıyla da yayınmıştır.¹¹⁸¹ 10 Haziran 1955'de yeniden *Ulus* adıyla çıkarılmaya başlanan gazetenin yayınlarına, 28 Temmuz 1971 yılında son verilmiştir.¹¹⁸²

3.2.3.4.1.2. Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi

Milli Mücadele'nin en önemli gazetelerinden biri olan *Yeni Gün Gazetesi*'nin sahibi Yunus Nadi, Türk gazetecilik tarihinin önde gelen isimlerinden biridir. Gazeteciliğe henüz öğrenciyken *Malumat Gazetesi*'nde yazarak başlayan Yunus Nadi, daha sonraları *İkdam* ve *Tasvîr-i Efkâr* gazetelerinde çalışmış, 1910'da Selanik'te yayınlanan *Rumeli Gazetesi*'nde başyazarlık yapmıştır. Böylesine bir gazetecilik tecrübesine sahip olan Yunus Nadi, 2 Eylül 1918'de İstanbul'da *Yeni Gün*'ü kurmuştur.¹¹⁸³

Mondros Mütarekesi döneminde basına getirilen sansür, *Yeni Gün*'ün de kapatılmasına neden olmuş ve bir müddet *Eski Gün* adıyla çıkarılmıştır. 27 Mart 1919'dan sonra altı buçuk ay kadar sürekli bir kapanış yaşayan *Yeni Gün*, 11 Ekim 1919'dan 12 Nisan 1920 tarihine kadar çok zor şartlar altında yayınlarını sürdürmeye çalışmıştır.¹¹⁸⁴

Bu baskı ortamında Yunus Nadi, Milli Mücadele'ye katılmak için geldiği Ankara'da, Mustafa Kemal'le görüşmüş ve ona *Yeni Gün*'ü Ankara'da tekrar yayınlamak

¹¹⁷⁹ Önder, "Milli Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", s. 302.

¹¹⁸⁰ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 198.

¹¹⁸¹ Önder, "Milli Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", s. 302.

¹¹⁸² Kadri Unat, *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği (1945-1955)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 22.

¹¹⁸³ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 275.

¹¹⁸⁴ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.

istediğini bildirmiş; Mustafa Kemal, Ankara'daki imkânsızlıklardan dolayı bu düşüncesini gerçekleştirmesinin kolay bir şey olmadığını, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin bile, haftada iki gün güçlkle yayınlanabildiğini, hatta bazı haftalar hiç çıkarılamadığını söylemiştir. Fakat Yunus Nadi, tüm olumsuzluklara ve imkânsızlıklara rağmen gazeteyi, Ankara'da çıkarmaya karar vermiş ve Ankara'ya geçmek için hazırlıklara başlamıştır.¹¹⁸⁵

Yunus Nadi, ilk olarak İdare Müdürü Uzun Fahri Bey'e haber göndererek gazetenin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması talimatı vermiştir. Ankara'ya gelirken herkes yanında birkaç kasa hurufat ve klişe getirecektir. Bu talimat üzerine, Babıali Acımusluk Sokağı'ndaki *Yeni Gün Matbaası* parça parça Ankara'ya taşınmaya başlanmıştır. Tophane'den İnebolu'ya tahta gemiyle, Kastamonu'dan Ilgaz Dağlarına tahta arabalarla ve oradan da uzun ve yorucu yollardan Ankara'ya, matbaanın nakli dört ay sürmüştür.¹¹⁸⁶

Ankara'ya getirilen matbaa, Ankara'nın son Osmanlı valisi Muhiddin Paşa zamanında Hürriyet ve İtilaf Fırkası merkezi olarak kullanılmış, hapishaneye bitişik, büyük bir bahçeli binaya kurulmuş ve gazete burada çıkarılmaya başlanmıştır.¹¹⁸⁷

10 Ağustos 1920'den itibaren *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla çıkarılan gazetesinin, yazı işleri müdürü, Kemal Salih (Sel), idare müdürü Agah Bey, mesul müdür Osmanzade Hamdi Bey, baş yazarı Menteşe Mebusu, Teşkilat-ı Esasi Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey'di¹¹⁸⁸. Gazetede, Mahmut Esat (Bozkurt), Ağaoğlu Ahmed, Mehmet Zekeriya (Sertel), Celal Nuri (İleri), Mehmet Şeref (Aykut), Ziya Gökalp, Tevfik Rüştü (Aras), Ahmed Emin (Yalman), Hakkı Baha (Pars) gibi önemli şahsiyetlerin de başyazıları yer almıştır. Yine yazarlar arasında, Cemal Hüsnü (Taray), Hakkı Behiç (Bayiç), Kör Ali İhsan (İloğlu), Mehmed Vehbi (Sarıdal), İsmail Suphi (Soysallıoğlu), ve Yusuf (Akçura) bulunmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*'nin çok güçlü bir yazar kadrosu vardır.¹¹⁸⁹

Yunus Nadi, güçlü ve yazın hayatında etkin yazar kadrosuyla ve bizzat kendi yazdığı yazılarıyla, mütareke döneminin zararlı akımları ve Milli Mücadele'ye karşı olan yayınlarıyla şiddetli bir şekilde mücadele etmiştir.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁵ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 178-180.

¹¹⁸⁶ Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, Everest Yayınları, İstanbul, 2011, s. 247-248.

¹¹⁸⁷ Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, s. 248.

¹¹⁸⁸ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 276.

¹¹⁸⁹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 166.

¹¹⁹⁰ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 276.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi'nin önemli bir özelliği de, Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan gelişmelerin, başyazarı ve mebus yazarları sayesinde içerden izlenmiş olmasıdır. Ayrıca önemli iç ve dış gelişmeler cepheye ve yurt dışına muhabirler gönderilerek yerinde tespit edilmeye çalışılmış, profesyonel bir gazetecilik faaliyeti yürütülmüştür. Dönemin zor koşullarında, ileri bir gazetecilik yapılan Anadolu'da Yeni Gün hakkında, gazetede yazmış ve bir dönem Matbuat Umum Müdürlüğü yapmış Mehmet Zekeriya (Sertel) şunları söylemiştir:

*"...O sırada Ankara'da iki gazete çıkıyordu. Biri Atatürk'ün gazetesi olan Hâkimiyet-i Milliye, ötekisi Yunus Nadi'nin yayınladığı Yeni Gün. Her ikisi de çok fakir, çok zavallı, birer vilayet gazetesi halinde çıkıyor, derme çatma matbaalarda, gelişigüzel basılıyorlardı. Fakat Milli Kurtuluş Savaşı boyunca büyük hizmetleri olmuştu. Bugünkü durumlarıyla okuyucuyu çekecek nitelikten yoksundular. Onun için satışları az, halk arasında etkileri sınırlıydı. Gerçek anlamıyla basın, hala İstanbul'daydı ve genellikle Ankara'ya cephe almış durumdaydı."*¹¹⁹¹

Kütahya-Eskişehir yenilgisinin ardından, Yunanlıların, Haymana'nın içlerine kadar ilerlemesi sonucu, Ankara'nın da işgal edilebilme riskine karşı, Sakarya Savaşı'nın hazırlık safhasında, Mustafa Kemal'in isteğiyle, *Hâkimiyet-i Milliye* Ankara'da yayınına devam ederken, *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi* Kayseri'ye taşınmıştır.¹¹⁹²

Sakarya zaferinin ardından, tekrar Ankara'ya taşınan *Anadolu'da Yeni Gün*, ulusal direniş basını içinde en kuvvetli ve nitelikli gazetelerden birisi olmuştur. Mustafa Kemal'in düşüncelerini yansıtmış, Misak-ı Milli'yi bütün gücüyle savunmuştur. Yayımlanan dış haberler, Fransız basını ağırlıklı olmak üzere daha çok Avrupa ülkelerinden ve az da olsa Sovyetler Birliği'nden alınmıştır.¹¹⁹³

Solculuğun yeni atılımlar yaptığı bir dönemde yayın hayatına başlayan *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*, solcu olarak bilinen bir gazeteydi. Yeşil Ordu Genel Merkezi üyeleri arasında bulunan Yunus Nadi, aynı zamanda Türkiye Komünist Fırkası'nın ileri gelenlerinden biriydi. Yayın hayatının ilk birkaç ayı, Anadolu'daki sol örgütlere ve bunların düşüncelerine yakın yayınlar yaptığı bilinmektedir. Yine Rusya ve Avrupa'daki Bolşevik gelişmeleri yakından takip edilmiş, bunlarla ilgili yazılar

¹¹⁹¹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 163.

¹¹⁹² Zeki Arıkan, "Yunus Nadi'nin Bir Mektubu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 10, S. 57, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 149; Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 186.

¹¹⁹³ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 6.

yayınlamıştır¹¹⁹⁴. Sovyet Devrimi'ne büyük ilgi gösteren Yunus Nadi, Yeşil Ordu tavsiyesiyle, devrim ideolojisini öğrenmek için Moskova'ya gitmek istemiş, ancak yetkililerden izin alamadığı için bunları gerçekleştirememiştir.¹¹⁹⁵

Memleketin idaresinde devrim isteyen ve "*Sosyal Devrimi*" savunan Yunus Nadi, Sosyal Devrim'den ne anladığını ve neyi kastettiğini şöyle açıklıyordu:

"Memleketimizin rejiminde İnkılâp yapacak yeni bir halk idaresi teşekkül etmesini istemekle ittifak etmiyecek kimse yoktur. Meğerki, bu yeni rejime esas olacak yeni fikirlerin kendilerini zarara sokabileceğinden ve şimdiye kadar nasılsa kurulmuş olan maişet genişliğinin ve huzur ve rahatlarının bozulabileceğinden korkan ekal-i kalil bir zümre var. Yani, refahını düşünen bir avuç insan istisna edilirse bütün millet bir Sosyal Devrim istemektedir. Kaldı ki, böyle bir korkuya mahal olmadığını anlatmak ve ispat etmek güç bir şey değildir. Yeni rejim yalnız bazı sınıfların değil, -hiçbir kişisi hariç kalmamak üzere-umum halkın rahat ve saadetini sağlayacak bir müessese olacak ve başlıca iki temele dayanacaktır.

1.Yeni bir seçim ve idare usulile Hükümeti halkın kendi eline vermek,

2. Emegi en sahih sermaye bilmek suretile, memlekette ekonomik bir ahenk ve sonuç olarak da umumi bir refah ve rahat sağlamaktır..."¹¹⁹⁶

Yunus Nadi, her ne kadar Bolşeviklik fikirlerine yakın ve hatta Komünist Parti mensubu olsa bile, yukarıdaki ifadeler esasında Milli Mücadele'yi yürütenlerin ve özellikle Mustafa Kemal'in düşüncelerinden çok da uzak değildir.

Yunus Nadi, kendini "*Türk Bolşevik Gazetesi*" olarak nitelendiren ve Eskişehir'de çıkarılan *Seyyare Yeni Dünya Gazetesi*'nin "*Üçüncü Enternasyonal Beyannamesi*"ni yayınlaması üzerine, *Anadolu'da Yeni Gün*'de "*Nasıl Bolşevik Olunur*" başlıklı bir makale yazmış ve Anadolu solculuğunun İnkılâpçı olduğunu, fakat Bolşevik olmadığını şöyle izah etmiştir:

"Rusya Bütün insanlığı emperyalizm ve kapitalizm belalarından ebediyen kurtaracak bir devrim yapmak istiyor. Bolşevikler bu devrimi her yerden önce kendi memleketlerinde uygulamışlardır. Bu da ala, o halde? İşleri üstün körü görenler ve kelimelerden okuyanlar, hemen kolayca deyiveriyorlar ki:

-Haydin biz de Bolşevik olalım!

¹¹⁹⁴ Uygur Kocabaşoğlu, "Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1, Ankara, 1981, s. 184-185.

¹¹⁹⁵ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 91.

¹¹⁹⁶ Kerim Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 433-434.

Bolşevik olalım da ne yapalım? Ve ondan önce zaten nasıl Bolşevik olalım? Bu bir tarikat mıdır ki, gidip şeyhinden inabet alalım. Yoksa bir meslek midir ki usul ve erkanına uyalım...

Biz Türkler, emperyalist ve kapitalist dünyaya karşı savaşmakta bugün Ruslarla aynı safta yürüdüğümüz gibi davranıştaki bu tenazurdan ilham ve kuvvet alacak olan iç reformlarımızı başarmak kanaat ve mecburiyetindeyiz de.

*Bu bir İnkılâbdır, amenna! Fakat bizim İnkılâbımız Rus İnkılâbının -öyle bazılarının yaptığı gibi ünvanına varıncaya kadar, kelimesi kelimesine noktası noktasına- kopyası olacak değildir. İnkılâb idrak ve imana dayanan bir harekettir ki, tatbikat itibariyle, her memleketin kendi özelliklerine ve icaplarına intibak ederek tekevvün eder ve yürür. Hülâsa, biz de sosyalizm vadisinde İnkılâpçıyız hatta aynı prensiplere taraftarız ve onları iltizam etmekteyiz. Fakat taklitçi ve binaenale Bolşevik değiliz."*¹¹⁹⁷

Anadolu'da Yen Gün, Çerkez Ethem'i hıyanetle suçlamış ve 16 Ocak 1921 tarihli sayısında "İhanet-i malûme nasıl tekevvün ve inkişaf etmiştir" başlıklı şöyle bir makale yayınlamıştır:

"...Ve yine bu adamlar demişlerdir ki: Biz İzmir ve havalisinde vasi' eraziye, çiftçilere ve servete malikiz ve size iştirâk etmekle büyük işler ve büyük fedakârlıklar yaptık. Biz Yunanlılarla beraber kalabilirdik. Ve Venizelos'la ben diz dize oturabilirdim. Binaenaleyh birinci hayale birinci gayeye vasil olamıyacıklarını gördükten sonra ikinci bir nokta-i menfaatin istihsaline teşebbüs etmişlerdir. Bunun için tevessül ettikleri tarz-ı hareketleri şunlardır: Evvelâ Bolşevikleri iğfâl etmek, komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir feveran, derhal bir inkılâp, ihtilâl yapmak imkânı olduğu kanaatini vermek istediler. Ve bunun için gönderdikleri memûr-u mahsuslarla burada bir beyanname yazdılar, bununla Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek istiyorlardı. O ameleye hitaben bir beyanname yazdılar, tabettiler oraya götürüp tevzi edeceklerdi. Tabiî, müsveddesini yazdılar ve makinada tabettiler. Ancak ondan sonrasına muvaffak olamadılar. Bunların bu hareketi evvelce malûm idiye de, vak'a halinde görelim dedik. Fakat diğer taraftan Bolşevikler de bu adamların böyle mesleksiz ve mezhepsiz olduklarını anlamışlardı. Binaenaleyh kendilerine hıyanete daha müsait bir muhit, bir nokta-i temas aradılar,

¹¹⁹⁷ Uygur Kocabaşoğlu, Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1994, s. 285-286.

onun için Yunanlılarla dostluk taharri ettiler. Böylece Bolşeviklerle, aynı zamanda Yunanlılarla ve aynı zamanda İstanbul'la ve aynı zamanda İngilizlerle böyle muhtelif kisvelere ve renklere ve zihniyetlere bürünerek muhtelif siyasetler takip ettiler ve muhtelif siyaset düzdüler. Hangi siyaset kendi emellerine, menfaatlerine, hıyanetlerine mutabık gelirse derhal oraya tevessül için müheyya bulunuyorlardı. Bir taraftan da milletin vahtedini ve bilhassa ordunun vahdet ve itaatini inzibâtını ihlâl için teşebbüsatta bulunuyorlardı. Orduya selebçi kıyafetinde birtakım adamlar soktular. Bunlar askere diyeceklerdi ki, derhal zabıtlerinizi öldürünüz, memleketlerinize gidiniz..."¹¹⁹⁸

1921'de Mustafa Kemal'in, mecliste komünist propagandası aleyhinde yapmış olduğu bir konuşma sonrası, *Anadolu'da Yeni Gün* de, sol çizgiden uzaklaşmaya başladı. Gazete, Anadolu'daki sol örgüt ve düşüncelerin sözcülüğünü yapmaktan vazgeçmekle birlikte, emperyalizme ve kapitalizme karşı tutumunu sürdürmeye devam etmiştir.¹¹⁹⁹ Yunus Nadi, yazılarında kapitalist emperyalist Batı'nın karşısında durmuş ve şunları söylemiştir:

"Bizim sermayeye taarruz ve muhalefetimiz, her şeyden önce emperyalizme esas teşkil eden Avrupa sermayesine karşı açılan savaş bayrağı çevresinde toplanmaktan başlar. Kapitülasyonlar ile bizi soyan Avrupa, bizden çaldığı paralarla bize borç vermiş ve bu borçları da bizi daha ziyade köle yapmak için vermiştir. Avrupa kapitali ve ona dayanan emperyalizm, üzerimize borç yığarak, bir yandan memleketimizi parçalamak, öte yandan bizi ilelebet köle yaşatmak istiyor. Hayır! Murabahacı, tefeci sarraflar! Şimdiye kadar insanlığına yaşattığınız kölelik hayatını biz de kendi nam ve hesabımıza kabul etmiyoruz. Alnımızın terlerinden meydana gelen refah ve rahat esbabını size vererek kendimizin sefil ve bedbaht yaşadığımız yetmiştir artık. Sizi istemiyoruz. Kendimiz çalışacağız. Ve, kendimiz yaşayacağız.

İşte, zaten bir ucundan yürümeye başlamış olan pek haklı bir davanın bize sağladığı hürriyet ve saadet esasları. Kapitalist emperyalist Avrupa, Rusya'dan milyonlar değil, milyarlar alacaktır. İnkılâp Rusya'sı ise bu Avrupa tefeciliğini red ve inkar edip çıkmış ve pek iyi yapmıştır. Yeni rejim denilen şey yalnız bize has bir şey değildir. Er geç bütün cihan onun hükmüne girecektir. Dikkatle bakarsak anlarız ki dünya değişiyor.

¹¹⁹⁸ Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 502-503.

¹¹⁹⁹ Kocabaşoğlu, "Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da *Yeni Gün*", s. 185.

*Anadolu cahil ve gafil değildir. Düşmanın muazzaz vatani parça parça etmek ve milletimizi perişan ve muzmahil kılmak istediğini pek ala biliyor. Düşman yalnız Bursa'da 17.000 silah toplamış ve milyonlarca liralık milli servetimizi gasp etlemiştir. Hiç Türk milleti, bütün namus ve mukaddesatı ile, Yunan palikaryalarının maskarası olur mu? Havsalaya sığar şey midir bu! Ey koca Türk Milleti! Kalk, yüksel ve yürü! Düşman nasıl berbat ve perişan kaçıyor; kainat görsün!."*¹²⁰⁰

Anadolu'da Yeni Gün, Anadolu gazeteleri arasında, her sayısında birkaç klişe ile özellikle Anadolu, Batı Avrupa ve son sayılarında Sovyet yetkilileri portrelerini yayınlayan tek gazetedir. İstanbul basınının, Fransız gazetelerinden edindiği geleneğe uyarak, haftada birkaç kez aynı kişinin portresine yer vermiş, özellikle Mustafa Kemal'in, değişik poz ve ölçülerde portrelerini basmıştır. Önemli bir makale ve yazının özeti, birkaç sözcükle ve kalın puntolarla başlığın altında verilmiştir. Milli Bayramlarda, yıldönümlerinde ve büyük siyasi olaylarda, gazetenin tüm enini kaplayan vatanseverlik sloganları yayınlanmıştır. Taşra çevrelerinde, Anadolu gazeteleri arasındaki en iyi gazete olarak değerlendirilmiş, taşra basınında, özellikle liberal basın organlarında, büyük etki yaratmıştır. Bu sebeple, taşra basın organlarında, *Yeni Gün*'de çıkan yazılardan yapılan alıntılar, *Hâkimiyet-i Milliye*'dekilere oranla daha fazlaydı. Resmi Anadolu Ajansı tarafından özetlenen *Anadolu'da Yeni Gün* başyazı ve makaleleri, *Hâkimiyet-i Milliye* yazıları ile birlikte düzenli olarak hemen hemen her gün telgrafla taşraya gönderilmiştir.¹²⁰¹

Anadolu'daki Yeni Gün Gazetesi, yayın hayatı boyunca, hem modern gazetecilik hem de Milli Mücadele prensipleri çizgisinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni bir devir başlamıştır. Yunus Nadi bu yeni devrin icaplarına uyarak *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*'nin yerine 7 Mayıs 1924'de *Cumhuriyet Gazetesi*'ni çıkarmaya başlamıştır.¹²⁰²

3.2.3.4.1.3. Anadolu'da Peyâm-ı Sabah Gazetesi

23 Ocak 1921'de Aka Gündüz tarafından çıkarılmaya başlanan *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah Gazetesi*, gündelik siyasi mizah gazetesidir.¹²⁰³

¹²⁰⁰ Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 434-435.

¹²⁰¹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 91.

¹²⁰² Kocabaşoğlu, "Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da *Yeni Gün*", s. 181.

¹²⁰³ İsmail Hakkı Tevfik, *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları (1-9-1933'e Kadar Çıkanlar)*, Filibe, 1935, s. 24.

Gazetenin ilk sayılarında, *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah*'ın, Ankara'da daha önceden yayınlanmakta olan *Alay Gazetesi*'nin devamı olduğu belirtilmiştir. Hatta gazete bir ara tekrar *Alay* ismiyle çıkarılmış, daha sonra yine *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* adını almıştır.¹²⁰⁴

İstanbul'da Ali Kemal tarafından yayınlanan ve Milli Mücadele aleyhinde yayınlar yatığı için Anadolu'da satışı yasaklanmış olan *Peyâm-ı Sabah Gazetesi*'ne, tepki olarak çıkarılan *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah*, başlığının altındaki notta şöyle tanıtılmıştır:

"*Ankara Peyâm-ı Sabah'ı, İstanbul Peyâm-ı Sabah'ı sahtedir. Gerçek Peyâm-ı Sabah budur. Numarası 625459932'dir. Ali Kemal koronun solistidir. Mihran karalamacıdır. Yayınlanabilecek ve yayınlanamayacak makaleler geri gönderilir. Yazı işleri İstanbul pazarları ve bitpazarında bulunur. Telefon numarası 5584321'dir. İlan ancak gizlice kabul edilir. Bu gazete tatil günlerinde gönüllü olarak, karşılığını almadan çalışanların gazetesidir.*"¹²⁰⁵

Gazetede özellikle Ali Kemal'in karikatürize edilmiş makalelerinde, abartma, ironi, dolaylı anlatım gibi yöntemler kullanılmıştır. Gazetede yayınlanan "*Mücadele, Bi Muhaba Mücadele*" başlıklı makale bu tür yazılara iyi bir örnektir. Makale şöyledir:

"*Bu mücadeleden maksadımız, maksad-ı aksamız ne idi, nedir? Ehli İslâm gibi irfan ve refahiyeti elde etmek, elde etmekle huzur ve rahat içinde yaşamak mı? Haşa! Var kuvvetimizle reddederiz. Yoksa etrak-i sine-çak gibi milli vatani kurtararak, milli mevcudiyeti İstiklâl'e eriştirerek sulh ve asayiş üzere dem-güzar olmak mı? ... Haşa, sümme haşa! Evet, bütün maksat ve meram dünyada şu dünya-yi denide ne kadar 'kepez' olduğumuzu göstermek idi, göstererekten kepezeliğimizin derecesini hadd-i kusvaya a'la eylemek idi. Zira yıllardan beri bu maksadımızı ifham ettiğimiz halde, kat kat ispat eylediğimiz halde bir türlü tasdik ve teslim ettiremedik. Ettiremediğimize en büyük delil de hala ve hala neşretmekte olduğumuz lahana yaprağını, katmerli lahana yaprağını, dürüm dürüm lahana yaprağını alıp okuyanların mevcudiyetidir. Eğer ne mal, ne kepeze olduğumuz insaf ile takdir buyrulmuş olsaydı ..."*¹²⁰⁶

¹²⁰⁴ Hakan Aydın, "Milli Mücadele'de Kemalist Anadolu'nun Mizah Organı: Anadolu'da *Peyâm-ı Sabah* (1921-1922)", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Konya, 2009, s. 104.

¹²⁰⁵ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 99.

¹²⁰⁶ Aydın, "Milli Mücadele'de Kemalist Anadolu'nun Mizah Organı: Anadolu'da *Peyâm-ı Sabah* (1921-1922)", s. 109.

Yine gazetede yayınlanan "*Anadolu'da Peyâm-ı Sabah Tahririyesi*" başlıklı makalede, İstanbul Matbuat Müdürü Hikmet Bey'e hitaben, Anadolu'da yayınlanan gazetelere uygulanan sansüre dair şunlar yazılmıştır:

"...Bunu sansör heyetindeki ecnebi memurlara atfedemeyiz, onlar bu namussuz heriflerin ne mal olduklarını bizden iyi bilirler. Malum ya kendileri tarafından satın alınmış bir mal oldukları ve çok tecrübe edildikleri için zannetmeyiz ki ecnebiler, bu gibi kepezelere o kadar ehemmiyet versin. Bizim sansörlere gelince o biçareleri de iyi tanırız. Zavallıların ellerinde hiçbir şey olmadığını biliriz. Vaziyetlerini takdir ederiz. Bakınız kırk senelik namuslu ve baba bir zat olan ve sansör olduğu halde bütün matbuatın muhabbetini kazanmış bulunan Şemsi Efendi ne oldu? Zavallıyı bir azlettiler, kim bilir bugün ne perişanlık içindedir. O halde bu neden oluyor. Görünmez bir kuvvet sansörleri tehdit mi etti? Mesela geçenlerde İleri Gazetesi'nde sahib-i imtiyazımızın bir Anadolu mektubu vardı. Ünvanı "Celal Nuri Bey Şakkadak Bayıldı" idi. Bu makaleden birçok yerler çizilmiş ve çizilen bu kelimeler hep "Ali Kemal" kelimeleri idi. Bunu "İleri" gazetesinden tayyetmekle ne kazanıldı?..."¹²⁰⁷

Aka Gündüz'ün bu tür yazılarından rahatsızlık duyan Ali Kemal, tepkisini gazetesinde şu sözlerle ifade etmiştir:

"İttihat ve Terakki'den sonra Ankara bu memlekette gençliğin kanına girdi, çünkü zavallı geçlerimizi en zelil ihtiraslarına, adavetlerine alet etmekten çekinmedi. Bilfarz Aka Gündüz gibi hilkaten ezelden bozulmuş, maşa ile tutulmaz maskaraları Ankara'ya kadar davet ederek aleyhimize en rüsva-i neşriyata vasıta ittihaz etti, esasen acz ve zillate delalet eden böyle bir harekettten biz asla müteessir olmadık."¹²⁰⁸

Anadolu'da Peyamı Sabah'da yer alan bir başka yazıda ise, okuyucunun dikkati İngiliz-Yunan ortaklığına çekilmeye çalışılmış ve özellikle İngiltere'ye karşı duyulan tepkiler şu sözlerle ortaya konulmuştur:

"Ey kafalarıyla çalışan alemler!

Beyninizde İngiliz düşmanlığı bir güneş gibi parlasın. Ey süngüleriyle direnen ordular! İngiliz düşmanlığı dipçiklerinizde bir bomba gibi asılsın. Ey fabrikaların kante- tere batmış aç ve çıplak amelesi! Pazılarınızda İngiliz düşmanlığının en kızgın ve en kavi kanı cevelan etsin. Ey can ekip felaket biçen çiftçiler: Sapanlarınızın demiri toprağı nasıl derin derin kazarsa sizler de yüreklerinize İngiliz düşmanlığını öyle derin

¹²⁰⁷ Aydın, "Milli Mücadele'de Kemalist Anadolu'nun Mizah Organı: Anadolu'da Peyam-ı Sabah (1921-1922)", s. 112-113.

¹²⁰⁸ Gökman, *Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri*, s. 36.

*derin kazınız. Ve dikkat ediniz, bütün dünyaya bakınız ve dikkatle bakınız: Yunanistan'a İngiltere' den başka yardım eden yahut İngiltere'ye Yunanistan' dan başka dost olan var mı? Ey Hakkın ve halkın ordusu! Sen muzaffer olduğun gün bütün dünya İngiltere'nin çıplak suratına tükürecek ve sen milli hudutlarına milli bayrağı diktiğin gün bütün beşeriyet rahat ve korkusuz bir nefes alacak. Mezarsız şehitlere benden selam! Sargısız gazilere benden selam!"*¹²⁰⁹

Gazetenin yayınlarına 1923 yılında son verilmiştir.¹²¹⁰ Gazetenin yayın hayatı çok uzun olmasa da, Milli Mücadele'nin en zor zamanlarında yayınlandığı bu süre zarfında, hem mücadeleye karşıt olan basın unsurlarına karşı dik durmuş, hem de kamuoyunu, mücadeleyi sahiplenme konusunda sürekli teşvik eden yayınlarıyla önemli bir misyon yüklenmiştir.

3.2.3.4.1.4. Yeni Dünya Gazetesi

30 Ağustos 1920'de Arif Oruç tarafından Eskişehir'de Çerkez Ethem'in desteğiyle ve *Seyyare Yeni Dünya* adıyla çıkarılan gazetenin mesul müdürü Mustafa Nuri'dir. Sovyetlere sempati besleyen gazete, İngiliz ve Fransızları emperyalist olmakla suçlamış, aynı zamanda, Anadolu'ya geniş sosyal reformların getirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹²¹¹

Bu dönemde, Mustafa Kemal'in talimatıyla *Yeşil Ordu Cemiyeti* feshedilmiş yerine 18 Ekim 1920'de Türkiye Komünist Fırkası kurulmuştur. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'ya çektiği bir telgrafta, iç ve dış akımlar sebebiyle buna gerek duyduğunu belirtmiştir. Çünkü o dönem, Milli Mücadele'nin en zor dönemlerinden biriydi ve Ankara'nın para, silah ve Doğu sınırlarının güven altına alınmasını sağlayacak bir desteğe ihtiyacı vardı. Bu destek de, şartlar gereği ancak Rusya'dan sağlanabilirdi. Bundan dolayı Ankara, Rusya'ya ilişkilerini iyi tutmak durumundaydı. Ayrıca, Çerkez Ethem'in ve ülke içerisindeki sol akımların kontrol altında tutulması gerektiği düşünülmekteydi.¹²¹²

26 Ekim 1920'de Dahiliye Vekaleti bir duyuru yayınlayarak "*Türkiye Komünist Fırkası'nın resmen kurulduğunu, bu partinin mührünü taşıyan tasdik belgesi*

¹²⁰⁹ Aydın, "Milli Mücadele'de Kemalist Anadolu'nun Mizah Organı: Anadolu'da *Peyâm-ı Sabah* (1921-1922)", s. 112.

¹²¹⁰ Tevfik, *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları (1-9-1933'e Kadar Çıkanlar)*, s. 24.

¹²¹¹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 102.

¹²¹² Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 47-48.

*bulunmayan kişilerin hiçbir gerekçeyle komünizm propagandası yapamayacağını ve Yeşil Ordu teşkilatlarının bu partiye dönüşüp onun emrine girdiğini" duyurmuştur.*¹²¹³

Fırkanın ileri gelenleri de Mustafa Kemal'e yakın kişilerden oluşuyordu. Bunlar arasında, Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Kılıç Ali, Hakkı Behiç (Bayiç), İhsan (Eryavuz), Refik (Koraltan), Eyüp Sabri (Akgöl) ve Süreyya (Yiğit) gibi Meclisin radikal fikirli üyeleri bulunuyordu. Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşu, Dahiliye Vekaleti tarafından vilayetlere bir genelge ile duyurulmuş, *Yeşil Ordu*'nun da bu fırkaya katıldığı belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa da, Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulduğunu Ordu Kumandanlarına bildirerek görüşlerini sormuştur. Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'e de "*Muhterem Ethem Beyefendi*" diye başlayan ve "*muhterem yoldaş*" diye biten bir mektup yazarak hem onu yeni fırkaya davet etmiş, hem de fırkanın düşüncelerini yaymak için *Seyyare Yeni Dünya*'yı Ankara'da çıkarmak istediklerini bildirerek matbaayı Ankara'ya göndermesini istemiştir. Matbaanın getirilmesi görevini de Diyarbakır Mebusu, aynı zamanda Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanı ve Çerkez Ethem'in arkadaşı Binbaşı Şükrü Bey'e vermiştir. Ethem bu isteği kabul etmiş ve matbaa Ankara'ya taşınmıştır.¹²¹⁴

Ethem, gazetenin bu tarihten sonraki yayını ile ilgili şunları söylemiştir:

*"Bundan sonra da bazı ufak cereyanlara göre muvakkaten sevk olunan mezkur ceride eski mesleğinde hayli müddet, son günlerimize kadar devam etmiş, tabiidir ki Mustafa Kemal'in arzu-yı şahsiyesine alet olmasına meydan verilmemiş idi. İşte Yeşil Ordu teşkilatı diye izah ve te'viline ehemmiyet verdiği mesele hiçbir zaman sabit bir vaziyet alamamış ve bence ehemmiyeti haiz bir keyfiyet olarak kabul olunamamış idi."*¹²¹⁵

Gazetenin adı 84. sayısından itibaren *Yeni Dünya* olarak değiştirilmiştir.¹²¹⁶ Bu dönemde gazetenin imtiyaz sahibi Arif Oruç, mesul müdürü ve başmuharriri ise Türkiye Komünist Fırkası Katib-i Umumisi olan Hakkı Behiçtir.¹²¹⁷ Eskişehir'deki "*İslâm Bolşevik Gazetesi*" artık, Ankara'da "*Türkiye Komünist Gazetesi*"dir.¹²¹⁸

¹²¹³ Şaduman Halıcı, *Ethem*, E yayınları, İstanbul, 2016, s. 109.

¹²¹⁴ Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 372.

¹²¹⁵ Halıcı, *Ethem*, s. 110.

¹²¹⁶ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 47-48.

¹²¹⁷ Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, s. 372.

¹²¹⁸ Doğu Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1981, s. 364.

Yeni Dünya'da yayınlanan makalelerde sık sık komünizmin tarihi gereksinim olduğunu belirtmiş, ancak Türkiye'de, komünizmin dikkatlice, sabırla ve büyük tehlikelere atılarak gerçekleştirilebileceğini, Türk komünistlerinin, ülke koşullarını, halkın yaşantısını ve fanatizmini göz önünde bulundurmaları ve Anadolu'daki komünizmin İslâm düşüncesi ile sıkı sıkıya bağlı bulunması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Gazete, Macaristan ve Bavyera Sovyet Cumhuriyetleri'nin kanlı yok edilişleri ile ilgili olarak da "*Bavyera ve Macaristan Komünistleri Türk Komünistleri gibi sabırlı olsalardı, bu başarısızlığa uğramazlardı*" görüşündeydi. *Yeni Dünya*, Anadolu'nun ancak devrim yoluyla sosyalist bir ülke olacağını savunmuştur.¹²¹⁹

Gazetenin 85. sayısında, gazetenin yazarlarından Mustafa Nuri, "*Komünizmin Alemi*" başlığı altında "*Komünizmin ali mefkûrelerinin tatbikatından şu zavallı milleti nasibedar edebilme*"yi savunmaktadır. Bu yazının altında ise, Şevki Celal tarafından "*Türk İnkılâbı*" adlı bir şiir yer almaktadır. Şiirde Türkiye Komünist Fırkası'nın Türkçülüğü dile getirilmiş, hem garbın Kızıl Ordumuza hesap vereceği belirtilmekte, hem de Yeşil Turan'ın nurlandığı, büyük Kur'an'ın yükseldiği anlatılmaktadır.¹²²⁰

Gazetenin, aralarında ünlü isimlerin de yer aldığı zengin bir yazar kadrosu vardır. Arif Oruç, Mustafa Nuri, Hakkı Behiç, Doktor Tevfik Rüştü, Ömer Lütfi, Memduh Süleyman, Abdurrahman Usta, Ali Şefik, Şevki Celal, Binbaşı Osman, Mehmet Akif, Hasan Sıddık, Mehmet Muhsin, Sadrettin Celal gibi isimlerin yanı sıra Pierre Lotti ve Sovyet Hariciye Komiseri Georgi Çiçer'in adlarına da rastlanmaktadır.¹²²¹

Milli Mücadele dönemindeki sol faaliyetler, Çerkez Ethem isyanı sonucu kesintiye uğramış, 1921 yılında Türkiye'de solu bastırma politikası uygulanmıştır. Çerkez Ethem İsyanı sırasında, *Yeni Dünya Gazetesi*'nde, hükümete cephe alan ve isyana karşı gönderilecek asker sevkiyatını önlemek amacıyla, işçileri greve çağıran bir yazı yayınlanmıştır.¹²²² Söz konusu yazı şöyledir:

"Eskişehir işçilerine

"Amele... Köylü":

Senelerden beri dünyayı her taraftan saran kapitalist zinciri, bugün Rusya fukarası kasibesinin, parçalayıcı bir darbesile kopup, mahvolunurken, Şark ve Garbin

¹²¹⁹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 102-103.

¹²²⁰ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS yayınları, İstanbul, 1991, s. 128-129.

¹²²¹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 180.

¹²²² Zehra Aslan, "Türk Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların "Sol" Algısı", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 51, Ankara, 2016, s. 174.

bütün mazlum ve masum, işçi ve köylü halk kütleleri yeni bir hayata nail olmağa susamış, kıyam ediyorlar.

Ey işçi arkadaşlar. Ey dünyanın daima çalışanı ve daima aç ve yoksul kalan namuskar insanları...

Bugün Şarkta doğan yeni güneş sizin sararan namuslu alınlarınıza renk ve hayat vermek için çalışıyor, çalışacak, muvaffak oluyor ve elbette muvaffak olacak.

Ey Eskişehir işçileri...

Dünyanın her tarafında her güneşin nurundan istifadeye koşan işçi ve köylüye mani olmak isteyen kirli eller vardır. Ve her yerde bu kirli eller daima atıl ve mazarattan sakıt bir hale getirilmiştir.

Bunu yapan sizin Şark ve Garp'taki işçi ve köylü arkadaşlarınızdır.

Bugün bu cereyanın gayesi şu ve milletin istifadesine hadim olmak değildir. Bunun gazez ve hedefi dünyayı kendilerine yemlik ittihaz eden kara devleri ezmek ve dünyayı dünya, insanları insan demektir.

Binaenaleyh bugün size de düşen vazife bu cereyana tabi olmak ve bir an evvel Bolşevizmin nurlu güneşinden solgun ovalarımızı, sararan benizlerimizi, sönmek üzere olan hanümanlarımızı, tahsilsiz kalan çocuklarımızı aç ve yoksul kalan arkadaşlarımızı kurtarmak ve diriltmek için çalışmaktır.

Haydi arkadaşlar haydi, işçi ve köylüler, diriliniz ve deyiniz ki biz de Bolşevizmin insani esaslarını memleketimizde görmek istiyoruz.

*Haydi arkadaşlar haydi.*¹²²³

Bunun üzerine 2 Ocak 1921 tarihinde, gazetenin yayın hayatına son verilmiş, Arif Oruç ve arkadaşları tutuklanarak, Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılanmışlardır.¹²²⁴

Bu durumu, 1922-1925 yılları arasında Türkiye Komünist Partisi Sekreteri olan Salih Hacıoğlu şöyle anlatmaktadır:

"Ethem'in isyan ettiği gün İttihatçılar da naşir-i efkarları olan Yeni Dünya Gazetesi'nin matbaasında Eskişehir ve havalisi amelesini isyana teşvik eden bir beyanname tab ettirdiler. Fakat hükümet bu beyannameleri daha matbaadan çıkmadan yakaladı ve matbaayı vaz-ı yed ederek (el koyarak) Yeni Dünya Gazetesi'ni kapattı.

¹²²³ Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 536-537.

¹²²⁴ Müzehher Yamaç, "Çerkez Ethem Olayı", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, C. 5, S. 2, Temmuz 2016, s. 67.

Naşiri Arif Oruç ile beyannameyi yazan ve tab'ettiren Nizamettin Nazifi tevkif ederek İstiklâl Mahkemesine verdi."¹²²⁵

Yaşanan gelişmelerden dolayı kovuşturmayaya uğrayan ve 1921 ilkbaharından itibaren izinli sayılan Hakkı Behiç ise yaşanan baskını:

"Eskişehir'de gayri münasip neşriyatından dolayı hükümetçe tatil edilecek iken kurtarıp buraya (Ankara'ya) celb ve başmuharrirliğini bizzat deruhte ettiğim Yeni Dünya Gazetesi bir eşkiya yatağı gibi basıldı. Muharrirleri hapsedildi, sermuharriri ben olduğum, gazetenin başında müdür-ü mesul namına da benim ismim bulunduğu halde, en küçük bir arkadaşlık hissiyle haberdar bile edilmedim. Gazetede Ethem'in gönderdiği bir beyanname tabolunmuştur... Beyanname tab edildi ve cürm-ü meşhut halinde matbaa basılarak yakalandı. Gazete tatil olundu... Matbaa ve gazete müstahdemleri aylarca haps olundu" şeklinde anlatmıştır.¹²²⁶

Mahkemenin 9 Mayıs 1921 tarihli hükmünde, Arif Oruç'un tutuklu kaldığı süre yeterli görülerek, hükümetin uygun gördüğü bir yerde ikamet etmesine karar verilmiştir. Kasım 1921'de, Arif Oruç tarafından yeniden çıkarmaya başlanan *Yeni Dünya*, 1922 yılı ortalarına kadar yayınlanmıştır.¹²²⁷

3.2.3.4.1.5. Sebülürreşâd Dergisi

Sebülürreşâd Dergisi, Ebu'l-Ula Zeynelabidin ve H. Eşref Edib (Fergan) tarafından 27 Ağustos 1908 yılında *Sırat-ı Müstakim* adıyla yayın hayatına başlamıştır. Derginin isminin altında, "*Din, felsefe, hukuk ve ulumdan bahis haftalık gazete*" ibaresi yer almaktadır. Baş yazısında, derginin yayın politikası, yazılan Fatiha suresinin ardından, şöyle açıklanmıştır:

"Fatiha-i a'mal ve mukaddime-i amalimiz, din-i mübine hizmet ve ihvan-ı mü'minine nasihatle müstelzim-i sa'adet-i dareyn olan menhec-i kavm-i istikamet ve sırat-ı müstakimi-i hidayete da'vetten ibaret olmakla, mesa'i-i vakı'amızın hamiyet-i şiarını ümmet tarafından hüsn-i telakki edileceğine ümitvarız. Kafil-i nizam-ı alem ve müstelzim-i rafah-ü sa'adet-i ümem olan şeri'at-ı gara-yı İslâmiyye ahkam-ı münifesinin hükm-i li-dinihi ve feva'id ü menafî-i maddiyeye ve ma'neviyyesi minel ve akvam-ı

¹²²⁵ Mete Tunçay, "Hakkı Behiç'e Dair", *Toplumsal Tarih*, C. 34, S. 202, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 94. ; Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, s. 372.

¹²²⁶ Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, s. 372.

¹²²⁷ Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimine Yurtdışından Muhalefet Eden Bir Yayın Organı Arif Oruç'un Yarın'ı* (1933), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10.

*sairece mechul olmakla beraber cihar-aktar-ı alem-i eşi'a-i irfanıyla tenvir eden şems-i taban-ı İslâmiyyet gözlerini kamaştırdığı huffaş-binanın setr-i envar-ı hakikât maksad-ı garaz karisiyle herbar diyanet-i mu'azzama-i Muhammediyye aleyhine neşriyat-ı faside ve isnadat-ı kazibeden hali kalmadıklarından neşriyat ve müfteriyyat-ı vakı'ayı dela'il-i akliyye ve berahin-i nakliye ile redd ü tekzib eylemek dahi deruhde eylediğimiz veza'if-i asliye cümlesinden olmakla bu babda erbab-ı ilmü irfan tarafından ihda buyurulacak asar-ı nafi'a makalat-ı müfidenin ma'at-teşekkür derc-i sahife-i iftihar kılınacağı mukarrerdir. Vallahu yehdi ila seva'is-sebil."*¹²²⁸

Mehmet Akif, *Sırat-ı Müstakim*'deki yazı ve şiirleriyle, siyasi ve sosyal sorunları kendi üslubuyla değerlendirmiştir. Mesela, bir Müslüman milletin, Çar'a esir olması, Mehmet Akif'i derinden sarsmış ve "*Tevhit yahut Feryat*" şiirinde üzüntüsünü şöyle söze dökmüştür:

*"Bir şahsa esir olmayı bir koskoca millet
Mekrinle mi, ya Rab, sanıyor kendine devlet?"*¹²²⁹

Sırat-ı Müstakim'in bu tür manzume ve yazıları, Azerbaycan'da çıkan Türkçe gazetelerde de iktibas yoluyla yeniden yayınlanmıştır. Gerek Mehmet Akif'in, gerekse başka yazarların bu gibi yazıları, Rus esaretindeki Türk dünyasında kıpırdanışlara sebep olduğu için, *Sırat-ı Müstakim*'in Rusya'ya girişi yasaklanmıştır.¹²³⁰

Eşref Edib, derginin ilk sayısından itibaren halkta uyandırdığı heyecan ve tesir hakkında şunları söylemiştir:

"İlk çıktığı günlerin heyecanını hiç unutmuyorum. Yıllarca hasretini çektiğimiz hürriyet güneşi doğar doğmaz matbaalara koştuk. "Sıratımüstakim ünvanıyla ilk nüshamız çıkınca Bâb-ı Âli alt üst oldu. Müvezzilerin "Sıratımüstakim Sıratımüstakim" avazeleri caddeleri kapladı.

24 saat sürmedi, on binlerce nüshası yağma oldu. Tekrar bastık, yine bitti. Arkasından ikinci nüshası yetişti. Memleketin her tarafından telgraflar yağmaya başladı. Matbaalar gece gündüz çalıştığı halde yetiştiremez oldular.

Az zamanda İşkodra'dan Bağdad'a ve Yemen'e kadar bütün memleket Sıratımüstakim'le doldu ve bütün İslâm dünyasına taşmaya başladı. Büyük alimlerin,

¹²²⁸ *Sırat-ı Müstakim*, S. 1, 25 Temmuz 1324/1908, s. 1.

¹²²⁹ Nazım H. Polat, *Tanzimat Sonrası Türk Kültür Hayatından Yansımalar*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, s. 161-162.

¹²³⁰ Polat, *Tanzimat Sonrası Türk Kültür Hayatından Yansımalar*, s. 161-162.

kudretli üstadların eserleriyle, kıymetli şiirleriyle Sıratımüstakim en birinci mecmua halini aldı. Hele Akif'in şiirleri bütün gönüllere öyle heyecanlar verdi ki..."¹²³¹

Yaklaşık 4 yıl boyunca *Sırat-ı Müstakim* adıyla 182 sayı yayınlanan dergi, 8 Mart 1912 tarihli 183. sayısından itibaren *Sebîlürreşâd* adıyla çıkarılmaya başlanmıştır.¹²³² Derginin isim değişikliğini Eşref Edib şöyle açıklamıştır:

*"Sebîlürreşâd adını merhum Prens Abbas Halim Paşa'nın Heybeli Ada'daki selamlık köşkünde koyduk. M. Akif Bey ile beraber Abbas Halim Paşa, Kur'an-ı Kerim'den rastgele bir sayfa açtık ve "Vema İttebiuni Ehdiküm İla Sebîlürreşâd" ayeti çıktı. Biz de bu ayette geçen Sebîlürreşâd isminde karar kıldık."*¹²³³

Derginin isminin altında *"Dinî, edebî, siyasî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir"* ibaresi yer alır. Derginin basım yeri *Tevsi-i Tıbaat Matbaası*'dır.¹²³⁴

Milliyetçi bir yayın politikası izleyen *Sebîlürreşâd Dergisi*'nin yazar kadrosunda: Mehmet Akif Ersoy, Babanzade Ahmet Naim Bey, İsmail Hakkı Bey, Şemseddin Bey, Aksekili Ahmet Hamdi Efendi, Edhem Nejat Bey, Ali Rıza Seyfi Bey gibi kişiler yer almaktaydı. Dönemin önemli aydınlarını bünyesinde bulunduran dergi için, İslâmcı gruplar içinde en entelektüel dergi denmiştir.¹²³⁵ Yine Türkçülerin ileri gelenlerinden Yusuf Akçura (A.Y.) imzası ile 1909-1910 yıllarında, Ahmet Ağaoğlu 1913-1915 yıllarında "Ahmet Agayef" imzasıyla bu dergide çeşitli makaleler yazmışlardır.¹²³⁶

Birinci Dünya Savaşı sürecinde, Türk Milleti'nin içinde bulunduğu zor zamanlarda, *Sebîlürreşâd*, milli ve dini kimliğini ön plana çıkararak ordu ve halk bünyesinde psikolojik bir savaş vermiş ve mücadeleye moral vererek destekte bulunmuştur. Eşref Edib, o dönemde *Sebîlürreşâd*'nın üstlendiği bu misyondan şöyle bahsetmiştir:

"Sebîlürreşâd, hürriyetle beraber doğmuş, hürriyet ve İstiklâl uğrunda çalışmış Müslüman Türk milletinin vahdeti, yükselmesi izzet ve şerefi davasını bütün kudret ve kuvvetiyle müdafaa etmiştir. Tefrika ve dalalet yüzünden, azgınlık ve ihtiras yüzünden,

¹²³¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1905 Sıratımüstakim Mecmuası*, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. IX.

¹²³² *Sebîlürreşâd*, S. 183, 24 Şubat 1327/1912, s. 1.

¹²³³ Adnan Gül, *Sebîlürreşâd (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 81.

¹²³⁴ *Sebîlürreşâd*, S. 184, 1 Mart 1328/1912, s. 1,15.

¹²³⁵ Adem Efe, "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebîlürreşâd", *Marife*, Yıl 8, S. 2, Konya Güz 2008, s. 163-164.

¹²³⁶ İnüçur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 350.

sefahet ve cehalet yüzünden memleketin maruz kaldığı facialarda milleti dağılmaktan, inhilal ve izmihlalden korumaya çalışmıştır."¹²³⁷

İstanbul'da işgal devletlerinin müthiş zulmü ve tazyikleri altında Milli İstiklâl davasını Mehmet Akif'le birlikte müdafaa eden Eşref Edib, *Sebilürreşâd*'ı gizli gizli bastırarak Anadolu'ya sevk etmiştir. Anadolu'daki İstiklâl mücadelesini bütün kuvvetiyle destekleyip, işgalci devletlere karşı cephe alan Eşref Edib, *Sebilürreşâd* kadrosuyla birlikte "*Bugün icma-ı ümmet Anadolu'dadır*" ibaresiyle, Kuva-yı Milliye hareketine desteğini sürdürmüştür. Sonunda, İşgal Kuvvetleri'nin baskısı, *Sebilürreşâd*'ın İstanbul'da yayınlanmasını imkânsız hale getirince, Eşref Edib, Mehmet Akif'in tavsiyesine uyarak Kasım 1920'de İnebolu yoluyla Kastamonu'ya geçmiş ve burada Mehmet Akif'le buluşmuştur.¹²³⁸

Mehmet Akif, Kastamonu'da ilk olarak, Nasrullah Cami'sinde 19 Kasım 1920'de Milli Mücadele'yi anlatan o meşhur konuşmasını yapmıştır. Mehmet Akif, kürsüden Kastamonu halkına yaptığı konuşmada, aslında bütün Anadolu'ya seslenmiştir. Milli Mücadele'nin millet için ne kadar önemli olduğunu ve bu mücadelede herkesin yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Halkı bilgilendirmiş, yüreklendirmiş ve milleti Milli Mücadele'ye davet etmiştir.¹²³⁹

Eşref Edib Kastamonu'da çıkarılan *Açıkgöz Gazetesi*'nin 22 Kasım 1920 tarihli sayısında: "*Sebilürreşâd Ceride-i İslâmiyesi Kastamonu'muz şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir*" haberini vermiş¹²⁴⁰, *Sebilürreşâd* ise, 464. sayısını yedi aylık bir aradan sonra 25 Kasım 1920'de yayınlamaya başlamıştır.¹²⁴¹

Mehmet Akif'in, Batının İslâm dünyası karşısındaki durumu ve özellikle İngilizlerin tavırlarını anlattığı konuşması da, *Sebilürreşâd Dergisi*'nin 464. sayısında "*Nasrullah Kürsüsünden*" başlığıyla; ikinci konuşması, 3 Aralık 1920 tarihli 465. sayısında "*Müslümanların Terakkileri İslâma Sarılmalarına Bağlıdır*" başlığıyla; üçüncü konuşması, 13 Aralık 1920 tarihli 466. sayısında "*Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur*" başlığıyla; son konuşması da 3 Şubat 1921 tarihli 467. sayısında "*Yes'e*

¹²³⁷ Gül, *Sebilürreşâd (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, s. 82.

¹²³⁸ Fahrettin Gün, *Eşref Edib İstiklâl Mahkemelerinde -Sebilürreşâd'ın Romanı-*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17.

¹²³⁹ Nabahat Akgün Çomak, "Sebilü'r-Reşad: "Nasrullah Kürsüsünde Adlı Vaaz Metni" Biçim-İçerik-İşlev(sel) Yeniden "21-K" Yönetimine Göre Okunması", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 189.

¹²⁴⁰ Çomak, "Sebilü'r-Reşad: "Nasrullah Kürsüsünde Adlı Vaaz Metni" Biçim-İçerik-İşlev(sel) Yeniden "21-K" Yönetimine Göre Okunması", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, s. 188.

¹²⁴¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 104.

Düşenler Müslüman Değildir" başlığıyla yayınlanmıştır. Bunlardan ilk üç sayısı Kastamonu'da, son sayısı ise Ankara'da basılmıştır.¹²⁴²

Yayınlanan bu konuşmaların en çok ilgi çeken ve kamuoyunda en fazla etkili olanı "*Nasrullah Kürsüsünden*" başlığıyla yayınlanmış olanıdır. Bu konuşmanın bir kısmı şöyledir:

"Ey Cemaat-i Müslimin! Milletler topla, tüfekte, zırhla, ordu ve tayyarelerle yıkılmaz, milletler ancak ve ancak aralarındaki rabıtalara çözümlenerek, kendi başının derdine düştüğü zaman yıkılır. Düşmanın bugün bizden istediği ne filan vilayet, ne de filan sancak değildir. İstedikleri devletimizdir, dinimizdir, imanımızdır. Bizi mahvetmek için tertip edilen o Muahede-i Sulhiye paçavrası parçalanmadıkça, İslâm için, Türk için bu dünyada beka imkânı yoktur."¹²⁴³

Yazıya dökülen bu konuşmanın, okuyanlar üzerinde mutlak bir tesir uyandıracak olduğu inancıyla gazetenin 464. sayısı birkaç kez basılarak Anadolu'nun pek çok yerinde ve cephelerde dağıtılmıştır. El-cezire Kumandanı Nihat Paşa tarafından, *Diyarbakir Vilayet Matbaası*'nda ayrıca basılan dergi, Elazığ, Diyarbakir, Bitlis, Van vilayetleri ve civarı halkı ile cephelere dağıtılmıştır. Nihat Paşa'nın, bu durumu haber verdiği ve Mehmet Akif'e teşekkür ettiği telgrafı ile Mehmet Akif'in, Paşa'ya verdiği cevap, bu kez *Sebilürreşad*'ın Ankara'da yayınlanan 468. sayısında şu şekilde yer almıştır:

"Elcezire cephesinin muhterem kumandanı Nihat Paşa Hazretleri tarafından başmuharririmiz Akif Beyefendi'ye çekilen telgrafnamedir:

"Nasrullah Câmi'-i Şerifi'nde irâd buyurduğunuz mev'i-zayı hâvî mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyârbekir Câmi'-i Kebîri'nde cuma namazından sonra kırâat edilerek mü'minîn-i hâzıra envâr-ı ma'neviyesinden hisseyâb-ı tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır. Fakat bu istifâde pek mahdud kalacağından cephe mintikasını teşkil eden El'aziz, Diyârbekir, Bitlis, Van vilayetleriyle civar müstakil mutasarrıflıklar halkı da nasîbedâr edilmiş ve şerefiyle hukuku doğrudan doğruya zât-ı âlinize âid olmak üzere Diyârbekir vilâyet matbaasında tab' ve teksir ettirilerek bütün cepheye tevzi' olunmuştur. Cenâb-ı Hak mesâ'i-yi din ü vatan-perverânenizi meşkûr eylemesi temennisiyle ihtirâmâtımı takdîm eylerim.

¹²⁴² Mustafa Eski, *Kastamonu Valileri 1838-2000*, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000, s. 99.

¹²⁴³ Gül, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, s. 85.

Elcezîre Kumandanı: Nihad"¹²⁴⁴

Nihat Paşa'nın taktir dolu ifadelerini içeren telgrafla Mehmet Akif yine telgrafla şu karşılığı vermiştir:

"Diyârbekir'de Elcezire Kumandanı Nihad Paşa hazretlerine

Hakk-ı âcizânemdeki teveccühât-ı devletlerine ansamîmi'l-kalb teşekkürler ederim. Nasrullah kürsüsündeki mev'izanın o havâlide ve o cephe'deki bütün dindaşlarımıza tebliğine himmet ve delâlet cidden sezâver-i minnettir. Cenâb-ı Hak pek kıymetdâr bir rüknü bulunduğumuz kahraman ordumuzu zaferden zafere isâl ve ümmet-i İslâmiyede belirmeye başlayan intibâhı müzdâd buyursun. Âmin.

16 Şubat 337 Mehmed Âkif"¹²⁴⁵

Sebilürreşâd'ın Milli Mücadele adına gösterdiği bu çaba, Mustafa Kemal Paşa tarafından takdirle karşılanmış ve derginin yayınlarını Ankara'da sürdürmesi istenmiştir.¹²⁴⁶

Eşref Edib, derginin Ankara'da uyandırdığı tesirden şu şekilde söz etmektedir: *"Sebilürreşâd'ın bu hizmetlerini taktir eden Başkomutan, Sebilürreşâd'ı Kastamonu'dan Ankara'ya davet ediyor. Arka arkaya on binlerce, yüz binlerce nüshaları bütün cephelere sevk olunuyor. Milli Mücadele'nin yegane mecmuası olan Sebilürreşâd, bütün askeri kıtalarda okunuyor..."*¹²⁴⁷

Bu davet üzerine Mehmet Akif ve Eşref Edib, 30 Aralık'ta Ankara'ya geçmişler ve derginin 3 Şubat 1921 tarihini taşıyan 467. sayısı burada çıkarılmıştır¹²⁴⁸. Derginin Ankara'da basım yeri *İkaz Matbaası*'dır.¹²⁴⁹

Ankara'ya gelişlerinden bir süre sonra Mustafa Kemal, Mehmet Akif ve Eşref Edip'i Ankara İstasyonu'nun bir odasında kabul ederek görüşmüştür. Bu görüşme sırasında, Mustafa Kemal, onların İstanbul'dayken de Milli Mücadele'ye yaptıkları hizmetleri bildiğini belirttikten sonra, konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Kastamonu'daki vatanperverane mesainizden çok memnun oldum. Sevr Muahdesi'nin memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşâd kadar

¹²⁴⁴ Düздаğ, *Mehmet Âkif Ersoy*, s. 105-106.

¹²⁴⁵ Düздаğ, *Mehmet Âkif Ersoy*, s. 105-106.

¹²⁴⁶ Gül, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, s. 85.

¹²⁴⁷ Düздаğ, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1905 Sıratı Müstakim Mecmuası*, s. XV.

¹²⁴⁸ Düздаğ, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1905 Sıratı Müstakim Mecmuası*, s. XIV.

¹²⁴⁹ *Sebilürreşâd*, S. 467, 3 Şubat 1337/1921, s. 12.

hiçbir gazete memlekete neşredemedi. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebîlürreşâd'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim."¹²⁵⁰

Yine, Mehmet Akif tarafından yazılan *İstiklâl Marşı*, ilk defa 17 Şubat 1921 tarihli *Sebîlürreşâd Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Aynı zamanda dergi, dindar halk üzerindeki tesiri dolayısıyla, kendisine çok ihtiyaç duyulan bir yayın organı olmuş, bu sebeple Büyük Millet Meclisi kararıyla, kâğıt, matbaa ve para ile desteklenmiş, Anadolu'da halka ve savaş cephelerinde askere dağıtılacak kadar önem kazanmıştır.¹²⁵¹

Sakarya Savaşı sürecinde, Ankara, kaygılı günler geçirmeye başlamış, 1921 yılı Ağustos ayı sonlarında Mehmet Akif "Heyat-i Nasıha" arasında, Sakarya'da çarpışan orduya giderken, Eşref Edib'te *Sebîlürreşâd*'ı ve dergide çalışanların ailelerini Kayseri'ye taşımakla görevlendirilmişti. Mutasarrıf Kemal Bey'in isteği üzerine *Sebîlürreşâd*'da, 1 Eylül 1921'de halkı umutsuzluktan ve karamsarlıktan kurtarmak amacıyla şöyle bir bildiri yayınlanmıştır:

"Ey Müslümanlar, gaflet uykusundan uyanınız. İslâmın geçirmekte olduğu buhranları düşününüz. Yan yatıp vakit geçirecek yahut ye'se düşen kadınlar gibi ağlayacak zamanda değiliz. Namert düşman güzel Anadolu'muzun kapılarını kırdı. Harim-i İsmetine kirli ayaklarını soktu. Sahillerimizde tutuşturduğu yangını Anadolu'nun ortalarına kadar tevsi etti. Bugün yalnız Anadolu'nun değil, dört yüz küsür milyon İslâm âleminin mukadderatı Sakarya vadilerinde Ehlisalip hücumlarını def ile meşgul olan Müslüman-Türk ordusunun göstereceği kudret ve zafere bağlıdır."¹²⁵²

Bir süre Kayseri'de yayın hayatına devam eden *Sebîlürreşâd*, Sakarya Savaşı'nın kazanılmasının ardından, önce Ankara'ya, daha sonra Mayıs 1923'de İstanbul'a geri dönmüştür.¹²⁵³

Devlet yönetiminde ve ulusun toplum hayatında dini esasları ön planda tutan, koyu İslâmcılar, Mütareke döneminde bu dergi etrafında toplanmışlardı. İslâm birliği ilkesini, birlik ve beraberlik için tek çıkar yol olarak gören, *"En iyi ve sevimliye layık insan, en iyi Müslüman olandır"* prensibini yaygınlaştırmak amacıyla bütün İslâm âlemine seslenmeye çalışan, Müslüman milletlerin dertleriyle meşgul olacağını ilan

¹²⁵⁰ Yaşar Semiz, Osman Akandere, "Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 18, S. 54, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 927.

¹²⁵¹ Düzdağ, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1905 Sıratı Müstakim Mecmuası*, s. XIV.

¹²⁵² Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 41.

¹²⁵³ Gül, *Sebîlürreşâd (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, s. 86.

eden bu dergi, "Türk İslâm Âlemi" başlığı altında, dış ülkelerdeki Türklerden haberler vermiş, onlardan gelen mektupları sütunlarında yayınlamıştır.¹²⁵⁴

Dergi, yazılarında Rusya'da yaşayan Müslümanlara da geniş yer vermiştir. Yine kadınların yaşadığı sorunların üstünde durmuştur. *Sebilürreşâd*, insanlığı fukaralığa, tembelliğe, sefaletle sevk eden, fani dünya için çalışmayı gereksiz gören bir din anlayışına karşı tavır koymuştur. Ticaret, sanayi, tarım gibi uğraşların, İslâm dini açısından önemini sürekli vurgulamıştır. Servet edinmeyi özendirip, sanayileşmenin gereğine dikkat çekmiştir.¹²⁵⁵

Cumhuriyet yıllarında da yayınıni sürdüren *Sebilürreşâd*, modernist İslâmcıların bir süre sonra dergiden ayrılmaları üzerine, gelenekçi İslâm'ın sözcülüğünü üstlenmiştir.¹²⁵⁶

Sebilürreşâd, Şeyh Sait İsyanı sırasında tahrik edici yayınlar yaptığı gerekçesiyle, 6 Mart 1925'de Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından süresiz olarak kapatılmıştır. Uzun bir süre çıkarılmayan dergi, çok partili hayata geçişle birlikte 1948'de tekrar yayınlanmaya başlanmıştır.¹²⁵⁷

3.2.3.4.1.6. Köy Hocası Dergisi

Köy Hocası, yayın hayatına İstanbul'da başlayan, daha sonra, Ankara'da Milli Mücadele'ye destek veren, direnişi savunan ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden mali destek gören, yüksek tirajlı önemli bir süreli yayındır.¹²⁵⁸

1 Aralık 1918'de yayınlanmaya başlanan derginin imtiyaz sahibi Üryanizade Vahid Bey, mesul müdürü Eshed Sadi Bey'dir. Derginin basım yeri *Efkaf-ı İslâmiye Matbaası*'dır.¹²⁵⁹

Kendini "*Sade dinden, ahlâktan bahseder*" bir dergi olarak tanıtan *Köy Hocası*, dergiyi çıkarmaktaki amacını "*Köylüye dinini diniyesini bildirerek çalışub çabalamanın yolunu göstermek*" olarak ifade etmiştir¹²⁶⁰. On beş günde bir yayınlanan dergi, sekiz sayfa ve iki sütun olarak basılmıştır.¹²⁶¹

¹²⁵⁴ İnüçur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 350.

¹²⁵⁵ Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", s. 20.

¹²⁵⁶ Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", s. 20.

¹²⁵⁷ Gül, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, s. 87.

¹²⁵⁸ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 124.

¹²⁵⁹ *Köy Hocası*, S. 1, 1 Kanunievvel 1334/1918, s. 1, 10.

¹²⁶⁰ *Köy Hocası*, S. 2, 12 Kanunievvel 1334/1918, s. 1.

¹²⁶¹ *Köy Hocası*, S. 8, 31 Mart 1335/1919, s. 1-8.

Başlangıçta amacı, köylüleri din ve sosyal hayat hakkında bilgilendirmek olan *Köy Hocası*, işgallerin başlaması üzerine, Milli Mücadele'yi destekleyen yayınlar yapmaya başlamıştır.¹²⁶²

Köy Hocası'nda, esas amaçlarının yanı sıra köylülere, tarımsal önerilerde bulunulması ihmal edilmemiş ve bu yapılırken, özellikle Peygamberin sözleri kullanılmıştır. Örneğin gazetenin birkaç sayısında "Ağaçların kesilmesinin vatan için zararlı olduğunu ve Peygamberin, ormanların kesilmesini değil, tam tersine alanın arttırılmasını tavsiye etmiştir" şeklinde makaleler yayınlamış; bu konu hakkında ayrıca Kuran-ı Kerim'den örnekler verilmiştir. Arapçadan hutbe çevrilerek yayınlanmış ilk dergi olan *Köy Hocası*'nda, Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim gibi kutsal kitapların çıkış tarihleri ve içerikleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.¹²⁶³

Yine dergide yer alan "Bayramda Şehitleri Nasıl Anmalıyız?" başlıklı makalede, muharebede şehit düşen askerlerin haklarının nasıl ödenebileceği şu sözlerle tavsiye edilmiştir:

"Ey ağalar!

Hep biliyorsunuz ki şu büyük belayla geçirdiğimiz muharebe yüzünden ne canlar yandı, ne ocaklar söndü; nice analar ağladı, nice evlatlar yetim kaldı. Hani insan derin düşünecek olsa çileden çıkmak işten bile değildir. Lakin şimdi biz! Bu kişi ile olmalı idi yahut olmamalı idi gibi sözleri bir tarafa bırakalım da o çoluğu çocuğu koyup vatan uğruna kendi şehitlerimizi düşünelim. Onlara karşı boynumuzun bir borcu olup olmadığını araştıralım! Bakalım onların o fedakarlıklarına karşı bizler ne yapıyoruz nasıl davranıyoruz bu bir öğrenelim! Bana kalırsa ağalar o mübarek şehitlerimiz için bizim bir şeycikler yaptığımız yoktur. Sade onları andığımızda bol bol rahmet okuruz, ayda yılda belki bir kere ruhlarına Fatiha kondururuz, işte bu kadar. Sanki bir rahmet okumakla iç açacak sözlerle azıcık ona teselli verim zehrini olsun din kardeşliği dediğin böyle olur.

İşte ey Müslümanlar, ey Allah'ın kulları hep böyle yapın! Hep birbirinizin haliyle hallesin! Birbirimizin gamına kederine daima ortak olun! Ortak olun ki şehitlerde sizden hoşnutça razı olsun. Yoksa sade öyle rahmet okumakla o mübarek adamların hakkı ödenmiş olmaz."¹²⁶⁴

¹²⁶² Önder Yazıcı, "Milli Mücadele Dönemi Yerel Basınına Bir Örnek: Köy Hocası Mecmuası", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C12, S. 31, Hatay, 2015, s. 297.

¹²⁶³ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 89.

¹²⁶⁴ Yazıcı, "Milli Mücadele Dönemi Yerel Basınına Bir Örnek: Köy Hocası Mecmuası", s. 305-306.

Yayın hayatı süresince, dini konuların yanı sıra, toplumsal konularda da halkın aydınlatılmasına çalışılan *Köy Hocası*'nda, özellikle halk sağlığını ilgilendiren konularda yazılar yayınlamıştır.¹²⁶⁵ Örneğin "*İspanyol Nezlesi*" başlıklı bir makalede, o dönem var olan ve büyük bir tehlike arz eden salgın hastalığın ne olduğu ve nasıl tedbir alınması gerektiği hakkında, okuyucuyu şu şekilde bilgilendirilmiştir:

" *Ey ağalar!*

Biliniz ki insan hali bir kere de kalmaz. Hastalık sağlık hep bizim içindir. Bir kere de bir Allah. Bakın şimdi de ortalıkta “ İspanyol nezlesi ” dedikleri salgın yeni bir hastalık var. Adının nezle olduğuna bakmayın! Bu hastalık öyle bir bela ki neüzibillah ne vereme benzer ne koleraya benzer ne de lekeli hummaya. Bu hepsinden beter çıktı. Sapsağlam adamları iki- üç gün içerisinde alıp götürüyor bilseniz bu hastalık ne ocaklar söndürdü. Ne analar ağlattı, nice evlatları yetim bıraktı. Hala bazı yerlerde birçok evlerin halkını kapı kopamazcasına alıp götürdü. Hala da hızını almadı. Gittikçe yayılıyor. Önüne geleni kasıp kavuruyor. Siz benim sözümü sakın veresiye dinlemeyin! Alimallah böyle hastalıklar şakaya gelmez. Derecede muharebeden geri kalmaz...

*...Yaratanıma sığındım diye bir insan kendini göz göre göre tehlikeye sokar mı? Siz elinizden geldiği kadar hastalanmamaya çalışın. Allah etmesin bir hastalığa tutulduğunuzda da: Benim hekimim Allah'tır diye vakit geçirmeyip kendinizi hemen hekime gösterin! İlaç alın, perhiz edin, ne yapmak lazım gelirse öylece yapıp, etmesini Allah'a bırakın!"*¹²⁶⁶

1928 yılına kadar yayınlarına devam eden dergi, bu tarihte kapatılmıştır.¹²⁶⁷

3.2.3.4.1.7. Kalem Dergisi

Selefi, Salah Cimcoz'un ünlü mizah dergisi, *Kalem*'le ad benzerliğinden başka bir ilişkisi olmayan dergi, 21 Mayıs 1921 tarihinde Ankara'da Doktor Hüseyin Suat'ın imtiyaz sahipliği ve Kemal Salih (Sel)'in mesul müdürlüğü altında yayınlanmaya başlamıştır. Genellikle Yunanlıları ve İngilizleri karikatürize eden bir mizah dergisidir. Ağustos ayındaki Yunan ileri harekatı sırasında, Ankara'nın boşaltıldığı günlerde yayınına son vermiştir. Milli Mücadele'ye mizah yoluyla katkı veren bir süreli yayın olarak tarihteki yerini almıştır.¹²⁶⁸

¹²⁶⁵ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 125.

¹²⁶⁶ Yazıcı, "Milli Mücadele Dönemi Yerel Basınına Bir Örnek: Köy Hocası Mecmuası", s. 303.

¹²⁶⁷ Yazıcı, "Milli Mücadele Dönemi Yerel Basınına Bir Örnek: Köy Hocası Mecmuası", s. 303.

¹²⁶⁸ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 125.

Dergi, bazen milletvekilleri ile alay eden, zaman zaman da ucu Sovyetler'e dokunan iğneleyici yazılar yayınlamıştır. Ayrıca, düzenli olarak mizahi klişe ve portreler basılan derginin son yayın tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.¹²⁶⁹

3.2.3.4.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın

3.2.3.4.2.1. Emek Gazetesi

1920 yılında *Yeşil Ordu Cemiyeti*'nin feshedilip, yerine Hakkı Behiç ve arkadaşları tarafında kurulan Türkiye Komünist Fırkası'nı samimi bulmayan *Yeşil Ordu*'nun kurucularından, Tokat Milletvekili Nazım Bey, 7 Aralık 1920'de Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurmuştur.¹²⁷⁰

Milli Mücadele yıllarında yayın hayatına başlayan *Emek Gazetesi*, Halk İştirakiyun Fırkası'nın yayın organı olarak 16 Ocak 1921 tarihinde Ankara'da çıkarılmaya başlanmıştır. Abdülkadir Vahram Lütfi Bey'in imtiyaz sahipliğinde ve Ahmet Hilmi Bey'in başmuharrirliğinde yayınlanan *Emek*, ancak altı nüsha çıkarılabılmıştır.¹²⁷¹ Gazetenin başlığının altında "*Bütün dünya emekçileri ve mazlum halkları birleşiniz*" ibaresi yer almaktadır.¹²⁷²

Afyon basınının önde gelen isimlerinden biri olan Behçetoğlu Muzaffer Görktan tarafından kaleme alınan bir makalede *Emek*, "*Bolşevik gazetesi*" olarak ifade edilmektedir. Yine "*Afyon İli Tarihi*"nin yazarı Süleyman Gönçer, *Emek Gazetesi* için: "...*Emek Atatürk'ün izniyle kurulan ilk sosyalist partisinin yayın organı idi. Atatürk Milli Mücadele sırasında Rusya'dan yardım koparmak amacıyla, danışıklı döğüş bir sosyalist parti kurdurmuş, gayesine ulaştıktan sonra eliyle kurduğu ve kontrolünde bulundurduğu bu partiyi eliyle kapatmıştır. İşte Emek bu sırada çıkmıştır. Bu gazete, Afyonlu Koçoğlu Şükrü Bey'in sahibi bulunduğu İkaz Matbaası'nda basılmıştır.*" demiştir.¹²⁷³

Emek'in 6. sayısında, Bulgaristan'da yayınlanan Türk komünist gazetesi *Ziya*'dan alınan bir makaleyi yayınlaması, hükümetin gazeteye tepki duymasına sebep olmuştur. Makalenin özeti şöyledir:

¹²⁶⁹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 128.

¹²⁷⁰ Aslan, "Türk Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların "Sol" Algısı", s. 174.

¹²⁷¹ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 37.

¹²⁷² Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 106.

¹²⁷³ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 38.

"Kemal Anadolu'nun mutlak hakimidir. Başarı kazandığını düşünelim. Bundan köylünün durumu düzelecek mi? Hayır!... Kemal ne başarılar kazandı, ama Anadolu halkını mutlu edemedi. Bir veya birkaç kişi, ülkenin tamamını hiçbir zaman kurtaramaz. Türkler açmış, onun umurunda değil. Önemli olan Türkiye'nin sınırlarıdır. Anadolu'yu kapitalizmin boyunduruğundan ancak sosyal bir devrim kurtarabilir. Bu nedenle Yunan emperyalistleri ile savaş biter bitmez, Türkiye'de iç savaş başlayacaktır."¹²⁷⁴

10 Ocak'ta meydana gelen Çerkez Ethem olaylarının ardından, 27 Ocak 1921'de *Emek Gazetesi* hükümet tarafından kapatılmış ve gazete ileri gelenleri tutuklanmıştır. Yapılan yargılama sonucu, 9 Mayıs 1921'de, Çerkez Ethem'le işbirliği yaparak hükümeti devirmeye çalışmakla suçlanan *Emek Gazetesi* Müdürü Abdülkadir Lütfi ve gazetenin yazarlarından Mustafa Nur Bey üçer yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır.¹²⁷⁵

3.2.3.4.2.2. Şarkın Sesi Gazetesi

Şarkın Sesi, 1 Temmuz 1922'de Ankara'da, cumartesi dışında günlük olarak yayınlanan ve Milli Mücadele'ye muhalif olan bir gazetedir. Başlığının altında "Yevmi, siyasi, iktisadi, ilmi, edebi" ibaresi yer alan *Şarkın Sesi*'nin imtiyaz sahibi İmamzade Mehmet Salih, mesul müdürü Ahmet Tevfik, başyazarı ise Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) Bey'dir. Öğüt Matbaası'nda basılan gazetede, "*Halk ve Halkçılık*", "*Şarkın İktisadi Düşmanı*" gibi başmakaleler ve "*Hindistan'da İngiliz İdaresi*" tefrikası gibi yazılar dikkat çekmektedir. Gazetenin ömrü kısa olmuş, çıkarıldığı aynı yıl kapatılmış ve başyazarı tutuklanmıştır. Gazete, Sovyetlere eğilimli ve antiemperyalist "*Şark Mefküresi*" taraftarlarının organı ve sağ muhalefete yakınlığıyla bilinmektedir.¹²⁷⁶

3.2.3.4.2.3. Yeni Hayat Dergisi

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın yayın organı olarak 18 Mart 1922 de Ankara'da çıkarılmaya başlanan *Yeni Hayat Dergisi*, "*Bütün dünya emekçileri birleşiniz*" sloganını taşıyor ve kendisini "*İlmi, içtimai, iktisadi, siyasi resmi mecmua*" olarak tanıtıyordu.¹²⁷⁷ *Yeni Hayat*'ın imtiyaz sahibi ve mesul müdürü, Türkiye Halk

¹²⁷⁴ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 105.

¹²⁷⁵ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 51.

¹²⁷⁶ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 197-198.

¹²⁷⁷ Aytül Tamer Torun, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sosyal Sorunlarına Dair Notlar", *Erciyes Akademi Dergisi "Akademia"*, C. 3, S. 4, Kayseri, 2014, s. 48.

İştirakiyun Fırkası'nın kurucuları arasında bulunan ve fırkanın "muvaqqat reisi" olan Tokat Mebusu Nazım Bey'dir. *Yeni Hayat*, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kapatılması, Fırka'nın sözcüsü olan *Emek Gazetesi*'nin yasaklanması; Nazım Bey'in tutuklanıp yargılanarak cezalandırılması; ancak daha sonra affedilerek yeniden siyasi faaliyetlere başlaması ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı yeniden canlandırması üzerine çıkarılan bir dergidir. İlk sayısı Paris Komünü'nün bastırıldığı tarihin yıldönümünde yayınlanmıştır. Yazarları arasında, Nazım Bey'in yanı sıra, Tufan, Affan Hikmet, Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), Tekinalp, Hüsnü, Salih Hacıoğlu yer almaktadır.¹²⁷⁸

Dergi, "*Amacımız*" adlı yayın politikasını içeren başyazısında, Ortadoğu ve Türkiye'nin ekonomik gelişmesi sorunlarını, özellikle sosyal olguları Marksist bakış açısıyla değerlendireceğini, tarihi materyalizm taklitçiliği ile esaret altındaki Müslüman halkları destekleyeceğini ve halk kooperatif örgütlerinin kurulmasını planladığını yazmıştır.¹²⁷⁹ Ayrıca dergi, sosyalizm, işçi tarihi ve işçi hakları hakkında, farklı dillerde yazılan eserlerin çevirilerini yayınlamıştır.¹²⁸⁰

Dergi, 26. sayısında, Başvekil Rauf (Orbay) Bey'i sert bir şekilde eleştiren "*Başvekil'in Ensesine Sert Bir Tokat*" adlı bir makalenin yayınlamasından dolayı, Ekim 1922'de kapatılmıştır.¹²⁸¹

Milli mücadele yıllarında Ankara'da, fakat hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığımız *Asya*, *Yeni Türkiye*, *Selemet* ve *Mefkure* adlı gazete ve dergiler de yayınlanmıştır.

1922 yılında *Öğüt Gazetesi* kapanınca, yerine Ahmed Bey tarafından *Asya* adlı bir gazete çıkarılmıştır. Gazetenin yazar kadrosunda, *Öğüt Gazetesi*'nde çalışan Sadri Ethem, Münir Müeyyed ve Enver Behnan Şapolyo bulunmaktadır.¹²⁸²

Kısa süreli bir yayın hayatının ardından kapatılan *Asya Gazetesi*'nin yerine, aynı kadro tarafından *Yeni Türkiye Gazetesi* çıkarılmıştır. Gazetede, Ziya Gökalp'in "*Yeni Türkiye'nin Hedefleri*" başlıklı 12 makalesi yayınlanmıştır. Bu makaleler, Türkiye'nin, ileriki demokratik hedeflerinin neler olabileceğinden bahsetmekteydi.¹²⁸³

¹²⁷⁸ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 207.

¹²⁷⁹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 107.

¹²⁸⁰ Torun, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sosyal Sorunlarına Dair Notlar", s. 48.

¹²⁸¹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 208.

¹²⁸² Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 202.

¹²⁸³ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 202.

Milli Mücadele'nin başlangıç yıllarında yayın hayatına Ankara'da başlayan *Selamet Gazetesi*'nin sahibi Avukat Mustafa Bey'dir.¹²⁸⁴

Mefkure Dergisi ise, 1919'da Ankara'da 12 sayı yayınlanmıştır. Kendini "*Fenni, ilmi, edebi haftalık dergi*" olarak tanımlayan *Mefkure*'nin imtiyaz sahibi Muhittin Celal Bey, mesul müdürü ve yayın yöneticileri yine Muhittin Celal ve Doktor Ömer Vasfi beylerdir. Dergi, *İngiliz Muhipler Cemiyeti*'ne yakın bir yayın organı olarak nitelenmektedir.¹²⁸⁵

3.2.3.5. Milli Mücadele Yıllarında Antalya Basını

3.2.3.5.1. Antalya'da Anadolu Gazetesi

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan *Antalya'da Anadolu*, 1911 yılında İzmir'de *Anadolu* adıyla çıkarılmaya başlanmış, İzmir'in işgal edilmesinden on gün önce kapatılmış ve bu yüzden 19 Aralık 1920'de, İzmir'den ayrılmak zorunda kalan Haydar Rüştü tarafından, Antalya'da yayınlanmaya devam etmiş, Milli Mücadele destekçisi bir gazetedir.¹²⁸⁶ Sahip ve başyazarı Haydar Rüştü, sorumlu müdürü Hafız Zühtü olan gazete, cumartesi hariç haftanın her günü iki sayfa, Haziran 1922'den itibaren de dört sayfa olarak çıkarılmıştır.¹²⁸⁷

Haydar Rüştü, gazetesinin ilk sayısında yayınladığı "*Arz-ı Şükran*" başlığı altında şunları yazmıştır:

"Antalya'da ilk defa olarak yevmi bir gazete çıkıyor. Bu gazetenin tarafımdan çıkarılması benim için büyük bir bahtiyarlıktır. Bu bahtiyarlığa nailiyetinden dolayı evvela Cenab- Hakka hamd ve şükür iderim. Birçok muhterem zatlar bu gazetenin çıkarılması için bize muavenette bulundular. Bilhassa sabık Mutasarrıfımız Kemal Beyefendi'nin yardım ve teşvikleri daima hatıramızı minnet ve teşekkür hisleriyle tezyin idecektir. Muhterem Mutasarrıf ve Kumandanımız Aşir Beyefendi ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de gazetemiz hakkında büyük lütuf ve himmetlerinin medyun-u şükranıyız. Pek ağır olan makinelerimizin otomobil ile gümrükten matbaamıza naklini temin iden İtalya Kumandanı cenablarına da arz-ı teşekkür ederiz. İntişarımızı sabırsızlıkla bekleyen pek çok lütufkar arkadaşlarımız, aziz karilerimiz vardır. Onlardan her gün ve her saat teşvikler görüyor ve muvaffakiyet temennileri işitiyorduk. Cümlesine teşekkür

¹²⁸⁴ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 283.

¹²⁸⁵ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 125.

¹²⁸⁶ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 110.

¹²⁸⁷ Ali Rıza Gönüllü, "Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 61, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 325.

ederiz. Bilhassa kendi dertlerini her gün yazub söyleyeceğimiz ve her zaman en ziyade kendilerinin iyiliklerine hizmet ideceğimiz sevgili Antalya'nın aziz Ahâlisine gazetemize gösterecekleri alaka ve rağbetden dolayı şimdiden teşekküratımızı takdim ideriz." ¹²⁸⁸

Yine Haydar Rüştü gazetenin aynı sayısında, "*Hayat ve Mesleğimiz*" adlı başmakalesinde gazeteyi çıkarmadaki amacını şöyle belirtmektedir:

" Neşrine başladığımız gazetenin hayatı ve meslek ve maksadı hakkında şu ilk nüshada baz'ı izahat virmeği lüzumsuz ad etmiyoruz.

Gerçi Anadolu, Antalya ve havalisi Ahâli-i muhteremesine yabancı bir gazete değildir. Çünkü Anadolu İzmir'de neşr olunurken burada birçok karileri vardı. Bu itibar ile meslek ve müşaveremiz bir dereceye kadar muhitimizce malum ise de aradan pek çok vukuat ve hadisat ile dolu yorucu ve unutturucu bir zaman geçtiği için mazi-i neşriyatımıza seri' bir göz gezdirmeye faidesiz bulmadık.

Anadolu İzmir'de ta üç yüz yirmi yedi senesinden beri her gün neşr idilmekteydi ve bu neşriyatı Yunan'ın İzmir'e ayak basdığı günden bir hafta evveline kadar devam eyledi. Bu yedi senelik hayat-ı neşriyesi Anadolu'yu günden güne iyileştirmiş ve seneler geçtikçe gazetede tekmil ve terakki yollarında ilerleyerek İzmir'in çok kari bulunan bir gazetesi olmuşdu. Anadolu kendini milletin en yorulmaz, hizmetkarı ad eylediği için onun mes'ud ve şen dakikalarında o da sa'det ve neşeler saçmış, kara ve felaketli zamanlarında o da mahzun ve müteallim derd-i milletinle sızlayub durmuşdur. Gerek sulh gerek harb senelerinde herkes, her iş kalıbdan kalıba ve renkten renge girmiş olduğu halde Anadolu yolunu değiştirmemiş, maksad ve gayesini unutmamış, ciddi ve yılmaz bir vakar ile ta mütareke devresine kadar vazifesini ifaya çalışmıştır.

Mütareke İzmir'i bir cidal sahnesi yapmışdı. Düşmanlar mütareke dolayısıyla elimizden silahımızı alub da sürü sürü donanmalarını Çanakkale'den İstanbul'a ve Yenikal'a'dan İzmir'e soktukdan sonra tarihte bir misline daha tesadüf idilemeyen büyük bir namerdlik ve nekabetden haya itmediler. Tutdular, merdce kendilerine teslim eylediğimiz silahımızı koynumuzda beslediğimiz dahili düşmanlarımıza virdiler ve bundan dolayı Türkiye'de bilhassa Türkiye'nin şah damarı olan İzmir'de kıyametler kopmağa başladı. Her taraftan Türkleri tahkir avazeleri yükseldi. Her ağızdan Türk ve Müslüman'a iftiralar yağmağa başladı, işte o zaman Yunan gazetelerinin kopardıkları

¹²⁸⁸ Muhammet Güçlü, "Antalya'da Yerel Basını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 25, İzmir, 2012, s. 38-39.

bu iftira dalgalarına karşı (Anadolu) bütün mevcudiyetiyle bir müdafaa kayası kesildi. Müslüman'ın hakkını, isnad edilen iftiraları birer birer red ve cürh iderek müdafaa etdi.

Anadolu'nun bu müdafaaası o kadar şiddetli ve azimkarane idi ki düşmanlar İzmir'in hükm-ü idamını icradan evvel Anadolu'nun vücudunu ortadan kaldırmağa lüzum gördüler ve bu lüzum üzerine gazeteyi işgalden on gün evvel Fransız ve İngiliz sansürleri vasıtasıyla tatil etdirdiler. İşte o günden bu güne kadar bu sukunet devam eyledi.

İzmir'in işgalinden sonra değil gazetenin orada neşri kendimizin bile bir dakika meydana görünmemiz mehal idi. Çünkü Yunanlılar Anadolu'yu ve onun muharrirlerini bir dakika bile yaşıyor görmek istemiyorlardı. Bunun için epeyce müddetler meydana çekildik ve nihayet İstanbul'da ve bilahare Balıkesir'de gazeteyi tekrar neşre teşebbüs eyledik. Fakat bu da mümkün olamadı. Çünkü İstanbul'da İngiliz hizmetkarı ve vatan tüccarı bir hükümet vardı. Bu hükümet nerede milli bir varlık sezer ise orayı söndürüyor ve memleketin selametini düşünen her uzvu mutlaka imhaya çalışıyordu. Tabiidir ki bu şerait altında Anadolu çıkamazdı. O hal bu güne kadar devam eyledi ve nihayet gazetemiz de kendisine çalışacak, hizmet idecek bir muhit aradı ve buldu. O bulunduğu yer de sevgili ve mübarek vatanın feyizli ve pek aziz bir kısmı olan Antalya oldu.

İşte Antalya'da çıkmaya başlayan Anadolu'nun mesleği: Hakka ve halka hizmet, gayesi: milletin birleşüb yükseldiğini görmektir. Bunun için haksızlığın, keyf ve istibdadın aman-ı düşmanı ve halkın yorulmaz ve yılmaz bir hadimiyiz. Hak ve hakikâtın peşini takib ideceğiz. Hak bize yol gösterecek çünkü rehberimiz odur. Halkın da daima beraberinde yürüyen bir arkadaşı olacağız, zira o rehber muhtacdır. Hakka isyan demek olan ahlaki fenalıkları kimden sadır olursa olsun şiddetle tenkid ideceğiz. Halk için bir zulm ve cinayet teşkil iden siyasi, iktisadi her su-i isti'malatı kim yaparsa yapsın tefsih ideceğiz. Soygunculuğun, inhisarın ve milleti kasub kavuran ihtikarın diyebiliriz ki bizden büyük düşmanı olmayacaktır. Fakir, esnaf, amele gibi milletin en mühim, en çok, en öz evladını boğazı tokluğuna ve bin dürlü sefaletler içinde yaşıdan avamil ile mücadele gazetemizin en birinci vazifesi olacaktır. Sütunlarımız köylünün, fukara-yı emten müdafaaaları ve temin-i ihtiyaçları için vuku bulacak neşriyata daima açık bulunacaktır. Şunu da bervech-i peşin söyleyelim ki biz şu saydığımız vazifeleri ifa ederken Allah'dan ve vicdanımızdan başka hiçbir kuvvetin taht-ı te'sirinde kalacak değiliz. Bunun için tenkitlerimiz de, takdirlerimiz de şahsi menfaatlerin ve şahsi hislerin

çok fevkinde bulunacaktır. Şimdiye kadar biz bu yolda çalışdık. Bundan böyle de yine aynı yolda yürüyeceğiz. Tevfik Allah'dandır."¹²⁸⁹

O günlerde Antalya da İtalyanlar tarafından işgal altında olmasına rağmen, buradaki baskılar diğer işgal altındaki iller kadar şiddetli değildi. Hatta Haydar Rüştü, zaman zaman İzmir'deki İtalyanlara ait olan bir postane aracılığıyla, gazetesini İzmir'e sokabiliyor, yine bu postaneden gönderilen cephe haberlerini gazetesinde yayınlıyordu¹²⁹⁰. Ayrıca Haydar Rüştü, özellikle *Hâkimiyet-i Milliye* ve Anadolu Ajansı'na da önemli birçok haber aktarıyordu.¹²⁹¹

Antalya'da Anadolu, kendisini "*Türk gazetesi*" olarak nitelendirmiş, sütunlarının yarısından fazlasını dış politikaya ayırmıştır. 10 Eylül 1922'ye kadar 533 sayı çıkarılan gazetenin, İzmir'deki yayınlarıyla birlikte toplam sayısı 3000'e yakındır.¹²⁹²

Antalya'da Anadolu Gazetesi, İzmir'in kurtuluşunun ardından, son sayısında, "*Elveda Muhterem Antalyalılar*" makalesiyle Antalyalılara şöyle veda etmiştir:

" *Elveda!*

Muhterem Antalyalılara,

1336 senesi Kanun-u Evvelinin 19. pazar günü Antalya'da intişara başlayan Anadolu bu gün buradaki hidematına, neşriyatına nihayet veriyor. Sevgili İzmir'in mübarek ordumuz tarafından istirdadı üzerine Anadolu orada işe başlamak mecburiyetinde kaldı. Antalya'da birkaç günden beri intişara başlayan Antalya refikimize bizim yerimizi tutması ve neşriyat-ı vatanperverane ile memlekete daha nafi' olmasını temenni ederim.

Aziz Antalyalılar,

Şu satırları yazarken gözyaşlarımı zapt edemiyorum. Büyük küçük hepinizden çok değerli hüs-ü kabuller, iltifatlar gördüm. Gazetemi kendi eşkar ve vicdanınızın makesi olarak telakki eylediniz. Hele aciz şahsım ve şahsiyetim hakkında cümlelizden gördüğüm biraderane samimiyetlere, teveccühlere nasıl mukabele edeceğimden acizim.

Sevgili Antalyalılar,

Vatan uğrunda diyarlarını terk ile perişan bir halde ağışunuza atılan biz kardeşleriniz, emin olunuz ki sizlerin ibraz ettiğiniz mihman-nüvazlığın hatırasını

¹²⁸⁹ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 40-42.

¹²⁹⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 257.

¹²⁹¹ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 37.

¹²⁹² Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 110.

ebediyyen kalplerinde muhafaza edeceklerdir. Burada beraberce yaşadığımız zamanlar içinde hep beraber güldük beraber ağladık, beraber çalıştık. İşte bu gayretlerin semeresidir ki mes'ud günleri idrake muvaffak olduk... bütün heyet-i tahririye ve terbiyemiz sizden müteşekkiren, memnunen ayrılıyor, müsaade ederseniz zulüm altında senelerce inleyen diyarımıza ve bilhassa birkaç gün sonra yüzlerimizi topraklarına süreceğimiz güzel İzmir'e selamlarınızı götürelim.

Elveda, ey kardeşler."¹²⁹³

Daha sonra tekrar İzmir'e dönen Haydar Rüştü Anadolu'yu İzmir'de çıkarmaya devam etmiştir. Mustafa Kemal'in tasvibiyle meclise giren ve 7 dönem Denizli Mebusluğu yapan Haydar Rüştü, 11 Ağustos 1951 tarihinde vefat etmiş, gazetesi ise, Eşi Eribe Hanım ve oğlu Aydın Öktem yönetiminde, 1954 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.¹²⁹⁴

3.2.3.5.2. Antalya Gazetesi

Antalya Gazetesi, 8 Eylül 1922 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır.¹²⁹⁵ Gazetenin imtiyaz sahibi Mehmet Emin Bey, mesul müdürü Mehmet Enver Bey'dir.¹²⁹⁶ Gazetenin yazarları arasında Mustafa, Şefik ve Zeki Bey'ler yer almaktadır.¹²⁹⁷ Gazetenin başlığının altında "*Cumartesinden başka her gün çıkar halkçı gazetedir*", başlığın sağında ise "*Halka fâ'ideli, memlekete yararlı, mesleğimize uygun yazılara gazetemiz açıktır*" ibareleri yer alır.¹²⁹⁸

Gazete günümüzde de yayınlanmakta olup, bazı sayıları Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Milli Kütüphanede bulunmaktadır.¹²⁹⁹

3.2.3.6. Milli Mücadele Yıllarında Aydın Basını

3.2.3.6.1 Aydın İli Gazetesi

1920'li yıllarda Aydın'da bir matbaa bulunmadığından, buna paralel olarak şehirde ne bir gazete ne de bir dergi yayınlanıyordu. Halk, İzmir'de çıkarılan gazete ve

¹²⁹³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 260-261.

¹²⁹⁴ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 50.

¹²⁹⁵ Gönüllü, "Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949)", s. 326.

¹²⁹⁶ *Antalya*, S. 250, 29 Teşrinievvel 1339/1923, s. 1-2.

¹²⁹⁷ Gönüllü, "Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949)", s. 326.

¹²⁹⁸ *Antalya*, S. 600, 19 Haziran 1341/1925, s. 1.

¹²⁹⁹ Gönüllü, "Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949)", s. 327.

dergileri takip ederek haber alabiliyordu¹³⁰⁰. Bu eksikliği gidermek amacıyla, Aydın ve Menteşe Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe'nin isteğiyle, II. Meşrutiyet döneminde Hacı Muharrem Efendi tarafından Afyon'da kurulan *Liva Matbaası*, Nazilli'ye getirilmiştir. Bu matbaada, 9 Haziran 1920 tarihinden itibaren *Aydın İli* isimli gazete yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Sami (Kutluğ), başmuharriri ise Burhaneddin (Onat)'dır.¹³⁰¹

Aydın Havalisi Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi'nin yayın organı olan gazete iki günde bir yayınlanıyordu. Ancak birkaç nüsha çıkarılabilen gazete, Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesinin destekçisi olmuştur.¹³⁰² Gazetenin başlığının altında "*Amali milliye müdafii, gün aşırı neşrolunur, siyasi, edebi, içtimaî Türk gazetesi*" ifadesi yer alır. Ömer Sami Coşar, *Milliyet Gazetesi*'nde, Milli Mücadele gazetelerine dair yazılarının çıktığı bir dönemde, kendisine, Sami Kutluğ tarafından *Aydın İli Gazetesi* hakkında bir mektup gönderildiği bilgisini vermektedir. Kutluğ, mektubunda şunları yazmıştır:

"*Milli Mücadele'de Nazilli'de bulunuyordum. 6 Ekim 1335 tarihinde civar kaza ve sancaklar millî ve merkezî heyetlerden seçilip gönderilen kalabalık bir murahhas kitlesinin huzuru ile tarihî bir kongre toplanmıştı. Birkaç gün devam eden müzakerelerden sonra, Nazilli'de "Aydın ve Havalisi Hârekat-ı Milliye Reddi İlhak Heyeti Merkeziyesi" kurulmuştu. 6 Ekim 1335 (1919) tarihinden önce de bir heyet-i merkeziye vardı fakat daha basit ve daha mütevazı idi. Mıntıkamız çok genişti. Antalya, Isparta, Burdur, Denizli, Muğla sancaklarının tamamı, Afyon sancağının sade Dinar ve Çivril kazaları, Aydın'ın işgal haricinde kalan bütün kazaları, Ödemiş'in Kilas ve Balyambolu nahiyeleri heyet-i merkeziyemizin emir ve idaresi altına girmişti... İşte Milli Mücadele günlerinin o önemli ve ateşli günlerindiydi ki, teşekkül tarihi olan 6/10/1335'den bir müddet sonra -yani 3/1/1336 tarihinde- yeniden "Aydın Cenup Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi" ünvanı alan heyetimizin 8/6/1336 (1920) tarihli toplantısında kendisinin naşir-i efkârı olmak üzere Nazilli'de bir gazete neşri kararlaştırılmış ve önceden tesis ve ihzar edilen matbaada benim imtiyazım ve mesul müdürlüğüm altında "Aydın İli" isimli bir gazetenin neşrine başlanmıştır. Fakat ne*

¹³⁰⁰ Günver Güneş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aydın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 40. S. 239, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 311.

¹³⁰¹ Turan Akkoyun, "Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde Afyon Basınının Kökleşmesi ve Etkisi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 9, S. 52, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

¹³⁰² Günver Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 41, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007, s. 25.

kadar hazindir ki Nazilli'nin 24/6/1336 tarihinde Yunanlılar tarafından ikinci defa işgali üzerine "Aydın İli"nin ömrü pek kısa sürmüştür."¹³⁰³

Yayın hayatı çok kısa süren gazete, Nazilli'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Temmuz 1920'de kapatılmıştır.¹³⁰⁴

3.2.3.6.2. Işık Gazetesi

Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine mutasarrıflık merkezi Söke'ye nakledilince, birçok aydın da, sancak merkezinde toplanmış böylece şehirde yeni bir kültür hayatı başlamıştır.¹³⁰⁵ Ayrıca İzmir, Manisa gibi Ege'nin önemli şehirleri de işgal altındaydı ve buralarda çıkarılan Milli Mücadele yanlısı gazeteler de kapatılmıştı. Bölgede oluşan bu boşluğu, 25 Temmuz 1921 tarihinde Söke'de çıkarılmaya başlanan *Işık Gazetesi* doldurmuştur.¹³⁰⁶

Gazetenin sahipleri, Avukat İbrahim Ethem, İstihbarat Müdürü Hüseyin Fehmi ve Talat Beyler'dir. Cumartesi hariç her gün çıkarılan gazetenin ulaşılabilinen nüshalarından, 112. sayısında, gazetenin ismi *Anadolu'da Işık* olarak değiştirilmiştir.¹³⁰⁷

İzmir'in kurtuluşundan sonra Söke'deki matbaa İzmir'e taşınmış ve gazetenin yayınlarına burada devam edilmiştir.¹³⁰⁸

3.2.3.7. Milli Mücadele Yıllarında Balıkesir Basını

3.2.3.7.1 Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.7.1.1. İzmir'e Doğru Gazetesi

İzmir'in işgalinden sonra, Balıkesir'de oluşturulan Kuva-yı Milliye birliklerinin amaçlarını, fikirlerini, köylere kadar iletip anlatacak ve aynı zamanda işgal altında bulunan İzmir'e ümit taşıyacak bir gazetenin derhal çıkarılması gerektiğini düşünen, Hüseyin Vasıf ve Esat (Çınar) kardeşler ile Mustafa Necati Bey derhal işe koyulmuşlar ve *İzmir'e Doğru Gazetesi*'ni yayınlamaya başlamışlardır. Vasıf Bey, aynı zamanda Balıkesir Müdafa-i Hukuk Cemiyeti idare heyeti üyesiydi.¹³⁰⁹ İzmir'in işgal edileceği haberi üzerine işgale karşı ayaklanmak ve protestolarda bulunmak amacıyla, halkın

¹³⁰³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 40-41.

¹³⁰⁴ Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", s. 26.

¹³⁰⁵ Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", s. 26.

¹³⁰⁶ Bilgin Çelik, "Cumhuriyet Döneminde Aydın Basını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 8, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1998, s. 150.

¹³⁰⁷ Çelik, "Cumhuriyet Döneminde Aydın Basını", s. 150.

¹³⁰⁸ Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", s. 26.

¹³⁰⁹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 25.

Bahribaba Parkında toplanmaları için çağrıda bulunan, büyük meşaleler yakıp sabaha kadar heyecanlı ve ateşli sözler söyleyen gurubun içinde, Mustafa Necati ve Vasıf Beyler'de bulunmaktaydı.¹³¹⁰

16 Kasım 1919'da çıkarılmaya başlanan gazete, ilk sayısında "*Hareket-ı milliyenin hadim ve mürevvicidir*" ifadesiyle, Milli Mücadele taraftarı olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca "*hadim*" ve "*mürevvici*" kavramlarının seçilmesi bir tesadüf olmasa gerek. Çünkü her iki kavramda da çok güçlü bir kararlılık, çok derin bir vefakarlık ve bir duyguya sadakat hissi ve şuuru söz konusudur. Bu anlayışla gazete, Balıkesir Kuva-yı Milliye karargahında, haftada iki gün çıkarılmıştır.¹³¹¹ 28 Ocak 1920'den itibaren yayınlarını haftada üç güne çıkaran gazetenin mesul müdürlüğünü Hüseyin Vasıf Bey, teknik ve yazı işlerini kardeşi Esad Bey üstlenmiş; başyazarlığını ise Mustafa Necati Bey yapmıştır. Yine Avni Bey ve İsmail Habib (Sevük) Bey, yazar kadrosundadır.¹³¹²

Milli Mücadele Komutanlarından Kazım Özalp, Kurtuluş Savaşı anılarını anlattığı "*Milli Mücadele 1919-1922*" adlı eserinde, *İzmir'e Doğru Gazetesi*'yle ilgili şu bilgileri paylaşmıştır:

"Kuvayı Milliye'nin gayesini bütün dünyaya ilan etmek ve meşru emelimizi bütün memlekete anlatmak düşüncesiyle Balıkesir'de bir gazete neşretmeyi faydalı gördük. Mustafa Necati Bey'in idaresi altında, Vasıf Bey ve kardeşi Esat Bey tarafından bu görüşe hizmet için Balıkesir'de "*İzmir'e Doğru*" gazetesi 16.11. 1919 tarihinden itibaren çıkmaya başladı.

Bu gazetenin o zamanlar bizlere çok faydası ve büyük hizmetleri oldu. Her şeyden evvel müdafaa hareketinin içinde çalışanlar bütün mevcudiyetleriyle hissettikleri vatani heyecanı etrafa yayıyorlardı. Ayrıca cephedeki çarpışmalar ve diğer hadiseler de muntazam yayınlanarak halkı vaziyetten günü gününe haberdar etmek imkânı oluyordu. Bu sebeple "*İzmir'e Doğru*"nun nüshaları herkes tarafından aranıyor ve heyecanla okunuyordu. Gazetenin İzmir'e sokulması Yunanlılar tarafından yasaklanmıştı. Bununla beraber İzmir'deki Türkler bu gazeteyi arıyor ve bir nüshasına çok fazla bedel vererek

¹³¹⁰ Naci Gündem, *Günler Boyunca Hatıralar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002, s. 33-34.

¹³¹¹ *İzmir'e Doğru*, S. 1, 16 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

¹³¹² Kocabaşoğlu-Akan *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri*..., s. 109.

temin ediyorlardı. Bu suretle gittikçe yayılan milli hareketten haber alıyor ve ileriye güvenle bakmak kuvvetini buluyorlardı."¹³¹³

Gazetenin başyazıları, ilk sayılarında Mustafa Necati Bey tarafından kaleme alınmış, kendisinin müfreze kumandanı olarak cepheye gittiği dönemlerde ise, bu görevi Vasıf Bey üstlenmiştir. Mustafa Necati Bey'in Saruhan mebusu olarak seçilip Ankara'ya gitmesiyle birlikte, Vasıf Bey'in başyazarlığı sürekli hale gelmiştir.¹³¹⁴

Haber yönünden zengin bir içeriğe sahip olan gazetenin, aboneleri de mevcut olmakla beraber, önemli bir kısmı parasız olarak dağıtılmıştır.¹³¹⁵ Gazete köylerde ve kasabalarda askeri birlikler ve Milli Mücadele taraftarı dernekler tarafından, işgal altındaki bölgelerde ise Kuva-yı Milliye elemanları tarafından gizli yollarla bölgeye sokularak dağıtılmıştır.¹³¹⁶

Mustafa Necati Bey, *İzmir'e Doğru*'da kaleme aldığı bütün yazılarında, İzmir'e büyük önem atfetmiştir. O'nun gözünde İzmir, "güzel ve yeşil İzmir'dir". İzmir'in işgali "bir fecai-yi müessife" dir. İzmir'in acısı yürekleri yakmıştır. O'na göre "Ne kadar kıyamet koparsa kopsun, ne kadar zulüm topu başımızda patlarsa patlasın İzmir'den yükselen kardeş feryatları susmadan" silahları bırakmamak gerekirdi. Mustafa Necati Bey, yazılarında İzmir'i "Müthiş felaketler içinde kıvranan diyar" olarak betimlemiştir. Onun gözünde İzmir, bir "Türk memleketi" idi.¹³¹⁷

İzmir'e Doğru, tüm baskılara rağmen Kuva-yı Milliye'nin amacını bütün dünyaya ilan eden, halkı bilinçlendirip bu dava etrafında toplayan, cephelerdeki zaferlerden halkı bilgilendirerek moralini yüksek tutan ve bu meşru davayı tüm dünyaya anlatarak, Türk milletinin haklılığını duyuran bir mücadele gazetesi idi.¹³¹⁸ Nitekim yayınlandığı günlerde, *İzmir'e Doğru*, halk tarafından, gazeteden ziyade bir bayrak olarak görülüyordu.¹³¹⁹

Gazete hem Batı Anadolu'nun haksız işgaline karşı yayın yoluyla bir set oluşturma hem de Batı Anadolu'da var olan Kuva-yı Milliye güçleri arasında

¹³¹³ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s. 71.

¹³¹⁴ Erol Kaya, "Milli Mücadele'de İzmir'e Doğru Gazetesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/1, Winter 2008, p. 299.

¹³¹⁵ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 80.

¹³¹⁶ Bünyamin Ayhan, "Kuva-yı Milliye'nin Propaganda Gazetesi: İzmir'e Doğru", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, 2008, s. 332.

¹³¹⁷ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 11.

¹³¹⁸ Kaya, "Milli Mücadele'de İzmir'e Doğru Gazetesi", p. 298.

¹³¹⁹ Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 151.

koordinasyonu sağlama ve işgal edilmeyen yerlerde örgütlenme bilincini geliştirmek üzere çıkarılıyordu.¹³²⁰

Gazetenin çıkarılma amacı her ne kadar bütün ülkeyi içine alan bir savunma hattı ve ideolojisi oluşturmak olsa da, tüm sayıları üzerinde yapılan genel bir tarama ve özellikle Mustafa Necati tarafından kaleme alınmış makalelerin ayrıntılı bir analizi; asıl amacın İzmir'e yeniden kavuşma arzusu olduğunu göstermiştir.¹³²¹

Balıkesir Kongresinin kararlarının geniş kitlelere duyurulabilmesi konusunda da, *İzmir'e Doğru Gazetesi* önemli bir vasıta olmuştur. Ayrıca, Anzavur Ayaklanması'nın, kamuoyunda doğru bir şekilde anlaşılması ve İstanbul basınında Milli Mücadele'ye karşı oluşturulan yazın cephesinin yıkıcı etkilerinin azaltılması meselesinde de *İzmir'e Doğru Gazetesi*'nde yayınlanan yazı ve haberlerin önemi oldukça fazladır.¹³²²

Gazetenin çıkarıldığı Balıkesir Kuva-yı Milliye Karargahı'nın içinde bulunduğu maddi yetersizlikten dolayı, İzmir'den İstanbul'a kaçan zenginlerden maddi destek istenmiş, ancak bunların pek azından destek görülmüştür. Bunun üzerine *İzmir'e Doğru Gazetesi*'nde yayınlanan şu yazıyla: "*İstanbul ve İzmir zenginlerine*" başlıklı yazıda şöyle deniyordu: "*Zavallı Türk, aylardan beri yıkılmış ocakların enkaz-ı tarumarı üstünde sizi nasıl derin bir saffet-i itimat ile bekledi... Hiç tasavvur etmezdi ki sizin kalpleriniz Türk olan her şeye ve her varlığa karşı lakayd bigane imiş... Ne doymak bilmeyen bir hurs-ı servetiniz varmış? Bu milletin kanını damla damla emen beyefendiler! Unutmayın ki Allah büyüktür ve bugünün elbet ki bir yarını vardır...*" diyerek, imkânları olduğu halde, Kuva-yı Milli'ye'ye destek vermeyenler sert bir şekilde eleştirilmiştir.¹³²³

Hemen bütün sayılarında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini çok güçlü yazılarla protesto eden gazete, gerek işgal bölgelerinden Yunan mezalimi hakkında Anadolu'ya ve gerekse Anadolu'dan, Mustafa Kemal Paşanın başlattığı Milli Mücadele hakkında İzmirli'lere çok kıymetli haber ve bilgiler yayınlamıştır. Gazetenin başyazılarıyla, İzmirli'lere güven verilmiş, kalpleri yaralı Türk milletinin, mücadele azmi kuvvetlendirilmiştir. Gazete, özellikle İzmir halkı tarafından çok okunan ve aranan bir gazete olmuştur. *İzmir'e Doğru* aynı zamanda, Bandırma yolu ile İstanbul'a gönderiliyor, orada yayınlanan yazılar da aynı yoldan, Balıkesir'e getirilip gazetede

¹³²⁰ Oktay Gökdemir, *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, Ağustos 2010, s. 10.

¹³²¹ Gökdemir, *İzmir'e Doğru*, s. 10.

¹³²² Zeki Arıkan, "Milli Mücadele'de Balıkesir", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 24, Kasım 1999-2003, s. 473.

¹³²³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 26.

basılıyordu.¹³²⁴ Özellikle Recaizade Ekrem Bey'in tercüme edip Balıkesir'e gönderdiği, Piyer Loti tarafından yazılan makaleler "*Bize Lazım Olan Müttefikler*" başlığı altında ve "*Bu makale sansürün mevcudiyeti dolayısıyla hafıyyen neşr ve tevzi olunmuştur.*" notuyla birçok sayıda yayınlanmıştır.¹³²⁵

Türk dostu olan Pierre Loti makalelerinde, işgalci devletler ile Anadolu'da yaşayan Rum ve Ermenilerin, Türklere yaptıkları haksızlık ve zulümlerden bahsetmiştir. Yine, Trablusgarp'ta İtalyanları Türklerin başına bela edenlerin, Türklerin Almanya'ya yanaşmasına ve savaşa birlikte girmelerine sebep olanların, İtilaf Devletleri olduğunu, ayrıca bu devletlerin yaptıkları işgallerle birlikte Wilson İlkelerini ayaklar altına aldıklarını dile getirmiştir.¹³²⁶ Loti, Müttefiklerin, düşmanları arasında en acımasızca davrandıklarının, Türkler olduğunu vurgulamış, Ermenilerin yapmış olduğu katliamlar karşısında da tepkisini sert bir dille belirtmiştir. Yine Müttefiklerin, neredeyse açlıktan ölmek üzere olan Türk halkına bırakın yardım etmelerini, Türkler için başka milletler tarafından hazırlanan yardım gemilerinin bile ülke içine girmesinin engellendiğini, halbuki özellikle Fransa'nın Almanya'ya erzak yetiştirmek için hazırlık içinde olduğunu belirterek, işgalcilerin, Türk düşmanlığını net bir şekilde göstermiştir.¹³²⁷ Loti, 14 Ocak 1920 tarihli *İzmir'e Doğru Gazetesi*'nde, işgal dönemi Anadolu'da yaşayan Türklerin içinde bulunduğu kötü durumu şöyle özetlemiştir:

"...Bedbaht memleketlerinde Türklerin bir ekseriyet-i katiyeleri din, anane, lisan ve iffet hususlarında bir vahdet-i mutlakaları yok mu? Birahmane tarafgir olan sansür Ermeni ve Rumlara nahoş gelecek her şeyi niçin çiziyor. Türklerin aleyhine savrulan en ağır şutumu geçiyor. Ahiren Paris gazetelerinden birinde ahmakçasına olduğu kadar şayan-ı nefret bulunan şu satırları okudum:

"Bütün düşmanlarımızdan en çok kin beslemekliğimiz icap eden ve en çok nefretimize şayan olanlar Türklerdir"

Fakat biz onları ümitsizlikle irtikap edebilecek efale sevk etmeden ve bu suretle elan olanların arasında müstekreh tezvirlerine devam eden ücretli memurların işini tekzir eylemekten hazer etmeliyiz. Türklerin harp esnasında hakkımızda gösterdikleri necabeti inkar edecek ancak su-i niyet ashabı olabilir. Buna mukabil işte şükranımız!

¹³²⁴ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 88.

¹³²⁵ *İzmir'e Doğru*, S. 15, 3 Kanunisani 1336/ 1920, s. 1.

¹³²⁶ Yaşar Özüçetin, "Anadolu Gazetelerinden Biri Olan "İzmir'e Doğru" ve Pierre Loti'nin Gazetede ki Yazıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, 2011, s. 268-269.

¹³²⁷ Özüçetin, "Anadolu Gazetelerinden Biri Olan "İzmir'e Doğru" ve Pierre Loti'nin Gazetede ki Yazıları", s. 269.

Açlıktan ölmekte olduklarını evvelce söylemiş idim; faka bizde biliniyor mu ki, şu zamanda bile, kaht içerisinde bulunduğunu iddia eden şeni Almanya'ya erzak yetiştirmeye hazırlandığımız halde, Türkleri hiç düşünmediğimiz yetmiyormuş gibi, birde bitarafların merhametiyle hazırlanıp oraya elbise ve yiyecek götürecektir olan bir imdat sefinesinin Barselona'dan hareketine evrak-ı lazimeyi vermek hususundaki kasti bata-etimizle mani olduk.

Zavallı Türkler! Hayret ve ümitsizlik arasında her taraftan bana müracaat ediyorlar. Fakat heyhat! Sadamı ve kendilerini cidden tanıyan Fransızların sadasını duyurmak için ne yapabilirim. Fransız matbuat idarelerinin cümlesi düşmanlarının haris sürüleriyle dolmuş. Onları mahvolmuş zannıyla mirasına koşuşulan Ermeni, Rum ve her renkten şarkılar. Mahaza fazıla-i ümide kapılmayarak, onların müdafaa komitelerinin en mühimlerinden birinin bana gönderdiği son telgrafi şuraya dercediyor:

İtilaf tarafından ilan olunan desatir-i eliye-i adalete mugayir olarak vatan-ı Osmaniye konferans canibinden tayin edilecek mukadderatın verdiği endişe ile istirhamkar nazarlarımızı size bariz bir haksızlığa razı olmayacağı ümidiyle, millet-i müşarünileyhanın ulivv-i cenabına müracaat buyurmanızı rica ediyoruz. Bakalım Birinci Fransuva'nın ahfadı evlad-ı Süleyman'a reva görülen muameleyi hakikâten birahmane tasvip ediyorlar mı?

Ulivv-i cenap diyorlar! Fakat siyasette artık ulivv-i cenap mühmel olmuştur. Fransa'mızda bile. Heyhat! Heyhat! Sada-yı hakirim tamamen acizdir. İstanbul'da bizimle müttefik kuvvetli bir Türkiye muhafaza etmenin bizim için be derece mühim bir keyfiyet olduğunu bile isma edemiyorum. Evet acizayım! Bu muhtazar Türkiye'nin aleyhine her yerden yükselen avaza-i şutuma bir set bile çekemiyorum. Halbuki istiman etmiş mağluplara karşı böyle hakaret savurmak asalet ve necabete, Fransızlık şiarına ne kadar muhaliftir!"¹³²⁸

O günlerde İstanbul'da hem hükümet hem de işgal kuvvetlerince sansür uygulanmakta olduğundan, İstanbul gazetelerinde yayınlanamayan yazılar, Balıkesir'e gönderilmekte ve İzmir'e Doğru Gazetesi'yle kamuoyuna yansıtılmaktaydı.¹³²⁹

İzmir'e Doğru Balıkesir'de çıkarılan bir gazete olsa da, önceliği hep İzmir olmuştur. Nitekim 27 Kasım 1919 tarihli 4. sayısında İzmir için miting yapılacağını bildirmiş ve belediye önünde toplanılmasını önermiştir. Mitingden sonra ilk defa dört

¹³²⁸ Gökdemir, *İzmir'e Doğru*, s. 100.

¹³²⁹ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 80.

sayfa olarak yayınlanan gazetenin tirajı da artmış ve üç bin nüsha basılmıştır. Yine İngiliz Muhiple Cemiyeti üyesi Sait Molla ile çevresindekilerin desteğini sağlayan Anzavur'un, Kuva-yı Muhammediye adlı çetelerinin, Kuva-yı Milliye'yi dağıtma gayretleri karşısında *İzmir'e Doğru Gazetesi*, halkın topyekun mücadeleye katılmasını amaç edinen en önemli yayın organı olmuştur.¹³³⁰

Ayrıca gazetenin 21 Mart 1920 tarihli sayısında, İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte Mebusan Meclisinin kapatılmasından dolayı, milletin meclisinin Ankara'da açılacağı ve her vilayette mebus seçimlerinin yapılacağı haberi, şu şekilde vermiştir:

*"Ankara'da bir Meclisi Millinin içtima etmesi için heyeti temsiliyece her tarafa tebligat yapılmıştır. Bunun için her liva müntehibi sanileri, mahalli Müdafai Hukuk heyetleri, belediye ve meclisi idare azaları ile birlikte müştereken 5 mebus intihap ederek Ankara'ya 15 gün zarfında gönderileceklerdir. Bu suretle pek yakın bir zamanda bütün mukadderatı milliyemize amil olacak bir Meclisi Millinin içtimasına muvaffakiyet hasıl olacaktır."*¹³³¹

28 Mart 1920'de yayınlanan sayısında ise, Damat Ferit ve yandaşlarının vatan haini olduğu millete ilan edilmiştir.¹³³² Gazetede yazıda İstanbul'a şöyle seslenilmiştir:

*"Ferit Paşa ve hempaları gibi vatan hainlerinin mahiyetlerini bütün millet artık layikiyle anlamıştır. Bu gafiller boşuna uğraşıyorlar. Bu sefiller yakında anlayacaklardır ki Kuvay-i Milliye bütün milletin samimi ruhundan doğmuş Mübeccel ve kahir bir kuvvettir. Bütün mütecavizlere karşı vaTanını ve milletini sonuna kadar müdafaa edecektir. Nitekim muazzez Anadolu ve Rumeli şu dakikada müttehiden ve el birlik bu melun emellere mümanaat için ahdipeyman etmiştir."*¹³³³

İzmir'e Doğru'da, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili birçok haber de yer almıştır. 3 Ocak 1920 tarihli sayısında *"Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı"* başlıklı haberi şöyledir:

"Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti heyeti temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından heyeti merkeziyeye çekilen telgraf sureti: "Bugün yevmi İstiklâl-i Osmani olması münasebetiyle arz-ı tebrikat eyler, bu vesile ile vatanımızın temadi ihlası ve devlet-i milletimizin altı asırlık şanlı İstiklâli ile mazharı

¹³³⁰ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 80.

¹³³¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 33.

¹³³² Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 80.

¹³³³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 33.

*sadet eylesini Cenab-ı Haktan diler ve bu yevmi mübeccelin saadeti idrakini bilumum milletdaşların yekdiğerini tebrike şıtap eylemelerini temenni eyleriz."*¹³³⁴

Yine gazete, 7 Ocak 1920 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın bir tamimini şöyle yayınlamıştır:

"Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafnameleri

Anadolu ve Rumeli Müdafı-i Hukuk Cemiyeti heyeti temsiliyesi namına 4 Kanun-i sani (Ocak) 1336 tarihi ile heyet-i merkeziyeye çekilen telgraf suretidir:

Sivas'tan Ankara'ya kadar devam eden seyahetimdeki müşehadatımız bizlere Cenab-ı Hazfı Hakikin inayeti rabbaniyesi ile tecelli eden milli birliğimize müstenid teşkilat-ı milliyenin tamamen tezauf etmiş ve mukadderatı milleti tahlis için ve bihakkın şayan-ı istinad bir kuvvet ve kudret haline gelmiş olduğunu maaşükran gösterdi.

*Vaziyeti hariciye bu azm ve vahdet-i milliye sayesinde ve Erzurum ve Sivas kongresi esasatı dairesinde menafı mülkü millete müsait bir şekle girmiştir. Mukaddes vahdetin ve azmi imanımıza istinaden mütelabat-ı meşrubamızın temini beyanatımızdan köylülere kadar bütün milletin dahi haberdar edilmesi tamimen rica olunur."*¹³³⁵

İzmir'e Doğru, İzmir ve havalisinin Yunanistan tarafından ilhak edilecek haberleri üzerine yayınlarını daha da şiddetlendirmiş ve Türkün silaha sarılıp yeniden savaştan çekinmeyeceğini "İzmir Türktür" başlığıyla şu şekilde bildirmiştir:

"...Bunun sonunda varsın ölüm olsun! Irki bir düşmanın şeni darbeleri altında tedrici bir fenadan ise Anadolu'da on asırlık pürmefahir bir mazi-i tarihinin icap ettirdiği bir şeref ve vakar ile meydan-ı mücadeleye atılarak ya kurtulmak veyahut ölmek elbette müreccahtır.

Ve biliniz ki Türk'ü ne zaman ihmal ettinizse daima harikalar göstermiştir! Biz istiyorduk ki bütün beşeriyete vaat edilen hukuk dahilinde Şark'ta unsu-ı medeniyet ve salah; büyük devletlerin maneviyat ve müzaheretleriyle cihan-ı insaniyete müfit bir uzuv olalım. Bütün tarih ve alem taktir eder ki Türk milletinin kabiliyet-i medeniyesi yüksek ve katidir.

Düvel-i Muazzama'nın sermaye ve muavenetleri Anadolu hazain-i tabiyesini istifadeli bir şekle koyacak bu suretle Düvel-i İtilafîye'nin iktisadi menfaatleriyle beraber Türk milleti de hukuk-ı medeniye ve hayatiyesine mazhar olacaktı.

¹³³⁴ Coşar, Milli Mücadele Basını, s. 29-30.

¹³³⁵ Coşar, Milli Mücadele Basını, s. 30.

Şimdi böyle olmuyor; zulüm ve ihanet Anadolu'yu feci bir Makedonya'ya kalbediyor. Dökülecek kanların mesuliyeti barbar ordularını bir asayiş kuvveti olarak taslit edenlerdedir.

Asaletmeab efendiler! Kuva-yı Milliyemiz Heyet-i Merkeziyesinin sizlere tevdi ettiği muhtıradan öğreneceğiniz vechile Yunanlılar yılbaşında yine silsile-i hunin icraatlarına bir sahife daha ilave etmek istiyorlar.

Yunanlıların isdah etmek istedikleri ve Düvel-i Muazzama'nın kararlarıyla, beyanatıyla tezat ve istihzal teşkil eden bu emr-i vaki ve vaziyetler karşısında Türk milletinin azim ve karar-ı millisini arz ediyorum.

*Türk milleti artık zulme karşı kuvvet ile mukabele edecek, her türlü aksülamellerden mesuliyet kabul etmeyecek, dökülecek her Türk kanının intikamını alacaktır. Ve ölümü bile göze aldığını ispat edecektir ki; son zerre-i hayatını sarf etmeden İzmir'i sefil düşmana teslim etmeyecektir. Çünkü İzmir Yunan olamaz, Türk'tür ve Türk kalacaktır."*¹³³⁶

Gazete aynı zamanda, işgaller ve cephelerdeki gelişmeler dışında, yurt içi ve yurt dışında yaşananlar hakkında da haberlere yer vermiştir. Bunların kaynağı çoğunlukla Anadolu Ajansı'nın haberleri ve diğer gazetelerden yapılan alıntılar olmuştur.¹³³⁷ Gazetede haberler, *Müstahberat-ı Hususiyemiz*, *Liva Şuunu*¹³³⁸, *Anadolu Şuunu*, *Cihan Şuunu*¹³³⁹, *İzmir Şuunu*, *Milli Ajansın Telgrafları*¹³⁴⁰, *Cephelerde Vaziyet*, *Son Haberler*, *Avrupa Matbuatı* başlıklarıyla verilmiştir.¹³⁴¹

Ayrıca Gazetenin alıntı yaptığı kaynaklar arasında, Avrupa ve Rus gazeteleri de bulunmaktadır.¹³⁴² Bunlardan bir de *Times Gazetesi*'dir. *İzmir'e Doğru*'nun birkaç sayısında, *Times*'ta, Türkler hakkında yazılan makalelere yer verilmiştir.¹³⁴³

Örneğin 29 Ocak 1920 tarihli "*Tayms'ın Mühim Bir Mektubu*" adlı makalede, Tiflis'te Kafkas devletlerin temsilcilerinin katıldığı bir konferanstan ve bunun amacından, yine bu konferansa Mustafa Kemal Paşa'nın da bir temsilci gönderdiğinden şöyle bahsedilmiştir:

¹³³⁶ Gökdemir, *İzmir'e Doğru*, s. 90-91.

¹³³⁷ *İzmir'e Doğru*, S. 74, 27 Haziran 1336/1920, s. 1-2.

¹³³⁸ *İzmir'e Doğru*, S. 20, 21 Kanunisani 1336/1920, s. 2.

¹³³⁹ *İzmir'e Doğru*, S. 10, 18 Kanunievvel 1335/1919, s. 2.

¹³⁴⁰ *İzmir'e Doğru*, S. 16, 7 Kanunisani 1336/1920, s. 2.

¹³⁴¹ *İzmir'e Doğru*, S. 47, 26 Mart 1336/1920, s. 1-2.

¹³⁴² İlgürel, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, s. 151.

¹³⁴³ *İzmir'e Doğru*, S. 23, 29 Kanunisani 1336/1920, s. 1; *İzmir'e Doğru*, S. 30, 15 Şubat 1336/1920, s. 1.

"...Mevsuk habere nazaran Tiflis'te Şimali Kafkas Ahâlisi mümessillerinden mürekkep bir konferans akdedilmiş ve bu konferansta Dağıstanlılar, Çeçenler, Kabartaylar ve Şimali Osanyalılar temsil edilmişlerdir. Bu konferansta bazı Rus mümessillerinin de bulunması ve bunların Bolşevik olması pek şayan-ı dikkattir. Çünkü Bolşevikler Genaral Denikin ordusuna karşı bu gibi İslâm milletlerinden istifade etmek istiyorlar.

Konferansın maksadı Dağıstan, Terek ve Kuban vilayetlerinde Cenubi Rus ordularına karşı bir hareket-ı isyaniye hazırlamak ve Şimal-i Kafkas dağ kabileleri cumhuriyetini iadeten tesis eylemekti. Binnetice Gürcistan'da konferansın gayelerine iştirak edenler Dağıstan'a 20-30 makineli tüfek ve (5000) kadar silah gönderdiler.

Türk Harekat-ı Milliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın da Şefket Kunduzzade namında bir adamını bu konferansa gönderdiği söylenmektedir. Şevket son zamanlara kadar Bakü'de Müslüman Ahâli arasında propaganda ile meşgul idi. Azerbaycan'da Türk nüfuzu süratle intişar eylemektedir. Memleket Müslüman Ahâliye fenn-i harbi talim için gelen Türk zabıtlarıyla doludur. İttihat ve Terakkiye mensup diğer bir takım zabıtlar de peyderpey Türkiye'den gelmektedirler. Azerbaycan'ın hemen bütün siyaseti tecrübedide genç Türk siyasileri tarafından idare edilmektedir.

Enver Paşa'nın biraderi Nuri Paşa'nın Bakü'deki faaliyeti hakkında muhabirimizin verdiği malumatta genç Türklerle Mustafa Kemal Paşa arasında Kafkasya'daki nüfuzun ehemmiyeti hakkında itilaf-ı tammin mevcudiyetini gösterir bir delildir. Mustafa Kemal Paşa ile Nuri Paşa'nın maksatları Türk devletini ihya etmek ve hareket-ı milliyeye ve diniyeye vasıtasıyla Asya-yı Suğra'dan Hindistan'a kadar bütün şarkta İngiliz nüfuzunu kırmaktır.

Kafkasya, Maveray-ı Kafkas, Türkistan ve Asya-yı Vusta'daki İttihad-ı İslâm propagandası bir seneden beri Bolşevik propagandası ile müştereken devam eylemektedir. Her iki cereyanın gayesi de İngiliz kuvvetini inhilale uğratmaktır. İngiltere'nin bir kelime ile bu hareket ve cereyanlara nihayet verilmesi kafi ve lazımdır. Denikin ordusunun ortada kalması Hristiyan milletlerin ve bilhassa Ermenilerin katline maruz kalmalarına mucip olacaktır.

Bu hadise aynı zamanda, Şark'taki ihtilalleri tezyit edecek ve Almanlarla Genç Türkler ve Bolşeviklerin menfaatine muvafık gelecektir. Alman-Genç Türk ve Bolşevikler'in teşkil ettikleri bu iki ittifak-ı müselles-i mütteliflerce ve bilhassa

sulhperver bir şarkla en ziyade alakadar İngilterece kemal-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmalıdır."¹³⁴⁴

İzmir'e Doğru Gazetesi'nin 27 Haziran 1920 tarihli 74. sayısından sonra, Balıkesir'in 30 Haziran 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sonucu, yayınına son verilmiştir.¹³⁴⁵

3.2.3.7.1.2. Ses Gazetesi

Ses, Balıkesir'in vilayet gazetesi olan *Karesi*'de yaptığı idarecilik ve yazarlık tecrübesini ülkenin zor günlerinde millet ve devlet menfaatine kullanmak amacıyla, Hasan Basri tarafından 17 Ekim 1918'de çıkarılmıştır.¹³⁴⁶

Gazetenin ilk sayısında Çantayzade Hasan Basri, Birinci Dünya Savaşı sonu ortaya çıkan durumu değerlendirmiş ve özellikle kullanılacak dilin sade Türkçe olacağı, çarpışık dillerle uğraşılmayacağı, Anadolu insanının konuştuğu tatlı dil ile yayınların yapılacağı bildirilmiştir. Aynı zamanda Hasan Basri, *Ses*'i "*hiçbir siyasi tesir altında bulunmayan ve tek gayesinin Müslümanlığın yücelmesi ve kurtulması olan bir gazete*" olarak tanımlamaktadır.¹³⁴⁷

Hasan Basri, o günleri ve *Ses*'in çıkış sebebini "*Gideceğimiz Yol*" başlıklı yazısında şöyle anlatmıştır:

"Biz genel savaştan yenilerek çıkmıştık. Memleketin her yanında bir ümitsizlik vardı. İstanbul ve birçok şehrimiz, ecnebilerin boyundurluğu altında idi ve bu hal gitgide diğer şehirlerimize de sarmak üzere idi. Gazeteler sansür altındaydı. İstanbul'daki mebuslar (Amanoloidi gibi) diğer Rum ve Ermeni vatandaşlar açıktan açığa Türk'e hakaret ediyorlardı. İftiralar sayısızdı. Türkiye'de, hele Balıkesir'de eşkıyalık o derece ilerlemişti ki, biz bağlarımıza, tarlalarımıza bile gidemiyorduk. Türk ağaları en feci işkencelerle öldürülüyordu. Herkes ümitsizlikle susmuş cık demiyordu. Ben o kara günlerde Balıkesir'de "Ses" adı altına bir gazete çıkaracaktım. Türkün çiğnenen haklarını müdafaa edecektim. Birçok arkadaşımın (Canım senin bir gazeten mi bu dünyayı düzeltecek? Başına felaket açacaksın, vazgeç, yapma, etme) demelerine

¹³⁴⁴ *İzmir'e Doğru*, S. 23, 29 Kanunisanı 1336/1920, s. 1; Gökdemir, *İzmir'e Doğru*, s. 123-124.

¹³⁴⁵ Kaya, "Milli Mücadele'de İzmir'e Doğru Gazetesi", p. 298.

¹³⁴⁶ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 72.

¹³⁴⁷ Zeki Çevik, "Hasan Basri (Çantay) Bey'in Ses Gazetesine Göre Balıkesir'de Asayiş Meselesi ve Balat (Dursunbey)", *Alaçam Dağları ve Dursunbey I. Ulusal Sempozyumu Bildiriler 02-03 Eylül 2002*, Dursunbey Belediyesi Yayınları, Balıkesir, 2003, s. 187.

rağmen 17 Ekim 1918 tarihine rastlayan perşembe günü ilk nüshasını çıkardım ve memleketin her yanına gönderdim."¹³⁴⁸

Gazetenin takip edeceği yol ise şu şekilde açıklanmıştır:

"...Balıkesirli bir Müslüman olmak itibari ile hakikâten sıkılıyorduk. Köylerde devam eden çetelikler, yanlış itikatler, fenalıklar dahi köylülerimizin varlığını kemiriyor, onları yok ediyordu. Köylüler bir taraftan eşkıyalığın zulümleri, ihtikarcıların dolapları yüzünden, öbür taraftan da kendi bilgisizlikleri, fenalıkları yüzünden acınacak bir hale geldi. Düşmanla uğraşan hükümet ve onun taşra adamları ise bunlara bakamıyordu. Hülasa: Ortaklık o derece dumanlaştı ki bunlara seyirci kalmak doğru olamazdı. Artık bir "Ses"in çıkması, haksızlıklara, zulümlere, ahlaksızlıklara karşı bağırması son kerteye gelen zavallı Müslümanların kurtuluş çarelerini araştırması lazım ve farz idi. İşte gazetemiz bu gibi düşüncelerin ve endişelerin tesiri altında çıkıyor. Onun gideceği, yürüyeceği ana yol şudur: Ahlak yolu..."¹³⁴⁹

Aynı zamanda gazetenin başlığının altında, Mehmet Akif Ersoy'un şu dizeleri yer almıştır:

"Düşman sesi duymak istemezsen
Kalkınca görür ki akşam olmuş
Kardeş sesidir uyan bu sesten
Vaktiyle uyanmayan bu sesten"¹³⁵⁰

Yine Mehmet Akif'in, halkı Milli Mücadele'ye davet ettiği ve hiçbir zaman olumsuzluğa düşmemeleri gerektiği hakkında uyarılarda bulunduğu "Ye'is ve bedbinlik" adlı makalesi de gazetede yer almıştır.¹³⁵¹

Gazeteye kaza ve köylerden gelen okuyucu mektuplarından, Ses'in Balıkesir ve çevresinde sürekli okunduğu ve okuyuculara muntazaman ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ses'in bazı sayılarında bu husus ısrarla dile getirilmekte, özellikle köylülere ulaştırılmak amacıyla gazetenin perşembe günleri çıkartıldığı, aynı zamanda gazetenin bir nüshasının da salı günleri "Sevgili Köylülerimiz" başlığıyla yayınlanacağı bildirilmiştir.¹³⁵²

¹³⁴⁸ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 72.

¹³⁴⁹ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 72.

¹³⁵⁰ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 72.

¹³⁵¹ Mustafa Özseri, "Kurtuluş Savaşında Balıkesir Basınına Genel Bir Bakış", <https://www.academia.edu.tr/>, s. 4.

¹³⁵² Yazıcı, "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", s. 441.

Yazarları arasında, Hasan Basri, Mehmet Akif, Eşref Edib, Vacid Nazmi, Sebati ve Abdullah Esat'ın olduğu gazete, özellikle işgal yıllarında halkın bilgilendirilmesinde, bölge ve ülke geneli yaşanan gelişmeler konusunda okuyucunun aydınlatılmasında, yakın bir zamanda başlayacak olan silahlı mücadeleye ruhen hazırlanılmasında, birlik ve beraberliğin sağlanmasında rol oynamıştır¹³⁵³. Milli şuurun uyanışına büyük hizmetleri olmuş gazetenin, özellikle Kuva-yı Milliye'nin çekirdeğinin oluşmasında önemli bir etkisi ve katkısı olmuştur.¹³⁵⁴

Gazetenin 31 Ekim 1918 tarihli sayısında, Hasan Basri tarafından yazılan bir makalede:

"...Evet, umumi savaşın en kızgın zamanlarında daha 1914 Temmuzda başlayan, milli fedakarlıkları bırakarak, ahlakımızı bozacak hep kendi ihtiras ve menfaatlerimizin peşinde koşmaya başladık. Gözlerimizi memlekette kalan bir avuç servete diktik. Kursaklarımızı haram lokmalarla, kasalarımızı sarı ve kâğıt paralarla doldurduk.

Kocası hudut boyunda canla başla cenk eden ailenin namusunu, malını, hayatını alçakça mahvettik. Bu ailenin yiğit kocası harbedemez vatan borcunu ödeyemez, ölmek istemezdi.

Ben maddi düşmandan ziyade, manevi düşmandan korkarım. Manevi düşmanımız ahlaksızlığımızdır.

Bütün dindaşlarımızı bugünün en mühim ve ahlaki bir vazifesine davet ediyorum. Milli muavenet. Issız ve perişan kulübeler, viraneler, bizden merhamet ve imdat bekliyor." denilerek, ahlaki değerleri yok sayan, milletin içinde bulunduğu durumu görmezden gelen Müslümanların da olduğunu ve bunların bir an önce kendilerine gelmeleri ve zorda olanların yanında durup onlara gerekli desteği sağlamaları çağrısında bulunmuştur.¹³⁵⁵

Yine gazetenin aynı sayısında, ahlaksızlarla, yağmacılarla, eşkıyalarla ve Müslüman Türklere cephe alan Rum ve Ermenilerle, gazete aracılığıyla yapılan mücadelenin sonuç verdiği ve güvenlik güçlerinin konuyla ilgili tahkikat başlatmak için, Balıkesir'e geldiği hakkında şu habere yer verilmiştir:

"Livamızın asayiş meselesi artık layık olduğu ehemmiyetle düşünölmeye başlandı. SES'lerimiz, feryatlarımız çok şükör ki duyuldu. Umumi Jandarma

¹³⁵³ Yazıcı, "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", s. 441.

¹³⁵⁴ İsmail Pırlanta, "Hasan Basri Çantay'ın Türk-İslam Kültür Tarihindeki Yeri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BOZİFDER)*, C. 6, S6, Yozgat, 2017, s. 47.

¹³⁵⁵ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 73-74.

*Kumandanı Refik Bey, yanına kafi miktarda kuvvet alarak, bizzat takip işlerini idare etmek üzere Livamıza gelmiş, işe başlamıştır. İstanbul refikimizden bazılarının verdiği habere göre: Refik Bey asayişin iadesi işinde herhalde hükümetin sıfıra indirilen haysiyet ve nüfuzunu yeniden ve parlak bir surette tanıtmaya çalışacak, kulağı kesilen, yaralanan, ellerinden namuslu kızları alınarak canavarca yakılan, malları hayvanları yağma edilen, köylerdeki hanelerini, tarlalarını bırakarak kasabalarda perişan gezen, hayatını kurtarmak için çoluk çocuk taş oyukları içinde geceleri titreşen zavallı mazlum ve mağdur kardeşlerimizin intikamını alarak onları eski istirahatlarına kavuşturacak."*¹³⁵⁶

Gazetenin, 13 Mart 1919 tarihli 22. sayısının yayınlanmasından sonra, Hasan Basri, 17 Mart'ta yapılacak olan Redd-i İlhak kongresine katılmak üzere İzmir'e gitmiştir. Buradayken hakkında tutuklama emri çıkarılan Hasan Basri, Balıkesir'e geri dönmemiştir, böylece gazetesinin yayın hayatı da sona ermiştir.¹³⁵⁷

3.2.3.7.1.3. Doğru Söz Gazetesi

İlk sayısı İzmir'in işgalinden bir hafta sonra, 22 Mayıs 1919 tarihinde Balıkesir'de çıkarılmaya başlanan *Doğru Söz Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi Sındırgılızade A. Bakır, başyazarı ise Varnalızade İsmail Hakkı Bey'dir. Bulgaristan göçmeni olan ve ailesiyle Balıkesir'e yerleşen İsmail Hakkı Bey, Balıkesir'deki Milli Mücadele hareketinin önde gelen isimlerinden olmuştur. Hasan Basri hakkında tutuklama kararının çıkarılması ve gazetesi *Ses*'in kapatılması, Balıkesir'in basın hayatının sessiz kalmasına sebep olmuş, bunun üzerine İsmail Hakkı Bey, Balıkesir'inde işgal edileceği söylentilerinin de etkisiyle, burada bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. İsmail Hakkı Bey, 1962 yılında yayınlanan hatıralarında, gazete çıkarma sürecinden şöyle bahsetmiştir:

"Yunan işgal kuvvetlerinin şehirde (İzmir) ika ettikleri mezalim ve fecayii ağızdan ağza işitiyorduk. Lakin bunları bütün tafsilâtıyla halka duyuracak Balıkesir'de bir neşir vasıtası maalesef mevcut değildi. İşte bilhassa bu maksatla o vakit ki Mutasarrıf Ahmet Hilmi Bey'e müracaat ederek bir gazete çıkarmak için müsaade ve

¹³⁵⁶ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 73.

¹³⁵⁷ Nesimi Yazıcı, "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 3, S. 12, Ankara, 1993, s. 435.

imtiyaz aldım. İsmi Doğru Söz olan gazetemin ilk nüshasını 22 Mayıs 1919 tarihinde çıkardım."¹³⁵⁸

Gazetenin yayın hayatına başlama amacı, ilk sayısının başyazısında şöyle açıklanmıştır:

"...Neşriyatımızda ancak kendi fikir ve kanaatimizin tercümanı olacağız. Doğru Söz her şeyden evvel Müslüman'dır. Gazetemizin başlıca muhatabı köylülerdir. Onun için Doğru Söz köylü ruhunu, köylü seviyesini, köylü amali içtimaiyesini her şeyden evvel nazarı dikkate almaya mecburdur."¹³⁵⁹

Milli Mücadele'ye destek veren gazete, aynı zamanda ümitsizliğe kapılan halka cesaret veren yayınlar yapmıştır. İsmail Hakkı'nın "Müslümanlar Esir Olamaz" başlıklı yazısında Milli Mücadele hareketi şu sözlerle desteklenmiştir:

"Memleketin filhakika pek muhluk ve vahim dakikalar geçirmekte olduğunu biliyoruz. Bu inkar edilemez. Fakat bu vahameti görmekle birden bire yeise nevmidiye kapılarak zillet ve esarete taraftarlık gibi bir halet-i ruhiyenin esiri olmak da muvafık değildir. Yedi asır müstakilen yaşamış olan Türkler ne gibi kabiliyetsizlik, kudretsizlik görülüyor ki hakimiyet ve İstiklâl kendisinden nezh ve refi icabetsin. Türk için iki tarık vardır:

*Ya İstiklâl Ya Ölüm!"*¹³⁶⁰

İsmail Hakkı Bey, "Ey Millet birleşiniz" başlıklı bir başka yazısında ise halkı birlik ve beraberliğe şöyle çağırmıştır:

"Ey millet, hepimiz bir daire dahilinde toplanmazsak, bizleri birleştirecek kuvvetlere eskiden olduğu gibi nazar-ı istihfafla bakacak olursak, bu ülkede yaşama hakkı hayatımız kalmaz. Ey kardeş, el birliği ile yürüyelim."¹³⁶¹

Yayın hayatı çok kısa süren gazete, İngilizler aleyhinde yazdığı yazılardan dolayı, 12 Haziran 1919 tarihli dördüncü sayısından sonra, "hükümetin görüşlerine aykırı" bulunduğundan kapatılmıştır.¹³⁶²

3.2.3.7.1.4. Zafer-i Milli Gazetesi

30 Ağustos zaferinin ardından, 1922 yılından itibaren çıkarılmaya başlanan gazetenin sahibi hukukçu Abdüşşekür Efendi, mesul müdürü İsmail Naci (Kodanaz)

¹³⁵⁸ Özşarı, "Kurtuluş Savaşında Balıkesir Basınına Genel Bir Bakış", s. 4-5.

¹³⁵⁹ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 73.

¹³⁶⁰ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 80.

¹³⁶¹ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 81.

¹³⁶² İlgürel, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, s. 64.

Bey'dir. Haftada üç gün çıkmayı hedefleyen ve siyasi bir gazete olan *Zafer-i Milli*'nin tanıtım yazısında, savaş sonrasında, Balıkesir'in kalkınması ve ilerlemesi ile ilgili meseleleri tarafsız bir şekilde dile getirmeyi amaçladığı vurgulanmıştır.¹³⁶³

Yayınlandığı seneler, *Ses Gazetesi*'nin sahibi olan Hasan Basri (Çantay)'ın da gazeteyle ilgisi olduğu söylenmişse de kendisi bu iddiayı, *Zafer-i Milli Gazetesi*'nin 2 Ekim 1924 tarihli 163. sayısında özeti verilen şu yazıyla reddetmiştir:

"Bir izah

Zafer-i Milli ceride-i muhteremesine bazı zevat (Zafer-i Milli) ile alakadar veya hissedar olduğumu tahmin ederek, o gazeteye ait bazı kâğıt ve yazıları bendenize gönderiyorlar. Bunları yerine tevdi ediyorum. Fakat meşguliyetim hesab ile bu hususta belki tehir de vuku buluyor. Şunu arz edeyim ki ben Zafer-i Milli ile ne hissedarım ne de alakadarım. Bu gazetenin intişarını -memleket mahsulü olmak itibarı ile- arzu ederim ve bu arzu iledir ki ona gerek imzam altında, gerek (kalender, mümin) imzaları ile felsefi, siyasal yazılar yazdım. Ancak bu benim Zafer-i Milli Gazetesi'ne ne imtiyaz sahibi, ne de mesul müdürü olduğuma delalet etmez. Benim bir tek gazeteciliğim oldu: Ses.

*Türk'ün hakiki kara günlerinde vatan ve millet hainleriyle, Damat Ferit hükümetile ve muhtekirlerle mücadele eden o gazetecilik, İngiliz zulmu, Damat hükümetinin mel'un kararı ile (başka bir şekil ve nam ile de intişar edememek üzere) boğuldu, sahibi dokuz ay dağlarda deliklerde fîrara mecbur edilen o zavallı; o vakadan beri bir daha çıkamadı. Eğer gazetecilik etmeye başlarsam kendi Ses'imi çıkarırım. Şimdilik siyasetten uzak, mücadeleden müctenab bir vaziyetteyim. Binaenaleyh, Zafer-i Milli ile alakadar ve hissedar olduğumu tahmin edenler lütfen tashih zehap buyurmalıdırlar efendim."*¹³⁶⁴

Zafer-i Milli Gazetesi'nin ne zaman kapatıldığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamışsa da, Balıkesir'de 16 Mayıs 1926'da çıkarılan *Türk Dili* adlı bir gazetede yayınlanan ama doğruluğu ispatlanamayan imzasız bir yazıya göre, bu gazete, *Zafer-i Milli*'nin kapanışından birkaç gün sonra çıkarılmıştır. Eğer bu bilgi doğru ise *Zafer-i Milli*'nin yayınları Mayıs 1926'ya kadar sürdürülmüştür.¹³⁶⁵

¹³⁶³ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 80.

¹³⁶⁴ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 107.

¹³⁶⁵ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 112.

3.2.3.7.2. Milli Mücadele Karşısı Basın

3.2.3.7.2.1. Balıkesir Gazetesi

13 Ekim 1920'de yayınlanmaya başlanan *Balıkesir Gazetesi*, *Karesi Liva Matbaası*'nda basılmıştır¹³⁶⁶. Haftada iki kez, cumartesi ve salı günleri yayınlanan gazetenin sahibi Mehmet Tefvîk Bey, mesul müdürü Emin Vedat Bey'dir.¹³⁶⁷

Yunan işgali döneminde çıkarılmaya başlanan gazete Kuva-yı Milliye'ye karşı yayınlar yapmıştır.¹³⁶⁸ *Balıkesir Gazetesi*'nde çoğunlukla, her şeyin hukuk düzeni içinde seyretmesi gerektiği, fakat Kuva-yı Milliyeciler'e yasa dışı yetkiler verildiği ve onların da yasadışı davranışlarda bulunduğu savunulmuştur. Gazetenin 16 Ekim 1920 tarihli "*Balatlı İsmail Ağa*" başlıklı başyazısında Kuva-yı Milliye hareketine karşı şu eleştirilerde bulunulmuştur:

"...Kuvayı Milliye belki bütün hatalarını affettirecek, fakat efradına verdiği salâhiyet, canice asılanların, yakılan yıkılan hanelerin bıraktığı hazin imal edemedikçe bu noktadan vicdan-ı millette kat'iyen beraat edemeyeceklerdir. ... Kuva-yı Milliye hükümet merkezi ile münasebetini katettikten sonra her tarafta resen sahib-i icra emirler, kumandanlar türemiş ve artık zaptürapt-ı umumi tamamen kaybolarak her münferit şahıs başka işi bırakıp vechei hasımlar ile kozunu paylaşmak tarafına çevirmiştir..."¹³⁶⁹

Gazete de, Kuva-yı Milliye'nin halka zulmettiği yönünde yaptığı yayınlarının yanında, eşkıyalık yapan çetelerin faaliyetlerinden de, Kuva-yı Milliye mensupları sorumlu tutulmuştur. Az da olsa Mustafa Kemal ve Milli Mücadele ile ilgili haberler yapılmışsa da, bu haberler daha çok mücadele aleyhinde olmuştur. 1921'deki yayınlarında genelde tarafsız bir yayın politikası izleyen gazete, özellikle BMM'nin kararlı ve başarılı mücadelesiyle birlikte, Ankara'daki gelişmelere ve cephelerden gelen zafer haberlerine yer vermeye başlamıştır.¹³⁷⁰

Gazetenin, 27 Şubat 1921 tarihli 40. sayısından sonra, yayınlarına son verilmiştir.¹³⁷¹

¹³⁶⁶ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 96.

¹³⁶⁷ *Balıkesir*, S. 2, 16 Teşrinievvel 1336/1920, s. 1.

¹³⁶⁸ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 77.

¹³⁶⁹ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 97.

¹³⁷⁰ Özseri, "Kurtuluş Savaşında Balıkesir Basınına Genel Bir Bakış", s. 11.

¹³⁷¹ Özseri, "Kurtuluş Savaşında Balıkesir Basınına Genel Bir Bakış", s. 11.

3.2.3.7.2.2. İrşâd Gazetesi

Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal aleyhinde ağır eleştirilerde bulunduğu ve Yunanlılarla işbirliği yaptığı için "gavurcu" *İrşâd* adıyla anılan gazete, Ağustos 1920'de çıkarılmaya başlanmıştır. Daha önce *İzmir'e Doğru Gazetesi*'nin basıldığı ve Yunanlılar tarafından *İrşâd*'a tahsis edilen ve her türlü mali destek sağlanan vilayet matbaasında basılan gazetenin sahibi, Kadızade Hulisi, mesul müdürü ve başyazarı Ömer Feyzi'dir.¹³⁷²

Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan ve halkı Milli Mücadele aleyhinde kışkırtmak amacıyla çıkarılan gazete, haftada üç gün cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri yayınlanmıştır. Ömer Fevzi, daha önce aynı amaç doğrultusunda *Selâmet* adlı bir gazeteyi Eylül 1919'da Trabzon'da çıkarmış, Erzurum ve Sivas Kongrelerini eleştirerek, Milli Mücadele faaliyetlerine zarar verecek yayınlar yapmıştır¹³⁷³.

Kuva-yı Milliyeciler tarafından yakalanacağını anlayan Ömer Feyzi, önce İstanbul'a, daha sonra Yunanlıların işgali üzerine Balıkesir'e geçerek, bu kez de burada Yunanlılara hizmet edecek yayınlar yapmıştır.¹³⁷⁴

Ömer Fevzi, *İrşâd*'ın 16 Eylül 1920 tarihli sayısında, Trabzon'da bulunduğu yıllardaki faaliyetlerini şöyle anlatmıştır:

*"Erzurum Kongresi'nin bugünkü felaketleri ihdas edecek kararlarından sonra Trabzon muhitinde fırtınayı koparmıştım. Kongrenin kararlarını reddettirmek için İhtiyat Zabitan Cemiyeti'nden gençler arasında konferanslar veriyor, memleket muteberanından, gençlerinden müteşekkil içtimalar akteddiriyor, son biz azim ve faaliyetle Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in teşebbüslerini eritmeye var kuvvetimle uğraşıyordum."*¹³⁷⁵

Ömer Fevzi gazetesinde, Yunan işgal kuvvetlerini memnun etmek ve Anadolu halkına da bu işgal kuvvetlerini dost göstermek için her çareye başvurmuştur. Bilhassa dini yönden halkı etkilemek istemiştir. 4 Eylül 1920 tarihli sayısında Yunanlıların *"İslâmların bayram günlerinde top endahı adetini"* muhafaza ettiklerini, 21 pare top atılmasına müsaade ettiklerine bildirmiştir. Bir başka sayısında da, *"Mösyö Steryadis'in itama kurban hediyesi"* başlığı altında şu haberi vermiştir: *"Yunan fevkalade komiseri Mösyö Steryadis Cenapları İslâm Darüleytam ve Sanayi mekteplerine kurbanlık*

¹³⁷² Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 175.

¹³⁷³ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 102.

¹³⁷⁴ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 102.

¹³⁷⁵ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 175-176.

koyunlar hediye ederek yetim çocukları tesrir etmiştir." Ege şehirleri ve kasabaları Yunan işgali altında inlerken *İrşâd* bu yolda yayınlar yapmaktan geri kalmamıştır. Gazetenin yine aynı sayısında, Uşak'ın işgalini bildiren 20 Ağustos tarihli Yunan resmi tebliğini sütunlarına taşımış ve altına da "*Bu mektup, Uşak'a Yunan kuvvetleri girmezden evvel yazılmış ve geç kalmıştır*" kaydı ile bir "*Uşak Mektubu*" yayınlamıştır. Mektupta, Kuva-yı Milliye'cileri "*ipten, kazıktan kurtulmuş insanlar... haydutlar... alçaklar...*" olarak nitelendirmiştir. *İrşâd*, sayfalarında, işgal kuvvetlerinin, Anadolu şehirlerinde kurtuluş kuvvetleri gibi karşılandığını yazmış, Büyük Millet Meclisi hakkındaki haberleri "*Mustafa Kemal Vekayii*" başlığı altında toplamıştır. "*Ankara'da neler oluyor*" başlığı altında verdiği şu haber, buna örnektir: "*Yunan kuvvetleri Eskişehir'e doğru ilerlediğinden beri Ankara'dakiler boğaz boğaza geliyor, birbirlerini ihanetle, denaetle aleni ithama kadar varıyorlar. Mustafa Kemal aleyhinde de bir galeyan var...*"¹³⁷⁶

26 Eylül tarihli sayısında, Kuva-yı Milliye'nin başarılı savunmaları karşısında rahatsızlık duyan gazete, halkın inancını yıkmak için şu satırları yayınlamıştır:

"...*Asi kıtaat, Yunan ordusunu taciz etmekten fari olmamakta ve bunlara mani olmak için Yunanlılar menzil merkezlerinden pek uzaklara, Simav ve Uşak'ın ötekilerine ilerlemeye mecbur olmaktadır. Keza Yunanlılar tarafından İstanbul, Afyon Karahisar hattının kat'iyen işgal edileceği de tahmin edilmektedir. Yunan erken-ı harbiyesince bu hareketi bir tenezzühü askeri olacak, neticede Kemal taarruz edemiycek bir hale gelecektir.*"¹³⁷⁷

İrşâd, 16 Ekim 1920 tarihine kadar yayınlarını sürdürmüştür.¹³⁷⁸

3.2.3.7.2.3. Adalet Gazetesi

Yunanlıların Balıkesir'i işgalinden sonra, Bandırma'da Ali Sami Bey tarafından çıkarılmaya başlanan *Adalet Gazetesi*'nin ibaresinde: "*Adalet: Bila tefrit cins ve mazhep milletlerin uhuvvetine hadim haftalık gazetedir*" yer almaktadır. Ali Sami, *Adalet Gazetesi*'nde Mustafa Kemal ve Ankara aleyhinde çok ağır yazılar yazmıştır. Gazetede yer alan bir yazıya göre "*Mustafa Kemal Paşa, İslamların zararından başka bir şey düşünmeyen, bir müddetten beri bu milletin kanını içmekte halâ devam eden, evvelce hazırladığı mezara Anadolu halkını defnetmek isteyen bir çete reisidir.*". Hatta gazetede

¹³⁷⁶ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 47.

¹³⁷⁷ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 48.

¹³⁷⁸ Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, s. 102.

daha da ileriye gidilmiş ve Yunanlıların işgal ettikleri bölgelere kanun ve adaleti getirdikleri methiyelerinden sonra, işgal edilmemiş bölgelerdeki vatandaşlara da şu tavsiyelerde bulunulmuştur. "...Bizler ise kanun ve adalet ile idare etmekte devam eden Yunan Hükümeti idaresinde bulunduğumuz Anadolu'da ve burada bulunan kardeşlerimize hiçbir söz söylemeyerek yalnız hafif bir ah çekmek ile iktifâ eder, Anadolu milletine daimâ sulh taraftarı olmasını ve rahat yaşamak usûlünü arzu etmelerini tavsiye ederiz."¹³⁷⁹ Bu yazı, yalnızca işgalci güçlere karşı değil, onun işbirlikçilerine karşı da nasıl mücadele verildiğinin ve bu teslimiyetçi beyinlere rağmen, bağımsızlık savaşının kazanılmasının, ne büyük bir zafer olduğunun görülmesi bakımından önemli bir vesikadır.

Milli zaferin ardından Ali Sami, ailesiyle birlikte Edirne'ye kaçmış, gazetenin yayını da böylece sona ermiştir.¹³⁸⁰

3.2.3.8. Milli Mücadele Yıllarında Bolu Basını

3.2.3.8.1. Derdli Gazetesi

15 Ağustos 1919 yılında çıkarılmaya başlanan *Derdli Gazetesi*, 1920'de çıkan Bolu-Düzce isyanları sonucu yayınlarına son vermek zorunda kalmıştır. İsyanların sona ermesinin ardından 1921'de yayın hayatına yeniden başlamıştır.¹³⁸¹ *Derdli*'nin imtiyaz sahibi İlyaszade Şükrü, mesul müdürü Dava Vekili Ali Saip'tir. Gazetenin başlığının altında "*Salı günleri neşrolunur Türk gazetesi*" ibaresi yer almaktadır.¹³⁸² *Derdli*, okuyucusundan, gazeteye gönderecekleri yazıların, vatan ve milletin menfaatine hizmet edecek makaleler olmasını istenmiştir.¹³⁸³

Milli Mücadele'nin mizah dergisi *Karagöz*, bu gazetenin yayınlanmasını şöyle duyurmuştur: "*Dermansız dertlerimiz yetmiyormuş gibi Bolu'da yeni bir "Derdli" kardaş zuhur etti. Dertlerini sefaya tebdile son derece çalışmasını tavsiye ederiz.*"¹³⁸⁴

Adını Bolulu ünlü şair *Derdli*'den alan gazetenin ilk sayısında, "*Maksat ve Meslek*" başlıklı başyazıda, gazetenin amacı ve ilkeleri şu şekilde açıklanmıştır:

"*Dertli hiçbir fırka-i siyasiye ile münasebettar olmayıp, tamamıyla serbest ve müstakil elefkardır. Bütün gayemiz hak ve hakikâti takip ve izhar ile milleti tedip ve*

¹³⁷⁹ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 78.

¹³⁸⁰ Demir vd., *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, s. 78.

¹³⁸¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 290.

¹³⁸² *Derdli*, S. 136, 10 Teşrinievvel 1338/1922, s. 1.

¹³⁸³ *Derdli*, S. 136, 10 Teşrinievvel 1338/1922, s. 1.

¹³⁸⁴ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 92.

İrşâd etmektir. Hak ve hakikât ne kadar acı olsa da, tatlıdır. Millet hakikâti anlayıp hak verdikçe daima bir sükunet ve itidalin muti bir lisanı olur. Her türlü ihtirastan menâfi hasise-yi maddiye ve maneviyeden azade olan mesaimizdeki emel-i yegânemiz, hak ve hakikâten ayrılmayarak bir niyet-i menâfi mülk ve millete çalıştığımız görüldükçe, sığınacağımız saye-i teveccühattan mahrum bırakılmamaklıgımızdır."¹³⁸⁵

Gazetenin, her ne kadar hiçbir siyasi oluşumla ilgisinin olmadığı belirtilmişse de, içeriğine bakıldığında, Bolu Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı gibi hareket edilmiştir. Milli Mücadele yanlısı yayınların yapıldığı *Derdli Gazetesi*'nde, Mustafa Kemal ve Türk ordusunun başarıları da yakından takip edilmiş ve okuyucuya aktarılmıştır.¹³⁸⁶

Gazetenin yazarları arasında, H. Turhan Oğuz, Tunalı Hilmi, Aydınli Zafer Kayahan, Yüzbaşızade M. Muzaffer, Mehmed Zekai, Muharrem Şevki, Trakyalı Fuat ve Kutsi Abdurrahman gibi isimler yer almaktadır.¹³⁸⁷

Gazete, kısa bir süre önce İstanbul Hükümetinin, Milli Mücadeleciler aleyhinde yayınlattığı fetvaların da büyük etkisi olan ve ülkenin birçok yerinde çıkan isyanların bir daha yaşanmaması amacıyla büyük çaba harcamış ve bu amaç doğrultusunda yayınlar yapmıştır. *Derdli*'nin 21 Mart 1922 tarihli sayısında yayınlanan "*Söz Sarayın değil, bu vatanın sahibi olan Milletindir*" başlıklı yazıda, Büyük Millet Meclisi'nin, milletin gerçek temsilcisi ve vatani kurtaracak tek kuvvet olduğu şu şekilde bildirmiştir:

"Düşmanlar memleketimizin dört bir tarafını sardığı ve mevcudiyet ve İstiklâlimizi imhaya çalıştığı bir sırada felaketi gören Millet, İstiklâlini kurtarmak için mücadeleye atılmış ve kahir darbelerini indirerek bütün planlarını zirzir etmiştir... İzmir'in işgali sırasında mukavemet edilmeyip teslim-i silah edilmesini emreden Bâb-ı Âli, Yunan sürülerinin dahile doğru ilerleyip envai mezalim ve cinayeti bilâ perva irtikap etmelerinden feryâd eden masum millete karşı bu ordunun halife ordusu olduğunu ilandan çekinmemiştir.

Millet artık mevcudiyetine hatime verildiğini anlayarak varlığını korumak ve hakk-ı hayatını kurtarmak azmi ile silahına sarıldığı gün, başta Padişah olduğu halde, Damat Ferid ve hempaları Ali Kemal tarafından kaleme alınan bir beyanname ve düzme bir fetva ile düşmana karşı mücahedede bulunan milleti bağınamiyle tavsif ve

¹³⁸⁵ Fahri Kılıç, "Milli Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi", *Türkiyat Mecmuası Milli Mücadele Özel Sayısı*, C. 29, İstanbul, 2019, s. 80.

¹³⁸⁶ Kılıç, "Milli Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi", s. 80.

¹³⁸⁷ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 93.

hakkımızda bir idam kararı demek olan Sevr muahedesi kırılası elleri ile imza etmek denaetini irtikap etmişlerdir.

Milletimiz bu alçak ve namussuz zümrenin teşkil ettiği hükümet ile münasebeti vücuda getirdi... Söz Türk ve Müslümanlarca ihaneti alçaklığı tahakkuk eden Saray ve Bâb-ı Âli'nin değil, Türk Milletini yegane temsil eden Ankara'daki Büyük Millet Meclisi hükümetininidir."¹³⁸⁸

Dertli'de yayınlanan bir yazıda, Sakarya Savaşı sonrası, Türk ordusunu küçümseyip, ne olursa olsun Yunan ordusunu yenemeyeceğini, meselenin silahla halledilemeyeceğini, bu yüzden Ankara'nın, Avrupa devletlerine sığınarak, Sevr anlaşmasından verilecek ufak tavizlerle, Yunanistan'dan bazı toprakların geri alınabileceğini savunan gazetelerin yazdıklarına karşı, Bolu halkını şöyle uyarılmıştır:

"Sulh yoktur ve böyle teklifler, böyle şartlarla sulh olmaz, yapacak hükümet müzaheret de göremez. Binaenaleyh düşman ordularının çekilmeye, işgal altında bulunan memleketimizin tahliye edilmeye başlandığını görmedikçe sulh sözlerine inanılmamasını halkımıza tavsiye ederiz. Zira şimdiye kadar çok aldandık. Binaenaleyh bin nasihattan bir "Mondros Mütarekesi" musibeti kafidir."¹³⁸⁹

Gazetenin başmakalelerinde toplumsal dayanışmayı, siyasi ve ekonomik gelişmeleri ön plana çıkaran yazılara da yer verilmiştir. Örneğin gazete, Milli Mücadele için düzenlenen yardım kampanyalarına öncülük etmiş, düzenlenen programlar ve törenlere destek vermiştir. Ayrıca Bolu'da ormancılık alanında yapılması gerekenler hakkında makaleler yazılmış ve ormanların değeri üzerine ekonomik bir planlamanın gerekliliği savunulmuştur. Yine Bolu'daki eğitim uygulamaları ve ihtiyaçları hakkında haber ve yorumlara çokça yer verilmiştir.¹³⁹⁰

332 sayı çıkarılan gazetenin, 1928 yılında yayınlarına son verilmiştir.¹³⁹¹

3.2.3.8.2. Türkoğlu Gazetesi

15 Ağustos 1921'de yayın hayatına başlayan ve *Hükümet Matbaası*'nda basılan *Türkoğlu Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi ve başyazarı Mithat Akif, mesul müdürü Mehmet Abdi Bey'dir. Gazetenin isminin altında "*Şimdilik haftada bir çıkar Türk gazetesidir*"

¹³⁸⁸ Coşar, *Milli Mücadele Basını*", s. 292.

¹³⁸⁹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*", s. 292-293.

¹³⁹⁰ Kılıç, "Milli Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi", s. 85.

¹³⁹¹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 93.

ifadesine yer verilmiştir.¹³⁹² Kendisini "*Tenvir ve İrşâd Heyetinin naşir-i efkârı*" olarak nitelendiren gazete, Bolu Müdafa-i Hukuk Heyeti'nin yayın organıdır. Mithat Akif, gazetenin ilk sayısında yayınlanan "*Senden Ne İstiyorlar*" başlıklı yazısında şunları yazmıştır:

*"Sen altmış paralık Yunanı tuz gibi dağıtacak ve eriteceksin. Bütün Millette seninle beraber ve her şeyini fedaya amadedir. Koş ve yetiş Türkoğlu. Durmak zamanı değildir. İleri!"*¹³⁹³

Sakarya Savaşı'nın sonrasındaki günlerde, İngilizler barış ve barış konferansı konularından çokça bahsetmeye başlamışlardır. Bu durum, *Türkoğlu Gazetesi*'ni, yöneticiler nezdinde, Anadolu halkının azmini gevşetebilecek bir endişe kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bunun içindir ki Mithat Akif, 2 Ekim 1921 tarihli gazetede yayınlanan "*Vazifeye İkdâm*" başlıklı makalesinde halkı şu şekilde uyarmıştır:

"Sakarya'nın şark ve garbında Türk ordusu tarafından belkemiğine vurulan şiddetli darbenin tesiri ile ne yapacağını şaşırان Yunanlılar, Avrupa'da kapı kapı dolaşmaya ve sulh dilenmeye başladılar. Yunanlıları bizimle harbe teşvik eden, onlara her nevi teçhizat-ı harbiye, para ve hatta erkân-ı harp zabitlerini veren İngilizler bile Sakarya hezimetinin verdiği dehşetten apışıp kaldılar... Türkoğlu işlerin içyüzünü tamamen bildiği için kınından çıkardığı palayı kolay kolay yerine koymayacaktır. Evveleminde Yunan çapulcuları Anadolu'dan def ve tard edilecek, Edirne vilayeti tahlis ve İstanbul'un hudutları tahd-ı emniyete alınacak, güzel İstanbul'umuz bize teslim, Anadolu ve Rumeli'de ika edilen maddi zararlar tazmin ettirilecektir... Dünyada bir tek Türk kalıncaya kadar mücahedat-ı hazıra bütün şiddeti ile devam edecek ve hükümet olarak teşekkül tarihten beri Türk yumruğu altında ezilmeye alışmış olan Yunanlıların namı bu defa tarihi âlemden bu defa silinecektir... Deri yüzülmüş, burnuna gelmiştir. Tavassut ve sulh hakkında vâki olacak müracaat ve teşebbüslerin hiç birisi de samimi ve hakiki değildir. Bizi avutmak ve avlamak için tertip edilmiş ve İngiliz tuzağı olan bu dalaverelere katiyen inanmayarak milli gayelerimizin istihsaline kadar bütün varlığımızla ileri ve geri hidematındaki vazifelerimize büyük ve mütezâyid bir aşk ve iman ile sarılacağız. Ve hainleri bir teki kalıncaya kadar ezip tepelemedikçe palayı

¹³⁹² *Türkoğlu*, S. 103, 19 Ağustos 1339/1923, s. 1; Koçak, *Bolu'da Basın ve Yayın Hayatı*, s. 192.

¹³⁹³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*", s. 296.

kınına koymayacağız. Gösterdiğimiz fedakarlığın mes'ut mükafatı pek yakındır. İnayet Allah'tan."¹³⁹⁴

Gazetenin çıkarılmasından dolayı gerek Bolu'da gerek diğer illerde yayın yapan *Yenigün*, *Babalık* gibi birçok Milli Mücadele taraftarı gazete, memnuniyetlerini bildiren yazılar yazmışlardır. Ankara'da Afganistan'ı temsil eden Sefir Sultan Ahmed de, 28 Aralık 1921 tarihli bir mektup göndererek *Türkoğlu*'nu kutlamış ve şunları söylemiştir:

*"Asırlardan beri İslâmiyet ve din düşmanlarına karşı müdafaa eden Türk ve Osmanlı milletinin pek muhteşem ve şanlı sancağı olan ay yıldız bayrağı ile müzeyyen bulunan ve onun altında neşriyat eden Türkoğlu Gazetesi muhteremesini bu günlerde alıyoruz. Afgan milleti ve necib Türk oğulları arasında râbitâ-ı uhuvvet-i islâmiyeyi gösteren bu gibi teveccühler günden güne tavzih ediyor. Bu kardaşlık teveccühünüze karşı teşekkürâtımı takdim ile Türk Milletinin ve Türk'ün oğullarının saâdet ve şerefini Cenab-ı vâcib temenni ve niyaz eyleriz..."*¹³⁹⁵

Genelde ulusal ve uluslar arası basında yer alan haberlere sayfalarında yer veren *Türkoğlu*, nadiren yerel sorunlara ilişkin yayınlar da yapmıştır. Şehrin ve halkın sorunlarına değinilmiş, sosyal, siyasi, ekonomik, eğitim, sağlık, tarih, bayındırlık, coğrafya ve din gibi konularda okuyuculara bilgi vermeye çalışılmıştır. Bu yazılarda en dikkat çekici özellik, toplumsal dayanışma ve ekonomik gelişmeleri, milliyetçi bir dille irdelemesi olmuştur.¹³⁹⁶

Sokakta kalan, soğuk ve açlıktan ölen, sağ kalsalar dahi zor şartlarda yaşamaya çalışan köylü ve asker çocuklarından bahsedip; bunun büyük bir sorun ve yüz karası bir durum olduğunu savunan gazetede, bu çocukların korunmasında, her Müslüman'ın toplumsal bir sorumluluğunun bulunduğu belirtilmiştir. Bu çocukların korunmaları için, din adamlarının, idari makamların ve tüccarların üzerlerine düşen ne varsa yapmaları ve her yerde özel hayır kurumlarının açılmasını sağlamaları gerektiği vurgulanmıştır.¹³⁹⁷

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde 104 sayılı koleksiyonu bulunan *Türkoğlu Gazetesi*, 26 Ağustos 1923'de son kez çıkarılmıştır.¹³⁹⁸

¹³⁹⁴ Coşar, *Milli Mücadele Basını*", s. 297.

¹³⁹⁵ Enver Konukçu, "Midhat Akif ve Türkoğlu Gazetesi", *Birinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003-Ankara*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 930.

¹³⁹⁶ Fahri Kılıç, "Milli Mücadele Döneminde Türkoğlu Gazetesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 36, İstanbul, 2019, s. 57.

¹³⁹⁷ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 75.

¹³⁹⁸ Kılıç, "Milli Mücadele Döneminde Türkoğlu Gazetesi", s. 60.

3.2.3.8.3. Milli Gaye Dergisi

Milli zaferden sonra, 1 Aralık 1922'de Bolu Sultanisi öğretmen ve öğrencileri tarafından *Milli Gaye* isimli bir dergi çıkarılmıştır. Derginin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü, Sultani müdürü Süleyman Avni Bey'dir. Dergi, On beş günde bir altı sayfa olarak yayınlanmıştır.¹³⁹⁹ Başlığının altında "*İctimai, edebi, fenni, resimli mecmua*" ibaresi yer alan dergi, *Bolu Vilayet Matbaası*'nda basılmış.¹⁴⁰⁰

Derginin amacı, "*Hissi ve ruhi kainatımız; gözler kamaştıracak kadar berrak ve parlak nurlar içinde dalgalanırken, ilmi ufkumuz harb ve cidal senelerinin tesiriyle, bir gece halinde bulunduğundan, edebiyattan tarihe, tıptan tarıma her konuda ilmi ufkumuzu karanlıktan aydınlığa çıkarmak*" olarak belirtilmiştir.¹⁴⁰¹

Her sayısında "*Bolu Tarihi Hakkında Tetkikatlar*" başlığı altında yazılara yer verilmiş, bunun yanında, Boğazlar Meselesi, Azınlıklar Meselesi gibi konulara da değinilmiştir. Derginin yazar kadrosunda, S. Avni, M. Besim, Bedii, İsmail Kaya, Mehmet Zekai, E. Neşet, M. Muzaferreddin, Abdurrahman Şeref, Mekki Sait, Nazmi Cemal, İrfan Kuzu, Halil Fehmi, Mehmet Sıtkı, M. Ahmet Zuhuri, Ayetullah Bey, Tahsin Demiray gibi isimler yer almışlardır.¹⁴⁰²

Dergide, birlik ve beraberliğin tesis edilmesi yolunda bir yayın politikası takip edilmiş, karmaşık siyasi konulardan ve tartışmalardan uzak durarak, toplumu aydınlatacak yorumlardan kaçınılmıştır. "*Hür ve müstakil yaşamak Türkün asil bir seciyesi*" olduğunu savunan dergide, Türklük şuuru ve karakteri ön plana çıkmıştır. Yine, zafer sonrası, Türkiye'nin politikalarının, hedeflerinin, bölge halkına anlatmasında etkin bir rol oynayan dergide, özellikle Cumhuriyet ve ona dair kavram ve felsefenin daha iyi anlaşılmasına da hizmet edilmiştir.¹⁴⁰³

Dergide, önemle üzerinde durulan konulardan biri de, eğitimidir. Yakın zamanda yaşanan savaşlar yüzünden, eğitim ve kültür hayatında ciddi sıkıntıların yaşandığını savunulan dergide, söz konusu bu sıkıntıların giderilmesi için, Milli Mücadele'de büyük zafer kazanan milletin, bu sahada da mücadele etmesinin mecburi olduğu belirtilmiştir.

¹³⁹⁹ Taner Aslan, "Milli Mücadele Sonrasında Milli Birlik ve Beraberliğin Tesisinde Gazetelerin Rolü: Milli Gaye Gazetesi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 4, Aralık 2020, s. 1161-1162.

¹⁴⁰⁰ Selami Özsoy, "Bolu'da Dergi Yayıncılığının Geçmişi (1915-1970)", *Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, C. 1, S. 2, Ocak 2018, s. 80.

¹⁴⁰¹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 205.

¹⁴⁰² Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 205-206.

¹⁴⁰³ Aslan, "Milli Mücadele Sonrasında Milli Birlik ve Beraberliğin Tesisinde Gazetelerin Rolü: Milli Gaye Gazetesi Örneği", s. 1163.

Derginin, bu konuda üstlendiği sorumluluğu da: "*İşte, bu günün her münevveri gibi biz de Sultani Heyet-i Talimiyesi memleketin bu ilmi ihtiyacını bir zerre olsun tatmin etmek maksadıyla Milli Gaye Mecmuasını mevki-i intişara vaz' ediyoruz. Gayenin mevzu-ı Türk Milleti'nin kendi ruhi gayesidir. Kendi gayesidir. Binaenaleyh gayemizin mevzuu ve gaye ittihaz ettiği Türk halkından teveccüh ve iltifat göreceğine kaniyiz*" şekline ifade edilmiştir.¹⁴⁰⁴

Toplamda 9 sayı çıkarılabilen *Milli Gaye*'nin yayınlarına, 1 Nisan 1923 tarihinde son verilmiştir.¹⁴⁰⁵

3.2.3.8.4. Kardeş Dergisi

1915 yılında, Hacı Agah ve İsmail Cemil Bey'ler tarafından 1915 yılında çıkarılmaya başlanan dergi, *Bolu Vilayet Matbaası*'nda basılmıştır. *Kardeş Dergisi*'nin logosunun bir tarafında "*Moskofun ülkesi viran olacak*", diğer tarafında da "*Türkiye büyüyüp Turan olacak*" ibaresi yer almaktadır. Başlığın altında ise "*Kardeşlerimizin fikirlerinin açılmasına yardım eder. Milli kıraat formasıdır. Forma forma çıkar*" ifadesi bulunmaktadır. Derginin yazarları arasında Abdullah Zeki ve Mahmud Celil Beyler yer almaktadır. Derginin içeriğinde yer alan yazılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin söylemleriyle örtüşmektedir. Birinci Dünya Savaşı döneminde, milli hisleri güçlendirmek ve halka moral vermek amacıyla çıkarılan derginin, 26 Ağustos 1915 tarihli 6. sayısında "*Türk Bombası İçin*" başlığıyla şu dizeler yazılmıştır:

"Türk Bombası İçin
Yık, harab et, uçur, semaya çıkar,
Kan duman kus boğulsun insanlar,
Patla dur agahlara inle, bağır,
Zulmü kahret, hakkı şerden ayır.

Gürle dehşetle, sineni aç,
Hep feca-i doğur, ölümler saç,
Titresin haşyetinle cihan,
Ne yazık bil, ne ah işit, ne aman.

¹⁴⁰⁴ Aslan, "Milli Mücadele Sonrasında Milli Birlik ve Beraberliğin Tesisinde Gazetelerin Rolü: Milli Gaye Gazetesi Örneği" s. 1162.

¹⁴⁰⁵ Aslan, "Milli Mücadele Sonrasında Milli Birlik ve Beraberliğin Tesisinde Gazetelerin Rolü: Milli Gaye Gazetesi Örneği" s. 1161.

*İntikam al, bu senden istediğim,
Çünkü ruhumda kin beslediğim*"¹⁴⁰⁶

Gazetenin yayınlarına ne zaman son verildiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.2.3.8.5. Gamlı Dergisi

Bolu'da, Milli Mücadele dönemi dergilerinden biri de, Yüzbaşı Refik Firaki tarafından çıkarılan *Gamlı*'dir.¹⁴⁰⁷ 2 Aralık 1920 tarihinde yayınlanmaya başlanan gazetenin başlığı altında "*İlmi, fenni, edebi, içtimai, sıhhi ve mizahiden bahseder risale-i mevkutedir*" ibaresi yer almaktadır. Gazetenin içeriğinde çoğunlukla dini ve milli duyguları pekiştirmeye yönelik makalelere yer verilmiş ve bu makaleler genellikle Refik Firaki tarafından yazılmıştır. Derginin ilk sayısında şu edebi ifadeye yer verilmiştir:

*"Niyaz eylerim yarabbi, şu kızıl kaplı kitabı
Bana ver yevm-i kıyamette, sağ elimden sevabı."*¹⁴⁰⁸

18 sayfa çıkarılan derginin basım yeri belirtilmemiştir. Derginin kaç sayı yayınlandığı ve ne zaman kapandığı bilinmemekle birlikte, yalnızca ilk üç sayısına ulaşılabilmektedir.¹⁴⁰⁹

3.2.3.9. Milli Mücadele Yıllarında Bursa Basını

3.2.3.9.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.9.1.1. Ertuğrul Gazetesi

Ertuğrul Gazetesi, 24 Mart 1910'da Bursa'da çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁴¹⁰ Gazetenin ilk sayılarında mesul müdür İsmail Hakkı Bey, başyazar Hakkı Baha Bey'dir.¹⁴¹¹ Gazetenin ilerleyen sayılarında ise imtiyaz sahipliği ve mesul müdürlüğünü Ahmet Refik Bey, başyazarlığını Ziya Şakir Bey yapmıştır.¹⁴¹² *Muin_i Hilal Matbaası*'nda basılan *Ertuğrul*'un başlığının altında "*Menafi'i vatana hadim ve*

¹⁴⁰⁶ Özsoy, "Bolu'da Dergi Yayıncılığının Geçmişi (1915-1970)", s. 78.

¹⁴⁰⁷ Coşar, *Milli Mücadele Basını*", s. 298.

¹⁴⁰⁸ Özsoy, "Bolu'da Dergi Yayıncılığının Geçmişi (1915-1970)", s. 79.

¹⁴⁰⁹ Özsoy, "Bolu'da Dergi Yayıncılığının Geçmişi (1915-1970)", s. 79.

¹⁴¹⁰ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi (1866-1974)*, s. 169.

¹⁴¹¹ *Ertuğrul*, S. 6, 14 Nisan 1326/1910, s. 1.

¹⁴¹² *Ertuğrul*, S. 557, 13 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Cum'adan ma'ada her gün neşr olunur siyasi Türk gazetesidir" ibaresi yer alır¹⁴¹³. Gazetenin klişesi, ilerleyen sayılarında "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mürevvici efkarıdır*" olarak değişmiştir. İşgal ve sansür günlerinde böyle bir logoyla basılması, gazetenin Milli Mücadele'ye verdiği desteğin en önemli kanıtıydı.¹⁴¹⁴

Gazetede, Bursa'nın işgaline kadar Mustafa Kemal ve Milli Mücadele yanlısı bir yayın politikası izlenmiştir. Mustafa Kemal'in beyanatı, *Ertuğrul Gazetesi*'nin 25 Haziran 1920 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.¹⁴¹⁵

İşgal altında büyük zorluklarla yayın yapmaya çalışan gazete, çok zor günler geçirmiş, gazetenin sahibi ve yazarları hakkında birçok dava açılmış ve yargılanmışlardır.¹⁴¹⁶ Ziya Şakir'de, bu tür yayınlarından dolayı yargılanmış ve hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Tutuklama kararı sonrası, Ziya Şakir şehirden ayrılmış, *Ertuğrul*'da, yayınını durdurmak zorunda kalmıştır.¹⁴¹⁷

Gazete tekrar bu kez de, Mümtaz Şükrü Bey tarafından çıkarılmaya başlamıştır. Mümtaz Şükrü Bey, 56. Tümen kadrosunda görevli olmasına karşın birliğinden ayrı düşerek Bursa'da kalmıştır. Bu durumdan üzüntü duyan Mümtaz Şükrü Bey, yeniden görevinin başına dönmek için, Bölge Komutanı Kurmay Binbaşı Haydar Bey'e başvurmuş, Haydar Bey ise, Mümtaz Şükrü'nün yeniden ordu kadrosuna dönmesindense, Bursa'da düşman gerisinde bir haber alma örgütü kurulmasına katkı sağlamasının daha iyi olacağını bildirmiştir.¹⁴¹⁸ Bunun üzerine Ahmet Refik'le görüşüp onun da desteğini alan Mümtaz Şükrü, 6 Aralık 1920 tarihinde *Ertuğrul Gazetesi*'ni yeniden yayınlamaya başlamıştır. 602. sayıdan itibaren yayınına devam eden gazete, cumartesi, pazartesi ve perşembe olmak üzere haftada üç gün çıkarılmıştır.¹⁴¹⁹

Öte yandan *Ertuğrul Gazetesi*'nin tekrar yayınlanmaya başlaması, İstanbul'un bazı çevrelerinde memnuniyetle karşılanırken, bir takım çevrelerde de rahatsızlık duyulmasına sebep olmuştur. İstanbul'da Rumların himayesinde çıkarılan *Bosfor* adlı bir gazete, *Ertuğrul* ile ilgili olarak "*Bursa'da ittihatçılar yine baş kaldırdı*" şeklinde başlıklar atarak, gazetenin yayın hayatına yeniden başladığını duyurmuştur. *Bosfor*

¹⁴¹³ *Ertuğrul*, S. 557, 13 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹⁴ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 170.

¹⁴¹⁵ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 170.

¹⁴¹⁶ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 169.

¹⁴¹⁷ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 170.

¹⁴¹⁸ Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa-İşgalden Kurtuluşu*, C. 2, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa 2008, s. 453.

¹⁴¹⁹ Orhan Hülagü, *Milli Mücadele'de Bursa*, Emre Yayınları, Adana, 2001, s. 178.

Gazetesi, *Ertuğrul*'un yayınlarının bir an önce durdurulmasının sağlanması için, Osmanlı hükümetini ve Yunan İşgal Komutanlığı'nı sansüre davet etmiştir.¹⁴²⁰

Ertuğrul Gazetesi her ne kadar Bursa'da yayın yapan bir gazeteysen de, civar bölgelerde yaşanan olaylara da kayıtsız kalınmamış, özellikle Yunan zulmünün yaşandığı illerle ilgili gelişmeler de, duyurulmaya çalışılmıştır. Örneğin, *Ertuğrul*'un 12 Aralık 1918 tarihli nüshasında, Edirne ile ilgili verilen bir haber, gazetenin Yunan işgallerine karşı olan tutumunu göstermek bakımından önemlidir. Gazetede, "*Muhteris Bir Kavim*" başlıklı başyazıda, Yunanlıların göz diktikleri Edirne'de, milliyetçilerin mücadelelerinden bahsedilmiş ve kurulan Trakya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapmak üzere *Trakya* adlı bir gazetenin yayınlanmaya başladığının müjdesini verilmiştir. *Trakya Gazetesi*, daha önceleri *Ertuğrul Gazetesi*'nde de çalışmış olan ve Bursa halkı tarafından tanınan bir isim olan Mehmet Şerif tarafından çıkarılmıştır.¹⁴²¹

Ertuğrul, ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan muhabirleri tarafından gönderilen haberlere de sayfasında yer vermiştir. Suriye muhabirinden gelen bir haber, gazetenin 22 Şubat 1912 tarihli 96. sayısında şu şekilde yayınlanmıştır:

"Suriye Muhabirimizden

Ba'albek de Osmanlı İttihat ve Terakki Kulübü

Kanun-i saninin yirmi birinci cuma günü Ba'albekte yeni bir İttihat ve Terakki kulübü küş'ad edilmiş ve bütün mahalli me'murin eşraf ve muteberan hazır olduğu halde pek parlak bir resm icra edilmiştir. Ba'albek Ahâlisinin İttihad ve Terakki'ye merbutiyetleri çok kuvvetlidir. Kulüp açılır açılmaz otuz kadar talebenin tedris levazımını ihzar ve ihdar eylemişlerdir..."¹⁴²²

Gazete, bu dönemde sadece 7 sayı çıkarılabilmektedir. 19 Aralık 1920'de bu kez de Yunanlılar tarafından gazete basılmış, Ahmet Refik ve Mümtaz Beyler de casuslukla suçlanarak tutuklanmışlardır. Böylece gazete, hem de 8. sayısının baskısı yapıldığı gün kapatılmıştır.¹⁴²³ 16 Ocak 1921'de Yunanlılar tarafından kurulan Harp Divanı'nda yargılananlardan Ahmet Refik hakkında idam cezası verilmiş, daha sonra bu ceza, kürek

¹⁴²⁰ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 65.

¹⁴²¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 65-57.

¹⁴²² Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 90.

¹⁴²³ Kalıpçı, *Atatürk Basın ve Bursa*, s. 78.

cezasına çevrilerek, aralarında Ahmet Refik'inde bulunduğu tutuklular, Yunanistan'da hapsedilmişlerdir. Mümtaz Şükrü ise suçsuz görülerek serbest bırakılmıştır.¹⁴²⁴

Serbest kalan Mümtaz Şükrü, yeniden basın hayatına atılmış ve Yunanlıların Bursa'dan çekilmesiyle birlikte, *Kevkep* adında yeni bir gazete çıkarmaya başlamıştır.¹⁴²⁵

Kurtuluş Savaşı'nda yapmış olduğu hizmetlerden dolayı, kendisine İstiklâl Madalyası verilen Mümtaz Şükrü'nün, Bursalı gazetecileri eleştiren bir yazısı *Vakit Gazetesi*'nde yayınlanmış ve bunun üzerine kendi gazetesi de dahil birçok gazete ve gazeteci, Mümtaz Şükrü'ye tepki göstermiş ve aleyhinde yazılar yazmışlardır. Bunun üzerine gazetesinden ayrılan Mümtaz Şükrü, Mehmet Süreyya ile birlikte "*Yeni Fikir*" gazetesini çıkarmıştır.¹⁴²⁶

3.2.3.9.1.2. Kevkep Gazetesi

Bursa'da gazeteci Mümtaz Şükrü'nün de aralarında bulunduğu yirmi bir kişinin hainlik ve casuslukla suçlanarak tutuklanması üzerine kapanmış olan *Ertuğrul Gazetesi*'nin yerine, Mümtaz Şükrü Bey tarafından, *Kevkep* (Yıldız) adlı bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazete, Yunanlılarla işbirliği içinde olan Cemal Kudret'in aracılığıyla yayın izni alabilmiş, yine Yunan İşgal Komutanlığı'nın direktifi gereğince, işgalcilerin adamı olarak bilinen Püskülsüz Mustafa, gazetede çevirmen olarak görevlendirilmiştir.¹⁴²⁷

Milli mücadele yıllarında, Anadolu basınının işgal altındaki yerlerde ne zorluklarla çıkarıldığıнын, nasıl baskı altında olduğunun anlaşılması bakımından önemli bir örnek olan *Kevkep*'in çıkarılma süreci, Mümtaz Şükrü'nün anılarını anlattığı "*Milli Mücadele'de Bursa*" adlı eserinde şöyle yer almıştır:

"...Serbest kalınca yine *Ertuğrul Gazetesi*'ni yayınlamaya kalkıştıksa da, bu kez Yunanlılar buna izin vermediler. Yunan işgal komutanlığına verdiğim dilekçeye de cevap vermiyorlardı. Tüm başvurularım (yarın) cevabıyla karşılanıyordu. Bundan böyle bu başvurularım için emir subayına git, dediler. İşgal komutanlığı emir subayına giderek dilekçeme bir cevap verilmesini istedim. Parmağını şakağına dayayarak

-Sen yok güzel adam, cevabını verdi.

¹⁴²⁴ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 185.

¹⁴²⁵ Öztürk, Bursa Basın Tarihi, s. 144.

¹⁴²⁶ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 184.

¹⁴²⁷ Akkılıç, Kurtuluş Savaşı'nda Bursa-İşgalden Kurtuluşa, C. 2, s. 468.

Yanından ayrılıp merdivenleri inerken, Yunanlılarla yakın ilişki kurmuş olan ve Yunan yöneticileri arasında iş takip eden Cemal Kudret'le karşılaştım. Bana ne aradığımı sordu. Gazetenin çıkma izni için uğraştığımı ve Yunanlıların gazeteyi çıkarmama izin vermediklerini söyledim. İstediğim müsaadeyi alacağını, fakat bu izni almak için biraz maddi fedakarlık yapmam gerektiğini söyledi. Ben, ne kadar istiyorsun deyince de, yüz, yüzeli lira kadar bir para bu izni almaya yeter, dedi.

Ben de kendisine, tutukluluktan yeni kurtulduğumu, bu gün için hiç param olmadığını, gazete çıktıktan sonra, istenilen yüz lirayı taksitle ödeyeceğimi söyledim. O, bu iznin bir rakı ve eğlence ziyafeti sırasında alınabileceğini ve bunun için en az elli lira gerektiğini söyledi. Beraberce Vilayet Binası'ndaki yazıhanesine gittik. O akşam Kurmay Başkanı olan Spahi'yi göreceğini ve yarın gelip kendisiyle buluşmamı söyledi.

Geceyi değişik düşünce ve heyecan içinde geçirdim. Ertesi gün erken saatte Cemal Kudret'in yazıhanesine gittim. Kendi kartının üzerine Rumca bir şeyler yazarak bu kartla, Spahi'ye gitmemi söyledi. O gün öğleden sonra, polis müdürlüğü karşısındaki Kağıçibaşlıların evinde bulunan Yunan Kolordu Komutanlığı'na gittim. Cemal Kudret'in kartını görünce beni içeri aldılar. Az sonra er beni içeri aldı. Kurmaybaşı Spahi, bizi mahkeme eden harp divanı üyelerinden, yüksek rütbeli bir subaydı. İçeri girince kaşlarını çatarak,

-Ne istiyorsun? diye sordu.

Kendisine Cemal Kudret'in kartını göstererek gazetemin çıkmasına izin verilmesini istediğimi söyledim. Biraz düşündükten sonra Cemal Kudret'in kefil olması halinde ve önereceği koşullar içinde gazetemin çıkmasına izin vereceğini söyledi. Koşulları ise şu idi:

Yunan Hükümeti, Yunan Ordusu ve savaş hakkında gazeteye hiçbir haber yazılmayacaktı. Toplumun duyması gereken bildirileri kendileri vereceklerdi. Ayrıca Ertuğrul Gazetesi'ne izin veremezlerdi. Çünkü bu gazete İttihatçıları tutan ve Kemalistlere yardımı öneren bir gazeteydi. Çıkaracağım gazetenin adını onlar seçeceklerdi. Bu koşullar altında gazete çıkarabilmeme izin vereceklerini söylüyordu. Benim için gazetenin çıkması gerekliydi. Nasıl olsa yine milli görevimi yapabilme bakımından imkânlar bulunabilirdi. Çaresiz kabul ettim.

Ertesi gün Polis Müdürü Hüsnü Bey, beni çağırdı. Yanına gittiğimde hem gülüyor, hem de yazılı bir kâğıdı bana doğru uzatıyordu.

-Çıkaracağın gazeteye bu adlardan birini koyacaksın, dedi.

Listede şu adlar sıralanmıştı: "Tenvir-i Hakikât", "Barika-i İrşat" gibi eskimiş kelimelerdi. Listeyi evirdim çevirdim hiçbirini seçemedim. Tümü de Osmanlıcanın birbirinden berbat sözcükleriydi. Polis Müdürü durmadan gülüyor, bu adları İtilafçıların bulduklarını söylüyordu. Sonunda en uygun olarak Kevkep sözcüğünü gördüm. Hatırıma "Yavrum Komiser" komedisindeki (Yıldız) yerine, komiserin "Kevkep...Kevkep!" diye çırpınması hatırıma geldi. Sultan Hamit devrinin karanlık ve korkulu günlerini yansıtan bu piyesin bana hatırlattıkları ile bir süre düşündüm, kaldım. Ne kötü günler yaşıyorduk Allahım!..

İzin formalitesini tamamladıktan sonra Kevkep'i günlük olarak çıkarmaya başladım."¹⁴²⁸

Gazetenin 21 Nisan 1921 tarihli 19. sayısında, basım yeri olarak *Muin-i Hilal Matbaası* gösterilmiştir. Haftada üç gün çıkarılan gazetenin mesul müdürü Mümtaz Şükrü'dür. İki sayfa ve küçük boyutlu olan gazetenin klişesinde "Cumartesi, pazartesi, perşembe günleri neşrolunur, siyasi, içtimai Türk gazetesidir" yazmaktadır. Gazete hem Yunan subayı hem de vilayet mektupçusu tarafından sansür ediliyordu. Gazetenin birçok sayısı, sansürlü ve boş olarak çıkarılmıştır.¹⁴²⁹

Bir dönem, işgal altındaki Bursa'da yayın hayatını devam ettirmeye çalışan *Kevkep*, Yunan baskısı altında adeta onların sözcüsü gibi yayın yapmak zorunda kalmıştır. Yunan ordularının, 24 Marta saldırıya geçtikleri ve işgal sahalarını genişlettikleriyle ilgili hazırladıkları bir bildiri, 28 Mart 1921 tarihli *Kevkep Gazetesi*'nde şu şekilde yer almıştır:

"Bursa Kolordu Kurmay Başkanlığı'ndan bildirilmiştir:

Ordumuz bugün taarruza başlamıştır.

Uşak cephesi: Kuvvetlerimiz ilerleyişine devam ederek Uşak'ın 30 kilometre doğusunda Ahatköy, İslâmköy, Banaz köylerine girmiştir. İslâmköy dolaylarında bulunan düşman kuvvetleri geri atılmıştır.

Bursa Cephesi: Kuvvetlerimiz ileri hareketinde Türk ileri karakollarıyla çatışmaya geçerek onları doğuya doğru çekilmek zorunda bırakmıştır. Askerimiz Galoş Nehri'ni geçerek Hasanpaşa-Fındıklı-Yenişehir hattını tutmuş ve mevzilerinde 20 kilometre doğuya doğru ilerlemişlerdir. Uçaklarımızın keşif raporlarından

¹⁴²⁸ Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa*, Haz. İhsan Ilgar, Tercüman Tarih Yayınları, S. 2, İstanbul, 1981, s. 80-83.

¹⁴²⁹ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi (1866-1974)*, s. 179-180.

öğrenildiğine göre, Türk birlikleri düzensiz bir biçimde çekilmektedir. Yarı ileri harekata devam edilecektir."¹⁴³⁰

29 Mart'ta savaşın yazgısı aşağı yukarı belli olmuş, büyük umutlarla Megali-idea düşleriyle doldurarak karakışın ortasında saldırıya geçirilen Yunan ordusunun, artık ilerleyecek gücü kalmamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen, *Kevkep*'in 2 Nisan'daki sayısında, İşgal Komutanlığı'nın, Yunan ordusunun moralini yüksek tutmak için hazırlanan 29 Mart 1921 tarihli şu raporu yayınlanmıştır:

"Kuzey Bursa Cephesi: Düşmanın dün ve özellikle bu sabah mevzilerimize karşı yaptığı saldırılar püskürtülmüştür.

Güney (Uşak) Cephesi: 29 Mart 1921 Mart günü, bir birliğimiz Büyükçoban Demiryolu istasyonuna doğru ilerleyerek buranın düşman piyade ve süvarisi tarafından ele geçirilmiş olarak bulmuştur. Kısa bir savaştan sonra Türk birlikleri istasyonu bırakmak zorunda kalmışlardır. Birliğimiz az sonra, yerine geri dönmüştür."¹⁴³¹

Yunanlılar, aynı zamanda şehirde görevlendirilmiş Yunan yetkililerinin Bursa'da bulunma amaçlarını ve bu yetkililerin güvenlik açısından halktan beklentilerini, yine gazeteler üzerinden halka duyurmuşlardır. Örneğin Yunan hükümeti tarafından, Aleksandır İzvola adında biri, Vali olarak Bursa'ya gönderilmiştir. Yunan üstün yetkili komiserinin Bursa'daki vekili olan bu vali, 27 Ekim 1921'de Vilayet Basımevi Müdürü Hüseyin Enver, *Kevkep Gazetesi* başyazarı Mümtaz Şükrü ve *Yoldaş Gazetesi* yazı işleri sorumlusu İbrahim Hilmi'yle Vilayet Konağı'nda bir görüşme yapmış, bu görüşmenin gazetelerinde aynen yayınlanarak halkın bilgilendirilmesini istemiştir. Bu görüşme *Kevkep Gazetesi*'nde şu şekilde yayınlanmıştır:

"... Atina Üniversitesi profesörlerinden, 35 yaşlarında, nazik, iyimser, tıknazca ve Türk dilini çok iyi bilen bu kişi, topluluğu büyük bir nezaketle kabul ederek, tercümanları aracılığıyla şunları söylemiştir:

"Hükümetim tarafından Bursa'ya gönderilmemle, Bursa'daki bugünkü yönetim biçiminin çalışması engellenmeyecektir. Vilayet kuruluşu eskiden olduğu gibi, Türk yasalarının uygulanmasına devam edecektir. Benim gönderilmemden maksat, vilayet idaresinin görevini yürütmede uğrayacağı güçlükleri ortadan kaldırmaya çalışmak ve kolaylık göstermektir. Her sınıf toplum üzerinde eşitlik ve adaletin tamamen uygulanması ile gerek Türkler ve gerek diğer azınlıklar hakkında eşit muamele

¹⁴³⁰ Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa-İşgalden Kurtuluşu*, C. 2, s. 471.

¹⁴³¹ Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa-İşgalden Kurtuluşu*, C. 2, s. 474.

yapılmasını denetlemek ve gözetlemekten ibarettir. Yalnız bu değişik azınlıklar arasında değil, toplumdaki partiler arasında da iyi bir geçim ve uyuşmayı sağlamak olacaktır.

Vilayetin maddi yönünü de kontrol yetkim var. Bu kontrolü de sürdüreceğim. Bundan maksat da, vilayet gelirinin yerli yerinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmektir. Vilayet gelirleri yerli yerinde sarf edildikten sonra, artanlar yine burada kalacak, gerekli ihtiyaçlara sarf edilecektir. Gelir, gidere yetmeyecek olursa, giderler kısılacak ve gereği yapılacaktır. Gelir dürüst bir biçimde sağlanacak olursa, gideri karşılayacağını sanırım. Kanaatime göre işe önem verilirse, böyle bir durumda kalmayacağız. Aslında benim gönderilişim bu güçlükleri çözmek içindir.

Gönderilmemdeki üçüncü maksat, toplum ile Yunan kuvvetleri arasında olan ilişkilerde kolaylığı sağlamak ve aracı olmaktır.

Benim buraya gönderilmemden bir takım kötü düşüncelere saplanılmaması için bu görüşme isteğinde bulundum. Halka anlatınız ki, benim Bursa'ya gönderilmemde, Türk yönetiminin sınırlandırılmasını ve buradaki askeri yönetimin ortadan kaldırılmasını gerektirecek bir amaç yoktur. Gerek ordu birliklerimiz ve gerek vilayet yönetimi önceden olduğu gibi, görevine devam edecektir. Ben Yunan işgal kuvvetleriyle, Türk vilayetleri arasındaki beraber çalışmayı sağlamak üzere gelmiş bulunuyorum. Bu yönden gerekli programı ayrıca bildireceğim. Şehrin idaresi yönünden Yunan askeri yönetimince verilmiş olan emirler bundan sonra uygulanacaktır. Yalnız bunlar askerlik kapsamını sağlayanlardır. Halk şehirde güvenliği koruduğu taktirde kendilerinin çıkarları için her şey yapılacak ve düşünülecektir. Şimdi sizlerden ve halktan beklediğimiz emirlerimize itaat ve şehirde barış içinde beraber yaşamının korunmasıdır."¹⁴³²

Yunanlılar, Türk gazetelerinde, sadece askeri gelişmeler hakkında bildiriler yayınlamamışlardır. Aynı zamanda, halkın sosyal hayatta nasıl davranmaları gerektiğine dair duyurular da yine bu gazeteler üzerinden yapılmıştır. Örneğin *Kevkep Gazetesi*'nin 14 Nisan 1921 tarihli sayısında, Yunan Askeri yönetimi adına Komutan Albay İspartitos tarafından yayınlanan bildiri şöyledir:

"Asker olamayan halkın asker elbisesi, yahut haki renkte asker elbisesine benzeyen elbise giymelerini, kopça ve madalyon gibi askerlere ait işaretler taşımalarını kesinlikle yasaklıyorum.

¹⁴³² Hülagü, *Milli Mücadele'de Bursa*, s. 196-197.

Halktan bazılarının asker elbisesi veya buna benzer elbiselerle dolaştırıldıklarından yaptıkları kusurlardan askerler suçlandırılmaktadır. Bundan sonra Bursa ve çevresi halkında bulunan değişik çap ve büyüklükteki bütün silahlar bildirilecek yerlere ve dairelere teslim edilecektir.

Şimdiye kadar teslim edilmesi emredildiği halde, bu silahlardan pek azı verilmiştir. Halin üzerinde bulunup bu güne kadar teslim edilmemiş olan silahlardan kimin elinde ne kadar varsa bugünden itibaren beş gün içinde kesinlikle teslim edilmelerini emrediyorum. Muhtarlar, ihtiyar heyetleri ve hükümet dairelerinin bu emrimin yerine getirilmesini kesinlikle ve ivedilikle topluma bildirmesi gerekmektedir.

Yanında ve evinde teslim edilmemiş silah bulunduran, Sıkı Yönetim Yasası'na uymazlıktan dolayı Harp Divanına verilecektir. Ayrıca Bursa köyleri halkının da silahlarını teslim etmeleri için gereken duyuru ve teşebbüslerde bulunulacaktır."¹⁴³³

İşgalin ilk günlerinde Yunanlılar, bölgedeki azınlıkların varlığını ve işgale karşı güçlü bir direnişin olmayışını göz önüne alarak genelde baskı uygulamaktan kaçınmışlardır. I. ve II. İnönü Savaşlarından, özellikle Sakarya yenilgisinden sonra, bu tutumları değişmiş ve oldukça güçlü bir durumda olan Bursa basını üzerinde, yoğun bir baskı uygulamaya başlamışlardır. Yunanlılar, casus arama bahanesi ile evleri basmış, aralarında gazetecilerin de bulunduğu kişileri göstermelik mahkemelere çıkararak yargılamış ve sürgüne göndermişlerdir. Nitekim, 18 Nisan 1921 tarihli *Kevkep Gazetesi*'nde çıkan bildiride bu durum hakkında şöyle bir haber yer almıştır:

"Casusluk ve hıyanet suçlarıyla yirmi yıla hüküm giyen Hancı Sadık, Matbaa müdürü Refik, Göçmen Dairesi Muhasebecisi İlhami, emekli Yüzbaşı İsmail Hakkı, Eczacı Mehmet Şükrü, mahkeme üyelerinden Edip Beyler bu sabah tutuklu bulundukları yerden istasyona gönderilerek, tirene bindirilmiştir. Atina'ya gönderildikleri sanılmaktadır."¹⁴³⁴

Kevkep Gazetesi, yine Bursa'da yayın yapan *Yoldaş* isimli gazeteyle birleşmiş, böylece yayın hayatı sonlanmıştır.¹⁴³⁵

Kevkep'in son çıkan 21 Mayıs 1921 tarihli sayısında bu birleşme: "*Gelecek sayıdan itibaren Kevkep ve Yoldaş gazeteleri sahipleri güçlerini birleştirerek gazetemiz*

¹⁴³³ Hülagü, *Milli Mücadele'de Bursa*, s. 180.

¹⁴³⁴ Hülagü, *Milli Mücadele'de Bursa*, s. 180.

¹⁴³⁵ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 144-145.

imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mümtaz Şükrü'nün yönetimi ve sorumluluğunda Yoldaş adı altında haftada altı kez yayınlanacaktır." şeklinde okuyucuya duyurulmuştur.¹⁴³⁶

3.2.3.9.1.3. Yoldaş Gazetesi

Yoldaş Gazetesi, eski bir öğretmen olan İbrahim Hilmi tarafından çıkarılmıştır. Bursa'nın sosyalist eğilimli ilk gazetesi olan *Yoldaş*'ın sahibi İbrahim Hilmi, Birinci Dünya Savaşı'nda, Doğu Cephesi'nde Rus ordularına esir düşmüş ve 1917 Devrimi'nden sonra bir süre Kırım'da ihtilalcılar arasında kalmak suretiyle Bolşevizm ile tanışmış ve etkilenmiş bir kişiliğe sahipti.¹⁴³⁷

15 Ekim 1919'da yayınlarına başlanan *Yoldaş*'ın mesul müdürü Cezbi Efendi, basım yeri *Orhaniye Matbaası*'dır. Klişesinde "*İşçi, çiftçi ve emekçi halk faydasına çalışır, siyasi, edebi ve içtimai müstakil Türk gazetesidir*" yazılıdır.¹⁴³⁸

Yoldaş Gazetesi, Ertuğrul'un kapatılmasıyla rakipsiz kalmış ve haliyle tirajını arttırmıştı. Fakat *Kevkep*'in yayınlanmaya başlamasıyla tekrar bir rakiple karşılaşmış ve satışları da düşmüştü. Bundan dolayı *Yoldaş*'ın sahibi Hilmi Bey, Mümtaz Şükrü Bey'e *Yoldaş* ile *Kevkep* gazetelerini birleştirme teklifinde bulunmuştur. O dönem *Kevkep*'te sürekli Yunan müdahalesinin ve her an kapatılma tehlikesinin olduğu bir ortamda yayın yapıyordu. Bu iki gazetenin farklı sorunları, bir birleşmeyi meydana getirmiştir.¹⁴³⁹

Bu birliktelik fazla uzun sürmemiş ve Mümtaz Şükrü, *Yoldaş*'tan ayrılmış, böylece İbrahim Hilmi, gazeteyi tek başına çıkarmaya devam etmiştir. Mümtaz Şükrü gazeteden ayrılış nedenini şöyle izah etmiştir:

*"Benim katılmamla Yoldaş Gazetesi'nin tirajı 150-200'den 800-1000'e çıkıverdi... İbrahim Hilmi, şimdi de beraber çıkardığımız bu gazeteden beni uzaklaştırmak için düşünmeye başlamıştı. Böylece gazetenin tüm geliri kendine kalmış olacaktı. Bunu sağlamak amacıyla bana yazdığı bir mektubu cebinde gezdirip vermek için uygun bir ortam bekliyordu. Sonunda beklediği de oldu..."*¹⁴⁴⁰

Yunan kuvvetlerinin, Bursa'ya girmelerinin ardından yayın hayatına giren gazetede, daha çok Yunan işgal komutanı veya sivil yöneticilerinin bildirilerine ve duyurmak istedikleri haberlere yer verilmiştir. Örneğin, Bursa Yunan işgal kuvvetleri

¹⁴³⁶ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 172.

¹⁴³⁷ Öztürk, Bursa Basın Tarihi, s. 142.

¹⁴³⁸ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 172.

¹⁴³⁹ Öztürk, Bursa Basın Tarihi, s. 144-145.

¹⁴⁴⁰ Eğilmez, Milli Mücadele'de Bursa, s. 93.

adına Albay İspartitos tarafından imzalanan ve 21 Mayıs 1921 tarihli *Yoldaş Gazetesi*'nde yayınlatılarak halka duyurulan bildiride şöyle denilmektedir:

*"Türk ordusu subaylarından Bursa'da bulunup resmi görevli veya emekliye ayrılmış olanlar, askeri yönetimize başvurarak kayıtlarını yaptıracaklar ve üç gün içinde fotoğraflarıyla adreslerini kaydettireceklerdir. Bursa'da bulunan görevli subaylar haftada iki defa (salı-cumartesi günleri) öğleden önce, saat onda idaremizin jandarma dairesine gelerek yoklamalarını yaptıracaklardır. Yerine getirmeyenler yakalanarak harp divanına verilecektir."*¹⁴⁴¹

İşgali sırasında, aralıklarla yayınıni sürdürebilen *Yoldaş*, bir süre de *İntibah* adlı gazeteyle birleşerek *İntibah-Yoldaş* adıyla çıkarılmıştır. İşgal güçleriyle çatışmadığı, bunun için sürekliliğini koruduğu iddia edilen gazete ve sahibi İbrahim Hilmi hakkında, kurtuluşu izleyen günlerde herhangi bir soruşturma açılmamıştır.¹⁴⁴²

Cumhuriyet'ten sonra da, 1925 yılı Mayıs ayına dek yayınıni sürdüren gazete, 21 Mayıs 1925 günü, komünist fikirleri yaymaya yönelik propaganda yaptığı iddiasıyla kapatılmış; sahibi İbrahim Hilmi de tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmiştir. İbrahim Hilmi, yargılama sonunda, yedi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁴³

Yoldaş'ın kapatılması yine aynı dönem Bursa'da çıkarılan *Yeni Fikir Gazetesi*'nin 25 Mayıs 1925 tarihli sayısında şu şekilde duyurulmuştur:

"Bir iki seneden beri şehrimizde intişar eden ve muhtelif mütezât kanaatler gösteren Yoldaş Gazetesi'nin son nüshasındaki komünistlik lehindeki neşriyat, Hükümetin nazar-ı dikkatini celbeylemiş ve sahibi İbrahim Hilmi Efendi, on beş gün kadar evvel Polis müdiriyetine çağrılarak ifadesi alınmış, gazetenin tabedildiği Orhaniye matbaasıyla evinde tarhiyat yapılmıştır."

Bu hadiseye ve arkadaşlarını ihtar ve vesayasına rağmen Yoldaş, İstanbul'dan gönderilen yazılarla Aydınlık, Orak ve Çekiç gazeteleri çeşnisindeki neşriyatına ve âded-i tab'ı 100-150 nüshayı tecavüz etmezken, 1000-1500 nüsha tabederek Ereğli, Zonguldak gibi amelelerin kesif bulunduğu menatıka irsalata devam eylemiştir. Ankara'ya bildirilen tahkikat-ı evveliyeye geçen çarşamba akşamı cevap gelmiş ve İbrahim Hilmi Efendi perşembe gecesi Türk Ocağı'ndan evine avdetinde tevkif edilerek

¹⁴⁴¹ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 144-145.

¹⁴⁴² Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa-Mondros'tan İşgale*, C. 1, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa 2008, s. 119.

¹⁴⁴³ Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa- Mondros'tan İşgale*, C. 1, s. 191-192.

Polis Müdüriyetine getirilmiş, gazete de tatil olunmuştur. Yoldaşçı perşembe günü sivil polis efendiler nezaretinde İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir."¹⁴⁴⁴

1946-1947 yıllarında dönemin İçişleri Bakanı şükrü Sökmensüer, Mecliste yaptığı bir açıklamada, Türk solunun tarihindeki bu dönemi anlatırken, "*İşçilerimize komünist fikirleri aşılama*" amacına yönelmiş yayınlar arasında *Yoldaş*'ı da saymıştır.¹⁴⁴⁵

3.2.3.9.1.4. İntibah-Yoldaş Gazetesi

1921 yılı ortalarında, *Muin-i Hilal Matbaası*'nda basılmaya başlanan *İntibah Gazetesi*, her gün çıkmakta ve İstanbul gazeteleri gibi büyük boyda basılmaktaydı. Gazetenin sahibi Cemal Kudret'ti. Sanayi-i Bedi-a Mağazası sahibi Mehmet Süreyya Bey, gazete çıkarma kararı verdikten sonra, Mümtaz şükrü'yle irtibata geçmiş ve anlaşmalarının ardından gazetenin kurulma işlerine başlanmıştır. Ancak Mümtaz şükrü'nn, Yunan işgal yönetimince gazete çıkarmasının yasaklanmış olmasından dolayı, Mehmet Süreyya, Cemal Kudret'in gazetesi *İntibah*'ı satın almıştır. Mümtaz şükrü, yasaklı olması sebebiyle gazetede resmi sıfatla görev alamamış, ancak arkada gazeteyi fiilen kendisi yönetmiştir. Mesul müdür olarak da, Yunanlılarla iyi ilişkileri olan Cemal Kudret gösterilmiştir.¹⁴⁴⁶

Gazetenin, Milli Kütüphane'de bulunan tek nüshası, 8 Eylül 1921 tarihli sayıdır. Bu sayıda, gazetenin başlığının altında "*Her gün sabahları neşrolunur, menafı mülk ve millete hadim yazılara sahişfelerimiz açıktır*" ibaresi yer alır. Bu sayının içeriği, gazetenin siyasi tutumu hakkında açık bir fikir vermemekle birlikte, Yunan işgali altında olmasına rağmen, herhangi bir Yunan propagandası ya da Kuva-yı Milliye düşmanlığı da görülmemektedir.¹⁴⁴⁷

İstanbul gazeteleri gibi büyük boyda ıkarılan *İntibah*'ta, yabancı yayın organlarından tercüme edilerek alıntı yapılması ve Anadolu'daki Milli Mücadele gelişmeleri hakkında haberler verilmesi gazetenin beğenilmesini ve yüksek tirajlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu durum karşısında *Yoldaş Gazetesi* de, kendisine çeki düzen vererek büyük boy ve daha itinalı çıkmaya başlamış, ancak istediği satış seviyelerine yine de ulaşamamıştır. *Yoldaş Gazetesi*, satılamamasından dolayı sıkıntı yaşarken,

¹⁴⁴⁴ Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 694.

¹⁴⁴⁵ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, s. 98.

¹⁴⁴⁶ ztrk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 184.

¹⁴⁴⁷ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 58.

İntibah Gazetesi mesul müdürü Cemal Kudret, Yunan müsamahakârlığını kaybettiğini düşünerek istifa etmiş, gazetenin mesul müdürlüğüne asıl mesleği kuyumculuk olan Vasıf Necdet Bey getirilmiştir. Ancak o da, *Yoldaş Gazetesi* sahibi İbrahim Hilmi'nin tahrikleriyle istifa etmiş ve *İntibah Gazetesi* de zor duruma düşmüştür. Bu ortamda İbrahim Hilmi, Mümtaz Şükrü'nün birleşme teklifini kabul etmiş ve iki gazete birleşmiştir.¹⁴⁴⁸

Yalnız bu kez Mümtaz Şükrü, *Kevkep Gazetesi*'yle *Yoldaş Gazetesi*'ni birleştirdiklerinde gazeteyi *Yoldaş* ismiyle yayınlayıp, *Kevkep*'i kapattığına benzer bir hata yapmamış ve gazete *İntibah-Yoldaş* ismiyle çıkarılmıştır. Mümtaz Şükrü, anılarında *İntibah-Yoldaş*'ın çıkarılma serüvenini şu şekilde anlatmıştır:

"...*Yoldaş Gazetesi* sahibi İbrahim Hilmi araçlar koyarak benimle birleşmek istiyordu. Bu davranışın altında nelerin olduğunu çok iyi biliyordum. Vasıf'ın mektubunu alınca, hem bir sorumlu yazı işleri müdürü sağlamak ve hem de İbrahim Hilmi'nin bize karşı davranış ve hareketlerine meydan bırakmamak için İbrahim Hilmi'ye mektup yazarak matbaaya çağırdım. Benim mektubuma "Şimdi matbaada çalışmaktayım, az sonra ziyaretinize gelirim" şeklinde bir cevap aldım. Beş on dakika sonra kendisi çıkageldi. Vasıf'ın istifasından henüz haberi yoktu. Satışın düşmesinden sonra kendisinin de dara düştüğünü biliyordum. Yunanlılarla olan ilişkisinden yararlanarak gazetelerimizi birleştirmek için teklif yaptım. Büyük bir sevinçle kabul etti. *Kevkep* gibi, yine tuzağa düşmemek için bu kez gazetenin adını *İntibah-Yoldaş* olarak kabul ettirdim. Mesul müdürlüğü de o yüklenecekti. O gün gazetenin vilayetçe birleşme işi de tamamlandı."¹⁴⁴⁹

İntibah-Yoldaş'ın yayınlandığı dönemde, Yunan ordusu Sakarya'da yenilgiye uğramış ve büyük ölçüde güç yitirmişti. Yunanlılar, savaş koşullarının kendileri için giderek daha olumsuz bir nitelik kazanma olasılığı karşısında, işgal altındaki bölgelerde denetimleri arttırmaya ve baskıyı yoğunlaştırmaya başlamışlardı. İstanbul'da yayınlanmakta olan ve Milli Mücadele yanlısı tutum izleyen gazetelerin, Bursa'ya sokulması yasaklanmıştı. İlerleyen zaman içinde, Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni tutan gazetelerin bile, cephelerdeki Türk başarılarına yer verdikleri için, Bursa'ya sokulmaları engellenmiştir. Bu konuda, 18 Kasım 1921 tarihli *Yoldaş-İntibah Gazetesi*'nde, Bursa Askeri Bölge Komutanı E. Kaçıkoyanis imzasıyla şöyle bir bildiri yer almıştır:

¹⁴⁴⁸ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 184.

¹⁴⁴⁹ Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa*, s. 97-98.

"N.X yasasının 9. maddesi uyarınca sansür görevi yapan sansür subayının onayından geçmeyen ve posta müdürlüğünce onayı yapılmayan dışarıdan getirilen her türlü Türkçe yazılı gazete, dergi ve kitapların getirilip dağıtılması ve okunması yasaklanmıştır. Aykırı biçimde hareket edenler, beş yıla kadar hapsedilmek suretiyle cezalandırılmak üzere savaş divanına verileceklerdir."¹⁴⁵⁰

İbrahim Hilmi'nin, Yunanlılardan çekinip onların her dediğini yapması, ortaklar arasında var olan fikir anlaşmazlığını daha da belirgin hale getirmiştir. Son olarak, Yunanlıların emriyle, İstanbul'da çıkarılan *İleri Gazetesi*'nde yayınlanan ve Bursa'da Yunanlıların yaptıkları zulümleri anlatan bir haberin *İntibah-Yoldaş*'da tekzip edilmesi istenmiştir.¹⁴⁵¹ İbrahim Hilmi bu tekzibi gazetede yayınlamakta ısrarcı olmuş fakat tüm baskılara rağmen Mümtaz Şükrü, kendilerinin böyle bir yazıdan haberlerinin olmadığını, İstanbul gazetelerini göremediklerinden, *İleri Gazetesi*'nde neler yazdığını bilmediklerini, o yüzden de böyle bir tekzip yazısını prensiplerine aykırı olduğu için yayınlamayacaklarını bildirmiştir.¹⁴⁵² Bu olay, Mümtaz Şükrü'nün ortaklıktan ayrılmasına sebep olmuş, İbrahim Hilmi kendi başına, yeniden *Yoldaş*'ı çıkarmaya devam etmiştir. Mümtaz Şükrü de, Yordan Süreyya isimli bir dostuyla, *İntibah*'ı tekrar yayınlamaya başlamıştır. *İntibah*'ın kesin kapanış tarihi belli değildir. Ancak Bursa'nın Yunan işgalinden kurtarıldığı 11 Eylül 1922 tarihinden önce yayınına son vermiş olması muhtemeldir. Zira bu tarihten sonra hiçbir kaynakta *İntibah* ismine rastlanmamıştır.¹⁴⁵³

3.2.3.9.1.5. Millet Yolu Gazetesi

Millet Yolu, 22 Şubat 1920 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁴⁵⁴ Bursa Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan gazetenin masrafları da bu cemiyet tarafından karşılanmıştır.¹⁴⁵⁵

Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Avukat Muhyiddin Baha Beydir. Gazetenin isminin altında "*Hukuk ve hâkimiyet-i milliyenin müdafii yevmi gazetesidir*" onun altında da büyük puntolarla "*Milet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol. ey hak*

¹⁴⁵⁰ Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa-İşgalden Kurtuluşa*, C. 2, s. 454.

¹⁴⁵¹ Tayla, *Bursa Basını (1868-1983)*, s. 70-71.

¹⁴⁵² Eğilmez, *Milli Mücadele'de Bursa*, s. 99.

¹⁴⁵³ Tayla, *Bursa Basını (1868-1983)*, s. 71.

¹⁴⁵⁴ *Millet Yolu*, S. 26, 26 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵⁵ Celil Bozkurt, "Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars", *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 56, Ankara, 2015, s. 16.

*yaşa!.. Ey sevgili millet yaşa, varol!" yazılıdır. Gazete haftada bir gün, iki sayfa olarak Orhaniye Matbaası'nda basılmıştır.*¹⁴⁵⁶

Gazetenin içeriğinde yer alan haberlerle, Kuva-yı Milliye yanlısı yayınlar yapılmıştır. Özellikle Ankara meclisinin aldığı kararların, işgal altındaki Bursa'da yayın yapan *Millet Yolu*'nda yayınlanması, o dönemin şartlarında büyük bir cesaret örneğidir¹⁴⁵⁷. Gazetenin sahibi Muhittin Baha Pars'ın, Bursa'dan milletvekili seçilerek Ankara'ya gitmesi öncesinde "*Sevgili Hemşerilerime*" başlığıyla gazetede yayınlanan yazısı, gazetenin Milli Mücadele yanlısı duruşunu net bir şekilde göstermektedir:

"O kadar hatırat-ı samimiyetle meşhun sevgili Bursa'dan Ankara'ya gitmek üzere ayrılırken, bütün tanıdığım zevatı görmek, meclis-i fevkaladenin teşekkülüne sebep olan vaziyet-i hazırda hakkında kıymetli mütalaalarını almak istedim. Zamanın darlığı buna müsaade etmedi. Böyle olmakla beraber kalbi heyecan iman ve hiss-i milli ile çarpan her Müslümanın aynı fikr-i İstiklâl ve istihlası taşıdığından şüphe olmadığından hemşehrilerimin efkâr ve azm-i vatanperveranesinin nasıl bir hedef-i muallâya müteveccih olduğunu kendileri söylemeden de anlamak güç değildir.

Hazret-i Peygamber'in vaad ve tebşir ve büyük Fatih'in fetih ve teshir ettiği sevgili İstanbul İngilizlerin yed-i gazabına geçtiği gün haysiyet-i şahsiye ve milliyenin ne demek olduğunu bilen herkes kararını vermişti:

Hukuk-ı âliye-i hilafetin, haysiyet ve İstiklâl-i millinin muhafazası uğrunda her türlü fedakârlığı ihtiyar etmek...

Ankara'da ictima edecek meclis-i fevkalade yıkılmak istenilen taht-ı saltanatı terhin ve esir edilmek istenilen milleti layık olduğu mertebe-i bilende isal için Cenab-ı Hakk'ın emrettiği her türlü fedakârlığı ihtiyar edecektir.

Muazzam livamız halkının tevcih ettiği vazife-i milliyeyi ifaya çalışırken fedakâr, âlicenap hemşehrilerimin vicdan-ı hamiyetinden istifade edeceğim. O emr-i ilahiyeyi icra yolunda, selamet-i vataniye ve milliyeyi ifa uğrunda vaki olacak teşebbüsatta Cenab-ı Hakk'ın tevkifatını refik etmesini niyaz ve aziz hemşehrilerime arz-ı veda eylerim."¹⁴⁵⁸

Ulusal mücadele yanlısı ve özellikle solcu tutumu dolayısıyla İngiliz istihbarat servisinin üzerinde dikkatle durdukları *Millet Yolu Gazetesi*'nin, Bursa'daki Müdafa-i Hukuk Örgütü'nün sonradan birbirine karşıt tutum takınacak olan iki hizbinden

¹⁴⁵⁶ *Millet Yolu*, S. 26, 26 Nisan 1336/1920, s. 1-2.

¹⁴⁵⁷ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 176.

¹⁴⁵⁸ Öztürk, Bursa Basın Tarihi, s. 167.

"*Solcu/Yeşilorducu*" kesimin denetimindeki yayınları, yalnızca İngilizleri kızdırmıştır.¹⁴⁵⁹ İngiliz gizli haber alma örgütü tarafından, *Millet Yolu* hakkında 15 ve 22 Temmuz 1920 tarihli iki rapor hazırlanmıştır. Raporlarda, *Millet Yolu Gazetesi*'nde, Bolşeviklikle ilgi bir yazı dizisi yayınlandığı, bu makalelerde Bolşevikliğin neleri savunduğu, neleri gerektirdiği ve temel ilkelerinin neler olduğunun açıklandığı belirtilmiştir. Ayrıca Rusya'ya kaçan Osmanlı Türklerinin, Mustafa Suphi'nin önderliği altında bir Türk Komünist Bolşevik partisi kurdukları, Suphi'nin doğrudan doğruya Moskova'daki Bolşevik Doğu Bölümünden buyruk aldığı ve Şerif Manatov'a, Anadolu'da Bolşevik propagandası yapması için yardım ettiği bilgileri de hazırlanan raporlarda yer almıştır.¹⁴⁶⁰

Bu yönüne rağmen, Bursa halkının işgallere karşı bilinçlenmesine ve Milli Mücadele'ye destek vermesine katkı sağlamış *Millet Yolu Gazetesi*, Cumhuriyet döneminde de yayınlarına devam etmiştir.¹⁴⁶¹

Millet Yolu Gazetesi'nin hangi tarihte yayın hayatından çekildiğini belirten bir bilgiye rastlanmasa da, 1927 *Bursa Salnamesi*'nde, gazetelerle ilgili bölümde Millet Yolu'nun yayın hayatından çekildiği belirtilmiştir. Buna göre Millet Yolu 1927 yılından önce yayın hayatına son vermiştir.¹⁴⁶²

3.2.3.9.1.6. Arkadaş Gazetesi

Arkadaş Gazetesi, 1922 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Salih Münür, yazı işleri müdürü Kamil Behçet ve başyazarı Ali Rıza Ruşen'dir. Haftada bir cumartesi günleri çıkan *Arkadaş*, *Muin-i Hilal Matbaası*'nda basılmıştır. Başlığının altında, "*Siyasi, edebi ve İçtimai Türk gazetesi*" üstünde de "Cumartesi" ibareleri yer almaktadır.¹⁴⁶³ Gazetenin başlığının iki yanında ise *İstiklâl Marşı*'nın şu dört kıtası yazılıdır:

"*Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın*
Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana vaat ettiği günler Hakkın
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın"¹⁴⁶⁴

¹⁴⁵⁹ Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa- Mondros'tan İşgale*, C. 1, s. 144-145.

¹⁴⁶⁰ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, s. 141.

¹⁴⁶¹ Bozkurt, "Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars", s. 30.

¹⁴⁶² Tayla, *Bursa Basını (1868-1983)*, s. 66.

¹⁴⁶³ *Arkadaş*, S. 116, 13 Kanunievvel 1340/1924, s. 1.

¹⁴⁶⁴ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 61.

Arkadaş Gazetesi'nin 13 Eylül 1922 tarihli ve Bursa'nın Yunan işgalinden iki gün sonra yayınlanan ilk nüshasında, "*Maksat ve Meslek*" başlıklı bir yazıda, gazetenin amacından ve çıkarılması için işgal güçlerinden alınan izinler sırasında yaşanan zorluklardan şu şekilde bahsedilmiştir:

"*Milletin tarihi mukadderatına her gün için bir safha-i nevin açan arsi mütefekkirin hadisat-ı siyasiye, ilmiye ve askeriyesi bir veya birkaç gazetenin mahdut sahifelerine sığabilmekten çok uzak olduğu düşünülürse, Arkadaş'ın sahay-ı intişara atılması asri ve hayati bir ihtiyacı mübremin temin-i istifası emrinde pek tabii ve zaruri bulunacağı varesteyi izah olur.*

Her gazete milletlerin öğrenmeye muhtaç bulunduğu siyasi ve ilmi hadisata karşı açılmış büyük ve küçük birer penceredir. Arkadaş böyle bir pencere açmak için bundan 13 ay 9 gün evvel hükümete müracaat ederek imtiyazını almış, fakat menhus düşmanın bir hafta yaptığı tahkikattan sonra "Siz yok güzel adam" cevabı üzerine kalmıştı.

Üç beş ay sonra Orhan ismi ile tekrar müracaatında, aynı cevabı biraz daha tehdidamiz olarak alması üzerine böyle kesif bulutlarla örtülmüş rüzgarlı, fırtınalı bir gecede ilme, fenne fazla karşı hiçbir kandilin aşikar yanamayacağını anlamış, bu karanlık gecenin sabahını sabırsızlıkla beklemeye karar vermişti.

İşte 26 ay 3 gün 5 saat sonrası masum şu zavallı memleketin ufku saf-ü pakinde bir sabah görülen Osmanlı süngüleri zulmeti parçaladı, artık güneş çıktı. Biz de penceremizi açmaya başlıyoruz. Memleketin saadet ve selametinden başka bir gayesi olmayan Arkadaş'a Cenab-ı Hakkın tevfikine imkânın refik olmasını temenni ve niyaz eyleriz."¹⁴⁶⁵

Gazete, 1927 yılında kapatılmıştır.¹⁴⁶⁶

3.2.3.9.1.7. Hakikât-Kardaş Gazeteleri

Bursa'nın önemli gazetecilerinden Vasıf Necdet tarafından, Bursa'nın işgal günlerinde *Hakikât* adında bir gazete çıkarılmıştır.¹⁴⁶⁷

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra, 1921'de açılan *İntibah Gazetesi*'nin mesul müdürü Cemal Kudret'in, gazetenin milliyetçi yayınları nedeniyle, Yunanlılardan çekinerek istifa etmesi üzerine bu göreve. o günlerde, gazetenin sahibi

¹⁴⁶⁵ Coşar, "*Milli Mücadele Basını*", s. 60.

¹⁴⁶⁶ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 197.

¹⁴⁶⁷ Coşar, "*Milli Mücadele Basını*", s. 61.

Mehmet Süreyya tarafından, Vasıf Necdet getirilmiştir. Fakat Vasıf Necdet'in kafasında gazete sahipliği fikri olduğu için, bu görevde fazla kalmamış, kısa süre sonra ayrılarak kendi gazetesini kurmuştur. Kendi ifadesine göre *Hakikât* ismini verdiği bu gazetenin sahibi ve tek sorumlu adamı olarak "...her yere serbestçe girip çıkabiliyor ve istediği bilgileri rahatça toplayabiliyordu." Böylece milli kuvvetlere daha rahat hizmet imkânı bulmuş oluyordu.¹⁴⁶⁸

16 Aralık 1921 tarihinde çıkarılmaya başlanan gazetenin basım yeri, *Orhaniye Matbaası*'dır.¹⁴⁶⁹ Kuva-yı Milliye yanlısı olan bu gazete, Bursa'nın düşman işgalinden kurtulmasının haftasında, *Kardaş* adıyla yayınlarına devam etmiştir.¹⁴⁷⁰

İsminin altında "*Menafi-i milliye hadim siyasi, edebi ve içtimai Türk gazetesidir*" yazılıdır.¹⁴⁷¹ Başlangıçta, haftada bir pazartesi günleri çıkarılan gazete, daha sonraları yayın gününü pazartesi cumaya almış, Harf İnkılâbı'ndan sonra ise yayın günü çarşamba olmuştur.¹⁴⁷²

İşgal sonrası, o karanlık dönem içinde Yunanlılarla işbirliği yapan birçok şahıs, vatana ihanet suçlaması ile tevkif edilmişlerdir. Bu isimler arasında, Vasıf Necdet de bulunuyordu. Yargılanma sürecinde gazete de kapatılmıştır. Dava sonuçlanıp Vasıf Necdet beraat ettikten sonra, *Kardaş* yeniden yayınlanmaya başlanmıştır. Vasıf Necdet, *Kardaş*'ın tekrar yayınlanmaya başladığı ilk sayısında, gazetenin bir buçuk ay çıkarılmadığından dolayı, okuyucudan özür dilenmiş ve bu durumun nedeni şöyle anlatılmıştır:

"Arz-ı İtiraz

Tevkifimize binaen bir buçuk aydır çıkmayan Kardaş tekrar intişar ediyor. Karilerimizden af dileriz. Bu meşru mazeret dolayısıyla büyük kumandanlarımızdan Nurettin Paşa hazretlerinin tercüme-i Halide natamam kalmıştı. Önümüzdeki nüshadan itibaren, sevgili muhterem paşamızın tercüme-i hallerine devam ve meşru olan bu tevhürden dolayı müşarinleyh hazretlerinden istifa-i kusur ediyoruz"¹⁴⁷³.

1928 yılında yayınlarına *Kardeş* ismiyle devam edilen gazete, 1933 yılında kapatılmıştır.¹⁴⁷⁴

¹⁴⁶⁸ Tayla, *Bursa Basımı (1868-1983)*, s. 78.

¹⁴⁶⁹ *Kardaş*, S. 253, 11 Temmuz 1340/1924, s. 1.

¹⁴⁷⁰ Kaplanoglu-Kaplanoglu, *Bursa Basın Tarihi (1866-1974)*, s. 177.

¹⁴⁷¹ *Kardaş*, S. 296, 22 Mayıs 1341/1925, s. 1.

¹⁴⁷² Tayla, *Bursa Basımı (1868-1983)*, s. 83.

¹⁴⁷³ Tayla, *Bursa Basımı (1868-1983)*, s. 54.

¹⁴⁷⁴ İsmail Selimoğlu, "Matbaa ve Değişen Hayat: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Halkının Kitap Sevgisi", 38. *ICANAS 10-15 .09.2007 Ankara Bildiriler*, Ankara, 2009, s. 251.

3.2.3.9.1.8. Gündüz Gazetesi

Nevres Manavoğlu tarafından çıkarılmaya başlanan *Gündüz Gazetesi*'nin yazı işleri müdürü Tefik Nevzat, basıldığı yer ise *Orhaniye Matbaası*'dır. Gazete Kuva-yı Milliye'yi desteklemiş ve Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapmıştır. İzmir'in işgali sırasında gazetede yayınlanan bir yazıda: "*Bursalılar, silah başına, kabadayılar, delikanlılar, söz yüzünden katil olan, bir kahve yüzünden kardeş kanına giren, mertlik davasında gezen yiğitler ne duruyorsunuz? İzmir'e... İzmir'e...*" denilerek, işgale karşı tepki gösterilmiştir.¹⁴⁷⁵

Bursa halkı, bu Milli Mücadele yanlısı gazeteye sahip çıkmış, maddi sıkıntı yaşayan gazetenin yayınlarına devam edebilmesi için para yardımında bulunmuştur.¹⁴⁷⁶

Gazetenin 12 Kasım 1919 tarihli 6. sayısından başka nüshaları temin edilemediğinden, yayınlarına tam olarak ne zaman başladığı ve ne zaman son verildiği tespit edilememiştir.

3.2.3.9.2. Milli Mücadele Karşıtı Basım

3.2.3.9.2.1. Mücâhede Gazetesi

Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Hüseyin Enver, başyazarı Cemal Nüzhet'tir.¹⁴⁷⁷ Yine işbirlikçi gazetecilerden sayılan Abdülkerim Fehim de, gazetede yazılar yazmıştır.¹⁴⁷⁸ Gazetede, "*pazartesi ve perşembe günleri neşr olunur siyâsi, içtimâ'i edebi, fenni, müstakil Türk gazetesidir*" ifadesi yer alır. Basım yeri *Vilayet Matbaası*'dır.¹⁴⁷⁹

Aynı yıllarda Bursa'da yayın yapan *Ertuğrul Gazetesi*'ne göre, *Mücâhede Gazetesi*'nin arkasında, İstanbul Hükümeti tarafından atanan Bursa Valisi Gümülcineli İsmail vardır. İttihatçılık üzerinden milli harekete tepki gösteren gazete, Kuva-yı Milliye aleyhinde yayınlar yapsa da, Yunan işgallerine karşı, ilk zamanlar bir direniş göstermiştir.¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁵ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 138-139.

¹⁴⁷⁶ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi* (1866-1974), s. 137.

¹⁴⁷⁷ *Mücâhede*, S. 101, 31 Ağustos 1338/1922.

¹⁴⁷⁸ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi* (1866-1974), s. 165.

¹⁴⁷⁹ *Mücâhede*, S. 101, 31 Ağustos 1338/1922.

¹⁴⁸⁰ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi* (1866-1974), s. 164-165.

Milli Mücadele sonrası, gazetenin yayınlarına son verilmiş, Hüseyin Enver ile İrfan Bahir ise İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve vatana ihanetten dolayı haklarında idam cezası verilmiştir.¹⁴⁸¹

3.2.3.9.2.2. Adalet Gazetesi

Bursa'da 1912 yılında çıkarılmaya başlanan ve hakkında çok az bilgi olan *Adalet Gazetesi*'nin var olan birkaç sayısı incelendiğinde, Milli Mücadele yıllarında, saltanat yanlısı ve Mustafa Kemal karşıtı yayınlar yaptığı görülmektedir. Gazetenin sahibi Aziz Nuri, yazı işleri müdürü Mehmet Alim, mesul müdür ise Cemal Kudret'tir.¹⁴⁸²

Aziz Nuri saltanata o kadar bağlıydı ki, meşrutiyet döneminde de, İttihatçılara karşı bir tutum sergilemiş ve Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'nin ileri gelen üyelerinden biri olmuştu. II. Meşrutiyetten önce, Bursa'ya yerleşen ve *Adalet Gazetesi*'ni çıkarmaya başlayan Aziz Nuri, birçok kez sürgün cezası almıştır. Hürriyet ve İtilaf üyeleri arasındaki bir anlaşmazlığı çözmek için, milletvekili Şükrü Bey'le birlikte gittiği Mısır'da, *Adalet Gazetesi*'ni çıkarmaya devam etmiştir. Mütareke yıllarında tekrar Bursa'ya dönen Aziz Nuri, gazetesini yeniden Bursa'da yayınlamaya başlamıştır. Yunanlılarla işbirliği içinde olan Aziz Nuri, işgal altında bulunan Bursa'da, Yunanlılar adına vali vekilliği yapmış, Bursa'nın işgalden kurtulacağını anlayınca da Yunanistan'a kaçmıştır. *Adalet Gazetesi*'nin, Milli Mücadele karşıtı yayın politikasının net bir şekilde ortaya konması açısından, Aziz Nuri'nin, Yunan ordusuna maddi ve manevi olarak yaptığı hizmetleri anlattığı şu sözleri önemlidir:

"Yunan ordusu ileri hareketini yaparken, Yunanlıların Bursa'ya geldiği sırada, Kemalistlerin durumlarını incelemeleri amacıyla güvendiğim adamlardan 10 kişiyi çok para vererek iç kısımlara gönderdim. Anadolu'yu karış karış bildiğimden, Yunanlılardan ilk olarak Eskişehir'i işgal etmeleri gerektiği yönündeki tavsiyelerimin dikkate alınmaması yüzünden, Eskişehir mağlubiyeti yaşandı. Sonradan yapılan ileri hareket için General Polimenakos'un ricası üzerine 5 güvenilir adamımı kılavuz olarak kendisine verdim.

Mustafa Kemal'in, Türk halkına mezalim yapıldığı ve kutsal tapınakların yakıldığı hakkındaki propagandaları üzerine, Askeri Tahkik Komisyonu'na Ankara'daki Selanik dönmelerinin iddialarının yalan olduğunu söylemekle beraber, bu iddiaların

¹⁴⁸¹ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 164-165.

¹⁴⁸² Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, Bursa Basın Tarihi (1866-1974), s. 164-165.

asılsız olduğunu Avrupa'daki gazetelere telgraf çekerek yalanladık. Aynı zamanda düzenlediğimiz mitingle, Bursa ve havalisi Türk halkının Yunan Krallığı hükümetinin idaresinden memnun olduklarını ve dinen Halife'ye bağlı olmak şartıyla Yunan hükümeti idaresi altında bir muhtariyet istediklerini ilan ettik. Bu kararımızı Yunan ve Avrupa gazetelerinde de yayınlattık."¹⁴⁸³

Aziz Nuri, Mehmet Alim ve Cemal Kudret, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra vatana ihanetten idama mahkum edilmişlerdir.¹⁴⁸⁴ Aziz Nuri, *Adalet Gazetesi*'ni, kaçtığı Yunanistan'da çıkarmaya devam etmiştir. Gazetenin, ülke aleyhinde yazdığı yazılardan ve kamuoyunu tahrik edici yayınlarından dolayı, 10 Mart 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır.¹⁴⁸⁵

3.2.3.9.2.3. İnkılâp Gazetesi

Yayınlanmış nüshalarının günümüze kadar ulaşmamış olmasından dolayı, *İnkılâp Gazetesi*'nin varlığı, özellikle işgal yıllarında Bursa'da Milli Mücadele karşıtı faaliyetlerde bulunanların yargılandığı Askeri Mahkeme kayıtlarından ve *Ertuğrul Gazetesi*'nin *İnkılâp* hakkında yazdığı yazıdan anlaşılmaktadır.¹⁴⁸⁶

Gazetenin sahibi Cemal Kudret, mesul müdürü Mehmet Erturan (Uğuralp)'tır. Mehmet Erturan, *İnkılâp Gazetesi*'nde yazmış olduğu Milli Mücadele aleyhindeki yazılarından dolayı, halk tarafından hain olarak kabul edilmiş ve İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış, Teşkilat-ı Milliye'nin istihbarat görevlisi olduğu anlaşıncı serbest bırakılmıştır¹⁴⁸⁷. Bursa'nın işgalden kurtulmasından hemen sonra, 12 Eylül 1922 tarihli *Ertuğrul Gazetesi*'nde, "*Tavzih-i Zehap*" başlığı altında Mehmet Erturan'ın hain olmadığı, gizli görev dolayısıyla gazetede yazılar yazdığı ve bundan dolayı suçsuz bulunduğu kamuoyuna şu şekilde duyurulmuştur:

"İnkılâp paçavrasında yazılar yazan Mehmet Turan Bey kardeşimiz, Teşkilat-ı Milliye'nin Memur-u Mahsusası olup, melainin ve Yunanın esrarına vukuf için içlerine sokulmuştur. Muhterem halkın zevahire göre verdiği hükmü tebdil ve tashih etmesi ve

¹⁴⁸³ Raif Kaplanoğlu, "Özerk Bursa Devleti'nin Kuruluşu", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, S. 41, Yıl. 10, Bursa 2013, s. 25-26.

¹⁴⁸⁴ Kaplanoğlu-Kaplanoğlu, *Bursa Basın Tarihi (1866-1974)*, s. 164-165.

¹⁴⁸⁵ Hikmet Öksüz, "Yunanistan'daki Türkiye Karşıtı Basın-Yayın Faaliyetleri ve Türk Hükümeti'nin Aldığı Tedbirler (1923-1938)", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 2, Şubat 2010, s. 102.

¹⁴⁸⁶ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 199.

¹⁴⁸⁷ Ersoy Soydan, Hacı Tonak, "Milli Mücadele Dönemi'nde Bursa Basını" *Mudanya Mütarekesi'nden Günümüze Bursa Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 468.

Mehmet Turan Bey kardeşimizi bu suretle tanımasını tavsiye ve beyan eyleriz. Bu tür açıklamalar ve askeri mahkemenin İnkılâp Gazetesi'nde özel görevle çalıştığını kabul etmesi neticesinde verilen karar ile öğretmen Mehmet Erturan Bey, suçlu bulunmayarak aklanmıştır."¹⁴⁸⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi, işgalin sona ermesinin ardından Yunanistan'a kaçan Cemal Kudret ise Milli Mücadele sonrası vatana ihanetten dolayı yargılanmış ve hakkında idam cezası verilmiştir.¹⁴⁸⁹

3.2.3.10. Milli Mücadele Yıllarında Çorum Basını

3.2.3.10.1. Ajans Gazetesi

Çorum'un bilinen ilk gazetesi, *Ajans Gazetesi*'dir. Bu gazete hakkında en eski yazılı bilgi 1967 *Çorum İl Yıllığı*'nda yer almaktadır Çorumlu Abidin Efendi tarafından çıkarılmış olan gazete, elle yazılıp çoğaltılarak satılmıştır. Küçük boy bir gazete olduğu ve özellikle çeşitli cephelerden ve siyasi gelişmelerden haberler aktardığı ve halkın bu yayına ilgi gösterdiği bilinmektedir. *Bolu Vilayet Matbaası*'nda çalışmış Mustafa Özlücan, "Önemli haberleri ve duyuruları, gazetenin çıktığı günü beklemeden küçük kâğıtlara basar ve halka dağıtırdık. Bu haber kâğıtlarına Ajans derdik" diyerek gazetenin boyutu ve içeriği hakkında bilgi vermiştir.¹⁴⁹⁰

Ajans Gazetesi'nin herhangi bir nüshasına ulaşılammışsa da, *Çorum* adlı gazetesinin, 19 Eylül 1921 tarihli nüshasında, "Zafer Bayramı" başlıklı bir yazıda, *Ajans*'la ilgili şöyle bir bilgi bulunmaktadır: "...Bir saat sonra, hilalin sevimli gölgesine yerleştirilmiş "Büyük Müjde" yazılı Ajans ellerde dolaşıyor, tefsilât okunuyor, ruhlar biraz daha yükseliyordu."

¹⁴⁹¹

Gazetenin ne zaman çıkarıldığı, kaç sayı yayınlandığı ve ne zaman yayınlarını sonlandırdığı hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹⁴⁹²

3.2.3.10.2. Çorum Gazetesi

3 Mayıs 1921 yılında çıkarılmaya başlanan *Çorum Gazetesi*, Çorum Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organıdır.¹⁴⁹³

¹⁴⁸⁸ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 199.

¹⁴⁸⁹ Öztürk, *Bursa Basın Tarihi*, s. 199.

¹⁴⁹⁰ Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, s. 45.

¹⁴⁹¹ Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, s. 45.

¹⁴⁹² Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, s. 45.

¹⁴⁹³ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 72.

Çorum Gazetesi'nin ilk sayısından 9 Eylül 1922'de çıkarılan 75. sayısına kadar yayınlanan makalelerin konusu çoğunlukla Milli Mücadele'yle ilgili olmuştur. Gazetede, milli ruh ve heyecanı yüksek tutmak, milli birlik ve beraberliği sürdürmek, zafer gününün yaşanacağına olan inanç ve kararlılığı diri tutmak amacıyla büyük çaba sarf edilmiştir.¹⁴⁹⁴

Milli Mücadele cephelerinde yaşanan gelişmelere dair haberler, "*Cephelerde Vaziyet*" ve "*Cephe Haberleri*" başlıkları altında gazetenin hemen her sayısında yayınlanmış, yine Mustafa Kemal'in, Millet Meclisi'nin, cephe komutanlarının beyan ve bildirileri gazetede yer almıştır.

Savaşın sonrasında ise Türkiye'nin yeniden yapılanması aşamasında, sağlık, eğitim, üretim, kalkınma, sanayileşme, sosyal ve siyasi gelişmeler gibi memleketi yakından ilgilendiren meseleler, gazetenin sayfalarına taşınmıştır. Memleketin fikri ve ahlaki gelişmesine katkı sağlayacak fikir yazılarına da yer verilen gazetenin yazarları arasında: Başyazar Ayetullah Bey, Mahmut Kamil Efendi, Sıtkı Bey, Behram Lütfi Bey, Müftü Mehmet Tefik Efendi yer almıştır. Ayrıca Çorum'da görev yapan birçok doktor ve Çorum Mebusları da gazeteye yazılarıyla katkı sağlamışlardır.¹⁴⁹⁵

Çorum Gazetesi, İl Genel Meclisi'nin aldığı karar gereği, 4 Mart 1964'de kapatılmıştır.¹⁴⁹⁶

3.2.3.11. Milli Mücadele Yıllarında Diyarbakır Basını

3.2.3.11.1. Diyarbakır Gazetesi

Anadolu'nun en eski vilayet gazetelerinden biri olan *Diyarbakır*, 3 Ağustos 1869 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. 1931 yılına kadar resmi kimliğini koruyan gazete, bu tarihten sonra özel kişilerce bir müddet daha çıkarılmaya devam etmiştir. *Diyarbakır*, şehrin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel kimliğini bir ölçüde yansıtan önemli bir gazetedir.¹⁴⁹⁷

Muhafazakâr görünümünü son gününe kadar koruyan *Diyarbakır*, makalelerinde bölgenin tarihi ve etnografik yapısını işlemiş, dinsel eğitici nitelik taşıyan yazılara yer verilmiştir. Gazetede, İngilizler, bitmek tükenmek bilmeyen emperyalist emellerinden

¹⁴⁹⁴ Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, s. 19.

¹⁴⁹⁵ Ozulu, *Çorum Basın Tarihi Notları*, s. 48.

¹⁴⁹⁶ Karadurak, *Harf İnkılâbının Çorum Basınındaki yansımaları*, s. 32.

¹⁴⁹⁷ Abdülhakim Tuğluk, "22 Temmuz 1928 Tarihli Diyarbakır Gazetesi'nin Gözüyle Diyarbakır", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, C. 3, Manas Yayıncılık, s. 409.

dolayı sürekli eleştirmiş ve İngiliz sömürgesi altındaki Müslümanların, milliyetçi hareketini yansıtan makalelerine yer verilmiştir.¹⁴⁹⁸

Gazetenin yayınlarına, 2 Eylül 1963 tarihinde son verilmiştir.¹⁴⁹⁹

3.2.3.11.2. Küçük Mecmua

Küçük Mecmua, Malta sürgünü dönüşü, memleketi Diyarbakır'a giden Ziya Gökalp tarafından çıkarılmış bir dergidir.¹⁵⁰⁰

Gökalp, *Küçük Mecmua* vasıtasıyla fikirlerini, idealini yalnız Diyarbakır'da ki gençlere değil, bütün yurda yaymak istemiş, bu düşüncesini, o tarihlerde Matbuat Müdürü olan Ahmet Ağaoğlu'na yazmış ve bu çabasının, Mustafa Kemal tarafından memnuniyetle karşılandığı cevabını alır almaz gerekli hazırlıklara başlamıştır.¹⁵⁰¹

5 Haziran 1922 yılında ilk sayısı yayınlanan derginin imtiyaz sahibi Ziya Gökalp'tır. *Vilayet Matbaası*'nda basılan ve pazartesi günleri çıkarılan derginin başlığının altında "*Haftada bir çıkar ilmi, edebi, siyasi, iktisadi mecmuadır*" ibaresi yer almaktadır.¹⁵⁰² *Küçük Mecmua*'nın ilk sayısında yayınlanan "*Çınar Altı*" başlıklı sunuş yazısında, derginin amacı şöyle ifade edilmiştir:

"*Bilmem kaç sene evveldi. İstanbul'da hayat mücadelesinin heyecanlı gürültülerinden, ferdi ihtilatların bitmez tükenmez dedikodularından bıkmıştım. Ruhumu dinlendirecek bir istirahat köşesi, kalbime teselli verecek bir gönül arkadaşı arıyordum. Aradım, aradım, nihayet yeşil çamlar arasında bir istiğrak yurdu: bir "Çınar Altı" buldum. Burası iş dünyasının zihin yorucu uğultularından uzaktı. Buraya cihanın hay-ı huyundan kaçan tek tük münzevilerden başka kimse uğramazdı. Bu münzeviler uğrağında benim gibi huzura, feragate muhtaç bir ruha rast geldim. Bunla arkadaş oldum...*

Şimdi bana bu çınar altının nerede bulunduğunu, bu gönül arkadaşının kim olduğunu soracaksınız. Söyleyeyim: Çınar altı "Yeni Mecmua" adlı bir haftalıktı. Gönül arkadaşım da bu mecmuanın ferdi ihtiraslardan nezih olan ruhuydu. Bu gün de, şu

¹⁴⁹⁸ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 122

¹⁴⁹⁹ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 720.

¹⁵⁰⁰ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 216.

¹⁵⁰¹ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 861.

¹⁵⁰² *Küçük Mecmua*, S. 1, 5 Haziran 1338/1922, s. 1.

*mecmuacığın küçük yaprakları altında bir sükun yuvası yapmak istiyoruz. Bilmem muvaffak olabilecek miyiz?"*¹⁵⁰³

Küçük Mecmua, sınırlı imkânlarla, bozuk bir hurufat ve kötü bir baskıyla çıkmış olmasına rağmen, yurt çapında büyük bir ilgi ile karşılanmış, tüm dikkatler, Diyarbakır'dan kendilerine gelecek bu dergiye yöneltilmişti. Sansüre ve ilerleyen sayılarında, derginin dağıtılmasının yasaklanmasına rağmen, *Küçük Mecmua*, aydınlar tarafından yurt çapında büyük bir ilgiyle takip edilmiş, İstanbul ve Anadolu'da çıkan gazete ve dergiler, Ziya Gökalp'ın *Küçük Mecmua*'daki yazılarını aktarmışlardır.¹⁵⁰⁴

Falih Rıfkı Atay, *Akşam Gazetesi*'nde bu durumla ilgili şunları yazmıştır:

"Ziya Gökalp'ın Diyarbakır'de çıkardığı *Küçük Mecmua*, matbaacılığın en zor şartları içinde çıkıyor. Hurufatı bozuk, baskısı fena, kâğıdı adidir. Fakat Ziya Gökalp'ın ruhundaki mukaddes ateş bu mecmua yoluyla bize kadar geliyor, ruhlarımızı heyecanlandırıyor. Diyebiliriz ki, Ziya Gökalp bizi bu mecmua ile Diyarbakır'den idare ediyor."¹⁵⁰⁵

Yine Yakup Kadri, *İkdâm Gazetesi*'nde yayınladığı bir yazıda, *Küçük Mecmua* için şunları söylemiştir:

"Dehrin bu büyük adamı bu mecmuayla bize yepyeni bir alemin altın kapılarını açıyor. Vaktiyle:

Benim ruhum kış günü aç

Kalan bülbül gibi muhtaç

Ruhum hasta sensin ilaç

Beni dertten kurtar Tanrım!...

*diyen şairin ruhu, yeni bir ümidin ve milli bir imanın feyzini bize vermektedir."*¹⁵⁰⁶

Yahya Kemal de, *Tevhid-i Efkâr* da yayınladığı "*Yeni Türk Ruhu*" başlıklı makalesinde şunları yazmıştır:

"On üç sene evvel Diyarbakır'den Rumeli'ye ve İstanbul'a gelip dokuz sene oturduktan sonra tekrar Diyarbakır'e dönen, o yörenin nurani bir oğlu, bu toprağa

¹⁵⁰³ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 202-203.

¹⁵⁰⁴ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Ziya Gökalp'ın Diyarbakır'daki Faaliyetleri", *Tasvir-i Efkar*, 14 Haziran 1341/1925, s. 2.

¹⁵⁰⁵ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 861.

¹⁵⁰⁶ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 861-862.

*esrarengiz bir ikinci gibi ne ekti? Bunu, bugünkü muhit idrak edemiyor. Fakat yakın senelerde idrak ederiz ki "fikir" denilen meş'ale o imiş ve biz o meş'alenin peşinde yürüyoruz..."*¹⁵⁰⁷

Küçük Mecmua, Birinci Dünya Savaşı ve akabinde Milli Mücadele sürecinde, yayın konusunda bir duraklama dönemi yaşayan Diyarbakır için taze bir nefes işlevini görmüştür.¹⁵⁰⁸

Ziya Gökalp'le birlikte, dergide yer alan yazarlar arasında, Ali Nüzhet (Göksel), Binbaşı Halis Bey, Ali Canib, Hamid Zülfü, Said Nazif, Yahya Saim, Gafur Nüzhed, İhsan Hamid, Cahide Üçok, Recep Ferdi, Dr. İbrahim Bey ve Reşad Hayreddin gibi isimler yer almıştır.¹⁵⁰⁹ Gökalp'in büyük destekçisi olan Ali Nüzhet, şehirdeki sosyal ve kültürel faaliyetlerle ilgili yazıları ve hikayeleriyle; Halis Bey ise "*Diyarbakır Abidelerinden*" ve "*Kumluk İli*" başlıklı seri makaleleriyle dergiye katkı sağlamışlardır.¹⁵¹⁰

Milli Mücadele'nin kazanılması ve İzmir'in düşman işgalinden kurtarılması, bütün yurttaki olduğu gibi Diyarbakır'da da büyük bir sevinçle karşılanmış, şehir iki gün boyunca bir bayram havasına bürünmüş, büyük zafer halk tarafından kutlanmıştır. Ziya Gökalp, 11 Eylül 1922 tarihli *Küçük Mecmua*'da o günleri şöyle anlatmıştır:

"Ordumuzun sevgili İzmir'e girdiği, sabah erkenden toplanarak ilan edildi. Şehir, şevkten, sevinçten derhal harekete geldi. Minarelerden tekbir nidaları, selavat-ı şerife sesleri gök kubbesine doğru yükselmeye başladı. Caddelerde bütün dükkanlar, resmi daireler, hususi evler milli bayraklarla, şarkın güzel halılarıyla gelin odası gibi donatılmıştı. İktisadi meslekleri temsil eden esnaf heyetleri, her biri kendi bayrağının arkasında yürüyerek, belediyeye doğru geliyorlardı. Sultani, dar'ül muallimin, numune mektepleriyle dar'ül-eytam mektebi de milli bayraklarımızı yükselterek cephe kumandanlığı dairesinin karşısındaki meydana doğru gidiyorlardı. Orada kahraman askerlerimiz iki sıra dizilmişti. Askeri bando kahramanlık şarkılarını çalıyordu. Bu sırada önde gençlik derneği olmak üzere, bütün esnaf heyetleri takım takım gelerek meydana saflar teşkil ettiler. Arkalarından, turuk-u aliye ve dervişanı, ilahileri ve dini musikileriyle tekke tekke gelmeye başladılar... Cephe kumandanı Cevdet Paşa hazretleri halkın ve ordunun teşkil ettiği bu muazzaz halkın ortasına geldiler, umuma

¹⁵⁰⁷ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 862.

¹⁵⁰⁸ Kılıç, "Diyarbakır Vilayet Matbaası'nın Yerel Basının Gelişimine Katkısı (1868-1923)", s. 386.

¹⁵⁰⁹ Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, İstanbul, 1963, s. 228.

¹⁵¹⁰ Alim Kahraman, "Küçük Mecmua", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 528.

karşı İzmir'in nasıl elden çıktığına ve nasıl geri alındığına dair gayet ulvi bir nutuk iradettiler. Belediye reisi İhsan Bey tarafından orada toplanan Diyarbakır Ahâlisinin mukaddes ordu ve muazzez Başkumandanımıza karşı mütehassis olduğu samimi tebciyatını arz eden güzel bir nutuk iradedildi. Müftü efendi tarafından beliğ bir dua okunduktan sonra, hazır bulunan ulema ve eşraf, mamurin ve zabitan heyetleri cephe kumandanlığı dairesine giderek kumandan paşa hazretlerine tebrik rasimesini ifa ettiler...

*İkinci gün yine çarşılar al bayraklarla, ipekli kumaşlarla, çiçekli halılarla tezyin olunmuştur. Halk dünkü bayrama doyamadıkları için, bir gün daha iktisadi işleri durdurdular, bir gün daha içtimai bir hayat, vecdli bir hayat yaşadılar. İnşallah yakında sevgili Edirne'mize de kavuşarak bir de Edirne bayramı yaparız."*¹⁵¹¹

Ziya Gökalp, *Küçük Mecmua*'da her ne kadar, İstanbul'da çıkarılan ve 26 Ekim 1918'de yayınları sonlandırılan *Yeni Mecmua*'daki misyonunu sürdürüp, Türkiye düşünce hayatını etkilemiş olan pozitivist, İslâmcı, Türkçü görüşlerini tekrarlamış veya geliştirmişse de, bazı fikirleri de zamanla değişmiştir. Örneğin, Ziya Gökalp, 1917'de *Yeni Mecmua*'da "milli zengin yetiştirmek, yani burjuva sınıfı kurmak" fikrini savunduğu halde, *Küçük Mecmua*'da "İnhisarcılık ve devletçiliği" savunmuştur. Nitekim *Küçük Mecmua*'nın son sayısında yer alan "İktisadi İnkılâp İçin Nasıl Çalışmalıyız" başlıklı yazısında aynen şu görüşlere yer vermektedir:

*"O halde, büyük sanayinin bütün şubelerini memleketimize ithal edecek de ancak devlet olabilir. Türk devleti müstahsil bir devlet olmak iktidarına haizdir. Zaten Türkler tab'an devletçidirler. Her teceddüdün, her terakkinin başlamasını devletimiz belirler. Hatta Türkiye'de İnkılâpları bile devlet yapar; aynı zamanda terakkiye düşman olan anasırlarla daima mücadele eden de devlet olmuştur."*¹⁵¹²

33 sayı çıkarılan derginin, Ziya Gökalp'in Ankara'da Telif ve Tercüme Encümeni Başkanlığı'na atanması üzerine, 5 Mart 1923 tarihinde son sayısı yayınlanmış ve kapatılmıştır.¹⁵¹³

¹⁵¹¹ Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, s. 862-863.

¹⁵¹² Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 202.

¹⁵¹³ Kılıç, "Diyarbakır Vilayet Matbaası'nın Yerel Basının Gelişimine Katkısı (1868-1923)", s. 385.

3.2.3.12. Milli Mücadele Yıllarında Edirne Basını

3.2.3.12.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.12.1.1. Ahâli Gazetesi

Birinci Dünya Savaşı'nda, Kafkas Cephesi'nde Bölük Komutanı olarak görev yapan Mehmet Behçet (Perim), cepheden sonra, Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olarak İran'a gönderilmiştir. Oradaki görevi, Ruslara karşı savunma yapan Ali İhsan Paşa'ya, Ruslar hakkında bilgi ulaştırmak ve Enver Paşa'nın onayı ile *Ahâli* adında bir gazeteyi Tebriz'de çıkarmaktı. Mehmet Behçet, gazeteyi İran'da sadece üç nüsha yayınlatabilmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle, İran'daki görevi sona erince Edirne'ye dönmüştür.¹⁵¹⁴

Mehmet Behçet, *Ahâli*'yi, 8 Eylül 1919'dan itibaren Edirne'de çıkarmaya başladı. Edirne'nin ilk sosyalist gazetesi olarak nitelendirilen ve Edirne İhtiyat Zabitleri Cemiyeti üyeleri tarafından yayınlanan *Ahâli*, Trakya ve Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapmıştır.¹⁵¹⁵ *Ahâli*'nin başlığının altında "*Şimdilik cuma ve pazartesi günleri neşr idilir Müstakil-ül Efkâr Türk gazetesidir*" ibaresi yer alır.¹⁵¹⁶ Gazete yayın politikasını "*Ahâliye hizmet yolunda çalışmak, milletin yararlarına merhem olacak yazıları basmak ve vatana canla başla sarılmaktır*" şeklinde açıklamıştır.¹⁵¹⁷

Gazetenin sol köşesinde bir ok işareti, altında da şu dörtlüğe yer verilmiştir:

"Halkın yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol

Yılmak yok, onun mesleğimizde yeri yoktur

Hemşeri, bu yolda bizi taşlarsan emin ol

*Ta can evine saplanacak sivri bir oktur."*¹⁵¹⁸

Gazetenin başyazarlığını Mehmet Şevket Bey yapmıştır.¹⁵¹⁹ Haftada iki gün çıkarılan ve var gücüyle Trakya'nın Türklüğünü haykıran bu gazetenin gönüllü yazar kadrosunda, Edirne Lisesi edebiyat ve felsefe muallimi İskeçeli Sıtkı, Darüleytam Müdürü Hicri, Dr. Rıfat Osman, Osman Şevki (Uludağ), öğretmen Abdülhalim Hadi, tarih öğretmeni Emin Ali, Edirne Lisesi öğrencileri Osman Nuri (Ergene), Cemal Ziya

¹⁵¹⁴ Burçin Işım, *Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Çıkan Ahâli Gazetesi (1920-1922)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli 2013, s. 3.

¹⁵¹⁵ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 85.

¹⁵¹⁶ *Ahâli*, S. 23, 27 Kanunievvel 1335/1919, s. 1.

¹⁵¹⁷ *Ahâli*, S. 32, 3 Kanunisani 1336/1920, s. 1.

¹⁵¹⁸ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 205.

¹⁵¹⁹ *Ahâli*, S. 344-24, 17 Kanunisani 1338/1922, s. 1.

(Ardal), Atıf Fehmi (Ödül), Arif Dünder (Ataker), PTT tahrirat başkatipi Cemal (Konralp) yer almaktaydı.¹⁵²⁰

Mehmet Behçet, gazetede yazdığı yazılarıyla, Trakya'daki Türkleri işgalcilere karşı uyarmış, Milli Mücadele yanlısı makaleler yazmıştır.¹⁵²¹

Ahâli Gazetesi'nde, özellikle işgalci güçler aleyhinde yapılan haberler ve sert eleştiriler, İngilizlerin bundan rahatsızlık duymasına ve gazeteyi sık sık İstanbul Hükümetine şikayet etmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine, Dahiliye Nezareti tarafından, Edirne Valiliğine *Ahâli Gazetesi*' hakkında, 7 Şubat 1920 tarihli şöyle bir emirname gönderilmiştir:

"Atufetli Efendi Hazretlerine

7 Şubat 1336 tarihli 21893 numaralı umum telgrafnameye zeyildir.

Taşrada intişar etmekte olan bazı ceraitte ve bunlar meydanında orada münteşir Ahâli Gazetesi'nde İtilaf Devletleri aleyhinde neşrolunan bir takım havadisın önüne geçilmesi İngiltere fevkalade komiserliğinden iltimas edilmiş ve gazetelerin şu sırada bir hadise-i siyasiyeye meydan verecek lisan istimalinden mehma-emken tevakki etmeleri menafi memleket icabından bulunmuş olduğundan o kabil neşriyata meydan verilmemesi için iktiza edenlere vesaya-yı münasebe icrası babında emrûferman hazreti minlehülemrindir."¹⁵²²

Merkezden gönderilen telgraftan 20 gün sonra, *Ahâli Gazetesi*'nin *Vilayet Matbaası*'nda basılmasına Valilik tarafından izin verilmemiştir. Bunun üzerine baskılara boyun eğmeyen Mehmet Behçet, gazetesini özel bir matbaada bastırarak yayınlarına devam etmiştir. Bu durum *Ahâli*'nin, kâğıt sıkıntısından dolayı, sarı paket kâğıdına bastıkları 22 Mart 1920 tarihli sayısında okuyuculara şöyle duyurulmuştur: "*Vilayet-i Celile matbaasının gazetemiz hakkında Yude Razon efendi muhibbimiz kadar olsun ibrazı teshilat eylememiş olmasından dolayı, gazetemizi mumailayhin hususi matbaasına nakleylemek mecburiyetinde kaldık.*"¹⁵²³

Mehmet Behçet'in, gazetenin aynı sayısında yayınladığı "*Neden Silaha Sarıldık*" başlıklı şu yazısından da, tüm baskılara rağmen davasından vazgeçmediği anlaşılmaktadır:

¹⁵²⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 205.

¹⁵²¹ Işım, *Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Çıkan Ahâli Gazetesi (1920-1922)*, s. 4.

¹⁵²² Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 206.

¹⁵²³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 207.

...Bütün dünyalar da bilir ve takdir eder ki, mütareke mevadını her şeyden evvel ihlale cür'et ve tasaddu eyleyen hükümet, İngiltere Hükümeti oldu... Yunanlıların İzmir'e girişleri, Ermenilerin Maraş ve Antep'e hücumları bize pekâlâ gösterdi ki, İngiliz Hükümeti mukavele, muahede, nizam ve kanun nedir bilmeyen ve her şeyi yalnız yumruğu ve kuvveti ile halletmek isteyen bir hükümet idi...

...Biz de silaha sarılmak, evimizi, ocağımızı, koyunlarımızla sığırlarımızı her hangi bir düşman pençesinden kurtarmak için ortaya çıkmak mecburiyetini duymuş oluyorduk. İkinci bir İzmir olmamak için... Bunu, bu hakikâti henüz daha anlayamamış kaz kafalı adamlar varsa bir defa daha anlatalım ki ulu ecdadımız kulaklarımıza ta küçük yaşlarımızda iken gayet güzel bir nasihat şeklinde bağırmışlardı: Hazır ol cenge, eğer istersen sulhü selah..."¹⁵²⁴

Trakya'nın 20 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, Mehmet Behçet bir ay Trakya'da Yunan kuvvetleri ile çarpışmış, burada bir şey yapamayacağını anlayınca da, faaliyetlerine devam edebilmek için Bulgaristan'a geçmiş ve *Ahâli Gazetesi*'ni burada çıkarmaya devam etmiştir. O dönem Bulgaristan'da yayın yapan "*Çiftçi Bilgisi*" adlı gazetenin Eylül sayısında, *Ahâli Gazetesi*'nin Sofya'da çıkarılacağı şöyle duyurulmuştur:

"Edirne'de *Ahâli Gazetesi* muharriri Mehmet Behçet Bey'in hayat ve mematından geçen güne kadar haber yoktu. Edirne'nin son felaket günlerinde kalemini bırakıp silahına sarılan, Yunan asakiri ile dövüşe dövüşe nihayet mecruh düşen bu civan mert evlat mecruh olarak Bulgaristan'a iltica eylemiştir. Anasıl Nevrekop muhacirlerinden iken Türkiye'de Edirne Sultanisinde tahsil ve terbiye gören bu ateş pare genç el-yevm, Sofya'da yarasını tedavi ettirmekte, ihvanı dinin ağışu şefkatinde inlemektedir. Ankarip ifakatını Cenab-ı Bariden diler, böyle güzide bir evladının hayatını olsun kazanan felaket-zede vatan ve milleti şayan-ı tesliyet görürüz. *Ahâli Gazetesi* muharriri birkaç güne kadar ifakatyap olunca derhal matbaasını Sofya'da küşat ile gazetesini neşre başlayacaktır. San'atı tahrir mensub olan refikimizin saha-i intiş'ara vaz'ını ezcanüdil temenni ederiz."¹⁵²⁵

Ahâli, 18.12.1920-14.9.1922 tarihleri arasında Sofya'da, 4.10.1922-1.12.1924 arasında ise Rahova'da yayınlanmıştır.¹⁵²⁶

¹⁵²⁴ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 207.

¹⁵²⁵ Işım, *Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Çıkan Ahâli Gazetesi (1920-1922)*, s. 4-5.

¹⁵²⁶ Mete Tunçay, "Edirne'nin İlk Sosyalist Gazetesi: Ahali", *Toplumsal Tarih*, C. 35. S. 208, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 93.

Gazetenin Bulgaristan'da yayınlanan sayıları, önceleri haftanın her günü¹⁵²⁷, daha sonraları ise gün aşırı, iki sayfa olarak çıkarılmıştır¹⁵²⁸. *Ahali*'nin amacı, "*Esir Trakya'nın istihlasıyla Müslüman hukukunun müdafaasına çalışmak ve bu uğurda hür ve müstakil bir vicdanla çarpışmaktadır*" ibaresiyle açıklanmıştır. Gazetenin adresi olarak, *Bulgaristan Rahova Ahali Matbaası* verilmiştir.¹⁵²⁹

Bulgaristan'da 126 sayı çıkarılan gazetenin yayınlarına, 1.12.1924 tarihinde son verilmiştir.¹⁵³⁰

3.2.3.12.1.2. Trakya Paşaili Gazetesi

2 Aralık 1918'de ilk sayısı çıkarılan *Trakya Paşaili Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmet Şeref'tir. Gazetenin yazar kadrosunda, Mehmet Şerif, Münir Mustafa ve Rıfat Osman yer almıştır.¹⁵³¹

Milli Mücadele taraftarı olan gazete, Trakya-Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapmış ve Edirne'nin Türklüğünü istatistikler hazırlayarak savunmuştur.¹⁵³²

"*Trakya Müdâfa'a Heyetinin nâşir-i efkârı*" ibaresi ile yayınlanan gazetenin basım yeri *Edirne Matbaası*'dir.¹⁵³³ Gazetenin ilk sayısında, Trakya-Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin amacı "*Trakya'nın Osmanlı padişahlığındaki râbıta ve tamamıyet-i mülkiyesinin te'sisi maksatıyla "Trakya-Paşaili Müdâfaa Heyet-i Osmaniyesi" namında bir cemiyet teşkil edilmiştir. Cemiyetin gayesi: nazariyesinin müessesesi olan Wilson prensiplerine riayetle memleketin hak ve hâkimiyeti ve tamamıyetini kanun-u dairesinde müdâfaaya istihsaldir*" olarak belirtilmiştir.¹⁵³⁴

Buna göre Trakya'nın müdâfaası, Wilson Prensipleri dahilinde yapılacak ve bu bölgede Türk hakimiyeti yeniden sağlanacaktı.

Hemen her sayısında, Trakya'nın Türk yurdu olduğunu savunmuş, Bulgarların Türklere yapmış olduğu zulümleri sayfalarından duyurmuş¹⁵³⁵, cemiyetin yapmış olduğu bütün faaliyetleri detaylarıyla okuyucuya sunmuştur.¹⁵³⁶

¹⁵²⁷ *Ahâli*, S. 344-24, 17 Kanunisani 1338/1922.

¹⁵²⁸ *Ahâli*, S. 371-51, 18 Haziran 1338/1922, s. 1.

¹⁵²⁹ Alp, "Türk İstiklal Harbi'nin Ahali Gazetesine Yansımaları", s. 259-260.

¹⁵³⁰ Tunçay, "Edirne'nin İlk Sosyalist Gazetesi: Ahali", s. 93.

¹⁵³¹ *Trakya*, S. 1, 2 Kanunievvel 1334/1918, s. 1.

¹⁵³² Önelçin, *Trakya Basını*, s. 21.

¹⁵³³ *Trakya*, S. 2, 11 Kanunievvel 1334/1918, s. 1-2.

¹⁵³⁴ *Trakya*, S. 1, 2 Kanunievvel 1334/1918, s. 1.

¹⁵³⁵ *Trakya*, S. 8, 20 Kanunisani 1335/1919, s. 1.

Gazetenin nüshaları Milli Kütüphane ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi koleksiyonlarında bulunmaktadır. Gazetenin yayınlarına ne zaman son verildiği bilinmemektedir.

3.2.3.12.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın

3.2.3.12.2.1. Te'min Gazetesi

İlk kez 1908 yılında yayınlanan *Te'min Gazetesi*, Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra, 1920'de yeniden çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁵³⁷ Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Mustafa Neyyir, mesul müdürü Said Galib'dir. Gazetenin isminin yanında "*İlmî ve edebî yazılara sahîfelerimiz dâimâ açıktır*" ibaresi yazılıdır. Gazete amacını, "*Hukuk ve refâh-ı memleketi te'min için çalışır*" şeklinde açıklamıştır.¹⁵³⁸

Yunanlılardan mali destek sağlanarak çıkarılan gazetede, Milli Mücadele'ye karşı ve Yunan çıkarlarına hizmet eden yayınlar yapılmıştır.¹⁵³⁹ *Te'min*'in, 13 Ağustos 1920 tarihli sayısında yer alan bir haber, 19 Eylül 1920 tarihli *Yeni Gün Gazetesi*'nde, "*Tarihi bir facia: Edirne'de Venizelos'a Dua*" başlığıyla şöyle eleştirilmiştir:

"...Yunanlılar Edirne'ye girdikten sonra ilk yaptıkları işlerden biri orada kendi hesaplarına bir gazete çıkarmak olmuştu. *Te'min* adını taşıyan bu varakparenin *Efkar-ı İslâmiyeyi unutmak ve aldatmak vazifesi ile mükellef olduğunu söylemeye hacet bile yoktur... Sultan Selim Camiinde oynanan faciaya ait malumatı bu gazeteden alıyoruz. Bu gazete 13 Ağustos 336 tarihli nüshasında bir gün evvel Venizelos için metropolithane kilisesinde yapılan ayin-i şükranı naklettikten sonra Sultan Selim Camiinde, Venizelos'a nasıl dua edilmiş olduğunu şu satırlarla haber veriyor: "Öğleden sonra saat beşte aynı surette vali umumi beyefendi hazretleri -Bu bir Rum'dur- ceneral Zimbarkake ve ceneral Leonar de Bolos cenapları, erkanı askeriye ve mülkiye ve metropolit efendi hazretleri... teşrif etmişler ve Selimiye Camiinde de müftü Hilmi efendi ile yanındakiler tarafından İstikbâl edilmişlerdir... Müftü efendi tarafından belîğ bir dua kıraat edilmiş ve hazır bulunanlar tarafından hürriyet ve adaletin mümessil-i muhteremi olan başvekil hazretlerinin yani Venizelos'un sıhhati için... hissiyat-ı şükraniye ihsas edilmiş ve afiyetleri duasına..." garbin tahakkümü vahşiyanesi kendi*

¹⁵³⁶ *Trakya*, S. 5, 30 Kanunievvel 1334/1918, s. 1

¹⁵³⁷ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 182.

¹⁵³⁸ *Te'min*, S. 214, 6 Nisan 1921, s. 1.

¹⁵³⁹ Bılar, *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006)*, s. 108.

içimizde cinayetkar iştirakler bulabildiği için tevali eden facialara bir yenisi daha ilave olunmuştur."¹⁵⁴⁰

Te'emin'in yayınları, Ankara'nın da tepkisine yol açmış, Büyük Millet Meclisi'nin 13 Ekim 1920 tarihli Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi'nin bütçe görüşmeleri sırasında, Tunalı Hilmi Bey, bu gazete ile ilgili şunları söylemiştir:

*"Eğer biz orduya verdiğimiz ehemmiyetin yüzde beşi nispetinde neşriyatçılığa verseydik bu izmihlal karşısında bulunmayacaktık. Edirne'de çarşaf kadar bir gazete çıkıyor, Müslümanlar, Türkler tarafından çıkarılıyor. Fakat Venizelos'un vasıta-i neşr-i efkârıdır. Bu Te'min Gazetesi'ni elinize aldığınız vakit de Müslüman olmak dolayısıyla hicaptan yerin dibine geçmemek imkân haricindedir. Acaba o gazete bütün Trakya'da Mekadonya'da ve Rumelin'de ne tesirler icra ediyor? Efendiler, bu gün matbaaya, mürettibe, her şeye ihtiyaç var. Taş basması, mümkünse her kazaya bir taş basması gönderilmeli, o kazalarda icab eden beyannameler yazılmalıdır."*¹⁵⁴¹

Hilmi Bey'in yaptığı konuşma, yalnızca *Te'min*'in faaliyetlerinin eleştirilmesi yönünden değil, dönemin şartlarında, Milli Mücadele aleyhine yazılan yazıların ve yapılan haberlerin en az silah kadar tehlikeli olduğunu ve Türk Milletinin yalnızca işgalcilerle değil, dahili düşmanlarıyla da hangi şartlarda mücadele ettiğini görmek açısından önemlidir. Hilmi Bey'e göre, bu tehlikenin bertaraf edilmesi için, bir an önce vatanperver gazetecilerin bu mücadeleye dâhil olması, bu sebeple, ihtiyaç duyulan altyapının oluşturulması ve Milli Mücadele taraftarı gazetelere, maddi ve manevi desteğin verilmesi gerekliydi.

Kurtuluş Savaşı sonrası gazete kapatılmış, Yunanistan'a kaçan Mustafa Neyyir ise, Selanik'te çıkardığı bir gazeteyle ülke aleyhindeki yazılarına devam etmiştir.¹⁵⁴²

3.2.3.13. Milli Mücadele Yıllarında Elazığ Basını

3.2.3.13.1. Şark Gazetesi

Elazığ'da özel gazetelerin varlığı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, *Şark* adlı gazetenin çıkarılmasıyla başlamıştır.¹⁵⁴³ Mehmet Mevlüt Özaydın tarafından 1918 yılında yayınlanmaya başlanan *Şark Gazetesi*, daha sonraları, Ajansçı Mehmet Aziz

¹⁵⁴⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 208-209.

¹⁵⁴¹ Nihan Altınbaş, "Birinci Meclis'te Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi", *Meclis Bülteni*, S. 209, TBMM Yayınları, Ankara, 2015, s. 38.

¹⁵⁴² Önelçin, *Trakya Basını*, s. 20-21.

¹⁵⁴³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 269.

Bey'e devredilmiştir. Gazetenin yazar kadrosunda, o dönem Elazığ kültür hayatının önde gelen kalemlerinden, Hulusi Yetişkin ve Mehmet Nuri gibi gençler yer almıştır.¹⁵⁴⁴

Gazetenin, 18 Ağustos 1924 tarihli sayısında, başlığının altında "*Şimdilik haftada bir defa çıkar. Düşüncesinde hür Hak Gazetesi'dir*" ibaresi yer almıştır. Gazetenin idare yeri, *El'aziz Milli Kütüphanesi* olarak belirtilmiştir¹⁵⁴⁵. Yine aynı sayıda, gazetenin imtiyaz sahibi ve idare müdürü olarak, Dava Vekili Mehmet Aziz Bey, mesul müdürü olarak da Hacı Ziya Beyzade Zeki Bey gösterilmiştir.¹⁵⁴⁶

1926 yılına kadar yayın hayatını sürdüren gazete, Şeyh Sait isyanları sırasında yapılan yayınlardan dolayı hükümet tarafından kapatılmıştır.¹⁵⁴⁷

3.2.3.13.2. Satvet-i Milliye Gazetesi

Milli Mücadele yıllarında Elazığ'da çıkarılan *Şark Gazetesi*'nin yayınları, mücadele gazetesi olarak yetersiz görülmüş ve yeni bir gazete çıkarmak için girişimlerde bulunulmuştur. Gerekli izinlerin alınmasının ardından, 24 Şubat 1922'de *Satvet-i Milliye* adlı gazetenin ilk sayısı yayınlanmıştır.¹⁵⁴⁸

Gazetenin imtiyaz sahibi Hoğuluzade Mustafa Hulusi Bey, mesul müdürü Ethem Ruhi Bey, yazı kurulu müdürü ise Ahmet Kemal Bey'dir. *Mamûratü'l-Aziz Matbaası*'nda basılan gazetenin isminin altında "*Ölmez Bu Vatan Farz-ı Muhal Ölse de Hatta, İstinadımız Misâk-ı Milli; Gayemiz İstiklâl, Çekmez Kürrenin Sırtı Bu Tabuat-ı Cesimi*" yazısı, onun altında da "*Şimdilik haftada bir defa neşr olunur. Siyasi, ilmi, edebi ve mizahi Türkçe gazetedir.*" ibaresi yer almıştır.¹⁵⁴⁹ Ayrıca 23. sayısından itibaren "*Elaziz Müdafa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'nin mürevvic-i efkârı*" ifadesi kullanılarak gazetenin, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin destekçisi olduğu vurgulanmıştır. Gazetenin 37. sayısından itibaren ise ismin altındaki ibare "*Halk efkârına hadim siyasi Türkçe gazetedir*" olarak değişmiştir.¹⁵⁵⁰

Satvet-i Milliye, Anadolu'nun her tarafına karikatür veren ilk Milli Mücadele gazetesi olma özelliğine sahiptir. Gazetede yer alan karikatürlerin sahibi Macarzade Hakkı Bey'in, aynı zamanda yazdığı makaleleri ve şiirleri de gazetede yayınlanmıştır.

¹⁵⁴⁴ Haykır-Haykır, "Elazığ Basın Tarihi", s. 1172.

¹⁵⁴⁵ *Şark*, 18 Ağustos 1340/1924, s. 1.

¹⁵⁴⁶ *Şark*, 18 Ağustos 1340/1924, s. 2.

¹⁵⁴⁷ Haykır-Haykır, "Elazığ Basın Tarihi", s. 1172.

¹⁵⁴⁸ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 269.

¹⁵⁴⁹ *Satvet-i Milliye*, S. 8, 17 Nisan 1338/1922, s. 1.

¹⁵⁵⁰ Haykır-Haykır, "Elazığ Basın Tarihi", s. 1173.

Gazetenin önemli bir özelliği de, Mustafa Kemal'in resminin, çinkografi¹⁵⁵¹ olmadığı halde, şimşir üzerine jiletle kazınarak çizilmiş ve yayınlamış olmasıdır.¹⁵⁵²

Gazetede yazılan başyazılar süreklilik arz etmemektedir. Gazetede yayınlanan başyazılar, isimsiz ya da değişik isimlerle yazılmıştır. Gazetenin yazı kadrosunda, Mustafa Hulisi, Yunus Hilmi, Ergani Mebusu Hakkı Bey, Ahmet Kemal, Cevat Tuğrul, Behzat Tevfik, Osman Naci, Nazif Ali ve Manastırlı Mustafa Sabri yer almaktadır.¹⁵⁵³

Satvet-i Milliye, haftalık olarak çıkarılan bir gazete olmasına rağmen, yayın günlerinde bir istikrar yoktur. Gazete 36. sayıya kadar pazartesi günleri, daha sonraları ise pazar günleri yayınlanmıştır. Gazetenin her sayısı 200 adet basılmakta ve her nüshası 5 kuruşa satılmaktaydı. *Satvet-i Milliye*'nin en önemli gelir kaynağı ilanlar ve abone bedelleriydi.¹⁵⁵⁴

Milli Mücadele birliklerine duyulan sonsuz güvenden hareketle, Yunanlıların İtilaf devletlerinden aldığı güçle yaptığı işgallerin ve zulümlerin milli güçler tarafından en kısa zamanda bertaraf edileceği, gazetede cesurca şöyle dile getirmiştir:

"Kolsuz, kanatsız Nasrettin Hoca'nın leyleğine dönen Pelikarya sürüsü, bütün günahları, bütün cinayetleri ile Akdenizin mavi sularına gömülecek ve Kordonboyunda Türk bahadırları da bütün cihanla beraber bu hale kahkahalarla gülecektir."¹⁵⁵⁵

Satvet-i Milliye'de, Milli Mücadele hakkında yazılan makalelerin yanında, aynı ruhla ve heyecanla dizelere dökülmüş şiirler de yer almıştır. Gazetenin 23. sayısında Macarzade Hakkı Bey tarafından, büyük umutların bağlandığı Türk Ordusu'na yazılan "*Şanlı Orduya*" başlıklı şu şiir yayınlanmıştır:

*"Açdın zafer kitâbını, ey şanlı ordu sen!
Gülsün yeter değil mi, hazin ağlayan vatan?
Gülsün, sevinsin, ah yuvanın ruh-ı şefkati!
Gülsün değil mi, şimdi bu yurdun da milleti?
Gülsün değil mi, kaç senedir ağlayan yetim?
Gülsün değil mi, vâlîde-i bi-kes ü elim?
Gülsün değil mi kanla mülemma' bu toprağın,*

¹⁵⁵¹ Çoğaltılmak istenen resim veya yazıların kalıbını çinko üzerine çıkarma sanatı. <https://kelimeler.gen.tr>.

¹⁵⁵² Bahir Selçuk, "Milli Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebi Yönü Üzerine", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1027.

¹⁵⁵³ E. Açıkses-Z. Çakmak, "Satvet-i Milliye Gazetesi", s. 1880.

¹⁵⁵⁴ E. Açıkses-Z. Çakmak, "Satvet-i Milliye Gazetesi", s. 1882.

¹⁵⁵⁵ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 271.

Gülsün değil mi, hor bakılan şanlı sancağım.

Saçdın semâ-yı millete en şanlı bir haber,

Açtın huzur-ı 'azmine bir safha-i zafer.

Artık yürü, zafer ebediyen senin, senin!

Artık yürü, önündeki, mahkûr düşmanın!

Artık yürü, kemâline yokdur bir intihâ!

Binler yaşa diyor sana her çıkan sadâ.

Ey şanlı ordu, saç ebediyen peyâmını!

Al milletin mukaddes olan intikâmını!"¹⁵⁵⁶

Gazetenin 40. sayısında da, Türk Ordusunun büyük komutanı Mustafa Kemal'e hitaben Muallim A. Ahi tarafından yazılan "*Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*" isimli şu şiir yayınlanmıştır:

"Ey milletin pek ûlvi pek mukaddes Kemal'i!

Sen yükselttin göklere, yere düşmüş Hilâli.

Anadolu gelini gözlerini kaparken

Nişanlısı kâbrini lalelerden yaparken

Gazi Paşâ, sen bize Hızır gibi eriştin;

Halaskarlık işine, kahramanca giriştin.

Enanların yerinde çan sesleri çağlarken,

Meşum Sevr zinciri, bu milleti bağlarken,

Ulu dâhi! Atıldın celâdetle meydana,

Ölü denen milleti, sen benzettin volkana...

Ey milletin mukaddes ve muâzzez Kemal'i!

Sen çıkardın göklere, çamurlardan Hilâli."¹⁵⁵⁷

Satvet-i Milliye'nin en önemli haber kaynağı, diğer tüm Anadolu basınında olduğu gibi, Anadolu Ajansı'dır. Gazetede ki ulusal haberlerin çoğunluğunun, Anadolu Ajansı kaynaklı olduğu görülmektedir.¹⁵⁵⁸ Örneğin, Anadolu Ajansı'ndan alınan bir haber "*Yunanın Yeni Namerdliği*" başlığıyla şu şekilde verilmiştir:

"Anadolu Ajansı, Samsun'un üç Yunan Torpidosu tarafından bombardıman edildiğini bildiriyor. Loyd Corc'un bir işaretiyle medeniyetin mahiyetini gösteren

¹⁵⁵⁶ Selçuk, "Milli Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebi Yönü Üzerine", s. 1045.

¹⁵⁵⁷ Selçuk, "Milli Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebi Yönü Üzerine", s. 1049-1050.

¹⁵⁵⁸ E. Açıkşes-Z. Çakmak, "Satvet-i Milliye Gazetesi", s. 1884.

Yunanlılardan -bu hilekâr ulusun dehşet saçarak katil ve namerd insandan- ancak böyle zelilane ve rezilane muameleden başka ne beklenebilir? Durub dururken ekaliyetlerin hakkı tehlikede diye ortaya bir yalan balonu uçurarak, bu münasebetle sevgili Samsun'umuzu bombardıman ettiren şeyTanın ata sahibleri İngilizler, Yunan yardakçılarıyla birlikte bütün cihanın nefret ve lanetini celb etselersezadır.

Hukuk-u Düvel denilen Zümred-ü Ankanın bombardıman hakkındaki maddelerini işte arz ediyoruz.

25. madde- Müdafa'a etmeyen şehir, kasaba ve muhallatı topa tutmak mesnu'adır.

26. madde- Muhasara eden kıt'a bombardıman esnasında emakin-i diniye, sana'iyeyi ilmiye ve Hayriye ile hastanelerin masum kılınmasına dikkat etmelidir. Boğazları Hukuk-u Düvele ri'ayeten idare eden koca İngilizler kendi elleriyle yazıb, kendi elleriyle imzaladıkları sevr paçavrasını bile yalamak ecdatlarından kalma bir haslet-i kavmiye mi?..

...Ey canı ve hırsız İngilizler. Bir Lordunuzun Türklere reva gördüğü bir cümleyi size yine i'ade etmek zamanı geldi değil mi?

İngilizler ve onların yardakçıları olan Yunanlılar dünyaya insan olarak geldikleri için beşer olduğuma hümgür hümgür ağlıyorum.

*Beşeriyetin nihâl-ı hayatına mest olmuş ey ökse otları son bir manevra almak üzere çevirdiğimiz bu yamyamca dolaplar, edepsizce iftiralarla Türkün şule'i hakkını söndürmek istiyorsanız o şule bir gün sizlerin ezlam cinayet saçan gözlerinizi kamaştırdıkça alem hakkı daha ziyade tenvir edecektir. Türk, hakkından, hayat-ı İstiklâlinden başka bir şey istiyor mu? Siz o hakkı iftiralarınızla cinayetlerinizle söndürmek istemenizi tasdik edübd maazallah dürlü ruh-u siyasiyenize bir sahife-i adalet kayd etseniz daha güzel olmaz mı?"*¹⁵⁵⁹

Bununla birlikte, Anadolu'da yayınlanan diğer gazetelerin haberlerinden de istifade edilmiştir. En çok alıntı yapılan gazeteler arasında, *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gazeteleri gelmektedir.¹⁵⁶⁰

Satvet-i Milliye'de ülkenin farklı sorunları hakkında da makaleler yazılmış ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Bu sorunların başında gelen eğitim konusunda da

¹⁵⁵⁹ *Satvet-i Milliye*, S. 15, 12 Haziran 1338/1922, s. 1

¹⁵⁶⁰ E. Açıkse-Z. Çakmak, "*Satvet-i Milliye Gazetesi*", s. 1884.

görüş paylaşılmış, milletin hür ve bağımsız yaşaması ve İstiklâl zaferini ileriye taşıması için en gerekli şeylerden birinin eğitim olduğu şu sözlerle vurgulanmıştır:

"...Şurasını da arzedeyim ki, şu satırları yazarken, bunların ihtiva ettiği kelimeler, manalar bana o kadar müptezel geliyor ki. Fakat bin kere kalemlerden dökülmüş bu müptezel kelimeleri işbu devre-i ibtibahiyemizde yine milletin ve hükümetin huzuruna dökmeye mecbur oluyorum. Ve yine diyorum ki, yaşamak, hür ve müstakil yaşamak, bugünkü İstiklâl zaferini atıye teşmil etmek için maarif, maarif, maarif!"¹⁵⁶¹

Gazetede, şehrin sorunlarıyla yakından ilgilenilmiş, özellikle yerel yönetimin eksiklikleri ve vilayette yapılması gerekenler hakkında haberler yapılmıştır, yersiz harcamalar yüzünden hesap sorulmuştur. Hatta gazetenin yüklendiği bu misyon, kapatılmasına giden süreci de beraberinde getirmiştir.

Örneğin, *Satvet-i Milliye*'nin, 9 Ekim 1922 tarihli 28. sayısında yayınlanan ve mahalli idarenin eleştirildiği yazılar, Elazığ Valisi Süleyman Sami Bey'i rahatsız etmiş ve bu makalelerden dolayı aşağıda verilen gerekçeleri öne sürerek gazetenin kapatılmasını istemiştir. Vali'nin, gazetenin kapanması için öne sürdüğü gerekçesi şöyledir:

"*Asayiş-i Mahalliye Ne Alamde*" ve "*Buyurun Cenaze Namazına*" başlıklı yazılar, memurin-i vilayet hakkındaki isnadatı, namus, şeref ve haysiyeti muhil olduğu gibi bu suretle asayiş-i memleketi de muhtal göstererek ezhan-ı umumiye'yi tağlit ve tethiş etmesi de vilayetin emniyet-i dahiliyesini ihlale cüret olduğundan mütecasirleri hakkında takibat-ı kanuniye icrasını temenni eylerim."¹⁵⁶²

Valinin bu emri üzerine gazete, 1922 yılında süresiz olarak kapatılmıştır. *Satvet-i Milliye*, 5 Mayıs 1923'te yeni vali Mehmed Hilmi Bey'in izniyle yeniden çıkarılmaya başlanmışsa da, uzun soluklu olamamış ve 41. sayısı yayınlandıktan sonra kapatılmıştır.¹⁵⁶³

¹⁵⁶¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 269.

¹⁵⁶² Selçuk, "Milli Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi *Satvet-i Milliye*'nin Edebi Yönü Üzerine", s. 1029.

¹⁵⁶³ E. Açıkseç-Z. Çakmak, "*Satvet-i Milliye Gazetesi*", s. 1887.

3.2.3.14. Milli Mücadele Yıllarında Erzurum Basını

3.2.3.14.1. Albayrak Gazetesi

Albayrak Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak, Erzurum'da 14 Mart 1913 yılında Süleyman Necati'nin idaresinde çıkarılmıştır. Gazetede, Ziya Gökalp'in Türkçülük fikrini savunan ve Selanik'te çıkarılan *Genç Kalemler Dergisi*'yle aynı çizgide yayınlar yapılmıştır. O dönem gazetede müretteplik yapmış Abdurrahman Şerif ve Sıtkı Dursunoğlu'nun, Ermenilerin, Türkler aleyhinde yapmış oldukları propagandalara karşı verdikleri mücadeleler, *Albayrak Gazetesi*'nin yayın çizgisinin daha net bir şekilde anlaşılması açısından önemlidir.¹⁵⁶⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Rusların, 16 Şubat 1916'da Erzurum'u resmen işgal etmesiyle kapatılmış, Süleyman Nazif de Erzurum'dan ayrılmıştır. Böylece, *Albayrak*'ın birinci yayın dönemi sona ermiştir.¹⁵⁶⁵

Rusların geri çekilmesinin ardından, Erzurum'a geri dönen Süleyman Nazif, *Albayrak Gazetesi*'ni, 1 Nisan 1919'da yeniden çıkarmaya başlamıştır. Erzurum Kongresi'nin kararlarını yurda ve dünyaya yaymak için insanüstü bir çaba sarf eden Süleyman Nazif'in, bu konudaki en önemli gücü *Albayrak Gazetesi* olmuştur.¹⁵⁶⁶ Süleyman Nazif, aynı zamanda bazı kaynaklarda "*İttihat ve Terakki Mektebi*" olarak geçen Albayrak İlkokulunu da açmıştır.¹⁵⁶⁷

Albayrak'ın bu ikinci yayın hayatında da, Türkçü duygu ve düşüncelerden ayrılmamış, hatta milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı faktörlerden biri olarak, bu hususa daha fazla ağırlık verilmiştir. Gazete, sadece Erzurum'un değil, bütün Vilayet-i Şarkîye'nin sesi haline gelmiştir¹⁵⁶⁸. Gazetenin bundan sonraki yayın politikası, Vilayet-i Şarkîye'de nüfusun çoğunluğunun Türk olduğunu savunmak, halkı uyarmak ve aydınlatmak olmuştur.¹⁵⁶⁹

Gazetenin yazı kadrosunda, mesul müdürü ve başyazarı Süleyman Necati (Güneri), Mithat Bey, Cevat Bey, Müştak Sıtkı Bey yer almaktaydı. Gazete, ilk dönem

¹⁵⁶⁴ Hakan Temiztürk, Salih Seyhan, "Albayrak Gazetesinde Ermeni Olayları", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı III*, S. 62, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 2354.

¹⁵⁶⁵ Funda Selçuk Şirin, "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, Ankara, 2009, s. 210.

¹⁵⁶⁶ Şirin, "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)", s. 210.

¹⁵⁶⁷ Temiztürk, "Albayrak Gazetesinde Ermeni Olayları", s. 2354.

¹⁵⁶⁸ Dursun Ali Akbulut, *Albayrak Olayları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 16.

¹⁵⁶⁹ Şirin, "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)", s. 210.

93 sayı, ikinci dönem ise 131 sayı çıkarılmıştır.¹⁵⁷⁰ Gazetenin ilk sayıları, *Erzurum Türk Basımevi*'nde basılırken, 34. sayısından itibaren matbaanın ismi *Albayrak Matbaası* olarak değiştirilmiş ve başlığı altında "*Vilayet-ı Şarkıyye Ermenistan Olamaz*" klişesi yer almıştır.¹⁵⁷¹ Bu ifade, 121. sayıyla birlikte "*Vilayet-ı Şarkıyye Türk'ün Anavatanıdır*" olarak değiştirilmiştir. Bunda, Ermenilerin Gümrü, Anlaşmasını imzalayarak Doğu Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu kabul etmesi önemli bir etken olmuştur.¹⁵⁷²

Albayrak Gazetesi ile Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi arasında sıkı bağlar bulunmaktaydı. Süleyman Necati ve Cevat Bey aynı zamanda cemiyetin yönetim kurulu üyesi olup, Erzurum Kongresi'ne delege sıfatıyla katılmışlardır. Gazete hem cemiyetin hem kongrenin sözcülüğünü yürütmüş, Cemiyet de, 17 Ağustos 1919 tarihli toplantısında, posta ile dağıtımı engellenen *Albayrak*'ın her nüshasından 150 adedini, matbaaya mal oluş fiyatından satın alınıp zarflanarak gönderilmesini kararlaştırmıştır.¹⁵⁷³

Misak-ı Milli'nin müsveddesini de hazırlayan Süleyman Nazif, Milletvekili seçilmesiyle birlikte *Albayrak*'ı, öğretmen arkadaşı Sıtkı Bey ve abisi Mithat Bey'e bırakmış, daha sonra anlaşamadıklarından dolayı Sıtkı Bey gazeteden ayrılmış, Mithat Bey gazetenin başına geçmiştir.¹⁵⁷⁴ Sıtkı Bey, idari olarak gazeteden ayrılrsa da, gazetede yazmayı sürdürmüş, Cevat ve Süleyman Necati Beyler de, düzenli ve sürekli olmasa da, arada bir yazmışlardır.¹⁵⁷⁵ *Albayrak* yaptığı yayınlarla yalnızca Doğu'da değil, yurdun birçok yerinde takip edilen bir gazete haline gelmiştir. Hatta doğruluk derecesini bilmek zor olsa da, İstanbul'da, hayvan tacirleri tarafından, *Albayrak Gazetesi*'nin bir nüshasının, bir altın paraya satıldığı söylenmektedir.¹⁵⁷⁶

Albayrak Gazetesi'nin yayın politikası sadece Erzurum veya Ermeni Meselesi ile sınırlı değil, Misak-ı Milli çizgisi ve fikriyatı üzerinde yürütülmüştür. Nitekim İzmir, Adana, Urfa, Maraş işgalleri, *Albayrak Gazetesi*'nin önde gelen konuları arasında yer

¹⁵⁷⁰ Alaattin Uca, "Erzurum'da Milli Mücadele Döneminde Yayınlanan Albayrak Gazetesi'ndeki İlanlar", *TAED* 42, Erzurum, 2010, s. 259.

¹⁵⁷¹ *Albayrak*, S. 34, 9 Teşrinievvel 1335/1919, s. 1.

¹⁵⁷² *Albayrak*, S. 121, 6 Kanunievvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁷³ Akbulut vd., *Yüce Yurt'tan Yükselen Ses Albayrak 1919-1921 Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabesiyle*, s. XIX.

¹⁵⁷⁴ Oral, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, C. 2, s. 51.

¹⁵⁷⁵ Akbulut vd., *Yüce Yurt'tan Yükselen Ses Albayrak 1919-1921 Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabesiyle*, s. XIX.

¹⁵⁷⁶ Temiztürk, "Albayrak Gazetesinde Ermeni Olayları", s. 2355.

almıştır. Adana, Urfa ve Maraş'ın işgalinden sonra, her sayısında, başlığın altında Süleyman Necati Bey tarafından yazılan şu satırlara yer verilmiştir:

*"Vatan tebaasında mukaddes bir dal
Şarki Anadolu, İslâm Ocağı,
Ellere verilmez canan kucağı
Adana'yı Urfa'yı unutmak muhal
Hatırdan çıkar mı Maraş illeri"*¹⁵⁷⁷

Gazetenin ilk sayfasında, *"Türk Varlığından Ayrılık Kabul Etmeyen Vatan Ocaklarından İzmir, Adana, Maraş, Urfa"* başlığı altında yazılan makalelerde, Anadolu vilayetlerinin durumu gündeme getirilmiştir. Yine *"Öz Yurtlarımız"* başlığı altında; Türk'ün öz vatani olan bu vilayetlerde, bazı devletler tarafından bir takım emrivakiler yaratma yolunda adımlar atıldığı, bunların başında, geçmişte hürriyetin liderliğini yapmış olan Fransa'nın bulunmasının hayret verici bir durum olduğu belirtilmiş ve şöyle devam edilmiştir:

*"İnsan Hakları Beyannamesi ile beşeriyete yeni bir hayat veren Fransa'nın, bir milletin hürriyetini zorla bir diğerine vermeye kalkacağına inanmak mümkün değildir. Çünkü adı geçen yerlerin nüfusu, dili, kültürü, tarihi, sosyal durumu ve bütün varlığı ile Türk olduğu bilinirken, bunu kuvvet yolu ile değiştirmek hak ve adaletle alay etmek demektir. Hak hak diye insanlığa hitap eden Fransa, ihtirasını tatmin için tarihteki yerinden fedâkarlık edemez. Adana, Antep, Maraş ve Urfa'daki işgallere olmamış gibi bakamayız... Bugün Wilson Prensipleriyle dünyaya ilân edilen esaslara sadık kalmak hem insanlık, hem de milli şeref meselesidir..."*¹⁵⁷⁸

Gazetede, bu işgallerden duyulan acı paylaştığı gibi, bu illerin kurtuluşlarından duyulan büyük mutluluk da okuyucularla paylaşılmıştır. Maraş'ın kurtuluşu, bütün yurttaki olduğu gibi, *Albayrak* heyeti arasında da büyük bir sevinç ve heyecan yaratmıştır. Bu münasebetle Müştak Sıtkı Bey, *"Kurtulan Maraş"* başlığını taşıyan makalesinde, Türk'ün öz yurdunda neler çektiğini, Maraşlıların nasıl bir mücadele örneği sergilediklerini anlattıktan sonra şunları söylemiştir:

"Maraş, kahramanlar tarihinin bir mukaddeme-i gururu oldu ve cihana anlattı ki devlerin tılsımlı kuvvetleri bile hakkın nermin, fakat imanlı kanatlarını kırmaktan acizdir. Dünyaya fazilet nuru vermek arzu edenler, hakkın mihrab-ı mukaddesi önünde

¹⁵⁷⁷ *Albayrak*, S. 46, 23 Teşrinisani 1335/1919, s. 1; Akbulut, *Albayrak Olayları*, s. 16.

¹⁵⁷⁸ Yaşar Akbıyık, "Güney Vilayetlerimizin İşgalinin Türk Basınındaki Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 12, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1988, s. 789-790.

eğilmelidirler. Yoksa her muhteris gönül, emellerinin harabesi önünde sızlar... Bizden Maraş'a, Maraş'ın anlı şanlı evladına ebedi minnet ve şükran..."¹⁵⁷⁹

Albayrak'ın hemen hemen tüm başyazıları, Mithat Bey tarafından yazılmıştır. Mithat Bey makalelerinde, Türklerin, dünyayı, yeni yaşama eski ve yüksek kültüre sahip İngiltere'nin götüreceğini sandıklarını, ancak son gelişmelerin, yeni ufukları, Rusya'nın açacağını gösterdiğini belirtmiştir. Rusya'daki yeni yönetim biçimi, emperyalizme ve kapitalizme karşı söylemleri nedeniyle *Albayrak*'tan övgüler almışsa da, Albayrakçıların, o dönem Rusya'da olan bitenler hakkında tam bilgilerinin olmadığı da belirtilmiştir. Nitekim George S. Harris de "*Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*" adlı eserinde, İdealist Türk aydınlar gurubunun aşırı Türk milliyetçilerinin bile, Sovyet tecrübesinden Türkiye'ye uygulanabilecek dersler alınabileceği eğilimine kapıldıklarını, fakat Bolşevikliğin ne ifade edeceğini bilmediklerini yazmıştır. Rusya'ya yönelen *Albayrak Gazetesi* kadrosunun, komünist ya da Bolşevik olduklarını söylemek zordur. Çünkü burada söz konusu edilen teori anlayış ya da idare biçimi bir bütün olup, hayatın bütün alanlarını kapsamaktadır. Halbu ki *Albayrak* yazarları, Bolşevizm'in en çok insani yönünü, emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığını beğenmişler ve bunlara umut bağlamışlardı. Çünkü Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu problem de buydu. Onlar için Türkiye'yi işgalden, mezalimden kurtarabileceği ölçüde Bolşevizm değerliydi, ona güvenilebilirdi. Yeri geldiğinde komünizmin insani prensiplerinden hayranlıkla bahsettiği, Bolşevik liderlerine övgüde bulundukları halde, kendilerini hiçbir zaman komünist, Bolşevik vb. olarak adlandırmamışlar, sadece "*halkçılık*" ve "*memleketçilik*" etrafında düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Gazetenin o sırada Türkiye'deki sol akımlarla, Yeşil Ordu, resmi ve gizli Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi oluşumlarla, alakaları da bulunmuyordu.¹⁵⁸⁰

İstanbul'un işgalini protesto etmek için, 17 Mart 1920'de Erzurum'da düzenlenen mitingde Cevat Bey bir konuşma yapmış, işgal devletlerinin küçük milletleri öne sürerek Türkiye hakkında reva gördükleri kanunsuz işgal ve mezalime, sonunda İstanbul'u işgal ve meclisi dağıtmak gibi haksızlığı ilave ettiklerini, bunu

¹⁵⁷⁹ Akbulut, *Albayrak Olayları*, s. 34.

¹⁵⁸⁰ Akbulut vd., *Yüce Yurt'tan Yükselen Ses Albayrak 1919-1921 Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabesiyle*, Yavuz Aslan (Ed.) s.XX.

yapmalarındaki amacın ise, Kuzeyden "hak, hak" diyerek akan sele sed çekmek olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁸¹

Müştak Sıtkı Bey ise, 25 Mart 1920 tarihli "*Halâ O Kâbus*" başlıklı makalesinde, galip devletlerin Türk milletine yaptıklarını anlattıktan sonra şöyle devam etmiştir:

"...Dünkü Moskofluk ki bugün harabesinde yeni ve insanî bir emelin beşikleri sallanıyor, güneşleri doğuyor ve onun için Türk bu yeni ufkun merd ve necîb yolcularına hürmetle arz-ı selâm ediyor. Çünkü Türk, hakkına tecavüz edilmedikçe, aziz ve insanî gayelerine hürmet edildikçe barut kokusundan iğrenmiş, güller ve çiçeklerle tarihi kucaklamıştır."¹⁵⁸²

Yine Müştak Sıtkı Bey'in, 1 Nisan 1920'de yayınlanan "*Yeşil ve Kızıl*" adlı makalesinde, yeşille İslâmiyet, kıızılla komünizm kastedilmiştir: "*Yeşil ve kızıl... Biri ezanın yuvasından, diğeri makusun me'vasından uçarak yeni bir mefkürenin ilhamı altında birleşen bu renkler, beşerin ufk-ı melûlüne sıcak bir ruhla yürüyorlar.*"¹⁵⁸³

Albayrak'ta yer alan bu tür yayınlar, Kazım Karabekir tarafından, Ermeni harekâtının aleyhte sonuçlanacağı korkusuyla girişilmiş, "*halk hükümeti*" (bir tür Sovyet yönetimi) kurma yolunda, orduda da fesat karıştıran bölücü bir girişim olarak görülmüş ve sert tepkiyle karşılanmıştır.¹⁵⁸⁴

Mithat Bey'in idaresindeki gazete zamanla yayın politikasında değişikliğe gitmiş, gazetenin yıllardır müdafaa ettiği "*Türkiye Türklere*" parolasının yerini, artık "*Erzurum Erzurumlulara*" parolası almıştı.¹⁵⁸⁵ Yine 1921 başlarında, Kürt ayaklanmasını bastıran Nurettin Paşa'yı eleştiren yayınlar yapılmıştır.¹⁵⁸⁶ Anadolu'nun, II. İnönü Savaşına hazırlandığı o günlerde, yaptığı bölgeci yayınlar ve orduya ağır eleştirilerden dolayı Mithat Bey, Kazım Karabekir'in talebiyle Divan-ı Harb'e verilmiştir.¹⁵⁸⁷ Kazım Karabekir, Mithat Bey'in Divan-ı Harbe verilme gerekçesini, merkeze gönderdiği telgrafla şöyle izah etmiştir:

¹⁵⁸¹ Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 314-315.

¹⁵⁸² Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, s. 315.

¹⁵⁸³ Akbulut vd., *Yüce Yurt'tan Yükselen Ses Albayrak 1919-1921 Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabesiyle*, Yavuz Aslan (Ed.) s.XX.

¹⁵⁸⁴ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, s. 98.

¹⁵⁸⁵ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 198.

¹⁵⁸⁶ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 134.

¹⁵⁸⁷ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 198.

"Müdafa-i Milliye Vekaletine 5/3/1337 tarihli şifrede izah olunduğu vechile Celalettin Arif Bey'in Erzurum'a geldiği zaman kendi hanesine misafir alarak ordu ile Ahâli arasına ve ayrıca ordu içerisine samimiyeti ihlal edici dedikodular atmış ve Erzurum Erzurumlularındır gibi fesad-amiz bir nazari-e icadetmiş ve güya orduca yapılan suistimallerden, tahakkümlerden ve bu meyanda Ruslara silah ve fişek satıldığından bahis ile ahval-i mahalliyeye vakıf olmayan mir-i mumaillehi iğfal ettikten sonra bazı rüesa-yı askeriye'nin ve erkan-ı harbiye zabitanının Erzurumlularla tebeddülü ve garp Ahâlisinden olan zabitan ve efredın şarktan uzaklaştırılması ve Erzurum Meb'usu Hüseyin Avni Efendi'nin Erzurum Valiliğine tayin olunması gibi teklifler yaptırmış ve yine bu zamanda ve maarif müdürü bulunduğu halde memur ve Ahâliden bazı kimseleri iğfal ile ve bazılarının da hiç haberi yokken imzalarını atmak suretiyle Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazdığı 28/29 Eylül 1336 tarihli telgrafnamede cephe kumandanına ve Meclis-i Milli Reisine karşı tecavüzkarane bir lisan kullanmış ve ordunun gerisinde hareket-ı isyaniye var zannını umum orduya ilka ettiğinden Kars hareketinin bir ay tehirine sebep olmuştur. 20 Kanun-i evvel 1336 tarihli gazetesinde "Her taşın altında ordu ve asker elinin görünmesi" tarzında biedebane ve serbazane yazılar yazmış ve 21 Şubat tarihli gazetesinde de memurin-i askeriye'ye dahi şamil olmak üzere umum memurin hakkında tecavüzat-ı fiiliyede bulunmuş ve vilayetçe Mustafa Suphi'nin üzerinde yakalanan layihadan istidlal olduğu üzere ordunun zabt u raptını ihlal için propagandalar yapmış ve halk nazarında emir ve kumanda mevkiini ve ordunun nüfuz-ı tabiesini kırmak ve bu suretle şarkta bir hercümerc hazırlamak ve bu keşmekeş içerisinde hükümeti düşürerek idareyi birkaç hempasıyla eline almaya çalışmıştır. En son elde edilen 14 Şubat 1336 tarihli gazetesinin "Tarih muvacehesinde milletimiz" serlevhalı bu makalesinde dahi Londra Konferansının muvaffakiyetle neticeleneceğini ve bunda hiç şüphe olmadığını beyan ile şu mes'ut tahavvülden milletin zararına olarak istifade edeceklerin sözlerine inanılmamasına ait bazı fıkralar yazmış ve bu makalenin alt tarafına da "Evlad-ı vatan koy hele avare dolansın, Çirkab-ı sefaletle eli başı bulansın. Dulavrat ise sail olsun, oda yansın. Ancak menem, avaze-i şanın ocalansın. Millet nice tarac olur, olsun ne isim var." Tarzında ve vaktiyle Azerbaycan halkı için yazılan Hophopname'yi gazetesiyile neşir ve ilan etmek suretiyle Ankara Hükümetine rabt-ı kalp etmiş İtilafın haksızlığına karşı kalplerinde büyük bir kin ve intikam meşbu' olan halkı ve ordunun işbu mukaddes hissiyatını gevşetecek ve mevcudiyet ve İstiklâlinin müdafaası için her

türlü fedakarlığa azim ve sail olan masum milletimizi hükümetten soğutacak ve bu suretle millet ile hükümet arasına dahi nifak sokacak istihzakar bazı beyitler derc etmiştir.

Bu şahsın ordu ile bu kadar uğraşmasında, ordu ile Ahâli ve hükümet ve ayrıca ordu arasında nifak ve ihtilal çıkarmaya çalışmasında bir İngiliz teşviki bulunduğunu ve bilerek ve isteyerek buna alet olduğu mahsustur. Hususiyle daha İstanbul Hükümeti zamanlarında İngiliz Mümessili Rawlinson acizlerine karşı Bolşeviklere mukabele edersem İngilizlerin şarka muavenet edeceğini ve İzmir ve Adana vesair garbi vilayetlerle meşgul olamamaklığımızı teklif ettiğine nazaran Erzurum'da müsait çehrelerle bazı oyunlar yaptığına şüphe kalmıyor.

Bilerek ve isteyerek ordunun inhilali maksadına matuf ef'al ve icraatı, ordunun maazallah inhilali halinde milletimizin ve vatanımızın canına kasdetmiş olan İtilafın husul-i amalane bir sebeb-i kafi ve bu nokta-i nazardan Mithat'ın harekatı hıyanet-i harbiye kanunu ahkamına dahildir. Ef'al ve teşebbüsât-ı hainesinde devamı Erzurum'un saf halkını lekelemekte olduktan başka ordunun zabt u raptını ve memleketin selametini tehlikeye düşürecek bir mahiyette bulunduğundan hıyanet-i harbiye kanununun 18. maddesine istinaden Kars divan-ı harbince icra-yı muhakemesi için Kars'a izamının Mevki Kumandanlığına taraf-ı acizeden emir olunmuş ve mumaileyh Kars'a müteveccihen yola çıkarılmış olduğu maruzdur."¹⁵⁸⁸

Divan-ı Harpte yargılanan Mithat Bey tutuklanmıştır. Mithat Bey'in tutuklanmasından sonra, aralıklarla yayınlanan *Albayrak Gazetesi*, 1922'de kapatılmıştır.¹⁵⁸⁹

3.2.3.15. Milli Mücadele Yıllarında Eskişehir Basını

3.2.3.15.1. Seyyare Yeni Dünya Gazetesi

30 Ağustos 1920'de Çerkez Ethemin isteğiyle, Eskişehir'de bir matbaa kurulmuş ve Arif Oruç tarafından Bolşevikliği savunan *Seyyare Yeni Dünya* adlı bir gazete çıkarılmıştır¹⁵⁹⁰. Gazetenin çıkarılması için gerekli olan para, Çerkez Ethem'e Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Ayrıca 20 Aralık 1920 ve 8 Ocak 1921 tarihinde, *Seyyare*

¹⁵⁸⁸ Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1031-1032.

¹⁵⁸⁹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 198.

¹⁵⁹⁰ Yamaç, "Çerkez Ethem Olayı", s. 67.

Yeni Dünya Gazetesi'ne iki defa örtülü ödenekten 68.000 kuruş yardım edildiği de belgelenmiştir.¹⁵⁹¹

İsmi daha önce, Mustafa Suphi'nin çıkarmış olduğu "*Yeni Dünya*"dan¹⁵⁹² alan gazetenin isminin önüne, Çerkez Ethem'in birliklerine verilen *Seyyare* adı getirilmiştir.¹⁵⁹³ *Seyyare Yeni Dünya*'nın adı ve başındaki "*Dünyanın Fukara-i Kasibesi Birleşiniz*" sözü (Yeşil Ordu kavramının kendisi gibi), Sovyet Müslümanlarından esinlenilmiş görünmektedir. Başlığının altında, Azerice yazılmış "*İslâm Bolşevik Gazetesidir*" ibaresi yer alan¹⁵⁹⁴ *Seyyare Yeni Dünya*'nın, Eskişehir'de çıkarılmış sayılarında yayınlanan yazılarda, genellikle hangi yönelimin ağır bastığını kestirmek güçtür. Bir Sovyet yazarın aktardığına göre, bu gazetede çıkan makaleler, "*Komünizmin, ona bir Müslüman ahlakı atfeden, ilkel ve bilgisiz, fakat nispeten dürüst yorumları*"nı temsil etmiştir. Çerkez Ethem'in kendisi de, bu gazetenin sosyal demokrasi ilkelerine uyarak, halk arasında birlik yaratmak ve devrime bir çeşit rehberlik etmekle görevli olduğu fikrini savunmuştur.¹⁵⁹⁵

Seyyare Yeni Dünya, kısa zamanda büyük tiraj yapmıştır. Günün şartlarına göre gazetenin matbaasının çok yeni olması sebebiyle, baskıda herhangi bir güçlük çekilmemiştir.¹⁵⁹⁶

Gazetenin ilginç bir özelliği de, o dönem Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın adeta sözcülüğünü yapan ve kendini solcu olarak tanımlayan bir diğer gazete *Anadolu'da Yeni Gün* ile yaşadığı polemikler olmuştur. Olayın başlangıcı *Yeni Dünya*'nın Eskişehir günlerinde, Arif Oruç'un, Ankara'da yayınlanan *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*'ne "*varakpare*" demesiyle başlamıştır. Yunus Nadi, buna cevap niteliğinde, *Anadolu'da Yeni Gün*'ün, 1 Ekim 1920 tarihli sayısında, "*Yeni Serseri*" başlığını taşıyan şu yazıyı yayınlamıştır:

¹⁵⁹¹ Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, s. 371.

¹⁵⁹² Mustafa Suphi'nin *Yeni Dünya*'sı, 1918 Nisan'ında Moskova'da, Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe yayın organı olarak yayınlanmaya başlamış. 8 Eylül 1918 tarihli 8. sayıda, Türk Sosyalist Komünistleri Fırkası'nın, 30 Kasım 1918 tarihli 10. sayıda, Türk Komünistleri Fırkası'nın, 10 Şubat 1919 tarihli 12. sayısında ise Rus Komünist (Bolşevikler) Partisi Müslüman Merkez Bürosu Türk Teşkilatı'nın yayın organı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Mustafa Suphi bir süre yayınlarına Kırım'da devam etmiş daha sonra Türkistan'a, oradan da, Azerbaycan'ın sosyalleştirilmesi üzerine Bakü'ye geçerek yayınlarına burada devam etmiştir. bkz. Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünyası*, BDS Yayınları, İstanbul, 1995, s. 7-8.

¹⁵⁹³ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 45.

¹⁵⁹⁴ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 102.

¹⁵⁹⁵ Erden Akbulut, Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 25-26.

¹⁵⁹⁶ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 46.

"Eskişehir'de Yeni Dünya isimli yeni bir serseri türedi. Yeni Dünya'yı yeni serserilerin dünyası zanneden, söz yabana, bu gazete parçası ya aklının ermediği şeylere karışarak efkârı tağlit ediyor, yahut mütecaviz ve mütemadi bir lisanla ötekine berikine çatarak şöhret kazanmak istiyor... okuyup yazması kıt, imlası bozuk, gazetecilik, ilim ve irfanla alakası birkaç sene İstanbul gazetelerinde kaldırım muhabirliği etmekten ibaret serserinin maksadı boş zannettiği Anadolu'da şöhret çapulculuğu yapmaktır... İstanbul matbuatında bu nevi çapulcuları biz çok görmüş olduğumuz ve bunlardan memleketin pek çok zarara uğramış olduğunu pek iyi bildiğimiz için Anadolu'da böyle bir serserinin şarlatanlıkla adamlar içine karışmasına razı olamayız. Biz Refîi Cevat'ları, Pehlivan Kadir'leri, İştirakçi Hilmi'leri İstanbul'da bıraktık. Bunların bir de Anadolu'da türemelerine ve Bolşeviklik gibi derin bir meslek namına çapulculuğa kalkmalarına müsaade etmeyiz. Muhbirlik zamanında bugün Yeni Gün'ü neşredenlerin karşılarında her gün dört defa takla atan bu miskin Anadolu'nun şu pek nazik zamanlarında şarlatanlıkla adam sırasına geçmek isteyişine, sade biz değil Anadolu da müsaade edemez. Yeni Gün'e varakpare diyen bu arsız çocuğun, başından büyük işlere kalkışmaya hakkı yoktur." ¹⁵⁹⁷

Seyyare Yeni Dünya ve Yeni Gün gazeteleri iki sol gazete olmasına rağmen, aralarında hem yayın politikaları, hem de sahiplerinin yönetime yakınlığı açısından önemli farklar vardı. Yeni Gün'ün sahibi ve başyazarı Yunus Nadi, Mustafa Kemal'in sözünden çıkmadığı ve gazetesini de o doğrultuda yayın yaptığı halde, Seyyare Yeni Dünya Eskişehir'de Çerkez Ethem'in kontrolündeydi ve Ankara'nı sözünü pek dinleliyordu.¹⁵⁹⁸ Bu durum karşısında, Mustafa Kemal "Bütün gazetelere ne yolda idare-i kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifayı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulfeden bir gazete olmuştur. İsmi Yeni Dünya'dır." diyerek gazetenin bu tutumundan duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir.¹⁵⁹⁹

18 Ekim 1920'de Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte, Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'e bir mektup yazarak, hem onu bu Fırkaya davet etmiş, hem de

¹⁵⁹⁷ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 180-181.

¹⁵⁹⁸ Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s. 47.

¹⁵⁹⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara, 1997, s. 127.

Seyyare Yeni Dünya'nın resmi komünist organı olmak üzere Ankara'ya taşınmasını istemiş, Çerkez Ethem de, bunu kabul etmiştir.¹⁶⁰⁰

Bunun üzerine *Seyyare Yeni Dünya Gazetesi*, Arif Oruç'un mesul müdürlüğünde Ankara'ya taşınmış ve bundan sonra *Türkiye Komünist Fırkası*'nın yayın organı olarak varlığına *Yeni Dünya* adıyla devam etmiştir¹⁶⁰¹.

3.2.3.15.2. İstiklâl Gazetesi

İstiklâl Gazetesi, 21 Temmuz 1920 tarihinde Hasan Basri'nin mesul müdürlüğünde yayınlanmaya başlanmıştır.¹⁶⁰² *Eskişehir Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti*'nin yayın organı olan gazetenin imtiyaz sahibi Ziya Surol'dur.¹⁶⁰³ Haftada üç gün yayınlanan ve 7000 adet basılan gazetenin yarısı cepheye gönderiliyordu.¹⁶⁰⁴ Gazetede yer alan haberlerin çoğunluğu, cepheye yakınlığının da etkisiyle, savaş ve dış politikada yaşanan sorunlara dair olmuştur.¹⁶⁰⁵

Yayın hayatı çok kısa olan *İstiklâl*, Hasan Basri tarafından 1922 yılında yeniden çıkarılmak istenmiş ve matbaa makinesi ile diğer teçhizatın gümrüksüz ithal edilebilmesi için hükümete başvurmuştur. Fakat hükümetin 26.12.1922 tarihli aldığı bir kararla, bu gazete malzemelerinin gümrük vergisinden muaf olarak ülkeye getirilmesine izin verilmemiştir. Bunun üzerine Cumhuriyetin ilanından sonra, Hasan Basri, kendi imkânlarıyla İstanbul'dan bir makine getirterek 1923 yılında gazeteyi yeniden çıkarmıştır.¹⁶⁰⁶

Gazete, 1925 yılına kadar yayınlarına devam etmiştir.¹⁶⁰⁷

3.2.3.15.3. İşçi Gazetesi

1919 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası'nın Eskişehir şubesi tarafından, 28 Ağustos 1919'da *İşçi* adında bir gazete çıkarılmıştır.¹⁶⁰⁸ Gazetenin imtiyaz sahibi Abdullah Necmettin (Başıplikçi), mesul müdürleri Behram Lütfi ve Şuray-ı Devlet azası

¹⁶⁰⁰ Akbulut-Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, s. 26.

¹⁶⁰¹ Mete Tunçay, "Anadolu Sosyalistleri Arasında İki Polemik", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 6, S. 33, İletişim Yayınları, Ankara, 1986, s. 182; Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, s. 281.

¹⁶⁰² Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, s. 46.

¹⁶⁰³ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 176.

¹⁶⁰⁴ Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, s. 46.

¹⁶⁰⁵ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 108.

¹⁶⁰⁶ Zafer Koylu, Melis Birgün, *Eski bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir 2015, s. 275.

¹⁶⁰⁷ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 176.

¹⁶⁰⁸ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 106.

Ziya Bey, başyazarı Eskişehir Mebusu Hakkı Bey'dir.¹⁶⁰⁹ Gazetenin diğer yazarları Behram Lütfi, Mustafa Nuri, Ahmet Şükrü ve Adanalı Avukat Cevdet Bey'dir.¹⁶¹⁰

Gazetenin önemi, Marksist düşünceyi yaymak üzere yayınlanmış bir gazete olmasıdır. Ethem Nejat'a göre, Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nın Almanya'dan gönderdiği "*genç bir arkadaş, genç bir sosyalist muallim arkadaşıyla İşçi adındaki gündelik sosyalist gazetesini*" yayınlamıştı. Ethem Nejat bir konuşmasında, *İşçi Gazetesi*'yle ilgili şunları söylemiştir:

*"Parti keza Almanya'da çalışan genç arkadaşlarından birini amele muhiti olan Eskişehir'e yolladı. Orada birçok taziyat ve müşkülât duçar olan bu genç arkadaşımız, genç bir sosyalist muallim arkadaşıyla İşçi ismindeki gündelik sosyalist gazetesini neşreyledi. Gündelik bir sosyalist gazetenin Anadolu'da intişarı şayan-ı dikkat bir hadise idi. Çünkü: İşçi Anadolu'da birinci defa olarak açıktan açığa sosyalist efkarını neşreliyordu."*¹⁶¹¹

Gazetenin ne kadar süreyle yayınlandığı ve ne zaman kapatıldığı tespit edilememiştir.

3.2.3.15.4. Arkadaş Gazetesi

Arkadaş Gazetesi, Ağustos 1920 yılında Yeşil Ordu kurucularından Mustafa Nuri tarafından yayınlanmaya başlanmıştır.¹⁶¹²

Gazetenin yayın hayatına başlaması, Kastamonu'da çıkan *Açıksöz Gazetesi*'nde okurlara şöyle duyurulmuştur:

"Arkadaş Gazetesi

*Eskişehir'de intişara başlayan "Arkadaş" arkadaşımızı tebrik eder ve fukara-i kasibenin müdafaa-i hukuku uğrındaki mücadelesinde muvaffak olmasını samimiyetle temenni ederiz."*¹⁶¹³

Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz gazete 1920'de, Eskişehir'de çıkarılan *Seyyare Yeni Dünya Gazetesi*'yle birleşmiştir. *Açıksöz Gazetesi*'nin 13 Eylül 1920 tarihli sayısında bu birleşme "*Türk fukara-i kasibesinin neşir efkarı olarak Eskişehir'de yevmi Yeni Dünya Gazetesi intişara başlamıştır. Arif Oruç Bey'in riyaset-i tahririyesinde intişar eden Yeni Dünya, Arkadaş Gazetesi ile birleşmiştir. Büyük ve mukaddes*

¹⁶⁰⁹ Varlık, "Eskişehir Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar", s. 188.

¹⁶¹⁰ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 107.

¹⁶¹¹ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 107.

¹⁶¹² Varlık, "Eskişehir Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar", s. 188.

¹⁶¹³ Akal, Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, s. 94.

gayesinin ihtisali uğrındaki mücadelelerinde muvaffakiyetler diler ve muhterem arkadaşlarımızı samimiyetle tebrik ederiz." şeklinde duyurulmuştur.¹⁶¹⁴ Arkadaş Gazetesi'nin kaç sayı yayınlandığı tespit edilememiştir. Ancak, Ağustos 1920'de yayınlanmaya başladığı bilgisi ile Açıköz Gazetesi'ndeki 13 Eylül 1920 tarihli birleşme haberine bakılacak olursa, gazetenin sayılarının fazla olmadığı anlaşılmaktadır.

3.2.3.15.5. Eskişehir'de Yayınlanan Diğer Gazete ve Dergiler

3.2.3.15.5.1. Ahrar Gazetesi

2 Eylül 1919 tarihinde çıkarılmaya başlanan *Ahrar Gazetesi*'nin sahibi Mehmet Fahrettin Gökyay, mesul müdürü Ömer Avni'dir.¹⁶¹⁵ Haftalık olarak çıkarılan gazete¹⁶¹⁶, *Liva Matbaası*'nda iki sayfa olarak basılmıştır.¹⁶¹⁷

Gazete hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

3.2.3.15.5.2. Millet Gazetesi

Kasım 1919 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Millet Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi, Meclis İdare Başkatibi Kamil Bey, mesul müdürleri Necip ve Zühdü Beylerdir.¹⁶¹⁸ *Ticaret Matbaası*'nda haftanın iki günü çıkarılan gazetenin isminin altında "*Şimdilik haftada iki gün neşr olunur edebî, fennî, ziraî, ticârî, içtimâ'î Osmanlı gazetesidir*" ibaresi yer alır.¹⁶¹⁹

3.2.3.15.5.3. Kurultay Gazetesi

Eskişehir'de çıkarılmaya başlanan gazetenin imtiyaz sahibi İdris Vehbi Bey'dir. Gazetenin isminin altında "*Halkın hukûkunu müdâfa'a ider, şimdilik haftada bir def'a neşr olunur*" ibaresi yer alır.¹⁶²⁰

¹⁶¹⁴ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 167.

¹⁶¹⁵ Koylu-Birgün, *Eski bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, s. 275.

¹⁶¹⁶ Varlık, "Eskişehir Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar", s. 188.

¹⁶¹⁷ Baraz, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, s. 45.

¹⁶¹⁸ *Millet*, S. 3, 21 Teşrinisani 1335/1919, s. 1-2.

¹⁶¹⁹ *Millet*, S. 3, 21 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

¹⁶²⁰ *Kurultay*, S. 43, 31 Mart 1336/1920, s. 1

3.2.3.15.5.4. Kaval Gazetesi

1920'de çıkarılan *Kaval Gazetesi*, Milli Mücadele yıllarında yayınlanan mizah gazetesidir. Gazetenin imtiyaz sahibi, mesul müdürü ve başyazarı Mustafa Remzi Bey'dir. Gazetede yer alan karikatürler de Mustafa Remzi tarafından çizilmiştir.¹⁶²¹

Gazetenin başlığının altında "Perşembe günleri çıkar edebi ve mizahi gazetedir", onun altında da "*Anlayana sivrisinek saz gelir. Anlamayana davul zurna az gelir*" ibareleri yer alır. Gazete *Ticaret Matbaası*'nda dört sayfa olarak basılmıştır.¹⁶²²

3.2.3.15.5.5. Eskişehir Gazetesi

Eskişehir Gazetesi'nin imtiyaz sahibi ve başyazarı Dava Vekili Takıyyüddin Bey, idare memuru İsmail Hakkı Bey'dir.¹⁶²³ Gazetenin serlevhasında "*Haftada iki gün neşrolunur siyâsî, ziraî, ilmî, edebî, ictimâ'î Osmanlı gazetesidir*" yazılıdır.¹⁶²⁴ Haftanı iki günü iki sayfa olarak çıkarılan gazetenin basım yeri Eskişehir *Ticaret Matbaası*'dır.¹⁶²⁵

3.2.3.15.5.6. İmdâd Gazetesi

1919'da Eskişehir'de çıkarılan gazetelerden biri olan *İmdâd Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi, Halid Ziya, mesul müdürü Ahmed Cevdet'tir. Gazetenin isminin altında "*Şimdilik haftada bir neşrolunur siyâsî, ilmî, edebi, müstakillü'l efkâr Osmanlı gazetesidir*" ibaresi yer alır.¹⁶²⁶ Haftanın bir günü iki sayfa olarak çıkarılan gazetenin basım yeri *Ticaret Matbaası*'dır.¹⁶²⁷

3.2.3.16. Milli Mücadele Yıllarında Gaziantep Basını

3.2.3.16.1. Antep Haberleri Gazetesi

Antep Haberleri, Celal Kadri (Barlas), Ali Kemal (Göğüş) ve Hüseyin Cemil (Göğüş) tarafından, Antep'in İngiliz işgali altında olduğu Kasım 1918'de yayınlanmaya başlanmıştır. İngilizlerin işgali sırasında açıktan yayınlanan gazete, Fransızların Antep'i

¹⁶²¹ *Kaval*, S. 10, 15 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁶²² *Kaval*, S. 10, 15 Nisan 1336/1920, s. 1,4.

¹⁶²³ *Eskişehir*, S. 25, 5 Nisan 1336/1920, s. 1

¹⁶²⁴ *Eskişehir*, S. 27, 20 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁶²⁵ *Eskişehir*, S. 34, 6 Haziran 1336, s. 2.

¹⁶²⁶ *İmdâd*, S. 16, 24 Ağustos 1335/1919, s. 1.

¹⁶²⁷ *İmdâd*, S. 16, 24 Ağustos 1335/1919, s. 1-2.

işgal etmesinin ardından gizlice basılarak dağıtılmıştır. Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapan gazete, 1921 yılında kapanmıştır.¹⁶²⁸

3.2.3.16.2. Gazi Sancak Gazetesi

8 Şubat 1922 yılında çıkarılmaya başlanan gazetenin sahibi Ferit (Arsan) Bey, sorumlu müdürü ise önce Sabri (Güzel) Bey, daha sonra Dr. Hamit (Uras) Bey'dir. İsmi'nin altında "*Müdafa-i Hukuk-ı Milliye'nin naşir-i efkari*" ifadesi yer almıştır.¹⁶²⁹ Gazete, haftada iki gün, iki sayfa olarak basılmıştır.¹⁶³⁰

Gazetenin başyazarı Ömer Asım (Aksoy) yazarları, Şakir Sabri (Yener), Hurşit (Enver), Ahmet Muhtar (Göğüş) ve Zeki (Savcı)'dır. Ziya Gökalp'in, Antep ziyareti sırasında *Gazi Sancak* için özel kaleme aldığı "*Türkiye Türklerinin Etnografik Tasnifi*" başlıklı makalesi, gazetenin 2 Nisan 1923 tarihli 118. sayısında yayınlanmıştır.¹⁶³¹

1925 yılında kapatılan gazete, toplamda 285 sayı yayınlanmıştır.¹⁶³²

3.2.3.16.3. Armağan Gazetesi

Armağan Gazetesi, Ömer Asım ve Zeki Savcı tarafından Ağustos 1922 yılı Kurban Bayramında tek sayı olarak yayınlanmıştır. İki sayfa olarak *Havadis Basımevi*'nde basılmıştır.¹⁶³³

3.2.3.17. Milli Mücadele Yıllarında Giresun Basını

3.2.3.17.1. Işık Dergisi

1 Nisan 1918 tarihinde Samsun'da yayınlanmaya başlayan *Işık Dergisi*'nin, sahibi ve mesul müdürü Cemşidzade Osman Nuri Ahmed Bey'dir.¹⁶³⁴ İlk sayılarında

¹⁶²⁸ Uğuroğlu Barlas, *Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl*, Gaziantep Kültür Derneği Yayını, Karabük 1972, s. 25.

¹⁶²⁹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 195.

¹⁶³⁰ Elif Akyüz, *Geçmişten Bu Güne Gaziantep'te Yerel Medya ve Günümüz Gaziantep Yerel Medyasında Sosyal Medyanın Rolü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2014, s. 80.

¹⁶³¹ Barlas, *Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl*, s. 27.

¹⁶³² Elif Akyüz, *Geçmişten Bu Güne Gaziantep'te Yerel Medya ve Günümüz Gaziantep Yerel Medyasında Sosyal Medyanın Rolü*, s. 80.

¹⁶³³ Akyüz, *Geçmişten Bu Güne Gaziantep'te Yerel Medya ve Günümüz Gaziantep Yerel Medyasında Sosyal Medyanın Rolü*, s. 81.

¹⁶³⁴ *Işık*, S. 1, 1 Nisan 1334/1918, s. 1.

ayda üç gün çıkarılan dergi, ilerleyen sayılarında önce on beş günde bir¹⁶³⁵, daha sonraları 1927 yılına kadar haftalık olarak yayınlanmıştır.¹⁶³⁶

Derginin ilk sayısında amacı ve programı "*Hitabe-i Takdim*" başlığı altında şu şekilde açıklanmıştır:

"*Enzar-ı edibaneniz altında elleriniz takbil etmek şerefine nail olan "Işık" Samsun muhit-i münevverinde bir şule parlatmak bir nur yaşatmak emeliyle sahne-i matbuata çıkmıştır.*

*Işık'ın sahipleri Samsun muhitinde parlattıkları bu naçiz şule ile şeban-ı memleketin tenvir-i efkârı için çalışmak kari'lerine her defa intişarında bir maide edibe ve fenniye takdim etmek isterler, ki: Işık'ta böyle bir niyet ve emelle çalışacak, eğer muhitinin feza-yı irfanından bir nazar-ı iltifat, kari' ve kari'lerinin sine-i takdirinden bir şemme-i teşvik görececek olursa kendisi için ne derin bir nişane-i mübahat olacak ve dahil olduğu mesleğinde emin ve rahatkar adımlarla devam edecektir."*¹⁶³⁷

Samsun'da 7 sayı çıkarılan dergi, Nuri Ahmed'in Rusların geri çekildiği Giresun'a dönmesiyle, 16 Aralık 1918'den itibaren yayınlarına buradan devam etmiştir.¹⁶³⁸ Bu tarihten itibaren, *Giresun Matbaası*'nda basılmaya başlanan derginin isminin altında, "*Fikrinde müstakil Türk mecmuasıdır*" yazılıdır.¹⁶³⁹ Derginin 33. sayısından itibaren serlevhası "*On beş günde bir neşrolunur*" şeklinde değiştirilmiştir.¹⁶⁴⁰

Aynı sayıda *Işık*'ın yayın kurulunda da bazı değişiklikler yaşanmış, söz konusu durum derginin yayın politikasına da etki etmiştir. Zira bu hususta şu şekilde bir açıklama yapılmıştır:

"*Giresun'a ve Giresunlulara layık bir mecmua olmak ve bu emsalsiz yeşil yurdumuzun bi-nihaye güzelliklerini sinesine toplayarak büyük, ebedi vatanın en ücra köşelerine dağıtmak için; daha itinalı ve ciddi çalışmağa azmetmiş -diğer nüshalarına semereler verecek- birçok faydalı teşebbüslerde bulunmuştur.*

Maneviyatının iflas ettiği her iyi ve güzel şeylerin solup söndüğü bu kurak, bu saralı ve buhranlı devirde Işık bir Türk kalbi kadar pak ve münezzeh kalacak;

¹⁶³⁵ *Işık*, S. 44, 16 Şubat 1338/1922, s. 1.

¹⁶³⁶ Nazım Kuruca, Mehmet Özmenli, "Yerel Tarih Çalışmasına Giresun Örneği: Yeşil Giresun Gazetesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 62, Yıl: 2019, s. 360.

¹⁶³⁷ Aydın Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 15.

¹⁶³⁸ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 237.

¹⁶³⁹ *Işık*, S. 25, 13 Temmuz 1335/1919, s. 1,8.

¹⁶⁴⁰ *Işık*, S. 33, 23 Teşrinievvel 1335/1919, s. 1.

mesleğinden, yani: iyilik ve güzellikten ayrılmayacaktır. Haricin, şeklin ruh üzerindeki füsunkâr tesirini takdir eden Işık, bundan sonra resimli çıkacak ve münderecat itibarıyla -yukarıya şerefler, iftiharlarla isimlerini koyduğumuz- genç ve gürbüz muharrirlerinin himmetiyle daha parlak ve itinalı olacaktır.

Hasılı mecmuamız zaman imkân verdiği kadar nefis şekli ve zengin yazılarla kar'ilerini -ki sahipleridir- memnun etmeğe çalışacaktır. Işık, hiçbir maddi menfaat beklemediği bütün teşebbüslerini birçok meslektaşları gibi fedakârlık değil, vazife bilir."¹⁶⁴¹

Milli Mücadele dergisi *Işıkt*a, şehirde ve yurttta yaşanan gelişmeler, Giresun halkıyla paylaşılmıştır. Derginin yazarlarından Dizdarzade M. Eşref Bey'in, 8 Mayıs 1919'da, içinde Yunan Kızılhaç heyetinin bulunduğu bir geminin Giresun'a gelmesi ve Rumlar tarafından karşılanması sırasında şahit olduklarını yazdığı makalesi, 11 Mayıs 1919 tarihli *Işıkt*'ta şu şekilde yayınlanmıştır:

"Giresunlu Rumlar perşembe sabahı palto ve pardösülerinin altına gizledikleri küçük Yunan bayrakları ile rıhtıma indiler. Geleceği haberini aldıkları gemi belki gelmez düşüncesiyle önce bayrakları ortaya çıkarmadılar. Ancak Yunan gemisi rıhtıma yaklaşınca mavi beyaz Yunan bayraklarını çıkararak sallamaya başladılar. Kalabalık arasında zito (kurtarıcı) diye bağırانlar çoktu. Çalgıcı Panayot Usta'nın yönetimindeki Rum orkestrası da rıhtımda Yunan marşları ve şarkıları çalıyordu. Bununla da kalınmayarak özel olarak yapılmış, Pontus Hükümeti'nin varlığının işareti olarak karalı-mavili-beyazlı-kırmızılı bayrakta ortaya çıkarıldı.

Ey alicenap Türk, sen ne vakur, ne haysiyetperver, ne medeni adamsın ki, o taşkınlıkları hükümetin lakaydisine rağmen derin bir nefret, büyük bir sükunet ve istihfafla seyir ve temaşa ediyordun."¹⁶⁴²

Yine İzmir'in işgal edilmesi ve yerli Rumların bu işgali şenliklerle karşılayıp Yunan bayraklarını çekmeleri karşısında büyük üzüntü duyan Niyazi Tayib Bey, *Işıkt*'ta şu baş makaleyi yayınlamıştır:

"...İzmir faciasını unutmayınız... Türkün akli sonradan başına gelir. Darb-ı meselenin artık misale ihtiyacı kalmamıştır. Mezar taşlarımıza hiç olmazsa namusu için ölmüştür, milleti için ölmüştür cümleleri kazılsın.

¹⁶⁴¹ Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, s. 17.

¹⁶⁴² Süleyman Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa Yayınlanmış Belge ve Bilgilerle*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 51-52.

...İzmir'e karşı vazifemiz iki telgraftan mı ibaret kalmalıydı? İstanbul hükümeti böyle bir zamanda da gazetelere yine sansür baskısında mı bulunmalıydı? Şimdiye kadar Yunanlılar denize dökülmeli miydi? Zenginlerimiz hala iktisadi ihanetli uykularında devam mı etmeli idiler?...Bu zilletlere boyun eğen bizler bilmeliyiz ki ilk kademe atılmıştır. İkinci kademe Ayasofya'ya haç taktıracaktır. Milli felaketlerimizin silsilesini leşimiz bir mezbeleye atıluncaya kadar takip edeceğiz. Vücudumuza saplanan süngü düşmanlarımıza harekete müheyya olmadığımızı gösterdi. Kalbimize vurulacak ikinci darbe ise harekete muktedir olamayacağımızı bildirecek, Türklüğü ve İslâmlığı mahvedecektir. Ondan sonra sizlere aypare kartalları, dinin dostu, mürşidi gözüken din düşmanları, paralarınızı hangi kasada hıfzedecek, mükarim ahlakı hangi Türk'e öğretecek kıyasla tekfirine şitaban olacak, hangi İslâm'ı bulacaksınız? Ne çare ki çürük çarpık ruhlarınız, ihanet dolu kalblerinize benim için nüfus imkân haricinde. Size doğru yolu göstermek için elimde riya, şeytanet meşalesini taşımalıyım ve sizlere ölümsüz gılman, iaşeler, ambarlar, baklavalara, börekler dolu bir cennet açmalıyım. Fakat onlar geçti... yağmalar, dolgun işkembeler mazi masal oldu. İster istemez takibine mecbur olduğumuz iki yol var: Alçakça ölüm ve hayat."¹⁶⁴³

Dergi, yaşanan gelişmeler üzerine, halkın uyanık olması ve üzerine düşen sorumluluğu hakkıyla yapması hususunda telkinlerde bulunmuştur. Nitekim Niyazi Tayib Bey, *Işık*'ın 21 Haziran 1919 tarihli sayısında, Giresunluları, büyük devletlerin adaletine güvenmemesi gerektiği hususunda şöyle uyarmıştır:

"Hak ve adaletle avutulan yetim Türkler, pek acı ve elim bir sarsıntı ile gözlerini açtılar. İzmir bu Türk semasının parlak ülkesi, şımarık bir palikaryanın kirli ve sefih koynuna atılmak isteniyordu. Göklerden şahikalar yağsa, dağlardan kanlı volkanlar fışkırsa, denizler taşsa araziye tufanlara boğsa idi, Türklüğe, İslâm alemine belki o kadar tesir göstermezdi. Hayat için güneş, görmek için göz, zulmet için ziya ne ise Türklük için de İzmir aynı kıymeti ve aynı meziyete haizdir. Yunanistan böyle tehlikeli işlerle oynamaya nasıl cesaret gösteriyor? Yunan Kızılhaç gemisinin Giresun'a gelişi münasebetiyle Rumların yaptıkları gösteriler, Pontus bayrağını ortaya çıkarmaları, nutuklarında Giresun'un da yarı Karadeniz boylarında kurulacak Pontus Rum devletine dahil olacağını ilan etmeleri İzmir'den sonra tehlikenin Giresun üzerinde toplanacağını

¹⁶⁴³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 229-230.

da ortaya koyuyordu. Giresun Türklerini bu tehlikeye karşı uyanık bulundurmak lazım gelirdi."¹⁶⁴⁴

Yine, bir dönem derginin mesul müdür ve başyazarı olan Osman Fikret (Topallı) Bey, hemen her yazısında öncelikle ülkenin, içinde bulunduğu kriz ortamından nasıl kurtarılabilceğine dair görüşler ileri sürerken, öte yandan Giresun yereline dair alınması gerekli tedbirlere de özel bir önem vermiştir. Giresun'da yapılması gereken en önemli şeyin Müslüman Türk çocukların iyi bir eğitim alması olduğu, bunun için de süratle modern programlı okulların açılması gerektiğini savunmuştur.¹⁶⁴⁵

İzmir'in işgalinin bütün yurttta protesto edildiği günlerde, Anadolu'nun doğusu ve Karadeniz bölgesinin de bir işgal tehlikesiyle karşı karşıya olmasından dolayı, Erzurum'da bir kongre düzenlenmesine karar verilmişti. Karadeniz ve Doğu illeri delegelerinin oluşturduğu fevkalade nitelikli bu kongreye, Giresun adına katılmak üzere Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı Osman Ağa (Topal Osman) tarafından, *Işık* yazarlarından İbrahim Hamdi ve Ali Naci Beylerin adları belirlenmişti. Erzurum Kongresine katılan İbrahim Hamdi ve Ali Naci, 20 Ağustos'ta Giresun'a geri dönmüşlerdi.¹⁶⁴⁶ Kongre sırasında Mustafa Kemal'le ters düşen İbrahim Hamdi, Osman Ağa'nın tüm uyarılarına rağmen, Eylül 1919 tarihli *Işık*'ta kongreyi tenkit eden ağır bir yazı yazmıştır.¹⁶⁴⁷

İbrahim Hamdi, yazısında kongre hakkında şunları söylemiştir:

"Ellerinde kuvvet, kuvveti kullanacak salahiyetim olsa idi: hile ve yalandan, milli mesele değil, şahsi, nakdi mesele halinden, hakikâtleri tahrifle saf adamları propagandacılık namı altında aldatmaktan başka bir şey öğrenmemiş olan eski mebusları ve o tip de doğruluğa yabancı insanları hayat ve medeniyet-i siyasiyelerine fatiha vermek için Meclis-i Mebusan mabedi kapısından içeri bırakmazdım. Paşalığı mülavemelikle bir tutar, mirlivalığa yükseleni silah endazane katardım.

...sırf milliyet emrine tabi, hiçbir menfaat-i şahsiye gütmeksizin Erzurum'a kadar yorulan murahhaslar, iki şahsın emrine münkad birer bende halinde karalanmış, ilan edilmiş. Bu zevat, şahsiyetleri, nekâyısı, meziyyâtı hakkında serd-i mütâlaa edecek değilim; fakat tercüme-i hallerini yazacak kalem Erzurum Kongresi'ndeki rollerini bir muvaffakiyet gösteremeyecektir. Murahhaslar üzerine atılan lekenin doğrudan doğruya

¹⁶⁴⁴ Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa Yayınlanmış Belge ve Bilgilerle*, s. 54.

¹⁶⁴⁵ Osman Fikret Topallı, *Müdafa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon, 2011, s. 39.

¹⁶⁴⁶ Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, s. 41.

¹⁶⁴⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 393.

müsebbibleri olarak kendilerini tutacak, Türk Milletinin ibtida-yı emirde fırkacılık, şahsiyet gözetmeksizin, safiyetle, ciddiyetle görüşmek için vücuda getirdiği ilk tarihi toplanmasının, layıkıyla, mana-yı hakikisiyle cihan-ı medeniyete bildirilmemesinin ve yanlış tefsirata meydan verilerek gayeye vusul için müşkilat ihdasının mesuliyetini de mütesaviyen olmazsa bile yine o omuzlara yükleyecektir.

...Tayms muhabiri kıratındaki muharririn-i kiram da; çoktan İngiltere, Amerika, Fransa'nın en ismi işitilmedik köylerine kiliselerine kadar bu yanlış fikri serpiştirdiler. Türkler, yine eski Türkler kanaatinde insanlar gibi takdim edildi: milliyet gayesinden mahrum, unsur, din hurafatıyla meşbu, herhangi kuvvetli bir şahsiyete merbut bir koyun sürüsü. Bittabi bu sürüyü dağıtmak bu gayr-i müdrik yığını felce uğratmak için amel-i şahsiyeti, başı koparmak için de zahiri rütbe kuvvetlerinden tecrit etmek lazımdı. Nitekim öyle yapıldı. Kazandığı paşalık formasından istifa eden bir askerin tardına mehafil-i siyasiye kanaat getirdi. İrade çıkarıldı. Bi-terafıktan ayrılmayalım mağlup ettiği kumandan, Arıburnu, Seddülbahir'deki hizmetine mukabil nişanlar, elli binlerce lira mükafat alırken, bu askerin vatanına hizmeti neticesi olarak göğsünde taşıdığı nişanlar bile koparıldı. İşte tam alaturka bir hareket!... Her Türk sinesinin sol nahiyesinde böyle canlı bir kalp taşır ki, hin-i hacette kendisini Mustafa Kemallere, Rauflara da muta' kıldırır."¹⁶⁴⁸

Bu yazının ardından oluşan tepkiler üzerine, İbrahim Hamdi Giresun'dan ayrılarak İngiltere'ye gitmiş, gidişinden birkaç ay sonra da, 1 Ocak 1920'de *Işık* kapanmıştır.¹⁶⁴⁹

İbrahim Hamdi sonraları, bu olayla ilgili: "...İttihat ve Terakki erkânıyla ordu mensuplarının memleketi felaketlere sürüklediklerine kani idim. Bu sebeple, bu kongrenin tamamen tarafsız, milletin içinden doğma ve sivil kanunlara dayanan bir kongre olmasını istiyordum. Oysaki, Erzurum'a varınca Kongre Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesinin Kazım Karabekir Paşa ve diğer ordu delegelerin de özel konuşmalar ve antlaşmalarla elde edildiğini öğrendim. Bunu hiç düşünmemiştim. Mustafa Kemal Paşa'ya bunu kabul etmemesini rica ettik. Fakat kararlı idi. Ve böyle bir girişimin ancak kendisinin yönetiminde başarıya ulaşılabileceğini bildirdi. Nitekim de

¹⁶⁴⁸ Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, s. 42-43.

¹⁶⁴⁹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 395.

öyle oldu. Bunu şimdi anlıyorum, o zaman kabul edemiyordum." diyerek, kongrede verdiği tepkinin yanlış olduğunu ve yanıldığını kabul etmiştir.¹⁶⁵⁰

Dergi kapanmasından bir buçuk yıl sonra Giresun Savcısı Cemil Bey'in eşi Hayrünisa Hanım tarafından yeniden çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁶⁵¹

Yayınına yeniden başlayan dergide, Milli Mücadele ile ilgili haberlere daha çok yer verilmiş, yazılan makale ve şiirlerle, Türk halkının maneviyatı yüksek tutulmaya çalışılmıştır. İsmail Hakkı Bey tarafından yazılan bir makalede "Ey katiller sürüsü haydutlar! Erenler oynağı, Fatihler kaynağı, güzeller diyarı Türk dünyasına ne zaman veda edeceksiniz?" diyerek, işgalcilere tepki gösterilmiş. Yine *Işık Gazetesi*'nde, gazetenin başyazarı Hayrünisa Hanım'ın, Osman Ağa'nın konduğu olarak Giresun'a gelen Ayşe Çavuş'la yaptığı bir röportajı yayınlanmıştır.¹⁶⁵²

Osman Ağa'nın, Sakarya Savaşı'nın sonrasında tekrar cepheye gitmek için Giresun'dan ayrılması, *Işık Dergisi*'nin 1 Nisan 1922 tarihli sayısında okuyucuya şu şekilde duyurulmuştur:

"Hepimizde babasından ayrılmış bir evlat, sevgilisini kaybetmiş bir aşk hicranı var. Sen Giresun'umuzun parlak bir yıldızıydın. Sen bize muzaffer ordunun selamlarını getirdin, bizden de o kahraman insanlara selam götür ve deki: Ey yüce aslanlar, bütün milletin kalbi sizdeki hislerle çarpıyor. Beş vakit namazda Allah'ına açılan eller senin muzaffer olman için yakarıyor."¹⁶⁵³

Işık'ın 27 Mayıs 1922 tarihli sayısında ki bir yazıda: "Osman Ağa'nın, uzak ellerde, kahramanlar ve gaziler diyarında mübarek vazifeler peşinde koştuğunu, Osman Ağa olmadan Giresun'un çok soğuk ve neşesiz bir halde, öksüz bir çocuktan farkı olmadığını, Giresunluların, Osman Ağa'nın azametli ve keskin selamını, İzmir'den ve İstanbul'dan beklediklerini ve amaçlarına ancak bu şekilde ulaşabileceklerini" bildiriyordu.¹⁶⁵⁴

Büyük Taarruz ve zaferle ilgili haberler de, dergide geniş olarak yer almış, İzmir'in Yunan işgalinden kurtulmasından duyulan büyük mutluluk imzasız bir başyazıda şu cümlelerle ifade edilmiştir:

¹⁶⁵⁰ Cemal Şener, *Topal Osman Olayı*, Etik Yayınları, İstanbul, 2005, s. 70.

¹⁶⁵¹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 395.

¹⁶⁵² Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, s. 61-63.

¹⁶⁵³ Teoman Alparslan, *Topal Osman Ağa Gerçeği Öldüren 28 Kurşun*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s. 333.

¹⁶⁵⁴ Alparslan, *Topal Osman Ağa Gerçeği Öldüren 28 Kurşun*, s. 333.

"Kaç defalar beyaz akan Sakarya'yı kızıla boyadıktan sana kavuşabildik ey nazlı İzmir. Dört senelik hasretinden sonra, taşlarını, topraklarını o mülevves çizmelerden kurtarabildik.

Siperlerde senin için bu kadar yıl karlar altında bekledik, silahımızı kınına koymadık. Ve nihayet seni o serseri kudurmuştan Tanrı'ya çok şükür olsun ki halas ettik ey elmas yurdum.

...Türk ordusunu bir çürük armuda benzeten o kokmuş Venizelos nerede?

Süngüsünü de, ceketini de bırakarak kaçan ve şimdi yerine yeller esen halaskar! Yunan ordusunun o haşmetli başkumandanları acep şimdi ne yapıyorlar.

Bu babayiğitler; bu kaçmakta yekta olan dünkü uşağımız Türk'ün haşmetini artık tamamiyle anladı. Ve artık o güzel mamûrelerimizi hatırına getiremeyecek kadar derslerini aldılar.

Yunan pelikaryalarını! Saylebe önüne kapılmış çakıl taşları gibi önüne katan ve süngülerinin ucunda sallayan ve ebediyen o münafıklardan mübarek topraklarımızı halas eden altın orduya binlerce şükür olsun."¹⁶⁵⁵

Yine Osman Ağa'nın, Büyük Taarruz sonrasında şehre dönüşünün halk tarafından bir törenle kutlanması, 10 Ocak 1923 tarihli *Işık Dergisi*'nde şu şekilde yer almıştır:

"Bu yurdun veli'il-iftiharı ve bu vatanın halaskarlarından biridir. Tarihin, maziye karışan kahramanları da ancak bu kadar takdis edilmiş ve ancak bu kadar Ahâlinin kalplerinde yürümüştür. Şehir hala o günün bakıyye-i şadını yaşıyor, halkın kabaran hissiyatı, hala o günün füsunkar tesirini taşıyor."¹⁶⁵⁶

Cumhuriyet döneminde de yayınlarına devam eden *Işık*, 1927 yılında kapanmıştır.¹⁶⁵⁷

3.2.3.17.2. Karadeniz Gazetesi

1911 yılı başlarında Mehmed Hamdi Bey tarafından çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁶⁵⁸ Gazetenin başlığının altında "*Menafi-i Mülk ü Millete Hadim Osmanlı Gazetesidir*" ibaresi yer almaktadır. Mehmed Hamdi'nin Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katılması ve orada şehit olması üzerine gazetenin yayını durdurulmuş; Milli

¹⁶⁵⁵ Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, s. 61-63.

¹⁶⁵⁶ Alparslan, *Topal Osman Ağa Gerçeği Öldüren 28 Kurşun*, s. 334.

¹⁶⁵⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 395.

¹⁶⁵⁸ Oral, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, C. 2, s. 53.

Mücadele faaliyetlerinin hızlandığı dönemde "*Giresun gençlerinin milli ameline hadim*" bir gazete olarak, kardeşi Dr. Ali Naci Duyduk tarafından 22 Mart 1919'da aynı adla tekrar yayınlanmaya başlanmıştır.¹⁶⁵⁹

Gazetenin ilk dört sayısında mesul müdür ve başyazar Osman Fikret Bey'dir.¹⁶⁶⁰ *Karadeniz Gazetesi*'nin ilk yayın dönemine dair özel duygular besleyen ve kurucusu Mehmet Hamdi Bey'in ölümünden sonra kapanan gazetenin yeniden yayın hayatına girmesini özellikle arzu eden Osman Fikret Bey, başyazarlığını yaptığı gazetenin ilk sayısında "*Ba's-ı bade'l mevt*" başlıklı bir makale kaleme alarak duyduğu sevinci dile getirmiştir. Yazıda *Karadeniz Gazetesi*'nin yeniden yayına başlamasıyla, vicdani bir sorumluluğu da yerine getirmenin mutluluğunu yaşadığını belirtmektedir.¹⁶⁶¹ Osman Fikret Bey, 9 Nisan 1919'da gazetede görevinden ayrılmıştır.¹⁶⁶²

Gazete, *Işık Kitabevi*'nde hazırlanıp *Giresun Matbaası*'nda basılmış ve haftada bir perşembe günleri çıkarılmıştır. Erzurum Kongresi'ne Giresun delegesi olarak giden Ali Naci, kongrede yaptığı muhalefetten dolayı, Osman Ağa'nın düşmanlığı ve saldırıları karşısında hayatının tehlikede olduğunu düşünmüş ve gazetesi *Karadeniz*'i kapatarak, önce İstanbul'a oradan da yurtdışına kaçmıştır.¹⁶⁶³

Ali Naci, bu durumu şöyle açıklamıştır:

Ben hemen gazetemi kapattım. Fakat asıl tehlike Giresun'da idi. Kongreye gidinceye kadar her dediğimizi yapan, bizimle beraber olan Osman Ağa birden bire değişmiş, kongredeki tutumumuzu nasıl öğrenmişse, bize hasım olmuştu. Halbuki Osman Ağa'yı gıyabında Mustafa Kemal Paşa'ya biz Erzurum'da tanıtmıştık. Şimdi Osman Ağa'nın Mustafa Kemal Paşa ile muhabere ettiği söyleniyordu. Ve Osman Ağa her fırsatta bize sataşmak için bahane arıyordu. Birkaç kere hakaret ve tehditlere maruz kaldım. Ben Giresun Gençler Birliği başkanı idim. Gençleri çağırarak beni başlarından atmalarını söylemiş. Gençler bunu kabul etmeyince birliği de, binasını da dağıttı. Osman Ağa, Giresun'da hükümdar gibi idi. Kimseyi dinlemiyor, her istediğini yapıyordu... Bir zaman sonra haber göndererek Erzurum'a gitmemi emretti. Çarem yoktu, gidecektim. Fakat yakın arkadaşım Bulancak Bucak Müdürü Osman Fikret, yolda öldürüleceğimi haber verince limandaki bir ticaret gemisine sığındım. İstanbul'a

¹⁶⁵⁹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 377-378.

¹⁶⁶⁰ Osman Fikret Topallı, *Giresun Günlükleri-I*, Haz. Cemil Koçak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s. 17.

¹⁶⁶¹ Topallı, *Müdafa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, s. 41.

¹⁶⁶² Topallı, *Giresun Günlükleri-I*, s. 17.

¹⁶⁶³ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 377-378.

gittim. Giresun'da yedi sekiz ay kadar kalmıştım. Bir iki ay kadar da İstanbul'da kalmıştım. Pasaport alarak Viyana'ya gittim..."¹⁶⁶⁴

Bir süre burada kalan Ali Naci, yurda döndükten sonra, Belediye Meclis üyeliği ve hükümet tabipliği görevlerinde bulunmuş, 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti'den üç dönem Giresun milletvekilliği yapmıştır. 1960 İhtilali'nden sonra Giresun'a yerleşen Ali Naci 1968-1973 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış, 1980'de vefat etmiştir.¹⁶⁶⁵

3.2.3.17.3. Gedikkaya Gazetesi

Işık Dergisi ve Karadeniz Gazetesi'nin Erzurum Kongresi sonrası kapanması üzerine, Osman Ağa, Giresun'un gazetesiz kalmasından rahatsızlık duymuş ve yeni bir gazete çıkararak bu eksikliği gidermek istemiştir. O sırada *Giresun Matbaası* için çok önceden ısmarlanmış olan bir baskı makinesinin bulunduğunu öğrenen Osman Ağa, makinayı hemen satın almak istemiştir. Ancak, Osmanlı Bankası, işlemlerinin tamam olmadığı gerekçesiyle makineyi vermek istemeyince, Osman Ağa, baskı makinesini gümrükten çıkartarak kurdurmuştur. Böylece 17 Mayıs 1920'de *Gedikkaya Gazetesi* yayınlanmaya başlanmıştır.¹⁶⁶⁶

Milli Mücadele'yi destekleyen gazetenin sahibi ve başyazarı Osman Ağa, mesul müdürü Nuri Ahmed'dir¹⁶⁶⁷. Haftalık olarak çıkarılan gazete 25 haftada, 26 sayı yayınlanmış ve Milli Mücadele sürecinde, vatanperver Giresunluların sesi ve ruhu olmuştur.¹⁶⁶⁸

Gazetenin ilk sayısında, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un bir beyanatının şiddetle protesto edilmesini talep eden Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'in bir telgrafı yayınlanmıştır:

"İngiliz hükümeti başvekili Lloyd George'ın İstanbul ve Boğazların beyn'el milel bir hale ifrağıyla, Türk hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un yalnız makarr-ı hilafet olarak, bir payitaht-ı dini olarak kalacağına dair sulh konferansına teklifatta bulunacağı gazetelerde görüldü. Milliyet ve dinimize mugayir olan böyle bir kararın milletimizce asla muta olmayacağı tabiidir. Bu babda

¹⁶⁶⁴ Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa Yayınlanmış Belge ve Bilgilerle*, s. 99-100.

¹⁶⁶⁵ Çakmak, *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, s. 19-20.

¹⁶⁶⁶ Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa Yayınlanmış Belge ve Bilgilerle*, s. 122.

¹⁶⁶⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 402.

¹⁶⁶⁸ Kuruca-Özmenli, "Yerel Tarih Çalışmasına Giresun Örneği: Yeşil Giresun Gazetesi", s. 359.

şedit protestolarda bulunulması ve birer suretinin beray-ı ma'lumat Heyet-i Temsiliye'ye keşidesi rica olunur." ¹⁶⁶⁹

Osman Ağa gazetede yazılmasını istediği şeyleri ana hatları ile Bekir Sükuti'ye dikte ettirir ve yazılanları okuduktan sonra beğenirse, altına imzası atılırdı. Örneğin Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne karşı isyanların çıkarılmasını sağlayan Damat Ferit Paşa'nın, Zeki adında bir paşayı, Kuva-yı Milliye'yi tamamen tasfiye etmek amacıyla Anadolu'ya göndereceği haberini alan Osman Ağa, Bekir Bey'e bu Paşa'yla ilgili yazılacakları dikte etmiş ve yazılanları birkaç kez düzelttirdikten sonra, *Gedikkaya*'da yayınlattır. Osman Ağa, Anadolu'ya gönderilecek paşayı şöyle uyarmıştır:

"...Bunca senelik namus-ı askeriniz, hayat-ı maneviyeniz gibi hayat-ı maddinizi de ref için sizi ve maiyetinizi parça parça etmeye millet kararı kat'isini vermiştir. Ona göre hareket olunmak ve bu taraflarda değil görünmek, görünmeye niyet bile edilmemesini halisane arz ve beyan eyleriz. Muhterem Paşa Hazretleri" ¹⁶⁷⁰

Yunanlıların işgali altında bulunan Batı Anadolu'da, Türk halkına kesintisiz zulüm yapıldığını, onları yerlerinden ederek, boşaltılan yerlere Rumların yerleştirildiğini duyan Osman Ağa, bundan dolayı Venizelos'a hitaben, *Feridunzade Osman* imzasıyla 12 Haziran 1920 tarihli *Gedikkaya*'da bir makale yayınlamıştır. "*Ferit Paşa'nın Hatıraları ve Yunanistan'ın İhtirasları*" başlıklı yazı şöyledir:

"Venizelos iyi bilsin ve hatırandan çıkarmasın ki, biz de bunların altında kalmayacağız ve eğer Yunanistan bu zalimane harekatına bir nihayet vermez ve yine bugünkü gibi devam eder giderse, biz de artık daha ziyade sabır ve tahammül etmeyeceğiz ve her ne olursa olsun, hiçbir şeyi nazar-ı itibara almayarak ve hiçbir şeyden yılmayarak biz de buralarda elimizden geleni yapacağız ve ellerimizdeki fırsatları kaçırmayacağız. Oralarda dindaşlarımızın izac ve imha edilmesine devam edildiği takdirde, artık biz de burada Venizelos yardakçılarına karşı misillemede bulunmak mecburiyetinde kalacağız." ¹⁶⁷¹

Osman Ağa'nın yanı sıra, Bekir Sukuti (Kulaksızoğlu), Osman Fikret, Hüseyin Avni (Alparslan) gibi isimler de *Gedikkaya*'nın yazar kadrosunda yer almışlardır. ¹⁶⁷²

¹⁶⁶⁹ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 170.

¹⁶⁷⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 234.

¹⁶⁷¹ Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa Yayınlanmış Belge ve Bilgilerle*, s. 125.

¹⁶⁷² Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 170.

Balıkesir ve Bursa'nın da peş peşe işgal edilmesi sonrası, Osman Ağa'nın başka görevler üstlenmesi üzerine gazeteyi bırakmak zorunda kalmış, *Gedikkaya*'da kapanmıştır.¹⁶⁷³

3.2.3.17.4. Yeni Giresun Gazetesi

Milli Mücadele yanlısı *Yeni Giresun Gazetesi*, *Gedikkaya Gazetesi*'nin kapanmasından sonra, 29 Kasım 1920'de çıkarılmıştır.¹⁶⁷⁴

Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Giresun Şubesi'nin yayın organı olan *Yeni Giresun Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Cemil Ragıp Bey, başyazarı Bekir Sukuti Bey'dir.¹⁶⁷⁵ Gazetenin yazarları Cemil Ragıp Bey ve Niyazi Tayyip Bey'dir.¹⁶⁷⁶

Yeni Giresun'un serlevhasında "*Cumartesiden ma'âda her gün neşr olunur Türk gazetesidir*" ibaresi yer alır. Basım yeri *Giresun Matbaası*'dır.¹⁶⁷⁷

Gazetede, Rum megalo ideasına ve Pontus Rum devleti kurma çabalarına direnen ve Kuva-yı Milliye'yi destekleyen yayınlar yapılmıştır.¹⁶⁷⁸

3.2.3.18. Milli Mücadele Yıllarında İzmir Basını

19. yüzyılın başından itibaren önce yabancı sonra da Türk basınının önemli merkezlerinden biri haline gelen İzmir'de, Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarında dahi, birkaç Türkçe gazete yayınlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, İzmir'de öteden beri yayınlanmakta olan *Ahenk*, *Anadolu*, *Duygu*, *Köylü* gibi gazeteler, İzmir yerel basınının temsilcileri olarak görülüyorlardı.¹⁶⁷⁹

İzmir'de, yabancı dilde çıkan *Intependant* ve *La Liberte* gazeteleri Fransızca olarak çıkıyor ve Yunan çıkarları doğrultusunda yayınlar yapıyorlardı. Nitekim, Vafiyadis'in çıkardığı *La Liberte*, *Köylü Gazetesi*'ndeki bir yazıda: "*Fransızca yazılmış olmasından başka, Fransızlıkla zerre kadar alakası bulunmayan sahibi Rum, sermayesi Rum, yazıcıları Rum, halis muhlis bir Yunan gazetesi*" şeklinde ifade edilmiştir. Mütareke ve işgal döneminde bir çok Rumca gazete yayınlanmıştır. Bunların başlıcaları

¹⁶⁷³ Oral, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, C. 2, s. 53.

¹⁶⁷⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 408-411.

¹⁶⁷⁵ *Yeni Giresun*, S. 190, 21 Mart 1338/1922, s. 1-2.

¹⁶⁷⁶ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 183.

¹⁶⁷⁷ *Yeni Giresun*, S. 191, 22 Mart 1338/1922, s. 1.

¹⁶⁷⁸ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 293.

¹⁶⁷⁹ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 5.

Kozmos, Elefteros Tipos, Amaliya Taros, Patris, Estiya vb. idi. Türkçe gazetelerin, Rumca gazetelerden sürekli olarak yaptıkları düzenli çeviriler, Rumca basının niteliği ve tutumu konusunda önemli ölçüde bilgi vermektedir. Rum basını, Mütareke'den hemen sonra Türklere karşı büyük bir saldırıya geçmiş, Yunan çıkarlarının savunucusu durumuna gelmiş ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi için yoğun bir propaganda etkinliğine girişmişlerdir.¹⁶⁸⁰

Mütarekenin ardından, Şubat 1919'da Tefik Paşa Hükümeti tarafından "*İdare-i örfiye cari olan mahallerde her türlü kütüb ve risail ve evrak ile matbuat-ı mevkute ve gayr-ı mevkute hakkında*" bir kararname yayınlanmıştır. Kararname ile her türlü basılı kâğıt ve yayının, askeri yönetimin izni olmadan basılıp yayınlanması yasaklanıyordu. İzmir'de kararnamenin uygulanması için, kışla içinde bir kurul oluşturulmuş ve kurul 6 Mart'ta göreve başlamıştır. İşgal ile birlikte, Yunanlılar da, İzmir'de bir matbuat kalemi kurarak, Türkçe basını denetim altına almaya çalışmış ve kısa süre sonra kendi sansür mekanizmalarını oluşturmuşlardır. Yaşanan bu gelişmeler, İzmir basını üzerinde son derece olumsuz bir etki yaratmıştır. Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında, Rumlar tarafından, *İttihat Matbaası* tahrip edilmiş ve gazeteler kapanmak zorunda bırakılmıştır. Örneğin Anadolu'nun sahibi Haydar Rüştü, gazetesini Antalya'ya taşımış ve *Antalya'da Anadolu* olarak yayınına devam etmiştir. Haydar Rüştü, İzmir'in kurtuluşundan sonra yeniden İzmir'e dönmüş, gazete ve matbaasıyla 1953 yılına kadar hizmet vermeye devam etmiştir. İşgal sırasında *Köylü Matbaası* da saldırılardan nasibini almış; daha sonra ise Yunanlılarla işbirliği yapmıştır. Bu tutumu, kurtuluş ile birlikte hem gazetenin hem de matbaanın tarihe karışmasına neden olmuştur. Ayrıca Mütareke ve işgal yılları, İzmir'de yeni gazetelerin yayınlandığı ve az da olsa yeni matbaaların kurulduğu görülmektedir.¹⁶⁸¹

3.2.3.18.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.18.1.1. Ahenk Gazetesi

22 Şubat 1895 tarihinde yayın hayatına başlayan ve II. Abdülhamid döneminden, Cumhuriyet yıllarında kadar varlığını sürdüren, muhafazakâr ve ılımlı

¹⁶⁸⁰ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, S. 11.

¹⁶⁸¹ Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, s. 60.

tutumuyla tanınan *Ahenk Gazetesi*'nin izlediği politikayı, Talat Onay, "*Suya sabuna dokunmamak mesleği*" olarak ifade etmiştir.¹⁶⁸²

Ahenk Gazetesi başlangıçta, pazartesi ve perşembe günleri, daha sonraları cumartesi hariç her gün çıkarılmıştır. 2 Ocak 1930 tarihine dek, toplam 10969 sayısıyl, İzmir'in en uzun süre yayınlanan ilk Türkçe gazetesidir¹⁶⁸³. *Ahenk*'in başlangıçta imtiyaz sahibi Mustafa Necati, başyazarı ise Tefik Nevzat'tır.¹⁶⁸⁴

Başlangıçta ayrı bir matbaası olmadığından, vilayet matbaasında basılan gazete, *Ahenk Matbaası*'nın kurulmasıyla birlikte, 22 Ekim 1895 tarihinden itibaren burada basılmaya başlanmıştır. *Ahenk*'in ilk sayısında, gazetenin amacı, izleyeceği yol ve uygulayacağı ilkeler açıklanmış, hangi konuda olursa olsun doğrunun yazılacağı, kin ve garaz güdülmeyeceği, herhangi bir kişinin özel olarak övölmeyeceği, yerilmeyeceği, sütunlarında yararlı bilgilere ve haberlere yer verirken, elden geldiğince sade bir dil kullanılacağı belirtilmiştir. Ayrıca kadınların da, erkekler gibi ilerleme ve gelişme hakkına sahip olduğu savunulan gazetede, kadın okuyuculara da hizmet götüröleceği vurgulanmış ve kadın okuyuculardan bu konuda destek beklenmiştir.¹⁶⁸⁵

Aralarında yaşanan ekonomik bir anlaşmazlık sonrası, Tefik Nevzat'ın gazeteden ayrılmasıyla, *Ahenk* el değıştirmiş, yönetim Mustafa Necati'den, İsmail Sıtkı'ya, 1900 yılında ise Ali Nazmi ve kız kardeşı Cevriye İsmail'e geçmiştir.¹⁶⁸⁶ Kendini "*Siyasi, fenni ve ilmi Osmanlı gazetesi*" olarak tanıtan *Ahenk*¹⁶⁸⁷, güçlü bir yazar kadrosuna sahipti. İdris Şinasi, Hazım Ferit, Mehmet Şevki gibi dönemin tanınmış gazetecileri, *Ahenk*'te başyazarlık yapmışlardır¹⁶⁸⁸. Yayın hayatını 35 yıldan fazla bir süre sürdüren *Ahenk*, hem yeni fikirlere hem de geleneksel değerlere açık ılımlı bir gazeteydi.¹⁶⁸⁹

Gazete yıllar boyu, sansür kurullarının olağanlaştıran denetimleriyle, sayfalarındaki sansür boşluklarıyla, yasaklamalarla yüz yüze gelmiş, doğal olarak ölkedeki siyasal toplumsal yaşamın tanıklığını da yansıtmıştır. Gerçekte, 1897 Türk-Yunan savaşından, birbiri ardına patlayan isyanlara, Girit'ten Balkan Savaşları'na,

¹⁶⁸² Turan Akkoyun, "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 102.

¹⁶⁸³ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 95.

¹⁶⁸⁴ *Ahenk*, S. 121, 11312/896, s. 1.

¹⁶⁸⁵ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 95.

¹⁶⁸⁶ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 95.

¹⁶⁸⁷ *Ahenk*, S. 3727, 17 Eylül 1324/1908, s. 1.

¹⁶⁸⁸ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 95.

¹⁶⁸⁹ Huyugözel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 59.

Birinci Dünya Savaşıyla bitmeyecek gibi süren acılı savaş günlerinden, İzmir'in işgaliyle yaşanan bunalımlı günlere, ölümle burun buruna sürüp giden karanlık günlerde yayın yapmak kolay bir iş değildi. *Ahenk Gazetesi* de bu zorlu yıllarda güç de olsa yayınlarını sürdürmüştür.¹⁶⁹⁰ Yalnız, tüm bu zorluklara birde ekonomik sıkıntılar eklenince, *Ahenk Gazetesi* de diğer gazetelerde olduğu gibi bir yaprak boyutuna indirilmiştir.¹⁶⁹¹

Her ne kadar Mustafa Necati'nin sahibi olma anlamında *Ahenk Gazetesi* ile alakası kalmamış olsa da, gazete ile olan bağıını yazılarıyla devam ettirmiştir. Mustafa Necati'ye göre, Mütareke imzalanmış fakat harp bitmemiştir. Hala memleketin üzerinde kara bulutlar yükseliyordu. Mustafa Necati, savaşın açtığı derin yaraları ve bıraktığı acıları *Ahenk*'in 29 Kasım 1918 tarihli sayısında şöyle dile getirmiştir:

*"Harp birçok facialar, sefaletler bırakarak tarihe intikal ettiği şu günlerde ölüm ve felaket susarken, ümid-i saadet dilenen çehrelerde yine elemi siyah izlerini yaşıyor. Her masumun yaralanan kalbinden kan yine bütün kuvvetiyle akıyor, her zavallının zehirlenen mevcudiyetinden her gün yine birisi kopuyor. Ne garip cilve-i tali, ne kanlı mukadderat-ı tarihiyemiz var. Bu yaş, kan, figan ne vakit denecek. Harbin sustuğu şu günlerde ağlayan annelerin feryadı susmaz; öksüz evlatların gözyaşları dinmez, bağıranların emin-i tezellümü işitilmez, bütün kuvvetiyle yine kahır ve elem, açlık ve sefalet hayatı ifna ederse bilmem harp bitmiş addolunacak mı?"*¹⁶⁹²

Mütareke yıllarında Mustafa Necati tarafından yazılan makaleler gazeteye bir dinamik getirmiş olmasına rağmen, İzmir'in işgaliyle birlikte *Ahenk* sessizleşmiş, tarafsız görünen ve buyruklara uyan bir gazete profili çizmişse de, gizliden gizliye Ankara Hükümeti'ni desteklemiştir. Bu desteğin en önemli kanıtı, Mustafa Kemal'in telgraf ve demeçlerinin İzmir'de ilk olarak *Ahenk*'te yayınlanmış olmasıdır. Burada, sansürün baskısına karşı yaşanan sıkıntıları aşmak için bu haberler, özellikle Rum ve diğer yabancı gazetelerden çevrilerek yayınlanmıştır.¹⁶⁹³

Örneğin *Ahenk*'in 30 Ekim 1919 tarihli sayısında "*Mustafa Kemal Paşa ve Vaziyet-i Dahiliyemiz*" başlıklı uzun bir yazı yayınlamıştır. Bu yazı *Le Temps Gazetesi*'nin İstanbul muhabirinin Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla sorduğu soruları ve bunların yanıtlarını kapsamaktadır. Soruların ve verilen yanıtların bir kaçı şöyledir:

¹⁶⁹⁰ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 100.

¹⁶⁹¹ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 61.

¹⁶⁹² Zeki Arıkan, "Mustafa Necati'nin Mütareke'deki Yazıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 24, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s. 611.

¹⁶⁹³ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 101.

"Muhabirin, "Teşkilat-ı Milliye'nin siyaset-i dahiliyesi ve hariciye hakkındaki programı nedir" sorusuna Mustafa Kemal'in cevabı "Teşkilat-ı Milliye bir fırka-ı siyasiye olmadığından siyaset-i dahiliye ve hariciyede teferruatlı bir programı yoktur" şeklinde olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinden çok az bir toprak parçasının Ermenilere terk edilip edilemeyeceği sorusuna ise "Osmanlı hududu haricinde bir Ermenistan'ı memnuniyetle görürüz" demiş, böylece ülke topraklarından bir karışının dahi terk edilmeyeceğini belirtmiştir. Seçimlerden sonra Teşkilat-ı Milliye'nin dağılıp dağılmayacağı sorusuna, "Teşkilat-ı Milliye'nin, İrade-i Milliyeyi hakim kılmakta gayesi, Millet Meclisi'nin toplanarak hukuk-ı teşriye ve vazife-i murakabesine tam bir emniyet ve serbesti ile bil fiil sahip olmasıyla tahakkuk edecektir. Binaenaleyh Meclis-i Milli her türlü taarruz ve müdahaleden masum bir surette kemal-i ciddiyetle vazaft-i ciddiyesini ifaya mübaşeret eyledikten sonra bu günkü tarz-ı faaliyetle idare-i mevcudiyete sebep kalmamış olacağından Teşkilat-ı Milliye Nizamnamesi dahilisi mucibince masaisine nihayet verecektir."

Yabancı "müzaheret-i" konusunda muhabirin: "Türkiye'nin müzaheret-i ecnebiye almayarak ihyası mümkün olacağı kanaatında mısınız? Bu müzaheret-i ne tarzda anlatıyorsunuz. Bir veya birkaç müzaheret hakkındaki nokta-i nazarınız nedir?" sorusuna, Mustafa Kemal Paşa: "Bu babda içtihat ve nokta-i nazarımızı izah eden kongre beyannamesinin yedinci maddesini aynen zikr etmekle iktifa ederiz: Yedinci madde: Milletimiz, insani asri gayeleri tebcil ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı taktir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici İstiklâl ve vatanımızın tamamıyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, iktisadi, sınai muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu şerait-i adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de acilen takarrürü selamet-i beşer ve sükun-ı alem namına ahass-ı Âmâl-i Milliyemiz'dir" yanıtını vermiştir¹⁶⁹⁴.

Yine, Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'un işgalinin ardından bir İngiliz gazeteciye vermiş olduğu ve Rumca çıkarılan *Amaltiya* adlı gazetede yayınlanan beyanatı, çevrilerek *Ahenk*'de de yayınlanmıştır. Mustafa Kemal verdiği beyanatta şunları söylemiştir:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Beyanâtı

¹⁶⁹⁴ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 89-90

Türkiye Türklerindir!

Müttehid-i Matbuat İngiliz gazetesi Muhbiri Mustafa Kemal Paşa'nın nezdine bilâzimet bir mülakat icra eylemiştir. Paşa-yı müşarün-ileyh muhabire ber-vech-i ati beyanatta bulunmuştur.

Bolşeviklik, i'tikadat-ı diniyyemize ve şiar-ı islâmiyyete külliyyen münafidir. Hayat-ı İstiklâliyyemizi kafil bir sulh kabul ve teklif edilirse bugünkü vaziyet kesb-i sulh ve sükun edecektir. Aksi takdirde ya'ni vatanımızın inkırazını müstelzim bir musalaha akd olunursa o vakit ne olacağını keşf etmek müşkildir.

Millet, ihtimal bir müddet-i muvakkate için Bolşevikler ile ittifak eder. Fakat hiçbir zaman onların nazariyat ve efkârı kabul edilemez. Evamir-i şer'iyye ve muhabbet-i vataniyyemiz buna mani'dir.

Enver Paşa'nın, Türkistan, Azerbaycan, Dağıstanı ve Bahr-ı Hazer Tatarlarını rabt ve tevhid ile bir devlet-i müstakile te'sis etmek fikriyle Bolşeviklerle ma'nen çalışmakta olduğu sahidir.

Maa-ma-fih Enver Paşa'nın işbu hareketinin bize hiçbir taalluku yoktur. Enver Paşa için yer yüzünde emin bir mekan kalmamıştır. Muma-ileyh Lenin ve Troçki ile ayni mev'dedir. İş bu Bolşevik rüesası, müttefiklerin bir muvaffakiyeti halinde şüphesiz idam olunacaklarına kani' olduklarından mukavemet ve müdafaa edebilmek için ibraz-ı faaliyet ve gayret etmektedirler. Enver Paşa ve rüfekası; Meclis-i Vükela ve meb'usanın ma'lumatı olmadan bizi Almanya müttefiki sıfatıyla Harb-ı Umumiye sürüklediler. Meşrutiyet ile idare olunan bir memleketin bila-istişare harbe sürüklenmesi ta'miri gayr-ı kabil bir hata idi. Enver Paşa'nın diğer bir büyük hatası da ordularımızın Almanlar'ın menafi' ve siyasetlerinin baziçesi olmasına meydan vermesidir.

Biz Kuva-yi Milliye, Talat, Enver ve diğerleri ile muhaberatda bulunduğumuz töhmetiyle itham olunmaktayız. Fakat bu doğru değildir. Muma-ileyhümin 1908'de başladıkları emr-i hayrı biz itman ve ikmal etmek arzu ettiğimiz söylenebilir. Bunların efkar ve gayeleri harik-ül-adeve ulvi idiyse de ne çare ki fırkaları sonunda esbab-ı muhtelifeden dolayı ihtirasat ve menafi'i şahsiyyeye alet olmuştur.

Bizim gaye-yi mukaddesemiz "Türkiye Türklerindir" ve bunda hakkımız pek barizdir..."¹⁶⁹⁵

Ahenk'te, Kuva-yi Milliye faaliyetlerine dair haberler, sansür dolayısıyla ancak Rumca gazetelerde yayınlandığı ölçüde ve bazen de haydutluk olayları gibi gösterilerek

¹⁶⁹⁵ Sevinçli, İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler, s. 102-103.

yayınlayabiliyordu. Denizlide yayınlanan *Kozmos* adlı Rum gazetesinin Kuva-yı Milliyeçileri çeteci olarak gösterdiği bir haber, *Ahenk*'in 18 Haziran 1919 tarihli sayısında şöyle yayınlanmıştır:

*"Denizli'den Kozmos Gazetesi'ne yazılıyor: Buradaki komiteciler Denizli Hristiyanlarını abluka altına almak için icab eden tedabire tevessüle başladılar. Bu maksat üzerine, buradan Yunan işgal-i askerisi altındaki araziye gitmek isteyen Rumları şimendifere binmekten men etmişlerdir. Dün Aydın'a gitmek isteyen çocuk ve karıları cebren şimendiferden indirmişlerdir."*¹⁶⁹⁶

Ertesi gün gazetede, aynı haberle ilgili şu bildiri yayınlanmıştır:

*"Bergama kazasını işgal etmek üzere adı geçen kazaya gönderilmiş olan bir birlik Yunan askeri, oralarda haydutluk eden çeteler tarafından şiddetli bir direnmeye uğradığından dolayı bazı kayıplarla Menemene geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden, haydutları ezmek ve güvenliği sağlamak için yardımcı kuvvetler gönderildi."*¹⁶⁹⁷

Ahenk'in, baskı altında olduğundan ve yayın hayatına devam etmesi istendiğinden, özellikle Milli Mücadele ile ilgili haberler yorum katılmadan, sadece yaşanan gelişmeler, diğer gazeteler kaynak gösterilerek verilmiş olsa da, bazen bu sınırların dışına çıkıldığı da olmuştur. 30 Mayıs 1920 tarihli *Ahenk*'te, Türkiye'ye sunulan barış koşullarının Büyük Millet Meclisi'nde tartışıldığı ve kabul edilmediği haberi şu şekilde yer almıştır: *"Alınan son haberlere göre Ankara'da Millet Meclisi tarihi ve fevkalade bir celse akdetmiş ve muahede-i sulhiye metni kıraat olunmuştur. Pek çok ağır şeraiti havi olan bu muahede müttefikan reddedilmiş ve birçok hatipler müessir ve vatanperverane nutuklar irad ederek Türk milletinin bu muahedeyi kabul etmeyeceğini ilan etmişlerdir."*¹⁶⁹⁸

Cumhuriyetin ilanından sonra da, Süleyman Şevket'in mesul müdürlüğünde ve Mehmet Şevki'nin başmuharrirliğinde çıkarılmaya devam eden *Ahenk Gazetesi*'nin, 2 Ocak 1930 tarihli 10959. sayısıyla yayın hayatına son verilmiştir.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁶ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 229.

¹⁶⁹⁷ Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, s. 229-230.

¹⁶⁹⁸ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 97.

¹⁶⁹⁹ Ahmet Hilmi Balcı, *İzmir İstiklal Mahkemesi ve İzmir Basını (1906-1926 Cumhuriyet'in De Facto Kuruluşu: Ahenk Gazetesi'nde Söylem/İktidar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 9-10.

3.2.3.18.1.2. Anadolu ve Duygu Gazeteleri

6 Kasım 1911 tarihinde yayına giren *Anadolu*'nun, başlangıçta, başyazarlığını, Akil Koyuncu yapmış, gazetede yer alan Türkçülük akımına dair yazılar, Akil Koyuncu tarafından kaleme alınmıştır. 1912 yılı sonlarında, Selanik'ten İzmir'e gelen Haydar Rüştü, Küçük Talat'ın çabalarıyla *Anadolu*'nun kadrosuna dahil olmuş, daha sonraki yıllarda ise gazete tamamen Haydar Rüştü'nün üzerine geçmiştir.¹⁷⁰⁰ O dönem İzmir İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinden olan Celal Bayar anılarında *Anadolu* ve Haydar Rüştü hakkında şunları söylemiştir:

*"Haydar Rüştü Öktem'den bahsetmek benim için bir borçtur. "Anadolu" Gazetesi, İzmir İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin organı idi. Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkardığı "Rumeli" Gazetesi'nin muadili olduğunu göstermek için gazeteye Anadolu adı verilmişti. Sonraları gazete ve matbaa karı ve zararı şahsına ait olmak üzere Haydar Rüştü'ye mal edilmişti. Bizimle yalnız manevi bağlılığı kalmıştı."*¹⁷⁰¹

Anadolu'nun ilk sayısında yer alan başyazısında, gazetenin amaçları ve programı şöyle özetlenmiştir:

"Anadolu nasıl bir gazetedir?

Anadolu: Vicdanı hür, fikri serbest bir gazetedir.

Anadolu: zalime düşman, hürriyete aşıktır.

Anadolu: Zengin, fakir, aciz, zayıf kim olursa olsun bütün vatandaşların hukukunu aynı kalp ile müdafaa edecektir.

Anadolu: Gördüğü kusurları hiçbir kimseden çekinmeden mert bir insan gibi söyleyecektir.

Anadolu: Millet için çalışan büyük kalbi, hamiyetli memurlarımızı takdir edecek bunun hilafında olanları tenkid etmekten hiçbir vakit geri kalmayacaktır.

Anadolu: Ahâli arasına tefrika sokanlara hiddet edecek bir kimseyi tenkit etse bile... Vicdanının gösterdiği tarik haricine çıkmayacaktır.

Anadolu: Köylülere varıncaya kadar umum Ahâlimizin fikirlerini tenvir edecek, onlara doğru yollar göstermeye çalışacaktır. Ziraatten, ticaretten, sanayiden, milletimizin muhtaç olduğu her şeyden bahsederek faydalı işlere teşvik edecektir.

Memleketimiz dâhilindeki siyasi fırkaların programlarında vicdan ve fikrine, vatan ve milletin selametine uygun bulunduğu bir fırkanın taraftarı olacaktır. Karilerimize

¹⁷⁰⁰ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi, Gazeteler, Dergiler*, s. 123.

¹⁷⁰¹ Celal Bayar, *Ben de Yazdım/Milli Mücadele'ye Giriş 5*, İstanbul, 1967, s. 1609.

yalnız şunu ihdar ederiz ki Anadolu'nun sütunlarında görülecek efkar ve mütalaatın hiçbir heyet ve cemiyet ile alakası yoktur. Yazılarımızın kaffesi muharrirlerimizin kendi içtihatlarının mahsulüdür..."¹⁷⁰²

Haydar Rüştü'nün, gazetenin kuruluşundan Milli Mücadele'ye kadar geçen zaman içerisinde, toplumsal konularla ilgili birçok yazısı yayınlanmıştır. Bahir Ulvi imzasıyla yazdığı "*Kamil Paşa'nın Günahları*" başlıklı yazı dizisi, çevrede büyük ilgi uyandırmıştır. Yine 2 Mayıs 1913 günü gazetede yayınlanan "*Türk Kadını*" başlıklı, İstanbul ve İzmir'de kadınların kurdukları derneklerden söz eden yazıları, hürriyet kahramanı Resneli Niyazi Bey üstüne yazılmış makalesi ve Avrupa'nın bizi tanımamasından yakınan "*Avrupalılar Bizi Tanımıyor*" başlıklı yazısı, okuyucu tarafından ilgiyle takip edilmiştir.¹⁷⁰³

Bu arada, Haydar Rüştü, savaş sonrası Rumların, Türkler aleyhinde yaydığı iddiaları çürütmek amacıyla akşamları yayınlanan *Duygu* adlı bir gazete çıkarmıştır.¹⁷⁰⁴

Mondros Mütarekesi'nin metni, 4 Kasım 1918 tarihinde *Anadolu*'da yayınlanmış ve ne kadar ağır koşullar içerdiği ve milletin asıl sınavının şimdi başladığı, Haydar Rüştü tarafından şöyle ifade edilmiştir: "*Şimdiye kadar mukaddes maksadları uğruna kanını akıtan, canını veren, her şeyini feda eden milletimizin mütarekenin akdiyle vazifesi nihayet bulmuş değildir. Asıl mücadele, didişmek bundan sonra başlayacak, siyaset, iktisat ve terakki vadisinde ilerlemek için uğraşmak lazım gelecektir. Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak oluşturulacak özerk eyaletler karşısında bize yeni bir görev düşmektedir. O da Anadolu'yu imar etmek, halkını bilgisizlikten kurtarmak, kısacası kutsal yurdun evladını kendi vatanının "inkışafı" için çalışmaktır. Yoksa sonumuz hüsrana olacaktır.*"¹⁷⁰⁵

Öte yandan, mütarekenin hemen ardından, İngiliz Monitor Komutanı'nın 6 Kasım 1918'de İzmir Körfezine gelmesi, İzmir'de yaşayan Rumlar tarafından sevinçle karşılanmış, bu sevinç gösterilerinin haberleri, *Anadolu*'nun sütunlarında yer almıştır.¹⁷⁰⁶ 8 Kasım 1918 tarihli *Anadolu Gazetesi*'nde, yaşanan gelişmeler, Türk Ocağı Başkanı Vasıf Çınar Bey tarafından "*Türklere Bir Hitabe*" başlığıyla şöyle anlatılmıştır:

¹⁷⁰² Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 77- 78.

¹⁷⁰³ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi, Gazeteler, Dergiler*, s. 123.

¹⁷⁰⁴ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 35.

¹⁷⁰⁵ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 105.

¹⁷⁰⁶ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 35.

"...Ufukta görülen bir siyah duman lekesi, Kordon ve çevresinde büyük bir hareket yaratmaya yetti. Herkes gülerек, sevinerek koşuyor, birbirinin elini sıkıyor ve kucaklaşıyordu. Anladık ki bir İngiliz monitoru geliyormuş. Bu haber-i beşaret karşısında şimdiye kadar bu memleketin sinesinde en asil nimetler, himayeler içinde yaşamış bir sürü vatandaş cuş u huruşa gelerek ilan-ı şadümaniye lüzum görmüş. Sonunda monitor geldi. Rum vatandaşlar kutsal bir tapınak çevresinde toplanır gibi binlerce gurup oluşturarak gemiyi çepeçevre sardılar. Bu vatandaşlar başlarında papazları olduğu halde, Yunan bandırasının hal-i şevkini ilana başladılar. Dikkat ettim, bütün İngiliz zabıt ve neferleri ulvi bir nezaket hissi ile vakur duruyorlar ve bu suretle, kahramanlığını, asaletini taktir ettikleri milletimizin izzeti nefisini kırmak istemiyorlardı. Oysa diğer zavallılar serbest bir halde mütemadiyen bağıryorlardı. Elllerinde, göğüslerinde, kollarında mavi beyaz bandıralar...

Kordondaki kalabalık saatlerce gemiyi "tavaf", papazlar da takdis etti. Sevinçlerinden denize atılanlar, küçük yük arabalarının merkeplerine, köpeklerin kuyruğuna bile Yunan bandıralı takarak zafer şenlikleri yaptılar. Bazı evlerin önünde Yunan bandırası, her bakkal çırağının, her çocuğun elinde Yunan bandırası... İzmir'in bütün aşağı mahalleleri mavi beyaz renge boyanmıştı. Bunların önünde Rum vatandaşlar Türklere olan kinlerini düşmanlıklarını açığa vuruyorlardı. Çünkü, Yunan emellerinin ateşin timsali olan ve dün resmi göğüslerde, başlarda tebcil ile taşınan Venizelos öyle istiyordu.

Türk ve İslâm saltanatının enkaz-ı mağlubiyeti üzerinde mavi beyaz renklerle ilan-ı şadümani etmek isteyen gafillere ispat etmeliyiz ki pek kutsi bir vedia-ı ecdat olan İzmir'in ufuklarında albayrağın temiz nurları ebediyen sönmeyecektir.

İzmir'in abide-i hakimiyeti Türk ve İslâmdır. Bunun karşısında bütün yabancı ve seni emeller mahva mahkum olmalıdır. Şu dakikalarda her Türk ve İslâmın hakimiyetine vurulmak istenilen darbelere müttehit ve yekvücut olarak durmak ve bunu alem-i medeniyet huzurunda ispat-ı hak etmektir." ¹⁷⁰⁷

Rumlar bu haber sonrası, Haydar Rüştü'nün matbaasını basmış ve matbaaya zarar vermişlerdir. Bunun üzerine Haydar Rüştü, matbaasını daha güvenli olan bir başka yere taşımıştır. ¹⁷⁰⁸ Yeni yerinde Milli Mücadele taraftarı yayınlarına devam eden Haydar Rüştü'nün, İzmir'in Türk olduğunu ve Türk kalacağını savunduğu yazılarından

¹⁷⁰⁷ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 17-18.

¹⁷⁰⁸ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 35.

dolayı, hem matbaası hem de gazeteleri işgal kuvvetlerinin ilk hedefleri arasında olmuştur.¹⁷⁰⁹

Tüm yaşananlara rağmen Haydar Rüştü geri adım atmamış ve Türkün bu haklı davasında, tüm baskılara rağmen susmayacağını, gazetenin daha sonraki sayılarında da göstermiştir¹⁷¹⁰. Nitekim İngiliz Komutanının İzmir'e gelmesiyle birlikte Rum'ların Türklere yönelik artan saldırı ve taşkınlıklarını kınamak için bir makale daha yayınlamış, yabancıların ve azınlıkların, Türklerin onurunu kırmak için yaptıkları eylemleri eleştirmiş ve şöyle devam edilmiştir: "...Türkler zalim değildir. Türk bu günkü vatandaşlarını reaya ve zimmi olarak tanıdığı günlerde bile bunların dinlerine, lisanlarına, milli vicdanlarına, hakkına hürmet etmiş. Daima nezaket ve insaf ile muamele etmiştir. İşte tarih; bir Rum'un, bir Ermeni'nin ve herhangi bir gayrimüslimin mukaddesatına tecavüz edildiğini gösteremiyor."¹⁷¹¹

Bu sıralar, İzmir'de yayınlanan Rum gazeteleri de tüm şiddetiyle Türklere saldırıyor ve her türlü yalan haberi yayınlamaktan çekinmiyorlardı. Elbette ki bu durum karşısında dünyayı yanıltmak amacıyla yapılan bu asılsız haberleri yalanlama işini, vatanperver İzmir gazeteleri üstleniyordu. Rum gazetelerinin, Türklerin silahlandıkları propagandasına karşılık, *Anadolu Gazetesi*'nin 23 Aralık 1918 tarihli sayısında, "Yalanlara Dair" başlığıyla şu makale yayınlanmıştır:

"Rumca gazeteler Mütarekenin akdini müteakip hep bir ağızdan "Memlekette asayiş yok, Türkler Rumları öldürmek için silahlanıyorlar. Filan kazada Rumları tehdit etmişler vb." vadisinde o kadar iftiralar düzdüler ki bu maharetlerine hayret etmemek; iftiraları her gün resmen tekzip olunur, ika edilen cürümlerin failleri Rumlardan ibaret olduğu isbat edilirken hala bu kabil neşriyatta bulunmalarına teessüf eylememek kabil değildir. Bu meyanda asıl şayan-ı dikkat olan cihet, işe metropolithanenin de karışmasıdır. Makam-ı vilayete katliam tertibatından, tehdidattan, Türk mezalim ve gasplarından bahis tahriri imza eden hürmetli zat herhalde vicdanen kanidir ki böyle bir adilik Türk'ün akıl ve kafasından bile geçmemiştir. O halde gerçek olan şudur: Türkler hakkında icat edilen bütün iftiralar özel bir amaca yönelik bulunmaktadır. Bu da ülkeyi güvenlikten yoksun göstermek, yabancı müdahalesini sağlamak, böylece buraları Yunanistan'a katmaktır. Bütün yayınlar, bütün iftiralar hep süfli ve iğrenç

¹⁷⁰⁹ İsa Kayacan, *Dünyada ve Türkiye'de Gazetecilik/Basınımızın Anadolu Cephesi*, Ece Yayınları, Ankara, 1996, s. 43.

¹⁷¹⁰ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 20.

¹⁷¹¹ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 20.

gayeler uğrunda yapıyordu. Artık kat'iiyen tahakkuk etmiş bir hakikât var. Rumca gazeteler Türkleri barbar, zalim, kendilerinin hayatları tehlikede, mallarını, ırzlarını tehditte göstermek istiyorlardı. Böylelikle bulanık suda balık avlama arzusunu besliyorlar."¹⁷¹²

İzmir'deki Rumca basın zamanla Türklerle Yunanlıların uygarlık ve ilerleme yolunda birlikte hareket etmelerini savunmaya başlamıştı. Rum gazetesi *Taros*, "Hayat Ortaklığı" başlığı altında şunları yazıyordu: "Yunan-Türk basını memleketin idare şekli ile gelecekte hangi unsurun hâkim kalacağı meselesi ile uğraşmayıp, bütün dikkatlerini halkın hukukunun korunmasına bağlamalıdır. Bu memleketin meşru evlatları Yunanlılarla Türklerdir. Medeniyet ve ilerleme yolunda birlikte hareket etmek zorundalar". Aynı şekilde *Patris Gazetesi* de "İki unsur arasında ekilen nifak tohumunun ortadan kaldırılması için gerek Türk ve gerek Yunan basını olanca nüfuz ve kuvvetini kullanarak iki unsuru birbirine yaklaştırmak için acele etmeliyiz" diye yazıyor ve şunları ekliyordu: "Türk arkadaşlarımızın anlayış göstereceklerini ve milli gayretlerini bildiğimizden hem Yunanlılara ve hem de Türklere hizmet etmiş olmak için bizimle beraber çalışacakları kanaatini besliyoruz". Rum gazetelerin bu yazılarının aktarıldığı *Duygu Gazetesi*'nde, bu görüşlerin bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı şöyle açıklanmıştır:

"Memleketimizi Yunana peşkeş çekmek isteyen gazetelerle asla!.. Ağzındaki baklayı çıkar, ne demek istiyorsun? Burası Yunanistan olacağı için Türklerin Rumlarla beraber yaşamaları lüzumundan mı? Hayır, burası Yunanistan olamaz, aydınlarımızdan size aldanacak kimse kalmadı. Aldana aldana hep usta olduk."¹⁷¹³

Anadolu ve *Duygu* gazeteleri bu tutumları yüzünden "döneklikle" itham edilmiş ve böyle zamanlarda İtilaf yerine Osmanlı unsurları arasına nifak tohumu ekmekle suçlanmıştır. Nitekim Yunanlı yazar Roda L.R., "Yunanistan Küçük Asya'da" adlı eserinde, Yunanlıların bu girişimin, Haydar Rüştü yüzünden suya düştüğünü belirttiikten sonra şunları yazmıştır: "Venizelos'un verdiği umumi direktife göre Türk gazetecileri ile propaganda yapmamız gerekiyordu. Küçük Asya'daki çeşitli unsurların ve özellikle Türk-Rum ahâlisinin taassuplarının ortadan kaldırılması, Türk unsurunun kızdırılmaması lazımdı. Matbuatı tedavi için ilaç makamında kullandık. O devirde diğer Türk gazetelerinden başka Genç Türk Komitesi'nin -İttihat ve Terakkinin- iki mutaassıp

¹⁷¹² Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 23.

¹⁷¹³ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 27.

*gazetesi de çıkıyordu. Bunlar Haydar Rüştü'nün "Duygu" ve "Anadolu" gazeteleri idi. Bu gazetelerin oyunbozanlığı sıkıcı ve tehlikeli idi."*¹⁷¹⁴

Haydar Rüştü, bir yandan Rum basının saldırılarına uğruyor, diğer yandan da yerel basın tarafından İttihatçı olmakla suçlanıyordu¹⁷¹⁵. Mütarekeden sonra yayına giren ve genellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapan gazeteler, Haydar Rüştü'ye saldırma konusunda Rumca basından hiçte geri kalmamışlardır. Bu gazeteler, İttihat ve Terakki'ye karşı kin duygularıyla dolup taşıyorlardı. Hatta *Anadolu* ve *Duygu* gazetelerinin, İttihatçı oldukları gerekçesiyle, hemen kapatılmasını istiyorlardı. İttihat ve Terakki düşmanlığı, giderek Haydar Rüştü'nün kişiliğine yönelik bir saldırıya dönüşmüştür. *Anadolu Gazetesi*'nin, İzmir Belediye seçimlerinde oyların parçalanıp, Rumlar lehine bir sonuç çıkmaması için gösterdiği çabalar, yine bir İzmir gazetesi olan *Islahat*'ta, "fırıldak"lık olarak değerlendirilmiş ve bu tutum "*İttihat gazetelerinin bitaraf aza intihab edelim demesi hal-i hazırda külliye merdud bir fikir*" olarak görülmüştür.¹⁷¹⁶

Haydar Rüştü'ye bir başka saldırı da, *Hukuk-u Beşer Gazetesi*'nin sahibi Hasan Tahsin tarafından yapılmıştır. Hasan Tahsin, Haydar Rüştü'ye İttihatçı olduğu için saldırmış, başka bir deyişle onun kişiliğinde, İttihat ve Terakki'yi şu şekilde suçlamıştır: "*Rum ve Ermenilere küfür ile Araplara hakaretle, yeni valiye imalı makaleler, muhtekirleri himaye eder, Rahmi bendelerini kucaklar, taassubu tahrik eder... Hulusa İttihatçı ruhu, çeteci ağzı, tehlikeli bir cereyan ile milleti oyalamak, bocalatmak, şaşırtmak ve nihayet intihab tekarrüb eder etmez yeni bir maske ile yeni bir dolapla meydan-ı hud'aya atılmak ve iş görmek. İşte hedefleri... İşte maksatları... Katil, hunriz, sefil, cebbar, hırsız, haydut ruhlu, şeytan tıynetli hain ve alçak İttihat ve Terakki'den bugün bahsetmek... kendi kendinin hükm-i idamını vermektedir...*"¹⁷¹⁷

İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın görevden alınmasıyla yerine atanan İzzet Paşa da, bütün yurtseverlerin karşısında durduğu gibi, Haydar Rüştü'ye de tepki göstermiştir. Bunun en önemli sebebi ise, Haydar Rüştü'nün aynı zamanda Türk Ocakları Heyet-i İdaresinde olması ve ocağın işgaller karşısında halkın örgütlenmesi amacıyla

¹⁷¹⁴ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 27-28.

¹⁷¹⁵ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basımını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 35.

¹⁷¹⁶ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 108-109.

¹⁷¹⁷ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 108-109.

faaliyetlerde bulunmasıydı¹⁷¹⁸. Haydar Rüştü'nün amacı, İzmir'de Türk Ocağı etrafında toplanan gençleri, çeşitli dernek üyelerini, terhis olmuş yedek subayları bir araya getirmek suretiyle, bir birlik oluşturmak ve yaklaşmakta olan tehlikeyi göğüslemektir. Bu alanda gösterdiği çabalardan olumlu sonuçlar da alınıyordu. Nitekim Türk Ocağı, Mütarekede yeniden çalışmaya başlamış, İzmir-Kasaba-Aydın demiryollarından ve körfez vapurlarından uzaklaştırılan Türkler, Mustafa Necati'nin öncülüğünde bir dernek kurmuşlardı. Terhis edilen yedek subayların bir araya getirilmeleri, bir yardımlaşma derneği kurmaları yolunda gösterilen çabalar da sonuç vermiş ve İzmir'de İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti kurulmuştur. Ayrıca Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin kurulup çalışmalarına başlaması da, Ege'de Türk sesinin dünyaya duyurulması yönünde önemli bir katkı sağlamıştır.¹⁷¹⁹

İzmir'in işgalinden on gün önce *Duygu* ve *Anadolu* gazeteleri kapatılmış, işgalle birlikte, İzmir'de Türkçe basın sıkı bir denetime girmişti.¹⁷²⁰ Bu gelişmeyi, 15 Mayıs sabahı veren *Alemdâr*, bu iki gazetenin kapatılması haberinden duyduğu sevinci şöyle paylaşmıştır: "...*Sefain kumandanlarıyla valinin sıkı temasta bulunmasına mehafil-i resmiye ve gayr-i resmiyece ehemmiyet-i fevkalade atfediliyor. Temas-ı vaki vilayetin siyaset-i dahiliyesini takviye mahiyetindedir. Ecnebiler tarz-ı idareden memnun bulunuyorlar. Eşya-ı ticariyenin kesretle vürudu tenezzül-i fiyatı intac ettiğinden Ahâli memnundur. Duygu ve Anadolu gazeteleri tatil edilmiştir*". Bu haberin *Alemdâr*'da çıktığı gün, Kordonboyu'nda binlerce Türk'ün kanı akıyor ve Türklüğün onuru ayaklar altında çiğneniyordu.¹⁷²¹

İşgalden hemen sonra, Haydar Rüştü'nün matbaası tahrip edilmiş, kendisi hakkında da, Yunan hükümeti tarafından başına yüz bin drahmi ödül koyularak yakalama emri çıkartılmıştı. Tüm bu gelişmeler sonucu, Haydar Rüştü yaklaşık üç ay İzmir'de saklandıktan sonra, bir yolunu bularak Ulucaklı Salih Bey ve Karabiber Mehmet Bey'in yardımlarıyla Akhisar'a gitmiş, daha sonra bir görevle İstanbul'a geçerek *Vakit Gazetesi*'nde yazı yazmaya başlamıştır. Bir süre sonra, Bursa'da kurulacak olan Mücadele-i Milliye İstihbarat Bürosu Şefliği'ne atanmış, 8 Temmuz

¹⁷¹⁸ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 35-36.

¹⁷¹⁹ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 108.

¹⁷²⁰ Zeki Arıkan, "Kurtuluştan Sonra İzmir'de Çıkan İlk Gazete: "Uluslar Arası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991 Ankara, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 817.

¹⁷²¹ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 111.

1920'de, Bursa da işgal edilince, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmek için Ankara'ya geçmiştir. Yaklaşık yirmi gün Ankara'da kalan Haydar Rüştü, daha sonra Antalya'ya gitmiştir.¹⁷²²

Burada Antalya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti tarafından maddi olarak desteklenmiş ve 19 Aralık 1919 tarihinden itibaren, gazetesi *Anadolu*'yu adını *Antalya'da Anadolu* olarak değiştirerek İzmir'in kurtuluşuna kadar, burada çıkarmaya devam etmiştir. Aynı yıl Antalya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Anadolu Matbaasında bastırılan "*İzmir'de Ne Oldu*" başlıklı on sayfalık bir kitapçık gazete tarafından ek olarak ücretsiz halka dağıtılmıştır. Haydar Rüştü tarafından yazılan ve daha çok işgalin ilk gününde İzmir'de yaşananların anlatıldığı bu kitapçığın kapağında: "*Her Müslüman okusun, İzmir'e giren Yunanlıların yaptığı, zulümleri gören bir zat tarafından yazılan şu ibretli yazıları okuyup uyanalım*", ilave olarak da "*Okuyan okumayana versin ve herkes bunu birbirine anlatsın*" ifadeleri yer almıştır.¹⁷²³

Haydar Rüştü, savaşın sonunda tekrar İzmir'e dönmüş ve gazetesini burada çıkarmaya devam etmiştir.¹⁷²⁴ Haydar Rüştü'nün, Ağustos 1951 yılında vefat etmesi üzerine, gazetenin bütün sorumluluğunu üzerine alan Haydar Rüştü'nün oğlu Aydın Öktem ve eşi Eribe Hanım'ın çabalarıyla, gazete 1954 yılına kadar yayınlanmıştır.¹⁷²⁵

3.2.3.18.1.3. Köylü Gazetesi

II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de çıkarılan gazetelerden biri de *Köylü Gazetesi*'dir. 21 Ağustos 1909 yılında yayınlanmaya başlanan gazetede, *Köylü* adının seçilmesi şu şekilde açıklanmıştır: "*Gazete çıkarmaya başlamazdan birkaç gün evvel çıkaracağımız gazeteye herkes gibi biz de bir ad aradık. "Köylü"yü bizce pek çok manaları, mertebeleri kendisinde toplamış olan bu kelimeyi bulduk. Ondan sonra artık onu kendimiz, kendimizi o bildik. Köylü ile karış görüş olduk. Köylüden söz açmak,*

¹⁷²² Güçlü, "Antalya'da Yerel Basını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 35-36.

¹⁷²³ Mithat Kadri Vural, "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Meselesine Yeniden Bakmak", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 399.

¹⁷²⁴ Zeynel Kozanoğlu, *İzmir Basınında İz Bırakanlar*, C. 1, Soyer Yayıncılık, İzmir, 2006, s. 15.

¹⁷²⁵ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", s. 50.

*onların iyiliğini gözetmek, onlar için fenalık getireceğini bildiğimiz, sandığımız şeyleri yazıp söylemekten bir an bile geri durmadık."*¹⁷²⁶

Gazetenin ilk sahibi, Avukat İsmail Sıtkı Bey, mesul müdürü Mehmet Refet Bey'dir. Mehmet Refet, daha sonra gazetenin bütün haklarını üzerine almıştır.¹⁷²⁷ Gazete, dilinin sadeliği ve esnafa, köylüye, çalışanlara yönelik yazılara yer vermesinden dolayı, çok kısa bir sürede İzmir'de en çok okunan gazeteler arasında yerini almıştır.¹⁷²⁸

Gazetenin alt başlığında *"İzmir'de sabahları çıkar, her şeyden yazar, esnaf, köylü, işçi kardaşların iyiliğine çalışır, Ahâli dostu Türk gazetesidir"* ibaresi yer almaktadır.¹⁷²⁹

"Gazetesiz bir millet, dilsiz bir insan gibidir" ibaresinin yer aldığı gazetenin, amacı şöyle açıklamıştır:

"Köylü hükümetin yardımcısı, millet meclisinin saf gönüllü bir işgüzarı, köylülerin arzuhalcisidir... Her gittiğimiz yerde aklımızın erdiği kadar o yerin ilerlemesi neye muhtaç ise onu söyleyeceğiz. Gazetemizde en ziyade memleketimizin yapabileceği derecede rençberlik, bağçıvanlık, hayvan beslemek gibi her türlü lazımlı malumatı bulunduracak, asıl bu yoldaki bilgilerin çoğalmasına çalışacaktır.

Köylü elinden geldiği kadar memleketimizin gidip gördüğü yerlerin tarihini, coğrafyasını, nüfusunu, ne gibi mahsul çıktığını, ne gibi makbul şeyleri bulunduğunu, göz önüne gelmemiş ne gibi antik, şeyleri olduğunu, hatta mümkün olduğu surette toprağın halini, madenlerini, her yerin ne yetiştirebileceğini, hulasa her şeyi yazacaktır.

*Köy mekteplerine mahsus olmak üzere ucuz fiyat ile lügat, tarih, coğrafya, hesap, Türkçe kavaidi yazı yazmak usulü gibi kitaplar neşredilecek ve Köylü okur yazarlarının malumat edinmeleri için ayrıca tarihler, faideli kitaplar çıkarılacak ve bir köylü kütüphanesi meydana getirilecektir."*¹⁷³⁰

İttihat ve Terakki'nin yayın organı olmadığı halde, partinin birçok görüşünün uzun süre ateşli bir destekçisi olan *Köylü*, özellikle Avusturya mallarına karşı kurulan Boykotaj Cemiyeti'nin duyurulmasına, köylünün ekonomik açıdan desteklenip kalkınmasına, ulusal ekonominin kurulması için çalışmasına, ulusal kimliğin

¹⁷²⁶ Zeki Arıkan, "Dilde Sadeleşme Akımı ve Köylü Gazetesi", *Kebikeç*, S. 4, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 132.

¹⁷²⁷ Tülay Alim Baran, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir, 1923-1938*, Arma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 31.

¹⁷²⁸ Zeki Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 1, S. 2, Ankara, 1988, s. 188.

¹⁷²⁹ Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", s. 188.

¹⁷³⁰ Arıkan, "Dilde Sadeleşme Akımı ve Köylü Gazetesi", s. 133.

kazanılması yolunda halkın eğitilmesine, bu yönde çalışan derneklerin desteklenmesine hep öncü olmuştur. Örneğin bu gün hakkında herhangi bir bilgi sahibi olunmayan *Sağdıç* (Kasım 1909) ile *Alsancak* (Mayıs 1911) adlı gazeteleri çıkararak, başlangıçta, İzmir'deki Rumların "mavi-beyaz" emellerine karşı savaşmış bir gazetedir *Köylü*. 1912'den sonra gazete özellikle İttihat ve Terakki kadrolarına karşı bir tutum takınmış, önemli kalemlerinden Akil Koyuncu ise, *Köylü*'den ayrılıp İttihat ve Terakki'nin yayın organı *İttihad*'a geçmiştir.¹⁷³¹

Mondros Mütarekesi imzalandığında, mütarekeye ve işgal güçlerine karşı duran İzmir gazetelerinden biri olan *Köylü Gazetesi*'nde, bir yandan Rum basını ve İtilafçı olan İzmir gazeteleriyle mücadele edilmiş, bir yandan da, vatan ve millet çıkarları büyük bir cesaretle savunulmuştur. Ayrıca gazete, yayınlarından dolayı sansürün hışmına uğramış ve sık sık kapatılmıştır¹⁷³². *Köylü Gazetesi*'nde vatan sevgisi kutsal ve yüce bir duygu olarak işlenmiştir. Gazetede yayınlanan bir beyannamede Türk Milletine şöyle seslenilmiştir:

"...Muhterem vatandaş: Kalbini yokla, orada sönmez bir ateş bulursun... Vatan gayreti, vatan muhabbeti... Sen vatanını seversin, orada doğdun, orada yaşıyorsun. Orada öl... Dünyada en büyük talihsizlik vatanını harap, o mübarek toprağı el ayağı altında çiğnenmiş görmektir... Sen ittihadı (el birliği) seversin... Terakki (ileri gitmek) istersin."¹⁷³³

Köylü mütareke dönemin de, Avrupa'ya, Türk Milletinin haklı davasını anlatmak amacıyla, İngilizce ve Fransızca olarak da yayınlanmıştır. Bu durum gazetede şu şekilde açıklanmıştır: "Şu zor ve karışık günlerde vatan borcumuzu bir kat daha genişletmek ve şimdiye kadar Türk adetlerine, Türk yüksekliklerine, Türk necabetine yabancı kalmış, dilinden başka bir ağızdan tek bir söz işitmemiş olan Avrupa'ya kendimizi tanıtmak ve haklarımızı müdafaa etmek üzere Journal Köylü adıyla Köylü'yü bir de Fransızca olarak çıkaracağımızı bildirmiştik. Bunun ilk nüshası Fransızca dün çıkarılmıştır."¹⁷³⁴

Jurnal Köylü ismiyle yayınlanan Fransızca nüshasının başlığının altında, "Türk, Fransız, İngiliz dilleriyle her gün sabahları çıkar, her şeyden yazar, esnaf, köylü, işçi kardaşların iyiliğine çalışır Ahâli dostu Türk gazetesidir." ibaresi yer alır. Bunun

¹⁷³¹ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 118.

¹⁷³² Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", s. 188.

¹⁷³³ Arıkan, "Dilde Sadeleşme Akımı ve Köylü Gazetesi", s. 135.

¹⁷³⁴ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 119-120.

altında ise Fransızca "*Journal Ouotidien Turc paraissant en Turc, en Anglais en Français*" yazısına yer verilmektedir.¹⁷³⁵

Mütarekenin ardından, İzmir'de yayın yapan Rum gazeteleri, bütün şiddetiyle, işgal güçlerinin karşısında duran İzmir basınına saldırmış, *Köylü*'nün Fransızca nüshasından verdiği, Aydın Vilayeti'nin Türklüğü'nü kanıtlamaya çalışan istatistikler, Rum gazetesi *Kozmos* tarafından "Kızıl İstatistik" olarak nitelendirilmiştir. *Kozmos*'da ayrıca, *Köylü*'nün geçen yıl İngiltere'ye hakaret ettiği ileri sürülerek, İzmir'deki İngiliz komutanı, bu gazeteye karşı kışkırtılmaya çalışılmıştır. Bir diğer Rum gazetesi *Telegrafos* ise "*Gençlik vazife başına*" başlığını taşıyan bir yazıyla, Rum gençlerini, sözde ulusal görevlerini yapmaya çağıyordu. Bu durum karşısında, İzmir'de çıkan Rumca ve Fransızca gazetelerin, "*Milli vekar ve benliğimizi kıracak terbiyesizliklerinin*" çoğaldığına dikkat çeken *Köylü*, memleketi parçalamaya yönelik bu yazıların asayışı bozacak nitelikte olduğu üzerinde durmuştur. Nitekim Rum gazetesi *Estiya*'da, Türklerle Yunanlıların beş yüz seneden beri birbirini tanıdıklarını ve Türklerin kötü yönetimlerinin sonuna geldiği yazılıyor, artık Türklerin yerinin, Yunanlılar tarafından alınmasının doğal ve tarihsel bir hak olduğu iddia ediliyordu. Bu gazetede yazılanlara göre, Türkler için tek bir kurtuluş yolu vardı. O da Yunanlılara katılmak ve Yunan egemenliğini kabul etmektir.¹⁷³⁶

Rum basınının yapmış olduğu çağrılar sonuç vermiş ve Türklerin, Rumları kesmek için yoğun bir şekilde silahlanmaya başladıkları propagandaları yayılmaya başlamıştı. *Köylü*'de, bu haberler yalanlanarak, silahlananların Türkler değil Rumlar olduğu savunuluyordu. *Köylü*'de verilen bilgilere göre, Halkapınar baskını yapan, Türkler değil Rumlardı. Amaç, İzmir'de güvenliğin bulunmadığını, Türklerin yabancı kuruluşlara bile saldırdıklarını kanıtlamak, böylece dünya kamuoyunu yanıltmaktı. Zira "*yalnız İzmir'de değil, ülkenin hiçbir tarafında bir tek Türk, Rum kesmek amacıyla silahlanmayı fikrinden değil, hayalinden bile geçirmemekteydi*". Oysa İzmir'de Türklere karşı silahlı saldırılar çoktan başlamıştı. Rumların, 21 Aralık 1918 günü yabancı temsilcilerin de katıldığı Saint Polikarp'taki tören dolayısıyla yeniden kalkıştıkları bir gösteri, polis tarafından güçlükle önlenebilmişti. Bir gün önce, İzmir'den Çeşme'ye

¹⁷³⁵ Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 110.

¹⁷³⁶ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 21-22.

giden arabalar, Güzelbahçe önünde silahlı on beş Rum çetesinin saldırısına uğramışlardı.¹⁷³⁷

Mütarekeden sonra yaşanan gelişmeler üzerine, *Köylü Gazetesi*'nde, ülkenin, içinde bulunduğu bu talihsiz durumdan kurtulabilmesinin yolu, manda yönetiminde görülmüş, özellikle Amerika'nın teknik yardımlarının, siyasi açıdan önemli yararlarının olacağı savunulmuştur. *Köylü*'de yer alan makalelerde, Amerika ve Amerikalılarla tanışmak ve Türkleri onlara anlatmak önemli bir vazife olarak görülüyor, Amerika'ya giderek, Türklere yapılan haksızlıkları, onlara anlatma imkânımız olmasa da, onların en yüce insani duygularla ülkemize gelmelerinin, millet için çok faydalı olacağına inanılıyordu.¹⁷³⁸

İzmir'in işgali, *Köylü*'nün da yayın sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. İşgalin haberinin duyulması üzerine, Mehmet Refet, 14 Mayıs 1919 gecesi Maşatlık'da düzenlenen protesto mitingine katılmıştır. 15 Mayıs 1919 günü, işgalci güçler ve işbirlikçi Rumlar tarafından birçok yer gibi, *Köylü Gazetesi* de saldırıya uğramıştır. Mehmet Refet, işgalcilere karşı gazetesini savunurken yaralanmış ve tutuklanarak hapse atılmıştır. Saldırıda basımevi büyük zarar gören Mehmet Refet'e, zararının karşılanması için işgal makamları tarafından 50.000 drahmi verilmiş; Mehmet Refet, Kordon'daki matbaasını, Beyler Sokağına taşıyarak, 17 Mayıs 1919'da gazetesini yeniden yayınlamaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeden sonra, Mehmet Refet, artık yazılarını işgalciler lehine yazmış, Milli Mücadele ve onun lideri Mustafa Kemal hakkında çok ağır eleştiri ve hakaretlerin yapıldığı yazılar yayınlamıştır.¹⁷³⁹ Bir yazısında: "*Ey Türk oğlu! Bunları elini vicdanına, vicdanını Allah'ına bağlayarak can gözüyle, vicdan gözüyle oku ve iyi bil ki senin başına bütün felaketleri getirenler, derece derece kolunu bağlayanlar, menatik ve muabeletleri işgallere vardırıranlar, işgalleri anavatanın ta orta göbeğine kadar yayanlar, Sevr Muahedesi gibi elim bir ahdi ortaya çıkaranlar, mezarını kazanlar, ölümü hazırlayanlar, evini barkını yıkanlar, ocağını söndürenler, ırzını namusunu, kanını döktürenler, iç yüzünü bilmeyerek taraftar olduğun hep bu melunlardır...*" diyerek hem kinini kusmuş, hem de halkı milli mücadelecilere karşı kıskırtarak destek vermelerini engellemeye çalışmıştır.¹⁷⁴⁰

¹⁷³⁷ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 22-23.

¹⁷³⁸ Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", s. 189.

¹⁷³⁹ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 120.

¹⁷⁴⁰ Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", s. 196-197.

Naim Moralı, *Mütarekede İzmir* adlı eserinde Köylü ve Mehmet Refet'ten bahsederken şunları söylemiştir: "...En yüksek tirajlı gazete (İzmir'de), Refet'in Köylü'sü idi, sevilirdi. Ne yazık ki Rumlar Refet'i satın aldılar."¹⁷⁴¹

Yazdığı ağır yazılardan dolayı, Milli Mücadele'yi destekleyen yazarlar tarafından da sürekli eleştirilen Mehmet Refet, Türk ordusunun İzmir'e girmesinin ardından, Atina'ya kaçmış, gazetesi de kapatılmıştır. 150'likler listesine de giren Mehmet Refet, çıkan af sonrası tekrar İzmir'e dönmüştür.¹⁷⁴²

3.2.3.18.1.4. Hukuk-u Beşer Gazetesi

İzmir'de Mütarekeyle birlikte çıkarılan gazetelerden biri de, Hasan Tahsin Recep tarafından çıkarılan *Hukuk-u Beşer Gazetesi*'dir.¹⁷⁴³ Asıl adı Osman Nevres olan Hasan Tahsin, Selanik doğumludur. Paris'te Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olup İstanbul'a döndükten sonra, Osmanlı Devleti aleyhine Balkanlar'ı karıştıran İngiliz İstihbarat Teşkilatı adına çalışan Buxton kardeşlerin gizli faaliyetlerini önlemekle görevlendirilmiştir. Buxton kardeşlere Bükreş'te bir suikast düzenleyen Hasan Tahsin, 10 yıla mahkum edilmiş, 1916 yılında Almanya'nın Balkanlara girmesi sonrası salıverilmiş ve İstanbul'a dönmüştür. Mütareke yıllarında, İzmir'de gazetecilik yapmıştır.¹⁷⁴⁴

11 Kasım 1918'de çıkarılmaya başlanan *Hukuk-u Beşer*, Hasan Tahsin'in, kadın haklarıyla ilgili bir yazısı yüzünden, dönemin İzmir Valisi Nurettin Paşa tarafından kapatılmış, bunun üzerine Hasan Tahsin, *Sulh ve Selamet Gazetesi*'ni çıkarmıştır. Gazete aynı zamanda, Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin yayın organı durumundaydı. Bu cemiyet daha sonraları parti haline gelecektir. Hasan Tahsin, bu yeni gazetesinde en fazla, savaş sonrası vurguncudan, karaborsacıdan kurulu bir savaş zengini sınıfının ortaya çıkmasını eleştiren yazılar yayınlamış; Türk milletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, azınlıklar ve yabancılar tarafından sömürüldüğünü, savaştan sonra ise Hükümetin uyguladığı Milli İktisat Politikası yüzünden türeyen bu Türk tüccarlar tarafından sömürülmeye

¹⁷⁴¹ Naim Moralı, *Mütarekede İzmir*, Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002, s. 58.

¹⁷⁴² Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 120.

¹⁷⁴³ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 7.

¹⁷⁴⁴ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 81.

başlandığını savunmuştur.¹⁷⁴⁵ 6 Şubat 1919'da *Hukuk-u Beşer Gazetesi*'nin yeniden çıkarılmaya başlanmasıyla, *Sulh ve Selamet*'in yayın hayatı sona ermiştir.¹⁷⁴⁶

Yeniden yayınlanmaya başlayan *Hukuk-u Beşer*'in alt başlığında "*Siyasi, fenni, ilmi, edebi, içtimai, zirai, iktisadi her gün çıkar*" ibaresi yer almaktadır. Gazetenin mesul müdürü Doktor Avni Muhittin, başyazarı ise Hasan Tahsin'dir.¹⁷⁴⁷

Hasan Tahsin, yazılarının hiç birinde açık adını kullanmamıştır. Gazetede, birer ikişer yazıyla, "Naci Seni, Midhat, Mahmut Şevket, Salih Zeki, Halil Zeki, Mehdi, A. Vecihi, Bezmi Nusret" imzaları yanında, daha çok gülmece nitelikli yazılarda, "Ben, Ma'aruf" gibi imzaların kullanıldığı görülmektedir. Sadece, gazetenin 105. sayısında, sosyalizme inandığını, sosyalist olduğunu açıkladığı "*İftiralara Cevap*" başlıklı şu yazısını "Tahsin" imzasıyla yayınlamıştır:

"Bazı yadigarımızın İtilaf mümessil-i askerilerinden birine hakkımda kahpece bazı isnadat ve ithamatta bulunduklarını teessüfle haber aldık.

Biz meslek itibariyle tekrar edelim adalet-i içtimaiye ve muvazene-i iktisadiye esasını tervic edenlerdeniz. Yani kelimenin bütün manasıyla sosyalistiz.

Bolşevikliğe gelince daha ne olduğu belli olmayan ve cidden buhar halinde bulunan bir fikrin nezdimizde ru-yi kabul görmeyeceği müstağni-i izahtır.

Mazide vatani ve hasbi bir hareket mi? Her şeye rağmen ben bugün nefsim için medar-ı iftihar ve gençlik namına vesile-i şeref addedenlerdenim... Kainatın bu husustaki hükm-i indisinin nazarımda hiçbir kıymeti yoktur.

*Rahmi Bey'in çocuğu meselesinde benim meşgul olduğumu, alakadar bulunduğumu iddia edenlere sefil, habis ve namert derim. Ben fikri isyanın kalemimle ta'mim edenlerdenim. Tahsin"*¹⁷⁴⁸

Hukuk-u Beşer, İzmir'de yayın hayatında bulunduğu sürece dönemin olay ve olgularına ayrıntılı bir şekilde eğilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasal, sosyal ve ekonomik bunalım günlerinde hem dünyadan, hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumdan okuyucularını en geniş anlamda haberdar etmekten çekinmemiştir. *Hukuk-u Beşer*, İzmir'de yaşanan sorunlara karşı duyarsız kalmamıştır. Örneğin, "*Vatan Cemiyetleri*" başlıklı bir yazısında, Hasan Tahsin İzmir'de kurulan Müdafai Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ile ilgili şunları yazmıştır:

¹⁷⁴⁵ Günver Güneş, "İlk Kurşun ve Hasan Tahsin", *İzmir Kent Ansiklopedisi*, C. 1, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013, s. 272.

¹⁷⁴⁶ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 8.

¹⁷⁴⁷ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 7.

¹⁷⁴⁸ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 154.

"Vatan, o her şeydir. Cemiyet ve akvamın penahı, tarihin medar ve makarrıdır. Ona hizmet, onun şevket ve terakkisi, ikbali yolunda çalışmak mukaddes bir borç, yüksek bir gaye-i emeldir... İzmir'de Müdafâ-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin de bu maksatla teşekkül ettiğini matbuattan öğrenmiştik. Cemiyetin mesaisinde muvaffakiyeti bizce pek matlup ve mültezemdır. Adil ve muhik davaların necip vekillerini biz her zaman alkışlar ve muvaffakiyetlerini temenni ederiz. Müdafâ-i Hukuk-u Osmaniye'de bu itibarla nazarımızda mukaddes bir şahiyet-i maneviyedir."¹⁷⁴⁹

Hasan Tahsin'in gazetesi de tıpkı Köylü, Anadolu, ve Duygu gazeteleri gibi tehlikeyi kavrayan yayın organlarının başında geliyordu. Fakat Hasan Tahsin, Anadolu ve Köylü gazetelerine karşı cephe almış olmakla birlikte, Hürriyet ve İtilafçı basınla da işbirliğine girmemiştir. Nail Moralı bu durumu şöyle açıklamıştır: "Selanikli Hasan Tahsin, bize yakın olmakla beraber gazetesinde milli hisleri ile diğer bozguncu ve yozgun meslektaşlarından uzak, tehlikeyi gören, savunan yazılarıyla yalnız başına, serazat çalışmayı tercih ediyordu kanaatındayım."¹⁷⁵⁰

Hasan Tahsin, mütareke döneminde, İttihatçıları ve onların propagandasını yapan yayın organlarını sert bir dille eleştirmekten çekinmemiştir. "İttihatçı Gazeteler Elen İntişar Ediyor" başlıklı yazısında, bir dönem içinde de bulunduğu İttihatçılığın son bulduğunu, ama buna rağmen İzmir'de bazı gazetelerin bütün bu gerçekleri görmezden gelerek İttihatçılara destek olduklarını şu cümlelerle ifade etmiştir:

"İzmir'de ittihad-ı müdafaa sebat ve metanet gösteren bir iki dümdarcı gazete neden Tanin'i, büyük ağabeylerini takliden devrin tahavvülü hadisattaki İnkılâbat neticesinde vazifelerinin hitam bulduğunu idrak etmiyorlar ve kundaklıklarında devam ediyorlar. Azıcık vaziyeti tamik etseler! Perestişkarı oldukları cemiyet ve fırkanın yahut iman-ı siyasiyenin tutar bir yeri kaldı mı? Cemiyetin haya-ı siyasiyesinde bütün faaliyetlerinde kan ve cinayet, zulüm ve suistimal, medeniyetle istihfaf, kainata meydan okumak gibi mezalim, meş'um ve meb'de-i memleket için birer şeyn olan pek çok fasıllar dururken el'an beyaz kâğıt üzerinde yüz kızartacak kara cümlelerle kimin hesabı görülmek ve kimin haysiyet ve şerefi kurtarılmak isteniyor?"¹⁷⁵¹

Hasan Tahsin, mütarekenin ardından çıkan Yunan egemenliği söylentilerine şiddetle karşı çıkmış ve İzmir halkını, bu tehlikeli durum karşısında uyaran yazılar

¹⁷⁴⁹ Oktay Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2011, s. 10

¹⁷⁵⁰ Zeki Arıkan, "İşgal Dönemi İzmir Basını", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri 21-23 Eylül 1987*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 856.

¹⁷⁵¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 11

yayınlanmıştır. "Suikasta Karşı" başlıklı yazısında, halka "Uyan ey Türk oğlu uyan, uyan ey vahdaniyet-i ilahiyeye münkad İslâmlığın hararetiyle kalbi, ruhu pürheyecan olan Müslüman uyan sana suikast ediyorlar" diye seslenmiştir. Yine "Namus Uğrunda" başlıklı makalesinde de şunları söylemiştir:

"Hayır hayır, meyas olmayalım. Biz ölmedik yaşıyoruz. Henüz damarlarımızda İzmir'imiz, halifemiz, hakanımız, payitahtımız için akıtacak kanlarımız var. Bu memlekete göz diken kuvvetleri yakacak, eritecek hararetimiz pek hem de pek mebzul. Yalnız bunu da unutmasınlar ki Çanakkale kahramanlarının mavi beyaz kucağında salibi taşıyan Yunanlığın canavar hakimiyeti altında yaşayacak tek hemşiresi, tek bir validesi, ufak bir Türk beşiği yoktur. Ancak evet ancak hilalin al gölgesi altında hakaniyle, payitahtıyla, İzmir'iyle yaşayacak bir Türklük vardır. Ve illa Avrupa Neron gibi bir şair olmak istiyorsa bizler de kendi ellerimizi, kendi varlıklarımızla binalarımızı, topraklarımızı cayır cayır yakar, kızıl alevlerle halelendirir ve beşeriyetin paslanan vicdanına Roma'nın ihtirakından feci bir sahne-i şiir ve hayal ibda etmekte gecikmeyiz, çünkü tarihimiz var, çünkü bizi tel'in edecek ecdadın ruhu, ahfadın feryadı var. Çünkü her şeyden üstün namusumuz var."¹⁷⁵²

Hasan Tahsin, işgale karşı tutumunu zaman geçtikçe daha da sertleştirmiş ve özellikle işgali sabırsızlıkla bekleyen ve bunun için ortam hazırlayan Rum basınının tutumunu eleştiren şu makaleyi yayınlamıştır:

"Kosmos, Ameltiya, Estiya, Patris Vasıtasıyla Rum Matbuatına,

Buna bütün varlığımızla inanalım ki her hangi bir milletin hakkı verilmez, inkâr olunursa o millet gördüğü zulüm, maruz kaldığı tazyik nispetinde infilak eder. Kendisini devirmek isteyen her hangi bir kuvvetin ihtirasına, parçalamak hissine, aynı hayır daha büyük bir saldırıyla mukabele eder, karşılık verir ve yaşar. Yine hiç şüphe etmeyelim ve muhakememizi fert üzerinde yürütelim. Göreceğiz ki lalettayin bir şahıs alel-ıtlak gördüğü bir şeyi kalbinin ufak bir darabasıyla arzu etmeye başlar. O arzu büyür, tevessü ettikçe arzu talebe, talipte mümanaat gördükte husumete, husumet de ihtirasa İnkılâp eder. Ve ondan sonra bu arzuyu talep, husumet ve ihtirasa tevlit eden şeyin üzerinde kendisinin bir hak mektebi olup olmadığını düşünmez, kör olur. Artık bu ateş-i şuur ve muhakeme değil şuuruzluk ve ihtiras, muvaffakiyet teskin ve teselli eder. Ve illa husul-i maksat için her şeyi meşru görmek gibi sakim bir düşünceye düşer ve öyle görür, çılgınlık eder, coşkunculuk eder, hatta cinayet eder. Hiç sıkılmaz çünkü o şey

¹⁷⁵² Arıkan, İzmir Basın Tarihi (1868-1938), s. 116-117.

üzerinde uzun süreden beri bir arzusu, bir talebi, bir ihtirası vardır ve bütün bunlar ona, talep ettiğine bir hakk-ı müktesip bahsetmiştir. O hak zannettiği batılın ianesiyle muhteris bulunduğu husus başkalarının istifadesine hadim görmekten kıskanır. Elinde kuvvet varsa hak namına kullanır. Yoksa hak iddia ederek mahkemeye gider ve usta hırsız ev sahibini bastırır fehvasınca belki de haklı çıkar...

...Biz henüz memleketimizi satmaya kalkışmadan şu topraktan, bu yuvadan asla bir fenalık görmedik ki azizlerim, bu memleketi satalım. Hayır, biz nankör değiliz ve vatanımızı söz her halde bu ciheti iddia ederek bizi hıyanet-i vataniye ile itham etmek küçüklüğünde, vicdansızlığında bulunmazsınız.

Gerçi komşumuzsunuz şefaate ihtiyacımız var. Fakat şu hasta dediğiniz Türk Milleti terk-i hayat eder. Sizin gibilerin ihtirasatı yüzünden memleket kan ve kemik olarak kalır, o zaman şefaate bulununuz, şimdilik şefi'e ihtiyacımız yok. O zaman şefaate edersiniz, bu günkü adaleti tahkim ve takrir etmek isteyen büyük muhakemelerden bila-ıştibah ruy-i kabul görüp iktisâb-ı hukuk ediniz. Fakat henüz biz ölmeden yaşıyoruz. Doğru söyleyeyim ama miras almak hususunda pek arsızca, yılışık, acul hareketiniz var. Biz varislerimizin bu kadar saygısız olduklarını gördükçe sizin namınıza biz utanıyoruz. Ha demek ki bunların hiç birine istinat edemiyorsunuz. Binaen şerait-i hakimiyetten hiç birine haiz değilsiniz. Öyle ise ne hakla, ne sıfatla, bu mülkü, bu diyarı, bu İslâm ülkelerine göz diyor, bunları midesi bozuk bünyenize ilhak etmek için Paris Konferanslarını dil-gir ve taciz ediyorsunuz anlamıyorum. Ha anladım, arzu, talep, husumet-i ihtiras saikasıyla değil mi?

Evet deyiniz, itiraf ediniz. İtiraf ederseniz nazarımda biraz yükseleceksiniz. Fakat böyle de olsa hem kendinize mukayet olmayan hem de muhakeme-i adaletin gaye-i firarına gayr-i musib olan cürette bulunuyorsunuz ki, size zararı mide bulantısı, Avrupa'ya mazereti ise adaletin istirahat-ı beşeriye yerine alet ve ihtiras olmak olacaktır ki bu taktirde beşeriyetin atisi sulh ve kara görmekten uzak, pek uzak olacak. Belki evet, belki harb-i umumiye gölgede bırakan kanlı, bir şuriş, meys bir herc ü mercin kurbanı olacağız. Ben bu hususta sarf olunan hüsn ü niyetlere, yazılan noktalara, hikayelere acıyorum. Onların hüsrana ağlıyorum, daha doğrusu biraz da gülüyorum. Neye? Riyakarane Avrupa'yı alkışlayan, onun galibiyetini ilan eden sizlerin

*beşeriyete ihtirasınız yüzünden ika' etmek istediğiniz son cinayeti ihraz için Avrupa'yı işgal etmek istemenize güliyorum, cevaplarınızı bekliyorum. Baki nadim olunuz!"*¹⁷⁵³

Bu ve bunun gibi birçok yazıya imzasını atmış Hasan Tahsin, 14 Mayıs 1919'da, İzmir'in işgal edileceğine dair İzmir Valisi İzzet Bey'e ve 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya verilen notanın ardından, Maşatlıkta düzenlenen protesto mitingine katılmıştı.¹⁷⁵⁴

Ertesi sabah saat 09:00'da karaya çıkan Efzon Alayı, saat 10:00'da İzmirli Rumların gösterileri arasında şehri işgal etmek için yürüyüşe geçerken, İzmir'deki kiliselerin çanları çalıyor ve kadınlı erkekli rıhtımı doldurmuş olan yerli Rumlar, sloganlar atıp sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı.¹⁷⁵⁵ Hasan Tahsin, işgal kuvvetlerinin Konak meydanına geldiği sırada, Milli Mücadele'nin simgesi olacak ilk kurşunu sıkarak, işgalcilere tepkisini göstermiş, daha sonra Yunan askerleri tarafından kurşun yağmuruna tutularak hemen orada şehit edilmiştir.¹⁷⁵⁶

Bazı kayıtlarda ise Hasan Tahsin'in, işgalci güçlere karşı, tabancayla ateş ettiği değil, bomba attığı yer almaktadır. Hasan Tahsin'i olay anında gören Kadri Kemal Sevengil anılarında, işgal sabahı Hasan Tahsin'in sinirli bir şekilde yanına geldiğini söyler ve şöyle devam eder:

*"...Çok heyecanlı ve sinirli idi. Büyük bir merakla etrafı gözden geçiyordu. Yunan Müfrezesi parkın içinde ilerliyordu. Önlerinde kır bir ata binmiş, lacivert kostümlü, fötr şapkalı bir Yunan bayrağı taşıyan bir adam vardı... Müfreze silahlı olarak bayrak taşıyanın ve süvarinin arkasından yürüyordu. Hasan Tahsin Recep Bey, bu manzarayı görünce bizden ayrılarak on onbeş adım kadar ilerleyip öndeki kalabalığa karıştı. Arkasında biz de yürüdük,, fakat, o daha atik bir hareketle kalabalığın önüne geçerek ilerlemekte olan müfrezenin üzerine elindeki bombayı savurdu... Bombanın müfrezenin önünde patlaması süvarinin attan düşmesi ve askerlerin paniğe uğramasına yol açmıştı... Hasan Tahsin Recep Bey'in nasıl şehit edildiğini haliyle göremedik..."*¹⁷⁵⁷

¹⁷⁵³ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 158-160.

¹⁷⁵⁴ Güneş, "İlk Kurşun ve Hasan Tahsin", s. 272-273.

¹⁷⁵⁵ Umut Uğur Dikçam, *İzmir'de 9 Eylül Kutlamaları 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2012, s. 9.

¹⁷⁵⁶ Güneş, "İlk Kurşun ve Hasan Tahsin", s. 272-273.

¹⁷⁵⁷ Kadri Vural, "Hasan Tahsin ve 'İlk Kurşun' Üzerine Bir Literatür Analizi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 34, S. 1, İzmir, 2019, s. 293.

Mütareke döneminde İzmir'e gelmiş, işgalle birlikte Yunan İşgal Komutanlığı tarafından Matbuat ve Sansür Müdürlüğüne getirilmiş Mihail Rodas, 1925 yılında *Anadolu Gazetesi*'nde yayınlanan anılarında, Hasan Tahsin'i tanıdığından, hatta işgalden bir gün önce onunla görüştüğünden şu şekilde bahsetmiştir:

"...Ayakta olan bu Türk kitlesi arasında *Hukuk-u Beşer Gazetesi*'nin genç Çerkez muharriri Hasan Tahsin'e tesadüf ettim... Gazetesinde Bolşevik tarzında müteaddit sosyalist makalat neşretmiş idi. Gazetesinde bütün unsurların bir gün gelip uhuvvet dairesinde ahenk üzerine yaşamalarını temsil eylemiş idi. Hasan Tahsin'i müteheyyiç halk arasında gördüğüm vakit kendisinden vaziyeti sordum. Hiç tereddüt etmeden bana, ahval icap ederse ertesi günü Türk Ahâlinin müdafaası için o safta bulunacağı cevabını verdi. Gerçekten de genç Çerkez muharririn cesedi 15 Mayıs'ta öğleden sonra Kışla önünde bi-ruh olarak bulundu."¹⁷⁵⁸

Ayrıca *Anadolu Gazetesi*, Mihail Rodas'ın Hasan Tahsin'i Çerkez olarak tanıtmamasından dolayı, aynı sayıda: "*Hasan Tahsin Çerkes değildir. Selanikli bir vatanperverdir. Yunanlıların İzmir'de şehit ettikleri gençtir*" notunu eklemiştir.¹⁷⁵⁹

Hasan Tahsin'in öldürülmesiyle birlikte, 155 sayı çıkarılan *Hukuk-u Beşer*'in de yayınları sona ermiştir.¹⁷⁶⁰

3.2.3.18.1.5. Sada-yı Hak Gazetesi

26 Mayıs 1919'da yayınlanmaya başlanan *Sada-yı Hak Gazetesi*'nin sahibi ve başyazarı Mehmet Sırrı (Sanlı), Mesul Müdürü İsmail Hakkı'dır.¹⁷⁶¹

Adının üstünde bulunan ve yayın ilkesini yansıtan "*Hakkın sesi, halkın sesi olmakla mübahat edeceksin, işte budur bizce mükafat*" özlü sözüyle, alt başlığında da "*Her gün sabahları neşe olunur, fikri müstakil, vicdani, hür, Türk'e dost olanın dostu Türk gazetesidir.*" ibaresiyle kimliğini açıklayan *Sada-yı Hak Gazetesi*, işgal yıllarını suskun geçirmiştir. Bu nedenle de Kurtuluş Savaşı sonrasında sert eleştirilere uğramıştır. İzmir Müdafa-i Hukuk-i Osmaniyye Cemiyeti'nin görüşlerine yakın görünen *Sada-yı Hak*'kın yayınlarında, Milli Mücadele'ye yönelik bir düşmanlık sergilenmediği gibi, Yunanlılara karşı da açık bir muhalefet yapılmamıştır. Gazete İtalyan politikasına yakın bir yol izlemiş ve o yüzden de İtalyanlar tarafından desteklenmiştir. Ancak Sırrı

¹⁷⁵⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 9.

¹⁷⁵⁹ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 125.

¹⁷⁶⁰ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 125.

¹⁷⁶¹ Akkoyun, "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", s. 105.

Bey'in, işgal döneminde, Rum gazetelerinin en aşırı Türk düşmanı olan *Kosmas*'ta çalışmış olması, Cumhuriyet döneminde sık sık, çok sert eleştiri konusu olmuş, Haydar Rüştü, *Anadolu*'nu sayfalarında Sırrı Bey'e, Rumların seslenişi gibi "Kirye (Bayım) Sırrı" diyerek Yunan uşaklığıyla suçlamıştır.¹⁷⁶²

Gazetede yer alan haberler özellikle sansürün baskısından dolayı, Rum ve Avrupa gazetelerinden yapılan alıntılar olmasına rağmen, sansürden dolayı sayfalarda boşluklar bulunmaktadır.¹⁷⁶³

Özellikle Rum basının Mustafa Kemal Paşa'ya ağır saldırıları, İzmir'deki Türkçe gazete yazarlarının kimilerini rahatsız ediyordu. Fakat bunlar açıktan açığa Mustafa Kemal Paşa'yı savunmak ve Rumca gazetelerin en bayağı kara çalışmalarına karşı koymak cesaretini kendilerinde bulamıyorlardı. Üstelik bunlar Mustafa Kemal'i övmenin bir "zul" olacağını dahi yazmaktan kendilerini alamıyorlardı. *Sada-yı Hak*'ın, Rumca gazetelerle giriştiği tartışmada bu tutumun ilgi çekici şu örneği bulunmaktadır. *Sada-yı Hak*, her gazetecinin önce içinden çıktığı ulusunun haklarını savunmak zorunda olduğunu belirtiyor ve sözü Fransa ve İtalya ile yapılan anlaşmalara getirerek bunların Büyük Millet Meclisi tarafından onandığını yazıyordu. Böylece Rumca gazeteleri yalanlamaya çalışıyordu:

"Geçenlerde *Vima Gazetesi*'ne de verdiğimiz bir cevapta da söylediğimiz vechile her gazeteci ait olduğu, sine-i şefkat ve himayesinde büyüdüğü milletin menafî ve hukukunu müdafaa ile muvazzaftır. Esasen bumu yapmayan bir gazeteciye kendi efrad-ı milletinden başka düşman tarafından olan gazeteler bile selam vermeye tenezzül etmemelidir ki intisab ettiğimiz gazetecilik mesleği de enzar-ı havas ve avam arasında layık olduğu derecede mazhar-ı takdir ve hürmet olsun. Hiç şüphe yoktur ki biz *Armona*'yı Mustafa Kemal Paşa'nın medhü senakarı olsaydık, müdürü Mösyö Kapisi'yi tesadüf ettiğimiz zaman arkamızı ona çevirerek kendisiyle hiçbir zaman selamlaşmaya yanaşmayacaktık. Yalnız eşhas ve hissiyatı bir tarafa bırakarak hakayık-ı ahval ve hadisat hakkında kendisine bir iki kelime-i izahiye söyleyeceğiz: o Ankara'nın Fransa ve İtalya muahedelerini tasdik etmediklerini ileri sürerek beyan-ı mütaalatta bulunuyor. Eğer bu haber tahakkuk ederse doğrusu biz de Ankara hükümetinin siyasi bir gaf irtikap etmiş olduğuna hükmetmekte tereddüt edeceğiz. Fakat son dakikada aldığımız haberler mezkur muahedenin tasdik edildiğini müşir olduğu için buna Türklük namına

¹⁷⁶² Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 163-165.

¹⁷⁶³ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 163.

sevinmekten kendimizi alamadık. Çünkü böyle bir zamanda cihan siyasetinde pek büyük roller oynayan Fransa ve İtalya dostluğunu gaip etmek Türklük namına na kabil-i af bir hata olurdu..."¹⁷⁶⁴

İşgal sırasında Yunanlıların yaktıkları şehir, kasaba ve köylerden kaçıp canını kurtarabilenler soluğu İzmir'de alıyor, yürekler acısı durumlar yaşanıyordu. *Sada-yı Hak*, bunlara yardım edilmesi gerektiğini belirterek şunları yazmıştır:

"Mülhakattan gelen muhacir dindaş ve kardaşlarımızın pek sefil ve pek perişan bir halde bulundukları teessüf ve teessürlerle müşahade olunuyor. Bu zavallı ve bedbaht insanlar müracaat etmekte oldukları bazı otellere maateessüf ve teessürle müşahade olunuyor. Bu zavallı ve bedbaht insanlar müracaat etmekte oldukları bazı otellere maateessüf kabul edilmiyor. Ve bazı otel sahiplerinden adeta hakarete maruz kalıyor. Halbuki muhacirine muavenet bir farıza-ı zimmet ve şan-ı insaniyet olmasına ve bu zavallıların hakikâten her suretle muhtac-ı muavenet bulunmalarına binaen her şeye tercihan evvel emirde bu biçarelerin münasip mahallere yerleştirilmeleri ve iaşelerine müstacel bir çare bulunması zımnında millet ve memlekete ait her hususta öteden beri cansiperane hareket eden ve uğradığı birçok müşkülâtı bütün mevcudiyetiyle iktiham eyleyen faziletmeap müftü ve hakim efendiler hazeratının delaletiyle münasip zevattan mürekkep komisyonlar teşkilini talep ve rica eder, Ahâli-i İslâmiyeden ve bilhassa zenginlerimizden de bu sefil ve perişan kafilenin himaye ve sahabetini ayaklarına kapanarak istirham ederiz."¹⁷⁶⁵

9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in düşman işgalinden kurtulmasının ardından, Nurettin Paşa'nın verdiği şu beyannamesi 10 Eylül'de *Sada-yı Hak Gazetesi*'nde yayınlanmıştır:

"İzmir Vilayetinin Muhterem Ahâlisi'ne

Haksız, alçak ve fakat insanlık tarihinde misli görülmemiş derecede zalim olan düşmanımız Yunanlıların fuzuli olarak mukaddes vatanımıza tecavüz ve girişi ile Müslümanları yok etmeye kalkışması ve kendisi gibi haksız ve vicdansız olan müttefik ve kıskırtıcıların arka çıkmaları ve himayeleri nihayet Allah'ın gücüne gitti.

Dinin özgürlüğünü ve vatanını korumadan başka ir ümit ve maksadı olmayan masum milletimiz kendisine reva görülen suikast ve mezalim karşısında gayret ve

¹⁷⁶⁴ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 111-112.

¹⁷⁶⁵ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 161.

kahramanlıkla ve coşku ile mevcudiyetini silahıyla muhafazaya ve yasal olan hakkını kanı ile elde etmeye bir kere daha mecbur edildi.

Neticede Allah'ın yardımıyla ve Hz. Muhammed'in ruhani inayetiyle düşman memleketimizin büyük bir kısmından atıldı. Anadolu, Yunan ordusunun mezarı oldu. Miktarı 120 bine erişen I. Ve II. Yunan kolordularından kılınç artığı olarak kalanlar kurtuluş çaresini ancak denize atılarak, küçük bir topluluktan ibarettir ki bunların şu elim sonları evvelce zulme uğramış ve doğru yoldan çıkmış olan İzmirliilerin kendi gözleriyle bizzat görmeleri ilahi adaletin gerçekleşmesinden başka bir şey değildir.

İntikam hissiyle donatılmış kahraman ordularımızın saldırılarıyla tamamen araç ve gereçlerinden mahrum edilen düşman kolordu ve tümen kumandanları ve erkan-ı harbiye heyetleri ve karargahları ile beraber beş yüze yakın subay ve henüz miktarı tespit edilemeyen ve on bin kadar tahmin edilen Yunan askeri bize esir düşmüştür...

Yüzlerce topları ve binlerce tüfenk ve makineli tüfenkleri ve milyonlarca cephaneleri ve harp malzemeleri elimize geçmiştir. Allah'ın yardımıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ve muzaffer orduları milletimizin meşru amaçların tamamını gerçekleştirenceye kadar, devamlı çalışmak azim ve kararındadır. Milletimizin içten gelen bir meşru hak ateşi, işgale yeltenecek olan diğer düşmanların dahi Allah'ın izniyle hak yoluna geri döndürmeye yetecektir.

Bugün savaş alanı olan İzmir'de gerçek asayişin temini ve devamı için sıkıyönetim ilan edilmiştir. Tuğgenaral Kazım Paşa İzmir Mevki Kumandanı tayin edilmiştir. Sıkıyönetime ait işler adı geçen kişi tarafından düzenlenecek ve diğer işlemler hükümet tarafından denetlenecektir. Bu güne kadar seçim veya tayin suretiyle işleri yürüten bütün memurlar ile belediye heyeti veya hükümet meclis üyelerinin görevlerine son verilmiştir.

Bu bildirinin, İzmir ve İzmir'e bağlı olan yerlerde, ilan tarihinden itibaren yirmi dört saat zarfında mevki kumandanlarının gözetiminde seçilme hakkına sahip olanlar, liyakatlı belediye başkanı ve azalarıyla meclis idare azaları seçilerek isimlerin onaylanmak için orduya gönderilecek ve mülkiye memurları tayin oluncaya kadar mevki kumandanlarının başkanlığı altında işbu heyetler aracılığıyla işleri yürütme ile halkın huzur ve refahını temin ve şahsi hukuku ve kişilerin korunması gaye edilecektir.

Rehberimiz doğruluk ve adalettir. Her şahıs yaptığı işlerin karşılığını göreceğinden emin bulunmalıdır. Emirler ve hükümet yasalarının aksine harekete yeltenenler şiddetli cezaya çarptırılacaklarını bildirir ve herkese sükun tavsiye ve

vatanın kurtuluşu uğrunda muhterem şehitlerin mübarek ruhlarına hediye edilmek üzere bildirinin yayınlanmasının ertesi günü öğle namazında minarelerde ezan ve tehlil okunmasını ve bütün halkın katılımıyla namazdan sonra hatm-ı şerif menkabe-i veladet-i risalet penahı okunmasını temenni ederim."¹⁷⁶⁶

Cumhuriyetin kuruluş günlerinde, İzmir'de önemli bir yayın organı olarak yayınlarına devam eden gazetede, 25 Mayıs 1924-6 Haziran 1924 tarihleri arasında yayınlanan, İzmir Milletvekili ve Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un "*Türk İhtilalinin Düsturları*" ile "*Türk Müstahsilleri Birleşiniz*" yazıları, toplumsal tarihimiz açısından önemli belgeler arasındadır.¹⁷⁶⁷

Gazete, 17 Mart 1925'e kadar yayınlarına devam etmiştir.¹⁷⁶⁸

3.2.3.18.1.6. Şark Gazetesi

Şark Gazetesi, Eylül 1919'da yayınlarına başlamıştır. Gazetenin sahibi Halil Zeki Bey'dir. Gazetenin başlığının altında, "*Cumartesinden ma-ada her gün neşr olunur menafi-i milliyeye hadim siyasi, ilmi, iktisadi, ictimai Türk gazetesidir.*" ibaresi yer alır. Gazetenin çıkışından kısa bir süre sonra, 15 Ekim 1919 tarihli sayısında yayınlanan bir makalede geçen, "...bir buçuk asırdan beri Türklerin kanını emen haşerat" cümlesi hakaret sayılmış, Halil Zeki Bey ile mesul müdürü Kenan Tevfik Bey ve muhabir Dr. Yunus Fehmi Bey tutuklanıp Atina cezaevine gönderilmişlerdir. Ancak işgal güçlerinin temsilcilerinin çekişmeleri sonunda, *Şark Gazetesi*'nin tutuklu kadrosunun cezaları, Aralık 1919'da kaldırılmış, 25 Aralık 1919'da gazete yeniden yayınına başlamıştır. Halil Zeki Bey, bu durumu *Ahenk Gazetesi*'nde şöyle duyurmuştur: "*Menfadan geldim. Matbaa ve gazetenin başına geçtim. Her noktasını ikmal edip bugünden itibaren işe başlayan Şark Matbaası erbab-ı müracaatı cidden memnun edecek derecede nefis ticari mektupluklar, zarflar, faturalar, makbuzlar, kartvizitler, vesair her türlü evrakı tab edeceği gibi Şark Gazetesi'nin de birkaç güne kadar yine kisve-i milliyesine bürünerek intişara başlayacağını ihvan ve müşterilerime arz ederim.*"¹⁷⁶⁹

İzmir basınının mütareke ve barış konularında umutlu bir havaya girdiği sırada, *Şark Gazetesi*'nin 31 Temmuz 1922 tarihli sayısında, İzmir'de Yunan Fevkalade Komiseri'nin uzun bir beyannamesi ve buna ekli olarak, Yunan hükümetinin aldığı bir

¹⁷⁶⁶ Ahmet Özgiray, "Seda-yı Hak ve Nurettin Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi*, C. 14, S. 42, Ankara, 1998, s. 973-974.

¹⁷⁶⁷ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 165.

¹⁷⁶⁸ Akkoyun, "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", s. 105.

¹⁷⁶⁹ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 167.

karar yayınlanmıştır. Buna göre İzmir ve işgal altındaki bölgelere, "*muhtariyet*" veriliyordu. Özellikle Rumca gazetelerin bu konuyu enine boyuna tartıştıkları günlerde, Lloyd George'un, İzmir'in Yunanistan'a bırakılabileceği konusunda, İngiliz Parlamentosunda verdiği söylev, basında bir bomba gibi patlamış, *Şark Gazetesi*'nde de, bu söylevin önemli noktaları yayınlanmıştır. Bundan anlaşıldığına göre, İngiltere Anadolu sorununun çözümlenmesinde "*tefrik-i reye*" sahip olacaktı. Yunanistan, 1922 Mart önerilerini kabul etmiş, Ankara ise "*mezkur teklifleri reddederek harbin devamını mucip olmuştur.*" Atina ve İstanbul mütareke tekliflerini kabul etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, "*mezkur teklifleri reddederek vakt-i muayyen zarfında Asya-yı Suğra'nın tahliyesini talep etmiştir.*" Oysa İzmir ve çevresinin "*muhtariyeti*" tam anlamıyla sağlanmadıktan sonra Anadolu'nun boşaltılması kesinlikle mümkün değildir. İngiliz başbakanı, Türkiye lehine bir tarafgirlikten söz ediyor, hatta Yunanlıların "*muhrip olmak dolayısıyla*" İstanbul'u dahi zabt etmek hakkına sahip olabildiklerini iddia ediyor ve onların bu "*haktan*" yoksun bırakılmış olmalarından yakınıyordu. "*Avrupa'nın Kemalistleri techiz ettiği bir zamanda*" Yunanlılar "*Asya-yı Suğrayı abluka etmek*" hakkından bile yoksun bırakılmışlardır.¹⁷⁷⁰

Şark Gazetesi'nde, Lloyd George'un, Türk düşmanı olduğunu açıktan açığa yazılabilmiş ve şunlar söylenmiştir: "*Lloyd George'un mutlaka bir Türk düşmanı mıdır? Evet...Hind-i mütarekeden itibaren şimdiye kadar cerayan eden ahval onu bize karşı böyle gösterdi.*"¹⁷⁷¹

Ancak Lloyd George'un Türk düşmanı olduğunu ilan edebilme cesaretinin gösterildiği yazıda, onun söylevinde yer alan diğer noktalar da yorumsuz kalınmıştır. Yine Lloyd George'un, Yunanlıların kesin bir güvence elde etmeden Anadolu'yu boşaltamayacaklarına ilişkin sözleri, *Şark*'ta şöyle yayınlanmış: "*Mütareke her sulhun ilk şartıdır. Yunanistan kabul, Ankara reddetti. İstanbul hükümetinin ihtimal kabulü vardır. Sultan İstanbul'da bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ihtimal büyük bir İnkılâpçıdır. Fakat İslâm'ın başı da İstanbul'da bulunmaktadır. Yine Mustafa Kemal Paşa, hemen Yunan ordusunun tahliyeye mübaşeretini için ısrar eylemiştir. Yunan ordusu ise arkada bırakacakları milyonlarca Hristiyanlar için ahitnamede tedbir-i himayetkarane kaydolunacağını bilmeden çekilemeyeceğini söylemiştir.*" Bu sözlerle karşı, *Şark*'ta sadece şu yorum yapılmıştır. "*İşte beyanatın bu kısmı bize barizen*

¹⁷⁷⁰ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 139-140.

¹⁷⁷¹ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 140-141.

gösteriyor ki geçen sene Mart'ından beri Anadolu meselesinin mikyas-ı hali hususunda üç muhtelif devlet meyanında ancak isticalden başka bir fikir, bir endişe varid olmamıştır. Şu halde bekleyelim."¹⁷⁷²

Eylül 1919'dan 1923 yılı sonuna kadar, beş yıl çıkan gazete, 1924 Şubat'ında Arif Oruç'un *Yeni Turan Gazetesi*'yle birleşerek, yayınlarına *Şark-Yeni Turan* adıyla devam etmiştir.¹⁷⁷³

3.2.3.18.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın

3.2.3.18.2.1. Müsavat Gazetesi

İzmir'de çıkarılan ve Milli Mücadele taraftarları aleyhine yayınlar yapan *Müsavat*, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen gazetelerden biridir¹⁷⁷⁴. 1 Şubat 1912'den itibaren yayınlanmaya başlayan *Müsavat*'ın mesul müdürü Tahir Efendi, başyazarı Hafız İsmail Efendi'dir. Bölgenin en etkili İtilafçı gazetesi olan *Müsavat*'ın, Babı-ı Ali Baskını'ndan sonra bu gazeteye dair haberlere rastlanamamasından dolayı, 1913 yılında kapatılmış olabilir.¹⁷⁷⁵

Müsavat, Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın tekrar faaliyete geçmesi üzerine, yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Yazar kadrosu değişmiş olan *Müsavat*'ın sahibi Mehmet Sadık Bey, aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf'ın İzmir şubesi idare heyetine üye seçilmiştir. İttihat ve Terakki yanlısı *Anadolu Gazetesi*, *Müsavat*'ın yeniden çıkarılmaya başlanmasını "*Maateessüf*" başlığıyla üzücü bir haber olarak duyurmuştur.¹⁷⁷⁶

Başyazarı İbn Hazım Ferit olan *Müsavat*'ın imtiyazı daha sonraları Mehmet Emin Bey'e geçmiştir. *Köylü*'nün değimiyle, "*Hürriyet ve İtilaf'ın kıymetli müttefiki*" olan *Müsavat*, diğer İtilafçı yayın organları gibi, bütün çalışmalarını İttihatçı düşmanlığı üzerine oturtmuştu¹⁷⁷⁷. *Müsavat*'ta, İttihat ve Terakki'ye yönelik yapılan sert eleştiriler, birçok kez İttihatçı olmayan gazetelerde de "*vahdet-i milliyeyi bozacak*" değerlendirmeler olarak yanlış bulunmuştur.¹⁷⁷⁸

¹⁷⁷² Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 140-141.

¹⁷⁷³ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 167.

¹⁷⁷⁴ Baran, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir, 1923-1938*, s. 31.

¹⁷⁷⁵ Fevzi Demir, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası", *Kebikeç*, S. 4, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1996, s. 121.

¹⁷⁷⁶ Demir, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası", s. 121.

¹⁷⁷⁷ Zeki Arıkan, "İşgal Dönemi İzmir Basını", s. 859.

¹⁷⁷⁸ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 153.

Basındaki bu ayrılıkçı tartışmaların olanca hızıyla sürmesi, İzmir'de büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. *Köylü Gazetesi* sahibi Refet Bey, gazetesinde, bütün İttihatçı, İtilafçı, Selametçi arkadaşlara çağrıda bulunarak ülkeye zarar veren bütün bu anlamsız dedikodulara bir son verilmesini istemiş, fakat *Köylü Gazetesi*'nin bu çağrısı, beklenenin tersine olumsuz bir takım tepkilere yol açmaktan başka bir işe yaramamıştır. *Köylü Gazetesi*'nden yapılan bu çağrıya, *Müsavat Gazetesi*'nde, şu yanıt verilmiştir: "*Vatanı bu akıbete düşüren İttihat ve Terakki ile nasıl hemeşkar olabiliriz?.. Bu suretle programında adaleti, müsavata bilumum efrad-ı anasır arasında adaleti kabul eden ve her dediği bugün güneş gibi nümayan olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası kabil midir ki İttihad'a zeyil olsun!.. Selamet-i millet ancak biz titriyoruz. Selamet-i vatan endişesiyle ancak bizim kalbimiz çarpıyor.*" Yine aynı gazetede, ülkenin selametinin ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla yapılacak işbirliğine bağlı olduğu yinelenmiş ve şunlar söylenmiştir: "*Biz bu vatanı kurtarmak için titreyenler mazlum mevkiinde olan ve isabet fikriyle vatanperverliklerini ispat edenler Hürriye ve İtilaf Fırkasıyla teşrik-i mesai edenler. Bunun için hiçbir mani yoktur... Çünkü bu firkada asmak, kesmek, nefyetmek programı yoktur.*"¹⁷⁷⁹

Müsavat'ta da yer alan şu haber, İttihat ve Terakki aleyhtarlığı propagandanın ne ölçülere vardığını açıkça göstermektedir:

"*Türkiye'yi mahveden deliler İslâmlara zehirli hançer saplıyor... İttihat ve Terakki'nin vatanımızı yeni bir felakete sürükleyecek olan bu gazetelerine aldanmayın. Baştan başa yalan söylüyorlar... Ulemayı tahrik edenler İslâmiyet'i mahv ve perişan edenler kendileridir. Ve kalbgah-ı İslâm'da bomba patlatanlar onlardır. Ey millet aldanmayınız. Enverleri, Talatları, Cemalleri, Bahaettin Şakir, Nazım hasılı bir çok canileri himaye eden sefillere kanmayınız. Vatanı yeni bir uçuruma sürüklemek için İttihat ve Terakki'yi diriltmeğe çalışanlara kapılmayınız...*"¹⁷⁸⁰

Müsavat'ta yer alan haberlerde, Milli Mücadele taraftarları, İttihatçıların devamı olarak görülüyor ve yaramaz çocuklar olarak nitelendiriliyordu. Gazetenin 18 Mart 1919 tarihli sayısında yayınlanan "*Memleketin Kurtulması İttihat ve Terakki Ruhunun Türkiye'de Artık Payidar Olmadığını ve Olmayacağını İspat İle Mümkündür*" başlıklı yazı şöyledir:

¹⁷⁷⁹ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 49-50.

¹⁷⁸⁰ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 51.

"Şu halde hem bir taraftan bu ictimâ-ı mukaddesi telvis hem de güneş görmüş yılan gibi şu buhranlı zamanda ihtifagahından çıkıp milletin son ümidini suya düşürmek isteyen kimselere ne isim verelim?

Bu gibi zevatın Hukuk-ı Osmaniye ile münasebetleri aradan seneler geçip de ıslah-ı hal eyledikleri anlaşıldığı surette mevzubahis olabilir. Kendileri güneşe çekilerek eski günahlarının vicdanlarına yüklediği bar-ı sakili tahfif için tövbe ve istiğfar ile meşgul olsunlar.

Evvelki günkü makalemizde yazdığımız üzere Gazi Muhtar Paşa gibi hamiyeti, haysiyeti bütün dünyaca müsellemler olan bir zat "Ben sadaretimde İttihatçılara muavenet ettim bundan dolayı huzur-ı ilahiye ma'siyetkar olarak gidiyorum. Siz bu hususta müsamaha etmeyiniz." Mealinde Tevfik Paşa kabinesine halet-i nez'inde vasiyette bulunuyor. Ve dikkat olsun ki Gazi Muhtar Paşa'nın, bu büyük ve asil zatın o merhameti de birçok erbab-ı fıkır ve kalem tarafından bir cinayet olmak üzere telakki edilerek müstehakk-ı afv addedilmiyor. Sonra "İttihat ve Terakki" mezaliminde alakadar olan birinciler hiçbir hiss-i haya duymayarak milletin her işine yine burunlarını sokmak cüretinde bulunuyorlar. Hala ma'siyetkar olduklarından tegafül ediyorlar.

Böyle bir emel-i mukaddes ile ictimâ eden zevatın hüsniniyetleri vatanperverlikleri ne kadar şayan-ı şükran ise "İttihat ve Terakkinin" bütün seyyiatına az çok taraftar olan şu yaramaz vatan çocuklarının memleketin halasını asla nazar-ı dikkate almayarak hala eski zihniyette devam etmelerine hayrat ediyoruz.

Heyet-i mezkûreye intihap edilmiş olan zevat-ı sairenin böyle şaibedar kimselerle teşrik-i mesai etmeyecekleri tabiidir"¹⁷⁸¹

Tüm bu düşman ve ayrılıkçı davranışlara rağmen, Yunan tehlikesi ya da İzmir'in Yunanlılara verileceği söylentilerinin yayılması karşısında, İzmir'de yayınlanan bütün Türkçe gazeteler ortak bir tavır takınmışlardır. İttihatçı-İtilafçı tartışmalarının doruk noktasına ulaştığı günlerde bile bütün basın, İzmir konusunu bir namus ve şeref konusu yapmaktan geri kalmamıştır. *Müsavat* "Biz Türkler İzmir meselesini namus ve şeref meselesi olmak üzere kaydediyoruz." diyerek şöyle devam ediyordu: "...Fakat bizim en sarîh, en hakiki hakkımıza tecavüz edildiği zaman evvela Yunan zırhlılarının topları bütün İzmir'de, Aydın'da taş taş üstünde bina, Yunan askerlerinin süngüleri Türk damarlarında dökülmedik bir damla kan bırakmamak şartıyla bu namus ve hak mücadelesini kabul etmelidir. O zaman hak ve insaniyet hadimi devletlerarasında

¹⁷⁸¹ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 223-224.

imzalanan sulh protokollerinin henüz mürekkebi kurumadan bol bahşişlerle galeyan ettirilen Yunan hırs ve zulüm ateşi, mazlum ve masum Türklüğün sel gibi akacak kanlarıyla sulanır ve söndürülür" diyerek işgal karşısındaki tepkisini ortaya koymuştur.¹⁷⁸²

Bu tartışmaların birazcık olsun durulması, kamuoyunda büyük bir sevinç ve ferahlık yaratmıştır. Nitekim Reşadiye halkı adına Belediye Başkanı Osman Nuri'nin *Müsavat*'ta yayınlanan bir mektubu, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Kamuoyunun duygularını yansıtan mektupta şunlar yazılıdır:

*"Vatan-ı Osmani hakkında harisane ve mütecavizane emeller perverde eden Yunanlığa karşı mevcudiyet-i milliyemizin bihakkın müdafaası için fırka münazatını bertaraf ederek bu gaye-i mesut ve kıymettara doğru kitle-i vahide halinde hareketleri icap eden İslâm matbuatı arasındaki münaferetin zevalini görmekle iktisâb-ı mübahat ediyoruz. Şu samimiyeti müşterekenizden dolayı cümledenizi tebrik eder ve Müslüman hukukunun müdafaa ve siyasetini ve Türk İzmir'i ile Müslüman payitahtının muhafazası uğrunda feday-ı nefis can için küçük ve büyük kanımızı akıtmağa azm-i metinle misak eylediğimizi arz ederiz."*¹⁷⁸³

Gazetenin işgalden önceki son sayısı, 30 Nisan 1919 tarihini taşımaktadır. Bundan sonra çıkarılıp çıkarılmadığı bilinmemektedir.¹⁷⁸⁴ Gazetenin başyazarı Hafız İsmail, milli Mücadele aleyhi davranışlarından dolayı, 1924 yılında hazırlanan 150'likler listesine alınmış, 1932 yılında da Mısır'da ölmüştür.¹⁷⁸⁵

3.2.3.18.2.2. Islahat Gazetesi

Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmir'de çıkarılmaya başlanan gazetelerden biri de *Islahat*'tır. 10 Kasım 1918'de yayına başlamıştır. Gazete başlığının altında, *"Her gün neşrolunur müstakil-ül-efkar Türk gazetesidir"* ibaresi yer almaktadır. Gazetenin sahibi ve başyazarı, İzmirli Avukat Sabitzade Emin Süreyya Bey, yazı işleri müdürü de Mahmut Tahir-ül Mevlevi'dir. İzmir'in kurtuluşundan bir gün öncesine kadar yayınını sürdüren *Islahat*'ın, toplam 1183 sayı çıktığı bilinmektedir.¹⁷⁸⁶

Islahat, tam anlamıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yayın organıydı. Emin Süreyya ise Hürriyet ve İtilaf'ın İzmir şubesi yönetim kurulu üyesiydi. *Islahat*, İzmir'in

¹⁷⁸² Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 32.

¹⁷⁸³ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 57.

¹⁷⁸⁴ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 118.

¹⁷⁸⁵ Demir, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası", s. 121.

¹⁷⁸⁶ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 160.

işgaline kadar, aşırı bir İttihat ve Terakki düşmanlığı yapmış, işgalden sonra ise bu tutumu, Yunan çıkarlarını savunmaya, onlarla işbirliğine ve hainliğe dönmüştür.¹⁷⁸⁷

Emin Süreyya, *Islahat*'ın hemen hemen her sayısında en ağır sözlerle, İttihat ve Terakki karşıtı yayınlar yapmıştır. Tahir-ül Mevlevi, II. Meşrutiyet'le ilgili olarak kaleme aldığı uzun bir yazıda, on yıl önce hürriyet ilan edildiği zaman bunun anlamını kimsenin bilmediği iddiasından yola çıkmış ve İttihat hükümetinin "*veled-i na meşru suretinde zuhur*" ettiğini ve sayılamayacak kadar hatalar yaptığını, hiçbir eleştiriye açık olmadığını ve hiçbir zaman komitecilikten kurtularak ülke çıkarlarına hizmet etmediğini ileri sürmüştür. İttihat ve Terakki, "*müstebit*" bir yönetimi yıkmış fakat meşrutî bir yönetimi asla kuramamıştı. "*Halka faziletkar görünmek isteyen Cemiyet-i İttihadiye ayrıık kökü gibi vatanın her tarafını istila etmişti.*"¹⁷⁸⁸

Sabitzade Emin Süreyya, işgal sürecinde, Türklerin Yunanlılar ve Rumlarla bir arada yaşayabileceğini savunarak, işbirliğinin farklı boyutlarını göstermiştir. Türk-Rum Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulması için *La Reforme Gazetesi* sahibi Çürükçüoğlu Nikolaki ve *Müsavat*'ın sahibi Mehmet Sadık'la birlikte, M. Rodas'ın öncülüğünde çalışmalara katılmıştır. Fakat bu dernek *Anadolu Gazetesi* sahibi Haydar Rüştü'nün engellemeleri sonucu kurulamamıştır.¹⁷⁸⁹

İzmir'in işgali sırasında Vali İzzet Bey'in verdiği emirlerin eleştirilmesi üzerine, olayların yaşandığı sırada Vali'nin odasında olan Emin Süreyya, kendisi gibi İttihat ve Terakki düşmanı olan İzzet Bey'i savunan bir makale yazmıştır.¹⁷⁹⁰ İşgal günü gelişen olayların birinci ağızdan anlatıldığı şu makale, İzmir'in işgali sırasında yaşananlar hakkında bilgi vermesi bakımından da önemlidir:

"Tarihi Bir Şahadet Vali İzzet Beyefendi Hakkında

Hadise-i ahire üzerine memleketimizin bir kısım mahafilinde Vali İzzet Beyefendi'nin aleyhinde mucip kil ü kal bazı, adem-i idare şayialarının sivrildiğini işitiyor, bunların ne gibi menabiden tereşşuh ettiğini bildiğimiz için ehemmiyet vermiyorduk.

Bu defa İstanbul gazetelerinde ise mesele-i malumede İzzet Beyefendi'yi adem-i ehliyet ile itham eder, kılıklı neşriyata tesadüf ettiğimiz zaman, hadisat-ı ahiriye'nin en ufak bir noktasına varıncaya kadar, vakıf bir gazeteci sıfatıyla İzzet Beyefendiye karşı,

¹⁷⁸⁷ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 160.

¹⁷⁸⁸ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 44.

¹⁷⁸⁹ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, s. 161.

¹⁷⁹⁰ Mithat Kadri Vural, "İzmir'de" İlk Kurşun" Hadisesine Dair Bazı Tanıklar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XIX/Özel Sayı: İzmir'in İşgali*, İzmir, 2019, s. 159.

atf edilmek istenen, şu tarihi isnadat, karşısında müşarünileyhi müttehim mevkiinde görmeği de, vazife-i vicdaniyemize cidden muhalif gördük.

Şimdilik şurada soruyoruz ve anlamak istiyoruz ki, İzzet Bey'i adem-i idare ile lekelemek isteyen zevat, acaba müşarünileyhi hangi noktadan muaheze etmek istiyorlar? İzzet Bey cidden idareli bir memur olmuş olsaydı, şu işgal-i askeriye mani olurdu mu demek istiyoruz?..

...Evvela: İşgal-i askeriden daha iki gün evvel Vali İzzet Beyefendi ile ahval-i siyasiye hakkında, bir mülakat yapan muharrir-i aciz her zaman ve mekanda hatta cenab-i Kibriya huzurunda bile şahadet ederim ki, İzzet Beyefendi işbu işgal-i askeriyeden malumattar olmadığı gibi, böyle bir hadise-i siyasiyeyi hatırından bile geçirmiyordu. Hususiyse, kendilerine, Yunanistan işgal-i askerisini zimmen ihsas ettiğim zaman, onun mümkün olmadığı, ancak başka bir siyasetin bu memleket için, daha ziyade faal bir vaziyette olduğunu kendileri de hafıyyen bana ihsas ettiler. 15 Mayıs 1335 tarihinde fevkalade galeyanda olan halkın, teskini için ita etmiş oldukları evamirin infaz edilmeyerek meskut-ı anı kaldığını bilahire işittim.

15 Mayıs 1335 tarihinde, sabah on bir raddelerinde, makam-ı alilerinden kendisini ziyarete gittiğim vakit, istinaf müddeiumumisi Osman Bey, Divan-ı harb-ı örfi reisi Sait Paşayı, orada gördüm. Halkın galeyanda olduğunu bana anlattılar, karşımızdaki kuvvete karşı, bu şekil ve suretle vaki olacak hareketin birkaç masumun heder-i deminden başka bir neticeyi intaç etmiyeceğini, aynı zamanda, bu gibi hareketin muvakkat işgal mahiyetinde olan sulh konferansı kararının, şekl-i siyasisine de tesiri olması ihtimalini söylemekliğim üzerine halkın teskin-i heyecanı zımında teşebbüsatta bulunmak ve halkı hakikât-ı meselenin muvakkat bir işgalden başka bir şey olmadığını vakıf ettirmek üzere, mikdar-ı kafi vesaitin izamını polis müdürü Fikri Beye emretti. Şimdiye kadar milletin hazinesinden geçinen ve vazifesinin en büyük kısmının bu gibi günlere ait olduğunu derk ve teheffümden aciz bulunan o çelebi deifa-i vazifeden acizim demek suretiyle işin içinden çıkması üzerine İzzet Beyefendi de Kumandan Nadir Paşa'ya Müddeiumumi Osman Bey, Divan-ı Harb Reisi Sait Paşa ile muharrir-i aciz yanında miktar-ı kafi süvari müfrezesinin izamını telefonla beyan ettiler... İşte esas mesele ve suitefehhüm buradan başlıyor.

Kışlanın bir kapısından çıkan süvariler emir telakki etmek üzere hükümete girerken, diğer taraftan Yunan asker-i işgaliyesi hükümet civarındaki kahvenin önünden

geçiyordu, ben de Defterdar Bey'in odasında müşarünileyh ile beraber pencereden bakıyorduk.

Bu esnada meçhul bir semtten, patlayan silah sedası hadisenin vukuuna sebep vermiştir. İşte esas mesele budur.

*Şimdilik rica ederim şu meselede acaba İzzet Beyefendinin hatası, kabahati ve adem-i idaresi nereden çıkıyor acaba. Başka bir Vali olsa idi böyle bir hadise karşısında ne yapabilirdi... Hele asıl garibi, şimdiye kadar İttihatçıların davulunu çalmakla geçinen sakallı avukat arkadaşımızın, müşarünileyhin makamına bile hürmetsizlik edecek derecede zebandırızlığa intişar ettiğini işittiğimizdir. Geçmiş bir macerayı şurada tasvip ederek kimin kimi muahezede hakkı olduğunu anlatmak isterdim. Fakat zamanın nezaketi buna mani oldu. Yalnız o zata ve emsaline derim ki hastanın başına getirdiğiniz doktor hastayı ölü buldu ve hastanın bu hale gelmesine sebepte sizsiniz. Artık sesinizi kesin, milletin canını burnuna getirdiniz."*¹⁷⁹¹

1922 yılında Yunanlılar, Anadolu'daki işgal altında tuttukları bölgelerde yaşayan Müslüman halkın kendilerini desteklediklerini, Yunan yönetiminden memnun olduklarını iddia eden yoğun bir propagandaya girişmişlerdi. Yunanlıların bu propaganda çalışmalarını destekleyen ve kolaylaştıran odaklar da vardı. 1922 yılında Paris'te yayınlanan "*Les Turcs et l'occupation grecque en Asie Mineure*" başlığını taşıyan propaganda kitabında, bu konuda pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak Yunanlıların, işgal altındaki bütün bölgelerin halkını kendilerinden memnun gibi göstermeleri bir aldatmaca idi. Bu iddialar Yunan propagandasının boyutlarını göstermektedir. Birkaç işbirlikçinin davranışını bütün halka mal etmek bu propagandanın temel özelliği olarak görülmektedir. *Islahat Gazetesi*'nin 9 Haziran 1922 tarihli sayısında yayınladığı ve Bursa Müslümanları tarafından Cenova Konferansına sunulduğu ileri sürülen yazı, konuyla ilgili önemli bir belgedir. Bu belgenin girişinden anlaşıldığına göre, sözde Bursa ve çevresi, Müslüman ahalinin katılmasıyla memleketin ileri gelenlerinin öncülüğünde belediye dairesinde bir miting yapılmış ve Cenova konferansına hitaben bir protesto düzenlenmesine karar verilmiştir. "*İltimasname*" olarak adlandırılan ve girişten sonra başlıca üç maddeden oluşan bu bildiride şu görüşler dile getirilmekteydi:

"1. Bütün ulusun "mukadderatını gasıp ellerine geçiren Ankara zimamdararı yalnız adını değiştirmek suretiyle İttihat ve Terakki avenesinden başka bir şey değildir.

¹⁷⁹¹ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), s. 243-244.

Bunlar on dört yıldan beri din ve meshep ayrımı gözetmeksizin sayısız ocakların sönmesine yol açtıklarından bütün dünyanın nefretini kazanmışlardır.

2. *Büyük Sultanımıza karşı ayaklanan ve bu melun cemiyetin yeniden dirilmesinden başka bir şey olmayan Kemalist İttihadın (Kuva-yı Milliye) ortaya çıkmasından Müslüman halk kaygıya düşmüş, bu yüzden büyük devletlerin yardımına sığınarak halifemizin zir-i hakimiyetinde kalmak suretiyle hür ve serbest yaşamak isteğini dile getirmiştir.*

3. *Bursa'nın işgalinden beri yerli halkın an'anat-ı milliye ve diniyelerine saygı göstererek tarafsız bir şekilde ülkeyi yöneten adalet sever Yunan yönetimine teşekkür etmeyi kendimize borç biliyoruz.*

*Bundan ötürü üç maddeden oluşan bu iltimasneme-i arizamızın Cenova konferansına iletilmesini, birer kopyasının da bağlı bulundukları hükümetlere göndermeleri için büyük devletlerin Bursa'daki temsilcilerine göndermelerini insanlık adına İşgal Kuvvetleri Komutanlığından rica ediyoruz."*¹⁷⁹²

Örneklerden de anlaşılacağı gibi gazete, İzmir'deki Yunan işgali sürecinde, adeta işgal güçlerinin yayın organıymış gibi kullanılmıştır.

Gazetenin yayınlarına, 8 Eylül 1922'de son verilmiş, Sabitzade Emin Süreyya ise yargılanma sonrası idam cezasına çarptırılıp, 9 Eylül 1922'de, Konak Meydanı'nda idam edilmiştir.¹⁷⁹³

3.2.3.19. Milli Mücadele Yıllarında Kastamonu Basını

3.2.3.19.1. Açıksöz Gazetesi

Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'da Milli Mücadele'yi başlattığı haberini alan Kastamonulu gençler bir araya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan yükselen sesini tüm yurda duyurabilecek ve bu mücadelenin Anadolu'da sözcüsü olacak bir gazete çıkarmaya karar vermişlerdir. Hüsnü (Açıksöz), Ahmet Hamdi (Çelen) ve Tahir (Karaoğuz) adlı gençler, gerekli hazırlıkları tamamlayarak *Açıksöz Gazetesi*'ni yayınlamışlardır.¹⁷⁹⁴

¹⁷⁹² Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, s. 151-152.

¹⁷⁹³ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 97.

¹⁷⁹⁴ Seher Karagöz, "Kastamonu Basınında Tahir Karaoğuz", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 325.

Milli Mücadele'nin önemli gazetelerinden biri olan ve 15 Haziran 1919'da çıkarılmaya başlanan *Açıksöz*'ün, mesul müdürü Hüsnü Açıksöz'dür.¹⁷⁹⁵ İmtiyaz sahibi Ahmet Hamdi Bey, başyazarı İsmail Habib Bey'dir.¹⁷⁹⁶ Ahmet Hamdi Bey aynı zamanda Kastamonu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucu üyesidir.¹⁷⁹⁷ Gazetenin başlığının altında "*Cum'adan maada her gün neşr olunur müstakil fikirli gazete*" ifadesi yer alır.¹⁷⁹⁸

Açıksöz'ün ilk sayısında "*Yevm-i İntişarımız Dolayısıyla*" başlıklı yazıda, gazetenin Kuva-yı Milliye taraftarı olduğu şu sözlerle ifade edilmiştir: "*Gazetemiz Kuva-yı Milliye'nin cereyanı inkişaf ve terakkisini takip etmiştir.*"¹⁷⁹⁹ Henüz Kastamonu Kuva-yı Milliye bölgelerine dahil edilmemişken, bu üç lise öğrencisi, bütün Anadolu şehirlerini işgalci güçlere ve İstanbul Hükümeti'ne karşı mücadele etmeye çağıran yayınlar yapmışlardır.¹⁸⁰⁰ Bu zorlu görevde, Lise Müdürü Behçet Bey (Yazar), lise öğretmeni İsmail Habib (Sevük) ve tarih öğretmeni İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) da, bu gençleri yalnız bırakmamış, eğitici ve öğretici yazılarıyla gazeteye destek olmuşlardır.¹⁸⁰¹

Yine *Açıksöz*'ün ilk sayısında yer alan "*Mesleğimiz*" başlıklı makalede yayın politikasını şöyle açıklamıştır:

"Beş yıllık didişmenin, çarpışmanın, sinirlere verdiği uyusukluğa bir soğuk su tesiri icra edecek sesleri her kulak bekliyor, her kalp particilikten, şahsi ihtirastan kurtulmuş hak ve hakikât sedaları işitmek, ateşlerini biraz teselli rüzgarları ile serinletmek ihtiyacını hissediyor. Memleketimizin saf ve nezih kucağına kemali emniyet ve itimatla atılan gazetemiz bu görevi yerine getirebilmek için çalışacaktır.

Gazetemiz bizim değil, sizin gönüllerinizden doğan pak duyguların, saf düşüncelerin bir aynası olarak hayatının gıdasını umumun ruhundan almak istiyor. Umumdan göreceğimiz ve emin olduğumuz rağbet bizim şevk ve hevesimizi arttıracak.

¹⁷⁹⁵ Ercan Çelebi, "Milli Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, S. 19, Bahar 2014, s. 113.

¹⁷⁹⁶ *Açıksöz*, S. 309, 15 Teşrinievvel 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁹⁷ Faruk Söylemez, "Milli Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 168.

¹⁷⁹⁸ *Açıksöz*, S. 336, 16 Teşrinisani 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁹⁹ Çelebi, "Milli Mücadele'de Kastamonu", s. 113.

¹⁸⁰⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 91.

¹⁸⁰¹ Mustafa Eski, "Kastamonu Basınında Arslan Kaynardağ", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 292.

*Gazetemiz takip ettiği yolda daha emin ve daha sağlam adımlarla yürüyecektir. Lisanımız açıktır, gazetemiz ismini unutmamaya çalışacaktır."*¹⁸⁰²

Hüsni Açıksöz sonraki yıllarda, Açıksöz'ün nasıl çıkarıldığı hakkında şunları söylemiştir:

"...Gazete çıkaracağız. Fakat nasıl ve ne ile. Beş paramız vardı, bunu böyle sarf edebilirdik. Fakat bu para ancak üç ay yahut beş ay gazeteyi yaşatabilirdi. Sonra en büyük mesele gazetecilik nedir hiç bilmiyorduk. Böyle en nazık bir zamanda düşmanların, sarayın divan-ı harplerin bütün milletin nışu hayatını kemirmek için dış biledikleri bir zamanda bu kadar maddi noksanlıklara Millici bir gazete çıkarmak ne demektir. Fikrimizi açtığımız büyüklerin ekserisi bize bu hususta nasihat etti. Fikrimizden feragat ettirmeye uğraştı. Fakat gönlümüzde çok kıymetli bir ateş yanıyordu. Makulane ve mütedilane nasihatler bu ateşler arasında kavruluyor, azmimizi arttırmaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Her gün toplanan, dertleşen on beş kadar arkadaştık. Enine boyuna her türlü ihtimali düşünmüştük. Benle Hamdi gazete çıkaracaktık. Tahir Karaoğuz da, ilk sayılarında memleketine gitmeyecek bize yardım edecekti. Emin (Tatlı), Baki (Tamtürk), Nami, Celal vesair arkadaşlar burada, kazalı arkadaşlar da kazalarda, gazetenin hem muhabirliğini yapacaklar hem de abone işlerini takip edeceklerdi. İlk sayıyı çıkarabilmek için icap eden hazırlıklara giriştik. İlk iş matbaa ile uyuşmaktı. Matbaa o zaman haftalık bir gazete çıkmasına rağmen, bu gazeteyi işi çok olduğu için yetiştiremeyeceğini söyledi. Kadı Baha Molla beyin tavassutu ile muvafakat cevabı aldık. O vakit ki, lise müdürü Behçet bey de bize her hususta yardım edeceğini vaad etti. Ve ilk nüshalarda hakikâten çok büyük yardımlarını gördüğümüz bu zatı burada lisan-ı şükranla yad etmek bir vazifedir. Artık her türlü hazırlığımız bitmişti. Gazetenin neşri için icap eden resmi muamelenin de tamamlanmasından sonra işe başladık. Bir dükkânı iderahaneye olarak kiraya tuttuk. Haziran'ın 10'a doğru bütün arkadaşlar faaliyete geçmişlerdi. Bir taraftan gazeteye abone teminine çalışıyor, diğer taraftan çıkacak gazetenin mesleği hakkında tenviratta bulunuluyordu.

Arkadaşlar tarafından bütün duvarlar gazetenin reklamlarile doldurulmuştu. Mülhakattaki arkadaşların da fiili müzaheretleri başlamıştı. Nihayet 15 Haziran günü Kastamonu'nun bütün sokaklarında ilk defa olarak "Açıksöz" nidası işitildi. İlk nüshamızın satışı bize çok ümit verdi. Hele abone hususunda gösterilen müzaheret

¹⁸⁰² Demircioğlu, 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, s. 63.

ümidimizin çok fevkinde idi. Daha üçüncü, dördüncü nüshamızda baskı adedimiz 1200'ü geçmiş idi."¹⁸⁰³

Anadolu basınında Milli Mücadele'yi destekleyen ilk gazetelerden biri olma özelliğini taşıyan *Açıksöz*'ün, çıkartılması kolay olmamıştır. Bunun en önemli sebebi ise var olan siyasi ortamın, İstanbul Hükümetinin kontrolü altında olmasıydı. Tahir Karaoğuz, *Açıksöz*'ün daha ilk sayısındaki "*İctimai Yaralarımız*" başlıklı makalesinde bu baskılı ortamdan şöyle dert yanmaktadır:

"Başımıza yağın musibet yıldırımları (ah ne kadar yazık ki) bizde hala ufak bir intibah eseri olsun hasıl etmiyor. Hala tırnaklarımız birbirimizin gırtlığında, hala birbirimizin bağrına basıp tekmeliyoruz. Nifak o yırtıcı pençe, ruhumuza o kadar yapışmış ki, kanımızı, canımızı emiyordu. Kalplerimizde zerre kadar bir hareket duymuyoruz."¹⁸⁰⁴

Başlangıçta çok zorluk çeken *Açıksöz*, 4. sayısında, vilayet matbaa işçilerinin greve girmeleri üzerine, teksir makinesinde basılarak okuyucularına ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu grev, Anadolu'da ilk basın grevidir.¹⁸⁰⁵

Daha sonraları, kışın şiddetli geçmesi üzerine, gazete basımı için gerekli olan kâğıtlar İnebolu yolunun kapalı olmasından dolayı, İstanbul'dan gelememiş, bunun üzerine gazete 34. sayısından itibaren iki yaprak yerine tek yaprak olarak yayınlanmıştır. Kışın etkisini kaybetmesi üzerine, 21 Mart 1920 tarihli 39. sayısıyla birlikte, dört sayfa olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Haftalık olarak yayınlanan gazete, 49. sayısından itibaren haftada iki kez, pazartesi ve perşembe günleri çıkmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi ve mesul müdürü Ahmet Hamdi iken, 74. sayısından itibaren gazetenin sahibi Hamdi Bey, mesul müdürü ve muharriri Hüsnü Bey olarak verilmiştir.¹⁸⁰⁶

Tirajı ortalama 400 olan gazetenin birinci sayfada başyazı, önemli Ankara telgrafları, sonra edebi yazılar ve gazete haberleri, ikinci sayfada genellikle memleketin iç sorunlarına ilişkin İsmail Hakkı imzalı makaleler, Büyük Millet Meclisiyle ilgili haberler, yerel haberler ve ilanlar yer almıştır. 1922 yılı başlarından itibaren ender olarak Türk ve Batı Avrupa devlet adamlarının portreleri basılmıştır.¹⁸⁰⁷

¹⁸⁰³ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 64-65.

¹⁸⁰⁴ Karagöz, "Kastamonu Basınında Tahir Karaoğuz", s. 329-330.

¹⁸⁰⁵ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 264.

¹⁸⁰⁶ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 264-265.

¹⁸⁰⁷ Yüst, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 80.

İlk defa *Sebilürreşâd Dergisi*'nde yayınlanan *İstiklâl Marşı*, daha sonra *Açıksöz Gazetesi*'nin 21 Şubat 1921 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.¹⁸⁰⁸

Açıksöz, yayınladığı *İstiklâl Marşı*'nı okuyuculara şu sözlerle tanıtmıştır:

"Şair-i azam ve muhterem üstadımız Mehmet Akif Beyefendi üstadımız *"İstiklâl Marşı"* ünvanlı bediay-ı Nefiselerinin ilk neşir şerefini gazetemize lütuf buyurdular."¹⁸⁰⁹

Ayrıca *Açıksöz*, Mehmet Akif'in *Kır Ağasının Rüyası*, *Köse İmamın Dertlerinden*, *Ey Müslüman*, *Umar mıydın*, *Ye's Küfürdür*, *Mevlid-i Nebi Gecesi*, *Ey Cemaat Uyan*, *Leyla* adlı şiirlerini de yayınlamıştır.¹⁸¹⁰

Açıksöz, her ne kadar Kastamonu'da çıkarılan bir gazete ise de, sadece Kastamonu'ya dair haberler değil, o zaman İstanbul ile Anadolu arasında köprü olan İnebolu, Sinop, Zonguldak, Çankırı gibi illerde yaşananlar da haber yapılmış ve gazetenin buralarda da satılıp halkın aydınlatılması sağlanmıştır. İstanbul gazetelerinin, Anadolu'ya girmesinin yasaklandığı dönemde her gün çıkarılarak, İstanbul gazetelerinin yokluğunu aratmamıştır. Hatta İstanbul'a bile gizlice sokularak satılmıştır. Halkı yaşanan her olaydan haberdar etmek için yoğun bir çaba harcanmış, Zonguldak ve İnebolu muhabirleri İstanbul haberlerini, Ankara muhabirleri de Ankara haberlerini anında gazeteye iletmışlerdir.¹⁸¹¹ Türkiye ile ilgili dış haberleri de aynı yolla elde etmekte olan gazete, bu konuda fazla olmamakla birlikte yabancı gazetelerden de yararlanmıştır. Böylece dağılma sahası çok genişlemiş olup, tirajı da 1500'ü geçmiştir. Kuzey Batı Anadolu'nun önemli gazetelerinden biri olan *Açıksöz*, aynı zamanda Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı durumuna gelmiştir.¹⁸¹²

Kuva-yı Milliye'nin coşkuyla desteklendiği *Açıksöz*'de, Ege Adaları'nın Türkiye'ye verilmesi gerektiği yönünde yazılar yazılmış, İngiltere'ye karşı geniş bir kampanya yürütülmüştür. Buna karşılık gazetede, İstanbul hükümeti şiddetle eleştiriliyor ve *"İstanbul bir suçlu, bir günahkardır. Yazıklar olsun İstanbul'un haline! İstanbul'u yola getirecek Anadolu'dur"* deniyordu. Bolşeviklerin de İslâm dünyası için büyük bir tehlike olarak görüldüğü *Açıksöz*'de, bu endişeden şu şekilde bahsedilmiştir: *"Gerçi İslâmiyet Bolşevizmle uyuşmaz ama ortak düşmana karşı birleşmelerinden doğal*

¹⁸⁰⁸ Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, s. 11.

¹⁸⁰⁹ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 71.

¹⁸¹⁰ Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, s. 11.

¹⁸¹¹ Faruk Söylemez, "Milli Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, C. 3, S. 12, s. 412-413.

¹⁸¹² Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, s. 10.

ne olabilir. Bugün bütün Doğu, Buhara, Afganistan, Hindistan, Çin hudutlarına kadar, Bolşevizmin etkisi altındadır. Bolşeviklik Türkün hakkı verilirse önlenir..."¹⁸¹³

Açıksöz, Kastamonu'daki aydınların bir karargah merkezi gibi çalışmıştır. Mehmet Akif başta olmak üzere, Kastamonu'dan gelip geçen bütün aydınlar, *Açıksöz*'ü ziyaret etmiş, gazeteye yazı yazmışlardır. Bu aydınlar arasında, Ahmet Emin (Yalman), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Yusuf (Akçura) ve Ahmet (Ağaoğlu) gibi fikir adamlarını saymak mümkündür. Ayrıca Mehmet Akif, İsmail Habib (Sevük), Mustafa Necati ve İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) gibi kişiler, Kastamonu'da kaldıkları süre içinde, *Açıksöz* idarehanesini merkez edinmişlerdir.¹⁸¹⁴

Milli Mücadele süresince gelişmeleri yakından takip eden *Açıksöz*, Türk ordusunun faaliyetlerini ve başarılarını kısa süre içinde sayfalarına taşımış, okuyucuyu bilgilendirmiştir. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Hüseyin Rauf Bey, 26 Ağustos 1922 günü Kastamonu Valiliğine bir telgraf göndermiş ve taarruzun fiilen başladığını bildirmiştir. Söz konusu telgraf *Açıksöz*'ün 27 Ağustos 1922 tarihli sayısında şöyle yayınlanmıştır:

"Kastamonu Valiliğine

Bugün sabahtan itibaren Garp Cephesi'nde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız, vatanın namus ve İstiklâlini kurtarmaktan ibaret olan yüce görevi yerine getirmek için Allah'ın yardımına dayanarak, bütün cephede cani ve istilacı düşman ile çarpışmaktadır. Hadise bu sabah Büyük Millet Meclisi'ne arz edilmiş ve Meclis Genel Kurulu, milletin arzularından ilham alarak, ordularımızın muzaffer olmasını Allah'tan niyaz eylemiştir. Millet mücadelesinin başlangıcından beri kesin zaferin elde edilmesi için maddi, manevi bütün kuvvetlerini seferber eden fedakar milletimiz için mukadder olan mes'ut günler inşallah artık yaklaşmıştır. Bütün kumandanları, subayları ve neferleriyle; evlatlarımız ve kardeşlerimizden oluşan bir kahramanlık destanı olan insanlık tarihi karşısında en lekesiz ve en mukaddes bir davanın gerçekleşmesi uğrunda Allah yolunda kanını akıtan ordumuz için Allah'ın yardımını isteyelim ve mübarek bayramımızda, tam bir gönül rahatlığı ile başarılar dileyelim. Bütün memurlar ve fedakar halkımızın maddeten ve manen yardıma devam eyleyerek milli savaşımızdan kıvanç duymalarını rica ederim efendim."¹⁸¹⁵

¹⁸¹³ Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s. 129.

¹⁸¹⁴ Eski, Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları, s. 3.

¹⁸¹⁵ Eski, Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları, s. 58.

Açıksöz Gazetesi, 1932 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüş ve beş yıllık bir duraklamadan sonra, yine Hüsnü Açıksöz tarafından 1937 yılında, *Doğrusöz* adıyla yayınlarına devam etmiştir.¹⁸¹⁶

3.2.3.19.2. Türkeli Gazetesi

Türkeli Gazetesi, Nüşet Haşim tarafından, 14 Mayıs 1921'de çıkarılmaya başlanmıştır. Başlığının altında "*Milliyetçi yevmi gazete*" ibaresi yer alan gazetesinin yayın hayatına başlaması, *Kastamonu Gazetesi*'nin 21 Mayıs 1921 tarihli sayısında "*Tebrik*" başlığı altında şöyle duyurulmuştur:

"Şehrimizde Osmanlı muharrirlerinden Nüşet Haşim bey tarafından *Türkeli* namıyla bir gazetenin günlük olarak yayına başladığı büyük memnurlukla görülmüştür. Erbabı kalem ve vukuftan olan mumaiylehin neşriyatı vakiasından istifade edileceği tabiidir. Tebrik eder devamı intişarını temenni ederiz."¹⁸¹⁷

Cephelere yardımların arttırılması ve ülkede bir an önce reformların gerçekleştirilmesi istenen *Türkeli*'nde, özellikle Ermeni ve Rumlar, Anadolu'da Türklere karşı tutumlarından dolayı sert bir dille eleştirilmiştir. İstanbul gazetelerinin taklit edildiği *Türkeli*'nde, yerel ve ülke geneli haberlerin yanında, "*Yabancı basın özetleri*" başlıklı bir bölüm de yer almıştır.¹⁸¹⁸

Gazete 11 Haziran 1921'de, Nüşet Haşim Bey'in başka bir yere tayin olması üzerine kapanmıştır.¹⁸¹⁹

3.2.3.19.3. Nazikter Gazetesi

Nazikter Gazetesi, Yusuf Niyazi tarafından 30 Mayıs 1910 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Yusuf Niyazi, gazetenin sadece kurucusu değil, mesul müdürlüğü, yazarlık ve müretteplik görevini de üstlenmiştir. Gazete, Kastamonu merkezinden başka, Cide ve Daday ilçelerinde de düzensiz olarak yayınlanmıştır.¹⁸²⁰

Gazetenin başlığının altında, "*İhtari mahsus*" başlığı altında "*Mesleğine muvafık asar kabul ve derc olunur*", "*Mesleği, asarı, edebiye, fenniye, ilmiye ve ahlakiyeyi*

¹⁸¹⁶ Atabay, *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, s. 76.

¹⁸¹⁷ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 82-83.

¹⁸¹⁸ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 77.

¹⁸¹⁹ Hüsnü Açıksöz, *İstiklal Harbinde Kastamonu, Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu*, 2019, s. 64.

¹⁸²⁰ Yılmaz, *II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, s. 59.

ihativagahtır." yazılıdır. On beş günde bir yayınlanan *Nazikter*'in, elle yazılmış 59. sayısında ise, "*Haftada bir çıkar Türk gazetesi*" ibaresi yer almıştır. Sayfanın baş kısmını kaplayan bir çerçeve içinde "*Birkaç söz*" başlıklı yazıda: "*Nazikter aziz okuyucularından gördüğü çok kıymetli teveccühata naçiz bir cemile olmak üzere daha rengin ve daha zengin münderecat programile haftada bir defa intişare karar verdiğini kemali hüürmetle arz eder*" denilerek, gazetenin bu sayıdan itibaren haftada bir yayınlanacağı okuyucuya duyurulmuştur.¹⁸²¹

Her türlü sıkıntıya rağmen, yayınlarını Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdürmeye çalışan *Nazikter*'in, 5 Nisan 1926 tarihli 74. sayısında, "*Nazikter'in On Yedinci Senesi*" başlıklı yazısında, gazetenin varlığını devam ettirebilmesi için okuyucuların desteğine ihtiyacı olduğunu ve nasıl destek olabileceklerini şöyle bildirmektedir:

"*Bu günde arzu ettiği gaye-i tekamüle erişmek için bütün kuvvetiyle ma'adane çalışmak kararını vermiştir. Gerçi Nazikter şekl-i hazırıyla küçüktür, gerçi münderecatı itibarıyla fakirdir. Fakat ne çare ki bütün bu görüp bildiğimiz hakikâtlerin önünde melül ve biçare boynumuzu bükmekten başka bir şey yapamıyoruz. Zira biz de Nazikter'in yolunu dikenleyen eyadi-i fakr u zaruretin esiri bulunuyoruz. Mamañih şurasını da itiraf edelim ki eğer tali' azm ve sebatımızda yar ve yaver olursa Nazikter'i matbuatın bir şaheseri haline getireceğimizi çok kuvvetle ümid ediyoruz. Şurada muhterem karilerimizden küçük gazetemizi büyütmek için iki istirhamımız var: Evvela abone müddeti biten kadirşinas zevatın tecdid-i kaydı saniyen gazetemizi rüfeka-yı necibelerine suret-i müesserede tavsiye buyurmak suretiyle bize muavenet eylemeleridir. İşte yine tekrar ediyoruz; Nazikter'in en büyük emeli bizi bin bir beladan kurtarıp da refah, saadet ve itila yollarını açan Cumhuriyet'in hadimi olmaktır.*"¹⁸²²

Edebiyat ağırlıklı bir gazete olan *Nazikter*'in hemen her sayısında özellikle şiiirlere yer verilmiştir. Gazetede, Yaşar Nezihe, Adanalı Ziya, Tahsin Nahid, Ömer Faik, Osman Cemal, Rıza, Şeyda Bey, Şaik Besim, Kılıç Aslan'a ait şiirler bulunmaktadır. Yine Rıfat Ilgaz'ın, Kastamonu'daki öğrencilik yıllarında yayınlanmış 29 şiirinin, aşağıda isimlerini verdiğimiz 11'i, *Nazikter Gazetesi*'nde yer almıştır: "*Sevgilimin Mezarında*", "*Dere*", "*Telgrafın Telleri*", "*Denize*", "*Nesin?*", "*Karanlık*

¹⁸²¹ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 82.

¹⁸²² Yılmaz, *II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, s. 60.

*Kalbim", "Bahara Tahassur", "Cennet Ülke", "Yıldızlar", "İstemem", "Dergah Yıldızı"*¹⁸²³

Gazetenin ulaşılabilen 198. sayısının yayın tarihi 7 Mart 1929 tarihli ve bu tarihten sonra çıkarılan başka bir sayıya ulaşılamamıştır. *Açıksöz Gazetesi*'nin 9 Haziran 1930 tarihli sayısında ise, Yusuf Niyazi'nin Bursa'da *Uludağ* isimli bir gazete çıkardığını yazmaktadır.¹⁸²⁴

3.2.3.19.4. Yeşil Ilgaz Gazetesi

Milli Mücadele yanlısı Kastamonu gazetelerinden biri de, 24 Kasım 1918'de İsmail Habib (Sevük) tarafından çıkarılan *Yeşil Ilgaz Gazetesi*'dir.¹⁸²⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu'da yayın organı olan *Köroğlu Gazetesi*'nin, 31 Ekim 1918'de kapanması üzerine yayın hayatına başlayan *Yeşil Ilgaz Gazetesi*'nin birinci sayısında bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

"Yeşil Ilgaz bundan böyle Köroğlu'nun yerine kaim oluyor. Köroğlu ufak tefek sendelemeler müstesna olmak üzere matbuat hayatında on sene kadar yaşadıkten sonra mevkini Yeşil Ilgaza terk ediyor. Binaenaleyh ortada bir tebdil var..."

Ölen gazete ile doğan gazete arasında yazı yazan bir kalemden başka hiçbir rabita kalmadı. O kalemin gayesindeki safvet hiçbir zaman tebdil etmeyecek. Yalnız o kalemin amali yarı dünyanın amaliyle beraber sükut etti!

Köroğlu'ndaki yazılarımızı takip eden karilerimiz tasdik ederler ki biz en ziyade vilayetin mahalli meseleleriyle uğraşmayı tercih etmiştik. Zaten mülhakat gazetelerin siyasi bir hüviyet iktisap etmelerine ne bir mana ne de bir faide görüyoruz. Yeşil Ilgaz dahi bu yolu takip edecek, elinden geldiği kadar vilayetin ve vatanın dertleriyle uğraşacaktır. Muvaffakiyeti halktan, rağbeti halktan, çalışmayı kendimizden bekliyoruz.

*...Köroğlu maziye karıştı. Yeşil Ilgaz ise İstikbâle kavuşmak istiyor... Köroğlu Gazetesi'nin isminin tebdili eskiden beri zihinleri işgal ediyor demiştik. Hatta üç dört ay evvel kalabalık bir heyet tarafından buna karar bile verilmişti. Halbuki şimdi Köroğlu gurub, Yeşil Ilgaz ise tulu ediyor."*¹⁸²⁶

¹⁸²³ Mustafa Eski, "Orhan Şaik Gökyay, Arif Nihat Asya ve Rıfat Ilgaz'ın Yetişmesinde Kastamonu'daki Gazete ve Dergilerin Rolü", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 161.

¹⁸²⁴ Yılmaz, II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918), s. 59.

¹⁸²⁵ Demircioğlu, 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, s. 61.

¹⁸²⁶ Yılmaz, II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918), s. 76.

Bununla birlikte, gazetenin geçmişle ilişkisinin kesildiği (İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Köroğlu), herkese eşit bir mesafede olduğu şöyle bildirilmiştir:

*"Yeşil Ilgaz'ın hiçbir tarafla ve hiçbir suretle bir alakası yoktur. Bütün hukuku sermuharririmize devredilmiş olup gazetenin idari ve mali umuruyla tahriri mesailinden hep sermuharririmiz mes'uldür. Köroğlu abonelerinin hukuku mahfuz olup kendilerine muntazaman Yeşil Ilgaz gönderilecektir."*¹⁸²⁷

Yeşil Ilgaz'da, İsmail Habib'in, döneme ait özellikle siyasi konularda değerli yazıları bulunmaktadır. Gazetede, haberlerin üç başlık halinde okuyucuya verildiği görülmektedir. "*Asayiş Haberleri*" başlığıyla adli olaylar, "*Vilayet Haberleri*" başlığıyla Kastamonu'ya gelip gidenler, tayinler, terfiler, gibi Kastamonu'ya ait haberler ve "*Umumi Haberler*" başlığıyla da, genel olarak iç ve dış siyasi gelişmeler duyurulmuştur. Bu son başlık altında döneme ait olan, Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve sonrasındaki gelişmeler, Osmanlı hükümetinin durumu, oluşturulan ve dağıtılan kabineler, meclisin durumu ve İtilaf Devletleri ile yapılan barış konferansı gibi konular haber olarak verilmiştir.¹⁸²⁸

Gazeteni, 20 Şubat 1919'da son sayısı yayınlanmıştır. *Kastamonu Gazetesi*'nde, *Yeşil Ilgaz*'ın kapanış sebebi, kâğıt bulunamaması şeklinde açıklanmıştır.¹⁸²⁹

3.2.3.19.5. Zafer Gazetesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan *Köroğlu Gazetesi*'nin bir müddet yayınlarını durdurması üzerine, Cemiyetten ayrılmış olan Mehmed Tevfik (Safoglu) tarafından, 27 Aralık 1911'de *Zafer Gazetesi* çıkarılmaya başlanmıştır. Ziyaeddin Demircioğlu gazetenin nasıl çıkarıldığını şöyle anlatmıştır:

"1327 Teşrin aylarında Köroğlu Gazetesi tahrir heyeti arasında ihtilaf çıkmış ve iki ay kadar gazete intişar edememişti. O zamanlar İstanbul postası şimdiki gibi her gün değil ancak haftada iki defa gelir, bazen de şiddetli deniz olduğu ve İnebolu'ya vapurun uğramadığı zamanlar bir gazeteyi on beş gün alır okurduk. Aynı zamanda şimdiki gibi gazete bayii de yoktu. İstanbul'da müteaddin namlarında birçok gazete çıkıyor, azami bir ay kadar intişar ettikten sonra ya tutunamadığından yahut da hükümet tarafından

¹⁸²⁷ Yılmaz, II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918), s. 78.

¹⁸²⁸ Yılmaz, II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918), s. 79.

¹⁸²⁹ Demircioğlu, 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, s. 62.

zihinleri bozucu neşriyatından dolayı tatile uğruyordu. Halk senelerden beri matbuat hürriyetine susamış, günün bütün hadise ve olaylarını bilmek ve öğrenmek istiyordu.

Bilhassa İtalya'nın harp ilanı Mebusan Meclisi'ndeki gürültü ve patırtıların çoğalması, halkın hadiseler üzerinde merak ve endişesini arttırmıştır. Köroğlu Gazetesi'nin tadile uğraması dolayısıyla memlekette bir gazete çıkarmak isteyenler vardı. Bazılarının yaşları, bazılarının da serveti gazete çıkarmaya mani oluyordu. O zamanda ticaretle meşgul olan Sofuzade Tevfik Efendi'nin de (Merhum Hoca Tevfik) bir gazete çıkarmak arzusu vardı. Bu işi kuvveden fiile götürmekte mütereddid idi. Kendisi İttihat ve Terakki'den ayrıldığı için çıkaracağı gazetenin de muhalif telakki olunacağından korkuyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son idare heyetinin değişmesi dolayısıyla mevkilerini kaybeden veya büsbütün alakasını kesen bazı zevat Tevfik Efendi'nin gazete çıkarmak fikrini tasvip ve Köroğlu'nun da neşriyatını tadil etmesi dolayısıyla çok münasip olduğunu ve gazetenin aynı zamanda kar dahi temin edeceğini ileri sürmek suretiyle bu yoldaki fikir ve kanaatini tasvip ve teyit ediyorlardı. Nihayet 1327 birinci kanunda Hersekli Avukat İzzet Efendi'nin mesul müdürlüğünde Zafer Gazetesi intişar etti. Tam bu sırada her yerde olduğu gibi, burada da Dursunzade Mehmed Hilmi Efendi ve Hersekli Avukat İzzet tarafından Hürriyet ve İtilaf Fırkası teşkil olundu. Artık Kastamonu da fırka mücadelesine sahne olmuştur..."¹⁸³⁰

İttihat ve Terakki ve Köroğlu Gazetesi'ne muhalif yayınlar yapan gazetenin vilayet matbaasında basılması yasaklanmış, bunun üzerine yayınlarını sonlandırmıştır. 1919 yılında yeniden yayınlanmaya başlayan Zafer, Hürriyet ve İtilaf yanlısı yayınlarına devam etmiştir. Milli Mücadele'ye karşı tavır takınan gazete, 16 Eylül 1919 tarihinde yayınını kesin olarak durdurmuştur.¹⁸³¹

3.2.3.19.6. Türkiye Gazetesi

Türkeli'nin kapanmasından kısa bir süre sonra, Ağustos 1921 yılında çıkarılmaya başlanan ve Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapan *Türkiye Dergisi*'nin kapağının başlığı altında "*Yegane büyük ve resimli haftalık Anadolu gazetesi*" içindeki başlığının altında

¹⁸³⁰ Yılmaz, II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918), s. 67.

¹⁸³¹ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 120.

ise, "*İslâmiyetin, Türklüğün hukukunu a'malde müdafaa eder*" ibareleri yer almaktadır.¹⁸³²

Sahibi, Türk Gençleri Ocağı Müdürü Burhanettin Ali olan dergi, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal yanlısı yayınlar yapmıştır. Dergide, Mehmet Emin (Yurdakul), Bolu Mebusu Tunalı Hilmi ve Ali Mükerrerem imzalı şiir ve yazılar yayınlanmıştır.¹⁸³³

Derginin 5 Eylül 1921 tarihli 3. sayısında yer alan ve Tunalı Hilmi tarafından yazılan "*Yürü Mehmetçik Yürü*" başlıklı beş kıtalı şiirin ilk ve son kısmı şöyledir:

"*Yürü Mehmetçik, aslanca davran,
Mustafa Kemal bil: Başkumandan,
Gürlesin gökler, sarsılsın Yunan,
Kurtulsun arzlar, Kurtulsun vatan,
Yoluna billahi bu millet kurban
... ..
Yoluna billahi bu millet kurban,
Çünkü, ululuk sende her zaman.
Mustafa Kemal, O da kumandan,
Yürü Mehmetçik! Düşman kaçmadan,
Altında kalsın, yok olsun Yunan...*"¹⁸³⁴

25 Ağustos 1921 tarihli 2. sayısı İstanbul Hakkı Tarık Us kütüphanesinde, 5 Eylül 1921 tarihli 3. sayısı da Kastamonu'da bulunan derginin, yayın hayatına ne zaman son verildiği hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹⁸³⁵

3.2.3.19.7. Gençlik Dergisi

Gençlik Dergisi, 17 Ekim 1920'de, Kastamonu Valisi Celal Bey'in desteğiyle çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁸³⁶ Dergi, önce 25 Kasım 1919'da İnebolu'da, daha sonra da Ocak 1920'de Kastamonu'da kurulan Gençler Kulübü'nün yayın organı olarak

¹⁸³² Mehmet Serhat Yılmaz, "Milli Mücadele Döneminde Bir Dergi: Türkiye (1921)", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 114-115.

¹⁸³³ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 81.

¹⁸³⁴ Yılmaz, "Milli Mücadele Döneminde Bir Dergi: Türkiye (1921)", 115-116.

¹⁸³⁵ Yılmaz, "Milli Mücadele Döneminde Bir Dergi: Türkiye (1921)", 116.

¹⁸³⁶ Burcu Öztürk, "Gençlik Dergisindeki Eğitim Konulu Makaleler Üzerine Bir İnceleme", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 249.

çıkarılmıştır.¹⁸³⁷ İmtiyaz sahibi Kulüp Müdürü olan Ahmet Hulisi Bey, başyazarı tarih muallimi Enver Kemal Bey'dir.¹⁸³⁸

Başlığının altında, "*Kastamonu Gençler Kulübü tarafından on beş günde bir neşrolunur. İlmi ve edebibi mecmua*" ibaresi yer alan dergide, Enver Kemal, Dr. Zekai Muammer, Bahri Vedat, Vehbi Şaik (Gökay), Mehmet Behçet, Mustafa Selim ve Hasan Muammer gibi gençlerin yazı ve şiirlerine sık sık rastlanmaktadır.¹⁸³⁹

Gençlik, ilmi ve edebi içerikli bir dergidir. Bununla birlikte dergide sosyal, siyasi, ekonomi, sağlık ve eğitimle ilgili makalelere yer verilmiş, tiyatro oyunları, hikayeler, hatıralar, efsaneler, biyografiler ve şiirler yayınlanması, dönemin kültür hayatına zenginlik katmıştır. Özellikle eğitim konusunda yazılan makaleler, dönemin şartlarına bakıldığında önemli bir yere sahiptir. Derginin ikinci sayısında, Enver Kemal tarafından yazılmış "*Mektep Temsilleri*" başlıklı makalesi, bu tür yazılardandır. Enver Kara, yeni bir öğretim metodu olarak okullarda müsamerelerin yapılmasının öğretime destek olacağını savunmuş, bu fikrinden dolayı kendisine yapılan eleştiri ve itirazlar karşısında şunları söylemiştir:

"Müsamereler, düşünceleri, duyguları ve zevki terbiye eder. Seyir zevkini ve estetik heyecanını geliştirir. Çocuklarımızı toplum huzurunda serbestçe söz söylemeye sevk eder. Yazılı anlatım, sözlü anlatım, şiir okuma becerilerinin, müzik ve tiyatronun, kısacası birçok sanatın ve becerinin bir araya toplandığı müsamere programından öğrenci faydalanarak sanat ve estetik hakkında bir fikir edinir, edebi zevki, hayatı olgunlaştırır..."

*Çocuk ruhu yumuşak bir bal mumu gibidir. Becerikli bir yetiştirici ona istenilen şekli verebilir. Yeter ki öğretim metodu ve eğitime, daha doğrusu psikoloji bilimine ve çocuk eğitimi bilimine sahip olsun."*¹⁸⁴⁰

Dergi, kuruluşundan 30 Haziran 1921 yılına kadar 18 sayı çıkarılabilmektedir. O sıralarda, Ahmet Hulisi ve Enver Bey'in görev yerlerinin değişmesiyle, derginin yayın hayatına son verilmiştir.¹⁸⁴¹

¹⁸³⁷ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 97.

¹⁸³⁸ Açıksöz, İstiklal Harbinde Kastamonu, s. 64.

¹⁸³⁹ Demircioğlu, 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, s. 178.

¹⁸⁴⁰ Öztürk, "Gençlik Dergisindeki Eğitim Konulu Makaleler Üzerine Bir İnceleme", s. 249-250.

¹⁸⁴¹ Açıksöz, İstiklal Harbinde Kastamonu, s. 64.

3.2.3.19.8. Doğu Dergisi

1 Ocak 1922 tarihinde çıkarılmaya başlanan *Doğu Dergisi*'nin imtiyaz sahibi ve başyazarı Abdülahad Nuri, mesul müdürü İsmail Hakkı (Uzunçarşılı)'dır. Derginin başlığının altında yazılı "*Doğudan gelmişiz, Batıya doğru, bize yol göstermiş güneşle ay!*" beytinin altında da "*Kastamonu'da bir heyet-i münevvere tarafından on beş günde bir neşrolunan ilmi, edebi, fenni mecmua*" cümlesi yazılıdır.¹⁸⁴²

Derginin çıkarılması, 5 Ocak 1922 tarihli *Açıksöz Gazetesi*'nde okuyucularına şöyle duyurulmuştur:

"*Dün çıkan Doğu mecmuası memleketimizi tanıtmak hususunda pek büyük bir amil olacaktır. Mecmuanın kıymetini anlamak için münderecatındaki bentlere dikkat edilmelidir. İsfendiyar oğlu İsmail beyin sikkeleri, Şaire Feride hanımın tercüme-i hali, Kastamonu ahvali tabiye ve coğrafyası, manzumeler.*"¹⁸⁴³

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, dergideki yazıların bir kısmı, Kastamonu'nun tarihi, kültürü, coğrafyası üzerine yazılmış makalelerden oluşmaktadır. Ayrıca dergide, Türk dili ve edebiyatına dair konular ele alınmıştır. Milli Mücadele'yi destekleyen ve Türk halkını vatan savunmasına karşı daha duyarlı ve bilinçli kılma amacıyla yazılmış birçok şiir de, dergide yayınlanmıştır. Bunun yanında, Kastamonu'nun yetişmiş alim, şair ve ulema hakkında yazılan biyografiler, küçük hikayeler, sağlıkla ilgili makaleler, bilimsel açıklamalar derginin içeriğinde yer alan yazılar arasındadır.¹⁸⁴⁴

Doğu Dergisi'nin yazar kadrosu, Abdülahad Nuri başta olmak üzere, İsmail Hakkı, Mehmed Arif, Hasan Fehmi, Orhan Şaik, Ahmed Hilmi, İlhan Şevket, Tugut Bey ve Hayri Bey gibi Kastamonu'da bulunan gençlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu yazı ekibi, sonraki yıllarda İstanbul'a giderek, burada ilmi ve edebi faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹⁸⁴⁵ Yine Milli Mücadele yıllarında Kastamonu Sultanisinde okuyan Arif Nihat (Asya)'nın da, bu dönemde yazmış olduğu "*Son Nefesim*", "*Feride Hanıma Nazire*" adlı şiirleri, *Doğu Dergisi*'nde yayınlanan şiirler arasındadır.¹⁸⁴⁶

¹⁸⁴² Cevdet Yakupoğlu, "Kastamonu Basın Tarihinde Kısa Soluklu Bir Dergi: Doğu", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 224-225.

¹⁸⁴³ Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s. 180.

¹⁸⁴⁴ Yakupoğlu, "Kastamonu Basın Tarihinde Kısa Soluklu Bir Dergi: Doğu", s. 230.

¹⁸⁴⁵ Yakupoğlu, "Kastamonu Basın Tarihinde Kısa Soluklu Bir Dergi: Doğu", s. 233-234.

¹⁸⁴⁶ Eski, "Orhan Şaik Gökyay, Arif Nihat Asya ve Rıfat Ilgaz'ın Yetişmesinde Kastamonu'daki Gazete ve Dergilerin Rolü", s. 158.

Kısa süreli bir yayın hayatı olan derginin son sayısı 15 Nisan 1922'de çıkarılmıştır.¹⁸⁴⁷

3.2.3.20. Milli Mücadele Yıllarında Kayseri Basını

3.2.3.20.1. Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi

Yunus Nadi tarafından ilk olarak 1918'de İstanbul'da *Yeni Gün* adıyla çıkarılan gazete, Ağustos 1920'de Ankara'ya taşınarak *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla yayınlarına devam etmiştir. Ankara Hükümeti'nin yarı resmi sözcülüğünü yapan *Anadolu'da Yeni Gün*, Sakarya Savaşı öncesi tedbir amaçlı Kayseri'ye taşınmıştır.¹⁸⁴⁸

Yeni Gün Kayseri'ye taşındığında, Yunus Nadi Ankara'da kalmış, gazeteyi idare etme yetkisini ise Yazı İşleri Müdürü Salih Bey'e vermiştir. Salih Bey, Kayseri'ye giderken Yunus Nadi tarafından kendisine zarf içinde bir talimatname verilmiştir. Yunus Nadi talimatnamede, çıkması muhtemel zorlukların neler olabileceğini ve bu durumlarda ne şekilde hareket edilmesi gerektiği anlatmıştır *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*'nin yayın politikası hakkında önemli bilgilerin bulunduğu talimatnamede Yunus Nadi şu hususlara dikkat çekmektedir:

*"Davayı millide umumun takip edeceği hattıhareket hakkında rehberlik yapılmakla beraber halkın bu yoldaki faaliyetlerine -küçük olsun büyük olsun- aledderecat fazla kıymet verilmek ve mesela ahâlden biri bir şey yapmışsa (aferin filana) ve kazalardan biri bir şey göstermişse (gördünüz mü hamiyetli kazayı) gibi diğerlerine mucibi imtisal ve teşvik olacak yazılar yazılmak lazımdır. Bununla beraber eksik cihetlerin tenkidinde ve tereddüde mahal görülmemelidir. Husisile icraat hükümete ait olunca onda bihakkın mütecellid davranılmak icabeder... Gazetenin hattıhareketi: Misakı milli hudut ve hukukunun behemahal istihsal edileceği hakkında çok derin bir kanaat ve imana sahip olması ve o kanaat ve imanı bütün kuvveti ile tecelli ettirmesidir... Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı vesaire gibi hadisat-ı mühime, içerilerde layıkıyla bilinmiyor. Binaenaleyh bunlar eski şeylerdir denilmeyerek, güya hiç bilinmeyen bir muhite hitap ediliyormuş gibi adeta yeniden ve malum heyecanlarıyla mevzubahis edilmelidir."*¹⁸⁴⁹

¹⁸⁴⁷ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 200.

¹⁸⁴⁸ Hakan Aydın, "Yunus Nadi'nin Anadolu'da Yeni Gün'ü", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 97.

¹⁸⁴⁹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 186.

1 Eylül 1921 tarihli sayısı Kayseri'de çıkarılan gazetenin bu sayısında, maneviyatı sarsılmış olan halka, gazetenin niçin Kayseri'ye taşındığının sebepleri anlatılmış ve şöyle devam edilmiştir:

*"Yeni Gün bugünden itibaren Kayseri'de intişara başlıyor. Ankara'daki Yeni Gün ile buradaki Yeni Gün aynı yolun yolcusu, aynı gayenin hadimidirler. İkisi birbirlerinden ayrılmaz küldür. Maksadımız milletimizin heyecanı ile mütenasip olarak neşriyat sahamızı genişletmek, Anadolu'lu karilerimizi daha yakından daha çabuk, daha kolay kendi mevcudiyeti ile alakadar etmektir. En başlı emelimiz mukaddes yurdumuzun düşman ayaklarından bir an evvel kurtulmasını temin için elimizden geldiği, gücümüzün yettiği kadar kalemimizle çalışmaktır. İnşallah Anadolu'nun kurtulması pek yakındır."*¹⁸⁵⁰

Anadolu'da Yeni Gün Kayseri nüshalarında, Sakarya Savaşı'na ilişkin haber ve yorumlara yer verilirken, bir yandan da tüm umutlarını savaşa bağlayan Türk halkına moral vermek için çaba sarf edilmiştir. Sakarya Savaşı'nın güncesi niteliğindeki bu nüshalarda, zaferin gerçekleşeceğine dair inanç her zaman korunmuştur. Gazetenin Kayseri nüshalarında yer alan haberlerin şu manşetleri bile, savaşın adım adım nasıl başarıyla sonuçlandığını göstermek için yeterlidir:

"Refet Paşa Hazretlerinin Beyanatı: Düşmanın Kuvve-i Taarruziyesi Kırılmıştır; Yeni ve Büyük Muharebelere Başlıyoruz, Allah Bizimle Beraberdur (6 Eylül 1921); Harbin İkinci Safhası Başladı. Avn-i Hakla Bu Defa da Düşmanı Mağlup Edeceğiz (7 Eylül 1921), Düşmanın Tard Edildiği ve Geriye doğru Hareketi, Resimli Tebliğle de Teeyyüd Etmektedir (8 Eylül 1921), Sakarya Zaferi: Sağ ve Sol Cenahta Başlayan Mukabil Taarruzlarımız Üzerine Düşman Perişan Bir Surette Kaçmaya Başlamış, Kahramanlarımız Mağlup Düşmanın Siperlerine Girmiştir (9 Eylül 1921), Taarruzlarımız Muvaffakiyetle Devam Ediyor. Dün Duatepe, Çekirdeksiz ve Üçpınar'ı İşgal Ettik (12 Eylül 1921), Büyük Sakarya Meydan Muharebesi Kahraman Ordumuzun Tam Bir Zaferiyle Nihayet Bulmuştur (13 Eylül 1921), Ordumuz İlerliyor Sağda Kartalkayay'ı Geçtik, Solda Başköprü'ye Yaklaşıyoruz (14 Eylül 1921), Bütün Kuvvetlerimiz Her Noktadan Sakarya'nın Garbına Geçmişlerdir, Düşmanı Muzafferen Takip Ediyoruz Bütün Kuvvetlerimiz Her Noktadan Sakarya'nın Garbına Geçmişlerdir, Düşmanı Muzafferen Takip Ediyoruz (15 Eylül 1921), Evvelki Akşam Gece Yarısından İtibaren Bütün Vatanda Umumi Seferberlik, Herkes Silah Başına (17 Eylül 1921),

¹⁸⁵⁰ Coşar, Milli Mücadele Basını, s. 187.

Bütün Cephede Düşmanı Takipte Devam Ediyoruz. Eskişehir'in Sukutuna İntizar Edebiliriz, Vaziyet Fevkalade Lehimizedir (20 Eylül 1921), *Düşmana Son Darbeyi İndireceğiz, Hem de Pek Yakında* (21 Eylül 1921), *Ordumuzun Şedit Takibatı Devam Ediyor. Süvarilerimizin Seyitgazi'ye Akınları* (22 Eylül 1921), *Seyitgazi Civarında Düşmanı Tepeleyerek Tard Eddik, Denizli mıntıkasında Mühim Muvaffakiyetlerimiz* (24 Eylül 1921), *Millet Meclisi Büyük Reisimiz ve Başkumandanımıza Gazilik ve Müşirlik Tevcih Etti* (27 Eylül 1921)"¹⁸⁵¹

Gazetenin sayfalarında, özellikle Milli Mücadele'yle ilgili gelişmelerin yanında, Mustafa Kemal'e ve Türk askerine ait resimler yer almıştır. Özellikle Hürriyet ve İtilaf yöneticilerinin politikalarını eleştiren yazıların yayınlandığı gazetenin, 17 Eylül 1921 tarihli sayısında, "*İtilafçılar Köpekçe Hizmete Koyuldular*" başlıklı şu habere yer verilmiştir:

*"İstanbul'dan gelen mevsuk habere göre son günlerde Hürriyet ve İtilafçılar tekrar bir takım hain-ane kararlar ittihaz etmişler ve işe başlamışlardır. Kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen bu namussuzların başında Mustafa Sabri, Zeynelabidin, Hoca Vasfi vesaire bir takım erazil bulunmaktadır. Bunlar külah kapmak için bir taraftan İngilizlere köpekçesine hizmete koyulmuşlar diğer taraftan saraya giderek ve Yunanlıların Ankara'ya gireceklerinden bahsederek, kabinenin kendileri tarafından teşkilini teklif etmişlerdir."*¹⁸⁵²

Gazetenin Kayseri'deki yayınları, Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine son bulmuştur. *Anadolu'da Yeni Gün* tekrar Ankara'ya taşınmış ve 22 Kasım 1921 tarihinde okuyucularına Ankara'dan seslenmeye devam etmiştir.¹⁸⁵³

3.2.3.20.2. Adana'ya Doğru Gazetesi

Fransızların, 21 Aralık 1918'de Adana'yı işgalinden hemen sonra, Ahmet Remzi (Yüreğir) ve Yozgatlı Avni Doğan işgalin haksızlığını kamuoyuna duyurmak için, 25 Aralık 1918'de *Adana* adıyla bir gazete çıkarmışlardır. Gazeteye ilk tepki, yine Adana'da yayınlanan ve Milli Mücadele karşıtı olan *Ferda Gazetesi* sahibi Ali İlmi'den gelmiştir. Sadece üç sayı çıkarılabilen gazete, Fransızların baskısı sonucu Bâb-ı Âli tarafından kapatılınca, bu kez de yayınlarını *Yeni Adana* adıyla sürdürmüştür. Gazete

¹⁸⁵¹ Aydın, "Yunus Nadi'nin Anadolu'da Yeni Gün'ü", s. 101

¹⁸⁵² Aydın, "Yunus Nadi'nin Anadolu'da Yeni Gün'ü", s. 102-103.

¹⁸⁵³ Ceren Çıkın, *Yeni gün Gazetesi (1918-1923)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s. 203.

sekiz sayı yayınlandıktan sonra, bir kez daha kapatılmıştır.¹⁸⁵⁴ Matbaa sahibi Mustafa Emin Bey ile Avni Doğan tutuklanmış, Ahmet Remzi Bey ise bir süre saklandıktan sonra, Adana'dan kaçmış ve 1919'un sonlarına doğru Boğazlıyan'a Kaymakam olarak tayin edilen Avni Doğan'ın yanına gitmiştir. Ahmet Remzi Sivas'la irtibata geçerek Kayseri ve Niğde'de *Müdafa-i Hukuk Cemiyeti*'nin Adana şubesini kurmak için girişimlerde bulunmuştur.¹⁸⁵⁵

Kayseri'de Adana Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran Ahmet Remzi Bey, burada Mazlum Rasim Bey'le birlikte, işgalci güçlerin Adana ve çevresinde yapmış olduğu saldırılara dikkat çekmek için, *Adana'ya Doğru* adlı gazeteyi çıkarmaya başlamışlardır. Ayrıca gazetede *Heyet-i Temsiliye*'nin faaliyetleri ve aldığı kararları da yayınlanmıştır. *Adana Müdafa-i Hukuk Cemiyeti*'nin merkezi Kayseri'den Niğde'ye taşınınca, *Adana'ya Doğru Gazetesi*'nin yayını da altıncı sayısından sonra durdurulmuştur.¹⁸⁵⁶

3.2.3.20.3. Erciyes Gazetesi

Mütarekenin ardından, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin düşmesi üzerine, Karaman Kaymakamı olan Ahmet Hilmi (Kamaç), görevinden istifa etmiş ve Kayseri'ye dönerek, 1910 yılında başyazarlığını yaptığı *Erciyes Gazetesi*'ni, bu defa özel olarak çıkarmaya başlamıştır.¹⁸⁵⁷ Ahmet Hilmi Bey'e göre gazetenin amacı "*Milli Mücadelemizde naçiz bir hizmette bulunmaktı. Olup bitenleri yazmaktan, haksız tecavüzleri açıklamaktan geri durmuyorduk*" şeklinde açıklanmıştır.¹⁸⁵⁸

Gazetenin yazarları arasında Hulusi Satoğlu, Mazlum Rasim, Kâtipzade Nuh Naci gibi isimler yer almıştır. Özellikle Nuh Naci, daha çok maddi yardımlarıyla, gazeteyi ayakta tutmağa çalışmıştır.¹⁸⁵⁹

Milli Mücadele yanlısı yayınların yapıldığı gazetede, özellikle Haçın'daki (Saimbeyli) bölgesel direniş, Kayseri halkının bu direnişe verdiği destek, Kuva-yı

¹⁸⁵⁴ Selçuk Ural, Nesrin Soyer, "Atatürk Dönemi Adana'da Yerel Basın", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Sonbahar 2012, s. 190.

¹⁸⁵⁵ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 312.

¹⁸⁵⁶ Gülseren Akalın, "Kurtuluş Savaşı'nda Adana Basını", *Adana Köprü Başı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 125.

¹⁸⁵⁷ Ali Rıza Önder, "Milli Mücadele'de Erciyes (1919)", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 81.

¹⁸⁵⁸ Ahmet Nedim Kilci, *Ahmet Hilmi Kalaç (1888-1966)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2005, s. 194.

¹⁸⁵⁹ Kilci, *Ahmet Hilmi Kalaç (1888-1969)*, s. 195.

Milliye lideri ve Belediye Başkanı Kamberli Osman Bey'in faaliyetleri yakından takip edilmiş ve desteklemiştir.¹⁸⁶⁰

Ahmet Hilmi anılarını anlattığı "*Kendi Kitabım*" adlı eserde, *Erciyes Gazetesi*'nin çıkarılışı ve aynı dönem yine Kayseri'de yayınlanan *Adana'ya Doğru Gazetesi* sahibi Ahmet Remzi Bey'le olan irtibatı hakkında şunları söylemiştir:

"Kayseri'ye geldiğim günden itibaren peşinde olduğum gazeteyi çıkarmak zamanı gelmişti. Erciyes ismiyle bir gazetenin imtiyazını almış bulunuyordum. Vilayet Matbaası, artık taallül göstermedi. Bir ücret mukabilinde Erciyes'i çıkardık. Gazetenin maksat ve gayesi, Milli Mücadelemize naçiz bir hizmette bulunmaktı. Olup bitenleri yazmaktan, haksız tecavüzleri açıklamaktan geri durmuyordu.

O sırada zaten evinden çıkmamakta olan mutasarrıf Ali Ulvi Bey değişmiş, yerine Asaf Bey gelmişti. Asaf Bey, İstanbul Hükümetinin memuru olmakla beraber, Milli Mücadele taraftarıydı. Kuva-yı Milliye'nin nüfuzu altına girmiş bulunuyordu. Artık tebarüz etmiş olan milli kuvvetle, İstanbul Hükümeti arasında idare-i maslahat kabilinden vazife yapıyordu.

Adana'nın Fransızlar tarafından işgalinden sonra Çukurova'nın vatanperver çocukları, memleketlerini terk etmişler veya işgal kuvvetleri tarafından cebren çıkarılmışlardı. Toros'un gerisinde kendilerine birer melce bularak Bor, Niğde ve Kayseri'de propagandalarına devam ediyorlardı. Gazeteci Ahmet Remzi Bey Kayseri'de benimle görüştü. İşgal kuvvetlerinin yaptıkları mezalimi anlattı. Bunları Erciyes'te neşrettim. Gazete nüshalarından Adana'ya da gönderdim. Fransız işgal kumandanı Bremen, bir yazı ile mutasarrıfa müracaat etti. Gazete ile tekzip ettirilmesini istedi. Asaf Bey yazıyı bana gösterdi. Fransız kumandanı vak'aları büsbütün inkar edemiyor, tevil yoluna gidiyordu. Gazetede bu mevzuu tekrar ele aldım. "Tekzip mi Teyit mi?" serlevhası ile vak'ayı biraz daha canlandırarak yazdım. Bu nüshadan da Adana'ya gönderdim. Fransız kumandanı, Toroslar'ın arkasında hiçbir nüfuz ve tesirlerinin olmadığını anlamış oldu."¹⁸⁶¹

Ahmet Hilmi'nin, Meclis-i Mebusan'a seçilmesi üzerine, Erciyes'in yayın hayatı, 1919 Temmuz ayında sonlandırılmıştır. Bu dönem yayınlanan gazetenin nüshalarına ulaşılamamıştır. Sayıların kendisinde de bulunmadığını belirten Ahmet Hilmi, bunun nedenini şöyle açıklamıştır:

¹⁸⁶⁰ Kilci, *Ahmet Hilmi Kalaç* (1888-1969), s. 195.

¹⁸⁶¹ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 155-156.

"16 Mart 1920'de İstanbul'un düşman tarafından işgali üzerine ileri gelen Türk aydınları hakkında yapılan soruşturmalar sırasında, Kayseri'de bulunan bütün gazete koleksiyonlarım, mektuplarım ve kitaplarım, kız kardeşim tarafından -ele geçerse kardeşime zarar gelir düşüncesi ile- yakılıp ortadan kaldırılmıştır. 1919'daki Erciyes'in koleksiyonu da böylece yok olmuştur. 1910 yılında çıkan Erciyes'in koleksiyonu yanımda bulunduğundan, bugüne kadar korunabilmiştir."¹⁸⁶²

1919-1946 yılları arasında yedi dönem Kayseri milletvekilliği yapan ve 1946 yılında emekli olduktan sonra siyasetten çekilen Ahmet Hilmi Bey, 1966 yılında Ankara'da vefat etmiştir.¹⁸⁶³

3.2.3.20.4. Misak-ı Milli Gazetesi

1921 yılında çıkarılmaya başlanan ve Kayseri Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan *Misak-ı Milli Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi, Dava Vekili Necmettin (Feyzioğlu), yazı işleri müdürü Nurullah Sami, sorumlu müdürü Osman Nafiz (Akşehirlioğlu), başyazarları ise Halis Zeki ve Avukat Saim Azmi'dir.¹⁸⁶⁴

Gazetenin sütunlarının yarısı dış politikaya ayrılmıştır. Özellikle İngiltere'ye yönelik sert eleştirilerin yapıldığı *Misak-ı Milli*'de yer alan makalelerde, sadece gösteriş medeniyeti olan Avrupa'nın, aç gözlülüğü ve acımasızlığı şöyle vurgulanıyordu: "*Avrupa'nın kalbi taş yığını, dişleri kurt dişi, elleri kadıfeyi okşayan, ancak şimdi tırmalayan kendi pençesidir. Gerçek Avrupa, medeniyeti hiç tanımayan Avrupa'dır.*"¹⁸⁶⁵

Gazetede ayrıca, Müttefik devletlerin azınlık sorununu sürekli gündeme getirmelerindeki asıl sebebin azınlıkları korumak olmadığı, asıl amaçlarının, kişisel emperyalist çıkarlarını korumak olduğu savunulmuştur. "*Padişahların yumuşak yürekliliği ve Türklerin yumuşak başlılığı nedeniyle Türkiye'de yaşayan azınlıklar, Müslümanlardan daha iltimaslı durumdadır.*" denilerek, azınlıkların ülke şartlarında, Müslüman halktan daha fazla haklara sahip oldukları vurgulanmıştır. Yine gazetede, sık sık cephe ve gerisine vatanseverlik çağrıları yapılmıştır. Bu çağrılarda, Türk-Yunan savaşının, İslâm ve Hıristiyanlık arasındaki mücadelenin en büyük evrelerinden biri

¹⁸⁶² Önder, "Milli Mücadele'de Erciyes (1919)", s. 81.

¹⁸⁶³ Kilci, *Ahmet Hilmi Kalaç (1888-1969)*, s. 13.

¹⁸⁶⁴ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 49-50.

¹⁸⁶⁵ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 114.

olduğu ve bu savaşın sadece Türkiye'nin değil, tüm Doğu'nun kaderini tayin edeceği belirtilmiştir.¹⁸⁶⁶

Gazetenin yayınlarına, 1923 yılından itibaren *Misak* adıyla devam edilmiştir.¹⁸⁶⁷ Sabit Bey'in (Gözügeçgel) sorumlu müdürlüğünde çıkarılan gazete haftada iki gün yayınlanmıştır.¹⁸⁶⁸ Cumhuriyet'ten sonra da yayınlarını sürdüren gazetenin, bilinen son sayısı 18 Mayıs 1925 tarihli 206. Sayısıdır.¹⁸⁶⁹

3.2.3.20.5. Kayseri Gazetesi

Kayseri'nin, *Erciyes Gazetesi*'nden sonra çıkarılan ikinci resmi gazetesi *Kayseri*'nin, ulaşılabilen en eski nüshası, 25 Ocak 1917 tarihli 85. Sayısıdır.¹⁸⁷⁰ Yayın hayatına, tam olarak hangi tarihte başladığı bilinmemektedir.

Gazetenin isminin altında "*Müstakil Kayseri Sancağının gazetesidir*" "*Haftada bir defa perşembe günü neşrolunur*" yazılıdır.¹⁸⁷¹ Takiyiddin Hamdi, Talat Şükrü ve Mehmet Celal Beyler, gazetenin değişik dönemlerinde yöneticilik yapmışlardır. İlk yıllardaki başyazarı ise, Halis Zeki'dir. Gazetenin mücadele yıllarında başyazarlığını yapan Sabit Bey, Milli Mücadele'yi ve Ankara Hükümeti'ni destekleyen yazılar yazmıştır.¹⁸⁷²

Milli Mücadele yıllarındaki sayılarında, daha çok cephelerdeki gelişmeler ve ulusal haberlerin yer aldığı gazetenin, 26 Temmuz 1921 tarihli sayısında, Fevzi Çakmak'ın, halkın, içinde bulunduğu durum karşısında yaşadığı umutsuzluk ve karamsarlıktan kurtarmak amacıyla yazılmış bir beyannamesi yayınlanmıştır. Beyannamenin hemen ardında da, *Kayseri Gazetesi* yazarlarından Halis Nusret'in "*Hakkın Nusreti Bizimle Beraberdur*" başlıklı şu yazısına yer verilmiştir:

"*Millet müsterih olarak neticeye muntazır olmalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti bu neticeyi istihsal için her türlü tedbiri almaktadır. Düşmanın, Anadolu içerilerine doğru uzanmak isteyen kolları mezarlarına yaklaşıyor. Bu yeni sefer, düşmanın ölüm yolculuğudur. Avn-i Hak'la yakın vekaayı bunu gösterecektir.*"¹⁸⁷³

¹⁸⁶⁶ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 115.

¹⁸⁶⁷ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 51.

¹⁸⁶⁸ Sabit Dokuyan, I. Büyük Millet Meclisi'nde Kayseri Mebusları ve Milli Mücadeledeki Etkinlikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. 30, Kayseri 2011, s. 346.

¹⁸⁶⁹ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 189.

¹⁸⁷⁰ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 32.

¹⁸⁷¹ *Kayseri*, S. 107, 2 Mayıs 1334/1918, s. 1.

¹⁸⁷² Dokuyan, I. Büyük Millet Meclisi'nde Kayseri Mebusları ve Milli Mücadeledeki Etkinlikleri", s. 345.

¹⁸⁷³ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 34-35.

Kayseri Gazetesi'nin kararlı ve yüreklice yürüttüğü yayın politikası Milli Mücadele süresince devam etmiştir.

1925 yılında, sancakların kaldırılmasıyla birlikte, aynı isimle il gazetesi olarak çıkarılan gazete, 1952 yılına kadar yayınlarını sürdürmüştür.¹⁸⁷⁴

3.2.3.20.6. Anadolu Ortodoksluk Sadası Gazetesi

9 Temmuz 1922'de Kayseri'de çıkarılmaya başlanan *Anadolu Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Milli Mücadele yanlısı bir gazetedir. Gazetenin sahibi ve başyazarı aynı zamanda Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresi Kâtibi Bodrumlu Pulluoğlu İstimat Zihni, yazı işleri müdürü ise, Dava Vekili Antalya Çeneoğlu Filip Efendi'dir.¹⁸⁷⁵ Gazetenin adının hemen altında, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Tabi Umum-u Anadolu Türk Ortodokslarının Dini, Ahlâki, Haftalık Gazetesidir*" ifadesi yer alır.¹⁸⁷⁶

Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresinin 3-16 Temmuz 1922'de yapmış olduğu toplantıda, Büyük Millet Meclisi'ne olan bağlılıkları belirtilmiş, amaçlarının neler olduğundan bahsedilerek, özellikle Fener Rum Patrikhanesi'nin, Türkler aleyhine uyguladığı siyaseti kabul etmediklerini belirtilmiştir. Bu toplantıda yaşanan gelişmeler, Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresi'nin yayın organı olan *Anadolu Ortodoksluk Sadası*'nın, 9 Temmuz 1922 tarihli ilk sayısında geniş bir şekilde yer almıştır. Gazetede, aynı toplantıda *Kayseri Metropolitide Meletyüs Efendi*'nin yaptığı dua da yayınlanmıştır. Duanın sonunda şunlar söylenmiştir:

"...*Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reis-i Celil Başkumandan Alişan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ömr-ü afiyetlerini müzdat ve şan ve satvetlerini tamadi eylesin. Bilumum Büyük Millet Meclisi azay-ı kiramına ve erkan-ı ümeray-ı hükümetimize şeref ve saadetler ihsan buyursun. Kahraman Türk ordularını muzaffer kılsın. Türk milletini saha-i terakki ve tealide şerefyab buyursun. Sevgili vatanımıza kast-ı ihanetle tecavüz eden düşmanlarımızı kahr-ü nebedid eylesin. Kongremize leyankati nazar-ı şevkatlerini atıf buyuran ve kongremizin muvaffakiyeti uğrunda her guna dalalet ve muavenetini ibzal buyurmakta olan sevgili ve muhterem mutasarrıfımız*

¹⁸⁷⁴ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 53.

¹⁸⁷⁵ Salih Özkan, "Anadolu Ortodoksluk Sadası", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 84-85.

¹⁸⁷⁶ *Anadolu Ortodoksluk Sadası*, S. 14, 14 Kanunisani 1923, s. 1

Muammer Beyefendi Hazretlerinin ömr-ü-afiyetlerini müzdar ve mesai-i vatanperveranelerinde muvaffakiyat iktitafiyle dilşad buyursun. Amin..."¹⁸⁷⁷

Gazetenin aynı sayısında, Katib-i Umuminin yapmış olduğu şu açıklık konuşmasına da yer verilmiştir:

"Fedakar ve azimkar Papa Eftim Efendi Hazretleri umum Anadolu Türk Ortodokslarını temsilen umumumuzun arzusunu ızharen Fener Patrikhanesinden tamamen kat-ı alaka eylediğimiz (...) teşebbüsat ve iğfalatına kat'iyen rıza ve muvafakat ve iştirakimiz olmadığını ve fuzulen namımıza irtikap edilen bu ceraimi şiddet ve nefretle protesto ettiğimizi, en beliğ ve hakiki bir lisan-ı samimiyet ile Garp alemine, bütün dünyaya ilan etti ve el'an etmektedir.

Irken, lisanen, tab'an, adeten, Türk İslâmlarla millet-i vahide halinde bir aile efradı olduğumuzu ve Fener'in tavır ve vaziyetinden mütevellit tabiülhusul dahili iğbibar ve münâferet sebebi ile harici kuvvetlerin, yabancı elin müdahalesine hiçbir kanun müsaade etmiyeceğini ve biz kalil Türk Ortodoks milleti, Avrupa'dan, Garp aleminden istihsal sadedinde bir güna müracaata-i istimdadımız olmadığını ve olamayacağını ve zira Anadolu'da esir ve hakir zelil değil, hür ve serbest yaşadığımızı mükerreren Avrupa hükümatına, alem-i medeniyete ilan etti, ediyor ve daima edecektir."¹⁸⁷⁸

Kongrenin amacı, yukarda da belirtildiği gibi üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar Fener Patrikhanesi ile mücadele etmek, Kayseri'de bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi kurmak ve Papa Eftim'e Türk Ortodokslarını temsil etme yetkisi vermektir. Nitekim, Türk Ortodoksları, Fener Rum Patrikhanesinin yanlış yolda olduğunu, bundan dolayı Patrikhaneyle her türlü ilgilerini kestiklerini, Türker aleyhinde yapmış oldukları tüm faaliyetleri tasvip etmediklerini, hatta protesto ettiklerini bildirmişlerdir.¹⁸⁷⁹

Gazetenin amacı ise, Kayseri'de toplanan kongrenin faaliyet ve fikirlerinin propagandasını yapmak olmuştur. Yine esas gayelere aykırı olmamak kaydıyla hatta onların gerçekleşmesini kolaylaştıracak nitelikte, başka amaçlar da benimsenerek gazetenin yayın politikasına dahil edilmiştir. Kurulacak olan Türk Ortodoks Kilisesi'nin, Türk Ortodokslara, dini, ahlaki, kültürel bilgiler vermek, onların milli bünye içerisinde yer almasını sağlayacak ahlaki yazılar yayınlamak, nihayet Milli Mücadele'nin zaferle

¹⁸⁷⁷ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 46.

¹⁸⁷⁸ Önder, *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, s. 47.

¹⁸⁷⁹ Özkan, "Anadolu Ortodoksluk Sadası", s. 87-88.

sonuçlanmasından sonra imzalanan Lozan Antlaşması gereğince, Anadolu'daki Hristiyanların mübadelesine karar verilince, bu hususa açıklık getirmek veya mübadelenin kapsamını belirlemeye çalışmak gibi gayeler gazetenin amaçları arasında gösterilebilir.¹⁸⁸⁰

Gazetede, özellikle nüfus mübadelesi gündeme geldiğinde, mübadele korkusu yaşamış Türk Ortodokslarının, Milli Mücadele yıllarında, Fener Patrikhanesi'nin siyasetine alet olmadıklarını, kendi kiliselerini teşkil edip, Milli Mücadele'nin yanında yer aldıkları vurgulanarak, kendilerinin bu toprakların dışında yaşamalarının mümkün olmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁸¹

Gazetenin yayın hayatına, 8 Nisan 1923 tarihli 16. sayısı ile son verilmiştir.¹⁸⁸²

3.2.3.21. Milli Mücadele Yıllarında Kırşehir Basını

3.2.3.21.1 Kurtuluş Gazetesi

Kurtuluş, eski Albay Veteriner Salih Hacıoğlu tarafından, 20 Şubat 1922'de çıkarılmaya başlanmış sosyalist bir gazetedir.¹⁸⁸³

Salih Hacıoğlu, 14 Temmuz 1920 yılında kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kurucu üyeleri arasındadır ve fırkanın sekreterliğini yapmıştır. 1920 yılı sonlarında şubeleri ve üye sayısı hızla artan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Ankara Hükümeti tarafından kapatılmış ve üyeleri *İstiklâl Mahkemesi*'nde yargılanmıştır. Salih Hacıoğlu, 1921 Mayıs'ında 15 yıl hapse mahkum edilmiş ve Kırşehir Hapishanesine gönderilmiştir. 1922 yılında komünistlere çıkarılan aftan yararlanan Salih Hacıoğlu, hapisten çıktıktan hemen sonra Kırşehir'deki devrimcilerle bir araya gelerek, *Kurtuluş Gazetesi*'ni çıkarmıştır. Salih Hacıoğlu'nun eşi Sabiha Sümbül, anılarında gazetenin çıkarılmasıyla ilgili şunları söylemiştir: "*Salih çıkınca, Kırşehir'deki devrimciler ile ilişkiye geçip Kurtuluş Gazetesi'ni çıkardı. Halk çok tuttu, iyi sattı. Hükümet kapattı.*"¹⁸⁸⁴

Kendini "*Bilimsel-edebi-ticari halk gazetesi*" olarak tanıtan *Kurtuluş*, sadece 6 sayı çıkarılabilmiş ve aynı yıl kapatılmıştır.¹⁸⁸⁵

¹⁸⁸⁰ Özkan, "Anadolu Ortodoksluk Sadası", s. 87-88.

¹⁸⁸¹ Özkan, "Anadolu Ortodoksluk Sadası", s. 94.

¹⁸⁸² Özkan, "Anadolu Ortodoksluk Sadası", s. 85.

¹⁸⁸³ Yüst, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 122.

¹⁸⁸⁴ Akbulut-Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, s. 138.

¹⁸⁸⁵ Yüst, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 122.

3.2.3.22. Milli Mücadele Yıllarında Kocaeli Basını

3.2.3.22.1. Kandıra Gazetesi

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi üzerine burada bulunan gazetecilerden Muhittin Birge, Kemal Ragıp, Sadri Ethem, Nizamettin Nazif, Arif Oruç, Anadolu'ya geçmek için Kandıra'ya gelmişler ve bu sırada çıkan Adapazarı ve Bolu İsyanları sebebiyle, bir süre burada kalmışlardır. Nizamettin Nazif, bu süre zarfında Kandıra Hususi Muhasebesinden elde ettiği bir baskı makinesiyle, *Kandıra* adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Kandıra halkının maneviyatı üzerinde büyük tesir yaratan gazetede, ilk cephe haberleri verilmekteydi. Gazeteye yazı yazarlar arasında Arif Oruç, Sadri Ethem, Teğmen Halil Nuri (Yurdakul) gibi isimler yer almıştır. 40 sayı çıkarılan gazete, Bolu İsyanı'nın bastırılması sonrası, gazetecilerin Bolu yoluyla Ankara'ya gitmeleri üzerine kapanmıştır.¹⁸⁸⁶

3.2.3.23. Milli Mücadele Yıllarında Konya Basını

3.2.3.23.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.23.1.1. Babalık Gazetesi

Selçuklulardan itibaren bir kültür merkezi olan Konya'da, birçok gazete ve ilmi dergiler çıkarılmıştır. Konya'da ilk matbaa, Sultan Abdülaziz zamanında, Konya Valisi Ahmet Tevfik Paşa tarafından kurdurulmuştur. 1867'de kurulan matbaa, resmi evrak basmak üzere Londra'dan iki litografi ustası getirilerek işletilmiştir. Ayrıca 1869'da İstanbul'dan küçük bir litografi makinesi ve Türkçe, Rumca, Ermenice harfler getirilmiştir.¹⁸⁸⁷

Bu matbaada basılan gazetelerden biri de *Babalık Gazetesi*'dir. 23 Aralık 1910'da çıkarılmaya başlanan ve Cumhuriyet döneminde de yayınlarına devam eden *Babalık*, 42 yıllık yayın hayatıyla, uzun soluklu Türk gazetelerinden biri olmuştur.¹⁸⁸⁸ İmtiyaz sahibi Yusuf Mazhar, mesul müdürü Yusuf Ziya'dır.¹⁸⁸⁹ Basım yeri *Vilayet Matbaası* olan gazete, daha sonraları kendi matbaasında basılmıştır.¹⁸⁹⁰

¹⁸⁸⁶ A. Kadir Karahan, *Milli Mücadele Basını*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik-Halkla İlişkiler Bölümü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1988, s. 118.

¹⁸⁸⁷ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 209.

¹⁸⁸⁸ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 90-91.

¹⁸⁸⁹ *Babalık*, 294, 30 Nisan 1331/1915, s. 1.

¹⁸⁹⁰ *Babalık*, S. 333, 19 Mayıs 1332/1916, s. 4.

Önceleri haftada bir, sonraları haftada iki defa çıkarılan gazete, genel olarak iki, zaman zaman dört veya altı sayfa olarak basılmıştır. Gazetenin *Babalık* ismini dönemin Valisi Ali Paşa vermiştir.¹⁸⁹¹

Meşrutiyet döneminde *Babalık*, toplumda bir yer tutmaya, hedef kitle oluşturmaya çaba harcayan bir gazete olmuştur. Bu dönemde *Babalık*'ın yazar kadrosunda, Ali Haydar, Emin Hami, Mehmet Muhlis, Kamil Bedri, Abdullah Cevdet, Ferid Uğur, Bahri Kuru, Mehmet Ali ve Osman Gündüz gibi isimler yer almıştır. Yine bu dönemde, Şems'in Mevlevi meşrep yayınına karşı *Babalık*'ın farklı bir tavır takındığı görülmektedir. Sahibi Bektaşî olan *Babalık*, Mevlana aleyhtarı yayınlar yapmış ve bu durum tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile başta Mehmet Said Halim Paşa olmak üzere, Talat Paşa ve diğer kabine üyelerinin imzasıyla gazetenin süresiz olarak kapatılmasına karar verilmiştir.¹⁸⁹²

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Konya'da yönetim değişmiş, yeni Vali Muarrem Bey'in isteği üzerine *Babalık Gazetesi*'nin ismi *Türk Sözü* olarak değiştirilerek yayınlarına yeniden başlamıştır. *Türk Sözü*, İttihat ve Terakki'nin güdümünde bir yayın organıydı. Görevi, son dönem İttihat ve Terakki'nin Türkçülük siyasetini topluma aşılarmaktı. İlk sayısında yer alan "*Mesleğimiz*" başlıklı şu makale, bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır: "*Mesleğimiz milliyetperverliktir. Maksada ulaşmak için en kısa yolun itidal, sebat olduğunu gözden uzak bulundurmuyoruz. Diğer milliyetlere hürmet etmek suretiyle milliyetimize karşı saygı beslettireceğiz. Benliğimize reva görülecek ufak bir hakaret nazarımızda tecavüzlerin, cinayetlerin en şeniidir. Türkün izzeti nefsinden büyük, kuvvetli dünyada bir şey düşünemiyoruz.*"¹⁸⁹³

Türk Sözü, Vali Muammer Bey'in, Eylül 1918'de Konya'dan ayrılmasının hemen ardından yayınlarına tekrar *Babalık* adıyla devam etmiştir. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yurt dışına çıktığı, partinin kapatılıp bir başka adla siyasi faaliyetlerini sürdürmeye çalıştığı, Konya İttihat ve Terakki Mektepleri'nin adının Anadolu İntibah Mektepleri olarak değiştirildiği bir atmosferde, gazetenin yeniden *Babalık* ismiyle yayınlanması, yıkılan partinin etkisinden çıkarıldığının gösterilmek istenmesi olarak değerlendirilebilir. Gazete bundan sonra, Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde, ilk adıyla yoluna devam edecektir.¹⁸⁹⁴

¹⁸⁹¹ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 90-91.

¹⁸⁹² İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 360.

¹⁸⁹³ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 92-107.

¹⁸⁹⁴ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 92-107.

Babalık, 5 Nisan 1921'den itibaren haftanın her günü yayınlanmıştır. *Babalık*, yurdun çıkarı söz konusu olduğu zaman particilik tutkularını bir kenara bırakmayı bilen, tutucu ve hilafetçi gurubun baskı ve saldırılarına rağmen daima ilerici fikirlerin savunucusu olan, İtalyan işgaline ve ilçelerine kadar yaklaşan Yunan tehlikesine aldırış etmeden, Mustafa Kemal'in, Erzurum Kongresi'nde belirlediği temel ilkeleri kamuoyuna yansıtmaya çalışan yayınların yapıldığı bir gazete olmuştur.¹⁸⁹⁵

Gazete, diğer Anadolu gazetelerine göre daha iyi bir kağıt kalitesine sahiptir. Çoğunlukla beyaz kağıda basılan gazete, kağıt sıkıntısının yaşandığı dönemlerde veya önemli bir haberin acil olarak yayınlanmasının gerektiği zamanlarda, ince kâğıtla, iki üç haberlik küçük el ilanları şeklinde çıkarılmıştır. Gazete, istisnai durumlarda renkli mürekkeple basılmıştır. Örneğin Bursa'nın düşman işgalinden kurtarıldığı gün, yeşil mürekkepli yazılarla şöyle duyurulmuştu "*Avni inayeti rabbani ve İmda-ı ruhaniyet-i peygamberi ile ordumuz yeşil Bursa'mızı da istirdat itdi*". Yine gazetede nadir olsa da, resim kullanılmıştır¹⁸⁹⁶.

Gazetenin bir de mizah eki vardır. Dört sütun olarak basılan ek, karikatür ve resim eklenmeden düz yazılarla verilmiştir. Mizah eklerinin, gazetenin yarısı kadar bir ebadı vardır.¹⁸⁹⁷

Gazete, Milli Mücadele döneminde seçkin bir yazar kadrosuna sahiptir. *Babalık Gazetesi*'nin başyazar ve yazı işleri müdürü Samizade Süreyya'dır. İstanbul gazetelerinde çalışan Samizade Süreyya, Anadolu'ya kaçma hazırlıkları yaptığı sırada bir ihbar üzerine yakalanıp Bekirağa bölüğüne atılmış, bir yıl hapsedildikten sonra İnebolu, Kastamonu, Ankara yoluyla Konya'ya gelmiş ve *Babalık Gazetesi*'nde çalışmaya başlamıştır. Yine gazetenin yazı kadrosu içinde, Namdar Rahmi, Reşat Ekrem Koçu, Şair Yahya Saim, Sadettin Nüzhet, Enver Behnan Şapolyo ve Server İskit gibi daha sonraları basın ve edebiyat alanında önemli bir yere sahip olacak isimler yer almaktaydı.¹⁸⁹⁸

Samizade Süreyya, *Babalık*'ta bir yıllık çalışmasını değerlendirdiği bir yazısında, gazetenin yayın politikasını şöyle açıklamıştır: "*Gayemiz, şahsi muvaffakiyetler değil, umurun rafahiyyeti, memleketin necat ve selametidir. Binaenaleyh bu vadideki*

¹⁸⁹⁵ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 360.

¹⁸⁹⁶ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 285-286.

¹⁸⁹⁷ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 286.

¹⁸⁹⁸ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 360.

neşriyatımız yüzünden mağber ve münfail olanlar bizi afv etsinler! Asabiyetimizi hüsnüniyetimize, selamet-i vicdanımıza bağışlasınlar."¹⁸⁹⁹

Babalık'ta, Milli Mücadele, sonuna kadar desteklenmiştir. Türk ordusu zaferler kazandıkça, gazetede, sabah akşam, ilavelere yeni haber eklemeleri yapılarak, halka kazanılan zaferlerin müjdeleri verilmiş, dağıtıcılar, Konya'nın dört bir yanına bu ilaveleri anında dağıtmışlardır.¹⁹⁰⁰

Babalık, cephenin ilk gazetesidir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın isteği üzerine cepheye giden Samizade Süreyya, cepheden haberler göndermiş, bu sayede gazetesinin tirajı da artmıştır. Samizade Süreyya aynı zamanda İzmir'e Gazi Paşa ile giren ilk gazetecilerden biri olmuştur. Bu da *Babalık Gazetesi*'nin, Anadolu'da var olan gücünü göstermektedir.¹⁹⁰¹

Mustafa Kemal de, Konya'ya gelişinde, İsmet İnönü'yle birlikte *Babalık*'ı ziyaret etmiş, matbaada kol gücüyle bildirilerin basılmasında çalışan genci bir müddet izledikten sonra tebrik etmiştir. Takva adıyla anılan genç, olayı şöyle anlatmıştır:

*"...Ben güçlü kuvvetli olduğum için, "bu beyannamelerin valantını sen çevir" dediler. Sabaha kadar beyanname basıyorduk. Bir gün sabaha yakın geriye dönüp baktığımda iki insan gördüm. Biri bakışları insanın içine işleyen gök gözlü bir adamdı. Diğeri ise ufak tefek bir adamdı. Yarım saattir beni izliyorlarmış, çalışırken... O gök gözlü, gözlerinden ateş saçar gibi bakan adam, yanındakine dönerek: "Bak İsmet, göreceksin böyle çocuklar olduğundan dolayı biz bu Milli Mücadele'yi kazanacağız" dedi. Ve benim omzumdan tutarak, "Devam et çocuk, devam et. Bu savaşı bir gün kazanacağız" dedi."*¹⁹⁰²

Büyük Taarruz zaferiyle birlikte, İzmir'e giren Türk ordusunun kurmay subayları tarafından, kaçmakta olan Yunan ordusunun yakıp yıkmakta olduğu düşman hattındaki Türk köylerinin halkına ve Rumca olarak Yunan ordusuna seslendikleri iki beyanname hazırlanmış, *Babalık*, bu beyannameleri hemen yayınlanmıştı. Hazırlanan iki ayrı beyanname de şöyle deniyordu:

"Sevgili Türkiyeliler, sevgili kardeşlerimiz,

Türk ordusu Yunan ordusunu perişan etti. Yunanlılar her tarafta topunu tüfeğini bırakıp inhidam ve dehşet içinde kaçıyor. Etrafı sarılanlar her yerde teslim oluyor.

¹⁸⁹⁹ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 286.

¹⁹⁰⁰ Sevgi Bayat, *Milli Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu Babalık Gazetesi*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 27.

¹⁹⁰¹ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 285.

¹⁹⁰² Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 113-114.

Yunan askerleri geçtikleri yerlerde Müslüman Ahâliye eziyet ediyor, köyleri, harmanları yakıyor, kadınlara ve çocuklara işkence ve hakaret ediyorlar."

Ey Ahâli sakın korkmayınız. Sizi kurtarmak için üç senedir dağlarda çarpışan ordunuza Cenab-ı hak büyük bir zafer verdi. Yıldırım gibi, Yunan haydutlarını kovalıyor. Kadınlarınız, çocuklarınızı düşman kaçarken dağlara ve emin yerlere saklayınız.

Yunan Kumandanları, Yunan zabitleri, Yunan askerleri,

*Mağlup ve münhezim Yunan fırkaları, topunu tüfeğini bırakarak kaçıyor. Açlık ve yorgunluktan bitap kalmış olan askerleri her yerde teslim oluyor. Her tarafınız sarılmıştır. Kaçamıyacaksınız. Teslim olanlar, açlık, sefalet ve mahrumiyet ile sürünerek ölmekten kurtulurlar. Bazı Yunan askerlerinin geçtikleri yerlerde İslâm Ahâliye zulüm ve işkence yaptığı ve şimendiferleri tahrip ettiğini görüyoruz. Gerek kumandan ve zabitleriniz emri ile gerek münferiden her türlü zulüm ve yangından şahsen mesulsünüz."*¹⁹⁰³

Gazetede ayrıca, çoğunlukla Samizade Süreyya'nın kaleminden çıkan kültür yazıları da yayınlanmıştır. Yine, seyahat notları, köy izlenimleri, alternatif tarım modelleri gibi değişik makalelere yer verilmiştir. Daha sonra bu makalelerin yerini, mevcut durumdan kurtulmak için yapılanlar ve yapılması gerekenlerin tartışıldığı makaleler almıştır. Eğer dünyada gelişen herhangi bir olay, Milli Mücadele'yi etkileyecek durumda ise, bu haberlere öncelik verilerek, politik haberlerle ön plana çıkmıştır. Ayrıca gazetede ajans haberleri, dış haberler, Kafkaslar, Orta Doğu ve diğer Müslüman ülkelerin haberleri de yer almaktadır.¹⁹⁰⁴

*Babalık Gazetesi'nin en parlak devri, Cumhuriyetin ilk yıllarında olmuştur. Cumhuriyet devrinin ilk başbakanı İsmet Paşa, 1923 yılında Ege bölgesine yaptığı bir seyahatte kendisine iştirak eden gazetecilerden biri de, Babalık muhabiri Enver Behnan Şapolyo olmuştur. Şapolyo, yaklaşık bir ay süren bu seyahate dair izlenimlerini günü gününe yazarak gazetede yayınlatmıştır.*¹⁹⁰⁵

Bu dönemde de, Yusuf Mazhar yönetiminde yayınlarına devam eden *Babalık*¹⁹⁰⁶, Yusuf Mazhar'ın ölümünden sonra, eşi ve yeğeni Arif Bey idaresinde 1951

¹⁹⁰³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 149-151.

¹⁹⁰⁴ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 286- 287.

¹⁹⁰⁵ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 211.

¹⁹⁰⁶ *Babalık*, S. 2784, 2 Temmuz 1928, s. 1.

yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.¹⁹⁰⁷ *Babalık Gazetesi* koleksiyonu, Alman Milli Kütüphanesi tarafından satın alınarak Almanya'ya götürülmüştür.¹⁹⁰⁸

3.2.3.23.1.2. Öğüt Gazetesi

Öğüt Gazetesi, Abdülgani Efendi tarafından, 1917 yılında Afyon'da çıkarılmıştır. Gazetenin ana hedefi, "*Amel-i Milliye'ye hizmetkar, Menafi-i Vataniyeye hürmetkar*" bir halk gazetesi olarak belirtilmiştir.¹⁹⁰⁹

Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra, işgalin Anadolu'nun içlerine doğru yayılma tehlikesi ortaya çıkmıştı, tam da Mustafa Kemal'in Erzurum'da halkı Milli Mücadele'ye davet ettiği bir dönemde, gazetesi ve matbaasına bu mücadelede çok iş düşeceğini hesaplayan Abdülgani Efendi, *Öğüt*'ü daha emniyetli bir yere taşıma kararı almış ve Afyon'a taşımıştır.¹⁹¹⁰ Afyon'da 96 sayı çıkarılmış olan *Öğüt Gazetesi*, buranın işgali üzerine, 1 Temmuz 1919'da Konya'ya taşınmıştır.¹⁹¹¹

Matbaasıyla birlikte Konya'ya gelen Abdülgani Efendi, *Öğüt*'ü yeniden çıkarmaya başladı. Gazetenin yayın politikası, başlığın altında yer alan "*Türk varlığını korumak, Türklüğü yükseltmek için çalışır gündelik gazetedir*" ibaresiyle ifade edilmiştir.¹⁹¹² Yine gazeteye gönderilecek yazılarda, İnsaniyete, vatan ve millete faydalı olanlarının kabul edileceği bildirilmiştir.¹⁹¹³

Gazetede, Afyon'da Yunan işgaline karşı gösterilen tepki, bu kez de İtalyan işgali altındaki Konya'da, İtalyanlara karşı gösterilmiş, ayrıca Anadolu'yu Yunan işgaline açan İngilizler hakkında da çok ağır yazılar yayınlanmıştır.¹⁹¹⁴ Bu yayınlardan rahatsız olan İngilizlerin baskısı sonucu, İtalyanlar matbaayı basarak gazeteyi kapatmışlardır. Bunun üzerine, 13 Ocak 1920 Cuma günü, halk cuma namazı sonrası bir miting düzenleyerek İtalyanların almış olduğu bu kararı protesto etmiş, mitingin öncüsü olan Sivashlı Ali Kemal Hoca ise, miting alanında halka şöyle seslenmiştir:

" *Ey Konyalılar, gazete demek bir milletin dili demektir. General Milne dilimize kilit vurdu. Milli davamıza sahip çıkmak, dilimizi, Türklüğümüzü muhafaza etmek, tüm*

¹⁹⁰⁷ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 269.

¹⁹⁰⁸ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 212.

¹⁹⁰⁹ *Öğüt*, S. 861, 14 Nisan 1338/1922, s. 1.

¹⁹¹⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 156.

¹⁹¹¹ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 31.

¹⁹¹² *Öğüt*, S. 639, 22 Nisan 1337/1921, s. 1.

¹⁹¹³ *Öğüt*, S. 653, 10 Mayıs 1337/1921, s. 1.

¹⁹¹⁴ Oral, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, C. 2, s. 50.

milletin görevidir. Bizleri asla susturamazlar. Bugün Öğüt kapatılırsa yarın yeni bir Öğüt çıkarılır. Bizleri Hak ve hakikât yolunda hiç kimse susturamayacaktır."¹⁹¹⁵

Baskından hemen sonra Öğüt matbaası ise, Söylemez Baba Türbesi'ne taşınmıştır. Kapatılan Öğüt Gazetesi ise yayınlarına *Nasihat* adıyla devam etmiştir. Mustafa Kemal, bu durumu, çektiği bir telgrafla Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Şubesi'ne bildirmiş ve Milli Mücadele'yi destekleyen Öğüt Gazetesi yerine aynı çizgide yayın yapacak *Nasihat Gazetesi*'nin çıkarıldığını duyurmuştur.¹⁹¹⁶

Gazetenin başyazarı Fikri (Kandemir), o günleri şöyle anlatmıştır:

"... Nihayet bir sabah matbaanın makineli tüfekle mücehhez süngülü İtalyan askerleri tarafından basıldığını gördüm. İtalyan zabıt: "İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığı'nın emri ile Öğüt Gazetesi tatil edilmiştir. Matbaanızı işgal ediyoruz" diyorlardı. Halbuki İtalyan Kumandanı bir gece evvel bana gizlice yaverini göndererek İngiliz olan başkumandanlarından aldıkları emir üzerine ertesi gün matbaayı basacaklarını, ihtiyatlı bulunmamı haber vermiş olduğundan, sabaha kadar çalışıp uğraşarak makinelerden birini sökmüş, hurufat kasalarını da pamuklarla tıkayarak şehir dışındaki "Söylemez Baba" tekkesine kaçırmıştım.

Bu sebeple karşıma dikilen İtalyan zabıtine laf olsun "Protesto ederim" tarzında sözler söylemiş, fakat asıl onların yanındaki İstanbul memurlarını küçük görmüş, hakarete layık bulmuş, affedememişim.

Uzatmayalım; matbaayı düşmana bırakarak, ben soluğu Söylemez Baba tekkesinde almış ve babanın sandukası etrafına dizilen kasaların başında harıl harıl çalışan, her vakit saygı ve minnetle anacağım, mürettip ve makinist arkadaşlarımın yanına koşmuş, hiçbir sekteye uğramadan yine sabahleyin çıkacak olan gazetenin hazırlığına koyulmuştum.

Ve sabahleyin (Öğüt) yine çıkmıştı.

*Allah'ım ne temiz ne büyük günlerdi onlar..."*¹⁹¹⁷

Öğüt'ün kapatılması, bölgede yer alan Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Alanya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, gazetenin kapatılması üzerine, Konya'da bulunan İtalyan Kumandanlığı'na 17 Ocak 1920 tarihli şu telgrafi çekmiştir:

¹⁹¹⁵ Yaşar Semiz, Güngör Toplu, "Milli Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 12, Haziran 2017, s. 263.

¹⁹¹⁶ Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 14.

¹⁹¹⁷ Ahmet Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 35.

"Mukaddesât-ı Milliyemize bu ana kadar vaki olan tecâvüzat-ı lâime yetmiyormuş gibi, bu gün yine pek adi ve pek hainâne bir tecâvüz karşısında bulunuyoruz. Bütün Anadolu'nun daha doğrusu, biz Türklerin mümessil-i efkârı bulunan bir gazete idarehanesi hiçbir hak ve adle müstenit olmayarak İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, biz Türklerin hakkı meşruunu, diğer devletlerden daha ziyade tasdike taraftar olduğunu zannettiğimiz ve bu hususta takdirkar bulduğumuz İtalyan millet-i necibesinin ahar tarafından vaki olacak böyle bir tecâvüzü daima lânetle karşılayacağına kani idik. Maalesef görüyoruz ki bu tecâvüz, o millet-i necibeyi temsil eden bir kumandan emri ile vaki oluyor. Türk Milleti, artık kendisine zahir olan hakkı meşruunu temsil eden hiçbir millet bulunmadığını kati bir kanâat hasıl eylemiştir. Namus ve şerefle ölmeyi rezilâne yaşamaya daima tercih eden bizler, bu tecâvüze boyun eğmeyiz. Kanımızın son damlasını îsâr edinceye kadar, her türlü hareketlere mukabele etmeye karar verdik. Ümit ederiz ki tecâvüz şenâati, İtalyan Kumandanı cenaplarınca da takdir edilerek, hemen Türk Milletimizin hiçbir mesuliyet-i maddiye ve maneviye kabul etmeyeceğini arz eyleriz."¹⁹¹⁸

İtalyanların, Konya'dan çekilme kararı alması üzerine, matbaa tekrar sahiplerine teslim edilmiş ve bu durum büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Kapatıldığı için, kısa bir süre *Nasihât* adıyla yayınlanan gazete, yeniden *Öğüt* adıyla çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁹¹⁹ Gazetenin tüm baskılara rağmen yeniden yayınlanması üzerine, İngilizler bir kez daha tepki gösterince, İtalyan komutan, gazetenin kendi kontrol bölgelerinde değil, Kuva-yı Milliye'nin kontrolünde olan bir yerde basıldığını ve gizlice şehre sokulduğunu savunmuştur.¹⁹²⁰

1920 yılının Ağustos ayında İstanbul'un kışkırtmalarıyla Konya'da, Büyük Millet Meclisi'ne karşı Delibaş İsyanı çıkmış, isyancılar bir yandan Ankara'yla iletişimi engellemek için telgraf hatlarını kesmiş, bir yandan da halkın, Milli Mücadele ordusuna katılmaması amacıyla propagandalar yapmışlardır. Tüm bu baskılara rağmen *Öğüt*'te, bu propagandaların etkisiz hale getirilmesi için yoğun bir çaba harcanmıştır. Gazetenin 24 Ağustos tarihinde çıkan ve tüm köylere gönderilen sayısında, orduya katılmayan asker kaçakları hakkında, "*Asker Kaçakları*" başlığıyla şunlar yazılmıştır:

¹⁹¹⁸ Ali Rıza Gönüllü, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Alanya (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 90-91.

¹⁹¹⁹ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 259.

¹⁹²⁰ Semiz-Toplu, "Milli Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk", s. 263.

"Şimdi ey kaçaklar, düşman canevimize girerken dükkanında çalışan, bir daireye yerleşen, evlerine gizlenen ey vefasız çocuklar. Size hitap ediyor ve diyorum ki. "Girdiğiniz deliklerden çıkın, azıklarınızı alın, erlik alanına, hak yoluna gidiniz. Yoksa daha fazla sabredemeyeceğiz... Gazetemizde sizi teşhir edeceğiz. Aleme ilan eyleyeceğiz ve sizi burada bırakan kimselerle onları da sizler gibi hem teşhir ve hem de cezaya çarptırmak için çalışacağız. Bunu duyun, inanın ve utanın..."¹⁹²¹

İsyandan, *Öğüt Gazetesi* de etkilenmiş, isyancılar tarafından matbaa basılarak Abdülgani Efendi darp edilmiş, öğretmen Ali Kemal de ,"*Kuva-yı Milliye hoca*" denilerek öldürülmüştür.¹⁹²²

Delibaş İsyanı'nın, Kuva-yı Milliye birlikleri tarafından bastırılmasından birkaç gün sonra, Recep Peker tarafından, Mustafa Kemal'in bir talimatnamesi Abdülgani Efendi'ye iletilmiştir. Talimatnamede, *Öğüt* matbaasına, Ankara'da ihtiyaç olduğunu, bu sebeple matbaanın satın alınıp, Ankara'ya getirilmesi istenmekteydi. Çünkü o günlerde Ankara'da, yalnız vilayet matbaasının kolla çevrilen baskı makineleri vardı ve bunlar yetersizdi. Matbaa *Hâkimiyet-i Milliye*'yi bile basamıyor, sık sık bozuluyordu, Meclis Zabıtları da bir türlü çıkarılamıyordu. Bu yüzden *Öğüt Gazetesi*'nin matbaasına ihtiyaç duyulmuştu. Mustafa Kemal'in talimatnamesi üzerine matbaa ve gazete Ankara'ya taşındı.¹⁹²³ Matbaayı satmak zorunda kalan Abdülgani Efendi ise, Konya'da *Öğüt*'ü çıkarmaya devam etti. Böylece *Öğüt Gazetesi*, hem Ankara'da hem de Konya'da çıkarılarak "*İki şehirde aynı anda çıkan gazete*" unvanını almıştır.¹⁹²⁴

Ankara'da yayınlanan *Öğüt*'ün mesul müdürü Ahmet Tevfik, yazı işleri müdürü Sadri Ethem'di. Sadri Ethem, Ankara'da bulunan genç gazetecileri, *Öğüt*'te bir araya getirmiştir. Gazetenin yazarları arasında: Münir Müeyyet Bekman, Lütfi Arif, Kerameddin, Raif Nezihi, Celal Davut, Enver Behnan Şapolyo bulunmaktaydı. Yüksek tiraja sahip olan gazete, akşamları çıkarılıyordu.¹⁹²⁵ "*Özgür düşünen Türk gazetesi*" olarak adlandırılan *Öğüt*'ün, hemen her sayısında genellikle başyazı, Ankara telgrafları, büyük çoğunluğu dini ve ahlaki konulara ilişkin makaleler, yerel haberler ve ilanlar yer almaktaydı.¹⁹²⁶

¹⁹²¹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 161.

¹⁹²² Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 156.

¹⁹²³ Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, s. 260.

¹⁹²⁴ Eken, *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, s. 32.

¹⁹²⁵ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 200.

¹⁹²⁶ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 118.

Milli Mücadele'nin en güçlü üçüncü gazetesi olarak görülen *Öğüt Gazetesi*, 1923 yılında kapatılmış, gazetenin çalışanları da, Cumhuriyet'in ilanından sonra, İstanbul gazetelerinin muhabirliğini yapmışlardır.¹⁹²⁷

3.2.3.23.1.3. İbret Gazetesi

15 Mart 1919 tarihinde yayınlanmaya başlanan *İbret Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Hadimizade Mehmet Emin (Bolay) Bey'dir. Mehmet Emin Bey, *İntibah Gazetesi*'nde mesul müdürlüğü yapmış, gazeteden ayrıldıktan sonra da *İbret*'i çıkarmıştır. Gazetenin çıkarılış haberi *İntibah Gazetesi*'nde şöyle duyurulmuştur: "*Tebrik: Vilayetimizde intişara başlayan İbret refikimizi tebrik eder ve muvaffakiyetlerini temenni ederiz.*"¹⁹²⁸

Vali Cemil Bey'in Konya'dan ayrılması sonrası, Milli Mücadele'yi destekleyen gazetenin başında "*Haftada bir çıkar, Osmanlı gazetesidir.*" ibaresi yer alır. Başyazarları Mehmet Emin Bey ve Muhittin Bey'dir.¹⁹²⁹

Gazetenin ulaşılabilen 16 Mayıs 1919 tarihli nüshasında, Sultan II. Abdülhamit'in oğlu Şehzade Abdürrahim başkanlığındaki *Heyet-i Nasiha*'nın Konya'ya gelişine genişçe yer verilmiştir. Heyetin Konya'daki faaliyetlerini bizzat takip eden Mehmet Emin, *Hanedan-ı Al-i Osman* başlığıyla şunları yazmıştır:

"*Tarihimizi derin bir ihata ve vukuf ile tetkik edenler pekala bilirler ki Osmanlı Devleti'ni tesis eden, evc-i a'la-yı şevket ve medeniyete yükselten, inhitat ve inkıraz uçurumlarına sürükleyen, düşüren ve yeniden necat ve i'tila yollarını keşf ile tarik-ı teceddüt ve terfiye sevk eden Hanedan-ı Ali Osman arasında vakit vakit zuhur eden simalar oluşmuştur...*

Fakat ne çare ki sonraları ilmi esaslar, ahlaki düsturlar dairesinde tanzim-i idare-i memalikte bigane kalanlar; kudreti i'tila ve temeddünde günden güne alçalarak nihayet bir gün mahmumaane bir hırs-ı şöhretle çalışan, garbın sada-yı şevketi karşısında irkilmeye mecbur olmuşlar ve yine Hanedan-ı Ali Osman'dan bir desti halaskarın kudret-i münciyanesiyle teceddüt ve terakkide yürümeye başlamışlardır. Heyhat ki zamanların, belki asırların ruhlar üzerine savlet ettirdiği telkinat-ı bedhahane

¹⁹²⁷ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 200.

¹⁹²⁸ Mustafa Arıkan, "Hadimizade Mehmet Emin ve Gazetesi İbret -Milli Mücadele'ye Konya'dan Bir Destek-", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 02-04 Ekim 2012 Uşak*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 736.

¹⁹²⁹ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 168.

öyle müthiş kanaatler, itiyatlar tevlid etmişti ki onları söküp atmak yine asırlara mütevakıf idi.

*Bu durumu ortadan kaldırmak için çalışan, hatta III. Selim gibi hayatını bu uğurda kaybeden sultanlar olmuştur. Konya'yı şerefleştiren civan-bahş, devletlü, necabetlü Abdürrahim Efendi Hazretleri de o nesl-i kerim-i Osmaninin, o necl-i necib-i sultanının bir timsal-i nevin-i şehametidirler."*¹⁹³⁰

Bu zor günlerde, bir hanedan mensubunun Konya'yı ziyaret etmesi, Mehmet Emin Bey'i umutlandırmış, ülke insanı içerisindeki ayrılıkların sona ereceğini, aynı gaye etrafında yeniden bir araya gelineceğini ve halk arasına nifak tohumları serpenlerin bertaraf edileceğini umut etmiştir. Ne yazık ki, Mehmet Emin Bey'in bu beklentileri boşa çıkmış, Damat Ferit Hükümeti ve onun Konya'daki işbirlikçilerinin Milli Mücadele'yi engelleme amacıyla özellikle kongreler döneminde yaptıkları faaliyetler, onun ve gazetesinin Milli Mücadele'nin yanında olmasında belirleyici olmuştur.¹⁹³¹

Bunun en önemli kanıtı ise, "*Sevgili İrkıma Hitabım*" başlıklı bir yazıdır. İşgallerin devam ettiği, kafa karışıklığının ve tedirginliğin arttığı bir sırada, *İbret* Türk milletinin kim olduğunu ve bundan sonra ne yapması gerektiğini şöyle anlatmıştır:

"Ey necib ve büyük Türklük! Ne oldu o pür şan ve zafer mazilerin; tarihin o sahaif-i şehametini artık kapadın mı?.. Sende kan can kalmadı mı? Damarlarında cvelan eden kan Türk kanı değil midir, ecdadının fitrat-ı cengaveranesinden sende eser kalmadı mı?.. Sen esir olmak için değil efendi olmak için doğdun. Efendi ve hâkim olarak yaşamalısın yahut efendi olarak şan ve şeref için ölmelisin...

Bütün âlem-i İslâm'ın son ümidi, son nazar-ı makam-ı muallâyı Hilafete teveccüh etmiş. Bir devletin maazallah inkısamı yalnız altı asırlık bir şan ve şevkete malik olan Türklüğün inkırazıyla bitmeyecek, şar ve garbı istila eden nur-ı İslâmiyet'in şaşaa-i tezahüratı da birlikte sönecektir... Fakat... Fakat hayır... Böyle olmamalıdır ve olmayacaktır. Çünkü Cenabı Hak bize "Yuridune en yutfeu..."(Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar) ve "Lataknetu min rahmetallah" (Allahın rahmetinden ümit kesmeyin) buyuruyor, dinimiz bize azm ü cezm emrediyor. Meyus olanların hakk-ı hayatı yoktur!

¹⁹³⁰ Arıkan, "Hadimizade Mehmet Emin ve Gazetesi *İbret* -Milli Mücadele'ye Konya'dan Bir Destek-", s. 737-738.

¹⁹³¹ Arıkan, "Hadimizade Mehmet Emin ve Gazetesi *İbret* -Milli Mücadele'ye Konya'dan Bir Destek-", s. 738-739.

Evet, biliyorum senin kanını uyuşturdular adalet ve hakkaniyet nağmeleri, Vilson Prensibi teraneleriyle elinden silahını aldılar, seni uyuttular. Ve sen Avrupa'nın hak ve ma'deletinden emin oluyorken bu safvet ve sükunetinden bil-istifade taksimini düşünmeye başladılar; bir takım vilayetlerini işgal altına aldılar, İzmir'i al kanlara boyadılar! Medeniyet davasıyla İzmir'e gelen Yunanlılar bir vahşet-i müfterisane ile dindaşlarımıza saldırdılar, ihtiyar demediler genç demediler boğazladılar, kadınlarımızın ırzlarını hetk ettiler; masum yavruları doğradılar. Zincirlere bağlayarak bomba ile berhava ettiler; Kurun-ı Ulanın en vahşi ve en barbar milletlerinin bile hatır ve hayaline gelmeyen şanaatleri icad ve irtikab ettiler, İzmir ve Aydın Müslümanlarının hun-ı şahadetleri etrafı kanlara boyadı. İstimdat avaze-i canhıraşı semalara aksetti. Fakat bütün bu hallere karşı ne yaptık? Senelerden, asırlardan beri esir yaşayan milletlere bile İstiklâl bahş olunurken bin dört yüz senelik İslâmiyet'in Hilafeti, altı yüz senelik Türk devletinin İstiklâl ve hakimiyeti inkıraza mı müstahak görülüyor?..

Sen ey sevgili milletim! On altı milyon Türk'ün hükm-i idamı verilirken, üç yüz milyon müslümanın son ümidi olan nur-ı Hilafet söndürülmek istenirken bir cenaze gibi lakayt mı kalacaksın? Harp istemezsin! Fakat son defa olarak kalbine silah tevcih edilirse hakimiyetsiz, korkak milletler gibi esir ve sirengun yaşamağı değil şan ve şerefle ölmeğı tercih edersin, senin şiar-ı millette yakışan da budur.

Yarın mahşerde huzur-ı İlahiye, huzur-ı Peygamberiye, huzur-ı ecdada huzur ve istirahatı olanlarından din ve devleti düşmana çiğnetmiş bir millet olarak çıkmayacaksın! Sen ki cihangir bir milletin nesli, cihangir bir devletin varis-i meşruusun!"¹⁹³²

Gazete aynı tarihli sayısında, Mustafa Kemal imzalı "Konya Vilayetine" başlıklı şu beyannameyi yayınlamıştır:

"Hükümet-i seniyye ile amel-i milliye arasında itilaf-ı tam husul bulunduğunu kemal-i memnuniyetle tebşir eder ve hükümetçe teşkilat-ı millimiz heyetlerinin de servis suretiyle kema fi's-sabık telgraf muhaberatı icrası kabul buyrulmuştur. Binaenaleyh Ferit Paşa kabinesine karşı muhaberat-ı resmiyenin kat'ı hususunda telgrafhanelere biz-zarur ittihaz edilmiş olan tedabir-i mania dahilen ref' olacaktır. Heyet-i Temsiliye tarafından zat-ı akdes-i Padişahiye vuku bulan maruzatın sureti ve beyannamesi derdest keşidedir. Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal."¹⁹³³

¹⁹³² Arabacı vd., Konya Basın Tarihi, s. 169-171.

¹⁹³³ Arabacı vd., Konya Basın Tarihi, s. 171.

Gazetenin matbaası, 1920'de Konya'da çıkan *Delibaş İsyanı* sırasında, isyancılar tarafından basılıp tahrip edilmiş, iki koleksiyonu da alınmıştır. Mehmet Emin Bey, bu olay sonrası matbaasını *Öğüt Gazetesi*'ne devretmiş ve gazetesini kapatmıştır.¹⁹³⁴

3.2.3.23.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın

3.2.3.23.2.1. Konya İntibah Gazetesi

Konya İntibah Gazetesi, Islah-ı Medaris-i İslâmiyye Medresesi müderrisleri tarafından çıkarılmıştır. Islah-ı Medaris-i Medresesi, Konya'da, Meşrutiyet döneminde gündeme gelen medreselerin ıslah edilmesi fikri ve Bekir Sami Paşa Medresesi'nin yeniden inşa edilmesiyle oluşturulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifleri ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları arasında olan Zeynel Abidin Efendi ve kardeşi Ahmet Ziya öncülüğünde kurulan medresede, yozlaşmış medreselerin karşısında durulmuş ve müspet ilimlere ağırlık verilmiştir. Medrese'de, II. Meşrutiyet yılları içerisinde medrese muharrirleri tarafından, *Meşrik-i İrfan Gazetesi* ve Hak Yolu adlı bir dergi de çıkarılmıştır.¹⁹³⁵

25 Şubat 1919 yılında yayınlanmaya başlanan *Konya İntibah Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi, Ali Rıza Efendi, mesul müdürü Hamizade Mehmed Emin, başyazarı Ahmet Ziya Efendi'dir. İlk sayısının başlığın altında, "*Şimdilik haftada bir defa çıkar müstakül-efkar Osmanlı gazetesidir*" ibaresi yer alır. Gazete, ilk sütunda iri harflerle: "*Nam-ı akdes-i Hazret-i Rabbi Yezdan ve ruhaniyet-i cenab-ı eşref-i peygamberanın berekat ve nefhatına mütevessilen intişara başlayan İntibah rüfeka'-i muhteremesine ve karin-i kiramına arz-ı ihtiran eyler*" yazılıdır.¹⁹³⁶

Gazetenin siyasi çizgisi, Ali Rıza Efendi tarafından gazetenin ilk sayısında yazılan "*Ahâli Vazife Başına*" başlıklı makalesinde net bir şekilde gösterilmiştir. Ali Rıza Efendi, daha Büyük Millet Meclisi'nin açılmadığı bir tarihte, "*Hâkimiyet-i Milliye*" düşüncesini savunmuş ve kötü yönetimin halkı felakete sürüklediğini belirtmiştir. Ali Rıza Efendi'ye göre, bunun için bir an önce ahalinin yanında olan namuslu ve metanetli kişiler seçilmeli, seçilenler de daha sonraları takibe alınmalıydı. Halk da, yönetimine sahip çıkmalı ve parti içinde örgütlenmeliydi. Günün şartları ve siyasi

¹⁹³⁴ Arıkan, "Hadimizade Mehmet Emin ve Gazetesi İbret -Milli Mücadele'ye Konya'dan Bir Destek-", s. 741.

¹⁹³⁵ Serhat Aslaner, "Abideleri ve Kitabeleri ile İbrahim Hakkı Konyalı", *Üsküdar Dergisi*, S. 2, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 95-96.

¹⁹³⁶ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 142.

memnuniyetsizliğin anlatıldığı ve demokratik bilincin uyandırılmasının hedeflendiği makale aşağıda yer almaktadır:

"İlan-ı Meşrutiyet'ten beri hiçbir asırda emsali görülmedik, işitilmedik azim felaketler, büyük zulümler, kanlı feci vak'alar geçirdiğimiz ve hala da geçirmekte olduğumuz malumumuzdur.

Biz bu fenalıkların daima hükümet kuvvetine istinad eden eşhas tarafından ika' edilmekte olduğunu pekala biliyoruz. Fakat buna mani olmak için ne gibi tedabire sarılmak lazım olduğunu bir vakit düşünmedik, hala da düşünmüyoruz. Evet, mülk ve milletin kurtulması için yegane bir tarik varsa o da millet hükümete karşı hakkını, vazifesini bilmek ve isti'mal etmekten ibarettir. Bundan başka çare-i selamet olamaz. Millet ekseriyeti itibariyle hükümetin üzerinde bir amir, bir hakimdir. Hükümet adamlarını kendi intihab eder. Eline bir talimat verir. O talimat dairesinde efrad-ı Ahâli üzerinde icray-ı ahkam etmesini emreder ve gözaltından icraatına bakar. Eğer talimat hilafında bir hareket görür ise derhal d.vana çeker. Hükümüne verir. Buna Hâkimiyet-i Milliye tabir olunur ki bı; milletin hakk-ı sadıhı, bir vazife-i esasiyesidir. Millet bu vazifesini ifaya borçludur...

Bu intihab olunan kimselere de "Hey'et-i Mebusan" tabir olunur. Hey'et-i Mebusana tevdi edilen vazife gayet mühim hatta hayat memat meselesi olduğundan mebus intihabında Ahâlinin son derece mütebassırane davranması, istikametinden, sebat ve metanetinden en ziyade emin olduğu adamları bulup anları intihab etmek ve kazandırmak için bütün mevcudiyetle çalışmak icab eder...

Ey Ahâli! Siz de dostunuzu, düşmanınızı biliniz. Düşmanlarınızdan aralaşınız, dostlarınıza yanaşınız. El ele vererek mülk ve milleti, İslâmiyeti kurtarınız. Bundan mukaddes, bundan muazzez bir vazife daha olamaz. Haydi Ahâli vazife başına!" ¹⁹³⁷

Yazının devamında dikkat çeken başka bir husus da, İttihat ve Terakki yönetimine karşı cephe alan gazetenin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın propagandasını yapmış olmasıdır:

"...Mevcud olan fırkaların bir kısmı İttihad ruhunu yaşatmak için muhtelif namlar altında teşekkül etmiş fırkalar. Bir kısmının da ne gibi bir meslek iltizam ettikleri herkesçe malum değildir. Kaldı bir (Hürriyet ve İtilaf Fırkası). Bu fırka, mesleği, namus ve haysiyeti, istikamet ve metaneti kainatça malum olmuş itimad-ı ammeyi kazanmış bir fırkadır. Bu fırkanın ileri gelen adamları vaktiyle İttihatçıların

¹⁹³⁷ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 148-151.

kanlı pençelerinden zavallı milleti kurtarmak için pek çok çalışmış, son derece sebat ve metanet göstermişlerdi. Nihayet Ahâliden matlub derecede muavenet göremediğinden mağlup olarak zavallı milletle birlikte ezildiler, bozuldular. Şimdi komşu devletlerin tazyikiyle o kanlı katillerin kaçması üzerine o (Hürriyet ve İtilaf) mücahidleri mahbeslerden, menfalardan, kabirden çıkar gibi çıktılar geldiler zavallı milletin imdadına yetişmek üzere yine meydana atıldılar. Fırkayı şubeleriyle beraber birçok yerlerde açtılar. Milleti kurtarmak için bütün mevcudiyetleriyle çalışıyorlar."¹⁹³⁸

Konya *İntibah*'ın önemli yazarlarından biri de İbrahim Hakkı (Konyalı)'dır İbrahim Hakkı Bey, beş yıl Islah-ı Medaris-i İslâmiyye Medresesi'nde talebelik yapmış ve bu çevre tarafından çıkarılan süreli yayınlarla ilgilenmeye başlamış, Konya *İntibah*'ta siyasi ve sosyal yazılar yayınlamıştır.¹⁹³⁹

İbrahim Hakkı Bey'in ilk yazısı, gazetenin altıncı sayısında bulunmakta ve "Millette *İntibah-İstikbâlimiz emin*" başlığını taşımaktadır. İbrahim Hakkı Bey'e göre: "Türk'ün ölmesini "vicdan-ı beşer" kabul eder mi?" Fakat öncelikle iş Türk'te olmalıdır. Türk'ün harekete geçip, yönetimine, ülkesine sahip çıkması gerekmektedir. Ama siyaset konusunda bir bezginlik vardır. Siyasetteki bu durum, bir felç durumu değildir. Belki başında kendinden bir hükümetin bulunmamasıdır.¹⁹⁴⁰

İntibah Konya, Milli Mücadele'yi İttihatçı bir faaliyet olarak görmüş ve karşısında yer almıştır. Delibaş Mehmet isyanı sonrası, Ali Rıza ve Ahmet Ziya'nın Konya'dan ayrılması üzerine Ekim 1920'de kapanmıştır.¹⁹⁴¹

3.2.3.24. Milli Mücadele Yıllarında Maraş Basını

3.2.3.24.1. Âmâl-i Milliye

Maraş'ta ilk matbaa, 1913 yılında milletvekili Tahsin Bey tarafından kendi konağında kurulmuştur. Bu matbaada, Maraş'ın İngilizler tarafından işgali sırasında, Milli Mücadele'yi destekleyen *Ajans* adında tek yaprak bültenler ve *Anadolu ve Rumeli Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi* basılıp dağıtılmıştır.¹⁹⁴²

¹⁹³⁸ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 150-151.

¹⁹³⁹ Aslaner, "Abideleri ve Kitabeleri ile İbrahim Hakkı Konyalı", s. 96.

¹⁹⁴⁰ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 148.

¹⁹⁴¹ Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 166

¹⁹⁴² Erhan Alpaslan, Yusuf Tombul, "Cumhuriyet Döneminde Maraş'ta Yerel Basın (1923-1990), *Turkish Studies*, Volume 13/16, Ankara, 2018, p. 5.

Maraş'ta *Âmâl-i Milliye*'den önce, *İntibah* adında bir gazete çıkarılmak istenmiş, bunun için 2 Nisan 1919 yılında müracaat edilmiştir. Fakat bu isteğe olumlu ya da olumsuz herhangi bir cevap gelmemiştir.¹⁹⁴³

Milli Mücadele döneminde, 29 Nisan 1920'de Maraş'ta çıkarılan *Âmâl-i Milliye Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi Hacı Nuri Bey, mesul müdürü Ayaşlızade İsmail Hakkı Beydir. Gazetenin başlığının altında "*Haftada iki def'a Maraş'ta intişâr eden siyasi milli bir gazetedir*" ve "*Metalib ve amâ-li milliyyenin müdafiidir*" ifadeleri yer alır.¹⁹⁴⁴

Gazetenin ilk nüshasında Milli Mücadele'yi gerçekleştiren kahramanları Altın Ordu'ya benzeten bir yazı yer almaktadır. Oğuz imzalı ve *Altınordu* başlıklı yazı şöyledir:

"Tarihin hücre ve mensisahifelerinde yad ve takdirden mahrum, bi-kes ve yetim bir devre-i şehamet vardır... Kışverler feth eyleyen, tecdarlar esir eden ve mihver-i kainatı tebdil ederek edvar-ı tarihiyyede bir devr-i mahsus güşad eden Türk istilayı cihanını, ihdas ve idare eyleyen, ilhanların, hakanların cihan-ara ordusu, o 'azim istilacı Altınordu... İşte bu devr-i şehamet'in 'unvan-ı zi-hayatı olmuştu. Şarkdan garba... Garpdan cenuba ve bütün saha-i fesiha-i şimaliyyeye ordu, ordu... cihan cihan... kabile kabile koşuşan, hücum eden ve mevcut milletlerin mütefessih ve mütereddi nesillerini imha eyleyerek bir safha-i ciyadet meydana getiren, Türk istila-yı cihanının tufan-ı zi-hayat-ı seyyarı, pür-azamet ü heybet, Altınordu tarih-i millinin bir şahname-i zivakarıdır. Yetmiş asırdan beri kınına girmeyen Türk kılıncı cihan harbinden sonra da niyam-ı sukun ve istirahat sokulmadı, ve yine, yeşil, sevgi beldelerimizi 'ahd u insaniyyet hilafına istila ve işgal eyleyen miskin ve adi düşmanların sine-i ihtiramlarına tevcih olundu. Kılınç... Ne mütevaz', fakat ne ateşin ve hayat-suz bir aletidir! Devr-i hamaset ve merdanenin yadigar-ı şa'ş'a-darı olan kılınç, 'aziz yurdumuzun istilas-ı için ne mübarek ve ne metin bir vasıta-i şeca'ati olmuştur. Şehirden şehre cebheden cebheye... ve düşmandan düşmana saldıran her darbesinde cüz'-i vatanın bir noktasını yed-i düşmandan kurtaran bu kudsi alete, bu timsal-i şeca'at-i Haydara benden bin hürmet ve bin takdir... Türk Milleti, İslâm Ümmeti ne velud, ne içli bir sahne-i hayattır. Kemiklerinden kal'a, gövdelerinden siper... ve kanlardan çağlayan meydana getiren Türk fedakarlığı, ne bitmez bir menba' ne tükenmez bir mahzen-i hayat imiş Ya Rabbi. Kafkas'ın semavi ve zümürüdi şahikalarında... Galiçya'nın cibal-i berf-aludında...

¹⁹⁴³ Suat Zeyrek, "Milli Mücadele Yıllarında Maraş'ın Düşünce Yapısı ve Seviyesine Bir Kanıt: *Âmâl-i Milliye Gazetesi*", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu 4-6 Ekim 2012*, C. 3, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2013, s. 375.

¹⁹⁴⁴ *Âmâl-i Milliye*, S. 1, 29 Nisan 1336/1920, s. 1.

*Sinanın feyfa-yı ateşinde ve nihayet Irak'ın sahra-tıdur-a-durında beş sene, bila-aran peşine koşuşan, boğuşan ve savaştan Türk evladları, bugün de vatan için, din ve millet için, cebhe cebhe, siper siper geziyor... Harbden harbe, düşmandan düşmana saldırıyorlar. Yirmi asır evvelki Altınordunun bugünkü şekl-i ateşine... Yirmi asır evvelki Türklüğün bugünkü nesl-i şeci'i tarihin bir tekerrür ve o vakayiin bir devr-i daim olduğunu ne belîğ isbat etmektedir. Allah diyerek yatağanına dayanan Türkler bugün hayat ve ölüm diyerek kılınçlarını sıyırmış, zafer veya hiç diyerek düşmana hücum etmişlerdir. Kuva-yı Milliye... Bugünün bu Altınordusu, 'aziz ve mübarek yurdumuzun halaskarı olan bu ketibe-i hamaset hatıra-i ümmet de daima tebcil, daima hürmet ve şükranla yad edilmelidir."*¹⁹⁴⁵

Gazetenin tek bir sayısına ulaşılabilmiş, bu yüzden de ne zamana kadar yayımlandığı tespit edilememiştir.¹⁹⁴⁶

3.2.3.24.2. Elbistan Gazetesi

Maraş'ta, Milli Mücadele yıllarında, Mehmet Ali (Kısakürek) tarafından, 1919-1920 yıllarında *Elbistan* adında bir gazete çıkarılmıştır. Bazı kaynaklarda bu gazetenin adının *Maraş* olduğu yazılıdır. İlk sayısını 2 Aralık 1919'da yayınlayan Mehmet Ali Bey, gazeteyi 15-20 günde bir, el ile yazmış ve yine yazarak çoğaltmıştır. Gazetenin nüshalarını Türklerin çoğunlukta olduğu mahallelere gizlice bırakmış ve okuyucudan, bu nüshaları çoğaltarak yayılmasına yardımcı olmasını istemiştir. Gazetede, başmakale ve Maraş'ta yaşanan gelişmelerin anlatıldığı istihbarat bölümü yer almıştır.¹⁹⁴⁷

3.2.3.25. Milli Mücadele Yıllarında Mersin Basını

3.2.3.25.1. Tarsus Gazetesi

Yayın hayatına 1908 yılında başlayan *Tarsus Gazetesi*'nin sahibi Müezzinzade Mehmet Tahir (Üncü) Bey'dir. Her ne kadar çıkarılış tarihi 1908 olarak kabul edilse de, *Tarsus Gazetesi* üzerine son zamanlarda yapılan çalışmalarda, Milli Kütüphane arşivinde bulunan 1928 yılı nüshalarında tesis tarihi 1910 yılı olarak gösterilmiştir.¹⁹⁴⁸

¹⁹⁴⁵ Muhittin Eliaçık, "Âmâl-i Milliye Gazetesi'nde Maraş ve Milli Mücadele'ye Dair Ayrıntılar", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 151-152.

¹⁹⁴⁶ Eliaçık, "Âmâl-i Milliye Gazetesi'nde Maraş ve Milli Mücadele'ye Dair Ayrıntılar", s. 156-157.

¹⁹⁴⁷ Alpaslan-Tombul, "Cumhuriyet Döneminde Maraş'ta Yerel Basın (1923-1990)", p. 6.

¹⁹⁴⁸ Murat Mustafa Öntuğ, İbrahim Çetin, "Yerel Basın Organı Olarak Tarsus Gazetesinin Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Propaganda Faaliyetleri (23 Haziran 1925-22 Mart 1926)", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2, Karabük 2019, s. 421.

Mehmet Tahir, gazeteyi kurmak için bir matbaa satın almış ve Fransa'dan getirttiği hurufatla matbaayı genişleterek, *Tarsus Gazetesi*'ni yayınlamaya başlamıştır. Mehmet Tahir'in, sonraki yıllarda da Mersin basının oluşmasında önemli hizmetleri olmuş, Mersin basın hayatında var olan birçok gazetecinin yetişmesini sağlamış önemli bir şahsiyettir.¹⁹⁴⁹

Tarsus Gazetesi'nin mesul müdürü Muhammed Faiz Bey, başyazarı önceleri Mehmet Seyda Bey, daha sonra Halil Zeki Bey'dir. Önceleri düzensiz aralıklarla yayınlanan gazete, 1912'den itibaren, önce haftada bir gün, daha sonraları da haftada iki gün çıkarılmıştır.¹⁹⁵⁰

17 Aralık 1918'de Mersin'in, 19 Aralık 1918'de de, o dönem Mersin Sancağı'na bağlı Tarsus, Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. *Tarsus Gazetesi* ise 8 Aralık 1918 tarihli sayısında işgalin olacağını "*Vilayetimizin Mukadderatı Hakkında*" başlığıyla şu şekilde duyurmuştur:

"...*Vilayetimizin bedbaht ufukları iki haftadır yine kararmış ve muzlim bulutlarla sarılmış bulunuyor. Görülen bazı harekâtta ağızdan ağıza dönen bazı sözleri, iftirak emarelerini ima ediyordu... Mütarekenâmenin yedinci maddesine istinaden galiplerimizin vilayetimizi işgal niyetleri olduğu anlaşıldı.*"¹⁹⁵¹

İşgal yıllarında Fransız yanlısı bir tutum sergileyen *Tarsus Gazetesi*¹⁹⁵², Fransız kumandanı Mösyö Kote namına belediye binasında verilen ziyafeti, 19 Ocak 1919 tarihli sayısında şu şekilde duyurmuştur: "*Geçen cuma günü Daire-i Belediye'de şehir kuvve-i işgaliye Fransız kumandanı Mösyö Kote şerefine bir ziyafet verilmiş ve bu ziyafette kuvve-i işgaliye zabitanı ile şehrimiz mutebarın ve eşrafi hazır bulunmuştur.*"¹⁹⁵³

Fransızları desteklediği için 1919 yılında kapatılan gazete, 1921 yılında bu kez Tarsus Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olarak, Milli Mücadele'yi desteklemiştir. 687 sayı çıkarılan gazetenin yayın hayatına 28 Haziran 1928'de son verilmiştir.¹⁹⁵⁴

¹⁹⁴⁹ Uğur Pişmanlık, *Tarsus Basın Tarihi 1908-2008 (100 Yıllık İzler)*, Tarsus Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16.

¹⁹⁵⁰ Pişmanlık, *Tarsus Basın Tarihi 1908-2008 (100 Yıllık İzler)*, s. 16-18.

¹⁹⁵¹ İbrahim Bozkurt, "İşgal Yıllarında Mersin (1918-1922)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, S. 1, Erzurum, 2018, s. 412.

¹⁹⁵² Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 182.

¹⁹⁵³ Bozkurt, "İşgal Yıllarında Mersin (1918-1922)", s. 417.

¹⁹⁵⁴ Kocabaşoğlu-Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri...*, s. 182.

3.2.3.25.2. Doğru Öz Gazetesi

Doğru Öz Gazetesi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası delegesi olan Ata Çelebi tarafından, 5 Ocak 1922'de çıkarılmaya başlanan solcu bir gazetedir. Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Ata Çelebi, başyazarı A.Oktay (Kaan)'dır.¹⁹⁵⁵

Önceleri haftanın iki günü, sonraları her gün çıkarılan gazetenin ilk sayılarında, başlığın altında "*Mazlum emekçi sınıfın iyiliğini bildiren, müdafaasını öğreten yazılılara sahifemiz açıktır*" sözü yer almaktadır.¹⁹⁵⁶ Gazete *Doğru Öz Matbaası*'nda düzenlenip, *Mersin Belediyesi Matbaası*'nda basılmıştır.¹⁹⁵⁷

Gazetenin 18 Eylül 1922 tarihli 51. sayısında yayın politikası şu şekilde açıklanmıştır: "*Mesleğimiz, tufeyli yaşayanlar ve babadan görenler nazarında avam tabir edilen hamal, amele, çiftçi, çırak, köylü, yazıcı kısımların (yani beşerin mazlum kitlesinin) ihtiyacını temin, menfaatini müdafaa, hukukunu muhafaza, elemelerini dinlemek, gözyaşlarını dindirmek ve onlarla beraber olmaktır.*"¹⁹⁵⁸

Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapan gazete yine aynı sayısında, Sultan Vahdettin'in emperyalist devletlerin hesabına çalıştığını söylerken, Mustafa Kemal'e şöyle seslenmektedir: "*Büyük ve ilahi zaferiyle saltanatın, şehvet ve cife kusan sarayın altı yüz yıllık mazisini çiğneyen, Şark Birliğini temin eden, Türkün halas yolunu gösteren Gazi Başkumandanımız! Söyle bize ne vakit Sultanın devrildiğini, ihtiras dolu sarayın yıkıldığını tebşir edeceksiniz?*"¹⁹⁵⁹

Doğru Öz Gazetesi, Cumhuriyet döneminde muhalif yayınlar yapmaya başlamıştır. Örneğin gazetenin, 26 Mayıs 1924 tarihli 113. sayısında "*Hesap Zamanı-2 Gazi Paşa*" başlığıyla şu görüşlere yer verilmiştir:

"*Cumhuriyet perisi uçuk benizli yavrularıyla bin bir elem diyarı olan Anadolu'ya ilhamını demokrat mabedinden sunuyor. Bunun için demokrat bir cumhuriyette her şey açık olmalı? Matbuat efkar-ı umumiye bir iğne batırdı sorulmalı? Efkar-ı umumiye matbuata çuvaldızı göstererek sorunuz! diyor. Mademki cumhuriyeteyiz, hiçbir şahs-ı hümayun ve sınıf yoktur. Layüs'el olamaz. Hindistan'dan gelen yedi yüz bin lira ne oldu, cevap vereceksiniz değil mi paşam!*"¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁵ *Doğru Öz*, S. 43, 17 Temmuz 1338/1922, s. 1.

¹⁹⁵⁶ Serhat Güleç, *Türkiye'de Yerel Yazılı Basın ve Mersin Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005, s. 61.

¹⁹⁵⁷ *Doğru Öz*, S. 113, 26 Mayıs 1340/1924, s. 1.

¹⁹⁵⁸ Mesut Bulut, "Mersin'in Yerel Gazete Tarihi", *Türkiye'de Yerel Basın*, Suat Gezgin (Ed.) İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 145-146.

¹⁹⁵⁹ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 194.

¹⁹⁶⁰ Kocabaşoğlu-Akan, Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri..., s. 194.

Doğru Öz Gazetesi'nin yayınlarına 1928 yılında son verilmiştir. Ata Çelebi ise, 1930 yılında Serbest Fırka'ya üye olmuş ve fırka ocağı katipliğine getirilmiş, fakat vaktiyle *Doğru Öz Gazetesi*'nde, Mustafa Kemal aleyhinde bazı yayınlar yaptığından ve Şark İsyanı sırasında ülkenin asayişini ihlal edecek faaliyetlerde bulunduğundan dolayı, bir yıla mahkum edildiği öğrenilince, Feti Bey tarafından, Fırka'dan ihraç edilmiştir.¹⁹⁶¹

3.2.3.25.3. Mersin Gazetesi

Fuad Selami (Akbaş) Bey'in sahibi olduğu *Mersin Gazetesi*, 1922 yılında çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁹⁶² Fuad Selami Bey, satın aldığı matbaayı, Beyrut'tan yeni makine ve hurufat getirterek genişletmiştir.¹⁹⁶³

Mersin basın tarihinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan *Mersin Gazetesi*, Mustafa Kemal'in 17 Mart 1923'de Mersine yaptığı ziyareti yakından takip etmiş, yaptığı konuşmaları yayınlayarak, halkı bilgilendirmiştir. Araştırmacı yazar Gündüz Artan, *Mersin Gazetesi* hakkında şunları söylemiştir: "*Cumhuriyet ilke ve İnkılâplarının tanıtılması, Türk Ocağı ve Halkevi çalışmalarının duyurulmasında, Mersinlilerin gelişen yurt ve dünya haberleriyle bilgilendirilmesinde, Mersin Gazetesi'nin önemli katkıları olmuştur.*"¹⁹⁶⁴

Fuat Selami Bey'in 1949 yılında vefat etmesi üzerine, oğlu Besim Fuat Akbaş tarafından gazetenin yayınlarına 1980 yılına kadar devam edilmiştir.¹⁹⁶⁵

3.2.3.25.4. Papağan Gazetesi

Papağan, 1919 yılında, eski göçmenlerden Saatçi Ali Rıza (Ekinci) Efendi tarafından haftalık olarak çıkarılmış bir gazetedir.¹⁹⁶⁶ Papazın matbaasında (1890 yılında Mersin'de kurulan bu matbaa tek pedallı basit bir makinedir. Bu matbaada özellikle Ermenilerin ve diğer gayrimüslimlerin çıkardığı gazeteler basılmış) basılan

¹⁹⁶¹ Bülent Varlık, "Ata Çelebi ve Akın Gazetesi (1944-1946) Üzerine Notlar", *Kebikeç*, S. 34, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2012, s. 244.

¹⁹⁶² Bulut, "Mersin'in Yerel Gazete Tarihi", s. 144.

¹⁹⁶³ Kandemir Atçeken, *Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin 2013, s. 28.

¹⁹⁶⁴ Bulut, "Mersin'in Yerel Gazete Tarihi", s. 145.

¹⁹⁶⁵ Atçeken, *Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği*, s. 29.

¹⁹⁶⁶ Güleç, *Türkiye'de Yerel Yazılı Basın ve Mersin Örneği*, s. 61.

ve hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamayan gazete, Ali Rıza Efendi askere gidince 1921 yılında kapanmıştır.¹⁹⁶⁷

Ali Rıza Efendi, daha sonra 1925 yılında bir gazete daha yayınlamıştır. *Bilgi Yolu* isimli on beş günde bir çıkarılan gazete, sadece birkaç sayı yayınlanabilmiştir.¹⁹⁶⁸

3.2.3.26. Milli Mücadele Yıllarında Muğla Basını

3.2.3.26.1. Menteşe Gazetesi

Muğla'da basın alanındaki ilk girişim, Mutasarrıf Münir Bey'in, 1913 yılında Muğla Özel İdare matbaasını kurmak için, Almanya'dan gerekli olan malzemeleri sipariş etmesiyle başlamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı karışıklıkta, matbaa faaliyete geçememiştir.¹⁹⁶⁹

Birinci Dünya Savaşı sonrası, 28 Mart 1919'da "asayişsizlik" gerekçesiyle Antalya, İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Antalya ile başlayan işgaller, Fethiye, Bodrum, Marmaris, Kuşadası ve Selçuk'un işgalleriyle devam etmiştir. İtalyanların Menteşe sahillerindeki işgalleri, Muğla halkını harekete geçirmiş ve 12 Mayıs 1919'da Muğla aydınları sadarete bir telgraf göndermişlerdir. Telgrafta, İtalyanların işgallerinin hukuksuz olduğu ve bu durumun Liva halkı üzerinde derin bir üzüntü yarattığı bildiriliyordu. Halkın bu itirazlarına rağmen İtalyanların işgalleri, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra da devam etmiş ve Söke, Milas, Çine de, İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Menteşe sahillerinin İtalyanlar tarafından işgal edilmesine tepki gösteren Muğlalılar, İzmir'in işgalini de 15 Mayıs 1919'da düzenledikleri bir mitingle protesto etmişler, ertesi gün de, Muğlalı aydınlar tarafından Menteşeliler Müdafa-i Vatan Cemiyeti kurulmuştur.¹⁹⁷⁰

Cemiyetin faaliyetleri ile ilerleyen Yunan işgalleri karşısında, bölge halkının sesini kamuoyuna duyurabilmek amacıyla, Ulalı Cavit Bey'in gazete çıkarma teklifi diğer cemiyet üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Bunun için, İtalyan temsilci Dr. Necarato ile görüşülmüş, fikre sıcak bakan İtalyanlar tarafından matbaa, Haziran

¹⁹⁶⁷ Bulut, "Mersin'in Yerel Gazete Tarihi", s. 144.

¹⁹⁶⁸ Bulut, "Mersin'in Yerel Gazete Tarihi", s. 144.

¹⁹⁶⁹ Komisyon, "Muğla", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 5959.

¹⁹⁷⁰ Mevlüt Çelebi, "Menteşe Gazetesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 19, S. 109, İletişim Yayınları, 1993 İstanbul, s. 222.

1919'da Roma'dan getirtilmiştir. Böylece 30 Haziran 1919'da *Menteşe Gazetesi* yayın hayatına başlamıştır.¹⁹⁷¹

Gazetenin imtiyaz sahibi Muğla Kuva-yı Milliyecilerinden Hafız Sabri Bey, mesul müdürü Şevket Emin Bey, yazı işleri müdürü ve başyazarı Emin Kamili Bey'dir.¹⁹⁷² Gazetenin isminin altında "*Pazar ve perşembe günleri neşr olunur her şeyden bahis eder Türk gazetesidir*" ibaresi yer almıştır. Gazetenin ilk sayısında "*Arz-ı Meram*" başlıklı yazıda gazetenin amacı açıklanmış, Türklerin Asya'nın en eski, en mühim ve en şerefli ırkı olduğu, Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan bu kıtanın asıl sahibi olan Türklerin menfaatlerinin, *Menteşe Gazetesi* tarafından savunulacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁷³

Menteşe'de, bölgeye ait haberlere yer verilirken, aynı zamanda, İstanbul basınından aldığı yurt geneli ve yurt dışı haberleri de okuyucuyla paylaşılmıştır. Gazetenin hemen her sayısında, Yunanlılar ve onların Aydın vilayetindeki işgalleri hakkında başyazı yayınlanmıştır. Gazete, Türk milletinin menfaatlerini savunup, Anadolu'nun Türk kimliğini ispatlamaya çalışmıştır. *Menteşe Gazetesi*'nin, 13 Temmuz 1919 tarihli 5. sayısında "*Zulüm ve Tazyikin Neticesi İsyandır*" başlıklı makalede, işgaller ve işgallerde yaşananlar şöyle anlatılmıştır:

"Ey milli varlığımıza kast eden, hakkımızda en kanlı şenaatları reva gören adi insanlar, azgın Yunanlılar. En büyüğünüz, münci-i vatanınız, eski çeteci, murtad yeni diplomatinizin masa başında mağdur Türkler ve masum İslâmlar hakkında akla gelmedik yalanlar, desiselerle düvele-i muazzamayı iğfale çalışırken ve el altından mamurelerimizin tahribi ve müdafaa-yı nefsdan aciz nisvan, sıbyanımızın katli, mevcudiyet-i milliyemizin imhası için tertib ettiği programları bilmiyor değiliz... Hayır! Hayır! Mazlum Türk, saf İslâm, senin bu yıldızlı, rumuzlu sözlere aid pek elemli tecrübelerin vardır. Onun ağzından çıkan kelime-i adalet, yangına müsavat, hasta, sağ, ihtiyar genç, nisvan sıbyan umum Türkün katline, hak ise; gözlerinin süngüler ile oyulması, ırz ve namusuna tecavüz edilerek kan selleri içinde boğulması ve ihzar olunan maktellerde boğazlanmasında ibarettir.

İşte, Türkler, Müslümanlar, sizin Rumeli sahrasında adalet perdesi arkasında oynadığınız oyunları, mübah gördüğünüz fazihaları unutulmaz elim tecrübelerle

¹⁹⁷¹ Mehmet Çanlı, Ünal Türkes, *Datça (Reşadiye) Kuva-yı Milliyesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 11.

¹⁹⁷² Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 153.

¹⁹⁷³ Çelebi, "*Menteşe Gazetesi*", s. 223.

keraren gördükleri için sevgili vatanımıza muvakkaten değil, misafiraten gelmenize bile hiçbir zaman arzu etmiyorlardı. Çünkü ayak bastığınız cüzz-ü vatanımız üzerinde gizli, aşikar fesad ocağı yakmadan ber-vechle rahat duramayacağınıza kani idiler. Ne çare ki, gene bu sefer de icat ettiğiniz bin türlü işle garbı iğfal ettiniz... Ey düval-i muazzama-yı aliye, ey dörtler meclisinin adaletine sığındığımız azaları, nasıl oldu da bu vahşileri huzur ve sukun içinde yaşayan, hakkının ayaklar altında çiğnenmeyeceğine itimad-ı tam ile mutmain olan Türklerin üzerine gönderdiniz. İşte: Görüyorsunuz ki, onların vatanımız üzerinde ayak basmadıkları yerlerde isyanlar başladı. İzmir ve havalisini kana buladıktan sonra yeşil Aydın'ı harabezara çevirdiler. O mamur yurdumuzda taş taş üstünde kalmadı. Baykuşlar bile tüneyecek yer bulamayacaklardır. Artık bu milli varlığımızı imhaya kast eden azgınlara zulümlerine nihayet vermek çoktan gelmiş ve geçmiştir. Daha ziyade müsamamahımız fecaatı bütün Anadolu'ya sirayet ettirecek ve milyonlarca insanın mahvını intaç edecektir."¹⁹⁷⁴

Gazetede, her ne kadar Yunanlılar çok sert eleştirilmişse de, İtalyanlara karşı aleyhte yayınlar yapmaktan kaçınılmıştır. Tüm bu hassasiyete rağmen, Muğla'nın işgal edilmesiyle birlikte, gazete de 23 Temmuz 1919'da İtalyanlar tarafından kapatılmıştır.¹⁹⁷⁵ Matbaanın araçları da tekrar İtalya'ya gönderilmiştir.¹⁹⁷⁶

Zaten *Menteşe*'yi çıkaranlar da, bu şartlar altında gazeteyi çıkaramayacaklarına karar vermiş ve bu durumu işgalin ertesi günü yayınlamayı planladıkları son sayıyla okuyucuya duyurma kararı almışlardır. Hilmi Bey imzasıyla yayınlanması düşünülen yazının son paragrafı şöyledir: "*Hakkı izhar etmek üzere intişar eden *Menteşe* vazifesini bi-hakkın ifa edemeyeceği kanaatiyle ihtiyar-ı sükut eder ve muhterem kari ve karielerine arz-ı veda eyler.*" Fakat İtalyanlar, gazetenin son sayısının yayınlanmasına da izin vermemiştir.¹⁹⁷⁷

3.2.3.26.2. İnkılâp Gazetesi

Muğla Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan ve başlığının altında "*Halk yönetimi ve aydınlatma taraftarı, Anadolu Türk gazetesi*" ifadesi yer alan *İnkılâp Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü Mustafa Bahaddin Bey'dir. Eylül 1921 yılında çıkarılmaya başlanan gazete, haftada iki gün yayınlanmıştır. Gazetede özellikle,

¹⁹⁷⁴ Çelebi, "*Menteşe Gazetesi*", s. 223-225.

¹⁹⁷⁵ Çanlı-Türkeş, *Datça (Reşadiye) Kuva-yı Milliyesi*, s. 11.

¹⁹⁷⁶ Komisyon, "*Muğla*", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, s. 5960.

¹⁹⁷⁷ Çelebi, "*Menteşe Gazetesi*", s. 225.

Muğla Mebusu Molla Hoca Esat'ın dini ve milli içerikli makaleleri yer almaktadır. Yine Yunanlıların yapmış olduğu işgaller ve işgal bölgelerindeki Türklerin durumu hakkında haberler yapılmış ve durumun sürekli gündemde kalması için çabalanmıştır. Dış politikaya yönelik haberlere de, gazetenin sayfalarında geniş yer verilmiştir.¹⁹⁷⁸

Yayınlarına 95. sayıya kadar devam eden gazetede, *Edebi İnkılâp* isminde aylık bir ilave çıkarılmıştır.¹⁹⁷⁹

Milli Mücadele'nin ardından, *İnkılâp*'ın basıldığı matbaa İzmir'e götürülmüş, böylece gazetenin yayını da durdurulmuştur.¹⁹⁸⁰

3.2.3.27. Milli Mücadele Yıllarında Ordu Basını

3.2.3.27.1. Güneş Gazetesi

Ordu'da basın faaliyetleri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Ordu'da ilk matbaaların kurulmasıyla başlamıştır. Bunlar, Karnik Erman Efendi'nin kurduğu *Petek Matbaası* ve Ağyazar adlı bir Rum'un kurduğu *Ağyazar Matbaası*'dır.¹⁹⁸¹ 1913 yılının başlarında kurulan *Petek Matbaası*, ufak bir ayak pedal makinesi ile yeteri kadar süs, çizgi, Arap harflerinin yanında, Ermenice harflerin de yer aldığı bir matbaaydı.¹⁹⁸²

Bu matbaalarda, oldukça ilkel yöntemlerle 2 yıl boyunca savaş haberleri yayınlanmıştır. Haberler, üzerinde *Osmanlı Ajansı* yazılı 12-15 cm boyutlarındaki kâğıtlara basılmıştır. 1916'da *Ağyazar Matbaası*'nın askeriye tarafından satın alınması, *Petek Matbaası*'nın da çeşitli nedenlerle kapanması, *Osmanlı Ajansı*'nin yayınının durmasına sebep olmuştur.¹⁹⁸³

Trabzon vilayetine bağlı Ordu, 1918 yılında yapılan mülki düzenlemeyle sancak haline getirilmiş, yaklaşık bir yıl sonra da, Mütarekenin kara günlerinde, gençliği fikren ve manen Milli Mücadele'ye hazırlamak gayesiyle, 15 Kasım 1919'da ilk siyasi gazetesi *Güneş*, yayınlanmaya başlanmıştır.¹⁹⁸⁴ Gazetenin sahibi ve mesul müdürü Hafız İsmail Hakkı Bey'dir. İsminin altında "*Her şeyden bahseder haftalık gazetedir*" yazılıdır¹⁹⁸⁵. *Güneş Gazetesi*'nin ilk yedi sayısı, o tarihte Ordu'da matbaa olmadığından, Giresun'daki bir matbaada basılmıştır.

¹⁹⁷⁸ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 109.

¹⁹⁷⁹ Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, s. 154.

¹⁹⁸⁰ Komisyon, "Muğla", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, s. 5960.

¹⁹⁸¹ Komisyon, "Ordu", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 6329.

¹⁹⁸² Mithat Baş, *İlkçağ'dan Günümüze Ordu Tarihi*, Yason Yayınları, Ankara, 2014, s. 16.

¹⁹⁸³ Komisyon, "Ordu", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 9, s. 6329.

¹⁹⁸⁴ Baş, *İlkçağ'dan Günümüze Ordu Tarihi*, s. 458.

¹⁹⁸⁵ *Güneş*, S. 11, 25 Şubat 1336/1920, s. 1.

Güneş Gazetesi'nin yayına ilk hazırlandığı sıralarda, İsmail Hakkı Bey'in, Ordulu gençlerle birlikte, halkın, Rumlara karşı birlik ve beraberlik içinde olmaları amacıyla hazırladığı piyeslerden elde ettiği gelir ve gençlerin kendi aralarında topladıkları harçlıklarla, Giresun'da Maroni Yusuf Accaş Efendi'den düz baskı makinesi satın alınmış ve Ordu'ya getirtilmiştir. *Güneş Gazetesi* de, 20 Ocak 1920 tarihli 8. sayısından itibaren *Ordu Matbaası*'nda basılmaya başlamıştır.¹⁹⁸⁶

Milli Mücadeleyi bütün gücüyle destekleyen gazetede, savaşla ilgili haberlerin yanı sıra, kentin kültür, eğitim ve ticaret hayatıyla ilgili konulara da yer verilmiştir.¹⁹⁸⁷

Güneş Gazetesi, büyük bir ilgiyle takip edilmiş, hatta bazı sayıları yüksek fiyatlarla el değiştirmiştir. Bu sayılarda çoğunlukla, İsmail Hakkı Bey'in, milli duyguları dile getiren makaleleri yer almıştır. Aynı zamanda, gazetede sert eleştiriler de yapılmış, görülen eksik ve yanlışlar, ağır bir dille eleştirilmiştir. Bu yazılarından dolayı da, özellikle Pontusçuların hedefi haline gelmiştir. İsmail Hakkı Bey, maddi yetersizlik ve Ordu Mutasarrıfı ile bazı çevrelerin baskısı sonucu, 1920 ortalarında gazetesini kapatmak zorunda kalmış ve gazetesi üzerindeki baskıları şöyle anlatmıştır:

"...*Güneş*, birçok defa kurşunla, hançerle tehdit edilmiş, yine azminden fikrinden zerre kadar ayrılmamış, emelinin husulüne kadar çalışmış, uğraşmıştır. Büyük Millet Meclisi teşekkül edinceye kadar bila inkıta ateşin mücadelesine devam etmiştir. Fakat bu şanlı tarihten bir müddet sonra, arızı bazı esbab dolayısıyla gurup etmek mecburiyetinde bulunmuştur."¹⁹⁸⁸

Güneş, 15 Şubat 1922 tarihinde İsmail Hakkı Bey tarafından, bu kez de dergi olarak çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁹⁸⁹ İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü yine İsmail Hakkı Bey, yazı işleri müdürü ise Ahmet Fehmi Bey'dir. Dergini başlığının altında "*Şimdilik on beş günde bir neşrolunur ilmi, içtimai, terbiyevi mecmuadır*" ibaresi yazılıdır.¹⁹⁹⁰

Milli Mücadele yanlısı yayınlarını sürdüren İsmail Hakkı Bey, bir yanda da, Ordu'nun birçok meselesine temas etmiş, özellikle eğitim konusu hakkında yazılar yayınlamıştır. *Güneş*, 1922 yılının sonlarına doğru bir kez daha, Ordu Mutasarrıfı Edhem Bey'in müdahalesi sonucu kapanmıştır.¹⁹⁹¹

¹⁹⁸⁶ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 460.

¹⁹⁸⁷ Baş, *İlkçağ'dan Günümüze Ordu Tarihi*, s. 459.

¹⁹⁸⁸ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 461.

¹⁹⁸⁹ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 237.

¹⁹⁹⁰ *Güneş*, S. 29-2, 1 Mart 1337/1921, s. 1.

¹⁹⁹¹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 464.

3.2.3.27.2. Bucak Gazetesi

Ordu'da, 1909'da çıkarılmaya başlanan *Bucak Gazetesi*, kısa bir yayın hayatından sonra 1910 yılında kapanmıştır.¹⁹⁹²

Bucak Gazetesi, Ordu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olarak 1 Ağustos 1920'de yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. Kendini "*Şimdilik haftada bir defa neşrolunur. Halkçı gazete*" olarak tanıtan *Bucak*'ın, imtiyaz sahibi Avukat Rüstem Bey, mesul müdürü ise Avukat Şükrü Bey'dir.¹⁹⁹³

Gazetede özellikle Anadolu Ajansı'nın haberleri yakından takip edilmiş ve her sayısında Milli Mücadele'ye dair gelişmeler hakkında okuyucular bilgilendirilmiştir.¹⁹⁹⁴

Gazetede, Kocaeli mıntıkasında düşman mevzilerine yapılan baskınla ilgili şöyle bir haber yer almaktadır:

"*Kocaeli mıntıkasında düşman mevzilerine baskın yapılarak bir miktar zayıat verdirilmiştir. Afyon ve Eskişehir mıntıklarında tayyere faaliyeti olmuştur. Söke cenubunda düşman süvarileri tard edilerek gasp ettikleri ahâliye ait hayvanat kısmen kurtarılmıştır.*"¹⁹⁹⁵

Yine gazetede, dönemin Dahiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey'in, yurtdışına kaçan İttihatçılara hitaben *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'ne verdiği şu beyanatı, aynen alıntı yapılarak yayınlanmıştır:

"*Ankara-27 Haziran- Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi, memalik-i ecnebiye de bulunan bazı ittihatçıların Ermeniler tarafından duçar ve tecavüz olmasına meydan verilmemesi hususundaki fikrini soran Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne demiştir ki: Memleketin kapıları mücahede-i milliyeye muhalif olmayan evladı vatan için hiçbir zaman kapanmamıştır. İttihatçılar için de bu kapılar daima açık olmuştur ve olmaktadır. Anadolu'ya gelenler için hiçbir mani olmamaktadır. Nasıl ki birçok istihdat reisleri şimdiye geldiler, elyevm de gelmektedir. Bunlar hiçbir mümanaata veya muhalefete maruz kalmadılar. Binaenaleyh diğerleri için memleketin kapıları açıktır.*"¹⁹⁹⁶

¹⁹⁹² Yüst, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 62.

¹⁹⁹³ Sıtkı Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, Ordu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ordu 2006, s. 34.

¹⁹⁹⁴ Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 34.

¹⁹⁹⁵ Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 35-36.

¹⁹⁹⁶ Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 36.

1 Mayıs 1922 tarihine kadar toplam 103 sayı çıkarılan gazetenin yayınlarına, bu tarihte son verilmiştir.¹⁹⁹⁷

3.2.3.27.3. Ordu Bucak Gazetesi

Bucak Gazetesi'ne karşı aynı yıl, *Ordu Bucak* adlı bir gazete yayına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Hazinedarzade Mustafa Fehmi Bey, mesul müdürü Dava Vekili İsa Curdan Bey, başyazarları ise Dava Vekili Fahrettin (Başeli) Bey ve İsmail Hakkı Bey'dir. İsmail Hakkı Bey, Ordu'da çıkan *Güneş Gazetesi*'nin maarif camiasına mensup, ateşli yazıları ve milli davaları büyük bir heyecanla kâğıda döken, Ordu gençliğini bu yönde teşkilatlandırmayı başarmış bir gazeteciydi. Gazetenin başyazarlarına bakıldığında, *Ordu Bucak Gazetesi* de, *Güneş*'in çizgisinde gitmiş ve aynı milli havayı yaymaya çalışmıştır.¹⁹⁹⁸

Milli Mücadele'yi destekleyen gazete, sayfalarında ajans haberlerine, resmi tebliğlere ve mali haberlere de geniş yer vermiştir. Altı ay kadar yayınlandıktan sonra, başlığındaki *Ordu* adını çıkaran gazete, bundan sonraki yayınlarına *Bucak* adıyla devam etmiş; 1922 yılında da kapanmıştır.¹⁹⁹⁹

3.2.3.27.4. Azim Gazetesi

Ordu Bucak Gazetesi başyazarlarından Fahrettin Bey, Ordu Müdafa-i Hukuk üyeleriyle arasının açılması üzerine, cemiyetin karşısında duran bir gruba geçmiş ve bunların yardımıyla *Azim Gazetesi*'ni çıkarmıştır.²⁰⁰⁰

6 Mart 1922'de yayınına başlanan gazetenin imtiyaz sahibi İsa Curdan Bey, mesul müdürü ve başyazarı Fahrettin Bey'dir. Başlığın altında "*Haftada iki defa, pazartesi ve çarşamba günleri neşrolunur. Siyasi, ilmi ve iktisadi gazete*" yazılıdır. Gazete, *Ordu Matbaası*'nda iki sayfa olarak basılmıştır.²⁰⁰¹

Milli Mücadele'nin en zor şartlar altında devam ettiği bir dönem de yayınlanmaya başlanan *Azim*, özellikle cephe haberlerine büyük önem vermiştir. Aynı dönem Ordu Sancağı dahilinde, yer yer asayiş bozulmuş, hükümetin Milli Mücadele'yle meşgul olmasından faydalanmak isteyen asker kaçaklarıyla bir kısım Rum çeteleri iç karışıklıklara sebep olmuşlardır. Başta yayla bölgeleri olmak üzere Ordu'nun her

¹⁹⁹⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 462.

¹⁹⁹⁸ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 462-464.

¹⁹⁹⁹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 464.

²⁰⁰⁰ Yüst, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 62.

²⁰⁰¹ Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 37.

tarafında türeyen bu eşkıya çeteleriyle uğraşılması, önemli bir sorun haline gelmiştir. *Azım Gazetesi*'nde de, asayiş bozan bu olaylar hakkında etraflı bir şekilde haberler yayınlanmıştır. Ordu halkı, özellikle bu gibi haberlerin yazıldığı gazeteyi büyük bir merakla takip etmiş ve elden ele dolaştırmıştır. Gazetenin 1922 Kasım tarihli sayısında, Orduda yaşanan birkaç asayiş olayı şu şekilde yer almıştır:

"Arz-Dahalet

25 kişilik müsellağ avanesiyle altı aydan beri Ulubey nahiyesinde icrayı şikâyet eden Arzumanoğlu Artin, nahiye müdürü Cemil ve merkez jandarma l. Kumandanı Sudi Beylerin faaliyetleri ile bütün avanesiyle istiman ederek 1 Nisan tarihinde Ulubey Hükümetine dehalet eylemişler ve pazar günü merkezi Liva'ya getirilmişlerdir. Yine o civarda bulunan Eşdanoğlu Karabetin de yakında istimân eylemesi lazımdır. Şu suretle o civarda emniyeti ve inzibatın iade edilmesi esbabını istikmâl eylemelerinden dolayı alakadarını şayanı takdir buluruz.."

Liva Asayışı

*Liva asayişinin gittikçe çığrından çıkarak merkez kaza ile Ünye'de ve Fatsa'da halkın asayişsizlikten pek mustarip bulunduğu ve her taraftan hükümetin bu ahvale çaresiz olması için Ankara'ya ve Makam-ı Liva'ya şikâyet nameler yazıldığı gazetemize izhar olunan evrakla muttali olmaktayız. Filhakikad bir devreye tevessül edilerek teminini ve halkın nimet ve asayişe bir an evvel mazhariyetini Makam-ı Liva'nın icraatını musibe ve şedidesinden bekleriz."*²⁰⁰²

Azım Gazetesi, Ankara'dan bölgeye gönderilen telgrafları da yayınlamıştır. 6 Kasım 1922 tarihli gazetede, Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili gönderilen bir telgraf "*Büyük Millet Meclisimizin Tarihi bir Kararı Büyük Milletimizin Hakimiyetini bir kere daha teyid ediyor*" başlığıyla yayınlanmıştır. Telgraf şöyledir:

"Ankara-1- Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün akdettiği tarihi içtimanın son çalışmasında atideki kararı ittifak-ı ara ile kabul etmiştir.

Birkaç asırdır Saray ve Bâb-ı Âlinin cehalet ve safahatı yüzünden devlet azim felaketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra, nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessis ve sahi-bi hakikisi olan Türk Milleti Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş, hem de o düşmanlarıyla birleşip millete karşı harekete geçen Saray ve Bâb-ı Âli aleyhine mücahedeye atılarak

²⁰⁰² Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 39.

Türkiye büyük Millet Meclisi ve onun hükümetini kurarak, harici düşmanlar, Saray ve Bâb-ı Âli ile mücadele etmişlerdir.

Millet şahsi hükümlanlık ve saray halkı ve etrafının sefahatı esasına müesses bir saltanat yerine, asıl halk kitlesinin ve köylünün haklarını himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümetini teşkil etmiştir. Hal böyleyken İstanbul'da düşmanlarla iş birliği yapmış olanların hala hukuk-u hilafet ve saltanat, hukukun hanedandan bahsetmelerini görmekle hayret içindeyiz. Tevfik Paşa'nın telgrafı kadar hakikâte uymayan bir vesika, tarihte nadirdir. Millet Meclisi aşağıda iki maddeyi ittifakla kabul ve ilana karar vermiştir:

I-Teşkilat-ı Esasiye kanunuyla Türkiye halkı hukukun hakimiyet ve hükümlanisini mübesi-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile, bil fiil istimale ve İrade-i Milliye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle, Misak-ı Milli hudutları dahilinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden başka şekl-i hükümet tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hakimiyet-i şahsiyeye müstenit olan İstanbul'da ki şekl-i hükümeti 16 Mart 1920'den itibaren, ebediyen tarihe muntelil addetmiştir.

II-Hilafet, hanedan-ı Osman'a ait olup halifelîge, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşad ve eslah olanı intihab olunur. Türkiye devleti, makam-ı hilafetin istinatgahıdır."²⁰⁰³

İki seneye yakın bir zaman yayınlanan gazete, 1924 yılında kapanmıştır.²⁰⁰⁴

3.2.3.27.5. Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi

2 Temmuz 1923 tarihinde Ordu'da, *Muvaffakiyet-i Milliye Gazetesi* çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin başlığının altında "*Siyasî, ilmî, ictimai, ziraî ve Cumhuriyetçi gazetedir*" ibaresi yer alır. İmtiyaz sahibi Ordu Belediye Başkanı Furtunzade Yusuf Sırrı Bey, mesul müdürü Ahmet Şükrü Bey, başyazarı Emin Mümtaz Bey'dir.²⁰⁰⁵ İki sayfa çıkarılan gazetenin basım yeri *Ordu İnkılâp Matbaası*'dır.²⁰⁰⁶

Gazete, Milli Mücadele'den yeni çıkmış olan memleketin her yönden gelişip kalkınabilmesi için elbirliğiyle çalışılması gerektiğini ısrarla belirten yazılar

²⁰⁰³ Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 40-41.

²⁰⁰⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 465.

²⁰⁰⁵ *Muvaffakiyet-i Milliye*, S. 1, 2 Temmuz 1339/1923, s. 1.

²⁰⁰⁶ *Muvaffakiyet-i Milliye*, S. 9, 6 Ağustos 1339/1923, s. 2.

yayınlanmıştır. Yine yerel haberlere, yurt içi ve yurt dışında yaşanan siyasi gelişmelere de geniş yer verilmiştir.²⁰⁰⁷

3.2.3.28. Milli Mücadele Yıllarında Sakarya Basını

3.2.3.28.1. Adapazarı Gazetesi

1954 yılına kadar Kocaeli iline bağlı olan Adapazarı'nda bilinen ilk gazete, 1909 yılında Ermenice yayınlanan *Yergir* adlı bir gazetedir. Ancak o dönem Adapazarı'nda bir matbaa olmadığından, *Yergir*, 1880'li yıllarda Osmanlı Devleti'ne isyan bayrağı açan Ermenilerin ihtilalcı fikirlerini yaymak için, İstanbul ya da başka bir yerde bastırıp Adapazarı'ndaki Ermeniler arasında dağıtılmış olması muhtemel bir gazetedir.²⁰⁰⁸

7 Mart 1919 tarihinde haftalık olarak yayınlanmaya başlanan *Adapazarı Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi, mesul müdürü ve başyazarı Ahmed Asım Bey'dir.²⁰⁰⁹ Yazar kadrosunda da, Nevruz ve Şerif Beyler yer almaktadır.²⁰¹⁰

Adapazarı'nın, ulaşılan sayılı nüshalarında, yayın periyodunun düzenli olmadığı anlaşılmaktadır²⁰¹¹. İsmi sol tarafında "*Menafi-i umûmiyeye hadim makâlâta sahîfelerimiz açıktır. Muharrerât ve makâlât hey'et-i tahrîriye nâmına matba'aya gönderilmelidir*" ifadesi bulunan gazetede, içerik olarak çoğunlukla yerel haberlere yer verilmiştir.²⁰¹² Zaman zaman İstanbul merkezli haberler de gazetede yer almıştır. Harici haberler başlığını taşıyan kısımda ise az da olsa dünyada yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir.²⁰¹³

Yayın hayatını 18 yıl sürdüren *Adapazarı Gazetesi*'nin yerine, 8 Haziran 1937 tarihinden itibaren *Yeni Adapazarı* adlı gazete yayınlanmaya başlanmıştır. *Yeni Adapazarı*, Dr. Nuri Abdi Rona ve Eczacı Hamdi Beyler tarafından çıkarılmıştır. Başlığının altında yer alan "*Haftalık gazetedir. Ülkümüz: Altı okun amacıdır. Siyasi,*

²⁰⁰⁷ Çebi, *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, s. 42.

²⁰⁰⁸ Enis Şahin, "Cumhuriyet Döneminde Sakarya Basını", *Sakarya İli Tarihi*, C. 2, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya 2005, s. 1127-1128.

²⁰⁰⁹ Hüseyin Avni Yazıcı, *Yerel Basının Özellikleri ve Sorunları: Sakarya Basını Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s. 146.

²⁰¹⁰ Enis Şahin, *Sakarya Basın Tarihi 1919-2004*, Sakarya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2005, s. 26-27.

²⁰¹¹ Yazıcı, *Yerel Basının Özellikleri ve Sorunları: Sakarya Basını Üzerine Bir Araştırma*, s. 146.

²⁰¹² *Adapazarı*, S. 80, 19 Teşrinievvel 1339/1923, s. 1.

²⁰¹³ Şahin, "Cumhuriyet Döneminde Sakarya Basını", s. 1129.

İktisadi ve Edebi Halk Gazetesidir" ifadesi gazetenin siyasi duruşunu göstermektedir. *Yeni Adapazarı* 10 aylık bir yayın hayatından sonra, 28 Nisan 1938'de kapanmıştır.²⁰¹⁴

3.2.3.29. Milli Mücadele Yıllarında Samsun Basını

3.2.3.29.1. Aks-i Sadâ Gazetesi

Samsun'da ilk matbaa, 1887 yılında Hüseyin Avni Bey tarafından kurulmuştur. *Hacı Hüseyin Efendi Matbaası* olarak bilinen bu matbaa, Hüseyin Avni'nin ölümünden sonra oğlu Cemil Bey tarafından işletilmiştir. Cemil Bey, matbaaya bir miktar Arap harfli hurufat ve küçük bir el makinesi getirterek bir süre bu şekilde çalıştırmış, daha sonra Almanya'dan getirttiği büyük kazanlı pedal el tabı, keski, perfore, tel dikiş makineleri, çizgi gibi aletlerle tam anlamıyla bir matbaa oluşturmuştur. Matbaanın ismi, *Avni Zade Cemil Matbaası* olarak değiştirilmiştir. Her dilde kitap, gazete, resmi evrak, her çeşit defter ve makbuz, her dilde kartvizit bu yenilenmiş matbaada basılabilmektedir.²⁰¹⁵

Cemil Bey, 15 Ağustos 1908'de yenilediği matbaasında, *Aks-ı Sadâ* adıyla, Samsun'un ilk gazetesini çıkarmaya başlamıştır.²⁰¹⁶ Gazetenin imtiyaz sahibi Cemil Bey, mesul müdürü Dr. Sıtkı Bey, başyazarı İbnü'l İsmail Hakkı Bey'dir. Yazı kadrosunda Ebuzziya Tevfik, Akif; Abdi Tevfik, Hacı Mehmed Ali bulunuyordu.²⁰¹⁷ İsminin altında "*Şimdilik cumartesi ve salı günleri neşr olunur Osmanlı gazetesidir*" ibaresi yer alır.²⁰¹⁸

Gazetenin çıkarılış amacı birinci sayısında şu şekilde açıklanmıştır:

"...Samsun; bu mühim kasabanın gazeteye olan ihtiyacı memalik-i mahrusanın her şehrinden fazladır. Bütün ticaretiyle, bütün Anadolu'ya hakim ve adeta bir ticaret haneden ibaret olan bu şehirden çıkacak gazetenin Anadolu'nun uyumuş bigane efkârı üzerinde ne kadar mühim tesirler icra edeceği ve irsaki izahtır. Her zaman bağırduğım gibi bugün yine bir lisan teessüf ve hazine beyan ederim ki Samsun henüz bu faziletten mahrumdur. Vatanın aynı mertebe-i ehemmiyette olan Selanik. Muhterem Selanikliler gayret maarifte ne şeref kazandılar, neler temin ettiler. İbret alalım, gayret edelim,

²⁰¹⁴ Şahin, *Sakarya Basın Tarihi 1919-2004*, s. 32-33.

²⁰¹⁵ Baki Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun 2003, s. 10-11.

²⁰¹⁶ *Aks-ı Sedâ*, S. 1, 2 Ağustos 1324/1908, s. 1.

²⁰¹⁷ Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s. 315.

²⁰¹⁸ *Aks-ı Sedâ*, S. 2, 5 Ağustos 1324/1908, s. 1

maarife erbab, marifete hürmet gösterelim. Neşredilen şu biçare Anadolu'yu uyandıralım. Bu nihaiye zaruret zulümle sersemlemiş olan vatandaşlarımızı ayırtalım, tenvir edelim. Birçok muhtelif ve ibtida-i anasırın ihdazacında mürekkep ve şu hayat-ı masumenin terakkiyasına hizmet edelim.

Ve esasen her gazetenin kendi muhitinin ihtiyacı natık olması bir emir lüzum bulunmakta, bizim gazetemizin de büyük emeli budur. Anadolu'dur.

Ve siz ey her tarafta bulunan erbab-ı kalem ve siz ey endişe-i vataniye müzdarip olan erbab-ı hamiyet, düşünülecek Anadolu'dur. Anadolululardır. Samsun'da bütün bu ibret ve bu himmet devre-i hayatın en acı, en tahammül fersa kahır ve ızdırabatıyla perişan olmuş, mağdur bir zavallının hasta dimağına alil mevcudiyetine bakıyor. İmdat. Merhamet."²⁰¹⁹

Söz konusu gazete, bu minval üzere yaklaşık on yıl faaliyetlerini sürdürmüş ve 1918 yılında Dr. Sıtkı Bey'in vefatı üzerine kapanmıştır. Sıtkı Bey'in kardeşi Şefik Avni Bey tarafından yeniden çıkarılmaya başlanmıştır.²⁰²⁰ Şefik Avni Bey, rütbesi yarbayken, Fırka Kumandanlığından emekli olarak, Samsun'da 25 Ocak 1920'de gazeteyi kaldığı sayıdan itibaren çıkarmıştır. Bu tarihten sonra gazetenin mesul müdürü Osman Fehmi (Tobruk), başyazarı Şefik Avni Bey'dir. Gazete perşembe ve pazar günleri haftada iki kere *Avni-zade Biraderler Matbaası*'nda basılmıştır.²⁰²¹

Milli Mücadele yıllarında *Aks-ı Sadâ Gazetesi*'nde, yayınlanan yazı ve şiirler, Samsun halkının mücadele ruhunu güçlendirmiş, birlik ve beraberlik azminin diri tutulması için gereken moral gücünün aşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Gazetede "*Mutasarrıflıktan Neşredilen Beyanname*" başlığıyla yayınlanan bir bildiride, öncelikle İzmir'in işgali ve Yunanlıların yaptığı katliamlar anlatılmış ve Türk milletinin bu saldırılar karşısında nasıl bir ruhla mücadele etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha sonra, özellikle asker kaçaklarının bir an önce orduya katılıp üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesine dair şu çağrıda bulunmuştur:

"Bütün hukuk-u meşruamızı ayaklar altına alan, iktisadi, ictimai ve sanayi İstiklâlimizi esaret-i mahsusaya tebdil etmek fikir ve emelinde bulunan düvel-i istilafiye-i zalime bu defa Polonya'da akd eyledikleri ictimai rahmanlarında o zalimane tasarılarını cebren ve kahren kabulünü temin ettirmek için Yunan Hükümeti zalime-i

²⁰¹⁹ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları*-3, s. 18-19.

²⁰²⁰ Bünyamin Kocaoğlu, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Samsun'da Basın Hayatı ve Cemiyetler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, Samsun 1999, s. 162.

²⁰²¹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 491.

Hıristiyanesini üzerimize tasallut eylemek kararını vererek alem-i İslâm'a düşmanlıklarını bir defa daha izhar eylemişlerdir. Bu mürettip kararın Venizolos'un da emeli bu nutkundan sonra ilk defa İngiltere ve müteakiben Fransa ve İtalya hükümetleri temsilcilerince kabul edildiği kamal-i teessüfle görüldü. Zaten İngiltere'nin bundan başka karar ithaz ettirmeye ve alem-i İslâmın yegane istidagahı olan memleketimizi boğmak fikrinde olduğu malum idi. Ey Ahâli! Ey hamiyetli ve namuslu Müslümanlar ve Türk'ün yaşamasına Yunan müsaade etmedi. Oradaki Cami-i Şerifeyi ve eser-i İslâmiye'yi ortadan kaldırarak, milletimizin tarihinden eser bırakmadı. Bu maksadını gerçekleştirebilmek için hatun namus, katli nüfus, yağma gibi hareketlere başladı. Son İzmir istilasında derhal binlerce din kardeşimizi öldürttü. Birçok İslâm mağaza ve evlerini yağma ettirdi. Ve bu fiillere Avrupalılar şahit oldular ve o mezalimin icra edildiğine dair büyük iddiaları taraflarından vesika-i müsteniden ortak tahkike karar verdiler. Gazetelerde neşr ettiler ve hakkımızı teslim eder gibi göründüler, lakin fiilen hiçbir müdahalede bulunmadılar. O tahkikatı yaptıranlar şimdi Yunanı, ocağı hayırsız, ırz düşmanı ve İslâm kanı dökmekte azat olan o bi iman milleti üzerimize musallat ediyorlar.

Millet mithattır ve her fedakarlığı yapacak, memleketi, dini kurtaracaktır. Bu itial eden bir iki millet sizin namus-u İslâmiyeniz'den, İstiklâl-i milliye'ye olan meyil ve arzunuzdan istifade etmek İslâm ve Türk olan sizler de, namusunuzu, namus-u milliyenizi kurtarmak için mücadele edeceksiniz. Yalnız bilmelisiniz ve bilmeliyiz ki zaman hazar ıslahasıyla harp edebilmek için talim eylemek lazımdır. Gençlerimizi hiçbir mazerete bakmayarak askere gönderiniz. Firarileri davet edip Müslüman'ın rütbe-i şahadetten korkmayacağını ve İslâmiyet'in kurtarılması uğrunda her Müslüman'ın seve seve razı olması, lazım adam olduğunu anlatınız. Ve ikna ederek kıtalarına sevk eyleyiniz. Aranızdaki çekişmeyi kaldırınız ve Müdafâ-i Hukuk Teşkilatını ikmal ediniz. İçinizde muhacirin vardır. Muhacirinin mahrumiyetlerini onlardan sorunuz. Bir kısmınızda muhaceretle ve bir kısmınızın bi iman düşman denen adi Yunan ve İngilizler gibi milletlerin ellerinde esir kalmalarına razı olmalıyız.

İnsanların hayatının vesatıyesi altmış senedir. Halbuki milletlerin hayatı sonsuza kadar ebedidir. İnsan ve imanı ele alınız. Ecdadınızın son mezarlarını olsun düşmana ezdirmemek kahramanlığını gösteriniz. Ölüm acıdır, ama bir defada geçer. Esaret ateşten bir kaledir. Ebediyete kadar devam eder. Karılarınızın, bekaret ve namusları uğrunda ölmeye azmediniz. Ve birbirinize kefil olunuz ve kaçmak

isteyenlerinizi bırakmayınız. Ondan sonra her halde Allah yardımcımız olur. Peygamberimiz imdadımıza erişir."²⁰²²

Şefik Avni Bey, *Aks-ı Sadâ Gazetesi*'nin yayınlarını 1949 yılına kadar devam ettirmişse de, bu tarihten sonra yürütemeyip, gazete ve matbaasını Ali Hazinedar, Aziz Kadioğlu ve Hatice Kocaman adlı üç ortağa devretmiştir.²⁰²³

3.2.3.29.2. Ahali Gazetesi

Samsun'da *Ahâli Matbaası* müdürü İsmail Cenani (Oral)²⁰²⁴, 14 Ekim 1918 tarihinde *Ahâli Gazetesi*'ni çıkarmaya başlamıştır.²⁰²⁵ Başlığının altında "*Ümran-ı memleket ve irfan-ı halk için çalışır Türk gazetesidir*" ifadesi yer alan *Ahâli*'nin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü İsmail Cenani, başyazarı Mehmet Aziz Bey'dir.²⁰²⁶

Gazetede, özellikle Karadeniz'de faaliyet gösteren Pontus çetelerine karşı milli birlik ve beraberliği sağlamak ve milli direnişi desteklemek amacıyla yayınlar yapılmıştır.²⁰²⁷ Jandarma Kumandanı Tahir Baykal, Pontusçu çetelerin Samsun'un köylerinde işledikleri cinayetlere dair ayrıntıları, öldürülen Türk köylülerinin isim listelerini ve Milli Mücadele yanlısı yazıları, gizlice gazeteye ulaştırmıştır. Gazete Mutasarrıflık tarafından 18. sayısından sonra kapatılmıştır. Gazetenin kapatılma nedeni şöyle izah edilmiştir:

"...Evet bir zamanlar yani *Mütareke* zamanlarında Pontusçuların köylerde ve şehirlerde işledikleri cinayetleri anlatan haberler yayınladığımız için Rum ve Ermeniler ve daha vatanını sevmeyenlerin, muhalif hareketimizi o vakit Samsun'da bulunan bir takım canilerin hami ve müdafii bulunan İngiliz Yüzbaşı Solter tarafından Mutasarrıf İbrahim Bey'e yazılan tezkerede gazetemizin yanlış yola saptığı zikredilmiş ve mutasarrıfçılıkla gazetemiz toplatılmış ve yayını tatil edilmiştir.

Harekat-ı Milleye esnasındaki yayınlanan nüshalarımız Pontusçular tarafından güya mühim bir vesika imiş gibi Cemiyet-i Akvama gönderilmişti."²⁰²⁸

²⁰²² Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 21-22.

²⁰²³ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 491.

²⁰²⁴ Hayreddin Nadi, Abdullah Yesari, *Samsun Ticaret Rehberi 1339/1923*, Haz. Bilgehan Şahin, Ercan Yalçın, Samsun Kent Müzesi Araştırma Merkezi Yayını, Samsun 2017, s. 196.

²⁰²⁵ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 45.

²⁰²⁶ *Ahâli*, S. 87, 12 Mart 1338/1922, s. 1.

²⁰²⁷ Kocaoğlu, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Samsun'da Basın Hayatı ve Cemiyetler", s. 161.

²⁰²⁸ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 45-46.

22 Ağustos 1921 yılında 19. sayısı ile kaldığı yerden yeniden yayınlanmaya başlanan *Ahâli Gazetesi*'nin yayın politikası, şu sözlerle ifade edilmiştir: "*Gazetesi olmayan bir memleket gayr-i müstakil isim edilse layıktır. Ceride bir beldenin, bir milletin fikrini temsil eder... Hayli zamandan beri tatil-i neşriyat eden Ahâli, bugün tekrar yayına başlıyor. Memlekete, millete yararlı olduğuna inandığımız her şeyi yazacak ve neşredeceğiz.*"²⁰²⁹

Gazetenin kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamış, fakat daha büyük bir pedal makinesi tedarik edilerek, ebadı büyütülmüştür. Gazetede her türlü zorluğa rağmen, Samsun halkının, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Hilal-i Ahmer'e ve bu kanalla orduya yardım etmesi için kampanya başlatılmıştır. Gazetenin gönüllü muharrirlerinden Haydar Rüştü, kampanyaya şu şiir ile destek vermiştir:

"*Verin efendiler, beyler, dilerseniz zaferi
Verin eğer severseniz sevimli yurdumuzu
Verin de kurtaralım şanlı büyük ordumuzu...*"²⁰³⁰

Gazete, Milli Mücadele sırasında yaşanan gelişmeler hakkındaki müjdeli haberleri, çıkardığı ilavelerle veriyordu. Örneğin gazetenin Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ikinci yıl dönümünde çıkardığı sayısında "*Nüsha-i Fevkalade*" başlığı kullanılmış ve yine hemen altında "*Büyük Millet Meclisine*", üstünde ise "*İstiklâl*" ifadelerine yer verilmiştir.²⁰³¹

İzmir'in kurtuluş haberi Haydar Rüştü'nün şu şiiriyle, Samsunlulara duyurulmuştur:

"*Aslan ordu, kahramanlık size haktan vergidir
Özü doğru bir kumandan isterdiniz yalnız
Sizi şevke getiren şey o buluştur, sevgidir
Biraz daha sebat edip Trakya'yı alınız
Yoksa çıkmaz içimizden mahşere dek bu acı
Arkanızdan gözü yaşlı koca millet duacı*"²⁰³²

34. sayısından itibaren, gazeteye ek aylık bir "*Edebi Mecmua*" da çıkarılmıştır. *Ahali* yayın hayatına, İsmail Cenani'nin vefat ettiği 1944 yılına kadar devam etmiştir.²⁰³³

²⁰²⁹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 512.

²⁰³⁰ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 245.

²⁰³¹ *Ahâli*, S. 99 (Nüsha-i Fevkalade, S. 1-2, 23 Nisan 1338/1922, s. 1

²⁰³² Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 248.

²⁰³³ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 512.

3.2.3.29.3. Piyasa Gazetesi

Piyasa Gazetesi, 1 Mayıs 1919 tarihinde yayınlanan bir ticaret gazetesidir. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Hayreddin Nadi Bey, mesul müdürü Hoca Saadettin Bey, yazarı ise Mustafa Adil (Pasin)'dir. *Piyasa*'nın 1. sayısında, gazetenin çıkarılış amacı şu sözlerle ifade edilmiştir:

"...Ticaretten, şerait muafakiyetten biri de hiç şüphe yok ki, ticarete mütalik muvad ve mubahası havi olan eserlerin mütalesidir. Bizde bu emtiayı hadim olmak mülahazasıyla her hafta piyasanın tuhule ve tebdilatından alakadarlarını haberdar etmek ve ticarethanelere mahsus ilanın derciyle müsaat ticariyelerimizi yek diğerine tanıtmak ve ticaretin esbak terakkiyesine medar olacak malumat ve şüvenat ticariyemizin mertebe neşr ve izah etmek ve bu suretle muhitimizde bir boşluğu dolduracak, bir hizmet naçiz hanede bu risaleyi neşr ediyoruz. Mevcut ticarethanelerimizin piyasa hususunda her türlü malunetlerini elde etmiş olduğumuzdan hizmetimizin olumlu neticeler vereceğini umud ediyoruz. Gayret bizden, yardım Cenabı Allah'tan."²⁰³⁴

İkbal Gazetesi'nin 10 Haziran 1922 tarihli 768. sayısında, *Piyasa Gazetesi*'yle ilgili şöyle bir bilgi yer almıştır:

"*Piyasa*: Ciddi bir ticaret gazetesi olan Samsun'da münteşir haftalık "*Piyasa*"yı, Anadolu ile münasabat-ı ticariyesi bulunan her tacire tavsiye eyleriz. Senelik abonesi her yer için 250 kuruştur."²⁰³⁵

Ankara'da çıkan *Ticaret Gazetesi*'nin kapanmasından sonra, ülkenin ekonomi ve ticari gazetesi olarak tek kalan *Piyasa*'da, çoğunlukla ürünlerin piyasa fiyatları, ekonomik, ticari ve sanayi içerikli küçük yazılar ve dış piyasalara ilişkin haberler yer almaktadır. Samsun gibi bir ticaret merkezinde çıkmasına ve ticari bir gazete olarak yayınlanmasına rağmen, bu bilgiler yeterli değildir. Gazetede yayınlanan ekonomi ile ilgili bir makalede, ülkenin ekonomisine özgü durumlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalede yazılanlara göre, Ankara hükümetinin ilk kurulmasından bu yana, Anadolu ekonomisi sadece milliyetçi ruh ve milliyetçi şekil içinde gelişmişti. Anadolu'nun en büyük gereksiniminin ulusal bir sanayi kurulması, ticaretin genişletilmesi ve sonuç olarak yabancılara bırakılmaktansa, hızlı sermaye birikimine gidilmesiydi. Milliyetçi güçler, bu amaçlara ulaşabilmek için aralıksız ve sabırla uygulayacakları düzenli ve bir

²⁰³⁴ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 53.

²⁰³⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 521.

ekonomik sistemi hazırlamayı uygun görmüşlerdi. Çünkü yerli ticaret, ancak bu şekilde yabancı kapitalistlerin elinden kurtarılabilirdi. Ülkenin içinde bulunduğu ortamda, tüm ekonomik görevleri akıllıca kavrayan Büyük Millet Meclisi hükümeti, görülmemiş ağır koşullarda, Türk milletine özgü, milli ekonomik girişimlerin geliştirilmesi, ülkede sermaye birikimi yaratılması ve yabancı sermayenin dikkatli ve akıllıca yollarla getirilmesi yolunda yol göstermiş, Türkiye için bağımsız ve özgür yeni bir ekonomik çağı açmıştı.²⁰³⁶

Şüphesiz bahsettiğimiz yıllarda, ticaret, ekonomi, milli ekonomi, ekonomik bağımsızlık, sermaye ve sermaye birikimi, yabancı sermayeye ihtiyatlı yaklaşma konularını ele alan içerikte bir gazetenin, Anadolu'da çıkarılması ve dağıtılması takdire şayan önemli bir girişim ve gelişmedir. Bu durum, Mustafa Kemal'in, zaferden sonra "*Siyasi istiklâlimizi, ekonomik istiklâlle taçlandırmalıyız*" gerçekliğine önceden vakıf olan birikimli insanların, Türkiye'de az da olsa bulunduğunu gösterir ve ayrıca, esasen Milli Mücadele'nin de önemli bir cephesini oluşturur.

132. sayısından itibaren, Fransızca ilave yayınlamaya başlayan gazete, 1926 yılına kadar toplam 333 sayı çıkarılmıştır.²⁰³⁷

3.2.3.29.4. Hayat Gazetesi

Hayat Gazetesi, 1921 yılında Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olarak çıkarılmaya başlanmıştır. İmtiyaz sahibi Ömer Niyazi, mesul müdürü Osman Feyzi, başyazarı Edhem Veysi'dir. Başlığının altında "*Siyasi, ictimai, iktisadi, mesailden bahseder*" ifadesi yer alır.²⁰³⁸

Gazete, İzzet Paşa ve Damat Ferit Paşa hükümetleri ile *Peyamı Sabah Gazetesi* sahibi Ali Kemal'i "*Türklere yabancı düşmandan daha yabancı*", "*Müslümanların soysuzları*" olarak nitelendirmiştir. Yine İstanbul Üniversitesi (Darü'l-fünun) öğrencilerinin düzenlediği milliyetçi gösterilerden dolayı, üniversitenin kapatılmasına tepki göstermiş ve Türk milletini, bu öğrencileri örnek alarak "*İstanbul canavarlarını*" boykot etmeleri çağrısında bulunmuştur.²⁰³⁹

Hayat Gazetesi'nde, Ramazan'a mahsus haftalık bir ilave de çıkarılmıştır. İlavenin en önemli konusu mizahi bir yaklaşımla ramazandır. Ramazan hikayeleri ve

²⁰³⁶ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 69-70.

²⁰³⁷ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 53.

²⁰³⁸ Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 1, s. 369.

²⁰³⁹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 530.

fıkraların yanı sıra yaşanan günlük olaylar esprili bir şekilde anlatılmıştır. Bunun yanında, şehirdeki temizlik durumu, belediyelerdeki aksaklıklar gibi şehrin sorunlarına yine mizahi bir dille değinilmiştir.²⁰⁴⁰

Gazete, 1 Mayıs 1922 tarihine kadar toplam 85 sayı çıkarılmıştır.²⁰⁴¹

3.2.3.29.5. Samsun'da Hilal Gazetesi

12 Temmuz 1920 tarihinde çıkarılmaya başlanan *Samsun'da Hilal Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi Emin Bey, mesul müdürü Mehmed Tayyar, başyazarı Ali Raif'dir.²⁰⁴² Emin Bey, Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak seçilince, Ankara'ya gitmiş, gazeteyi de Avukat Hamdi Edip Kamber'e devretmiştir. 1921 yılında ise gazetenin idaresi Bafralı Mehmet Tayyar'a geçmiştir.²⁰⁴³ Siyasi, ilmi, iktisadi nitelikte bir gazete olan *Samsun'da Hilal*, haftada iki gün yayınlanmıştır.²⁰⁴⁴

O dönem, gazetenin siyasi duruşu hakkında farklı görüşler vardır. 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin çalışmaları hakkında yapılan görüşmeler sırasında, Canik milletvekili Hamdi Bey, bu konudaki görüşlerini belirtirken, *Samsun'da Hilal Gazetesi*'ne de değinmiş ve gazetenin hakkında şunları söylemiştir:

*"Hamdi Bey (Canik)- Bazı merkezlerde bazı gazeteler intişar ediyor ve bu gazeteler Mücadele-i Milliyeye karşı bigane lakayt, ez cümle Samsun'da Hilal isminde bir gazete çıkıyor. Bu Hilal Gazetesi' okunacak olursa zan olunur ki yalnız İstanbul hükümetine aiddir. Çünkü yalnız İstanbul gazetelerine ait haberleri veriyor ve aynı zamanda Yunanistan'a ait olan bütün havadislerle doludur. Ne Büyük Millet Meclisi'ne, Gaye-i millie'ye ait iki satırlık bir şey yazılmıyor. Bilhassa Matbuat Müdiriyet Umumiyesi'nin buna nazar-ı dikkatini celb ediyorum."*²⁰⁴⁵

Hamdi Bey'in bu görüşlerine rağmen *Samsun'da Hilal Gazetesi* 23 Nisan 1921 tarihli sayısında *"Parlak Bir Tarih"* başlıklı makalesinde şunları yazmıştır:

"...Tarih bize çok şayanı takdir günler nakleder. Tarihler bildirir. Ez cümle Osmanlı Türklerinin tarihi İstiklâlleri 699, Türklerin Rumeli'ye mürurlarının 758 Türklerin İstanbul'u fethedişi, 857 Yavuz Sultan Selim'in Hilafeti alışı gibi tarihler bu

²⁰⁴⁰ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 65.

²⁰⁴¹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 532.

²⁰⁴² Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 526.

²⁰⁴³ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 250.

²⁰⁴⁴ Güner-Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, s. 359.

²⁰⁴⁵ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 55.

kabil-i mukaddes tarihlerdendir. Bunlar gibi tarih olan 336 senesinin 23 Nisan 1336 tarihine tesadüf eden bir aslıdır. Büyük Millet Meclisi hükümeti, bu günkü gün teşkil etmiş, vatanın bir zerresini dahi feda etmeyeceğini cihana beyan eden Türk'ün Misak-ı Milli'si bu mecliste doğmuştur. Oh, Yarabbi! Bugün 23 Nisan ne mukaddes ne mübeccel bir gün.

Garbın savle bi amanı karşısında kırıldı zannettikleri Türk'ün azm-i imanı matemlere bürünen vatanımızı istiladan kurtarmış. İnönü ve Sakarya'da harikalar yaratarak devletimizi yeniden ihya eylemiş ve bu azmi ile tarihi cihanda büyük İnkılâplar yapabilecek..."²⁰⁴⁶

Yine 1921 yılının Ekim-Aralık aylarında, Pontusçuluğun merkezi olan Samsun'da, Rumlara karşı şiddetlendirilen baskılar sırasında, *Samsun'da Hilal*'de yayınlanan makalelerin çoğunda, tanıdıkları da dahil, Pontusçuların hepsiyle en ağır biçimde mücadele edilmesi istenmiş, gazetenin sütunları, Rumlara karşı yazılar, çağrılar, askeri emirler ve mahkemelerin hüküm listeleri ile doldurulmuştur. Örneğin gazetede, Rumların ihanetleri karşısında verilen mücadelelerin haklılığı şu sözlerle ifade edilmiştir:

"Milli vakayınamelerimiz, bağımsız mahkemelere, ülkeyi çökmek ve Rum ticaret yolundan kurtarmak gibi şerefli bir görev veriyor. Rumlar bizde yaşamın tüm nimetlerinden faydalandıkları halde, teşekkürlerini ordu ve memleketin göğsüne hançer saplamakla ortaya koyuyorlar.

*Rusya yöneticilerinin, Polonya'da 1.000.000 Yahudi'yi yok etme nedenleri ile bizim Rumları nankörlüklerinden dolayı cezalandırma nedenlerimiz karşılaştırılabilir mi? Biz gönül yüceliğine sahibiz. Mahkemelerimiz militanlıkları kanıtlanmış olanları cezalandırıyor. Ancak herkesin bildiği gibi Rumlar bize karşı cephe almış durumdalar, ölümümüzü beklemekte ve herhangi bir kötülük yapmak için olanak aramaktalar. Başımıza gelen belalar yumuşak tutumumuzla izah edilebilir."*²⁰⁴⁷

Ancak aynı *Hilal Gazetesi*, 1922 yılında 148. sayısını mavi renkli mürekkeple basmış ve bu durum Samsun halkının büyük tepkisine neden olmuştur. *Ahâli Gazetesi*'nde Kemal Emin bu konuda şunları yazmıştır:

"Geçen gün Hilal Gazetesi'nin mavi renkle matbu 148. nüshasının intişarı sebebiyle tahriren ve şifahen matbaamıza çok şikayetler vuku buldu.

²⁰⁴⁶ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 55-56.

²⁰⁴⁷ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 66.

Bir nüshanın mavi intişar etmesi bir kast üzerine olmayıp, makinede tesadüfen mavi mürekkep bulunmasından tevelliüt etmiştir. Saki yarın matbaacılığa adım vakufları gazetenin kasten bu renge boyanmış olması zannı vermekle beraber, halkın hissiyatını nazar-ı dikkate almamak da gazetecilikle vukuf ile tefsir edilemez.

Renklerin milletler üzerindeki tesiri kabil inkar değildir. Hatta şahıslar beyanında bile... Herkesin bu hakikâti bilip hürmet etmesi lazım gelirken, Hilal Gazetesi'nin mavi renkle mücadele ettiğimiz şu felaket avanında aynı renkle boyanıp çıkması mazeret götürmez bir hata telakki olunuşunun yeri vardır..."²⁰⁴⁸

Bir süre kapanan gazete, 2 Aralık 1923'de yeniden yayın hayatına başlamışsa da, kesin olarak ne zaman kapatıldığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁰⁴⁹

3.2.3.29.6. Samsun'da Yayınlanan Diğer Gazete ve Dergiler

3.2.3.29.6.1. Rehber Gazetesi

Rehber Gazetesi, 1919 yılında yayınlanan siyasi haftalık bir gazetedir. Samsun eski milletvekillerinden Avukat Emin Bey tarafından Dürrizade Es-Seyit Abdullah'ın fetvası üzerine çıkarılmıştır. *Aks-ı Sadâ Gazetesi*'nin 29 Ocak 1920 tarihli sayısında yer alan "*İntişarımızı muvaffakiyet temennisiyle karşılayan Rehber Gazetesi'ne teşekkür ederiz*" yazısından, *Rehber Gazetesi*'nin 1920 yılında yayın hayatında olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁵⁰

3.2.3.29.6.2. Sihâm Gazetesi

1919 yılında Faruk Bey tarafından yayınlanan gazetenin çıkışı, Trabzon'da yayınlanan *İstikbâl Gazetesi*'nin 30 Eylül 1919 tarihli sayısında: "*Yeni neşriyat Samsun'da Sihâm: Tebrik ederiz*" şeklinde duyurulmuştur.²⁰⁵¹

3.2.3.29.6.3. Lale Dergisi

25 Mayıs 1919'da çıkarılmaya başlanan *Lale Dergisi*'nin müdürü, Burhanenettin Şinasi (Ünal)'dır.²⁰⁵² Kapağında "*Edebi, ilmi, ictimai, mecmua-i nim mahedir*" ifadesi

²⁰⁴⁸ Sarisakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 56.

²⁰⁴⁹ Sarisakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 55.

²⁰⁵⁰ Sarisakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 52.

²⁰⁵¹ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 525.

²⁰⁵² Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 522.

yer alan dergi, on beş günde bir *Şems Matbaası*'nda basılmıştır.²⁰⁵³ Dergide, dini ve kültürel içerikli makalelere, şiirlere, reklam ve ilanlara yer verilmiştir.²⁰⁵⁴

3.2.3.29.6.4. Ticaret-i Umumiye Dergisi

1919'da çıkarılan gazete hakkında, 30 Eylül 1919 tarihli *İstikbâl Gazetesi*'nde, "*İktisad Fırkası'nın efkârı olarak tekrar neşriyata koyulan Ticaret-i Umumiye Mecmuasını tebrik ediyoruz*" şeklinde bir yazı yer almıştır.²⁰⁵⁵

3.2.3.29.6.5. Servet-i İslâm Dergisi

1921 yılında yayınlanmaya başlayan dergi hakkında, *İstikbâl Gazetesi*'nin 14 Temmuz 1921 tarihli sayısında, *Servet-i İslâm*'ın ilmi, edebi, iktisadi içerikli bir dergi olduğu bilgisi verilmiştir.²⁰⁵⁶

3.2.3.29.6.6. Ahâli Edebiyat Dergisi

1922 yılında İsmail Cenani tarafından çıkarılan *Ahâli-i Edebiyat Dergisi*'nin başyazarları, Öğretmen Kemal Emin ve Avukat Mehâmi Mehmet Aziz (Akpınar)'dır. *Ahâli Matbaası*'nda renkli resim ve tablolarla on iki sayfa basılan dergi, daha sonraki yıllarda, Kemal Emin, Mehmet Aziz ve Haydar Rüştü tarafından gazete olarak çıkarılmıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Mehmet Aziz'dir.²⁰⁵⁷

3.2.3.29.6.7. Mektebli Dergisi

Mektebli Dergisi, 1922 yılında Hayreddin Nadi, Hüseyin Hüsnü ve Ahmet Sami Beyler tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Hayreddin Nadi Bey'dir. On beş günde bir *Şems Matbaası*'nda basılmıştır. Dergide "*Çocukların fikirlerinin açılmasına çalışır*" ifadesi kullanılarak derginin amacı açıklanmıştır.²⁰⁵⁸ Derginin içeriğinde özellikle çocuk eğitime yönelik yazılar yer almaktadır. Çocuk hikayeleri, dini şiirler, öğrenci fıkraları ve bilmeceleleri, gök cisimlerine ait makaleler, çocukların ahlaki değerlerini şekillendirecek yazılar buna örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁵⁹

²⁰⁵³ Öztürk vd., *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Katalogu Süreli Yayınları*, s. 234.

²⁰⁵⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 522.

²⁰⁵⁵ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 52.

²⁰⁵⁶ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 57.

²⁰⁵⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 536.

²⁰⁵⁸ Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, s. 60.

²⁰⁵⁹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 71.

Derginin 6. sayısında "*Sekizer saat çalışma, dinlenme, uyku hayatın aynasıdır. Bu üç bölüm önemlidir. Bu slogana titizlikle uyanlar, yüz sene yaşayacaklardır*" diyerek okuyuculara sağlıklı yaşama dair tavsiyelerde bulunulmuştur. Yine özellikle köylülerin eğitim ve tarım konularında yaşadıkları sorunlara değinmiştir.²⁰⁶⁰

3.2.3.30. Milli Mücadele Yıllarında Sarıkamış Basını

3.2.3.30.1. Varlık Gazetesi

Milli Mücadele yıllarında Erzurum'da yayınlanan *Albayrak Gazetesi*'nin kapatılması, bu bölgede basın yönünden önemli bir boşluğun oluşmasına sebep olmuştur. Nitekim bu zamana kadar dışarıdan gelen yıkıcı propagandaya karşı, *Albayrak*'ta zorlu bir mücadele örneği sergilenmiş, hep milli Mücadele'den yana yayınlar yapılmıştı. Anavatana yeni katılmış olan üç sancakta, bu sırada bazı propagandacıların yakalanmış olması, bir gazeteye olan ihtiyacı daha da anlaşılır hale getiriyordu. Kazım Karabekir, Şark Cephesi'nde bir gazetenin çıkarılması için Ankara'dan talepte bulunmuş, onun ısrarları karşısında hükümet, Erzurum ve Diyarbakır'da birer gazete çıkarmaya izin vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1921'de Kazım Karabekir'e çektiği telgrafta, Ankara'daki *Hâkimiyet-i Milliye*'ye ilaveten Erzurum ve Diyarbakır'da da aynı adı taşıyan gazetelerin çıkarılmasının uygun görüldüğünü, gerekli malzemenin Batum, Tiflis veya başka bir şehirden satın alınarak naklinin mümkün olup olmadığını sormuş, Kazım Karabekir ise konu ile ilgili görüşlerini Ankara'ya yazmışsa da, maddi imkansızlık ve Kazım Karabekir'in gazetenin isminin *Hakimiyet-i Milliye* olmasını istememesi gibi sebeplerle bu girişim gerçekleştirilememiştir. Yaklaşık üç ay sonra, yine Kazım Karabekir'in girişimiyle, 25 Ağustos 1921'de Sarıkamış'ta *Varlık* adıyla bir gazete çıkarılmıştır.²⁰⁶¹

Kazım Karabekir, anılarını anlattığı *İstiklâl Harbimiz* adlı eserinde gazetenin çıkarılış amacı hakkında şunları söylemiştir etmiştir: "*Elviye-i Selasede bazı casusların derdestine başlandı. Sahte haberler neşrediyorlar, malumat topluyorlar. Şayan-ı dikkattir ki İstanbul'dan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Halil Zeki Paşa da Nuri isminde birini göndermiş, Artvin muntıkasında yakalandı. Kars'ta da bir tane yakalandı. Güya Bolşeviklerin casusu imiş, fakat ifadeler aksini gösteriyor. Bununla beraber Bolşevikler de vasi mikyasta çalışıyorlar. Kafkasya'da ve şarktaki vakayii halka lazım*

²⁰⁶⁰ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 537.

²⁰⁶¹ Akbulut, *Yüce Yurt'tan Yükselen Ses Albayrak 1919-1921 Tıpkı Basım ve Yeni Türk Alfabesiyle*, s.XXIV.

*gibi anlatmak, garp cephelerimizde vesair memleketimizdeki hadiseleri ilan etmek ve Envercilik cerayarı hakkında dahi icab ettikçe neşriyatta bulunmak için Sarıkamış'ta cephe matbaasında bir gazete neşrini uygun gördüm. Ankara Erzurum'da Hâkimiyet-i Milliye'yi çıkarmak istiyor. Ankara'da dahi bu nam altında bir gazete var. Sarıkamış'ta çıkaracağımız gazeteye isim arattım. Ben de "Varlık" ismini ve altına da "Varlık ancak birlikle yaşar" vecizesini buldum. Bu klişe herkesin hoşuna gitti."*²⁰⁶²

Klişenin altında ise "*Milletin uyanmasına çalışır, siyasi, içtimai, ilmi, ahlaki, edebi gazetedir*" şeklinde bir açıklama yer almaktadır.²⁰⁶³

Gazetenin sahibi Feyzullah Sacid'dir.²⁰⁶⁴ *Sarıkamış Matbaası*'nda basılan *Varlık Gazetesi*, güncel konuları Ankara basını ile birlikte işlediğinden ve ulaşım yetersizliğinden dolayı, yakın bölgelerin basını üzerinde fazla etkili olamamıştır. Gazetenin içeriğinde, başyazı, yabancı haberler, ülke yaşamı, yerel haberler yer almaktadır.²⁰⁶⁵

Gazetede, *Misak-ı Milli* sınırları içerisinde tam bağımsız bir Türk devleti hedefi doğrultusunda yayın politikası izlenmiş, Milli Mücadele'nin gerekçeleri ve amacı anlatılmaya çalışılmıştır. Yine, Türk milletinin işgalci devletler karşısında güçlü ve dik durmaları ve mücadeleden asla vazgeçmemeleri yönünde makaleler yayınlanmış, Yunanistan ve Avrupa'yı hedef alarak, Anadolu'daki mücadelenin ahengini bozacak her türlü olumsuz harekete de şiddetle tepki gösterilmiştir. Sarıkamış'taki Kolordu Karargahı'nın Erzurum'a nakledilmesiyle matbaa da Erzurum'a taşınmış. Gazetenin yayınları da, Mayıs 1928 yılında son bulmuştur.²⁰⁶⁶

3.2.3.31. Milli Mücadele Yıllarında Sivas Basını

3.2.3.31.1. İrade-i Milliye Gazetesi

Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde, Kuva-yı Milliye'nin sözcülüğünü yapacak ve milli anlayışın sesini duyuracak bir gazeteye ihtiyaç duyulmuştur.²⁰⁶⁷ Bunun üzerine, Mustafa Kemal, Rasim Bey'den, çıkarılacak gazetenin mesul müdürlüğünü üzerine alacak güvenli birinin bulmasını istemiş, Rasim Bey de, Öğretmen Selahattin Bey'i tavsiye etmiştir. Selahattin Bey'in bu göreve kabul edilmesinin ardından, Milli

²⁰⁶² Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. 2, s. 1058.

²⁰⁶³ Nebahat Arslan, Süleyman Tekir, *Kars Basın Tarihi 1921-1980*, Kars 2013, s. 88.

²⁰⁶⁴ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 213.

²⁰⁶⁵ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 44-45.

²⁰⁶⁶ Arslan-Tekir, *Kars Basın Tarihi 1921-1980*, s. 90.

²⁰⁶⁷ Mesut Aydın, Korkud Aydın, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara, 2016, s. 193.

Mücadele'nin içinde yer alan Sivas Valisi Reşit Paşa'dan, gazetenin çıkarılma izini kolaylıkla alınmış ve 14 Eylül 1919'da Milli Mücadelenin ilk gazetesi *İrade-i Milliye* yayınlanmaya başlanmıştır²⁰⁶⁸.

Sivas Kongresi'ndeki çalışmalarıyla tanınan eski Sivas Mebusu Rasim Bey, gazetenin çıkarılması hakkında şunları söylemiştir:

*"Kongrenin içtimaından evvel gelen murahhaslarla hasbi-hal esnasında milli emel ve hareketlerin geniş ve devamlı bir şekilde neşri için, bir gazetenin çıkarılmasına lüzum görülmüş idi. Çıkarılacak gazeteye "İrade-i Millet" isminin verilmesini ben teklif etmiştim. Teklifim evvelce muvafık görülmüş iken, bilahere Kongre azasından İsmail Fazıl Paşa'nın ısrarı üzerine gazetenin adı "İrade-i Milliye" tahvil olundu. Ve evvelce sersikkezen muavinliğinden mütekaiden Sivas'ta bulunan Emin Kahyazade Ethem Efendi'den rica edilerek hak ettirilen İrade-i Millet klîşesi iptal edildi. Zümrenin amel ve maksadına hadim olmayıp bütün milletin irade ve amalını temsil ettiğini göstermek için de sahib-i imtiyaz ve müdür-ü mes'ulünün İttihat ve Terakki ile uzaktan yakından bir alakası olmaması lüzumu kongre murahhaslarından bazılarının, bil hassa Bekir Sami Bey tarafından serd edilmiş ve bu şeraiti haiz bitaraf bi adam bulmak da bana tevdi edilmişti. Ben bu mesele üzerinde imal izah etmekteyken ilk defa karşıma çıkan ve Sivas Lisesi'nde vakti ile çalışkan talebemden bulunan Demircizade Selahattin oldu. Aradığım adamın bu genç olabileceğine derhal karar vererek bir istidal tertibi ile bu namda bir gazetenin imtiyazını almasını ve bu hayırlı memleket ve millet işinin deruhte edilmesini kendisine teklif ve izah ettim. Teklifi kabul etti. Ve resmi müracaatta bulunarak ruhsat ve imtiyazını aldı. Bütün bunların Mustafa Kemal Paşa'nın malumat ve tensipleri ile yapıldığını söylemeyi bittabi zait addederim. Hatta Atatürk Samsun'a çıkıncaya kadar, Anadolu'da ve bu meydanda, Sivas'ta da teşekkül eden Vilayet-i Şarkıyye Müdafâ-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti de gayet sönük ve hatta ölü bir haldeydi. Muntazam içtimalar bile yapamıyordu."*²⁰⁶⁹

Gazetenin ilk sayılarında, haftada iki gün olarak çıkarıldığı bilgisi yer alsa da, çoğunlukla haftada bir gün çıkarılmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü Selahattin Bey'dir.²⁰⁷⁰ Daha sonraki sayılarında ise mesul müdürü Halis Turgut olacaktır.²⁰⁷¹

²⁰⁶⁸ Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 113.

²⁰⁶⁹ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İstanbul, 1963, s. 102-103.

²⁰⁷⁰ *İrade-i Milliye*, S. 1, 14 Eylül 1335/1919, s. 1.

²⁰⁷¹ *İrade-i Milliye*, S. 68, 19 Nisan 1337/1921, s. 1.

Gazetenin son sayılarında da, günlük olarak çıkarıldığı görülmektedir²⁰⁷². Gazetenin başlığı altında "*Metalip ve Amel-i Milliye'nin müdafiidir*" klişesi yer almaktadır.²⁰⁷³

Sivas Vilayet Matbaası'nda basılan gazete, dört sayfa yayınlanmış, seneliği 220 kuruşa satılmıştır. Baskı makinesi çok eski ve kolla çevrilen gazetenin mürettibi Nadir Efendi'dir.²⁰⁷⁴ Nadir Efendi, Kongreye İstanbul delegesi olarak katılan bir gazeteciydi. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü de Mazhar Müfit (Kansu) yapmıştır.²⁰⁷⁵

Mustafa Kemal Sivas'ta olduğu süre zarfında, gazetenin her aşamasıyla yakından ilgilenmiştir.²⁰⁷⁶ Gazetede yazılar, Mustafa Kemal tarafından dikte ettirilmiş, çıkan yazıların ise isimsiz olarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Hatta o sıralar İstanbul delegesi olarak kongreye gelmiş olan İsmail Hami Danişmend'in, Mustafa Kemal'in, isteğiyle yazdığı bir makaleye imza koyması, Mustafa Kemal tarafından hoş karşılanmamıştır.²⁰⁷⁷

Gazetenin ilk beş sayısındaki yazılar, bizzat Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmıştır. İlk sayısında yer alan "*Harekat-ı Milliye'nin Esbabı*" adlı makalede, savaştan ve mütarekeden sonra toplum ve ülkenin içine düştüğü durum, müttefiklerimiz olan Almanya ve Bulgaristan'ın durumu ile karşılaştırılıp sorgulanmakta, Damat Ferit Paşa'nın teslimiyetçi iç ve dış politikası eleştirilmekte, Anadolu'da başlayan ve gücünü bizzat millettten alan milli hareketler anlatılmaktadır. Yine ilk sayıda, gazetenin yayınlanmasından on gün önce toplanan Sivas Kongresi'nde, Mustafa Kemal Paşa'nın kongre açılışında yaptığı konuşması ile Padişah'a, Sadrazam'a ve İtilaf Devletleri'ne çekilen ariza ve muhtıralar yer almaktadır.²⁰⁷⁸ Gazetenin diğer sayılarında da, Milli Mücadele'nin amaçları ve yaşanan gelişmeler hakkında birçok makale ve haber yayınlanmıştır.²⁰⁷⁹

Gazete, Anadolu'da, Milli Mücadele'nin hakim olduğu yerlerde, askeri birlikler ve Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri vasıtasıyla, milli birliklere ve belediyelere

²⁰⁷² *İrade-i Milliye*, S. 254, 3 Kanunievvel 1338/1922, s. 1.

²⁰⁷³ *İrade-i Milliye*, S. 9, 27 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

²⁰⁷⁴ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 192.

²⁰⁷⁵ İsmail Özçelik, "Milli Mücadele'de İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Konular", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002 Sivas*, SİSKAV Yayınları, Sivas 2002, s. 410.

²⁰⁷⁶ Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 59.

²⁰⁷⁷ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, s. 192.

²⁰⁷⁸ Ahmet Necip Günaydın, *Milli Mücadele'de Sivas 108 Gün 2 Eylül-18 Aralık*, Sivas Valiliği Yayınları, Sivas 2019, s. 196.

²⁰⁷⁹ İsmail Özçelik, "Milli Mücadele'de Güney Cephesindeki İşgaller ve İrade-i Milliye Gazetesi", *Sivas Kongresi II. Uluslararası Sempozyumu 2 Eylül 2003*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 133.

dağıtılmıştır.²⁰⁸⁰ İşgal güçlerinin ve İstanbul hükümetinin baskısı altındaki bölgelerde ise, gazetenin dağıtımı konusunda zorluk yaşanmış, o tarihte, İstanbul Postanesi, Sivas'tan gönderilen telgrafları bile kabul etmemiştir. Bundan dolayı, *İrade-i Milliye*'nin İstanbul ve diğer illere, resmi kurumların zarfları içinde gönderilmesi sağlanmıştır.²⁰⁸¹ O günlerde Sivas Ziraat Çiftlik Mektebi Müdürü Süleyman Fahri, bu konuyla ilgili şunları anlatmıştır:

*"Bir gün Heyet-i Temsiliye, bir tamimle İstanbul'a resmi muhaberesi olan dairelerden ellışer adet başlıklı resmi zarf istedi. Ben de, "Sivas Ziraat Çiftlik Mektebi" başlıklı zarflardan elli tane verdim. Bunların ne olacağını bilmiyordum. Fakat günün birinde İstanbul'daki "Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi" müdürü Nazım Bey'den bir mektup aldım, kendisine gönderdiğim İrade-i Milliye Gazetesi'ne teşekkür ediyordu. O zaman bu zarflar ile İstanbul'a İrade-i Milliye Gazetesi'nin gönderildiğini anladım."*²⁰⁸²

Yine gazetenin mesul müdürü Selahattin Bey, 14 Eylül 1941 tarihli *Ulus Gazetesi*'ne yaptığı bir söyleşide, gazetenin tirajı ve dağıtımıyla ilgili şu bilgileri paylaşmıştır:

Gazetenin sahibi olduğumu gösteren görev, 11 Eylül 1919 günü bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından bana verilmiştir. Gazetenin ilk sayısı 13 Eylül 1919 gecesi basılıp, 14 Eylül 1919 günü yayın hayatına atılmıştır. O güne kadar alışılmış birkaç yüz nüsha yerine ismini Mustafa Kemal Paşa'nın koyduğu İrade-i Milliye, bin bir zorlukla, kolla çevrilen köhne baskı makinesinde bin adet basılmış, ancak yurdun her tarafından gelen yoğun abone talebi ve tebrik telgraflarından yüreklenilerek bu sayı daha sonra beş bine kadar çıkmıştır.

İrade-i Milliye'nin yayınlanması en fazla İngilizleri kızdırmıştı. Hele İngilizlerin Merzifon'u boşaltıp Samsun'a doğru çekilirken, arkalarından halkın teneke çalıp "Kahrolsun işgal" diye bağırması ve bu haberin İrade-i Milliye ile her tarafa duyurulması onları çıldırtmıştı.

Basılan gazetelerin büyük bölümü, halkı bilgilendirmek, Heyet-i Milliye ve Anadolu hareketinin tanıtımını yapmak için her tarafa, Müdafai Hukuk Cemiyetleri'ne, belediyelere, diğer cemiyet ve halk birliklerine gönderilmiştir. İşgal altında bulunan yörelere gazetenin ulaştırılmasında büyük zorluklar çekildiği için, Evkaf Müdürlüğü,

²⁰⁸⁰ Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 256.

²⁰⁸¹ Fatih M. Dervişoğlu, "Milli Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 2, S. 6, Kış 2009, s. 162.

²⁰⁸² Hüseyin Yıldırım, "İrade-i Milliye Gazetesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 23, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s. 327.

Nafia Baş Mühendisliği, Maarif Müdürlüğü gibi kuruluşların damgasını taşıyan zarflara konulmak suretiyle gazetelerin bu bölgelere ulaştırılması sağlanmıştır."²⁰⁸³

İrade-i Milliye'nin sayfalarında, Milli Mücadele'yle ilgili gelişmeler yer almaktaydı. Mustafa Kemal'in bildirileri, Temsil Heyeti'nin almış olduğu kararlar ve resmi yazışmalar, gazetenin hem haber kaynağı, hem de konuları arasındaydı. Gazetenin amacının ne olduğu, Milli Mücadele'ye niçin gerek duyulduğu, memleketin içinde bulunduğu durumun nedenleri, o anki mevcut durumun nasıl olduğu, vatandaşa birinci ağızdan bu gazete sayesinde iletilmekte ve kamuoyu aydınlatılmaktaydı.²⁰⁸⁴

Ayrıca gazetede, Güney Cephesi'nde, Fransız ve Ermenilerin yaptıkları zulümler, işkenceler, halkın bu harekete karşı direnişleri, yapılan miting haberleri de ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.²⁰⁸⁵

Gazetede verilen yurt içi ve yurt dışı haberleri için, özellikle İstanbul gazetelerinden, kaynak gösterilmeden istifade edilmiştir. Anadolu gazetelerinden ise en fazla *Açıksöz*, *İzmir'e Doğru* ve *Albayrak* gazetelerindeki haberlerden alıntı yapılmıştır.²⁰⁸⁶

1919 yılının son haftalarında, Ankara'ya gidecek olan Temsil Heyeti, *İrade-i Milliye*'nin de Ankara'ya götürülmesini istemiş, fakat o zamanki Sivas Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, gazetenin Sivas'ta kalması için ricada bulunmuştur. Ankara'ya giden heyet, gazeteyi Sivas'ta bırakmış, bundan dolayı Ankara'da yeni bir gazete çıkarmak zorunda kalmıştır.²⁰⁸⁷

Gazetenin ilk 16 sayısı Atatürk'ün kontrolünde ve Temsil Heyetinin Sivas'ta bulunduğu dönemde çıkarılmıştır. Bundan dolayı, *İrade-i Milliye*'nin bu sayıları, Atatürk ve Milli Mücadele araştırmaları yönünden oldukça önemlidir.²⁰⁸⁸ Ankara'daki *Hâkimiyet-i Milliye* ile Sivas'ta kalan *İrade-i Milliye*, bir süre kurdukları bağı koparmamış, teknik ve habercilik anlamında birbirlerine gerekli desteği vermişlerdir.²⁰⁸⁹

Buna benzer bir durum da, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*'nin devamı olan *Ulus* ile Cumhuriyet iktidarının Sivas'ta yayınladığı *Ülke Gazetesi*'nde de görülmektedir.

²⁰⁸³ Günaydın, *Milli Mücadele'de Sivas 108 Gün 2 Eylül-18 Aralık*, s. 197-198.

²⁰⁸⁴ Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, s. 59.

²⁰⁸⁵ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa 1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 23.

²⁰⁸⁶ Dervişoğlu, "Milli Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi", s. 164.

²⁰⁸⁷ Nair, *1878-1999 Sivas Basını*, s. 104.

²⁰⁸⁸ Alim Yıldız, *İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle III. Baskı*, Buruciye Yayınları, Sivas 2013, s. 2.

²⁰⁸⁹ Nair, "Türk Basın Tarihinde Taşrada Yayımlanan Bir Merkez Gazetesi: Ülke", s. 86.

Ankara'da yayınlanan *Ulus Gazetesi*' bir dönem, sürekli olarak *Ülke Gazetesi*'ne haber ve klişe fotoğraf desteği sağlamıştır. Bu iki örnek, Sivas'ın doğu illerine açılan bir kapı olarak görüldüğünü ve merkezi otorite tarafından önemsendiğini göstermektedir.²⁰⁹⁰

Mustafa Kemal'in kontrolünden uzak kalan gazete, bazı istek ve yakınmalara neden olmuş, bu yakınmalar kısa sürede Ankara'ya iletilmiştir. Nitekim Niğde'de bulunan II. Fırka Komutanı Mümtaz Bey, 30 Ocak 1920'de Mustafa Kemal'e çektiği bir telgrafta, *İrade-i Milliye*'ye abone olan kişilerin abone bedeli olan 2060 kuruşu *İrade-i Milliye* Müdürlüğü'ne gönderdikleri halde, bu gazetenin kendilerine yollanmadığını, artık bu gazete yönetimine itimadlı kalmadığını bildirmiştir. Mustafa Kemal, bu konuyla yakından ilgilenmiş, Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne 15 Ocak 1920'de yazdığı bir yazıda, *İrade-i Milliye Gazetesi*'nin abonelere düzenli gönderilmesinin sağlanmasını istemiştir.²⁰⁹¹

Halis Turgut tarafından yönetilmeye başlanan ve Mustafa Kemal'in kontrolünden çıkan *İrade-i Milliye*, bir süre sonra şahsi çekişmeler ve bölgeciliği ön plana çıkarmış, bu sebeple *İstiklâl Mahkemesi*'nce kapatılmıştır.²⁰⁹² Halis Turgut, kapatılmasının ardından yeniden çıkarmaya başladığı gazetesinin 68. sayısında "*Niçin Gizli Kalsın*" başlığı altında şunları yazmıştır:

"Evet; niçin saklayalım. Vilayet matbaasının cebbar amirleri gazetenin sırf kendi yollarına çalıştırmak hevesiyle, mesleğine tecavüz ettiler. Çünkü: o gün kuvvet onlarda idi. Çünkü: '*İrade-i Milliye*' memleketin selâmeti namına onların oturduğu makama ihtiram ediyordu. Teessüf olunur ki: Kanunun tatbikine memur olanlar onu ayaklar altında çiğnedi. Ve gazetenin kanunen mahfuz olan hakk-ı hürriyetine tecavüz etti."²⁰⁹³

İrade-i Milliye, Halis Turgut'un idaresi altında ve özellikle de Büyük Taarruz'dan altı ay kadar önce bölücü yayınlarını şiddetlendirmiştir. Şahsi kavgalar da iyiden iyiye su yüzüne çıkmış ve gazete Mart 1922 tarihinde son nüshasını da çıkararak yayın hayatına son vermiştir. Gazetenin koleksiyonları, basılmakta olduğu *Sivas Vilayet Matbaası*'nda çıkan yangın sonucu yok olmuştur.²⁰⁹⁴

²⁰⁹⁰ Nair, "Türk Basın Tarihinde Taşrada Yayınlanan Bir Merkez Gazetesi: Ülke", s. 84.

²⁰⁹¹ Yıldırım, "İrade-i Milliye Gazetesi", s. 329.

²⁰⁹² Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, s. 256-257.

²⁰⁹³ Horst Unbehaun "İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basını Üzerine Gözlemler", *Atatürkçülük ve Modern Türkiye: Uluslararası Konferans (22-23 Ekim 1998 Ankara)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 497-498.

²⁰⁹⁴ Özçelik, "Milli Mücadele'de Güney Cephesindeki İşgaller ve İrade-i Milliye Gazetesi", s. 133.

3.2.3.31.2. Gâye-i Milliye Gazetesi

*İrade-i Milliye Gazetesi'nin, İstiklâl Mahkemesi tarafından kapatılıp yayınına bir süre ara vermesi üzerine, Sivas'ta Gâye-i Milliye adlı yeni bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. İrade-i Milliye'nin yayınlarına karşı bir tutum içinde olan Gâye-i Milliye, 2 Mart 1921 tarihinde, Zeki Ertuğrul'un yönetiminde ilk baskısını yapmıştır.*²⁰⁹⁵

Cuma ve pazartesi hariç haftanın her günü yayınlanan gazetenin imtiyaz sahibi Maksud Azmi Bey'dir. Başlığının altında "*Gâye-i Milliye: İstiklâl ve Sa'adet-i Vatandır*" ve "*Siyasi, ilmi, edebi, iktisadi gazetedir.*" ifadeleri yer almıştır. Gazete, *İrade-i Milliye Gazetesi'nin devamı olmadığını "Muhteşem Kârî'elerimizin Nazar-ı Dikkatine"* başlıklı şu notla bildirmiştir: "*Gazetemizin İrade-i Milliye ile hiçbir surette alaka ve münasebeti olmadığı için, abone kayd edilmek isteyen zevat-ı keramın Hükümet Caddesinde Gâye-i Milliye idarehanesine müracaat eylemelerini rica ederiz.*"²⁰⁹⁶

*Gâye-i Milliye'nin başlıca yazarları Maksud Azmi, Mehmet Fazlullah, Celal Cengiz, Sadullah, Deliceoğlu H. A. Beylerdir.*²⁰⁹⁷

Gazete, 2 Mart 1921 tarihli ilk sayısında, "*Meslek ve Gayemiz*" başlığı ve "*Ne yapacağız, nasıl yazacağız, nereye ulaşacağız*" alt başlığıyla şu görüşlerini paylaşmıştır:

*"Gâye-i Milliye fukarâ-yı ahâlînin hukûkuna, tagallüb ve teneffüzün refîne, muhâfaza-i ahkâm-ı kavânîne ve hulâsa disipline sa'i ve gayret edecek, doğru fikirlerin nihâyetü'l-emr galebe ettiği hakkında kanâ'at-i kaviyesi olduğundan tenkidâta hedef olmakdan korkmayıp hatt ve hareketinde sebât gösterecektir. Gâye-i Milliye dâ'imâ hükümrân olan kusurumuzu, mesâlik-i hüre-i eshâbının bu memleketde fıkdanını ve her işe aylıklılık gibi ma'îşet derdinin girdiğini dâ'imâ düşünecek, bütün ma'nâsı ile hür zevâtın bu memleketde nedretinin millet için hakîkaten bir felâket olduğunu hiçbir vakit zihninden çıkarmayarak dâ'imâ bu vâdide çalışacaktır...Gâye-i Milliye her işte ve fakat en ziyâde mesâlih-i 'umûmiyede ilk şerâ'itinden biri kanâ'atle –Bu benim işimdir diyerek çalışmak lüzûmuna ve Fransızların FUESACRE dedikleri şevk-i vicdânla uğraşmak vücûbuna tereddüdler, yarım tedbîrlerin hiçbir vakit netâyic-i matlûba husûle getiremeyeceğine kâni'dir. Gâye-i Milliye hakîkatlere göz kapamayacak, hakîkatleri görüb gayr-ı müsâ'id ihtimâlâta karşı çâreler gösterecektir".*²⁰⁹⁸

²⁰⁹⁵ Nair, 1878-1999 Sivas Basını, s. 106.

²⁰⁹⁶ *Gâye-i Milliye*, S. 2, 3 Mart 1337/1921, s. 1.

²⁰⁹⁷ Çiğdem Aslan, Mustafa Toker, *Gâye-i Milliye*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2009, s. 2.

²⁰⁹⁸ *Gâye-i Milliye*, S. 1, 2 Mart 1337/1921, s. 1; Aslan-Toker, *Gâye-i Milliye*, s. 3-4.

Gazetede yer alan haberlerin önemli bir bölümü cepheler ve uluslararası haberlerden oluşuyordu. Maksut Bey'in başyazıları dışında, Vali Cemal Bey, Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi ve Belediye Başkanı Rıza (Yurdakul), Yeni Han Müftüsü Mehmet Tevfik ve Feyzullah Bey gibi şehrin önde gelenlerinin de yazıları yer almaktadır.²⁰⁹⁹

Gâye-i Milliye'nin her sayısında, sol üst kısma yerleştirilmiş olan "*Bu Günün En Ziyade Göze Çarpan Haberleri*" başlığı altında, o günkü ana haber başlıkları sıralanmıştır.²¹⁰⁰ Bu haberle çoğunlukla Anadolu Ajansından alınıyordu. Yine Ankara gazetelerinin makale ve haberleri, Anadolu gazetelerinde yer alan yazılar ve Fransız gazetelerindeki haberler aktarılmıştır.²¹⁰¹ Gazetede resmi kaynaklı haberler çoğunlukla "*En Yeni Telgraflar*"²¹⁰², "*En Son Telgraflar*"²¹⁰³ başlıklarıyla, Anadolu'nun farklı şehirlerindeki muhabirlerin gönderdiği haberler ise "*Hususî Telgraflarımız*"²¹⁰⁴ başlığıyla veriliyordu. Bu haberler çoğunlukla Milli Mücadele ile ilgili gelişmeler olmuştur. Edirne ve havalisinde, Yunanlıların yapmış oldukları katliamlarla ilgili Ankara kaynaklı bir haber "*Yunanlıların mezalim ve Vahşetleri Yürekları Sızlatıyor*" başlığıyla, gazetenin 17 Mart 1920 tarihli 12. sayısında şu şekilde yayınlanmıştır:

"Ankara 13 Mart: Yunanlıların son günlerde Edirne ve havâlisinde yapmakda oldukları mezâlim ve fecâyî' tahammülsüz bir dereceye varmışdır. Ahâlînin İstanbul ve civârına hicret ve firâr etmelerine sebebiyet vermek ve bu sûretle Trakya'da bir Rûm ekseriyeti vücûda getirmek için icrâ edilmedik vahşet ve cinâyet kalmamışdır. Nâmûslarını Yunanlıların barbarca ta'arruzâtından kurtarmak için hayatlarına nihâyet veren Türk muhaddirâtı sayısızdır.

Yunanlıların çirkin ihtiraslarına mûmâna'at eden Türk kadın ve kızlarının göğüsleri üstünde ateşler yakmak sûretiyle engizisyon devrine mahsûs vahşetler irtikâbından geri durmuyorlar. Trakya'da genç kadın, genç çocuk kalmamış gibidir. Mütakâ'id bir zâbit kızı nehre atılmak sûretiyle intihâr ederken Mustafâ Kemâl Pâşâ

²⁰⁹⁹ Unbehaun "İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basını Üzerine Gözlemler", s. 496.

²¹⁰⁰ Paçacıoğlu, "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", s. 242.

²¹⁰¹ Serap Taşdemir, "1919-1938 Yılları Arası Sivas Basınında Atatürk", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007 Ankara Bildiriler*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 1276.

²¹⁰² *Gâye-i Milliye*, S. 9, 13 Mart 1337/1921, s. 1.

²¹⁰³ *Gâye-i Milliye*, S. 12, 17 Mart 1337/1921, s. 1.

²¹⁰⁴ *Gâye-i Milliye*, S. 14, 20 Mart 1337/1921, s. 1.

*Hazretlerine gönderilmesini ricâ ettiği vasiyet-nâmesinde "Ben hayatımı fedâ etdim, fakat namusumu kurtardım. Pâşâ intikamımı alsın" satırlarını yazmıştır."*²¹⁰⁵

Zonguldak'tan gelen ve Türk Ordusunun, II. İnönü Zaferi ile ardından yaşanan gelişmelerin yer aldığı haberler "*Hususi Telgraflarımız*" başlığıyla şu şekilde yayınlanmıştır:

"Zonguldak 3 Mart 37- (Muhâbir-i mahsûsumuzun telgraf-nâmesidir.)

Bahâdır ordumuz yine ilk hamlede hasmını devirdi, yaşasın kahraman ordu! Yaşasın Türk yurdu! Her tarafta şehir-i ây'inler yapıldı fener alayları tertîb olundu. Her yerde çalgılar çalınıyor.

Müd'afa-i hukûk cem'iyeti bu şerefe mevlûd-i şerîf okudarak şu büyük muhârebede şehîd düşen şühedâımızın ruhlarına fâtihale ithâf etdirdi.

Her yerden her taraftan Mustafa Kemal ve İsmet Paşâ Hazerâtına tebrik ve Teşekkür telgrafları yağıyor.

Yunanlıların hezîmeti Avrupa'ya aks etmiştir. Tan Gazetesi "Yunanlıların bu harbi gâ'ib etmeleri Hindiztan'a kadar serî akisler tevlîd edebilir" diyor.

*Bütün Marmara sâhilleri Yunan mecrûhları ile mâl-a-maldır."*²¹⁰⁶

Toplamda 39 sayı çıkarılan gazete 29 Nisan 1921 tarihinde kapatılmıştır. Gazete, 2009 yılında, orijinal nüshaları, transkript edilmiş şekliyle birlikte tek ciltlik bir kitap haline getirilmiştir. Orijinal gazete ile tıpkıbasımın boyutları aynıdır.²¹⁰⁷

3.2.3.31.3. Mücadele-i Milliye Gazetesi

Milli Mücadele yıllarında Sivas'ta yayınlanan bir diğer gazete *Mücadele-i Milliye Gazetesi*'dir. 23 Mart 1922 tarihinde çıkmaya başlayan gazetenin imtiyaz sahibi Hilmi Abidin Bey, mesul müdürü Hayri Lütfullah Bey'dir.²¹⁰⁸ Bu gazetenin çıkarılış sebepleri arasında, Halis Turgut ve Hayri Lütfullah'ın, belediye seçimleri dolayısıyla aralarında yaşadıkları rekabet gösterilmektedir. O sebeple *Mücadele-i Milliye*, Halis Turgut ve onun destekçilerine karşı çıkan, Kemalist bir basın organı olarak değerlendirilmektedir. Gazete kendini, "*İlmi, siyasi, edebi ve müstakil-ül efkar gazete*"

²¹⁰⁵ *Gâye-i Milliye*, S. 12, 17 Mart 1337/1921, s. 1.

²¹⁰⁶ *Gâye-i Milliye*, S. 25, 6 Nisan 1337/1921, s. 1.

²¹⁰⁷ Aslan-Toker, *Gâye-i Milliye*, s. 2.

²¹⁰⁸ M. Bülent Varlık, "Sivas Basın Tarihi Üzerine Notlar", *Toplumsal Tarih*, C. 14, S. 79-84, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 63.

olarak nitelendirmektedir. "*Günaşırı çıkar müstakil-ül efkar Türk gazetesidir*" ibaresi yer alan gazete yaklaşık 2 yıl yayınlanmış ve 1924'de yayınları sonlandırılmıştır.²¹⁰⁹

3.2.3.31.4. Dilek Dergisi

Dilek Dergisi, 15 Ocak 1922 tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır. "*Muallim ve Muallimeler Cemiyeti tarafından on beş günde bir neşr olunur*" ibaresiyle çıkarılan derginin, imtiyaz sahibi ve müdürü Rıdvan Nafiz Bey'dir.²¹¹⁰ Derginin 13. sayısından itibaren imtiyaz sahibi ve müdürü Cemil Gültekin²¹¹¹; 17. sayısından son sayısına kadar ise imtiyaz sahibi Hasan Fehmi, müdürü Hikmet Bey'dir.²¹¹² Dergiyi çıkaran *Muallim ve Muallimeler Cemiyeti*, Ankara'da kurulan *Türkiye Muallim ve Muallimeler Birliği*'ne katılmış, Hasan Fehmi, derginin genel sekreterlik görevine getirilmiştir.²¹¹³

Yazarlar arasında, Rıdvan Nafiz, Cemal Gültekin, Vali Ali Haydar, Cemal Naci, Eflatun Cem (Güney), Cenap Muhiyiddin (Kozanoğlu), Osman Selçuk, Cemal Naci, Ömer Bedrettin (Uşaklı), Nafi Atıf (Kansu), M. Ali Münir gibi isimler yer almaktadır.²¹¹⁴

Derginin en büyük desteği ve teşvikçisi ise, Sivas'ta 1921-22 tarihleri arasında valilik yapan Ali Haydar (Yuluğ) Bey olmuştur. *Dilek*'in basım yeri *Sivas Vilayet Matbaası*'dır.²¹¹⁵

Dönemin valisi Ali Haydar tarafından yazılan *Dilek'in Gayesi* başlıklı takdim yazısında, derginin yayın politikası şöyle anlatılmıştır:

"*Sivas'ımızın muhit-i irfanında yeni ve pek mesut bir hadise vukua geldi: Cemiyet-i Muallimînin teşekkülü. Büyük dimağlar, alicenap kalpler, sevgili vatanımızın İstiklâli için mühîn ve rezil düşmanla cephede boğuşurken, yurdumuzun kahraman evlatları Yunan haydutlarının murdar cesetlerinden esatirî mabutlarına her gün yüzlerce kurban hediye ederken ilim ve irfan müntesiplerinin geride boş durmayacağı tabii idi.*

²¹⁰⁹ Unbehaun "İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basını Üzerine Gözlemler", s. 500-501.

²¹¹⁰ *Dilek*, S. 1, 15 Kanunisanı 1338/1922, s. 1.

²¹¹¹ *Dilek*, S. 13, 20 Teşrinisani 1338/1922, s. 1.

²¹¹² *Dilek*, S. 17, 1 Mayıs 1339/1923, s. 1.

²¹¹³ Nazım Hikmet Polat, "Dilek Mecmuası", *TÜBİAR*, S. 10, Sivas 2002, s. 38.

²¹¹⁴ Polat, "Dilek Mecmuası", s. 40.

²¹¹⁵ *Dilek*, S. 12, 15 Ağustos 1338/1922, s. 1.

Nitekim öyle de oldu. Cemiyet-i Muallimîn de dahildeki düşmana ilan-ı harp etti. Her Türk, her Müslüman, vatan ve milletinden üç büyük nimete mazhardır. Kan, mal, ilim ve irfan.

Vatandaşlarımızın üç türlü mükellefiyeti-i vataniyesi vardır: Kan vergisi, mal vergisi, ilim ve irfan vergisi. Aslan yürekli askerlerimizin en kıymetli metalleri olan hayat ve kanlarını mukaddes yurtlarına feda; milletimiz, büyük küçük, kadın erkek, mallarını ibzal ediyorlar. Biz, ilim ve fikir müntesipleri de fikir ve ahlak mükellefiyetini maal-i iftihar ifa ederiz...

Evvelki vazifemiz bize garplılaşımağı emrediyordu. Burada "Dilek"imizin hedefi Müslüman ve Türk olmaktır.

Cümlemiz için hayattan, servetten muazzez bir şey vardır ki dinimiz, Türklüğümüzdür. Irkımıza, ruhumuza gıda ve kar-ı milliyemize sermaye mi arıyoruz. İşte İslâm tarihi, Türk mefahiri meydanda duruyor. Ediplerimiz, sanatkarlarımız, bu hazinedeki elmas-pâreleri işlesinler. O zaman manevi bir güneşin feyizli ziyası uyusuk ruhumuza öyle bir bereket, öyle bir cevelan ve sürat verecek ki harabeler mamureye, gözyaşları tebessüme, kin ve intikam zafere inkılâb edecek.

*İşte Türk'ün mukaddes ikinci dileği"*²¹¹⁶

Derginin 30 Kasım 1922 tarihli 13. sayısında, derginin misyonu hakkında bu kez Cemal Gültekin şunları söylemiştir:

"İki ay devam eden mecburî ve zarurî bir ayrılıktan sonra Dilek yine muhterem karilerine kemal-i hasret ve hürmetle kavuşuyor. Fakat bu defa karilerine daha muntazam ve sevimli görünmek için resimli ve renkli bir çehreyle intişar sahasına atılıyor.

"Mukaddes ve Millî Mücahedeyi müteakip açılan irfan mücahedesine mecmuamız; naşir-i efkârı bulunduğu muallimler cemiyetinin çizdiği program ve gösterdiği çıkış dahilinde bütün azmiyle yürümeyi bir vazife bilir.

*Meslekî ve ilmî kanaatlerimizi serbestçe yazacağımız gibi yürüdüğümüz yolun hatalı olduğunu müsbet surette gösterecek delillere ve irşatlara karşı da mecmuamızın sütunları serbest ve açıktır."*²¹¹⁷

²¹¹⁶ Polat, "Dilek Mecmuası", s. 38-40.

²¹¹⁷ Polat, "Dilek Mecmuası", s. 48-49.

Sayfalarının çoğunluğunda eğitim ağırlıklı konulara yer veren *Dilek*, bununla birlikte tarihi konular, edebi ve fıkri makaleler, sosyal ve psikolojik meseleler gibi değişik konularda yazılar ihtiva eden bir kültür ve sanat dergisidir.²¹¹⁸

Milli Mücadele yıllarının sonlarına doğru çıkmış olan *Dilek*, halkın duygularına tercüman olmuş, özellikle işgal bölgelerinde yaşanan gelişmeler derginin gündeminden hiç düşmemiştir. Derginin 9. sayısı, İzmir özel sayısı olarak çıkarılmıştır.²¹¹⁹ Özellikle İzmir'in işgalinden milletin duyduğu acıya tercüman olmak isteyen *Dilek*, Kozanoğlu Cenap Muhyiddin 'in "*İstanbul:20 Mayıs 331*" diye tarihlediği "*İzmir'in İşgali Üzerine*" adlı şu şiirini yayınlanmıştır:

" Yanılma, hakkını hasmın inâyetinde değil
Bütün şedâid-i azminle kollarında ara;
Eğer ölümse nasîbin, şerefli bir uğura
Göğüs verip de öl, ancak bu yolda ölmeyi bil

Helâke doğru bugün son adımla yaklaşıyor;
Ve bel ki yaklaşıyor lafzı -az zaman geçsin
Zehirli bir acı ihtâr eder sükûnun için!
Şu gördüğün uçurumdan -hayır- vatan aşıyor!

Mukeddesâtını hâmil, yüzünde zıll-ı heder,
Gözünde eşk-i teellüm, dönüp de bak ne diyor:
Yeter, yeter, bu sekînet, biraz da kan göster,
Şu kahre karşı içimden inan ki kan gidiyor!"²¹²⁰

Dergi, son yayın tarihi olan Haziran 1923 yılına kadar ancak 18 sayı çıkarılmıştır. Derginin ilk 15 sayısı on altı sayfa yayınlanırken, diğer 3 sayı sekiz sayfaya düşürülmüştür²¹²¹. Derginin son sayısı ise *Yeni Dilek* adı ile yayınlanmıştır.²¹²²

3.2.3.31.5. Birlik Dergisi

Milli Mücadele sonrası 22 Temmuz 1923 yılında, Sivas Türk Ocağı tarafından *Birlik* adında bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır. Derginin imtiyaz sahibi ve mesul

²¹¹⁸ Paçacıoğlu, "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", s. 241.

²¹¹⁹ Polat, "Dilek Mecmuası", s. 48.

²¹²⁰ Polat, "Dilek Mecmuası", s. 43-44.

²¹²¹ Paçacıoğlu, "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", s. 240.

²¹²² *Dilek*, S. 18, Haziran 1339/1923, s. 1.

müdürü Mehmet Nazif Bey'dir.²¹²³ Serlavhasının sağında ve solunda üç hilal bulunan ve "Türk Ocağının haftalık mecmuasıdır" ibaresi yer alan derginin, basım yeri Sivas Vilayet Matbaası'dır.²¹²⁴

Derginin çıkarılış amacı ve imkânsızlıklardan dolayı yaşadığı zorluklar, 2. sayısında şu şekilde açıklanmıştır:

"Sivas Türk Ocağı'nın bir mecmuası olsun dedik ve şu "Birlik"i çıkarmaya başladık. Kâğıdın fenalığından, münderecatının azlığına kadar mecmuamızın bütün kusurlarını pekâlâ biliriz. Bu, ne mecmuanın nasıl çıkarılacağını bilmemekten, ne ihmalcilikten ne de becerisizlikten ileri gelmektedir. İçimizde öteden beri kalemiyle tanınmış gençler var. Yalnız şimdilik bundan daha iyisini burada vücuda getirmek imkânsızdır. Fakat yazan okuyana, okuyan yazana dayanak olursa her gün biraz daha iyi olmak şartıyla Sivas'ın da güzel bir mecmuası elbette olur."²¹²⁵

Sekiz sayfa olarak çıkarılan derginin yazarları arasında: Osman Nuri Bey, Eflatun Nuri, Gazi İlhan, Eflatun Cem, Ömer Bedrettin, Fuat Gündüz Alp, Samiye Hanım ve Doktor Tahir gibi isimler yer almıştır.²¹²⁶

Derginin 1. sayısında, Mustafa Kemal'in kalpaklı bir resmi basılmış ve Sivas Türk Ocağı açılış merasimine gönderdiği "Aziz halas-karımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Sivas Türk Ocağı'na büyüklüklerinin yüksek bir nişanesi olarak çektikleri telgraf sureti" açıklamalı şu telgrafi yayınlanmıştır:

"Sivas Türk Ocağı Riyasetine, Türk Ocağı'nın küşad vesilesiyle hakkımda izhar olunan hissiyat-ı merbutiyet-i kâriye teşekkür eder; ocağınızın milli inkişâfa nâfi hizmetler ifasına muvaffakiyetini temenni ile cümleye selam eylerim efendim."²¹²⁷

Derginin bazı sayılarında, Rauf (Orbay), Kazım (Karabekir) gibi önemli komutan ve devlet adamlarının da resimleri basılmıştır. Yine 2. sayısında verilen bir haberde "Emsalsiz büyüklüklerini her vesile ile izhar buyuran kıymetli Gazimiz ve aziz halaskarımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ocağımıza iki yüz lira teberru etmişlerdir. Ocağın minnet ve şükran hislerini arz eylemek üzere zat-ı devletlerine heyet-i idare

²¹²³ Birlik, S. 1, 22 Temmuz 1339/1923, s. 1.

²¹²⁴ Birlik, S. 2, 30 Temmuz 1339/1923, s. 1.

²¹²⁵ Birlik, S. 2, 30 Temmuz 1339/1923, s. 1.

²¹²⁶ Serap Taşdemir, "Sivas Türk Ocağı Dergisi: Birlik", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 20. S. 58, Ankara, 2004, s. 255.

²¹²⁷ Taşdemir, "Sivas Türk Ocağı Dergisi: Birlik", s. 256.

tarafından teşekkür telgrafi keşide edilmiştir" denilerek, Mustafa Kemal'in, Ocağa yaptığı yardım hakkında bilgi verilmiştir.²¹²⁸

31 Ocak 1924 tarihinde çıkan bir yangında *Sivas Matbaası* da zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Bunun üzerine, 19. sayısından itibaren *Samsun Hilal Matbaası*'nda basılan²¹²⁹ dergi, kısa bir süre sonra, aynı yıl içerisinde kapatılmıştır.²¹³⁰

3.2.3.32. Milli Mücadele Yıllarında Trabzon Basını

3.2.3.32.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın

3.2.3.32.1.1. İkbâl Gazetesi

1909 yılında çıkarılmaya başlanan *İkbâl Gazetesi*'nin imtiyaz sahibi Eyüpzade Osman Nuri'dir.²¹³¹ Osman Nuri aynı zamanda *İkbâl Matbaası*'nın da kurucusudur.²¹³² Gazetenin mesul müdürü ise Hayri Bey'dir.²¹³³

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osman Nuri ve arkadaşları, mücadeleye destek olmak amacıyla Trabzon'dan ayrılınca, *İkbâl Gazetesi*'nin yayınlarına Şubat 1915'de son verilmiştir.²¹³⁴ Osman Nuri, gazetenin kapatılma sebebini şu şekilde anlatmıştır:

"İkbâl'in 13 Şubat 1915 tarihli nüshasını basmak üzere makineye vermiştik. Arkadaşlardan birisi yanıma sokularak vaziyetin vahâmetinden kemâl-i heyecanla bahse başladı. Erzurum düştü, düşman, sahilden ilerlemek için Batum'da hazırladığı otuz nakliye gemisine bindirdiği askerini Yoroş havalisine çıkarmak üzeredir diyordu.

Bu uğursuz haber hepimizin kalbini sızlattı. Şaşırdık kaldık. Düşman çizmeleri altında ezilmek, efrâd-ı âilemizin nâmus ve hayatlarını kurtarmak için, en müsta'cel işimiz Yoroş burnunu geçmek gayreti oldu. 16 Şubat 1915'de gazetemizi makinede bırakarak gittik.

Kurtuluşa müteâkip derhal gelmek arzusunda, bıraktıklarımızı ne halde göreceğimiz merakında idik. Fakat geçen sene memleketimizi istilâ eyleyerek harpten ziyâde zâyîâtımızı mûcip olan İspanyol hastalığı bizi de etki alanı dışında bırakmayarak aylarca ıztıraba esir eylediğinden bu emelimizi gerçekleştirmek mümkün olamadı.

²¹²⁸ Taşdemir, "Sivas Türk Ocağı Dergisi: Birlik", s. 255-256.

²¹²⁹ *Birlik*, S. 19, 2 Mart 1340/1924, s. 1,7.

²¹³⁰ Taşdemir, "Sivas Türk Ocağı Dergisi: Birlik", s. 245.

²¹³¹ *İkbâl*, S. 533, 13 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

²¹³² Hüseyin Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 4, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010, s. 129.

²¹³³ *İkbâl*, S. 664, 25 Mayıs 1922, s. 1.

²¹³⁴ Çiçek, "Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını", s. 132.

Nihâyet iki ay evvel geldik ve gördük, keşke gelmese ve görmeseydik. Memleketime gelip baykuş vazifesini ifâ etmektense, uzaktan hayâliyle yaşamayı tercih ederdim."²¹³⁵

Savaşın sonrasında, Trabzon Ruslar tarafından işgal edilmiş, bu durumdan güç alan Rum'lar tarafından matbaalar tahrip edilmiş ve gazete koleksiyonları yok edilmiştir. Osman Nuri ve arkadaşları, Trabzon'a geri döndüklerinde, gerekli olan hazırlıkları yapıp, matbaayı tekrar faaliyete hazır hale getirmişler ve *İkbal*'i 13 Kasım 1919'da yeniden çıkarmaya başlamışlardır.

İsminin hemen üstünde "*Amalimiz, efkârımız ikbal-i vatandır*", ifadesi yer alan ve "*Cumartesi, pazartesi, perşembe günleri neşr olunur ticari, ilmi, siyasi Türk gazetesi*"²¹³⁶ olarak tanıtılan gazetenin ilk sayısında, işgal sırasında yok edilen gazetelerin koleksiyonlarının yeniden oluşturulması amacıyla şöyle bir ilan verilmiştir:

"Târih-i tesislerden muhâcerete kadar intişâr eden Feyz, İkbâl, Tilki, Şark gazetelerinden idarehânemiz için tefrik eylediğimiz koleksiyonlar, Rusların istilâ zamanlarında ortadan gâip olduğundan, elimizde koleksiyon nâmına bir şey kalmamıştır. Binaenaleyh muhterem karilerden ve bilhassa eski lütufkâr abonelerimizden pek çok ricâ eyleriz. Hânelerinde, yâzıhanelerinde velevki toztoprak arasında olsun bulabilecekleri nüshaları lütfen bize göndersinler. Bu parakende nüshalardan birer koleksiyon teşkiline muvaffak olursak bizim için ne mutlu.

Şu ifâdemizi okuyan, dinleyen, zevât içinde tam koleksiyona mâlik olanlar da var ise münasip bir bedel ile bize satmalarını teklif ve ricâ eyleriz.

Birer koleksiyona sahip olmak, bizce pek ziyade şâyân-ı ehemmiyet olduğundan karilerimizin himmetlerine dört gözle muntazırız.

Gerçi pek harab olmakla beraber kütüphane ve matbaa binalarımız yerlerinde durmakta ise de bir müddet-i muvakkate için vâki olacak müracaâtlar Meydân-ı Şarkîde Eyüpzâde Ticarethânesine yâhud Dersaadet'te Kanlıca'da Sâhib-i İmtiyâzımız Eyubzâde Osman Nûri Bey'e yapılmalıdır."²¹³⁷

Gazetede, ülkenin içinde bulunduğu bu çıkmazdan kurtulmak için millet ve devlet olarak neler yapılabilineceğine, nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair makaleler yer almaktadır. Bunlara, Halid Rıfkı (Kulaç) Bey'in, yazdığı makaleler örnek olarak verilebilir. Halid Rıfkı, Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen'de savaşmış ve esir düşmüş,

²¹³⁵ Hüseyin Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 2, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010, s. 1-3.

²¹³⁶ *İkbâl*, S. 533, 13 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

²¹³⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 86-88.

esareten kurtulduktan sonra Tiflis'e gitmiştir. Cemal Paşa'nın öldürülmesinden sorumlu tutularak tutuklanmış, serbest bırakıldıktan sonra Anadolu'da başlayan anti-bolşevik cereyanından dolayı, Türkiye'ye dönmeyerek, Moskova'da üniversiteyi okumayı tercih etmiş bir kişiliktir. Söz konusu makaleleri de, bu dönem yazmış ve gazeteye göndermiştir. Bunlardan birisi, *İkbâl*'in 28 Eylül 1920 tarihli sayısında "*Gaye İsteriz*" başlığıyla yayınlanan ve Bolşevikliğin model alınabileceğinin ima edildiği şu makalesidir:

"Hadi diyelim ki silah taşımaktan omuzlarımız, tetik çekmekten parmaklarımız, yaya yürümekten bacaklarımız yoruldu. Okuya okuya dimağlarımızda yer, mülkümüzde cahil mi kalmadı ki irfan müesseselerini teker teker kapatıyoruz? Tekamülün en son kertesine mi çıktık ki yanı başımızda kaynaşıp duran şümüllü İnkılâplara kulak tıkıyoruz.

Hayır! Durmak bir bakıma göre ölmektir. Bizse henüz intihara karar vermiş değiliz. Yaşayacağız, yaşamak istiyoruz. O halde dünyanın baştanbaşa çalkalandığı bir zamanda tesadüfe yaslanıp kalkmak gücümüze gitmeli ve kanımıza dokunmalıdır. Memleketin mukadderatını avuçlamış şahsiyetlerden esaslı kararlar istemeliyiz, sağlam program istemeliyiz, gaye istemeliyiz. Unutmamalıyız ki memleket adamsız değildir: İstanbul'da vilayet merkezlerinde, köşede bucakta, değil yalnız Türkiye'yi, belki bütün Asya'yı diriltecek kadar değerli adamlarımız vardır ki bugün gayesizlik yüzünden pinekleyip duruyor.

Tekrar edelim! Mefkuresiz millet yaşamaz.

Bize bir kible lazım, bir gaye lazım. Ta ki milletin silinmiş azim ve iradesi, okumuş kitlenin mesaisi, çömelmeye yüz tutmuş koca bir saltanatı ayağa kaldırabilsin. Yoksa..."²¹³⁸.

Ancak, Halid Rıfkı, "*Büyük Cereyan Karşısında*" isimli bir diğer yazısında ise açık ve anlaşılır bir şekilde, Bolşeviklik, bir kurtarıcı olarak, mutlaka mensup olunması gereken bir fikir akımı olarak göstermiştir. Söz konusu makale şöyledir:

"Günden güne havzasını genişleten ve her gün muhit-i nevazışine binlerle müştak adl ve hak toplayan Bolşevizm cereyanının önünde bir heykel gibi durmak mümkün müdür? Çarlığın enkazı üstünde yükselen halk iradesi acaba bizim gibi zul görmüş, mahrumiyete mahkum olmuş koskocaman bir milleti ikaz edecek kabiliyet ve

²¹³⁸ Akal, Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, s. 250-254.

mahiyette değil midir? Şüphesiz ki zalimler cezalarını bulacaklar ve mazlumlar haklarına nail olacaklardır. İşte bu hakikâti idrak ile anlıyoruz ki bizim de Bolşevizm cereyanına bigane kalmamaklığımız bu keyfiyet-i Rahşan ve mefharetle hemdest-i ittifak olarak adalet istemekliğimiz pek elzem, hatta hiç kaçırılmaması elzem fırsatlardandır.

Bizim için şarkın ve şimalin bu tahliskar ve elini samimiyetle sıkımdan yeşil sancağımızı kızıl bayrağın temevvüc-nüma-i saadet olduğu ufuklarda bulundurmak pek mecburi bir iştir.

Tekrar edelim: Cihan emperyalistini tehdit eden Bolşevikliğe samimiyet göstermek, bu muazzam cereyana sadakatiyle kapılmak, kim ne derse desin bize kuvvetli bir borçtur."²¹³⁹

Gazetenin ilerleyen sayılarında, *Boşevizm*'i destekleyici herhangi bir haber ya da makaleye yer verilmemiştir.²¹⁴⁰

1922 Nisan sonuna kadar mesul müdürlüğü görevini sürdüren Hayri Bey, yazı işlerinin dağılmasıyla birlikte, gazeteden ayrılmış ve 1922 Haziranında, Trabzon'da yayınlanacak *Anadolu Sesleri Gazetesi*'ni çıkarmak için, izinlerin alındığını ve gerekli teçhizatın İstanbul'dan sipariş edildiğini basın yoluyla duyurmuşur.²¹⁴¹

Hayri Bey'in ayrılmasından sonra, Osman Nuri, teknik yenilikler yaptığı matbaasında, gazetenin basılmasına devam etmiştir. Osman Nuri gazetede, ulusun bağımsızlığına ve halk eğitimine ilişkin yazıların yanı sıra, vilayetteki gelişmelere dair haberlere yer vermiştir. Ayrıca gazetede "*Nasreddin Hoca'nın Yeğeni Açıkgoz*" imzasıyla yayınlanan fıkralarda, ülke yaşantısının bazı aksaklıkları hicivli bir dille eleştirilmiştir.²¹⁴² Yine Mustafa Sıdkı (Cansızoglu) Bey'in makale ve mizahi yazıları ile manzumeleri gazetede yayınlanmıştır. *İkbâl*'in yazarları arasında, Alaaddin (Gövsa), Halil Nihad (Boztepe), Ali Canib (Yöntem) ve Numan Sabit (Osmançelebioğlu) gibi isimler de yer almaktadır.²¹⁴³

İkbâl, 1928'de Harf İnkılâbı'nın yapılmasının ardından fazla bir sıkıntı çekmemiş ve yayınlarına kesintiye uğramadan devam etmiştir. Çünkü gazete önceki yıllarda

²¹³⁹ Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, s. 250-251.

²¹⁴⁰ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 50.

²¹⁴¹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 51.

²¹⁴² Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 51.

²¹⁴³ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 89-90.

Fransızca yayınlar da yaptığından dolayı, Latin harflerini kullanmaktaydı. Bu durum kısmen de olsa dönüşümde fayda sağlamıştır.²¹⁴⁴

1930'lu yıllarda dilde sadeleşme akımlarına sıcak bakan Osman Nuri, gazetesinin adını *İkbâl*'in Türkçe karşılığı olan *Olca*y olarak değiştirmiştir.²¹⁴⁵ Gazetenin 23 Mayıs 1935 tarihli sayısında "*İkbal'in yeni adı Olca*y" duyurusu yapılmıştır.²¹⁴⁶

Gazete yayınlarını 1948 yılına kadar sürdürmüştür.²¹⁴⁷

3.2.3.32.1.2. İstikbâl Gazetesi

Mütarekeden sonra, Karadeniz kıyılarında, Pontus ve Ermeni hareketleri ile İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı mücadele etmek amacıyla, 10 Aralık 1918'de, Trabzon'da *İstikbâl* adlı bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Dava Vekili Faik Ahmet'tir.²¹⁴⁸ Faik Ahmet gazetesinde, yaşanan olumsuz hareketleri kamuoyuna duyurmaya çalışmış, işgalleri haklı göstermek için öne sürülen Pontus ve Ermeni propagandalarına karşı yayın faaliyetini sürdürmüştür.²¹⁴⁹ Zira Trabzon'da yayınlanan iki Rum gazetesi *Epuhi* ve *Farosianadolis* bütün yayınlarını merkezi Trabzon olan bir *Rum Pontus Devleti*'nin kurulması hedefine yönelttikleri günlerde, milli hakları savunacak bir Türk gazetesinin olmayışı büyük bir eksiklikti.²¹⁵⁰

İstikbâl Gazetesi'nin ilk zamanlarında, bir Rum matbaasında basıldığı için, teşkilatlarını sağlayıncaya kadar, yayınlarının sekteye uğramaması istenmiş ve Rumların propagandaları ihtiyatlı bir şekilde sütunlara yansıtılmıştır. Faik Ahmet'in, bütün bu tedbirine rağmen, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinin ardından, *Mihailidi Matbaası*'nın Rum mürettip ve makinistleri, *İstikbâl*'i o gün basmayı reddetmişlerdir. Gazete ancak iki gün sonra çıkarılabilmiş ve bu durumun, gazeteyi dizen mürettiplerin aniden işi bırakmalarından kaynaklandığı bildirilmiştir. Aynı sayıda, Trabzonluların, İzmir'in işgalini protesto etmelerine dair kısa bir haber de, gazetenin arka sayfasına yerleştirilmiştir. *İstikbâl*'in karşılaştığı bir diğer güçlük de, Rum tüccarların gazeteye kâğıt satmamaları olmuştur. *İstikbâl*, bu sıkıntıyı da bakkal ve kasaplardan aldığı

²¹⁴⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 2, s. 4.

²¹⁴⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 2, s. 4.

²¹⁴⁶ *İkbâl*, S. 1587, 23 Mayıs 1935, s. 1.

²¹⁴⁷ Çiçek, "Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını", s. 132.

²¹⁴⁸ *İstikbal*, S. 85, 4 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

²¹⁴⁹ Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 227.

²¹⁵⁰ Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, s. 29.

ambalaj kâğıtlarına gazeteyi basarak aşmaya çalışmıştır. Bütün bu olumsuzluklar üzerine, gazete kendi matbaasını kurmak için girişimde bulunmuş ve 1920 yılının ilk günlerinde *İstikbâl Matbaası* faaliyete geçmiştir.²¹⁵¹

Başlangıçta "*Cumartesi ve salı günleri neşr olunur siyasi, ilmi Türk gazetesidir*"²¹⁵² ibaresiyle haftada iki gün çıkarılan gazete, daha sonraları pazar ve çarşamba günleri çıkarılmış²¹⁵³, bir süre sonra ise cumartesi hariç haftanın her günü²¹⁵⁴, 27 Ocak 1921'den itibaren ise günlük olarak yayınlanmıştır.²¹⁵⁵ Gazete, *Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti*'nin yayın organıdır.²¹⁵⁶ *İstikbâl*'de, hem cemiyetin sözcülüğü yapılmış, hem de kadrosu, Cemiyetin faaliyetlerinde görev almıştır.²¹⁵⁷

Gazetenin hemen her sayısında yer alan makalelerin çoğu, aynı zamanda Cemiyetin yönetim kurulu üyesi olan Faik Ahmet tarafından kaleme alınmıştır. Faik Ahmet, makalelerinde aydın kesimi muhatap almakta, bu sebeple ağır Osmanlıca terkipler kullanmakta ve hukukçu yönünü ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca gazetede yazarlar arasında, yine Cemiyet üyelerinden Ustazade Nazmi, Ahmed Hamdi, Ali Şükrü, Nüzhed Haşim, Salih Zeki, Ebulhamid Hüsnü, Adnan Sabih, Ebul Nimet, Abdulvahab gibi isimler yer almıştır.²¹⁵⁸

Faik Ahmet Bey, anılarını anlattığı *Siyasi Hatıralar Milli Mücadele'den Demokrasiye* adlı kitabında, *İstikbâl*'in amacı hakkında şunları yazmıştır:

"*İstikbâl'i 1334 senesi Kanun-i Evvelde intişara başladı. Bu ilk nüshada memleketin maruz bulunduğu vaziyeti tahlil ile umuma teveccüh eden milli vazifelere işaret ediyorduk. Ve gazetenin mesleğini de daima bu umumi ve milli vazifelere işaret ediyorduk. Ve gazetenin mesleğini de daima bu umumi ve milli vazifeleri hatırlatmaktan ve memlekette vahdet-i milliye tesisine sarı gayret eylemekten ibaret olmak üzere gösteriyorduk. İstikbâl'in intişarı Trabzon efkarından bie ma'kes-i iştîyak buldu. Etraftan hararetli tebriknameler alıyorduk. Bu bize gazeteye meslek olarak çizdiğimiz ve memleketin yüksek menfaatlerinin, mevcudiyeti milliyemizi korumak*

²¹⁵¹ Hüseyin Bulut, *İstikbâl Gazetesi Dizini*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1994, s. 11-12.

²¹⁵² *İstikbâl*, S. 85, 4 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.

²¹⁵³ *İstikbâl*, S. 140, 10 Haziran 1336/1920, s. 1.

²¹⁵⁴ *İstikbâl*, S. 232, 22 Şubat 1337/1921, s. 1

²¹⁵⁵ E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 186.

²¹⁵⁶ Uğur Üçüncü, "İstikbal Gazetesi'ne Göre Milli Mücadele'de Trabzon'da Ramazan Ayları ve Ramazan Bayramları" *History Studies*, Volume 8 /1, March 2016, p. 155.

²¹⁵⁷ Ömer Ali Keskin, "Milli Mücadele'ye Giden Yolda Bir Gazetenin Doğuşu; *İstikbâl*", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 2, Kırıkkale 2014, s. 194.

²¹⁵⁸ Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde *İstikbal* Gazetesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 3, S. 10, Ankara, 1992, s. 134; Bulut, *İstikbâl Gazetesi Dizini*, s. 13.

zaruretinin emrettiğine kani bulunduğumuz yolda yürümek için bütün milletin kalbinden ilham aldığımızı gösteren canlı bir misal olmak üzere görünüyordu. Ve hakikât de öyle idi. Bütün millet yabancıların üzerimize dikilen feci nazarları önünde takip edilmesi lazım gelen hatt-ı hareketi isabetli teşhis etmiş ve bu yolda yürümeyi bir farizayı milliye eylemiş bulunuyordu. Ne çare ki aramızdaki birkaç harisin çığırtkanlığı manzaraya dahiliyemizi pek bulanık gösteriyordu ve bunlar memleketi bulandırmak için uğraşıyorlardı."²¹⁵⁹

Gazetenin haber kaynakları arasında en önemlisi, Anadolu Ajansı'ydı. Aynı zamanda *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gibi Ankara gazetelerinin yanında, zaman zaman İstanbul ve Anadolu gazetelerinden de alıntılar yapılmıştır. Yine Yunan, İngiliz ve Fransız gazeteleri; Rusya, Kafkasya ve Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler hakkında Gürcistan gazeteleri, *İstikbâl*'in haber kaynakları arasındaydı.²¹⁶⁰ Ayrıca Bilecik Mebusu Osmanzade Hamdi Bey ve Abdulhalim Hilmi Bey, gazetenin Ankara ve Batum muhabirliğini yapmış, *İstikbâl*'i bulundukları bölgede yaşanan gelişmeler hakkında bilgilendirmişlerdir.

Osmanzade Hamdi Bey'in, Yunanlıların Anadolu'dan çıkarılmalarının ardından İzmir'e gitmesi üzerine, bu görevi *Yeni Gün Gazetesi* Yazı İşleri Müdürü Kemal Salih devralmıştır.

Bununla birlikte özellikle İstanbul gazeteleri, Karadeniz'le ilgili haberleri *İstikbâl*'den iktibas etmişlerdir.²¹⁶¹

Gazete, Milli Mücadele yanlısı Anadolu gazetelerinin hemen hepsinin ortak sorunu olan ve Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından uygulanan sansürden nasibini almıştır. Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulması üzerine, gazetenin 14 Ekim 1919 tarihli sayısında, Nebiye Sacit imzalı "*Sansür Daha Devam Edecek mi*" isimli başmakale yayınlanmış ve sansürün bir an önce kaldırılması şöyle talep edilmiştir:

"...Tazyik bugüne kadar devam edegelmiştir. Abdülhamid devrini bile aramaya başladık. Makaleleri ile matbuat hürriyeti istemiş Ali Kemal gibiler işbaşına gelince onlar da matbuat hürriyetini yok ettiler... Ferit Paşa hükümeti her tarafta yükselen âmal ve metalib-i milliyeyi boğmak için elinden gelen her şeyi yapmış ve bu yolda gayri

²¹⁵⁹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar Milli Mücadele'den Demokrasiye*, C. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 32-33.

²¹⁶⁰ Çapa, "Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi", s. 134.

²¹⁶¹ Mesut Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, Ankara, 2002, s. 673.

mantıkî ve gayri kanunî icraattan olarak taşra gazetelerini sansüre tabi tutmak suretiyle maksadını istihsal edeceğini ümid eylemiştir."²¹⁶²

Milli Mücadele'nin önemli gelişmeleri, *İstikbâl* tarafından yakından takip ediliyordu. *Sevr Antlaşması*'nın imzalanması ve bundan duyulan üzüntü okuyucuyla paylaşılmış, gelen telgraflara ve diğer gazetelerde bu duruma verilen tepkilere dair "*Muahedeyi İmzalamışlar*" başlığı altında yazılar yayınlanmıştır. Aynı yazıda İstanbul'dan gelen yolcuların izlenimleri şöyle anlatılmıştır:

"Türklerde pek derin alâim-i yas mevcut olmakla beraber, hiç kimse İstikbâlden ümidini kesmemiştir. Bütün nazarlar Şarka, Anadolu'ya initâf etmiştir. Sulh muahedesi imza eden Hadi, Rıza Tevfik, Reşat Halis namları lanet ile yad ediliyor. Birkaç hamiyetli genç Türk, Damat Ferit'e alenen nefret ederek intihar etmişlerdir. İstanbul bugün her vakitten ziyâde Anadolu'nun olmuştur."²¹⁶³

Gazetede, Sakarya zaferi öncesi Trabzon'da yaşanan gelişmeler hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Mustafa Kemal'in yayınladığı Tekalif-i Milliye emirlerinin ardından, tüm yurttaki olduğu gibi Trabzon'da da kurulan Tekalif-i Milliye Komisyonu'na yardım yapılması hususunda, gazetede yayınlar yapılmıştır. "*Giriştiğimiz bu mücadele-i mukaddesede, gaye-i millîyemizin istihsâlî için öleceğiz ve menâfî-i âtîyemiz namına bugün icab ederse sırtımızdaki gömleği bile fedadan çekinmeyeceğiz*" diyerek, halka, bu onurlu mücadelede ne pahasına olursa olsun, Türk ordusunun arkasında olması gerektiği çağrısında bulunulmuştur.²¹⁶⁴

Türk ordusunun büyük zaferi karşısında, Trabzonluların sevinci ve zafer kutlama şenlikleri *İstikbâl*'de geniş yer bulmuştur. "*Dün Trabzon taşkın bir sürur içindeydi*" başlıklı haber şöyledir:

"Gündüz öğle vakti başlayan şenliklere bütün halk, mektebler, kadın, erkek, çocuk, genç ihtiyar binlerle mesud Türk iştirak etmiş, misli görülmemiş bir coş-u huruş içinde meserret avazeleri gece yarılarına kadar göklere taşmıştır.

Büyük muzafferiyetimizin verdiği fevkalade surur ve saadet dün tertib edilen program dahilinde muntazam nümayişlerle bir daha izhar edilmiştir, çünkü nüshamızda ilan ettiğimiz program mucibince asker, mektebler, ve bütün halk ezani saat yedide Zağanos Meydanı'nda toplanarak ucu bucağı gelmeyen kalabalık pür şetaret bir alay halinde hareket etmiş ve doğruca Hükûmete giderek şiirler inşaları ve Doktor Cemil

²¹⁶² Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 220.

²¹⁶³ Çapa, "Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi", s. 135.

²¹⁶⁴ Çapa, "Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi", s. 136.

Şerif Bey tarafından bir nutuk irad edilmiş, sonra oradan hareket ve Müdafı-i Hukuk binası, Fırka Karargahı önlerinde kısa tevakkuflar, müteakiben Belediye Meydanına varılmış ve burada da şiirler inşaad, Darülmuallimin müdürü Mustafa Reşid tarafından Mücadele-i Milliye'nin muhtelif safhalarından ve nihayet bugünkü zaferden bahis bir nutuk irad edilmiştir.

Badahu Güzel Hisar'a gidilmiştir, alay buraya gelinceye kadar fevkalade büyümüş ve tertib ve intizam dahilinde Meydanda ahzı mevki olunmuş, Kazım Karabekir Paşa hazretlerinin teşriflerini müteakib iki mektebli tarafından şiirler inşad ve Sermuharririmiz Faik Ahmet Bey tarafından büyük zaferimizin bütün kalblere verdiği fevkalade heyecan tesid ve intak olunarak zaferimizin aynı zamanda bir fazilet zaferi olduğunu tarihin ve ihfadatın bizim bu zaferimizle faziletinin zulüm ve fezahata nasıl galebe edebileceğine dair ders alınmış bulunduğu izah edilmiş, kahraman ordumuzu hürmet ve nimetle selamlıyoruz.

Badahu Kazım Karabekir Paşa hazretleri kısa bir hitabe irad buyurdular. Trabzonluların bu samimi tezahüratı vatanperveranesi Garp Cephesindeki gazilere derhal iblağ edeceklerini beyan eylemişler, sonra talebe ve askeri teftiş etmişlerdir..."²¹⁶⁵

Yine İstikbâl Gazetesi'nin 10 Eylül 1922 tarihli sayısında: "Güzel İzmir kalelerine dün sabahtan itibaren pek şanlı bayrağımız çekilmiş bulunuyor, mesud gün 9 Eylül 338, meşum gün 15 Mayıs 335" yazısıyla İzmir'in kurtuluşu müjdelenmiştir."²¹⁶⁶

Gazetenin bundan sonraki dönemleri de mücadele içinde geçmiştir. Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin sonuna kadar yanında olan *İstikbâl Gazetesi*, kuruluş aşamasında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü'nün liderliğini yaptığı "İkinci Grup"un Trabzon'daki sözcülüğünü üstlenmiştir. Birinci grubun teşvikleri ile Kayıkçılar Kahyası Yahya'nın pusu kurularak öldürülmesi ve Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerinin sindirilmesi sonrası, *İstikbâl* üzerindeki baskı daha da artmıştır. Ali Şükrü Bey'in, Topal Osman tarafından tuzağa düşürülerek öldürülmesi sonrası, cenazenin Trabzon'a getirilip defni sırasında, *İstikbâl*'de "Birinci Grup" aleyhinde çok ağır ifadeler ve ithamkâr yazılar yazılmıştır.²¹⁶⁷

²¹⁶⁵ Cumhur Odabaşoğlu, *Trabzon Milli Mücadele Yılları Basını 1919-1925*, Eser Matbaacılık, Trabzon, 1993, s. 290.

²¹⁶⁶ *İstikbâl*, S. 706, 10 Eylül 1338/1922, s. 1, Odabaşoğlu, *Trabzon Milli Mücadele Yılları Basını 1919-1925*, s. 290.

²¹⁶⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 179.

Yaşanan gelişmeler sonrası Milli Mücadele döneminde Trabzon'un en önemli yayın organı olan *İstikbâl Gazetesi*, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın destekçileri arasında yer almıştır.²¹⁶⁸ Şeyh Sait İsyanı sonrası, 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu gereğince, Bakanlar Kurulu kararıyla 9 Mart 1925 tarihinde birçok gazete gibi, *İstikbâl* de kapatılmıştır.²¹⁶⁹

3.2.3.32.1.3. Güzel Trabzon Gazetesi

Milli Mücadele yıllarında Trabzon'da yayınlanan gazetelerden biri de *Güzel Trabzon Gazetesi*'dir.²¹⁷⁰ Mart 1922 yılında çıkarılmaya başlanan gazetenin sahibi ve muharriri Ali Becil, mesul müdürü Mehmed Ziyaeddin Bey'dir.²¹⁷¹ Serlevhasında "*Gün aşırı neşr olunur, Müstakil-ül Efkâr Türk gazetesidir*" yazılıdır.²¹⁷² Gazeteci Cevdet Alap, *Güzel Trabzon*'un kuruluş çalışmalarını, *Yeniyol Gazetesi*'nin 9 Temmuz 1947 tarihli sayısında şöyle anlatmıştır:

"...O sıralar Kurmay Yüzbaşılardan Ekrem Bey adında bir kişi -ki daha sonraları Rize Milletvekili olmuştur- Trabzon'a geliyor. Ali Becil, Süleyman Mahir ve daha adlarını hatırlayamadığım gençleri etrafına alarak *Güzel Trabzon Gazetesi*'ni çıkarıyor ve karşı tarafla mücadeleye girişiyor."²¹⁷³

Büyük Millet Meclisi'nde iki grup arasında yaşanan siyasi çekişmeler, Trabzon'a da yansımış, "İkinci Grup"un liderliğini yapan Ali Şükrü Bey'e karşı bir tepki olarak *Güzel Trabzon* çıkarılmıştır. Trabzon'da Milli Mücadele'nin en önemli gazetelerinden biri olan *İstikbâl*, Ali Şükrü Bey'in taraftarlığını yaparken, "Birinci Gurup" tarafından finanse edilen *Güzel Trabzon* da, bu gurubun yayın organı durumundaydı. İki karşı grubun sözcülüğünü yapan *Güzel Trabzon* ve *İstikbâl* arasında çok sert tartışmalar yaşanmış, karşılıklı ithamlar had safhalara çıkmıştı.²¹⁷⁴

İki gazetenin arasında yaşanan bu çekişme, *Güzel Trabzon Gazetesi*'nin 14 Ağustos 1922 tarihli 63. sayısına şu şekilde taşınmıştır:

"Bir seneyi mütecaviz bir zamandır ki, Trabzon'da muhtelif gazetelerde münakaşa edilen ve halkın kahvehane dedikodusunu teşkil eden bir mesele vardır, bu

²¹⁶⁸ Çiçek, "Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını", s. 131.

²¹⁶⁹ Ahmed Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C. 2, Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 994.

²¹⁷⁰ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 673.

²¹⁷¹ *Güzel Trabzon*, S. 22, 15 Mayıs 1338/1922, s. 1-2.

²¹⁷² *Güzel Trabzon*, S. 31, 6 Haziran 1922, s. 1.

²¹⁷³ Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, s. 41-42.

²¹⁷⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 209.

mesele Muhafaza-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi sabıkasını teşkil eden zevatın üzerinde temerküz eder.

Halkın bu sabık heyet-i merkeziye erkânına karşı hissettiği hoşnutsuzluk ve heyete istinad edilen bir takım fenalıklar meselenin aslını teşkil etmektedir ve böylece halkın ağzında günün meselesi şekline dönmektedir.

Vaktaki halkın dedikodusu şikâyetle İnkılâb etti. O şikâyet üzerine heyet-i tahkikiye tahkikata başladı ve cidden fenalık teşkil edebilecek bir takım uygunsuz ahvale şahid oldular. Bu cihedle mesele ciddi bir safhaya girdi. Vaziyetin vahametini idrak eden maznunlar, kendilerini kanun nazarında terbiye etmeyi unutarak işi büyüttükçe büyötmeye çalıştılar...

Bu münasebetle Trabzon'da iyice gürültüler ika ettikleri gibi Ankara'da Mecliste de icat edilmiş Trabzon Meselesi etrafında uzun boylu münakaşalar icra ettiler ve büyük bir cesaretle Trabzon Meselesi'ni hükümetin endişe edebileceği bir vaziyeti dahiliye şeklinde tecessüm ettirmeye çalıştılar...

Trabzon'da ikiye bölünmüş halk olmadığı gibi, ikilik teşkil edebilecek hiçbir hadise yoktur. Ancak maznuniyetleri tahakkuk etmiş sabık Muhafaza-i Hukuk Heyeti ile bu Heyetin fenalıklarının devamına taraftar olmayan kitle-i halk mevcuttur. Fakat maalesef Hükümet lazım geldiği mertebede işi sadelikle ihata etmediği ve bu yüzden Trabzon Meselesi ve ikilik şayialarının tesiri altında kaldığı ve bu ihlal edici vaziyetleri endişe ettiği için icabatı kanuniye-i idare-i maslahata tehir etti ve bu yüzden bu şayiaların tesiri ve nüfuz etmelerine müsaid fırsatlar ve istidatlar ihzar edilmiş oldu. Bu hususta icabat-ı kanuniyenin emsali belki hakikâten bir Trabzon Meselesi ve bir ikilik tahminleri atacak kuvvet ve mahiyette olabilir.

Binaenaleyh Trabzon Meselesi ve ikilik, kendilerinin himaye ve sahabet etmek için şeytani bir zihniyetle maznunların icad ettikleri mesailer olub, Hükümetin vaziyet-i ıslahta gösterdiği endişe bu yoldaki propagandaların tersine hidamet etmiştir. İmdi vaziyet Hükümetin faal icraatına intizar eden had bir devreye idhal olduğundan tecahül edilebilirse vaziyetin luzumsuz yere bulaşıklı bir safhaya girmesine imkân tehiye eylemiş olu. Bu zihniyetin ümid, imal edeceği rehavet propagandasının zaruretini şimdiden davet edebilirler."²¹⁷⁵

Güzel Trabzon'da, İstikbâl'le yaşanan bu polemiklerin yanında, bölgede Mütareke sonrası yaşanmış ve Karadeniz halkının büyük bedeller ödemesine sebep

²¹⁷⁵ Odabaşıoğlu, *Trabzon Milli Mücadele Yılları Basını 1919-1925*, s. 50-51.

olmuş meseleler hakkında da yazılar yayınlanmıştır. Örneğin gazetenin 11 Kasım 1922 tarihli sayısında, "*Pontus Mesulleri*" başlıklı makalede, işgal yılarında Karadeniz'de Pontus Rum Devleti kurmak amacıyla yapılan planlar ve propaganda faaliyetleri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Ali Becil tarafından kaleme alınan makale şöyledir:

"Teessüfle yad olunacak bir hakikât varsa o da, Anadolu'da Türk ile Rum arasında biriken kin, intikam ve ayrılık hisleridir. Bu tarihimizin çok eski zamanından beri mevcuttur. Biri İslâm, bir Ortodoks Hristiyan olan bu iki milletin müşterek hayatında safiyet ve samimiyet uzun müddet hüküm sürmüş değildir. Hele Çorum, Amasya, Tokat, Karahisarî Şarki, Gümüşhane, Sivas, Yozgad, Kayseri, Kastamonu sancaklarını ihtiva edecek merkezi Samsun olacak bir Pontus Cumhuriyeti tesisine matuf olan mesaidir.

Yukarıda çizdiğimiz hudud, Rum Metropolitdhanelerinde bulunan haritalara nazarandır. Gerçi tarihe mal olmuş, binbir hıyanetlerin bir kısmı Rumları emellerine nail olarak bulunmasını teşkil etmişlerdir. Bir sefer Türklerden ayrılması istenilen Rumlar, Akdeniz'in Anadolu sahilinde ikamet ediyorlardı. Yunan Hükümeti'nin İzmir'i işgali birinci kısmı, Rumları tahliye yolu olabilecek bir Pontus Rum Cumhuriyeti'ni de Karadeniz Rumlarının istihlasına matuftur.

Pontus teşkilatı için uğraşan Karadeniz Rumları Ortodoks Rus Çarı Hükümeti işgal zamanlarında, İslâm ekseriyetini mahvetmek için elinden gelen her şeyi yaptığı gibi, Mütareke zamanlarında da en şen'i teşebbüsât-ı siyasiyeyi ihtiyar etmişlerdir. Hicret etmiş İslâm amal ve malikini Ortodoks Çar Hükümetinin müsamahası ile ihrak ve hem de nüfus-u islâmiyeyi katleden Yunanlıları mütarekeyi müteakip Paris yolunda Rum kapılarında emellerine vasıl olmak için gayret ediyorlardı.

*Gerek aleni beyanatlarıyla, gerek hafî propagandalarıyla Türk'ten ayrılmaya hazırlanıyor bir vaziyete sevk ediliyorlardı. Acaba memleketimizde bu nifak ve ayrılık hastalığını sadece bir iki metropolid ile gazeteciler ve rical-i siyasilermidir. İnsaf ile düşünüp hükmetmek gerekirse Pontus davası öyle bir iki metropolidin garezi veya rical-i siyasiyenin harcı değildir. Böyle mahdud adamlar öyle milli bir meselede Rum ekseriyetinin maahaza her şeyi temin etmeden Rumluğun vicdan-ı isyankarenesine tercüman olamazlardı."*²¹⁷⁶

²¹⁷⁶ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 210.

Gazetenin aynı sayısında, *Pontus Teşkilatı ve Mesailerı*" başlıklı ve Fener Rum Patrikhanesi ile Pontus Rum Cemiyeti'nin Karadeniz'deki faaliyetlerini konu alan bir makale de yer almaktadır. Yazıldığı tarihten kısa bir süre önce yaşanan gelişmelerden bahsetmesinden dolayı önem arz eden makale şöyledir:

"Pontus'taki teşkilat-ı patrikhane ve Yunanistan ile alakası ve cephe gerisinde tertib edilen bu kabil harekatın doğrudan doğruya vekilleri ile muharib bulunan Yunanlıların sevki ile icra edilmiş olduğunu da neşredilen eserde muhtelif vesaiğin mütalaasından anlaşılmaktadır.

İstanbul'daki teşkilat ve faaliyetlerden daha önce bahsedilen Fener Rum Patrihanesi ile Yunan teşkilatı ve cemaatı, Mütarekeden sonra bilhassa Pontus Meselesini ele aldirmakta durmaksızın çalışmışlar ve Pontus mıntıkasında Hareket-i İhtiyaliye'nin tevsii ve inkişafına gayretle haricen şubeler vücuda getirerek cihan efkar-ı umumiyesini kurmuş oldukları bu fesad ocağından hakikâti ketmederek akla hayale gelmez vasıtalarla propagandalarını istimal etmişlerdir.

Filhihaka Fener Patrikhanesi, etrafındakilerle birlikte bilhassa Pontus mesaili ile iştilal etmek üzere, Batum'dan Sinop'a kadar olan Karadeniz sahilinden Türk idaresinden kurtulmak için Batum esnaf ve tüccarlarından ve Amasya, Samsun, Kayseri, Trabzon metropolidleri ilk kurucuları teşkil etmekteydiler.

*Cemiyeti teşkil eder etmez Batum'da "Serbest Pontus" namında bir gazetenin neşrine başlamışlar ve gazete İstanbul'dan aldığı talimat dairesinde neşriyatını yapıyordu. Muhtelif yerlerdeki Rumları Karadeniz sahillerine yerleştirmek üzere bin türlü vaatlerde bulunarak buralara hicreti teşvik ediyordu. Teşrin-i Evvel 1920 yılına kadar, Batum'a hicret edenlerin adedi on bine baliğ olmuştu. Ancak perişan olduklarından pek çoğu geri dönmüşlerdi."*²¹⁷⁷

Gerek Trabzon'da gerekse yurt genelinde yaşanan gelişmeleri yakından takip eden ve var olan sorunları gündeme getiren gazete, 10 Aralık 1922 tarihinde yayınlarını sonlandırmıştır.²¹⁷⁸

3.2.3.32.1.4. Kahkaha Gazetesi

Milli Mücadele yıllarında, Trabzon'da yayınlanan bir diğer süreli yayın, *Kahkaha Gazetesi*'dir. 18 Mayıs 1922 tarihinde çıkarılmaya başlanan ve haftada iki gün

²¹⁷⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 211.

²¹⁷⁸ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 206.

yayınlanan gazetenin sahibi Esad Ömer Eyyubi, mesul müdürü Nazmi Nafi Bey'dir. Gazetenin isminin altında "*Eşref saatinde çıkar mizahi gazete*" ibaresi yer alır.²¹⁷⁹

Dangalak Partisi'ni yayın organı olduğu ifade edilen gazetenin içeriğinde, Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Belediye ve şehrin önde gelen şahısları hakkında yazılar yer almaktadır.²¹⁸⁰

Yust gazeteyi "*kamuoyunu olur olmaz saçmalıklarla meşgul eden basın organlarını doğru yola döndürmeyi ve ait oldukları yere oturtmayı amaçlıyor*" şeklinde tanıtmıştır²¹⁸¹. M. Fahrettin Kırzioğlu ise "*Gazi'nin Kuzey Gezisi*" başlıklı yazısında, Mustafa Kemal'in ilk Trabzon ziyareti sırasında yayınlanmakta olan *Kahkaha Gazetesi* hakkında, şunları söylemiştir:

"17 Eylül 1924 çarşamba saat 14.00'de Gazi ve mâhiyetindekiler, Hâmidiye zirhlisi ile Trabzon'dan ayrıldılar. Saat 17.00'de Rize'ye vardılar. Rize kıyısında halk, mektebliler ve askerlerin büyük şenlik ve sevgileriyle karşılaştığı Cumhurbaşkanı, kendi adları verilen büyük bir çeşme ile yeni bir caddenin açılışını yaptılar. 17/18 Eylül çarşamba/perşembe gecesini konuk oldukları Rizeli Mataracı Mehmed Bey'in konağında geçirdiler. Rize'ye çıktığı gün, Gazi Trabzon'da neşredilen ve pek yıkıcı yayınları ile okuyucuların Cumhuriyet idaremize karşı fikrini çelmeye çalışan, gerçekte Bolşevik Rusların Bakü'de Azerbaycanlılara çıkarttıkları aynı addaki mizah gazetesinin, 1923'den beri Trabzon olup perşembe günleri neşredilen haftalık ve dört sayifelik "*Kahkaha*" için mahrem şifre ile Rize'den Dâhiliye Vekâletine şu emri telgrafla bildirdiler:

Rize 17 Eylül 1340 (1924)

Dâhiliye Vekâletine, Şifre- Mahremdir

Trabzon'da, *Kahkaha* nâmında bir mizâh gazetesi çıkaranlar, Bolşeviktir. Orada, kimseye bir şey demedim. Fakat, Vilayeti idare edenlerin gafleti uyku halindedir. Alâkadar olunuz; tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranları anlamakla beraber, gazetenin çıkmamasını te'min ediniz. Gazete sahibi Esad Ömer Eyyubi ve mesul müdürü Nazmi Nafi, Erzurum Kongresi'nde düşmanlar tarafından Fransızlar ve sâire tarafından, benim teşebbüsatımı bozmak için, Sürmene'den murahhas sıfatını

²¹⁷⁹ *Kahkaha*, S. 48, 10 Mart 1339/1923, s. 1; Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 232.

²¹⁸⁰ Odabaşoğlu, *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, s. 29.

²¹⁸¹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 126.

iktibâs ederek Kongreye azâ gönderebildikleri Ömer Fevzi (Eyüboğlu) namında bir alçağın akrabâsındandır.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal"²¹⁸²

Kahkaha, tıpkı Trabzon'un bir diğer gazetesi *İstikbâl* gibi, Tahrir-i Sükun Kanunu gereğince, Bakanlar Kurulu kararıyla Mart 1925'de kapatılmıştır. Esad Ömer Eyyubi ise gazetenin kapatılması sonrası Rusya'ya kaçmıştır.²¹⁸³

3.2.3.32.2. Milli Mücadele Karşıtı Basın

3.2.3.32.2.1. Selâmet Gazetesi

Birinci Dünya Savaşı sonrası Ruslar tarafından işgal edilen Trabzon'da, Rumlar, mevcut olan matbaaları tahrip ederek çalıştırılmaz hale getirmişlerdi. Böyle bir ortamda Trabzon'da iki Rum gazetesinin yanında birde *Selâmet* adlı bir Türk gazetesi yayınlanıyordu.²¹⁸⁴

Selâmet 15 Kasım 1918 yılında çıkarılmaya başlanmıştır.²¹⁸⁵ Başlığının altında "Siyasi, içtimâ'i, iktisâdi, mebâhis-i muhtevi olarak şimdilik hatada iki defa pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur" ifadesi yer alan gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Eyyübzade Ömer Lütfi'dir.²¹⁸⁶

İstikbâl Gazetesi başyazarı Faik Ahmet Bey anılarında, *Selâmet Gazetesi*'yle ilgili şu bilgileri vermiştir:

"...Trabzon'un Mütarekeden sonraki vaziyeti bir müddet sakin geçti. Bu müddet vilâyet memurlarının henüz değiştirilmemiş oldukları zamana mâhsustur. Damat Ferit hükümeti mevki-i iktidara gelinceye kadar rüesa-yı memurun mevkilerinde kalmıştı. Fakat vilayetin efkar ve vaziyetini merkeze fena gösterecek avam takımı türemişti. Mütarekeden biraz evvel İzmit Darüleytamındaki memuriyetinden azledilmesi üzerine İttihatçılara muhalefete başlayan Eyüpzade Ömer Fevzi mütarekeyi takiben Trabzon'a gelmiş "Selamet" isminde bir gazete neşretmeye başlamıştı. Ömer Fevzi'nin neşriyatı, İstanbul'da Peyam ve Sabah gazetelerini övmekten, İttihatçılara hücumdan ve Trabzon'daki İttihatçıların rahat ve huzur içinde gezinmekte olduklarını merkeze mütemadiyen jurnal etmekten ibaretti. Selamet'in neşriyatı kendisinden ve hizmet etmek istediği zümreden başka bir de Trabzon'un Rumlarını memnun ediyordu. Trabzon

²¹⁸² Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 238.

²¹⁸³ Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, s. 43.

²¹⁸⁴ Keskin, "Milli Mücadele'ye Giden Yolda Bir Gazetenin Doğuşu; *İstikbâl*", s. 186.

²¹⁸⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 145.

²¹⁸⁶ *Selâmet*, S. 71, 21 Ağustos 1335/1919, s. 1.

Rumları Türkler arasındaki münâferetin derinleşmesinden kuvvet alacak bir gaye arkasında yürüyorlardı. Pontus hülyasının tahakkuku için Türk mevcudiyetinin kuvvet ifade edemeyecek düşkün bir hale gelmesi kendilerince pek şayanı arzu görülmesi tabii idi. Türkler ise birbirlerine girmişlerdi. Rum ve Ermeni hissiyatını Türk lisanı ile Türk adı taşıyan varakpareler üzerinde tatmine hizmet edecek kalemler maalesef aramızda türemiş bulunuyordu. Vaziyet hakikâten feci idi, az çok bir hiss-i Millîsi olan, kalbinde en ufak bir vatani muhabbet taşıyan kimselerin içini yakan bu halin akıbeti ne olacaktı? Herkes bunu düşünmekle müteellim idi."²¹⁸⁷

Erzurum ve Sivas Kongrelerine karşı çıkan, Mustafa Kemal'e sert eleştiriler yönelten ve Milli Mücadele aleyhinde yayınlar yapan *Selâmet* hakkında, tarihçi-yazar Sabahattin Özel "*Milli Mücadele'de Trabzon*" adlı eserinde şunları yazmıştır:

"Ömer Fevzi Bey, Erzurum Kongresi kararlarını reddettirmek için İhtiyat Zabitan Cemiyeti'nde gençlere konferanslar veriyor, ileri gelenlerden ve gençlerden oluşan toplantılar yaptırıyordu. Selâmet Gazetesi haftalardır Mustafa Kemal Paşa ve özellikle Rauf Bey'e ateş püskürmekteydi. Milleti, Padişah ve sadrazamı Damad Ferid'e sadık kalmaya çağırıyor, askeri Mustafa Kemal'e karşı isyana davet ederek "bunlara itaat caiz değildir" diyordu. İstikbâl Gazetesi ancak ambalaj kâğıdı bulabilirken, Selâmet beyaz kâğıda basılıyordu. Selâmet'in 4 Eylül 1919 tarihli başmakalesinde, Erzurum Kongresi'ni toplayanlar, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey aleyhine görüşler belirtmiş, geçici hükümet anlamına gelen Temsil Heyeti'nin asker toplamak suretiyle Türk çocuklarının mahvına sebep olacağı, milletin Erzurum Kongresi kararlarını onaylamadığı ifade edilmiştir...""²¹⁸⁸

Selâmet'te, Trabzon'da Milli Mücadele lehine yayın yapan gazetelere de savaş açılmış durumdaydı. Faik Ahmet yine anılarında, gazetenin bu tutumundan bahsederken, "Selâmet'in hücumlarına aldırış etmeyerek kendi yolumuzda kemal-i azm ile yürümeyi kararlaştırdık. Ve bir seri halinde devam eden makalelerle mütemadiyen şu fikri telkine uğraşıyorduk: Trabzon'da Türklerin meşru haklarını müdafaa için milli bir teşkilata ihtiyaç vardır" diyor."²¹⁸⁹

Mustafa Kemal tarafından Trabzon Kuva-yı Milliye komutanı olarak görevlendirilen Halit Paşa²¹⁹⁰, bölgede yaşanan gelişmeler hakkında Kazım Karabekir'e

²¹⁸⁷ Barutçu, *Siyasi Hatıralar Milli Mücadele'den Demokrasiye*, C. 1, s. 31-32.

²¹⁸⁸ Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 88.

²¹⁸⁹ Barutçu, *Siyasi Hatıralar Milli Mücadele'den Demokrasiye*, C. 1, s. 34.

²¹⁹⁰ İbrahim Özkan, *Deli Halid Paşa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s. 193.

gönderdiği 31 Ağustos 1919 tarihli bir telgrafta, *Selâmet* ve Ömer Fevzi hakkında duyduğu rahatsızlıktan şöyle bahsetmiştir:

"Trabzon'da Ömer Fevzi'nin mes'uliyetinde intişar eden *Selâmet Gazetesi* kongre, Mustafa Kemal ve bilhassa Rauf Bey aleyhinde ateş püskürmekte ve efkârı aleyhiyemize sürüklemektedir. Bu muhalefet hükümet-i merkeziye dalkavukluğu yapan bir kısım *Dersaadet* matbuatına da sirayet ederse, binaen bu herifi susturmak azmindeyim. Bu yumruğun aynı zamanda Trabzon ve Erzurum menakıtında ümit etmediği bir tarzda bir muameleye dûcâr olan heyetin bi'n-netice hükümetin doğru düşüncelerine bays olacağını zannediyorum. Bu bâbdaki Nazar-ı Samilerinizin iş'arı maruzdur."²¹⁹¹

Bunun üzerine Kazım Karabekir tarafından, Ömer Fevzi hakkında tutuklama emri çıkarılmıştır. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* adlı kitabında tutuklama gerekçesi hakkında şu bilgileri vermiştir:

"...Ömer Fevzi hakkında birkaç gün yapılan tahkikatta bu herifin elli sene akdem Rum iken ihtida eden bir aileye mensup olduğu anlaşıldı. Erzurum Kongresine geldiği zaman bilhassa ordu ve askerlik aleyhine beyanatıyla nazar-ı dikkati celb etmişti. Derhal tevkifini ve berâ-yı muhakeme Erzurum'a izamı emrini Trabzon mevki kumandanlığına emrettim. Meselenin ehemmiyetini ve bu tarz-ı hallin mecburiyetini Valiye de haber vermesini bildirdim. Böyle mühtedi ve kanı bozuk kimselerin Sivas Kongresi'ne girmesi ihtimaline nazarı dikkati celb için Sivas'a da yazdım. Maatteessüf hakkındaki emri haber alan Ömer Fevzi bulunamamıştı."²¹⁹²

Ömer Fevzi, yakalama emri sonrası bir müddet Trabzon'da saklanmış daha sonra İstanbul'a kaçmıştır. Bir süre İstanbul'da kalan Ömer Fevzi, oradan da, Yunan işgali altında bulunan Balıkesir'e geçerek *İrşâd Gazetesi*'ni çıkarmıştır. Daha sonra 150'likler listesine dahil olmuş ve bu sebeple Paris'e kaçmış ve burada *Zincirbend Cumhuriyet* adlı bir gazete çıkarmıştır.²¹⁹³

²¹⁹¹ Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 184-185.

²¹⁹² Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C. 1, s. 185-186.

²¹⁹³ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 150-152.

3.2.3.32.3. Trabzon'da Yayınlanan Diğer Gazete ve Dergiler

3.2.3.32.3.1. Hak Gazetesi

12 Nisan 1922 yılında yayınlanmaya başlanan *Hak Gazetesi*'nin sahibi, muharriri ve mesul müdürü Kakıcızade Hulisi İbrahim Bey'dir.²¹⁹⁴ Gazetenin yayın hayatına başlaması, *Güzel Trabzon Gazetesi* tarafından şöyle duyurulmuştur: "*Tebrik: Dünkü gün şehrimizde intişâra başlayan Hak refikimizi tebrik eder ve muvaffakiyetler temenni ederiz.*"²¹⁹⁵

3.2.3.32.3.2. Yeşil Yurd Gazetesi

Trabzon'un kurtuluşundan sonra yayın hayatına başlayan *Yeşil Yurd Gazetesi*, haftada iki gün, iki sayfa saman kâğıdına basılarak çıkarılmıştır.²¹⁹⁶ "*Siyasi, iktisadi olarak şimdilik haftada bir defa perşembe günleri neşr olunur*" ibaresi yer alan gazetenin, mesul müdürü Dava Vekili Hüseyin Avni Bey'dir.²¹⁹⁷

3.2.3.32.3.3. Zafer Gazetesi

İsminin altında "*Şimdilik ayda üç defa neşr olunur içtimai, edebi Türk risalesidir*" ibaresi yer alan *Zafer Gazetesi*'nin sahibi ve mesul müdürü Hatipzade Kemal Bey'dir.²¹⁹⁸ Kasım 1922 yılında yayın hayatına başlayan *Zafer*, ilk sayısında siyasi içerikli makale ve tenkitlere yer verdiğinden, zabıta tarafından toplatılmıştır.²¹⁹⁹ *Zafer*, bir gazeteden çok dergi kimliğindedir. Önceleri küçük boyutlarda ve on iki sayfa dergi şeklinde çıkarılan *Zafer*, daha sonraki sayılarında boyutunu büyütülmüştür.²²⁰⁰

3.2.3.32.3.4. Kaygû Dergisi

Kaygû Dergisi, 6 Aralık 1918 tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır. Yazı işleri müdürü M. Ahmet Bey, mesul müdürü Ahmed Sabri Bey'dir. Derginin isminin üstünde "*Maarifin terkiyesine çalışır*" ibaresi, başlığının altında ise "*Şimdilik on beş günde bir neşr olunur edebi, içtimai, fenni risaledir.*" ve "*Mesleğimize muvafık makalat memnuniyetle kabul ve derc olunur*" ibareleri yer almıştır.²²⁰¹ *Kaygû*'nun içeriğini

²¹⁹⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 229.

²¹⁹⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 229.

²¹⁹⁶ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 143.

²¹⁹⁷ *Yeşil Yurd*, S. 54, 6 Mart 1335/1919, s. 1.

²¹⁹⁸ *Zafer*, S. 8, 11 Şubat 1339/1923, s. 1.

²¹⁹⁹ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 674.

²²⁰⁰ Aksoy, *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, s. 44.

²²⁰¹ *Kaygû*, S. 1, 6 Kanunievvel 1334/1918, s. 1.

çoğunlukla, eğitimin gelişmesine yönelik edebi ve sosyal yazılar oluşturmaktadır.²²⁰² Derginin yazarları arasında, Hamamizade İhsan, İbrahim Cudi, Kemal Ahmed, M. Cavid, Ali Becil, Esad Ömer Eyyubi, Mehmed Tefik, M. Raşid, Nazif Ahmed, Bahri Nazmi, Aziz Vasfi, Seyfullah Münir, Murad Hulisi, Leman Safiye, Şadiye Şükran isimleri yer almaktadır. *Kaygû*, 17. sayısının ardından 1919'da yayın hayatına son vermiştir.²²⁰³

3.2.3.32.3.5. Genç Anadolu Dergisi

"İlmi, edebi ve bilhassa terbiyevi mecmua" olarak tanıtılan *Genç Anadolu Dergisi*, 30 Aralık 1921'de çıkarılmaya başlanmıştır. On beş günde bir yayınlanan derginin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Nizameddin Bey'dir.²²⁰⁴ Dergini çıkarılış amacı "*Niçin Çıkıyoruz*" başlıklı yazıda şöyle ifade edilmiştir: "*Yabancı muhitlerin, milletlerin temâyülât-ı rûhiyesinden ziyâde Anadolu gençliğinin hayât-ı terbiyye ve fikriyyesiyle alâkadar olamk esasen ırkımızda kanda müntakıl ve gayr-i şuûri bir halde mevsûd bulunan milli seciyeleri şerâit-i hâzıra-i içtimâiyyemize göre tensîk ve tanzîm eyleyerek fa'âliyyet getirmek emellerini istihdaf ve güzîde bir hey'et-i tahririyyenin fa'âliyyet -i dâimesine tevdi' edilen mecmuâmız, aynı zamanda sıhhî, ziraî sütunlarında halka, köylülerimize de müfid ve müsmir bir tarzda hizmet etmeyi cümle-i vezâifinden addeyledi ve minallah-u-tevfik.*"²²⁰⁵ Dergide, Trabzon Lisesi müdürü Ali Canib (Yöntem), Hıfzırrahman Raşit (Öymen) ve İbrahim Cudi gibi isimlerin yazıları yer almaktadır. Ayrıca şehirdeki öğretmen ve doktorların da dergide yayınlanan yazıları bulunmaktadır.²²⁰⁶ Sahibi Fransızca öğretmeni Nizameddin Bey'in, Artvin'e tayin edilmesi üzerine Haziran 1922'de *Genç Anadolu Dergisi*'nin yayınına son verilmiştir.²²⁰⁷

3.2.3.32.3.6. Fecir Dergisi

Haziran 1921'de ilk sayısı çıkarılan *Fecir Dergisi*, gençlere yönelik edebi, sosyal ve ilmi içerikli yazılar yayınlamıştır. İmtiyaz sahibi M Hayri (Eyüboğlu)'dur.²²⁰⁸ Yust, *Fecir*'in 1909 yılında çıkarılan *Bahri Siyah Gazetesi*'nin kapanmasından sonra *Fecir*

²²⁰² Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 674.

²²⁰³ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 160.

²²⁰⁴ *Genç Anadolu*, S. 1, 30 Kanunievvel 1337/1921, Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 198.

²²⁰⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 201.

²²⁰⁶ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 674.

²²⁰⁷ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 205.

²²⁰⁸ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 674.

adıyl 1910 yılında yeniden yayınlanmaya başladığını, ancak iki sayı çıkarılabılen derginin, 11 yıl sonra, aynı adla ikinci kez 1921'de çıkarıldığını yazmaktadır.²²⁰⁹

3.2.3.32.3.7. Nur Dergisi

"İlmi, içtimai, edebi haftalık mecmua" olarak tanıtılan *Nur Dergisi*, Mart 1920 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Dergi, fen edebiyat ve müzikle ilgili yazılara yer verilmiştir. 10 Nisan 1920 tarihli bir ilanda: "*Trabzon'un yegâne edebi ve ilmi haftalık mecmuâsı. Muktedir bir heyet-i edebiye marifetiyle neşredilmekte olan bu güzel mecmuânın 7. sayısında kıymetli makaleler ve zengin münderecat ile ayrıca dârü'l-han fasıllarından tertib edilen nota ilâvesiyle cidden muteber şekilde intişar etti. Her nüshasında yeni bir esere tekamül ve nefaset gösteren bu mecmuâ erbâb-ı fen ve edebiyat ve musiki meraklılarına tavsiye edilir.*" Denilmektedir.²²¹⁰

3.2.3.32.3.8. Düşünceler Dergisi

1 Eylül 1922 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Düşünceler Dergisi*'nin sahipleri Mehmed Edip ve Namık Hüsnî Beylerdir. Başlığının altında "*Her ayın birinci ve on beşinci günleri neşr olunur fikri mecmua*" ifadesi yer almaktadır.²²¹¹ Derginin 7 Ekim 1923'de yayınlanan 3. sayısıyl birlikte yayın hayatına son verilmiştir.²²¹²

Mizah dergisi olan *İğne*²²¹³, 1919 yılında Yunuszade Tevfik Bey tarafından çıkarılmıştır. Dergide, Süleyman Mahir (Durukan)'ın manzumeleri yer almaktadır.²²¹⁴

3.2.3.32.3.9. Hür, Eş ve Yeni Mekteb Dergileri

Hür Dergisi Beyanzade Behtam Bey tarafından 1919 yılında, *Eş Dergisi* ise 1920'de çıkarılmıştır.²²¹⁵

Yine Ekim 1922'de Öğretmen Hıfzurrahman Raşit (Öymen) tarafından, *Yeni Mekteb* adlı bir eğitim dergisi yayınlanmıştır.²²¹⁶

²²⁰⁹ Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, s. 25.

²²¹⁰ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 192.

²²¹¹ *Düşünceler*, S. 1, 1 Eylül 1338/1922, s. 1.

²²¹² Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 245.

²²¹³ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 674.

²²¹⁴ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 191, 206.

²²¹⁵ Albayrak, *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, s. 191, 206.

²²¹⁶ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", s. 674.

SONUÇ

Milli Mücadele döneminde önemli bir misyon yüklenmiş ve mücadelenin sözcülüğünü yapmış Anadolu basınının temelini, vilayet matbaaları ve çıkarılan vilayet gazeteleri oluşturmuştur.

1864 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesi'yle birlikte kurulan ve vilayet mektupçusu idaresinde faaliyetlerini yürüten vilayet matbaalarında, öncelikle kırtasiye işlerine ağırlık verilmiş, yine salnameler, takvimler, dini, edebi ve bilimsel kitaplar bu matbaalarda basılmıştır. Matbaada çalışacak personel önceleri çoğunlukla İstanbul'dan gelmiş, daha sonraları, bu matbaalarda yetişen matbaacılara görev verilmiştir. Bazı vilayetlerde, sanat ve sanayi okulları açılmış, matbaalar bu okulların uygulama yeri haline getirilerek, matbaacılık eğitimi verilmiştir.

Vilayet matbaalarının en önemli faaliyetlerinden biri de bu matbaalarda vilayet gazetelerinin çıkarılması olmuştur. Dönemin, idari yapıyı merkezileştirme çalışmalarında, vilayet gazetelerinin çıkarılması kararlaştırılmış ve bir çok vilayette bu süreç içerisinde, vilayet gazeteleri yayın hayatına başlamıştır. Vilayet gazetelerinin, merkez ile taşra arasında bağların kuvvetlendirilmesinde araç olarak kullanılması düşünülmüştür. Ayrıca vilayet gazeteleri, çok uluslu bir İmparatorluk olan Osmanlı Devleti'nde hızla artan ayrılıkçı faaliyetlere karşı yayınlar yapmışlardır. Özellikle azınlıkların çoğunlukta olduğu yerlerde, halkı devlete karşı kışkırtan yayınlar yapan azınlık gazeteleri ve yabancı gazeteler ile mücadele edilmiştir. *El-Cevaib* adlı gazete bahsedilen ayrılıkçı faaliyetlere karşı önemli bir örnektir. Bu gazete, ayrılıkçı düşüncelere karşı Osmanlılık politikasını o kadar iyi savunmuştur ki, Avrupa ülkeleri, bu gazetenin kendi sömürgelerine girmesini dahi yasaklamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde, 27'si Anadolu'da olmak üzere toplam 42 vilayet gazetesi yayınlanmıştır. Bu gazeteler çıkarıldığı vilayetlere göre iki dille yayınlanmıştır. Öncelikli dil Türkçe olmuştur. Farklı etnik gruplarının çoğunlukta olduğu yerlerde, gazeteler Türkçe yanında, bölge halkının diliyle de basılmıştır. Böylece, Tanzimat'tan sonra, azınlıklar tarafından, kendi dilleriyle çıkarılan ayrılıkçı yayınlarla bu şekilde mücadele edilmeye çalışılmıştır. İkinci dilde yapılan yayınlar, Türkçe kısmın aynısıdır. Özellikle Anadolu'da çıkarılan bazı vilayet gazetelerinde, Türkçe metinler, Ermeni ve Rum harfleriyle, yine Türkçe olarak yayınlanmıştır. Fakat bu durum süreklilik arz etmemiştir.

İki ya da dört sayfa olarak basılan gazeteler, genellikle haftalık olsalar da, çoğu zaman düzensiz olarak çıkarılmışlardır.

Vilayet gazetelerinde yer alan haberlerin çoğu Padişah ve hükümetin faaliyetleri ile ilgili olmuştur. Bununla birlikte, atamalar, yükselmeler ve ödüllendirilmeler, yeni yasa, yönetmelik düzenlemeleri, yerel yönetimler hakkında haberler, duyurular, asayiş olayları, sağlık ve eğitim konuları, bayındırlık işleri, doğa olayları vb. konular vilayet gazetelerinde yer alan haberler arasında olmuştur. Ayrıca, sık sık İstanbul gazetelerinden de iktibaslar yapılmıştır.

Vilayet gazeteleriyle birlikte, özellikle ilk dönemler, ülkenin taşra kültür yaşamına bir hareketlilik gelmiş, gazete çıkarmak isteyen girişimciler, gerekli yatırımların devlet tarafından gerçekleşmesiyle, sadece baskı masraflarını ödeyerek yayın yapma olanağına kavuşmuşlardır. Çünkü o dönem matbaacılık pahallı bir işti ve özel girişimcilerin çoğunun kendine ait bir matbaası bulunmamaktaydı. Ayrıca bu dönem ciddi manada kağıt sıkıntısı da yaşanmaktaydı. İşte bu sebeple vilayet matbaaları, yerel basının gelişmesine önemli katkılar sunmuşlardır.

İlk zamanlarda nitelikli gazeteleri aratmayacak şekilde yayınlar yapan vilayet gazeteleri, taşra kültürüne önemli katkılar sağlamışlarsa da, ilerleyen zamanlarda giderek bu özelliğini kaybetmişlerdir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde, padişaha methiyeler dizen ve sayfalarında İstanbul gazetelerinden yapılan iktibaslar dışında bir yazıya yer verilmeyen vilayet gazeteleri birer ilan tahtası haline gelmişlerdir. İdareciler vilayet gazetelerinin bu kötü durumunu düzeltmek için zaman zaman düzenlemeler yapmışlardır. Bu düzenlemelerden biri de 1903 yılında yayınlanan kararnamedir. Kararnameye göre gazetelerin yayınlandığı bölgenin gerek iktisadi ve gerekse kültürel gelişimine herhangi bir katkı sağlamadığı, bu sorunun bir an önce giderilmesi için belirtilen konularda ehil kişilerin gazetelerde yazı yazmaları istenmiştir.

1908 yılına gelindiğinde, durumlarında hiçbir düzelme olmayan vilayet gazeteleriyle ilgili sorunlar yeniden gündeme gelmiş ve bu gazetelerin iyileştirilmesi için çeşitli öneriler sunulmuşsa da, istenilen gelişme yine de sağlanamamıştır. Birinci Dünya Savaşıyla birlikte, vilayet gazetelerinin durumu daha da kötüye gitmiştir.

Milli Mücadele yıllarında, çoğu vilayet gazetesi kapatılmış, varlıklarını sürdürmeye çalışan vilayet gazetelerinin hemen hepsi, Milli Mücadele'ye destek vermiştir. Vilayet matbaaları ise Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapan Anadolu gazete ve dergilerinin basım yerleri olmuşlardır. Böylece Milli Mücadele'de etkin bir görev

üstlenen Anadolu basını, vilayet gazetelerinin alt yapısından ve deneyimlerinden yararlanmıştır.

Mütareke yıllarının baskılı ve işgallerle dolu ortamında, Türk Basını da, oldukça sıkıntılı bir sürece girmiştir. Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketi, basın için de, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Basının merkezi konumundaki İstanbul'da, gazeteler, Milli Mücadele'yi destekleyen ve bu mücadelenin karşısında olan iki gruba ayrılmıştır. İstanbul hükümeti yanlısı olan ve Milli Mücadele taraftarları aleyhinde en ağır şekilde yayınlar yapan gazeteler, gerek İstanbul hükümeti ve gerekse işgalci güçler tarafından her yönden desteklenmiş ve bu gazeteler için hiçbir şekilde sansür uygulanmamıştır. İstanbul Hükümeti yanlısı gazeteler, Milli Mücadele hareketini başlatan ve bunlara destek olanları dinsizlikle, eşkıyalıkla, münafıklıkla ve fırsatçılıkla itham etmiş, halkın Kuva-yı Milliye'ye düşman olması ve destek vermemesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu gazeteler aracılığıyla yapılan propagandalar, Anadolu'nun bazı yerlerinde etkili olmuşsa da, istenen sonuca ulaşamamıştır. Bu gazetelerin bazıları, Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması sonrası, yayın politikalarını değiştirmiş ve hararetli bir Milli Mücadele taraftarı haline dönüşmüşlerdir. Birçoğu ise Milli Mücadele'nin sona ermesiyle kapatılmıştır.

Milli Mücadele karşıtı gazeteler içerisinde, Anadolu hareketine en sert tepkinin gösterildiği süreli yayınlar arasında, *Peyâm-ı Sabah*, *Alemdâr*, *Türkçe İstanbul* isimli gazeteler ile, *Aydede* ve *Ümit* dergileri yer almaktadır.

İstanbul'da çıkarılan gazetelerin çoğu, Milli Mücadele aleyhinde yayınlar yapmışsa da, tüm sansüre ve baskıya rağmen, Milli Mücadele taraftarı olan İstanbul gazete ve dergileri de yayınlanmıştır. Bunlar her ne kadar, İstanbul hükümeti yanlısı gazeteler kadar maddi imkânlarla sahip olmasalar da, yüreklerindeki vatan sevgisi ve Milli Mücadele'ye duydukları inanç, tüm olumsuzlukların önüne geçebilmiştir. Fakat bu gazeteler, her türlü baskıya rağmen mücadele verip, hükümet ve işgalci güçler karşısında dik durmaya çalışmışlarsa da, Hükümetin, 5 Ağustos 1919 tarihli kararnamesi sonrası, çok sıkı uygulanan sansür yüzünden, seslerini istedikleri gibi duyuramamışlardır.

Milli Mücadele'nin başlangıcından, I. İnönü zaferine kadar geçen süre içinde, İstanbul gazetelerinde, Milli Mücadele'den ve onun lideri Mustafa Kemal'den söz edilememiş, Ankara'nın aldığı kararlar yayınlanamamış ve gazeteler çoğu zaman boş sayfa veya sütunlarla çıkarılmışlardır. O dönem basın üzerindeki baskılar o kadar

şiddetli olmuştur ki, Mustafa Kemal'in resmini yayınlamak bile, gazetenin kapatılmasına ve yayını yapan kişinin tutuklanmasına sebep teşkil etmiştir. Anadolu mücadelesinden söz etmek, mücadele liderlerini desteklemek, iç güvenlik için büyük bir tehdit olarak görülmüş ve buna sebep olan gazeteciler için, en ağır yaptırımlar uygulanmıştır.

Milli Mücadele'yi destekleyen İstanbul basını üzerindeki bu baskılar, İnönü Savaşı ve bunu takip eden diğer zaferler sonrası, Ankara hükümetinin güçlenmesiyle birlikte hafiflemiştir. Artık Milli Mücadele ve Mustafa Kemal ile ilgili haberler rahatlıkla yayınlanabilmiş, gazeteler taraf oldukları davalarını daha yüksek sesle duyurabilmiş ve Türk halkına müjdeli haberler, hiçbir sansüre uğramadan verilebilmiştir. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında büyük katkısı olan bu gazeteler arasında, *İleri*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Akşam*, *Vakit*, *İkdâm*, *Tercümân-ı Hakikat* gazeteleri ile *Güleryüz* ve *Karagöz* gibi dergiler yer almaktadır.

Milli Mücadele'nin basın yönündeki esas gücü ise Anadolu basını olmuştur. Mücadele'nin kazanılabilmesinde basının ne kadar önemli bir unsur olduğunu bilen Mustafa Kemal, Ankara'ya geçtikten hemen sonra, ilk iş olarak haber yayma kanalı olan telgraf hatlarını kontrol altına almıştır. Telgraf ağlarına hâkim olmak, bilgi toplamak ve yaymak kadar, işgal güçleri üzerinde etki yaratmak açısından da büyük önem taşımaktaydı.

Türkiye'de bulunan ve Mustafa Kemal'in basın faaliyetlerini yakından takip eden yabancı gazeteciler, muhabirliğini yaptıkları gazetelerine, Mustafa Kemal'in, Anadolu'da nasıl iyi bir istihbarat ağı oluşturduğuna ve istediği her yerle rahatlıkla iletişime geçebildiğine dair beyanatlarda bulunmuşlardır.

Milli Mücadele'de en çok ihtiyaç duyulan şeylerden biri de merkezi otoritenin bir an önce sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, BMM tarafından, 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmış ve Meclisin yasallığına sözle ya da yazıyla muhalefet edenler vatan haini olarak kabul edilmiştir. Yasa her ne kadar iç isyanlar ve asker kaçaklarını önlemek amacıyla çıkarılmışsa da, basın hayatına da önemli oranda etki etmiştir. Yine 6 Mayıs 1920 tarihinde yayınlanan kararnameyle, İstanbul'da çıkarılan ve vilayetlere gönderilen Milli Mücadele karşıtı gazetelerin derhal iade edilmesi, bunu yapmayan memurların ise vatana ihanetle yargılanması kararı alınmış, böylece İstanbul basınına sansür

uygulanmıştır. Bu sansür kanunu, yayınların içeriğini kontrol etme anlamında bir sansür değil, İstanbul yönetimine karşı alınmış bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

Milli Mücadele sürecinde elde edilen başarılarla birlikte, İstanbul basınının mücadele karşısındaki duruşu değişmiş, böylece bu gazetelerin Anadolu'ya girmeleri, 12 Aralık 1922 tarihli kararnameyle serbest hale getirilmiştir.

Milli Mücadele yıllarındaki önemli bir gelişme de, basının daha etkin kullanılması ve bilgilendirmenin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin sağlanması amacıyla, Anadolu Ajansı'nın kurulması olmuştur. Zira o dönemde, Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren tek ajans, yabancılar tarafından yönetilen Havas ve Reuter ajansıydı. İşgal güçleri ve İstanbul hükümeti hesabına faaliyet yürüten bu ajans yerine, hem yurt içinde hem de yurt dışında Ankara Hükümeti'nin amacını ve hedeflerini anlatacak, milli çıkarları savunacak ve Milli Mücadele'ye her türlü desteği verebilecek grupların oluşmasını sağlayacak bir ajansa ihtiyaç duyan Mustafa Kemal'in emriyle, 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı faaliyetlerine başlamıştır.

Ajansın kurulmasıyla birlikte, Anadolu basını için gerekli ve doğru bilgiler, ilk elden sağlanmıştır. Ajansın haberlerinin, düzenli olarak yurdun dört bir yanına gönderilmesine ayrı bir önem verilmiş, bu görevi ihmal etmenin vatan suçu olarak değerlendirileceği tüm yetkili birimlere bildirilmiştir.

Ajans haberlerinden, yalnızca Anadolu basınının değil, İstanbul basınının da faydalanabilmesi hedeflenmiştir. Bunun için, Mustafa Kemal tarafından, haberlerin Mudanya'dan kayıkçılar ve gemi kaptanları aracılığıyla İstanbul'a gönderilmesi emri verilmiştir.

Milli Mücadele'nin kazanılmasında askeri zaferler kadar önemli bir yere sahip olan, mücadeleyi dünyaya duyuran, dış basını takip edip, iç basının örgütlenmesini sağlayan Anadolu Ajansı, 7 Haziran 1920'de kurulan Matbuat ve Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Matbuat ve Umum Müdürlüğü, basını kontrol etme yanında, güvenlik soruşturmaları yapan, muhaliflerin propagandalarını önlemeye çalışan, gerektiğinde sansür uygulayan bir kurum olarak faaliyetlerini yürütmüştür.

Roma, Zürih, Berlin, Paris, Moskova gibi şehirlerde de şubeleri olan Müdürlük, böylece Avrupa basınına da yakından takip edebilmiş, burada yayınlanan haberleri tercüme edip Anadolu'ya göndererek istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur.

Milli Mücadele yıllarında yaşanan maddi imkansızlıklardan, Anadolu basını da büyük oranda etkilenmiştir. Kâğıt, mürekkep, matbaa ve burada çalışacak elemanlar yok

denecek kadar azdır. Gazeteler kimi zaman ambalaj kâğıtlarına basılarak çıkarılmıştır. Hatta bazı gazeteler, kâğıt ve elaman eksikliği nedeniyle birkaç ay çıkarılamamıştır. *Açıksöz*, *Albayrak* ve *Emel* gazeteleri, sürekli olarak kâğıt yokluğu ve maddi yetersizliklerden dolayı yayınlanmakta büyük zorluklar yaşamışlardır. *Kastamonu*, *Şark Gazetesi*, *Mamurat'ül Aziz*, *Sivas*, *Sözbirliği* gibi kimi gazeteler de yine aynı nedenlerle, ya baskı sayılarını azaltmış, ya da yayınlarına ara vermek zorunda kalmışlardır. Örneğin *Yeni Adana Gazetesi*'nin baskı mürekkebi kalmayınca, soba isi, bezir yağıyla karıştırılarak mürekkep yapılmış, Elazığ'da çıkarılan *Satvet-i Milliye Gazetesi*'nde ise, çinkograf olmadığından, resimler şimşir tahtası üzerine çizilip gazeteye basılmıştır. Anadolu basınının bu zorlu sürecinde, istenen amaca hizmet edebilmesi için gerekli maddi destek ise, Ankara Hükümeti tarafından, imkanlar dahilinde verilmiştir.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da yayınlanan süreli yayınlara bakıldığında, gazete ve dergi sayılarının önceki dönemlere göre sayılarının belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Bundaki en büyük katkı, elbette ki mücadeleye askeri yardım kadar, basın yayın yoluyla da katkı sağlamanın ne kadar önemli olduğunun bilincinde olan vatanperver vatandaşların girişimleri olmuştur. Araştırmalarımıza konu olan ve Türkiye sınırları içerisinde yer alan 33 vilayetin hepsinde en az bir süreli yayın çıkarılmıştır. Tespit edebildiğimiz bu yayınların ortalama % 85'i Milli Mücadele'yi desteklemiştir. Milli Mücadele'ye muhalif olan süreli yayınlar ise ortalama % 15'lik bir orana sahiptir.

Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapmaları şartıyla, farklı düşüncede olan süreli yayınlara da serbestlik tanınan bu dönemde, birçok fikrin bir yayın organı oluşmuştur. Yayınlanan gazete ve dergiler, muhafazakâr, sosyalist, İslamcı, Türkçü, batıcı, ittihatçı gibi farklı ideolojik düşüncelere sahiplerdir. Fakat bunların ortak paydaları milliyetçilik olmuştur. Anadolu süreli yayınlarının büyük bir çoğunluğu muhafazakar-milliyetçi ağırlıklı bir çizgide yayın yapmışlardır. Bununla birlikte *Albayrak Gazetesi* gibi muhafazakar-bolşevik-milliyetçi, *İleri Gazetesi* gibi batıcı-milliyetçi, *Sebilürreşâd* gibi İslamcı-milliyetçi yayın yapan gazete ve dergilerden de söz edilebilir.

Yine, bu dönemde *Yeni Dünya*, *İşçi* gibi sosyalist gazetelerin sayısı da hızla artmıştır. Bolşevik Rusya'nın, Milli Mücadele'ye destek vermesi, sosyalist gazetelerin sayılarının artmasındaki en önemli etken olmuştur. Fakat ilerleyen zamanlarda, tam bağımsız bir idare hedefinde olan Milli Mücadele kadroları, Bolşevik Rusya'nın rejim ihracı politikalarına karşı, 1920 yılından itibaren sosyalist gazetelere yönelik bazı tedbirler almaya başlamıştır. Bu gazeteler daha sonraki süreç içerisinde kapatılmışlardır.

Hakkında bilgi verdiğimiz Milli Mücadele yanlısı süreli yayınların en fazla çıkarıldığı vilayetler arasında, Ankara, Bursa, Eskişehir, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Trabzon, Samsun, Afyon, Amasya, Sivas ve Ordu gelmektedir. Yine Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Konya, Maraş, Mersin, Muğla vilayetlerinde en az iki Milli Mücadele yanlısı süreli yayın çıkarılmıştır.

Bu yayınların en önemli özelliği, Mustafa Kemal'in, mücadelenin başından beri savunduğu basının gücünü kullanmak ve Milli Mücadelenin zafere giden yolunda, hep en ön saflarda mücadele etmek olmuştur. Anadolu basını, yalnızca yaşanan gelişmeler hakkında yayınlar yapmamış, aynı zamanda, Ankara Hükümeti'nin almış olduğu kararların duyurulması ve yayılmasında da önemli bir rol üstlenmiş, resmi yayın organı gibi hareket etmişlerdir.

Milli Mücadele yıllarında, işgal altında olmayan vilayetlerde faaliyetlerini yürüten Anadolu basını, İstanbul basınının aksine daha rahat durumdaydı. Merkezden uzak olmaları da bunda önemli bir etken olmuştur. Fakat işgal altında olan yerler (İzmir, Bursa vb.) için bu durum maalesef geçerli değildi. İşgal bölgelerinde çıkarılan gazete ve dergilere de, İstanbul basını gibi sansür uygulanmış ve adeta işgal güçlerinin basın organıymış gibi yayınlar yapmaları için baskılara maruz kalmışlardır. Fakat bu baskılar fazla uzun sürmemiş, özellikle İnönü Savaşları'ndan sonra, tıpkı İstanbul basını gibi, işgal altındaki yerlerde mücadele veren Anadolu basını üzerindeki baskı da hafiflemeye başlamış, Sakarya Savaşı'ndan sonra ise bu baskılar tamamen ortadan kalkmıştır.

Büyük Taarruz'dan sonra, Milli Mücadele karşıtı gazeteler birer birer kapatılıp, sahipleri yargılanırken; Milli Mücadele yıllarının olumsuz şartlarında her türlü zorluk karşısında direnen ve milli zafere büyük katkı sunan Anadolu basını ise, Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte, bu kez de, yeni kurulan devletin destek ve sözcülüğü konusunda, önemli görevler üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. RESMÎ YAYINLAR

I.I. TBMM ZABIT CERİDELERİ

TBMM Zabıt Ceridesi, 26.2.1337 (1921), Cilt 1, Devre 1, İçtima 1.

I. II. SALNAMELER

Adana Vilayet Salnamesi, 1318 H. (1900).

Ankara Vilayet Salnamesi, 1299 H. (1882).

Ankara Vilayet Salnamesi, 1308-1309 H. (1891).

Aydın Vilayet Salnamesi, 1304 H. (1888).

Beyrut Vilayet Salnamesi, 1311-1312 H. (1893-94).

Beyrut Vilayet Salnamesi, 1326 H. (1908).

Diyarbakir Salnamesi, 1288 H. (1871).

Edirne Vilayet Salnamesi, 1287 H. (1870).

Erzurum Vilayet Salnamesi, 1287 H. (1870).

Girid Vilayet Salnamesi, 1293 H. (1876).

Hüdavendigâr Salnamesi, 1288 H. (1871).

Karesi Vilayet Salnamesi, 1305 H. (1888).

Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1289 H. (1872).

Konya Vilayet Salnamesi, 1288 H. (1871).

Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi, 1301 H. (1884).

Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi, 1302 H. (1885).

Manastır Vilayet Salnamesi, 1292 H. (1875).

Manastır Vilayet Salnamesi, 1314 H. (1896).

Musul Vilayet Salnamesi, 1310 H. (1892).

Prizren Vilayet Salnamesi, 1290 H. (1873).

Selanik Vilayet Salnamesi, 1287 H. (1870).

Sivas Vilayet Salnamesi, 1300 H. (1883).

Suriye Vilayet Salnamesi, 1293 H.(1876).

Suriye Vilayet Salnamesi, 1318 H. (1900).

Trabzon Vilayet Salnamesi, 1289 H. (1872).

Yanya Vilayet Salnamesi, 1311 H. (1894).

II. SÜRELİ YAYINLAR

- Açıksöz*, S. 309, 15 Teşrinievvel 1337/1921.
- Açıksöz*, S. 336, 16 Teşrinisani 1337/1921.
- Adapazarı*, S. 80, 19 Teşrinievvel 1339/1923.
- Arkadaş*, S. 116, 13 Kanunievvel 1340/1924.
- Ahâli*, S. 23, 27 Kanunievvel 1335/1919.
- Ahâli*, S. 32, 3 Kanunisani 1336/1920.
- Ahâli*, S. 344-24, 17 Kanunisani 1338/1922.
- Ahâli*, S. 371-51, 18 Haziran 1338/1922.
- Ahâli*, S. 87, 12 Mart 1338/1922.
- Ahâli*, S. 99 (Nüsha-i Fevkalade, S. 1-2, 23 Nisan 1338/1922
- Ahenk*, S. 121, 11312/896.
- Ahenk*, S. 3727, 17 Eylül 1324/1908.
- Aks-ı Sedâ*, S. 1, 2 Ağustos 1324/1908.
- Aks-ı Sedâ*, S. 2, 5 Ağustos 1324/1908.
- Albayrak*, S. 121, 6 Kanunievvel 1336/1920.
- Albayrak*, S. 34, 9 Teşrinievvel 1335/1919.
- Albayrak*, S. 46, 23 Teşrinisani 1335/1919, s. 1.
- Âmâl-i Milliye*, S. 1, 29 Nisan 1336/1920.
- Amasya*, S. 3, 25 Mayıs 1338/1922.
- Amasya*, S. 122, 25 Eylül 1924.
- Anadolu Ortodoksluk Sadası*, S. 14, 14 Kanunisani 1923.
- Anadolu*, S. 2, 30 Ağustos 1324//1908.
- Anadolu*, S. 9, 24 Eylül 1324/1908.
- Ankara*, S. 2114, 27 Mart 1333/1917.
- Ankara*, S. 543, 4 Haziran 1299/1883.
- Antalya*, S. 250, 29 Teşrinievvel 1339/1923.
- Antalya*, S. 600, 19 Haziran 1341/1925.
- Arkadaş*, S. 116, 13 Kanunievvel 1340/1924.
- Aydın*, 8 Mayıs 1313/1897.
- Babalık*, 294, 30 Nisan 1331/1915.
- Babalık*, S. 2784, 2 Temmuz 1928.
- Babalık*, S. 333, 19 Mayıs 1332/1916.
- Balıkesir*, S. 2, 16 Teşrinievvel 1336/1920.
- Beyrut*, S. 1217, 16 Mart 1329/1913.

- Bilgi Mecmuası*, S. 3, Kanun-i Sani 1329 /1914.
- Birlik*, S. 1, 22 Temmuz 1339/1923.
- Birlik*, S. 19, 2 Mart 1340/1924.
- Birlik*, S. 2, 30 Temmuz 1339/1923.
- Bolu*, S. 136, 25 Ağustos 1332/1916.
- Bolu*, S. 67, 16 Nisan 1331/1915.
- Bolu*, S. 69, 16 Nisan 1331/1915.
- Bosna*, S. 1, 16 Mayıs 1282/1866.
- Çanakkale*, S. 15, 10 Mayıs 1339/1923.
- Çankırı*, S. 1556, 26 Şubat 1952.
- Çorum*, S. 120, 15 Ağustos 1339/1923.
- Çorum*, S. 389, 25 Ağustos 1928.
- Derdli*, S. 136, 10 Teşrinievvel 1338/1922.
- Dilek*, S. 1, 15 Kanunisani 1338/1922.
- Dilek*, S. 12, 15 Ağustos 1338/1922.
- Dilek*, S. 13, 20 Teşrinisani 1338/1922.
- Dilek*, S. 17, 1 Mayıs 1339/1923.
- Dilek*, S. 18, Haziran 1339/1923.
- Diyarbakir*, S. 1, 22 Temmuz 1285/1869.
- Diyarbakir*, S. 1022, 26 Haziran 1324/1908.
- Diyarbakir*, S. 15, 25 Kanun-i Evvel 1335/1919.
- Diyarbakir*, S. 2, 29 Temmuz 1285/1869.
- Diyarbakir*, S. 31, 19 Şubat 1285/1870.
- Doğru Öz*, S. 113, 26 Mayıs 1340/1924.
- Doğru Öz*, S. 43, 17 Temmuz 1338/1922.
- Düşünceler*, S. 1, 1 Eylül 1338/1922.
- Edirne*, S. 1334, 24 Ağustos 1322/1906.
- Edirne*, S. 1676, 9 Kanun-i Sani 1329/1914.
- Edirne*, S. 1771, 23 Mayıs 1334/1918.
- Emel*, S. 2, 22 Nisan 1336/1920.
- Emel*, S. 3, 8 Mayıs 1336/1920.
- Envar-ı Şarkıyye*, S. 7, 8 Ağustos 1927.
- Envar-ı Şarkıyye*, S. 956, 21 Temmuz 1304/1888.
- Ertuğrul*, S. 557, 13 Mayıs 1336/1920.
- Ertuğrul*, S. 6, 14 Nisan 1326/1910.

- Eskişehir*, S. 25, 5 Nisan 1336/1920.
- Eskişehir*, S. 27, 20 Nisan 1336/1920.
- Eskişehir*, S. 34, 6 Haziran 1336/1920.
- Ferda*, S. 271, 13 Teşrinievvel 1337/1921.
- Ferda*, S. 272, 17 Teşrinievvel 1337/1921.
- Fırat*, S. 3, 28 Mayıs 1283/1867.
- Gâye-i Milliye*, S. 2, 3 Mart 1337/1921.
- Gâye-i Milliye*, S. 1, 2 Mart 1337/1921.
- Gâye-i Milliye*, S. 12, 17 Mart 1337/1921.
- Gâye-i Milliye*, S. 14, 20 Mart 1337/1921.
- Gâye-i Milliye*, S. 25, 6 Nisan 1337/1921.
- Gâye-i Milliye*, S. 9, 13 Mart 1337/1921.
- Genç Anadolu*, S. 1, 30 Kanunievvel 1337/1921.
- Girid*, S. 1312, 26 Nisan 1311/1895.
- Girid*, S. 1323, 18 Mayıs 1311/1895.
- Güneş*, S. 11, 25 Şubat 1336/1920.
- Güneş*, S. 29-2, 1 Mart 1337/1921.
- Güzel Trabzon*, S. 22, 15 Mayıs 1338/1922, s. 1-2.
- Güzel Trabzon*, S. 31, 6 Haziran 1922, s. 1.
- Haber*, S. 1, 12 Nisan 1339/1923, s. 1.
- Haber*, S. 10, 3 Mayıs 1339/1923.
- Haber*, S. 21, 3 Haziran 1339/1923.
- Hakikat*, S. 1, 10 Mart 1337/1921.
- Hakikat*, S. 28, 18 Temmuz 1337/1921.
- Hakikat*, S. 29, 21 Temmuz 1337/1921.
- Hakimiyet-i Milliye*, S. 1, 10 Kanusani 1336/1920.
- Hüdavendigâr*, S. 27, 17 Mayıs 1869.
- Işık*, S. 1, 1 Nisan 1334/1918.
- Işık*, S. 25, 13 Temmuz 1335/1919.
- Işık*, S. 33, 23 Teşrinievvel 1335/1919.
- Işık*, S. 44, 16 Şubat 1338/1922.
- İkaz*, S. 103, 8 Kanunievvel 1335/1919.
- İkaz*, S. 461-62, 2 Teşrinievvel 1340/1924.
- İkaz*, S. 60, 13 Teşrinievvel 1335/1919.
- İkbâl*, S. 1587, 23 Mayıs 1935.

- İkbâl*, S. 533, 13 Teşrinisani 1335/1919.
- İkbâl*, S. 664, 25 Mayıs 1922.
- İmdâd*, S. 16, 24 Ağustos 1335/1919.
- İrade-i Milliye*, S. 1, 14 Eylül 1335/1919.
- İrade-i Milliye*, S. 254, 3 Kanunievvel 1338/1922.
- İrade-i Milliye*, S. 68, 19 Nisan 1337/1921.
- İrade-i Milliye*, S. 9, 27 Teşrinisani 1335/919.
- İstikbâl*, S. 140, 10 Haziran 1336/1920.
- İstikbâl*, S. 232, 22 Şubat 1337/1921.
- İstikbâl*, S. 706, 10 Eylül 1338/1922.
- İstikbâl*, S. 85, 4 Teşrinisani 1335/1919.
- İzmir'e Doğru*, S. 1, 16 Teşrinisani 1335/1919.
- İzmir'e Doğru*, S. 10, 18 Kanunievvel 1335/1919.
- İzmir'e Doğru*, S. 15, 3 Kanunisani 1336/ 1920.
- İzmir'e Doğru*, S. 16, 7 Kanunisani 1336/1920.
- İzmir'e Doğru*, S. 20, 21 Kanunisani 1336/1920.
- İzmir'e Doğru*, S. 23, 29 Kanunisani 1336/1920.
- İzmir'e Doğru*, S. 30, 15 Şubat 1336/1920.
- İzmir'e Doğru*, S. 47, 26 Mart 1336/1920.
- İzmir'e Doğru*, S. 74, 27 Haziran 1336/1920.
- Kahkaha*, S. 48, 10 Mart 1339/1923.
- Kangırı*, S. 124, 12 Kanunisani 1341/1924.
- Kangırı*, S. 127, 3 Şubat 1341/1924.
- Karacahisar*, S. 90, 19 Temmuz 1333/1917.
- Kardaş*, S. 253, 11 Temmuz 1340/1924.
- Kardaş*, S. 296, 22 Mayıs 1341/1925.
- Karesi*, S. 10, 7 Mayıs 1302/1886.
- Karesi*, S. 7, 12 Nisan 1302/1886.
- Karesi*, S. 8, 23 Nisan 1302/1886.
- Kastamonu*, S. 881, 11 Mart 1307/1892.
- Kastamonu*, S. 927, 10 Şubat 1307/1892.
- Kastamonu*, S. 929, 24 Şubat 1307/1892.
- Kaval*, S. 10, 15 Nisan 1336/1920.
- Kaygû*, S. 1, 6 Kanunievvel 1334/1918.
- Kayseri*, S. 107, 2 Mayıs 1334/1918.

- Kocaeli*, S. 69, 10 Teşrinisani 1335/1919.
- Konya*, S. 1891, 12 Teşrinievvvel 1324/1908.
- Konya*, S. 2011, 22 Mart 1327/1911.
- Köy Hocası*, S. 1, 1 Kanunievvel 1334/1918.
- Köy Hocası*, S. 2, 12 Kanunievvel 1334/1918.
- Köy Hocası*, S. 8, 31 Mart 1335,/1919.
- Kurultay*, S. 43, 31 Mart 1336/1920.
- Küçük Mecmua*, S. 1, 5 Haziran 1338/1922.
- Malatya*, S. 198, 4 Ağustos 1927.
- Ma'müratü'l-Aziz*, S. 1, 7 Teşrinisani 1299/1883.
- Ma'müratü'l-Aziz*, S. 110, 10 Kanunuevvvel 1301/1885.
- Ma'müratü'l-Aziz*, S. 123, 27 Mart 1301/1885.
- Ma'müratü'l-Aziz*, S. 1261, 16 Şubat 1326/1911.
- Ma'müratü'l-Aziz*, S. 2044, 16 Şubat 1927.
- Ma'müratü'l-Aziz*, S. 2143, 31 Temmuz 1929.
- Manastır*, S. 1155, 10 Teşrinievvvel 1323/1907.
- Manastır*, S. 62, 7 Mayıs 1302/1886.
- Millet Yolu*, S. 26, 26 Nisan 1336/1920.
- Millet*, S. 3, 21 Teşrinisani 1335/1919.
- Minber*, S. 1, 1 Teşrinisani 1334/1918.
- Musul*, S. 1015, 11 Teşrinisani 1329/1913.
- Muvaffakiyet-i Milliye*, S. 1, 2 Temmuz 1339/1923.
- Muvaffakiyet-i Milliye*, S. 9, 6 Ağustos 1339/1923.
- Mücâhede*, S. 101, 31 Ağustos 1338/1922.
- Öğüt*, S. 639, 22 Nisan 1337/1921.
- Öğüt*, S. 653, 10 Mayıs 1337/1921.
- Öğüt*, S. 861, 14 Nisan 1338/1922.
- Peyâm-ı Sabah*, S. 1, 1 Kanunisani 1336/1920.
- Peyâm-ı Sabah*, S. 2, 2 Kanunisani 1336/1920.
- Peyâm-ı Sabah*, S. 4, 4 Kanunisani 1336/1920.
- Rumeli*, S. 1, 12 Şubat 1288/1873.
- Rumeli*, S. 11, 23 Nisan 1289/1873.
- Sadâ-yı Şark*, S. 7, 20 Temmuz 1327/1911.
- Satvet-i Milliye*, S. 15, 12 Haziran 1338/1922.
- Satvet-i Milliye*, S. 8, 17 Nisan 1338/1922.

- Sebilürreşâd*, S. 183, 24 Şubat 1327/1912.
- Sebilürreşâd*, S. 184, 1 Mart 1328/1912.
- Sebilürreşâd*, S. 467, 3 Şubat 1337/1921.
- Selâmet*, S. 71, 21 Ağustos 1335/1919.
- Selanik*, S. 1, 12 Şubat 1285/1869.
- Selanik*, S. 10, 25 Nisan 1285/1869.
- Selanik*, S. 177, 4 Şubat 1287/1871.
- Selanik*, S. 2, 28 Şubat 1285/1869.
- Selanik*, S. 288, 5 Nisan 1289/1873.
- Seyhan*, S. 100, 29 Mart 1291/1875
- Seyhan*, S. 103, 19 Nisan 1291/1875.
- Seyhan*, S. 1588, 19 Kanunievvel 1325/1910.
- Sirat-ı Müstakim*, S. 1, 25 Temmuz 1324/1908.
- Sivas*, S. 1, 31 Kanunievvel 1295/1880.
- Sivas*, S. 24, 21 Temmuz 1296/1880.
- Sivas*, S. 29, 8 Eylül 1296/1880.
- Suriye*, S. 1, 4 Mayıs 1282/1866.
- Suriye*, S. 1823, 20 Ağustos 1317/1901.
- Şark*, 18 Ağustos 1340/1924.
- Takvim-i Vekayi*, S. 1, 10 Eylül 1324/1908.
- Takvim-i Vekayi*, S. 3, 17 Eylül 1324/1908.
- Taş İli*, S. 105, 1 Nisan 1341/1925.
- Taş İli*, S. 94, 5 Kanunisani 1340/1924
- Te'min*, S. 214, 6 Nisan 1921.
- Trablusgarp*, S. 1253, 31 Temmuz 1324/1908.
- Trabzon*, S. 1773, 12 Temmuz 1323/1907.
- Trakya*, S. 1, 2 Kanunievvel 1334/1918.
- Trakya*, S. 2, 11 Kanunievvel 1334/1918.
- Trakya*, S. 5, 30 Kanunievvel 1334/1918.
- Trakya*, S. 8, 20 Kanunisani 1335/1919.
- Tuna*, S. 1, 2 Mart 1281/1865.
- Tuna*, S. 892, 2 Ağustos 1290/1874.
- Tuna*, S. 914, 6 Teşrinievvel 1290/1874.
- Türk Yurdu*, S. 1, 17 Teşrinisani 1327.
- Türkoğlu*, S. 103, 19 Ağustos 1339/1923.

- Türközü*, S. 1, 1 Nisan 1336/1920.
- Urfa*, S. 162, 2 Nisan 1928.
- Van*, S. 191, 1 Teşrinisani 1315/1899.
- Yanya*, S. 109-114, 26 Kanunisani 1327/1912.
- Yanya*, S. 160-110, 2 Şubat 1327/1912.
- Yanya*, S. 184, 1 Kanunisani 1873.
- Yeni Adana*, S. 1773, 9 Ağustos 1927.
- Yeni Adana*, S. 419-225, 17 Teşrinisani 1338/1922.
- Yeni Adana*, S. 553-269, 20 Nisan 1339/1923.
- Yeni Giresun*, S. 190, 21 Mart 1338/1922.
- Yeni Giresun*, S. 191, 22 Mart 1338/1922.
- Yeni Yozgad*, S. 1, 7 Temmuz 1337/1921.
- Yeşil Irmak*, S. 1, 8 Nisan 1336/1920.
- Yeşil Yurd*, S. 54, 6 Mart 1335/1919.
- Yozgad*, S. 269, 6 Eylül 1330/1914.
- Yozgad*, S. 270, 10 Eylül 1330/1914.
- Yozgad*, S. 44, 11 Kanunievvel 1326/1910.
- Zafer*, S. 8, 11 Şubat 1339/1923.
- Zevra*, S. 1, 3 Haziran 1285/1869.
- Zevra*, S. 2, 10 Haziran 1285/1869.
- Zevra*, S. 51, 2 Haziran 1286/1870.
- Zevra*, S. 52, 6 Haziran 1286/1870.

TETKİK ESERLER

- AÇIKSES, Erdal-Zafer Çakmak; "Satvet-i Milliye Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1870-1895.
- AÇIKSÖZ, Hüsnü; *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu, 2019.
- ADIVAR, Halide Edip; *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet; *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1994.
- AKAL, Emel; *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- AKALIN, Gülseren; "Kurtuluş Savaşı'nda Adana Basını", *Adana Köprü Başı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 122-127.
- AKANDERE, Osman; "Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1063-1089.
- AKBABA, Bülent; "İnkılâp Tarihi Öğretimi İçin Bir Kaynak: Karagöz Dergisi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 22, No:2, Kastamonu, 2014, s. 731-742.
- AKBIYIK, Yaşar; "Güney Vilayetlerimizin İşgalinin Türk Basınındaki Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 12, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1988, s. 783-792.
- AKBULUT, Dursun Ali; *Albayrak Olayları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.
- AKBULUT, Erden, Mete Tunçay; *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- AKBULUT, Mustafa; "İbrahim Müteferrika ve İlk Türk Matbaası", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 919-926.
- AKBULUT, Uğur; "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/5, Ankara, 2013, p. 31-57.

- AKÇA, Bayram; *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- AKÇURA, Yusuf; "Üç Tarz-ı Siyaset", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 782-789.
- AKKAYA, Mehmet Ali; "Türk Kitap Basmacılığı Tarihçesi ve Beşik devri", *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul, 2008, s. 55-75.
- AKKILIÇ, Yılmaz; *Bursa Ansiklopedisi*, Burdef Yayınları, Bursa, 2002.
- AKKILIÇ, Yılmaz; *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa İşgalden Kurtuluşa*, C. 2, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2008.
- AKKILIÇ, Yılmaz; *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa Mondros'tan İşgale*, C. 1, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2008.
- AKKOYUN, Turan; "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 101-124.
- AKKOYUN, Turan; "Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde Afyon Basınının Kökleşmesi ve Etkisi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 9, S. 52, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46-53.
- AKKOYUN, Turan; *Afyonkarahisar Basın Tarihi*, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2015.
- AKSOY, Hikmet; *Trabzon Basını (Gazeteler-Gazeteciler) 1869-1998*, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon, 1998.
- AKSÜT, Ali Kemali; "Ahmet Mithat Efendi ve Eserleri", *İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964, s. 181.
- AKŞİN, Sina; "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, Ankara, 1985, s. 832-843.
- AKYÜZ, Elif; *Geçmişten Bu Güne Gaziantep'te Yerel Medya ve Günümüz Gaziantep Yerel Medyasında Sosyal Medyanın Rolü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2014.
- AKYÜZ, Mehmet; *Konya Vilayet Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2009.

- ALADA, A. Dinç; "Anadolu Ajansı Kurucularından ve İlk Genel Müdürü Alâeddin Bey (1888-1930), *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 13, S. 78, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 44-48.
- ALBAYRAK, Hüseyin; "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İlk Matbaa, İlk Gazete ve İlk Salname", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Kış 2005, s. 39-52.
- ALBAYRAK, Hüseyin; *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 1, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010.
- ALBAYRAK, Hüseyin; *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 2, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010.
- ALBAYRAK, Hüseyin; *Dünden Bugüne Trabzon Basını (1869-2009)*, C. 4, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010.
- ALBAYRAK, Muzaffer vd.; *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2013.
- ALEMDAR, Korkmaz; "Anadolu Ajansı ve Bir Anı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 39, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.
- ALEMDAR, Korkmaz; *İletişim ve Tarih*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001.
- ALP, İlker; "Türk İstiklal Harbi'nin Ahali Gazetesine Yansımaları", *Humanitas*, C. 6, S. 11, 2018, s. 257-272.
- ALPARSLAN, Teoman; *Topal Osman Ağa Gerçeği Öldüren 28 Kurşun*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012.
- ALPASLAN, Erhan, Yusuf Tombul; "Cumhuriyet Döneminde Maraş'ta Yerel Basın (1923-1990), *Turkish Studies*, Volume 13/16, Ankara, 2018, p. 1-20.
- ALTINBAŞ, Nihan; "Birinci Meclis'te Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi", *Meclis Bülteni*, S. 209, TBMM Yayınları, Ankara, 2015, s. 34-45.
- ALTINTAŞ, Ahmet Altıntaş, "Afyon'da Kuva-yı Millîye", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.
- ALTUNSOY, Nurullah; *Amasya Vilayeti Gazetesi (1922-1928)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Temmuz 2014.
- ALTUNTEK, Serpil; "Türk Matbaasının Kuruluşu ve İbrahim Müteferrika", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, Ankara, 1993, s. 191-204.
- Ankara Gazeteciler Cemiyeti, "Mustafa Kemal'in Basınla İlişkileri", *Cumhuriyet Basını*, Ankara, 1998.

- ARABACI, Caner vd.; *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2008.
- ARABACI, Caner; "İttihat ve Terakki Basını", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 73-171.
- ARABACI, Caner; *"Vilayet Matbaaları ve Konya Vilayet Matbaası"*, *Selçuk İletişim*, C. 2, S. 2, Konya, 2002, s. 117-123.
- ARIKAN, Mustafa; "Hadimizade Mehmet Emin ve Gazetesi İbret -Milli Mücadele'ye Konya'dan Bir Destek-", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 02-04 Ekim 2012 Uşak*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 719-754.
- ARIKAN, Zeki; "Dilde Sadeleşme Akımı ve Köylü Gazetesi", *Kebikeç*, S. 4, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 129-148.
- ARIKAN, Zeki; "İşgal Dönemi İzmir Basını", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri 21-23 Eylül 1987*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 857-877.
- ARIKAN, Zeki; "Köylü Gazetesi ve İşgal", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 1, S. 2, Ankara, 1988, s. 187-200.
- ARIKAN, Zeki; *"Kurtuluştan Sonra İzmir'de Çıkan İlk Gazete: "Uluslar Arası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991 Ankara"*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 817-843.
- ARIKAN, Zeki; "Milli Mücadele'de Balıkesir", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 24, Kasım 1999-2003, s. 469-474.
- ARIKAN, Zeki; "Mustafa Necati'nin Mütareke'deki Yazıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 24, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s. 605-642.
- ARIKAN, Zeki; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 103-111.
- ARIKAN, Zeki; "Yunus Nadi'nin Bir Mektubu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 10, S. 57, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 148-150.
- ARIKAN, Zeki; *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2006.
- ARIKAN, Zeki; *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

- ARSLAN, Ali; "Türkiye'de Rum Basınına Doğuşu, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 3, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49-113.
- ARSLAN, Nebahat; Süleyman Tekir; *Kars Basın Tarihi 1921-1980*, Kars 2013.
- ARUSOĞLU, Sezai; *Türkiye'de Fransızca Basın*, İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998, s. 7.
- ASLAN, Çiğdem, Mustafa Toker; *Gâye-i Milliyye*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2009.
- ASLAN, Taner; "İttihat-ı Osmani'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine", *Bilig Dergisi*, S. 47, Ankara, 2008, s. 79-118.
- ASLAN, Taner; "Milli Mücadele Sonrasında Milli Birlik ve Beraberliğin Tesisinde Gazetelerin Rolü: Milli Gaye Gazetesi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 4, Aralık 2020, s. 1156-1169.
- ASLAN, Zehra; "Türk Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların "Sol" Algısı", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 51, Ankara, 2016, s. 171-190.
- ASLANER, Serhat; "Abideleri ve Kitabeleri ile İbrahim Hakkı Konyalı", *Üsküdar Dergisi*, S. 2, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 94-99.
- AŞKUN, Vehbi Cem; *Sivas Kongresi*, İstanbul, 1963.
- ATABAY, Mithat; *Çanakkale Basın Tarihi*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2015.
- ATABAY, Mithat; *Türk Basın Tarihi, 1981'den Günümüze Türk Basını Tarihi ve Gazeteciler*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne 2015.
- ATABEK, Nejdî; "Tarihsel Süreçte Türkiye'de Yerel Basın ve Yerel Yönetimler", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 23, İstanbul, 2005, s. 63-74.
- ATALAY, Talip; "Yerel Eğitim Tarihi Kaynağı Olarak Diyarbakir Vilayet Gazetesi", *AÜİFD*, C. 48, S. 1, Ankara, 2007, s. 135-151.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara, 1997, s. 127.
- ATÇEKEN, Kandemir; *Kentsel Siyaset Bağlamında Yerel Basın: Mersin Örneği*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin 2013.
- ATUK, Fatma Gökçen; "19. Yüzyıl'da Selanik'te yayınlanan Bir Gazete: Selanik", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 48, Ankara, 2019, s. 308-342.

- AVANAS, Ahmet; *Milli Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
- AVŞAR, Servet; *Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2010.
- AYAN, Esra; *H. 1330/M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesi'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2006.
- AYATA, Yunus vd.; *Vicdan Gazetesi (26 Temmuz 1909-31 Ocak 1910)*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2011.
- AYDENİZ, Hediyeullah; *Türkiye'de Yerel Basın*, Ed. Suat Gezgin, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1-27.
- AYDIN, Hakan; "II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslâmcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-ı İrfan", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Konya, 2007, s. 33-52.
- AYDIN, Hakan; "Milli Mücadele'de Kemalist Anadolu'nun Mizah Organı: Anadolu'da *Peyâm-ı Sabah* (1921-1922)", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Konya, 2009, s. 101-115.
- AYDIN, Hakan; "Yunus Nadi'nin Anadolu'da Yeni Gün'ü", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 97-108.
- AYDIN, Mesut, Korkud Aydın, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara, 2016.
- AYDOĞAN, Bedri; "Namık Kemal'in Magosa Sürgünlüğü", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 12, Adana, 2003, s.15-28.
- AYHAN, Bünyamin Ayhan, *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya, 2009.
- AYHAN, Bünyamin, Adem Demirsoy; "1960'da Günümüze Konya'da Yerel Gazetecilik", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 2005, S. 14, Konya, 2005, s. 131-155.
- AYHAN, Bünyamin; "Kuva-yı Milliye'nin Propaganda Gazetesi: İzmir'e Doğru", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, 2008, s. 325-343.
- AYHAN, Bünyamin; *Milli Mücadele'de Basın*, Konya, 2007, s. 239.

- AYTAÇ, Bedrettin; "19. Yüzyıl İstanbul'da Bir Arapça Gazete: El-Cevaib", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 3, K.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 1013-1022.
- BALCI, Ahmet Hilmi Balcı; *İzmir İstiklal Mahkemesi ve İzmir Basını (1906-1926 Cumhuriyet'in De Facto Kuruluşu: Ahenk Gazetesi'nde Söylem/İktidar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
- BARAN, Sinan, "Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü", *Erciyes İletişim Dergisi*, C. 5, S. 4, Kayseri 2018, s. 387-404.
- BARAN, Tülay Alim; "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 431-451.
- BARAN, Tülay Alim; *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir, 1923-1938*, Arma Yayınları, İstanbul, 2003.
- BARAZ, Turhan; *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1988.
- BARLAS, A. İhsan; "Ajanstan Hatıralar (1923-1938)", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 39, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 178-184.
- BARLAS, Uğuroğlu; *Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl*, Gaziantep Kültür Derneği Yayını, Karabük, 1972.
- BARUTÇU, Faik Ahmet; *Siyasi Hatıralar Milli Mücadele'den Demokrasiye*, C. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001.
- BARUTÇU, İrem; *Babıali Tanrıları Simavi Ailesi*, Agorakitaplığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- BAŞ, Mithat; *İlkçağ'dan Günümüze Ordu Tarihi*, Yason Yayınları, Ankara, 2014.
- BAYAR, Celal; *Ben de Yazdım/Milli Mücadele'ye Giriş 5*, İstanbul, 1967.
- BAYAT, Sevgi; *Milli Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu Babalık Gazetesi*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2015.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı; *Midhat Paşa- Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, İstanbul, 1964.
- BAYKAL, Hülya; "Milli Mücadele'de Basın", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildirileri 21-23 Eylül 1987*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 879-887.

- BAYKAL, Hülya; *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Milli Mücadele Dönemleri)*, İstanbul, 1990.
- BAYRAKTAR, Hilmi; *XIX. Yüzyılında Halep Eyaletinin İktisadi Vaziyeti*, Elazığ, 2004.
- BAYRAM, Sibel; "Bosna-Hersek'te Türkçe Basın: Tarık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 45, Ağustos 2016, s. 58-65.
- BENEK, Kazım; "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6-7, Siirt 2016, s. 27-39.
- BENGİ, Hilmi; "Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Ankara, 2012, s. 299-341.
- BENGİ, Süleyman Hilmi; "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 449-478.
- BERKES, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- BEYDİLLİ, Kemal; "Mühendishane Matbaası", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-2, TDV Yayınları, Ankara, 2016, s. 340-341.
- BEYOĞLU, Süleyman; *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa Yayınlanmış Belge ve Bilgilerle*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009.
- BEYSANOĞLU, Şevket; *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi Akkoyunlar'dan Cumhuriyete Kadar*, C. 2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır, 2003.
- BEYSANOĞLU, Şevket; *Bütün Cepheleriyle Diyarbekir*", İstanbul, 1963.
- BEYSANOĞLU, Şevket; *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ziya Gökalp Derneği Yayınları, Ankara, 1992.
- BİLAR, Ender; *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006)*, C.I, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 2006.
- BİNARK, İsmet; *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, Ankara, 1975.
- BİRECİKLİ, İhsan Burak; Avyonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908), *Akademik Bakış*, C. 3, S. 5, Kış 2009, s. 95-122.

- BİRİNCİ, Ali; "Osmanlı Tıbaat ve Matbuat Hayatında (1567-1908) Ermeniler", *Yeni Türkiye*, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Y. 2, S. 60, Ankara, 2014, s. 835-856.
- BİRİNCİ, Ali; *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001.
- BOYRAZ, Ekrem Zahid; *Kastamonu Gazetesi (1882-1920)*, Akademisyen Kitabevi Yayınları, Ankara, 2019.
- BOZDAĞ, İsmet; *Basın Kurt mu? Kuzu mu?*, Emre Yayınları, İstanbul, 2006.
- BOZKURT, Ayşe; "93 Harbi Eşiğinde Selanik'te Bir Kadın Dergisi: Ayine (1875-1876)", -1876)", *Kebikeç*, S. 19, Ankara, 2005, s. 73-97.
- BOZKURT, Celil; "Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars", *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 56, Ankara, 2015, s. 11-32.
- BOZKURT, İbrahim; "İşgal Yıllarında Mersin (1918-1922)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, S. 1, Erzurum, 2018, s. 407-435.
- BRIGGS, Asa Briggs- Peter Burke; *Medyanın Toplumsal Tarihi*, Çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26.
- BULUT, Hüseyin; *İstikbâl Gazetesi Dizini*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1994.
- BULUT, Mesut; "Mersin'in Yerel Gazete Tarihi", *Türkiye'de Yerel Basın*, Suat Gezgin (Ed.) İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 139-164.
- BURAK, Durdu Mehmet; "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketlerinin Başlaması ve Etkileri", *Otam*, S. 14, Ankara, 2003, s. 291-318
- BUTTANRI, Müzeyyen; "İkdâm Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2003, s. 77-97.
- BUZPINAR, Tufan; "Kevakib-i, Abdurrahman b. Ahmed", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 339-340.
- Büyükbaş, "1928-1960 Arası Yozgat İlinin Sosyo-Kültürel Tarihi", s. 114.
- BÜYÜKBAŞ, Derya; "1928-1960 Arası Yozgat İlinin Sosyo-Kültürel Tarihi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 1, 2020/1, s. 98-118.

- PERİN, Cevdet; *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- CEYLAN, Ayhan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 1, Bahar 2006, s. 139-155.
- COŞAR, Ömer Sami; *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964.
- CÖMERT, Hüseyin; "Gazeteci Yunus Bekir (1868-1931), ", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 36-46.
- ÇAĞLAR, Bayram; *Kocaeli'deki Yerel Gazetelerin Tarihsel ve Teknolojik Gelişimi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2007.
- ÇAKIN, İrfan; "Mütefferika Matbaası'nın Düşündürdükleri ve Avrupa'da Basımcılığın Etkileri: Gelecek İçin Geçmiş Anlamak", *Bilgi Dünyası Dergisi*, C. 5, S. 2, Ankara, 2004, s. 153-167.
- ÇAKIR, Hamza, Hakan Aydın, "II. Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 237-257.
- ÇAKIR, Hamza; "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 7, İstanbul, 1998, s. 49-71.
- ÇAKIR, Hamza; "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", *İ.Ü İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 5, İstanbul, 1997, s. 49-71.
- ÇAKIR, Hamza; *Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri*, Ankara, 2002.
- ÇAKMAK, Aydın; *Milli Mücadele Döneminde Giresun'da Yayımlanan Bir Dergi Işık (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- ÇAKMAK, Fevzi; "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*", Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. II, Ankara, 2014, s. 1113-1142.
- ÇAKMAK, Zafer; "Elazığ'da Yayımlanan İlk Gazete Mamüratü'l-Aziz", *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Elazığ, 2003, s. 28-32.

- ÇANAK, Erdem; *Tarihi, Siyasi Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.
- ÇANLI, Mehmet Çanlı, Ünal Türkeş; *Datça (Reşadiye) Kuva-yı Milliyesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- ÇAPA, Mesut; "Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 3, S. 10, Ankara, 1992, s. 133-168.
- ÇAPA, Mesut; "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, Ankara, 2002, s. 661-668.
- ÇAVDAR, Tevfik; *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Yayınları, Ankara, 2007.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet; "Kayseri'de Azınlık Basını", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 77-80.
- ÇELEBİ, Mevlüt; "Menteşe Gazetesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 19, S. 109, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 222-225.
- ÇEBİ, Sıtkı; *Ordu Basın Tarihi*, C. 1, Ordu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ordu, 2006.
- ÇELEBİ, Ercan; "Milli Mücadele'de Kastamonu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, S. 19, Bahar 2014, s. 105-117.
- ÇELİK, Bilgin, "Cumhuriyet Döneminde Aydın Basını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 8, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1998, s. 147-163.
- ÇELİK, Hüseyin; "Muhbir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 32-34.
- ÇELİK, Kürşat, Enver Çakar, "Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 149-186.
- ÇELİK, Şeyda; "Adana Basınında Söz Düellosu Yeni Adana ve Türk Sözü Gazetelerinin Kalem Kavgası", *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi 4-5 Mayıs 2018 Adana, Bildiri Tam Metin Kitabı*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2018, s. 23-50.
- ÇELİKBUDAK, Halit; *Beyaz Yerler Siyah Olacak Türkçe Gazetelerin Avrupa Macerası*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2014.

- ÇETİNKAYA, Nurullah; *Matbaanın Osmanlı Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2011.
- ÇETİNSAYA, Gökhan; "Mithat Paşa", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. 1, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 60-65.
- ÇEVİK, Zeki; "Hasan Basri (Çantay) Bey'in Ses Gazetesine Göre Balıkesir'de Asayiş Meselesi ve Balat (Dursunbey)", *Alaçam Dağları ve Dursunbey I. Ulusal Sempozyumu Bildiriler 02-03 Eylül 2002*, Dursunbey Belediyesi Yayınları, Balıkesir, 2003.
- ÇİĞ, Ünsal; "19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine", *Türkiye'de Yerel Basın*, Ed. Suat Gezgin, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 29-76.
- ÇIKIN, Ceren; *Yeni gün Gazetesi (1918-1923)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.
- ÇİÇEK, Rahmi; "Çok Partili Hayata Geçişte Trabzon Basını", *Karen*, C. 3, S. 3, Trabzon, 2017, s. 129-166.
- ÇOMAK, Nabahat Akgün; "Sebilü'r-Reşad: "Nasrullah Kürsüsünde Adlı Vaaz Metni" Biçim-İçerik-İşlev(sel) Yeniden "21-K" Yönetimine Göre Okunması", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 187-200.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan; *Şemsettin Sami, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1934.
- DAVULCU, Fatma, Halil Kıpçak; "Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Türkiye'de Basım ve Yayının Kısa Bir Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciliği*, C. 30, S. 2, Ankara, 2016, s. 251-260.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Gürsoy; "Milli Mücadele Dönemi'nde Mizah Basını: "Güleryüz" Mizah Gazetesinde Yayımlanan Karikatürlerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme", *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11), Fall 2015.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Gürsoy; "Yerel Basında Yeni Medya ve Sosyal Paylaşım Sitelerinin Kullanımı: Kocaeli'de Yayımlanan Yerel Gazetelerin İnternet Siteleri Üzerine Bir İnceleme", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, C. 2, S. 5, Güz 2011, s. 19-31.

- DEMİR, Fevzi; "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*", *Kebikeç*, S. 4, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1996, s. 119-128.
- DEMİR, Kenan; "Ali Suavinin İktisadi Görüşleri", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 16, Bingöl, 2018, s. 443-463.
- DEMİR, Kenan; "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, Iğdır, 2014, s. 57-88.
- DEMİR, Ramazan vd.; *Balıkesir Basın Tarihi 1886'dan 2013'e Yolculuk*, Balıkesir Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Balıkesir, 2013, s. 67.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz; *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, Kastamonu, 1973.
- DEMİREL, Fatmagül; *II. Abdülhamit Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007.
- DEMİRKOL, Gökhan; "Kurtuluş Savaşı'nda Mizahın İki Cephesi: Güler yüz, Aydede'ye Karşı", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 41, Ankara, 2015, s. 139-169.
- DEMİRÖZ, Aydın; *Çankırı Basın Tarihi*, Çankırı Vakfı Kültür Yayınları II, Çankırı, 2019.
- DENİZ, Önder; *Basın Özgürlüğü'nün Yüzyılı 1864-1964*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019.
- DERMAN, Hakan; "Mizah Dergileri ve Karikatürler", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 71-84.
- DERVİŞ, Fetnan; *XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- DERVİŞOĞLU, Fatih M.; "Milli Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 2, S. 6, Kış 2009, s. 159-166.
- DİK, Esra; "Türkiye'de Resmi Gazete'nin Serüveni", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C. 4, S. 11, Ankara, 2009, s. 163-178.
- DİKÇAM, Umut Uğur; *İzmir'de 9 Eylül Kutlamaları 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2012.
- DOĞANAY, Rahmi; *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin; *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Tür Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
- DOKUYAN, Sabit; I. Büyük Millet Meclisi'nde Kayseri Mebusları ve Milli Mücadeledeki Etkinlikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. 30, Kayseri 2011, s. 327-349.
- DUMAN, Haluk Harun; *Erzurum Basın Yayın Tarihi (1867-1997)*, Duyap Yayınları, İstanbul, 2000.
- DUMAN, Hasan; *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 1, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- DUMAN, Hasan; *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 2, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- DUYMAZ, Recep; "İleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 86-88.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul; *Mehmet Âkif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul; *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgeseli 1908-1905 Sıratımüstakim Mecmuası*, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- EBÜZZİYA, Ziyad; "Ceride-i Havadis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 406-407.
- EFE, Adem; "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad" , *Marife*, Yıl 8, S. 2, Konya Güz 2008, s. 157-180.
- EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü; *Milli Mücadele'de Bursa*, Haz. İhsan Ilgar, Tercüman Tarih Yayınları, S. 2, İstanbul.
- EKEN, Ümmiye Talay; *Afyon Basın Tarihi 1912-1998*, Afyonkarahisar Kültür Yayınları, Afyon, 2015.
- EKİNCİ, Necdet; "Türk Basın Tarihinden Kesitler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 675-679.
- ELİAÇIK, Muhittin; "Âmâl-i Milliye Gazetesi'nde Maraş ve Milli Mücadele'ye Dair Ayrıntılar", *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/Gaziantep Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 147-158.

- ELİBÜYÜK, Mesut; "Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannüma", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2009, s. 93-110.
- ER, Turgut; *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Ankara, 2003.
- ERASLAN, Zeki; "Tarihçi ve Basın", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 129-146.
- ERCAN, Recep; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 64-65.
- ERCİLASUN, Bilge; "XX. Yüzyılın Eşiğinde Dört Türk Aydını Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 859-868.
- ERDEM, Yahya; "Avrupa'da Arap Harfleriyle Basılan Arapça ve Türkçe Kitaplar (1514-1700)", *Kebikeç*, Yıl. 1, S. 2, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 173-218.
- ERGİL, Doğu; *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1981.
- ERGÜRBÜZ, Şefik; *Matbaacılık Tarihi*, İzmit, 1947.
- EROĞLU, Cengiz vd.; *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2007.
- ESKİ, Mustafa; "Kastamonu Basınında Arslan Kaynardağ", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 286-294.
- ESKİ, Mustafa; "Kent Kültürünün Oluşmasında Basının Görevi: Kastamonu Örneği", *Dört Öge*, Yıl 1, S. 1, Ocak 2012, s. 141-152.
- ESKİ, Mustafa; "Orhan Şaik Gökyay, Arif Nihat Asya ve Rıfat Ilgaz'ın Yetişmesinde Kastamonu'daki Gazete ve Dergilerin Rolü", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 150-161.
- ESKİ, Mustafa; *Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- ESKİ, Mustafa; *Kastamonu Valileri 1838-2000*, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000.

- EVCİN, Erol; "I. Dünya Savaşı'nda Bolu Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1809-1867.
- EVSAL, Vedii; *Gazeteciler Cemiyeti ve 40. Yıl (1946-1986)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Eylül 1987.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri; "Ziya Gökalp'ın Diyarbakır'daki Faaliyetleri", *Tasvir-i Efkar*, 14 Haziran 1341/1925, s. 2.
- FIRAT, O.; "Türkiye'de Yerel Basının Gelişmesi Üzerine Notlar", *Kebikeç*, S. 2, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1995, s. 161-163.
- GAMSIZ, Abdullah; *Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2002.
- GEORGEON, François, "Şehrin Aynası: Osmanlı Mizah Basını", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 9, S. 49, Tarih Vakfı Yayınları, s. 24-28.
- GERÇEK, Selim Nüzhet; *Türk Gazeteciliği*, İstanbul, 1831.
- GERÇEK, Selim Nüzhet; *Türk Matbaacılığı I*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- GİRGİN, Atilla; *Türkiye'de Yerel Basın*, Der Yayınları, İstanbul, 2009.
- GÖKBAYIR, Satılmış, "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 1, Çankırı, 2012, s. 61-96.
- GÖKÇE, Fazıl; *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2016.
- GÖKDEMİR, Oktay; *Hukuk-u Beşer*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2011.
- GÖKDEMİR, Oktay; *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, Ağustos 2010.
- GÖKMAN, Muzaffer; *Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1970.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; "Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 61, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 323-346.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; "Sultan II. Abdülhamid'in Bir Yadigarı: Adana Hamidiye Sanayi Mektebi" *USAD*, Bahar 2019, s. 179-202.

- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Alanya (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.
- GURULKAN, Kemal vd.; *Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, 2007.
- GÜÇLÜ, Muhammet; "Antalya'da Yerel Basını İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 25, İzmir, 2012 s. 33-54.
- GÜL, Adnan; *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- GÜLEÇ, Serhat; *Türkiye'de Yerel Yazılı Basın ve Mersin Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005.
- GÜLERYÜZ, Naim; "Osmanlı'da İlk Basımevi Yahudi Matbaacılığı", *Toplumsal Tarih*, C. 26, S. 156, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 46-52.
- GÜLMEZ, Nurettin; *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- GÜN, Fahrettin; *Eşref Edib İstiklal Mahkemelerinde -Sebilürreşad'ın Romanı-*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.
- GÜNAY, Selçuk; "II. Abdülhamit Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", *Tarih Araştırma Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara, 1995, s. 85-108.
- GÜNAYDIN, Ahmet Necip; *Milli Mücadele'de Sivas 108 Gün 2 Eylül-18 Aralık*, Sivas Valiliği Yayınları, Sivas, 2019.
- GÜNDEM, Naci; *Günler Boyunca Hatıralar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002.
- GÜNDÜZ, Ahmet; "Osmanlı Telgraf Ajansına Göre Balkanlar'dan Haberler", *Yeni Türkiye Dergisi*, C. V, S. 70, Yeni Türkiye Strateji Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 6204-6238.
- GÜNDÜZ, Uğur; "Kurtuluş Savaşı'nda Yerel Basının Rolü", *Türkiye'de Yerel Basın*, Suat Gezgin (Ed.), İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 89-99.
- GÜNER, Zekai; Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

- GÜNEŞ, Günver; "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aydın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 40. S. 239, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 304-311.
- GÜNEŞ, Günver; "İlk Kurşun ve Hasan Tahsin", *İzmir Kent Ansiklopedisi*, C. 1, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013, s. 267-274.
- GÜNEŞ, Günver; "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 41, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007, s. 21-58.
- GÜRAK, Halil Gürdal; *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı*, Nesa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 259.
- GÜVEN, Cemal; "Milli Mücadele Döneminde Fransız Gazeteci ve Yazar Berthe Georges Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa ile Temas ve Görüşmeleri", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Konya, 2006, s. 353-365.
- GÜZ, Nurettin; *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1991.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; "Fırka-i Islahiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 35-37.
- HALICI, Şaduman; *Ethem*, E yayınları, İstanbul, 2016.
- KAYICI, Haluk; *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Temmuz 2013.
- HANİLÇE, Murat; "Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevra Gazetesi (1869)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 233-270.
- HANİOĞLU, M. Şükrü; "Türkçülük", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 551-554.
- HASPOLAT, Evren; "Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, Bahar 2011, s. 557-584.
- HAYKIR, Handan; *Ma'mûratü'l-Aziz Gazetesi Açıklamalı Fihristi (1925-1926)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2011.

- HAYKIR, Yavuz, Handan Haykır; "Elazığ Basın Tarihi", *Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi 17-19 Kasım 2014 Elazığ*, C. 2, Ankara, 2015, s. 1165-1193.
- HAYKIR, Yavuz, Handan Haykır; "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yerel Basının Tarihsel Gelişimine Bir Bakış", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S. 56, Ekim 2017, s. 306-325.
- HAYKIR, Yavuz; "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilayet Basınına Bir Örnek: Ma'mûratü'l-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1934)", *SOBİDER*, Yıl: 4, S. 16, Kasım 2017, s. 165-198.
- HAYTA, Necdet, Uğur Ünal; *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- UNBEHAUN, Horst; "İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basını Üzerine Gözlemler", *Atatürkçülük ve Modern Türkiye: Uluslararası Konferans (22-23 Ekim 1998 Ankara)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 487-507.
- HUYUGÜZEL, Ö. Faruk; *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2004.
- HÜLAGÜ, Orhan; *Milli Mücadele'de Bursa*, Emre Yayınları, Adana, 2001.
- ILGAR, İhsan; *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, Kervan Yayınları, 1973.
- İŞİK, Mehmet, Şakir Eşitti; "Ocak 2012 Gazete Birleşmelerinin Erzurum Basının Gelişim Süreci İçerisindeki Yeri ve Önemi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2014, s. 51-74.
- İŞİM, Burçin; *Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Çıkan Ahâli Gazetesi (1920-1922)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli, 2013.
- İSLAM, İbrahim; "Milli Mücadele'ye Muhalif Bir Gazete: Ferda", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 12, Diyarbakır, 2009, s. 158-174.
- İSLAM, İbrahim; *Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, Seyhan Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, Adana, 2017.
- İBRAHİMOV, Osman; "Osmanlı Devleti'nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri ve Tuna Gazetesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Kars, 2016, s. 82-94.

- İLGÜREL, Mücteba; *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1999.
- İNUĞUR, Nuri; *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.
- İREN, Abdurrahman Adil; "Matbuat-ı Osmaniye Hatıraları", *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Haz. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, s. 95-98.
- İSKENDER, Selmin; *Karesi Gazetesindeki Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme (1886-1888)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2005.
- İSKİT, Server; *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943.
- İSKİT, Server; *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 1939.
- İSKİT, Server R.; *Türkiyede Matbuat Rejimleri*, Ankara, 1938.
- İSLAM, Ayşenur; "Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme", *Bilig*, S. 19, Ankara, 2001 (Güz), s. 53-67.
- İZGÖER, Ahmet Zeki; *Salname-i Diyarbekir 1286-1323 (1869-1905)*, C. 4, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1999.
- JELTYAKOV, A. D.; *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, Nauak Yayınevi, Moskova, 1972.
- KABACALI, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1999.
- KABACALI, Alpay, *Türk Yayın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987.
- KABACALI, Alpay; "Basına Her Yıl Bayram mı? Sansür Nasıl "Kalktı"?", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 8, S. 43, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 42-43.
- KABACALI, Alpay; "Sansür Tarihiyle İlgili İki Belge", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 11, S. 66, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 329-331.
- KABACALI, Alpay; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, Ankara, 1985, s. 607-616.
- KABACALI, Alpay; *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

- KABACALI, Alpay; *Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- KAHRAMAN, Ali; "Yeni Mecmua", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 428-430.
- KAHRAMAN, Alim; "Küçük Mecmua", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 528-529.
- KAHRAMAN, Nazan; "Amasya Basınından Bir Örnek: Amasya Gazetesi", *Uluslararası Amasya Sempozyumu Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat 4-7 Ekim 2017 Bildiriler Kitabı*, C. 1, Amasya 2017, s. 259-271.
- KALAÇ, Ahmet Hilmi; *Kendi Kitabım*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960.
- KALIPÇI, İlknur; *Atatürk Basın ve Bursa*, Bursa, 1998.
- KANTER, Beyhan; "Tanzimat Döneminde Muhalif Bir Gazeteci: Namık Kemal", *Namık Kemal*, Ankara, 2011, s. 406-423.
- KAPAKLI, Kemal; "Başlangıçtan Bu Güne Urfa Basını", *Marmara İletişim Dergisi*, C. 10, S. 10, İstanbul, 1999, s. 243-256.
- KAPAKLI, Kemal; *Urfa Basın Tarihi ve Yerel Gazetecilik (1867-2013)*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 2014.
- KAPCI, Hikmet Zeki; "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün İstihbarat Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *International Journal of Social Science*, Number:33, p. 261-278.
- KAPLANOĞLU, Raif, Ozan Kaplanoğlu; *Bursa Basın Tarihi (1866-1974)*, Bursa, 2019.
- KAPLANOĞLU, Raif; "Özerk Bursa Devleti'nin Kuruluşu", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, S. 41, Yıl. 10, Bursa, 2013, s. 20-30.
- KARABEKİR, Kazım; *İstiklâl Harbimiz*, C. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KARABEKİR, Kazım; *İstiklâl Harbimiz*, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KARADURAK, Remzi; *Harf İnkılabının Çorum Basınındaki yansımaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2006.
- KARAER, İbrahim; "Türk Yurdu Dergisi, Türk Ocakları Derneği, Türkçülük, Turancılık ve Dış Türkler (1911-1918)", *Türk Yurdu*, S. 341, Yıl 105, Ankara, 2016, s. 30-34.

- KARAGÖZ, Seher; "Kastamonu Basınında Tahir Karaoğuz", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 325-335.
- KARAHAN, A. Kadir; *Milli Mücadele Basını*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik-Halkla İlişkiler Bölümü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1988.
- KARAKÖSE, Hasan; "Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum (1876-1918 Yılları Arası)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, Ağustos 2017, s. 289-301.
- KARAVELİ, Orhan; *Ali Kemal Belki de Bir Günah Keçisiydi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018.
- KARDAŞ, Abdülaziz; "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Van'da Basın", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, Ankara, 2013, p. 1189-1204.
- KARS, Zübeyir; "Kayseri Basınında Vali İzleri: Ahmet Muammer Bey", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 47-54.
- KAVAS, Ahmet; "Trablusgarp", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 288-291.
- KAYA, Erol; "Milli Mücadele'de İzmir'e Doğru Gazetesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/1, Winter 2008, s. 296-314.
- KAYA, Erol; "Minber Gazetesi'nde Mustafa Kemal Paşa İle İlgili Haberler", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, Erzincan 2004, s. 51-61.
- KAYA, Mehmet, Sinem Siklon; "Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908-1918)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, S. 16, Ankara, 2012, s. 61-73.
- KAYACAN, İsa; *Dünyada ve Türkiye'de Gazetecilik/Basınımızın Anadolu Cephesi*, Ece Yayınları, Ankara, 1996.
- KESKİN, Ömer Ali; "Milli Mücadele'ye Giden Yolda Bir Gazetenin Doğuşu; İstikbâl", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 2, Kırıkkale, 2014, s. 183-198.

- KETENCİ, Hasan F., Can Bilgili; *Yongaların 10 000 Yıllık Gizemli Dansı Görsel İletişim ve Grafik Tasarımı*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul Şubat 2006.
- KILIÇ, Fahri; "Milli Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi", *Türkiyat Mecmuası Milli Mücadele Özel Sayısı*, C. 29, İstanbul, 2019, s. 75-87.
- KILIÇ, Fahri; "Milli Mücadele Döneminde Türkoğlu Gazetesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 36, İstanbul, 2019, s. 49-64.
- KILIÇ, Neslihan; "Diyarbakır Vilayet Matbaası'nın Yerel Basının Gelişimine Katkısı (1868-1923)", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, C. 3, Manas Yayıncılık, s. 371-391.
- KIZILKAYA, Nezir; *Malatya Basın Tarihi (1923-2003)*, Malatya Kitaplığı, Malatya, 2016.
- KİLCİ, Ahmet Nedim; "Ahmet Hilmi Kalaç ve Kayseri Basını", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 55-76.
- KİLCİ, Ahmet Nedim; *Ahmet Hilmi Kalaç (1888-1966)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005.
- KOCABAŞOĞLU, Uğur, Ali Birinci; "Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, Yıl: 1, S. 2, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 101-122.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; "Basın Özgürlüğünün Engellenmesi Sansür Tarihi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 37, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 40-45.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Aysun Akan; *Mütareke ve Milli Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer" in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Metin Berge; *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Ankara, 1994.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; *"Hürriyet"i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; "İkinci Meşrutiyet'in Birinci Meşruiyeti: "Matbuat"", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 222-235.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; "Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1, Ankara, 1981, s. 179-202.

- KOCABAŞOĞLU, Uygur; "Tuna Vilayet Gazetesi", *Otam*, S. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991, s. 141-149.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; "Türkiye'de Matbuatın "Zuhuru" Üzerine Gözlemler", *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar Sina Akşin'e Armağan*, Haz. Mehmet Ö. Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 113-132.
- KOÇAOĞLU, Bünyamin; "Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Samsun'da Basın Hayatı ve Cemiyetler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, Samsun, 1999, s. 161-166.
- KOÇ, Bekir; "Tuna Vilayet Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 57, Ankara, 2015, s. 121-158.
- KOÇAK, Yunus Baki; *Bolu'da Basın ve Yayın Hayatı*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bolu, 2016.
- KOÇER, Dilara N.; "Türkiye'de "Kamu Diplomasisi"nin Kurumsallaşması: Matbuat İdaresi'nden İletişim Başkanlığı'na", *Konya Sanat Dergisi*, S. 2, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 2019, s. 87-102.
- KOÇSOY, Şevket; "Türk Milli Uyanışının Teşkilatlanma Safhası Türk Derneği ve Mecmuası (1909-1913)", *Osmanlı*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 436-447.
- KOLOĞLU, Orhan; "'Muzır" Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 38, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 78-82.
- KOLOĞLU, Orhan; "Anadolu Ajansı Niçin Kuruldu", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 13, S. 78, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- KOLOĞLU, Orhan; "Girit'te Türkçe Basın", *Tarih ve Toplum*, C. 8, S. 48, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 329-332.
- KOLOĞLU, Orhan; "İlk Türkçe Gazete Vekâyi-i Mısriyye", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 10, s. 58, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 201-204.
- KOLOĞLU, Orhan; "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 68-93.
- KOLOĞLU, Orhan; "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque (Blak) Bey (1792-1836)", *Tarih ve Toplum*, C. 10, S. 57, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 143-147.

- KOLOĞLU, Orhan; *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 266.
- KOLOĞLU, Orhan; *Bir Zamanlar Bab-ı Ali*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998.
- KOLOĞLU, Orhan; *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, ÇGD Yayınları, Ankara, 1994, s. 41-42.
- KOLOĞLU, Orhan; *İlk Gazete İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-48.
- KOLOĞLU, Orhan; *Osmanlı Basını Doğu ve Blak Bey Ailesi*, Mütferrika Yayınları, İstanbul, 1998, s. 10-11.
- KOLOĞLU, Orhan; *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6-7.
- KOLOĞLU, Orhan; *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6.
- KOLOĞLU, Orhan; *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif, İstanbul, 2006, s. 44.
- KOLOĞLU, Orhan; *Takvim-i Vekayi, Türk Basınında 150 yıl, (1831-1981)*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1982.
- KOLOĞLU, Orhan; *Türk Basını Kuvayi Milliye'den Günümüze*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Komisyon, "Muğla", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- Komisyon, "Ordu", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 6329.
- KONUKÇU, Enver; "Midhat Akif ve Türkoğlu Gazetesi", *Birinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003-Ankara*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 915-938.
- KORKMAZ, Adem; "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği (1869-1872)", *Tarih Dergisi*, S. 49, İstanbul, 2010, s. 113-178.
- KORKMAZ, Adem; *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.
- KORKMAZ, Adem; *Mithat Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016, s. 182.

- KORKMAZ, Ender; "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 19-20, İstanbul, 2011, s. 29-55.
- KOYLU, Zafer, Melis Birgün; *Eski bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 2015.
- KOYLU, Zafer; "20. Yüzyıl Başlarında Eskişehir", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 24, S. 71, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Temmuz 2008, s. 381-411.
- KOZANOĞLU, Zeynel; *İzmir Basınında İz Bırakanlar*, C. 1, Soyer Yayıncılık, İzmir, 2006.
- KÖÇER, Mehmet; "Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması", *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 3, Elazığ, 2003, s. 10-13.
- KÖKSAL, Ahmet; "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gazetecilik Mesleğine Yönelik Muhtelif Görüşler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 815-850.
- KUDRET, Cevdet; "Birkaç Örnek ile Mütareke Dönemi Sansür", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 9, S. 53, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 298-301.
- KURUCA, Nazım, Mehmet Özmenli; "Yerel Tarih Çalışmasına Giresun Örneği: Yeşil Giresun Gazetesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 62, Yıl:2019, s. 356-369.
- KURULOĞLU, Fehim; "I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirlerinin Yayın Faaliyetlerine Bir Örnek: Türk Varlığı (1919-1920)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 537.
- KURULOĞLU, Fehim; "Manastır'da Bir Türk Gazetesi: Neyyir-i Hakikat", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya*, C. 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 2065-2089.
- KUTLU, Sacit; "İstanbul'da 12 Ekim 1913'te Çifte Jübile Ermeni Alfabesinin 1500, Matbaanın 400. Yılı Kutlamaları", *Toplumsal Tarih*, C. 26, S. 156, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 60-65.
- KÜÇÜKCAN, Berrin; "Dünden Bugüne Matbaanın Serüveni", *TKD*, İstanbul, 2006, s. 158-172.
- KÜMBÜL, Bengi; *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'ne Göre Osmanlı Ermenileri (1914-1918)*, Yeniden Anadolu ve Müdafai Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.

- LANDAU, Jacob M.; "Kültürel ve Siyasi Pan-Türkizm", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara, 1999, s. 492-496.
- LEVEND, Agah Sırrı; *Şemsettin Sami*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.
- İNÜĞÜR, M. Nuri; *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1993.
- MARAŞ, İbrahim; "İdil-Ural Bölgesi ve Osmanlı Fikri Münasebetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara, 1999, s. 503-509.
- MAZICI, Nurşen; "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 5, S. 18, Ankara, 1996, s. 131-154.
- MENÇ, Hüseyin; *Amasya Basın Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- MENÇ, Hüseyin; *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2013.
- MERAL, Yasin; "Osmanlı İstanbul'unda Yahudi Matbaası ve Basılan Bazı Önemli Eserler", *Osmanlı İstanbul'u II*, İstanbul, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 455-469.
- MEVSİM, Hüseyin; "Dobri Minkov'un 1870 Yılına Ait Edirne İzlenimleri", *Folklor Edebiyat Dergisi*, C. 17, S. 67, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Yayınları, 2011/3, s. 115-121.
- MORALI, Naim; *Mütarekede İzmir*, Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002.
- ÖZBEY, Mustafa vd.; *Basın Yönetiminde Sansür Mütareke Dönemi Basını*, Ankara, 2016.
- NADİ, Hayreddin, Abdullah Yesari; *Samsun Ticaret Rehberi 1339/1923*, Haz. Bilgehan Şahin, Ercan Yalçın, Samsun Kent Müzesi Araştırma Merkezi Yayını, Samsun 2017.
- NADİ, Yunus; *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1995.
- NAİR, Güney; "Türk Basın Tarihinde Taşrada Yayınlanan Bir Merkez Gazetesi: Ülke", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 4, Bolu, 2016, s. 80-93.
- NAİR, Güney; *1878-1999 Sivas Basını*, Sivas, 1999.
- NALCIOĞLU, Belkıs Ulusoy; "Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkeleri", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 7, Kırgızistan, 2005, p. 253-267.

- NALCIOĞLU, Belkıs Ulusoy; *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- NALCIOĞLU, Belkıs Ulusoy; *Türk Basın Tarihi*, İstanbul.
- NİZAMOĞLU, Yüksel; "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1907-1908)", *Yeni Türkiye Dergisi Rumeli Balkanlar Özel Sayısı II*, S. 67, Mart-Haziran 2015, s. 1542-1573.
- NİZAMOĞLU, Yüksel; "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906), *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül 04 Ekim 2013- İstanbul Bildiri Kitabı*, İstanbul, 2014, s. 645-665.
- NİZAMOĞLU, Yüksel; "Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları", *Otam*, C. 33, Ankara, 2013, s. 197-228.
- NUHOĞLU, Hidayet; "Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulahazalar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara, 1999, s. 221-229.
- ODABAŞI, İ. Arda; "II. Meşrutiyet Manastır'ında Ajitatif Siyasi Basın", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 287-312.
- ODABAŞIOĞLU, Cumhur; *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, Trabzon Karadeniz Matbaası, Trabzon, 1987.
- ODABAŞIOĞLU, Cumhur; *Trabzon Milli Mücadele Yılları Basını 1919-1925*, Eser Matbaacılık, Trabzon, 1993.
- ONARAN, Burak; "Ahmet Mithat Efendi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. 1, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- ORAL, Fuat Süreyya; *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, C. 2, Ankara, 1968.
- ORAL, Fuat Süreyya; *Türk Basın Tarihi 1728-1922/1831-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, C. 1, Ankara, 1967.
- ORHUN, Hayri vd.; *Meşhur Valiler*, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, Ankara, 1969.
- ORTAYLI İlber; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 231-244.

- ORTAYLI, İlber; "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmalar Dergisi*, C. 4, İstanbul, 1984, s. 89-113.
- ORTAYLI, İlber; *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu Seçme Eserleri II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- OZULU, Abdulkadir; "Çorum'da Basın Yoluyla Oluşan Bilgi Kaynakları Birikimi", *Çorum Kültür Sanat Dergisi*, S. 14, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Çorum 2013, s. 23-41
- OZULU, Abdulkadir; *Çorum Basın Tarihi Notları*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2012.
- OZULU, Abdulkadir; *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926*, C. 1, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2008.
- ÖKSÜZ, Hikmet; "Yunanistan'daki Türkiye Karşısı Basın-Yayın Faaliyetleri ve Türk Hükümeti'nin Aldığı Tedbirler (1923-1938)", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 2, Şubat 2010, s. 97-106.
- Yazıcı, Önder; "Milli Mücadele Dönemi Yerel Basımına Bir Örnek: Köy Hocası Mecmuası", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C12, S. 31, Hatay, 2015, s. 296-308.
- ÖNDER, Ali Rıza; *Kayseri Basın Tarihi 1910-1960*, Kayseri İşçi Kredi Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1972.
- ÖNDER, Ali Rıza; "Milli Mücadele'de Erciyes (1919)", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 80-83.
- ÖNDER, Mehmet; "Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 20, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s. 285-302.
- ÖNELÇİN, Hasan Adnan; *Trakya Basını*, Trakya Halkevi Yayınları, İstanbul, 1972.
- ÖNTUĞ, Murat Mustafa, İbrahim Çetin, "Yerel Basın Organı Olarak Tarsus Gazetesinin Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Propaganda Faaliyetleri (23 Haziran 1925-22 Mart 1926)", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2, Karabük 2019, s. 418-434.
- ÖRS, Orhan; "Kuruluşundan I. Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Bahar 2013, s. 679-716.

- ÖZALP, Kazım; *Milli Mücadele 1919-1922*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.
- ÖZBAY, Cahit; *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.
- ÖZCAN, Azmi; "Meşveret", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, s. 396-398.
- ÖZÇELİK, İsmail; "Milli Mücadele'de Güney Cephesindeki İşgaller ve İrade-i Milliye Gazetesi", *Sivas Kongresi II. Uluslararası Sempozyumu 2 Eylül 2003*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 123-146.
- ÖZÇELİK, İsmail; "Milli Mücadele'de İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Konular", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002 Sivas*, SİSKAV Yayınları, Sivas, 2002, s. 409-422.
- ÖZÇELİK, İsmail; "Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, C. II, Ankara, 2018, s. 787-813.
- ÖZÇELİK, İsmail; *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa 1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZDEMİR, Mustafa; "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları", *ÇTTAD*, C.VII, S. 16-17, 2008/Bahar-Güz, s. 203-226.
- ÖZEL, Sabahattin; *Milli Mücadele'de Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- ÖZGEN, Arda; *Akbaba Dergisi ve Akbaba Dergisi'nin Türkçe Çağdaş Grafik Sanatındaki Yeri ve Önemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.
- ÖZGEN, Murat; *Gazetecinin Etik Kimliği*, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZGİRAY, Ahmet; "Seda-yı Hak ve Nurettin Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi*, C. 14, S. 42, Ankara, 1998, s. 969-978.
- ÖZKAN, İbrahim; *Deli Halid Paşa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÖZKAN, Salih; "Anadolu Ortodoksluk Sadası", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Hamza Çakır-Hakan Aydın (Ed.), Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 84-96.
- ÖZKAYA, Yücel; "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, C. 1, S. 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1985, s. 871-911.

- ÖZKAYA, Yücel; "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1985, s. 587-607.
- ÖZKAYA, Yücel; *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- ÖZSARI, Mustafa; "Kurtuluş Savaşında Balıkesir Basınına Genel Bir Bakış", <https://www.academia.edu.tr/>, s. 1-12.
- ÖZSOY, Selami; "Bolu'da Dergi Yayıncılığının Geçmişi (1915-1970)", *Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, C. 1, S. 2, Ocak 2018, s. 75-94.
- ÖZSOY, Selami; "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Yerel Basın: Bolu Örneği", *İnif E-Dergi*, 4 (2), Kasım 2019, s. 92-110.
- ÖZTOPRAK, İzzet; "Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi", *Birinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003-Ankara*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 905-914.
- ÖZTOPRAK, İzzet; *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.
- ÖZTÜRK, Burcu; "Gençlik Dergisindeki Eğitim Konulu Makaleler Üzerine Bir İnceleme", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 249-254.
- ÖZTÜRK, Selahattin vd.; *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Katalogu Süreli Yayınları*, İstanbul, 2006.
- ÖZTÜRK, Yücel; *Bursa Basın Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2012.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar; "Anadolu Gazetelerinden Biri Olan "İzmir'e Doğru" ve Pierre Loti'nin Gazetede Yazıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, 2011, s. 264-273.
- ÖZYÜREK, Mustafa; "Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basınının Anadolu'dan Haber Alma Kaynakları", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1096-1111.
- PAÇACIOĞLU, Burhan; "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", *TÜBAR*, S. 14, Güz 2003, s. 77-102.

- PAÇACIOĞLU, Burhan; "Cumhuriyete Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye'nin Yeri", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002 Sivas*, SİSKAV Yayınları, Sivas, 2002, s. 227-249.
- PARLAK, Türkmen; *Yeni Asır'ın Selanik Yılları Evlad-ı Fatihan Diyar'ı 1895-1924*, İzmir, 1986.
- PIRLANTA, İsmail; "Hasan Basri Çantay'ın Türk-İslam Kültür Tarihindeki Yeri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BOZİFDER)*, C. 6, S6, Yozgat, 2017, s. 35-54.
- PİŞMANLIK, Uğur; *Tarsus Basın Tarihi 1908-2008 (100 Yıllık İzler)*, Tarsus Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2009.
- POLAT, Nazım H.; *Tanzimat Sonrası Türk Kültür Hayatından Yansımalar*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012.
- POLAT, Nazım Hikmet; "Dilek Mecmuası", *TÜBİAR*, S. 10, Sivas, 2002, s. 37-56.
- SADİ, Kerim; *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- SAFA, Lina; *Osmanlı Döneminde Selanik*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2017.
- SAĞLAM, Feyyaz; *Batı Trakya Türkleri Basın-Yayın Tarihi*, Batı Trakya Araştırma Merkezi Yayınları, İzmir, 2002.
- SANSAR, M. Fatih; "Tanzimat Döneminde Aşiretlerin İskanı", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 907-923.
- SARINAY, Yusuf; "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara, 2002, s. 819-834.
- SARINAY, Yusuf; "Türk Ocağı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 545-546.
- SARISAKAL, Baki; *Samsun Basın Tarihi Samsun Araştırmaları-3*, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun, 2003.
- SAYDAM, Abdullah; "Osmanlı'da Özel Matbaacılık, Yayıncılıkta Tekelin Kaldırılması", *Toplumsal Tarih*, C. 29, S. 172, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 64-71.
- SAYLAN, Kemal; "Ali Suavi'nin Ulûm Gazetesi'nde Yazdığı Fen Bilimleri, Keşifler ve İcraatlarla İlgili Yazılara Dair", *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu 08-10 Mayıs 2014 Bildiriler Kitabı*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014, s. 125-140.

- SELÇUK, Bahir; "Milli Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebi Yönü Üzerine", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 1021-1062.
- SELİMOĞLU, İsmail; "Matbaa ve Değişen Hayat: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Halkının Kitap Sevgisi", 38. *ICANAS 10-15.09.2007 Ankara Bildiriler*, Ankara, 2009, s. 241-253.
- SELİMOĞLU, İsmail; "Tanzimat Dönemi Balkanlar'da Eğitim- Tuna Vilayeti Örneği (1864-1878)", *Uluslararası Osmanlı Sempozyumu 8-9 Nisan İzmir, 1999*, İzmir, 2000, s. 459-464.
- SELVİ, Haluk; *Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- SEMİZ, Yaşar, Güngör Toplu; "Milli Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 12, Haziran 2017, s. 254-283.
- SEMİZ, Yaşar, Osman Akandere; "Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 18, S. 54, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 903-952.
- SERÇE, Erkan; "Aydın Vilayeti Matbaası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 1992, s. 307-328.
- SERÇE, Erkan; *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002.
- SEVİNÇLİ, Efdal; *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2019.
- SEYHAN, Salih, Hakan Temiztürk, Senada Dizdar, *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2016.
- SEYHAN, Salih; "Bosna Vilayet Gazetesi Bosna'nın Kısa Tanıtımı ve İlk Dört Sayısının Sadeleştirilmiş Özeti", *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 2, Ankara, 2013, s. 141-160.
- SEYHAN, Salih; "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Çıkan İlk Özel Türkçe Gazete Gülşen-i Saray", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C. 7, S. 3, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2012, s. 100-116.

- SİVRİ, Ünzile; *Yerel Basına Göre Afyonkarahisar (1946-1960)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2018.
- SOYDAN, Ersoy, Hacı Tonak, "Milli Mücadele Dönemi'nde Bursa Basını" *Mudanya Mütarekesi'nden Günümüze Bursa Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 457-470.
- SÖYLEMEZ, Faruk; "Milli Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 159-170.
- SÖYLEMEZ, Faruk; "Milli Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, C. 3, S. 12, s. 411-416.
- ŞABAN, İbrahim; "XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.
- ŞAHHÜSEYİNOĞLU, H. Nedim; *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005.
- ŞAHİN, Enis; "Cumhuriyet Döneminde Sakarya Basını", *Sakarya İli Tarihi*, C. 2, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya 2005, s. 1127-1166.
- ŞAHİN, Enis; *Sakarya Basın Tarihi 1919-2004*, Sakarya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞAHİN, Tolga; "Kocaeli Yerel Gazetelerinde Yayınlanan Haberlerin Analizi", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, İstanbul, 2017, s. 29-52.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, Vahdet Keleşyılmaz; "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 35, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 357-378.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan; *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara, 1969.
- ŞENER, Cemal; *Topal Osman Olayı*, Etik Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞİRİN, Funda Selçuk; "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918-1919)", *Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, Ankara, 2009, s. 207-219.

- TAMER, Aytül; “İttihat ve Terakki Kendini Anlatıyor: Cemiyetin Propaganda Broşürleri”, *II. Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2010, s. 173-196.
- TAŞDEMİR, Erdem, Ayça Burak Dereli; "Kengiri'den Günümüze Çankırı Basını", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 44, Ankara, 2017, s. 160-172.
- TAŞDEMİR, Serap; "1919-1938 Yılları Arası Sivas Basınında Atatürk", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007 Ankara Bildiriler*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 1273-1290.
- TAŞDEMİR, Serap; "Sivas Türk Ocağı Dergisi: Birlik", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20. S. 58, Ankara, 2004, s. 245-260.
- TAŞKIN, Ünal; "Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Matbaa ve Gazeteler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/ Elazığ*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 187-229.
- TAYLA, Mustafa; *Bursa Basını (1868-1983)*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Eskişehir, 1997.
- TEKİN, Mehmet; “*Tercüman-ı Hakikat*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 497-498.
- TEKİN, Mehmet; Halkımızı Okumaya Alıştıran İlk Gazete *Tercüman-ı Hakikat*”, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Yıl:18, S. 12, 1 Aralık 1982, s. 28-33.
- TEMİZTÜRK, Hakan, Salih Seyhan; "Albayrak Gazetesinde Ermeni Olayları", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı III*, S. 62, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 2349-2364.
- TEVETOĞLU, Fethi; "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 13, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1988, s. 183-193.
- TEVFİK, İsmail Hakkı; *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları (1-9-1933'e Kadar Çıkanlar)*, Filibe, 1935.
- TEVFİK, İsmail; *Adana Vilayet'i Matbuatı*, Ankara, 1932.
- TEZ, Zeki; *Kâğıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2008.

- TEZCAN, Asuman; *Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1939)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Ankara, 2007.
- TOK, Özen; "Kayseri'de Matbaanın Kuruluşu ve İlk Gazete: Erciyes", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır-Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 21-34.
- TOKGÖZ, Ahmet İhsan; "Agah Efendi", *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Haz. Münir Süleyman Çapanoğlu, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, s. 138-144.
- TOPALLI, Osman Fikret; *Giresun Günlükleri-I*, Haz. Cemil Koçak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.
- TOPALLI, Osman Fikret; *Müdafa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon, 2011.
- TOPALOĞLU, Yüksel; "Kendi Kaleminden Şemsettin Sami'nin İlk Tercüme-i Hali", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Trakya, 2012, s. 81-94.
- TOPRAK, Zafer; "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984. s. 13-54.
- TOPUZ, Hıfzı; *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, Davalar, Hapisler, Saldırıları, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.
- TOPUZ, Hıfzı; *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003.
- TORKAK, Berna; *Harf Devrimine Kadar Adana Türk Sözü Gazetesi (1927-1928)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2018.
- TORUN, Aytül Tamer; "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sosyal Sorunlarına Dair Notlar", *Erciyes Akademi Dergisi "Akademia"*, C. 3, S. 4, Kayseri 2014, s. 42-64.
- TÖKİN, Füzün Hüsrev; *Basın Ansiklopedisi*, Kulen Basımevi, İstanbul, 1963.
- TUĞLUCA, Murat; *Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003.
- TUĞLACI, Pars; *Çağdaş Türkiye*, C. 3, Cem Yayınları, İstanbul, 1990.

- TUĞLUCA, Murat; "Sivas Vilayet Gazetesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007*, C. 2, Sivas, 2007, s. 423-458.
- TUĞLUK, Abdülhakim; "22 Temmuz 1928 Tarihli Diyarbakir Gazetesi'nin Gözüyle Diyarbakir", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, C. 3, Manas Yayıncılık, s. 409-415.
- TUNÇAY, Mete Tunçay; *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS yayınları, İstanbul, 1991.
- TUNÇAY, Mete; "Anadolu Sosyalistleri Arasında İki Polemik", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 6, S. 33, İletişim Yayınları, Ankara, 1986.
- TUNÇAY, Mete; "Edirne'nin İlk Sosyalist Gazetesi: Ahali", *Toplumsal Tarih*, C. 35, S. 208, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 92-93.
- TUNÇAY, Mete; "Hakkı Behiç'e Dair", *Toplumsal Tarih*, C. 34, S. 202, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 94-95.
- TUNÇAY, Mete; *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünyası*, BDS Yayınları, İstanbul, 1995.
- TUNÇAY, Mete; *Tek Parti Yönetimine Yurtdışından Muhalefet Eden Bir Yayın Organı Arif Oruç'un Yarın'ı (1933)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- TURAN, Şerafettin; *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğine*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.
- TÜRK, Hikmet Sami; "Anadolu Ajansı Sorunu ve Çözüm Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1-4, Ankara, 1977, s. 61-85.
- UCA, Alaattin; "Erzurum'da Milli Mücadele Döneminde Yayınlanan Albayrak Gazetesi'ndeki İlanlar", *TAED* 42, Erzurum, 2010, s. 259-282.
- UÇAK, Olcay, Abdi Erkal; "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci", *Selçuk İletişim*, C. 12, S. 1, 2019, s. 92-122.
- ULUS, Selma; "Yerel Basınımız", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 3, İstanbul, 1993, s. 77-88.
- ULUSKAN, Seda Bayındır; *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.
- UMAR, Bilge; *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.
- UNAT, Kadri; *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği (1945-1955)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

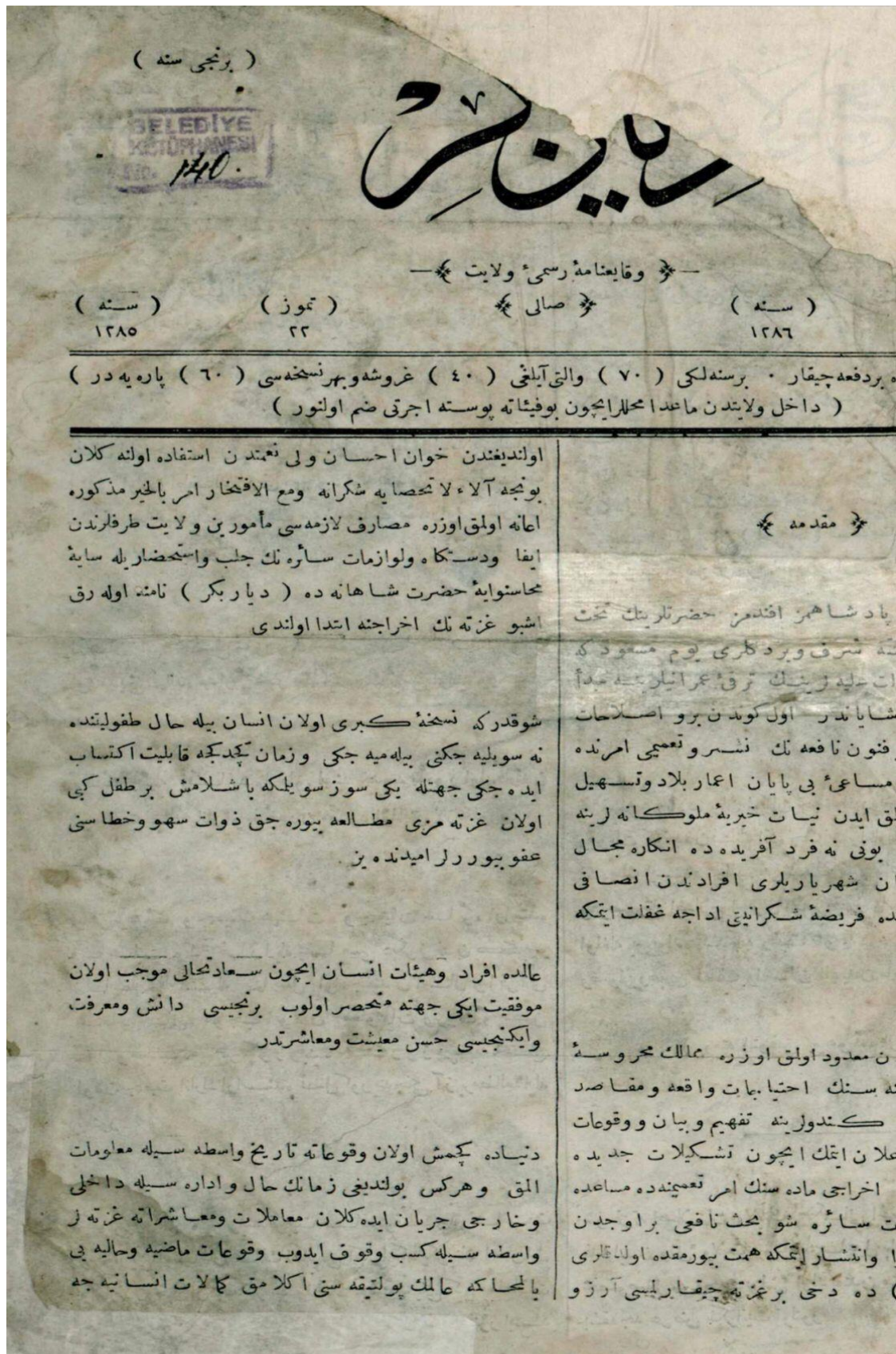
- UNBEHAUN, Horst, "1910-1914 Yılları Arasında Kızılırmak Gazetesi (Sivas) Anadolu Taşrasında Kültürel ve Edebi Bir Forum, *Kebikeç*, S. 14, Kebikeç Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 5-26.
- URAL, Selçuk, Nesrin Soyer; "Atatürk Dönemi Adana'da Yerel Basın", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Sonbahar 2012, s. 165-204.
- UŞAKLIGİL, Emine; *Benim Cumhuriyet'im*, Everest Yayınları, İstanbul, 2011.
- UYAN, Muzaffer, İbrahim Yüksel; *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yayınları, Afyon 2004.
- UZUN, Hakan; "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 2005, s. 145-162.
- ÜÇPINAR, Zehra, "*Sabah Gazetesi (1895-1898) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler 2191. 2920)*", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2012.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur; "İstikbal Gazetesi'ne Göre Milli Mücadele'de Trabzon'da Ramazan Ayları ve Ramazan Bayramları" *History Studies*, Volume 8 /1, March 2016, p. 153-173.
- ÜNAL, Neslihan, Gülsüm Tütüncü; "İstanbul ve Selanik Yahudi Cemaatlerinin Gelişim Dinamiklerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Kültürel ve Sosyal Hayat*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2018, s. 263-339.
- ÜNSAL, Süha; *İkazcı Mehmet Şükrü Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.
- VARLIK, Bülent; "Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)", *Kebikeç*, S. 21, Ankara, 2006, s. 231-241.
- VARLIK, Bülent; "Ata Çelebi ve Akın Gazetesi (1944-1946) Üzerine Notlar", *Kebikeç*, S. 34, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2012, s. 241-256.
- VARLIK, Bülent; "Bursa Basın Tarihi Üzerine Notlar", *Tarih Toplum Dergisi*, C. 29, S. 171, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 191-192.
- VARLIK, Bülent; "Eskişehir Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar", *Kebikeç*, S. 15, Ankara, 2003, s. 185-190.
- VARLIK, Bülent; "Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 99-102.

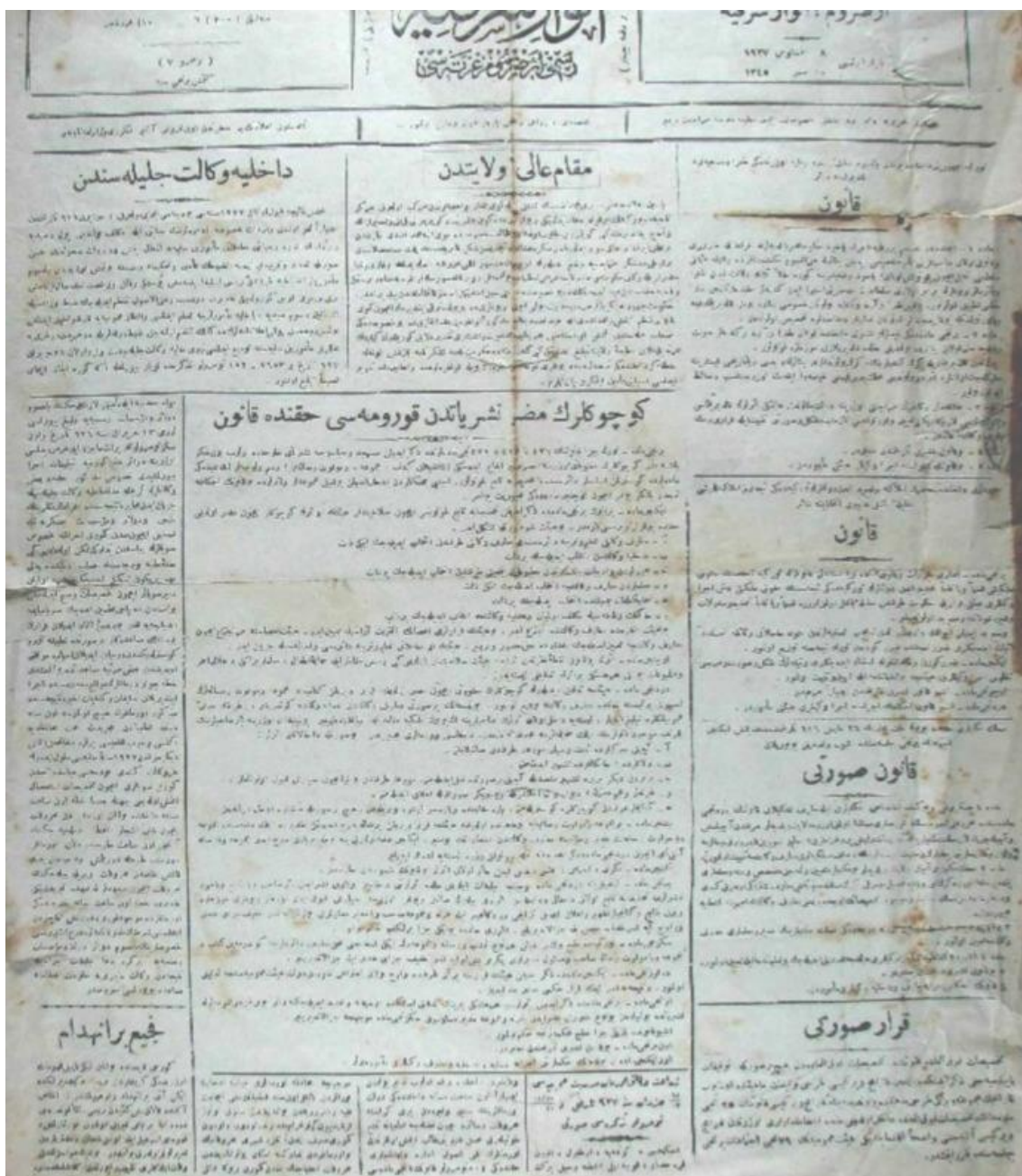
- VARLIK, M. Bülent; "Sivas Basın Tarihi Üzerine Notlar", *Toplumsal Tarih*, C. 14, S. 79-84, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 62-63.
- VURAL, Kadri; "Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Üzerine Bir Literatür Analizi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 34, S. 1, İzmir, 2019.
- VURAL, Mithat Kadri; "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Meselesine Yeniden Bakmak", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 377-414.
- VURAL, Mithat Kadri; "İzmir'de" İlk Kurşun" Hadisesine Dair Bazı Tanıklar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XIX/Özel Sayı:İzmir'in İşgali*, İzmir, 2019.
- YAKUPOĞLU, Cevdet; "Kastamonu Basın Tarihinde Kısa Soluklu Bir Dergi: Doğu", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 224-234.
- YALÇIN, E. Semih; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Berikan Yayınları, Ankara, 2010.
- YALMAN, Ahmed Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. 2, Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 1997.
- YALMAN, Ahmet Emin; *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, çev. Birgen Keşoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- YAMAÇ, Müzehher; "Çerkez Ethem Olayı", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, C. 5, S. 2, Temmuz 2016, s. 58-79.
- YANARDAĞ, Mehmet Fetih; "Tanzimat Dönemi Fikir Gazeteciliğinin Önemli İsmi Tasvir-i Efkar ve Toplumsal Değişime Katkısı", *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, İstanbul, 2010, s. 1-16.
- YAŞAR, Muammer; *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkıyye*, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1971.
- YATKIN, Özgür; *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki yayın Organı İttihat Gazetesi*", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2018.
- YAZICI, Hüseyin Avni; *Yerel Basının Özellikleri ve Sorunları: Sakarya Basını Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.

- YAZICI, Nesimi, "Osmanlı Devleti'nin Araplarla Meskun Bölgelerindeki Resmi Vilayet Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *XI. Türk Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 2047-2065.
- YAZICI, Nesimi, *Takvim-i Vekayi "Belgeler"*, Ankara, 1983.
- YAZICI, Nesimi; "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 3, S. 12, Ankara, 1993, s. 431-445.
- YAZICI, Nesimi; "İkdâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, TDV Yayınları, s. 24-25.
- YAZICI, Nesimi; "Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 37, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 105-129.
- YAZICI, Nesimi; "Karesi Gazetesinde Gönen", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 131-165.
- YERLİKAYA, İlhan; *II. Abdülhamit Döneminde Basın Yarı Resmi Vakıf Gazetesi (1875-1884)*, Kırıkkale, 1996.
- YILDIRIM, Besim; *Envârî Şarkıyye Gazetesinin İncelenmesi ve Günümüz Türkçesine Kazandırılması*, Erzurum, 2019.
- YILDIRIM, Cihat; "Birinci İnönü Muharebesi'nin Yerel Basındaki Yansımaları; "Yeni Adana" Gazetesi Örneği", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Ankara, 2013, s. 745-766.
- YILDIRIM, Cihat; "Gazi Mustafa Kemal Paşa İle İlgili "Taş İli" Gazetesi'nde Çıkan Haberler Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 11, 2014, s. 37-61.
- YILDIRIM, Cihat; "Taş İli Gazetesi'nde Şeyh Sait İsyanı Hakkında Yayınlanan Haber ve Yorumlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, C. 4, Ankara, 2016, s. 497-508.
- YILDIRIM, Hüseyin; "İrade-i Milliye Gazetesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 23, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s. 325-330.
- YILDIZ, Alim; *İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle III. Baskı*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2013.
- YILMAZ, Hadiye; "Ali Kemal Bey'in Başyazarı Olduğu Gazete "Peyâm-Sabah" mı "Peyâm-ı Sabah" mı?", *Müteferrika*, S. 46, İstanbul, 2014, s. 176-185.

- YILMAZ, Hadiye; "Hâkimiyet-i Milliye Yazılarına Göre TBMM Hükümeti'nin Doğu Siyaseti", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 259-270.
- YILMAZ, Hadiye; "T.C. Devlet Salnamesine Göre Harf İnkılâbı Arifesinde Basının Genel Durumu", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/9, Ankara, p. 135-158.
- YILMAZ, Mehmet Serhat; "Milli Mücadele Döneminde Bir Dergi: Türkiye (1921)", *Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 112-119.
- YILMAZ, Mehmet Serhat; *II. Meşrutiyet'in Yüzüncü Yılı II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2008.
- YİĞİT, Hatice Selma Fide; *İkdam Gazetesi Üzerine Bir Çalışma –İnceleme ve Seçilmiş Metinler- 1917*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999, s. 42.
- YİĞİT, Yücel; "Prizren Sancağı'nın İdari Yapısı (1864-1912)", *History Studies*, C. 2, S. 1, 2010.
- YURDAKÖK, Abdullah; *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, Balıkesir, 1992.
- YUST, K.; *Kemalist Anadolu Basını (Tiflis 1922)*, Haz. Orhan Koloğlu, ÇGD Yayınları, Ankara, 1995.
- YÜCEL, Ebubekir S.; *Salname-i Vilayet-i Sivas 1325/1907 Sivas İl Yıllığı*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2007.
- ZACINOVIC, Neira; *Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003.
- ZEKA, Semih; "İbret Gazetesinde Çıkan Yazılarında Namık Kemal'in Osmanlı Birliğine Duyduğu İnancın Sebepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 48, 2017, s. 143-151.
- ZEYREK, Suat; "Milli Mücadele Yıllarında Maraş'ın Düşünce Yapısı ve Seviyesine Bir Kanıt: Âmâl-i Milliye Gazetesi", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu 4-6 Ekim 2012*, C. 3, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2013, s. 369-383.
- Ziyad Ebüzziya, "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik (1849-1913)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 374-378.

[illegible]

آبونه‌ی : هریر ایچون سئولکی سئاشان . آلتی آلتی قرق غر وشدور

ایلاتک هر سئولک اوج غروش انور . استفاده عمومیه یی موجب منافع
مع السنویه قبول اولور . نشر ایذیلان اوراق اعاده ایلان

مخفانده محاسبه خصوصیه . وحریرات قدرلنده آبونه قید ایلانور

غیرایه ماتی هر خسوس ایچون هات
تحریریه میامت اولور

فصری

[مستقل قیدی سئاشانک قریب سیر]

نسخه ۴۰۰ یی یازدهدر

نسخه ۴۰۰ یی یازدهدر

نسخه ۴۰۰ یی یازدهدر

نسخه ۴۰۰ یی یازدهدر

بر ذریعہ ملک اسلامی و با آئین طریقی اولان دینکدر . مناجه بیکدیگر بیکدیگر مناجه بولونان بولونانر . قایه تحافده حرم توحیده واجب الوجود و قایلته لرجاع اولورورور . شوت ثابت فلسفه یی شکیلا غریب کوروتک حاکم توحیدی . اولان سائیلان اهلکالی برخوشت قطیده عشیده اولان « فکر توحیدی » ندر . دماغ بشر . حق زمانده ایکی فکری ویا دها فکله فکری استوا ایدرس . او مقنون توحید و وحدتور .

حکمت اسلامده کاشانی مقال « کبریا » و مطلق و اکل قاشری « مصلحت فکریلر » . ریجسی ذاتی . ایکنجی « نظریه سئاشانی مشرور . قوانین الیه . کثیر آخره قوانین طبعیه تک اشیا اوزرندکی تاثیرری و اولورری حال کله « ورق ایقیری بر » قیل حلق « اولورندن حکمت اسلام » بونی « عزت » و سقوله یاد ایدر و شو اعقاب ترکیلر میندانه فیر : کبریا ذات . مصلحت صفات . عزت ائمال ...

کاشانی تک ایکی اولوایشی « مصلح قادیل انسانی آرادنی » وحدت « ی بریدانی تیر ابدال ائکنده » .

اساسی تیر و نشیدن طری اولان حکمت اسلامیه « فایق اولوا قلم و جداله » قول جلیله فن و فلسفه تک ان سوکره صوبیلر یلیدیکی . حکمتک تروی میر « لرنده سوبله مشدی .

روحیفته منی دوک سالکیرنه قولاً . فعلاً وادرا کاً وحدت حرکاتی تقنین ایدن اسلام . تعین قیلده توده و اشتباه حاصل اولورنی قدرده استیقال قله کیفیتنی « مصلک تعین و آرزوی وجدانیته حواله ائقشدور . زیرا کبریا و وجودده معنی « بر مرکز جودیت اولوب موجودیت انسیه یی بلا ائقدار ولا ائقدال کاشانیت الی » احاطه کوبه سبب احاطه

بوتک بر حقیقت اولورنی آکلامق ایچون بویکی زمرة سیرک لغریب دلت ائقده لازمدر : واجب الوجود دیک . مرفره السایک آتیا ویر صورت صمیمیه اولانک ایشدیکی بنگانی ایضام ایدرک بیکه منع وجود دیکدر . « ریژون » رئیس مشهور داید « هریم » هر شمس بر مایه اولانک شتی ایدرک انکار ائقک بوی بانی ایدر « بن » قیل جسم ورو جیسی انکار ایدرک بونیرغه معانی قانی ضرورت و اضطرارنده قاشدور . بنگانی عن قصد انیان سودا سینه دوشهرک روح انسانیده موجود اولان « عیث » « عیث » افکار اسلامی یی رآرائی شومرغه بر اقل فوجری « بن » بوی « فیسورم دیرکی بنگانی یه بنگانه تسلیم ائقش و مدعش بر تالشدن بقی کوچ قورتازمدر . انسان عقول و تعکردن استیفا ائقده ویا جمون اولورلرجه هر آن تعکرده بنگانه صانع و مربوط قله بقدر . بر مربوطیت . بنگانی ایضاح « جودیت تولیده ایدرک باخیری سو ق ایدرک و یا خود مربوط و جدانی ایل انسانی « جسم حایلر ساجسته » یی حیوانلرکی « دوتیزسانی درک سینه ایشدر . جکر .

کاشانی « نامحدود و نامحدود کی تعیرلرک معانی نامیه ضری بر تیردر . زیرا نامحدود حدود ایلدیکی ایچون نامحدود و نامحدود « عدد علاوه اولورلرکی ایچون نامحدوددر . حالیکه نامشاهی « جمله کاشانه طرف اولسکی کیفیتدن بری ویا عاوری موجودات اولورندن مستکیدر . نامشاهی « بذاته موجود اولوب دائرة اولانک بشر داخله دوشده مشدر و دوشدر « چرتکه معلقدر .

مطلق « هیچ برنی ایل تعیدی عن اولوایلر دیکدرک بورد حال ائکنده .

اکل . حال الحلاسه بولونان نامشاهی

قوانین و نظامات

اولور جیسی :

فصری لوانی مجلس عمومیستجه بیک ایدر روز اولورن دیرت سینه مخصوص اولورق قبول اولان لوله مذکورک مربوط دیرت ملون بوز سئاشان سکر بیک بوز غروش و ادرات و اچ ملون اوچونوز اولورن اوج بیک آتی بوز غروش مصارف خای عاری و سکر بوز ائی دوت بیک بشوز غروش و ادرات و او مقدار مصارف محتوی فوق الساده مولان خصوصیه بیک نظریه مافوقیت ویرلشدور . بر اراده « تیرمک امراتنه داخله نظری مایوردر . سال ۲۲ جمادی الآخر ۱۳۳۶ و ۱۵ تیران ۱۳۳۵ محمد و شاه .

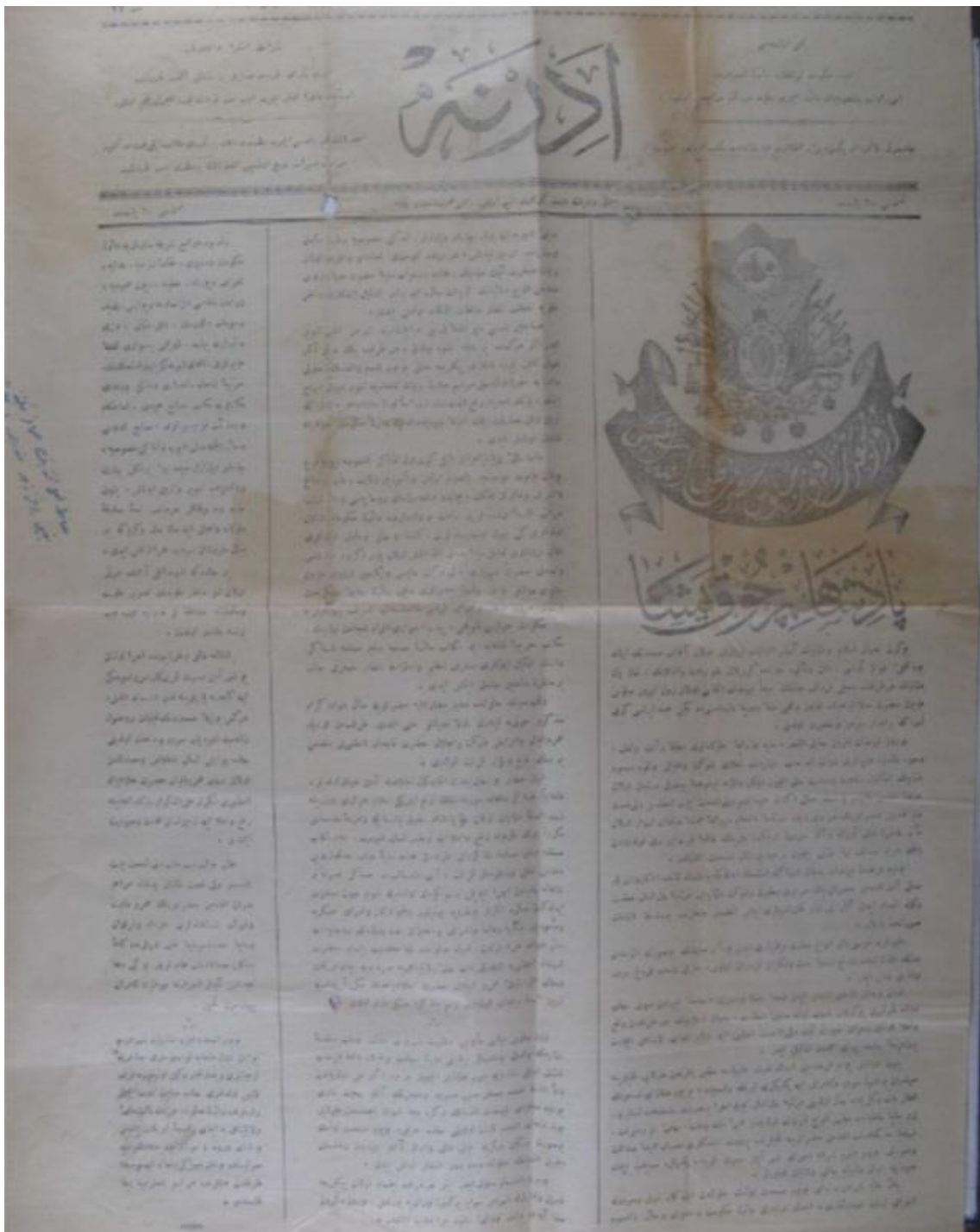
صدر اعظم و داخله نظری محمد طالت

دینی و فلسفی برائتاد

« دماغیریه باقری بوی کره خالک و جودی فوق الیا اولورنی حله اوچنی یلیدرک اعقاب ایشدیکی کی ... »

فصری « نومبر ۱۰۴ »

اولوایلرین خواسته لرندن قضی بیک تاریخ انسانیده « حسن مشرق بشر » مؤداسک طوئیدی موتی « تبادل و تعبدیه تابع اولان ادیان و عقاید بیک و سائیر فلسفه تک هیچ برنی حقیقه مارصمانشدور . حق حاکم شهادت ایشدیکی حقیق بر موجودیتده شدیدی قدر مختلف نام و اسمله یاد ایلان و قسط صمیمی و تانی بر تیرمی پایه میان و آهق دین اسلامک میدان عرفان و تعکره قویدی « واجب الوجود » فکریدر . فلسفه تک « سبب بلا » « یق ذات بزی حنده سردا بیدکی ثابت الحلاقی که کاشانی « مطلق و اکل فکریلر » واجب الوجود مفهومده داخلدر .

[illegible]

نومبر (۱۱) برنجی سنه

۲۲ ذی الحجه ۱۳۲۶ - ۱۱ آبان ۱۳۲۶

شرف نفاذ

یوزغاد ایچون سنه لکی (۳۰) کو بیره
(۲۵) یوست ایله کیدمک برله عیدیه
اول مقور حسابیه (۴۰) غزوشور .
مکرب و تفراف آدره سی :
یوزغاد غزته سی
نسخه سی (۱۰) یازمدر
کونی یکیش نسخه (۲۰) یازمدر

یوزغاد

تأسیس
۳۲۶

صاحب امتیاز مدیر مسئول : محمدصادق
اداره خانه سی
یوزغاد دده دائرة مخصوصه در
مسلکیزه موافق آثار مع المنو به
درج اولور . درج اولیای اوراق
اجاده اولتاز .
نسخه سی (۱۰) یازمدر
کونی یکیش نسخه (۲۰) یازمدر

یوزغاد غزته سی مدیریت علیت
مدیریک !
هر هفته کمال حرمتله نظر مطالعه دن
کیردیکم محترم جریده کیزک بر زمان
صحافت و مطبوعه معارف رایحه سی
استشهاد اولتور . ملککیزه ترک
آدیناری سرعته آتیه باشلايه جی .
حسن ایدیلور . ظلمه دینه مکتب اعدادی
بناستک اکال اولته جی . ناحیه لره .
گو یازمدر مکتب ایدیه تأسیس ایدیه .
جکی . شرکت میده کادیک . یوز .
کریلر انشاسته مبادرت اولته جی
مژده لری کوکلی لیریز مسرت ایدیلور
سویوردم .
بر ایدن بری او هادی ملت اولان
غزته کیزده بولرک هیچ برینک میده
کلیکینه دلالت ایدیه جک بریدوسرا .
حت کوریه مامش و کبی هفت آدیم
نسخه مندرج صورقون مکتوبی .
کپته ده . صورقونده . برون اورآده
موجود اسمری مکتب . وظیفه لری
خدمت سفلیت اولان بنالرک تصویر
احوال . مفسلرک . ناحیه مدیر لری
مالانسر لفری کوکلی یاسره قنور لره
غزقی ابتد ایچون ایچون آغلیورم .
وقته کبار امتدن بر جوق ارباب
کال . ملای بودرین او یقودن ابقاظ وسی
وغیره سوق ایچون کوک کور لیریت
مشابه فریادر ایش نلر . اویا نکیز
اویا نکیز کوز لری کزی صباح محشر دمی
آجه چشکیزه خطاب علویسنده بولمشلر
وقته او یازمدر مامش ایچون او خطاب
علوی حال احتضار مکتب کیز بر صرده
آفاق چیلانمش . افکار منور و اهلی

میدان مبارزه و جهاده اتمعه محبور
ایشتی . ایشتی اوتاتیر ایله وقوعولان
سولت مرده ازدر طم و اقتسافی
محور ایستی . ملای محاند قور . ردی .
شس عدالت و شروطیت طوع ایستی
فقط مع اناسف هیچ بر یرده جانی
بر نشیبت . بر تجمد میده کادی نه
بکیوریز . اوشمس عدالت صاحب جیل
ایله مستور بو تیور بوسجانی سیه .
اقدامله بر ترقی استاده ایدیه جکینه
شودولت ایدمقی تشکیل ایدن ملتور
بکیوریز . ارباب اجتهاد دیورک .
ملتده یوقدسزلی بوطالت دوام ایدیه
نموده نتیجه حرمان وندامدر .
بر دولک اغتلائی شانی . دوام
سلطنتی . ترید قوت و ترونی . بر ملتک
حفاظه دین و مذهبی ایکی شتک اجتماعله
حاصل والامقرش اولور بواکی شتی :
سرستی . فکر . علم و مستند . تاریخله
مثبت . مشهوداته متحققده اسلامک
دور اول جهانبگیرانی . اندلسک .
شامک جزیرت العربیک و قیله بر حدیقه
اولمی . ششمی جا هیر متحده
آمریکاتک عالم و لهوسان اولان تروت
وسادتی . انگلیز لک . آلمانرک عظمت
وجوشتی . فرانسه ک انموزج عالم
اوله جق دوجیه جمودی . زاپونرک
قوت و قدرتی محض سرستی . فکر و علم
و شتته حاصل اولمشدر .
ایشتی اومقدس مشروطیت بزیده
سرستی . فکر . نائل ایستی .
سرستی . فکر مشروطیتک جمعیدر
بوجسمک روحیه معارفدر روحسز
جسد . جسدسز روح . مشروطیتسز

حکومت بایولماز . جعبت بشریه مک حقایق
معارف . ملای جهانبدر بوی هر کس
بیلیر . و حقیقی تسلیم ایچون ذوی العقول
منصور دکادر .
یز بونری بیسوب طور و رکن نیچون
موندن قورتولش ایسته میلم نیچون
ماملکیزی بواغورده قدا ایتیم ملت
اتحادله سی ایدیه نلر بایلاماز (لیس
للانسان الامسی)
اوت هر ملکک اهلایسی متحدا
سیمیه . هله اغنا بی تروتنه خلل
کتریک . زین باحتله بولتدی عیضی
تنور مقتدر درلر . بوعطالت نه دقت
ایدلسون دقت ایدلسونکه او خطاب
علویک عکسی سداسی حالا سامعه لره
طنین انداز در — اویا نکیز :
یوزغادک مشروطیت لایق بر صروده
طریق زرقی خطوه انداز اولمی هر
کویده بر مکتب ابتدائی تأسیسه
قصده کی مکتبک اصلاحنه . انشا
اوته جق مکتب اعدادینک لیل به .
شمدیکی اعدادی بناستک مکتب ضایعه
نحویته . بر ایکی شرکت تشکیل بلا
تخریق جنس و مذهب اتحاد و امتزاجک
تأسیسته متوقدر . بودنی حیثی . عالی
فکری بر متصرفه مالک اولان یوزغاد
لینک ید اقتدارنده در .
کوکلی ایستور و دیورک : ارباب
دکا و اصحاب حبت و ساحتدن اولان
یوزغاد لیر ! اویا لاق فکرلر . مشرو
طیت پرور سغلیزکله . طریق بر قدیمک
نورلی خطوه لریکیزله موجب امتثال

۱۹۶۹ ۷۶

(چهارشنبه)
تأسیس : ۱۵ تشرین ثانی ۱۳۳۵

شماره : ۱۱

۲۵ شاط - ۳۳۶

صاحب امتیاز :
اسماعیل حق

اداره خاتمی
اردوده کوکوش

آدرس : قمره دکتور ازرو

مدیر مسئول :
اسماعیل حق

نایب مدیر مسئول :
برایچون

روزیکری غروشد

اعلانامدن مسئول دکتور

هرشیدن عت ایدو هفته لاق غزتمسی دو .

لسخمسی (۵) غروش

شرکاتلرک عدم موجودیتی ایسه بویه
برمنیشک قدساته بردیلدر .

آوردیایه الی الاید خدمتکار
قلقلی وارنلرک تعقیباته حدف اولمندن
چکیتور . قوی براتحاد ملی ، بر تعاون
واشتراکله جایتیم . مدنیشک اسیری
مدنیشک یاریمه فوق اولمالام . تر
یوشلله طوعی ایبروله دیکه اولنلر
آرقمزدده قازان ثروته وارث اولماسون .
اوکزدده ولمانلرکی تروق کندی سمل
دنیز ایچون قولانام ؛ آوروپانک حمالی
اولمالام .

فقط هبات . . هبات که سیانتک
ناقلی اولان بوسولر شورایی ستونی
املا ایتمکدن باشه . بر نتیجه منصل
ایتهجک . . یته خسران ، یته مسکت ،
یته یوقلق و یوقسولوق ، یته هیچ . . .

۱ . ۱ . ۱ مدنی

ناتروم وار . بزدده بوکون هیچ برشی
یوق و بووقلنک سطلندن قمرته ،
اینداندن اقباسله طوعیو شدله
قوشیوروز . بونی بیلمه یمن ، آکلایان
واعتراف ایتمن ده یوقدر . عیجا بزیو
یوقلنک آغوش سفلیتدن صیریلوب
وارلته عودت ایدمزمیز ؛ عیجا بومکن
دیکلی ؟ بویه بر غایبه وصول ایچون
یک جوقی فداکارلق لازم ؛ خایر ! خایر !
زوالی دیدناشلرم ! مفکوره مزی عزم
ایله تقویه وفکر تعاونه ترین ایدرسک
اوکزدده بشون موایی بیتار کندمزی
وارلق ایچنده بولوروز . چونکه لایزال
بر عزم ، صیمی و مقابل بر تعاون
اک مدعش مانعاری همد . کافی
سارصیلار پر واسطه در .

عجا قسبه من نه لره مقتدر دکادر ،
نه کی مؤسات صناعیه حصوله کتیرمکدن
عاجزدر . ظنمهجه بر قاج سرمایه دارانک
اشتراکی بیوک بر موقیبت اقتصادیه حصو
نه کافیدر . چسونه هرشی ، بشون
ترقیات اشتراکله حاصل اولدنی کی
اشتراکده امنیت مقابله ایله حصوله کیر .
ملکیتیزده صناعی ، تجاری و سائر

یته هیچ . .

بزوون نواقصمزی ندرجه مدركونه
مرتبیه معترف ایسه اولمزی آکلایچون
یته اوقدیده لایق و ییکانه یزه اقتصادی ،
تجاری ، زراعی تقصائلریز حقند
بشون بومی غزته زده ستونلر املا
ایندیلور ، شیمز اوقوبوروز ، دیکته بوروز
وهمان مصیب اولدنی تصدیق ونسایم
ایدیوروز . سارصیلله معارف ایچون
نعلر ، نه حرارتلر مشالهلر انظار ملته
وضع اولندی . حتی اویله زمانلر اولدیکه
بعض غزتهلر بزون ستونلری معارفه
حصر ایشدیلر . اوقویا نلرده بولک
اهمیتی اعتراف و بوند متولد ضرورک
ناقابل تلافی اولاجنی ادراک ایتمیلر .
ونکله برابر یته هیچ بر تقصائلرک
اکاله غیرت ایدادی . هرشی علی حاله
ترک اولندی و اولنجه بر دوام .

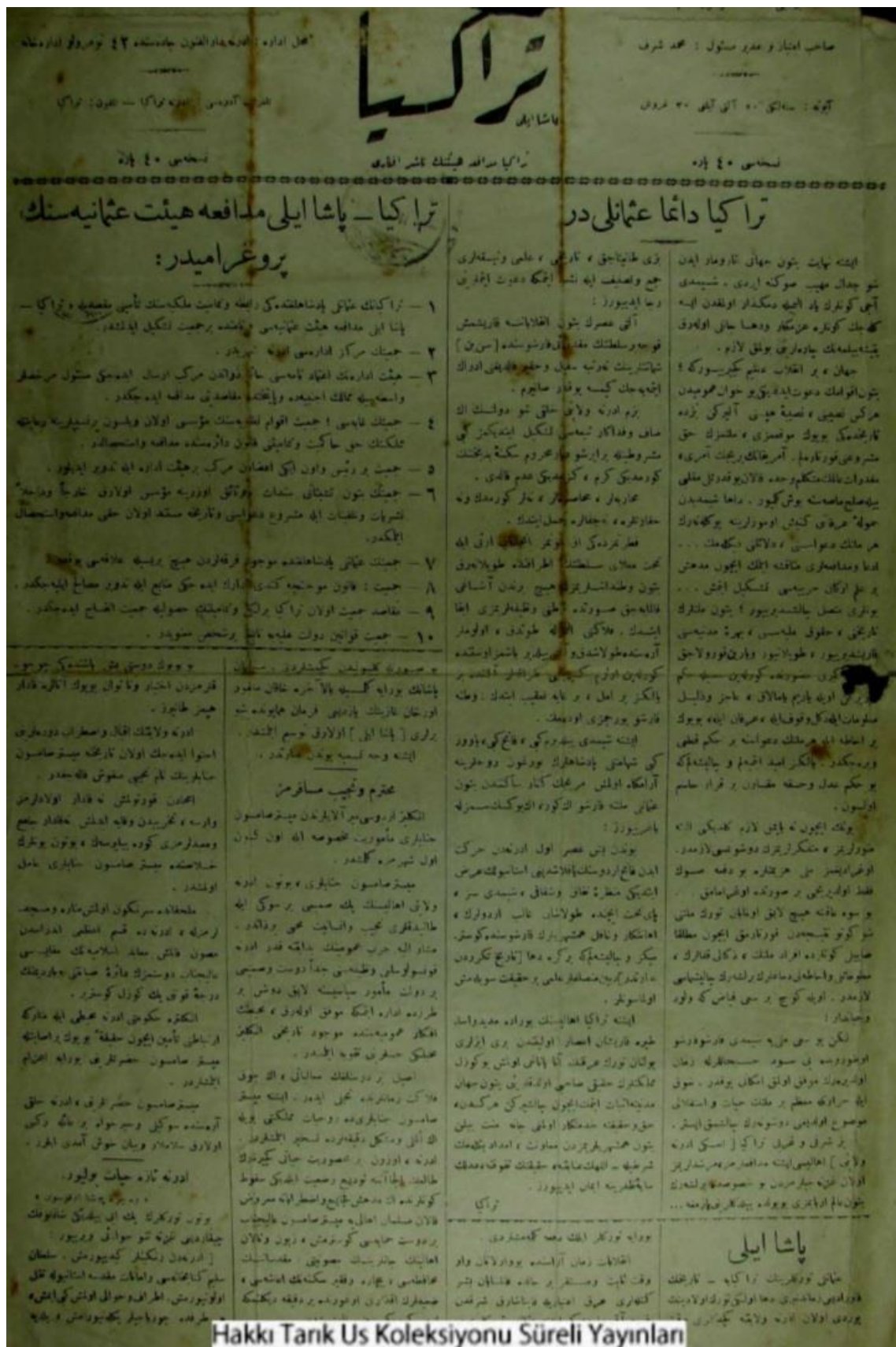
اک نه لمر ، جایتیشق زمانلر کلدی .
دیه باغریوروز ، اک خشریمز ، آرتق
اسلاح اولالم . دیه فریاد ایدیوروز ،
خرسولر تعاوند ، دقتسولر دیانتدن
بخت ایدیوروز ، قیجه یته هیچ . . .

ایشته شمدی بزدده بونلرک هبستدن
بخت ایدیوروز آیری آیری لعداده

۲۲ شاط - ۳۳۶

۱ . ۱ . ۱ مدنی

(پاور)

صافی - ۲۵

۱۳ آذر ۱۳۳۵

از بهر حال کبریا سوره (ایشق) کتابخانه

آبونه : بر سه لای (۴۶) نسخه اعتبار دارد

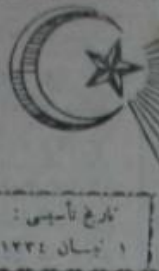
هر بر ایچون (۲۵۰) فروشد

رساله درج ایچون کوندریک

مغلاک ادواتالی اولسی رجا اولتور

اعلامدن مسئولیت قبول ایدلز

نسخه سی (بدی بیق) فروشد

تاریخ تاسیسی : ۱ تیسان ۱۳۳۵

شیخیدیک آیده اوج دفعه نشر اولتور فکرندہ مستقل تورک غزیمه سیدر

حقیقتلر قارشیننده

بالکتر اعلان مصارف سنوی یقش بیک لیرای تجاوز ایشدیک

سوالشدی :

اطفار مناسبه :

کبدیکمز صافی کونی ایشامی ، کبرسون ، مسعود بر قاج ساعت باشادی .

قدم مخصوصه دره بر تفصیل ممدوج اولدیی اوزره شهرمزی نشریف و اخیراً اردو قضااسه عزوت بوپورمش اولان والی بک افندی حضرتلر بک شرفه دیژدار زاده اشرف بک طرفدن کشیده قذان وقرانسز ضابطاندن بیکباشی آتشری جنابری ایل ارکان ولایتک قسم اعظمک حاضر بولدقاری مکلف شیافند ایراد ایدیلان اطفار ، بزه بعضی بوک حقیقتلرک انکشاف فرستی یقش ایشدی : کندیغزی خارجیه طابق ، اسیل و ممدور ملتزک فرانسه ملت محترمه نه وقرانسز عام وعرفانته بقادر حسن شکران و متضاری ایله متحسن اولدیی کوسترمک ، ملک حکومت صمیمی مظاہرندن ملکشدہ نه یاض استفادہ نعلی ایدمککی ایشدیک ...

هیز اعتراف اجمعی ترک زورکارک الیوک قباحترندن ، خطلرندن بری ده کندیغزی خارجیه طابق ، طامق فقط نماز و مسعود طامق ایچون ، قالی ازم بو وظیفه یایماقلمزد . فرد اعتباریه بالنان ، ملاطیب ، رستمکار ، حذافتی ، قیمت و عزیت علمیه سی عالم طامق ، صرفه برمیشت تأمین دیوسدورنه حققی بر شهرت آلد ایدمک ایچون بولدیی محیطله کندی کوسترمک ، خلق ایله تجاسه بولغفه مجبوردر . بوقه هدایت امرده درت دیوار آرمستده اوطوروب قالی موجودندن کیمسی خبردار اجممک اوطیب و شمشکار ایچون آبی تیجهلر ویرمن .

صوکره فایزقلر ، تجارخانهلرده بوقانوندن استفا کوسترمن . آدور وایده اوزون مدت بولغفلک ویردی صلاحیتله برچوق دفعه بوستونلری قیمتدار مقاله لرله ترین ایش اولان کریمه بک محترم بر آرقداشم ، اورداده بر تجارت مؤسسه بک پاشایه بیلمه سی واملی آرمستده بر موقع رجحان احراز اید . بیلمه سی ایچون دایما برویایماده بولدیی و تجارخانهلر

استایوه کیدلرمز ، بولاز مدخلدن اعتبار اهرایی ساحک نظره جابان اقسامندہ و یقشک مواقع محلقه سنده ، بیوک لوحه لر اوزرندہ (تیرسخ) ، (اشتاین) ، (قیرمزی خروس) .. الخ اسملری ایشدہ کورمشلردر . بیوک فداکارلقه تطبیق ایدیلن بولوسلر ، مذکور تجارخانهلرک نماز پاشامسی تأمین باشقه بر مقصدہ مینی دلددر . بو اجزی مؤسسه لری حیات قانونه و قوفلری دولایسیه بو کون یقشک برخی تجارخانهلری اولشلردر . حالبوکه بوتزک یایماشده فرق سه اول کشاد ایدیلن اولان تورک اسلام مؤسسه لری ، حکمی بک قطنی اجرا ایدن بوقانونه عدم و قوف پاخود عدم رغبت سیه الان پنه اسکی حالده بولیدور .

فردلرک و تجارخانهلرک احکامدن مصون قلامدیی بوقانونه . میلیونلره افراددن ترک ایدن ملتزک اشیاع اجمه سی اسلا جائز دلددر . هرمت ، بر موقع رجحان و احترامی احراز ایدمک ایچون حرکت اجمک ، هر و سیه دن استفاده ایل کندی طامق مجبوردر . بالکتر قوت و سلطنت کافی اولدیی سولتک ، ادعا و اصرار اجمک سیه وده ، منطقدن عاریدر . وقائک احوال عالم بیکانه اولدیی کوستر .

انکلتزه قوت و عظمت ساحی در . فقط بالکتر بو خادمیه اکتفا ایچور . جهانک هر طرفه طاقیلان آنغولاسقون عرقی حائر بولدقاری بویک عرقان و مدنیستی ، عدالت و استقامتی هرکسه تلقین ایدیلور . بو کون ، (شوآدمانکلردر) دیلمه برکوبلوم بیلده در حال اوآدمه حرمت و اعتماد کوستریور .

فرانسه بالکتر اردو و دو تناسیه مرور اولیور . زنگین و محقق ادیبانی ، طرافتی ، مدییتی ثروتی دنیا طامق ایچون بیوک فداکارلرده بولیدور .

آلمانیای قوی بریه و غیره سی بر مرتبه دهشته اسال ایش آلان میسور و مدله لری تا ... جینه قادر کشاد ایشدیکلری مکشردہ حق عرفانلری نشر ایشدیلر ، آلمان سیاح و عالمی

Hakkı Tark Us Kütüphanesi Süreli Yayınlar Koleksiyonu

پایه
۶۰۰ آبی ۳۵۰
آب ۱۷۵ غرودش

اعلائی ایچون مدیر ایله کوردوشلور

اقتصاد

برق : فرد چهارصاحبه (عقلاط معلومی)

مسکونه موافق یازیر درج اولور

درج اولقیان اعاده ابدلر

جمع ایرلی دن بشقا هر کون چقار مسئل افکار عقلی غریب

۱۳ تشرین اول ۱۳۳۵

صافی : ۶۰

۱۴ عرم ۱۳۳۸

۱۳ تشرین اول ۱۳۳۵

۶۰ صافی

کوکش ۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۱۳ تشرین اول ۱۳۳۵

۶۰ صافی

کوکش ۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۱۳ تشرین اول ۱۳۳۵

۶۰ صافی

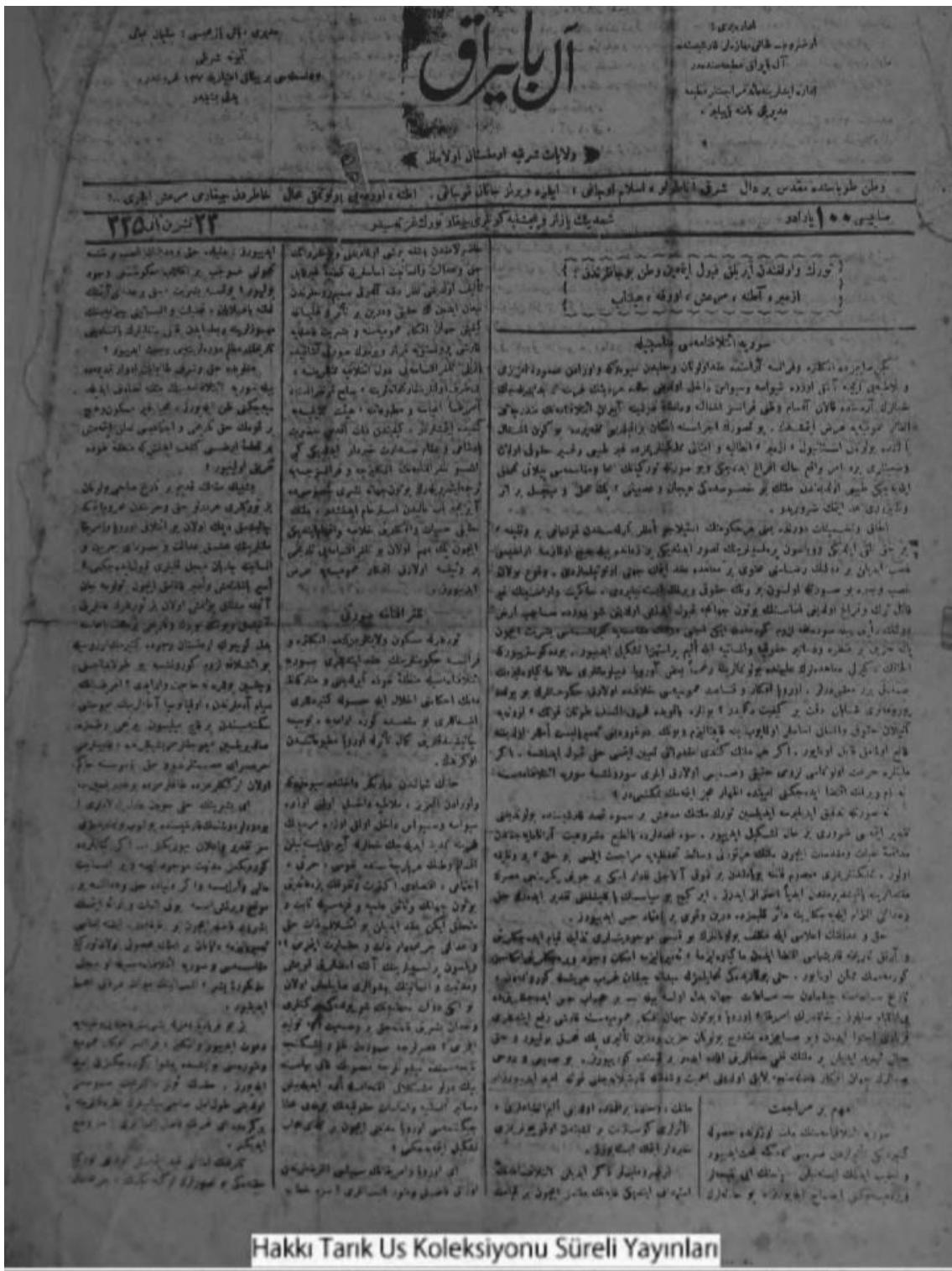
کوکش ۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

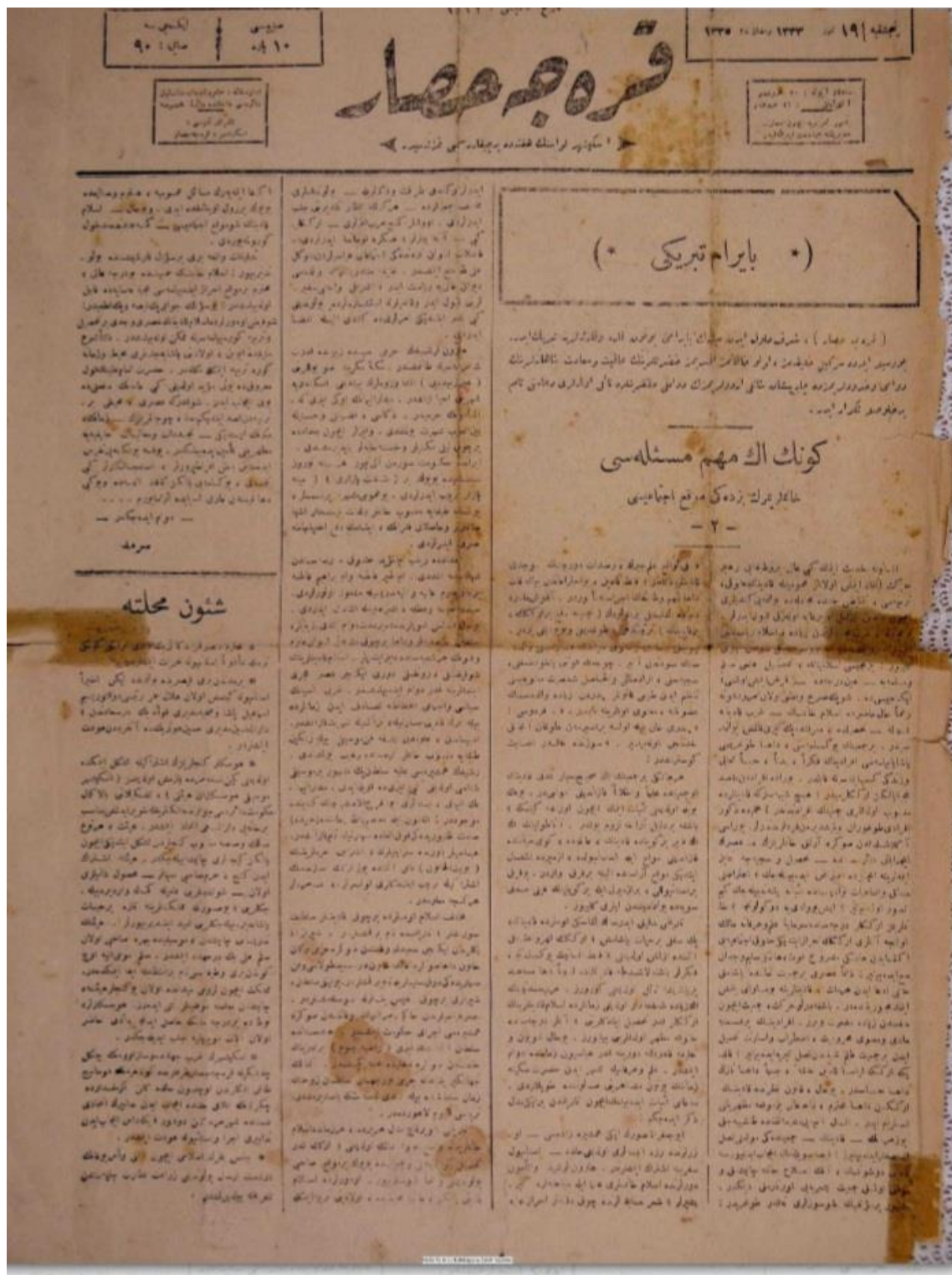
۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

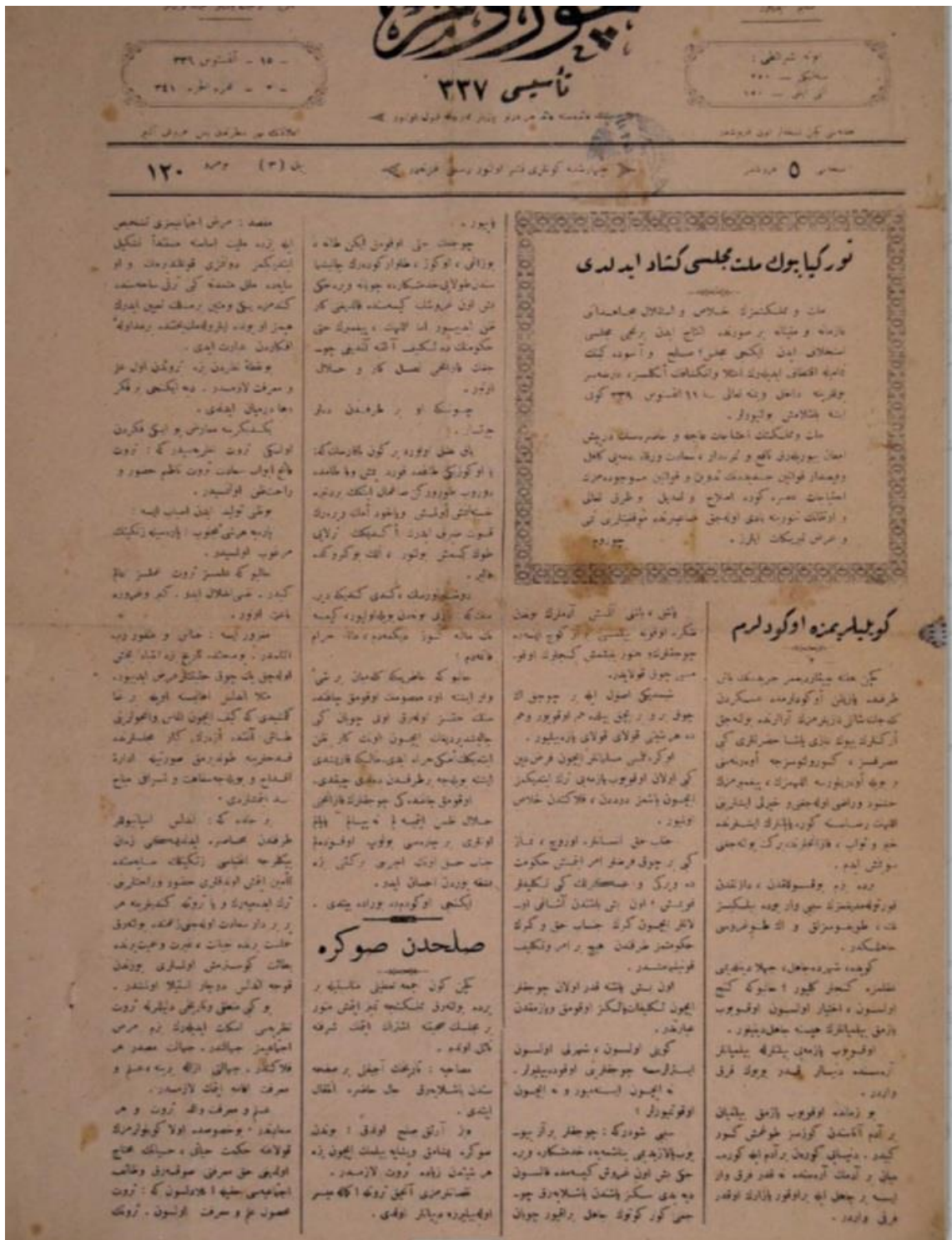
۷ تشرین اول ۳۳۵ — ششک اولوموش

۱۳ تشرین اول ۱۳۳۵

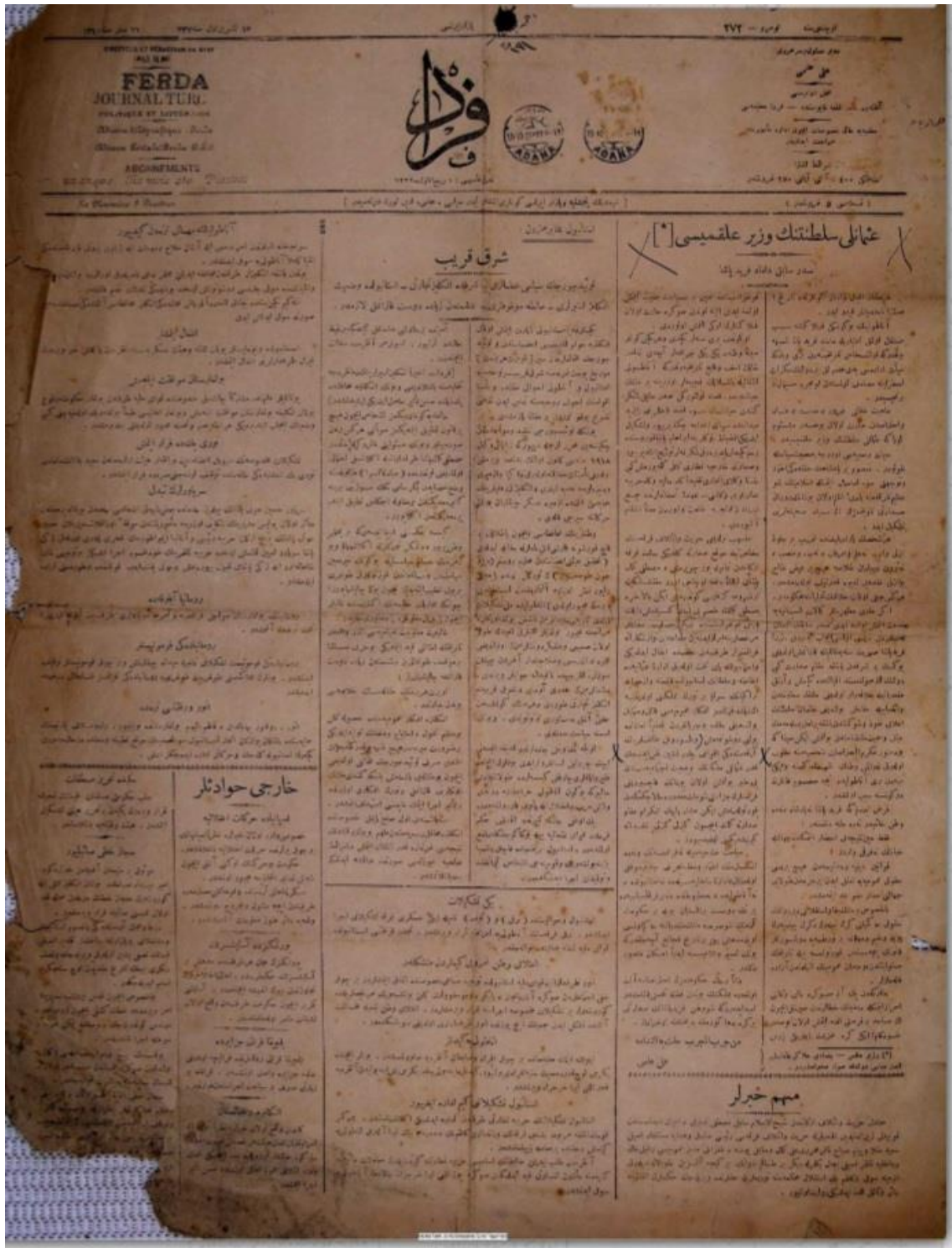
۶۰ صافی

[illegible]

اردو تہذیب و تمدن کے لیے ایک اخبار ہے

۱۲ ذی الحجہ ۱۳۲۷ ۱۲ جولائی ۱۹۰۷

طیغ و تیر

۱۲ جولائی ۱۹۰۷

شرائط اشتراک و اعلان

۱۔ ہر ممبر (۳۶) روپے سالانہ دے گا۔ اگر ایک سال کے لیے نہیں دے گا تو ہر ممبر (۶) روپے ہفت روزہ کے لیے دے گا۔

۲۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۳۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۴۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۵۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۶۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۷۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۸۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۹۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

۱۰۔ اشتراک کے لیے ہر ممبر کو اپنے نام و پتہ کے ساتھ ساتھ ایک روپے کے نوٹس دینے ہوں گے۔

سرحد و سرحد کے محسوس

۱۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۲۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۳۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۴۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۵۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۶۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۷۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۸۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۹۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

۱۰۔ سرحد و سرحد کے محسوس۔

ولایت اعلانہ

۱۔ ولایت اعلانہ۔

۲۔ ولایت اعلانہ۔

۳۔ ولایت اعلانہ۔

۴۔ ولایت اعلانہ۔

۵۔ ولایت اعلانہ۔

۶۔ ولایت اعلانہ۔

۷۔ ولایت اعلانہ۔

۸۔ ولایت اعلانہ۔

۹۔ ولایت اعلانہ۔

۱۰۔ ولایت اعلانہ۔

شان سلطنت خلافت

۱۔ شان سلطنت خلافت۔

۲۔ شان سلطنت خلافت۔

۳۔ شان سلطنت خلافت۔

۴۔ شان سلطنت خلافت۔

۵۔ شان سلطنت خلافت۔

۶۔ شان سلطنت خلافت۔

۷۔ شان سلطنت خلافت۔

۸۔ شان سلطنت خلافت۔

۹۔ شان سلطنت خلافت۔

۱۰۔ شان سلطنت خلافت۔

پور اکرم حضرت بادشاہ

۱۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۲۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۳۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۴۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۵۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۶۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۷۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۸۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۹۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

۱۰۔ پور اکرم حضرت بادشاہ۔

بن ولایت شاہانسی

۱۔ بن ولایت شاہانسی۔

۲۔ بن ولایت شاہانسی۔

۳۔ بن ولایت شاہانسی۔

۴۔ بن ولایت شاہانسی۔

۵۔ بن ولایت شاہانسی۔

۶۔ بن ولایت شاہانسی۔

۷۔ بن ولایت شاہانسی۔

۸۔ بن ولایت شاہانسی۔

۹۔ بن ولایت شاہانسی۔

۱۰۔ بن ولایت شاہانسی۔

Ek-26-Küçük Mecmua, S. 1, 5 Haziran 1338/1922, s. 1.

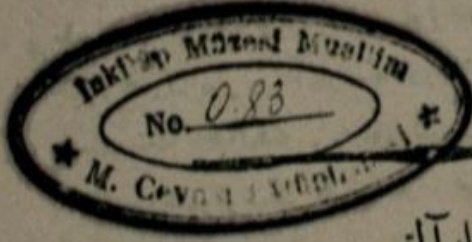
صاحب امتیاز و مدیر مسئول
ضیا کولک آب
نسخه می ۱۰ غروشددر
صای ۱ - یل ۱ -

اداره خانه می
دیار کر
حکومت داوڑ سنده
ولایت مطبعه می
تلفرافیا: دیار کر
کوچوک مجموعه

آبونه شرائطی
سنه لکی: ۵۰۰
آلنی آیلق: ۲۰۰
غروشددر

هفته ده بر چیقار علمی، ادبی، سیاسی، اقتصادی مجموعه در.

۱۰ شوال سنه ۳۴۰ بازار ایرتسی ۵ حزیران سنه ۳۳۸

مصاحبه:

چنار آلنی

بیام، قاج سنه اولدی. استانبولده. حیات مجادلده سنک هیجانی
کورولتورلندن. فردی احتلاطارک بیدمز توکنمز دبدی قودیارندن بیقمشدم.
روحی دیکله ندیر، چک بر استراحت کوشمی. قلبیه قسلی ویره چک بر
کوکل آرقداشی آریورددم. آرادم، آرادم، نرابت، یشیل چاملر
آراستده بر استغراق بوردی: بر چنار آلنی، بولدم. بوردامی ایش